

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

A TARTALOMBÓL

Karácsony után is elégséges erő...

A feltámadás János evangéliumában

A katonai lelkigondozás újrakezdése

Etikai kérdések a fotográfiában

A keresztség örökbefogadás

In memoriam Filó Lajos

Az Országos Protestáns Napok
programjából (ünnepi beszéd 31-én, a
Kulturális Est megnyitója,
Soproni Napok előadásai,
fényképkiállítás megnyitója)

A Romániai Felekezetközi Bibliatársulat
magyarországi látogatásán elhangzott
előadások

Visszhang – Szemle – Hírek

ALAPÍTVÁ 1925

ÚJ FOLYAM (XLII)

1999
1

THEOLOGIAI SZEMLÉ

1999. január-február

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 394-4847

Kiadóhivatal: Kálvin Kiadó

1113 Budapest, Bocskai út 35.
Telefon: 386-8267, 386-8277

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Bóna Zoltán

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna
tagjai: dr. Berki Feriz
dr. Cserháti Sándor
ifj. dr. Fekete Károly
Lukács Tamás
dr. Reuss András
Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Nyomás: *Ráday Nyomda*

Felelős vezető: Demeter Levente

Szedés, tördelés:

Tószegi László
stúdióvezető
Telefon/Fax
140-9388

Számítéstechnikai Stúdió

Terjeszti a Kálvin János Kiadó.
Előfizethető a kiadóhivatalban,
vagy postautalványon, vagy átuta-
lással a Kálvin János Kiadó – Bu-
dapest OTP 11714006-22098038
csekk számlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:
Budapest, XIV., Abonyi u. 21.
Protestáns Könyvesbolt:
Budapest, IX., Ráday u. 1.
Református Könyvesbolt:
Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 2040,-Ft
Egyes szám ára: 340,-Ft

Előfizetés külföldre:
30 DM vagy 18 USD

Egyes szám ára:
5 DM vagy 3 USD

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

BÓNA ZOLTÁN: Karácsony után is elégséges erő... 1

TANÍTS MINKET, URUNK!

LENKEYNÉ, SEMSEY KLÁRA: A feltámadás János
evangéliuma intenciója alapján 2
ARANYOS ZOLTÁN: A katonai lelkigondozás újrakezdése 8
NAGY KÁROLY ZSOLT: Etikai kérdések a fotográfiában 21
VARGA LÁSZLÓ: A keresztség örökbefogadás 29

EMLÉKEZZETEK MEG...

PINTÉR GYULA: Az igaznak emlékezete áldott 30

KITEKINTÉS

Országos Protestáns Napok 38
HARMATI BÉLA: A reformáció globalitása 38
BÓNA ZOLTÁN: A Protestáns Kulturális Est megnyitója 40
KISS GY. CSABA: „... ahol az Úr lelke, ott a szabadság” 41
KEVEHÁZI LÁSZLÓ: A vallási jogegyenlőség és az
egyházi szükségek teljesítésének ügye az 1848-as
törvények tükrében (Társadalmi-politikai aspektus) 42
MOLNÁR AMBRUS: Megnyitó beszéd Sopronban,
Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc emlékei és
emlékhelyei c. kiállításon 44

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

TARR KÁLMÁN: A Biblia szerepe a hitoktatásban 47
BODÓ SÁRA: Biblia a katechézisben 48
DAMASCHIN SEVERINEANUL CORAVU: A Biblia az
ortodox egyház katechézisében 50
FODORNÉ, NAGY SAROLTA: A Szentírás a katechézisben... 52
DIMA VIOREL: A Biblia helye a katechézisben 54
SZABÓNÉ, MÁTRAI MARIANNA: A Biblia a
katechézisben 56

VISSZHANG

CSANÁDY ANDRÁS: Észrevételek Karasszon Dezső
bírálatához 58

SZEMLÉ

TÓTH ZOLTÁN: Philosophia perennis 61

HÍREK

EEK hírek 62
Az Ökumenikus Tanulmányi Központ tanulmány-füzet
ajánlatai (ami még kapható) 63
Felhívás egy Petőfi szobor felállítására B3

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1999. I. 11.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy kézírataikat egy példányban, író-
gép betűkkel (erre minden szövegszerkesztő átállítható; oldalanként 30 sor,
soronként 60 leütés) a Bimbó úti címre küldjék. Az írás közlése nem jelenti
azt, hogy a szerkesztőség a szerzővel mindenben egyetért. Az aláírt kézira-
tok tartalmáért minden szerző maga vállalja a felelősséget. Kéziratok meg-
örzését, visszaküldését mi sem tudjuk vállalni.

Karácsony után is elégséges erő...

Olasandó: 2Kor 12.1–10

Családok, városok és államok a maguk jelképeiben, címereken és pajzsokon legtöbbször az adott közösség erejét, sérthetlenségét kívánják kifejezni. Erős várak, kardok és lándzsák igyekeznek a lehetséges betolakodót már gondolatban is elriasztani. Az erőnek és a hatalomnak a kifejezése a XX. században részben szelidült, és így a világvárosok egymást meghaladó tornyaikkal, épületeikkel rivalizálnak. A legfiatalabbaktól eltekintve mindannyian emlékezünk azokra a katonai parádákra, amelyek Budapest, Varsó, Prága stb. utcáin dübörgő tankokkal hirdették, hogy „kié az ország és kié a hatalom...”. Ebből a sorból van egy nyilvánvaló kivétel, méghozzá Brüsszel város szimbóluma, amely nem más, mint egy járnai is még alig tudó kisfiú, aki épen – pisil. A legenda szerint egy erős felvonuló hadsereg elől a tehetetlen brüsszeli-ek részben elmenekültek, részben otthonaikban bujkáltak. Egy minderről mit sem tudó kisfiú éppen a városkapuban végezte mezítelenül a dolgát, amikor a nagy hadsereg ostromra érkezett. Az ostrom azonban elmaradt, mert a felvonuló hadvezér tehetetlenül állt szemben a kisfiúval, aki az evangélium ígérését valósította meg, „...az én erőm erőtlenség által ér célhoz” (9. v.).

Karácsonykor ez a történelmet és az örökkévalóságot megmentő erő testesült meg. A látszólagos erőtlenség mögött azonban másfajta erő van jelen: „Az Isten »erőtlensége« erősebb az emberek erejénél” (1Kor 1,25). A karácsonyi történetben is benne van az erőfitogtatás, vagy legalábbis annak számolásban és mérlegelésben való előkészítése. Augustus császár számolja az embereket, hogy számolhasson adót, katonaságot. Az egész lakott földnek erejét ismerni és a maga szolgálatába állítani kívánja. Nyugalmat keres abban, hogy van elég aranya, és van elég katonája. De nem valós nyugalom ez. Aki csak a maga erejében bíz, az mindig retteg a nála erősebbtől. Ezért vagy csatlózt, vagy szövetségest keres, de akkor már a belső ellenszegülés, árulás lehetőségeivel is számolnia kell. Nyugalanságot keltenek az egyéni és történelmi példák egyaránt. A délceg, atléta alakú, izmait feszítő férfit egyik napról a másikra ágyba,

sőt halálba döntheti egy mikroszkópikus nagyságú vírus, vagy egy szerencsétlen pillanat tragédiája. Örökkévalónak tűnő birodalmak váltják egymást. Babilont megdöntik a perzsák, s Nagy Sándor hatalmánál is volt nagyobb erő. Kétféjű sasok és vörös csillagok egyaránt a porba hulltak. *A vis major*, a nagyobb erő, rettegésben tart, majd le is győz. *De a legnagyobb erő másként jelentkezik, s igazi nyugalmat ad.* Ez a legnagyobb erő egy gyermek egyszerűségében, erőtlenségében, kiszolgáltatottságában, kivetettségében születik meg. S ebben az egyszerűségben, erőtlenségben, kiszolgáltatottságban ismeri fel és vallja a keresztyén világ Isten nekünk felajánlott és mindenre elégséges kegyelmét.

Szükségünk van az erőre, a képességre életünk rendes és rendkívüli feladatainak betöltéséhez. Pál apostol fájdalmasan érezte az emberi erő hiányát. Úgy vélte, sikeresebb lenne a missziója valamiféle beszédhiba, rövidlátás, kínzó fejförsök nélkül és délceg atlétaalkattal. De ha minden nem is adatik meg neki, legalább a „tövis gyötrő kínjai” szünnének meg! *A háromszori ima azonban nem gyógyulást, hanem megerősítést hozott: „Elég neked az én kegyelem”.* Küldetésünk betöltéséhez nincs szükségünk az evilági múlandó erő ismérveire. A múlhatatlan kegyelem visz bennünket célba. Amíg az evilági hatalom a kardját élezi, s látszólag még sikereket is elér, addig Isten erőtlenséget, nyomorúságot, kiszolgáltatottságot, sőt keresztest vesz magára, s győzelmet arat. *Ebbe a győztes csatába hívja azokat, akik hisznek a másik erőben. Abban a másik erőben, amely betlehemi és golgotai „gyöngeségben” legyőzi a bűnnek minden következményét, ideértve a halált is.* Ennek az erőnek kedves, naív, de evangéliumi igazságot hordozó legendája a hadsereget megtorpanító, őket a várostól elfordító (pisilő) kisfiú. S ennek még számos példáját ismerhetjük fel nemcsak Pál apostol, hanem saját életünkben is. Éppen azért vele tudjuk vallani: *„Ezért a Krisztusért örömem telik erőtlenségekben, bántalmazásokban, nyomorúságokban, üldözésekben és szorongatásokban, mert amikor erőtlen vagyok, akkor vagyok erős”* (10. v.).

Bóna Zoltán

A feltámadás János evangéliuma intenciója alapján

Az evangélium feltámadásról szóló tanítását döntően három dolog határozta meg: az evangélium keletkezésének az ideje, első olvasóinak köre, és krisztológiája. *Az evangélium keletkezési kora a Kr. utáni első évszázad utolsó évtizede.*

Exkursus (1): Az evangélium keletkezési korának megállapítása szorosan összefügg a szerződés kérdésével. Az ógyházi hagyomány adatai az evangélium szerzőjének Jánost tartják a Zebedeus fiát, és így az evangélium keletkezési korának a Kr. utáni első évszázad utolsó évtizede jön számításba, Papiástól kezdve a bibliai kutatás megindulásáig, voltaképpen egészen a XIX. századig. Iraeneus (Adversus haer. III. 1,1) arra a Polycarpusra hivatkozik, aki azoknak az apostoloknak volt a tanítványa, akik még Krisztus szentanúi voltak. Polycarpus az evangélium szerzőjét ismerte személyesen, mivel az igen magas kort élte meg. Megérte ugyanis Trajánus császár uralkodásának korát (Kr. u. 98–117). Erről tájékoztat Eusebius (hist. eccl. II. 22,5). Ezt bizonyítja Polycrates Efézus püspökének (Kr. u. 190 körül) az adata is, ami szintén Eusebius hist. eccl. III. 31,2-ben található. Alexandriai Kelemen szintén a János szerzőségéről tudósít (Eusebius hist. eccl. VI. 14,7). A szerző személye körüli vita megindulása a XIX. század elején kezdődött el, a protestáns bibliai kutatás megindulásával, és főként a történeti kritikai módszer alkalmazásával.¹ K. G. Bretschneider mellett mások is állítottak fel különböző hipotéziseket az evangélium szerzőjével, illetve keletkezési korával kapcsolatban. E témának jó áttekintését adja Haenchen.² Vannak, akik az evangélium keletkezési idejét áthelyezik a II. századra, így pl. Hirsch.³ Ez azonban, ma már nyilvánvaló, hogy helytelen teória volt. A Kr. u. 100 körül keletkezett papiruszleletek adatai megcáfolták. A Papyrus Ryland 457 János evangéliumának néhány rövid részletét tartalmazza egyező formában János evangéliumának a szövegével. Ez a papirusz egy korai dokumentuma az alexandriai keresztyéneknek, és azt bizonyítja, hogy már 100 körül János evangéliuma Afrikába is eljutott, tehát világos, hogy későbbben nem keletkezhetett az első évszázad utolsó évtizedénél, hiszen időre volt szükség ahhoz, hogy a keletkezési helyétől távolabbra eső vidékeken is ismert legyen. A Papyrus Egerton², amely egy eddig ismeretlen evangélium töredékeit tartalmazza és a kanonikus anyag továbbviteléből keletkezett, így pl. a Jn 5,39-et tartalmazza csaknem abban a formában, ahogyan mi ismerjük. – Ma már azok is az I. század utolsó évtizedére teszik János evangéliumának a keletkezési idejét, akik az evangélium szerzőjét ismeretlen, valószínűleg pogánykeresztyén személynek tartják.⁴ Strathmann⁵ János szerzősége mellett foglal állást, másokkal együtt. Grass H. álláspontja is ez.⁶ Úgy vélik a biblikusok általában, hogy Papias adatának a félreértése az

alapja János szerzősége elvitatásának, így Varga Zsigmond⁷ Bolyki János szintén nem tartja kizártnak, hogy az evangélium szerzője János.⁸

Az evangélium első olvasóinak köre egyrészt hellénista műveltségű, másrészt ószövetségi háttérű, tipikusan a második, illetve a harmadik keresztyén generáció, még akkor is, ha néhányan lehettek közöttük az I. keresztyén nemzedék tagjai közül is. Ez a nemzedék hellénista kultúrköbén élt, tehát az I. század végén. Az evangélium írója így tekintettel volt műveltségi szintjükre és körülményeikre. Úgy szólalattja meg a Krisztus eseményt, hogy az a nyelv, amelyiken ír, kapcsolódási pontot jelentsen azok számára, akiknek ír. Használja a gnózis fogalmi készletét, de evangéliumi tartalommal tölti meg. Kedveli az ellentétpárok használatát. Korának fogalmi készlete a minden korszak fölött lévő örökké érvényes üzenet közvetítője. Az evangélium fogalmi készlete valamennyi formájával kifejezi és megerősíti, hogy Istennek a Krisztusban adott lehetősége az ember számára élet és halál kérdés.

Exkursus (2): Mikor az evangélium megszületett már egyre nehezebbé vált az egyház helyzete. Keresztyének lenni ekkor már az üldözés vállalásával is együtt járt. Az egyre nehezebbé váló körülmények között élő egyház tagjainak szól az a reménységet erősítő és a Krisztusban való hit jelentőségét ismétlődő motívumként hangsúlyozó üzenet, hogy a Názáreti Jézus a dicsőség Krisztusa, aki által lett minden, ami csak van (Jn 1,1 kk). Krisztus szenvedése, halála és feltámadása annak az ígéretes korszaknak a nyitánya, amelyben minden embernek része lehet, ha hisz. Az első század végén élő gyülekezetek tagjainak a Názáreti Jézusban való hit jelentősége úgy válik hangsúlyozottá, hogy az által nyilvánvalóvá válik, hogy a bűn miatt még negatív erők hatása alatt lévő világban már érvényesül az eljövendő világ pozitív, az embert formáló, a szó szoros értelmében javát szolgáló ereje. A Krisztusba vetett hit új távlatot jelent az embernek, amely értelmessé teszi a régi keretek közötti küzdelmet. Szabaddá tesz a bűn megkötöző erejétől és lehetőséget teremt az Istennel való közösségre, átmenet a halálból az életre. A hitben való lét új egzisztencia a régi élet keretei között. Ezen nincs hatalma a halálnak akkor sem, ha az e világi létmódjához kötődő elemek működésének az ideje lejár. A jelen már Krisztus győzelmének a jegyében való.⁹ Azok a gyülekezetek, amelyeknek tagjai a nehéz külső körülmények között követték Krisztus, bátorítást jelentő üzenetet nyertek a hitben való kitartáshoz azzal, hogy a hitben járás lényegét több oldalról is megvilágítja, és annak jelentőségét a jövő szempontjából hangsúlyozza úgy, hogy Jézus és tanítványai sorsközösségét megvilágítja.¹⁰

János evangéliumának krisztológiája. Az evangélium a Szentlélek világosságának a fényében hirdeti és lát-

tatja Krisztust. A földi Jézus, az emberré lett Isten Fia egzisztenciáját átragyogja a mennyei, az isteni fény. A teremtés és újjáteremtés összefüggésében szemlélteti a Názáreti Jézust, és az ő messiási munkáját.¹¹ A tökéletes emberben jelenvaló a tökéletes Isten.¹² Ő az, aki az Atyától jött, vele egylényegű, a teremtés közvetítője. Tettei és tanításai egyaránt jelzik istenségét emberségével együtt (Jn 4). Ő az, aki az Atyához megy, az újjáteremtés alapjának megteremtője és ígéretes jele (Jn 20). A Szentlélek által megvilágított Messiás az a Názáreti Jézus, aki jóllehet egy az Atyával, eggyé lett az emberrel, hogy az Istentől elidegenedett embert az Atyához kapcsolja. Az ember számára láthatatlan, elérhetetlen Istent láthatóvá, elérhetővé tegye. Istentől jött – mint tökéletes Isten – testben az emberekhez és miután elvégezte a világ megváltását, az emberektől ment az Istenzhez, *jelt adva az új emberi egzisztenciáról*, hogy örökévaló, isteni létmódban az újjáteremtés folyamatát teljességre juttassa.

Exkurzus (3): János evangéliuma tehát – építve az előtte megszólaló biznyságtévők munkájára –, nem azt ismétli, amit már az előtte megszületett evangéliumok tartalmaznak, hanem azokat kiegészítve, hirdeti és értelmezi Krisztust, személyének és munkájának jelentőségét, megvilágítva a maga kora egyházi nemzedéke számára. Elkötelez ez a tény minden keresztyén nemzedéket arra, hogy építsen az előtte járó nemzedékek biznyságtételére, és kortársai számára időszerűen, korszerűen végezze Krisztus megváltó munkájának hirdetését.

Fogalmi elemzés

Ha áttekintjük az evangéliumban azokat a fogalmakat, amelyek a feltámadás kifejezésére használatosak, illetve a feltámadás tényét hirdetik, akkor azt látjuk, hogy azok bizonyos mértékig megegyeznek az újszövetségi irodalom más egységeiben használt fogalmakkal. Előfordulnak azonban olyanok is, amelyek csak ebben az evangéliumban szerepelnek, vagy éppen csak az evangéliumi összefüggésben lesznek a feltámadás kifejezésének az eszközeivé.

ἄνιστημι az ἄν and ἵστημι összetételéből származik. Alapjelentése: „felállít”, „felkelt”, „feltámaszt”.¹³ A fogalom alapjelentése szerint fekvő helyzetből talpra állítani, az álomból felébreszteni, a halálból feltámasztani (Jn 11,23.24; 20,9).¹⁴ Főnévi formája is szerepel az evangéliumban egyrészt abszolút értelemben: ἐν τῇ ἀναστάσει „a feltámadáskor” (Jn 11,24), másrészt jelzős szerkezetben εἰς ἀναστάσιν ζωῆς „az örök élet feltámadására” szó szerinti fordításban. A dinamikus ekvivalencia szellemében így fordítható: „feltámadottként az örök életre”, illetve: „feltámadottként az ítéletre” jönnek ki, tudniillik mindnyájan azok, akik a sírok lakói, Jézus szavára. A Jn 11,25-ben pedig Jézus személyével összekapcsolva szerepel ez a fogalom: εγώ εἰμι ἢ ἀναστάσις „én vagyok a feltámadás” (Jn 11,25). Az ἀναστάσις főnév az ἀνιστημι igéből abba a kategóriába tartozik, amelyek az igetőben foglalt cselekvés folyamatát hangsúlyozzák, vagyis a nomina actionis típusú főnevek csoportjába. εγείρω „felállít”, „felkelt”, „feltámad”¹⁵ Jn 2,22-ben fordul elő, valamint az 5,21-

ben a 12,1b. 9b. 17b verseivel együtt. Minden esetben a νεκρός fogalmával összefüggésben láthatjuk olyan módon, hogy hirdeti Istennek a halál fölött való hatalmát. Míg az ἀνιστημι igéből képzett főnév az újszövetségi irodalomban gyakori (Mt 22,23 par; Luk 14,14; ApCsel 1,22; 2,31; 4,2; Rm 1,4; 1Kor 15,1kk. stb.), addig az εγείρω-ból ugyanilyen módon képzett εγεργισ csak Mt 27,53-ban szerepel. Az ἀναστάσις általánosodott el a feltámadás kifejezésére. *Az evangéliumi összefüggésben mindkét fogalom jelentésében hangsúlyos, hogy a feltámadás nem az ember lehetőségei közé tartozik, hanem Isten akciója, Isten tette, hatalmának jele.*¹⁶ Az ἐξυπνίζω „álmából fölkel” János 11,11-ben olvasható. A fogalom képes értelemben szerepel. Jézus kijelentése ez esetben más. Lázár állapotának a jellemzését Jézus a maga hatalmi pozíciójából nézi, és igyekszik láttatni. A situáció következtében válik a Jn 11,43 v-ben szereplő δευρο εἶω „jőjj ki” a feltámadást előidőző fogalommá. Itt Jézus szava hirdeti, hogy *az ő megszólítása eléri azokat is, akiknek földi léte az emberi lehetőségeket tekintve reménytelenül lezárult.* Jézus parancsa azt szólította meg így, aki már 4. napja halott, a sírbolt lakója volt. Α μεταβιβηκεν szónak (Jn 5,24k) „más helyre megy, áttelepszik, eltávozik valahonnan valahová” szintén az a szövegkörnyezet determinálja a jelentését, amelyben szerepel, vagyis a szemantikus mező következtében válik a feltámadást jelentő kifejezéssé. Így érzékelteti azt a döntő jelentőségű átmenetet, amely ugyan helyváltoztatás nélkül történik, de a legnagyobb távolságot hidalja át, *egzisztenciális változást idéz elő az ember számára.* A Jn 13,1-ben szerepel még ez a fogalom. Mindkét esetben olyan helyváltoztatásról van szó, amely döntő jelentőségű annak a szempontjából, akivel történik. *Voltaképpen arról az átmenetről van szó, amely az ember esetében nem fizikai értelemben jelent helyváltoztatást, hanem az állapotát illetően. A halál állapotában lévő ember az élet, az örök élet szférájába kerül át.* Nem a fizikai lét, nem is a külső körülmények megváltoztatásáról van ez esetben szó, hanem ugyanazon fizikai állapotban, ugyanazon külső körülmények között egy *belső változásról, új dimenzióba való átmenetről, és új dimenzióban való létről ennek következményeként.* *Az ember ilyen módon ugyan a világ keretei között marad, de nem annak a rendje határozza meg, hanem Jézus szava.* A feltámadás ebben az esetben a földi létben Isten nélkül élő ember állapotának megváltoztatását jelenti, átmenetet az örök életbe. Ez az átmenet a jelen és a jövő szempontjából egyaránt döntő az ember számára. Jelentősebb, mint bármely más lépése. Még egy fontos dolog, amire figyelniünk kell: ez az átmenet a jelen eseménye. Itt azokról van szó, akik még e világ keretei között vannak. Bekövetkezik viszont a fizikai lét lezáródása utáni helyzetben lévők állapotának megváltoztatása is. A Jn 5,28–29 már erről szól. *A fizikai, a biológiai halál állapotában lévő Isten hatalma alatt vannak. A sír az ember földi léte lezáródásának a kifejezője.* A sírokból van kivezető út akkor, amikor eljön annak az ideje. Végbemegy azoknak a kijövelele, megjelenése, akik a halál állapotában vannak. Ebből az állapotból van életre támadás, megelevenedés, feltámadás. *A feltámadás ez esetben a fizikai, biológiai halál állapotának a megszüntetését jelenti és az emberi élet új*

létmódban való folytatódását attól függően, hogy hogyan élt földi életében. Az ember földi létének a lezáródása nem örök érvényű, hanem átmeneti jellegű. A feltámadás párosítja a belső megújulást a külső megújításával. Krisztus szava a fizikai, biológiai halál állapotában lévőkre azonos módon hat, minden embert megelevenít, aki a sír lakója lett. Az, hogy a további helyzete hogyan alakul, az attól függ, hogy mi volt a sírba kerülésének az előzménye, mit tett, hogyan élt földi életében. Az evangélium azt hirdeti, hogy van életre támasztás, még pedig egy új fogalommal, a ζωοποιεω igével (Jn 5,21. 6,63). Ez az ige az evangéliumok közül csak Jánosnál szerepel. Pálnál fordul elő a Rm 4,17; 8,11; 1Kor 15,22.36; Gal 3,21-ben és az 1Pt 3,18-ban olvasható még. A Jn 5,21-ben az Atya és a Fiú, a 6,63-ban a Lélekkel összefüggésben van szó arról az akcióról, amely az ember számára a múlandóság jegyében való léten túli lehetőséget teremt meg, azt hirdeti, és annak részesévé teszi. Amint ugyanis az Atya feltámasztja a halottakat és megeleveníti, élővé teszi, úgy a Fiú is, akiket akar megeleveníti, élővé tesz (Jn 5,21). Az Atya és a Fiú lehetősége azonos, és ugyanez érvényes a Szentlélekre is. A Jn 6,63-ban ezt olvassuk: το πνευμα εστιν το ζωοπολουν „a Lélek az, aki megelevenít”, azaz életet teremt, életet ad (életet csinál). A Szentháromság Isten az üdvtörténetnek más és más fázisában, de tökéletes egységben az élettel rendelkező hatalmasság, életet teremtő erő, munkájának célja az élet. Életet teremteni az emberi lét bármely fázisában egyedül ő képes. Az élet teremtése nem tartozik a testi világhoz tartozó létezők lehetőségeihez semmilyen szinten. A ζωοποιεω „életet teremteni”, „élővé tenni”, „megeleveníteni”, „feltámasztani”, hogy ezeknek a jelentésárnyalatoknak mikor, melyik formája érvényesül, az attól függ, hogy a fogalom mikor, milyen összefüggésben szerepel. A szemantikus mező mindig meghatározó, a szövegekörnyezet determinálja a fogalmak jelentését. Jézus kijelentése az emberi lehetőségeken túl lévő energiahordozó. Beszéde, ami a lényegét illeti: πνευμα και ζωη, vagyis e világ keretei között megjeleníti és közvetíti az eljövendő világ lényegéhez tartozó elemeket és így részesévé teszi az embert annak. Még egy fogalommal kell foglalkoznunk, amely nyelvi szempontból ugyan nem tartozik a témához, de lényegében igen, ugyanis ez a fogalom azt fejezi ki, ami az Istennel való közösségre jutás, – János szóhasználata szerint a hitre jutás, vagyis a feltámadás következménye: a ζωη „az élet”, „az örök élet”, az Istentől való élet. Ezt az életet ajándékként nyeri el az ember attól, aki egyedül rendelkezik vele, akinek sajátja az örök élet és a halhatatlanság (Jn 5,26: 1Tim 6,16). A ζωη jelző nélkül is annak az életnek a jelölésére szolgál, amely az Istennel való közösséget feltételezi és magában foglalja, így azt a létmódot, amely már az újjáteremtés jegyében áll. Azt az életet jelenti ez a fogalom, amelyet nem törhet meg a halál hatalma (Jn 14,19). A Jézusban, vagy másképpen fordítva a Jézussal lévő élet jelenti az Istentől elszakadt, így az éltető erő híjával lévő, nélküle vegetáló embernek a megelevenedést, azt az életet, amely nyitott, fogékony Isten számára. A nélküle való emberi lét sötétségben való botorkálás a halál jegyében János evangéliuma szemlélete szerint. A Jézussal való közösség világosságban való járás, az

örök élet perspektívájában, amely nem csupán a jövő ígérete, hanem a jelen valósága (Jn 5,24). János evangéliumában a jelen jelentősége sokkal hangsúlyosabb, mint a szinoptikusokban (a presentikus eszkatológia és a futurikus eszkatológia összefüggése világos). A ζωη jelentését az evangélium nyelvhasználata félreérthetetlené teszi azzal, hogy az αιωνιος jelzővel bővíti.¹⁷

A halál fogalma az evangéliumi nyelvhasználatban

A θανατος „halál”. Ez a fogalom a természeti, biológiai lét megszűnését jelenti első értelme szerint (Jn 11,4.13). Az evangéliumi használata szerint mélyebb értelme is van a fogalomnak. E szerint a halál az Istentől elszakadt embernek az az állapota, amelyben céltévesztetten, rossz irányban halad a bűn cselekvője. A bűn pedig az, hogy nem vállalta a maga teremtményi létéből adódóan a teremtőjétől való függés állapotát, az engedelmeskedést Isten szavának, hanem attól függetlenül magát, azzal szemben döntött, más hangra hallgatott, az élet ellen döntött (Jn 1,1kk).¹⁸ A halát tehát az Istentől, az élettől való elszakadás eredményeként bekövetkezett állapota az embernek, ami nem csupán a biológiai lét megszűnése idővel, hanem ennél több, az Isten nélküli állapotban való megmaradás következtében az itélet alatt való lét, más szóval kifejezve örök halál, kárhozat (Jn 1,4kk), az Isten haragja alatt való lét állapota (Jn 3,35). Az evangélium más fogalmakkal, képes kifejezésekkel ugyanerről beszél. Ezért a helyzetért az ember saját maga a felelős. Az tehát, aki a teremtményi helyzetétől függetlenül öntörvényű, Isten tiszteletét mellőzve, önmagának vagy esetleg másoknak hódol, olyanoknak, akik a teremtményi kategóriához tartoznak, az halott akkor is, ha biológiai léte még van. A θανατος tehát János evangéliumának a szóhasználata szerint az embernek az az állapota, amely Istentől, az élet forrásától való elszakadásának a következménye, a nélküle való lét a földi létben, vagy azon túl, tehát a jelenlévő és az eljövendő világkorszakban (Jn 8,51). A Jézus szavára való figyelés megelevenítheti az embert, azonban ennek elutasítása a bűnben és halál állapotában való lét marandóvá tételét jelenti (Jn 8,21–24. 34–47). Az evangélium alapján világos, hogy a hívőkön semmiféle körülmény között nincs hatalma a halálnak, vagyis, a földi létének befejeződése az Istennel való közösséget nem szakítja meg. A νεκρος „halott”, vagyis egyrészt az, akinek a földi léte befejeződött, lezárult, másrészt viszont az az állapota az embernek, amelyben még földi léte van, de ennek ellenére nincs élete a János evangéliumának intenciója szerint, vagyis nincs Istennel közössége, ami azt jelenti, nem rendelkezik olyan léttel, amelyen nincs hatalma a halálnak (Jn 5,25). A νεκρος képes értelemben tehát az istentől függetlenített, tőle elszakadt emberi lét kifejezésére szolgál. A halál állapotát megszüntetni, megváltoztatni csak Isten képes. Ő azonban ezt meg is akarja tenni, erre megteremtette a lehetőséget, biztosítja annak feltételét (Jn 5,25).¹⁹ János evangéliuma e két jelentős fogalmak használata mellett másokat is használ ugyanannak a lényegnek, vagyis az ember Isten nélküli létének, tehát a halál állapotában lévő létmódnak a kifejezésére. πας ο πολων την αμαρτιαν δουλος εστιν της αμαρτιας (Jn 8,34). A bűn fogalmával kapcsolatos, de annak egy másik árnyalatára teszi a hangsúlyt az εχειν αμαρτιαν (Jn 9,41). Ennek a bűn

által determinált létmódnak következménye az örök halál, vagyis halál a kárhozat értelmében. A földi látszat-életet a jövőben a totális halál váltja fel (Jn 8,21). A Jn 1,5.8.12 valamint a 12,35.36 a σκοτια „sötétség” fogalmát használja annak a létmódnak a meghatározására, amely az Istennel szembe helyezkedő döntésnek a következménye. A σκοτια képes kifejezés, gyűjtő fogalma ez annak, ami és aki ellensége Istennek. Az Isten elől, az Istentől elzárkózó lét a sötétség, és annak a jelenvaló világban, az életben tapasztalható megnyilvánulása. Az Istentől való elszakadás, a fény forrásától való függetlenedést, a halál jegyében való létet jelent. Ez megmutatkozik az ember minden funkciójában. A moráli nihil, az értelem elsötétedése, az akarat akcióképtelensége, a gonoszság minden téren megmutatkozó hatása, az ember Isten nélküli létének a következménye. A sötétség aktív ellenállást jelent Istennel szemben. Még egy jelentős fogalom szerepel az evangéliumban, amely lényegében az azonos alapmotívum más árnyalatát világítja meg. Ez a fogalom a ψευδος „hazugság”. Nyelvi szempontból a főneveknek, a nomina acti kategóriájához tartozik, vagyis ahhoz a kategóriához, amelyek az ígétben foglalt cselekvés eredményét fejezi ki. A hazugság az igazság, a valóság ellentéte, annak eltorzítása, megmásítása. Jánosnál a fogalom jelentése nem csupán hamis dolog, hanem *igazságellenes aktív tevékenység, az igazság elvitatása, kétségbevonása, sőt tagadása, tehát hitetlenség. Isten oldalán van az igazság és vele szemben az, aki ezt kétségbe vonja, vagyis a hazug, a hazudozó*. Ez a főnév viszont, ami az eredeti szöveget jelenti, a töben foglalt cselekvés alanyát kifejező főnevek kategóriájába tartozik (Jn 8.44.55). Az Isten igazságával, szavával szembehelyezkedő, azt elvitató egyén hazug, és ebből következő akció a hazugság. Hazugság a halál, az embergyilkosság háttere és annak motiváló ereje az evangéliumi bizonyágtétel szerint.

Az evangélium nyelvi, fogalmi elemzése szemlélteti az ellentétpárok használatával az ember egzisztenciális válságát. Ebből a válságból, amely voltaképpen születése utáni létét tekintve az evangéliumi szemlélet szerint halálfüggő, a halál jegyében való élet, Isten nélküli állapot. Ennek az állapotnak a megszüntetésére az ember önmagától nem képes. Kívülről és felülről való segítségre van szüksége ahhoz, hogy halálfüggő létéből megszabaduljon, halálfüggő életében az ígéretes változás bekövetkezzék, vagyis az élet részesévé legyen, az élet ajándékozójától váljék függővé a léte. Az emberi létnek ezt a döntő változását a feltámadás fogalmával határozza meg az evangélium szerzője. A feltámadás többféle jelentésárnyalatban fordul elő az evangéliumban, de a döntő minden esetben az, hogy a halál állapotának a megszüntetését jelenti valamilyen szinten.

A feltámadás jelentésértalma az evangélium szerint

A feltámadás a jelenben kezdődő, a jövőben ígéretesen folytatódó olyan eseménysorozat, amely az ember krízis helyzetének tökéletes megoldását jelenti Krisztus által az ember jó döntése alapján.

A feltámadás hitre jutás, az ember belső megújulása Krisztus által (Jn 5.24–25). Igen fontos dologra tesz fi-

gyelmessé a Jn 5,24–25 bevezetése. A figyelem felkeltése mellett kétszeresen is hangsúlyozza a kijelentés jelentőségét a tartalomhoz méltó, kellően ünnepélyes formában. Arról van ebben a kijelentésben szó, hogy a feltámadás a jelen eseménye. Jézus beszédének a hallgatása, és annak alapján a bizalom megnyilvánulása az iránt, aki őt elküldte, életet teremtő erő.²³ A hit, az Isten iránti bizalom megnyilvánulása teremt kapcsolatot az élet forrásával, átmenetet az Isten nélküli létmódból az Istennel való létmódba, ami az örök életben való részesedést jelenti. *A feltámadás tehát hitre jutással kezdődik. Kapcsolat az élet forrásával, Istennel.* Átmenet az istentelen létmódból, az Isten számára halott, érzéketlen állapotból az Isten számára fogékony, a Krisztusban adott kijelentés szerinti létmódba, megelevenedés Isten számára, örök életben való részesedés. Döntő változást jelent ez, ami az ember belsejében megy végbe, de nyilvánvalóvá válik a régi életének, földi életének keretei között. Másképpen fogalmazva a lelki értelemben halott lelkileg feltámad, az Isten nélkül élő ember Istenhez kötődik, a halálfüggő életfüggővé válik. Új dimenzióba, Isten oltalma, védelme, hatása alá kerül az ember. A régi élet keretei között titokzatos, rejtélyes módon, de érvényesül az új, az igazi, az Isten szerinti élet. Nem pusztán érzelmi kötődést jelent ez a kapcsolat, hanem Isten erejének megnyilvánulását a földi életben azokkal a negatív hatásokkal szemben, amelyek a világ színterén még jelen vannak, és e világi környezetben hatnak. Szabadságot jelent a különböző hatalmasságok, – bármilyen jellegűeknek – kényszerpályára sodró erejétől, a félelemtől. Energiát jelent ez a kapcsolat arra, hogy azokkal az erővel szemben küzdőképesek legyenek. Veszélyes külső körülmények között pedig, amikor az üldözöttség, és a halál is bekövetkezhetett, vigasztalást, bátorítást jelentett ez az evangéliumi álláspont.²⁴ A Jézus személynében adott lehetőség jelentősége, *kijelentésének hittel való párosítása az egész evangéliumban*, annak kezdetétől végéig erőteljesen *hangsúlyozott*. Világossá válik ennek a bizonyágtételnek alapján, hogy a Jézusban adott lehetőség megragadása, vagy elutasítása *élet-halál kérdése az ember számára*. A messiási jelek, amelyek azontúl, hogy egy-egy válságos helyzetben megoldást jelentenek, egyúttal jelzik azt a tökéletes, és végérvényes megoldást, amit Isten Jézus által ajándékoz annak, aki hisz, aki él vele. Nem véletlenül használja az evangélium a Jézusban adott lehetőség hangsúlyozására azokat a képes kifejezéseket, amelyek személyének jelentőségét kiemelik, érzékeltetve, hogy ő az ember élete szempontjából nélkülözhetetlen a jelenben és a jövőben egyaránt. A benne adott lehetőségnek hittel való párosításával kezdődik az embernek az az élete, amely össze van kapcsolva az élet forrásával. (Jn 3.16). A ζω ige és a ζωη főnév egyrészt *Jézus személyének*, másrészt *a benne adott ajándéknak, az állandó jelzője*. A víz, amit Jézus ígér „élő víz” (Jn 4,11). A kenyér, amit az Atya ad, mennyből való és „életet ad a világnak” (Jn 6,33). „Én vagyok az élet kenyere” (Jn 6,35), vagyis az örök életre tápláló, a minőségi, a lelki életben, az Istennel való közösséget biztosító és abban a megtartó, az éltető, a *nélkülözhetetlen elem*. A nagy kenyércsodához fűződő tanítás ismétlődő motívum, egyrészt a Jézusban adott lehetőség, másrészt az ember felelőségének a hangsúlyozása, a jövője, vagyis az örök élet elnyerése, a feltámadásban való részesedés szempontjából (Jn 6.36–58).

A feltámadás jel, Krisztus halál feletti erejéről: élet a halálból (Jn 11). Lázár feltámasztása azt mutatja, hogy Jézusnak van hatalma a biológiai, fizikai halál állapotának megszüntetésére. Ez az esemény ugyan még a földi létbe való visszahívás, az ember életének meghosszabbítása jelenlegi adottságai között, a hangsúly azonban ez esetben azon van, hogy Jézus a halál állapotában lévő embert képes megszólítani, és a helyzetét megváltoztatni. Lázár feltámasztása a legjelentősebb Jézus messiási jeleinek a sorában. Jeladás arról, hogy a halál állapota, a földi lét lezáródása utáni helyzet az ember számára nem a végső, a záró szakasza létének. Jézusnak a halál állapotában lévőkhöz is volt és lesz szava, azokhoz, akik átlépték a földi lét mezsgyéjét. Szavára megelevenedik és visszajön az életbe az, aki 4. napja a sírban volt, vagyis teljesen, és emberileg nézve reménytelenül lezárult a földi élete. *A halál állapotában lévők is Jézus felségterületéhez tartoznak. Jézus mindenkor embere számára jelzi, hogy szava a halottakhoz is eljut.* A halál állapota az ő szemszögéből megítélve az ember esetében az alváshoz hasonló, amely átmeneti jellegű, van belőle felébredés, felkelés, talpraállás. Lázár feltámasztása tehát rendkívüli jel Jézus halál feletti hatalmáról, de Lázár szempontjából még csupán új lehetőség arra, hogy földi testben és körülmények között folytatódják tovább az élete.

A feltámadás a jövő ígérete, a halál állapotának túlélése, az örök halál elkerülése. Jézus ezt mondja: „Aki hisz énbenem, ha meghal is él, és mindenki, aki él és hisz énbenem, soha meg nem hal” (Jn 11,25b-26). Olyan paradoxon ez, amelynek a megértéséhez feltétlenül ismernünk kell az evangéliumi fogalmak jelentésének gazdagságát. Mind a két fogalom, ami itt az ember számára a legfontosabb, kettős értelemben szerepel. *Az élet az Istennel való közösség helyreállítása, a hitre jutás nyomán megszületett új ember életét jelenti,* ahogyan erről a fogalmi elemzés során már volt szó, azt az életet, amely összekötetésbe került és maradt a továbbiakban az élet forrásával. *A halál az ember istentelen állapota, az Isten nélküli létmód, az az életmód, életstílus, amelyből hiányzik Isten, az éltető erő.* Ily módon Jézus szava azt jelenti, hogy annak az embernek az életet, a tőle nyert új személyisége akkor sem semmisül meg, ha lezárul életének földi szakasza egyrészt, másrészt, aki vele közösségben van, így örök élet részesévé lett, az soha nem kerül ítéletre, az örök halál, vagyis az Isten nélküli lét állapotába. Az, aki Jézusban hisz, földi kerek között van ugyan, de más szférában él. Isten uralmi körében, az ő hatása alatt. *A hozzá kötődött, tőle függő ember akkor sem vesztí el a vele való közösséget, ha lezárul földi léte. Aki hisz Jézusban, az soha nem szakad el Istentől.*²⁵ Az ember létmódjának változása nem hat ki az Istennel való közösségére, ami az életét, az örök életét jelenti (Jn 17,3). A fizikai halál, a biológiai lét befejeződése nem jelenti a Krisztushoz kötődő új ember személyiségének Istentől való elszakadását, azaz örök halálát. Az ember új egzisztenciáját földi létének lezáródása nem semmisítheti meg. Az emberi élet földi szakaszának lezáródása után is az élet által van körülveve az, aki Krisztusban hisz. A földi lét befejeződése utáni szakaszára van Jézus kijelentésének az ember számára reménységet ajándékozó üzenete. A hívőnek ajándékozott életet soha semmi nem szüntetheti meg.

A feltámadás a fizikai halál állapotában lévő ember megelevenítése, életre szólítása. „Eljön az óra, amikor mindnyájan, akik a sírokban vannak, meghallják majd az ő hangját, és előjönnek, azok, akik a jót cselekedték az örök élet feltámadására, akik pedig gonosz dolgokat vittek véghez az ítélet feltámadására” (Jn 5,28–29). Ez esetben az „eljön az óra” kijelentést bevezető formula mögül hiányzik a jelenre vonatkozó utalás. A kijelentés további megfogalmazása is érzékelteti, hogy ez esetben a távoli jövő eseményéről van szó, amely általában „az utolsó nap” meghatározással szerepel az evangéliumban. Az utolsó naphoz fűződik Jézusnak az egyetemes feltámadást ígérő szava. A feltámasztás ígérete azoknak is szól, akiknek örök életük van a Jézus iránti bizalom alapján (Jn 6,39.40.44.54), és azoknak is, akik a rosszat, a gonoszt cselekedték (Jn 5,29). *Az utolsó nap eseménye a hívők és nem hívők számára egyaránt döntő.* „Eljön az óra” így említi tehát az evangélium azt az időt, amikor a sírban lévők feltámasztása végbe megy. Persze, hogy a mi időszámításunk szerint az említett „óra” mennyi időt foglal magában, mennyire hosszú, vagy éppen rövid, azt nem tudjuk. A „sírban lévők” kifejezés is képes értelmű. E szerint azokról van itt szó, akik a fizikai halál állapotában vannak. *A földi lét lezáródása után is elérhető, megszólítható, életre szólítható Jézus által minden ember, mégpedig úgy, hogy ekkor már a szava elől senki nem térhet ki, mindenki engedelmeskedik neki.* Szavára mindenki megelevenedik, mindenkinek megváltozik addigi létmódja. Jézus ellenségei, akik az ő hangját nem Isten hangjának tartották, hanem istenkáromlóként elítélték, kénytelenek követni szavát, mindazokkal együtt, akik a későbbiek során ugyanígy jártak el.²⁶ *Az egyetemes feltámadás* kétféle formában lesz osztályrésze a halálból életre szólított embernek, attól függően, hogy mire használta földi létét.²⁷ Isten az emberi döntés alapján részesít kit-kit abban az életformában, amely mellett a Krisztus megjelenése után földi életének idején döntött. Krisztus nélkül ítélet az ember további létmódja, a Krisztussal örök élet. Azok, akik kapcsolatban voltak Istennel, aki minden jó forrása és ezt jelenítették meg földi életükben, az örök életre hagyják el sírjukat, vagyis a fizikai halál állapotát. Nyilvánvalóvá válik, hogy *azt a belső változást, ami a hitre jutással kezdődött el a földön, és jó tettekben vált valósággá, követi az a létmód, ami az ember teljes testi megújulásával párosul, így a feltámasztott testben való életet eredményezi.* Isten ígent mondott az ember testben való feltámasztására, amelynek jele és modellje Jézus feltámasztása és feltámadt testben való megjelenése.²⁸

A feltámadás megelevenedés, a földi lét befejeződése utáni létmódból, dicsőséges testben a feltámasztott Jézusban adott modell szerint. Jézus földi létének befejeződését János evangéliuma hangsúlyozza legjobban (Jn 19,34).²⁹ Ebből az emberi gondolkodás szerint megváltoztathatatlannak tartott állapotból elevenített meg, támadt fel Jézus úgy, hogy feltámadása nem földi életének meghosszabbítása, hanem egy megváltozott, dicsőséges testben való élet, létmód. Jézus feltámadása Isten uralmának teljességre jutása, az új és örökké tartó élet uralma, Isten eszkatológikus kegyelmi tette.³⁰ Miután Isten Jézus feltámasztásával a halálból való élet perspektíváját, távlatát tette valósággá, ezzel együtt lépésről-lépésre szüntette meg, törte át a tanítványai hitetlenségét is.³¹ A Jézus fel-

támasztására utaló jelek nyomán János az, aki először hisz (Jn 20,1–10). A halál állapotából való élet lehetősége, képzelete nem fér bele a csupán csak emberi, földi adottságokat mérlegelő és azok alapján élő ember tudatába. Ez meghaladja a legmerészebben gondolkodó ember képzelő erejét is. Az ember, Jézus tanítványai is csak az emberi lehetőségeket mérlegelik akkor, amikor pedig Isten lehetőségeiből kellene kiindulni és az ő kijelentése alapján gondolkodni. Jézus tanítványai ismerik Istent, de nem számolnak azzal, hogy neki semmi sem lehetetlen. A feltámasztott Jézus jele a halálból feltámasztott új emberi létmódnak, a dicsőséges, lelki testben való életnek. Ehhez a létmódhoz hozzátartozik a beszéd. A szó, a megszólítás, a kapcsolatteremtés és kapcsolattartás fontos eszköze. A feltámasztott szava nyomán adatik a helyes látás, a valódi értékelés, Krisztus megismerése, felismerése. A feltámasztott Jézus közvetlenül nevéen szólította Máriát és szavának kellő visszhangja van. Mária azonban még csak annyit tud és annyit ért ekkor, hogy Jézus, aki halott volt, visszatért az életbe és folytatja tovább tanítói munkáját.³² Jézus azonban érzékelteti azt, hogy másról van szó. *Ő már nem tartozik ahhoz a létmódhoz, amelyben keresztthaláláig élt, de még nem tartozik ahhoz sem, amelyben testté létele előtt volt.*³³ Még majd ezután megy át mennyei dicsőségébe az Atyához, hogy a továbbiakban azután isteni létmódban vigye véghez azt, amelynek alapját megvetette a földön. *Jézus dicsőséges teste jelzi a totális, radikális, végérvényes megoldást az ember számára.* A halálból való élet semmiképpen nem e földi lét meghosszabbítása, vagy annak konzerválása, *hanem olyan változás, ami által az ember személyisége azonos, felismerhető formában jelenik meg, de minőségében más, különb annál, mint amilyen a születése utáni, földi léte lezáródása előtti teste volt.* A feltámasztott Jézus személyiségének jegyei felismerhetők feltámasztása után is. *Nem testi nélküli lélek, hanem olyan testben lévő személy, akit nem kötnek a földi rend törvényszerűségei.* A tanítványok zárt ajtaja nem akadálya annak, hogy megjelenjék közöttük. Szava azt hirdeti viszont, amit a mennyei követek születésekor, vagyis testté lételekor, és amit ígért nekik keresztthalála előtt (Jn 14,1kk. 18; 16,33). *Teste viseli azokat a jegyeket, amelyek keresztthaláláról tanúskodnak.* A keresztet szenvedett, a megfeszített a feltámasztott. A feltámasztott Jézus küldetésük teljesítésére erősíti meg tanítványait. Ők azok, akik a feltámasztás hirdetésére felhatalmazást nyertek, a Jézusban adott üdvözítő megismertetésére, a kijelentése nyomán hitre szólítsanak, hogy az örök élet részesévé legyen mindenki, aki hisz, és a feltámasztásban része legyen „az utolsó napon.”

Összefoglalás

János evangéliumának bizonyágtétele korának nyelvén, annak fogalmi készletét használva, Jézus személyének és kijelentésének jelentőségét úgy világítja meg, hogy hirdeti annak egzisztenciális jelentőségét minden ember számára oly módon, hogy a benne és általa adott lehetőség az ember számára *élet-halál* kérdése. *A feltámasztás hirdete nem járulékos eleme az evangéliumnak, hanem központi üzenete, amelynek részesévé lehet már itt és most valamilyen szinten.* Ez a lehetőség Krisztusban adott, és igényli az ember felelősségét. *Élete a szó evangéliumi ér-*

telmében annak van és lesz, aki hisz. A halál állapotában az marad meg, aki nem hisz az Isten Fiában, akit pedig az Isten nem azért küldött, hogy kárhoztassa a világot, hanem azért, hogy a világ üdvözüljön, vagyis megszabaduljon a haláltól általa (Jn 3,17). Az ítélet az, ha az Isten életre, örök életre szólító szavára az ember részéről nem születik meg a pozitív válasz: a hit és annak nyomán a szeretetben a való élet. *Az egész evangélium voltaképpen hitre szólító üzenet Krisztus által.* Ő kapcsol össze Istennel, feltámaszt a lelki halálból, így megment az Isten nélküli létből, vagyis az ítélettől. Megajándékoz „az utolsó napon” az ő feltámasztott testének modellje szerint dicsőséges testben való örök létmóddal. – Jézus szava nemcsak teremtő erő, hanem újjáteremtő hatalom. Ő a feltámasztás és az élet, vagyis az ember feltámasztását, állapotának, helyzetének megváltoztatását minden relációban elvégző titokzatos erő, az örök élet ajándékozója. Hiszed-e ezt? A Jézusban és általa adott lehetőség valóság. Ez nem kérdés. Személye jelentőségéről és kijelentésének valóságáról azonban az győződhet meg, aki hisz. Az evangélium azért született meg, hogy higgyétek, hogy Jézus a Krisztus és így örök életetek legyen az ő nevében (Jn 20,31).

Jegyzetek

- Schulz, S.: – Das Evangelium nach Johannes. Göttingen 1975. Vandenhoeck-Ruprecht. 2.1. – 2. Haenchen E.: – Johannes Evangelium. Tübingen 1980. J. C. B. Mohr. 2–109. 1. – 3. Hirsch E.: Studien zum 4. Evangelium 1936. – 4. Schulz, im. 2.1. – 5. Strathmann: Johannes=Evangelisches Kirchenlexikon. 2. Bd. Göttingen 1962. Vandenhoeck-Ruprecht. 357–362. 1. – 6. Grass H.: Ostergeschehen und Osterberichte – Berlin 1964. Evangelische Verlag 51. 1. – 7. Varga Zs.: Újszövetségi bevezetőtan. Debrecen 1979. 198. kk. – 8. Bolyki J.: János evangéliuma = Keresztény Bibliái Lexikon. 117. 1. – 9. Hegermann H.: – Er kam in sein Eigentum. Zur Bedeutung des Erdenwirkens Jesu im vierten Evangelium = Der Ruf Jesu... Göttingen 1970. Vandenhoeck-Ruprecht. 113.1. – 10. Wrege, H.: – TH.: – Jesusgeschichte und Jünger-geschick nach Joh 12,20–33 und Hebr 5,7–10 = Der Ruf Jesus und die Antwort der Gemeinde. Exegetische Untersuchungen Joachim Jeremias zum 70 Geburtstag gewidmet von seinen Schülern. Göttingen 1970. Vandenhoeck-Ruprecht 259–288. 1. – 11. Bormann, G.: – Zur interpretation des Johannes Evangeliums. = Geschichte und Glaube. Erster Teil. München 1968. Kaiser Verlag. 104–121. 1. – 12. Fascher, E.: – Németh Attila. Bp. 1996. Vigilia Kiadó 162–182. 1. – 17. Bultmann, R.: ζῶω = ThWb II. 871. kk. – 18. Bultmann, θάνατος ThWb. III. Bd. 16k. – 19. Bultmann, R.: – νεκρός = ThWb. IV. 896–898. 1. – 20. Staehlin. ἀμαρτανω = ThWb. I. Bd. 295–299. 1. – 21. Conzelmann. σκοτος = ThWbVII. 439kk. – 22. Conzelmann. ψευδος = ThWb. IX. Bd. 598. 1. – 23. Haenchen, E.: – im. 278. 1. és Strathmann, H.: Das Evangelium nach Johannes. Göttingen 1955. Vandenhoeck-Ruprecht. 105. 1. – 24. Haenchen, im. 279. 1. – 25. Lenkeyné Semsey K.: Nők az Újszövetségben, az Újszövetség a nőkről. Bp. 1996. 110. 1. – 26. Schneider, J.: – Das Evangelium nach Johannes. Berlin 1985. 214. 1. – 27. Boor, de W.: Das Evangelium des Johannes I. Teil. Wuppertal 1985. E. Brockhaus. 172. 1. – 28. Schweizer, E.: – Die Leiblichkeit des Menschen: Leben – Tod – Auferstehung = Beitrage zur Theologie des Neuen Testament. Zürich 1970. Zwingli Verlag 165–182. 1. – 29. Haenchen, im. 563. 1. – 30. Ganóczy, Alexandre: Messianitaet und Auferstehung = Aus seiner Fülle haben wir alle empfangen. Düsseldorf 1989. Patmos Verlag 53.1. – 31. Fascher, E.: – Im. 227. 1. – 32. Schulz, S.: – Das Evangelium nach Johannes. Göttingen 1975. 243. 1. – 33. Schneider J.: – Das Evangelium nach Johannes. Berlin 1985. Evangelische Verlagsanstalt 320.k.

Dr. Lenkeyné Semsey Klára
(egyet. tanár DRHE Debrecen)

A katonai lelkigondozás újrakezdése

Előzmények

A katonák közötti lelkigondozás, a tábori lelkészi szolgálat újra történő bevezetésének szerteágazó előzményei voltak.

A tábori lelkészi szolgálat elsorvasztása után több évtizeden át összebékíthetetlen ellentét jellemezte a vallás, az egyházak és a materialista, ateista ideológiai elvei szerint szervezett államrend, társadalom, így a honvédség, általában a fegyveres erők viszonyát. Ezen belül azonban egyszersemind sajátos hullámvázis is megfigyelhető volt. 1948 őszén ugyan nyugdíjazták Soltész Elemér protestáns tábori püspököt, aki az új rend számára nem volt megbízható, de Szimonidesz Lajos altábornagy, evangélikus lelkész személyében megfelelő utódot is avattak 1949. június 15-én, noha a tábori lelkészi intézmény már alig, csak formálisan létezett. Sorsa eldőlt, csak még nem pecsételődött meg. Szimonidesz Lajos átmenetileg, rövid ideig még tábori püspökként szerepelt, 1955-ig prédikált is civileknek a helyőrségi templomban (Vas u. 2/c), de 1951-ben már kihagyták az állománytáblából, ami a tábori püspöki intézmény kimúlását jelentette, noha formális intézkedéssel nem szüntették meg. 1952. március 1-től parancsnoki beosztású munkatársként dolgozott a Hadtörténelmi Intézetben 1955-ig.¹ 1956-ban ment nyugdíjba, s ha szükség volt rá, meg is jelent a nyilvánosság előtt, mint tábori püspök, tábornoki egyenruhában, nyakában püspöki aranykeresztel, mint pl. 1954 januárjában Debrecenben, midőn a Református Teológiai Akadémia díszdoktorává avatták Nyikoláj krutyicai és kolomnai metropolitát, az Orosz Ortodox Egyház Külföldi Hivatalának elnökét.

Ugyancsak sajátos hullámvázist mutatott a teológiai akadémiák hallgatóinak kezelése a sorkatonai szolgálat tekintetében. Az ötvenes évek elején gyakorlatilag büntető századokban teljesítettek szolgálatot. Majd szolgálathasztást, utóbb felmentés kaptak, mint nyilvánvalóan nem kívánatos elemek a honvédség kötelékében. Volt egy idő, amikor ún. hadmentességi adót is fizettek a nem teljesített katonai szolgálat fejében. Később – meglehetősen szélsőre, olykor már a tanpályáról – újra behívták őket. Aztán volt egy idő, amikor úgy rendeződött az ügy, hogy a teológiai akadémiákra felvett személyeket – az illetékes egyházi főhatóság felterjesztése alapján – tanpályájuk elkezdése előtt hívták be sorkatonai szolgálatra, hogy aztán már nyugodtan és biztonsággal teológiai tanulmányaiknak szentelhessek magukat, s ne kelljen attól tartaniuk, hogy évközben hívják be őket, amire korábban ugyancsak volt nem egy példa. Ezt követte az a korszak, amikor a leendő teológiai akadémiái hallgatókat egy-két kiképző helyre hívták be, ahol az egység könyvtárában volt egy „szakmai sarok” kegyességi és teológiai vallásos irodalommal, a bibliájukat magukkal vihették a hálókörletükbe, kapcsolatot tarthattak a helyi lelkésszel, civil ruhában részt vehettek a gyülekezet istentiszteleti alkalmain és a teológiai akadémiák tanárai látogathatták őket. Majd 1989 augusztusában a Honvédelmi Minisztérium felajánlotta, hogy az alapkiképzés után a leendő teológiai akadémiái hallgatók, akik előzetesen már felvételt nyertek, sorkato-

nai minőségben és honvédségi anyagi fedezet mellett erre kijelölt (tudományos, vagy szeretetszolgálati) egyházi intézményekben teljesíthetnek szolgálatot és tölthetik le a sorkatonai szolgálati időt. Aztán – már 1990 után – az is szóba került, hogy más egyetemistákhoz hasonlóan az alapkiképzés után leszerelnek, s a tanpálya elvégzése után fejezik be a sorköteles szolgálatot, s ha eljön az ideje, tartalékos tábori lelkészekké válnak. Végül, a tábori lelkészi intézmény és szolgálat sorsának alakulására várva 1990-től gyakorlatilag nem hívták be sorköteles katonai szolgálatra a teológiai akadémiák hallgatóit.

Ebben az összefüggésben említendő, hogy ugyancsak 1989-ben megszületett az alternatív katonai szolgálat lehetősége. Ha valaki (igazolt módon) vallási, lelkiismereti meggyőződése alapján nem kívánt fegyveres katonai szolgálatot teljesíteni, nem kellett többé börtönbüntetéssel számolnia. Vállalhatott fegyvertelen katonai szolgálatot, mint sorkatona a honvédségen belül, vagy vállalhatott ún. civil, tehát nem katonai kötelekben teljesített társadalmi szolgálatot valamilyen közhasznú, leginkább egészségügyi intézményben. E szolgálat időtartama azonban hosszabb ideig tartott, mint a rendes, fegyveres sorkatonai szolgálati idő.

Egyidejűleg elmondható, hogy a rendszerváltásban és a társadalmi fordulatban jelentős szerepet játszó reformkommunista kormány és a Honvédelmi Minisztérium sok *enyhítő* intézkedést hozott. Ezeket azonban nem lehet *alapintézkedéseknek* nevezni.² Hiszen az 1990. évi IV. törvény 7. paragrafusának 1. bekezdése, amely ebben az időszakban jött létre,³ még a régi, fordulat előtti rendszerben, katonai területen csak az egyéni vallásgyakorlást engedélyezi, de a közösséget nem teszi lehetővé. Tehát még mindig – ok nélkül – korlátoz. Érdekes megjegyezni, hogy e törvény létrehozásakor a – régi – igazságügyi minisztérium már javasolta, kezdeményezte a fenti korlátozás megszüntetését, kihagyását. A Honvédelmi Minisztérium azonban ekkor ebbe még nem egyezett bele.

Más tekintetben is érezhető volt ekkor még a honvédség vonatkozásában a felemás helyzet. A belügyminisztérium ekkor már engedélyezte – az egyházakkal folytatott előzetes tanácskozások alapján – az ún. börtönmissziót, a büntetés-végrehajtási intézetekben a lelkigondozó munkát és azt, hogy a lelkészek istentiszteletet tartsanak. Elkezdődhetett a munka a kórházakban is, a területileg illetékes egyházközsegek lelkigondozói és istentiszteleti szolgálata. Ez mindenekeelőtt a civil kórházakra vonatkozott. A katonai kórházakban mégis úgy vált lehetővé, hogy ezeknek az intézményeknek az esetében a jelleget minősítő hangsúly nem a *katonai*, hanem az *egészségügyi* természetükre helyeződött. Így ezekben is megindulhatott a lelkigondozás és az istentiszteletek tartása.

Az érdemi fordulatra, az alapvetően változást hozó intézkedések előkészítésére és megtételére, így a katonák közötti lelkigondozói, tábori lelkészi szolgálat előtérbe kerülésére és napirendre tűzésére azonban csak a fordulat, a rendszerváltás után kerülhetett sor, az állam és az egyházak, a társadalom és a honvédség közötti viszony elvi és gyakorlati újra rendezésének összefüggésében és folyamatában.

A kezdetek

A kezdetek úgyszólván egyidejűleg, egyszerre több ponton indultak el és több forrásból táplálkoztak. Voltak egyházi, kormányzati, spontán helyi és nemzetközi kezdeményezések.

Az alapvető motívum és indíttatás az a kölcsönös, közös felismerés volt, hogy az egyházak és a magyar honvédség kapcsolatát négy évtized zűrzavara és mesterségesen létrehívott ellentétei után újra kell rendezni. Mint ismeretes, ezek a kapcsolatok, a történelmi egyházakat és vallásfelekezeteket illetően, ideértve a zsidókat is, pozitív, mondhatjuk megszentelt hagyományokra tekintenek vissza (mind a szabadságharcokat, függetlenségi küzdelmeket, mind a világháborúkat illetően). Ily módon a fenti összefüggésben, az érdeklődés homlokterébe került a katonák lelkigondozásának és a tábori lelkészi szolgálatnak az ügye, az egyházak, az állam, a kormányzat, a honvédelmi minisztérium és a magyar honvédség részéről egyaránt.

1.) Kormányzati kezdeményezések

Az 1990-es választások után megalakult az új kormány, amely, és benne a honvédelmi tárca, s annak vezetői egyértelműen el voltak kötelezve a katonai lelkigondozás és a tábori lelkészet ügye mellett. A honvédelmi minisztériumban létrehozták a Társadalmi Kapcsolatok és Sajtó Főosztályt, melynek feladata volt az egyházi érintkezések gondozása is. Ennek a főosztálynak a munkatársai kerestek először kapcsolatot az egyházakkal azokkal a képviselőivel, akik a Művelődési és Közoktatási Minisztériumban megalakult, Egyházi Főosztályon képviselték egyházaikat. Már itt elhangzott református részről az a gondolat, hogy a katonák közötti lelkigondozói szolgálat igazi eszköze a tábori lelkészi intézmény lehetne.

Ezt követően 1990. november 7-én Dr. Raffay Ernő, a honvédelmi minisztérium politikai államtitkára kezdeményezésére a művelődési minisztériumban először került sor hivatalos találkozásra, a kapcsolatok felvételére és eszmecserére az új honvédelmi kormányzat, valamint az egyházak vezetői és képviselői között a következő témáról: „Az egyházak és a Magyar Honvédség kapcsolatainak időszeri kérdései.”⁴ Vitaindító előadást Dr. Raffay Ernő államtitkár tartott, amelyben ismertette a vallásgyakorlás helyzetét a Magyar Honvédségnél. A tanácskozáson jelen voltak a Honvédelmi és Művelődési Minisztérium vezető munkatársai, az egyházak, vallásfelekezetek vezetői és képviselői (többek között a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, a Magyarországi Református Egyház, az Evangélikus Egyház, a Baptista, Metodista, Adventista Egyház, a Magyar Ortodox Egyház, az Unitárius Egyház, a Nazarénusok, a Hit Gyülekezete, a Magyar Izraeliták és a Magyar Iszlám Közösség részéről). A megbeszélésen számos érdekes kérdés vetődött fel és került megtárgyalásra.

Dr. Harmati Béla, az Evangélikus Egyház püspökelnöke hangsúlyozta, hogy a Honvédségnél a közösségi vallásgyakorlás – így a tábori lelkészi szolgálat bevezetése is – elsősorban jogi természetű probléma, mivel ezt a lelkiismereti és vallásszabadságról szóló 1990. évi IV. törvény nem teszi lehetővé, tehát ennek módosítását kellene kezdeményezni. Egyháza jelenleg a tábori lelkészi szol-

gálat bevezetését nem kéri, de ha a HM felajánlja, akkor megvizsgálják. Várják a HM kezdeményezését.

Dr. Várszegi Asztrik püspök, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia titkára arról tájékoztatót, hogy paphiány van, de egyházuknak nyitni kell a rendszerváltásból adódó új lehetőségek irányába. Ezért a felvetődő igények kielégítésében – így a tábori lelkészi szolgálat bevezetésével kapcsolatban is – türelmesnek kell lenni, míg a feltételek megteremtődnek.

Dr. Aranyos Zoltán református zsinati főtanácsos felvetette, hogy a Központi Katonai és Tisztai Kórház mellett a többi katonai kórházban és katonai büntetés-végrehajtási intézetben is lehetővé kellene tenni a csoportos vallásgyakorlást, mivel itt van rá a legnagyobb szükség. Megerősítette, hogy a legtöbb egyháznál lelkészhiány van, de úgy látja, hogy ha igény van rá, ez nem lehet akadály a tábori lelkészi szolgálat bevezetésének, mert az egyházak nem fognak elzárkózni.

Csontos Barna, a katolikus egyház képviselőjében elmondta, végleges szolgálati szabályzatot kell kiadni úgy, hogy abban szerepeljen a közösségi vallásgyakorlás, a gyónás, az egyenruhában egyházi rendezvényeken való részvétel lehetősége. A hittudományi főiskolások katonai szolgálatának végleges rendezésére is egy közös megbeszélést kellene tartani. Megítélése szerint a tábori lelkészség bevezetését nem kell elsietni, ehhez türelemre, előzetes tájékozódásra van szükség.

Kovács Lajos ezredes, a Magyar Honvédség kiegészítési csoportfőnökségétől elmondta, hogy a teológus hallgatók katonai szolgálatát a jövőben is egy hónap után, az alapkiképzést és a katonai eskü letételét követően megszakítják. Nem kellene várni a tábori lelkészi szolgálat bevezetéséig, célszerűnek tartaná, hogy a különböző egyházak papjai addig is bejárhatnának a csapatokhoz és lelkigondozói szolgálatot láthatnának el.

Viczián György ezredes, a HM Társadalmi Kapcsolatok és Sajtó Főosztályának vezetője egyetértett azzal, hogy a tábori lelkészség intézményének ügyét nem kell elsietni, évek kellene kiépítéséhez.

Dr. Raffay Ernő HM politikai államtitkár elmondta, hogy az új szolgálati Szabályzat kidolgozása folyamatban van, amelyben érvényesülni fognak az egyházaknak a vallásgyakorlással kapcsolatos kérései. A megbeszélést tettek követik: ki fogják dolgozni a vallásgyakorlással kapcsolatos minisztériumi javaslatokat, és megküldik véleményezés céljából az egyházaknak, s véleményüket a döntésnél figyelembe fogják venni.

Általános érdeklődés volt az iránt a HM képviselők által említett és tervezett szociológiai felmérés iránt, amely a vallásgyakorlással kapcsolatos igények megállapítását volt hivatva elvégezni.

Bizonyára nem közömbös és fölösleges az élénk érdeklődés mellett lezajlott eszmecseréből a fenti néhány tanulságos megnyilatkozást felidézni. Nem kerülheti el azonban a figyelmet az a körülmény, hogy a felek mennyire óvatosak, visszafogottak, csaknem tartózkodók voltak ezen az első ilyen találkozáson a világosan megfogalmazott kölcsönös készség mellett és ellenére is a tábori lelkészség intézményének bevezetésével kapcsolatos közvetlen teendő, időpontok, folyamatok, elvárások tekintetében. Ez megfigyelhető volt különben az előkészítés egész ideje alatt is – előnyös és hátrányos vejejáróival egyaránt.

2.) További honvédelmi minisztériumi kezdeményezések

A Honvédelmi Minisztérium további kezdeményezései is említést érdemelnek. A HM Társadalmi Kapcsolatok és Sajtó Főosztályának vezetője 1991. március 12-én előterjesztette az 1991. évi feladattervet az egyházakkal való együttműködésre. Ebben az alábbi fontos célkitűzések szerepeltek.⁵

Negyedévenként közös megbeszélés a HM és az egyházak képviselői, illetve meghívottak között a feladatok végrehajtásának áttekintésére, értékelésére.

Javaslat kidolgozása a négy történelmi egyház, illetve vallásfelekezet 1–1 állandó képviselőjének a HM-ben történő részfoglalkozásuként, vagy tanácsadóként történő alkalmazására.

Bemutatóval egybekötött látogatás szervezése a négy történelmi egyház, illetve vallásfelekezet vezetői és képviselői számára Budapest Helyőrségben.

Javaslat kidolgozása a lelkigondozói szolgálat bevezetésére a HM egészségügyi és büntetés-végrehajtási intézményeiben.

„A vallásosság a hadseregben” témájú szociológiai vizsgálat gyorsjelentésének értékelése, annak alapján elgondolás kidolgozása a tábori lelkészi szolgálat bevezetésének lehetőségeire, módjára, ütemezésére.

A fentiekből megállapítható, hogy a feladatterv megszemlénnyel igyekszik tekintettel lenni mindarra, ami az egyházakkal történt találkozáskor (1990. nov. 7-én) elhangzott. A feladatterv a Társadalmi Kapcsolatok és Sajtó Főosztályvezetőjének, a főosztály főmunkatársának és a történelmi egyházak részéről a kapcsolattartással megbízott személyek: Dr. Várszegi Asztrik püspök, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia titkára, Tabódy István tb. főesperes, Dr. Aranyos Zoltán zsinati főtanácsos, Szilas Attila evangélikus lelkész és Dr. Kardos Péter főrabbi együttműködését irányozta elő. Az előterjesztést Dr. Raffay Ernő HM politikai államtitkár 1991. március 29-én hagyta jóvá, 30-án pedig pótlólag, saját kezűleg az alábbiakat írta az okmányra: „Egyetértek: azaz együtt, hogy megvizsgálandó, miként lehet kísérleti jelleggel, még ez évben bevezetni egyik-másik helyőrségben a tábori lelkészséget!” Ez az óhaj és szándék azonban nem valósult meg. Annak ellenére nem, hogy ekkor már számos spontán helyi közeledés és kapcsolatfelvétel volt megfigyelhető és tapasztalható. Ott, ahol egy-egy parancsnok vagy egy-egy lelkész úrrá tudott lenni az elmúlt évtizedek okozta gátlásokon és görcsökön, spontán természetességgel vették fel egymással a kapcsolatot és került sor arra, hogy a lelkész a parancsnok meghívására egyes alkalmakkor megjelent, szólt a laktanya, helyőrség rendezvényein, vagy érdeklődésre számot tartó vallási kérdésekről előadást, tájékoztatást tartott a katonák részére.

Ami a feladatterv előirányzatait illeti, valóban sor került a megbeszélésekre. Ezek során református részről nyomatékmal hangot kapott az, hogy a katonai lelkigondozás és a tábori lelkészi szolgálat bevezetésének előkészítésében és megvalósításában nem lehet és szabad nélkülözni a zsidókat. A keresztyén egyházak számára mindebben, s az együttműködés készségében és igényében alapvető motiváció a gyökerekben való összetartozás a zsidókkal. Azon kívül a tábori rabbinátusnak mind az első világháború idején, mind a két világháború között

hagyományai alakultak ki. Végül pedig az együttműködés a zsidók és keresztyének között a tábori lelkészi szolgálat területén hathatós bizonyágtétel és fellépés az antiszemitizmussal szemben.

„A vallásosság a hadseregben” témájú szociológiai felmérés eredménye megmutatta, hogy a várakozást és elképzeléseket meghaladó mértékben tapasztalható (természetesen olykor nem letisztult) érdeklődés és igény a vallásos törődés iránt mind a sorkatonák, mind a hivatásos állomány soraiban.

Az előzetes becslések mintegy 10 %-ra gondoltak. Ezzel szemben az 5000 fő bevonásával (4000 sorkatona, 1000 tiszti és hivatásos) készült felmérés szerint a különböző mértékben és szinten meglévő érdeklődés és igény 20–30 % között volt megállapítható a honvédség körében.

1991. június 18-án sor került az egyházi vezetők és képviselők látogatására Budapest Helyőrségben. Ennek során mind a vendéglátó HM és honvédség, mind az egyházak részéről kölcsönösen kifejezésre jutott a szándék a kapcsolatok szélesítésére és szilárd alapokra helyezésük tekintetében.

3.) Egyházi kezdeményezések

Közben az egyházak részéről is történt kezdeményezés. 1991. április 22-én kelt az a levél, amelyet a Magyarországi Egyházak és Felekezetek Tanácskozó Testülete intézett dr. Für Lajos honvédelmi miniszterhez. Az aláírók (Dr. Paskai László bíboros érsek, dr. Hegedűs Lóránt református püspök, a Zsinat lelkészi elnöke, dr. Harmati Béla evangélikus püspök-elnök, dr. Viczián János baptista egyházelnök, dr. Berki Feriz magyar ortodox esperes-adminisztrátor, dr. Huszti János unitárius püspök és dr. Kocsis Elemér református püspök, a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának elnöke)⁶ ebben utalnak arra, hogy „személyes találkozások alkalmával többször is szóba került a hadseregben belüli szolgálatot tejesítő személyek lelkigondozása.” Úgy tudják, „a Honvédség tervei között is szerepel ennek a szolgálatnak a kiépítése. A Magyarországi Egyházak és Felekezetek Tanácskozó Testülete ezt a kérdést megtárgyalta és örömmel fogadná ennek a tervnek a fokozatos megvalósítását. Ehhez szükséges az 1990. évi IV. tc. módosítása olyan értelemben, hogy a Hadseregben nem csak magán, hanem közösségi vallásgyakorlatot, istentiszteletet (a Hadsereg rendjének megfelelően) fakultatíve lehessen tartani.” ... A Tanácskozó Testület „kéri a Miniszter Urat, hogy a fenti törvénymódosítást az Országgyűlésnél szíveskedjék kezdeményezni.”

Dr. Für Lajos honvédelmi miniszter 1991. június 5-én válaszolt dr. Kocsis Elemérnek a Magyarországi Egyházak és Felekezetek Tanácskozó Testületének április 22-i levelére, kérve az Ökumenikus Tanács elnökét, a többi egyházi vezető tájékoztatására.⁷ Kocsis Elemér a kérésnek eleget téve, június 11-én tájékoztatja az egyházi vezetőket.⁸ A miniszter a következőket írja: „A közösségi vallásgyakorlás lehetőségének a Magyar Honvédségnél történő megteremtését célzó törvénymódosítási kezdeményezésüket a legmélyebb egyetértéssel fogadtam. A levelükben jelzett... célkitűzésük elérésében mind a magam, mind a Honvédelmi Minisztérium hivatalos támogatásáról biztosítom Önöket. Tájékoztatom Elnök Urat, hogy a lelkiismereti és vallásszabadságról, Vala-

mint az egyházakról szól 1990. évi IV. törvény 7. paragrafusa (1) bekezdésének módosítása érdekében a szükséges jogszabály-előkészítő munkákat megkezdjük, a törvénymódosítási kormányzati előkészítésének szükségességét a Kormány 1991. évi II. félévi munkatervének összeállításánál hivatalosan is előre jeleztük.” A miniszter egyidejűleg kéri az egyházi vezetőket, hogy a kedvező társadalmi fogadtatás elősegítése, az egyházak elgondolásainak megfelelő jogszabályi tartalom kialakítása érdekében kijelölt képviselők útján a jogszabály előkészítésében működjenek közre.

4.) Az intézményes együttműködés lehetősége

1991. június 28-án dr. Für Lajos honvédelmi miniszter levelet írt a négy történelmi egyház, illetve vallásfelekezet vezetőinek. Ebben elérkezettnak látja az időt arra, hogy feloldják „mindazon korlátokat, amelyek ma még akadályozzák a hivatásos, továbbsholgáló és sorkatonák vallásgyakorlásának legteljesebb szabaddá tételét.” E célt szolgáló kívánatosnak tartaná, hogy 1991. szeptember 1-től „a négy történelmi egyház egy-egy képviselője szerződött szakértőként bekapcsolódna a Honvédelmi Minisztérium munkájába.” Ezek segítségétől reméli, hogy „rövid idő alatt kidolgozható lenne a lelkigondozói tevékenységet, továbbá a szabad vallásgyakorlást a Magyar Honvédség keretein belül kiszélesítő miniszteri rendelkezés.” Továbbá: „Az egyházi szakértők munkánkba történő bekapcsolódását követően kialakíthatnánk közös álláspontunkat a tábori lelkészi intézmény fokozatos visszaállítására kérdésében is.” Végül jelzi: „A csoportos vallásgyakorlást jelenleg kizáró jogi akadály elhárítására rövid időn belül kezdeményezni fogom a Kormányánál az 1990. évi IV. törvény módosítását.”⁹

5.) Az egyházak válasza

Az egyházak részéről természetesen nem maradtak el a megfelelő válaszok.

Dr. Hegedűs Lóránt püspök, a Magyarországi Református Egyház Zsinatának lelkészi elnöke 1991. július 1-én kelt, dr. Für Lajos honvédelmi miniszterhez írt levelében úgy véli, hogy a vallásosság a hadseregben témájú szociológiai felmérés eredménye „megalapozza és indokoltá teszi az együttműködés elmélyítését és kiszélesítését az érintett egyházak, valamint a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség között... kívánatosnak mondható ennek keretében egyházi munkatársak bekapcsolódása a Honvédelmi Minisztérium munkájába, amely az egyházak lelkigondozói szolgálata keretének és szervezetének kimunkálására irányul a Magyar Hadsereg körében... A Magyarországi Református Egyház elnöksége... kész a fent vázolt közös tevékenységre megfelelő, főfoglalkozású szakértő munkatársat bocsátani a Honvédelmi Minisztérium rendelkezésére. Egyházunk illetékes vezetőtestülete e szolgálatra dr. Aranyos Zoltán zsinati főtanácsos urat, a Zsinati Iroda vezetőjét tekintve megfelelő és alkalmas személynek, aki már eddig is eredményesen és kölcsönös megelégedésre működött közre az egyházakat, valamint a Honvédelmi Minisztériumot és a Magyar Honvédséget közösen érintő munkában.”¹⁰ Érdekes megjegyezni, hogy a református egyházi szakértő szerződött alkalmazására a Társadalmi Kapcsolatok és Sajtó Főosztályon főmunkatársi mino-

ségben – a miniszter levelében tervezett – 1991. szeptember 1. helyett csak november 1-jével került sor. Ő lett az első hivatalosan delegált egyházi szakértő, aki mint lelkész, főfoglalkozású polgári alkalmazottként dolgozott a Honvédelmi Minisztériumban.¹¹

1991. augusztus 23-án kelt *Landeszman György főrabbi* levele a Budapesti Zsidó Hitközség Rabbisága képviseletében dr. Für Lajos honvédelmi miniszterhez, amelyben közli, hogy „A szeptember 1-jével a Honvédelmi Minisztérium munkájába szakértőként bekapcsolódó munkára Fröhlich Róbert rabbi urat delegáljuk.”¹²

Dr. Harmati Béla, a Magyarországi Evangélikus Egyház püspök-elnöke 1991. augusztus 31-én kelt levelében az alábbiakat írja dr. Für Lajos honvédelmi miniszternek: „A Magyar Honvédség néhány intézményénél júniusban tett egyházi vezetői látogatás alkalmával kifejeztük szándékunkat a kapcsolatok kölcsönös kiépítésére a sorkatonák vallásgyakorlatának céljából. Egyházunk nevében köszönöm... a felajánlott lehetőséget arra, hogy a négy történelmi egyház egy-egy képviselője szerződött szakértőként bekapcsolódna a Honvédelmi Minisztérium munkájába a tábori lelkészi intézmény fokozatos visszaállítása céljából. Egyházunk nevében azt javasolom, hogy a korábbi bevált gyakorlat szerint az evangélikus és a református egyház számára közös protestáns képviseletet alakítsunk ki a Honvédelmi Minisztériumban. Hozzájárulunk ahhoz, hogy a református egyház képviselője közös protestáns megbízottként egyházunkat is képviselje a Minisztériumban.”¹² Így – induláskor – a református egyházi szakértő ellátta az evangélikus egyház képviseletét is.

A legnagyobb keresztyén felekezet, a Magyar Római Katolikus Egyház képviseletét ebben az időben (már 1991 elejétől) Tabódy István bicskei plébános, tb. esperes töltötte be.

Az ősz folyamán a Honvédelmi Minisztérium szerződéses polgári alkalmazotti munkaviszonyt létesített a katolikus és a zsidó szakértővel is.

6.) Az intézményes együttműködés, az érdemi munka kezdete

Az érdemi munka az intézményes együttműködés keretében 1991 decemberében kezdődött el a Honvédelmi Minisztériumban. A Társadalmi Kapcsolatok és Sajtó Főosztály vezetője 1991. november 29-én terjesztette elő, dr. Raffay Ernő HM politikai államtitkár pedig december 13-án hagyta jóvá a Feladattervet a katonai (tábori) lelkészség bevezetésének előkészítésére.¹⁴

A *terv a feladatot* így nevezi meg: „A Magyar Honvédségnél a közösségi vallásgyakorlás intézményes biztosítására vonatkozó átfogó elgondolás kidolgozása – a HM Kollégiuma részére –, amely a katonai lelkészi szolgálat működési alapelveit, szervezeti rendjét és a bevezetés ütemezését tartalmazza.” *A feladat kidolgozásának célja:* „Döntéselőkészítési alternatívák kidolgozása – a hazai történelmi hagyományok és a nemzetközi tapasztalatok figyelembevételével – a HM és az MH Parancsnokság vezetése számára a katonai lelkészi szolgálat bevezetése feltételeinek megteremtésére.” A kidolgozó munkacsoportban helyet foglaltak a Honvédelmi Minisztérium, a Magyar Honvédség parancsnokságának és vezérkarának munkatársai, valamint az egyházak képviseletében a katolikus, a közös protestáns és a zsidó szakértő. A munka

1991 decemberében kezdődött. A munkacsoportnak a feladatterv egyes részeinek kidolgozását, az elgondolás egyeztetését, végleges formába öntését és a HM Kollégiuma elé terjesztését 1992. június 30-ra kellett elvégezni. A feladatterv az alábbi témaköröket ölelte fel:

- A magyar katona vallásgyakorlási lehetőségei változásainak történelmi tapasztalatai, tanulságai, annak megszűntéig.
- A Magyar Honvédségnél a vallásgyakorlás jelenlegi helyzetének felmérése, értékelése.
- A nemzetközi gyakorlat, tapasztalatok elemzése, értékelése.
- A Magyar Honvédségnél a vallásgyakorlás lehetőségei a jelenlegi jogi szabályozás alapján.
- A katonai lelkészi szolgálat működési alapelveinek, tartalmának kidolgozása főbb vonalakban.
- Javaslat kidolgozása a katonai lelkészi szolgálat szervezeti felépítésére.
- Javaslat kidolgozása a katonai lelkészi szolgálat irányítására, működésének rendjére.
- A katonai lelkészi szolgálat bevezetése.
- Tárgyi, személyi, pénzügyi feltételeinek számbavevétele.
- Javaslat a katonai lelkészi szolgálat bevezetésének ütemezésére.

1992. január 27-én a Társadalmi Kapcsolatok és Sajtó Főosztály vezetője előterjesztette az 1992. évi feladattervet az egyházakkal való együttműködésre, amit a politikai államtitkár másnap jóváhagyott. A feladatterv következetesen épít az egyházi szakértők jelenlétére és munkájára az egyházakkal való kapcsolattartásban, az elméleti és a tervező munka kivitelezésében.¹⁵ A feladatterv számos további figyelemre méltó elemet is tartalmaz. Ezek:

- konzultáció a miniszterelnöki hivatal, valamint a Művelődési Minisztérium egyházi kérdésekkel és ügyekkel foglalkozó osztályaival és munkatársaival, csapatlátogatás egy gépesített lövészdzandárnál.
- hittudományi felsőfokú tanintézetekben végzett sorkötelesek katonai szolgálatának új rendjére vonatkozó elgondolás megvitatása és egyeztetése az érintett egyházakkal,
- a jelenlegi jogszabályok keretei között a katonák vallásgyakorlásának lehetőségeire vonatkozó elgondolások véleményeztetése az érintett egyházak szakértőivel,
- a vallási ismeretek katonai tanintézetekben történő oktatásának bevezetésére készített HM kollégiumi előterjesztés véleményeztetése az érintett egyházakkal,
- a katonai lelkészség bevezetésének előkészítésére kidolgozott „Elgondolás” véleményeztetése az érintett egyházakkal,
- konzultáció a történelmi egyházak vezetőivel és munkatársaikkal a katonai lelkészség bevezetéséről,
- nemzetközi tekintetben pedig részvétel az európai és észak-amerikai vezető táborig lelkészek római konferenciáján, katona delegáció részvétele a 34. Lourdes-i nemzetközi katolikus katona zarándoklaton és konzultáció Bécsben az osztrák hadsereg protestáns és a katolikus katonai püspökségén.

Az 1992. évben azonban több más fontos esemény is történt és folyamat is elindult.

1992. május 1-jén az addig szerződöttesel alkalmazott, egyetlen teljes munkaidejű protestáns egyházi szakértőt állománytáblás státuszban, kiemelt főmunkatársi beosztásban polgári alkalmazottként véglegesítették a Honvédelmi Minisztériumban.¹⁶ Május 20-án pedig a honvédelmi miniszter főtanácsosi címmel ruházta fel.¹⁷

Egyre több alkalommal és helyre hívták meg az egyházi szakértőket tájékoztató előadások megtartására, amelyek alkalmat adtak a táborig lelkészi szolgálat előkészítésével kapcsolatos kérdések megbeszélésére és a folyamatban levő munkálatok ismertetésére a különböző egységek, csapatok vezetőinek, tisztii állományának. Ezek a meghívások arról tanúskodtak, hogy a „tisztii állomány nagy érdeklődést tanúsít a vallásgyakorlás hadseregbeni lehetőségei iránt”.¹⁸

Fontos találkozóra és eszmecsere került sor 1992. június 10-én az egyházak vezetői, munkatársai és a Hátország Országos Parancsnokság között a határőrök szabad vallásgyakorlásáról, a lelki segítségnyújtás lehetőségeiről. A tanácskozáson egyetértés jött létre abban, hogy a szabadság elve alapján biztosítani kell mindazon sorkatonák szabad vallásgyakorlását és lelkigondozásuk lehetőségét, akik ezt igénylik.¹⁹

Amint az 1992. évi feladatterv is tartalmazta, kollégiumi előterjesztési terv készült a vallási ismereteknek a katonai tanintézetekben történő oktatása bevezetésével kapcsolatban. A véleményezés végett rendelkezésre bocsátott tervezet számos problémát vetett fel. Mindenekelőtt nem érvényesült az a szempont, hogy sürgős, hézagpótló tájékoztatásra, alapvető ismeretek közlésére volna szükség. E helyett rendkívül komplikált, gyakorlatban alig kivitelezhető tervet tartalmazott az elgondolás. Ezt részben rákényszerítette a tervezetre az a rendszer, annak korlátozó merevsége, amelyben az oktatás folyt. Nem az egyes egyházak, felekezetek alapfokú, leíró ismertetésével foglalkozott a tervezet, hanem számos előzetes ismeretet feltételező bonyolult fogalmi elemzéssel. Hasonlóan nélkülözötte az „ökumenikus szerkesztési elvet” hangoztató tervezet az ökumenikus szerkesztéshez szükséges alapismereteket az egyes egyházakról és vallásfelekezetekről. Ezért olyan kevert anyag keletkezett, amely nemhogy tisztázott volna, inkább zavar előidézésére volt alkalmas. Ennek oka az volt, hogy hiányzott az egyes felekezetek alapvető ismertetése és ismerete. Végül: a tervezet, amelynek kibocsátását több tanácskozás előzte meg, amelyen részt vettek és hozzájárulással szolgáltak a különböző vallásfelekezetek szakértői és oktatási szakemberei, professzorai, figyelmen kívül hagyta a reformátusok és zsidók által benyújtott, a célt jobban szolgáló, alkalmasabb vázlatokat. Ezáltal a bizonyos katolikus szemléletű, nyelvezetű és tartalmi dominanciájú, hangsúlyeltolódás által jellemzett anyag keletkezett.²⁰ Nem véletlen, hogy 1992. szeptember 18-án a HM Kollégiuma (a miniszter) megbízást adott, hogy az egész elgondolást tervezzék újra és 1993 februárjában terjesszék ismét elő.²¹ Így maga a jobb sorsra érdemes ügy, az alapvető vallási ismeretek hézagpótló, gyors közvetítése, egészen a táborig lelkészi szolgálat létrejöttéig nem nyert megnyugtató megoldást.

Lassan megmozdult és előtérbe került az 1990. évi IV. törvény módosításának ügye. 1992. július 7-én dr. Oros Paulina, az Igazságügyi Minisztérium Közjog Fő-

osztályának helyettes vezetője átiratban kérte dr. Aranyos Zoltán HM főtanácsost, protestáns egyházi szakértőt, hogy a törvénymódosítási előterjesztés államigazgatásilag egyeztetett, mellélkelten megküldött, dr. Balsai István igazságügyi miniszter által már aláírt tervezetere szerezzé be dr. Für Lajos honvédelmi miniszter aláírását, annak érdekében, hogy azt július 14-én, előbb államtitkári egyeztetésre vihessék, 16-án pedig a kormányhoz benyújthassák. A főtanácsos a törvénymódosítás tervezetének szövegét dr. Für Lajos honvédelmi miniszter aláírásával június 10-én visszaküldte.²² A törvénymódosítás lényegében véve arra irányult, hogy lehetővé tegye a honvédségen belül a közösségi vallásgyakorlást. Ugyancsak érdekes idézni a két miniszter által aláírt, a kormányhoz benyújtott előterjesztés szövegéből: 1990-ben „Az (1) bekezdés rendelkezése – hosszabb, pártok közötti, majd bizottsági vita eredményeként – azért került a törvénybe így, mert az akkori Honvédelmi Minisztériuma álláspontja szerint a közösségi vallásgyakorlás megosztaná a hadsereget, esetleg térítő tevékenységre kerülne sor és ennek erősödése zavarhatná mások lelkiismereti szabadságát. Kiegészítették még azzal az érvelésüket: éppen most történt meg a hadseregből a hivatalos pártideológia (a marxizmus, az ateizmus) „eltávolítása”, nem volna helyes bármilyen más hivatalos formában rendszeresíteni. Ezért csak az egyéni vallásgyakorlásra legyen mód a katonai létesítményben, ami nem zárja ki, hogy az azonos vallású katonák vallási kérdések megbeszélésére összegyűljenek”. Jellemző ez az idézet arra, milyen tájékozatlanok voltak és zavaros fogalmakkal rendelkeztek a Honvédelmi Minisztériumban 1990 elején a problémával kapcsolatban. Az előterjesztés következő módon tekint előre: „A katonai létesítményben belüli közösségi vallásgyakorlás tilalmának feloldásával lehetővé válna, hogy bármely nyilvántartásba vett egyház, vallásfelekezet és vallási közösség – mások emberi jogainak feltétlen tiszteletben tartásával – a katonai létesítményben az igények szerinti lelkigondozást végezzen, szertartásokat, szemináriumokat tarthasson. Az ehhez szükséges feltételeket a Magyar Honvédség és az egyházak, vallásfelekezetek, vallási közösségek együttesen tudják megteremteni. A törvény módosítását követően kerülhet sor a Magyar Honvédségre vonatkozó jogszabályok, így a Szolgálati Szabályzat módosítására.” Fontos kérdést érint e ponton az előterjesztés: a történelmi egyházak és az 1990. évi IV. törvény óta nagymértékben elburjánzott mindenféle új, magát keresztyénnek mondó és nem keresztyén vallásfelekezet viszonyának a problémáját. Ez 1991 júliusában már nem csupán elméleti, elvi szinten jelentkezett, hanem gyakorlatban is, és pl. már a katonai kórházakban működő, ezen újabb vallásfelekezetekhez tartozó betegápoló személyzet vonatkozásában is. Az 1990. évi IV. törvény 100 főben szabta meg azon személyek számát, akik vallást alapíthatnak Magyarországon. Ezért a tábori lelkészi szolgálat előkészítőit az az elv vezette, amely azután hivatalosan is megfogalmazást nyert, hogy bármely felekezethez tartozó katonának joga van a szabad vallásgyakorlásra és lelkigondozásra, de intézményesen csak azok a felekezetek létesítsenek tábori lelkészi szolgálatot, amelyeknek hívei megfelelő létszámban és arányban vannak jelen a katonák között. Akikre ez nem

áll, azok gondozását a területileg legközelebbi, illetékes, kebelbeli lelkész lássa el. Azon felekezetek tábori lelkészei, akik jelen vannak a honvédségben, tartoznak segíteni, az igény fennforgása esetén, azt, hogy a katona és lelkésze kapcsolatba kerülhessen egymással.

Még egy év telt el, míg valóban módosította a Parlament a törvényt. S addig is ellentmondások tüzeiben állt az előkészület.²³ A kormány és a HM elszánt ugyan, de lassan, nehézkesen, körülményesen cselekszik. Mindezzel párhuzamosan az is megfigyelhető volt, hogy a történelmi egyházak társadalmi, közéleti szerepének, súlyának csökkentése és visszahúzóítása érdekében a liberális körök „védelmükbe veszik” az új kisebbségi vallásfelekezeteket és igyekeznek előbbiekkal szemben, azok rovására támogatni ezeket.

1992. közepén két katolikus kezdeményezés is mutatta, hogy a katolikus egyház ugyancsak új lendületet kíván adni előkészületi képviselőjének.

Június 19-én dr. Várszegi Asztrik püspök, pannonhalmi főapát, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia titkára, aki a püspöki kar részéről gondozta a tábori lelkészi előkészületek ügyében a kapcsolatokat a Honvédelmi Minisztériummal, megküldi Kelemen József helyettes politikai államtitkárnak, akihez 1992. január 1-től az egyházi szakértők tartoztak, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 1992. június 10-én kiadott nyilatkozatát a katonai szolgálatról, azzal a megjegyzéssel, miszerint bízik abban, „hogy a nyilatkozat segítség és nem akadály az elvi tisztánlátásban.”²⁴ Rendkívül érdekes e nyilatkozatot²⁵ összehasonlítani azzal, amelyet a MKPK ugyancsak e tárgyban 1986. október 17-én tett közzé.²⁶ Mindkét nyilatkozat a II. Vatikáni Zsinat „Gaudium et spes” (Az egyház a mai világban) című dokumentumára épít. Az 1992-be kiadott nyilatkozat elején és végén azonban fontos kitételek szerepelnek, amelyek eltérnek az alaptémától, a katonai szolgálatról. Erre utal Várszegi Asztrik is: „A katonai szolgálatot teljesítő katolikus fiatalok lelkigondozásának kérdéséről ismételtelen tárgyalta a konferencia... A Püspöki Kar kötelességének érzi, hogy a katonai szolgálatot teljesítő katolikus fiatalok lelkipásztori gondozását előmozdítsa, de tudatában van annak is, hogy ennek megoldása a nagy paphiány miatt csak lassan és fokozatosan oldható meg.”

Egyértelmű tehát a feladat felismerése, a készség az igény kielégítésére, de világosan megfogalmazódik a nehézség, az akadály is: a paphiány.

Ugyancsak Várszegi Asztrik, szintén Kelemen József helyettes politikai államtitkárhoz írt, július 31-én kelt levelében – személyes megbeszélésükre hivatkozva – arra utal, miszerint „említés történt arról, hogy katolikus részről is gondolkodnunk kell olyan munkatársról, aki legalább félállásban, de rendszeresen tarja Önökkel a kapcsolatot, referál a kat. egyház ügyeiről, ahogyan ezt” a protestáns szakértő is teszi. Javasolja, hogy „dr. Lipp László gazdagréti plébános úrral vegyék fel a kapcsolatot és ha még nem is véglegesített módon, de ő legyen összekötő ügyeinkben... A kialakuló kapcsolat során majd mindkét fél látni fogja az alkalmasság, rátermettség kérdését is.”²⁷

Fontos eseménye volt az 1992. év második felének az október 30-án tartott konzultáció „A Magyar Honvédségnél a vallásgyakorlás helyzetéről, a katonai lelkész-

ség bevezetésének előkészítéséről, valamint a katonai tanintézetekben a vallási ismeretek oktatása továbbfejlesztéséről.”²⁸ A tanácskozássra, amelyen az egyházi vezetők és szakértők, a HM és a Magyar Honvédség képviselői vettek részt, meghívást nyertek a honvédségi és az egyházi sajtó képviselői is.

Ezen a tanácskozáson a hangsúly a katonai lelkészség bevezetésével kapcsolatos HM „Elgondolás” bemutatásán és megvitatásán volt, amelyet a HM Kabinet 1992. szeptember 9-én tartott kibővített ülésén tárgyalta meg és fogadott el.

A döntés

Döntő fordulatot és minőségi változást jelentett az újakezdés előkészületeinek során a HM Kabinet 1992. szeptember 9-én tartott kibővített ülése és az itt hozott miniszteri döntés. A Kabinet kibővített ülésén jelen voltak a HM és a Magyar Honvédség legfelső vezetési szintje (miniszter, államtitkárok, a honvédség parancsnoka, vezérkar főnöke) mellett az egyházi szakértők is. A kabinet megtárgyalta és elfogadta azt az előkészítő anyagot, koncepciótervet, amely „A Honvédelmi Minisztérium ELGONDOLÁSA a Tábori Lelkészi Szolgálat bevezetéséről magyar Honvédségnél” címet viselte. Ez az Elgondolás annak a munkának az eredménye volt, amelyet az 1991. decemberében jóváhagyott feladatterv alapján és kidolgozása során készített el a munkacsoport. Az elvi, tartalmi, szervezeti, irányítási, működési, személyi, pénzügyi és ütemezési szempontokat is tartalmazó tervezet rendeltetése az volt, hogy „tárgyalási alapul szolgáljon a lelkeszi szolgálatban érintett egyházakkal.”²⁹

A miniszter „egyetértett azzal a javaslattal, hogy a tábori lelkészek tisztii rendfokozatot kapjanak és a hivatalos megnevezésük tábori lelkész legyen... A tábori lelkeszi szolgálat bevezetésével kapcsolatos további feladatokat az előterjesztésben szereplő ütemterv szerint továbbra is a politikai államtitkár irányítsa szoros együttműködésben a közigazgatási államtitkárral és az MH parancsnokával. A PÁT által létrehozott bizottság a tárgyalásokat folytassa le az egyházakkal.”³⁰

„Az állásfoglalás a magyar történelmi egyházak helyzetének és a vallásgyakorlás iránti igények növekedésének figyelembevételével” irányozza elő a Tábori Lelkeszi Szolgálat bevezetését. „A HM az elgondolás kialakításakor figyelemmel volt a magyar történelmi tapasztalatokra, a világ demokratikus országainak gyakorlatára és a Magyar Honvédség jelenlegi helyzetére.”³¹

Ezzel a döntéssel a honvédelmi kormányzat – támaszkodva az egyházak alapvető egyetértésére és támogatási készségére, ami az eddigi előkészületi érintkezések során egyértelművé vált – az egyházakkal közös és társadalmilag is alapvető módon támogatott szándéka megvalósításának útjára lépett.

1.) Elvi és tartalmi kérdések, a feladat meghatározása

Az elfogadott elgondolás (I. pontja) foglalkozott a katonai lelkigondozás és lelkeszi szolgálat feladatával és tevékenységének tartalmával. Ezek szerint a feladat intézményes kereteket biztosítani „a katonák lelkigondozásához és vallásgyakorlásához abban az élethelyzetben, amelyben a katona él. A szolgálat alapvetően a meglevő

igények kielégítését szolgálja, ezért a létesítendő szervezetben azok a vallásfelekezetek vesznek részt lelkészekkel, amelyeknek hívei számottevő arányban vannak jelen.” Ez természetesen egyben azt is jelenti, hogy a tábori lelkész szolgálat és lelkigondozás igénybevétele önkéntes, az él vele, aki igényeli.

Az előkészítő munka során a minisztérium, az egyházak és a honvédség képviselőit az a megfontolás és elgondolás vezette, hogy gondoskodni kell arról, hogy a katona a lelkiismereti- és a vallásszabadság, valamint a vallásgyakorlás lehetőségeit tekintve – miközben fontos társadalmi, hazafias és honvédelmi szolgálatot lát el –, ne legyen hátrányosabb helyzetben, mint bármely civil állampolgár. Ezt különösen is indokolja az, hogy minden katona, nemcsak a sor- és közkatona, hanem a hivatásos és a tiszt is élethelyzeténél fogva „szabadságmegvonásos” helyzetben és feltételek mellett végzi szolgálatát. Ez az élethelyzet adott esetben fokozott idegi, lelki, emberi feszültségekkel, többlettel jár. Békeidőben is, de az öbölháború és a Magyarországtól délre elterülő térség inenső határain szolgálattevők esete mutatta, hogy hadi helyzetben, vagy annak közelében, különösen érvényes mindez. Minderre fokozott tekintettel különösen is indokolt a lelkigondozás biztosítása azoknak a vallásos katonáknak, akik a civil életben is igénylik ezt és élnek vele.

Az elgondolás szerint a tábori lelkeszi szolgálat feladatának és munkája tartalmának tekinti többek között: a hit- és kegyességi élet, az egyéni és közösségi vallásgyakorlás igényének kielégítését, segítségét, istentisztelet, mise, ima- és bibliaórák, fogadóórák tartását, az egyéni és közösségi lelkigondozást, tematikus előadások, rendezvények szervezését vallási témákról, időszerű egyházi és társadalmi kérdésekről, életismereti oktatást, amelynek keretein belül foglalkozik különböző élethelyzeteknek a keresztyén hit és erkölcs alapján történő megközelítésével és feldolgozásával, az erkölcsiség, humánus, nemes emberi magatartás, bajtársiasság, a közösségi szellem, az áldozathozattal és -vállalás kérdéseivel és szerepével. Ugyancsak feladatának tekinti a szociális, karitatív, szeretetszolgálati tevékenységet, a kórházakban gyógykezelt lelkigondozását, támogatását, az újoncok beilleszkedésének segítségét, a szakorvosi tevékenységgel együttműködve, vallási alapon a szenvedélybetegségek megelőzésében, kiszűrésében a részvételt és a segítséget, a szenvedélybeteg lelkis- és utógondozását, az iratmissziót: a katonák ellátását bibliával, énekes- és imakönyvvel, liturgikus szövegekkel, építő és vallási témájú szépirodalommal, különböző tematikus füzetekkel. Feladatának tekinti az előforduló feszültségek, konfliktusok megelőzését, elhárítását, szükség esetén kezelését, levezetését, forrásainak felismerést, bizalmi fórum biztosítását tisztek és katonák számára egyaránt, ahova vallási és emberi gondjaival mindenki fordulhat, abban a tudatban, hogy ügyét teljes korrektséggel és titoktartással kezelik. A szolgálat egész tevékenységét áthatja a nemzet, a nép szeretetére, a vele való összetartozás érzésének erősítésére, a haza és a szülőföld szeretetére és védelmére való buzdítás és nevelés.

2.) Szervezeti felépítés, ütemezés, irányítás, működés

Foglalkozott továbbá az elgondolás (II. pontja) a tábori lelkeszi szolgálat szervezeti felépítésével, bevezetésének ütemezésével, irányításával és működési rendjével.

A.) A bevezetés ütemezésével és a szolgálat szervezeti felépítésével kapcsolatban megállapítja, hogy figyelembe kell venni „a lelkigondozás iránti igények fokozatos növekedését, a történelmi egyházak lehetőségeit (elsősorban a lelkészek számának alakulását) és a jogszabályi feltételek megteremtését.”

Megjegyzendő itt, hogy mindenütt előre vetítette árnyékát az a probléma és nehézség, hogy a különböző mértékben mindenütt tapasztalható lelkészhiány akadályozhatja a rendelkezésre bocsátott tábori lelkészi helyek betöltését a honvédségnél. A másik gondot az okozta, hogy ekkor még nem történt meg az 1990. évi IV. törvény módosítása, és a közösségi vallásgyakorlás tilalom alá esett. Hiányzott tehát és megteremtésre várt a jogszabályi feltétel.

a.) Erre utal az elgondolás: „A katonák vallásgyakorlásának jelenlegi helyzete, a közösségi vallásgyakorlás jogszabályi feltételeinek hiánya, a szolgálat létrehozásával összefüggő feladatok bonyolultsága azt indokolja, hogy 1992. szeptember 1-től a HM helyettes közigazgatási államtitkár irányítása alatt kerüljön létrehozásra egyházi szakértői iroda, amelyben főállásban, illetve részmunkaidőben foglalkoztatásra kerülne a négy történelmi egyház egy-egy lelkésze. Ez képezné a bevezetés első ütemét... A feladat a szolgálat létrehozásával kapcsolatos kidolgozói, egyeztetői, szervezői munkák elvégzése, valamint a katonai szervezetek és az egyházak közötti, a katonák vallásgyakorlási lehetőségeinek bővítését segítő közreműködés.”

Megállapítható azonban, hogy nem került sor a politikai államtitkár által a HM tárgyaló bizottságának a létrehozására, és így természetesen az egyházak bizottságával a tárgyalásokra sem. Pedig a református szakértő erre többször figyelmeztetett, kezdeményezéssel élt és javaslatot is tett, így 1992. szeptember 10-én³² és november 6-án³³ dr. Raffay Ernő politikai államtitkárhoz, valamint szeptember 11-én Kelemen József helyettes államtitkárhoz³⁴ intézett előterjesztésében (mindkét esetben érintve a létrehozandó HM tárgyalóbizottság ügyét is).

Ugyanígy megállapítható, hogy az egyházi szakértői iroda sem került létrehozásra 1992. szeptember 1-i hatállyal, hanem csak december 1-i kezdettel. A református szakértő e tekintetben is több kezdeményezéssel élt (beleértve a figyelmeztetést a többi felekezet szakértője eddigi szerződésének lejártáról és a gondoskodást új jelölésükről).³⁵

A december 1-jei kezdettel létrehozott Egyházi Szakértői Iroda alapvetően új helyzetet teremtette az előkészületek és az újrakezdés folyamatában. Az egyházi szakértők eddig főállású vagy részmunkaidős, véglegesített, vagy időre szerződöttségű módon, de izolált egységeként dolgoztak a minisztériumban. Most azonban egy irodát alkottak, amely a helyettes közigazgatási államtitkár irányítása, a politikai államtitkár felügyelete alatt állott és megjelent HM állománytábláján.

További novum még, hogy míg eddig egy közös protestáns szakértő működött, most külön református és evangélikus hely létesült.

Végül, az elgondolás szerint eredetileg tervezett egy katolikus hely mellé egy másik is létrejött.³⁶

A református egyház mind a szakértői irodába, mind az 1993. január 1-vel létrehozni tervezett Katonai Lelké-

szi Hivatalba eddigi szakértőjét és képviselőjét, dr. Aranyos Zoltán zsinati és HM főtanácsost jelölte,³⁷ az evangélikus egyház Szalay Tamás addigi püspöki titkár, cinkotai lelkészt, a katolikus egyház dr. Lipp László gazdagréti plébánost és Tabódy István bicskei plébános addigi szakértőt, mint zsidó képviselő is maradt Fröhlich Róbert rabbi. Fennmaradt azonban továbbra is annyiban a felemás állapot és a különbség az egyházi szakértők helyzete tekintetében, hogy csak a református volt főállású, a többi részmunkaidős és megtartotta addigi egyházi munkáját is.

b.) A bevezetés második üteme az elgondolásban foglalt terv szerint úgy valósul meg, hogy az Egyházi Szakértői Iroda – a Honvédelmi Minisztérium állományában – 1993. január 1-jével Katonai Lelkeszi Hivattal alakul át. Ez a második ütem egyik új eleme és lépése. A másik, hogy a honvédség szervezetében megfelelő vezetési szinteken (az 1. [Tata], a 2. [Kaposvár], a 3. [Cegléd] katonai kerületparancsnokságok, a Budapesti Katonai Kerület Parancsnokság, valamint a Légvédelmi Parancsnokság [Veszprém], ugyancsak a katonai kórháznál, egy-egy fő katolikus és protestáns lelkészből álló lelkészi csoportok jönnének létre. Alkalmazásuk történhet főfoglalkoztatással, vagy részmunkaidővel és szerződéssel is.

„A Katonai Lelkeszi Hivatal feladata a szolgálat teljes kiépítéséhez szükséges szabályozók kidolgozása, az egyházak és a HM közötti megállapodások kimunkálása, a kerületi lelkészi csoportok irányítása. A szolgálat bevezetésének első és második ütemében a HM és az MH állományába tartozó lelkészek polgári alkalmazottak” – köztisztviselők és közalkalmazottak.

Ami a fenti eredeti elgondolásokat és terveket illeti, megvalósulásuk során kiegészültek, illetve módosultak.

Az első jelentős módosulás, hogy 1993. január 1. helyett, csak sokkal később: júniusban került sor a Katonai Lelkeszi Hivatal felállítására.

Ismét módosult az elgondolás azzal, hogy az eredetileg egy katolikus státusz helyett kettő került betöltésre.

Kiegészült továbbá az eredeti elgondolás azzal, hogy a Katonai Lelkeszi Hivatalt alkotó lelkészek HM osztályvezetői megbízatást kaptak. Így kiküszöbölhető volt, hogy az egyházak egyenlő képviselői között szubordináció jöjjön létre.³⁸

Nem került sor azonban a katonai lelkészi csoportok létrehozására a honvédség állományában. Ennek ellenére, hogy a református szakértő többször felhívta a figyelmet az elmaradásokra és szorgalmazta a terveknek az elgondolás szerinti megvalósítását.³⁹ Hasonlóan járt el különben az illetékes helyettes közigazgatási államtitkár, aki a politikai államtitkárnál szorgalmazta az ügyet, és maga a politikai államtitkár is, aki a vezérkari főnökkel ez ügyben fel is vette a kapcsolatot.⁴⁰ A honvédelmi miniszter végül 1993. július 16-án (három nappal azután, hogy a Parlament 1993. július 13-án, a nyári szünet előtt utolsó munkanapján módosította az 1990. évi IV. törvényt) alapító határozatával 1993. július 1-i hatállyal, papíron, létrehozta a katonai lelkészi csoportokat és elrendelte, hogy „működőképességüket 1993. augusztus 1-ig érzék el.”⁴¹ Ez azonban nem történt meg, az elgondolásnak megfelelő helyeket soha nem töltötték fel, annak ellenére, hogy dr. Joó Rudolf közigazgatási államtitkár

1993. július 19-én jóváhagyta a katonai lelkészi csoportok Munkaköri Jegyzékét.⁴² Így nem kezdődhetett el és másfél évig (1993. január 1. és 1994. június között) kimaradt az a munka, amit az 1992. szeptember 9-én elfogadott ütemezés szerint végezni lehetett volna. Mint ahogyan az a HM bizottság sem jött létre, amelynek feladata az egyházakkal való tárgyalás lett volna.

Időközben az érintett egyházak megismerték a HM Elgondolást, s ahogyan az előkészületek haladtak előre, egyre intenzívebben és konkrétan foglalkoztak a kérdésekkel és reflektáltak a HM terveire. Kivételesen úgy nyilatkoztak, hogy egyértelmű szándékuk a katonai lelkigondozás és a tábori lelkészi szolgálat létrehozása. Így a Magyarországi Református Egyház Zsinata 1993. február 24-én tartott ülésén hozott határozatában⁴³ hangoztatja, hogy „kész a katonák közötti lelkigondozói, lelkészi szolgálat elvállalására, s e szolgálatnak az illetékes hatóságokkal együttműködésben történő megszervezésére és bevezetésére.” Hasonló döntés született a többi egyháznál is.

c.) A HM Elgondolás szerint a *Tábori Lelkészi Szolgálat bevezetésének* „harmadik üteme a törvényi feltételek megteremtése, a HM és az egyházak közötti megállapodások megkötése, a szolgálat jog- és hatáskörét, működési rendjét tartalmazó jogszabályok elfogadása után kerül megvalósulásra... A bevezetés harmadik ütemétől a szolgálat állományába tartozó lelkészek hivatásos honvéd tisztek... A szervezet önálló állománytáblával és a katonai szervezetektől független irányítási renddel épül be a honvédség szervezetébe.” A tervek szerint alkalmazásra kerülnek civil lelkészek is, akik gyülekezetüket megtartják és kiegészítő tábori lelkészi minőségben szerződötten szolgálnak azokban a helyőrségekben, egységekben, ahova nem jut főállású tábori lelkész.

A harmadik ütem bevezetésének első előfeltétele volt – a fentiek szerint is – a jogi feltételek megteremtése, vagyis az 1990. évi IV. törvény 7. § (1) bekezdés módosítása. Ennek lényege, hogy honvédségi területen ne csak az egyéni, hanem a közösségi vallásgyakorlás is lehetséges legyen. Ez a törvénymódosítás, amely eminens módon a tábori lelkészi szolgálat bevezetését volt hivatva lehetővé tenni, számos világnézeti, pártpolitikai és egyéb (pl. indulati, az előző korszakra jellemző neveltetési) ellentmondás között ment végbe és valósult meg. Másfelől érhető módon hozzá kapcsolódott a tábori lelkészi szolgálatra vonatkozó különböző elvi és gyakorlati elgondolások, elképzelések körüli vita (éspedig nemcsak a társadalomban, a pártok között, a parlamentben különösen a bizottsági munkában, hanem az egyházak körében is idő és beható eszmecsere kellett a kiértelt álláspont kialakításához). Elvileg természetes mindenki a lelkiismereti szabadság, a katonák szabad vallásgyakorlása, lelkigondozói igényeinek kielégítése mellett foglalt állást. Jelentős eltérés mutatkozott azonban abban a tekintetben, hogy mi módon kell ezt megvalósítani. Az alapvető kérdés itt az volt, hogy a katonákat lelkigondozó lelkész legyen-e maga is katona. A nemzetközi példák megoszlottak, de a többségük szerint a tábori lelkész rendfokozattal rendelkező katona. Ez a gyakorlat valósult meg korábban a magyar tábori lelkészi hagyományokban is. Végül ebbe az irányba mutatott az a gyakorlati szempont, hogy könnyebb a lelkésznek a katonai közegben való mozgás, s kölcsönösen az egymáshoz

fűződő viszonya a katonákkal, ha maga is katona. Ezt a nézetet képviselte a kormányzat, a HM elgondolás, és a többi párt (MDF, Kisgazda, Keresztény Demokrata, stb.).

Mások ezzel szemben azon a véleményen voltak, hogy a katonát gondozó lelkigondozói szolgálat maradjon egyházi és civil, s ne épüljön be a honvédség szervezetébe, ne ötvöződjék a katonai elemmel. Ezt az álláspontot képviselték a honvédség körében feltalálható leplezetlen és latens materialista és ateista neveltetésű és meggyőződésű körök mellett a politikai pártok közül többen (főleg a liberálisok: SZDSZ, Fidesz, a Szocialista Párt, stb.), sőt, nem kevesen az egyházak vezető személyei és testületei részéről is.

Az 1993. év során különben a törvénymódosítás előkészítése, ha lassan is, de haladt előre. Ennek kísérőjelenségeként egyre intenzívebben foglalkozott a kérdéssel a sajtó, rádió és a televízió is. E nagy serénységgel kapcsolatban azonban megfigyelhető volt a korrekt tájékoztatási készség mellett a szenzációhajhászás, tárgyi tájékozatlanság, a szakértelem, az ismeretek hiánya. Ezzel párosult a felületes, megalapozatlan, elsiettett véleményalkotás és állásfoglalás. Nem egyszer szomorú és sajnálatos kísérőjelenségei voltak az előkészületeknek a szándékos megtévesztési kísérletek. A tudatos félretájékoztatás, zavarkeltés volt tetten érhető pl. olyan esetekben, amikor arról beszéltek, hogy a vallásgyakorlás kötelező lesz, hogy a tábori lelkészek a politikai tiszteket váltják fel (csak más ideológiával), hogy a különböző felekezetek lelkészeinek jelenléte a honvédségben megosztó hatást gyakorol, ellentétet idéz elő az állományban (annak ellenére, hogy a bemutatott nemzetközi példák azt bizonyították, hogy a hadseregben jelentős mértékben szelídülnek a civil életben tapasztalható felekezeti feszültségek) stb. Némegyszer tapasztalható volt, hogy a riporterek minden áron saját téveszméiket, vagy megbízóik intencióit akarták az előkészületekről és célokról nyilatkozó riportalanyok szájába adni, sugalmazni, terjeszteni.

Mindez alkalmas volt a közvélemény megzavarására, hangulatkeltő demagógiára, ami részben meg is történt.⁴⁴

A törvénymódosítás három parlamenti bizottságot érintett. Gondot okozott az is, hogy míg a honvédelmi bizottság készséges jóindulattal, s a jogi is korrekt módon foglalkozott a törvénymódosítás kérdésével, addig az emberi jogi, kisebbségi, vallásügyi bizottság halogató, késleltetői, artikulált és leplezett fenntartásokat rejtő ügykezelése volt jellemző, ami úgyszólván időzavart idézett elő.

Végül 1993. július 13-án, a parlamenti nyári ülészak utolsó napján megszületett az 1990. évi IV. törvény módosítása, amely (a 7. §-t módosító 1993. évi LXXIII. törvény) kimondja: „A katonai szolgálatot teljesítő a vallását – a katonai szervezet működési rendjével és a honvédelmi kötelezettség teljesítésével összhangban – szabadon gyakorolhatja.” (Vagyis kimaradt a korlátozást jelentő „egyéni” szó.) Ennek eredményeként lehetővé vált a közösségi vallásgyakorlás is a honvédségben.

A tábori lelkészi szolgálat bevezetése harmadik ütemének második előfeltétele volt a megállapodások megkötése az egyházakkal. Eredetileg ezt kezdettől közös (HM – egyházi) bizottsági tárgyalásoknak kellett volna megelőzni és előkészíteni. Erre azonban nem került sor, annak ellenére, hogy a református szakértő ezt már

1992. szeptember 9-e után azonnal szorgalmazta, mint a miniszteri döntésben és a HM Kabinet által elfogadott Elgondolásban megfogalmazott feladatot.

Ezekre a tárgyalásokra pedig nagy szükség lett volna. Már csak azért is, mert az egyházak körében is (nem egyszerűen csak egymás között, hanem önmagukon belül is) voltak ellentmondások, hullámvázok a vélemények és elgondolások tekintetében.

Ami a katolikusokat illeti, az ő táborig lelkészi szolgálatukat vatikáni, pápai rendelkezés szabályozza. Általában ehhez kell igazodniuk. Ennek ellenére, a nemzetközi példák tanúsága szerint ettől vannak eltérések, pl. a német szolgálat civil, s az amerikaiaknál is civil a katolikus táborig püspök, amint az osztrákoknál is. Mégis, 1993 februárjában, midőn az Európai és Észak-Amerikai Vezető Táborig Lelkészek IV. Konferenciáját tartották Budapesten, s a résztvevők a magyar egyházi vezetőkkel találkoztak, az egyik katolikus egyházi vezető úgy nyilatkozott, hogy a katolikus egyház nem kívánja, hogy papjai tisztek legyenek. Hasonló hangzott el a protestánsokról is.

Ami a protestánsokat illeti, soraikban is volt bizonytalanság. Időközben felvetődött az az elgondolás, hogy a táborig püspök ne legyen katoná, hanem egy a civil püspökök közül. Ez által is kifejezésre jutna az egyházi jelleg és függetlenség. Közben ugyancsak hivatkozás történt a nemzetközi példákra, s arra a tendenciára és fejlődésre, hogy a volt kelet-német tartományokban, egyáltalán a német protestáns táborig lelkészség körében egyre inkább az egyházi szolgálatra esik a hangsúly a civil szolgálaton belül is, vagyis, hogy a lelkész egyházi munkás legyen, ne állami hivatalnok. A német és osztrák testvérszolgálatok felhívták a figyelmet arra a körülményre, hogy a hét végén egyre kevesebb katoná van a laktanyákban (nem úgy, mint az anyaországtól távoli amerikai és NATO támaszpontokon), s a hangsúly egyre kevésbé a hétfégi közösségi alkalmakra, inkább a hétközi lelkigondozói jelenlétre esik. A protestáns egyházi vezetők komolyan mérlegelték is, hogy a civil, vagy kevert (püspök civil, a szolgálattevők katonák) szolgálat mellett döntsenek. Született is a püspökök és szakértők tanácskozásán ilyen állásfoglalás.

Ezeknek és más, hasonló kérdéseknek a megtárgyalására – az egyházi sürgetés és szorgalmazás ellenére – sem volt mód és alkalom.

Az ilyen felvetődő kérdések egyértelműen szerepet játszottak abban, hogy akadályozták az 1992. szeptember 9-i miniszteri döntések és HM elgondolásban foglalt végrehajtását, a tárgyalásokon túl pl. a civil lelkészi csoportok létrehozását, a miniszter, a közigazgatási államtitkár intézkedése és a honvédséggel való egyeztetés ellenére, bevallottan azért, hogy ha esetleg az egyházak a civil táborig lelkészi szolgálat mellett döntenének, ne folytatódhassék a lelkigondozói szolgálat civil keretek között. Mindez sokat ártott abban, hogy megfelelő és méltó módon kerüljenek az elgondolások közös kiérlelésre. Az egyházak kész tények elfogadására kényszerültek. A felső szintű minisztériumi vezetők középszintű munkatársaknak engedték át a jobb sorsra érdemes ügyeket. Példa erre, hogy ilyen munkatárs tárgyalta – a katolikus egyházi képviselőt megkerülve és kizárva – a nunciatúrával.

Hasonló eset előfordult a protestáns területen is. Egyházi vezetők olykor jóhiszeműségük áldozatává váltak.

Az igazság kedvéért azt is meg kell jegyezni, hogy ebben a helyzetben a protestáns egyházak sem voltak eléggé állhatatosak és nem tartották ki elgondolásuk mellett. Ezen a ponton, érthető módon, felvetődött az a kérdés, hogy lehet-e felemás megoldása a kérdésnek, pl. oly módon, hogy a katolikusoknál a szolgálat és a lelkész katoná, a protestánsoknál a püspök civil, mint ahogyan az osztrák és több más példa is mutatja. Ezt munkatársá, vezető politikus: államtitkár képviselőjében, mintegy nevében eleve elutasította, mondván, hogy katonai szempontból nem fér bele az egységes és „uniformizált” elképzelésekbe, hivatkozva arra, hogy a honvédségnél a felemás megoldások nem működnek. Ezzel szemben az elmúlt 45 év alatt kialakult árnyalt nemzetközi tapasztalat világosan és meggyőzően mutatta, hogy a hadseregben felemás megoldások is kitűnően működhetnek – megfelelő partneri kapcsolatok esetén. Súlyosabb motívum és szempont volt végül a protestánsok döntésében az, hogy ha a protestáns táborig lelkészi szolgálat vezetője, a püspök nem táborig, akkor ez közéletileg, társadalmilag hátrányos helyzetbe hozza a protestantizmust. (Ezen a ponton el lehet gondolkodni természetesen azon, hogy érdemes-e a nyilvánvalóan kisebbségi protestantizmusnak minden áron versenyezni a vitathatatlan többségi katolicizmussal, s hogy nem nagyobb nyomatékra tesz-e szert, ha meri bátran és tudatosan vállalni a protestáns sajátosságait, teológiai és egyéb megfontolásaiából adódó meggyőződését és úgy tölti be a szolgálatát.)

Végül, miután a törvénymódosítás megszületett, s elkészült a megállapodások szövege, 1994 januárjának elején megtörténtek az aláírások. A katolikusok esetében a Magyar Köztársaság Kormánya nevében a honvédelmi miniszter, a Szentszék nevében a pápai nuncius, a többiek esetében a kormány részéről ugyancsak a honvédelmi miniszter, s az illetékes vezetők írták alá a megállapodásokat (a protestánsoknál január 11-én dr. Hegedűs Lóránt püspök, a Zsinat lelkészi elnöke és dr. Bodnár Ákos főgondnok, a Zsinat világi elnöke a református egyház részéről,⁴⁵ dr. Harmati Béla püspök-elnök és dr. Frenkl Róbert egyetemes felügyelő az evangélikus egyház részéről).

A megállapodások kimondják: a feleket az a szándék vezeti, hogy a Magyar Honvédség és Határőrség megfelelő vallású tagjai számára „állandó és megfelelő módon biztosítsák a lelképásztort szolgálatot”.

A szolgálat tevékenysége *kiterjed* a megfelelő vallású „hivatásos katonákra és azok családtagjaira, a sor- és tartalékos katonákra, a katonai tanintézetek hallgatóira, a honvédség és határőrség kötelékében dolgozó közalkalmazottakra, a katonai kórházakban fekvő betegekre és a szociális otthonok lakóira.” *Meghatározza a megállapodás a katonai lelkészek feladatát:* „igehirdetés, sákramentumok kiszolgáltatása és a lelkigondozás.” *Kimondja:* „katonai tevékenységet nem végeznek... A vallási rendezvényeken a részvétel önkéntes”, a katonai lelkészek „szolgálatukat ökumenikus szellemben teljesítik. Minden hozzájuk forduló személy lelkigondozását vállalják, felekezetre, vagy azon kívüliségre tekintet nélkül.” *Szabályozza* a vezetés, a táborig püspök választásának és tevékenységének rendjét, szolgálatának időtartamát. *Leszögezi:* a főállású lelkészek hivatásos tisztek, azonban a Genfi egyezményeknek megfelelően harcban nem vethető személynek minősülnek. *Intézkedik* a táborig lelkészi szolgálat Szerve-

zeti és Működési Szabályzatáról, *rendelkezik a fegyelmi, anyagi és egyéb ügyek tekintetében.*⁴⁵

A megállapodás végrehajtását legegyszerűbben teljesíthette a katolikus egyház, mert ott a Vatikán által szabályozott egyházi keretek (és kis eltéréssel nemzetközi tapasztalatok) álltak rendelkezésre.

A protestáns egyházaknál létre kellett hozni a *törvényi kereteket* és egyházilag is szabályozni kellett a tábori lelkészi szolgálatot. Ez megtörtént: a református egyháznál 1994. március 22-én fogadta el a Zsinat az 1994. évi I. tc.-t a Magyar Honvédségnél és Határőrségnél végzendő lelképásztori szolgálatról.⁴⁶

Az evangélikus és a református egyház közös protestáns szolgálatot létesített, amelyben a püspöki tisztséget a felekezetek felváltva töltik be (azzal, hogy először a református egyház állít püspököt). A püspöki iroda igazgatója – akadályoztatás esetén – a püspök helyettese, a másik fél lelkésze.

Az előfeltételek megvalósulása után következhetett a tábori lelkészi szolgálat bevezetése harmadik ütemének megvalósulása: a szervezet, a püspökségek, rabbinátus, esperességek, tábori lelkészi helyek létrehozása.

Miután a protestáns egyházak a jelölt személyében megállapodtak (aki ellen az illetékes honvédelmi hatóságok nem emeltek kifogást), a Magyarországi Református Egyház Zsinata tábori püspökké választotta Takaró Károly gyáli lelkészt. Felszentelése és beiktatása 1994. április 17-én volt Budapesten a Kálvin-téri református templomban. *Rendkívüli és megrendítő esemény volt annyi év tized után.* A püspökszentelés szolgálatát dr. Hegedűs Lóránt református püspök, a Zsinat lelkészi elnöke végezte. Az érintett egyházak, a HM és a Magyar Honvédség vezetőin kívül megjelentek a katonai attasék, a testvéregyházak és a zsidók képviselői, az osztrák és a német tábori püspökségek, s a stuttgarti amerikai főhadiszállás vezető tábori lelkészi munkatársai, akik a testvéregyházakkal és a honvédelmi miniszterrel együtt köszöntötték a felszentelt és beiktatott tábori püspököt.⁴⁷

Május 14-én került sor a katolikus tábori püspök, dr. Ladocsi Gáspár esztergomi teológiai tanár felszentelésére és beiktatására, akit II. János Pál pápa 1994. április 18-án nevezett ki és ajándékozott meg a sebgari püspöki címmel. A püspökké szentelést Angelo Acerbi érsek, apostoli nuncius és dr. Seregély István érsek, a Magyar Püspöki Kar elnökének közreműködésével dr. Paskai László bíboros, prímás érsek végezte. A püspököt dr. Szendrei László HM politikai államtitkár köszöntötte. Itt is megjelentek a testvéregyházak, a hazai és a külföldi testvér tábori lelkészi szolgálatok vezetői és képviselői.

A Magyar Köztársaság elnöke a tábori püspököket dandártábornokká nevezte ki és az erről szóló okmányt a parlamentben adta át, ahol jelen voltak az érintett egyházi vezetők is. Fröhlich Róbert vezető tábori rabbi, miután zsidó szorgalmazás ellenére sem sikerült elérni, hogy tábornoki rendfokozatot kapjon, a honvédelmi miniszter ezredessé nevezte ki.

Több kisebb és nagyobb jel utalt mind az előkészületek, mind a szolgálat létrejöttének pillanatában és körülményei kapcsán arra, hogy *szükséges és időigényes lesz* a katonai és egyházi elemek összecsiszolódásának folyamata (amint azt az előző korszak – a 20–30-as évek – példája is mutatja).

Előrevetítette árnyékát egy másik gond is. Amitől tartani lehetett, bekövetkezett. Előbb az 1994. évi választásokon *hatalomra jutott pártok koalíciós megállapodása* (XI. fejezet), később *az új kormány programja* (IX. rész) *új hangot ütött meg és új szándékokat fejezett ki.* Ezek a dokumentumok egyértelműen arról beszélnek, hogy az új kormány „a meglévő törvények szellemében biztosítani kívánja a hadseregen belüli közös vallásgyakorlás garanciáit. A katonai alárendeltség és a lelki-gondozás összekeveredésének megelőzése érdekében nem tartja kívánatosnak a tábori lelkészség szerves integrációját a fegyveres testületekbe. Mivel ez már elkezdődött, fel kívánja mérni a jelenlegi helyzetet és ennek alapján dönteni a továbbiakról. (Újabb rendfokozatok adományozására már nem kerül sor, a lelkészek tábori szolgálatát civil formában képzei el a kormány.)”⁴⁸

Ez az elgondolás így nem valósult meg. A szándék azonban lelepleződött. Ha csak a protestánsokról és zsidókról lett volna szó, talán hamarabb és könnyebben megvalósul. A Vatikánnal kötött államközi megállapodás egyoldalú megszegése következtében várható nem kívánatos ódiomot azonban nyilvánvalóan nem óhajtott magára venni a kormány. Másfelől az Alkotmánybíróság is úgy nyilatkozott, hogy nem alkotmányellenes, ha a tábori lelkészek katonai rendfokozatot kapnak. Így lassan megszületett a további tábori lelkészek megbízása és katonatiszti kinevezése is.

d.) *A tábori lelkészi szolgálat bevezetésének negyedik üteme* – a HM Elgondolás szerint – *előre tekint és a szervezet további kiépítésével foglalkozik.* Megmarad a lelkészek (teológus diákok) had-, és sorkötelezettsége. Közülük táplálkozik a tábori lelkészi szolgálat utánpótlása.

B.) Foglalkozik még a HM Elgondolás *a tábori lelkészi szolgálat irányításával és működési rendjével, továbbá bevezetésének személyi, tárgyi, pénzügyi feltételeivel és ezek elveivel, utalva arra, hogy erre vonatkozólag megfelelő jogszabályokat kell alkotni.*

Így, ilyen elgondolások szerint – remények és kétségek között – történt a tábori lelkészi szolgálat bevezetésének előkészítése és az újrakezdés. Hogy miként alakult tovább, az már egy következő fejezet tárgya.

Nemzetközi kapcsolatok

Jelentős szerepet játszottak az újrakezdés előkészítése során kezdettől fogva a nemzetközi tábori lelkészi kapcsolatok. Közvetlenül a rendszerváltás után érdeklődés mutatkozott meg általában a magyar helyzet, de különösen is az amerikaiak részéről a tábori lelkészi szolgálat ügye és kérdése iránt Magyarországon. 1990 őszén először Dressler tengerész ezredes, metodista lelkész, az Európában állomásozó amerikai csapatok stuttgarti főhadiszállásának vezető tábori lelkésze látogatott el Magyarországra kelet-európai körútja során. Találkozott a HM és az egyházak, valamint a honvédség képviselőivel. Tájékoztatót tartott a tábori lelkészi szolgálat elvi, tartalmi és gyakorlati kérdéseiről az amerikai hadseregben.

A kölcsönös érdeklődés mellett lefolytatott eszmecsere után az amerikaiak meghívták a magyarokat az európai és észak-amerikai vezető tábori lelkészek második konferenciájára, amelyet 1991 februárjában tartottak a németországi Lübeckben található rajnai brit katonai bá-

zison. (Az első ilyen konferenciát az amerikaiak kezdeményezték és 1990-ben tartották Stuttgartban a főhadiszálláson. Ezen azonban még csak NATO kötelékbe tartozó amerikai, kanadai, nyugat-európai és semleges országok vezető tábori lelkészei vettek részt.) Lübeckben először jelentek meg kelet-európaiak, közöttük lengyelek, románok és magyarok. Lengyelországban a megelőző évtizedekben sem szűnt meg a tábori lelkészség. A rendszerváltás után azonban a pápa új tábori püspököt nevezett ki. A többi kelet-európai országban azonban, nem lévén tábori lelkészi szolgálat, a küldöttségekben vegyesen vettek részt katonák és lelkészek. Így Magyarországról is két tiszt és egy-egy katolikus, református, evangélikus és zsidó lelkész volt jelen. A magyar tábori lelkészi szolgálat bevezetésének előkészületeiről dr. Aranyos Zoltán tartott tájékoztatást.

Az amerikaiak még 1991 első felében meghívták a magyarokat Stuttgartba a következő évi konferenciát előkészítő tanácskozó testületbe, amelyben amerikai, brit, német, francia, holland, olasz és magyar képviselők foglaltak helyet. A következő konferenciát az olaszok hívták meg 1992 februárjába Rómába. Így magyar részvétellel történt az előkészítő bizottság második ülése is 1991 októberében Rómában. Közben az év folyamán sor került még egy magyar látogatásra Stuttgartban, ahol az amerikaiak meghívása alapján az elvi kérdésekről folytatott eszmecsere mellett, a magyarok gyakorlatban is tanulmányozhatták az amerikai tábori lelkészek szolgálatát a szárazföldi csapatoknál és a légierőnél.

Érdeklődést mutattak még a magyar tábori lelkészi szolgálat ügye, az előkészületek alakulása iránt az osztrák, olasz és a német tábori lelkészi szolgálatok. Később (1992-től) bekapcsolódtak a magyarok a nemzetközi lourdes-i katonai zarándoklatokba, amelynek területén, miután ezek nyújtották a legtöbb támogatást és segítséget, különösen is a francia és az olasz tábori püspökségekkel alakult ki jó kapcsolat és együttműködés. Kiemelkedő fontosságú és jelentőségű volt azonban az amerikaiak kezdeményezése.

Ezeknek a két- és többoldalú kapcsolatoknak igen fontos szerepük és nagy jelentőségük volt. Módot adtak a nemzetközi tájékozódásra, arra, hogy a magyar HM, honvédség és egyházak megismerhessék a nemzetközi gyakorlatot, amely a sok hasonlóság ellenére sem teljesen egyöntetű, vagy „uniformizált”, sem elvi tekintetben, sem módszereiben, hanem gazdag változatosságot mutat számos kérdésben, így pl. a szervezeti felépítésben, a finanszírozásban, abban, hogy a lelkészek beépülnek-e a katonaságba szervezeten, stb. Mindennek a megismerésére és a tapasztalatszerzésre már csak azért is szükség volt, mert a korábbi négy évtized alatt Magyarországon nem volt tábori lelkészi szolgálat. Az újrakezdés előkészületeinek kezdetén egyértelmű volt, hogy a tábori lelkészi szolgálatot nem lehet és nem is szabad ott és úgy folytatni, ahol és ahogyan negyven évvel korábban megszűnt. Ez egyidejűleg azt is jelentette, hogy nagyon szükséges azoknak a nemzetközi tapasztalatoknak a megismerése, tanulmányozása, amelyek ezen idő alatt másutt keletkeztek. Ugyanakkor természetesen *senki sem kívánta a nemzetközi példák bármelyikét lemásolni. Az is egyértelmű volt, hogy ezeket alkalmazni kell a magyar helyzetre.* Ezért volt felbecsülhetetlen jelentősé-

gű a testvéri szolgálatok segítő tájékoztatása és a velük folytatott eszmecsere.

Kitűnő alkalom volt erre az Európai és Észak-Amerikai Vezető Tábori Lelkészek III. Konferenciája 1991. február 3. és 7. között Rómában, amelyen 23 ország 65 képviselője vett részt. Már az előző évben is jelen voltak a lengyelek, magyarok és románok. Most megjelentek a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság, valamint (az olasz katolikus egyház meghívására) az orosz ortodox egyház képviselői. A konferencia témája a következő volt: „A katonai lelkészek vallási, lelki és társadalmi-szociális szerepe.” A főtéma mellett jelentős szerepet kaptak a tanácskozás során az öböl-háború tanulságai. Fontos volt a háború alatt végzett lelkészi szolgálat elemzése és értékelése. Az előadók, akik maguk is ott voltak az öböl-háborúban, nyomatékosan rámutattak, arra, hogy háborús viszonyok és feszültségek között fokozottan szükséges a lelkészek jelenléte a katonák között.

Nagy érdeklődés kísérte a kelet-európai változásokat. E térségből tájékoztatások hangzottak el a tábori lelkészi szolgálatok bevezetésének előkészületeiről. Magyarországról dr. Aranyos Zoltán tájékoztattott.

A konferencián megjelent és beszédet mondott az olasz védelmi miniszter. A résztvevőket fogadta Francesco Cossiga olasz államfő és magánkihallgatáson II. János Pál pápa is.

Az 1992 februári konferencia Rómában fordulópontot jelentett a magyarok nemzetközi kapcsolatait illetően a héttagú nemzetközi előkészítő bizottsági tagságon túl is. A református egyházi szakértő már 1991-ben kezdeményezte, hogy a Rómában résztvevő magyar küldöttség átadhassa a meghívást az 1993. évi következő (IV.) konferenciának Magyarországon történő megtartására. Az erre vonatkozó előterjesztést dr. Raffay Ernő HM politikai államtitkár 1992. január 16-án jóváhagyta,⁴⁹ így a meghívás Rómában elhangzott, amit a tanácskozás nagy örömmel és egyhangúlag elfogadott. Érdekes megjegyezni, hogy az előkészítő bizottságban a franciák eleinte kis fenntartással kezelték a magyarországi meghívást, mondván, hogy Magyarország nem NATO-tag és nincs tábori lelkészi szolgálata. Végül a pozitív döntésben rendkívül nagy segítséget jelentett az amerikai, olasz, brit és német támogatás (két utóbbi részéről anyagilag is) a magyarországi konferencia megrendezése tekintetében.

Az Európai-Észak-Amerikai Vezető Tábori Lelkészek IV. konferenciája Budapesten, 1993. február 1–5. napjain

A budapesti konferenciára, a bevett korábbi gyakorlat szerint a szervező bizottság stuttgarti és budapesti előkészítő ülése után került sor, *először egy ún. volt szocialista országban*, ahol kezdeti előkészületek folytak a tábori lelkészi szolgálat bevezetésére. Azok azonban, akik úgy döntöttek, hogy mégis elfogadják a magyar meghívást, éppen ezt a törekvést ismerték el és kívánták támogatni azzal, hogy Magyarországon rendezik a konferenciát. Azok pedig, akik felismerték egy ilyen magas szintű nemzetközi rendezvénynek és eseménynek a súlyát, a meghívással éppen ezt a támogatást kívánták elnyerni és hasznosítani annak érdekében, hogy lendületet adjanak a tábori lelkészi szolgálat bevezetésére irányuló

munkának. Valóban, a konferencia igen jelentős esemény volt egyházilag és társadalmilag, a honvédség és a közvélemény szempontjából egyaránt. Kítűnően gondoskodott a rendezvény sajtójáról a HM Társadalmi Kapcsolatok és Sajtó Főosztálya, a lapokban, rádióban, televízióban egyaránt. Voltak ugyan, nem túl erősen, de világosan érzékelhető tendenciák, amelyek arra irányultak, hogy az esemény jelentőségét, fontosságát kisebbítsék, ez azonban nem sikerült. A konferencia témája a következő volt: A tábori lelkészi szolgálat a társadalmi változások és konfliktusok idején.” Komoly hatást és benyomást tett a magyar nyilvánosságra és közvéleményre, hogy 25 országból 75 magas rangú lelkész-katonatiszt jelent meg és tanácskozott közös érdeklődésre számot tartó kérdésekről, a tábori lelkészi szolgálat előkészületeiről és alakulásáról a kelet-közép-európai térségben.

A hatás azonban kölcsönös volt. A vendégek először jártak, korábban, mint NATO-tisztek általában nem is járhattak, Magyarországon, vagy a kelet-közép-európai térségben. A felfedezés erejével hatott rájuk Budapest fekvése, a Parlament, az épületek szépsége, az építészeti gazdagság, a pezsgő kulturális, zenei élet – és természetesen nem utolsó sorban – a jól megrendezett és nagyszerűen sikerült konferencia. Kellemes volt a találkozás és az eszmecsere a HM magas rangú képviselőivel és a Magyar Honvédség vezetőivel.

Különös alkalom volt a konferencia résztvevőinek találkozása és párbeszéde, eszmecsereje a magyarországi egyházak (katolikus, református, evangélikus, baptista, metodista, adventista, ortodox) és a zsidóság vezetőivel. Ezáltal az *ökumené új, eddig ismeretlen dimenziói* váltak érzékelhetővé: a *különböző keresztyén felekezetek és vallások együttműködése a katonaság körében*.

Míg Olaszországban fogadta a résztvevőket az államfő és a pápa, egy év múlva Svédországban pedig a királyi pár, sajnos, Magyarországon sem az államfővel, sem a kormányfővel nem volt módjuk találkozni. A budapesti konferencia így is kiemelkedő és maradandó élményt jelentett minden résztvevőnek, mind a velük találkozó katonai és egyházi partnereknek, s komoly lendületet adott a magyar tábori lelkészi szolgálat bevezetésére irányuló előkészületi munkálatoknak, mind egyházi, mind honvédségi vonalon és nem utolsó sorban a széles magyar közvéleményben.

1994-ben tartották Stockholmban az V. konferenciát. Ezt még a régi szervező bizottság készítette elő (Stuttgartban és Stockholmban), de a konferencia végére új előkészítő bizottság jött létre, amelyben ismét három évre új országok kerültek bevonásra az amerikaiak mellé. A fenti konferenciák létrehívója és állandó szervezője az előkészítő bizottságok segítségével az Európában állomásozó Amerikai Haderők vezető tábori lelkésze és hivatala volt.

Időközben bekapcsolódott a kelet-közép európai régió országaival és egyházaival folytatott párbeszédbe, ahol előkészületben volt a tábori lelkészi szolgálat bevezetése, így Magyarországgal is, az Amerikai Katonai Együttműködési Program Csoportjának az európai főhadiszálláson kifejezetten e térség tábori lelkészi szolgálatának előkészítésével való kapcsolattartására létesített iroda és vezetője: Gary Pollitt tengerész alezredes, presbiterianus lelkész. Számos látogatást és megbeszélést

szervezett – hasonló feladatokkal foglalkozó tábori lelkész kollégáival – Magyarországon is. 1994 augusztusában pedig az amerikai katonai együttműködési csoport szervezésében látogatott Washingtonba és a Pentagonba egy magyar tábori lelkészi küldöttség. A küldöttségben a katolikus és protestáns tábori püspök, a vezető tábori rabbi, a protestáns püspökség irodaigazgatója, az előkészítők közül pedig a református egyházi szakértő foglalt helyet. A gazdag programban szerepelt számos magas szintű látogatás, találkozás és eszmecsere a Pentagonban vezető lelkészi és katonai személyiségekkel. Fogadta a küldöttséget Shalikhshvili tábornok, a vezérkari főnökök egyesített bizottságának elnöke is.

Még ebben az évben, ugyancsak az amerikai katonai együttműködési programcsoport európai vezetőjének szervezésében látogatásra került sor Genfben az Egyházak Világtanácsa és az Európai Egyházak Konferenciájának főtákaránál, a Református és a Lutheránus Világszövetség vezető tisztségviselőinél, amelyen az amerikai félen kívül magyar részről Takaró Károly protestáns tábori püspök és dr. Aranyos Zoltán református zsinati és HM főtanácsos vett részt. A következő 1995. évben ugyancsak Gary Pollitt vatikáni látogatást szervezett Rómába, amelyre meghívta dr. Ladocsi Gáspár katolikus tábori püspököt és dr. Aranyos Zoltánt.

1993 óta rendszeresen részt vesznek a magyar tábori lelkészi szolgálat előkészítői, később képviselői a Német protestáns Tábori Püspökség által szervezett nemzetközi, ökumenikus tanulmányi konferenciákon Genf mellett Bossey-ben, az Egyházak Világtanácsa ökumenikus tanulmányi konferenciái telepén.

Joggal elmondható, hogy a nemzetközi kapcsolatok rendkívül hasznosak voltak és nagy lendületet adtak a magyar tábori lelkészség előkészületeinek és létrejöttének. Módot adtak a magyar egyházaknak és a tábori lelkészség ügyével foglalkozóknak a nemzetközi ökumené egy sajátos aspektusának megismerésére. *Nagy segítséget jelentettek e kapcsolatok, érintkezések az egyházaknak és a honvédségnek, valamint a HM-nek a nemzetközi tábori lelkészi szolgálat területén felgyülemlett tapasztalatok megismerésében és ezeknek az előkészületek során történő felhasználásában. Fenntartásuk és ápolásuk a jövőben is elengedhetetlen és nélkülözhetetlen.*

Dr. Aranyos Zoltán
HM főtanácsos

Jegyzetek

1. Dr. Csohány János: – A protestáns tábori lelkészet Magyarországon. 1994. (A Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központja) 28. old. – 2. Szelektív emlékezet, Népszava, 1992. szept. 1. – 3. Az 1990. évi IV. törvény „A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról.” – 4. Emlékeztető az egyházak képviselőivel tartott megbeszélésről, 1990. nov. 7-én (HM Társadalmi Kapcsolatok és Sajtó Főosztálya, 1990. nov. 15.). – 5. 1991. évi HM Feladatterv az egyházakkal való együttműködésre. – 6. A Magyarországi Egyházak és Felekezetek Tanácskozó Testületének levele (1991. április 22.) dr. Für Lajos honvédelmi miniszterhez. – 7. Dr. Für Lajos honvédelmi miniszter levele (1991. június 5.) dr. Kocsis Elemér református püspökhöz, a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának elnökéhez. – 8. Dr. Kocsis Elemér, az Ökumenikus Tanács elnökének levele (1991. június 11.) az egyházi vezetőkhez (tájékoztató dr. Für Lajos válaszeleveléről) – 9. Dr. Für Lajos levele (1991. június 28.) a négy történelmi egyház, illetve vallásfelekezet ve-

zetőihez (amelyben felajánlja, hogy küldjenek szakértőket a honvédelmi minisztériumba) – 10. Dr. Hegedűs Lóránt református püspök, a Zsinat lelkesíti elnökének válaszevele a honvédelmi miniszterhez (1991. július 1.) – 11. Értesítés munkaviszony létesítéséről. – 12. Landeszman György főrabbi válaszevele a honvédelmi miniszterhez (1991. augusztus 23.). – 13. Dr. Harmati Béla evangélikus püspök-elnök válaszevele a honvédelmi miniszterhez (1991. augusztus 31.) – 14. HM Feladatterv a katonai (tábori)lelkészség bevezetésének előkészítésére – 15. HM 1992. évi Feladatterv az egyházakkal való együttműködésre – 16. Dr. Aranyos Zoltán végleges alkalmazása a HM-ben (1992. máj. 1.) – 17. Dr. Aranyos Zoltán HM főtanácsosi kinevezése (1992. máj. 20.) – 18. MH Szárazföldi Csapatok Parancsnokságának meghívása tájékoztatás tartására – 19. A történelmi egyházak vezetőinek látogatása az Országos Határőrség Parancsnokságánál – 20. Hozzászólás a kollégiumi előterjesztés tervezetéhez a katonai tanintézetekben tervezett vallási ismeretek oktatásával kapcsolatban – 21. A HM Kollégium (1992. szept. 18.) döntése a katonai tanintézetekben tervezett vallási ismeretek oktatásával kapcsolatos előterjesztés átdolgozására. 1993 februári ismételt előterjesztésre – 22. Dr. Oros Paulina igazságügyi minisztériumi főosztályvezető-helyettes átirata törvény-módosítás ügyében. – 23. Szelektív emlékezet. Népszava, 1992. szept. 1. – 24. Dr. Várszegi Asztrik főpap levele (1992. június 19.) – 25. A Magyar Katolikus Püspöki Kar nyilatkozata a katonai szolgálatról (1992. június 10.) – 26. A Magyar Katolikus Püspöki Kar nyilatkozata a katonai szolgálatról (1986. október 17.). – 27. Dr. Várszegi Asztrik főpap levele (1992. július 31.). – 28. A magyar történelmi egyházak vezetőinek látogatása a Magyar Honvédségnél (1992. okt. 30.) – 29. A HM Elgondolása a Tábori Lelkesi Szolgálat bevezetéséről a Magyar Honvédségnél – 30. Vad György HM Kabinet titkár feljegyzése a HM Kabinet 1992. szeptember 9-ei kibővített ülésén hozott miniszteri döntésekről – 31. HM Elgondolás (bevezetés, 1. old.) – 32. Dr. Aranyos Zoltán protestáns egyházi szakértő előterjesztése dr. Raffay Ernő politikai államtitkárhoz (1992. szept. 10.) – 33. Dr. Aranyos Zoltán főtanácsos előterjesztése a politikai államtitkárhoz (1992. nov. 6.). –

34. Dr. Aranyos Zoltán előterjesztése Kelemen József HM helyettes államtitkárhoz (1992. szept. 11.) – 35. Dr. Aranyos Zoltán előterjesztése Kelemen József helyettes államtitkárhoz (1992. szept. 11.) 36. Dr. Aranyos Zoltán feljegyzése Kelemen József helyettes államtitkárhoz (1992. nov. 17.)–37. Dr. Hegedűs Lóránt püspök, a Zsinat lelkesíti elnöke dr. Aranyos Zoltánt jelöli református részről az Egyházi Szakértői Irodába és a Katonai Lelkesi Hivatalba (1992. nov. 6.) – 38. A Katonai Lelkesi Hivatal Lelkesi – 39. Dr. Aranyos Zoltán feljegyzése Kelemen József helyettes államtitkárhoz (1992. dec. 11.) – 40. Kelemen József helyettes államtitkár előterjesztése a politikai államtitkárhoz (1993. január 6.) – 41. A honvédelmi miniszter alapító határozata Katonai Lelkesi Csoportok létesítéséről (1993. július 16.) – 42. A Katonai Lelkesi Csoportok Munkaköri Jegyzéke (Dr. Joó Rudolf közigazgatási államtitkár, 1993. július 19.) – 43. A Magyarországi Református Egyház Zsinatának 1993. február 14-én hozott Határozata a tábori lelkesi szolgálatról – 44. Szelektív emlékezet. Népszava, 1992. szept. 1. és Magyar Honvéd 1992. december 11. (50. szám); Kett Attila: Gondolatok egy konzultáció kapcsán (42. k. old.), valamint: Tátrai Mihály: „A tábori lelkeszet lelke” c. írása, amelyben „nagyon aggályosnak” tartja „ennek a sötét középkorban gyökerező szervezetnek újbóli megjelenését!” (Szabadság, 1992. 08. 28.) – 45. Megállapodás a Magyarországi Református Egyház és a Magyar Köztársaság Kormánya között a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában (1994. január 11.) Református Egyház 1994. május (XVII. évf. 5. szám) 119. old. – 46. A Magyarországi Református Egyház Zsinata által (1994. március 22-én) alkotott 1994. évi I. tc. a Magyar Honvédségnél és Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálatról (Ref. Egyház 1994. májusi szám 118. old.) – 47. Magyar Honvéd 1994. május 6. (V. évf. 18. szám) és Reformátusok Lapja 1994. május 8. szám – 48. Koalíciós megállapodás és kormányprogram (1994) – 49. Dr. Raffay Ernő politikai államtitkár 1992. január 16-án jóváhagyta az Európai és Észak-Amerikai Vezető Tábori Lelkesek IV. Konferenciájának meghívását Magyarországra (1993. februárjára)

Etikai kérdések a fotográfiában

(Részletek egy nem létező vizuáletikából)

Írásom témája az, hogy miként fér össze a fotográfia az etikával, hogy miként valósulhatnak meg az általános etikai alapelvek a fotográfiában, s hogyan lehet ezeket megfogalmazni speciálisan a fotográfia egyes szakterületeire nézve.

Egy másik oldalról nézve megfogalmazhatjuk a kérdést úgy is, hogy vajon-e Etika a fotográfiában? Ha a kérdés elméleti oldalát vesszük először szemügyre, akkor azt kell mondanunk, hogy igen, van etika a fotográfiában. A fényképezés – zömmel – etikai kódexek, törvények, jogszabályok által kordában tartott vizuális szemtelenkedés. Ezek a szabályok azonban zömmel a sajtó és az alkalmazott fotográfia területeire vonatkoznak s a fogyasztói, illetve a szerzői jogvédelem kategóriáiba tartoznak.¹ Az ún. „művészi fotó” kimarad ezekből a kategóriákból. Ráadásul itt sem minden arany, ami fénylik, azaz ha valamire nézve léteznek (etikai) szabályok, attól még nem biztos, hogy az a dolog – esetünkben a fotográfia – a valóságban is szabályozott, vagyis hogy ezek a szabályok a valóságban is érvényesülnek. Olyan szabály pedig, mely általánosan érvényes lenne a fotográfia minden területére, igen kevés van. Ha pedig a gyakorlatot nézzük, azt láthatjuk, hogy ezen szabályok sem érvényesülnek igazán. Hogy miként használja ki egyik ember a másikat, ez estben „lesifotós” az áldozatát, arról szinte naponta tanúskodnak a médiák. Itt pedig nem csupán azokra, a szó szoros értelmében „lesipuskás” fotósokra gondolok, akiknek szenzációhajtás – de

nehezen büntethető – tolakodása a közelmúltban Diana heregnő halálához is hozzájárult, hanem azokra a fotóriporterekre s egyebekre, akiknek szándékaiban a riportfogó „az Igazságot bemutatni” Robert Capás ideálja mára „kiszolgáltatni az arra éhes vásárlókat borzalmakkal s más nyálánkságokkal” haszon-elvvé silányult.

Ez az alapvető kettőség is – tehát a szabályozottság, etikai normalizáció elméleti síkon s ezek figyelmen kívül hagyása a gyakorlatban – mutatja, hogy ez témának van létjogosultsága. Beszélni kell – kellene – róla azért is, mert az emberek nagy része információi zömét vizuális úton szerzi, s ebben jelentékeny rész jut a különböző csatornákon megjelenő, a közönség elé hírként, művészetként stb. jutó fotográfiára. Éppen ezért nem mindegy tehát, hogy mit látnak az emberek s hogy amit látnak, azt hogyan értékelik. Hiszen egy jó fotó roppant hatást gyakorolhat mind pozitív, mind negatív irányban az emberekre.

1. A kérdés összetevőiről általában

1.1 *Mi az Etika?* Mivel teológiai műveltségű körben mozogódnak, ezért e kérdés tárgyalásánál csupán utalni szeretnék dr. Török István Etikájának vonatkozó részeire.² Csupán jelzéseképpen idézem:

„Brunner... a keresztyén erkölcsstannak ezt a jellegzetes és semmi más etikára nem alkalmazható meghatározását adja: a keresztyén etika az Isten cselekedetei által meghatározott emberi cselekedetekről szóló tudó-

mány. Ezt azonban sokkal egyszerűbben is kifejezhetjük, ha így mondjuk: a keresztyén erkölcsan az ember megszentelődéséről szóló tan.”³

Gondolatokról és cselekedetekről, azok harmóniájáról és diszharmoniójáról van tehát szó.

Ezt általános alapelvnek mondhatjuk, s hogy miként valósul meg, őt testet konkrétan a fotográfiában, hogy mit jelent „Jót cselekedni” témánk szempontjából, arról később esik szó.

1.2 Mi a fotográfia? Erről a kérdésről többen többféleképpen vélekedtek már a fotográfia – viszonylag – rövid, százötvenegynehány éves története során. Általában, ha meg akarjuk határozni, hogy mi a fotográfia akkor a nevéből legcélszerűbb kiindulnunk. *Fotográfia* – azaz *Fény* – *Írás*, *Fény* – *kép*.⁴ Az Új fotólexikon eképpen határozza meg mibenlétét: „Optikai leképezés révén fényérzékeny anyagokra készítet kép.”⁵ Ez nem feltétlen igaz, kissé szűkített megfogalmazás. Talán inkább azt mondhatnánk, hogy a fénykép a fény segítségével, bizonyos – akár optikai, akár egyéb – eszközök közbeiktatásával létrejött, illetve bizonyos szempontok figyelembevételével létrehozott vizuális úton érzékelhető alkotás, produktum. Ez a megfogalmazás nagyon általános, még a kemográfia bizonyos fajtái is beleférnek – azonban éppen általánosságá miatt a továbblépéshez nem megfelelő. Ezért a mi szempontunk alapján árnyalni kell a megfogalmazást.

1.2.1 A fotográfiáról általában. Ma már nem kérdés, hogy a fotográfia – legalábbis egynémely ága – művészet. Azonban a fotográfia – s itt e szempontból lényegtelen, hogy milyen jelzöt teszünk mellé, művészi vagy alkalmazott – a kultúra, közelebbről a vizuális kultúra része is. De mi az a vizuális kultúra?

„A vizuális kultúrát számtalan tényező alkotja. Egy kor vizuális kultúrája felöleli a környezetet, a benne élés módját, a képalkotó tudat történeti és társadalmi determináltságát, a modern kor és társadalom által kitermelt, a vizuális kommunikációt szolgáló kódrendszert és azok desiffrációs módját, mindazt, amit metafizikusan a vizualitás nyelvének nevezünk. E számtalan tényező között kitértetett helyet foglalnak el... a vizuális művészetek. Magától értetődő, hogy nem csupán a vizuális kultúra viszonylataiban tárgyalható, hiszen nem csupán vizuális minőségeket rejtenek magukban, még ha végső soron annak közegében tárulkoznak is fel.”⁶ Ez tehát a fotográfia kulturális környezete. Látjuk, hogy e környezet meglehetősen tág, igen sok vonatkozást foglal(hatna) magában s jóllehet az idézett szerző is kijelenti: „Magától értetődő, hogy nem csupán a vizuális kultúra viszonylataiban tárgyalhatók, hiszen...” ez a tárgyalás az etikai vonatkozások tekintetében általában⁷ elmarad.

Annál is érdekesebb – mi több érthetetlen, következtetlenségre valló – ez a hiány, hiszen a vizuális kultúra nagyjából általánosan elfogadott definícióját 1973-ban Bereczky Lóránd⁸ így adja meg:

„A vizuális kultúra lényege mindig emberi cselekedetekben realizálódik... Ha a vizuális kultúráról beszélünk, a fogalom valós tartalmának megfelelően az emberi kapcsolatokról valló minden képi megnyilvánulás színvonalának kérdésért értjük rajta.” (A szerző nem teszi hozzá, de véleményem szerint nyilvánvaló, hogy a színvonal alatt nem csupán technikai, megjelenítési minősé-

get kell értenünk.) Ha pedig ez így van, akkor a vizuális kultúrának vannak – s ráadásul nem is elhanyagolható – etikai vonatkozásai. E kérdésen gondolkodva könnyen eljuthatunk most már oda, hogy megfogalmazódjon bennünk a következő kérdés.

1.2.2 Mi a fotográfia etikai szempontból? Eddigi utunkon megláttuk, hogy a vizuális kultúra elválaszthatatlan az emberi cselekedetektől, az emberi cselekvés folyamataitól. Ezt a meglátásunkat a fotográfia etikai szempontú meghatározásánál is kiindulópontnak vehetjük. Mert hiszen gyakorlati szempontból mi a fotográfia? Kommunikáció. Üzenet és üzenetközvetítő. Fotográfia önmagában, üzenet – ha tetszik: tartalom – nélkül nem létezik, ahogyan nem létezik a szó valódi értelmében vett művészet sem üzenet nélkül, ahogyan értelmét veszti minden kommunikáció üzenet-tartalom nélkül.⁹ Üzenet a „művészfotó”, üzenet a riportfotó, a portré, a szociofotó, a reklámfotó stb.

A fotó, fotográfia etikai szempontból szó tehát, amelyre reakcióként szavak és cselekedetek születnek és cselekedetek, melyre válaszul cselekedetek s szavak születnek. Kommunikáció. Olyan kommunikáció, melynek eredete, tartalma, következménye egyaránt lehet önmagán túlmutató. Végül pedig, mint minden kommunikációnak, úgy a fotográfiának is vannak etikai vetületei.

Ezért, ha a fotográfia egyes szakterületei kapcsán általánosan, vagy konkrét példát szemlélve azok etikai vetületeiről beszélünk, akkor mindenképpen szemünk előtt kell tartani egy kép *keletkezésének háttérét*, a kép keletkezéséhez kapcsolódó *motivációkat*, a kép *témáját*, a *megjelenítés minőségét* (ebben mindenképp benne foglaltatik a kép ill. a kép témája és az alkotó viszonya) és a kép *hatását, felhasználását, utóéletét*.

1.2.3 A fotográfia néhány általános – de alapvető – kérdése, s ezek etikai vonatkozásai. A következőkben a fotográfia néhány olyan kérdésére szeretnék részletesebben kitérni, melyek általánosnak mondhatók, hiszen a fotózás szinte minden területét átjárják, mindenütt felvetődhetnek, s melyeknek megoldásai általánosan érvényesek a fotográfia minden területére s így alapot adnak a további gondolkodáshoz – éppen ezért nevezhetjük őket döntő, alapvető kérdéseknek. E kérdések a fotográfia, fotóművészet egész története során felbukkannak s megoldásuk egyáltalán nem problémamentes. Éppen ezért talán mindmáig nem is született megnyugtató megoldás bennük.

1.2.3.1. Művészet-e a fotográfia? Örök kérdés ez annak ellenére, hogy fotográfusok tömege bizonyította már e kifejezési eszköz szalonképességét a művészetek világában, s mára a világ nagy részén elfogadott a fotóművészet, mint a többi művészeti ággal egyenrangú kifejezési forma, mint „a világ vizuális megragadásának egyik eszköze.”¹⁰ Ehhez több tényező járult hozzá, melyek közül a következőkkel – azokkal, melyek később számunkra is fontosak lesznek – részletesebben foglalkozunk.

a.) A fotográfia kritikai megközelítésének megváltozása. A kezdeti években a fotográfiát nem saját törvényszerűségei, hanem a festészet felől – s ráadásul zömmel festők – közelítették meg kritikai élel, s ezek az új jövevényben konkurenciát láttak – tegyük hozzá: némileg joggal, hiszen nem voltak ritkák az efféle megjegyzések: „Parisban jelenleg Daguerre úrnak, az ismert diorámafestőnek egy találmányáról beszélnek, mely, ha csakugyan

megvalósul, a festészetet nélkülözhetővé teszi.¹¹ Ez a szemlélet meghatározóan hatott a fotográfia megítélésére az elkövetkező évtizedekben. Mikor azután a „festői fotográfiai stílus” törvényszerű kitérője utána fotográfusok is rájöttek, hogy mire való a fotográfia, s megjelentek azok az úttörő jelentőségű fotográfusok, akik nem a festészet utánzását látták a fotográfia számára járható útnak, akkor megindult a fotográfia önálló művészeti ágga fejlődése és ekként való elismerése. Létrejött a valódi fotókritika, kialakult annak kifejezőkészsége, mely már a speciálisan fotográfiai problémákat a fotográfia felől közelítette s oldotta meg. Jellemző e tendenciára, hogy „... az egyetemes műtörténet olyan kimagasló alakjai, mint Matisse és Rodin egyaránt elismerik a fényképezés művészetként való megjelenésének lehetőségét, ugyanakkor szót emelnek a »fényképszerűség«; az »objektív báj«; a »dokumentatív jelleg« érvényesüléséért. Századunk második évtizedében – összefüggésben a képzőművészeti »izmusok« kibontakozásával – a fényképezéssel szemben is mind erőteljesebben megjelenik a »sajátság« igénye. Mindinkább nyilvánosságot kér az a felismerés, hogy a fényképezőgép a világ vizuális birtokbavételének egy speciális, mással össze nem téveszthető eszköze, s hogy ennek a fotográfiákon is tükröződnie kell.»¹² Így foglalja ezt össze egy 1922-es kritika: „Úgy hisszük, a fényképezés feladata nem a 'festőiség'-ben rejlik. Fényképezni azt és úgy kell, amit és ahogy festeni nem lehet.»¹³

b.) A „művészet” – fogalom alapvető változása, kitágulása. Nagyon sarkítottnak és talán durván: ma, ha valaki egy veder – bocsánat a kifejezésért – trágyát felrak egy emelvényre, s elég hangzatos címet ad neki – mondjuk „a lélek apoteózisa – lételelet a XX. század-ból, -ról, -ban, -nak” (akár több idegen szót is bele lehetne írni. Minél kevésbé érthető a cím, a siker annál biztosabb...), s ráadásul még elég nagy felhajtást is tud „művének” keríteni, (egy performance elengedhetetlen...) akkor általában nagy elismerésre számíthat. Ez a fotográfia feltalálása idején elképzelhetetlen volt, s ugyanígy elképzelhetetlen volt a Valóságot, a maga „meztéllábas” mivoltában a művészetként aposztrofálni – pedig a fotográfiát művészetnek nevezni akkoriban még ezt jelentette volna, hiszen a látott s a fényérzékeny rétegre felvett valóságot nem tudták megváltoztatni, lehetetlen volt az ún. művészi lényegkiemelés. Ez az elképzelhetetlenség pedig abból ered, hogy az emberekben élt A Művészetbe vetett hit. A mai vélekedés szerint viszont „A Művészet valójában nem létezik, csak művészek vannak.»¹⁴ Ez pedig hatalmas szubjektívizmust és relativizmust jelent. Ma művészet címen mindenki azt mond, csinál, amit akar, mert a művészet célja – ha egyáltalán lehet célja – nem egy abszolútumhoz mért objektív igazság előrevivő célzatú, többé-kevésbé meghatározott esztétikai – és etikai – elvek által szabályozott, mindazáltal szubjektumon átszűr s ezért egyéni/egyedi megszólaltatása, még csak nem is gyönyörködés vagy valami hasonlóságot (mint a tárgyalt időben), hanem önkifejezés, önmegvalósítás. E változás – akár pozitívan értékeljük, akár negatívan – mindenképpen szükségszerű volt, mert akármennyit változott is a művészetről alkotott kép mind a művészek mind a műértők közt, egy valami nem változott: a művészet korhoz, valósághoz kötöttsége.

Művészet és jelen, vizuális kultúra és jelen összetartozó realitások. Ha pedig ez így van, akkor a mindenkori

jelen változásai maguk után vonják a kultúra s ezen belül a vizuális kultúra, s a teljes művészet változását. (Ezért vannak a művészettörténetben korstílusok.)

Természetesen ezt lehet ignorálni. Erre is bőven van példa. Ez esetben „vagy a múltat elemezzük és igyekszünk behozni lemaradásainkat egy jövőbeli illúzió érdekében, vagy a jövőt elemezzük és a múlttól elmélkedünk. A jelen közben kifolyik ujjaink közül. A jelen megkerülésének magatartása ellentmondásos etikai és esztétikai tartalmakkal terheli művészetünket és egész kultúránkat.»¹⁵ Ez többek közt azt is jelenti, hogy a művészet értelmét, létjogosultságát veszti. Megváltozott tehát a világ, s megváltozott, kitágult a művészet fogalma is annyira, hogy immár integrálhatta saját testébe a fényképezést. Ehhez azonban szükség volt még valamire:

c.) A fotográfia és a fotográfusok érlelődésére mind technikai, mind szellemi téren. Azaz megtalálták a fotográfia igazi területét, ahol egy fotográfus azt és úgy teheti, amit és ahogyan csak ő képes. A technika fejlődése termékenyítőleg hatott a fotográfusokra. A képi látvány alakításának egyre bővülő eszköztára felszabadította a kreatív szellemet, megnőtt az ember szerepe a képalkotásban – annyira, hogy az 1920-as évekre már kikapcsolják a fényképezőgépet, s az így létrejött alkotás teljes mértékben a teremtő képzelet szülötte¹⁶ –, s a fotográfus valódi művész lehetett immár.

Ez mind nagyon szép, de miért fontos ez számunkra? – védhető fel a kérdés. Azért fontos, mert a „mit szabad lefényképezni?” – kérdés és ennek etikai következményei szorosan összefüggnek ezzel. Ha ugyanis egy rendőrségi baleseti helyszínelő készít képeket a balesetben stb. összeroncsolt áldozatról, akkor ez dokumentumfotó. Ez közhírré – általában – nem tétethetik. Etikai kérdés nincs, hiszen ezt le kell fotózni, ez a fotós feladata. A képnek bizonyító, dokumentáló ereje és feladata van, ez az elsődleges – és zömmel egyetlen – funkciója. Ha ugyanott egy fotóriporter dolgozik, képei újságba kerülnek, hírré, legrosszabb esetben a balesetről készült beszámoló illusztrációjává minősülnek, jobb esetben ezen túlmutató valódi kép, képriport készül s itt már felmerülhet és sokszor fel is merül az etikusság kérdése: volt-e joga a riporternek lefényképezni, amit látott, volt-e joga a lapnak leközölni a képeket, van-e joga a nézőnek a halál intim szférájába ily módon bepillantani? S riportkép azonban művészeté is válhat, és napjainkban igen sokszor válik is. Ez egy furcsa átmenet a valóság piedesztálra emelésében. A szó valódi értelmében ugyanis a „valódi riport a fotográfus pártos, politikus nézőpontján keresztül fogalmaz»¹⁷ – és itt hozzátéhetünk még sok más nézőpontot is. (Annak ellenére, hogy legtöbbször objektivitást várnak el tőle.) Megjelenik tehát a fényképező ember, a művész egyénisége, véleménye mely a lényeges és lényegtelen elemek elkülönítésével, a technikai megformálással stb. részt vesz a képben. Ez pedig művészi kép jellemzője. Ha pedig művészetről van szó, éppen azért, mert a művészet fogalma kitágulásával minden téma lehet művészi s a művészség kritériuma nem a témában rejlik, ismét feledésbe merülhet az erkölcsi kérdés – jóllehet az ábrázolt valóság mindhárom esetben ugyanaz. Bár nem lenne szabad így történnie, hiszen elvileg – és eredetileg szándéka szerint – a művészet fokozott felelősséget jelent. A fotóművészeknek van

joga lefényképezni mindezt, mert ő művész, mert mondani akar valamit s e mondandója tolmácsolásához bármilyen eszközt felhasználhat. Ez így van, így alakult ki, s a történelem kerekét nem tudjuk, nem is szabad, mi több, nem is érdemes visszaforgatni. Keresztyénként ehhez csak annyit tehetünk hozzá, hogy ha megmaradunk a fotó „szó és tett” -kenti definíciója mellett, akkor a fotóriportert, fotóművészt témaválasztásában is és a téma megformálásában is nem a jog, hanem a(z erkölcsi) kötelesség kell, hogy vezesse, kontrollálva a „minden dolgok szeretetben menjen végbe” elv által. Így lehet felelősséggel élni a jog adta lehetőséggel. (Látni fogjuk még, mennyire fontos a jog kérdése e témában). Így lehet jót cselekedni...

1.2.3.2. A valóság illúziója, és más problémák.

A kérdés: milyen kapcsolat van a valóság és annak mása, a fotográfia közt. Látszólag egyszerű a válasz: „... az ember úgy éli át a fényképet, mint magát a valóságot”,¹⁸ vagy: „... itt a természet maga ismétli magát; itt minden mutatóvány maga a természet, csak hogy kisebbített alakban.”¹⁹ Ahogyan azonban felnőtté vált a fotográfia s megsokasodtak technikai eszközei, lehetőségei, kiderült, hogy a valósághoz fűződő viszonya sokkal árnyaltabb. Kezdetben a fényképet valóság-hűségéért csodálták, s ez szinte elvárásként, s a fotó igazságába vetett furcsa hitként valahogy rajta is ragadt, s máig tulajdonképpen a fotó, a fotográfus a „jelenlévő, hű tanú hitelével” szólhat. Ez a tanú pedig a közönség, köztudat számára ráadásul objektív tanú is, hiszen talált vagy hozott anyagból, valóságból dolgozik.

Igaz ez? Természetesen nem. A valóság egész térben és időben létezik számunkra. A fotográfia pedig a tér és idő egy szelete. Megragadhatja ugyan a fotográfia – s erre részint kézzel-lábbal törekszik is – a legjellemzőbb módon a valóságot, hiszen a valóság mindig konkrét formában jelenik meg, tehát e szelet lehet ugyan jellemző a valóságra, de semmiképpen sem ugyanaz, mint a valóság. A valóság ráadásul igen összetett valami, melynek lehetnek látható, tehát konkrétan, tárgyszerűen leképezhető részei, de lehetnek láthatatlan, ezért konkrétan nem, csupán implicite, latens módon leképezhető, „kifejezhető” részei is. Ráadásul e kettő összetartozik. Mit értek ezen? A valóság látható része egy asztal. Ezt le tudom képezni. A valóság és képe – jó esetben – megfeleltethető lesz egymásnak, a képről ráismerek az asztalra. Más a helyzet pl. az érzelmekkel. A szerelemet nem tudom leképezni. Materiálisan, szemmel érzékelhető valóságként nem létezik – viszont ki tudom fejezni. Jó esetben meg is értik, amit mondok. A kettő pedig úgy tartozik össze, ahogyan egy tárgyhoz általában tartozik egy érzés – szinte minden tárgy kivált bennünk valamilyen érzést – s ahogy egy érzéshez szintén tartoz(hat)nak tárgyak.

E témában külön kérdés a valóság és megragadásának szubjektivitása. Sokféle módon adhatok elő egyazon történetet én magam is – csupán a hangsúlyok megváltoztatásával egészen megváltozhat egy szó értelme. Mennyire más lehet ugyanaz a történet két különböző ember számára és elmondásában.

Újabb kérdés – bár az előzőtől nem választható el – a „nézőpont” kérdése. Akár ugyanazt a valóságot, ugyanaz az ember más – akár térbeli, időbeli, szellemi – nézőpontból másképpen láthatja.

Sorolhatnám még a kérdéseket, problémákat. A lényeg: a Valóság, a maga teljességében, csorbítatlanul és objektíve nem jelenik meg semmilyen interpretációjában, egy szeletében sem, még az esetenként erre legjobban törekvő fotográfiákon sem. „A fénykép, mint a világ vizuális megragadásának egyik eszköze, objektív...”²⁰ Legalábbis ezt várjuk el tőle. Ebben hiszünk – mert hinni akarunk benne. Ezt tudja a néző is és tudja az alkotó is és tudja a felhasználó is. Csak nem szoktak róla beszélni. Az igazság viszont az, hogy „nincs szubjektívebb tükrözési lehetőség, mint a fényképezés, mivel az objektivitás illúziója a legalkalmasabb az egyéni vélemény érzékeltetésére...”²¹

A valóság illúziójának van még egy oldala, amiről beszélni kell. Ez pedig az az eset, mikor mindenki tisztában van azzal, hogy a valóság teljesen más, mint ami a képen van, de – mert ez mindenkinek jobb – nem szól senki. Van, hogy még igényeljük is, hogy a kép más, szebb legyen a valóságnál. Ennek oka lehet akár politikai, de lehet teljesen szubjektív, egyedi: hiúságunk is. Ezt nevezzük retusnak.

Úgy vélem, itt nincs szükség külön kitérni arra, hogy milyen etikai kérdéseket vet fel a valóság és megjelenítése általi szándékos változtatása, a szubjektív vélemény objektív igazságként való beállítása.

1.2.3.3. *Mű és üzenet.* A kérdés megvilágítása céljából hadd említsek meg egy – valószínűleg szinte mindenki által ismert – történetet Arany Jánosról. Egy öszszejevetelen szóba került az egyik verse, s a szóló mondandóját azzal vezette be, hogy „a költő itt bizonyára azt gondolta, hogy...” Az eszme-futtatás végeztével Arany csendesesen megjegyezte: „Gondolta a fene...”

Az tehát a kérdés, hogy lehet-e egy műalkotásnak konkrét üzenete? (Ez a kérdés most nem vonatkozik az irodalomra.) A kérdés sokáig nem volt kérdés. Sőt! Számon is kérték a művészt, ha nem volt mondandója. Miben állt ez az üzenet? Természetesen nem képfelíratban közölt adatokról, vagy a képre felírt szövegről volt szó – bár ezekről is vannak emlékek, s ezek is lehetnek üzenetközvetítők. A kép üzenete szimbólumokban volt kódolva, sokszor olyan szimbólumokban, melyek az európai kultúrkör – valamilyen szinten – egységes szimbolikus nyelvben gyökereztek. Színekben, formákban, sötét – világos egyensúlyában, a képen szereplő tárgyakban és a hozzájuk fűződő első-, másod- és ki-tudja-hanyadlagos asszociációkban. Személyekben, ezek kifejezéseiben, ruházatában, esetleg több személy egymáshoz viszonyulásban stb. (És itt a zenéről, a beszéd-szerű zene értelméről még nem is esett szó!) Az alkotások üzenete több szinten rétegződött. A szerző által tudatosan létrehozott – de akár tudattalanul megalkotott jelentésszintekre. Az üzenet megfejtése, dekódolása aszerint működött, hogy ki milyen ismereti – és művészetről lévén szó, ne feledjük – spirituális szinten, s kultúrkörben állt. Ez a szint a XIX. sz. elejéig bizonyos magasabb lehetett az átlagemberek közt is. Az izmusok megjelenésével, a francia forradalom után kialakult „érthető művészet” jelszavú félig tudatos törekvésekkel mind a szimbólumok jelentése, mind a „beszédkészség”, mind az alkotókban, mind a befogadókban kezdett el-tűnni. Háttérbe szorult a Művészet addig megkérdőjelezhetetlen s evidens transzcendenciája. A művészet

ezután érzések, hangulatok, azaz nem-konkrét tartalmak közvetítőjévé vált. A befogadó közönség pedig ehhez idomult. A XX. sz. elején Rodcsenkóék a fotográfia területére is érvényesítették ezeket az elveket.²² Ezenközben azért a Művészet megmarad annak, ami valójában volt.

E rövid történeti áttekintésből kiderül, hogy a művészet, amennyiben helyesen élünk vele, tudatosan használható üzenetközvetítő lehet, ugyanúgy, ahogyan évszázadokon keresztül az volt. A műalkotásnak – ha a művész akar beszélni, s nem össze-vissza beszél – van tartalma, üzenete. Ehhez viszont a befogadónak valódi befogadóvá kell válnia, meg kell tanulnia a művészet korban adott nyelvét, ami nem is olyan nehéz, hiszen saját korunk művészete saját szimbólumaink nyelvén szól általában. A műalkotásnak azonban – és itt sántít az, amit az Arany anekdota sugalmazott – akkor is lehet tartalma, ha a művész nem akar mondani semmit, vagy olyan tartalma is lehet, amit a művész nem akart mondani. Ez két okkal is magyarázható. Az első – ha tetszik antropológiai – ok az, hogy az ember akar tartalmat adni a műalkotásoknak. Ha máshogy nem, hát úgy, hogy hasonlítja azokat valamihez, elgondolkozik, analógiákat keres, absztrahál, és ki tudja, mi minden fondorlattal keresi a tartalmat. A másik – ha tetszik teológiai – ok az, hogy a művészet véleményem szerint transzcendens eredetű. A műalkotásban a látható a nem láthatóból áll elő úgy, hogy Isten – illetve a levegőbeli hatalmasságok – szava által lesz, ami lesz. A művész – akár tud róla, akár nem, akár akarja, akár nem – médium. A teremtés médiuma.

Kicsit közeledve témánkhoz nézzük meg, hogy áll-e a téren a fotográfia. Egyfelől a rendezett valóságot leképező fotográfia ugyanazokkal a lehetőségekkel rendelkezik, mint a művészet többi ága, melyeket már említettem. Másfelől az adott valóságot leképező fotográfia számára pont az adott valóság egy szeletének kiragadása, az ezáltal értelmezett történések, szituációk nyújtanak hasonlíthatatlan lehetőségeket. Ez speciális fotográfiai lehetőség, melyet például a riport-fényképezésben kitűnően ki lehet használni.

A valóság és a hozzá való viszonyulás, a valóság értelmezése egy tér-idő szelete által a fotográfia és a fotográfus nagy lehetősége – és etikai felelőssége.

Kérdés az, hogy ki kell-e használni ezt a valóság lehetőséget. Azt hiszem igen. Mert a nyelv arra adatott, hogy használjuk. Etikai felelősségünk, hogy igazat szóljunk általa. A valóság pedig nem mindig egyezik meg az igazsággal. E lehetőséget ki kell használni arra, hogy a valóságot az iménti módon értelmezve igazat szóljunk. Mert akik hazudni akarnak, meg fogják tenni ugyanezen eszközök által. Így tehát etikai – s nem csupán művészet-történeti – kérdés az, hogy egy képnek lehet-e, van-e mondanivalója, üzenete.

2. Az etikai normák kérdése a dokumentarista fotográfiában

„Dokumentációs fénykép. Minden olyan fénykép, amelynek célja valamely tárgynak vagy jelenségnek a lehető legpontosabb ábrázolása. Általában az alkalmazott fényképezés” – tudományos, műszaki, ipari és kereskedelmi célú fényképezés – „a műszaki és a reklám-

fényképezés körébe tartozik. Különbözik a művészi fényképtől és az amatőr emlékképtől.”²³ Ebben a megfogalmazásban ugyan nem szerepel, de az igazsághoz fűződő kapcsolata szerint akár bele is férhet a hírkép és valahol ide tartozik – fentebb említett minőségében – a riportfotó. Különbség azonban van. Az utóbbi kategóriák ugyanis lehetnek dokumentumfotók, de nem feltétlenül csak azok. Ezt mutatja a riportfotó előbbi megfogalmazása is. Ezért nevezem ezeket dokumentarista fotóknak, azaz olyanoknak, melyek a dokumentálást a fényképező szubjektumán átszűrve, mégis a dokumentáció igényével – vagy látszatával – végzik.

Kulcsár Péter, etikai ügyekkel foglalkozó újságíró így foglalja össze e téma etikai kérdéseiről alkotott véleményét. Mivel lényegre látóan fedi fel a kérdés problémáit, ezért a továbbiakban az ő gondolatait veszem kiindulópontnak. „A szörnyűségekről való tájékoztatás írásban és képen is, újságban és televízióban is joga az újságírónak és az olvasónak, ha közügyekről szól. Korlátot általánosságban az jelent, ha nem közügyről van szó – márpedig a polgárháborúk, de a kiemelkedő bűncselekmények is közügyek –, illetve ha konkrét panaszos személyi jogát sérti a bemutatás. A jog és a sajtóetika is megengedi tehát a véres eseményekről való tájékoztatást, néha meg is kívánja a demokratikus társadalmakban. Az egyidejű, aktuális tájékoztatás mellett a náci, a háborús bűnök példája megmutatta, hogy a későbbi nemzedékek számára a bizonyítás szempontjából külön is szükség van a képekre. Vannak időről időre, akik nem hiszik el, hogy a borzalmak megtörténtek, pontosabban úgy tesznek, mintha nem hinnék, valójában megpróbálják azokat utólag letagadni. Mindez nem jelenti azonban, hogy a módnak, a mértéknek, a tálalásnak, ahogyan a véres erőszakot bemutatják, ne lennének etikai követelményei. Először is nem igaz, hogy a hiteles, tárgyyszerű tájékoztatásban a felhőborító borzalmakat közömbösen, cinikusan vagy éppen tréfálkozva, komolytalanul lehet tálalni. Még az objektivitásáról híres brit köztelevízió-közrádió alapokmánya is kimondja, hogy a BBC nem közömbös a kegyetlenség, erőszak eseteiben. A társadalom elemi erkölcsi normái iránti kötelezettséget ki lehet fejezni például abban, ahogy a címet vagy a képet kísérő szöveget megfogalmazzák (persze röviden, elegánsan, érzélgősség nélkül is). Nem mindegy a mérték sem, vagyis a terjedelem, amit például távoli országban történt borzalom elfoglal az újságban a más eseményekhez képest. A tájékoztatás a cél, nem az erőszak reklámozása, ami viszont már etikátlan.”²⁴

A probléma itt is az elméleti szabályozottság és a szabályok, alapelvek gyakorlati megvalósulása közt érezhető feszültségben van. Vegyük most szemügyre néhány alapvető gondolatát az iménti eszmefuttatásnak.

a.) Az elméleti alap a megjelenítés miérettjének összefüggéseiben tehát mind a hírt adó, mind a hírt kapó joga a „szörnyűségről való tájékoztatásra”, feltéve, hogy az közügy és közzététele nem sérti senkinek a személyiségi jogait. Mi áll ennek a jognak a hátterében? Valószínűleg egyfelől az oly nagyra értékelt demokrácia. Egy diktatórikus államszervezetben a polgárnak csupán azt van joga tudni, amit a vezető réteg tudatni akar veie. A demokrácia ismerve a szólásszabadság, illetve – ha a riportképre gondolunk, amiben a riportter véleménye is benne

foglaltatik – a véleménnyilvánítás szabadsága. Szintén a demokrácia eszméjéhez tartozik az igazság tudásához való jog is. Az ember szereti tudni mi történik körülötte, hiszen ez a tudás csökkenti az eseményekkel szemben érzett kiszolgáltatottságát. Valószínűleg nagy szerepe van e jogformálásban másfelől az emberek egymás iránt érzett felelősségének is. A sajtónak kötelessége, szent feladata egy demokráciában – magától értetődően –, hogy közügygé tegyen minden olyan ügyet, mely bármilyen szempontból hatással van az adott szűkebb – tágabb közösség életére, s melyet valaki – akárki légyen is az illető – magánügyként akar kezelni.

Ez mind igaz és rendjén is van és ha választani lehet – azzal együtt, hogy néhányszor már bebizonyosodott, nem biztos, hogy jó ha mindenki mindenről tud... – mindenki inkább a demokráciát választja. Azonban e jog háttérben – ennyi szép és nemes, értékes és méltányolandó ok mellett – véleményem szerint egy sokkal prózaibb – és elrejtettebb, kevésbé nemes, értékes és méltányolandó – ok, ok-láncolat is meghúzódik, mely az ember eredendő negatív kíváncsiságából következik, s melyet kiválóan ki lehet használni az emberek befolyásolására, végső soron pedig a felettük való bármilyen természetű hatalom megszerzésére. Hiszen „a tudás hatalom”. Az ember kíváncsi és szereti kíváncsisága kielégítésének vágyát joggá formálni. Ennek révén viszont nem egy magánügyből csináltak már közügyet. Így lett közügy a sztárok reggelije és szexuális élete – és itt nem sűrűn lehet hallani, hogy az ügyvédeken kívül bárki is felemelné a szavát mondván: no de kérem ez személyiségi jogokat sért... Így lett közügy sok minden, mert a köz ügyet csinált(atott) belőle, vagy mert valakinek érdekében ált, hogy ügyet csináljon belőle. Itt pedig már sem nem az információhoz való demokratikus jogról, sem pedig az ismeretlentől való félelem leküzdésére való megérhető törekvésről van szó; ez a manipuláció az igazsággal, a jogossággal a fotografiai hűség köntösébe bújtatva. Manipuláció a XX. századi ember „hiszem ha látom” nevű betegségéből származó gyengeségével, melyhez mára – talán a médiák szava-hihetetlensége miatt? – a „csak azt hiszem, amit látok” szövegműny társult. Manipuláció a fényképhez vetett – mint láttuk általában, de naivan akart, éltetett – hittel.

Egy eredendően nemes, jó célokért hadrendbe állított eszköz, a hadi- s egyéb eseményekről tudósító hírkép tehát – az eredendően emberi bűn okán, az eredendő emberi gyengeséget kihasználva – alkalmatlanná lett arra, hogy betöltse feladatát, sőt éppen ellenkező hatást váltthat ki. Ráadásul a helyzetben véleményem szerint az sem segít, amit egy újságcikkben Habik Csaba, a kiváló fotós a háborús fénykép „hosszú távú hasznának” nevez, s amit Kulcsár a „bizonyítás szempontjaként” fogalmaz meg. Részemről – némi kiegészítéssel, melyről később lesz szó – a több háborút megélt és végigfényképező McCullin véleményével értek egyet: szerinte a háborús képeknek semmilyen pozitív hatása nincs. Az pedig már csak hab a tortán, ha ezt a fent említett jog megélhetési forrássá is válik – hiszen a pénz nagy úr... Márpedig az esetek többségében arról van szó, amit Szarka Klára egy beszélgetésben így fogalmaz meg: „Többször elhangzott itt, hogy kellene az ilyen képek. A fotósoknak például arra, hogy gyakran megjelenjen velük és jól eladhassa

őket.”²⁵ (Természetesen kerülni szeretném az általánosítást; ez a mondat nem vonatkozik azokra, akik megszállottan az igazság kimondásán fáradoznak, rájuk inkább a megjelenítés mikéntjének etikai normái vonatkoznak. Itt azonban a megjelenítés miérettől van szó.)

Mit lehet tehát tenni? Térjünk vissza a kiinduláshoz: mit jelent jót cselekedni a „szörnyűségekről való tájékoztatás” tekintetében?

Sokan fogalmazzak úgy, hogy a vizuális sajtó a közönség szemé. Ezáltal lát, tájékozódik – s manapság szinte csak – ennek hisz. A szem sok mindenre jó, sok szép dolgot, nagy igazságokat lehet vele látni s e tulajdonságát pozitív módon kihasználva – felelősséggel – ezeket lehet láttatni. Azonban negatívan tudatosan kihasználva, manipulációval igazságként fel lehet tüntetni azt, ami hamis, hazugságba lehet vinni, félre lehet vezetni tömegeket. Ezért „ha a jobb szemed visz bűnre, vágd ki és dobd el magadtól, mert jobb neked, ha egy vész el tagjaid közül, mintha egész tested vettetik a gyehegyre.”²⁶ Ezt jelenti először is jót cselekedni. Nem veszélyeztetni.

A kép azonban árnyalásra szorul. Tehát félreértés ne essék: nem azt mondom, hogy nem kell tájékoztatni a közönséget az *öt érintő* ügyekről, beleértve a borzalmakat is. De nem feltétlen kell ezt ebben az esetben képi információ hangúlyozottan tenni. Azt az általános alapelvet, hogy „a tájékoztatás írásban és képben is, újságban és televízióban is joga az újságíróknak és az olvasóknak, ha közügyekről szól” nem vitatom. Azonban ezt az általános elvet nem lenne szabad – éppen veszélyeit s a tájékoztatás értelmét szem előtt tartva – feltétlenül kiterjeszteni a háborús és egyéb szörnyűségeket ábrázoló hírképekre is. Erre már rájöttek azok is, akik manapság indítványozzák az erőszak száműzését a sajtó képeiből és – fő műsoridőben – a televízió képernyőjéről, beleértve ebbe a hírműsorok képeinek ilyen jellegű „cenzúrázását” is.

A hírkép önmagában – főleg a ma oly elterjedt hírgyűnökségi képsémleges; töltését az a közeg határozza meg, melyben megjelenik. Általában. Ezért veszélyes és mindenféle manipuláció kitűnő eszközévé válhat, azaz bűnre vihet. El kell távolítani tehát, mert több kárt okoz, mint hasznot. Mindez azonban a borzalmakat direkt naturáisan bemutató, megformálásában szándékosan vélemény-semleges hírképre vonatkozik! Abban egyet értek McCullinnal, hogy az ilyen képeknek semmi hasznuk sincsen. Ez sokszor az erőszak reklámozásává válik, és nem csak az erőszak szül erőszakot. Az erőszak, a szörnyűségek illetéknéppen állandósuló jelenléte a médiákban megszokottá, mindennaposá, szinte az élet természetzerű velejárójává teszi az azzal való találkozást. A megszokottság pedig lassan elűzi a borzalom érzését az emberből, s a normálisan szinte ösztönös védekezést, ellenérzést, szimpátiát, a közöny váltja fel. Lassanként egyenértékűvé válik a távoli tájakon készült képeken látható és a villamoson a mellettem ülővel szemben elkövetett erőszak; egyikre sem reagálok. Amit pedig az ember egyszer megszokott, az előbb-utóbb hiányozni is fog neki, s megpróbálja pótolni e hiányt, illetve azok oldalára áll, akik pótolják ezt számára. Más dolog azonban egy eseményt – légyen az bármi – semleges dokumentálni, hírképként közzétenni, törekedve a minél eladhatóbb kép elkészítésére, és megint más a fényképező személyiségén, meggyőződésén átszűrve ri-

portként, illetve „művészetként”, erkölcsi vonatkozású mondanivalóval átítatottan, felelősséggel szólni róla. Ezt jelenti tehát másodsorban jól cselekedni. Felvállalni a véleménynyilvánítás felelősségét és így a fotográfiát, mint – akár prófétai – szót értelmezve, helyes vélemény kialakítását és helyes tettek cselekvését ösztönözni.

Az első alapgondolathoz végezetül még annyit: számomra igen kérdéses, hogy mennyire van joga bárkinek, akár a „közügy” ürügyén is a fotográfia direktségével betekinteni a szenvedés és a halál mindenki számára intim, magánszférájába.

b.) A második alapelv – az előzőekben mondtak egy része is ide tartozik – csak eddig a „miért” összefüggésben szoltam e dolgokról –, a megjelenítés tárgyát érinti. Itt a World Press Photo pályázat 1996-os nagydíjat nyert képére szeretnék utalni. A Csecsenföldről menekülőket szállító busz hátsó ablakán kibámul egy kisgyerek. Arcát a busz ablakához nyomja, kezét feje fölé emelve teszi az ablakra. Ennyi. Fekete-fehér kép. Keleti Éva az előbb is idézett beszélgetés másik résztvevője – a Ferenczy Europress főszerkesztője – így kommentálta a képet: „...nincs borzalom, vér, semmi. Mégis tudom, hogy az alkotó elítéli a terrorizmust...” Mivel teszek tehát jól? Azzal, ha egyenesen tálalom az erőszakos cselekedeteket ábrázoló képeket és ezzel akarva-akaratlanul akár az előzőekben vázolt negatív tendencia szolgálatába is állhatok, vagy a hangsúlyt nem a vér mennyiségére, hanem a vérző emberre, környezetére, egyáltalán mindarra teszem, amin-akin meglátszik, érződik – vagy amin-akin borzalmas – vagy inkább csodával határos – módon nyomot sem hagy – az elkövetett erőszak. Ehhez persze nem elég azt tudni, hogy mi a perspektív és hol van az exponáló gomb...

Látszólag magammal ellentmondásba keveredve most azt mondom: egyetértek Kulcsárral, miszerint szükség van a borzalmakat mentől direkter módon rögzítő fotográfiákra is a „későbbi nemzedékek számára a bizonyítás szempontjából.” Azonban a szempontokat nem lenne szabad összekeverni. Éppen az említett megszokás veszélyessége miatt e képeket jól elzárva, archívumokban kellene tartani azon időkre, mikor elemi és megrázó erejük létfontosságú lehet.

Hozzátehetjük mindehhez: ha valamire rá akarom irányítani a néző figyelmét, azt úgy is megtehetem, hogy éppen azt a valamit hagyom ki a képből. A hiány sokszor feltűnőbb és gondolkodtatóbb, mint a konkrét jelenlét. Ez sokszori személyes tapasztalatom, hiszen magam is fényképész vagyok.

c.) A harmadik alapelv a megjelenítés mikéntjére vonatkozik. Itt kiegészítve a Kulcsár által említetteket – melyekkel egyetértek – szeretnék megemlíteni három, általam fontosnak ítélt mozzanatot.

ca.) Ami egy fotográfián az embernek rögtön szemet szúr, ami növeli a kép dokumentum értékét, hiszen ezáltal a valósághoz közelebb visz, azonban éppen ezért növeli borzalom-szintjét is, az az adott kép színes volta. Nézzünk csak meg egy olyan színes képet, amelyen fontos üzenet-hordozó a szín. Valljuk meg őszintén: ugyanez fekete-fehérben nem sokat mutat, vagy legalábbis jóval kevesebbet. Általánosan elfogadott tény, hogy a fekete-fehér fotográfiák szuggesztivitása meghaladja a színesekét. Itt a színek nem kötik le az ember figyelmét. Itt szinte automatikusan a formákra, mozdulatokra, gesztusokra és a mö-

göttük rejtőző tartalomra, értelemre fordul a szemlélő figyelmé. Ezért tehát – szubjektív véleményem, ha tetszik tapasztalatom szerint, – ha nem a dokumentálás első sikja a cél, akkor célravezetőbb a fekete-fehér, ill. monokróm technikai megfogalmazást választani – feltéve, ha a mondanivaló hangsúlya nem épp a színeken van.

cb.) Fontos a fényképező személyiségének, véleményének, kommentárjának jelenléte a képen. Erre azonban a fényképésznek nem sok – tisztán képi – lehetősége van. Ezek közt az egyik az objektív-választás. A fotográfiában használatos objektíveket három fő csoportba osztjuk, úgy, mint nagy látószögű, normál- és teleobjektívekre. Mindhárom csoportnak sajátos képalkotási jellemzői vannak. A nagy vagy széles látószögű objektívek az emberi szem által megszokottnál nagyobb szelét képesek felfogni a térnek. Ez azzal jár, hogy az objektívhez közel és attól távol lévő tárgyak méretaránya nem a megszokott lesz; a távoli aránytalanul kisebb, mint a közeli. Ez azt eredményezi, hogy közelebb menve a tárgyhoz azt már pusztán méreténél fogva lényegként kiemelhetem, hiszen a távoli részek látszani fognak ugyan, de szemléltető hangúlytalanabbakká válnak. Ezzel együtt a környezetből nagyobb rész kerülhet a képre, s így hangsúlyozhatóvá válhat a téma „kontextusa”. Kiegészül még mindez a megváltozott perspektíva-hatással, a párhuzamosok esetleges görbülésével, ami szinte szűr-reális jelleget adhat a képnek, így hangsúlyozva a megfogalmazás szubjektív jellegét. Ez az objektívtípus közvetlen közelséget követel a fotós és témája közt. A teleobjektívek ezzel szemben a távolságot hangsúlyozzák fotós és témája közt. Tulajdonképpen úgy működnek, mint egy távcső. Segítségükkel a fotós hasonlóvá válhat az orvlövészhez. Vele a fotós „kontextusából” kiragadva ábrázolhatja témáját. Végül a normál objektív képalkotó tulajdonságában nagyjából az ember szeméhez hasonlít. Ugy láttat – feltéve, ha a fotós tud bánni vele –, ahogyan az ember saját szemével látja a dolgokat. Képileg az objektivitás hatását keltheti. Nem törvénytörően, de általában dokumentatív jellegű.

A mondanivaló közlésében mint technikai eszköznek fontos szerepe van még a világos-sötét részletek arányának, melyekkel akár filozófiai jelentést is lehet adni egy képnek; hasonlóan a fénykezelésnek, hiszen tudjuk, hogy a világos részletek vonzzák a tekintetet; és az éles-ség beállításának is, mert nem feltétlen kell mindig mindent pengeélesen lefényképezni. Az életlenséggel együtt járó határozatlan körvonalak szintén „lényeg-kiemelő” eszközzé válhatnak.

cc.) Felmerülhet még az esztétikai minőség kérdése is. A háborúval, a gyilkolással nem lehet esztétizálni. Azonban a megfogalmazás kompozíciós, árnyalati, szemcsézettségi stb. minősége éppen annyira fokozhatja, mint amennyire lehetlenné teheti a kép olvasatát.

Arra, amit eddig leírtam, példát szintén csupán egy kép leírásával tudok hozni. A kép, amit leírni szeretnék, jó példa, nem csupán az esztétikum – ez esetben a kép szerkesztettségének, a fények kezelésének – a mondanivaló rétegzésében, az értelmezési lehetőségek, szintek tágitásában betöltött szerepére, hanem az élet, a háború borzalmainak vér nélküli, mégis mély ábrázolására. A felvételt Luc Delahaye francia fotográfus készítette 1994 júliusában Szarajevó környékén.²⁷ A kísérőszöveg

szerint a képen látható halott férfit egy szerb orvlövész lőtte le. Testvérei – akik egy alakulatnál szolgáltak vele s szintúgy a képen láthatók – rögtön kórházba vitték, de a férfi behalt sérülésébe. A felvétel eredetileg is fekete-fehér. A képen ábrázolt tér kiegyensúlyozott, szinte nyugodtnak, békésnek is lehetne mondani s nagyon konkrétan érezzük: egy lepusztult kórházi szobát látunk. Konkrétságával együtt mozdulatlan – akár a képen ábrázolt halott. Akár a front, az állóháború, aminek ő is áldozata lett talán. A falak szabályosan állnak, a perspektivikus torzítás szinte semmi, ami valószínűleg a fotós által használt normál objektívnek köszönhető. Ebben a megszokott perspektíva, a falak rendje mint szabályos mértani formák által szigorúan meghatározott törvényes és objektív térben helyezkednek el a kép szereplői: a rendszerbe a bal oldali fálnál vízszintes helyzetével betörő, mégis éppen vízszintesége által a Rendbe beilleszkedő halott, az egyik – ráboruló – testvére, a kép háttérében, de mégis középpontjában, magában fordultan, lehajtott fejjel, ölében összekulcsolt kézzel – mintha imádkozna –, talán passzívan ülő – bizonyára sok hasonló jelenetet megélt – ápoló és a képből a jobb oldali előtérben szinte kihajolva, a mértani formák rendszerébe nem illeszkedve – mégis a kép egyensúlyát megteremtve – a másik testvér. A kép szerkezetét a jobb oldali ablak redőnyének résein átlós sávokban a bal alsó sarokig beszűrődő napfény fogja össze, mely ezen funkcióján túl az egész termet uraló sötétet, homályba a napfény transzcendenciáját hozza be. Transzcendensnek érezzük e fényt, pedig valószínűleg ugyanolyan volt, mint addig, s azóta is bármikor. Az alkalom teszi ilyenné. A kép csendes, nagyon csendes, szinte csak a testvére boruló férfi elcsukló, amolyan férfias sírását véljük hallani. Nem látjuk, de ott érezzük könnyeit is. Nem látjuk, de ott érezzük a háború megannyi személyes tragédiáját a jobboldalon kihajló testvér testtartásában, mely ugyanolyan megtört, mint egész népe, vagy mint az ellenség... Mélységes gyász és hatalmas hiány rejtezik a szerkesztés mikéntjében – a kép középtere szinte üres – s ezeken túl a széteső szerkesztés – a két testvér a kép két szélén szinte kihajol a képből – az egyén tragédiájáról a közönségre is, az egész emberi közösségre tereli a néző gondolatait. Arra az emberi közösségre, mely e kép szerkezetéhez hasonlóan szétesőben van.

Lezárandó ezt a – valójában lezáratlan és talán lezárhatatlan – gondolatsort, summázásképpen azt mondhatjuk, hogy a világ háborúit, nyomorúságait fényképező fotográfusok olyan emberi, nemzeti tragédiákat láttak és próbáltak megörökíteni – indíttatástól függetlenül –, melyek egyszer s mindenkorra megváltoztatták egyesek személyes világát és többé-kevésbé azt az egész világot, melyben élünk. Vitathatatlan, hogy e tettekkel szembesülni kell azoknak, akik elkövték, azoknak, akik hagyták elkövetni, azoknak, akik el nem követettnek akarják állítani azokat. Vitathatatlan: az igazság kimondása bármilyen nyelven – s most ide értve a szólás nonverbális lehetőségeit is –, megvallása, megélése Isten igénye az emberrel szemben. Vitathatatlan: e képek mondanivalójának – s itt még egyszer hangsúlyoznom kell: a mondanivaló nem egyenlő a képen megjelenő borzalom emlékével! – mementóként ott kell élni minden ember előtt – s itt van a fotográfus felelőssége, mert mint láttuk témaválasztásának, a megje-

lenítés miértjének, és hogyanjának messzemenő következményei lehetnek arra nézve, hogy képei valós tartalma, valós mondanivalója megszólaljon.

A tájékoztatáson túl a helyes – mindenek feletti, „kiváltképpen való” – út megmutatása a cél, nem az erőszak reklámozása, ami azon túl, hogy etikátlan, önpusztító, s másokat is pusztulásba vivő bűn.

Nagy Károly Zsolt

Felhasznált irodalom

„Fotó”, 1995. évf. 6. sz. – „Fotográfia” 1997. évf. 3. sz. – Albertini Béla: A magyar fotókritika története 1839–1945. Műzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1987. – Gombrich E. H.: – A művészet története. Gondolat, Bp. 1983. – Szilágyi Gábor: A Fotóművészet története. A fényrajztól a holográfiáig. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1982. – Török István, Dr.: Etika. Free University Press, Amsterdam, 1988. – Új fotólexikon – Szerk.: Morvai György. Műzsák Kiadó, Budapest, 1984. – Vélemények/Viták A vizuális kultúráról – Szerk.: S. Nagy Katalin. Kossuth Könyvkiadó, 1982. – World Press Photo Yearbook. Thames and Hudson, London, 1994.

Jegyzetek

1. A Morvai György főszerkesztésével, a Műzsák Kiadó által Budapesten, 1984-ben kiadott Új fotólexikon 155. oldalán ezt „Fotójog” címszó alatt így foglalja össze: „A fotózással, ill. fényképezéssel foglalkozó, arra vonatkozó jogszabályok együttese. Ide tartozik a fotonak mint alkotásnak a szerzői joga, a személyiség védelmét érintő jogok (Kit szabad lefényképezni, és mikor közölhető a kép), a fényképezést tiltó rendeletek és táblák, a fényképezéssel kapcsolatos munkaköri köteleességek, garanciális jogok és köteleességek.” – 2. Dr. Török István Etika. Free University Press, Amsterdam, 1988. 4. p. – 3. Török: i. m. 47. p. – 4. Erre a néveredetre utal a fényképezőműtermek század eleji „Fényírda” elnevezése. – 5. Új fotólexikon. Fénykép. 136. p. – 6. Németh Lajos, Vizuális kultúra – vizuális művészetek. In: Vélemények/Viták A vizuális kultúráról. Szerk.: S. Nagy Katalin. Kossuth Könyvkiadó, 1982. 44. p. – 7. Még egyszer szeretném hangsúlyozni: ez a hiány nagy általánosságban jellemző. Vannak kivételek, de ezek – mint azt később látni fogjuk – egy-egy konkrét fotó, művész, irányzat stb. kapcsán fedezhetők fel. – 8. Bereczky Lőránd: A kultúrált látás. Az idézet a Vélemények/Viták a vizuális kultúráról i. m. 6. p. 1973 biz’ régen volt, még a „múlt rendszerben”. Az idézett vitakötet szerkesztője ezt írta 1982-ben a vizuális kultúráról: „E fiatal terminológia, mely Miklós Pál 1975-ben megjelent Vizuális kultúra című tanulmánya, majd 1976-ban hasonló címmel megjelent könyve alapján terjedt el előbb a szakirodalomban, majd a köznyelvben is (és amely a nemzetközi szakirodalomban alig fordul elő: ott használt megfelelői: a „visual communication”, „visual anthropology”), a definíciós kísérletek ellenére is meghatározatlan.” Vélemények/Viták... i. m. 6. p. – 9. Tisztában vagyok azzal, hogy manapság nem általánosan elfogadott az a vélekedés, hogy egy művészeti alkotásnak üzenete, „mondanivalója” kell, hogy legyen. Mindazáltal én mégis csak így látom értelmét a művészetnek s ezt az elvet, mely tagadja a művészet üzenetközli felelősségét inkább a kiürült, magacsínálta művészek kétségbeesett öngazdálkodása gyümölcsének tartom. – 10. Albertini Béla: Kilenc sors. = Fotó, 1995. évf. 6. sz. 4. p. – 11. Albertini Béla: A magyar fotókritika története 1839–1945. Műzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1987. 18. p. Idézet a „Honművész” 1839. 20. 153–154. (Március 10.) – 12. Albertini: i. m. 47. p. – 13. Albertini: i. m. 76. p. – 14. E. H. Gombrich: A művészet története, Gondolat, Bp. 1983. 8. p. – 15. Attalai Gábor: Vizuális kultúra – vizuális művészetek. In: Vélemények/Viták a vizuális kultúráról. 48. p. – 16. Ld.: Moholy-Nagy és Rodcsenkö képeit, fotógrammjait például. – 17. Új Fotólexikon: Riportfényképezés, 346. p. – 18. Albertini: i. m. 15. p. – 19. Albertini: i. m. 13. p. – 20. Albertini Béla: Kilenc sors. = Fotó, 1995. évf. 6. sz. június 4. p. – 21. Albertini Béla: Kilenc sors. = Fotó, 1995. évf. 6. sz. június 4. p. – 22. Ld.: Konstruktivisták kiáltvány – 23. Új Fotólexikon: Dokumentációs fénykép, 84. p. – 24. Fotográfia, 1997. évf. 3. sz. 34. p. – 25. „A fotóriporter felelőssége – kerekasztal-beszélgetés Corinne Dufka fotóiról” = Fotográfia, 1997. évf. 3. sz. 32–34. p. – 26. Mt 5.29 – 27. Megtalálható: World Press Photo Yearbook. Thames and Hudson, London, 1994. 27. p.

A keresztség örökbefogadás

Az ókori jogrendszer, végül a Jézus életében Izráel területén is érvényesülő római jog a fontosabb jogcselekményeket látható formákhoz köti. Bizonyos látható cselekményeket, szertartásos formákat kell nyilvánosan, vagy a bíró előtt elvégezni, az a mozzanat hozza létre a jogi eredményt. Példa a rabszolgavásárlás egyik formája: A vevő a bíró előtt ráteszi a kezét a rabszolgára és kijelenti: ez az én rabszolgám. A jelen lévő tulajdonos nem szól ellene, tehát nincs ellene kifogása. Ezzel a cselekménnyel a rabszolga valóban átmegegy az új tulajdonos tulajdonába.

A római jogban a vezetéknev a család neve, azt viseli a család minden tagja, a név viselése jelenti a családhoz tartozást. Innen származik az, hogy az indogermán népeknel a feleség a házassággal elveszti régi nevét és megkapja új családjának nevét, mert a név nem az övé – mint pl. a magyar jogban – hanem a családé, amelyhez előbb születése, később házassága révén tartozik.

Ha egy családapa valakit örökbe fogad, el kell végeznie egy bizonyos szertartást, miáltal az örökbe fogadott-ra „ráteszi” a család nevét, s az attól kezdve viselheti a nevet és a család tagjává válik.

Ez történik a keresztségben. Az egyház, mint Krisztus megbízott jogi képviselője, „ráteszi” Isten nevét arra, akit ezzel maga Isten gyermekévé fogad. Ez dönti el azt a vitát is, hogy hogyan kell mondani: a Szentháromság nevében, nevébe, vagy nevére keresztelünk? Az eredeti szöveg „eis” prepositiója, melyet minden kézirat egyformán fenntart, világosan mutatja, hogy az Atya, Fiú, Szentlélek „nevébe vagy nevére” a helyes fordítás. (Az „eis” ezt a kettőt jelenti, a -ban, -ben ragot semmiképpen.) Világosan mutatja így maga a szöveg a keresztség örökbefogadás jellegét: Így válik a megkeresztelt Isten családja, népe tagjává. Tisztán látszik ebben az értelemben az is, hogy az Atya, Fiú, Szentlélek neve Istennek számunkra Krisztus által kijelentett hivatalos, jog szerinti neve.

Jézus tehát itt egy jogi aktust hoz létre. A megkeresztelt adoptáltatik, örökbe fogadtatik Isten családjába. Pontosan úgy, ahogy a Heidelbergi Káté 33. kérdése fogalmaz: „Egyedül csak Krisztus Istennek örök természet szerint való egyetlen Fia; mi pedig öérette *kegyelemből fogadtattunk Isten gyermekivé.*” *Ennek az örökbefogadásnak aktusa a keresztség.*

Döntő teológiai jelentősége van ennek a ténynek. A keresztség körül kialakult viták legnagyobb részét eldönti.

Teljes mértékben igazolja a gyermekkeresztséget. Az örökbefogadás ugyanis egyáltalán nem függ az örökbefogadott korától, alkalmasságától, tudatától, hitétől vagy bármilyen meggyőződésétől, legkevésbé méltó vagy méltatlan voltától. Kizárólag az örökbefogadó akaratától függ. Kis gyermeket, felnőttet, rabszolgát, szabadot, bárkit örökbe fogadhat, akinek arra joga és képessége van. Isten azt fogadja gyermekévé, akit akar.

A másik fél az, akinek az örökbefogadott addig a családjába (manus-ába) tartozott. A teljes jogú szabad ember – ma: az önálló jogú felnőtt – szabadon dönthet

afelől, elfogadja-e, hogy őt örökbe fogadják? Ezért logikus, hogy a felnőtt keresztelese hitvallás és fogadalomtétel alapján történjék, tehát tudja, hogy ki fogadja őt gyermekéül és egész életére vállalja, hogy annak gyermek, családjának – itt: egyházának – tagja legyen. A gyermeket csak a szülei adhatják örökbe, tehát a gyermek keresztelese felett szülei teljes joggal határoznak. Ezért logikus, hogy gyermekkeresztség esetén a szülők tegyenek hitvallást és fogadalmat arról, hogy ők maguk jószántukból adják át gyermeküket Istennek, Isten családjába, Isten örökbefogadott gyermekének, és akként fogják nevelni, mint az örökbeadott gyermek megbízott nevelő szülői.

Szó sem lehet tehát arról, hogy a megkeresztelt hite, vagy méltó volta kritériuma legyen a keresztségnek, még kevésbé, hogy afelett az egyház képviselői bíraskodhassanak. Ha a felnőtt, illetve a gyermek szülői hitvallással és fogadalommal kérik, az egyháznak nincs joga azt megtagadni, mert nem ő az örökbefogadó, csak jogi meghatalmazottja Krisztusnak. Egyedül maga az élő Krisztus dönthet afelől, hogy elfogadja, vagy – pl. képmutatás esetén – elutasítja az örökbefogadást, megadja-e a megkereszteltnek az azzal járó kegyelmet. Megint csak a Heidelbergi Káté mutat rá az igazságra: Nem a vízzel való leöntést, „egyedül a Jézus Krisztus vére és a Szentlélek tisztít meg minket minden bűntől” (72. kérdés). De az egyház azt úgy köteles tudomásul venni, mint ami a keresztség aktusával már megtörtént. Övé marad Isten befogadott gyermeke további tanításának kötelessége.

Az is természetessé válik, hogy nincs jelentősége a bemerítés vagy meghintés kérdésének. A jogi aktus számít, nem a víz mennyisége.

A keresztséget nem lehet megismételni, az örökbefogadás minden esetben egész életre szól – kivéve, ha méltatlanság esetén az örökbefogadó kitagadja fogadott gyermekét. De a visszafogadás akkor sem igényel újabb adoptációt.

Így érthető, miért nem keresztel Pál apostol, csak kivételesen, ott, ahol teljesen ki van zárva a félremagyarázás lehetősége (1Kor 1,12–16). Nehogy azt hihesse valaki, hogy Ő maga adoptálja a megkereszteltet, s így azt mondhassa: „Én a Pálé vagyok” („Talán... a Pál nevére keresztelkedtetek meg?” 13. v.)

Így érthetjük meg a bibliai család-kereszteleseket is: Ha az adoptálnak családja van, annak tagjai is az örökbefogadó manus-ába mennek át, az Ő családja tagjaivá válnak. De nem feltétlenül, csak ha az örökbefogadó ezt az akaratát is kifejezésre juttatja. Azért keresztelik meg a megkeresztelt családfő családjának minden tagját.

Természetesen érvényben maradnak a többi apostoli kifejezések, mint „újjászületés fürdője”, „bűnök elmosatása”, éppen a Káté értelmében (73. kérdés). A sákramentum lényegéhez tartozik, hogy igen sok jelentést hordoz magában. De ezek között alapvető jelentőségű a tény: *A keresztség lényege az adoptáció, az Isten gyermekévé fogadtatás.*

Varga László

EMLÉKEZZETEK MEG...

Az igaznak emlékezete áldott

(170 éve született Filó Lajos nagykőrösi lelkész)¹

Október 31. a református embernek mindig ünnep. Megszoktuk, hogy évtizedeken keresztül csak belülről ünnepelhetünk, mégis nemzeti és felekezeti öntudatunk táplálója e nap. A nagykőrösi reformátusságnak ezen a kincsen túl van még egy. Nagyszerű lelkipásztornak, Filó Lajosnak születése napja. Olyan ember volt ő, akinek életében a nagyság nem hiú elbizakodottságot, hanem a rábízottak felelős vezetését, anyaszentegyháza és az ige hűséges szolgálatát hozta.

Milyen volt ennek a páratlan tehetségű embernek az életútja, egyénisége? Emlékezzünk meg erről a következőkben, tisztelegve életműve és szellemi hagyatéka előtt.

Élet és korrajz

Filó Lajos ifjabb Filó János csizmadiamester és nemes Szentpéteri Zsuzsanna második fiaként 1828. október 31-én született Losoncon. Bátyja János² öt évvel volt idősebb nála. Szülővárosában végezte tanulmányait, beleértve a bölcsészeti és jogi szakot is, melynek tanulására akadémiái szinten akkor még volt ott lehetőség. E felvidéki kisvárosban akkortájt cca. 5000 ember élt. Rendkívül virulens település volt fejlett iparral, idegenforgalommal és kulturális élettel. Még színháza is volt műkedvelő színtársulattal (1836), amely szép összeggel segítette a pesti és magyar színház megalapítását. Az 1719-es pestisjárványt kihelve, Filó születésének idején, de különösen az azt követő évtizedekben már az ország egyik legfejlettebb iparvárosa. Lakossága vegyes: 85 % magyar, 2,7 % német, 11 % tót. A felekezeti megoszlás: 45 % római katolikus, 27 % evangélikus, 21 % zsidó és 6,5 % református. E csekély lélekszámú reformátusság az elemi iskola mellett főiskolát tartott fenn abban az időben, mely később állami főgimnázium lett. Könyvtára említésre méltó volt. 1849 március 24-én heves utcai harcokban Beniczky Lajos honvéd őrnagy³ 400 gyalogosból, 32 huszárból álló különítményével – melynek mindösszeg 6 napja parancsnoka – kiveri Almássy császári ezredes csapatát a városból.⁴ Augusztus 1-jén a város környékén tanyázó szabadcsapat rajta üt a Besztercebányáról jövő és ott megpihenő orosz sebesültes menetoszlopon. Négy katona, köztük egy magas rangú tiszt életét veszti, kiket sebtiben el is földelnek a losonci polgárok. A nem éppen jeles haditett hírére a Miskolc felé tartó Grabbe tábornok vezette kozák csapatost Putnoktól visszafordul, és bosszúra éhesen veti magát a támadásban egyébként vértlen és a kolerától amúgy is elgyötört városra. Először hatalmas sarcot vetettek ki rájuk, amit részben ki is fizettek. Azután 7-én éjjel erőszakkal kihajtották a polgárokat a négy elásott katona sírjához és körömmel kapartatták ki velük a holttesteket, majd katonai tiszteletadással temették el. Másnap embertelen bosszút állva erőszakoskodások és kegyetlenkedések között kirabolták, majd házanként módszeresen felgyújtották a várost.⁵ Az 500 épületből mindössze 40 maradt épen és a 6000 lélekből 1400 élte túl a vérengzést. Leégett a temp-

lom, a református főiskola, odaveszett annak könyvtára is. Minden bizonnyal elpusztult Filó Lajos szülőháza is. A város újjáépítésében az egész ország segített. Ezt követően építették újjá neogótikus stílusban a református templomot. Ma már egyetlen korabeli egyházi épület sem áll. Jelenleg építkezés folyik azon a telken, melyen a trianoni csonkolás és a második világháború közötti időben a Felvidék egyetlen teológiája állt.⁶

Sajnos ma nemhogy ilyen szinten tanulni, de kutatni sem lehet Losoncon. A református gyülekezet elveszítette iskoláit és épületeinek nagy részét, beleértve a templomot is. Az 1946-os lakosságcsere egyezményt követően ötvenes években a magyartalanítás ördögi indulatában összezsúrdták a felvidéki magyar gyülekezetek dokumentumait. Így a losonci eklézsia protokollumait és az 1895 előtti matriculáit a többi levéltári anyaggal együtt elvették. Több áthelyezés után végül Besztercebányára szállították. Tudomásom szerint nem bántak különösebben kesztyűs kézzel az értékes könyvekkel. Nem jelentett problémát, ha elszakadt, elvesztett egy-egy darab. Így nem csoda, ha az eredeti állomány megcsappant. Ma a gyülekezeti matriculán kívül gyakorlatilag semmiféle múlt századi, vagy régebbi archív anyag nem található Losoncról a Felvidéken.

E rövid, de annál fontosabb kitérő után térjünk vissza Filó Lajoshoz. Teológiai tanulmányait Kecskeméten végzi, ahol senior is lett. Papi vizsgája letétele után Polgár Mihály püspök⁷ káplánja.

1851 októberében Gyönkre hívják meg professzorul⁸ Kiss Gábor megüresedett helyére a református gimnáziumba, melynek – gimnáziumi rangra emelése utáni első igazgatója⁹ lesz. Ebben az intézményben tanít néhány esztendővel korábban Losonczy László¹⁰ is. Menyei János egyik itteni utódja írja Filó munkájáról: „... 1852-ben, »amikor az idegen kormány« ezen fejlődést¹¹ meg akarta akadályozni, a testületnek csak nagy nehézségek árán sikerült a munkát folytatni... még 1852-ben is a haladás mellett szállnak síkra és a Bach-rendszer terrorja ellenére idegennek tekintik a kormányt, nem érzik magukénak.” Jó látni, hogy e 24 éves fiatalember milyen elszánt odaadással dacol az idegen hatalommal és áll helyt az új iskola szervezésében, vezetésében. Itt a tanítás mellett időnként lelkipásztori szolgálatot is végez. 1852-ben négy, 53-ban egy alkalommal kereszttel. Itt veszi pártfogásába¹² Hagymássy Lajost, aki később Tolnai Lajos írói néven válik ismertté. Mikszáth szerint a vitriolba mártott tollú lelkész-író a Sötét világ című önéletrajzi regényében a következőket írja Filóról:

„... igen jó alkalmam volt egyik-másik magasabb állásra jutott tanulóársamnak gyertyát gyújtani és tiszteletére egy kis tisztelő éneket elzengeni. Sohasem tettem és ma sem teszem. De a legmélyebb tisztelettel és szeretettel, hálával emlékezem meg Filó Lajosról, ki atyai szeretetének, nemes szívének – addig másnál soha meg nem tapasztalt gyöngédségének – egész gazdagságával halmozott el.

A protestáns egyháznak e valódi díszje, kitűnősége, e hajthatatlan tiszta jellemű férfiú, kit a püspöki széktől csak Szász Károly mágnás összekötetései ütöttek el – nagy kárára a vallásos, puritán egyházi intézményeknek, szemben a banderális felmagasztaltatásokkal – igazi mintaszerű vezére az ifjúságnak. Első irodalmi ábrándjainak, talán lelkem első repülésének ő volt, az ő nagy műveltsége megindítója.

Órákon át elsétált a mezőkön, az öreg temetőn velem, beszélgetve a tizenégy esztendő ifjúval költészetéről, irodalomról, emberekről, e történelem nagy alakjairól.

Az, hogy szegény voltam, árva voltam, talán sokszor rongyos is voltam, nem akadályozta szeretetteljes részvételben.

Lelkem magas és nemes benyomásokat nyert az ő feledhetetlen édes beszélgetéseiből.

Nem is hiszem, hogy szerettek, tiszteltek volna valaha tanárt jobban, mint őt.

Ajkáról sohasem hangzott el durva szó, még a legutolsó sváb fiúval is úgy bánt, mintha barátja volna és nem tanítványa csak. A kis falusi gimnázium az ő szelleme, befolyása alatt szokatlanul felvirágzott. Özönnel jött a legtávolabbi vidékekről hozzánk a sok növendék.

Az összes ifjúsággal – ami eddig egyetlenegy tanárral sem történt – nagy kirándulásokat tett. Bejártuk a nagy erdőket, madarászva, fűvészkedve, dalolva, vele játszva, mulatva. Mint a katonákat, mindnyájunkat ő vitt fűrödni a Koppány vizére. Nem volt előtte semmi csekély, ami általa a tanítványok lelkét nemesíthette.

Zenére, énekre, táncra tanított – vagy ezeket vezette; az első gimnasztikai gyakorlatok az ő munkái.

Testünk, lelkünk az ő ideálisan nemes irányja szerint kezdett fejlődni.

Életem legszebb tanulóévei e derék férfiú nevéhez vannak kötve.

Anyám kimondhatatlan boldog volt, midőn egy napon megjelent szegény hajlékunkban Filó Lajos úr, hogy jövőmről, mivel e kis gimnázium utolsó osztályába jártam már – anyámmal beszéljen.

Szép szőke ember volt, el-elpirosodó, tüde arccal, fennkölt magas homlokkal, melyet rendkívül dús haj árnyékkolt. Római hajlású, kissé nagy orra bizonyos méltóságot kölcsönzött a különben mindig szelíd arcnak.

Kezei kicsinyek voltak és finom fehérek; lábai mint egy gyermeké, és karcsú természetén oly tisztán állott a ruha mindig, hogy azon egy pehelyszálacska a szem nem látott volna.

Elegáns úriember.

Ő, hogy néztük, ő, hogy hallgattuk.

A szegény hajlék, a szegény özvegyasszony zsellérháza ünnepet ült.

Pár hónap múlva az ő ruháiban, s az ő ajánlólevelével mentem Dömötör Péter tanulóársam jó édes anyjának koscsiján, mint szívességből vitt vendég Nagykőrös városába.

Ez a gimnázium az ország összes gimnáziuma fölött toronymagasan állott. Olyan fényes tanári kart, amilyenell az Alföld e híres főiskolája dicsekedhetett akkor, sem azelőtt, sem azután nem tudott többé a gazdag egyház összeállítani.

Koronája az egész fényes testületnek Arany János volt...”

1854 szeptemberében visszatér Kecskemétre gimnáziumi tanárnak.

1855-ben teológiai tanárrá választják ugyanott.

1857-ben meghívják Kopácsra¹⁵ lelkésznek. Itt meglehetősen pezsgő egyházi közélet volt. A gyülekezet 1843-ban tiltakozik a lelkészi fizetés pengő értékben fizetése ellen és még tíz évvel később is a lelkészi fizetés megváltoztathatóságát kéri legfelsőbb szinten. Egyik elődje Csete Dániel 1850-ben panaszt nyújt be a kerülethez gyülekezete és káplánja ellen – valószínűleg a fizetés elmaradása miatt, a gyülekezet pedig adminisztrátor lelkész kihelyezését kéri fél fizetés ellenében. A lelkész felesége még 1857-ben is kéri az egyházkerulettől az elmaradt fizetés behajtását. Filó Lajos nem sokáig szolgál itt, mert 1858-ban a pesti teológia rendes tanáranak választja meg a Dunamelléki Református Egyházkerület. Az állást október végén el is foglalja. Tatai András követi az egyháztörténeti tanszéken. Csekey Sándor megkapóan ír itteni működéséről: „Mint egy Athanasius, úgy harcolt a nagy tekintélyű Ballagi Mór ellen Krisztus feltámadásának kérdésében s szép vallástétellel tett vallást sok bizonyosság előtt az egyetemes keresztyénség Szentírásán alapuló igazságáról. Jól látta a teológia és a természettudomány különbségét, de nem akart közvetíteni Schleiermacher és a racionalisták felfogása között. Nem veti alá a Szentírás tekintélyét kora világnézetének... Hirdeti, hogy előbb keresztyénnek kell lennünk, azután legyünk teológusok. Aki előbb akar teológus lenni, kérdés, lesz-e abból valaha keresztyén.”¹⁴ Ebben az évben a pesti református népiskolák és nevelő intézetek felügyelője lesz és tiszteletbeli aljegyzőnek¹⁵ nevez ki az egyházkerület. Mint egyházkerületi jegyző, jelentős elismerést vív ki magának.

Ezalatt 1859 szeptember 1-jén megjelenik Ferenc József pátense.¹⁶ Miután ez jelentősen korlátozta felekezeti jogainkat, elszánt küzdelem bontakozik ki ellen.¹⁷ Ebben gr. Ráday Gedeon, Tisza Kálmán, gr. Lónyay Menyhért, Török Pál, Ballagi Mór,¹⁸ Székács József, Doóos János mellett Filó Lajos is aktív, sőt meghatározóan vesz részt. Mint a pátens ügyében létrehozott bizottság jegyzője, ő szerkesztette a különféle feliratokat. Emiatt számos kellemetlenség – kihallgatás, zaklatás – éri. Hegyemegi Kiss Áron Török Pál életéről írott tanulmányában Filó munkájáról is megemlékezik. Sajnálatainak ad hangot amiatt, hogy Révész Imre és Ballagi írásai mellett Filó hasonló tárgyú írásai nem láthattak napvilágot.

Később Ballagival nagy visszhangot kiváltó vitába keveredett, melyben az ortodox hit védelmezőjeként nagy tiszteletet vívott ki magának az ultraliberális nézetek elleni küzdelemben.¹⁹ Ez idő alatt szerkeszti és szerzi az „Íranyadó” című folyóiratot. Érdekessé és főképp hitelesen emberivé teszi fejlődésének útját, hogy kezdetben maga is liberális nézeteket vallott. Később azonban szellemi fejlődésében túlhaladta ezt az irányt.

1860 augusztusában nyugat-európai tanulmányútra indul. Megfordul Tübingen, Genf, Utrecht és Edinburgh egyetemén. Genfben előadásban ismertette egyházunk küzdelmeit, amely újságban is megjelent.²⁰ Távollétében választják meg egyházkerületi aljegyzővé²¹ és – 1861. február 3-án nagykőrösi lelkésszé, miután Báthory Gábor lemondott lelkészi állásáról. Genfben éri a nagykőrösi eklézsia hívása, melyet el is fogad. A nagykőrösi eklézsia ebben az időben az ország egyik legrangosabb gyülekezetének számít. Tagjai kényesen ügyelnek arra, hogy 700 éves templomuk szószékén kiváló lelkészek

hirdessék Isten Igéjét. A körösi lelkészek közül így 4 püspök, 2 főjegyző és 6 esperes került ki eddig az ideig. Érthető, hogy Filónak jól esik a megtisztelő meghívás, de a nyarat még külhonban kívánja tölteni.

Így csak 1861. október 13-án foglalja el a nagykörösi lelkési állást. Ugyanez évben kezdi rendes lelkési szolgálatát a volt '48-as honvédhadnagy (Czira) Kovács Lajos²⁷ is Nagykörösön, aki addig helyettes lelkési statusban volt és későbbi lelkésztársával Filó Lajossal egyszerre választották meg parókus lelkésszé. Ez idő szerint a két lelkész között alárendeltségi viszony volt. Másodiknak lenni mindig az alázat próbája és Kovács Lajos mint másodlelkész ebből csaknem fél évszázadon keresztül jelesre vizsgázott. Feltűnés és öntömjenezés nélkül tette a dolgát. Mindketten 44 éven át szolgálták Isten ügyét a nagykörösi eklézsiában.

Filó Lajos édesanyja korán elhunyt, így apja másodsor is megnősült. Édesapja halála után magához veszi mostohaanyját, aki hosszú ideig vezeti nála a háztartást. Ennek halála után idősebb nő rokonai folytatják nála e munkát, minthogy Filó Lajos sosem nősült meg. Bátyja, János szentesi lelkész lett. Két fia Lajos²³ és Tihámér a nagykörösi gimnáziumban tanulnak és nagybátyjuknál élnek. Az előbbi költői számrpróbálgatásainak eredményeképpen Filó J. Lajos és Csáktornyai Lajos név alatt rendszeresen jelennek meg versei és prózai írásai a Nagy-Körös c. újságban.²⁴ Mindkettő jogi doktorátust szerez.

1862-ben fordulat következik be teológiai gondolkodásában. Ballagi Mór a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap tulajdonosa és főszerkesztője ugyanis a keresztyén hit legbelsőbb lényegét a feltámadás hitet vette liberális tűzerejének szálkeresztjébe. Félelmetes manipulációs hatással kezdett bomlasztani az ultraliberális mótely. Miután a PEIL jelentős olvasótáborát mondhatott magáénak, e körben tudott terjedni a nyugatról importált és a „szürkeállomány” intellektuális produktumának beállított eretnokség. Ennek nyomán bontakozik ki a fent említett teológiai irodalmi vita szakfolyóiratokban és könyvekben. Filó Lajos éles elmével és kitűnő reakciókészséggel ismeri föl az ebben rejlő veszélyeket. Felveszi a harcot a tiszta hit védelmében – és győz. Ez a győzelme néhány évvel később csúcsonyosodik ki a püspökválasztás során, ahol erkölcsi tekintélye még ellenfelei előtt is megkérdőjelezhetetlenné válik. Ebben az évben *papvissgáló cenzor* lesz. Jelentést tesz az egyházkerületnek külföldi tanulmányútjáról.²⁵

1867-ben a konvent rendes tagjává választják.

1868-ban 100 forintos alapítványt tesz a tanítóképezde tápintézetének támogatására.²⁶ Lelkési szolgálatának 25 éves jubileumán 1886. okt. 31-én a gyülekezet művészi kivitelű Bibliával ajándékozza meg, az egyháztanácsa 1886. okt. 17-én kelt 405. eh. 866. sz. határozatával Filó Lajos nevére 300, Kovács Lajoséra 200 forintos „jubiláris alapítványt” tett, tanítóképzői ösztöndíjjal úgy, hogy azok kamatai fölött a nevezetteket bírta meg életük fogytaig. Filó pedig újabb 600 korona értékű alapítványt tesz a nagykörösi főgimnázium, tanítóképezde, népiszkolák és árvaház javára. Nagy tekintéllyel és befolyással bír az országos református közoktatás terén, véleményét még Eötvös József²⁷ és Trefort Ágoston²⁸ vallás és kultuszminiszterek is kikérik – pedig liberálisok voltak.

1869-ben Fördös Lajos kecskeméti lelképásztort főesperessé választják. Filót egyhangúlag választják az így megüresedett alesperesi tisztre, de nem fogadja el.

1870-ben lemond az egyházkerületi aljegyzőségről.

1871-ben ismét konventi taggá választják.

A következő évben, 1872-ben egyházkerületi és főiskolai pénztárnokká választják, de nem fogadja el azt.

1874. Ez évben az egyházkerület határozatban (1874. I.101. sz.) ajánlja Filó Lajos prédikációit.

1877-ben konventi póttaggá választják.

1878-ban kerül sor a revideált Károli fordítás megjelenésére. A munkák során a Brit és Külföldi Bibliatársulat Gyóry Vilmos evangélikus és Menyhárt János református szakembert kérte fel a fordítás munkájára, Filót pedig annak ellenőrzésére.

Az 1881 októberében Debrecenben összeült zsinat tárgyalja az egyház autonómiájának kérdését. E vitában Filó Lajos is véleményt nyilvánít a „Pesti Napló” c. újságban.²⁹

1882-ben újra a konvent és az egyetemes tanügyi bizottság tagjává lesz. Dobos János főjegyző lemondása után a Dunamelléki Ref. Egyházkerület főjegyzőjévé választják. Az esküt le is teszi.

Török Pál³⁰ püspök 1883. október 8-án meghal. November 11-én a nagykörösi templomban gyászistentiszteletet tartanak emlékezetére, melyen a városi előljárók mellett a katonatiszti kar és az izraelita hitközség vezetői is megjelennek. Filó Lajos mond imát és gyászbeszédet, hálát adva a megboldogult püspök életéért és munkájáért, melynek gyümölcse – többek között – a nagykörösi preparandia is.³¹ A püspök temetésén Filó Lajos főjegyző mondott mindenkit mélyen megható gyászbeszédet. Megüresedett tehát a püspöki szék. Ami a választás lefolyását illeti, nem lehet azt mondani, hogy ékesen és jó renddel történt. A temetés másnapján ugyanis rögtön megkezdődik a választási kampány. A „Nemzet” c. lap nyíltan agitál Szász Károly mellett, mire a „Debreczen” éles hangú cikkel válaszol, visszautasítva az egyházi autonómiát sértő befolyásolási kísérletet.

Szász Károly, aki tíz évvel Filó Nagykörösre jövelele előtt Arany János tanártársa volt a helyi főgimnáziumban, huszonekét éves fiatakként meglehetősen bohém ember volt. Ifjú házas volt, hiszen 1853 áprilisában veszi feleségül unokahúgát, Szász Polixéniát.³² Diákjai rajongva szerették kedélye, laza stílusa miatt, de nyilvánvaló volt, hogy nem tanárnak való.³³ Ízig-veéig költő volt, akinek imponált, hogy olyan színvonalas tanári kar tagja lehet, mint a nagykörösi. Ugyanakkor elegáns gesztus volt tőle, hogy jóllehet irodalmat tanítani hívták Körösre, mégis zokszó nélkül adta át katedráját Aranyknak, maga pedig matematikát tanított. Itt temeti el ifjú feleségét 1853. június 18-án,³⁴ majd még az évben átmegy Kecskemétre tanítani. Ennek oka részben a politikában keresendő. Szász Károly ugyanis ifjú emberként 1848-ban, követte édesapját Pestre, amikor az vallás és közoktatásügyi államtitkár lett. Az ifjú Szász itt folytatta tanulmányait. A kormány '49-es menekülésekor ő is apjával tart Debrecenbe, ahol minisztériumi fogalmazói állást kapott. Rövidesen belépett a honvédseregbe, ahol előbb utász káplárként, majd hadnagyként szolgál a szabadságharc bukásáig. Ezzel a ténnyel kellett szembenéznie, amikor a magyarelles hatalom az oktatásban alkalmazottakat önmagukat igazoló jelentés, önéletrajz megírására kötelezte. Ezt Szász meg is teszi 1851-ben és a többek közt a következőket veti papírra:

„Az 1848-dik és Martius és Aprilis hó napjaiban még Erdélyben tartózkodván, Mentovich Ferenc és Gyulai Pál urakkal adnánk ki Kolozsvárt »Nemzeti Színek« cím alatt egy kis költemény füzért, melyben több költeményeimben határozottan és nyíltan mutatkozik a monarchikus irány s a király szent személye iránti kegyes hódolat, mely gondolkodásomnak és még akkor megállapodást nem nyert jellememnek már azon időben is alapvonását képezte. Mély fájdalommal kell azonban elismernem és bevallanom, hogy azon gyászos és örökre keserű emlékü idők, mik ezután bekövetkezének, – s a szók és cselekvények horderejét megmérni nem tudó, különösen a fiatal koruknál fogva még meg sem állapodott jellemekre kábitó befolyást gyakorlásnak, – árnokba némileg engem is besodortak. ... semmi önálló munkát vagy röpiratot, sem egyéb lázító hírlapi cikket, vagy proclamátiót soha nem készítettem. Vegye azért, óhajtom, esedezem, azon költeményeket, a cs. k. magyar kormány egy alig 20 éves ifjú meggondolatlan lépéseinek, melyeket a nagy idők árjától önkénytelenül besodortatva tett...”³⁵ A hatalom azonban e kétségbeesett hűségnyilatkozat ellenére sem nézte jó szemmel az ifjú tanár működését. Mivel az osztrák érdekek úgy kívánták, hogy a gimnázium körül létbizonytalanság maradjon, a „nyilvánossági jog”, a korabeli „akkreditáció” elnyerése létérdek volt. Ezért az egyháztanács nem állt ki kellőképpen Szász mellett. Ez a csatlódás készíti arra, hogy Kecskemétre távozzon, jóllehet nem sokkal előbb éppen ő övta ettől Aranyt.³⁶ Karrierje viszont éppen ekkor indul el, amikor kecskeméti éve után lelkészi szolgálatba lép. Félév múlva Kézdivásárhelyre, Kunszentmiklóásra, majd Szabadszállásra megy lelkésznek. A Kiegyezés után a ranglétrán egyre feljebb és feljebb emelkedik, el egészen a miniszteri tanácsossáig.

Az 1880–81-es debreceni zsinaton póttagként vesz részt.

Magas összeköttetései nagy segítséget jelentenek a püspökválasztás kampányidőszakában. 1883. december 5-én az egyházkerületi közgyűlésen három párt hívei konferenciát rögtönöztek, melyen sokan részt vesznek, többek között Ráday Gedeon, Ballagi Mór, Gál Páter, Kovács Albert, Szilády Áron, Koncz Imre. Itt már világosan kibontakozik, hogy a kormányhoz közel álló világiak Szászt, a vidéki lelkészek Filót és Baksayt támogatják. Az utóbbi hívei biztosítják Filót támogatásukról, ha Baksay kiesne.

1884. január 6-án a nagykőrösi egyháztanács ülésén Ádám László főgondnok javasolja, hogy a püspökjelölés alkalmával a kőrösi eklézsia mindkét szavazatát szeretett lelkészére Filó Lajosra adja, mire a presbitérium többszöri „éljen” felkiáltással válaszol. Az emelkedett hangulatú ülésen patetikus hangon köszöni meg a bizalmat a jelölt. Ezután a következő közleményt adta ki a nagytiszteletű egyháztanács:

„A hírlapok hasábjain, a hazát s ebben a dunamelléki ev. ref. egyházkerületet bejárta azon téves, s talán tendenciosus hír ellenében, mintha egyháztanácsunk a püspökségre Szász Károly úrra adta volna szavazatát, az igazság és méltányosság tekintetéből köteleseknek érezzük magunkat kijelentésére annak, hogy a mai napon megjelent püspökségre való szavazás alkal-

mával népes egyháztanácsunk mind két szavazatát általános lelkesedés mellett Filó Lajos úrra adta.

Nagy-Kőrösön, 1884. évi január hó 6-án.

Az ev. ref. presbitérium.”³⁷

1884. április 15-én a nagykőrösi ref. egyháztanács egyhangúlag és kitörő lelkesedéssel mindkét szavazatával Filó Lajost jelöli a püspöki tisztre. Molnár Gedeon főjegyző és főgondnok a következő szavakkal teszi meg e javaslatot:

„... egyházunk szavazatát Főtisztelendő Filó Lajos ref. lelkész úrra ez alkalommal is adni kérem és indítványozom; kívánom adja meg az ég ez ügynek azon diadalát, mely a miénk is leend, mind leend szeretett lelkészünk a jövőben is az, mert bizton hiszem, hogy mindnyájunk – a gyülekezet lelkében élő édes remény az a jogosult remény, az érdem jutalmául elvétele után valóson – érvényesülni fog.”

Filó Lajos a következőképpen válaszolt:

„Vannak helyzetek, melyekben nem könnyű a helyes magatartást eltalálni. Ily helyzetben valék legközelebb én is, midőn afelett kellett határoznom, hogy a lefolyt szavazás idejére távozzam-e, vagy maradjak a gyűlésben? Mindkettő mellett és ellen láttam okokat: s elvégre is maradásra határoztam magamat, most is mint az első szavazás alkalmával, hogy távozásom szerénykedésnek ne láttassék. S ezt annál inkább tettem, mert amily megtisztelőnek tartom rám nézve a Nagytiszteletű Egyháztanács bizalmának ezen már második ízben lett nyilvánulását: tekintve saját igénytelenségemre és a választási mozgalmak eddigi kellemetlenségeire, éppen oly megnyugvással vettem volna, ha nevem a szavazásnál a küzdő tér mezején más nevekkel cseréltetik fel.

Igen, mert nem nagyítom a valóságot, ha azt mondom, hogy azon fél év alatt, mióta jelöltségem szóban forog, a választási mozgalmaknak személyemet érintő soknemű kellemetlenségei miatt, nem csekély próbáltatáson kellett keresztülmennem, s ha nevemnek visszavétele erkölcsi tekintetbe nem ütközik: azt bizonyval már eddig megtettem volna.

De előttem állott, hogy ezen püspökválasztási mozgalom több, mint csupán személyek harca, az egyszersmind elvekért folytatott küzdelem. És én éreztem, hogy az elvért, melynek képviselőlet gyanánt nevem kitűzetett, a személyes érzelmek sugallatait is leküzdeni, a támadások nyilait elszemvedni, s teljes kitartással nézni a küzdelem lefolyása elé: adott helyzetemben erkölcsi kötelesség...

... A küzdelem zaja a választási mozgalmak befejezésével majd csak lecsillapodni s elnémulni fog. De az én szívemben nem fog elnémulni a hála szózata azon bizalomért, mellyel e fennforgó választásnál egyházkerületünk több gyülekezetei és azok között a mi gyülekezetünk részéről is megtiszteltem. Fogadjon azért a Nagytiszteletű Egyháztanács, mint gyülekezetünk képviselő testülete, a megtörtént szavazás alkalmából a megtisztelő bizalomnak ezen újabb bizonyosságáért hála szívemnek mélyen érzett köszönetét.”³⁸

Szász olyan kijelentést tett nyilvánosan, hogy ha az első fordulóban megválasztják, elfogadja a jelölést, de korlátolt szavazásra nem adja a nevét. Ennek alapján,

miután abszolút többséget egyik jelölt sem ért el, vissza kellett volna lépnie – saját előzetes kijelentése szerint. A választás során Filó Lajos az első fordulón 87, Szász Károly 97, Baksay 45 szavazatot kapott. Szász Károly azonban nem lépett vissza – nem kis visszatétst keltve kapzsi önrzétével.³⁹ A másodikban Filó 95, Szász 111, Baksay Sándor 34, Szilády Áron 1 voksot kapott. A második forduló fiaskója után Szász Károly visszakozott, mivel a tekintélyes kampány visszájára sült el és alig gyarapodott a rá leadott szavazatok száma. Azonban a háttérben addig folynak a mesterkedések, míg a nagypolitikában azóta is gyakorolt módon a konkrét kijelentésnek valamiképpen ellenkező értelmet nem tudtak tulajdonítani és végül a harmadik fordulón is indult Szász Károly és 135 szavazatot szerzett Filó 107 voksa ellenében 1884. június 7-én.⁴⁰

Így a háromfordulós választás után az utóbbi lett a püspök. A korabeli újságcikkek öszinte elkeseredéssel reagáltak a vesztesre, s felháborodással a Szász-párt machinációira. Nagy szimpátia övezte viszont a vesztes Filót, akinek erkölcsi nagysága végül is győzelmet hozott: „Kétszeres tisztelettel és szeretettel veendi körül kitűnő lelkészünket ezután az ő egyháza, és ez a város, mint aki ezen választási küzdelemben is oly jellemet és erkölcsi erőt mutatott fel, mely előtt ellenpártja és a hatalom is kénytelen elismerése adóját letenni; mint akinek komoly jelentőségű és a veszteség dacára is igen szép eredményű jelöltsége által ezen egyházra is fény háramlott; mint aki a hatalom ezer szálú üzelméi közbejötté nélkül, ha a református egyházak szabad meggyőződésük szerinti cselekvésre hagyattak volna ezen egyházkerületnek bizonyos püspöke leendett s mint akinek vesztesége is szebb, nemesebb, mint Szász K.-nak minden győzelmé!”

Szász Károlyt ellenben meglehetősen éles hangon bírálták mind helybeli, mind más lapok. A Nagy-Körös c. újság egy fővárosi lapot idézve írja dr. Rozgonyi Ernő kritikáját:

„E munka egyik fejezetében Szász K. a protestáns vallásfőnök a bibliai szent könyveket – a keresztyén vallás alapjait egy színvonalra helyezi a hindu, perzsa, görög, germán és finn eposzokkal, s róluk, mint a mondák, mesék világában keletkezett époszi töredékekről emlékezik, s végezve az ó-testamentommal, értekezését így fejezi be: »Egy új mondavilág nyílik meg a zsidó népnek megígért Messiás születésével, aki körül aztán a keresztyén monda dicső köre képződik« Sic? És ezt egy református püspök mondja? Szász K. úr midőn a katedráról az evangéliumot hirdeti nem az úr ígéivel, mese, monda szavaival táplálja hívei lelkét? ... Fáj nekünk, mikor a mi püspökünkről megezőfolthatatlanul ilyeneket van joga akárkinek írni! Ilyesmire, s ilyenkor nyújthatná ki dárdáját kezével és ragadhatná paizsát elő a »Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok«, e hü Mungó, – nem pedig a nagykörösi preparandia ellen. – A panegyrisek, himnuszok és hozsánnák árja közt nagyon beléri ám az ilyesmi az ékes harmóniába!⁴¹

Hasonló kemény kritikát találunk ugyanazon folyóirat ... számában **Botrány egy budapesti templomban** címmel a „Függetlenség” c. lapból a következőket idézi:

„A kálvintéri ref. templom ma sajnálatos botránynak vált színterévé. Szász Károly püspök prédikált a Meg-

váltóról, s elég botor volt Görgyét Jézushoz hasonlítani, azt mondván, hogy a magyar népnek is volt egy Megváltója, ki diadalról diadalra vezette seregünket, de ezt a Megváltót az ostoba nép árulónak bélyegzi. – A szószékről ily galád módon politizáló püspöknek e szavaira a közmegebotránkozás moraja zúgott fel a szent helyen. A sajnálatos botránynak az vetett véget, hogy a közönség nagy része felkelt és Szász Károlyt faképnél hagyta. Lehetetlen, hogy a legsúlyosabb megrovással ne illessük Szász Károlyt, aki az egyházba a napi politika szennyes hullámaival, az élő ember dicsőítését vitte be...”⁴²

Bár Filó Lajos erkölcsileg nagy győzelmet aratott, mégis elkeserítette a vereség. Nem vigasztalta a közvélemény rokonszenve, gyülekezete szeretete sem. A közéletől visszavonultan folytatta ezek után lelkészi munkáját, viszont gyülekezetében még aktívabban működött továbbra is. Ekkor (1884 októberében) lemond a lelkészi főjegyzői megbízatról, mely Szász Károly kivételével általános sajnálkozást kelt. Az újdonsült püspök sajátos dialektusában jambusi verslábban mondja ki az apatikus döntést: „*todomásul* vetetik”. A sajtóban megjelent a hír először lakonikus tömörséggel, majd helyreigazításnak tűnően egy másik is, melyben a jegyzőkönyvvezető nt. Kovács Albert gyűlési jegyző ildomos betérjesztése folytán a következő közgyűlésen – mint az előző gyűlés folyamánya – elfogadva illetőleg jóváhagyva, miután a gyűlés méltányosnak találta, hogy amit a püspök úr előzőleg határozatilag kimondani elfelejtett, hogy t. i. Filónak köszönet és jkvi elismerés szavazzassék, azt a következő gyűlésen helyrehozza.” Tisztében Szilády Áron kiskunhalasi lelkész követi.

Bizonyára jól eső érzéssel töltötte el, hogy 1886. február 3-án, megválasztásának 25 éves évfordulóján az egyháztanács nagy lelkesedéssel és meleg szeretettel köszönti őt lelkésztársával együtt.

1866/67-ben hármás tragédia éri Mindkét unokaöcscsét fiatalon veszíti el. Lajos 1896. szeptember 25-én, Budapestről Nagykörörsre utazva a kocsin hal meg 38 évesen. Végakarata szerint nagybátyjánál Nagyökörörsön az „árnyas temetőben” helyezik végső nyugalomra. Tihamér⁴³ is elmegy a minden élők útján. Június 12-én meghal bátyja, János is. A Nagy-Körösi Hírlap⁴⁴ meghatóan emlékezik meg szeretett lelkészük fájdalmaról:

„Kívánjuk, hogy a minden élők atyjának vigasztaló kegyelme mellyel lelkipásztorunk annyi alkalommal enyhítette közöttünk a gyászba borult családok vérző sebeinek fájalmát, legyen balzsamul most nekie a közrészvét enyhítő tudatán kívül a szeretett testvér elhunytja által okozott nagy bánatban.”⁴⁵

1903 októberében Szász Károly 9 év után (74 évesen) – ki tudja miért – lemond püspöki hivataláról, melyet Baksay Sándor kunszentmiklósi lelkész, solti esperes, költő, műfordító örököl, aki az előző püspökválasztáson a harmadik helyen végezte. Március 20-án be is iktatják tisztébe.

1905. május 4-én meghal lelkésztársa Czira Kovács Lajos. Nyolc hónappal korábban állt szolgálatba Filónál és csaknem ugyanannyival korábban hunyt el. Temetésakor a templomban Filó Lajos mondott imát és beszédet, a siri liturgiát Dombó Béla segédlelkész végezte.

1905. december 11-én hal meg. Temetésén december 13-án 2 órákor annyian vesznek részt, hogy nem férnek be a körösi templomba, ahol több, mint 2000 ülőhely van. Ádám Kálmán egyházkerületi főjegyző imádkozik

felette, Mészáros János kecskeméti lelkész mond gyászbeszédet a Mal 2,5–6 alapján. A sírnál Takács József ceglédi lelkész szolgál.

Az egyházmegyei közgyűlésen meleg szavakkal emlékeznek meg róla:

„... Gyülekezete rajongásig szerette az elragadó ékes szólású papot, tekintélye hívei előtt napról-napra emelkedett s el lehet mondani, hogy nagyobb tisztelettel, szeretettel gyülekezet papot nem vehet körül, mint ahogy körülvette Nagykőrös Filót!

Nemcsak gyülekezete szerette és tisztelte, de igen nagyra becsülte az egyházmegye és kerület is, amely tanácsbírói díszes sorába emelte...”⁴⁶

Hegymegi Kiss Kálmán a tanítóképző igazgatója a következőképpen emlékezik meg a nagy férfiről a Képző 1905/6. évi értesítőjében:⁴⁷

„FILÓ LAJOS EMLÉKEZETE

(1828. október 31. – 1905. december 11.)

Az Úrnak 1905-ik esztendeje december 11-kén, egy nagy prédikátor hunyt el a nagykőrösi reform. első parókhán, méltó társa Ungváry Gergely püspök, Helmeucz Komoróczy István püspök, Nánási Fodor Gerzson egyházker. főjegyző, Háló Kovács József, Megygyesi Pál esperes és ifj. Bátorhory Gábor h. püspök prédikátoroknak, kik egykor az Úr igéinek méltó hirdetői, s a nagykőrösi református egyház hírnevének fenntartói s a magyar református anyaszentegyháznak is csillagai voltak. – Ez a nagy prédikátor *Filó Lajos* vala.

Született 1828. okt. 31-én – a reformáció emléknapján – azon a *Losonczon*, mely messzevidéken egyedül maradt meg a reformáció számára a recatholisáció annyiszor megindult pusztításai után, s nem csak megmaradt; de jó hírnevű iskolája által mintegy újra és újra regenerálta magát – egész az orosz rombolásig...”

A nagy népszerűségnek és megbecsülésnek örvendő lelkipásztor, mint a református egyház képviselője, hivatalból volt tagja a városi önkormányzat képviselő testületének. Mivel a század elején a város és az egyház vezetése csak kevéssel tért el egymástól, a lelkészek természetes részét képezték a közéletnek és a város irányításának. A nagykőrösi újságok és jegyzőkönyvek tanúsága szerint Filó Lajos nem csak a gyülekezetnek, de a városnak is szeretett és tisztelt vezető egyénisége volt. A püspöki székért történő indulásakor nem csak a presbitérium nyilvánította ki őszinte szeretetét,⁴⁸ hanem a város közvéleménye is egyértelműen pozitívan fogadta, hogy a presbitérium saját lelkészét jelölte e méltóságra. Szinte magukat nyugtatták azzal, hogy akkor is a körösieké marad Filó Lajos, ha elnyeri a *megérdemelt* legfőbb egyházi méltóságot és az egyházi és iskolai életet közvetlenül irányítja.⁴⁹

A városban, mint az egyház virilista képviselője egyébként is ismert közéleti személyiség volt és nagy tekintélynek örvendett. Halálát követően 17-én, a nagykőrösi képviselőtestület közgyűlésén a következőképpen emlékezett meg a nagy férfiről:

„A polgármester⁵⁰ főtiszteletű Filó Lajos úrnak a helybeli ev. ref. egyház érdemekben gazdag lelkipászto-

rának, s városi képviselőtestületünkben is meghatalmazottjának f. évi december 11-én történt gyászos elhunytát a következőkben jelenti be:

Tisztelt Képviselőtestület!

A részvét hangján, belső megilletődéssel jelentem, hogy főtiszteletű Filó Lajos úr, a helybeli ev. ref. egyháznak érdemekben gazdag lelkipásztor és képviselőtestületünkben is annak meghatalmazott képviselője a f. évi dec. 11-én jobblétre szenderült.

Benne a népes ev. ref. egyháznak egy nagy tudású s páratlan szónoki képességgel megáldott hivatott lelkészé költözött el az élők sorából, aki fényes tehetségeinek világitó szövetekével még a haza határain túl is dicsőséget szerzett egyházának és a magyar népnek.

Méltán el lehet mondani róla, hogy ő egy példányszerű egyházi férfit s valódi lelkész volt, aki 45 évre terjedő itteni lelkipásztorsága alatt a hitélet és vallásos erkölcsök fejlesztésének útját fáradságtalanul egyengette, – s mint a szeretet vallásának hirdetője előadásainak meggyőző erejével világosságot gyújtott elméinkben s magasztos érzelmeket keltett szíveinkben.

Szilárd jelleme, önállósága és tettereje általános tiszteletet biztosítottak számára – bizonyára sokáig fogjuk nélkülözni az ő sok oldalú tudásának s gazdag élettapasztalatainak forrásait, melyekből közéleti viszonyainkban is olyan bőségesen meríthetnénk, mert ő úgy a gondjaira bízott ev. ref. egyház, mint városunk kulturális életének és intézményei felvirágoztatásának mindenkor lelkes irányítója, vezető szelleme és kimagasló vezérférfia volt.

Igaz magyar érzelem és hazafiság honolt szívében s alig volt városunkban nemzeti jelentőségű ünnepély, amelyben közreműködésre szíves készséggel ne vállalkozott volna; amely alkalmakkor elhangzott szavai bensőségteljes hazafias érzelmeitől tündöklöttek, buzdítottak és lelkesítettek bennünket; s nem volt eset reá, hogy alkalmasszerűleg a hazafias érzelmek ápolásának a szószékről is nyílt és bátor kifejezést adni elmulasztott volna.

Hitbuzgósággal, bölcsességgel s hazafiúi érzelmekkel párosult szónoki képességének varázshatalma lebilincselte s magával ragadott bennünket.

Együtt örvendett velünk egyháza, városunk és hazánk boldogulásán s együtt érezte velünk, ha azokra nehéz napok következtek. Nem csüggedt el soha s régi idők példáival bizalmat öntött szíveinkbe, és pedig mindannyiszor egy jobb jövő bekövetkezésének reményével.

Ily fényes lelki tulajdonságokkal ékeskedett a közlünk örökre elköltözött agg lelkipásztor, amelyeknek kellő méltatása ezen jelentésem szűk határain túlterjed.

Nagyon és kimagaslóan az ő érdemei s éreznünk kell, hogy nagy és csaknem pótolhatatlan a veszteség, mely az ő halálával az ev. ref. egyházat, de városunk közönységét is sújtotta.

Itt hagyta e földi életet, de az ő szellemének nagysága nem költözött el közlünk. Örökké élni fog az ama tanügyi intézményekben, melyeknek létesülése és fennállása az ő munkás életével csaknem fél évszázadon keresztül elválaszthatatlanul összefonva voltak.

Büszkesége volt egyházának, büszkesége városunknak. Lelkének egész melegével, szívének egész bensőségével szerette egyházát, szerette városunkat, szerette hazánkat.

Áldott legyen emlékezete közöttünk!

Midőn tehát a halálával bennünket ért pótolhatatlan veszteséget bejelentem, kérem a t. képviselőtestületet, hogy ezen gyászbeszéd fölötti részvétének, az elhunyt lelkipásztor kiváló érdemeinek méltatásával jegyzőkönyvileg adjon kifejezést; az ev. ref. egyházat pedig átirattal keresse meg az iránt, hogy képviselői jogainak gyakorlására újabb meghatalmazottjának nevét jelen év végéig terjedő időre és az 1906 évre hozzám mielőbb jelentse be.

Az elhunyt jeles férfitü temetésének idejéről a t. képviselőtestület tagjai részünkről külön is értesítve lettek.

Kelt Nagykörösön, 1905. év december 14-én
Póka
polgármester

Határozat:

Az elhunyt lelkipásztor kiváló érdemeinek elismeréséül a betérjesztett és felolvasott jelentésnek egész terjedelmében jegyzőkönyvbe vétele által ad részvétének kifejezést a v. képviselőtestület; az ev. ref. egyháztanács-hoz pedig átiratot intéz az iránt, hogy képviselői jogainak gyakorlására újabb meghatalmazottjának nevét jelen év végéig terjedő időre és az 1906 évre a polgármesteri hivatalhoz mielőbb jelentse be.

A szeretett lelkész megpihent a nagykörösi temető fái alatt, ahol olyan sokszor fordult meg élteben. Sírkövén a következő felirat állít emléket a nagy ígéhirdetőnek:

„E sírhant alatt nyugszik a boldog feltámadás reménye
alatt
főtiszteletű
FILÓ LAJOS
úr

a nagykörösi református egyháznak 44 éven át jeles lelkésze, a dunamelléki református egyházkerületnek főjegyzője, theol. tanár, a Szentírásnak mély elméjű magyarázója,

Isten Igéjének ihletett ajkú hirdetője, az egyházi és iskolai ügyeknek lelkes apostola, vasakarató kormányosa. Született Losoncon 1828. okt. 31-én, a reformáció emléknapján. Meghalt 1905. dec. 11-én. Emlékét hatvanezer korona alapítvánnyal örökítette meg. Gyülekezetének halálját e néma köoszlop mellett élő kegyelet és tisztelet hirdetik. Légy hív mindhalálig és néked adom az életnek koronáját.

Ezt az emlékművet a nagykörösi reform. egyház emelte”

Nagykörös város lakossága és református gyülekezete utcát nevezett el róla és méltó társáról Czira Kovács Lajosról, melyek a vörös évtizedek után 1991-ben visszakapták eredeti nevüket. A két párhuzamos utca ma is hirdeti a két névadó lelkipásztor haláláig tartó hűségét, mellyel a Krisztus-test és a haza szolgálatának áldoztak. Legyen áldott emlékezete.

Pintér Gyula
(Nagykörös)

Felhasznált irodalom

1. Ádám Gerzson: Nagykörösi Athenas Nagykörös, 1904 – 2. A Budapesti Református Theológiai Akadémia története 1855–1955,

Budapest, 1955 – 3. A Kecskeméti Ev. Ref. Egyházmegye Jegyzőkönyve Nagykörös, 1905–6 – 4. A Nagykörösi Ev. Ref. Egyház Évkönyve az 1887. évről Nagykörös, 1888 – 5. Balanyi – Rác – Ványi: Új Nagykörösi Athenas I. 48–50 pp. – 6. Ballagi Mór: Tájékozódás a Theologia mezején viszonzásul Filó Lajosnak 2. kiadás Pest, 1863 – 7. Bíró Sándor – Szilágyi István: A Magyar Református Egyház története Budapest, 1949 – 8. Bucsay Mihály – Papp László: A Budapesti Református Theológiai Akadémia története Budapest, 1955 – 9. Értesítő a Nagykörösi és Dunamelléki ev. reform. Tanítóképző-Intézet és a nagykörösi ev. ref. népiskolák állapotáról az 1905–1906. tanévben Nagykörös, 1906 – 10. Galgóczi Károly: Nagy-Körös város monographiája Budapest, 1896 – 11. Gracza György: Az 1848–49-iki Magyar Szabadságharc Története Budapest, 1898. – 12. Hegyemi Kiss Kálmán: A Nagy-Körösi és Dunamelléki Ev. Reform. Tanítóképző-Intézet Monographiája Nagy-Körös, 1896. – 13. Hegyemi Kiss Kálmán: Értesítő a Nagykörösi és Dunamelléki Ev. Reform. Tanítóképző-Intézet... állapotáról, Nagykörös, 1906. – 14. Kálmán Dezső: A gyöngyi ev. ref. gymnasium története 1806–1900 – 15. Molnár Aladár: Közművelődési dolgozatok – Bíráló ily című könyvre: A keresztyén hit védelme... Pest, 1866 – 16. Nagy-Körös *vegyestartalmú hetilap* 1878–1890 (Nagykörösi városi levéltár) – 17. Nagykörösi napilapok 1904 (Nagykörösi Arany János Múzeumkönyvtára) – 18. Novák László: Szász Károly református püspök 1891. évi látogatása a három városban Különnyomat a Studia Comitatus 19. kötet Szentendre, 1989 – 19. Osváthné Kholen Albina: Iduna élete és költészete – székfoglaló értekezés – Nagykörös, 1929 – 20. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap (Ballagi-Filó vita) Kronológiai rendben 20.1. Sz. B.: – Schweizer és Güder 1862. ápr. 13. 15. sz. 20.2. Filó Lajos: Schweizer és a feltámadás 1862. máj. 4. 18. sz. 20.3. Szerkesztő: Szólunk magunk képében 1862. máj. 4. 18. sz. 20.4. Szerkesztő: Minő föltámadás: 1862. máj. 11. 19. sz. 20.5. Szász Domokos: Az Idvezítő feltámadása... 1862. jún. 1. 22. sz. 20.6. Tatai András: Krisztus feltámadása I. 1862. jún. 22. 25. sz. 20.7. Tatai András: Krisztus feltámadása II. 1862. jún. 29. 26. sz. 20.8. Ballagi Mór: Egy kis észrevétel 1862. jún. 29. 26. sz. 20.9. Filó Lajos: Nyilatkozat >6. 1862. júl. 6. 27. sz. 20.10. Tatai András: Egy kis észrevétel ... c. cikkére 1862. júl. 13. 28. sz. 20.11. Szerkesztő: Jelentés (F. L. műve ajánlása) 1862. júl. 20. 29. sz. 20.12. Szász Károly: Könyvismertetés A felt. és s.) 1962. aug. 3. 32. sz. 20.13. H. „Tájékozódás...” 1862. nov. 9. 45. sz. 20.14. Révész Imre: Könyvismertetés I. (Tájékoztató) 1862. nov. 9. 45. sz. 20.15. Révész Imre: Könyvismertetés II. (Tájékoztató) 1862. nov. 16. 46. sz. 20.16. Révész Imre: Könyvismertetés III. (Tájékoztató) 1862. nov. 23. 47. sz. 20.17. Szász Domokos: Könyvism. Tájékoztató a th. 1862. dec. 21. 51. sz. 20.18. Molnár Aladár: Utólagos észrevételek Sz. D. úr bírálatára 21. Rác Lajos: A liberális kor teológiai ellenzéke Ref. egyház 1981. ápr. 75–76. old. – 22. Rác Lajos: Fejezetek a nagykörösi református egyházközség történetéből Nagykörös, 1988 – 23. Studia et acta ecclesiastica V. Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház 1867 és 1978 közötti történetéből. Budapest, 1983. – 24. Szász János: Tárgymutató a Dunamelléki Ev. Ref. Egyházkerületi jegyzőkönyvekhez az 1843-dik évtől kezdve Budapest, 1888. – 25. Szinyei J. id.: – Magyar írók III. – 26. Törös László: Arany János Nagykörösön Nagykörös, 1974 – 27. Tolnai Lajos: A sötét világ Kolozsvár, 1984 – 28. Zoványi Jenő: Egyháztörténeti lexikon Budapest, 1977

Filó Lajos művei

1. A feltámadás és spiritualizmus... Kecskemét 1862 – 2. A keresztyén hit védelme... I. füzet Kecskemét 1863. – 3. Egyházi Beszédök I. füzet Kecskemét 1872 – 4. Galgóczi: Nagy-Körös város monographiája; Az ev. református egyház III. szakasz I. fejezet, I. cikk (265–277. old.) Budapest, 1896 – 5. Egyháztörténelem I–IV. kötet – kézirat – 6. Eszmetár – kézirat – 7. Igehirdetések I–VI. kötet – kézirat – 8. Keresztyén hittan a reformált vallású elemi iskolák IV-ik osztálya számára Budapest 1881 – 9. Kivonatok írók munkából – kézirat – 10. Magyarország Református – történelme – kézirat – 11. Temetési beszédek – kézirat 1861–1880 – 12. Unnapi és alkalmi egyházi beszédek Budapest 1882.

Jegyzetek

1. E megemlékezés októberben volt időszzerű. Az anyagtorlódás miatti késlekedés azonban nem csökkenti a kiváló férfi érdemeit. – 2. Filó János 1823. november 9-én született szintén Losoncon. A losonci anyakönyv 48. oldalán a következő bejegyzés olvasható: „Ezernyolc-

százhuszonharmadik esztendő november kilencedik napján született és tizenegyedikén megkereszteltett Filó Jánosnak és Szentpéteri Susanának fiok. János, – keresztatyja ifj. Gellér József úr és keresztanya néhai Tek. Tuky Ferencz úr özvegye Tek. Makky Susánna asszony. Megkeresztelte prédikátor Lukács Mihály. Ezt a kisdédet bétöltotta mentő hímlelővel 1824-esztendő Julius 9dikén Nemzetes Látzinger László Úr.” Középkirakoi tanulmányait, majd a jogot és teológiai Keckemétén végezte. 1850-ben Abára megy. 1. A keckeméti egyház levéltárában található 1855. nov. 30-án kelt levélben Báthori Gábor helyettes szuperintendens kéri Szappan János főgondnok közbenjárását, hogy a négy esztendőig ott szolgáló Filó János fizetésének fölemelése ügyében pártfogólag járjon közben. 1858-tól haláláig (1887. június 12.) szentesi lelkész. (Szinnyei J. Magyar írók III. 482.) – 3. később alezredes – 1813. Micsinye – Zólyom vm. 1867. júli. 16. Pest-Buda – 4. Grazca György: Az 1848–49-iki magyar Szabadságharcz Története V. 941. old. Budapest, 1898. – 5. Grazca Gy. i. m. V. 674. old. – 6. Peres Imre felvidéki püspök a teológia épületének lebontása előtt mindent lefényképezett. – 7. 1782. dec. 24. Törökcsentmiklós – 1854. máj. 9. Keckemét. 1819-től keckeméti lelkész, 1827-től esperes, majd 1846-tól dunamelléki püspök. – 8. Kálmán Dezső: A gyónki ev. ref. gimnázium története 1806–1900. 21. old. – 9. Tájékoztató a Gyönki Allami Általános Gimnáziumról. Szekszárd. 1956. 9. old. – 10. Fent i. m. szerint 1846–47-ben, más források szerint 1844-től –49-ig, amikor Keckemétre megy tanítani, majd 1853-tól 70-ig a jeles nagykörösi főgimnázium latin és magyar tanára, a város irodalmi életének ismert alakja. 1879-ben depresszióban, elhagyatottan hal meg Budapesten, ahová fia, Gyula gyógykezelésre vitte. – 11. Ti. a gyónki iskola algimnáziumi rangra emelését. – 12. Tolnai Lajos 1837. január 30-án született a Tolna megyei Györkönyben. Apja Hagymássy Sándor, egyszerű falusi jegyző volt, de nemes ösökkel büszkélkedhetett. Családfájukat a XV. sz.-ig tudták visszavezetni és volt közöttük Szörényi bán, főkapitány, sőt Bocskai István is rokonságnak voltak, annak felesége révén. Gimnáziumi tanulmányait Gyönkön és Nagyköröson végzi. 1856 októberében iratkozik be a pesti teológiára. 1860-tól jelennek meg irodalmi alkotásai szép sikerrel. 1868-ban lett a Kisfaludy Társaság tagja. Ugyanekkor választják meg a marosvásárhelyi gyülekezet lelkészévé is. Itt később megalapítja a Kemény Zsigmond Társaságát. 1878-ban a Petőfi Társaságnak is tagja lesz. 1884-ben Pesten középiskolai tanári állást vállal. Itt is hal meg 1902-ben. Egyénisége az egykori nemesi vér és a lecsúszott egzisztencia sajátos keveredését mutatja. – 13. Kisközség 1200 lakossal. Baranya vármegye, Baranyavári járás. Eszékktől cca 10 km ÉK-i irányban. Megválasztását a Baranya megyei községbe 1857.34. sz. határozattal erősíti meg egyházkerületi közgyűlés. – 14. A Budapesti Református Theologiai Akadémia története 1855–1955 Budapest, 1955. 26. old. – 16. 1858/124 sz. EK. hat. – 16. A Protestáns Egyházi s Iskolai lap 1859. évi 38. száma a „Császári nyiltparancs”, a 39–41. szám a vallás és oktatásügyi miniszter szept. 2-i rendeletének teljes szövegét közli Ballagi Mór reagálásával együtt. – 17. Az 1859. szept. 1-jén megjelent császári nyilt parancs hatására a protestáns egyházakban országszerte ellenállás bontakozott ki és a gyülekezetek túlnyomó többsége kategorikusan visszautasította azt. Ennek oka az egyöntetű fellépés, mely a hazafiság szempontjából közelítette meg a kérdést, valamint a református kerületek 1859. okt. 32-én Sárospatakon tartott értekezlete volt. *Révész Imre* Tájékoztató c. írása és *Filó* Irányadója hatására a lelkészi kar elszabotálta a Páten végrehajtását. (Csak az Őrségi Egyházmege 25 gyülekezetében hirdették ki a császári rendeletet, de az egyikben ott sem.) Így, miután a Tiszáninnenyei Egyházkerület a tilalom ellenére püspököt és főgondnokot választott és igitott be tisztebe, *Benedek Lajos* a táborszernagy információi és közbenjárása alapján a rendeletet 1860. május 15-én kamarilla visszavonta. – 18. Ballagi (Bloch) Mór (Érálja, 1815. márc. 18. – Budapest, 1891. szept. 1.) tagadta Jézus testi feltámaszását. Tanulmányait családi körben kezdte, majd 1829-től Nagyváradon folytatta. 1831-ben Pápára megy, ahol talmud tanítónak készülve folytat tanulmányokat. 1832-től Móron és Nagysurányban (Nyitra vm.) nevelőtanító, majd 1836-ban ismét Pápan találjuk a református kollégium növendékéként. 1837-ben a pesti műszaki egyetemen matematikát tanul, majd 1839-ben Párisban találjuk. Ezután itthon a zsidóság magyarosításán kezd fáradozni. 1842-ben Tübingenben tanul és a következő év május 28-án Notzingenben (Baden-Württemberg) áttér protestáns keresztyénnek. Bölcsészdoktori oklevéllel tér haza. 1844-ben a szarvasi evangélikus gimnáziumban (ez 1802 óta működik az egyházmege fenntartásában, 1834-ben helyezik át Mezöberényből Szarvasra) kapja meg a 3 tanári állás egyikét, de a szabadságharcban való részvétele miatt eltiltják a tanítástól. Ez évben az Akadémia le-

vezelő tagja lesz. Ezért 1850-ben földet bérel, abból él. 1851-ben a keckeméti református, majd 55-ben a pesti egyesült protestáns teologiai akadémia tanárává választják. A Tudományos Akadémiának 1858-ban lesz rendes tagja. 1861-ben országyűlési képviselő lesz. 1868-tól sokat foglalkozik a tanüggyel, mint az egyetemes tanügyi bizottság elnöke. Befolyásos személyiség az egyházi életben. Kimagasló eredményeket ért el a nyelvészetben is. A teológiában az ultraliberalis irány vezéralakjaként fejt ki jelentős (de nem éppen pozitív) tevékenységet. – 19. A teologiai liberalizmus, mint a „felvilágosodás” eszmerendszerének szellemi örököse a keresztyén hitet tartalmában és formájában egyaránt az ész ellenőrzése alá akarta vonni. A teologiai liberalizmus a Kijelentés helyére a tudást, a megváltás helyére a morált tette, mintegy folytatva a farizeusi gondolkodást. Ab ovo feltételezte, hogy az ember tudja a jót és képes is tenni. Makkai Domokos a „Determinizmus az erkölcs és vallásban” c. művében (PTuSz 1869) így ír erről: „*Magas szellemi képességű ember nem tehet rosszat. nem azért, mert nem akar, hanem azért, mert nem akarhat.*” – 20. „La semaine religieuse”-ben „Rapport sur l’Eglise de Hongrie, Prononce devant la Compagnie Pasteurs de Geneve, par Louis Filó, professeur de theologie Pesth 1861.” valamint angolul s „Brittish and Foreign Evangelical Review” 1862. január – 21. 1861. 1. 5. sz. EK. hat. – 22. Kovács Lajos 1830. április 13-án született Nagyköröson. Itt végezte alap- és középfokú tanulmányait, majd a Teológiát Keckeméten. A lelkészi vizsga letételéig Dunavécسن tanító, majd Báthory Gábor püspök segédlelkész lesz. Ezután Szeremlén, majd 1855–57 között vallástanárként Nagyköröson szolgál, majd egy évet a tübingeni egyetemen hallgat. 1861-től haláláig nagykörösi lelkész. – 23. Ifj. Filó Lajos 1858. szept. 5-én Szentesen született. A nagykörösi előtt Új-Verbászon járt gimnáziumba. Ezután jogot hallgatott Heidelbergben, emellett esztétikát, bölcsészet és természettudományi tanulmányokat is folytat. Ez utóbbit Bunsennél. A jogot Pesten fejezi be. 1888-tól haláláig Szentesen városi tisztí ügyész volt. – 24. Ifj. Filó Lajos J., Filó J. Lajos ill. Csáktornyai szignó alatt a Nagy-Körös, 1878. I. évfolyam 2,16,22,28,38,46. szám – 1884. jan. 20. – 25. 1862. I. 9. és 1862. II. 48. sz. EK. hat. – 26. Hegymegi Kiss Kálmán: A Nagy-Körösi és Dunamelléki Ev. Reform. Tanítóképző Intézet Monographiája, Nagy-Köröson 1896. 21. old. – 27. báró (1813–1871) liberális író és politikus. A liberális ellenzék eszmei vezetője. 1835-ben az Akadémia tagja, majd 66-ban elnökevé választják. 1848-ban a Batthyány kormányban vallás- és nevelésügyi miniszter lesz, majd emigrál, de nem a forradalom miatt, hanem mert nem ért egyet a függetlenségi törekvésekkel. Bécsben és Münchenben él. 1853-ban hazatér, majd részt vesz a kiegyezés előkészítésében. Azt követően újra miniszteri széklet kap 1867-től 71-ig. Nevéhez fűződik az általános és kötelező népoktatás bevezetése (1868). – 28. (1817–1888) liberális író és politikus. A Batthyány-kormányban földművelési és kereskedelmi államtitkár, majd annak bukása után rövid ideig emigrációban él. 1861–1865 között Deák Ferenc pártjában országyűlési képviselő, azután 1872-től haláláig vallás és közoktatási miniszter. Jelentős tevékenységet fejtett ki a közoktatás fejlesztésének területén, Részlet vett a Földhitelintézet megalapításában. Törvényei: 1879 népkirakoi tv. a magyar nyelv kötelező oktatása az elemi iskolákban; 1883 középiskolai tv. kötelezővé teszi a német nyelv oktatását. Megalapítja a Zeneakadémiát 1885-től a Magyar Tudományos Akadémia elnöke. – 29. A „Nemzet” c. újság 1882. évi 8. száma – 30. Török Pál (született: Alsó Várad/Bars vármegye 1808) Selmeccen, majd Debrecenben tanul. 1832-től Kisújszálláson gimnáziumi tanár, majd 1838-tól a pesti egyházaközség lelkésze. 1845-ben az egyházmege al-, majd 1849-től főesperese. 1860-ban a protestáns autonómia győzelmevel a Dunamelléki Református Egyházkerület szuperintendensévé választják. Az ő nevéhez fűződik a „Protestáns Egyházi és Iskolai Lap” megindítása 1842-ben; a pesti teologia megalapítása 1855-ben, gimnázium 1859-ben és a Ráday könyvtár megvásárlása ugyanaz évben. – 31. Nagy-Körös VI. évf. 46. szám, 1883. nov. 18. – 32. Iduna költői álnév alatt vált ismerté. 1831. február 21-én született Vizánakén Szeremiai Szász János és Ferencz Fruzsina legidősebb lányaként. Szenevedélyes szerelem fűzte unokabátyjához, aki feleségül is vette, de mindössze néhány hónapig éltek boldog házasságban. A Körösi értelmiség nagy szeretettel és szimpátiával fogadja. Költészetéről Arany is a legnagyobb elismeréssel van. Így ír 1854. jún. 23-án Tompának: „... a magyar nem tudja megbecsülni, amije van, s oly külföldi mintákat állít fel magának, aminőkkel ott is csak századok dicselkedhetnek. Nézzük el bármelyik – német, angol, francia – irodalmat. leszámítva egy-két világhírű celebrit: avagy nem mérkőzhetünk mi a többivel? Mivel nagyobb egy Geibel, Beck, L. Cavanagh stb. stb. mint Tompa? sőt mivel több, mint Szász K. és Iduna! Maga-

mat szándékosan hagytam ki a hasonlításból, nem mintha fontosabb érezném, de mert iskolám azokétól lényegesen elült.” Sírja szürke márvány obeliszkjébe nyolc soros verset véstek, melynek első négy sorát Arany János, a második négyet férje írta, 1853-ban gyűjteményben adta ki verseit, melynek elejére Arany János a következőket írta:

Mint álló csillagot
Nem láttuk az égen,
Fényesen ragyogott,
Oh, de már estében.

33. Tolnai i. m. – 34. Osváthné: Iduna költészete 15. o. (A Nagykőrösi Athenas 17-ét ír.) – 35. Novák L.: Szász Károly református püspök 1891. évi látogatása a három városban 407. old. – 36. Törös L.: – Arany János Nagykőrösön 13. old. „Kőrösön az iskola ügye teljes, biztos lábon áll. Kecskeméten ellenben nagyon is bizonytalan, s aligha ott algyimnasiunná és egy preparbdinál egyéb létesül.” – 37. Nagy-Kőrös VII. évf. 3. szám. 1884. jan. 20. 1–2. old. – 39.

Nagy-Kőrös VII. évf. 16. szám, 1884. ápr. 20. 1–2. old. – 39. Nagy-Kőrös VII. évf. 15. szám, 1884. ápr. 13. 2. old. – 40. A „Nagy-Kőrös” 1884 március-április számai. – 41. Nagy-Kőrös VII. évfolyam 6. szám. – 42. Nagy-Kőrös ? évfolyam ? szám – 43. Filó Tihamér 1865-ben Szentesen született. A gimnáziumot ott, ill. Oravicán és Nagykőrösön a jogot Pesten végezte. 1891-ben doktorált, 1893-tól szülővárosában jegyzőként, majd ügyvédként praktizált. Rendszeresen publikált a Szentesi Lapban, valamint a Csongrád megyei Híradóban. – 44. 1897. évi 25. szám jún. 20. – 45. Nagy-Kőrösi Hírlap 1897. 25. sz. – 46. A Kecskeméti ev. ref. Egyházmegye jegyzőkönyve 1905. Nagykőrös, 1905. – 47. Értesítő a Nagykőrösi és Dunamelléki ev. reform. Tanítóképző-Intézet és a nagykőrösi ev. ref. népiskolák állapotáról az 1905–1906. tanévben Nagykőrös, 1906. 3–8. old. – 48. Nagy-Kőrös, VII. évfolyam 3. szám 1–2. old. 1884. jan. 20. – 49. Nagy-Kőrös, VII. évfolyam 9. szám 1. old. 1884. márc. 2. – 50. Póka Károly maga is presbiter volt Filó halálakor.

KITEKINTÉS

Az országos protestáns napokat

a magyarországi történelmi protestáns egyházak ebben az évben október 23 – november 1 között, országsszerte mintegy száz rendezvénnyel tartották meg, melynek fő témája ez volt:

„Forradalom és hitvallás”

Országsszerte előadásokkal, hangversenyekkel, vetélkedőkkel, evangelizációkkal, kiállításokkal kapcsolódtak a rendezvénysorozathoz a protestáns gyülekezetek, intézmények és szervezetek Központi rendezvényeink a következők voltak:

1. Soproni Protestáns Napok

a.) Protestáns Emlékünnepély

október 27-én 18.00 órakor az evangélikus templomban. Igét hirdetett D. Szabik Imre evangélikus püspök, előadást tartott dr. Márkus Mihály református püspök.

b.) Teológiai-Történelmi Fórum. A vallási jogegyenlőség és az egyházi szükségek teljesítésének ügye az 1848-as törvények tükrében címmel, október 28. 10.00–15.30. óra között a soproni egyetem előadótermében.

2. Protestáns Kulturális Est

november 1-jén 18.00 órakor a Pesti Vigadóban. Ünnepi beszédet mondott dr. Kiss Gy. Csaba egyetemi tanár, közreműködtek a protestáns egyházak ének- és zenekarai, Sunyovszky Szilvia és Bubik István színművészek, valamint Czabán Angelika, Vas Bence és Almási Balázs előadóművészek. A Magyar Cserkészszövetség ICHTHÜSZ Közösségének mintegy 60 cserkésze adott díszőrséget.

3. Országos Reformációi Emlékünnepély

október 31-én 18.00 órakor a Kálvin téri református templomban. Igét hirdetett dr. Hegedűs Lóránt református püspök, előadást tartott D. dr. Harmati Béla evangélikus püspök. A liturgiában a protestáns egyházak püspökei, vezető lelképásztorai vettek részt.

Az alábbiakban Harmati Bélának a Reformációi emlékülennepélyen elhangzott előadását Bóna Zoltánnak és Kiss Gy. Csabának a Kulturális Esten elmondott megnyitóját illetve előadását, valamint Keveházi Lászlónak és Molnár Ambrusnak a Soproni Teológiai fórumon elmondott előadását, illetve a kiállítást megnyitó beszédét közöljük. (A Szerk.)

A reformáció globalitása

Ünneplő Gyülekezet! Kedves Testvéreim!

Minden nyelvben, minden kulturális összefüggésben hibának számít, ha valaki idegen szóval fejezi ki azt, amire sajátja is van. Így ma este meg kell magyaráznom, miért használok a reformáció „globalitása” kifejezést a magyar „egyetemesség” helyett. Nem számít ugyanis stílustörésnek, ha az idegenből kölcsönzött fogalom a

maga első hallásakor képzettársításra sarkall, és segít megérteni a mondanivalót.

Mai köznyelvünk ugyanis más nemzetekéhez hasonlóan előszeretettel alkalmazza a „globalitás”, a „globalizáció” fogalmát és ez a fogalom azt akarja kifejezni, hogy lejárt a nemzeti-területi-országos „bezárkózás” ideje és a tömegtájékoztató révén „globális falu” lett a

világ, mert egyrészt bármelyik „faluvégen” történjék valami, azonnal tudnak róla mindenütt, másrészt pedig a gazdasági-politikai-kulturális összefüggések révén nem tudjuk kivonni magunkat abból a folyamatból, amelyik kedvező és kedvezőtlen, jó vagy rossz irányba, de mindenképpen befolyásol minket. Az Úr 1998. esztendejében, a reformáció emlékünnepén, készülve Krisztus Urunk 2000. születésnapját ünnepelni és magyarországi keresztyénség ezredeik évfordulója küszöbén érdemes elidőznünk annak megvizsgálásánál, hogyan és mennyire „globális” azaz egyetemes a 481 éves reformáció. Kapcsolódjon ehhez a végiggondoláshoz a globalizáció mögött meghúzódó „glóbusz” azaz a földgolyó képe, mint a mi földünk, az egész lakott föld, azaz az „ökumené”. Mindenképpen el kell jutnunk oda, hogy a magunk személye ne kívülről szemlélődő megfigyelő legyen, hanem beleérezzük magunkat abba az egyetemes folyamatba, amelyikből magunkat itt Budapesten, a Kárpát-medencében, Európa közepén úgysem tudjuk tartósan kivonni.

1. A „globális falu”, ahol élünk

Az Egyesült Nemzetek egyik kiadványának szemléletes képe szerint világunk a következőképpen írható le, ha a Föld lakosságát száz emberre vetítve, mindennapi fogalmaink számára könnyebben elképzelhető módon áll előtünk a „globális falu”.

Száz ember közül 57 lenne ázsiai, 21 európai, 14 Észak- és Dél-Amerika lakója, 8 pedig afrikai. 70 lenne a nem-fehérek és 30 a fehérek száma. 80 embernek a százból nem lenne megfelelő otthona, lakása, vagy háza. 70 lenne az írni-olvasni nem tudók száma és 50 személy lenne rosszul táplált. Ezen falu gazdaságának, vagyonának 50 százaléka, tehát a fele 6 személy kezében lenne és ezek mind az Amerikai Egyesült Államok polgárai lennének. A száz személyből ebben a „globális faluban” csak egyetlen egynek lenne egyetemi végzettsége.

Micsoda megdöbbentő arányszámok! Részbe vagyunk ennek a közösségnek, beleszámítottak minket is. Úgy is benne vagyunk, hogy az írni-olvasni nem tudók vagy a rosszul tápláltak közöttünk, hazánkban is megtalálhatók. Vallási szempontból most csak egy számot emelek ki a statisztikából. A száz lakóra arányosított „globális falu” csak 30 %-ban keresztyén, tehát kevesebb, mint egyharmada.

Lehetne tovább osztanunk és szoroznunk és megpróbálni a különböző egyházak arányait is szemléltetni vagy a hetvenből a világvallások, mint az iszlám, a buddhizmus és mások nagyságára következtetni.

A „globális falu” számunkra most mégis legfontosabb jellemzője, hogy mindegyik lakos vallásos. Hogyan kérdezhetjük azonnal, hát hova számítanak akkor az ún. vallástalanok vagy ateisták?

Vallásszociológusok, történészek, néprajzosok vizsgálata szerint eddig még nem találtak emberi kultúrát vallás, kultusz, valamiféle istenkeresés nélkül. Megegyezik ez azzal a teológiai tétellel, hogy az ember alapvetően mint humánus, „homo religiosus” azaz vallásos lény, de igen sokféle vallás létezik. Most nem csak arra gondolok, hogy a korábbi szocialista időben sokan azt gondolták, kevés a vallásosság és visszaszorulnak az egyházak, ma pedig

Magyarországon mintha túl sok volna. Hiszen 75–80 bejegyzett egyház, felekezet, vallási közösség van ma hazánkban és közöttük sok a furcsa, így például a „Tan kapuja Buddhista Egyház” vagy az „Idegen, Fejlettebb Intelligenciában Hívók Közössége Egyház”.

A felmérések szerint a magukat vallásosnak mondó emberek között a többség a „maga módján vallásos” és nem az egyháza szerint. Olyan jelenségek mutatkoznak nálunk is, mint Amerikában, ahol a vallásszociológia „shopping religion” azaz „bevásárló-vallásosság” névvel illeti azt a magatartást, amikor az ember gondolatban ugyanazt teszi a vallások kínálata között, mint a nagy bevásárló központokban. Megy a vevő a bevásárlókocsijával és végigpásztázza az árukat, megragad egy kis csillagjós-lást, indiai misztikát, csatlakozik egyik vagy másik guru érdekesnek tűnő tanításához és mindezeket vegyíti a maga tradicionális keresztyénségének maradék elemeivel. Vallásos, de a maga módján. Ebben a vallásos helyzetben szóval meg Isten ígéje, van szerepe a reformáció üzenetének. Nincs „vallástalan” köztünk, csak „másvallású”.

2. A reformáció globalitása

Egy rövid előadás keretében nem tudom a reformáció összes összefüggéseit vizsgálni. Témánk számára azt látom fontosnak, hogy megfigyeljük, a reformátorok Isten teljességét, üzenete egyetemességét hirdették meg a „solus Christus, sola Scriptura, sola gratia, sola fides” azaz „egyedül Krisztus, egyedül a Szentírás, egyedül a kegyelem, egyedül a hit” hangsúlyával. Nem új egyházat akartak létrehozni, hanem az egyetemes, apostoli, globális egyházat megújítani.

Ezzel kapcsolatban kell megjegyeznünk: a reformáció egyházai Magyarországon történetüket nem 1517-től számolják, hanem egyetemes összefüggésben Jézus Krisztustól és az apostoloktól, tehát kerekken kétezer évvel ezelőttről, hazánkban pedig kerek ezer évet vallunk magunkénak.

Tehát a reformáció egyházai a Kárpát-medencében vállalják a pannonhalmi iskolát, szentéletű királyainkat, középkori kódexeinket, a lovagrendek építette erdélyi erőtemplomokat és a Korvinákat.

Globális múltunkból következően egész országra néző, ökumenikus és világtávlatú feladatok előtt állunk. Küzdenünk kell a konfesszionális bezárkózás ellen! Sokfelé kísért még a liturgiába és a templomok hűvös mélyébe húzódó, a szocializmus ideológiai környezetében megszokott és sorsunkként kiosztott egyedüllét, félelem és kisebbségi érzés, ahogyan Németh László olyan szemléletesen kifejezte, a kisebbségi kór, a „morbus minoritatis”. Magam lennék csupán magamnak, mint egyház, mint gyülekezet, mint hívő? A reformáció ökumenikus, globális esemény, a teljes Krisztus, a teljes Írás, a teljes világot szólítja meg.

A római katolikus egyház számára a reformáció a II. Vatikáni Zsinat során érkezett el. Gondoljuk csak végig, előtte számukra tilos volt az ökumené, nem volt szabad a katolikusoknak belépnie protestáns templomba. Néhány száz évvel a reformáció után Rómában jobban közre került a Szentírás, anyanyelven szólalt meg a liturgia. Lehet, hogy most a protestáns emlékezők gyülekezetében valaki azt veti ellenemre, hát azért még a

római katolikus egyházban nem mindent valósítottak meg a reformáció bibliai üzenetéből. Erre az a válasszom, hogy nézzünk szét először a magunk háza táján, vajon mennyire élnek benne gyülekezeteink és híveink igazán a reformáció éltető erejének krisztusi erőterében. Ugye, hogy van még nálunk is pótolnivaló?

3. Egyházaink jelenlegi helyzetének felmérése

Befejezésül néhány szót szólnunk kell arról, mit jelent a gyakorlatban a reformáció globalitása gyülekezeteink számára.

Azzal a közkeletű megjegyzéssel kezdem, amit sokszor hallunk, hogy az ifjúság az egyház jövője, a jövő az ifjúság. Valóban így van ez a generációk sorában. Mégis képviselnünk kell azonban az előzők alapján azt az igazságot, hogy nem az ifjúság, a fiatalok jelentik az egyház jövőjét önmagukban. Egyedül Jézus Krisztus, az evangélium hite és az iránta való engedelmesség teremti az egyház jövőjét.

Hadd szóljak ma este azokhoz, akik itt az idősebb nemzedékekhez tartoznak. Emeljétek fel fejeteket, testvérek, Krisztusnak szüksége van az idősekre. Amikor a Szovjetunióban az európai részen lévő protestáns és zömében németajkú gyülekezeteket Kazahsztánba és Szibériába telepítették, a gyülekezetek, az egyház, a Krisztus ügye az idősekre maradt. „Bábuskák” írták kézzel az énekeskönyveket és az igegyűjteményeket emlékezetből. Tilos volt a keresztelés, a hitoktatása, a gyülekezethez tartozás tizenennyolc évig, a nagykorúságig. Mégis megmaradtak ezek a gyülekezetek, gyarapodtak az ifjúság „hivatalos” részvétele nélkül.

Vajon mi mai idősebb magyar nemzedékek, mit adunk át értéként, hitként, szeretetként, reménységként az utánunk jövőeknek? Magyar társadalmunk egyik végzete, hogy szakadék tátong fiatalok és idősek között. Mit teszünk mi idősebbek azért, hogy szót értsünk a fiatalokkal és meghallgassuk őket?

Kérdezem a közöttünk lévő fiatalokat! Testvéreim, hogyan tekintetek azokra a hagyományokra, amelyeket szüleitektől és nagyszüleitektől kaptok? Megpróbáltatok-e a magatok számára, a magatok nyelvén újrafogalmazni mindazt, amit a reformáció hirdet?

Egy másik példa: Sokszor és sokfelé az a vélemény, hogy a tömegek, a vagyon, az egyház hatalmát jelentik. A jövőnk is a számaránytól, a nagyságrendektől, az intézmények sokaságától függ talán? Természetesen, hogy egyszerű, ha van templomunk, ha vannak iskoláink, kórházaink, diakóniai intézményeink, gyarapodó vagyonunk. Az egyházaknak, a gyülekezeteknek azonban nemcsak az a helyzet jelent fejtörést, problémát, ha nincs semmink. Az is lehet kísértés, ha birtokolunk. A „vagyon” gyülekezeteket megosztó árnya érte el sok városunkat és falunkat, ahol az államosított egyházi ingatlanok visszaadása kapcsán hirtelen vagyonos lett a gyülekezet. Megoszlik a presbitérium és a hívek véleménye, mit is csináljunk a visszakapott ingatlannal vagy pénzzel. Iskola vagy inkább szeretetotthon. mi legyen a prioritás és hogyan? Hányszor kell püspökként békéltetni a vagyon miatt szembekerült egyházközségi csoportokat.

A reformáció globalitása azt jelenti, hogy nem a tömegek, nem az anyagi értékek jelentik az egyház kincsét. A sajátos egyházi kincs, a „proprium”, ahogyan a régiek mondták, az evangélium.

Reformáció napján abban a krisztusi áramkörbe kapcsolódhatunk bele, amelyik átfogja az egész világot és az Istenhez történő megtérésre hív minden embert. Aki pedig közelebb került Istennek Krisztusban megjelent kegyelméhez, az közelebb került embertársához. A világ mint globális falu várja szavunk és cselekedetünk. Megjelent az Isten üdvözítő kegyelme, hirdették az apostolok és reformátorok és „tua res agitur”, a mi dolgunk, hogy közvetítői legyünk Isten szavának és akaratának!

Dr. Harmati Béla
ev. püspök

A Protestáns Kulturális Est megnyitója

Az ez évi Országos Protestáns Napok témája így hangzik: *Forradalom és Hitvallás 1848–1998*. Ez a cím kifejezi azt az elhatározást, hogy rámutassunk egyrészt a biblikus, prófétai és evangéliumi hit mindig újat ígérő forradalmi jellegére, másrészt arra, hogy ez hogyan valósult meg a magyar nemzet függetlenségi törekvéseiben; költészetben és csatamezőkön, a szószékeken és az országgyűléseken.

A mai est bibliai alapvetése így hangzik: „Az Úr pedig a Lélek, és ahol az Úr Lélek, ott a szabadság” (2Kor 3,17).

Az embernek szabadsága adja méltóságát, szabadságának következménye az alkotni tudás, de a szabadsága jelenti számára a veszélyek forrását is. A döntés lehetőségében benne volt, benne van a rossz döntés lehetősége is. A teológia nyelvén ez így hangzik: *posse peccare, tudunk vétkezni*. E lehetőség megvalósulását pedig bűnbetésnek nevezzük. A bűnbetés következménye, a bűnös állapotunk pedig azt jelenti számunkra, hogy újabb és újabb rossz döntések kényszere alatt élünk. A teológia nyelvén ez így fejeződik ki: *non posse, non peccare*,

nem tudunk nem vétkezni. Tehát ha igazán javunkat szolgáló szabadságra vágyunk, akkor ráébredünk, hogy mindenekelőtt szabadítóra van szükségünk. Számunkra az az evangélium, az a jó hír, hogy Krisztusban olyan Urat kapunk, aki nem korlátozó szabadságunkban, hanem felszabadít a jóra, a tehetetlenség és pusztulás ígájából. A mi Urunk nem kizsákmányol és gúzsba köt, mint az evilági és túlvilági hatalmasságok. *Ő teljesen más Úr, ezért nem erőlteti ránk az idő, a tér és az anyagi világ korlátainak ilyen vagy olyan formáit*. *Ő Lélek, ami azt jelenti, hogy fölötte áll minden korlátnak. Ő a korlátlan hatalom és a korlátlan szeretet*. Ezzel a hatalommal és ezzel a szeretettel hajol le hozzánk, *s szabadít föl arra, hogy az ő törvényeit ne kijátsszuk, ne áthádjuk, hanem szabadon azok betöltésére törekedjünk*.

Ez a keresztyén szabadság, amely megérzi, meglátja, hogy az igazi korlátot nem az isteni törvény parancsai és tiltásai jelentik, hanem sokkal inkább a bűn, a tökéletlenség és a múlandóság erői. A Szentháromság Isten Lelkének szabadságát érzők e hitük által még azt is el

tudják hordozni, hogy újra és újra visszazuhannak a bűn korlátai közé, mert tudják, hogy akinek adatott minden hatalom mennyen és földön, időben újra és újra, azontúl pedig mindörökké az Ő szabadító kegyelmét nyújtja.

Nemzetünk nagy Szabadságharcára tisztelettel emlékezve azt is tudnunk kell, hogy külső és belső megkötőző hatalmasságok között *nemzeti létünkben is odafor-*

dulhatunk ahhoz az Úrhoz, aki Lélek, s aki Lelkét nem vonja meg tőlünk, hanem adja azt, hogy szabadságunkért is szabadon harcoljunk, s mindenek között és mindenek ellenére szabadon éljünk.

Ennek a nagy lehetőségnek a meghirdetésével az 1998. Országos Protestáns Napok Kulturális Estjét megnyitom.

Dr. Bóna Zoltán

„... ahol az Úr lelke, ott a szabadság”

Amikor a 150. évfordulóról külföldön kell szólni, el kell gondolkozni az emberek azon a szóhasználati sajátosságon, hogy mi, magyarok szabadságharcról beszélünk. Ha a forradalom szó egyetemes érvényűnek tetszik, a szabadságharc kifejezés sajátosan magyarnak. Forradalom és szabadságharc. Ezt mondjuk 1848 és 1956 kapcsán is. Amit mi szabadságharcnak nevezünk, azt más népek fölkelésnek mondják, függetlenségi harcnak vagy honvédő háborúnak. Így önkéntelenül is hajlamosak lehetünk arra gondolni, hogy a mi nemzeti hagyományainkban kitüntetett helye van a szabadság értékének. „Szabadság! itten hordozák/Véres zászlóidat” – erősít meg bennünket ebben a költő. Szívesen nézzük magunkat azokon a tablókön, amelyeken a piros-fehérszöld trikolor ott lobog a zsarnokság, az elnyomás ellen küzdők táborában.

De föl kell tenni a kérdést, mennyi ebben a képben az önáltatás. Nem kívánjuk-e vágyainkat fölcserélni a történelmi valósággal, nem az ünnepi szónoklatok kötelező közhelyeiről van-e szó. Ismeretes, hogy a különféle emberi közösségeket – köztük a nemzeteket is – emberi, egyéni tulajdonságokkal szokták felruházni. Mintha volna a nemzeteknek sajátos karakterük, néhány tulajdonsággal leírható állandó jellemük. Ha mi készítjük a jellemzést magunkról, s nem mások, általában kedvezőbbre szokott sikerülni. A szabadságszerető magyar képe áll az egyik oldalon, a másikon – amelyet éppen 150 éve festettek meg rólunk a szomszédságban – a gögös ázsiai elnyomót láthatjuk. Melyikben mennyi az igazság, kérdehetik tőlem, s csak azt tudom válaszolni, nem ez a fő kérdés; sokkal inkább az, hogy mire akarunk ma a múlt földidézésével vállalkozni?

Hiszen ha a múltról beszélünk, a jelenről szólnak, és a jövőnek üzenünk. Az ünnepek, az évfordulós megemlékezések célja mindig számvetés és előretétekintés. Az események földidézése nemcsak a múlt jobb megismerését szolgálja, hanem példákat kínál, és tanulságokat szolgáltat. Akkor is, ha kételkedünk abban, hogy képes-e az emberiség, a nemzet, az új nemzedék tanulni az élet tanítómesterének mondott históriától. Ám tudjuk: az élet nem a végbevitt dolgok, hanem az újrakezdések sorozata. Újat kezdeni, és jól tudni, hogy az előttünk nyitott új lapnak vannak előzményei, hiszen öriznünk kell legfőbb értékeinket, de szakítani kell mindazzal, ami mai érvényre jutásunkat akadályozza. Ahogy a reformáció változatlanul időszerű öröksége üzeni nekünk.

Ha kizárólag a szabadság nemzetének gondoljuk el a magyarságot, megfelelkezünk azon korokról, s ilyenekből is volt néhány, amikor nemcsak térdet-fejet hajtottunk – mert nem tehetünk mást –, hanem magunkból,

legbensőbb valónkából is sokat odaadtunk az elnyomó hatalomnak.

1998-ban is időszerű még az a kérdés: készült-e hiteles számvetés a totalitárius diktatúra koráról? Arcpirulással kell kimondani a választ: bizony nem. Sőt, az elmúlt években annak lehettünk tanúi, milyen sokan igyekeznek tisztára mosni a diktatúra bűneit, milyen erővel igyekeznek sulykolni az értékek viszonylagosságának gondolatát! Hogyan tudunk szembenézni azzal a ténnyel, hogy az 1956-os forradalom a magyar történelemnek egyetlen olyan jelentős eseménye, amely jobban jelen van a nagyvilág kollektív emlékezetében, mint a mienkében?

Ha van föladata a mostani ezredvégen a magyar szellemi élet képviselőinek, akkor a közelmúlt önkritikus föltárása, a hiteles számadás elkészítése. Elvetvén az olyan félrevezető szembeállításokat, melyek részint olyasmit hangoztatnak, hogy mindnyájan ellenállók lettünk volna, részint pedig azt ismételtetik, hogy a Kádár-rendszerben mindenki kollaboráns lett volna; vagyis úgysem lehet igazságot tenni. Az kétségtelenül nem képes erre, aki hajlamos a szolgaságban szabadságot látni, s nem tud, vagy nem akar a kettő között különbséget tenni.

Azt is tudhatjuk, nem egyszerű a tisztázás és a szembenézés, hiszen nem vonhatjuk ki belőle magunkat, sem mint nemzet, sem mint egyház, sem pedig mint egyén. Föl kell tennünk nekünk is, ahogy Karl Jaspers, a nagy német filozófus föltette a második világháború befejezésének a másnapján a bűnösség kérdését. Megújulás, lelki fölszabadulás bűnvallás nélkül nem lehetséges.

Több, mint hét esztendeje nem állomásoznak megszálló csapatok országunkban, nyolcadik éve demokratikus politikai rendszerben élünk. Ha nem járatták volna annyira le ezt a kifejezést, azt mondhatnánk: fölszabadultunk. Megszabadultunk a kiszolgáltatottság, a jogtalanságok, az önkény, a szabadsághiány rendszerétől. Ám azt is meg kell kérdezni: mire szabadultunk föl?

Nagyobb lett az emberi méltóság becsülete?

Megváltozott az emberi kapcsolatok minősége?

Erősebb lett a szolidaritás a magyar társadalom tagjai között?

Csökkenett a szegények, az öregek kiszolgáltatottsága?

Mindannyian tudjuk a választ ezekre a kérdésekre. Óvakodjunk azonban attól, hogy a keserű diagnózis igazságtalan következtetésekhez vigyen bennünket. Különösen pedig attól, hogy mai gondjainkat a tegnap hazugul rózsaszínnek festett képével állítsuk szembe.

Annyit mindenképpen megállapíthatunk, hogy a lelkek fölszabadulása nem következett be Magyarországon. Közöttünk maradt a félelem, a bizalmatlanság, a kiszolgáltatottság érzése. Napjaink ideálja – ezt sugározzák a reklá-

mok, a tömegtájékoztató – a győztes, a diadalmaskodó ember, aki képes felülkerekedni, aki birtokol, aki szerez. Fölnyíltak a sorompók a korlátlan szerzés, birtoklás előtt, és akkor szöhetjük újra politikai-gazdasági-szellemi kapcsolatainkat a nyugati világgal, amikor annak a világnak az alapvető értékei megkérdőjeleződtek, és egyre világosabban látható szellemi válságának a mélysége.

Azt sem állíthatja senki, hogy a nagy történelmi változások lelki ébredést indítottak volna Magyarországon. Az új, kedvezőbb körülmények csak a reformáció egyházainak fokozott felelősségét húzzák alá. Hiszen nincsen már hermetikusan lezárva az eszmék hazai piaca, újra megnyitották kapuikat iskoláink. Bizonyára kedvező adatok, szép példák sorát lehetne említeni. Ám kérdezzük meg, miképpen alakult a megkereszteltek és konfirmandusok aránya, mit mondanak az egyházfenntartás pénzügyi adatai.

Mások lettek az egyházak lehetőségei, ám úgy tetszik, nem mindig sikerül olyan formában közvetíteni az Evangélium üzenetét a ma embernek, hogy eredményes legyen a kommunikáció. Gyakran úgy érzi az ember, elsősorban magunkhoz szólunk, azokhoz, akik belül vannak a körön, akik ott vannak az istentiszteleteken és egyéb gyülekezeti alkalmakon. Meg kell tehát azt is kérdezni, hogyan élnek egyházaink a mai magyar társadalomban? Szigetek, magukba zárt közösségek vagy az Ige szétsugárzói? El lehet mondani, ilyesmit bizonyítanak a szociológiai kutatások, hogy tragikusan meglazultak a társadalom tagjai között a kapcsolatok, meggyöngyült a közösségek kohéziós ereje. A magyar társadalom kívülről irányított emberek tömegévé változott, gondolkodását, választásait, döntéseit egyre nagyobb mértékben a

fogyasztás határozza meg, viselkedését a reklámok irányítják, a divatok, a minél több szórakozást biztosító élet eszménye. Látni kell, hogy ma más tényezők fenyegetik az ember belső és külső szabadságát, mint a kommunizmus alatt. És ha őszinték vagyunk, azt is el kell mondanunk, éppúgy mint a magyar társadalom, egyházaink is fölkészületlenek voltak ezekre a kihívásokra.

A diktatúra évtizedeiben, különösen a kádári gulyás-kommunizmus éveiben, sajátos módon alakult a protestáns egyházak és a magyar társadalom kapcsolata. A templomok falai közé húzódott gyülekeztek befelé fordultak, némiképpen kivonultak a világból, hagyományainkkal ellentétben csökkent a világi elem szerepe, és az egyházak vezetői – eltekintve a csekély számú kivételtől – együttműködtek a hatalommal.

Az új helyzetben új nyelvezetre van szükség. Az újkezdés nem jelentheti azt, hogy ott folytatjuk, ahol megszakadt ötven évvel ezelőtt. Hiányoznak sokszor a közbülső nemzedékek, ám akikhez szólni kell, a mai fiatalok és középnemzedékek. És amit nem szabad elfelejteni, hogy egy szekularizált társadalomban élünk, ennek a szekularizációs folyamatnak alaposan ismerni kell a természetét. Ha csak befelé szólunk, bármily szépen csengő kegyesség nyelvén, üzenetünk csak viszonylag kis körben lesz fogható. Más jelekből ugyanakkor érezhetjük a társadalom szomjúságát, keresését, kérdéseit, tapogatózását. A mai ember szorongásaira, félelmeire, kiszolgáltatottságára nekünk van válaszuk. Mi, hiszem, tudjuk, hol van a szabadság. El kell mondanunk a mai magyaroknak: „Azért, ha a Fiú megszabadít titeket, valósággal szabadok lesztek” (Jn 8,36).

Kiss Gy. Csaba

A vallási jogegyenlőség és az egyházi szükségek teljesítésének ügye az 1848-as törvények tükrében

(Társadalmi politikai aspektus)*

Lényegében két nagy téma van előttünk, két egyházi ügy: „a vallási jogegyenlőség” és „az egyházi szükségek teljesítése”. Ezt a két nagy ügyet most az 1848-as kodifikáció keretében, „tükrében” kell néznünk. Az én feladatomban ezen belül a társadalmi és politikai megközelítés. Legyen szabad más fogalmazásban is mondanom: két előadást fogunk hallani. Én „kívülről” szemlélem inkább, a nagy egészet nézem, s ezután halljuk majd „belülről”, egyházi szempontból és a részleteket illetően a két ügyet.

De ha ilyen szép és országos emlékünnepevény vagyunk együtt, ahogy a meghívón olvasható: teológiai fórumon, akkor kikerülhetetlen, hogy ne legyünk „önzők”, ne csak a két egyházi ügyet nézzük, hanem emlékezzünk meg az egész 1848-as törvénykönyvről is, a függetlenség és polgárosodás kodifikációjáról. Ha ennek a korszakalkotó törvénykönyvnek a tartalmát röviden össze kell foglalnunk, akkor azt három csomópontban tenném. Az önállóság és állami egység az első „csomópont”. A törvények „belső célja” – ahogyan olvastam: a központi

kormányzások felszámolása. A törvénykönyv értelmében az ország végrehajtó hatalma a nádor kezében van, aki viszont a miniszterek rendeletei alapján kormányoz, és mindketten, nádor és minisztériumok az országgyűlésnek felelősek. Ilyen értelemben szól a III. törvénycikk: „önálló magyar kormányról” – nem kell arról szólnom, milyen óriási lépés volt ez! Ugyanezért hangsúlyozza a IV. törvénycikk, hogy „az országgyűlés évente *Pesten* ülésezik.” És ehhez csatlakozik az állami egység törvénybeiktatása (VII. törvénycikk), amelyik „a magyar koronához tartozó Erdélynek Magyarországgal egy kormányzás alatti *egyesüléséről*” szól. A Partium visszacsatolása mellett meg kell említeni, hogy a törvény rendelkezett a „határörvidékek” képviseléről is. Nem könnyű kérdések voltak ezek akkor sem, de a törvény határozottan fogalmaz. Igaza van Sárkány Gyulának, aki ezt írja erről a részről: „a nemzet megtalálta a mohácsi csata után beállott viszályban megcsonkult államiságának régi fényét.” Mások pedig így fogalmaznak: hazánk „visszaszerezte a hatalmi súlypontot”, ura lett ismét sorsának, legalábbis a törvények tükrében.

A társadalmi kérdések rendezése a törvénykönyv másik csomópontja. Utalnék az előadás címében lévő szóra: itt

* A soproni Protestáns Emlékünnepevény, teológiai fórumon elhangzott előadás.

szükségekről van szó, óriási társadalmi szükségek teljesítéséről. Nem nagy szó a törvénykönyvvel kapcsolatban ezt mondani: ez a törvénykönyv a társadalmi átalakulás kodifikációja. Itt elsősorban a VIII. törvénycikkre utalnék, a feudális különbségtételek eltörléséről: „Magyarország, s a kapcsolt részek minden lakosai, minden közterhet különbség nélkül egyenlően és arányosan viselik...” S ehhez az anyagi igazsághoz tartozik a IX. törvénycikk is: „Az úrbér... robot, dézsma és pénzbeli fizetések örökösen megszüntetnek...” A XV. törvénycikk pedig megszünteti az „ösiséget” is. Nincs idő az értékelésre, de meg kell jegyezni, hogy ezek a törvények mintegy másfélmillió parasztcsaládot mentesítettek az úrbéri szolgálattól és számítások szerint körülbelül negyedmillió jobbágyteleből szabadparaszti földtulajdon lett. Persze a törvények intézkednek a földesurak „kármentesítéséről” is, s hogy a pénzügyi egyensúly megmaradjon a XIV. törvénycikk rendelkezik egy „hitelintézet” felállításáról 500.000.- Ft. tartaléktőkével.

Hogy mindez mennyire sikerült? Hogy ez valóban jobbágyfelszabadítás volt-e? Vitatott kérdések máig is. Egy azonban vitathatatlan: a törvények a társadalmi átalakulás, a feudalizmusból kilépés törvényei voltak.

A polgári jogokkal lehetne összefoglalni a harmadik csomópontot. Feltűnik a törvénykönyvben a „népképviselő” szava. Az V. törvénycikkben ezt olvassuk: „az országgyűlési képviselőket 3 évenként népképviselői úton kell választani.” De hasonló módon rendelkezik a törvénykönyv a szabad királyi és mezővárosok közgyűléseiről is. Implicite bennefoglaltatik, hogy a megyéknél se kizárólag a nemesség irányítson.

Ide csatolom az úriszék eltörléséről szóló törvényt is (XVI.). Mostantól a paraszt felett nem a földesúr ítél tehát, hanem a bíróság. De ebben a körben a legnagyobb mégis a sajtószabadság ügye: „gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti és szabadon terjesztheti” (XVII.).

Lehetne bizonyára másként is értékelni a törvénykönyvet. Lehetne kritikát is megszólaltatni vele kapcsolatban. Legfőbb „gyengéje”, mondotta valaki, hogy a Habsburg-ház maradt! A Molnár Erik szerkesztésében megjelent „Magyarország története” azt veti szemére, hogy mégis csak a nemesség kezében maradt az irányítás, s beszél a paraszt- és munkásmozgalmakról is. Meg kell említeni, hogy nem szól az akkor feszítő kérdéssről a nemzetiségről, a különböző nemzetiségeknek hazánkba illeszkedéséről.

De létrejött az új alkotmány. Fegyvert adott a forradalom kezébe. Ha szabad „játszani” a fórumunk címével: a forradalom hitvallása lett ez a törvénykönyv. Összhangot teremtett a jogok és kötelességek között. Egyformán érvényesültek benne: az állami függetlenség és egység, az anyagi igazság, a törvény előtti egyenlőség és a szólásszabadság kérdései. Igaza van annak, aki ezt írja: „a törvénykönyv lefedi a 12 pontot.” S ma, ezen a fórumon talán így is szabad összefoglalni: az egyenlőség és szükségek teljesítésének törvényei születtek meg társadalmi és politikai szempontból is.

De hát, második lépésként elkerülhetetlen most már ennek hátterében és „tükrében” az egyházi ügyekre is tekinteni. Szeretném még egyszer megjegyezni, hogy innen én csak utalok a 48-as törvényekre, erről egyházi aspektusból részletesen fogunk hallani.

Első tehát a vallási egyenlőség ügye. Ahogyan már a 12 pont 4. pontja is követeli: „törvény előtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben;” Érzékeltetni szeretném, hogy ez akkor a „levegőben volt”, elintézetlen „szükség” lett 48-ra. Másrészt viszont nagyon nehéz kérdés volt, hiszen az eddigi törvények – tisztelet a kivételnek – eddig „uralkodó vallásról” beszéltek, olyan vallásról, amelynek „séreleme nélkül” semmit nem lehet tenni. Ez még akkor is igaz, ha a Türelmi Rendeleten is túl vagyunk mostanra.

Sólyom Jenő evangélikus hazai egyháztörténész professzorunk írja, hogy a 48-as törvényeknek előtörténete van. Azt írja, hogy ebben a törvényben tükröződik az 1608-as bécsi béke, amely „szabad vallásgyakorlatról” szól. Ugyancsak utal az 1647-ben szentesített linzi békére is, ez szintén szabadságot akart vallási tekintetben és templomok visszaadásáról is szól. Sólyom Jenő külön is felhívja a figyelmet arra, hogy a 48-as törvények régebbi erdélyi törvényeket is tükröznek, ezen a ponton érdemes lenne még mélyebbre menni majd később.

S ugyancsak Sólyom professzor szól arról, hogy ebben az előtörténetben az első konkrét lépés az 1843/44. III. tc. Ez pedig így szól: „akik 18 éves korukig az evangelica vallásban neveltek, sem maguk, sem maradékaik vallási kérdés alá többé nem vétethetnek.” Sőt, ez a törvény kimondja, hogy a protestáns lelkipásztor előtt között vegyes házasság is érvényes. És rendelkezik az áttérés lehetőségéről is. Mindez persze nem ment simán, óriási katolikus ellenkezésbe ütközött felső és alsó szinten egyszerre.

S most, ezzel a háttérrel kell hallani az 1848-as XX. törvénycikk mondatait:

„1. Az unitaria vallás törvényesen bevett vallásnak nyilvánítatik.” (Erdély visszacsatolásával ez önkéntelenül is adódott.)

2. A hazába törvényesen bevett minden vallás-felekezetre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonzosság állapítatik meg.

Igaz, ez a törvény a „bevett” vallásfelekezetekkel kapcsolatban nem szól a zsidókról, másokról még természetesen nem szólhat. Egyháztörténetünkben azonban „egy szabad pillanat” volt ez. Megszűnt törvényileg az „uralkodó vallás” fogalma. Nem volt „osztályozás” és „kiszorítás” a közeletről vallás miatt. Megvalósult az „egyenlőség polgári és vallási tekintetben.” Hogy ez később hogyan alakult, az már másik kérdés. De innen érthető evangélikus egyházunk hálája, öröme és lelkesedése is.

Ehhez azonban azonnal hozzá kell tenni az egyházi szükségek teljesítésének ügyét is, mert a törvény így folytatódik:

„3. Minden bevett vallásfelekezet egyházi és iskolai szükségéi közálladalmi költségek által fedeztessenek...”

4. A bevett vallásfelekezetek iskoláiba járhatni valáskülönbség nélkül mindenkinek kölcsönösen megengedetik.

5... a bevett vallásokat követő katonák saját vallású tábori lelkészekkel láttassanak el.”

Megint felmerülhet a kérdés – a másik előadás válasszol majd erre – mi sikerült ebből, mennyi energia, idő maradt ezeknek a teljesítéséhez? Az azonban kétségtelen, hogy a protestáns iskolák fejlődéséhez ez a törvény új lendületet adott. Utalok az „Egyházak az újkori Ma-

gyarországon. 1792–1992.” című könyvre, amelyik adatokkal dokumentálja többek közt a protestáns iskolák erősödését. Evangélikus egyházunk számarányain túl alapított és tartott iskolákat. A század vége tájára egyházunkban 1434 elemi, 31 közép-, és 15 felső iskola volt, a református egyház persze többel is rendelkezett.

Az „egyházi szükségekkel” kapcsolatban még egy kérdést kell érintenünk. Az úrbér eltörlésével együtt a papi tized eltörlésének ügyét is. A papi tized elvétele egyházi szükség volt? Élénk vita kísérte, mégis azt kell mondanunk: igen, szükséges volt. Tények: 1848. március 18-án Pozsonyban a pécsi káptalan követe lemondott erről, s a felső táblán követték a püspökök is. Így jött létre a XIII. törvénycikk: „Az egyházi rend a papi tizedről minden kényszerítés nélkül lemondván... törvénybe iktatják... ezennel örökre megszűnik...”. De: „mennyiben a tized megszüntetése a kisebb rendű papság némely tagjainak jövedelmét is érdeklí... azoknak ellátásáról gondoskodni szükség leend...”

Az ebből született PEIL- és belső egyházi vitáról hallani fogunk a második előadásban. Fogadjuk el, vagy „legyünk végre lelkipásztorok”? Tény: Eötvös József

kultuszminiszter (az eredeti szándék ellenére és a katolikus egyház miatt) egymillió forint államsegélyt ígért a protestánsoknak. Az is tény, hogy ő maga szólította fel a híveket az adakozásra és a fizetések rendezésére. Ennek tárgyalásairól és vitáiról ugyancsak hallani fogunk a folytatásban.

Én inkább összefoglalnám az egész kérdést. Érzéketlen szerettem volna, mit „tükröznek” a 48-as törvények. Állami vonalon: a függetlenséget, a polgárosodást és a társadalmi átalakulást ragyogtatja fel a 31. törvény. Egyházi vonalon pedig a valós szabadságot, az egyenlőséget és az új helyzetben az egyház talpra állításának szándékát.

Sólyom Jenőre utalnék megint, aki ezt írja: „Amikor tehát a magyar nemzet hozzáfogott életet újjárendezéséhez, *teljes értékű helyet* biztosított abban az evangélikus és református keresztyénségnek is.”

A magam zárómondata pedig: a törvénykönyv felidézésével a történész „feladja a labdát” nemcsak az utánnam következő előadásnak, hanem mindazoknak, akik a fórumon egészen máig nem akarják húzni a szálakat és levonni a következtetéseket.

Keveházi László

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc emlékei és emlékhelyei Kárpátalján

c. fényképkiállítás megnyitása Sopronban,
az Országos Protestáns Napok keretében,
1998. október 27-én tartott

MEGNYITÓ BESZÉD

*Kelj fel, világosodjál, mert eljött világosságod,
és az Úr dicsősége rajtad feltámadt.*

*Mert imé, sötétség borítja a földet és éjszaka a népeket,
de rajtad feltámadt az Úr, és dicsősége rajtad megláttatik.*

(Ézs 60,1–2)

Ennek a kiállításnak a megnyitása – azon túl, hogy az Országos Protestáns Napok keretében a reformáció kezdetére emlékezve, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulóján kerül sorra – még másik két tényező is meghatározza. Az egyik, hogy ezekben a napokban emlékezünk az 1956-os forradalomra, ezzel kapcsolatban pedig a Magyar Köztársaság kikiáltása 9. évfordulóját ünnepeljük. A másik pedig az, hogy Sopron városában vagyunk, annak az emlékoszlopnak a közelében, amelyik a trianoni békeparancs elleni felkelés emlékét hirdeti. Emlékeztet a *hűség városának* bátor kiállítására, mely elszakított egy szemet a trianoni rabláncon. A város és környéke, 1922. január 1-jével visszakerült a Szent István koronája alá. Sok tekintetben nem is igaz és aktuális az akkori felkelők indulója:

*„Merre vágunk? Csillag se mondja.
Csak hajunk lobog s ruhánk rongya.
Bordánk alól a szívünk lángol
S az örök vágy bennünk ficáncol:
legyen már egyszer Magyarország,
jók vigyék már egyszer a sorsát,*

*legyen már egyszer szép megállás,
boldog nappal és nyugodt hálás.”*

Kiállításunk egy korábbi és jóval nagyobb méretű felkelés, az 1848/49-es szabadságharc emlékét idézi. Vitéz Küllös Imre református segédlelkész fényképei üzenetet hoztak hazánk keleti végéről, ide a nyugati végekre, a Kárpátok aljáról, az Alpok lábaihoz. E két tájon élő magyarságot összekapcsolja a hűség és a szabadságvágy. Itt Sopronban a *Civitas Fidelissima* főterén a *hűség zászlaját* lobogtatja az őszi szél. Túl a keleti határon Borsavában a református templom előtt zászlótartó rúd kőtalpatán fénylik ma is az írás: *Hazádnak rendületlenül légy híve Óh magyar...”* mert *Itt élned, halnod kell!*”

Ha visszatekintünk nemzetünk szabadságért vívott küzdelmeire, szinte meg sem tudjuk számolni mennyiszor kellett azt újrakezdeni.

A görög mitológiának vagy egy rokonszenves hőse, Sziszüphosznak hívják. Hádes arra ítélte, hogy egy hatalmas követ egy meredek hegyoldalon gördítsen fel a hegytetőre. Sziszüphosz minden erejét összeszedve, két-ségbeseett akarással gördítette a nehéz követ, de mielőtt

a tetőre ért volna – az utolsó pillanatban a kő mindig alázuhan a mélybe. Sziszüphosznak mindig újra kellett kezdeni az erőfeszítést. A magyar nemzet szabadságáért folytatott küzdelem is ilyen sziszüphoszi kő, melynek a felemeléséért, a tetőre való felgördítéséért századokon át nemzedékek sora, minden erőfeszítését, minden odaadását, lelki és testi erejének teljességét odaáldozta, de mire megvalósíthatta volna, mielőtt a tetőre feljuttatta volna, mindig alázuhan és mint Sziszüphosz kezdhetne előlről a munkát. Mert Sziszüphosz kövére egy szó van felírva. Ez a szó: *Újrakezdeni!* Az elbukott forradalmak és szabadságharcok szava ez. Azt jelenti, hogy minden nemzedék, amelyik kiitta a vesztés és bukás keserű poharát, minden nemzedék, amelyik előtt köddé váltak a szabadságról szótt édes álmok, adja át az új generációnak hamu alatt izzó paraszát, a szabadság utáni vágyát. *Újrakezdeni*, nincs ennél biztatóbb szavunk. Ebben van az élet szívdobogása és nagy és diadalmas parancsa. Mi maradt volna, hazánkból, nemzetünkől magyarságunkból – s az az utóbbi 300 esztendőben is – ha Thököly és Zrínyi Ilona után II. Rákóczi Ferenc, Esze Tamás tarpai kurucával, Kiss Albert barkaszoji jobbágy a tiszaháti parasztokkal Tarpán és Mezőváriban – ahol a szabadságnak „*ringató bölcsője volt*” – ki nem bontatja a zászlót a hazáért és a szabadságért, és nem kezdi újra a harcot. Mivé lettünk volna, ha 1848 márciusában csak a pesti flaszter és a nagy kőházak – s nem az ifjú magyar szívek – visszhangozzák Petőfi torborzó szavát: „*Talpra magyar hí a haza, itt az idő, most vagy soha!*” Ha Cegléd piacán Kossuth elhangzott szózata nem formálódik az alföldi magyarok szívében hívó üzenetét: „*Kossuth Lajos azt üzenete, elfogyott a regimentje...*” Ha Eötvös Tamás, Munkács várának – Zrínyi Ilona után – első magyar parancsnoka hazafias buzgósa nem állít hadrendbe Beregszász, Ungvár, Munkács magyar és rutén népéből több ezer nemzetört, Verecke híres útjának, az uzsoki, a toronyi, a tatárhágók védelmére. Ha báró Perényi Zsigmond öszülő hajjal, itt hagyva fiatal asszonyát, kicsi fiát – nem megy el Kossuth hívására a szabadság ügyében magas hivatalú vállalni. Ha nem parancsolja meg az otthonmaradottaknak, hogy a nagyszülősi kastély kapuja mindaddig nyitva maradjon – hogy a szabadság ügyében arra járók betérhessenek – míg a függetlenség és a szabadság győzelmének hírével vissza nem tér a ház ura. *A kastély kapuja Nagyszülősen még mindig nyitva van!* Hirdesse a nyitott kapu az újrakezdés lehetőségét és parancsát!! De azután jött Paszkevicz a cári hadsereggel. Feljajdult a nemzet Petőfivel:

„*Jött a halál, hogy elsöpörjön minket
A föld színéről, jött a döghalál,
Reánk lehelte rothadó lelkéből
Azt sátándühhel a gonosz király.
Tombolt a vész irtóztató erővel
A végítélet végórájaként,
És im, mi élünk még és nem halánk meg,
Csak meghajoltunk, de el nem törénk!*”

(Petőfi: Jött a halál)

De nem fejeződött be minden Világossal. Hamu alatt izzott tovább a parázs. Honfi bú és sötét bánat borítja a magyar szíveket. „Az utcán por, bűz, német szó, piszok...” írja Arany János. „*Most gyász van, halottak hónapja; harmadik alkalommal gyúlnak ki a mécsesek a*

temetőben a kivégzett hősök sírjain.” Mindenütt sötétség és reménytelenség. Így látta Gyulai Pál is:

„*Köd a völgyben, éj a bércezen, Már a tűz is alvófélben.
Halvány hold és sötét árnyak A felhők közt odafenn...
A halottak fel-feljárnak, Sok a sír a völgyeken...*”

De a tűznek nem szabad kialudni. Lezuhan újra Sziszüphosz köve. Magával sodort álmokat, vágyakat, ezer és ezer hősi emberéletet, a nemzet függetlenségét és szabadságát. De egyre többen és többen látták meg a kőre vésett láthatatlan üzenetet: *Újra lehet, újra kell kezdeni!* És ha óvatosan és leplezetten is, de reményt támasztóan, az újrakezdés szükségességét hangoztatva, megszólalnak a költők. *Vörösmarty* így biztatja a vén cigányt: *Lesz még egyszer ünnep a világon... Akkor hűzd meg újra lelkesedve...* Közel húsz esztendőnek kellett eltelnie, hogy a forradalom néhány követelése az 1867-es kiegyezésben megvalósuljon.

Azután átzúgott felettünk az I. világháború, majd a trianoni magyar tragédiában országunk és nemzetünk kétharmadára rázuhan Sziszüphosz köve. És amikor „*a lélek elhagyta az összeszabdalt Magyarországot*” a soproni polgárok és diákok, *foggal, körömmel, ahogy lehet* fegyverrel és diplomáciával megkísérelték azt, amire mindenki azt mondta lehetetlen. Hazánk egy kis darabjáról, nyugati sarkáról felemelték a rázuhan követ. *Visszaigazították az égen a magyarok csillagát*, a lajtai rongyosok *széltőltek előtte a gomolygó felleget*. 18–20 esztendő telt el míg a Felvidék, Erdély és Délvidék egén is felragyogott ez a csillag és visszatérhettek a Szent Korona kebelébe. Emeltük újra, görgettük felfelé a Sziszüphosz követ. De néhány év múlva – a második világháború mindent a mélybe sepert. A felszabadítónak titulált szovjet-orosz hadsereg, minden szennyével, mocskával, lelkileg és testileg megalázta és meggyalázta nemzetünket. Különösen hazánknak azon a táján, ahová most megemlékezésünk fáklyája leginkább világít, ahonnan e kiállítás képeit is hoztuk.

És jött 1956 ködös, esős októbere, tavaszi szellők fuvalatát hozva. Máray Sándor szerint: *Meghasadt az égbolt... Egy nép azt mondta: Elég volt!* 12 napig ragyogott a magyar égen az Igazság és a Szabadság csillaga. De azután újra sötétség lett. Túl a keleti határon a mezőkaszonyi magyarok szerint kilenc nap és kilenc éjjel dübörögtek a tankok Magyarország felé és immár harmadszor zúdult ránk – most 200.000 katonával a bolsevista armádia. És „*Piros a vér a pesti utcán, munkások, ifjak vére folyt, a háromszín lobogó mellé tegyetek ki gyászlobogót...*”

Százezrek menekültek a nagy bizonytalanságba nyugat felé, de indultak a lezárt marhavagonok is száz, meg száz ifjú magyarral Kárpátalján át a szovjet Gulágok felé. Idehaza a kommunista hatalom megtorlása bebörtönözte, százával végeztette ki az 56-os hősokeket. A szovjet tankok és a hazai bérencek fegyverei romba dönthették a pesti házakat, kiolthattak száz, meg száz életet, de a függetlenség és a szabadság vágyát nem tiporhatták el. 1957 tavaszán egy ismeretlen kéz három betűje virított a házak falán: MUK, azaz *márciusban újra kezdjük!* Erre dühös félelmükben a pufajkások – akik közül többen még most is ott ülnek a Parlamentben – fegyveres erővel verték szét a márciusi ünneplőket és tüntetőket, ÁVH-s lovak patái taposták simára az 56-os

mártírok sírhantjait. 36 esztendeig izzott a parázs a hamu alatt. Egy emberöltőn át gördítettük a követ felfelé, míg 1989-ben a békés, de forradalmi változás valóra váltotta 1956 vágyainak egy részét. *Adja Isten, hogy úgy tudjon összefogni*, az új polgári-nemzeti kormány mellé felsorakozni minden igaz magyar, hogy megvalósuljon Arany János óhaja:

*„Támadni kell s mindig nagyobb körökben
Életnek ott, hol a mártír-tetem
Magát kiforrasztja csendes földi rögben.
Légy hű, s bízzál jövődbe nemzetem...!”*

Jeremiás próféta Izrael történetének egyik olyan pontján, amikor Isten bűnbocsátó kegyelméből új korszak kezdődhetett, így szólította meg népét: *„Jövendőnek jó reménysége léssen... mert az Úr új rendet teremt a földön... Rendelj magadnak útjelzőket rakj útmutató oszlopokat, Vigyázz az útra, melyen mentél...”* (Jer 31,17–21). Hadd biztassanak bennünket is a próféta Igéi most, amikor az 1848/49-es szabadságharc 150. évfordulóján, régierekről emlékezve így imádkozunk: *„Mindenhátó Isten fohászokodunk Hozzád. Támadjon fel újra Magyarországon...”* Amikor nemzetünk, de egész Európa életében új rend formálódik. Kölcsey bölcs szavai szerint: *Minden kő, régi tettek helyén emelve... lépcső a jelenkorban magasabbra emelkedhetni...* Mert az új rend, *„az új ég, és új föld”* megvalósulásához, az új jövendő felépítéséhez a régi kövek is kellenek.

Ez a fényképkiallítás üzenetet hozott hazánk egy kis darabján az Északkeleti Felvidéken (melyet most Kárpátaljának neveznek) található, *„régii tettek helyén”* emelt emlékkövekről, útjelzőkről, emlékoszlopkokról és arról a hazafias buzgóságról, hazaszeretetről, a nemzethez, a magyarság egészéhez tartozás kinyilatkoztatásáról, melyet – többek között – az útjelzők és emlékkövek számontartása, gondozása, nemzeti ünnepeinkről való megemlékezéseik dokumentálnak.

Hazánknak ez a vidék 1848/49-ben nem esett a hadak útjába. Sorsdöntő csaták nem zajlottak itt. Az ungi, beregi, máramarosi nemzetőrségnek a határvédelem volt a feladat és ezt becsülettel és hősiességgel teljesítette is. Egyetlen kisebb, de a vidék számára mégis nagyjelentőségű csata zajlott 1849. április 22-én Munkács mellett Podheringnél, melyben a *„beregi vitéz nemzetőrség”* fényes győzelmet aratott.

Az *„Aradi tizenhárom”* egyikének sírját, vagy szülőhelyét sem találjuk ezen a tájon, de mégis több vértanúnak a nevét meg kell említenünk, akik ezen a vidéken tették hősi dolgukat.

Báró Perényi Zsigmond a felső tábla elnöke, a Honvédelmi Bizottmány tagja volt. Aradon fogták el. Innen Pestre kísérték és ott a hírhedt Újépület mögötti téren kötél által, 1849. október 24-én – kivégezték.

Eötvös Tamás 1848-ban megszervezte a megyei nemzetőrséget, és nemzetőr parancsnokaként gondoskodott a galíciai határ védelméről.

Pazar József egy volt a honvédnek álló 200 sárospataki diák közül, akik *„Föl a hazáért és szabadságért”* feliratú zászló alatt az Alma Materből indultak a harcba. 1849 júniusában a munkácsi várba került, az 52. honvédezred kötelékében, mint őrmester. Amikor augusztus 26-án a magyar őrség átadta a várat az oroszoknak Pazar József őrmester levágta az ezredzászló *„Istenért, hazáért”* fel-

iratú selyem szalagját. Évtizedekig magánál őrizte, majd 1881-ben mint nagyszalmenci református lelkész a sárospataki kollégium múzeumának ajándékozta. Fényképe itt látható a kiállításon. Milyen jó, hogy a hős honvéd nem érte meg, hogy szeretett faluját, a tiszta magyar lakosságú Nagyszalmencet, két idegen ország, Szlovákia és Ukrajna határa szakítja ketté átjárhatatlanul.

Báró Bémer László nagyváradi megyéspüspök a szabadságharc leghazafiasabb érzelmű főpapja, részt vett az 1849. évi országgyűlés munkájában. 1850-ben a császári törvényszék halálra ítélte. Az ítéletet kegyelemből 20 évi várfogságra változtatták. Szabadulása után visszavonultan élt az ungvári Laudon-házban. E ház falában látható az 1911-ben felavatott emléktáblája ma is.

(Sopronban lévén, illő megemlékezni Haubner Máté evangélikus püspökről, aki a szabadságharcban való részvételéért hat évi várfogságot kapott és Rázga Pál evangélikus lelkészről, kit felakasztottak. Az ungvári görög katolikus papnövendékek közül 35-en állottak Kossuth zászlaja alá.

Csak néhány név a sok ezer közül, akik a szabadságért éltek, harcoltak és haltak meg, Emlekezzünk rájuk. Emlekezzünk hálaadással nem csak azokra, kiknek hősi tettét, vagy haló porának helyét megőrizte emlékmű, vagy sírkő. Emlekezzünk a sok ezer névtelen és ismeretlen helyen nyugvó 48-as, a világháborúkban elesett, 56-ban elpusztított hős szabadságharcosra, hősi halottra...

*„Csak törpe nép feledhet ős nagyságot,
Csak elfajult kor hős elődöket:
A lelkes eljár ősei sírlakához,
S gyűjt régi fénynél új szövötmeket.
S ha a jelennek halványul sugára,
A régi fény ragyogjon fel honára!”*

(Garay János)

Ez a kiállítás azonban nem csak hős család emlékhelyeit, nem csak hős honvédek emlékműveit, vagy sírhelelyeit – mint a hazaszeretet útmutató oszlopaikat, útjelzőit – akarja bemutatni, hanem Kárpátalja magyarságának nemzet-tudatát, a nemzethez tartozás szent szándékát, azt a rendíthetetlen bátorságot, mellyel őrizték, megvédték és újjáépítették – a legkeményebb időkben, nagy veszedelmek között is a szabadságharc emlékműveit, ahogyan megünnepelték – ha sokszor csendben és titokban is – nemzeti ünnepeinket. Látunk itt képeket nemzeti lobogós március 15-i ünneplésekről, Beregszászon az Arany Páva előtt, a Petőfi szobornál, Kossuth Lajos emléktáblájánál, a református templomnál Badalón. De nem lehetett itt mindig így ünnepelni. Sokszor csak úgy, ahogyan Reményik írta egyik versében: *„Meggimogatni otthon a fiókban egy poros régi kicsi szalagot...”* Vagy fellopakodva a técsői templom padlására, ahol titokban egy ládában őrizték a 48-as párt szép nemzeti zászlóját. Meg úgyis, hogy háromszínűre festették – véletlenül – a kapu előtti kispadot.

Kossuth és személyében a szabadsághoz a forradalmi hagyományokhoz való kötődést és ragaszkodást fejezi ki, hogy 1886-ban Beregszász díszpolgárává választotta Kossuth Lajost. 1963-ban iskolát neveztek el róla, a legkritikusabb időkben is ébrentartva az ifjúságnak a szabadságharc eszméjét. 1991-ben szobrot állítottak az iskola bejáratához. A kiegyezés után egy hetényi polgár 6 hold földet íratott Kossuth Lajosra, hogy ha hazatérne,

választható legyen az országgyűlésbe. Nagypaládon 1993-ban a református templom előtt állították fel Kő Pál szobrászművész által készített Kossuth szobrot. Técsőn az elsők között még 1896-ban avatták fel szobrát, melyet a técsői „rebellesek” a legvadabb, a legsötétebb szovjet időkben is, megvédték és megőriztek, sőt minden március 15-én, október 6-án – amikor büntetendő cselekedet volt a nemzeti ünnepeket megünnepelni „a felkelő nap friss virágokat pillantott meg a talpazaton, valakik tisztára söpörték körülötte a köveket...”

Úgy gondolom, hogy ez a visszatekintés, a kárpátaljai magyarság emlékhelyeinek, a szabadságharc hőseinek bemutatása és a rájuk való hálás emlékezés – ez a kiállítás is – megerősítette bennünk, hogy nemzetünk, de különösen a tiszaháti, Latorca-menti, máramarosi magyarság az újrakezdés népe. Emeli felfelé a szabadság sziszüphoszi követ. Küzdelmük hitvallás és forradalom. Gondoljunk és emlékezzünk a hitvallókra hálaadással, a vértanúkra kegyelettel.

Befejezésül Ravasz Lászlót idézem: „S e pillanatban fényes vízió áll elém: a pogány Hádes elítélt titánja, Sziszüphosz fogcsikorgatva hajtja felfelé a követ az örök lehetetlenség, az örök hiábavalóság hegytetője felé. De a Golgota hegyén egy alázatos és dicsőséges alak, Krisztus, ennél a kőnél százszor nehezebbet, a maga keresztjét viszi felfelé az úton...” Ő az örök győzelem, csak Vele győzhetünk mi is, csak Vele lehetünk az újrakezdés, a hegytetőre való felérkezés népe.

Ezért így imádkozunk:

„... Óh Uramisten
ki az édent teremtéd s benne
millió élőt, hogy a Földnek

s nevednek éke lenne
s ki a Kánaánt megígérted
s egykor népednek meg is adtad:
Védd meg és add meg szabadságát
kitépett szárnyú madaradnak.
Hadd szálljon újra s szóljon újra
egedben a dicsőségedre
kitépett szívnyi kicsi ország Ura:
emeld szent tenyeredre!”

(Szilágyi Ferenc: Magyar ének 1997-ből)

Dr. Molnár Ambrus

Felhasznált irodalom

1. Bagu Balázs, Szakáll Mihály: A szabadságharc nemzetőrei, Ungvár – Budapest 1994. – 2. Benedek András: A megmaradás esélyei Budapest – Beregszász 1996 – 3. Botlik József: Hármas kereszt alatt Budapest 1997. – 4. Csatáry György: Levéltári kalászatok Ungvár – Bp. 1993. – 5. Katona Tamás: (Szerkesztő) Az aradi vértanúk Bp. 1983. I-II. – 6. Nemeskürty István: „Kik érted haltak, szent Világ-szabadság Bp. – 7. Nemeskürty István: Parázs a hamu alatt Budapest 1981. – 8. Ravasz László: Alfa és omega, Budapest, 1940. – 9. Vitéz Somogyváry Gyula (Gyula diák): És mégis élünk. 1994. (Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Dr. Tenke Sándornak az Országos Református Gyűjteményi Tanács elnökének felkérésére 1998. március 11-én az 1848–49-es szabadságharc 150. évfordulóján „MINDEN KŐ, RÉGI TETTEK HELYÉN EMELVE: ... LÉPCSŐ AJELENKORBAN MAGASABBRA EMELKEDHETNI...” Az 1848–49-es szabadságharc emlékei és emlékhelyei Kárpátalján címmel fényképkiallítást rendezett. A kiállítást összeállította és rendezte: Dr. Papp Zoltánné, Dr. Szalay Emőke muzeológus, a Debreceni Déri Múzeum munkatársainak közreműködésével. A fényképeket Küllös Imre mérnök – teológus készítette. A megnyitó beszédet Dr. Molnár Ambrus ny. református esperes mondta el.)

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

A Biblia szerepe a hitoktatásban

Beszámoló a Romániai Felekezetközi Bibliatársulat magyarországi látogatásáról

(1998. május 4–8.)

Harmadszor találkozott a Magyar Bibliatársulat és a Romániai Felekezetközi Bibliatársulat a kialakult gyakorlat szerinti évenkénti eszmeeszerére. Ezúttal Magyarország volt a helyszín és a tiztagú romániai küldöttség Debrecenben kezdte programját. Az Adorjáni Dezső, bukaresti evangélikus lelkész, az RFBT elnöke, Damaschin Severineanul román ortodox püspök, alelnök és Ioan Caraza román ortodox diakónus főtitkár által vezetett delegáció, Tarr Kálmán, a Magyar Bibliatársulat főtitkára kíséretében május 4-én meglátogatta a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskolát, ahol dr. Csorba Péter főiskolai lelkész és tanár adott tájékoztatást az intézményben folyó munkáról, amelyek kapcsán egy főiskolai tanórán és egy általános iskolai hittanórán is részvehettek a vendégek. Romániában kötelező a hitoktatásban való részvétel, ezért különösen is érdekelte a látogatókat a magyarországi gyakorlat és annak elvi háttere. Ezt követően a Teológia tanári karával találkoztak a vendégek, amikor ifj. dr. Fekete Károly rektor köszöntője után Bodó Sára docens tartott előadást a Biblia szerepéről a katekézisben, majd a hallottakat közösen vitatták meg a jelenlévők. A Kollégium megtekintésével zárult az első napi program.

Május 5-én a küldöttség találkozott dr. Bölcskei Gusztáv tiszántúli püspökkel, a Magyarországi Református Egyház Zsinata lelkészi elnökével, aki az egyházi iskolák helyzetéről és általában a viszáigényelt egyházi ingatlanokról, ill. a kárpótlás folyamatáról adott tájékoztatást. A vendégek rend-

kívüli érdeklődését az a tény is indokolta, hogy a romániai egyházak még csak várnak a hasonló intézkedések megszületésére.

Május 6-án Budapesten, a Magyar Bibliatársulat székházában került sor a szokásos tudományos szimpozionra, amelyen az ez évi főtémáról – *A Biblia szerepe a katekézisben* – Damaschin püspök és Viorel Dima (román adventista lelkész) és dr. Fodorné, dr. Nagy Sarolta, nagykőrösi református lelkész és tanár valamint dr. Szabóné Mátrai Marianna evangélikus lelkész, az Evangélikus Hittudományi Egyetem Gyakorlati Intézetének vezetője tartott előadást. Az előadásokat vita követte a MBT közgyűlési, valamint szöveggondozói bizottsági tagsága részvételével. A tudományos szimpozion keretében a hallgatók megvitatták és elfogadták a korábban tervbe vett és reménység szerint az évben megjelenő magyar-román Újszövetség és Zsoltárok könyve közös előszavát. Dr. Harmati Béla püspök és Damaschin püspök a szimpozion résztvevőinek egyetértésével hangsúlyozta e kétnyelvű Újszövetség egyházi, kulturális és a népek közötti jó viszonyt erősítő jelentőségét. A szimpoziumot követően fogadta a vendégeket Platthy Iván, a Miniszterelnökségi Hivatal egyházi ügyekért felelős c. államtitkára és tájékoztatást adott a magyarországi egyházak mai helyzetével kapcsolatos törvényekről. Ezt követően a küldöttséget a Román Nagykövetségen Petru Kordos nagykövet fogadta, ahol élénk eszmecsere folyt a két ország kapcsolatrendszeréről és az egyházak e folyamatban való részvételéről.

Május 7-én a küldöttség Békéscsabára látogatott, ahol dr. Harmati Béla püspök-elnök és Tábornszky László evangélikus esperes tájékoztatta a vendégeket a nagy múltú és evangélikus hagyományú város hitoktatási helyzetéről, majd meglátogatták az Evangélikus Gimnáziumot, valamint az ország legnagyobb evangélikus templomát és az Evangélikus Szeretothont. A vendégek érdeklődéssel hallgatták a helyi „tükörben” megismerhető evangélikus egyházi helyzetet, ezek között is örömmel hallottak a rendszeres szlovák nyelvű istentiszteletekről. Az esti órákban az Evangélikus Egyház fogadást adott a vendégek tiszteletére, melyen megjelent a város polgármestere és a helyi román önkormányzat elnöke is. Dr. Harmati Béla püspök – aki a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa elnöke is – beszédében összefoglalta a két bibliatársulat szoros kapcsolatának történetét és jelentőségét, különös tekintettel az európai helyzetre, amely külön is indokolja az ilyen jellegű találkozók mind gyakoribbá tételét.

Május 8-án reggel a küldöttség meglátogatta a békéscsabai román ortodox templomot, majd ezt követően a közeli Gyulára látogatott, ahol Nagy László gyulai református lelkész, püspökhelyettes kíséretében felkeresték a vendégek a magyarországi Román Ortodox Püspökség hivatalát, ahol Ardelean Pál, püspöki vikárius adott tájékoztatást a Püspökség székházának felújításáról (ami egyházi ingatlanért kapott kárpótlásból és a magyar állam támogatásával vált lehetővé) és a hazai román ortodox egyház helyzetéről. Ezt követően a vendégek ellátogattak Méhkerékre, ahol résztvettek egy román ortodox hittanórán az iskolában, majd elbeszélgettek a gyerekekkel és a helyi gyülekezet tagjaival, akik boldogan mutatták meg a közelmúltban felújított román ortodox templomot.

A magyarországi látogatás végén Ioan Caraza és Tarr Kálmán főtáborok értékelték a tudományos szimpozium és az egyházi látogatások tapasztalatait, s mindketten a folytatás érdemleges voltát hangsúlyozták, hiszen a Biblia használatáról való eszmecsere és egymás helyzetének közelebbi megismerése igen jótékony hatással lehet a különböző szintű és jellegű kapcsolatainkra. (T. K.)

Biblia a katechézisben

A Biblia és a katechézis a kezdetektől fogva mindig feltételezték egymást, és következtek egymásból. Ez még akkor is igaz, ha a különböző korok és felfogások különböző módon árnyalták és értelmezték ezt az egymásra utaltságot, s ha elő is fordulhatott, hogy a Biblia tanításai nem szólalhattak meg relevánsan, vagy a katechézis volt szorongatott helyzetben. Ha a katechézis része a misszióknak – és hisszük, hogy így van –, akkor létjogosultságát, küldetését a bibliai kijelentésből nyeri; és ha a katechézis az egyházba érkezők befogadásának a tanácsoló útja, akkor ezen az úton a bibliai bizonyosságtétel alapvető fontosságú.

A Biblia és katechézis egymásmellettiége Isten és ember találkozásának, kapcsolatának két fundamentális tényezőjére utal: az egyik oldalon megszólal az örök érvényű kijelentés, a Szentlélek által megelevenedik a betű, a másik oldalon pedig megjelenik a ma embere a maga sajátos, XX. század végi kontextusában. A Biblia katechézisa vonatkozó jelentőségének vizsgálatában számtalan lényeges szempontot lehet találni, ebben a néhány percben most csak kettőről ejtsünk szót röviden:

1. *A hermeneutikai megközelítés kérdése.* A keresztyén egyház nem csak az Igére figyelés helyes vagy helytelen módjában tett meg nagyon hosszú utat, hanem a Bibliához való viszonyában, a Biblia értelmezésének folyamatában is. E folyamat kezdetén az Írás olvasását és értelmezését nagyon közvetlen szemlélet, prekritikus és predogmatikus megközelítés jellemezte, amelyben a hangsúly az olvasáson, megélésen és beteljesítésen volt. Az idő előrehaladtával aztán ez a hangsúly egyre nyilvánvalóbban az értelmezőközösségre, az egyházi tekintélyre tevődött át. El kellett döntenie, hogy az Írás szövege háttérben milyen felismerhető és jóváhagyható tanítás jelenik meg, amelyik aztán dogmaként beépülhet az egyház életébe. A felvilágosodás hatására újabb fordulat következett és teljesedett ki. A kritikai gondolkodás már egyenesen értelmezési rétegekről beszél, amelyeket le kell bontani a szövegről ahhoz, hogy el lehessen jutni az eredeti, történeti, tudományos igazsághoz. Az utóbbi évtizedek nagy váltása az irodalmi-nyelvi megközelítés sokféle irányával együtt (strukturizmus, retorika-kritika, olvasásközpontú –, narratív stb. kritika). Ez az

értelmezési irányváltás abból indul ki, hogy a szöveg már nem egy „átlátszó üveg”, amely mögött meg kell keresni és fel kell tárni a valóságot, hanem öntörvényű és önmagába sűríti ezt a valóságot. Nem elsősorban a vizsgálatalással, hanem az itt és most-ban, a jelen kontextusban hat (Fabiny, 1994).

Mindez azért fontos, mert az új hermeneutikai irányok nagyon nagy hangsúlyt helyeznek magára a szövegre és a szöveggel találkozó emberre, aki befogadja és értelmezi azt. S ez nem mellékes a katechézis szempontjából sem: szükség van a szövegre! Méghozzá jó, hiteles, mai nyelven megszólaló és mindenki által elérhető Bibliára. Még a bibliai szöveggel sem lehet úgy találkozni, hogy csak hallunk és hallatunk róla. A katechézisben is értelmezzük, magyarázzuk a szöveget, de fennáll az a veszély, hogy csak az értelmezéseket magyarázzuk meg, és kevés teret engedünk a közvetlen szövegélmény hatásának. Ez természetesen nagy kihívás, hiszen sokan beszélnek ma a könyvkorszak végéről, amikor az internet és számítógép világában az információ keresés nélkül is elborít bennünket. Mégsem mondhatunk le arról az élményről és igényről, hogy a szöveg, az Írás szövege közvetlen kapcsolatra hívja az olvasó és kereső embert. Az isteni Ige emberi szavakba inkarnálódott, s ez adja a Biblia szövegének egyedülálló és kivételes rangját.

2. *A szöveggel találkozó ember sajátos helyzete felhívja a figyelmet a katechézis érintettjeire, a katechumenusokra.* A Biblia és a katechumenusok viszonyában a fenti értelmezési sokféleség mellett is adódik néhány nehézség. Ha komolyan vesszük a Szentírás Sitz im Leben-jét, ez legalább ennyire fontos a katechumenusokra vonatkoztatva is. Életkoruk, földrajzi, gazdasági, kulturális környezetük alapvetően meghatározza az Íráshoz fűződő viszonyukat. Most csak az életkor jelentőségét kiemelve, a kisebb eltérésektől eltekintve, a katechézis több korosztályt érint a kisgyermekkortől a felnőttkorig. Az emberi gondolkodás, az ön- és világlátás, az értelmi és érzelmi élet egyetlen ember történetében is óriási változáson megy keresztül. A lélektan többféle megközelítésben írja le ezt a változást, gondoljunk pl. Erik H. Erikson epigenetikus diagramjára, amelyben a csecsemőkortól az időskorig nyolc egymásra épülő fejlődési stációt ír le. Ezekben mindig fölmerül egy-egy központi krízis, amelyek az adott személyes szinten elrendeződést, egyensúlyt és megoldást kívánnak, s ha ez nem történik meg, sérül az ember identitása, egész önértelmezés (Erikson, 1991). Ez az egzisztenciális bizalom átélhetősége mindennél fontosabb, s van, amikor az éniintegritás a kétségbeeséssel kerül szembe. Tudatosítanunk kell szolgálatunkban, hogy a Biblia az életút különböző szakaszaiban különböző módon képviselhet értéket az ember számára. Kisgyermekkorban tekintély lehet azért, mert tekintély a közvetítő felnőtt számára is, a gyermek tisztelettel néz a Bibliára, mert azt a neki kedves személy is tiszteli. Serdülőkorban, Erikson szerint az identitás szempontjából legdöntőbb életszakaszban a Biblia olyan életút-kínálat lehet, amit a serdülő már nem fogad olyan magától értetődő tisztelettel, de mindenképpen kritikusan vizsgálja meg. Felnőttkorban ugyanez a Biblia mindenkitől független támasz és útjelző lehet az élet legnagyobb kérdéseiben. Mindig fontos, hogy a

Bibliával találkozó emberi milyen sajátos helyzetben találkozik a szöveggel.

Ezt támasztja alá az is, hogy az Istenben való hit is fejlődésen megy keresztül. A Szentírás is ismeri a hitfejlődést: „Én tehát, testvéreim, nem szólhattam hozzátok úgy, mint lelkiekhez, hanem csak úgy, mint testiekhez, mint a Krisztusban kiskorúakhoz. Tejjel tápláltalak titeket, nem kemény eledellel, mert még nem bírtátok volna el” (1Kor 3,1–2) – írja Pál apostol. Már a megtérés (az Istenhez fordulás) döntő mozzanata is meghatározott azáltal, hogy ki milyen belső kontextusban hallja meg Isten hívását. Ezt követően a megszentelődés folyamata még egyénibb, személyes életsorshoz, adottságokhoz, korhoz stb. kötöttebb. A hit fejlődése is nagy ívet foglal magában, a kisgyermek önmagából kivetítő, mitikus és a felnőttek által sugallt istenképétől kezdődően a felnőtt ember tudatos, intellektuális és érzelmi szinten is megérett életforma vállalásán keresztül az időskor halálon is túlmutató reménység-látásáig. A hit fejlődésének folyamatával sokan foglalkoztak már, pl. a nyolcvanas évek elején jelent meg az a kutatási eredmény, amely – jóllehet általánosságban vizsgálja a hit fogalmát és jelenségét, – hat, s egy ezeket megelőző stádiumot állapít meg (differenciálatlan, intuitív-projektív, mitikus-szó szerinti, szintetizáló-konvencionális, önálló-reflektív, konjunktív, univerzális, mindent átfogó). A kisgyermek, létének sajátos befolyásoltságai miatt az intuitív-projektív hitre képes, hiszen a tőle független valóság ismerete olyan kicsi, hogy megérzései projekciói, a hozzá közel álló felnőttek magatartásmintája alapvetően meghatározzák Istenről alkotott elképzeléseit. Ugyanakkor természetesen, hogy egy korban előre haladott felnőtt ember már másképpen hiszen, felelősen dönt akár a környezettel ellentétesen is (Fowler, 1981). A Biblia és az ember találkozásában megjelenik ez az egyéni hitfejlődési szint. Ez még akkor is így van, ha valaki már felnőtt fejjel dönt, a keresztyén élet mellett. A hite a megszentelődés folyamatában nemcsak növekszik, hanem változik is. Ugyanazt a bibliai szöveget nem ugyanúgy fogadja egy frissen megtért és egy évtizedek óta keresztyén életet élő ember. A más életkontextusból adódóan más szempontok más értékek lesznek hangsúlyosak.

A hit fejlődésén túl a katechumenusok személyes élményvilágára is érdemes egy kicsit odafigyelnünk. Különösen kisebb gyermekek esetében feltűnő, hogy milyen távol van ez a világ a Szentírás belső világától. A Biblia a felnőtt ember nyelvén íródott, másfajta gondolkodásmód szerint, a történelmi koroknak is különböző pontjain, s ez nem teszi egy gyermek számára könnyebben érthetővé. Az a gyermek, aki korából adódóan konkrétan gondolkodik és mindent magára vonatkoztat, sokféle módon érhető félre azt, ami egy felnőtt számára talán jobban értelmezhető. Gondoljunk pl. a gyermekek helyzetére a Bibliában. A gyermek léte áldásnak számít, Isten ajándékának, ugyanakkor rendkívül kiszolgáltatott. Épp a konkrét gondolkodás miatt vannak nagyon nehéz történetek: Ábrahám engedelmisségét Izsák feláldozásával kapcsolatban, Mózes különleges megmenekülése, a betlehemi gyermekgyilkosság. Mindegyik történet absztrakciót, gondolati elvonatkoztatást kívánna, amire egy kisgyermek nem képes. Az idősebbek tapasztalati világa is annyi XX. század végi vonást hordoz már ma-

gán, hogy nem véletlen az értelmezések és vonatkozások sokfélesége. Nagyon nagy a közvetítő felelőssége abban, hogy segítsen a szakadékok áthidalásában.

A katechézis az egyházba térők tanácsoló útja is, amelyben a Biblia üzenetét közvetíti. Ezt azonban nem teheti úgy, mintha mindenkinek ugyanolyan eledel járna. S ez nem minőségi különbséget, hanem a katechumenus helyzeti, kori adottságainak komolyan vételét jelenti. S nem is azáltal lesz a Biblia a katechézisben az életnek beszéde, hogy csak közvetítjük, vagy a katechumenust, a szöveggel magára hagyjuk, hanem ha kapcsolatra segítünk. Először is az önmagát kijelentő Szentháromság Istennel, aki Lelke által áthidalhat minden szakadékot. Ha nincs ez a kapcsolat, a Biblia szövege csak halott

dokumentum marad. De segítsünk kapcsolatra az írott kijelentéssel is, adjuk kézbe és szeretetessük meg a Bibliát, hogy ebben a kapcsolatban megnyílhasson a mai kor embere számára is.

Bodó Sára
docens
(DRHE)

Irodalom

Fabiny Tibor: Szóra bírni az Írást – Irodalomkritikai irányok lehetőségei a Biblia értelmezésében – Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 1994. – Erik H. Erikson: A fiatal Luther és más írások, Gondolat, Budapest, 1991. – James W. Fowler: Stages of Faith, Harper-Row, San Francisco, 1981.

A Biblia az ortodox egyház katechézisben

I. Általánosságok

Kezdetől szeretnénk hangsúlyozni, hogy jelen bemutatásunk során nem törekszünk a téma kimerítésére. Jelen értekezletünk célja tájékoztatni erről a témáról, illetve e témához kapcsolódó kérdések felvetése.

A téma jobb megértése céljából szükségesnek mutatkozik bevezetésként pár fogalom tisztázása. Ezért az anyagot két fejezetre tagoltuk, amelyen belül megtalálható minden kérdéskörnek megfelelő alfejezet (alpont).

1. *Terminológia (fogalmak).* A Biblia szó a latin biblia, -ae = könyv szóból származik, amely a görög főnév többes számú alapjából ered τα βιβλία = könyvek, Dániel próféta használja (9,2) „könyvek” értelemben, amely az „Írás” fogalomnak rokon szava (Mt 21,42; 22,9; Jn 19,36; ApCsel 8,32; 2Pt 1,20 stb.), vagy pedig a „Szent Írások” (1Makk 12,9; Róm 1,2; 2Tim 3,15).

A katechézis szó a κατηχησις görög főnévből ered, jelentése: élő szóval történő irányítás, útmatatás. Ez a szó a κατηχειν igéből származik, amelynek jelentése: valakit hangos szóval tanítani katedráról, tribünről. mai jelentése: valakit a keresztyén¹ doktrínákra tanítani.

2. *A katechizáció célja.* A keresztyén tanítás terjesztése Megváltónknak tanítványaihoz intézett parancsán alapszik: „Elmenve azért, tanítsatok minden népet, megkeresztelve őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam nektek...” (Mt 28,19–20).

A katechizáció célja, ahogy világosan kitűnik a fenti szövegből, a keresztyének vagy a keresztyénséget elfogadni kész embernek, vallásos-erkölcsi nevelése, akik beletagolódnak Krisztus titokzatos testébe, az élő egyházba. Következésképpen a katechizációban a hangsúly nemcsak a doktrínára esik, hanem éppoly mértékben a kultuszra és a diszciplinára² is, hiszen a katechizáció legfontosabb célja a hívők üdvössége.

3. *A katechézis viszonya a többi teológiai diszciplinához.* A katechézis szónak románul van egy szűkebb értelme: vallásóra, amely logikai pszichológiai mozzanatokra épül, és van egy tágabb értelme is: tanítás, oktatás, katechizáció, mint a katechétika diszciplína célja.

Ezért tehát a katechétika vagy katechézis teológiai diszciplína és szoros kapcsolatban áll minden más teológiai diszciplinával, amelyek ennek forrását és anyagát képezik. Ilyenek például az Ószövetség, az Újszövetség,

az Egyetemes Egyháztörténet, a Román Egyház története, a Dogmatika, Etika, Liturgia, Pedagógia, Pásztoráció stb. Természetesen ezen diszciplináknak nem a teljes anyagára, nem az adatok sokaságára kell figyelniük a hívők katechizációja során, hiszen nem minden hívőnek kell tudós teológussá lennie.

A katechétika leginkább a homiletikához hasonlít vagy a prédikációhoz, amely az ősegyházban³ egybemossódik, mivel mindkét diszciplinának ugyanaz a tárgya, célja, módszere. Természetesen vannak különbségek is a kettő között, azonban itt nem foglalkozunk ezekkel.⁴

II. A Biblia felhasználása a katechézisben

A katechézisben itt az iskolában folyó vallásoktatást értjük, a kátékna (katechizmusoknak) nevezett könyveket, amelyek hitoktatási célt szolgálnak, valamint a kimondott katechizációt, amely az egyházban folyik.

1. *Az iskolai vallásoktatás.* Az első évezredben a keresztény katechézis (vallásoktatás) egységes volt, mivel a kereszténység is egységes volt, egységesen fejlődött, az apostoli katechézisnek (katechizációnak) megfelelően. Az apologetikus-polemikus korszakot a II. századtól kezdődően különféle katechétkai iskolák (irányzatok) megjelenése jellemezte – pl. keleten Jeruzsálemben, Alexandriában, a palesztinai Cézáréában, Antiókiában, Szíriában, nyugaton pedig Rómában, Katarginában, Mediolanumban stb.⁵

Később, a IV. századtól kezdődően, a keresztyénség elterjed a római birodalom egész területén, előbb a pogány vallásokkal egyenlő vallás lesz, majd államvallás. Az 1054-es szchizma (szakadás) után az ortodox egyház mű maradt ahhoz az elvéhez, hogy harmonikusan együttműködjön a (kelet) római birodalommal (bizánci birodalom), ezáltal a nemzeti államok keretén belül. Így történt, hogy az államban az első iskolát az egyház alapította, a vallásoktatás pedig alapvető fontosságú volt. Később, amikor az iskolát elválasztották az egyháztól, a vallásoktatás folytatódott az állami iskolák keretein belül is. Ily módon az ortodox egyház rendkívüli fontosságot tulajdonított az iskolán belüli vallásoktatásnak, és nem gondoskodott anyagi keretről, amely a templomi vallásoktatást biztosíthassa, hanem az általa alapított iskolákat az államnak adományozta, emellett az új állami iskolák alapításá-

nál nyújtott segít kezet. Amikor ezekben az államokban egyházellenes rendszer jutott hatalomra, mint pl. a kommunizmus, az ortodox egyháznak nem volt lehetősége arra, hogy széleskörű katechétikai oktatást biztosítson.

Ha a többségükben ortodox lakosságú államokban a helyzet a fent említett módon alakult, más országokban az ortodox egyház alkalmazkodott a helyi körülményekhez. Így történt, hogy egyes államokban ortodox felkészítési iskolák (pl. Erdélyben), vagy pedig katechétikai iskolák alakultak a szórványban élő ortodox egyházban. Néhány régebbi vagy jelenlegi hittankönyv tartalmát tanulmányozva megállapíthatjuk, hogy a Biblia a hitoktatás fő forrása. Így a Dumitru Călugăr által kiadott munka, amelynek címe „Hét hittankönyv”,⁶ magába foglalja az első hét osztály vallásoktatásának anyagát, arról tanúskodik, hogy az túlnyomórészt biblikus. A leckék többsége Ó és Újtestamentumi anyag, fellelhetők benne a példázatok, csodák, Jézus tanítása (a hegyi beszéd, a boldog-mondások, az imádkozásról stb.). Persze vannak olyan leckék is, amelyek az ortodox egyház tanítását tárják a tanulók elé, ezek közé tartozik az Apostoli Hitvallás, a Szentírásról, a tradícióról szóló tanítás, amelyek az isteni kijelentés forrásai. Mindezeknek azonban erőteljes bibliai jellege van, hiszen érveik bibliai idézeteken alapulnak. Emellett találhatóak ebben a tananyagban egyetemes egyháztörténeti leckék, valamint az ortodox egyház történetéből kiragadott momentumok is. Ezek már kevésbé vagy egyáltalán nem biblikusak. Ugyanezek a vonások jellemzik a nemrég kiadott hittankönyvek anyagát is.⁷

2. *Katechizmusok vagy hittankönyvek.* Az iskolai hitoktatáson kívül az ortodox egyház betekintést nyújt az egyházi tanításokba híveinek és mindazoknak, akik meg akarják azt ismerni. E célból kérdés-felelet formájában összeállított könyveket ad ki, amelyek az ortodox egyházi iratoktól el egészen a dogmatikai, etikai vagy liturgikai hitvallásokig,⁸ a káté (katechizmus),⁹ hittétel,¹⁰ az ortodox egyházzal szóló tanítás¹¹ stb. kifejezéseket magyarázza. E könyvek tartalmából arra következtetünk, hogy a tárgyalta fő forrása a Biblia.

3. *Kimondott katechézis, amelyet az egyház keretén belül vagy arra a célra rendelt helyen tartanak.* Az állami iskolákban folyó katechizáció adott pszichopedagógiai normák között folyik, figyelembe véve a tanulók korát és ismereteit. Az egyház keretében folyó katechizációra is érvényesek ezek az elvek. A gyakorlatban azonban nem mindig tartják be ezeket, hiszen a legtöbbször különböző korú és ismeretekkel rendelkező személyekről van szó. Ebben az esetben a katechizáció elsősorban prédikáció¹² által történik, amelynek alapigéje rendszerint az istentiszteleten felolvasott evangéliumi igé, de történhet alkalmi igehirdetések (temetés, keresztesítés, házszentesítés), vagy pedig kimondott katechizáció által is. Ez utóbbi megállapított szabályokon alapuló rendszeres tanítást feltételez.

A görög ortodox egyház az iskolában folyó vallásoktatással párhuzamosan történő katechizációt is biztosít, amelyre a tanulók önkéntesen jelentkezhetnek, és amely többnyire szintén az iskola épületében folyik. Másfajta, a szó szoros értelmében vett katechizációt csak más vallások számára tartanak, akik át akarnak térni ortodox hitre.

A szórványban élő ortodox egyházban a katechizáció különböző módjait gyakorolják, a nemzeti nyelvű isko-

lak alapításától, amelyekből kikerülnek az egyházi ke-retek között folyó katechizáción résztvevők, el egészen a prédikáción vagy alkalmi igehirdetéseken folyó elem-tentáris hitoktatásig.

A román ortodox egyházban, jóllehet alaposan képe-zett szakemberei vannak, sajnos az állami iskolákban történő katechizáción kívül csak ritkán folyik hitoktatás – az is többnyire Erdélyben és Bánságban. Különböző prédikáció és katechétikai vázlatokat tanulmányozva láthatjuk, hogy ezek fő forrása a Biblia. Alig van olyan prédikáció vagy hittanóra, amelynek kijelentései ne a Szentírásból vett ígéresekben alapulnának.¹³ A bibliai megalapozottság mellett az ortodoxiában nagy szerep jut a tradíciónak és a logikának.¹⁴ Következésképpen el-mondhatjuk, hogy az ortodox katechézis alapja a Biblia.

Dr. Damaschin Severineanu Coravu
vikárius püspök-tanár

(Fordította: Szász Lilla Andrea evangélikus lelkész)

Jegyzetek

1. Lásd: N. Petrescu lelkész-tanár, *Katechétika. A teológiai szem-inárium tankönyve.* Bukarest 1978, 11–12. o. és Dumitru Călugăr lel-kész-tanár, *Katechétika. Második kiadás.* Bukarest, 1984. 7–9. o. – 2. Dumitru Călugăr lelkész-tanár, op. cit., 8–9. oldal. – 3. *Ibidem*, 10. oldal. – 4. Lásd a különbséghez illetőleg: N. Petrescu, lelkész tanár, op. cit., 13–14. o. és Dumitru Călugăr, lelkész-tanár, op. Cit., 10. ol-dal. – 5. Lásd: N. Petrescu, lelkész-tanár, op. cit., 18–49. o.; Dumitru Călugăr, lelkész-tanár, op. cit., 17–38. o.; Jean Daniélou, *La Catéchèse aux premiers siècles-Cours du R. P. Jean Daniélou, rédigié par Régine du Charlat.* Paris, 1968. – 6. Dumitru Călugăr lelkész. „Hét vallások könyv”, *A Román Ortodox Ersekség Gyulafehérvári és Szebeni, III. kiadása 1061/1943. szám, a tökéletesített új kiadása a Romanului és a Huşului Püspökség Bacău 1990.* Lásd. Dumitru Călugăr, *Krisztus az iskolában I. Tankönyv az ortodox tanulónak az elemi iskolában.* A Romanului és a Huşului Püspökség új kiadása Román, 1990. Ugyanaz érvényes más tankönyvekre is, amelyekből megemlítiük: Irineu Mihăiescu Ersek: *Az elemi osztályok vallások könyve.* Kijavított és újra kiadott Dr. Petre Semen, lelkész-tanár és Alexle Buzera, lelkész-tanár. Craiova, 1991. Partenie, lelkész-tanár és I. F. Popescu, tanár, *Az Urunk Jézus Krisztus példabeszédei és tanítás.* Az II. elemi osztálynak II. Kiadás, „Cartea Românească” kiadó. Buka-rest, 1935. – 7. Dr. Joan Sauca, lelkész. *A kicsi keresztény abc-éje,* Bukarest, 1992. Tudor Damian és Dr. Ioan Sauca, lelkészek, *Tan-könyv vallásnak. II. osztálynak,* Bukarest, 1992. Dr. Ioan Sauca, *Tan-könyv vallásnak. III. osztálynak,* Bukarest, 1993; Dr. Ioan Sauca, *Tan-könyv vallásnak IV. osztály,* Bukarest, 1995. – 8. Ide beilleszkedik „Az Ortodox gyónás” a Szent Péter Mivola a Kiev Ersek könyve, amelyet jóváhagyott a Iaşiu zsinat 1962 (Lásd: *Az ortodox egyház hit-vallása – 1642 fordította Alexandru Elian,* Bukarest, 1981). – 9. Irineu, a Modova és Succava Erseke. *A Keresztény ortodox kátéja,* Bukarest, 1942: *A keresztény ortodox káté,* Bukarest, 1990. – 10. *A keresztény ortodox hit tanulása.* Bukarest, 1952; *Második kiadás,* javított és tökéletesített Bukarest, 1992 (ez a kiadás megjelent Iaşiban is 1996); *Az ortodox egyház tanításai Temesvár, 1987.* Megemlítiük itt az imakönyvek keretén belül, egy magába foglaló gazdag ortodox tanítást: *Tanítások és imák az ortodox vallásban.* Arad, 1984. *A keresztény ortodox imák és tanítások.* Az Olteni Ersekség kiadója, Nagyvárad. 1984 (újra kiadták 1987): *Imák és tanítások az ortodox vallásból.* Nagyvárad, 1990. – 11. Ilie Cleopa Arhimandrit, *Az ortodox vallásról.* Bukarest, 1981 – 12. Lásd: Geroge Arama, *Homiletika,* Bukarest, 1903. Nicolae Petrescu-lelkész, *Homiletika. A teológiai szemináriumok tankönyve.* Bukarest, 1977. – 13. Nicolae Petrescu, lelkész, *Homiletika,* 260–278. o. Nicolae Petrescu, lelkész, *Katechétika,* 107–300. o.; Dr. Dumitru Călugăr, lelkész-tanár, *Katechétika* 187–203. o.; Sorin Cosma, lelkész-tanár. *A helyes hit szavai (Katechézis).* Arad, 1992. Petre Teodor, lelkész, *Bűnök és ere-nyek (a katechézisben).* Valea Plopuului Parohia Kiadása, Prahova me-gye. 1994. – 14. Nicolae Petrescu, lelkész, *Katechétika,* 55–56. oldal; Dr. Dumitru Călugăr, lelkész-tanár, *Katechétika,* 142. oldal.

A Szentírás a katechézisben

„Amikor eljön az Emberfia, vajon talál-e hitet a földön?” (Lk 18,8) – teszi föl a legfontosabb kérdést Jézus. Elmenetele és visszajövele között lesznek-e, akik kitartanak a hallott tanítás mellett, vagy földadják? Amikor hitoktatást végzünk, Krisztusnak készítünk népet, amely visszavárja Őt, és amelyben található hitet, amikor visszajön.

A hit munkálásának legfontosabb eszköze Isten igéje, a Szentírás, mert meg van írva: „a hit hallásból van, a hallás pedig Krisztus beszéde által” (Róm 10,17). Ugyanezt a gondolatot fogalmazza meg hitvallásunk: a hitet „a Szentlélek az evangélium által gerjeszti bennem” (Heidelbergi Káté, 21. kérdés-felelet). Tetszett Istennek, hogy a történelem során adott kijelentésének írott nyoma maradjon, kezünkbe adjon egy olyan könyvet, amelyből megismerhetjük Őt, amely által találkozhatunk Vele, segítségével bízni tanulhatunk Benne és amelynek a normáihoz igazíthatjuk a mindennapi életünket.

1. A Szentírás, amelyből megismerhetjük Istent

Abból tudjuk, hogy kicsoda Isten, hogy választott emberei történetén és prófétái ígéhirdetésén keresztül kijelentette, hogy mit tesz övéért és mit vár tőlük. Ha nem lenne kezünkben a Szentírás, hitünk egységes zsinórmértéke, akkor nem lehetne megbízható istenképünk sem. De Isten megihlette a szentírókat, hogy önközlését leírják és ebből hit fakadhasson a késői utókorban is. Ma, amikor a transzcendens élmények divatját éljük, és különböző misztikus vallások és közösségek sejtésekben keresik Istent, *felértékelődött az értelmes beszéd által kijelentett íge*, az értelmes, érthető emberi nyelven elmondott közlés Isten lényéről. Amikor azután Isten beszéde inkarnálódott Jézus Krisztusban, még egyértelműbb lett az Istenről szereshető ismeret. Ezért *Krisztus beszéde az*, ami hitet ébreszthet bennünk, nem csak általában az Istenről való tanítás, vagy meditáció. Aki Őt hallgatja, az Atyát hallgatja, aki Neki engedelmeskedik, az Atyának jár kedvébe.

Istent nem egészen jól ismerte meg az ember az Ő keze alkotásaiból, a törvényből és a próféták ígéhirdetéseiből. Jézus az, aki kijelentette nekünk az Atyát, s ezért az Újszövetség lett az ember által megszereshető istenismeret „kézikönyve”. Mi az, amit Jézus testet öltése nyilvánvalóvá tett Isten személyéből, ami addig rejtve volt? Az, hogy *Isten feltétel nélkül szeret mindannyiunkat*. Nem csak az ószövetségi választott népet, hanem immár egy másik népet, az egyházat is, amely él a Krisztus váltságának érdemeivel. Hitoktatásunk akkor krisztusi beszéd, ha ezt a feltétel nélküli szeretetet hangsúlyozza. Sokszor a morál síkjára süllyesztjük az evangéliumot és a gyermekekbe azt a gondolatot tápláljuk, hogy „Isten szeret, ha jó vagy.” A „Krisztus beszéde” (Róm 10,17) alapján a „jóság” nem feltétel, hanem következmény: mert Isten szeret, hálaából jóra törekszünk. Jézus a feltétel nélkül szerető Istent jelentette ki nekünk.

2. A Szentírás, amely által találkozhatunk a Szentháromság Istennel

A Biblia nem csak közöl valamit Isten világáról, hanem kommunikatív kapcsolatba is hoz vele. Megszólaló és megszólító könyv, ezért az élet könyve, és ezért a világ bestsellere.

Úgy kell tanítanunk a Bibliát, hogy megértsék a gyermekek, mert *amikor megértik, meg is szólal*. A megértés nem pusztán intellektuális folyamat, hanem bibliai értelemben kapcsolatteremtés, közösségre jutás is (Bolyki J.). Ezt a hermeneutikai szempontot kell a valláspedagógiának is szem előtt tartania, tehát keresnünk kell azt a módot, ahogyan legérthetőbben szólal meg a Szentírás a különböző korú és helyzetű gyermekek, illetve emberek számára, mert így válik az ihletett könyv beszédes kapcsolatba kerüljenek. A Szentíráson keresztül ismerik meg Istent úgy, mint akit kérdezni lehet, aki válaszol, akinek panaszkodni lehet, aki vigasztal, aki tanácsol és bátorságot és világos látást ad.

a.) *A Szentírás, mint a találkozás eszköze az óvodás korú gyermekek hitoktatásában*. Ha azt akarjuk, hogy a gyermek megértse a Szentírást, tudnunk kell, hogyan tanul leghatékonyabban. Ha ráerőltetünk egy, a korától idegen tanulási folyamatot, nem csak nehezen érti meg, de bele is keseredik, mert amikor nehezzé tesszük számára a tanulást, azt sugalljuk, hogy az egész keresztyén-ség a felnőtteknek való.

Hogyan gondolkodik az óvodás korú gyermek? Piaget kutatásai nyomán tudjuk, hogy a megértési folyamat *élményekhez kötődő*. Akkor jártunk tehát jó nyomon, ha közvetlen élményekhez kapcsoljuk a tanítás anyagát, ez pedig óvodás korban első sorban a *mozgás*. A varázslatos elbeszélés is leköti a gyermek figyelmét, de sokkal inkább az, ha ő maga is részévé válhat a tanulási folyamatnak, pl. mozgással, kíséri (=echo dráma) vagy eljátssza (dráma) a hallott történetet. Az utóbbi közszerűbb a valláspedagógiában, ami újnak számít, az az „echo-dráma”. A dramatizálás műfajához tartozik a bábozás is, valamint a zenei aláfestésre, „táncban” megjelenített történet- vagy érzelem-interpretáció.

Közvetlen élményekre tesz szert azzal is, hogy *kísérletezik* a tanítás anyagában szereplő kulcsfogalmakkal, érinti, mozgatja azokat, a megismerés folyamatában használhatja az összes érzékszervét. A teremtéstörténetet kiválóan lehet tanítani 5–7 éves gyermekeknek, de nem a hagyományos módon: úgy, hogy egy vagy két órába sűrítve elmondjuk, hogy melyik nap mit teremtett Isten, hanem akár hónapokon keresztül, a környezetünkben meglévő jelenségekre *rácsodálkozunk* pl. a „víz” témájához kapcsolódóan a vízen csónakot fújhat, papírzsebkendőre cseppentheti, viaszíró papírra festhet vele stb.). Hasonlóan a fény, a levegő, a növények, a fák, hegyek, kenyér, kiváló alkalmat teremtenek arra, hogy közvetlen élményekhez kössük a tanítást, ezek illata, érintése, hangzása, formaváltozása, használtsága és játékossága stb. révén. Itt nem az az elsődleges cél, hogy ismereteket szerezzen a

Szentírásból, hanem az, hogy a saját élményei kötődjenek a Szentírásban megismerhető Istenhez. A „Kánai menyegző” tanítása kapcsán nem az a cél, hogy emlékezzen arra, hogy hat köedény volt, és mit mondott a násznagy, hanem az, hogy milyen egy lakodalom hangulata, és hogy Jézus számára fontos, hogy jókedvűek maradjunk.

Kisgyermekkorban a *jelenségek primer értékét kell fölfedezni* és megbecsülni, hogy majd a szekundér értelmét később annál jobban értékeljék. Most Bartimeus meggyógyítása kapcsán nem beszéljünk a lelki látásról, csak legyenek hálások a látásukért, a sareptai özvegy története kapcsán még ne beszéljünk a lelki kenyerről, hanem csak a mindennapi kenyerről, amelyet az Atya gondviselése révén kapunk. Ha kisgyermekkorban megtanulták becsülni a kenyeret, a fényt, a vizet primer jelentésükben, nagyobb korukban annál többre értékelik majd Jézust, mint az élet kenyerét, mint a világ világosságát, mint a lelki szomjúság csillapítóját.

Istent elsősorban nem a Bibliából, hanem a környezetükből ismerik meg, amibe beleértendő a szülők magatartása is – hiszen velük azonosítják Istent! –, de ez már a családi katechézis témájához vezetne.

b.) *A Szentírás mint a találkozás eszköze gyermekkorban (7–12 év)*. A gyermek kenyeré a mese. Rajongva szereti a szép elbeszéléseket, a Biblia pedig számtalan szép és drámai feszültségű történetet tartalmaz. A kérdés az, hogyan tehetjük érthetővé és ezáltal megszólítóvá (!) a régi történeteket. A szép mesélés mesterfogásai közül most témánkhoz kapcsolódóan csak a következőket emeljük ki:

A Szentírás olyan meggyőző erejű szülő vagy hitoktató tudja közvetíteni, aki maga is átítatódott annak lelkületével. Nagyon jó, hogy vannak színes, képes Bibliák, amelyeket a gyermekek kezébe adhatunk, de egyetlen nyomtatott könyv sem pótolhatja azt a hitoktatót, akinek számára valóság lett a Szentírás. Ezért a szülők és hitoktatók hitébresztését legalább annyira fontosnak tarthatjuk, mint a jó kiadású gyermekbibliákat. Ezt pedig csak jó közösségi programokban lehet megvalósítani.

A kiegészítő háttér-információ, kortörténeti ismeretek segítenek hitelesen, megszólaltatni egy történetet. Nem betű szerint mondjuk a történeteket – mert ki magyarázza hitelesen a Szentírást: az, aki betű szerint elmondja, vagy az, aki a lelkületét és az érzelmi környezetét is érzékelteti?! Ezért megerősítjük a kiadókat abban a jó szándékukban, hogy a katechézis szempontjából is hasznos, ha írásmagyarázatokat, kommentárokat, kortörténeti könyveket adnak ki, tudva, hogy ezeket már nemcsak lelkészek, hanem hitoktatók is használják!

A jól elmondott történetet *nem is kell alkalmazni, mert önmaga is hat*. A hallgató megajándékozva érzi magát vele; a történet olyan, mint egy szép ajándékoszag, amit átadunk, és a hallgató „bontja ki” (Walter Sennhauser). Ért és tanul belőle akkor is, ha nem fűzünk hozzá magyarázatot, de ha megfelelő alkalmazást is mondunk hozzá, megtanulják értelmezni a hajdani történetet saját helyzetükre. Ez már mankó lesz az önálló bibliaolvasáshoz is.

Tíz éves kor körül elvárhatjuk gyermekeinktől, hogy *maguk is kezükbe vegyék a Szentírást*, hiszen erre már olvasási képességük és kitartáskészségük is feljogosítja őket. Református Egyházunk újabb szerkesztésű Biblia-olvasó Kalauza kiváló eszköz arra, hogy önállóan is megtanulják folyamatában olvasni és értelmezni a

Szentírást. Személyes tanúbizonyság vagyok erre, mert több éven át karácsonyi ajándékba adtam ezt a kis füzetkét a hittanosaimnak, s amikor hittanórán időnként rákérdeztem: hol tartunk a bibliaolvasásban, értitek-e, amit nem értetek, beszéljük meg – mindig szívesen beszéltek róla. Neveljük rá őket, hogy az *olvasott szakaszhoz kapcsolódóan tudjanak megfogalmazni egy rövid imádságot*. Ezzel transzcendálják a megértett tanítást, így kerülnek az olvasott ige kapcsán közvetlenül kommunikatív kapcsolatba Istennel.

A bibliai történeteket *illusztráljuk képekkel* – fenntartva azt a fenti állítást, hogy a rajzoknál mindig fontosabb a hitoktató személye – (akár táblai krétarajzokkal), mert így jobban emlékeznek rá. Megszívlelendő az a statisztika, amit az angliai katechetikai kézikönyvek közölnek: 3 hét múltán tanítványaink a hallott anyagnak mindössze 5 %-ára emlékeznek, ellenben ha a hallást szemléltetés is kísérte, akkor 50 %-ára! Ha pedig a hallottakat valamilyen saját alkotásban is megvalósíthatják (gyurma, rajz, rejtvény, fejtörő, stb.), akkor 70 %-ára. A feladat egyértelmű: ha megszólító könyvként akarjuk megismertetni a Bibliát, szívesen és szemléltetve kell a történeteket előadnunk.

A Bibliából sokat lehet tanítani fejből, mert szívesen tanulnak! Memorizálási fóbiában szenved a mai pedagógia, pedig a gyermek tényleg csak azt tudja, amit megtanult! Fogékonyak az ismeretekre. Neveket és aranymondásokat kiválóan meg tudnak tanulni. Ez az a kor, amelyik legalkalmasabb a *bibliai alapismeret* megnyerésére. Imre Lajos hajdani kolozsvári professzor megállapítása ma is érvényes: „A könyv nélküli anyagból itt sokat és alaposan kell tanítanunk.”

c.) *A Szentírás mint a találkozás eszköze az ifjúkortól kezdve*. A 13 év fölötti generációk Szentírás-használatában árnyalati különbségek vannak, de egységesen megállapítható a *közösségi tanulás iránti igény*. Itt már úgy értik meg jól a Bibliát, ha nem csak egy ember magyarázza, hanem ha a bibliatanulmányozás közösségi élmény is lehet. A megértésből akkor lesz megszólítás, ha egyházi-közösségi kontextusban hangzik az ige. Tisztelői emlegetik, hogy Kós Károly szokta mondani: „Diskurálni kell!”, s ez nem csak általában érvényes, de igaz az egyházi tanulás-tanítási folyamatra is. Beszélgetés közben munkálkodik a Szentlélek. Az emberi beszédet méltatja Isten arra, hogy általa megvilágosítsa és megpecsételje bennünk a kijelentett ige igazságát. Itt most nem csak az ige hirdetői tisztségre kell gondolnunk, hanem a bibliaköri közösségekben hangzó igemagyarázatra és beszélgetésekre is. Az ige egzisztenciális megértése az egyház közös ügye! Varga Zsigmond már 1955-ben (Ref. Egyház 314kk) hangsúlyozza, hogy „Az ige, közelebbről az Újszövetség megértése az egyház ügye is. *Isten a megújuló vagy arra kész egyházat ajándékozta meg az Ige új meg újabb megértésével.*”

Mi az, amit tehetünk annak érdekében, hogy ifjúsági és felnőtt bibliaköreink közösségi igeértés által épülhessenek? Csoportfoglalkozásra szánt írásmagyarázatot kell gyülekezeteink kezébe adni, amely írásmagyarázatok végén 3–4 olyan jól megfogalmazott kérdést kell föltenni, amiről a helyi csoportok beszélgethetnek. Így nem kész megoldásként kapják a megmagyarázott szakaszt, hanem hozzáadhatja a csoport a saját élményeit és látásmódját.

Így lesz igazán sajátjuk a hallott ige, így nyílnak ki egymás számára is, így formálódhatnak testvéri közösséggé.

3. A Biblia a mai hitoktatási gyakorlatunkban

Hogyan valósítjuk meg ezen szempontokat a mai hitoktatási gyakorlatban a Magyarországi Református Egyházban?

Jó kezdeményezések vannak. A változások utáni első években túlpörgetett tempóban kellett hittankönyveket írni, hogy a hitoktatás iránti tömeges érdeklődésnek eleget tudjunk tenni. Köszönet mindazoknak, akik vállalták ezt a feladatot. Tovább kell azonban lépniük: viszonylagosan konszolidált körülmények között, a fenti szempontoknak is eleget tévő, átgondoltabb megszerkesztett hittankönyv sorozatra van szükség 1–12 osztályosok számára, amely sorozat első kötetei lassacskán kezdenek napvilágot látni a Magyarországi Református Egyház Közoktatási és Köznevelési Intézetének gondozásában.

Jó, és hasznos, hogy kiegészítő könyvek, kommentárok, multimédiás eszközök egyre gyarapodó számban kerülnek hitoktatóink és egyháztagjaink kezébe. Ezek a segédanyagok megtermékenyítik és színesítik a hitoktatást. Nélkülük igen szürke és egysíkú lenne a valláspedagógiai gyakorlatunk.

Folyamatban van a Nagykőrösi Református Tanítóképzőben egy multimédiás katechetikai műhely fölszerelése, ahol legközelebbi céljaink között szerepel csoportfeldolgozásra szánt bibliamagyarázatok készítése.

4. Javaslatok

Mi az, amit javaslatként a Bibliatanács mai ortodox-protestáns tanácskozásának asztalára tehetünk?

– Kétnyelvű – magyar-román – bibliai történeteket tartalmazó füzetek kiadása gyermekek számára, ami a játékoság lehetőségét is magában rejti (pl. színezéssel előhívhatni egy fehér foltból a történetek egyes szereplőit, kiegészítő tárgyait, stb.).

– Csoportfeldolgozásra szánt, megfelelő exegézissel és kortörténeti háttér-információval ellátott, kétnyelvű bibliamagyarázatok készítése CD- ill. videokazettán.

Befejezésül emlékezzünk arra, milyen nagy kincset adott Isten a kezünkbe, amikor igéjét adta, s hogy milyen kincset adhatunk tovább tanítványainknak: „Az Úr törvénye... felüdíti a lelket,... bölcsé teszi az együgyűt,... megörvendeztetti a szívet, ... ragyogóvá teszi a szemet,... megmarad örökké” (Zsolt 19,8kk).

Dr. Fodorné dr. Nagy Sarolta
lelkész-tanár

Felhasznált irodalom

Bolyki János: Az újszövetségi írásmagyarázat elvei, módszerei és példái, Kálvin Kiadó, Bp. 1998. – Elizabeth Bruce – Judy Jarvis: Kaleidoscope, NCEN, Birmingham, 1994. 2 nd ed. – Fodorné Nagy Sarolta: A katechézis kommunikációs problémái, Kálvin Kiadó, Bp. 1996. – Imre Lajos: Katechetika, Magyar Református Egyház, Bp. 1942. – Ingo Baldermann: A Biblia, a tanulás könyve, Ref. Zsinati Iroda Sajtó, Bp. 1989.

A Biblia helye a katechézisben

I. Fogalmak tisztázása

1. *Biblia.* A keresztyén hit alapja. Isteni igazság (Jn 17,17), vagy az isteni elvek summája: a.) kijelentett; b.) példázott; c.) bibliai személyek tapasztalata által megerősített.

A reformáció fényt derített a Szent Íratok feltétlen autoritására, amely az ősegyházban is jellemezte a Bibliát, Zwingli Ulrich (1484–1531) svájci reformátor volt az első, aki megfogalmazta a „Sola Scriptura” elvét, elismerve a Bibliát mint egyedüli hiteles tekintélyét az isteni kinyilatkoztatásnak. „A teljes Írás” szükséges és elégséges ahhoz, hogy a Szent Lélek által üdvösségre vezessen. Semmi sem hiányzik belőle és semmit sem adhatunk hozzá (5Móz 4,2; Péld 30,5–6; Jel 22,18–19).

A Biblia a keresztyénység (Praxia) tartalma (doxa), hiszen a keresztyénység nem más, mint az Írás doxájának gyakorlatba való átültetése.

2. *Katechézis.* A katechézis az a folyamat, amelynek során valakit megtanítanak a keresztyén elvekre, pontosabban a doxa praxisba (keresztyénység) való átültetése. Ezért tehát a katechézis jóval több, mint munka, amely által a katechumenus segítséget kap arra, hogy megértse és megjegyezzen bizonyos elveket; a katechézisnek azt a célt kell követnie, amelyet a mi Megváltónk tűzött elének: „És tanítsátok őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam nektek.”

II. A katechézis tartalma

A katechézis fogalma két dolgot foglal magában

- 1.) didaskalis – az a tanítás, amely minden korosztály felé irányul
- 2.) pedagógia – „a gyermek vezetése”, amely erkölcsi, értelmi és társadalmi nevelést jelent.

A *didaskalianak* szüksége van egy rendszerre, a bibliai rendszerre. A szisztematika (rendszeres) teológia azt szolgálja, arra hivatott, hogy ne racionális (ésszerű) és könnyen elsajátítható módon adja át a helyes tanítást (doxát). A „didaskalia” többet jelent, mint bizonyos tanok világos és érthető módon történő bemutatása. Segítenie is kell a katechétát (és a katechumenust) arra, hogy megértse a tanok koherenciáját, mivel a bibliai igazság nem egy bizonyos számú doktrína egymás mellé illesztését jelenti, hanem azt az egyetlen igazságot, amelyet didaktikai okokból felbontottak doktrínákra, olyan részekre, amelyek koherensek, és sohasem határolhatók el élesen egymástól.

A *katechézis*, miután pontról pontra elvezeti a katechétát (katechumenust) az igazság részeinek ismeretéhez, a teljes komplex igazság megértéséhez nyújt segítséget. Ez a komplexitás (összetettség) különös segítséget kölcsönöz az igazságnak, amely lényeges vonatkozásaiban könnyen érthető, de amely esélyt nyújt az elmélyülésre, hogy mindig legyen megértenivaló és megtanulnivaló. Ez az összetettség (komplexitás) segíti a kutatót az igazság egysze-

rűségének meglátásában és abban, hogy megértse, a megváltás mindenki számára elérhető, mégis ugyanakkor segít alázatosnak maradni, megértve, hogy az teljességgel soha nem ragadható meg.

Pedagógia (formálás, képzés) erkölcsi, szellemi és gyakorlati modell.

III. A Biblia helye a katechézisben

1.) *A Biblia tanít.* „A teljes Írás Istentől ihletett, hasznos a tanításra, a feddésre, a megjobbításra, az igazságban való nevelésre, hogy tökéletes legyen az Isten embere, minden jó cselekedetre felkészített” (2Tim 3,16). Az Írás tartalmazza a Megváltóról szóló tanítást, megmutatva, hogy mi igaz és méltó arra, hogy elhiggyék, valamint azt, mit hogyan kell alkalmazni. Megtanít a megváltás tudományára, arra, hogyan kell Istent „lélekben és igazságban” imádnunk. Megmutatja, hogy az imádság nem más, mint Istennel való kapcsolat, tehát több, mint rítus, az értelem és a szív magatartása, gondolkodásmód, életmód. Ily módon a Szentírás az élet minden területét fedi.

A Szentírás a katechézis tárgya, mivel tartalmazza a feddhetetlen életmódra való utasításokat, mindazt, amire szüksége van az embernek, hogy felkészült legyen az üdvösségre (megváltásra), ugyanakkor azonban a katechézis metodikáját is adja.

2. *A Biblia modellt kínál.* „Megjelentette neked, óh ember, mi legyen a jó, és mit kíván az Úr te tőled!” (Mik 6,8)

A Biblia nem szorítokzik csupán szabályok felállítására, amelyek előírják az embernek, mit szabad tennie és mit nem, hanem modellt állít. Ahhoz, hogy Mózes teljesíthesse Istennek, arra vonatkozó parancsát, hogy készítse szentélyt Izráel népe számára, az Úr modellt ad neki – a mennyei szentélyt. Hogy a tanítványok megérthessék, mit jelent Isten dicsősége és az ő országának dicsősége, hogy később bizonyosságot tehesen más előtt arról, hogy „amit saját szemünkkel láttunk, azt hirdetjük nektek”, Jézus felvitte őket az „elváltozás hegyére”, hogy eléjük tárja a dicsőség modelljét, hogy megérthessék.

Minden bibliai parancsnak megvan a maga illusztrációja a különböző bibliai személyek életében, akik egyrészt modellként állnak előttünk, segítve abban, hogy megértsük a szóban forgó parancsok megjelenési formáit és a körülményeit, másrészt bizonyítékként szolgálnak arra nézve, hogy elérhetőek, hozzáférhetőek mindenki számára, aki cselekedni akarja Isten parancsát (akaratát).

Jóllehet a Biblia tele van részleges modellekkel, amelyek különböző bibliai elveket hangsúlyoznak, pontosabban részigazságokat, a maga teljességében szemlélve Jézus Krisztust, mint tökéletes modellt mutatja meg, akiben egyesülnek a különböző részigazságok, vagyis benne a teljes igazság a maga komplexitásában van jelen. Ő a mi tökéletes modellünk és cáfolhatatlan bizonyítéka annak, hogy Isten akaratát nem nehéz teljesíteni, amit tőlünk Isten elvár, nemcsak Isten számára lehetséges, hanem azok számára is, akik benne bíznak. Maga a Biblia is modell, amely Isten akaratát állítja eléink, az ő elvárásait irányunkban, de előtérbe helyezi az embernek tett ígéretét is.

3. *A Biblia erőt ad a modell megvalósításához is.* A Biblia nem korlátozódik csupán arra, hogy világos és mindenki számára érthető tanítást nyújtson, arra sem, hogy megmutassa, miként lehetséges megcselekedni azt,

hanem megadja a szükséges erőt is ahhoz, hogy a tanítás hatékony legyen.

De a Biblia megadja az erőt is a modell megvalósításához azzal, hogy foglalkoztatja az embert, s ezen keresztül felébreszti az érdeklődést, a motivációt, az embernek minden Istentől kapott értelmi, érzelmi és fizikai képességét latba vetve. Ez történt Gedeonnal is, akit foglalkoztatott az, hogy mi történik vele és népével, ellentétben azzal, amiről az Írások szólnak, hogy Isten hogyan cselekszik az ő népével. Gedeon aggodalma lett annak az erőnek a mozgató rugója, amelynek meg kellett mentenie Izráelt. Ugyanakkor maga a Biblia „Isten ereje mindazok megváltására, akik benne bíznak.” Az Írás betűjében újjáteremtő (újjászülő) erő rejlik, „mert Isten igéje élő és ható” (Zsid 4,12). Isten igéjének ereje királyokat fosztott meg trónjuktól, vezetőket támasztott meg, megnyitotta és bezárta az eget, bűnözőket győzött meg, szenteket vezérelt, betegeket gyógyított, leprásokat tisztított meg, felszabadította az elnyomottakat, megelégitte az éhezőket, bátorította a félénkeket, szétzilált családokat egyesített, ismét egyesítette a rideg vált szíveket, lecsendesítette a szenvedélyeket, életet mentett meg. Csakis Isten élő igéjének van ilyen hatalma.

Harmadsorban a Biblia az embert Istenhez vezérli, aki abszolút hatalom és akinél minden lehetséges. A Biblia segítségére van szüksége a hívő embernek abban, hogy annak társaságában láthassa magát, akié minden hatalom mennyen és földön, amely arra ösztönöz, hogy menjen a széles világba, és vállalkozzék nagy dolgokra, az Úrért.

4.) *A Biblia motiválja a keresztyénységet a katechézisében (katechumenusban).* Személyes tanulmány által a katechéta (katechumenus) Isten által kínált áttekintést nyer, értelme felfogja a modell értékét és fontosságát, szíve pedig indítást kap ennek a modellnek a gyakorlatba való ültetésére. Isten Szentlelke segít, hogy a hitetlenség hályoga lehulljon a szemről, és így a hitetlenségből hívő ember váljék, aki meglátja, hogy ő is képes elsajátítani ezt a modellt.

IV. Konklúziók

A Biblia a katechézis tárgya. A protestantizmusban a katechézis segíti megérteni és gyakorolni a bibliai tanítást, nemcsak azért, mert ez feltétele az üdvösségnek és a Krisztussal együtt folytatott életnek, hanem azért is, mert a Biblia gondolkodásmódja az ő saját gondolkodásmódjává válik, s ily módon megváltozik egész intellektuális, spirituális (szellemi) és erkölcsi (morális) természetű. A katechézis feladata az, hogy segítséget nyújtson a katechézának (katechumenusnak) a Biblia tanításának megértésében és gyakorlatában. Tudva, hogy az Írás Isten megváltó ereje, amely a katechizáció folyamatában is munkálkodik, jó, ha a katechizált személy (katechumenus) memorizál bizonyos részeket a Bibliából, amelyek kritikus pillanatokban a lelkiismeret munkaeszközévé válnak, szabad idejében pedig anyagot szolgáltatnak az elmélkedésre, ily módon megerősítve az elmét és az érzelmet, hozzájárulnak a szellemi megtisztaláshoz, inséges időben pedig erőt adnak.

A hetednapos adventista egyházban, mint minden protestáns egyházban, a Biblia a katechézis központja és lényege.

Dima Viorel

(Adventista Egyház)

Fordította: Szász Lilla Andrea (evangélikus lelkész)

A Biblia a katechézisben

Amikor a keresztyén tanítás során a Bibliát mint a tanítás anyagát átadjuk a tanulóknak, akkor mindig *ugyanazt* adjuk és mégis mindig mást. *Mindig ugyanazt* – nem is csekély mértékben. Hiszen a keresztyén tanítás anyagának túlnyomó részét a Biblia képezi. A mai magyar evangélikus gyakorlatban a 8 osztályos gimnáziumi tanterv az, amely a legtöbb Biblián kívüli anyagot tartalmazza, ez 50 %-ot tesz ki. Az általános iskolai, óvodai, gyülekezeti tanítás anyagának csekély része merít Biblián kívüli területekről (egyház történet, dogmatika, etika, más vallások, más felekezetek ismerete, egyházismeret stb.). Eltér ez a gyakorlat pl. a nyugat- és észak-európai gyakorlattól, de kifejezi azt a meggyőződést, hogy a keresztyénség fennmaradásának és megújulásának az a feltétele, hogy minden nemzedék találkozzon a Bibliával, megismerje, megértse és képes legyen továbbadni.

Mégis mindig más az, amit a hitoktató a tanulók kezébe ad. Ha visszatekintünk az elmúlt évtizedek európai vallás-pedagógiájának alakulására, a Biblia tanításának módjára és hangsúlyaira, érdekes változásokat fedezhetünk fel.

Visszatekintés

A hatvanas években szinte lázas érdeklődés ébredt a *történetkritika* módszerei, eredményei, „felfedezései” iránt. Ennek az érdeklődésnek úgy lehetne megragadni az atmoszféráját, mintha az emberek azt akarták volna megismerni, amit eddig az egyház, a teológia elrejtett előlük. Titkokat megtudni, a kendőzetlen „igazságot” megtudni – ez volt a szándék. Ha beletekintünk a kor vallás-pedagógiai irodalmába, szinte más sem találunk, mint „hagyományt” és „réteget”. A magasabb osztályokat bevezették a hittanórán a történetkritikai munka fejlődésébe és eredményeibe. A szinoptikus kérdés foglalta el pl. az egyik központi helyet a hitoktatás anyagában. megtanították a különbségtételt aközött, amit „ír” és amit „gondol” a biblia szerző. Textusokat analizáltak. Így szerepelt a Biblia a katechézisben.

A hetvenes évekre változott a helyzet, változott az érdeklődés. Az ún. *problémaorientált hitoktatás* témák, „problémák” köré gyűjtötte a tananyagot. A kor higgadt, korrekt és józan vallás-pedagógiai könyve azért küzd pl., hogy a Bibliát adekvát módon tanítsák. Ne emeljenek ki egy-egy téma köré úgy ó- vagy újszövetségi történeteket, hogy azok végképp kiszakadjanak a bibliai kontextusból. Ne tekintsék a bibliai szöveget bármi más irodalmi, vallási szöveggel egyenrangúnak, ami csak szemléleti, mintegy illusztrálja a felvázolt problémát, a tárgyalt témát. Ne kövessen csupán kognitív célt, a megismerés célját a Biblia tanítása, hanem vállalja és ne tagadja meg az affektív célt és a cselekvést, döntést motíváló célt sem. Egy érdekes vallás-pedagógiai témája ennek a kornak az a veszély, hogy a bibliatanítás áldozatul esik egy méltatlan és igaztalan szembeállításnak; az anyagközpontú és a diákközpontú tanítás szembeállításának. Ha ez megtörténik, az lehet az eredménye, hogy a Biblia mint a múlt rekvizituma elveszti a mai élethez való közét, kapcsolatát és üzenetét.

A nyolcvanas éveket ismét más szempont jellemezte. Sok logikusnak tűnő előrejelzéssel és aggodalommal

szemben újra előtérbe került ekkor a „*vallásosság*” iránti igény. Ekkor terjed el a teológiai irodalom és mindennapi gyakorlat szókincsében a „*spiritualitás*” szó. És ekkor válik a hitoktatás központi témájává a „*tapasztalatorientált illetve élményorientált*” tanítás, és válik izgalmassá a *szimbólum didaktika*. Ilyen címeket találunk ekkor a tanítás anyagában: A hit – ahogyan a bibliai szereplők megtapasztalták – és ahogy mi átélhetjük; Egyház – ahogy a mindennapjainkban találkozunk vele. Ünnepek, épületek, tárgyak, képek, szimbólumok kerülnek az érdeklődés középpontjába. A Bibliát is szimbólumforrásként fedezi föl ekkor a vallás-pedagógia, sőt a gyakorlati teológia más ágai is (sötétség-világosság; magasság-mélység; arc, szív, út, tűz, forrás, kert, kenyér, hajó stb.) A tanulók mindennapi élményeit és tapasztalatait veszi nagyon komolyan ekkor a vallás-pedagógia és arra tesz kísérletet, hogy lelki élményeket találjon a diák a Bibliában és az egyházban. Ehhez egyebek mellett a szimbólumok felfedezése tud segítséget nyújtani.

A kilencvenes évek azután új kihívást hoznak a katechetika számára. Túlnéz a hitoktatás a keresztyénség keretein, fölfedezi a *nem keresztyén vallásokat*. A párbeszéd, a határokon való átívelés, a vallási pluralizmus, a(z) ilyen értelemben vett) közös tanulás a központi téma, vele együtt kerül az érdeklődés középpontjába az ökumenikus hitoktatás, illetve az etikai kérdések szerepe úgy is, mint a keresztyén hitoktatás egyik eleme és úgy is, mint a hitoktatás párhuzamaként több országban felkínált vallás- és etika oktatás egyik eleme.

Ebben a folyamatban azt láthatjuk, hogy a katechetika természetesen nem független, izolált tantárgyként szerepel, hogy „örök igazságokat” továbbítson, hanem felelni igyekszik az adott kor kihívásaira. Ilyen értelemben *ugyanazt a Bibliát minden korban „más” könyvként adja tanuló kezébe*. Más kérdés, hogy megtalálja-e minden esetben a kényes egyensúlyt a között, hogy igyekezzen válaszolni a kor kihívásaira és a között, hogy a maga teljességében, lehetőleg csorbítatlanul igyekezzen átadni a rábízott értéket, az Isten szeretetéről szóló evangéliumot.

Miben segít nekünk mindez a tapasztalat?

Ezen a találkozón résztvevő egyházak közül egyik sem mondhatja magáénak a fent vázolt gyakorlatot. Az utóbbi 40–50 évben közülünk senki sem végzett folyamatosan iskolai hitoktatást úgy, hogy az az általános- és középiskolák valamennyi évfolyamát érintette volna s abban kevés kivétellel valamennyi diák részt vett volna. Egy adott ponton lépünk tehát ebbe a folyamatba, akkor is olyan sajátságosan, hogy tanítói munkánk csak részben közügy (fakultatív tantárgy, tantestületen kívüli oktatókkal, állami óradíj nélkül) s vele messze nem ériük el a tanulók túlnyomó többségét. Saját időpontban, saját helyzetben lépünk bele tehát a rendezett, összefogott, közös tantervet követő hitoktatás folyamatába. Milyen tanulságokkal szolgál nekünk a Biblia tanításával kapcsolatban az az út, amelyet az európai hitoktatás az elmúlt évtizedekben végigjárt?

Több adódó lehetőség sorából kettőt szeretnék kiemelni.

1. Olyan *Biblia-fogalmat* tanítsunk első osztálytól kezdve, melyre építeni lehet a továbbiakban és nem kell a tanulókat „kitanítani” belőle (Tamminen, 108). A most idézett vallásdidaktikai könyv elénk tár egy felmérést, amely azt vizsgálta, hogyan vélekednek különböző életkorban a fiatalok a Bibliáról; azaz milyen Biblia-fogalmuk van. A felmérés kimutatja, hogy a kisgyermekekre jellemző a Bibliának szinte *mágikus tisztelete*. Úgy tekintenek rá, mint szent könyvre, amelynek minden szava feltétlenül igaz. A gyermekkor későbbi szakaszában ez a kép módosul. A 9–10 évesek számára a Biblia továbbra is érték marad, de azért, mert az *Istenről és Jézusról szól, és szent történeteket tartalmaz*. A 15–16 évesek között már csak minden tizedik mondja ezt. Viszont minden harmadik megkérdezett a Bibliát *az ember lelki vagy etikai útmutatójának* tekintette. Ekkor jelennek meg a kritikai válaszok is, amelyek kétségbe vonják, vagy vitatják a Biblia igazságát. Ennek a megjelenő kritikának a tárgyalása most nem tartozik szorosan témánkhoz (Tamminen, 107).

Mágikus könyv – szent történet – lelki és etikai útmutató. Ez az a vélemény sor, amelyet látnunk kell magunk előtt. Ha a dolgozat első részének képét használjuk, azt kell mondanunk a Bibliát közvetítve nemcsak mi adunk mindig *mást* hallgatónk kezébe, ők maguk is mindig *másként* (más könyvként) forgatják azt. Ez a helyzet tagadhatatlanul mutatja azt a magatartást és irányvonalat, amelyet ha elvétünk, jómagunk tesszük bizonytalanná a Biblia útját a ránk bízott fiatalok életében. Ahogyan Tamminen megfogalmazását idéztük: nem szabad olyan Biblia-fogalmat tanítanunk, amiből később szükségszerűen „kitanulnak” a fiatalok. Ami igaztalanul bizonyul, ami nem áll meg az idők és a vele jövő változások során, amit el kell vetniük a felnövő fiataloknak, mert azonos kategóriába került a mesekönyvekkel és így maximum az a jövő várja, hogy a gyermekkor szép emléke marad.

Hol kell konkrétan erre a szempontra figyelni? A csodatörténeteknél, a gyógyítási történeteknél és a biblia isteni-emberi kettős eredetének képviselőiténél. Hogyan akadályozhatjuk meg azt, hogy a gyermekek a *csodás- és gyógyító történeteket* úgy memorizálják, hogy azok idővel – mivel valószínűleg nem tapasztalnak a saját életükben hasonlót – a mesekönyvek világába kerüljenek, azaz elveszítsék hiteleségüket? A jó vagy rossz megoldás a *súlypont megtalálásán* múlik. Ha pusztán a hatalmas csodára, a természetfölötti eseményre tesszük a hangsúlyt, nagy a valószínűsége, hogy zsákutcába csaljuk diákjainkat. Ha beleérző képességekre építünk, megközelíthetjük velük együtt ezeknek a történeteknek a mélyebb rétegeit. Építhetünk arra, hogy kiválóan át tudják érezni a bajba jutott, szenvedő, közösségből kirekesztett, minden szempontból korlátozott emberek helyzetét és nyomorúságát. Ugyanilyen valóságként tudják átérezni, megérteni a szabadító Jézus tettét, a visszaadott lehetőségeket, mozgásteret, közösséget, biztonságot. Így nem a mágikus csodatevő Jézus képét őrzik magukban, hanem a szükségét látó emberhez odalépő, őt felemelő, számára az életet visszaadó Jézus képét. Az előző kép mulandó és hitelét veszti. Az utóbbi megmarad és az élet

minden körülményei között megőrizheti hitelességét. Nem korlátoznunk kell tehát a Biblia üzenetét, hanem megtalálni a központi mondanivalót. A hitoktató akkor jár el helyesen, ha nem pillanatnyi hatásra törekszik, hanem olyan hosszú utat képzel maga elé, amelyen hosszú távon haladhat a diák a fölfedezett Bibliával együtt.

Hasonló a mondanivalóm a másik témával, a *Biblia isteni és emberi eredetével* kapcsolatban. Csupán a téma érzékenysége miatt említem külön. Kisgyerekekben nagyon könnyű megerősíteni a bennük amúgy is meglévő képet a „mágikus Bibliáról”. Hálás feladat ez rövid távon, mert a boldog elfogadás élményében részesíti a felnevelteket. Hogy mennyire rövid a „hosszabb táv”, ahol ez az út kudarcba fullad, azt láthatuk az életkori áttekintésben. Mi a teendőnk? Bizonyosan nem a hatvanas évek európai hitoktatásának útja. Elkerülhetetlen azonban, hogy korán rámutassunk arra, hogy a Biblia isteni eredete ellenére emberkezén át jutott hozzánk. Emberi története van. Így nemcsak az Isten szent és örök vonásait, hanem az ember vonásait is magán hordja. Diákjaink általában értelmesebbek annál, mint amennyit mi róluk feltételezünk. Ebben az összefüggésben is elegendő pl. nem elhallgatni, hogy alapvető történetek többféle, egymást gazdagító formában szerepelnek, mind az Ószövetségben, mind az evangéliumokban. Nem feladatunk a történetkritika amúgy is törekeny rejtelseibe bevezetni a diákokat, de nem szabad olyan Biblia-fogalmat közvetítenünk, ami a legkisebb gyermekkor mágikus elvárásainak felel meg.

2. *Tudatosan keressük a kapcsolatot a diákok életét és Biblia között.* Nagyon sok kritika éri azokat az egyházakat, amelyek a dolgozat első részében tárgyalt módon, 12–13 iskolai éven át, kevés kivétellel minden fiatalnak oktatnak hittant. A kritika oka az, hogy minimális hatékonysággal dolgoznak. Ennyi év után nincs a fiataloknak számottevő bibliaismerete és egyházi dolgokban való jártassága. *Frieder Harz* valláspedagógia professzor a következőképpen válaszol erre a kritikára. „Az okot a fiatalok maguk adják meg: Ami a Bibliában áll, az régi-módi, és semmi köze az életükhöz.” Tovább elemezve a problémát, a megoldást is megpróbálja megfogalmazni: „... a gyermekek és fiatalok mégis megszólíthatók vallási kérdésekkel. De alávetik a vallási kínálatot annak a vizsgálatnak, hogy az életükhöz illik-e, hogy kapnak-e általa valamit, ami most továbbsegíti őket, amivel most kezdeni tudnak valamit... Úgy kell közel vinni hozzájuk a hitet, mint valamit, ami az életükhöz illik” (Harz, 367).

Harz professzor szavai nem szorulnak magyarázatra. Egyetlen következtetést vonunk le mondanivalójából. A finom különbségtételt aközött, hogy valakit rejtett és álcázott erőszakkal „segítsünk” a hit felé és aközött, hogy rámutassunk a kapcsolópontra a Biblia üzenete és az ember konkrét helyzete, élete között. Az előző minden körülmények között tilos. Az utóbbira pedig úgy kell törekednünk, mint feladatunk lényegére. Ha a diák nem érzi, hogy a hittanórán tanultaknak, a Bibliának köze van az élete egyéb területeihez, azt segíteni, támogatni tudja, abban eligazodni segít, akkor vagy egyáltalán nem fog hittant tanulni, vagy meglepő gyorsasággal szór ki memóriájából mindent. Csak az marad meg, ami beépül, ami kapcsolódik, aminek az ember életéhez és személyiségéhez köze van. Ezt a kapcsolatot megtalálni,

erre rámutatni igaz módon, érthetően és vonzóan – valahol itt található a hitoktatás, a bibliatanítás művészete. Csak ha ezt a célt igyekszünk minden adottságunkkal és lehetőségünkkel elérni, akkor teljesítettük a távozó, mégis jelenlétét ígérő Jézus missziói parancsát.

Szabóné Mátrai Marianna
(Evang. Hittudom. Egyetem)

Felhasznált irodalom

Kurt Frör: Grundriss der Religionspädagogik, Friedrich Bahn Verlag Konstanz, 1975 – Ursula Fruchtel: Mit der Bibel Symbole entdecken, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1991 – Frieder Harz: Hogyan szólíthatunk meg hitkérdésekben gyermekeket és fiatalokat? In: Lelkipásztor, 1997. 367–371. lp. – Kalevi Tamminen – Laulikki Vesa – markku Pyystämén Hogyan tanítsunk hittant? Teológiai Irodalmi Egyesület, Budapest, 1998.

VISSZHANG

Észrevételek

Karasszon Dezső bírálatához

Bolyki J. – Csanády A.: *Kinyilatkoztatás: két megközelítés c. könyvéről*

Karasszon Dezsőnek eredendően hálával tartozom azért, hogy átrágtta magát (feltehetőleg) Bolyki Jánossal felesben írott könyvünkön és vette a fáradságot, hogy ismertetést írjon róla a Theológiai Szemlében. Én pedig most álnok kutyaként beleharapok a jótevő kézbe – de hát mi mást tehetnék? Nem azért vagyok kénytelen, mert írásomat Karasszon elutasítva ismerteti. Ettől még az olvasó – megismerkedvén mindkettőnk álláspontjával – maga dönthetné el, hogy melyikünkhöz hajlik és kit mennyire ajándékoz meg egyetértésével. Sajnos, azonban az olvasónak erre nem igazán ad módon Karasszon, dolgozatomat félreismerteti. Sietve tegyem hozzá: nem csalárdul, hanem csupa lélekmentő jó szándékkal – ami ugyan gyakorta rosszabb a romboló indulatnál, s mint tudjuk a pokol tornácát is azzal rakták ki a burkoló szakmunkások.

Így összegezi megállapításait a 192. oldalon: „A szerző véleménye szerint... félre kell tenni Isten kijelentését és a mai kor társadalmi és természettudományos ismereteiből, tapasztalataiból, saját ismeretanyagunk alapján kell meghatározni, hogy ki volt Jézus.” Kevéssel tovább: „... a Bibliát csak a maga korának a háttéréből lehet megmagyarázni. Éppen a mindenkori korszellemnek adjunk szabad utat?” – Ő maga is szorong ezek olvasásától; attól, hogy belemerüljön ezekbe a káros gondolatokba. Az inkvizítori dilemmát úgy oldja meg – ötletesen –, hogy bírálatát olvasóinak már csak vizsgálva adja tovább írásom velejét. Így viszont az is kérdéses marad: mennyire érthette azt meg egyáltalán.

Azt hiszem, mindannyian félünk az új és számunkra idegen gondolatoktól és azok következményeitől – én legalább is igen. Félünk megtörni szent hagyományainkat, a világnak azt a képét, amelynek védelme alatt felnevelkedtünk. Aki azonban félelmével nem képes szembebeszélgetni – próbára tenni a készen kapottakat, annak bizony kevés esélye van a megismerésben való előhaladásra. A nehéz kérdés – amit könyvem tárgyát – éppen ez az előhaladás. Az előhaladásról a megismerésben azért nem mondhatunk le, mert az a való világban mindenütt jelen van. Ennél fogva elkerülhetetlen annak reflexiójában – a megismerésbe – is.

Karasszon ezzel száll szembe. Visszahátrál oda, ahonnan az én gondolatmenetem kiindult és egyebet már nem is igen tesz, mint ismét és ismét fejmemre olvassa, hogy állításaimból ez sincs, az sincs benne a Bibliában, tehát nem igaz. Másfelől pedig: amit mondok, nem is én mondom, hanem szerinte a belőlem beszélő – mert számomra kinyilatkoztatás tekintélyű – Hegel.

Karasszon eléggé leegyszerűsíti a dolgot és visszalép a teológia átlagos tudományosság-igényén is túlra. Tudomást sem vesz hermeneutikáról, ismeretkritikáról és egyéb effélékről, de épp ezáltal szélsőségesen demonstrálja azt a tradicionalizmust, amelyekben a keresztyén (protestáns) gondolkodás fennakadt, s az egyházszervezet válságba – meddőségbe került. A vele való vitának ilyenképpen van értelme. Ez hát az, amiért rászánom magam, hogy hozzászóljak a bírálatához.

Létezés és fejlődés – teremtés

„Folyamatos teremtésről beszélni – tetszetős dolog” aposztrofálja a teremtés ügyében írottaimat Karasszon: „Azonban a Biblia a *kezdetben* szóval kezdődik: *Kezdetben* teremtette Isten az eget és a földet... Ami ezután következett, az mind erre épült, beleértve az ember munkáját, a kultúrát is... Igaz, Isten nem hagyta magára az embert, tovább is munkálkodott. *De az már* gondviselés, áldás, vezetés, parancsadás, ítélet, imameghallgatás, vagy éppen üdvözítés, *nem a világ teremtése* (Theol. Szle: 190. old. kiemelés tőlem: Cs. A.)”. Bizony a bibliai teremtéstörténet ilyenképpen összefoglalása megengedhetetlenül torzít, annak érdekében, hogy elkerülhesse – és meg se említse – az általam megfogalmazott valódi kérdést.

1.) Mai ismereteinkkel próbáljuk felfogni a Bibliában elbeszélteket (s nem Hegel interpretációval – amint szövegemet torzíja K.). Természettudományos fogalmainkat próbáljuk megfeleltetni a bibliai *képekkel*. Mert az itt szereplő „ég és föld” csakis képi megfelelőként azonosítható egyáltalán az ősbobbanás (szintén nem képmentes! de kozmo-fizikai folyamatok matematikai leírásával megalapozott) fogalmával. A XX. századi tudománnyal felfogott kezdettől hol van még a föld! De egyáltalán a

testiség: a tömeg és annak atomos-molekuláris szerkezete? S ennél fogva hol van az ég – a csillagközi tér és az abban áramló energiák, elemi részecskék és anyagi képződmények halmazai? Évmilliárdok távolában. Szó szerinti értelemben a kezdet semmiképp nem jön össze ég-gel és földdel – mai ismereteink rendszerében.

2.) Karasszon szövegében elhomályosodik, szinte eltűnik a bibliai teremtés egész *története*: Isten teremtő munkájának további „hat napja” – folyamata. Méghozzá annak ellenére, hogy megelőzőleg igazán színesen taglalta azt a nyelvi apparátust, amellyel a bibliai elbeszélés leírja a hat nap egyes fordulóit, részeseményeit. A bibliai elbeszélés viszont végig halad a föld *tárgyi* világának sokféleségén és a teremtés – de ha így tetszik jobban: Isten alkotómunkája – csak az ember létrehozásával fejeződik be; nem pedig a pusztaság lét (=ég és föld?) előhívásánál. Eltűntette a folyamatot, leredukálta egyetlen varázsütésre. Miért?

Mert a kérdés, amit könyvemben feltettem, nem a kezdettel kapcsolatos, hanem a folyamatnak a Bibliában olvasható elbeszélésével, pontosabban a folyamat megszakításával a teremtés *befejezésével*. Tudhatunk-e mit kezdeni mai életünkben olyan teremtés-gondolattal, amelyik véget ér az ember megjelenésével? Egyáltalán, mikortól kezdve tekinthetjük úgy az embert, hogy készen van, azaz meg van teremtve? Könyvemben ez áll: „Melyik fejlettségi fok, melyik korszak emberét? Netán a legutolsó úgy, ahogy azt láttuk fennebb a polgári öntudatban? Vagy az összeset? Akkor pedig honnantól: a *homo habilistól*, vagy a *homo erectustól* kezdve? Vagy mégis csak a *homo sapienstől*? (68. old.)”

Magyarán szólva: az ember ugrásszerű, de egymást folyamatosan követő lépésekben fejlődik ki állati előzményeiből, s az megint az élettelen természetből, stb. Ez a folyamat zajlik mindmáig és a jelen pillanatban is, sőt remélhetőleg azon is túl – ki tudja meddig. De akkor mit gondolhatunk a teremtésről? Legfőképpen a hatodik napról, az ember teremtéséről? Az ember ugyan még mindig keletkezésben van, de teremtése már rég bejeződött volna?

Ha viszont itt kénytelenek voltunk áttörni a Biblia-értelmezés archaikus-képietes világának hagyományos védművét és kitéttük magunkat a tapasztalati valóságra alapozott kritikai gondolkodásnak, maradhat ez egyetlen kivételes eset? Egyszer elkövetjük, használtuk eszünket és érzékszerveinket, de bizony soha többé nem? Ha pedig elkezdjük szabadon használni Isten-adta jelenbeli megismerő képességeinket, akkor ezzel elvetettük mindenestül a Bibliát és megtagadtuk Istent?

Az inkvizítor erre játszik, ezzel a gondolattal próbál megfélemlíteni. Évszázadok óta. Azért teszi, mert önmagában nem bír szembenézni a saját rettegésével. Inkább reánk uszítja. Miért kéne azonban abban hinnünk, hogy amivé formálódott az ember történelmének során, az nem Istentől való, hanem alapjában és egészében gonosz, de legalább is értelmetlen?

A Biblia totális érvényének követelése – fundamentalizmus

Fél-könyvemben törekedtem megvilágítani, hogyan kötődnek a Biblia egyes részei a maguk korának körülményeihez, ha tetszik: „korszellem”-éhez; hogyan alakította

ki a zsidó nép ókori fejlődése során a maga istengondolatát társadalmi körülményeinek megfelelően tovább s tovább. Ennek részleteit nem én fedeztem fel, hanem a társadalomnéprajz és -antropológia, régészet, stb., tárta és tárja fel az elmúlt 100–150 évben, kutatók sokaságának munkájával. Ennek elemeivel a művelt Biblia-tudomány tisztában van, legfeljebb általánosságáról nem óhajt tudomást venni – úgy mint például Karasszon professzor úr is. „... az egyszer elhangzott isteni üzenetet a következő korszak emberei is tiszteletben tartották, abban Isten ígéjét látták... ha Jézus vagy a tanítványok azzal érvelnek, hogy „meg van írva”, akkor nincs tovább vita. Az írás szava perdöntő... Jézus nem azt ígéri, hogy az újabb és újabb korszakokban Isten új üzeneteket fog adni, hanem azt, hogy a Szentlelket küldi és a Lélek majd megvilágítja a kapott kijelentést (190. old.)”

Sajnátságosan leszűkítő értelmezése ez azoknak, amiket János evangéliuma szerint Jézus az utolsó vacsora alkalmával ígér az igazság Lelkének és Vigasztalónak eljövételét és tevékenységét illetően (14–15–16. részekben), kiváltképp a 16. rész 12. és 13. verseiben. Karasszon itt is szigorúan múltra tájolt, s nem csak az embernek, de az Istennek sem ad szabadságot a jövőre vonatkozólag. A szabályokon már többet ne tessen változtatni, ha egyszer megkötöttük azt az üdvösség-alkut! Jobb ha rendesen elássuk azt a talentumot s nem tesszük kockára a jövő piacán.

A Biblia képi kifejezéseinek egymásból-önmagából való értelmezése meddő. Ezt a skolasztika évszázadai keservesen bemutatták. Nincs miért ezt protestáns színekben ismét lejátszani. Aki Istennel kapcsolatot keres az a Bibliát a világ, az élet és a tudomány *jelenbeli formáival* való megfelelésében értelmezheti és használhatja csupán, nem pedig merő – az apokaliptikával lezárult – önmagában. Hogy milyen héber szóval jelöljük azt az isteni tevékenységet, amelyik megformálja a természeti és emberi-társadalmi létezés újabb alakulatait és a Szentháromság melyik személyéhez kapcsoljuk, azt ám döntsék el azok, akik nem találtak maguknak okosabb feladatot Isten és az emberiség szolgálatában. Azt azonban hogy a jelenvaló világgal ugyanúgy kell nekik is számot vetniük, mint az egykorival, eldöntötte az, aki nem egyszerűen fenntartotta, hanem továbbalakította, *fejlődésében* tartotta meg a világot. Nem bizonyítás, csak megnyugtatóképpen érdemes itt az új bor és régi tömlők jézusi példázatára gondolnunk.

Jézus életművének újdonsága

Nem haladhatunk végig Karasszon professzor úr tiltakozásának minden stációján – minek is tennénk – de a változásokat, Isten alkotó szabadságának útját álló beállítottságának utolsó láncszemét még vegyük sorra. Nem lesz ugyan könnyű mert ő itt (191. old.) – felindulásában-e, de már pontatlanul idéz és értelmez.

Szövegem 88–90. oldalain Jézus tanításának a zsidó hagyománnyal és az ellenállhatatlan római hatalommal és műveltséggel való – szerintem elég bonyolult – viszonyát igyekeztem mennél egyszerűbben felvázolni. Ennek vége felé található: „A mindenható egy Isten (ti. *jézusi gondolata*) a római császárság spiritualizált tükröképe volt” – Karasszon ezt idézi, de a *spiritualizált*

szót kihagyva (hiányjel nélkül) belőle. Szövegem folytatólag: „Ugy is jött létre, mint Róma hatalmának és egyszersmind az ellene való zsidó lázadásnak *együttes* (mostani kiemelés Cs. A.) oppozíciója. Mint felülemelkedés a se meg nem nyerhető, se fel nem adható függetlenségi küzdelmen”.

Professzor úr ezt így kommentálja: „Ebben a gondolatsorban többrendbeli hiba van. *Először* is: Jézus tanítása nem a görög-római antikvitásból, nem a poliszból hajtott ki, hanem Isten Ószövetségi kijelentéséből”. – Se ezt nem tagadtam, sem amazt nem állítottam – amint láthatta az olvasó. Az általam *nem is, nem is, hanem* logikai szerkezetet érvelés nélkül, önkényesen *vagy-vagy* szerkezetté alakítja át és az egyik vagyot nekem tulajdonítva száll vitába az ízlése szerint kreált ellenvéleménnyel. Így folytatja: „*Másodszor*: Jézus nem volt forradalmár, nem értett egyet a zelótákkal és szikáriusokkal... stb.” De hiszen én világosan ezek (ti. Róma és a lázadás) *együttes oppozícióját* tulajdonítottam Jézusnak! Mellesleg: erre szolgált a kézen-közön elveszett *spirituális* jelző is fennebb.

Először még tekintsünk is el attól, hogy egyenlőségjelet tesz a függetlenségi fanatizmus és a forradalmiság közé, s a *hagyományörző* zelótákat forradalmároknak minősíti. Attól azonban már nehéz eltekinteni, hogy vagy nem értette meg, vagy sorozatosan félremagyarázza a neki nemtetsző mondatokat. Valamint, hogy a zelótáknak forradalmárokká magasztalásával, és a tőlük való elhatárolódás ürügyén – csak úgy mellesleg, a „forradalmiságba” csomagolva – félresepri Jézus, újító voltának egész ügyét. Tisztán hagyományörző, mindenben a szent iratok ódonóságára építő, s azok tekintélyét helyreállító képet kerékít róla. Másik oldalát viszont – a szombaton gyógyító és kalásztépő, ételt italt meg-nem-vető, kurvákkal, vámszedőkkel és idegenekkel cimboráló, farizeusokat kifigurázó, pénzváltókat kergető Jézust – elhallgattatja. Védelmezi az uralkodó, hatalmába eltávolodó középkori Krisztust és szava sincsen az istenfűságában még ma is egytestvérünk Jézusról.

Kétségtelen: az ókori és középkori szimbólika meglehetősen belepte és takarja – magában a Bibliában is – ezt, a hozzánk közelebbi Jézus-arcot. Mindazáltal kivehetők annak vonásai, ha kicsit halovány is. Ott van a Bibliában: a Bibliának van hozzánk szóló, mai viszonyainknak, ismereteinknek, horribile dictu: ízlésünknek – megfelelő, mindkét érdekelni képes rétege. Ezt azonban az átkos korszakokra hivatkozva továbbra is háttéri homályban kívánja tartani... mi is? Talán csupán a félelem, a világot továbbra is alkotó és magát abban kijelentő Isten iránti bizalmatlanság.

Mi szükség is van Hegelre?

Karasszon professzor úr nem túlságosan ismeri Hegelt, de nagyon haragszik rá. Magától Hegeltől egyetlen sort sem idéz, hanem (Halasy)Nagy József 1927-es filozófiatörténetéből veszi át H. rendszerének lexikális summázatát. Ebben szó esik a dialektikáról is – igaz nem Hegel saját fogalmaival, hanem az ő halovány előfutáraként tekinthető Fichtének (Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre, Jena/Leipzig 1794) c. művében található még nagyon kezdetleges, egysíki

megfogalmazása alapján (tézis – antitézis – szintézis). Itt Magyarországon a népszerű Hegel-képben fatálisan rögződött ez a séma – lehet, hogy éppen Halasy Nagy fentebb ismertetéséből eredően (?) –, holott ez a valódi hegeli dialektikához csak távolról ha hasonlít. Amennyiben Hegelnél van értelme logikai *mechanizmus*ról, eljárás-módról beszélni úgy az a *tagadás-tagadása*. A felül-emelkedő tagadás (Aufhebung) azonban sehogyan sem azonosítható a szintézis (Kanti) fogalmával (Erről maga Hegel is szól a Szellem fenomenológiájának előszavában. Lásd: Budapest 1979: 33–34. old.). Miért, miért nem – számomra nem derült ki – de ezt a Hegelnek tulajdonított iskolás dialektikai háromlábat Karasszon szégyenletes machinációnak tartja és engem minduntalan rajtakap, amint éppen már megint ezt alkalmazom.

Lehet persze, hogy a dialektikát csak mint a hegeli gondolkodásmód árulkodó jelét üldözi professzori inkvizítorom. „Csanádi András... Számára Hegel... minden dolgok mértéke, így a Bibliáé is” – írja a 189. oldalon. Majd valamivel tovább: „Igen, ez Hegel és nem a Biblia” – üti rá a bélyeget azon mondataimra, melyekkel a kijelentésben Isten és az ember kapcsolatát elemzem. Úgy ítéli tehát, hogy én Hegelt ugyanolyan tekintélyként alkalmazom, mint ő a Bibliát – vagyis bálványként tisztetem.

Hadd tiltakozzam nyíltan ez ellen, s érvekmént hadd hozzam fel éppen a professzor úr állításait. Hiszen ő bizonygatja rám azt, hogy elsősorban Hegel *módszerét használok* (akképpen-e, ahogy ő Hegelt elképzeli ennek szempontjából közömbös). „... ott is világosan felismerhetők okfejtésében Hegel tanításai, ahol Hegel nevét nem említ” – írja. Csakugyan helyenként nem írtam, de miért is nem?

Részben azért, mert nem egy-egy határozott helyhez, hanem a rendszer egészéhez fűződő, vagy módszerbeli (ha nem is épp háromlábú) kapcsolódások ezek. Még inkább azonban: nem tisztán pozitív, hanem – legalábbis részben – negatív, kritikai felhasználásai Hegel gondolatainak. Hiszen Hegel, ha nem is 2000, de közel 200 éve írta nagy műveit, s bizony, azóta tapasztalati ismereteink rengeteget gyarapodtak. Az átfogó elméletek viszont már nem épp ugyanannyit. Így állhatott elő az a különös helyzet, hogy olyan átfogó és olyan mélyrenyúló fejlődésemélet, mint a Hegelé, azóta sem született. Hegel még nem ismerte Darwin nagy művét a fajok eredetéről s így a fejlődés érvényesülését az élő természetben nem tételezte fel. *Természetfilozófia*-jának tanúsága szerint. Még kevésbé tudott és tudhatott a szerves természet fejlődéséről, felépülési folyamatiról. Csupán a társadalmi-emberi fejlődésről tudott valamennyit – és sokat csak a gondolkodás működésmódjáról. Ő tehát a fejlődés elvét, működésmódját csak a legelvontabb, másodlagos formájában, vagyis a gondolkodás közegeiben tudhatta rendszerbe foglalva kifejtetni. Ennélfogva, aki meg fel akarja használni Hegel zseniális gondolatait a fejlődés konkrét folyamataira nézve, csakis szigorú átértékeléssel és továbbépítkezéssel teheti. Én is ezt tettem s ennek során tömérdek helyen keveredtek össze saját gondolataim a Hegeltől származókkal gyakorlatilag szétválaszthatatlanul. Szemtelenség lenne azonban, azokat Hegel nyakába varrnom. Megtisztelő persze, ha más teszi ezt helyettem.

Gondolom az is kiviláglik ezen legutóbbiakból, hogy az én Hegel interpretációm hogyan és mennyiben különbözik Karasszon professzor Biblia-tudományától. Nekem Hegel műve nem „mindenek fölött álló mérce” – amint ő feltételezi, hanem a teremtett valóság egészétől függő, annak történetébe ágyazott – tehát múlandó, de kihatásaiban fennmaradó hatalmas emberi teljesítmény – és egyben Isten ajándéka, az ő teremtő önkijelentésének is mozzanata – mint az emberi műveltség minden nagy lépése, alkotása – gondolom.

Továbbá nem egyformán az egész életmű, hanem annak inkább a leglevontabb (s így leglassabban avuló) részei, rétege: elsősorban *A logika tudománya*. Hegel ugyanis átlátta és kimutatta, hogy az emberi gondolkodás módszere a valóság működési rendszerének a vetülete – reflexiója, s ezért a gondolkodás rendszeréből a valóság legátfogóbb szerkezeti képéhez férközhetünk hozzá. Dialektikájának ez az alapja, s nem holmi bűvös háromlábú formalizmusok. Ezen az alapon a valóság felépülésének, kifejlődésének folyamatát követhetjük

fogalmainkkal: értelmezhetjük a *jelenség-világot* és következtethetünk annak továbbépülésére, alakulására.

Nem árnyékolja ez be a Bibliát, hanem feloldást kínál a „korszellem” s a „bűnös világ” elleni értelmetlen és terméketlen hadviselés görcséből. Segíthet azoknak is, akik azt képezik, hogy csak 2000 éves szellemi maskarába öltözve jelenhetnek meg az Isten színe előtt és csak azon az óhéber nyelven hajlandó Ő szóbaállni velünk. Felfoghatjuk, hogy korunkban Jézus nem archaikus szertartások delíriumában jelenik meg, hanem művelődésünk mindennapi folyamataiban van, ha van jelen.

Köszönöm Karasszon professzor úrnak, hogy alkalmat szerzett nekem a disputával egy darabka nyilvánosságra – amihez máskülönben ezen gondolataimmal nem egykönnyen jutok hozzá. Az olvasóknak pedig – ha vitánk olvasásában netán elérkezett idáig – hadd ajánljam Bolyki Jánossal felesben írott könyvünket, mint ezeknek a kérdéseknek valamivel bővebb, érdemibb tárgyalását.

Csanády András

SZEMLE

Philosophia perennis

(Paul Tillich liberális teológiája)

Napjaink protestáns egyházi életének egyik fő problémájára, a szinte minden keresztyén felekezetben megfigyelhető filozófiaellenességre szeretném felhívni az Olvasó figyelmét. Nagyon érdekes (és egyben elszomorító) jelenséget figyelhetünk meg, ha végignézzünk korunk protestáns teológiai irodalmán: a *vallásfilozófia művelése* mintha teljesen érdektelennek tűnne gondolkodóink számára.

Az utóbbi időben csupán egy olyan alpmű jelent meg magyarul, mely a tételes vallásosság elméleti alapvetése (szisztematika teológia) *mellett* a keresztyén (tehát a felekezeti vizsgálódás szintjét meghaladó) vallásfilozófia rendszerével ismerteti meg az érdeklődőt. Paul Tillich (1886–1965) *Rendszeres teológia* című alpművére gondolok, mely 1996-ban jelent meg az Ozirisz Kiadó gondozásában. A kiváló szisztematikus három kötetes nagy művét 1963-ban fejezte be, de az első teljes (mindhárom kötet anyagát tartalmazó) kiadás csupán 1978-ban látott napvilágot.

Tillich műve minden bizonnyal nagy csalódást okoz(ott) azoknak, akik a felekezeti teológia (exegetikai szempontból szilárdnak tűnő) talaján állnak, hiszen a szerző, az egyik legmeggyőződésebb liberális teológus hírében állt. Műve nem is cáfolja ezt a minősítést: tiszta keresztyén filozófiával van dolgunk. Gondolkodásának ontogeneze és vezérfonala a keresztyén egzisztencializmus formai hagyománya: a három (egyébként önálló) könyv címei (*Ész és Kijelentés – Létezés és Isten, Létezés és Krisztus, Élet és Lélek – A Történelem és Isten Országá)* a szerkesztőelv mellett tanúskodnak. A mű központi

gondolata az *Új Létezés* és a Krisztus-eszme ökonómiai kapcsolata, tehát a szerző *krisztocentrikus* módon közelíti meg a keresztyénséget. Ez a szemléletmód a háromsághívó protestáns olvasóé, hiszen hitünk szerint a teremtés célja és értelme Jézus Krisztus, az emberiség Megváltója. Mégsem riasztja el a megközelítési mód a szabadelvű keresztyén (unitárius) vagy éppen ateista olvasót, mert a könyv azokra az *exegetikai* problémákra, melyek a keresztyénséget megosztják, nem tér ki. Sőt, az (egyházanként másképpen megfogalmazott vagy értelmezett) összeresztyén fogalomrendszer egyes elemeinek rendkívül alapos tárgyalásakor megemlíti azokat a megközelítési módokat (illetve teológiai iskolák tanítását), melyek az egyház történetében dominálva nagy jelentőségre tettek szert, vagy éppen heretikus megbélyegzettségük dacára igazi értéket képviselnek. Tillich természetesen távol áll attól, hogy az eretnekségeket „újrakeresztelje” vagy rehabilitálja: ízig-vérig a kétezer esztendő egyetemes keresztyénség szellemi örököse. Mindent megvizsgál, s ami jó, azt tartja meg.

Térjünk vissza a dolgozatom elején felvetett problémához. Nem hiszem, hogy értelmetlen volt ilyen sokat foglalkozni Tillich művével, mert nagyon fontos módszertani és szemléleti alapelveket sajátíthat el belőle akár a teológus, akár a laikus olvasó. A szerző született liberális gondolkodó: azt az „alkatot” nem lehet megtanulni, csupán örökölni lehet. Protestantizmusunk (és kivált kálvinizmusunk) legszentebb hagyománya, sőt a reformátor atyáktól származó „kötelező” öröksége a liberalizmus, melynek két nevelője Isten Igéje és a

lelkiismeret. Ne értsük félre: Tillich *ab ovo* lelkipásztor, az Ige szolgája, s nem is akar (véleményem szerint nem is tudna) más lenni. De éppen ez az egész valóját uraló „lelkési jelleg” teszi fogékonyvá a felebarát véleménye s a szólásszabadság iránt. Saját példája nyomán tudja, hogy a vallásról való szabad gondolkodás (ez nem szabadgondolkodás!) minden hívő „szíve joga”. Csak a folyamatos kérdezés és az Igén alapuló válaszadás visz bennünket előbbre. Tudja, hogy az előfeltételektől mentes, minden értékre nyitott filozofálás ne lehet vesztélyes Istenre, és az Igére, ennek elhanyagolása viszont az embert sújtja. Egész művét teremtménységből fakadó alázat szelleme hatja át, s ha az olvasó teljes mélységében nyomon követi és őszintén végiggondolja az író eszme-futtatásait, ő maga is alázatossá válik a Teremtő iránt. Ez az *alázatosság* azonban nem jelenti az emberi tekintély előtti *megalázódást*: bátran (és ügyesen) él e mindenkori fundamentalizmusok által annyira *gyűlölt szimbolikus értelmezési mód* nyújtotta lehetőségekkel. Mindemellett nem rendeli az Igét sajátosan szükségszerű emberi nézőpontja alá, mert Barthtól megtanulta: a hit Isten szava az emberhez. A Kijelentés és a Kegyelem maga Krisztus: szent vallásunkban a keresztyénségben nem adatott más név, mely által üdvözülhetnénk, azaz „Istenbe kerülhetnénk” és benne is maradnánk.

Igaz, hogy a szerző már 33 éve halott, gondolatai, empátiája mégis csak most kezdenek beépülni a református közgondolkodásba, noha már évszázadok óta hallatlan szükség lenne tudós köreinkben az ilyen türelemre, nyitottságra. Ezáltal „lényegül át” Tillich keresztyén humanistából humanus keresztyénné, visszaadva a ‘keresztyén’ jelző eredeti méltóságát, a krisztus-követő, sőt krisztusarcú ember eszményét. Számomra ő a keresztyén tudós mintaképe: műveltsége, hite és felvilágosult toleranciája megkérdőjelezhetetlen.

Dolgozatom végére még egy rövid megjegyzés kívánkozik. Nem könyvismertetést akartam írni, s úgy érzem, nem is az lett belőle. Szándékom az volt, hogy a XX. századi teológiai gondolkodás talán legnagyobb alakját és üzenetét, a szabad filozofálás örök jogát ismeressem saját olvasmányélményem alapján. Nem állítom, hogy az én Tillich-képem az egyetlen lehetséges vagy érvényes olvasat. Én őszinte nyitottsággal ezeket az értékeket fedezem fel könyvében. Minden egyes olvasó más és más gondolatokat, súlypontokat talál majd a műben. Ez így természetes és jó. Valószínűleg többször is neki kell rugaszkodunk egyes fejezeteknek gondolati mélységük miatt. Ez se riasszon el senkit. Tillich és műve minden fáradságot megér.

Tóth Zoltán
ref. vallásanár, Szeged

HÍREK

EEK HÍREK

Európai Egyházi Csoport Koszovóban

1998. augusztus 11.

Az Európai Egyházak Konferenciájának (EEK) képviselőiben egy háromtagú munkacsoport most tért vissza a Belgrádba és Koszovó különböző helyeire tett kiküldetéséből. A volt Jugoszlávia koszovói térségében még mindig folynak harcok a szerb fegyveres erők, meg a főként albán nemzetiségű lakosság felfegyverzett csoportjai között. Az EEK csoport látogatása július 31-től augusztus 5-ig tartott.

A csoport tagjai Karsten Fidelius professzor (Dánia), Klaus Wilkens egyházi főtanácsos (Németország) és Maria Rule apátnő (Egyesült Királyság) voltak. Belgrádban tárgyaltak Pavle szerb ortodox pátriárkával és több koszovói helyiségbe is ellátogattak, Pecbe, Decaniba és a vitatott terület legfontosabb városába Prištinába.

Prištinai látogatásuk sorá találtak az UNCHR képviselőivel, akik elmondták, hogy a helyzet katasztrofális volta abban van, hogy a harcok miatt több százezer embernek kellett elhagynia otthonát. Beszélgetett a csoport más humanitárius szervezetek képviselőivel és politikusokkal is, mint az albán többségi párt, az LDK vezetőivel, Alus Gashi csoportvezetővel és Nekibe Kelmendi főtitkárral. Tárgyaltak Decani polgármesterével, aki megengedte, hogy a faluban maradt albánokkal is beszéljessenek. Ezeket az embereket a kolostor segélyszervezete támogatja. Találkozott a csoport olyan koszovói szerbekkel is, akiknek szintén el kellett hagyni otthonukat a harcok miatt.

Decaniban a csoport megtekintette a történelmi nevezetességű kolostort és beszélgetett ottani egyházi vezetőkkel. Amikor a harcok ezen a területen a tetőfokra hágtak, a kolostor szerzetesei nyilatkozatot adtak ki, amelyben elvetették az „etnikai tisztogatást” a terület problémáinak megoldásaként. Együttal a konfliktus békés megoldására szólítottak fel.

A Szerb Orthodox Egyház vezetőjével, Pavle pátriárkával folytatott tárgyalásokról azt jelentette a csoport, hogy a pátriárka szerint – noha elismeri az egyházban meglévő véleménykülönbségeket – „feltétlenül szükséges a többnemzetiségű társadalom megerősítése és a békés együttélés munkálása”. Pavle pátriárka több mint 30 évig volt pap Koszovóban s jó tapasztalatokat szerzett az ottani, főként mohamedán lakossággal való együttműködésről. Belgrádban találkozott a csoport Tomislav Brankovič úrral, a szerb kormány vallásügyi minisztériumának tanácsosával is.

A látogatás eredményét dr. Keith Clementa, az EEK főtitkára úgy összegezte, hogy „az EEK bátorítani kívánja a Szerb Orthodox Egyházban azokat a prófétai hangokat, amelyek a demokratikus értékek és az emberi jogok alapján valamennyi közösség tagjainak a megbékélésére szólítanak fel”. Azt is szükségesnek tartotta, hogy több humanitárius segílyt juttassanak el erre a területre, még jobban fáradozzanak a katonai szembenállás megszüntetéséért, valamint a békés megoldást kereső nyílt párbeszéd érdekében és hogy minél előbb valósítsák meg a politikai megoldást.

(Fordította: Fűkő Dezső)

Az Európai Egyházak Konferenciájának és az Egyház és Társadalom Európai Bizottságának teljes integrációs folyamata

Az Európai Egyházak Konferenciája (EEK) Központi Bizottságának és az Egyház és Társadalom Európai Bizottsága (ETEB) Nagygyűlésének 1998. szeptember 12-én, a belgiumi Vaalbeekben tartott történelmi közös ülésén túlnyomó többséggel egyeztek meg abban, hogy egyesült erővel hozzák létre az EEK új Egyház és Társadalom Bizottságát. Ez a határozat egy olyan integrációs folyamatot fejez be, amely 1999. január 1-jén válik teljesen érvényessé.

Az EEK genfi székhelyű európai regionális ökumenikus szervezete, 1999-ben ünnepli megalakulásának 40. évfordulóját. 125 tagegyháza van az anglikán, ortodox és protestáns hagyományúak közül, valamint 25 társult ökumenikus szervezete. Az Egyház és Társadalom Európai Ökumenikus Bizottsága 1973-ban alakult meg, hivatalai Brüsszelben és Strasbourgban vannak. Tagsága főként a nyugat-európai egyházak nemzeti tanácsaiból áll, de az utóbbi években kiterjesztette tagsági körét a közép-európai országokra is.

Ez a szavazás egy hatéves periódus eredménye, miközben a brüsszeli, genfi és strasbourgi stábok összeszoktak és kialakították a következő időszak munkaprogramját. Az új Egyház és Társadalom Bizottság legfőbb feladata az európai egyházak képvisellete lesz az Európai Unió, az Európa-Tanács, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ), valamint az Egyesült Nemzetek nemzetközi intézményei előtt.

Az új Egyház és Társadalom Bizottságnak a közös ülésen elfogadott munkaprogramja biztosítja, hogy az egyházak álláspontja széles körben ismertté váljék és egyházi akciókat lehessen végezni olyan területeken, mint az erópai integráció, általános biztonság, gazdasági, környezetvédelmi és társadalmi kérdések, emberi jogok, vallásszabadság, a nők helyzete a társadalomban, továbbá nemzetiségi, vallási kérdések és konfliktusok.

Az együttes ülést megelőzte az EEK Központi Bizottságának évi ülése (1998. szeptember 8–13.). Ezen az ülésen, az EEK-nak 1997-ben, Grazban tartott tizenedik nagygyűlésén történt megválasztása óta a második ilyen ülésen, jóváhagytak egy 10 pontos programot az Egyházak Párbeszédének Bizottsága legsürgősebb tennivalóiról és projektumairól. Szerepel ebben a programban a kisebbségi és többségi egyházak viszonyának rendezése, az európai egyházak között folyó teológiai párbeszéd kiértékelése, valamint a közös missziói munka folytatása.

Az 1998. és 1999. évi pénzalap lehetséges nagy deficitjére tekintettel a Központi Bizottság bizonyos csökkentéseket hagyott jóvá a programokban és a stábok létszámában. Ezeket a következő hat hónap során kell kidolgozni, s közben meg kell vizsgálni a munka végzésének azokat az új módozatait, amelyeket az 1997. évi nagygyűlés ajánlott. Egyúttal megerősítette a Központi Bizottság azt a jövőbeli elkötelezettségét is, hogy szorgalmazza az elektromos kommunikáció lehetőségeinek kibővítését, különös tekintettel a brüsszeli, genfi és strasbourgi három iroda közötti érintkezés megkönnyíté-

sének szükségére. Elfogadta a Központi Bizottság az EEK és az ETEB 2,6 milliós svájci frank összegű közös költségvetését 1999-re, valamint a három központban a stábok létszámának megállapítását 17 főben.

A Központi Bizottság két új egyházat vett fel a tagjai közé: a Horvátországi Isten Egyházát és a Lichtensteini Evangéliumi Egyházat. Elfogadott két új társult szervezetet is: az Európai Baptista Szövetséget és az Ír Egyházak Tanácsát. Ez utóbbi szervezet, amely az ETEB-nek tagja volt, az EEK és az ETEB integrációja következtében került a társult szervezetek közé.

Abban is megállapodott a Központi Bizottság, hogy 40 éves fennállásának megünneplését 1999 szeptemberében, a szervezet megalakulásának helyén, a dániai Nyborgban tartja meg.

(Fordította: Fűkő Dezső)

Ökumenikus Tanulmányi Központ az alábbi még kapható tanulmányi kötetét ajánlja:

1. „II. János Pál pápa magyarországi látogatása”
Ára: 40.- Ft
2. Zsidóság és keresztyénség kérdését tárgyalja a „Zsinagóga és egyház” elnevezésű kiadvány,
Ára: 40.- Ft.
3. A protestáns egyházak, a kis egyházak és a szekták meghatározásával foglalkozik a „Senki titeket meg ne tévesszen” c. tanulmány.
Ára 60.- Ft.
4. A szekta-kérdésben több írást is közzé tettek a „Minden vallás egyház?” tudományos kötetben.
Ára: 250.- Ft.
5. A családról és házasságról is készült füzet: *A család: ökumenikus feladat.*
Ára: 70.- Ft.
6. A tömegtájékoztatási eszközökről ad időszerű ismertetést a „Média és etika” c. kiadvány.
Ára: 85.- Ft.
7. A nagy évfordulóra, Jézus Krisztus születése óta eltelt kétezzer évre emlékeztet a „Világvége vagy jubileum?”
Ára: 75.- Ft.
8. Arra az izgalmas kérdésre ad világos, keresztyén választ ez a kiadvány, hogy mi a közös és mi az eltérő a három nagy világvallás: *a zsidóság, a keresztyénség és az iszlám között?* Ezt vizsgálja az 1997-ben megjelent értekezés.
Ára: 95.- Ft.
9. „A vallásszabadság a mai demokráciákban” címet viseli az a könyvecske, amely megjelent ez évben, németül és angolul is.
Ára: 180.- Ft.
10. *A rendszerváltozás okairól, következményeiről és a piacgazdaságról, valamint az érvényes evangéliumi értékekről* szóló tanulmány
Ára: 70.- Ft.

11. Az ismertettekén kívül a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa megbízásából a Központ megjelentetett még többek között egy füzetet, a „*Tartsd magadnál*” címűt, mely a keresztény, zsidó és iszlám vallásokban előforduló *alapvető fogalmak* pontos magyar jegyzékét tartalmazza. Ennek ára: 250.- Ft.

Olyan, már kifogyott tanulmányoknak, mint „*Az egyház és a nacionalizmus*” újra kiadása elegendő érdeklődés esetén lehetséges. A kiadványokat az érdeklődők nagy haszonnal forgathatják.

Fentiekről további tájékoztatást ad és rendeléseket felvesz: az Ökumenikus Tanulmányi Központ, Budapest, Bocskai út 15. 1114 Telefon/fax: 466-47-90.

CONTENTS OF NO 1999/1

LORD, SPEAK TO US!

Zoltán Bóna: Power Enough Also After Christmas

LORD, TEACH US!

Mrs. Klára Lenkey, née Semsey: Resurrection Based on the Intention Expressed in the Gospel according to John

Zoltán Aranyos: Recommencement of Military Pastoral Care

Károly Zsolt Nagy: Ethical Questions in Photography

László Varga: Baptism is Adoption

REMEMBER!

Gyula Pintér: The Memory of the Just Is Blessed

OUTLOOK

Protestant National Days

Béla Harmati: The Globality of the Reformation

Zoltán Bóna: Opening a Protestant Cultural Evening

Csaba Gy. Kiss: „...where the Spirit of the Lord is, there is Liberty”

László Keveházi: The Equality of Religious before the Law and Satisfying the Needs of the Churches in the Mirror of the Laws of 1848 (Socio-Political Aspect)

Ambrus Molnár: Opening Adress at the Exhibition entitled „Memories and Memorial Places of the Revolution and the War of Independence in 1848/49”, organized in Sopron

WORLD CHRISTENDOM

Kálmán Tarr: The Role of the Bible in Religious Instruction

Sára Bodó: The Bible in the Catechesis

Damaschin Severineanul Coravu: The Bible in the Catechesis of the Orthodox Church

Mrs. Sarolta Fodor, née Nagy: The Holy Scripture in the Catechesis

Dima Viorel: The Place of the Bible in the Catechesis

Mrs. Marianna Szabó, née Mátrai: The Bible in the Catechesis

ECHO

András Csanády: Comments on the Criticism of Prof. Dezső Karasszon

REVIEW

Zoltán Tóth: Philosophia perennis

NEWS

An Appeal for the Erection of a Petőfi Statue

Booklets of the Ecumenical Study Centre Still Available

CEC News

INHALT DER NUMMER 1999/1

REDE UNS AN, HERR!

Zoltán Bóna: Genügende Kraft auch nach Weihnachten

LEHRE UNS, HERR!

Frau Klára Lenkey, geb. Semsey: Die Auferstehung auf dem Grund der Absicht des Evangeliums nach Johannes

Zoltán Aranyos: Das Wiederbeginnen der militärischen Seelsorge

Károly Zsolt Nagy: Ethische Fragen im Photographieren

László Varga: Die Taufe ist eine Adoption

ERINNERT EUCH!

Gyula Pintér: Das Gedächtnis der Gerechten bleibt im Segen

AUSSCHAU

Nationale Tage der Protestanten

Béla Harmati: Die Globalität der Reformation

Zoltán Bóna: Eröffnung eines protestantischen Kulturabends

Csaba Gy. Kiss: „...wo aber der Geist des Herrn ist, da ist Freiheit”

László Keveházi: Religiöse Gleichberechtigung und die Befriedigung der Nöte der Kirchen im Spiegel der Gesetze von 1848 (Sozial-politischer Aspekt)

Ambrus Molnár: Eröffnungansprache an der Ausstellung „Die Andenken und die Gedenkplätze der Revolution und des Freiheitskampfes 1848/49” in Sopron

WELTCHRISTENTUM

Kálmán Tarr: Die Rolle der Bibel in der Katechese

Sára Bodó: Die Bibel in der Katechese

Damaschin Severineanul Coravu: Die Bibel in der Katechese der Orthodoxen Kirche

Frau Sarolta Fodor, geb. Nagy: Die Heilige Schrift in der Katechese

Dima Viorel: Der Platz der Bibel in der Katechese

Frau Marianne Szabó, geb. Mátrai: Die Bibel in der Katechese

ECHO

András Csanády: Bemerkungen an die Kritik von Prof. Dezső Karasszon

RUNDSCHAU

Zoltán Tóth: Philosophia perennis

NACHRICHTEN

Ein Aufruf zur Aufrichtung eines Petőfi Standbildes

Die Hefte des Ökumenischen Studienzentrums, die noch zu haben sind

KEK Nachrichten

A Kiskunfélegyházi Petőfi Emlékbizottság és a Fehéregyházi Petőfi Sándor
Művelődési Egyesület közös

FELHÍVÁSA

Petőfi Sándor halálának 150. évfordulóján, 1999. július 31-én a világ magyarságának közös akaratából és közös áldozatvállalásával állíttassék fel Erdélyben, Fehéregyházán a múzeumkerti emlékparkban egy teljes alakos Petőfi-szobor bronzból, kőalapon.

Legyen ez a szobor a költőt útjára bocsátó Kiskunfélegyháza és a hősi halált halt forradalmár testének örök nyughelyet adó Fehéregyháza méltó tisztelése a halhatatlan emberi példa és életmű előtt!

Legyen ez a szobor a népek a barátságának, kölcsönös megértésének és megbecsülésének maradandó jelképe a világszabadság hős harcosának szándéka szerint!

Legyen ez a szobor a szent világszabadság zarándokhelye!

**A Petőfi-szobor felállítását 1999. július 31-ére tervezzük a
„Fehéregyháza-Félegyháza-Segesvár Petőfi Emlékhelyek
XV. találkozója” alkalmából.**

A szobor felállításához kérjük a magyarországi és határainkon túli szervezetek, közösségek és magánszemélyek támogatását.

A pénzügyi támogatáson kívül a felhívást közzevők alapanyagot és munkafelajánlást is elfogadnak.

A megvalósítással és a felajánlással kapcsolatos bővebb információk beszerezhetők az alábbi személyektől és címeiken:

Ficsór József polgármester
Polgármesteri Hivatal Kiskunfélegyháza

Gábos Dezső
a Fehéregyházi Petőfi Művelődési Egyesület elnöke

A felajánlások az alábbi bankszámlaszámra küldhetők:

1. Magyarország, Kiskunfélegyháza
Közművelődési Alapítvány Kiskunfélegyháza
OTP 11732171-20030164
Az alábbi megjelöléssel „Petőfi-szobor”

2. Románia, Fehéregyháza
Bankszámlaszám:
Banca Agricola SA. Sighisoara (Segesvár)
német márkában: 47968604301
USA dollárban: 47968604300
román lejben: 45968604

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ KÁLVIN KIADÓJA AJÁNLATA

„A teljes Írás Istentől ihletett, és hasznos a tanításra, feddésre, a megjobbításra,
az igazságban való nevelésre...” (2Tim 3,16)

A Biblia történetei videokazettán:

- I. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!”
1-6 (100 perc) 2 300,-
1. Sára és Ábrahám. A hit: reménység – 2. Exodus. Szabadulás a szolgaságból. – 3. Mózes és Áron. Tánc az aranyborjú körül – 4. Ruth és Naomi. Hazatérés – 5. Amósz és a pap. Az igazság hangja – 6. Jeremiás és a király. Az igazságot nem lehet „elégetni”
- II. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!”
7-12 (100 perc) 2 300,-
7. Keresztelő János. Várhatunk-e másra? – 8. Jézus Pilátus előtt – 9. Az emmausi tanítványok – 10. Saul és Anániás. Ellenségből testvér lesz – 11. Péter és Pál. Nehéz közösség – 12. Üzenet a filadelfiai gyülekezetnek. A hit ára
- III. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!”
7-12 (180 perc) 3 600,-
13. Noé bárkát épít – 14. Józsefet eladják testvérei – 15. Dávid és Góliát – 16. Akik a királyt keresik. A napkeleti bölcsek Heródesnél – 17. Bűnösök és igazak közt. A megbocsátás szabaddá tesz – 18. Érted is, amit olvasol? Fülöp és az etióp kincstárnok. – 19. Szabad keresztyének lenni. Róma császárai véget vetnek a keresztyének üldözésének – 20. „Vedd és olvasd!” Augustinus rátalál a neki rendelt útra. – 21. A holnap nyelvén. Jeromos lefordítja a Bibliát

Bibliák, bibliai segédkönyvek, tanulmányok, prédikációs kötetek:

Biblia – magyarázó jegyzetekkel.

- A Vizsolyi Biblia óta az első protestáns magyaros Biblia, amely az 1990-es revidált új fordítású Biblia szövegéből és a stuttgarteri revidált Luther Bibliához fűzött magyarázatok fordításából áll össze 2 500,-
- CD ROM Biblia – az újfordítású Biblia
CD ROM kiadása 4 800,-
- Szinopszis – Máté, Márk, Lukács, János evangéliumának párhuzamos szövege 1 560,-
- Keresztyén Bibliai Lexikon I. A-J
Szerk.: dr. Bartha Tibor 1 700,-
- Keresztyén Bibliai Lexikon II. K-Zs
Szerk.: dr. Bartha Tibor 2 300,-
- Jubileumi Kommentár – átdolgozott kiadás**
- A Szentírás magyarázata I. kötet:
Általános tájékoztató a Szentírásról
– Genézis-Jób könyve magyarázata 1 160,-
- A Szentírás magyarázata II. kötet:
Zsoltárok-Malakiás könyve magyarázata 1 160,-
- A Szentírás magyarázata III. kötet:
Az Újszövetség könyveinek magyarázata.
Mértékek, táblázatok, térképek 1 160,-
- Dr. Szabó Andor: „Lábam előtt mécses a Te igéd”** Naponkénti segítség a Biblia olvasásához. – III. kötet: Máté, Márk, Lukács és János evangéliuma, Apostolok Cselekedetei 790,-

- Magyar református önismereti olvasókönyv
– Válogatás a XX. sz. első felének teológiai irodalmából 900,-
- Bolyki János: Újszövetségi etika 590,-
- Bolyki János: Az újszövetségi írásmagyarázat elvei, módszerei és példái 550,-
- Herczeg Pál: Krisztológiai irányzatok a páli iratokban 350,-
- Dr.Tóth Kálmán: Az Úrnak félelme: ez a bölcsesség. Ószövetségi bölcselkedés a Példabeszédek, a Prédikátor és Jób könyve alapján 280,-
- C.Westermann – G.Gloege: A Biblia titkai
– Bevezetés a Bibliába 980,-
- Gánóczi Sándor-Stefan Scheld:
Kálvin hermeneutikája – Szelmetörténeti feltevések és alapvonalak 850,-
- Thorleif Boman: A héber és a görög gondolkodásmód egybevetése 850,-
- Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere I-II. kötet: Az 1559-es ún. Nagy Institutio, az 1909-ben megjelent kiadás változatlan utánnomása 1 969,-
- Kálvin János: A genfi egyház kátéja 280,-

Versek, gyermekirodalom, a család olvasmányai:

- Új aranyhárfa. Versek gyülekezeti és keresztyén családi alkalmakra 790,-
- Northcott: Bibliai lexikon gyerekeknek 300,-
- Gaal Éva: Jézussal egy hajóban
– Rajzos gyerekkönyv 350,-
- György Antal: Sötét helyen világító szövegnek
– Kis utikalauz a Biblia világához 380,-
- Péterfia Karola: Egyéves háború. Az élet megújul (Csaláregény) 380,-
- Ulrich Fick: Bárhol megtörténhetett...
– Útleírások, történetek 280,-
- Tóth Máté Miklós: Anyám könyve 390,-
- Theodor Béza: Kálvin János élete 290,-

Kaphatók:

- Budapest, XIV. ker. Abonyi u. 21. sz. (T: 343-7878; 343-7879; 343-7870), valamint a
Budapest XI. Bocscai u. 35. sz. alatti könyvesboltban (T: 386-8267) és a
Protestáns Könyvesboltban, Budapest, IX. Ráday u. 1. (T: 217-7789; hétfőn szünnap); továbbá a
Debreceni Református Könyvesboltban,
Debrecen, Piac u. 4-6. (T: 418-886); a
Kecskeméti Református Könyvesboltban,
Kecskemét, Szabadság tér 6., és a
Református Könyvesboltban, Szeged, Kárász u. 15.

Megrendelhetők:

- minden lelkészi hivatalban és a Kálvin Kiadónál: 1113 Budapest, Bocscai u. 35. 1519 Pf. 416. Tel.: 386-8267.
Utánvételes küldésre megrendelést csak a Kálvin Kiadó fogad és teljesít!

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

A TARTALOMBÓL

„...mert hallja a te szolgád.”

A Mózes-kutatás újabb eredményei

Pál antropológiája

Az egyház élete az apostoli,
illetve az egyházatyák korában

Barth és a Kálvinista Szemle

Az egyházfegyelem alakulása Erdélyben

Beregszász XVI. sz-i történetéből

Fájdalom, szenvedés

A református egyház küldetése
– a szociológus szemével

Jelentések a MEÖT Közgyűléséről

Nyilatkozat az ökumenizmusról

ALAPÍTVÁ 1925

ÚJ FOLYAM (XLII)

1999
2

THEOLOGIAI SZEMLE

1999. március-április

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 394-4847

Kiadóhivatal: Kálvin Kiadó

1113 Budapest, Bocskai út 35.
Telefon: 386-8267, 386-8277

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Görög Tibor

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna
tagjai: dr. Berki Feriz
dr. Cserhádi Sándor
ifj. dr. Fekete Károly
Lukács Tamás
dr. Reuss András
Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Nyomás: *Ráday Nyomda*

Felelős vezető: Demeter Levente

Szerkesztés, tördelés:

Tószegi László
stúdióvezető
Telefon/Fax
140-9388

Számítástechnikai Stúdió

Terjeszti a Kálvin János Kiadó.
Előfizethető a kiadóhivatalban,
vagy postautalványon, vagy átuta-
lással a Kálvin János Kiadó – Bu-
dapest OTP 11714006-22098038
csekkszámlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:

Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:

Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:

Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 2040,-Ft

Egyes szám ára: 340,-Ft

Előfizetés külföldre:

30 DM vagy 18 USD

Egyes szám ára:

5 DM vagy 3 USD

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

MÁRKUS MIHÁLY: „...mert hallja a te szolgád.” 65

TANÍTS MINKET, URUNK!

KARASSZON DEZSŐ: Mózes 66

ESZENYINÉ SZÉLES MÁRIA: Pál apostol antropológiája 70

MEDGYESSY LÁSZLÓ: Az egyház élete az apostoli,
illetve az egyházatyák korában 74

RÁCZ LAJOS: Barth Károly és a Kálvinista Szemle 78

NAGY ÁRPÁD: Az egyházfégyelem alakulása az erdélyi
református egyházban (I-II. rész) 81

MOLNÁR AMBRUS: Beregszász a XVI. sz. második
felében 87

ÉDES TÜNDE: Fájdalom, szenvedés 92

KOVÁCS I. GÁBOR: A Magyarországi Református Egyház
küldetése a szociológus szeméve 98

KITEKINTÉS

A MEÖT Közgyűlésének Nyilatkozata 104

HARMATI BÉLA: Elnöki jelentés a Magyarországi
Egyházak Ökumenikus Tanácsa Közgyűlésén 105

BÓNA ZOLTÁN: Ahogy a hivatalnok látja – Főtitkári
beszámoló a Közgyűlésen 110

Együtt hirdessük Jézus Krisztust – Az Ökumenikus
Tanulmányi Központ nyilatkozata az ökumenizmusról 114

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

Az Európai Keresztyén Környezetvédelmi Hálózat
Nyilatkozata 115

SZEMLE

MÖLLER, CHRISTIAN: A lelkigondozás
története... (*Boross Géza*) 115

TÓTH ZOLTÁN: Gondolatok egy szórólap kapcsán 119

THEISSEN, GERD: Tekintélyharcok a jánosi
gyülekezetekben („Egy költői irat prózai háttere” címmel
ismerteti a könyvet *Galsi Árpádné*) 120

BODROG MIKLÓS: Bűvölet (Részlet Anyagyógyászat c.
művéből) 123

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1999. III. 17.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy kézírataikat egy példányban, írógép betűkkel (erre minden szövegszerkesztő átalítható; oldalanként 30 sor, soronként 60 leütés) a Bimbó úti címre küldjék. Az írás közlése nem jelenti azt, hogy a szerkesztőség a szerzővel mindenben egyetért. Az aláírt kéziratok tartalmáért minden szerző maga vállalja a felelősséget. Kéziratok megőrzését, visszaküldését mi sem tudjuk vállalni.

„...mert hallja a te szolgád.”

(1Sám 3,9)

Évekkel ezelőtt, egészen „kezdő” püspök koromban, középiskolás diákokkal találkoztam. Jó hangulatú beszélgetésben voltunk együtt egy nyári táborban. Beszélgetés közben furcsa mosollyal az ajkán megkérdezte tőlem az egyik diák:

– Püspök úr tanult fizikát?

Óvatosan válaszoltam:

– Valamikor, valamennyit.

A kérdező folytatta:

– Akkor biztosan tetszik tudni, hogy mi az Éli-effektus?

Kicsit tünődtem:

– Nem, ezt igazán nem tudom.

A fiú széles mosollyal folytatta:

– Pedig igazán egyszerű. Az Éli-effektus lényege: Ha Isten felébreszt valakit, azt a főpap azonnal visszaküldi aludni...

De félre a tréfával. Tünődjünk el egy kicsit a rovat címén (amely feltehetően a fenti bibliai idézetre utal) és annak indokolásain, ami mostani meditációnk címe.

Megannyi igehirdetés, lelkigondozói beszélgetés ismétli, erősíti, hangsúlyozza: szól az Úr! Még mindig szól az Úr! Az Úr ismételten figyelmezteti népét.

Az ünnepélyes nyilatkozatokkal szemben, valahol a tényekben, ritkán szavakban öntöten, inkább hallgatásba burkolózva lapul a kétkedés. Valóban? Csakugyan? S ha netán szólna is, mi a csalhatatlan jele az Úr szavának? Van-e bizonyítéka? Van-e valamiféle biztosíték rá? Az emberek közvetítésével, vagy netán a közvetítő eszközök által, ami szó elér minket: hogyan viszonyulhat az Örökkévaló szavához?

A kérdőjelek a megokoló félmondatnál: „mert hallja a te szolgád” – tovább folytatódik. „Hallja” a te szolgád? A többszörösen

összetett érzékelési, észlelési, tudatosodási folyamatban, majd azt követően a válaszadási, a cselekvési fázisban vajon adjuk-e jelét annak, hogy hallottuk – meghallottuk – megértettük, elfogadtuk és valóra váltjuk a mennyei szót?

Nem kevésbé kérdéses az idézet utolsó szava sem. A „szolga” divatjamúlt szóvá lett. A társadalom először a rabszolgaságot rázta le magáról. Újabban minden „szolgaságot” semmissé nyilvánítanak. Szabadságról beszélünk, emberi szabadságról, szabadságjogokról. Ember az embernek ne legyen kizsákmányolója. De ne legyen „haszonélvezője” sem. Szolgai lét, szolgai „beosztás”, kiszolgáltatott állapot – mindegyik fogalom a leküzdendő kategóriák közé tartozik. Isten „szolgájaként” mutatkozni, vagy bemutatkozni egyre inkább valamiféle alsóbbrendűséget jelent. Szégyellni-, takargatnivalót.

Így aztán a földi szolgaság, a földi szolgálat lerázása az Isten és ember közötti viszonyban is „új korszakot” akar hozni. „Szolgálat” helyett egyre gyakrabban esik szó „partnerségről”. Ne a szavakon lovgoljunk. Ha ez az új nevű (fedőnevű) kapcsolat, tartalmában a törvény és az evangélium feltétel nélküli szolgálatát jelenti, akkor mindegy, hogyan nevezzük. De ha a tartalom is átalakulna, akkor már baj van. Nyilvánvaló, hogy ha az Isten iránti szolgálatot, az Isten akaratát engedelmesen végrehajtani akaró igyekezetet félretesszük: keresztyénységünk egy pillanat alatt semmivé válik.

Szívleljük hát meg a rovatcím, és e kis írás címét együttesen: „Szólj, Uram, mert hallja a te szolgád...”

*Dr. Márkus Mihály
püspök, a MEÖT elnöke*

TANÍTS MINKET URUNK!

Mózes

A kutatás újabb eredményei

Beszámolómat K. Koch egyik híressé vált dolgozatával kezdem. Címe: *Der Tod des Religionsstifters* 1962. Megjelent a szerző tiszteletére kiadott tanulmánykötetben is.¹ A vallásalapító halála c. dolgozat nem Mózes halálának az okairól vagy körülményeiről szól, hanem azt akarja bebizonyítani, hogy Mózes nem volt vallásalapító; elavult az a nézet, mely szerint Izráel vallását Mózes alapította. „Mózesről, a vallásalapítóról alkotott elképzelés halott, és halott is marad” – állítja K. Koch.² A Mózesről szóló bibliai bizonyágtételek ui. magukon viselik a későbbi korok embereinek a gondolkozásmódját. K. Koch szerint az izráeli vallás nem egy vallásalapító nagy személyiség, Mózes hatására keletkezett, hanem három történelmi tényező együttes hatása által.

Első tényező azoknak a nomád törzseknek a csoportja, amelyek a Palesztinától délre fekvő pusztában éltek. Ezek egy hegyi istenséget tiszteltek, aki kijelentette nekik a nevét. Ez az istenség kizárólagos tiszteletet követelt híveitől, és kultusza valószínűleg kezdetől fogva képek és szobrok nélküli volt. Ezt az istenséget a midjániak már korábban is tisztelték.³

A második tényező azoknak a törzseknek a tapasztalata, melyek tanúi voltak az egyiptomi szabadításnak. Ezeknek a szabad élethez szokott törzseknek elviselhetetlen terhet jelentett az a kényszermunka, amelyet a nagy egyiptomi építkezéseknél kellett végezniük. Menekülve hagyták el Egyiptomot, és az őket üldöző egyiptomi harcoksi-egység a tengerbe veszett. Ez a szabadítás olyan nagy élmény volt számukra, hogy azt a következő századokban állandóan emlegették istentiszteleteiken; erről szóltak himnuszai.

A harmadik tényező azoknak a törzseknek a hagyományyaga, amelyeket M. Noth protoarameusoknak nevezett. Ezek már a Bibliából ismert honfoglalás előtt, kelet felől vándoroltak be Kánaán földjére, és hamarosan kapcsolatba kerültek Él istenség kultuszhelyeivel: Beérsébával, Él Olám tiszteletének a helyével (Gen 21,33) Bétellel, Él Bétél tiszteletének a helyével (Gen 31,13) és Sikemmel, Él, Izráel Istene tiszteletének a helyével (Gen 33,20).⁴

K. Koch tanítása szerint ez a három törzsi csoport kötött egymással szövetséget a sikemi országgyűlésen (Józs 24). A három egymással is rokonságban álló népcsoport háromféle hagyományyaga összeolvadt és együtt formálódott tovább a későbbi korokban is. Ehhez járult még a közvetlen környezet, a kánaáni vallás és kultúra hatása is. Mindez befolyásolta az izráeli vallás kialakulását. Eből K. Koch azt a következtetést vonja le, hogy Mózes személye és műve nem tartozik az izráeli vallást kialakító tényezők közé. Mózesrel és művével nem kell számolni.

Erre a radikálisan elutasító álláspontra M. Noth tanításai alapján jutott el K. Koch. Közismert dolog, hogy M. Noth szerint a Pentateuchos csak Mózes első négy köny-

véből áll, tehát tk. csak Tetrateuchos.⁵ A Deuteronomiummal már az ún. Deuteronomista történelmi mű kezdődik, és tart a Királyok könyveinek a végéig. M. Noth szerint Mózes nem volt a Pentateuchos kezdetétől fogva legfontosabb, szinte minden eseményénél jelenlevő és vezető szerepet játszó személyisége, hanem csak később, éppen a deuteronomista szemléletet tükröző iratokban lett azzá. Így pl. a fogság előtti próféták csak egyetlen helyen említik Mózeset (Jer 15,1); az ún. kis történelmi Credóban sem fordul elő Mózes neve (Deut 26,5-10). Legfeljebb a késői történelmi zsoltárokból és a hasonlóan késői iratokban van szó Mózesről (Zsolt 105. 106. Neh 9,6kk Ézs 63,11k). Azonban a deuteronomista történelmi mű hatására keletkezett iratokban már mindenütt Mózes a főszereplő. Mózes a vezéralakja mind a négy nagy pentateuchosi témakörnek: 1.) az Egyiptomból történt kiválasztásnak, 2.) a pusztai vándorlásnak, 3.) a Sínai-hegynél történt kijelentés történetének és 4.) az ígéret földjére vezetésnek.

M. Noth szerint kevés olyan textus van, amely az ennél régebbi hagyományból való. Ilyenek: Bír 1,16; 4,11 (Mózes kénita apósáról, ill. sógoráról), Bír 18,30 (a Mózesről származó dáni papságról text.em.), Deut 33,4 (Mózesről mint törvényadóóról) és Józs 9,24 (parancs a kánaániak kiirtására)!⁶ Ide tartozik még a Mózes haláláról és temetéséről szóló tradíció. Ezt M. Noth kiemelten fontosnak tartja.⁷ Deut 34,6 szerint Mózes maga az Úr temette el „a völgyben, Móáb földjén, Bét-Peórral szemben,” tehát Kánaán földjén kívül, a Jordántól keletre. Mózes ui. az Úr haragja következtében nem mehetett be Kánaán földjére Num 20,12k; Deut 3,23-29. M. Noth szerint ez régi és igen megbízható hagyomány. Feltételezhető, hogy a régi időkben a Mózes által vezetett törzsek még ismerték Mózes sírjának a helyét, ez azonban később feledésbe ment. A Mózes sírjáról szóló tradíció arra mutat, hogy egyes izráeli törzsek Mózes vezetésével valóban eljutottak a Jordántól keletre eső területekre, és innen kerültek később Kánaánba.

M. Nothnál világosan látszik az a törekvés, hogy a Pentateuchosban minél kevesebb szerepet hagyjon meg Mózesnek. Minél több történetről igyekszik bebizonyítani, hogy abban eredetileg nem volt helye Mózesnek, hanem csak a későbbi szerkesztés folyamán került bele. Így a minimumra redukálódik Mózes szerepe.

M. Noth előtt is köztudott dolog volt az, hogy az exodussal és a pusztai vándorlással együtt járó életforma nem kedvezett az írásos feljegyzések készítésének. A nomádok életéről igen kevés írásos emlék maradt ránk. Az erről az időről szóló bibliai hirdások későbbiek. M. Noth megállapítja: „Azok a tényállások, amelyek Mózesnek a különböző Pentateuchos-témákkal való kapcsolatát konstituálják, nagyon is különböző súlyúak, és ezért először egymáshoz viszonyítva kell igen gondosan mérlegelni őket.”⁸ Ezt a megállapítást máig is helyesnek tartjuk. Ép-

pen ezért azt várnánk, hogy M. Noth a következőkben egyenként mérlegelné a Mózesről szóló történeteket, és megvizsgálná, hogy melyek azok a „tényállások”, amelyek ezek mögött állnak, valamint azt is, hogy ezek a „tényállások” milyen súlyúak az utókor sokféle bizonyágtétele alapján. Hiszen a tradíciótörténetnek általában is ez a törvénye, hogy még a legendás elbeszélések mögött is szokott lenni valamiféle történeti mag. Ez a vizsgálat azonban elmarad, és helyette valami olyasmi történik, mint amikor a kertben úgy metszi meg valaki a gyümölcsfákat, hogy a termő ágakat is levágja. A következő – logikus – lépés az volt, hogy K. Koch dolgozatában Mózesnek már semmi szerep sem jutott. Ettől kezdve a kutatók egyik része továbbra is azt hangsúlyozta, hogy Mózes a történész számára elérhetetlen és megfoghatatlan. A kutatók másik része azonban nem elégedett meg a negatív eredményekkel, hanem igyekezett eljutni a hagyomány mögött álló tényekig, és így a hagyományanyag egyre nagyobb részét megbízhatónak fogadta el.

Az utóbbiak közé tartozik G. von Rad. Ő igen alaposan ismeri a Pentateuchossal kapcsolatos forráskutatás eredményeit. Tudja, hogy a különböző korok emberei különbözőképpen beszéltek Mózesről. A Jahvista forrás szerint a szabadítást maga az Úr végzi el, Mózes a háttérben marad. Mózes csak közli, továbbadja az Úr szabadító akaratát. Az Elohista forrás szerint már Mózes az, aki a szabadítást feladatul kapja. Ő viszi véghez botjával a csodákat. Mózes, Áron számára olyan, mint Isten; Áron Mózes szája: Ex 4,16. Mózes minden prófétánál nagyobb: Num 12,7k. A többi próféták a Mózesnek adott Lélekből részesednek: Num 11,25kk. Sőt Mózes mint közbenjáró a saját életét is kész feláldozni népéért: Ex 32,32. A Deuteronomium úgy áll előttünk, mint Mózes hatalmas beszéde. Ő közbenjár népéért, népe bűnei miatt nem mehet be az ígért földjére: Deut 1,37; 3,23-27; 4,21k; 9,18kk. Végül a Papi irat szerint már nem is Mózes áll szemben az egyiptomi varázslókkal, hanem Áron: Ex 7,19k; 8,1k. 12k. A bot is Áron kezében van. Mózes egyetlen feladata az, hogy az Úr előtt álljon, és az Ő szavára hallgasson: Ex 24,15b-18. Amikor Mózes lejön a hegyről, a nép megijed tőle, mert sugárzik az arca Ex 34,29-35.⁹

Pozitív eredményekkel gazdagította a kutatást R. de Vaux be nem fejezett híres műve is: *Histoire ancienne d'Israel* 1971. Ebben hivatkozik a nagy Harris-papyrusra, melyben azt olvassuk, hogy Sethnekhte fáraó trónralépése előtt egy szíriai ember, Irsu vette át a hatalmat Egyiptomban. Ez az Irsu gúnynev: viselője azonos Bay-val, „az egész ország nagy kamarásával... , aki a királyt atyjának trónjára ültette.” Egy ideig az ő kezében volt a tényleges hatalom. Bay személyére még visszatérünk.¹⁰

A Vörös tengernél történt szabadításról R. de Vaux ezt írja: „Az egyiptomi udvar annalistái nem örökítették meg az olyan sémita népcsoportok menekülésének az emlékét, amelyek kivonták magukat a kényszermunkából, és megszöktek az őket üldöző rendőrség elől. Ez kisebb és kevésbé dicsőséges esemény volt, amelynek nem volt helye a fáraó magasztos tetteiről szóló beszámolóknak. Ezeknek az volt a missziója, hogy őt halhatatlanná tegyék.”¹¹

Találó feleletet adott R. de Vaux K. Koch dolgozatára is. Igazat ad K. Kochnak abban, hogy nem helytálló, ha Mózeset vallásalapítónak, és pedig új vallás alapítójának

tartjuk. Mózes ui. szétfeszíti azokat a kereteket, amelyekbe őt Izrael gondolkodói és egyes modern szerzők akarták beleszorítani. Ő nem egyszerűen csak csodatevő, de nem is bíró, nem is pap, nem is próféta. Mózes bizonyos értelemben mindez, de ugyanakkor több is ennél. Ő az, aki kijelentést kapott az Úrtól, és azt közölte. Ő a közvetítője az Úr és népe közt létrejött szövetségnek, ő az Úr népének charismatikus vezetője. Nem alapított vallást abban az értelemben, hogy ő rögzítette volna a tant és ő alapította volna meg az institutiokat. Az ő tevékenysége elhalványodott Isten tevékenysége mögött. Istennek ő csak a kiválasztott eszköze, az is csak a fejlődés első fokán. Munkáját később Isten más emberei folytatták. De Mózes plántálta el a rendkívül termékeny magot; ő az Úr első szolgája.¹²

Megbízható eredményekkel gazdagította a kutatást S. Herrmann, aki értékes tanulmányt írt Mózesről. Ebben többek között azt állítja, hogy a M. Noth által protoameusnak nevezett csoportok kelet felől érkezve keltek át a Jordánon, és korábban hajtották végre a honfoglalást, mint az egyiptomi szabadítást átélő ún. protoizraeli népcsoport. De nemcsak időbeli különbség van a két rokon népcsoport között, hanem vallási különbség is. A keletről érkező csoportok, mint a patriarchák története mutatja, az „atyák Istenét” tisztelték. Az atyák Istene nincs helyhez kötve, hanem együtt vándorol híveivel, vezeti és segíti őket. Mózes történetében pedig olyan Isten jelentette ki magát, akinek állandó lakóhelye van, és később is innen siet népe segítségére: Deut 33,2; Bír 5,4; Hab 3,3. S. Herrmann szerint nincs jogunk ezekben az eseményekben Mózes szerepét szinte a nullára redukálni és azt állítani, hogy csak a Mózes sírjáról szóló hagyománynak van történeti alapja. (Ezt M. Noth a tradíció ősközületének, Urgestein-jének tartja.) Hiszen bár később legendaszerű elbeszélések szőtték át Mózes történetét, mégis bizonyos, hogy akinek a temetéséről fontos híradás maradt fenn, az életében is nagy tetteket vitt véghez.¹³

Találó kritikát írt K. Koch dolgozatáról S. Herrmann *Geschichte Israels in alttestamentlicher Zeit* c. művében is. Elismeri, hogy a Mózesről szóló hagyományanyag vonzóereje olyan nagy volt, hogy később más törzsek hagyományait is hozzákapcsolták: olyan törzsekét, amelyek nem vettek részt az exodusban és a pusztai vándorlásban. Majd megállapítja, hogy a Mózesről szóló hagyományanyag olyan népcsoport körében élt, amely valóban megtette az utat Egyiptomtól az ígért földjéig. Nincs semmi akadálya annak, hogy tényként elfogadjuk: az exodusról és a pusztai vándorlásról szóló eseményekben, beleértve az Isten hegyénél végbement eseményeket is, mindvégig szerepe volt Mózesnek. Egyiptomi dokumentumok igazolják, hogy a Kr. e. II. évezredben nomád arám csoportok kértek és kaptak bebocsátást egyiptomi területekre, a Nílus deltájának keleti részére. A nubiai Soleb területén folytatott ásatások folyamán olyan dokumentumok kerültek felszínre, amelyek a Kr. e. 14. század első feléből valók, és Saszu-beduinokról szólnak, akik Saszu-Jahva országából érkeztek. Úgy látszik, a Jahva név itt még nem személynév vagy istennév, hanem a Saszu népcsoport lakóhelyének a neve. Ez a terület a Szinai-félsziget északkeleti részén van. Egyik listán a széiri saszu országáról van szó; ez a terület tehát a Széir-hegy közelében keresendő. Gondolnunk kell arra,

hogy a Bibliában is van szó arról, hogy az Úr Széir (és Párán) felől jön: Deut 33,2; Bír 5,4; Hab 3,3. S. Herrmann, aki K. Kochhoz hasonlóan igen jól képzett egyiptológus, felhívja a figyelmet arra is, hogy Mózesnek egyiptomi neve van. Ez nem lehet üres kitalálás. Hasonlóképpen nem lehet alaptalan az sem, hogy Mózes midiáni nővel kötött házasságot. Az exodus-történetben, népe szabadításában valóban csak olyan ember érhetett el eredményt, aki ismerte az egyiptomi birodalom nehézségeit a határterületeken, és aki szolidáris volt a kivonulni akaró népcsoporttal. Így Mózesnek a Bibliában leírt közvetítő szerepe nagyon is hihető.¹⁴

Józan közéleti képvisel a Mózes-kutatásban H. Gese. Egyik dolgozatában kifejti, hogy a Mózes gyermekségéről szóló történetet nem tartja az eredeti hagyományanyaghoz tartozónak. Ez ún. vándor-motívum. Már Babylonia első sémita királyáról, Sargonról is úgy szól a legenda, hogy szurokkal bekent kosárban a folyóvízre tették. Később ezt a történetet I. Kyrosnak, Perseusnak, Romulusnak és Remusnak is tulajdonították. Hasonló a véleménye a csapások történetéről, Mózes és a fáraó tárgyalásairól és Mózes elhívásának a történetéről is. Ezzel szemben nagy szerepet tulajdonít Mózesnek a Sínai-tradícióban. Mózes az, aki kijelentést kapott az Úrtól. Ebből következik az is, hogy ő a szövetség közbenjárója. Bár a későbbi teológiai felfogás szerint az egész nép hallotta az Úr szavát a Sínai-hegynél a Deut 5,12k, eredetileg csak Mózesnek szólt a kijelentés. Ő a közbenjáró, ő közölte az Úr szavát a néppel. Nem hiányozhatott Mózes az egyiptomi szabadítás és a pusztai vándorlás történetében sem. Éppen a Sínai-tradícióból magyarázható Mózes vezető szerepe az exodusban: hiszen az exodus mozgató ereje éppen onnan van, hogy Mózes közölte a néppel az Úr szabadító akaratát. Végül pedig nem származhat Mózes midiáni rokonságának a gondolata későbbi időből, hiszen akkor már Izráel ellenséges viszonyban állt a midiániakkal. Így tehát ez is szükségképpen a régi tradíciók közé tartozik.¹⁵

Részletesen és megbízható adatok alapján ír Mózesről H. Donner, *Geschichte des Volkes Israel und seiner Nachbarn in Grundzügen* c. művében. Főbb tanításai a következők: a Sínai-félsziget észak-északkeleti részén lakó nomád Saszu-törzseknek meglehetősen nagy volt a mozgásterülete. Ismételten is arra kényszerültek, hogy a Nílus deltavidékén keressenek menedéket. Itt az egyiptomiaknak erős védelmi rendszerük volt, amely ellenséges csoportok, a „nyomorult ázsiaiak” betörésének az elhárítására szolgált.¹⁶ De a menedéket kereső békés Saszu-törzseket szívesen fogadták. Merneptah fáraó, „minden ország jó napja” beengedte őket országába, hogy jószágaikkal együtt életben maradjanak.¹⁷ Hasonló lehetett az izráeli törzsek bevándorlása is.

Mózes neve a msj igéből származik. Jelentése: szülni. Hasonló Ramses vagy Thutmose neve: Re, ill. Thut istenség szülte. De Mózes nevében nem szerepel istennév. Ez H. Donner szerint arra mutat, hogy Mózes nem egyiptomi származású volt, de Egyiptomban született. Kánaánban ui. nem voltak egyiptomi nevek. Egyiptomba került idegenek azonban egyiptomi nevet kaptak, különösen, ha egyiptomiak szolgálatába álltak.

H. Donner jó néhány olyan elképzelést sorol fel, amely a későbbi korokban alakult ki Mózesről. Ilyenek: 1.) Mózes eredetileg mithológiai alak, holdistenség, 2.) vallás-

alapító, esetleg a monotheismus megalapítója. Azonban a monotheismus a Kr. e. 6. századból való! Vagy törvényhozó? De a törvények későbbiek Mózesnél! Vagy ő alapította Jahve Izráel előtti tisztelétét? 3.) reformátor, 4.) népalapító, aki a honfoglaláshoz szükséges nemzeti öntudatot felébresztette. Azonban a nemzeti öntudat később alakult ki. 5.) a Jahve-liga alapítója, 6.) teológus, a tan megalapítója, 7.) varázsló (kigyóbűvölő, kútásó), 8.) törvényadó, 9.) próféta: de ez deuteronomiumi gondolat, 10.) pap, de a papság Kánaánban állt elő, 11.) charismatikus szabadító, 12.) az amphiktyonikus jog hirdetője.

Mindezekből az látható, hogy a későbbi korok embelei Mózesre ruházták a maguk ideáljait. H. Donner Mózes alakját H. Gese idézett kutatásai alapján rajzolta meg. Azt tanítja, hogy Mózes személye nélkülözhetetlen a Sínai-hegynél történt kijelentés történetében. Csak vele beszélt szemtől szembe az Úr Num 12,8 („szájtól szájjig”). Legfeljebb azt nem fogadja el H. Donner H. Gese tanításából, hogy Mózes útja a Sínai-hegytől vezetett az exodushoz. Szerinte fordítva történt. Ennek az a bizonyítéka, hogy a későbbi Izráel az egyiptomi szabadítást emlegette: ettől fogva lett Izráel az Úr népévé Hós 12,10; 13,4. Végül H. Donner megjegyzi, hogy a kutatás egyre inkább arról tart, hogy elismerik Mózes vezető szerepét, azt, hogy ő Egyiptomban született sémita, aki rokon kapcsolatba került a midiániakkal, az exodus vezére, a nép szabadítója a Vörös tengernél, aki később a Sínai-hegynél kijelentést kapott. Ő a szövetség közbenjárója, és ő vezette a népet, ill. annak kisebb csoportját az ígéret földje határáig.¹⁸

Már H. Donner előtt is hangsúlyozta az egyiptomi szabadítás fontosságát az Ószövetségben W. Zimmerli, *Grundriss der alttestamentlichen Theologie* c. művében. Az Úr Izráel Istene Egyiptom óta: ez a történelmi szabadítás a témája a legrégebbi himnusznak, Mirjám énekének Ex 15,21. Erről tesz bizonyosságot a Tízparancsolat első mondata is: Én vagyok az Úr, a te Istened, aki kihoztalak téged Egyiptom földjéről, a szolgaság házából Ex 20,2. Az egyiptomi szabadítást tartalmazza a kis történelmi Credo is: Bolyongó arámi volt az őszám, aki lement Egyiptomba..., és kihozott bennünket az Úr Egyiptomból erős kézzel és kinyújtott karral Deut 26,5-10. Izráel Egyiptomtól kezdve az Úr „fia” Ex 4,22; Hós 11,1; az Úr pedig Egyiptomtól fogva Izráel Istene Hós 12,10; 13,4. A szabadítással szervesen összetartozik az azt megelőző ígéret, a róla szóló Ige is. „Amit Izráel az Egyiptomból történt szabadítás és a honfoglalás alkalmával megtapasztalt, az beteljesedett Ige..., nem pedig történelmi véletlen.”¹⁹ Bár csak közvetett módon, de mégis megcáfolják ezek a gondolatok azt a teóriát, amely szerint az exodus és a honfoglalás szerencsés vagy éppen véletlen történelmi tényezők találkozása révén valósult meg. Ha ui. Isten ígérete hangzott el, akkor az az Isten által kiválasztott ember, Mózes által történt, akit Isten nem csupán a kijelentés közlésére használt fel, hanem annak beteljesítésében is részt adott neki.

Jól foglalja össze a kutatás addigi eredményeit M. Metzger, *Grundriss der Geschichte Israels* c. könyvében. Eszerint egyiptomi források azt bizonyítják, hogy idegenek is kerülhettek egyiptomi szolgálatba, és ilyenkor egyiptomi nevet kaptak. Mózes egyiptomi neve azt mutatja, hogy ő is ezek közé tartozott. Ő azonban összetükközésbe került az

egyiptomiakkal. Ezért Mídián földjére menekült, és ott nősült meg. Ezután döntő szerepe volt a Jahve-hit átadásában és egy félnomád embercsoport szabadtításában. Így aztán nem csoda, hogy Mózes alakja a Pentateuchos hagyományanyag többi részébe is belekerült.²⁰

A kutatás újabb eredményei J. de Moor: *The Rise of Yahwism* c. könyvében olvashatók. Már R. de Vaux is említette, hogy Bay, „az egész ország nagy kamarása”, szíriai származású ember volt. A Bay név pontosabb kiejtése Beya. Jelentése: Ya-ban (ti. bízom). Praepositioval összetett nevek a Bibliában is vannak, pl. Becalél (Isten árnyékában), Beszódjá (az Úr titkos tanácsában), Láél (Istené, Istenhez tartozó); I. még Ittobaal föníciai királynak, Jezabel apjának nevét (vele van Baal).²¹ Előkerült Beya egyiptomi neve is: „Ramses, az istenek manifesztációja.” Ha igaza van Manethonak, aki Beyát Mózeszel azonosította, akkor nagyon jól érthető, hogy a bibliai tradícióban miért csonka Mózes neve: kihagyták belől Re nevét. Beya egy kairói osztrakon szerint királyi írnok és Seti-Merneptah király komornyikja volt.²²

Amikor II. Seti fáraó meghalt, hirtelen meghalt a trónörökös is, II. Seti egyetlen fia. Az özvegy királyné, Tausret éppen Beya tanácsára segítette trónra a még kis korú Siptah-t, aki II. Seti kánaáni származású feleségének a fia volt. Sőt két olyan felirat is maradt ránk, amelyek szerint Beya helyezte a királyt apjának trónjára. Ez azért különös, mert eredetileg magáról Amon-Re istenségről állítják a róla szóló himnuszok, hogy a királyt apjának trónjára helyezi. Beya tehát semmibe vette az egyiptomi vallás hagyományait. Ennek még több bizonyítéka is van. Münchenben őriznek egy egyiptomi szobrot, amely Beyát ábrázolja, amint trónon ül, és térdén tartja Siptah fáraót. A trón Re trónja. Az egyiptomi vallás szerint erre nem ülhet halandó ember. Egy asszuáni templomban található relief a nubiai alkirályt ábrázolja, amint hódolata jeléül leborul Siptah fáraó előtt. Természetesen az idegen uralkodót jóval kisebbnek ábrázolják a fáraónál. Beya közben a fáraó mögött áll, és a fáraóhoz hasonlóan jogart tart a kezében; őt éppen olyan magasnak ábrázolják, mint a fáraót. Egy másik relief (Deir el Bahariban) térdelő helyzetben ábrázolja Siptah fáraót, amint imádkozik. Közben azonban Beya áll! Egy nubiai templomban az özvegy királyné, Tausret képe látható, amint rázza sistráját. A kép baloldalán Beya van fél térdre ereszkedve a fáraó cartoucha előtt, de feje még így is egy magasságban van az álló helyzetben levő királyné fejével. Siptah fáraó harmadik évében Beya engedélyt kapott arra, hogy a királyok völgyében építtessen magának sírt, vö. Ézs 22,15k. A sír maga – érdekes módon – kicsi és dísztelen. J. de Moor arra gondol, hogy ennek Ex 20,5 az oka.

Érthető, hogy Siptah fáraó uralkodása alatt egyre nőtt Beya befolyása. Hiszen ő segítette trónra a fáraót, és ő lett a legfőbb tanácsadója is. De Siptah fiatalon meghalt. Utána még 21 hónapon át az özvegy Tausret királyné uralkodott. De erős ellenzéki volt, és Kr. e. 1190-ben Sethnakht lett a fáraó. Ő véget vetett Beya befolyásának. Erről így emlékezik meg III. Ramses fáraó (Kr. e. 1188-1157) felirata: „Ezután üres évek sora következett, amikor egy közöttük levő szíriai ragadta magához a vezetést, mert az egész országot a maga szolgálatába állította. Ki-ki megölte az embertársát, isteneiket félre akarták tenni, mert az isteneket olyanak tartották, mint az em-

bereket: nem mutattak be áldozatokat a templomokban. De amikor az istenek könyörületre indultak és helyrehozták az országot a maga állapotára, saját fiúkat, aki az ő testükből származik, rendelték minden ország kormányzójává a nagy trónusra... (Sethnakht-ot). Ő megtisztította Egyiptom nagy trónját.”²³

Tausret királynénak és Beyának hamarosan menekülnie kellett. Ennek a történetét Sethnakht fáraó oszlopa örökíti meg. Eszerint a menekülőket kánaániak támogatták. Gyorsabban menekültek, mint a madarak, de a „Sólyom”, ti. a fáraó üldözőbe vette őket. Az oszlopon levő felirat nem szól arról, hogy utolérték-e az üldözötteket. Úgy látszik, az akció megghiúsult. Valószínű, hogy ez a tengeri népek támadásának köszönhető. III. Ramses egyik felirata a tengeri népek szörnyű pusztításairól tanúskodik. J. de Moor szerint emiatt hiúsult meg a menekülő csapat üldözése is: a tengeri népek támadása lekötötte Egyiptom haderejét. A bibliai himnusz szerint a tenger nyelte el az üldözőket; a „tenger” szó azonban Zsolt 68,23 és Hab 3,8 mintájára a tengeri népekre vonatkozhat. A menekülőket a míliaiak segítették tovább, akikkel Mózes és serege szövetségre lépett. Egy részük csatlakozott is hozzájuk Num 10,29kk; Bír 1,16. Így érkeztek meg a Jordán keleti részén levő Szukkótba, amely – ellentétben a korábbi véleményekkel – nem azonos az Egyiptom közelében levő Teku-val. Bálám tudott arról, hogy Mózes serege itt legyőzte az amálecki sereget: Num 24,7,20; és azt remélte, hogy Sétet is le fogja győzni: Num 24,17. Sét egyiptomi istenség, a tenger ura. Bálám reménye szerint tehát Mózes serege véget fog vetni a tengeri népek uralmának is. De ez nem történt meg. A tengeri népek a Jordánon túli vidékre is betörték, és Kr. e. 1190-ben elpusztították Szukkótot. Mózes és serege egészen Hormáig menekült: Num 14,45.²⁴

J. de Moor K. Koch dolgozatával is foglalkozik. Egyetért azzal a gondolattal, hogy Mózes nem volt vallásalapító. A jahvizmus régebbi Mózesnél; már Mózes anyjának, Jókebednek is Jahve-tartalmú a neve. De Mózes gyökeres reformot hajtott végre. Ehhez tartozott a bálványszobrok készítésének a tilalma: Ex 20,4. Már Echnaton is megtiltotta az istenség kiábrázolását. Amun-re-t is kiábrázolhatatlannak tartották: „Nem ismerjük képedet..., az istenek közül senki sem ismeri igazi formáját.”²⁵ Hasonlóképpen ide tartozik más istenek imádásának a tilalma is. Sőt a harmadik parancsolat is jól beleillik Mózes korába. Mózes jól ismerte Amun-Re és Ptah istenek tiszteletét. Nevüket nem volt szabad hiába kiejteni: „Az istenek közül senki sem tudja, hogyan lehet őt néven szólítani.”²⁶ Amun Re-ről azt is állították, hogy ő egy, vö. Deut 6,4. A „vagyok, aki vagyok” szavakat Re istenség mondta magáról. A mondatnak az az értelme, hogy Re nem változik: a jövőben is ugyanúgy fog cselekedni, ahogyan a múltban tette.

J. de Moor óvatosan fogalmaz. Nem állítja, hogy kutatásainak eredményeit mindenkinek el kell fogadnia, mert azok kötelező erejűek. Mégis meggondolandó tényező Mózes teljesebb egyiptomi nevének és egyidejűleg „szíriai” nevének a felbukkanása, az egyiptomi vallás iránti közömbössége, sőt tiszteletlensége és a menekülésről szóló egyiptomi dokumentum. Ilyen eddig nem volt. Végül nem közömbös, hogy mindez időben is beleillik a bibliai híradásba. R. de Vaux Bay esetét csak József törté-

netével kapcsolatban említi mint párhuzamot: előfordulhatott, hogy idegen származású ember magas tisztségre jutott Egyiptomban. Kétségtelen, hogy az exodus és Mózes kora közelebb áll az egyiptomi feliratok tartalmához.

A legújabban ismertté vált dokumentumok fényében elmondhatjuk, hogy egyre jobban ismerjük a bibliai elbeszélések háttérét. Nemcsak a Mózes korában végbement történelmi eseményeket ismerjük meg közelebről, hanem Istennek a történelemben véghezvitt tetteit is. Találón írja erre vonatkozólag C. Westermann: „A szabadtás ténye, amelyről az egész Ószövetségben keresztül és az Újszövetségben is hangzik a bizonyágtétel, (ige)hirdetés nélkül nem teljes. Enélkül soha nem is jutott volna ekkora történelmi jelentőségre. Ehhez az (ige)hirdetéshez azonban hozzátartozik valaki, aki azt továbbadja az izráelieknek. A kezdetben adott szabadtás igei jellege (amely ettől kezdve végigvonul az egész Biblián) megköveteli az üzenet közvetítőjét. És ha mi csak azt az egyet tudnánk Mózesről, hogy ő az Ige közvetítője volt, már az is elég lenne ahhoz, hogy elismerjük az ő döntő jelentőségét az itt kezdődő történelem szempontjából.”²⁷

Dr. Karasszon Dezső
(Debrecen)

Jegyzetek

1. K. Koch, Der Tod des Religionsstifters 1962, in: K. Koch, Studien zur alttestamentlichen und altorientalischen Religionsgeschichte 1988. 32.kk. – 2. i.m. 37. – 3. i.m. 39. – 4. i.m. 40. – 5. M. Noth, Überlieferungsgeschichtliche Studien 1967. 3. Auflage. – 6. M. Noth, Überlieferungsgeschichte des Pentateuch 1948. 172-175. (Rövidítése: ÜP) – 7. ÜP 186kk. – 8. ÜP 177. – 9. G. von Rad, Theologie des Alten Testaments 1962. I. 304kk. – 10. R. de Vaux, Histoire ancienne d'Israel 1971. 285. Lásd még J. B. Pritchard, Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament 1969. 260a. – 11. R. de Vaux, i.m. 366. – 12. R. de Vaux, i.m. 432k. – 13. S. Herrmann, Mose 1968, in: Gesammelte Studien zur Geschichte und Theologie des Alten Testaments ThB 75 1986. 47kk. 62k. – 14. S. Herrmann, Geschichte Israels in alttestamentlicher Zeit 1983. 92.110k. – 15. H. Gese, Bemerkungen zur Sinaitradition 1967, in: H. Gese, Vom Sinai zum Sion 1974. 37k. – 16. H. Gressmann, Altorientalische Texte zum Alten Testament 1970. 35. – 17. H. Gressmann, i.m. 97. – 18. H. Donner, Geschichte des Volkes Israel und seiner Nachbarn in Grundzügen 1984. 84kk. 110k. – 19. W. Zimmerli, Grundriss der alttestamentlichen Theologie 1972. 16kk. 23. – 20. M. Metzger, Grundriss der Geschichte Israels 1988. 34. – 21. J. de Moor, The Rise of Yahwism 1990. 149. 217 jegyzet és M. Noth, Die israelitischen Personennamen... 1928. 32. 152. – 22. J. de Moor, i.m. 137. 164 jegyzet. – 23. J. de Moor, i.m. 143. J.B. Pritchard, i.m. 260a. – 24. J. de Moor, i.m. 155. 244 jegyzet. – 25. J. de Moor, i.m. 53. – 26. J. de Moor, i.m. 53. 171. – 27. C. Westermann – G. Gloege, Tausend Jahre und ein Tag 1977. 75.

Pál apostol antropológiája

Pál apostol antropológiája a teljes Újszövetség embertanát érinti és koncentrált formában fejezi ki. Nem valamilyen filozófiai rendszerből levezetett spekuláció ez, hanem egyedi bizonyágtétel az Isten által teremtett és Krisztusban újjáteremtett emberről. Ez a teológiai szemlélet adja meg Pál antropológiájának páratlanságát, amely kitetszik, ha bármelyik bölcseleti tanrendszerrel vetjük egybe.

Az apostol bármennyire is korának hellenista művelt-ségű embere, teológiája nem a klasszikus görög bölcselet, vagy a neoplatonista filozófia alapvetésén áll, hanem az Ószövetségben gyökerezik. Pál, a krisztus-esemény felismerése után az egész problémakört az üdvtörténet egységében látja, értékeli: Istennek a bűnt megítélő és üdvösséget szerző munkája tükrében. Alapszempontja az, hogy Istennek üdvtette döntő módon meghatározza az embernek és világának életét. Következésképpen: Pál antropológiája csak Krisztus váltságművének összefüggésében értelmezhető. Tehát: Pál antropológiájának szoteriológiai alapja van, ezért ez az embertan: *krisztocentrikus*.

1. Krisztus üdvtette az embernek és világának döntő eseménye, amelynek kozmikus és egyetemes érvénye van. Jelentősége abban áll, hogy a bűn által megrontott, halálos létben, mindenre kiterjedő változást hozott. Bár az apostol nem fogalmazott meg egy hamartológiai rendszert, büntanát nem fogalmazta meg logikus rendben, mégis a bűn által okozott emberi nyomorúság alapszempontjait a Római levél 1–8. fejezetében összegezte. Eszerint a bűn: egyetemes halált okozó hatalom, amely Ádám által jött be a világba; Isten haragját és megsemmisítő ítéletét váltotta ki; az embert ellenséges viszonyba juttatta Istennel, elszakította embertársától és belső meghasonlást eredményezett az egyénben. Ebből a hely-

zetből nincs kiút, mert az ember halott bűnei miatt (Ef 2,1–2). A Törvény csak növeli a bűn nagyságának ismeretét, de nem tud abból a romlásból megszabadítani (Róm 3,20; 5,20; 7,7; Gal 3,22). Istennek ítélete fennáll, ezért „menthetetlen vagy óh ember, bárki légy...” (Róm 2,1). Érthető a „belső” és „külső” ember harcát vívó apostolnak felkiáltása, amely léte valóságos dezintegrációjából származik: „Óh, én nyomorult ember! Kicsoda szabadít meg engem e halálnak testéből?” (Róm 7,24).

A bűn romboló hatalma Krisztusnak üdvtettében: önkéntes áldozati halála vállalásában látszik meg igazán, amelyet a kereszten vitt véghez. Az apostol „theologia crucis”-a, a kereszt teológiája, meghatározza antropológiáját is.

2. Krisztus üdvtette az apostol két fogalommal (ige és főnév) jelzi: megigazítani, megigazulás (*dikaioó, dikaiosyné*) és megbékíteni, megbékélés (*katallassó, katalagé*). A két fogalom jelzi az embernek és világának új létét, a *kainé ktisis*-t, az új teremtést. Amíg a Római levél a megigazulástól a megbékélésig vezető utat mutatja meg (5,1–10), addig a 2Korinthusi levél a megbékéléstől a megigazulásig vezető út léptékeire utal (2Kor 5,18–20). Mindkét esetben Isten a cselekvő. Így jön létre a megigazulás és a megbékélés. Mindkét fogalom, igei és főnévi alakjában: jogi karakterű és Istennek szuverén igazságszolgáltatását fejezi ki. Mindkettő az Ószövetségben gyökerezik: a szövetség-teológiában és az áldozati rend központi kérdésében, az engesztelésben.

Az első esetben az apostol a szövetség Urára néz, aki a Krisztusban adott ígéretek alapján, Krisztus keresztvállalása által, helyreállítja a megtört szövetségi viszonyt és *igaznak nyilvánítja* a bűnös embert, aki vádlott és elmarasztaló ítélet alatt áll, vagyis megigazítja. Amikor az apostol Isten igazságának megbizonyításáról (Róm 3,15)

és az evangélium tartalmának tematikus kifejezéséről beszél (Róm 1,17), akkor az ótestamentumi szövetségi kapcsolat lényegét ragadja meg. Így az Ősz-ben az „igazság” nemcsak a szövetségbe való beletartozás *mértékét* fejezi ki, hanem azt a *viszonyulást*, amelyet maga a szövetség jelent: kizárólagos *életformát*, amit Isten szuverén kiválasztása révén ajándékozott népének. Következésképpen: aki az Isten által létesített kapcsolatnak részese: az „igaz”. Isten pedig az Ő igazságát bírói igazságszolgáltatás által, Krisztusban úgy nyilvánította ki, hogy Fiában *elítélte* a keresztfán, a megátkozott bitófán a bűnt (5Móz 21,23; vö. Gal 3,13–14) és a halálraítelt embert felmentette, „amnesztiában” részesítette (Róm 5,18; 8,1; 3,3–6).

A második esetben a megbékélés ill. megbékéltetés fogalmai kapcsán az apostol ismét jogi vonatkozásban fogalmaz. Ugyanis itt egy megromlott kapcsolat rendezéséről van szó (1Kor 7,11), aminek következtében kicserélődésről, gyökeres változásról, viszonyrendezésről beszélhetünk. A cselekvő alany itt is Isten, aki Krisztusban megbékélteti magával az embert és világot (2Kor 5,18–21). Ennek a megbékélésnek kozmikus és eszkatológikus távlata van: mindenekre kiterjed és az utolsó napon, Krisztus visszajövele alkalmával valósul meg teljesen. (2Kor 5,14–21; Ef 2,11–21). Isten megbékélésének „ára” van: Krisztusnak engesztelő, áldozati halála, a helyettes elégtétel, amelyet az apostol „*hyper*” formulái (valakiért, valakinek a javára) fejeznek ki: meghalt értünk (Róm 5,8; „adatott értünk”) Róm 8,32; 4,25; Gal 1,4; vö.: Ézs 53). Ez a formula, amelyben az *odaadás* motívumán van a hangsúly, Krisztus áldozati halálának a jelentőségét emeli ki, amely Isten megbékélésének *feltétele*. Az apostol bizonyosságtételével teljesen az ószövetségi áldozati rendre helyezkedik, főleg 3Móz 16. fejezetre: a nagy engesztelési nap szertartására. Az áldozati állatra átruházott bűnt a Törvény által előírt szertartások betartásával, a pap „*megsemmisíti*” azáltal, hogy engesztelést szerez és rendez a megszakadt szakrális rendet. Az engesztelés alanya JHVH, aki hivatalos szolgáján keresztül van jelen és viszi véghez az engesztelés szertartását. Pál apostol ebből a háttérből értelmezi Róm 3,35 verset. Eszerint: a Megfeszítettben Isten *jelen van* és halálát *engesztelő* áldozatként fogadja el. Ennek az „istentiszteletnek” színhelye a nagy-pénteki kereszt. – Az említett két fogalom, amely az embernek új helyzetét ábrázolja ki: az új teremtést, egy szűkebb és egy tágabb körben mutatja meg a bekövetkezett döntő változást, amely a páli teológiai-antropológia kettős sarkalatos pontja. Az egyik: egy törvényes viszony helyreállítását (megigazítás = megigazulás); a másik: egy egyetemes érvényű kapcsolat rendezését a helyettes elégtétellel (megbékéltetés és megbékélés) a teremtett világgal és minden emberrel az Istennel való reláció helyreállása után. Az ítélő Bíró és a szakrális rend őrzőjének cselekedete ez, aki Jézus Krisztusnak szerető Atyja! A megigazítás és a megbékélés után Isten úgy minősíti az embert, hogy helyet kínál javainak megterített asztalánál. Ezt a helyet elfoglalni annyit jelent, mint *hinni*.

3. Hogyan történik ez? Az evangélium prédikálása által, a Szentlélek munkája nyomán, az egyházban. Ezen a ponton érintkezik a páli szoteriológia, antropológia, pneumatológia és ekkleziológia.

Pál bizonyosságtétele szerint az evangélium hirdetése nem csupán *híradás*, hanem üdveseemény *hordozója*, mert

a megfeszített és feltámadott Krisztus uralkodik az igehirdetés eseményében, amely az üdvösség megvalósulását közli. A múltban megtörtént üdveseeményt a Szentlélek közvetíti: teszi személyessé Krisztus üdvjait hit által, amit Ő gerjeszt az ember szívében. A Szentlélek az az élő személy, aki megelevenítő, újjáteremtő erejével az emberben munkálkodik. A keresztyén egzisztencia egészében munkálkodik a Szentlélek. Ez a munka nem azonos bizonyos extatikus megnyilatkozásokkal. A Szentlélek a megdicsőült Krisztus adománya, aki Őt jelenvalóvá teszi és a jövődönék és a feltámadásnak zálogát adja (Róm 8,23; 2Kor 1,22; 5,5). A Szentléleknek tehát krisztológiai értelme van Pál teológiájában.

Ezen a gondolatsoron merül fel a hit kérdése. A gyakorta előforduló (124x) *pistis* kifejezés jelenti Pálnál a missziói igehirdetés megértését, a Krisztus üdvözítő munkájáról szóló bizonyosságtétel elfogadását. Mivel a hit Istennek üdvösséget szerző munkájára tekint, elhatárolást jelent a Törvény útjától. Istennek ingyen kegyelemből származó üdvözítő akarata kizár minden érdemet vagy szünergizmust, mivel az ember nem szerzője az üdvösségének, csupán elfogadója hit által. A hit és a cselekedetek antitetikus fogalma Pálnál „életösszefüggést” jelent ebben az ellentétben: bűn, cselekedet, törvény, harag, ítélet, halál, kárhozat – egyfelől –, másfelől: Krisztus, a megfeszített, kegyelem, áldozat, igazság, Lélek, hit. Így a hit az evangéliumnak, az ember megigazulásáról és megbékéléséről szóló híradásnak értelmezője és személyessé tevője. A hit tehát jelzi azt az új egzisztenciát, amely az új teremtés életformájába került. Következésképpen: hinni = Krisztus üdvözítő javaiban részesedni. A hitről szóló alapvető tanítását az apostol a Róm 4. fejezetében fejt ki.

„Hitben élni” jelenti az emberek teljes etikai magatartását: az Isten akaratának való engedelmisséget, az egész élet odaszánását (Róm 12,1–2). Hit által történik a megszólított és újjáteremtett embernek válaszadása a kegyelmes Isten hívogatására. Hit által az ember egész egzisztenciájával Isten felé fordul és neki engedelmeskedik (Róm 8. és 12. fej.). A hit tehát Isten szuverén ajándéka (Róm 9,16), amely az embert döntés elé állítja: elfogadhatja vagy elutasíthatja azt (Róm 9–11. fej.), azaz „megkeményedhet”, ám Istennek hűsége ennek ellenére megmarad, amint ezt az apostol Izráel elvettetése és reménysége ellentétben fogalmazza meg, amikor Isten szuverén döntésére utal az Ószövetségre hivatkozva: „Könyörülök azon, akin könyörülök, kegyelmezek annak, akinek kegyelmezek” (2Móz 33,19; Róm 9,15–16). Amikor Isten hitre hív, felelőssé tesz az elfogadás vagy elutasítás tekintetében. A hit útján való járás a cél előtti küzdelmet jelenti a beteljesedés reménységében (Fil 3,12–21). Pál apostol antropológiájának itt van az etikai kitekintése azokban az apostoli intésekben, amelyek kifejezik az embernek Isten, embertárs iránti magatartását egyéni és közösségi vonatkozásban egyaránt (Róm 12. rész; Ef 3–4–5–6. részek; Kol 3. rész; 1Thessz 4–5. részek).

4. Az elmondottak után vessünk egy pillantást az apostol antropológiájának fogalmaira, amelyeknek sajátos jelentéstartalmuk van és nem felelnek meg a mi fordításunknak, ezért magyarázatra szorulnak.

a.) A gyakran előforduló *sóma* tartalma rendkívül összetett. Elsődleges jelentése: a látható, fizikai érte-

lemben érzékelhető test (corpus), az ember megjelenési formája; a biológiai és pszichikai tevékenysége egységében megjelenő organizmus: az élő, élettevékenységet kifejtő szervezet; az öntudatos *én*, akinek létazonossága van, akinek viszonyulásai vannak: önmagához, istenhez, embertársához, környezetéhez, aki élő személyiség, felelős persona a teremtett világban. Átvitt értelemben kifejezi a keresztyén közösséget Pál ekkléziológiájában a „*sóma Christi*”, a Krisztus teste, az egyház, amely organikus egységben él ezen a földön (1Kor 12. fej.). Jelenthet testrészt, tagot is (Mt 5,29–30). Pál számára az így értelmezett „test” nem pusztán külső emberi megjelenést jelent, hanem a *teljes* emberi egzisztenciát fejezi ki. Találhatóan állapítja meg R. Bultmann ezzel a szójárással, hogy az embernek *nincs* teste, hanem ő, emberi valójában a „test” (Theologie des NTs 195–197. lp.). Pál teljesen elhatárolja magát a platonai és a neoplatoni szemlélettől, amely szerint az embernek van egy halandó teste és egy halhatatlan lelke. Pál nem ismeri ezt a dichotomikus megosztást, hanem a test-lélek egységében létező teremtett, ám esendő és megváltásra szoruló embert ismeri bizonyosságtételében. Ez a megközelítés vezet tehát a tulajdonképpeni teológiai antropológiai értelmezéshez. A kérdés ez: kinek az *uralma* alatt áll ez a *sóma*? Kinek engedelmessé válik az *én* cselekvési körében önmaga megvalósítása idején azzal, hogy szomatikus és pszichikai tevékenységet végez? A korinthusiakat az apostol arra figyelmezteti, hogy a „test” (*sóma*) nem paráznaságra rendeltetett, hanem az Úrnak, mivel az a Szentlélek temploma. Ezt a „testet” (*sóma*) fegyelmezi meg Pál, hogy igehirdetői szolgálatát elvégezhesse (1Kor 9,27). Ez a „test”, a bűn következtében halott, ezért megváltásra szorult (Róm 7,24; 8,10–13). A keresztyén élet etikai elkötelezése az, hogy önmagát, teljes emberi egzisztenciáját (*sóma*) odaszánja (= Isten rendelkezésére bocsássa) mint élő, szent és okos istentisztelet bemutatása érdekében (Róm 12,1). Ez a test hal meg minden biológiai és pszichikai megnyilvánulásaival együtt, és Krisztus feltámadásának ereje által támad fel az utolsó napon. Pál apostol nem ismeri a „lélek” halhatatlanságának tanát, hanem bizonyosságot tesz a test feltámadásának valóságáról! (1Kor 15,35–44). A keresztről a valóságosan meghalt Krisztus testét (*sóma*) vették le és temették el Arimáthiai József sírjába (Lk 23,52). Pál amikor a test feltámadásáról beszél a *sóma psychikon* és a *sóma pneumatikon* kifejezéseket használja (1Kor 15,37–44). Ez jelenti a földön lévő, a halálnak áldozatul eső teljes emberi egzisztenciát, és a Krisztus feltámadása által, annak erejével feltámadott, minőségileg más testtel rendelkező, ám ugyanazt az emberi egzisztenciát, amelynek többé nem árthat a halál. Megjegyzendő, hogy az utolsó vacsorán az úrvacsora szereztetési ígériben a szinoptikusoknál és Pálnál is a *sóma* és a *haima* kifejezések állnak Krisztus áldozati halálára vonatkozóan.

b.) A test megjelölésére szolgáló másik kifejezés Pálnál a *sarx*, amit Károli ugyancsak a „test” főnévvel fordít, amint a *sóma* fogalmát is. A hasonlóság ellenére a *sarx* nem szinonimája a *sóma*-nak¹, annak ellenére, hogy a fogalom jelentéstartalmában vannak hasonlóságok. Elsődleges jelentése: hús, az ember testének állománya: csont, izom, bőr, ideg is (caro, carnis, corpus). Pontosan megfelel az ósz-i *bászár* kifejezéseknek: hús, hústest,

embernek, állatnak állománya, az áldozati ajándék húsan anyaga. Ugyancsak az Ósz értelmében jelent „minden testet” = minden élő a teremtett világban (Ézs 40,6; vö.: Lk 3,6; ApCsel 2,12; Róm 3,20; Gal 2,16). Kifejezi a generációk egymásutániságát: vérrokont, utódot (Róm 1,3; Gal 4,1; Róm 9,3; Gal 2,16). A jelentésváltozatok eddig megegyeznek a *sóma* tartalmával. A *sarx* jelentéstartalma akkor változik, amikor kifejezi az emberi lét, kimondottan *emberi* (testi) orientáltságát: az emberi természethez mért *életformát*. Pál szóhasználatában: *kata sarka* = az emberi test törvényei szerint; *en sarki* = az emberi adottságok (képességek) törvényszerűségei meghatározása, korlátja szerint. Az apostol ennek a „testnek” gyengeségéről tud (Róm 6,18; Gal 4,13); ő maga érzi az által, hogy „tövis adatott a testébe” (2Kor 12,7). Ez a testi erőtelenség a teljes emberi egzisztencia korlátoltságát, megköötöttségét is jelenti, egyenesen rabszolgaságát, Isten dolgai iránti érzéketlenségét és Istennel való ellenségeskedését. A *kata sarka* szerint gondolkodó ember a maga emberi „szférájában” él, gondolkodik, érez és cselekszik. Ebből adódik a „külső” és a „belső” konfliktusa, elkeseredett harca, melyben nincs győzelem, csak sorozatos vereség (Róm 7,14–25). Amikor itt Pál *sarkinos*-nak, „testinek” nevezi magát, azt fejezi ki, hogy egész egzisztenciája a bűnnek van „eladva”: kiszolgáltatva. Az ebben az értelemben vett „test”, a bűnnek székhelye és szöges ellentétben áll azzal az életformával, ahol a *pneuma* a Lélek uralkodik. Eszerint a *sarx* a bűn, a *pneuma* az Isten szerinti lét életformája. Következésképpen: a *sóma* organikus mivoltában, kifejezett élő emberi személyiségben lehet a *sarx* illetve a *pneuma* a vezérlő hatalom. Az összeférhetlenség jegyében fogalmaz így az apostol: „Akiket Istennek Lelke (*pneuma*) vezérel (= megszállva tart és irányít), azok istennek fiai” (Róm 8,14) és „A test (*sarx*) gondolata, halál, a Lélek (*pneuma*) gondolata pedig élet és békeség” (Róm 8,6). Az elevenbe vágó kérdés most már az, hogy ki uralkodik a „testben”, az élő emberben. Pál apostol antropológiai dualizmusa nem ez: „test” és „lélek”, hanem ez: *sarx* vagy *pneuma*. Ez a kettősség motiválja a már említett „belső” és „külső” ember harcából és állandó vereségéből származó valóságos életsikolyt: „Kicsoda szabadít meg engem a halálnak testéből?” Az életveszélybe került egzisztencia skizofrén és dezintegrált állapotában kifejezett segélykiáltás ez. A *sóma* tehát jelenti a teljes embert testi-lelki-szellemi egységében, aki megkísérthető, eleshet, meghal, aki a földi létben élhet a bűn vagy a Lélek hatalma és vezetése alatt. A *sarx* a coram Deo előtt álló, elesett embert jelenti, aki megváltásra szorult. Jellemző az apostol fogalmazása: test vagy lélek szerint járni (Róm 8,1). Ez a „járás” életvitelt, életmódot jelent. Ennek összefüggésében beszél a „test cselekedeteiről” és a „lélek gyümölcseiről” (Gal 5,16–26). A *sarx* szférájában élő ember belső kényszerből (nem tehet mást!) *cselekszi* a bűnnek romboló cselekedeteit: „házasságtörés, paráznaság, tisztátalanság, bujálkodás, bálványimádás, varázslás, ellenségeskedés, versengések, gyűlölködések, harag, patvarkodás, visszavonások, pártütések, irigységek, gyilkosságok, részegségek, tobzódások. „Ezzel szemben a Lélek vezetése alatt álló ember természetszerűen *termi* a Lélek gyümölcseit: szeretet, öröm, békeség, békétülés,

szívesség, jóság, hűség, szelídség, mértékletesség”. A cselekvés lehet *kényszer*; a természet mindig az egészséges élet szabad *életmegnyilvánulása*.

c.) Amint a „test” megjelölésére két kifejezéssel találkozunk, hasonlóképpen a „lélek” fogalmát is két főnévvel jelzi az apostol, amelyek *nem* szinonimák, annak ellenére, hogy mi egy szóval, azonos kifejezéssel fordítjuk.

A *psyché*, amely az embernek immateriális része, amely *csak a sóma-val együtt* létezik, megelevenítő princípiumként az élő, emberi organizmus *egységében*. Pál apostol nem vallja az Újszövetség bizonyágtételével egybehangozóan – a görög-hellenista felfogást, miszerint a „lélek” az ideák világából származó halhatatlan valóság, amely a test bőrtönében van (Platon), sem nem úgy tekinti, mint az embernek értékes része a test látható állományával szemben (gnosztikus felfogás). Pál felfogásában az ember Isten által teremtett *élő* személyiség, felelős perszóna, aki a test és a lélek egységében él ezen a földön. Pál bizonyágtétele az ósz-i antropológia locus classicusával (Gen 2,7) megegyezik. Isten nem meglelkesíti a föld porából alkotott embert, hanem *megeleveníti*. Így lesz az ember *élő* személyiséggé. A *psyché* jelentése egészen fedi az ósz-i *nefes* fogalmát. Mindkét fogalom kapcsolatban áll a *lélegzés* élettanával és annak szerveivel. A lélegzés megszűnésével a biológiai értelemben vett élet is megszűnik. A *psyché* tehát a földi léthez tartozik és a testtel, mint organizmussal együtt meghal. Az Újszövetség a teljes, élő embert jelzi, amikor „lélekről” beszél (Máté 2,20; 10,39; Luk 17,33). Figyelemre méltó H. W. Wolff² megállapítása: Az embernek *nincs* lelke (*nefes*), hanem ő maga az. (Antropologie des Alten Testaments München 1972. 26. lp.) H. H. Esser³ pedig azt írja, hogy a test és a lélek az embernek egy-egy *aspektusa*. Jelentheti az az érzések, indulatok székhelyét is (Máté 6,25; Luk 9,55; 12,19; 1Kor 1,23;) és a belső én erkölcsi képességét, azt a belső ént, amely cselekvésre indít (Máté 22,37 = 5Móz 6,6; Ef 6,6; Kol 3,23). Sajátos értelemmel rendelkezik a „pszichikai ember” (fordításunk szerint: „érzéki ember”), aki képtelen arra, hogy megismerje Istennek dolgait (1Kor 2,14; 3,1). A feltámadás kapcsán használja az apostol a *psyché* fogalmát, ismét sajátos értelemben, amikor az első és a második Ádámról beszél. Az első ember *psyché dzósa* = itt a földön élő emberi személyiség, szemben a második Ádámmal, aki *pneuma dzoópoioun* = megelevenítő szellem (1Kor 15,45). A földi test (= élő ember) és a feltámadott test (= életre keltett ember) minőségi különbsége ezekben a kifejezésekben látszik: *sóma psychikon* = látható, földi, érzéki test, az élő ember, aki a halál martaléka, aki „elvetetik gyalázatosságban” (1Kor 15,43) és a *sóma pneumatikon* az a „lelki test”, amely feltámasztatott (=a feltámadott teljes ember), aki Krisztus dicsőséges testéhez hasonlóvá lett, aki az örök élet részese és az idvezült lelkek közösségébe tartozik.

d.) A *pneuma* jelentése mögött az ósz-i *ruach* fogalom áll: szél, lehelet, életprincípium. Jelenti az életheleletet éppen úgy, mint a hűvös esti szellőt (1Móz 3,8), vagy a zúgó fákat szaggató vihart (1Kir 19,11), az életerőt, amely a teremtés hajnalán létrehívta a világot (1Móz 1,2). Ez a Lélek, mint Isten Lelke indítja szolgálatba a prófétákat. Ezékiel próféta esetében különösképpen nyilvánvaló (1–2–3 fejj.). Általában Isten Lelkét jelenti, de kifejezheti az

embernek belső, Isten felé fordult énjét. Pálnál a Lélek személyességén és cselekvő hatalmán van a hangsúly. A szinoptikus evangéliumokban a démonokat is jelenti (Mk 1,26; 5,1–3; 9,17), amiket Krisztus legyőz, vagy kiűz. A Lélek jelen van Krisztus megkeresztelésekor jelezvén, hogy a prófétai ígélet beteljesedett (Ézs 11,1–2; Máté 3,17 és par.). Krisztus születése is a Szentlélek munkája. A Nikodémus-perikópában (Jn 3,1–14) az újjászületés alanya, az ember újjáteremtője. Pünkösdkor kitöltött minden emberre, egyházat és gyülekezetet alapított. Pál egészen széles síkon mutatja meg a Szentlélek munkáját, amikor a személyes, cselekvő Úrról tesz bizonyosságot (Róm 8,16; 1Kor 2,10), akit az ember ajándékba kap, minden kegyelmi ajándék alanya (Róm 5,5; 1Kor 12,1–10; Róm 12,6–21). A *psyché* és a *pneuma* különbségét Luther úgy fogalmazza meg, hogy a *pneuma* teremti meg azt a házat, ahol az Ige és a hit lakoznak. Az élő ember, a test és a lélek egységében élő földi ember tekintetét a *pneuma* fordítja Isten felé és az újjáteremtés által alakítja ki bennünk az igazi „imago Dei-^t”. A *psyché* az embernek a világ felé fordított aspektusát fejezi ki, míg a *pneuma* arról biztosít, hogy már e földi létben Isten országának örököse vagyok, mivel a Lélek vezérli az életemet (Róm 8,14).

Pál antropológiája nem ismeri a test + lélek dichotomikus emberléte, sem a test + lélek + szellem (lélek?) trichotomikus felosztást. Mind az Ó-, mind az Újszövetség az embert oszthatatlan egésznek tekinti, Isten teremtményének, aki különböző, egymásból le nem vezethető aspektusokban él ezen a földön a tér és az idő dimenzióiban. Az embernek nincs halhatatlan lelke a platói filozófia értelmében, de van Istentől kapott és Krisztus által megváltott életet, amelyet megtart a halál ellenére is, mivel a Krisztus feltámadásának ereje minket is új életre támaszt.

Pál apostol antropológiája *nem* filozófiai vagy pszichológiai értelemben vett fogalmakkal fejezi ki az emberről szóló tanítását, mivel kifejezéseit kimondott teológiai tartalom tölti és így fejezi ki a teremtett és megváltott embernek Istenhez, embertársaihoz, önmagához és környezetéhez való viszonyát. Pál antropológiájában nem a „test” és a „lélek” képezi a nagy „választóvonalat”, hanem a *sarx* (= testileg orientáltság) és a *pneuma* (= a Lélek általi orientáltság), mivel ez a terminológia az embernek Istenéhez való viszonyát jelöli meg.⁴ Eszerint az ember, Pál szóhasználata szerint vagy „testben” vagy „lélekben” jár = életvitelét folytatja. Ez az „*en sarki* és az *en pneumatici*” életvitel. Az első a halál állapota a látszó, biológiai lét ellenére, a másik az „új teremtés” életformája.

5. Összegezve: Az ember Isten teremtménye és a Krisztus által történt új teremtés része. Bármennyire is a földön él és a földi léte meghatározó törvényei alatt, igazi „honpolgársága” a mennyben van, ahonnan megdicsőült Krisztusát várja és addig ennek az országnak előírásai szerint igyekszik életét megélni. Barth fogalmazása szerint az ember egzisztenciája Krisztusban tükröződik (KD IV. 1,98) abban az értelemben, hogy Krisztust követi és az az indulat van benne, ami volt elhívó és küldetés adó Urában, a megfeszített Krisztusban. Az ember rendeltetése ezen a földön: szeretni Istenét, szolgálni embertársát és környezetét és önmagával békességben élni.

Ez az életforma ezen a földön nem adottság, hanem mindig feladat, amelynek három időkategóriája van az örökkévalóságra néző nyitottsággal:

- többé már nem (az őember meghalása);
- már most (az új ember állandó küzdelmeivel a „cél” eléréséért);
- még nem (a tökéletességre jutó ember, aki állandóan törekszik a tökéletességre, de ebben a földi létben soha nem éri el).

(Nagyvárad, 1998. május)

Eszenyeiné Széles Mária

Jegyzetek

1. Tökés I.: i. m. – 2. vö.: i. m. 26. p. – 3. Theol. Begrifflex. Sub voce, 935–941. – 4. Nagy Gy.: Pneuma, psyche, sarx, sóma, újtestamentumi fogalmak bibliai fordításainak problematikája. Lelkipásztor 1954/1. 25–36.

Irodalom

1. Barth K.: – Kirchliche Dogmatik III/2 és IV/1 Zollikon 1948. – 2. Brunner E.: – Der Mensch im Widerspruch Zürich, 1941. – 3. Cullman, O.: – Unsterblichkeit der Seelen oder Auferstehung der Toten. – Stuttgart-Berlin, 1962. – 4. Bultmann, R.: – Theologie des

Neuen Testaments, Tübingen 1954. – 5. Conzelmann H.: – Grundriss der Theologie des Neuen Testaments Tübingen 1957. – 6. Einholz G.: – Theologie des Paulus, Neukirchen-Vluyn, 1977. – 7. Goppelt L.: – Theologie des Neuen Testaments. Göttingen, 1976. (ford. Szathmáry Sándor. Budapest, 1989.) – 8. Jeremias J.: Neutestamentliche Theologie. Gütersloh, 1971. – 9. Kümmel, W. G.: – Die Theologie des Neuen Testaments. Tübingen, 1972. – 10. Ridderbos, H.: – Paulus, Brockhaus, 1970. – 11. Szathmáry S.: – Theológiai antropológia dióhéjban. Budapest, 1990. – 12. Wolff, H. W.: – Antropologie des Alten Testaments. München, 1973. – 13. Tökés I.: – A Korinthusbeliekhez írt első levél magyarázata. Nagyvárad 1995. – 14. Nagy Gy.: – Pneuma, psyche, sarx, sóma újtestamentumi fogalmak bibliai fordításainak problematikája Lelkipásztor 1954/1, 25–36.

Szókönyvek, fogalmi szótárok

1. Theologisches Begrifflexikon zum Neuen Testament (ThBLex zNT) I-II-III. Kiadja: L. Coenen-E. Beyreuter-H. Bietenhard. Wuppertal 1972³ – 2. Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament (ThW). Kiadja: G. Kittel – G. Friedrich. Stuttgart (1933) – 3. Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament (THAT). Kiadja: E. Jenni C. Westermann. München 1971–1976. I-II. – 4. Bibeltheologisches Wörterbuch (BWb). Kiadja: J. B. Baur 1962. Graz – 5. W. Schmidt – G. Delling: Wörterbuch zur Bibel. Zürich-Hamburg 1971. – 6. H. Haag: Bibel-Lexikon. Einsiedeln 1968. – 7. Idem: Biblisches Wörterbuch. Freiburg 1971. – 8. Leon-Dufour: Wörterbuch zur Biblischen Botschaft. Freiburg 1967.

Az egyház élete az apostoli, illetve az egyházatyák korában*

Tisztelettel megköszönöm a lehetőséget, hogy a jókai lelkésztovábbképző tanfolyamon, itt Szlovákiában előadást tarthatok. Különösen hálás vagyok a téma megválasztásáért. A reformáció korát megelőző témák kiemelten is fontosak számunkra, mert aláhúzzák azt a gyakran ugyan mondtott, de a valóságban sokszor nem gyakorolt igazságot, hogy egyházaink gyökerei nem 1517-ben kezdődtek el, a mi esetünkben nem 1536-ban az Institutió kiadásával, hanem Jézus Krisztussal és az első pünkösddel. Ezért mindaz, ami a reformációt megelőző másfél ezer esztendő alatt történt, az organikus része a mi történelmünknek! Így a régmúlt, az ó- és középkor egyházának minden sikere és szégyene a mi sikerünk és szégyenünk is. Következésképpen a reformációt megelőző események számunkra is hordoznak egyetemes, ilyen értelemben vett katolikus, értékeket és tanulságokat. Ennek a tizenöt évszázadnak a vállalása nemcsak magyarázza, gazdagítja hagyományainkat, identitásunkat, de összeköt az ökumenével, benne Jézus Krisztus világegyházának csodálatosan gazdag, színes családjával. A protestáns hagyományok tudós megalapítói nem „légből kapott” kijelentésre építették tanításait, hanem Jézus Krisztus sziklaszilárd evangéliumára, plusz mind arra, amit a Megváltó és közöttük levő évszázadok egyháza abból az evangéliumból hűségesen megőrzött.

Meggyőződésem, hogy egyháztörténeti vizsgálódások csak akkor igazolhatók, ha abból a jelen kor egyházának mind egyetemesen, mind a gyülekezeteket tekintve hasznán van. Ha az első pünkösöd óta a Szent Lélek jelenlétét keressük Isten népének életében, akkor a múltból nem nevek

és dátumok halmazának kuriózuma integet, hanem olyan ismeret, amelyet Isten fémjelzett mindenkori népének tanítására. Ilyen a jelenkort tanító szubsztanciát hordoz, véleményem szerint, mai témánk, amely az apostoli, illetve az egyházatyák idejébe kalauzol el bennünket.

Kedves hallgatóim! Jogosan kérdezhetik most, hogy ugyan milyen tanítást adhat az a kor nekünk, a poszt-kommunista korszak végén, az új század, sőt, ezredév kapujában, a Kárpát-medencében élő magyar református lelképásztoroknak és gyülekezeteknek? Mielőtt erre a fontos kiinduló kérdésre választ adnánk, határozzuk meg azt az időperiódust, amelyet az apostoli vagy egyházatyák korszakának nevez az egyháztörténelem. Elfogadott tény az, hogy Jézus utolsóként elköltöző tanítványa János apostol, Krisztus után kb. százban halt meg Efézusban. Vele az újszövetségi egyház véget ért és elkezdődött a klasszikus értelemben vett ókor utolsó stádiuma. A címünkben meghatározott idő, az egyházatyák kora az, amely a második századtól Augusztinuszig, vagy a Nyugat Római Birodalom bukásáig (476) tartott. Ezek a meghatározások természetesen csak Európa nyugati részére vonatkoznak, hiszen a bizánci világ keleten, törésmentes folyamatban élt egészen 1453-ig Konstantinápoly elestéig.

Az egyházatyák legkorábbi szakaszát az első ötven esztendőt (100–150), szokták leszűkítve az apostoli atyák idejének nevezni, belefoglalva a szerzőket, mint antiochiai Ignácot, római Keletemt, szírnai Polikárpot, mert sokáig, hibásan azt feltételezték rólu, hogy valamelyik eredeti apostol tanítványai voltak. Mi a mai témánk rövid feldolgozásában csak egy korai résznek tekintjük őket az egyházatyák, az úgynevezett patrisztika, három és félévszázados korszakában.

* Elhangzott Jókán, Szlovákiában, 1998. november 11-én

Ez a relatíven rövid idő rendkívüli változásokat hozott az addig üldözött, szétszórt, teológiailag tétovázó, többszörös kisebbségben élő, korai egyház számára. E változások nemcsak alapvetően alakították át a közösség életét, de teológiáját, önképét, a társadalomban elfoglalt helyét, egészen a mi korunkig meghatározták. Az egyház átalakulása Európa számára mind keleten, mind nyugaton egy teljesen új korszakot nyitott meg. A modern politológia szakkifejezésével: paradigmaváltást okozott.

Miben állt konkrétumokban ez a fundamentális változás az egyház életében? A második és harmadik évszázadokban ugyan változó intenzitással folytatódtak a keresztyénülด์özések, amelyek mártírok ezreit küldték a halálba, de ez a folyamat a negyedik század elején hirtelen véget ért. Történelmi ironia, hogy éppen az üldözések befejezése előtti évtizedekben voltak az egész római birodalomra kiterjedő legvéresebb és legszervezettebb keresztyén pusztítások. Diokleciánus (184–305), Galérius (305–311) és Licinius (308–324) császárok képviselik ezt a szomorú teljesítményt. 313. október 28. azonban a keresztyén egyház számára világtörténelmi jelentőségű „mind a mai napig”. Ekkor ütközött meg Nagy Konstantinus ellenfelével, Maxentius társaságával, ahol katonái egy korábbi vízióban látott Krisztus monogramot viseltek azzal a mennyei ígérettel, hogy: „In hoc signo vinces”. Ebben a csatában Nagy Konstantinus megnyerte magának a nyugat-római birodalom feletti hatalmat. Keleten Licinius leverése 323-ban megtörtént, így Konstantinus riválisok nélkül maradt. A Krisztus-Istennek igen hálás császár ezért beindította azt a bizonyos paradigmaváltást a keresztyének felé. Ez olyan mélyreható volt, hogy jogosan beszélhetünk az egyház életében egy új idő-periódus kezdetéről, amit a történészek Nagy Konstantinus korszakának neveznek. Sokak szerint ez a kor most, napjainkban ért illetve ér véget így, hangzik az érvelés, a harmadik évezred kapujában egy újabb paradigmaváltásra van szükség az egyházban, hogy a jövő feladataira megfelelően tudjunk felkészülni.

Rövid előadásunkban csak négy területen vizsgáljuk meg a változásokat és azok konzekvenciáit, különös figyelmet szentelve a mai egyház számára levonható tanulságokra. Mik voltak tehát először az átalakulások a politikai szférában? Hogyan alakult a kapcsolat Konstantinus állama és az egyház között? Másodszorra megnézzük a szociológiai és gazdasági átalakulásokat mind a közegyház, mind a gyülekezetek életében. Végül, harmadszor a legjelentősebb dogmatikai fejlődéseket próbáljuk nyomon követni.

Azzal, hogy Konstantinus először birodalma vezető, majd kizárólagos hitvé emelte a keresztyénséget, első sorban az egyesítés, az uniformizálás ügyét próbálta szolgálni. A meglévő tartományi határokkal egybeeső egyházkerületeket alakított. A tartományok fővárosában a püspökökből metropoliták lettek, akik felett a fővárosok lelki vezetői, a pátriárkák trónoltak. Róma, Alexandria, Antiochia és Jeruzsálem mellé hamarosan az új császári székhely, Konstantinápoly, a második Róma is patriarchátust kapott. Az uralkodó keresztyénség szükségét szolgálta a vasárnapi munkaszünet (Venerabilis dies solis) bevezetése. Az egyház jogi privilégiumokat is kapott. A püspökök döntőbíráskodási jogot élveztek,

közbenjárhattak elítéltek esetében és egyházaik területe védelmet nyújthatott az oda menekülőknél.

A császár hatalmas és költséges templomokat emelt, amelyeket földbirtokokkal támogatott. A legfontosabb cselekedetét, amiért ezt a kort Konstantinus után nevezzük, abban láthatjuk, hogy az egyházat az állammal az elkövetkező másfél ezer esztendőre összekapcsolta. Elméletileg két fél harmonikus, akkori megjelölésben symphonikus egységéről volt szó, de a valóságban a birodalom keleti felében a császár felügyelt az egyház felett. Ő hívta egybe az ökumenikus zsinatokat, amelyeken nemcsak elnökölt, de ha szükséges volt, akkor erőszak alkalmazásával döntött a gyakorta élesen szemben álló felek teológiai véleményei között. Ezt a széleskörű császári hatalmat az egyház életében Konstantinus udvari történésze caesareai Eusebiusz írásai igazolták. Bizáncban a világi és egyházi hatalom ilyen összesimulását hirdette az új birodalmi jelvény, a kétféjű sas, jelképezve a császár és a konstantinápolyi pátriárka egységét.

Ezt az eredeti konstantini, egyház-állami kapcsolatmodellét nevezzük Caesaropapistának. Ezzel szemben, az egyházatyák kora után, nyugaton a Papocaesari formula született meg, amely a pápák elsőbbségét hirdette a szekuláris, állami hatalom felett. Ennek a rendszernek a teológiai igazolását Szent Ágoston vagyis Augusztinus fektette le a híres De Civitate Dei, az Isten városáról írt monumentális munkájában. A pápaság világi hatalmát évszázadokig egy hírhedt okirat a Donatio Constantini (Konstantin adománya) is mindaddig igazolta, amíg egy humanista tudós leleplezte mint közönséges hamisítványt.

Európában, egészen századunkig lényegében ez a két egyház-állami viszony váltogatta egymást a különböző országok történelmében. Kontinensünket elhagyva Amerikába kell utaznunk, hogy az ezektől eltérő legkorábbi egyház-állami kapcsolatmodellét megtalálhassuk. Az 1620-ban Angliából kivándorolt református puritánok nem vitték magukkal Konstantinus örökségét. Az új világban, az egyháztörténelemben először teljesen más alapon szervezték meg egyházukat. Ez a politikai és gazdasági szétválás az önállóság útja, amelyet a „szabad egyház szabad államban” fogalommal definiálhatunk. Ma, amikor a poszt-kommunista Kelet-Európában az itt élő egyházak ismét keresnek államaikkal egy megfelelő kapcsolat-rendszert, feltehetjük a kérdést: vajon vissza próbálnak térni a régi konstantini modellhez vagy mernek új, korunkhoz jobban megfelelő utakat keresni?

Nézzük meg a vizsgálódásunk második pontját, azokat a szociológiai, gazdasági változásokat, amelyek a Nagy Konstantin-i fordulat miatt keletkeztek az egyházban. A korábban üldözött kisebbségben élő közösségek ajtaján különféle okokból hatalmas tömegek tódultak be. Ekkor vált a keresztyénség népegyházzá. Ma éppen ennél a pontnál érzékelhetjük legjobban a konstantini korszak végét, mert akár beismerjük, akár nem, megszűntünk népegyház lenni. A keresztyénségnek birodalmi, uralkodó egyházzá válása nagyon sok negatívumot eredményezett. Révész Imre történész így jellemzi ezeket a társadalmi, szociológiai változásokat: „Az elnyomás alól való felszabadítás sok tekintetben kétségtelenül áldásos volt az egyházra nézve, mivel hatását új keretei között az élet minden síkjában sokkal jobban tudta érvényesíteni; más oldalról azonban mérhetetlenül káros volt, mindenféle visszás do-

log is belopózkodott. Ameddig gyalázat volt keresztyének lenni, addig az egyház legnagyobb részében igazi hívőkől állott; amikor azonban keresztyének lenni kiváltságot jelentett, hidat az érvényesülésre, az egyházat névleg-keresztyének áradata borította el. Így lett az igazi keresztyén életből látszatos keresztyén élet, amely az első korszak egyszerű, de igazi, krisztusi fundamentumra épített erkölcsseitől egyre jobban eltávolodott” (Révész 59. lap). Ezt a döbbenetes történelmi kiértékelést, véleményem szerint mindenkinek alaposan tanulmányozni kellene, aki ma, változó világunkban az egykori Nagy Konstantinus-i népegyházi állapotokat szeretné visszaállítani.

A rohamosan növekvő egyházban előállt az első lelkipásztori „hiány”, amit Konstantinus a papság adómentésével és különleges kiváltságok adományozásával próbált enyhíteni. Következésképpen nagyon sok gazdag ember tódult a papi hivatáshoz, hogy vagyont az adóhivataltól megóvja. (Éppen ezért az adómentesség törvényét később a birodalom kénytelen volt megváltoztatni.) Ennek a kornak mind a mai napig megmaradt öröksége az lett, hogy a klérus rendszeres anyagi támogatást kapott az államkincstártól. Ebben látszik legjobban a keresztyénségnek államegyházzá válása. A korábbi újtestamentumi korban az apostolok, az egyházak vezetői csak híveik szeretetadományára támaszkodhattak, vagy Pálhoz hasonlóan egyéni, külön munkával tartották fenn magukat. De ez a szokás az elkövetkező másfél ezer esztendőre megszűnt. Nagyon tanulságos a mindenkori egyház papjainak, így nekünk is, Chrysostomus egyházatyája (Aranyszájú Szent János) figyelmeztetése az állami dotációk lelki hatásairól. Egyik homiliájában arról elmélkedik, hogy az állami segélyek miatt az egyház elszegényedik mert azok a keresztyén hívőket az önkéntes adományok meghozataláról leszoktatják. A biztosnak látszó államsegély pótolja az egyház híveinek szeretet-adakozását. Az újszövetségi egyház mert „csak” Isten és hívei segítségére támaszkodni. Meggyőződésem, hogy ez ma is lehetséges.

Ennek az állításnak a valóságban való megvizsgálására hagyjuk most magunk mögött Európát, a Nagy Konstantinus-i egyházmodell központját és átkelve az Atlanti-óceánon, nézzük meg az amerikai egyházak anyagi helyzetét, amelyek, mint már mondtuk, más alapokon működnek. Az egyház és az állam ottani teljes szétválásának fő jellemzője az, hogy minden vallási közösség csak saját híveinek önkéntes adományaira számíthat. Ez oda vezetett, hogy egy élő, jól megszervezett kétszáz tagú közösség képes önálló papot, egyházat, parókiát fenntartani és még jut misszióra, jótékonykodásra is. Hogy ezt a lelki „teljesítményt” hogyan lehet elérni, az kívül esik e rövid előadás keretén. Az amerikai egyházak több évszázados története Chrysostomus igazságát fényesen bizonyítja. Különösen térségünk egyházainak lenne jó ezen elgondolkodni, amíg parlamentjeik kapuinál kinyújtott kézzel üldögélnek. Korszak-váltó lenne az a célkitűzés, amely a kelet-európai egyházaknál is, legalább hosszú távon, a mindenkori politikai hatalomtól független, önálló anyagi élet megteremtését venné célba.

Míg az egyházatyák korában a gazdagok a klérusba igyekeztek, hogy a nyomasztó közterhek viselését elkerüljék, a szegények az ugrásszerűen terjedő kolostorokba próbáltak bekerülni. Ott biztosítva lett a mindennapi kenyér és mentesültek a társadalom hivatalos elvárásaitól.

A szerzetesi mozgalom ugyanakkor laikus forradalmat is jelentett a Nagy Konstantinus-i államegyház szekularizációja és a papság hallatlan elhatalmasodása ellen. Ezek az emberek jól látták koruk egyházának a krisztusi példától való fokozatos deformálását. Így a világtól és az egyháztól a sivatagokba való „elmenekülés” útját választották, ahol szabadon gyakorolhatták a gyakran túlzott, aszkétikus kegyességüket. Ezt a Krisztus „teljes” igáját felvevő életmódot a rendszeres lelki gyakorlatok, önsanyargatás, az anyagi javakról való önkéntes lemondás, nőtlenység, puritánizmus és önfenntartó fizikai munka jellemezte. Alapítójuknak (remete) Szent Antalt (Antonius 250–355) tekinthetjük, akinek példája nagy hatással volt Augustinusra is. Az egyházatyák közül igen sokat inspirált a szerzetesek által kivetített krisztusi példakép, mint Athanasius, Nagy Vazult, Jeromost és magát Chrysostomust.

Mit üzenhetnek a mai keresztyéneknek, különösen a reformátusoknak a régmúlt idők szerzetesei? Vajon van-e releváns, felhasználható példa az akkori „kimenekülő” életstílusban számunkra, a huszadik század legvégén? Vannak történelmi párhuzamok! A szekularizáció tombol körülöttünk. Az anyagi világ diadalmaskodni akar a szellemi, lelki értékek felett. A mai fogyasztói társadalom hasonló veszélyeket hordoz a krisztusi értékek ellen, mint az egyházatyák kora tette. Az a szerzetesi iparkodás, hogy az egyén az anyagi világot, benne önmaga testét, a Lélek uralma alá helyezze, az ma is követendő példa maradt. Egy önként vállalt puritán életmód, amely az élet kincseire koncentrálna, megmenthet minket a globalizált, konsum-orientált kultúra szirén hangjaitól.

Az egyházatyák korát, amelyben a Nagy Konstantinus-i államegyház kialakult, nem érthetjük meg a rettenetes dogmaharcok, a tévtanítók ellen vívott küzdelmek nélkül. Alapvető keresztyén tanítások kerültek támadások kereszttüzébe, amelyeket csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudott az egyház kivédeni. Tudott dolog, hogy a tévtanok már az újtestamentumi gyülekezeteket is megkísérették, gondoljunk a dualisztikus világot hirdető szinkretista gnoszticizmusra, vagy később Marcion és Montánusz új kijelentésekre építő eretnekségére. A keresztyén teológia védelmében hamar megjelentek az apológéták, akik kényszerűségből újra és újra összefoglalták az egyház legfontosabb tanításait. Ilyen korai hitvédelmi harcosok voltak Justinus Mártír, Tertullian vagy Ireneus.

Az egyházban a legveszélyesebb belső feszültségek éppen abban a korban erősödtek fel, amikor megszűnt a keresztyénüldözés. A váratlan történelmi változás miatt a keresztyének kénytelenek voltak szembenézni saját múltjukkal. Felmerült a nehéz kérdés, ki hogyan viselkedett a véres esztendők alatt? Voltak püspökök, akiket árulással vádoltak (traditor), hogy saját biztonságukért elárulták Krisztus ügyét. Az egyház „megtisztítását” a fanatikus Donatus és követői vállalták magukra, akik visszamenőleg érvénytelennek nyilvánították az ilyen emberek szolgálatait és sós vízzel mosták le még a templomi padokat is, ahol az általuk elítélt „traditorok” valamikor ültek. (Bizonyos történelmi párhuzamot láthatunk a keresztyénüldözések vége és századunkban a kommunizmus összeomlása között azzal a nagy különbséggel, hogy a donatista „tisztítások” a mi korunkban elmaradtak).

Ezek a problémák azonban hamarosan eltörpültek Arius alexandriai presbiter tévtanítása mellett, amely a keresztyénség velejét, a teológiai medullát, a Szentháromság Isten tanát és Jézus Krisztus istenségét támadta meg. A fellángolt vita olyan feszültségekhez vezetett, hogy Konstantinus császár új birodalma egységének a védelméért kénytelen volt összehívni az első és az egyháztörténet legfontosabb ökumenikus zsinatát 325-ben a kisázsiai Niceába. Ezen a dogmatörténeti és egyházpolitikai szempontból döntő fontosságú alkalmon olyan precedensek történtek, amelyek, különösen a keleti ortodoxiában századokra határozták meg az egyház és az állam közötti viszonyt. Noha Konstantinus akkor még nominálisan sem volt keresztyén, az egyház kérése nélkül hívta egybe a zsinatot, azon elnökölt és végül ő döntött a felek között dülő teológiai vitában. Későbbi uralkodók ezeket a jogköröket automatikusan gyakorolták. Az egyházatyák egész sora harcolt Ariusnak a Szentháromságot és Krisztust kisebbitő eretnek tanításai ellen. Közülük megemlíthetjük Athanasziust és a három kappadóciát: Nagy Vazult, Nazianzi, valamint Nyssai Gergelyt.

Alig ért véget a niceai zsinat, egy újabb tévtanítás, Makedóniusznak a Szent Lélek istenségét tagadó véleménye terjedt el. Ez ellen a második ökumenikus zsinat 381-ben, Konstantinápolyban hozott dogmatikai döntéseket. Ezt követte 431-ben az efézusi harmadik egyetemes gyűlés. Itt Nesztorius eretnokségét, amely szétválasztotta Krisztus emberi és isteni természetét, alexandriai Cyrillus vezetésével elítélték. A megosztó krisztológiai viták azonban nem csendesedtek. Húsz év múlva 451-ben Eutyches monofizitizmusát, amely tagadta Krisztus két természetét, a negyedik ökumenikus zsinat Kalcedonban elvetette. Az egyházatyák kora után még egy zsinat, a 681-ben Konstantinápolyban összeült hatodik foglalkozott krisztológiával. Ez a monotheosis tévtanítást ítélte el, amely azt hirdette, hogy Jézusban csak egy, az isteni akarat volt jelen.

Az apostoli egyházatyák korának még egy, évszázadokra kiható örökségét vizsgáljuk meg, a módszert, ahogy a teológiai csatákban a vesztesekkel bántak. Mivel a győztesek oldalán mindig ott állt a mindenkori császár, hiszen ő volt a győzelem legfontosabb tényezője, a veszteség nemcsak teológiai, intellektuális alulmaradást jelentett, hanem kegyvesztést, vagyonekobzást, száműzetést, sőt halált is. Az egykori üldözött egyházból, Nagy Konstantinus alatt üldözött egyház lett, amely ezt a funkciót gyakran az állam politikai erőire bízta.

Az eretnekek elleni harc módszerei fokozatosan eldurvultak. Tertullian még azt hirdette, hogy hitvitákban erőszakot nem szabad alkalmazni. Ezen az állásponton volt Origenes és Hilárius is. Cyprianus szerint a legnagyobb büntetés az, ha valakit kizárnak az egyházból. Crysostomus sokféle fenyítést elfogadott a nyáját megrontó tévtanítók ellen, de a halálbüntetést elvetette. Jeromos viszont már igazolta az életvesztést, mondván, hogy a test elpusztításával a lélek megmenthető. Az állami erőszak alkalmazásának teológiai alapjait, a legtekintélyesebb egyházatya, Augusztinus dolgozta ki. A már említett donatisták elleni harcban a püspök először szelíden próbálta visszatéríteni őket a nyájba, de ez

nem sikerült. Ekkor lelki büntetést alkalmazott és ennek a hatástalansága után a császári erőre apellált. Hirdette, az államnak kötelessége az erőszak alkalmazása az egyház védelmében. Az egyháztörténet első, állami karhatalommal végrehajtott eretnek-kivégzése 385-ben Trier városában történt, ahol egy Priscillianus nevű tévtanítót hat társával együtt megölték.

Nagy Konstantinus és az őt követő császárok örökségeként tehát Európában, mind keleten mind nyugaton, a mindenkori államegyházak egészen a huszadik századig igényelték és megkapták államuk jogi és fizikai védelmét. Ez hatalmas helyzeti erőt és előnyt adott más vallások, felekezetek fölött. Ilyen volt pl. az orosz ortodoxia helyzete a cári birodalomban, vagy a római katolikus egyház pozíciója a második világháború végéig Magyarországon.

Bevezetésünkben említettük, hogy az apostoli, pontosabban az egyházatyák korában kialakult kapcsolatrendszer a keresztyénség és az állam között másfél ezer esztendőig fémjelte az európai egyházak életét. De mára ez az ősi modell idejét múlta. Korunkban a poszt-kommunista időben elérkeztünk a poszt-Konstantinus-i kihívásokhoz, ahol Krisztus népének egy teljesen új paradigmát, új korszakot jelentő működési életstílust kell találni. Csak egy teológiájában, szervezetében és küldetésében megújult keresztyénség lesz releváns és méltó arra, hogy képviselje Jézus Krisztus ügyét a harmadik évezredben.

Dr. Medgyessy László

Felhasznált bibliográfia

1. Berki Feriz, Az Orthodox Keresztyénség. Budapest, 1975. – 2. Colijn Jos, Egyháztörténelem. Sáropatak. 1996. – 3. Rainy Robert, The Ancient Catholic Church. New York, 1902. – 4. Révész Imre, Az Egyháztörténelem Alapvonalai. Debrecen, 1992. – 5. Walker Williston, A History of the Christian Church. New York.

TELEFON LELKIGONDOZÁS

mindennap 17-21 óráig

HÍVHATÓ

lelki válság esetén, emberi, családi,
lelkiismereti,
hitbeli kérdések megbeszélésére a
Budapest

201-00-11

telefonszámon

Barth Károly és a Kálvinista Szemle

(Sajtótörténeti emlékezés)

Bizonyára lesz az olvasók között olyan, aki felkapja a fejét a cím elolvasása alkalmával és azt kérdezi, hogyan kerül e két név egymás mellé? Barth Károly ugyanis a 20. század egyik legnagyobb hatású teológusa, a Kálvinista Szemle pedig egy 12 évig megjelenő hetilap volt. Ez a sajtó nem csak lelkészeknek szólt, hanem mindazokhoz, akik a kálvinizmus újjászületését várták, s annak rendkívüli jelentőségét megértették. Köztudott, hogy a Kálvinista Szemle a teológiai tudományosságot, vagyis Isten Igéjének a kor színvonalának megfelelő értelmi felkészültség és tájékozottság alapján álló és rendszeres tudományos vizsgálatát az egyház olyan szükségletének vallotta, amely nélkül csak csonka és sínylődő lehetne az élete.

Ezért találkozunk a Barth Károly teológiájáról szóló ismertetésekkel a Szemlelben több alkalommal is.

1929. május 18-án *A kálvinizmus újjáébredése a teológiában* címmel írt Benedek Sándor Barth teológiájáról a következő alcímekkel: Barth Károly munkája Németországban. Isten-e, vagy az ember a középpont? Isten és az Ő megismerése.

Egészen Schleiermacherig nyúl vissza Benedek Sándor, megállapítva azt, hogy Schleiermacher rendszerében minden az emberért van, még maga az Isten is, akinek alkalmazkodnia kell az emberek szubjektív véleményeihez, mert mindenki úgy kezeli Istent, ahogy élményeiben magát megjelenteti. Ebben a teológiában nincs jelentősége Isten kijelentésének, nincs szerepe a Szentírásnak, mert az Írás és mindenféle tanítás, a betű megöl és csak az élmény az, ami az embert a tökéletességben elősegíti, míg nem egy elragadó élményben eggyé lesz Istennel. Míg ezt a fő célt eléri, az élmények egész sorozatán kell átmennie. Legfőbb kérdés az: hogyan tehetünk szert ilyen élményekre. Ez már nem is teológia, hanem antropológia, mert a központban nem Isten, hanem az ember áll a maga élményeivel.

Ezt a szellemet erőteljesen támatta Kuyper Ábrahám, az igaz történelmi kálvinizmust hangsúlyozva. Ugyancsak erőteljesen fellépett az élményteológia ellen az akkor még svájci lelkész, Barth Károly is, aki hadat üzent az Isten szuverenitásáról megfelelő élménykeresztyénységnek s az élmény és megtapasztalás helyébe Istennek a Szentírásban foglalt kijelentését helyezte. Egyre többen lettek külföldi, de leginkább német professzorok, akik az ő szellemében vezették az ifjakat teológiai tanulmányaikban. Így benne sokan a reformátori, de különösen a kálvini teológia újjászületését látták.

A magyarországi teológiában is hangzottak el kijelentések egyaránt pro és kontra. Tavasz Sándor professzor egyenesen a barthi dialektikára építi fel teológiáját. Lencz professzor szintén egyedül Barth-nak tulajdonítja a kálvinizmus helyrebillentését. Ellene mindaddig (1929) Vasady Béla nyilatkozott. Ő egyenesen megtagadta a barthizmustól a „százpercentes kálvinista teológiai jelleget.” Ezek után ismerteti Benedek Sándor Barth Károly teológiáját.

Barth kiindulópontja: Ember nem juthat el saját képességeiből Isten megismerésére. Ugyanis minden ismeret, amelyre az ész elvezet, csak szubjektív. Az ember bűnben

él, távol van Istentől. A szent Isten és a bűnös ember között valóságos „szakadék van”, amit semmiféle emberi spekuláció áthidalni nem képes. Két világ van: Isten és az ember világa. Isten egészen más, mint az ember.

Meg kell ismernünk először Istent és csak rajta keresztül ismerhetjük meg önmagunkat és rendeltetésünket. Ekkor meglátjuk, hogy bűneinktől messze van az Isten szentsége és úgy érezzük, hogy Isten messze van tőlünk (Der ferne Gott). Bűnösségünk érzetében úgy látjuk, mintha Isten elhagyott volna. Azonban ha beismerjük erőtlenségünket, akkor meglátjuk a távoli Istenben a mennyei Atyát, aki fiává fogad.

Benedek Sándor dolgozatának második része a Kálvinista Szemle 1929. május 25-i számában jelent meg. Alcímei: Isten megismerése. Jézus Krisztus. A Szentírás jelentősége. Az ember. A Szentlélek. Az élményteológia. A kultúrprotestantizmus. Barth erkölcsi felfogása.

Isten az ő kijelentésében beszél hozzánk, melyben ő maga ismerteti meg magát velünk, emberekkel. Ez a történeti, a próféták által adott kijelentés, amely betetőzést nyert a Jézus Krisztusban megjelent utolsó és tökéletes kijelentésben. Újabb kijelentés többé már nem lesz. Isten, amit ki akart jelenteni magáról, mindazt kijelentette Jézus Krisztusban. Ránk nézve csak ez a kijelentés lehet az istenismeret normája. Jézusban látjuk meg, hogy az az Isten, akit a bűnös, bűnbánó ember távollevőnek gondol, szeretetében és kegyelmében mégis olyan közel van hozzánk” (Der nahe Gott). „Ő nem egy jelensége a vallástörténelemnek, nem is a legmagasabb pontja a vallástörténetnek.” Evangéliumát a Szentírásból ismerhetjük meg. A Bibliában lássuk meg Isten hatalmas kezét. A Biblia az Isten gondolatait tartalmazza az emberekéről. A Biblia tárgya nem a mi kegyességünk, hanem Istennek kijelentése, Istennek Igéje.

Természetünk Ádám bűnesete folytán teljesen megromlott, s ezt tetézzük még naponkénti bűneinkkel. Nyomorúságos helyzetünkől a magunk erejéből nem szabadulhatunk meg. Csak Isten kegyelme segíthet rajtunk, s az üdvösséget a hívő ember csak hittel fogadhatja el. Az evangélium Istennek üdvözítő ígérete, nem élmény, nem érzés. Ahogyan a Szentlélek volt az Ige megtestesítője, ugyanúgy csak a Szentlélek tehet bizonyosságot az Igéről. A liberális élményteológia a Szentírást csak a közönséges irodalmi termékek színvonalára süllyesztette és nem hisz a Szentírásban. Barth ellensége mindenféle élményteológiának, mely a Szentírást mellőzi. De ellensége a kultúrprotestantizmusnak is, amely azt hirdeti, hogy elég a művészet, a költészet, a tudás, stb. a valláshoz, mert már ez is bizonyos foka a vallásnak.

Végül Barth egészen másként alapozza meg erkölcsi felfogását, mint az élményteológusok és filozófusok. Szerinte az erkölcsi cselekvés alapja nem a jó akarat, mert ilyen nincs. „Jó” egyedül csak maga az Isten. Barth erkölcstana az engedelmisség erkölcstana. Sebestyén Jenő foglalkozott már Barth Károllyal a Kálvinista Szemle 1925. augusztus 15-i számában, konkrét témával kapcsolatos pozitív értelemben. A vezércikk címe:

Az egyház határozatlansága. Ugyanis a Presbiteri Szövetség cardiffi konferenciáján Barth Károly előadásában arra a kérdésre kívánt feleletet adni, hogy van-e a református világnak egyetemes közös hitvallásra szüksége. Arról is szólt ott Barth – noha távollétében más olvasta fel előadását –, hogy a keresztyén egyház az élet nagy kérdéseivel szemben sokszor ingadozó, sok mindenre csak késve ad feleletet. Nagyon értékes volt Barth Károlynak az a megjegyzése, hogy ha az egyház új hitvallást akar írni, akkor legyen bátorsága ahhoz is, hogy az élet ama modern problémáival kapcsolatban, melyek különösen is nyomasztólag hatnak a hívek lelkére, megmondják a maguk véleményét és pedig akkor is mondják meg, amikor az a legnyomasztóbb és ne 30 évvel később. Itt van például a nacionalizmus, az antiszemitaizmus, a háború kérdése stb. Az egyház azonban az erkölcsi kérdésekben állhatatlan. Mindezt Sebestyén Jenő is megszívlelendőnek tartja a magyar viszonyokra nézve is. Véleménye szerint ezt a határozatlanságot az egyház felvirágoztatásával lehet megszüntetni.

Benedek Sándor fentebb ismertetett dolgozatára 1929. június 1-jén tért vissza Sebestyén Jenő a Kálvinista Szemlében: *Református-e Barth Károly?* című írásában. Megállapítja, hogy Barth Károly teológiai álláspontja az egész protestáns teológiai gondolkodásban nemcsak feltűnést kelt, hanem különösen a németeknél forradalmat is támaszt. Meghatározó hat pontban adja elő véleményét Barth Károllyal kapcsolatban:

1.) Miután a német protestáns teológia régóta elárulta a református teológia szellemét, Sebestyén Jenő bizalmatlan volt minden Németországból jövő teológiai irányzattal szemben, így Barth Károllyal szemben is.

2.) Ezt az álláspontot már 1925-ben megerősítette Lang hallei professzor, amikor a cardiffi kongresszuson az amerikai teológusok kérdezősködésére Barth Károllyal kapcsolatban a következőket mondta: „Barth még nem forrta ki magát; rendkívüli tehetségű teológus, de még „levésben” van (Er ist noch im Werden), tehát csak ezután derül ki, hogy mi lesz a jelentősége. Ami pedig a reformátusságát illeti, olyan teológus, aki után még egy Kálvinnak kell következni (Nach ihm muss aber noch ein Calvin kommen!). Ennél jobban nem lehetne ma sem a református teológusok Barth-tal szemben elfoglalt álláspontját kifejezni.

3.) Ha mi – írja tovább Sebestyén Jenő – református teológiát akarunk külföldön tanulni, akkor mi nem járunk Barth-hoz iskolába, mert Barth nekünk már kevés. A mi gyorsvonatunk tehát megállás nélkül robog át Németországon, hogy Hollandiában szálljunk ki, ahol a református teológiai fejlődés sokkal egészségesebb és sokkal virágzóbb ez idő szerint, mint bárhol másutt a világon.

4.) Természetes, hogy teológiai előadásai közben is ilyen szellemben beszélt Sebestyén Jenő, tehát a Kálvinista Szemlében is ennek az álláspontnak ad hangot.

5.) Arra a nagy tényre is figyelmeztet Sebestyén Jenő, hogyha az egészséges irányban fejlődő holland tiszta református teológia számára Barth csak félúton való megállást, illetve itt-ott kisiklást is jelent, addig ugyanez a Barth-féle irányzat a német teológiai gondolkodásnak, amely annyira messze esett – az ellenkező végletbe – a református teológiától, nagy haladást jelent és pedig a református teológiában előre. Az ilyen emberek számára

azonban nem lehet kalauz egészen a végállomásig, de minden német szellemben nevelődő teológusnak nagy lökést jelenthet református irányban, hogy azután az ilyen lelkekben végül is helyesen és tisztán fejlett református teológiai gondolkodás vegye át a vezetést.

6.) Nekünk nincs szükségünk Magyarországon a Barth-féle vezetésre még akkor sem, ha annak érdemeit és értékeit máskülönbben teljes tárgyilagossággal el is kell ismernünk.

Végül megállapítja Sebestyén Jenő, hogy el fog következni a Barth-féle teológiának református szempontból való kritikája is, amely az ő feladata és erre készséggel vállalkozni is fog.

A Kálvinista Szemle azonban a várakozás álláspontjára helyezkedett a kritika témájában. Ugyanis 1930. december 6-án a következő rövid írás jelent meg benne: *A református teológia hódítása.*

„Tudjuk, hogy az angliai és skóciai protestáns teológia is már hosszú idő óta a német teológia hatása alá került, amely – akármilyen irányzatú is volt egyébként – abban nem változott, hogy antikálvinista jellegű volt, mert a német protestáns teológia 19. századbeli irányzatai mind távol álltak a református keresztyénségtől s egyik a másikat legfeljebb abban múlta fölül, hogy melyik állt messzebb a kálvinizmustól. Az angliai és skóciai teológia viszont azt a nagy hibát és bünt követte el a 19. században, amit a holland református teológiát kivéve az európai protestáns egyházak teológusai is majdnem mind elkövettek, hogy tudniillik német vezetés alá került, s ennek következtében nem Isten, hanem az ember lépett a teológia középpontjába és Isten csak eszköz lett abban, hogy az ember boldogsága és üdvössége megvalósuljon. Istennek hála, az egész teológia szelleme a gyorsan híressé vált Barth Károly hatása alatt Németországban is kezd megváltozni. Magyarországon, Svájcban és Franciaországban is megszületett a református ébredés, és az angol nyelvű Christian World című lapban egy nagyobb cikk már azt hirdeti, hogy újra kell hallanunk Isten szuverenitását, fenségéről és azokról a nagy üdvtényekről, amelyeket egy keresztyén hisz. Vagyis: a református teológia igazságai után szomjúhozik a Biblia igazságaihoz még ragaszkodó protestáns világ. És mi is Magyarországon, nem akkor cselekszünk helyesen, ha a református teológia igazságaiból a folytonos ellenzők, vagy a református ébredés ellen dolgozók kedvéért minél többet igyekszünk lefaragni; hanem akkor, ha a tiszta református keresztyénség elveit és nagy református igazságait minél inkább igyekszünk hirdetni és a magyar egyházi életre is alkalmazni. Annak pedig egyenesen örülnünk kell, hogy Isten Szentlelkének vezetése mellett ezen a ponton már több tekintetben messzebb vagyunk, mint sok nyugat-európai egyház, ahová néhány évtizeddel ezelőtt is még tanulni jártunk.” (Alvinczi Péter)

A Kálvinista Szemle 1930. évi karácsonyi számában Széles László ír a *Lelek vezetői* rovatban *Barth Károly* címmel. Széles László beállította Barth Károlyt néhány, a Kálvinista Szemle olvasóit érdeklő párhuzamba.

1.) Barth és Kálvin.

Segédlelkésként valamikor Genfben szolgált. Igaz, a német gyülekezetben, mégis Kálvin János útját járta és járja. Élesen és kényszerítő erővel formulázza Isten szuverenitásának gondolatát, a kettős predestináció titkára a huszadik század nyelvén mutat rá, alfája és omegája az

istenti kijelentés ténye. Amikor Széles László először tisztelgett nála, elmondotta: Csak azért jött Münsterbe, hogy őt hallgathassa, mert ő református. Felcsillant a szeme, marokra fogta a pipáját: „Igen, református teológus nem igen akad a nagy Németországban.”

2.) Barth és Barth professzor.

Rajna-parti teraszon ültek Godesberg fürdőn. Szemben, amint a Siebengebirge ráfekszik a folyamra, magasan Drachenfels, várrom. Barth professzor itt vendégeli meg hét magyar diákját. Az egyik lelkész Észak-Magyarországon, a másik segédlelkész Erdélyben, a harmadik a Tiszán innen, ketten a Dunamellékről, nőteológus is van egy Budapestről s egy teológus Patakról. A beszélgetés során indiszkrét kérdés; romantikus támadó éllel: „Mit érzett, amikor kiadta a Römerbriefet?” „Érezte, hogy nagy ember?” Megütődik. Nem érti a kérdést. Nincsenek ilyen kategóriái. Könyvére annak idején nem akadt kiadó. Hárommal nem juthatott egységre. Végre is egy barátja, pártfogója vállalta az anyagi kezességet. Így jelent meg a teológiában korszakot alkotó könyv, a „Römerbrief.” Azután is a könyvet s őt magát úgy kellett felfedezni.

Svájci faluban volt lelkész. A gyülekezet munkásgyülekezet. Problémái: az ígéhirdetés, etikai, társadalmi, szociális kérdések, a háború, azután a béke. Élénk politikai érdeklődéssel természetesen csodálkozik azon, hogy Magyarország még ma is királyság (1930). Egyetemi professzor létére csak azért nem megy el meghallgatni a kommunista diákok gyűlését, mert ugyanakkor, szerdán van a fogadóestje. A dialektikai teológia teológusának élete különben teljesen „undialektisch”. A java-korabeli ember minden mozdulatában közvetlenség, egyszerűség; nyakkendője rendesen félreáll, sohasem veszi észre. A nyilvánosság előtt is szereplő családi kvartettben a professzorné asszony a prímhegedűs. Bizonyára csak a muzsikában az.

3.) Barth és a magyarok.

Panaszkodnak hallgatói: az idegeneket szereti, a magyarokat! Tudjuk, azért van, mert mi hangsúlyozottan reformátusoknak valljuk magunkat. Egyébként a professzor igen keveset tud rólunk. A tan embere, nem a történeté. Elfoglalt a dogmatika második kötetének sajtó alá rendezése miatt.

4.) Barth Károlynak van mondanivalója.

Ez a gyülekezeti munkát végző lelkipásztorok ítélete a dialektikai teológiáról. Ez az értelme a Barth professzort körülvevő szenvedélyes kritikának s a lelkes követők dicséretének. Előbb nagyon kevésnek tűnik fel, de azután kiderül, hogy a legtöbb, amit teológusról el lehet mondani. Vele és mondanivalójával számol a filozófia is és új korszak nyílik a teológiában. Jellemző, hogy az új korszak bevezetőjét a kálvinista ortodoxiától féltik.

Joó Sándor: *Barth Károly és hallgatói* címmel ír a Kálvinista Szemle 1931 karácsonyi száma 418. oldalán. Bonn a csalogányok, a Rajna és Héthegység, Beethoven és a világegyetem városa. Ebbe a legendás városba jött 10 éves lelkipásztori, majd zürichi és münsteri teológiai tanári munkásság után Barth Károly, aki a német teológiát olyan nagy problémák elé állította. Reggel 7–8-ig tartó előadásaira 150–160 hallgató gyülekezik össze. A hallgatóság között találunk ősz szakállú, más egyeteméről és más felekezeti teológiákról (római katolikus) idejött tanárokat, meglelt férfiakat és családanyákat, valamint az őt

világrész minden tájáról összesereglett hallgatókat. Magyarországól is hárman vannak. A nyári szemeszter második felében húsz, csak angolul tudó hallgató érkezett Bonnba azért, hogy Barth professzort lássák és „hallgassák”, pedig Barth hallgatása erős svájci dialektusánál fogva még a született német számára sem könnyű. Fehér kis házikóiban való igénytelen megjelenése pedig nem tartozik Bonn elsőrendű látványosságai közé.

Felemelő és felejthetetlen marad az élmény, amit az ún. „Offener Abend”-en való részvétel jelentett Joó Sándor és társai részére. Barth professzor minden héten egy bizonyos napon este 1/2 9-re meghívta hallgatóit Rajna melletti villájába közös, bizalmas beszélgetésre. Két szobában alig fért el összesen 120–130 diák, akik a professzoruktól várták személyes beszélgetés során különböző problémákra a feleletet. Az előre megállapított tárgyat részletesen kidolgozva felolvasta egy diák. Ezt követték a professzor által irányított hozzászólások. A különböző tárgyú vitaközlések közben szoba került magának Barth-nak a személye is. Érdekesek voltak a különböző pro és kontra megállapítások. Ezekből látható, hogy még a németek is mennyire különbözőképpen vélekednek Barth-ról, de viszont éppen ezek a megállapítások mutatják azt is, hogy mennyire problémák elé állította Barth a német teológiát. Voltak olyanok, akik az új reformatori teológia alapítóját, illetve szószólóját látták benne, mások pedig elvitattak tőle minden jogot, mely szerint reformatori hivatása lenne. Egyesek azért támadták, mert ortodoxiát alapít, mások pedig a teológia forradalmárát látták benne, aki a vallásos szocializmus vidékéről érkezve a tudományos kutatások nagy fáradsággal épített rendszerét felforgatta. Mindezeket a professzor pipafüst mellett mosollyal hallgatta. Joó Sándor elmondja, hogy a legáldásosabb volt az egész összejövetelben az, amikor egyéni problémákat hoztak az Isten Igéjéért naponként olvasó és imádkozó professzor elé. Barth Károly egyetemi előadásait zsoldárékléssel és bibliolovással kezdi. Az utolsó „Offene Abend”-en megköszönte az ifjúság érdeklődését és munkásságát; arra kérte a jelenlévőket, hogy bár most szétszóródnak a világ minden részébe, legyenek neki segítségül továbbra is. „A dogmatika az egyházért van” – mondotta, nem egy embernek a dolga; mi ezután is – bár ki-ki a saját hazájában –, csendesesen együtt fogunk munkálkodni. Dolgozzanak továbbra is velem együtt az egyházért és a teológiáért! Az idő későre járt. Mégsem akart senki mozdulni. Végül Barth maga figyelmeztette a társaságot, hogy másnap reggel 7 órakor még az utolsó előadását meg akarja tartani.

A fentiekből kitűnik, hogy a Kálvinista Szemle a várokozás álláspontjára helyezkedett Barth Károly teológiájának értékelése kérdésében, azzal a reménységgel, hogy Barth Károly a német antikálvinizmus vizein evező magyar teológusokat majd a mélyebb teocentrikus vizekre vonja át. Később azonban elérkezett az értékelés ideje is. Ez pedig 1935-ben kezdődött, amikor is Török István: *Egyház és politika* című tanulmányának a Magyar Kálvinizmus című folyóiratban Publius által történt ismertetését követően kialakult a zárt rendszerről szóló eszméletű vita Publius és Vasady Béla között.

Rácz Lajos
(ny. lelkipásztor, Nagykörs)

I. Az egyházfegyelem alakulása az erdélyi református egyházban

(Bevezetés és I-II. rész)

Előszó helyett

Talán nem tartozik korunk szégyellnivaló vívmányai közé, hogy írni csak arról lehet és érdemes, ami érdeklí a nyomtatott betűt pártoló közönséget.

Úgy gondolom, hogy egyházunk közösségében egyre inkább – újra – ilyen témának számít a fegyelem kérdése. Bár az elmúlt öt évtizedben jobbára a külső kényszerítő erők voltak azok, amelyek arra köteleztek minket, hogy ha locsogott is a felszín, de hallgasson a mély; a csönd mégis túlzottan nagyban bizonyult.

Az Erdélyi Református Egyházat illetően talán ez a dermedés még áthatóbb volt, mely csak nagyon nehezen oldódik. Mivel a téma iránt érdeklődők is csak igen keveset tudhatnak meg a rendelkezésre álló cikkekből, az erdélyi reformátusság egyházfegyelmi életéről, ezért ismertetésemet egy rövid, átfogó korszakolással kezdem, melyhez jó alapul szolgált dr. Illyés Endre 1941-ben megjelent – máig alapvető – műve. A továbbiakban pedig szeretném annak áttekintését adni, hogy miként alakult az egyházfegyelem kérdése a Magyar Református Egyház egyik legerősebb vidékén – az Orbai Egyházmegyében. A kovásznai gyülekezet fegyelmi életének eseményeit végigtekintve, bizonyosságát adni annak, hogy a fizikai és gyakran lelki távolságok ellenére, itt a Kárpátok kanyarulatában is ugyanazon örömeink és bánataink voltak évszázadok óta.

Ennek alaposabb bemutatását négy fő részre tagolva szeretném megtenni:

1. Az egyházfegyelem alakulása az Erdélyi Református Egyházban. A kovásznai gyülekezet és az Orbai Egyházmegye egyházfegyelmi élete a XVIII-XX. században – a fellelhető jegyzőkönyvek tükrében.
2. Házassági ügyek, illegitim Matrimonium az Orbai egyházmegyében.
3. Lelkészek, kántorok, tanítók megmérettetése
4. Botránkoztatás, ünneprontás, részegeskedés, tánc, szitkozódás, lopás

Rövid áttekintés

1. korszak: az ún. „alapozás kora” (1559–1619) Erdélyben is a Református Egyház megerősödésének az időszaka volt, még akkor is, ha ezt a felfelé ívelést, olykor zavaros korszakok látszóttak megszakítani – a Báthoriak, az unitáriusok előretörése, Basta és Mihály vajda pusztításai. Ugyanez feltételezhető az egyházfegyelem terén is, a később felbukkanó iratok is ennek régtől meglétéről tanúskodnak.

2. korszak: (1619–1711) vitathatatlanul ez az időszak az erdélyi református egyházfegyelemnek is a virágkora. Az „ortodox” fejedelmek uralkodása alapján azonban úgy gondolom, hogy a puritanizmus jótékony hatása éppen az egyházjogban, s így az egyházfegyelemben érvényesülhetett a legkevésbé. Ez jól érzékelhető abból, hogy Geleji Katona István kánonai ebben a tekintetben „Szentírásként” tartották magukat több, mint 200 évig.

Úgy vélem, hogy ezzel együtt, ebben a korszakban érhető utol az egyházfegyelem értelmezésének félresiklása is. Mivel a református ortodoxia elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy tekintélye és befolyása erejénél fogva is megtartsa az egyház fegyelme. Ez ideig-óráig sikerült is, de talán szerencsésebb lett volna, ha enged a puritanizmus nyomásának, s a megalakuló presbitériumok révén lehetővé teszik az egyének személyes hitének hathatósabb ápolását. Talán így nem rögzült volna az a téves felfogás egyháztagjainkban, hogy az egyháznak, mint hatalmi tekintélynek kell engedni félelemből, jól felfogott érdekből, hanem tovább élhetett volna a hit egészséges látása, hogy a fegyelem megtartása az egyházban nem más, mint szüntelen feltekintés az egyház Urára. Sajnos ezzel a gondolattal ma már csupán mint feltételezéssel lehet játszani...

Az azonban bizonyos, hogy a tévedés megtörtént, mert még száz év sem kellett ahhoz, hogy az egyházfegyelem gyökeres hanyatlásának megindulását láthassuk.

Az egyházi bíróságok elé kerülő leggyakoribb vétkek itt is: a káromkodás, ünneprontás (vasárnapi munka), templomkerülés, úrvacsorai közösség elhanyagolása, rendetlen templomi viselkedés, házastársak civódása, különélés, házasságon kívüli nemi kapcsolatok, kocsmázás, nyilvános botránkokozás, szülőikkel szembeni tiszteletlenség.

3. korszak: (1711–1781) az Illyés Endre által említett „delelés” kora szintén érzékelhető, bár az én meglátásom szerint, és az orbai egyházmegye jegyzőkönyvei szerint ez még tíz évvel tovább is tart. De az is kétségtelenül igaz, hogy az ügyek számának megfogyatkozása és azok egyoldalúsodása első olvasásra is észlelhető.

A korszak végén itt is már leginkább csak a káromkodás, lopás és paráznság jelent egyház-fegyelmezési feladatot. Szintén jellemző az enyhébb gyakorlatra való törekvés igénye, amely a büntetésekben is megnyilvánul. Nemcsak, hogy megjelenik a pénzbírság rendszere, hanem a nyolcvanas évektől szinte kizárólagossá válik. S hogy ez mennyire természetes és pozitív dolognak tűnt még a legutóbbi időkig is, álljon ennek bizonyítására egy idézet:

„A református egyházban *egy komoly* egyházfegyelem volt, tehát ha valaki megszegte a megállapított törvényeket, az pénzbírságban részesült.”¹ S mivel Erdélyben nem volt jelentős az ellenreformáció hatása – különösen Háromszék ezen részén, ahol szinte nem is létezett római katolikus gyülekezet ebben a korban – ezért kénytelen vagyok arra a következtetésre jutni, hogy a református egyházfegyelem gyengülése és az ellenreformációs törekvések között nem beszélhetünk közvetlen kapcsolatról. Az egyháztörténet sem mutatja sehol, hogy az elnyomás a hit gyengülését eredményezte volna, sőt...

Így tehát a romlás okait a „falakon belül” kell keresnünk; illetve abban is, hogy az ún. „felvilágosodás” beengedése az „Isten városába” trójai falónak minősült a későbbiekben.

4. korszak: (1780–1848) Ez a korszak valóban – saját meglátásom szerint is – az egyházfegyelem hanyatlásának korszaka. Külső és belső okokat is figyelembe véve sem világos, hogy mi lehetett az ilyen gyors romlás igazi motorja.

Azt gondolom, hogy Illyés Endre tanulmánya által említett felvilágosodás, racionalizmus *csupán kísérői* voltak egyházunkban ennek az „elpuhulási” folyamatnak. Hiszen nem valószínű, hogy az 1790-es évek elején már itt kopogtatott volna a felvilágosodás szele az Orbai egyházmegye kapuján, mert ide minden szellemi áramlat kicsit megkésve érkezik meg. S a korszellem mozgásainak jótékony hatása ugyanakkor elég nehezen érhető utol.

Hozzátéve még mindehhez azt is, hogy Kovászna – mint egyházmegyei és széki központ – ebben az időben nincs városi rangban. Sokkal inkább a falvak mindennapi életét éli, mégis ugyanakkor látványos lazulási folyamat veszi kezdetét az egyházfegyelemben – a jegyzőkönyvek tanúsága szerint –, mint amilyeneket Illyés tanulmánya a városokkal kapcsolatban említ. Mindezek figyelembevételével, úgy ítélem meg, hogy a mi vidékünket illetőleg nem annyira az ideológiai széljárás változásának kell betudni ezt a fegyelmi hanyatlást, hanem „egyszerűen” a keresztyén hit és hitvallásosság meglanygulásának. Ennek okait érdemes lenne tovább kutatni.

5. korszak: (1848–1900) Ezt a korszakot Illyés a „lású enyészés” korának tartja. Talán első olvasásra túlzásnak tűnik ez a megállapítás, de ha századunkra nézünk, akkor be kell ismernünk, hogy találó ez az elnevezés.

Az Erdélyi Református Egyház történetét tekintve, én ezt a korszakot az Orbai egyházmegye tekintetében 1928-ig tolnám el, hiszen ez az év minden téren fontos és tragikus vízváltásznak bizonyult: így nem kivétel ez alól az egyházmegye sem.

1850 után az Orbai egyházmegyei bíróság szinte kivétel nélkül csak házassági ügyeket tárgyal. Mintegy ezzel is szemléltetve, hogy az egyházunk megfélemezett arról, hogy Krisztus népe életének felügyeletét nem kellene az államnak átengedni. Az állam ugyanis ettől nem lett egyházzá, de ez a nemtörődömség lassan teljes álomba szenderítette gyülekezeteink közös lelkiismeretét – az egyházfegyelmet.

Ennek igazolására álljon itt néhány részlet egy korabeli újságcikkéből, amelyik még foglalkozik a megfordíthatatlan helyzettel: Gönci János a „Protestáns Közöny”²-ben azt próbálja magyarázni, hogy mivel „az állam égisze alá került a házasságügy”, ezért az államnak is kötelessége a vadházasságok ellen küzdeni. Ugyan a XCIX. kánon szerint az egyháznak továbbra is joga van a botrányos életűeket kirekeszteni az egyház kebeléből.” Ezt az 1839. évi zsinat végzése úgy módosította, hogy nem lehet senkit kirekeszteni a templomból, azonban az Úr vacsorájával nem élhetnek ekklézsiakövetés (reconciliatio) nélkül; de az 1861. évi 87. számú végzése azt is kimondja, hogy tisztességes temetés senkitől sem tagadható meg. Tehát – következtet a szerző –, „csak az úrvacsorától való eltiltás maradt fenn. Régebben a botrányos életűek közé voltak számítva a tolvajok, részegesek, káromkodók, fajtalanok, stb.”

A következőkben a szerzőnek egy nagyon fontos megállapítása következik, mégpedig a törvényi állami és egyházfegyelmező szerepének az összemosódását illetően. Azt hiszem, hogy ez mai állapotainkra is ad némi magyarázatot: „A tolvajokat megbünteti a külső törvény elég szigorúan, s nemigen fordul elő eset, hogy az ilyenek, miután egyszer amúgy is megszenvedtek bűnükért, ekklézsiát követnének. Az újabb kor gondolkodása egé-

szen elejtette azt a nézetet, hogy a részegeskedésért valakivel ekklézsiát követtesen.

A régi jegyzőkönyvek, noha tele vannak exkommunikációkkal, azok jobbadán a paráznaságra vonatkoznak (!). A botrányos életűek alatt ma a vadházasságok és bukott nőket értjük csupán, mint olyanokat, akik ekklézsiakövetés alá tartoznak.”

Ezt követően a szerző egyházunk „oszlopos vezetői”-nek e téren hozott újításaira, a Nagy Péter- és Vadas-féle ágendákra utal: hogy csak cégéres bűnökért kell ekklézsiát követetni, és senkit sem kényszeríthetünk rá(!). „De ez vajon azt teszi-e, hogy az ekklézsiakövetés nem fér össze a szabadelvűséggel és eldobandó? A bűn büntetését érdelem, ezt a legnagyobb liberalizmus sem vonja kétségbe.”³

Majd a cikk végén Gönci János levonja a számára vigasztalónak tűnő megállapítást, amely mégiscsak a végső romlás jele. Nem szólva arról, hogy a megállapítása már akkor sem lehetett minden helyen igaz: „Különb, az ekklézsiakövetés gyakorlása annyira megvan gyülekezeteinkben a híveknél, hogy az úgynevezett megésett személyek és a hitetlenül együtt élő vadházások úrvacsorához nem járulhatnak ekklézsiakövetés nélkül. Nem kell erre kényszerítés, mert olyan önkéntesen teszik ezt, mint ha szívükbe volna írva az erkölcsi törvény erre kötelező paragrafus.”

Az egyházfegyelem hanyatlását jól mutatják a tudományos munkák is: „Ezen *korunkban nem illő* (sic!) s inkább megbélyegző, mint javító büntetés méltán kezd mindinkább kimenni a gyakorlatból” – jegyzi meg dr. Kolozsvári Sándor az ekklézsiakövetésről.⁴ Kosutányi Ignác „Egyházjog” c. munkája pedig az „egyházjog” fogalmának körülírásánál már meg sem említi az egyházfegyelem fogalmát.⁵

Így szemlélve a XX. század folyamatait, megállapíthatjuk, hogy nem nehéz egyetérteni Illyés Endre tragikus kijelentésével, miszerint a XX. században nem beszélhetünk az egyházfegyelem meglétéről.

A máról szólva, azt kell mondanunk, hogy talán nem is az a legegyszerűbb, hogy a fenti megállapítás még mindig igaz, hanem az, hogy akarat sem mutatkozik változtatásra. Ott, ahol a hibák észlelése ellenére felelős vezetőink mégsem teszik meg a fegyelem tekintélyének helyreállítására érdekében a megfelelő – legalább kezdeti – lépéseket, ott a megújulás elsőszámú akadályává mi magunk válnunk! S ha így színleljük továbbra is azt, hogy minden rendben van, akkor könnyen előállhat az egyház állapotában az a helyzet, hogy bár az Úrnak még lehetnek emberei – olyanok, akik nem hajtottak térdet a Baálnak –, de mi hirtelen egyedül találjuk magunkat Isten színe előtt, mint Illés. Úgy gondolom, hogy az igaz, élő egyház egyik tartópillére hiányzik gyülekezeteink életéből, s ezért méltán vagyunk Isten ítélete alatt, azokban a nyomorúságokban, amelyeket fájjalunk ugyan, de tenni ellenük nem akarunk.

Az Orbai egyházmegye történetéről néhány szóban

Sokan sokféleképpen hangsúlyozták már azt, hogy mennyire fontos megvizsgálni és megérteni a háromszéki székely-magyar ember lelki jellemvonásait ahhoz, hogy társadalomtudományi, egyház-szociológiai szempontok szerint vizsgálódva valóban helytálló következtetésekre jussunk.

Úgy gondolom, hogy igaz ez az egyházi vizsgáldások esetében is. Ennek bizonyosságául álljon itt Kenessey Béla püspök pontosan száz évvel ezelőtt vezetett generális vizitációjának egy sajátkezű jegyzőkönyvi bejegyzése: „Megmagyarázhatatlan ez a mi kálvinista népünk. Semmi, de semmi nincs benne a hollandus vagy francia, vagy skót kálvinisták kegyes vallásosságából. Távol áll a gondolkodásvilága a vallás dogmáitól. Templomba vasárnap délelőttönként még csak elmegy, de du. már a legtöbb helyütt még csak istentisztelet sincs. A templom küszöbön alig lép ki, máris a szájában a cigareta. És ennek a képek a viszsza: templomai mégis a legtöbb helyen kifogástalan rendben, a papjainak egész kis nemesi kúriát épít papi lakásul. Zúgolódás nélkül hozza össze az egyházi terheket. Csodálatos keveréke a kétségbeejtő rossznak, önzésnek, felületességnek, viszont az életképes, biztató, szinte büszkévé és dicsekvővé tevő erőknél, áldozatkészségnek és az apák örökségéhez való ragaszkodásnak.”⁶

Ezek a megállapítások – néhány súlyosbítással – úgy gondolom, hogy ma is helytállóak. Továbbá azok a megfigyelések is, amelyeket az erdélyi egyház jó ismerője, dr. Nagy Géza professzor is említ egyik cikkében:⁷ a hagyományokhoz való hűség, a hitélet erős nemzeti vonása. „Végül az itteni református keresztyén élet nagy mértékben *erkölcsi és jogi jellegű*. A háromszéki népet ez különbözteti meg a hagyományoknak ösztönösen engedelmessé csúszó és az érzelmi életben sokszor magát elvesztő udvarhely széki székelységtől. Itt a hit mélyebb kérdései iránt, amint Kenessey püspök helyesen állapítja meg, a népben kevés az érdeklődés. De a jellem, az élet, az egyház külső felépítése állandóan napirenden vannak.”⁸

Nos, ilyen embereket talált itt a reformáció a XVI. században, melynek homályba vesző kezdeteiről Varga László így vélekedik: „... a reformáció mozgalma nálunk annyira spontán, hogy legtöbb helységünkben, a legnagyobbak között sem, sőt egész vidékeken sem lehet kimutatni, mikor csatlakoztak valójában a reformációhoz.”⁹ Többek javaslata szerint: „Brassai Honterus János által hata el a reformáció”¹⁰ Háromszékre a Brassóval való szoros kapcsolatok következményeképpen is.

Az első református egyházak Háromszéken is a XVI. század közepe táján alakultak meg. A Sepsi református egyházmegye a XVI. században az egész Háromszék területén kiterjedt és egy esperes felügyelete alatt állott.¹¹ A többi háromszéki egyházmegye a XVII. század folyamán vált ki. A Kézdi és Orbai egyházmegye keletkezését 1606–1614 közé tehetjük. A Sepsi egyházmegye még 1606-ban is kiterjedt az egész Háromszékre.¹² De már 1614-ben, mikor a háromszéki Kommunitás privilégiuma kelt, akkor Torjai Székely Péter Sepsi esperes két esperes társával együtt (Kézdi és Orbai) kéri annak kiadását.¹³ Ettől kezdve Háromszéken három református egyházmegye: a Sepsi, a Kézdi és az Orbai szerepel 1654-ig. Ekkor a Sepsi egyházmegyéből kiválik az Erdővidéki, s így lesz az egyházmegyék száma: négy.

Úgy gondolom, hogy érdemes még néhány szót ejtenünk arról, hogy mit jelentett, és melyek voltak a Kommunitás létrejöttének okai.

Az ún. Rikánbelői Kommunitás létrejöttének külső oka a Báthoriak által fenyegetett székely szabadság védelme, mely egy táborba tartja össze a református és unitárius gyülekezeteket. Olyannyira, hogy az unitárius és re-

formátus lelkészek szabadon pályázhattak egymás egyházközségei lelkészi állására 1619-ig.¹⁴ Ebből az érdekből születik a háromszéki protestantizmusnak, az egész egyháztörténelemben páratlan jelensége (!), a Kommunitás.

Volt azonban e szervezet születésének egy igen fontos „belső” oka is: benne a lelkipásztorok és iskolamesterek saját híveik zaklatásai, támadásai, erőszakoskodásai ellen kötnek szövetséget!

„Megvallhatni méltó panasszal – írja Benkő József –, hogy mind most, mind pedig a református fejedelmek idején is rendinél feljebb keményebbek voltak a székelyek az egyházi reendhez.”¹⁵ Az egyházi építő munka érdekében kérik tehát és nyerik meg Bethlen Gábortól 1614-ben a kiváltságlevelet. E levél most már – ez Bethlen gondolkodásából következik –, nemcsak őket, de özvegyeiket, árvaikat, házaikat és jószágait is adómentessé teszik.

A kommunitás munkássága nemcsak a lelkipásztorok és tanítók szabadságának oltalmazásában, házassági bíráskodásában, hanem az egyházközségek anyagi és lelki ügyeinek egységes irányításában, sőt az egyházi szolgálatra kibocsátandók megvizsgálásában is állott.¹⁶ Nagy Géza hozzáfűzi mindehhez, hogy partiális synodusok jegyzőkönyvei arról tanúskodnak, hogy „milyen gondos körültekintéssel kormányozzák a székely esperesek az egyházközséget.”¹⁷ Nincs különösebb okunk kételkedni Nagy Géza professzor úr megállapításában, de azért mégis meglehet, hogy már akkoriban is voltak gondok a székelyföldi egyházmegye kormányzásával. Hiszen az 1633. évi zsinat nem véletlenül rendelkezik arról, hogy a püspök köteles –hacsak lehet – minden második évben a seniorokat megvizitálni, „főképpen a székelyföldieket.”¹⁸ A Kommunitásnak az ilyenformán való működése és fennállása egészen 1886-ig tart, amikor is anélkül, hogy megszüntetését törvényesen kimondták volna, beszüntette működését.¹⁹

Az ezt követő – történelmi léptékekkel mérve – rövid, de sajnos annál mozgalmasabb korszak, sok szomorú változást hozott az Orbai egyházmegye életébe is. A két világháború megrázkódtatásait leszámítva, a levéltár igen megvisele az 1968-as és 1990-es egyházmegyei összevonások ill. újra szétválasztások végrehajtása is. A kolozsvári egyháztörténészek szerint a XVII. század iratai – e környéket illetően – teljesen elpusztultak. Juhász István művében²⁰ még 1947-ben említést tesz két XVII. századi (1665–1686; 1703–1731) jegyzőkönyvről, amelyek azóta nyomtalanul eltűntek. Említi továbbá azt is, hogy a levéltár nem nagy terjedelmű, de gondos rendben őrzött, rövid levéltári lajstrom egyáltalán nem létezik. A levéltár megmaradt anyaga a legteljesebb összevisszaságban van. Jelenleg senki sem tartja felügyelete alatt. Az általam fellelt legrégebb jegyzőkönyvek 1759-ből származnak. Sikertült még néhány jegyzőkönyvi kivonatot felkutatni a kolozsvári Főkonzisztórium Levéltár anyagából, melyek közül a legrégebb 1711-ből származik. Így az Orbai egyházmegye, illetve a kovásznai gyülekezet egyházfegyelmeinek történetét csupán a rendelkezésemre álló szűkös és szegényes forrásokból vagyok kénytelen tanulmányozni, és azokból következtetéseket levonni. A töredékes források ellenére is könnyű megállapítani, hogy az a történelmi korszakolás, melyet Illyés Endre dr. megállapít művében,²¹ nagyrészt igaz az Erdélyben élő Református Egyház egyházfegyelmeinek történelmi alakulására is.

I. A kovásznai gyülekezet és az Orbai egyházmegye egyházfegyelmi ügyei a XVIII-XX. században a fellelhető jegyzőkönyvek tükrében

Mielőtt a tulajdonképpeni fegyelmi ismertetésre térnék rá, álljon itt egy – szintén a Kommunitásban keletkezett – „Siralmas ének” részlete 1779-ből. Ezek a részletek alátámasztják azon feltevésünket, hogy Háromszéken – ezen belül az Orbai egyházmegyében – nem elsősorban a felvilágosodás maga – mint eszmei áramlat – okozta a változásoknak is nevezhető lazulásokat. A mégis észlelhető szomorú állapotoknak okozója az egyházfegyelem területén nem más, mint az ún. „papmarasztás”.

A szépen összeszedett 20 pontból csak azokat idézem, amelyek valóban a romlás mélységét mutatják:

- a papmarasztás még mindig meglévő szokása ellen kér segítséget a háromszéki klérus²²
- a papmarasztás okán *meggyengült fegyelem*, mert a papok félnek a rájuk következő marasztás „eleven martiriumától” és ezért az intés helyett „néma ebek” maradnak (3–4. pont)
- „Ha a Pap néha valami italt nem ad sokaknak a Hallgatói közül, abból okot vészen a Pap ellen való fűrásra-faragásra. *Íme egy ital pálinkán áll a Pap marasztás.*”
- „Ha a Pap meginti valamely Hallgatóját kötelessége szerint veszni kell. De az ilyen dolgoknak elő számlálása nem hamar érne véget.” (7. pont)
- „...az Apostolokat a Pogányok üldözték, minket pedig a mi tulajdon Hallgatóink.” (8. pont)
- „...ez okozza azt, hogy az Ekklezsiák is meghasonlanak, veszekedjenek és egyik a másik ellen a Pap felett bosszúságot üzzön, nem csak, hanem kardokkal, Puskákkal, vasvillákkal, dorongokkal egy más ellen felkellyenek; mint nemrégiben megesett, hogy némely helyeken a Nemes Emberek Jobbágyaikat kik között promiscine voltak Oláhok, Cigányok, idegen Vallásúak, azokat megrészegítvén a Pap házára vitték a Papuk ki hányása végett az Ekklezsia ellen; sőt csak a magok hatalmuknak megbizonyítására is egy más ellen magáért a Papért hanem az ellenkező pártért a Papot el-kergették.” (9. pont)
- a néha hat-hét részre szakadt ekklezsia, hat-hét Papot is hívott (10. pont)
- kötelezik a papot az adó fizetésének elengedésére S bár ez a Kánonnal ellenkezik, de ha nem teszi, akkor „okul veszik ama tsúfos szónak emlegetésére és terjesztésére: *ki vetünk.*” (13. pont)
- „... molnárokkal, marha és sertés Pásztorokkal edgyütt marasztalunk a Krisztus szolgálatjának nagy gyalázatjára” (14. pont)
- „...bűnnek ösztöne a Marasztás a Papi Rendben is gyakorta: mert magok Ekklesiájokbéli Embereknek nyughatatlanságokat tudván kényszerítettnek más Szolgáltatásoknak Supplantálni prece et pretio más Ekklesiákat Corumpalni, sőt ez csak a magok jövedelme felől való kívánságokat is munkába vételre alkalmaságot ad minden Esztendőben. Úgy, hogy a Pap is fizetéssel véssen Ekklezsiát, az Ekklezsia Emberek is magok nyereségével téznek papot az Ekklezsiába. *Átkozott Simonia* mindenik részről, melynek oka a marasztás.” (16. p.)

– „... a marasztás hozza azt, hogy a Kösség mi közöttünk oly tudatlan a mint van: mert ritkán esik meg, hogy tsak egy Pap is a Hitnek ágazatait rendel végig taníthassa el-kell mozdulnunk és így mint a mely Gyermekeknek sok Preceptora van tudatlan marad: Sokkal jobban tudják a más Vallású Emberek a magok Vallásokat, kik az ő Papjaikat nem veszik minden esztendőben üldözésük tzeljául, mint mieink.” (18. pont)

– sokszor csak az az oka a nem marasztásnak: „elegget lakott, menjen elébb.” (19. pont)

– „...Minden dolgok valamelyek ez ide fel tett számok alatt bizonyítást kívánhatnak mi közöttünk notorie constatalnak, mind azáltal készek vagyunk azoknak a mi lerajzolásunknál is sokkal terhesebb voltát sok rendbéli Relatoriakból Ex' látok és Ng'tok Paratsolatjára meg mutatni.”

Ex' látok Ng'tok igen alázatos Szolgái Háromszéki Ref. Communitásbéli Clerus”

Zárszavukban kérik az orvoslást. A válasz: a panaszok közül csupán a marasztáshoz tapadó vendéglátásokat látja károsnak. A marasztást amúgy „indifferensnek” minősíti, amellyel kapcsolatban az ítékezést a Kommunitásnak adja át. Mi más ez a „bölc” főkonzisztórium határozat, mint igazolása annak, hogy az egyház felső vezetésén is beteljesül Hóseás próféta feddése: „Nem büntetem meg leányaitokat, hogy paráználkodnak, menyeketek sem, hogy házasságtörők, mert ők magok is félremennek a paráználkálással és áldoznak a kurvákkal. De az értelmetlen nép elbukik” (Hós 4,14).

A fenti panaszokból kitűnik, hogy valami módon nem állja meg a helyét Pokoly József azon közlése, mely szerint 1778-tól Mária Terézia rendeletére megszűnt volna a papmarasztás gyakorlata,²³ hiszen ez a szomorú beadvány egy évvel később készült. S még a főkonzisztóriumtól érkező válasz sem sugallja azt, hogy a gyakorlatot sürgősen meg akarnák szüntetni. Továbbá az is elfogadható, hogy a papmarasztás kérése már Bethlen Gábor uralkodása alatt is a legvísszább állapotokat okozta Háromszéken. Olyannyira, hogy maga a fejedelem is intézkedett az ügyben,²⁴ feltehető a kérdés: milyen is lehetett a tárgyalás területünkön az a bizonyos „virágkor” ill. a „delelés kora” itt az Orbai egyházmegyében?

Összegezve mindezt, azt gondolom, hogy a vizsgált egyházmegyében még ezt az aránylag jobb egyházfegyelmi állapotokat mutató kort is csak fenntartásokkal, s a fentiek figyelembevételével szemlélhetjük. S talán azt sem túlzás elfogadnunk, hogy ez a nép valójában mindig is csak színlag vette be a reformációt, de hitigazságainak megélését sohasem mutatta igazán – mondta mindezt nemrég egy olyan lelkésze az egyházmegyének, akinek ősei 5–6. generációig visszamenőleg Kovásznán és környékén éltek.

II. Házassági ügyek; illegitim Matrimonium

Ebben a tárgykörben szereplő ügyek is – mint a többiben is szinte mindig – csupán 1759-es keltezéssel kezdődően állnak előttünk. Hogy mi történt Kovásznán és az Orbai széken a XVII. században, sajnos nem igen tudjuk. A város történetírói ezekről a viszontagságos évtizedekről csak annyit jegyeznek meg nemes egyszerűséggel, hogy:

„arról, hogy mi történt Kovásznán ezekben az években, semmit sem tudunk.”²⁵ Juhász István is arról ír 1947-ben, hogy a háromszéki egyházmegyei reformáció kori átalakulása ismeretlen,²⁶ s hogy az egyházmegyei levéltárak arra mutatnak, hogy a XVII. század második felében válik kiterjedtebbé az egyházmegyei írásos ügyintézés.²⁷

Megállapítható, hogy 1759 és 1780 között a házassági peres ügyek száma nem nagy a más jellegű ügyek arányához viszonyítva. Ez a tény talán megengedi azt a következtetést, hogy ezen a téren a korábbi évtizedekben is hasonló volt a helyzet. A tárgyaló ügyek többsége esetében – mely erre az időszakra esik: 1759–1780 – a vétkes, mulasztó félnek inkább a férjek bizonyultak. Ennek magyarázata talán abban is kereshető, hogy a székely vidékeken a nőket ma is – a korszakhoz képest – meglehetősen mostoha bánásmódban részesítik. Ez korábban minden bizonnyal még inkább így volt, s így a nők a házasság kötelékének megsértésére nem igen mérészelhettek gondolni sem. Hogy ez a mostoha bánásmód mi mindent szült, arról a XIX. századi jegyzőkönyvek már terjedelmesen beszélnek.

Az 1634-es marosvásárhelyi generális zsinat határozatban intézkedik arról, hogy a házassági ügyeket illetően is az egyházmegyei közgyűlés – partialis synodus – bírósága illetékes. E bíróság szerepéről szólva meg kell említenünk a „tractuális director” tisztséget. Ez a tisztség a XVIII. század folyamán alakult ki az esperesi hatáskör egy funkciójának az önállósulásából. Az 1770. évi generális vizitáció általános vonatkozású rendeletei között találkozunk első alkalommal a tractuális directorral.²⁸ Ez a tisztség az egyházkerületi generális direktor mintájára alakult ki. Feladata az volt, hogy a lelkészek magaviseletét ellenőrizze, fegyelmi és házassági perekben pedig ő volt a közvádoló-ügyész.²⁹ A későbbiekben ez a tisztség, vagyis a traktuális direktoré, mint az egyházmegye első assesoráé – ülnök – már átalakul pénzügyi tisztséggé. Az elmúlt századi jogtanok már, mint az egyházmegyei zsinat rendelkezése alatt álló közpénzek kezelőjéről szólnak az egyházmegyei direktorról.³⁰ Hogy ez a tisztség mennyire fontos volt, az abból is megállapítható, hogy az egyházmegyei törvénykezés az egyházmegyei bevételek egyik fő forrását képezte. Ennek megfelelően, a házassági ügyek nagy része esetében, ha nem excommunicációs ítélet született, akkor az egyházkövetés büntetése mellett szerepelt pénzbeli büntetés is. A házassági törvénykezés esetében tapasztalható a legnagyobb körültekintéssel végzett bírósági munka.

1790-ben a kovásznai gyülekezet presbitériuma a következő rendelkezést hozza: „Anno 1790 die 17 mensis Augusti a Kovásznai nemes Consistorium a Nemes Eclesiában sok idegen emberek ide való jöveleteket és itten házasságok által való megtelepedéseket tapasztalja.” Ezért a betelepülőktől megköveteli a szülők rendi igazolasát, és hogy itteni magaviseletük kifogástalan legyen.

Ennek az lehet az oka, hogy Kovászna népessége éppen abban az időben rohamosan kezdett növekedni. A helység első okleveles említésétől 1548-tól, amikor 61 kaput írtak össze, 1721-ben már 120 családot talál a népszámlálás, s 1842-ben már 2000 lakost számlált a falu közössége.³¹

Az ezt megelőző időkből az első házasságügyi fegyelmi feljegyzés 1759. február 20-ra keltezett Kovásznán.

Azt olvassuk, hogy „néhai Zágoni András felesége megfattyazott”, amiért büntetést fizet.³² Úgy tűnik, hogy a lelkészek kiszolgáltatott helyzete ellenére is sikerült néha a nemesek között is rendet tenni, mert – ugyancsak 1759-ben – egy barátosi nemeset botránkoztató élete – újabb jobbagylány zaklatása miatt –, két tanú vallomása alapján excommunicál a barátosi egyház. Ugyanerre a sorsra jut egy zágoni nemes is egy megesett lány vallomása alapján. Azt kell megállapítanunk, hogy ebben az időszakban nem bántak szűkmarkúan az excommunicáció fegyverével, de az említett esetek úgy mutatják, hogy bizony a szigorú büntetés alkalmazása teljesen indokolt volt. Úgyhogy a későbbi visszakoosások inkább a meghátrálásnak, mint a megjobbulásnak a jelei. Az 1765-ben felállított határőr szolgálat az egyházfegyelemben is egy új büntetési formát hoz magával: az ún. „militaris büntetést”, ami feltehetően soron kívüli szolgálatot jelentett az elmarasztaltnak. A sok panaszos levélből tudjuk, hogy a határőr szolgálat nagy kereszt, és nemkívánatos teher volt a székely nép vállán, amiért rengeteget szenvedtek.³³ Így minden bizonnyal ezt a büntetést csak nagyon súlyos esetekben alkalmazták.

1780-ban a Kovásznán ülésező törvényszék törvénytelen együttélés esetében mondja ki, hogy vagy egybekelnek az illető atyafiak vagy egymástól elüzessenek. Ha erre nem hajlandók, akkor a nő tömlöcbe vettessék és a férfi „Militaris kézbe adassék.” Az 1780-as évektől észlelhető a házassági fegyelemi ügyek megszorodása, s ugyanakkor „színesedés” is. Néhány példa: elválás nélkül máshoz ment, parázna életet élt; ítélet: egyházkövetés – reconciliatio – és büntetés. Az 1780. március 19-én Kovásznán tartott bírósági ülés 27 (!) ügyet tárgyal: „...különélés miatt militaris büntetés alá vettessenek...”; lopás és parázna életért: az elsőért büntetés, a másodikért reconciliáljon. Az 1759–1769 közötti Köztörvényszéki jegyzőkönyv³⁴ is nagyon sok olyan ügyet tárgyal, melynek végítélete: excommunicáció. Megjelennek az első olyan esetek, ahol a feleség kéri férjétől való elválasztását, a férj testi fogyatkozása miatt. 1760. január 15-én Pákéban a bíróság úgy határoz, hogy az elmebetegség nem ok a válásra, ezért a bíróság elrendeli, hogy a feleség visszatérjen. Férj felesége rossz szájszaga miatt bejelentett válási szándékát a bíróság „hallatlan oknak” minősíti. Az ítélet békességes tőrésre inti a férjet (1760. jan. 29. Páké). Jellemző az ezen évtizedekben tárgyaló ügyekre, hogy igen sűrűn hivatkoznak a Geleji kánonokra. Gyakori a – későbbi jegyzőkönyvekhez képest – „keresztyén” kifejezések használata.

Ugyancsak 1760-ban felbukkan az első „erőszakos kényszerítés” megnevezésű ügy is. Ezek az ügyek a XIX. században oly gyakran végigkísérik a fegyelmi életet, hogy többször fordulnak elő, mint a paráznaság esetei! 1760-ban ennyi minden kellett ahhoz, hogy az elválasztás gondolatát egyáltalán bíróság elé vigye a feleség:

1. paráznaság, melyért a férj exkommunikálását is kéri
2. férj kegyetlenkedése, melynek következtében beteg lett
3. törvénytelen gyermek nemzése, részegeskedés
4. házától kergette, verte, kenyértől eltiltotta.

Persze olyan eset is előfordul, hogy a feleség paráznasága és iszákossága okán választják el férjétől és exkommunikálják. Előfordul, hogy egy leány azért panaszol be valakit a bíróságon, mert nevezett férfi azt ígérte

neki, hogy elveszi feleségül, de ezt nem tette. Mivel szüzességét elvette, ezért kéri, hogy az illetőt exkommunikálják, pénzben büntessék. Ha gyermeke születik, akkor azok neveléséhez hozzájáruljon. Amíg őt „tisztességes szerencse találja”, segítse szükségében. Mivel maga ez a formula, és a megesett leányok többszöri kérése is előfordul ebben a formában, ezért arra következtethetünk, hogy a bíróságok elfogadták ezeket az érveket. S ha ugyan a megesett lányt is büntették, de kisebb mértékben, mint amennyi hasznot remélhetett az ítéletből.

Ugyanilyen „körültekintő” büntetés követte az illegitim Matrimonium – kényszerítés – eseteit is a XIX. században. Az 1860-ban Zágónban összeülő házassági törvényszék³⁵ például emlékeztet határozataiban, hogy a gyermeküket házasságra kényszerítő szülőkre kirótt bírság felének a pénztárba kell befolynia.

Az ilyen ügyek hihetetlenül megsokasodnak az 1850-es évekre. Az aránytalan megsokasodást abból is lehet látni, hogy míg a házasságkötések száma Kovásznán a következőképpen alakult: 1834:17; 1835:16; 1836:16; 1837:19; 1838:24; 1839:17; 1840:9;³⁶ addig a válások egyre-másra az „eröltetés” címén mondatnak ki: 2–5 válás évente. Ez az adat azért nem teljesen biztos, mert az előnevekből nem mindig lehet megítélni, hogy az illető házaspár valóban kovásznai vagy az Orbai egyházmegye más községéből való-e.

Az 1849-től kezdődő bejegyzések immár teljesen igazolják, hogy az „enyészség” korszaka megindult. Még hozzá nem is lassan, hanem – az olvasottakból az tűni ki – szinte varázsütésre. A tárgyaló ügyek csaknem kivétel nélkül házassági ügyek, ám ezek száma 20–30 %-os növekedést mutat.

Igen sokatmondó észrevételnek gondolom azt, hogy 1849-től egészen 1859-ig a házaselettel kapcsolatos fegyelmi ügyek központi, ill. legáltalánosabb problémája nem a paráznaság – mint a legtöbb vidéken –, hanem a kényszerítés, az ún. „illegitim Matrimonium”. Az ilyen indokokkal bejelentett válási szándék minden esetben elfogadásra talált a bíróság részéről. Hiszen ezekben az ügyekben – többnyire a feleség volt a kényszerített – társul a válóokhoz a testi bántalmazás, szidalmazás az alperes részéről. Mindezek végeredményeként pedig a bíróságok megállapítják a „kibékíthetetlen gyűlölködés” szomorú tényét. Az ítélet nyomán a pénzbeli büntetést mindig a kényszerítő szülő fizeti: 6 ill. 12 ezüst forint erejéig az illető – helyi – iskola javára. A kényszerített fél pedig egyházi fenyítékben részesül hamis esküvés miatt.

Úgy látszik, hogy ez a fenyítés is már túlzottan soknak tűnt bizonyos egyházi körökben, hiszen a kolozsvári közzsinat javaslatot tesz 1851-ben a „csak papíron” való végrehajtásra. E javaslatot tárgyalja Kovásznán az Orbai egyházmegye tanácsa is: „Indítványoztatott, hogy a házasságra másokat, különösen gyermekeiket erőltető szülék (szülők) az erőltetésért *csak papíron* büntettesenek meg; de még eddigi tudás szerint ezen pénzbüntetés annál is inkább, még törvényes úton is fölvétetni rendeltetnék, s legközelebb a törvényes, a mostani valló perekben kezdődjön meg... *határozat*: Egy elvált személynek is míg az ítélet minden pontjának eleget nem tészen, a végső ítélet ki ne adassék.”³⁷

A kiállítás nagyon szép, de az indoklásból látható, hogy egyáltalán nem a fegyelmet, s a szép magatartást hozza fel

a bíróság indokul, hanem az iskolák segélyezésének szükségességét. Ez is igen nemes cél, de kitűnik a fejtegetésből, hogy az egyházi fegyelmezés maradványa sem szolgálja már evangéliumi célját, hanem pusztán hasznossági indokkal kívánják továbbra is gyakorolni. Az egyházi házassági törvényszék utolsó hét évének adatai azt bizonyítják, hogy a házasságra erőltetés bűnét a gyülekezetek vezetői, bíróságai ezekkel a büntetésekkel, sem más eszközökkel – ha ugyan voltak – nem tudták visszaszorítani.

A kolozsvári Házassági Főtörvényszék által jóváhagyott válások:³⁸ 1888: 12 ügyből 5 „eröltetés”; 2 „engesztelhetetlen gyűlölség”; 1889: 9 ügyből 6 „eröltetés”; 1890: 16 ügyből 9 „eröltetés”, 3 „engesztelhetetlen gyűlölség”, 2 „eltitkolt ragados betegség”; 1892: 14 ügyből 8 „eröltetés”, 2 „engesztelhetetlen gyűlölség”; 1893: 12 ügyből 3 „eröltetés”, 3 „kegyetlenség” – szinte minden ügy mellett ott a megjegyzés: „felperes szegény”. Ez utal arra, hogy milyen néprégeket érinthetett inkább ez a fajta vizsálykodás. 1894: 9 ügyből 4 „eröltetés”, „a jegyzőkönyv lezáratt az 1895. szeptember 21-én tartott házassági főtörvényszékkel.”

Ezzel a bejegyzéssel zárul az utolsó házassági törvényszéki jegyzőkönyv az egyházmegyében. Talán kicsit megkönnyebbülve is, hogy ezentúl ezen ügyek intézését is várhatjuk az államtól – mint ahogyan a Gönci cikkből is kitűnik –, amely váradalom mindig csalódással pecsételődött meg. Hogy lesz-e még valaha egyházunknak hitbéli tartása, hogy ügyeit – a fegyelmi ügyek ezen részét is – belsőleg intézze, csupán remélhetjük.

Nagy Árpád
(Kovácsna-Budapest)

Jegyzetek

1. A kovásznai egyházközség története c. dossziéból: negyedív papírról Farkas György lelkipásztor feljegyzése – 2. Gönci János: Vadházasság és eklézsia-követés, Prot. Közl. 1895/37, 296. old. – 3. ua.: 296. old. – 4. Kolozsvári Sándor dr.: Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Egyház-Joga, Kolozsvár, 1874. – 5. Kosutány Ignác: Egyházbjog, Kolozsvár, 1906, 3–12. old. – 6. Kenessey Béla: 1897-es generális vizitáció jegyzőkönyvéből, 3. old. – 7. Nagy Géza: A háromszéki néplelek az egyházfegyelm tükreben, Ref. Szemle, 1933, 357–362. old. – 8. ua.: 361. old. – 9. Varga László: – Az erdélyi reformáció sajátos vonásai, Ref. Szemle, 1993/5, 383. old. – 10. Péter Mózes: A Rikánbelői Kommunitás ismertetése és rövid tört., Szentgyörgy, Jókai ny., 1903, 3. old. – 11. Zsilinszky Mihály: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai, I., Bp., 1880. 129. old. – 12. Péter Mózes: A Rikánbelői..., 3. old. – 13. Pokoly József: Az Erdélyi Ref. Egyház tört. V, 233. old. – 14. Nagy Géza: A háromszéki néplelek..., 358. old. – 15. ua.: 359. old. – 16. Juhász István: A székelyföldi református egyházmegyék, EME, Kolozsvár, 1947, 73. old. – 17. Nagy Géza: A háromszéki néplelek..., 359. old. – 18. Illyés Géza: Az erdélyi ref. zsinatok végzései, (kézirat), Kolozsvár, 78–79. old. – 19. Péter Mózes: – A Rikánbelői..., 19. old. – 20. Juhász István: A székelyföldi..., 146. old. – 21. Illyés Endre dr.: Egyházfegyelm a Magyar Református Egyházban, Debrecen, 1941. – 22. Főközsiztőriumi Levéltár, 1779/150, 1/2. – 23. Pokoly József: Az Erdélyi Ref. Egyház története, Bp., 1905, V, 47. old. – 24. ua.: V, 45. old. – 25. Benkő Gyula dr. – Fábrián Ernő: Kovászna, 1995 Kovászna, 20. old. – 26. Juhász István: A Székelyföldi református egyházmegyék, EME, Kolozsvár 1947, 44. old. – 27. ua.: 68. old. – 28. Illyés Géza: i. m.: 1770. A széki generális vizitáció jegyzőkönyve (kézirat) – 29. Juhász István: i. m.: 72. old. – 30. Dósa Elek: Az erdélyi ev. reformátusok egyházi jogtana, Pest 1863, 160. old.; Kolosvári S.: 332. old. – 31. Benkő-Fábrián: i. m.: 12. old. – 32. Jelzet: II/4. – 33. Főközsiztőriumi Levéltár: 1779/139. – 34. Jelzet: I/5. old. nélkül – 35. Jelzet: I/20., 1860–1883. – 36. Házassági törvényszék ügyei: jelzet: II/12., old. nélk. – 37. Egyhm.-i fegy. törvényszék, jelzet: I/13, 1849–1860. – 38. Házassági törvényszék ügyei: jelzet: I/17, 1883–1895.

Beregszász a XVI. század második felében

A IX. században, a magyarok bejövetele idején lakott hely volt és már jóval előbb, a rómaiak *Peregium*-nak nevezték. Később Szent László király testvére, Lampért (Lambert) birtokába jutott és „*Villa Lamparti*” lett a neve. A XIII. században a fölművelésben és bányászatban is jártas Rajna-vidéki szászokat telepítették ide, akik a szőlőtermesztést is meghonosították. Ettől kezdve *Szásznak* (Zaaz), *Lampertszász*-nak nevezték. Batthyány Benedek egy 1507-ben kelt oklevelében említette először – tudomásunk szerint – *Beregszász* néven.

A XIII. században a városban már állt templom, mert Béla király 1247-ben jövedelmet biztosított a plébánosnak.¹

A XVI. században Mária királyné bőkezűsége folytán a templomot felújították s szobrászati művek remekeivel díszítették. „*S úgy látszik, ekkor érte el a templom dicsőségének főpontját, mely a protestantizmus fejlődésével hovatovább hanyatlani kezdett, el-annyira, hogy csakhamar a reformátusok kezdték abban tenyészteni az új hittant, mi az elkezseredett híveket oly gyűlöletre ragadá, hogy az elfoglalt templom csarnokában 1552 évben állítólag Radán Balázs hitszónokot 1571-ben pedig szónoklás közben Kálmáncsehi Sánta Márton buzgó reformátort erőszakosan megölték.*”

A XVI. század elején a beregszászi paróchia az ország legjövödelmezőbb helye volt. A plébánosnak kötelesek voltak minden 100 forintnyi jövedelmük után 2–2 lovaskatonát állítani szükség idején. A XVI. század második felében „... élt a lelkész a fény és jólét legmagasabb fokán, mely a reformáció terjedésével mindinkább alászállt, sőt 1565-ben napjai annyira elborultak, hogy lakhelyét is elhagyni kényszerítették, a hatalomra vergődő protestánsok megtartván nemcsak a templomot, hanem a lelkészi lakot is s a javadalom nagy részét.”²

A XVI. században, de bizonyára ennél sokkal korábban is, több szerzetesrendnek volt itt kolostora, 1543-ban a ferencrendiekét a munkácsi vár tisztje erősséggé akarta alakítani, de Ferdinánd király megtiltotta, 1545-ben a domonkos rendiek birtokainak a király adómentességet biztosított a *keddi* szentmise megtartásáért. *Makrai Péter* a domonkosok kolostorának perjele az *Árok uczába* (*Platea seu vico Árokucz*) lévő két kőházat eladott *Oroszi Demeter*nek. (Ebben az okiratban szerepel *Pelbarth Albert*, *Warga Máté* és *Theolgyes Baltázár* beregszászi polgár neve.)

Jól javadalmazott intézmény volt a reformáció előtt az *oltárnokság*. A beregszászi templomhoz Zsigmond király alatt már 8 ilyen oltárnokság tartozott, később ezeknek a száma 24-re szaporodott, 1547-ben *Kálmáncsehi Költő Imre* volt a beregszászi *Krisztus teste* oltár igazgatója.

1538-tól Beregszászon *Ispotály* működött, *Mária-Magdalena* kórház néven, melynek igazgatóságát *Zoltai János* áldozópapnak adományozta Ferdinánd király azáltal a kikötéssel, *hogy azt a kórházat szorgalmasan gondozza és teendőit soha el ne hanyagolja.*”

A reformáció előtti időkben nevezetesebb plébánosok voltak a helységben: 1364-ben *János*, 1391-ben *András*, 1517-ben *Csontos János*, 1513-ban *Szalaházy Tamás*, 1544-ben *Revellei Baldum* 1564-ben *Bódy György*, 1571-ben *Melegh Boldizsár*.

Ez a felsorolás is mutatja, hogy a városban a reformáció első évtizedeiben még többen a régi vallás hívei maradtak.³

A város reformációja, a beregszászi zsinat

Beregszászon a reformáció kezdetét – az egyháztörténészek egybehangzó véleménye szerint – 1548-ra tehetjük. Természetesen már jó néhány évvel korábban is ismerték ezen a tájon az új hit tanításainak egy részét. A *Beregi Egyházmegye Emlékkönyv*-ének írója szerint: „*méltó a megjegyzésre, hogy Beregszászban a r. Chat. világban 4 férfi és 12 női zárda volt alapítva, s el látván szerzetesekkel és apáczákkal, kiknek nagyobb részük a vallási reformációkor a megújított értelemre térvén, azokkal teltek ki a legelső Bereg megyei reformátorok és több Egyház Szolgák.*”⁴

A reformáció idején Beregszásznak és környékének igen jelentős és meghatározó eseménye volt 1552-ben a beregszászi zsinat. Sajnos azok a végzések, melyeket ezen a zsinaton hoztak a résztvevő prédikátorok, egy későbbi hadjárat során megsemmisültek. Így a zsinat lefolyásáról és végzéseiről csak azokból a leírásokból van tudomásunk, melyeket későbbi időkben az egyháztörténészek készítettek.

A többnyire egybehangzó tudósítások közül az *Ember Pál*éra támaszkodva az alábbiakban ismertetjük a zsinat határozatait.

„Az 1552. december elsején Beregmegye Beregszász városában (régén Berekszász) összegyűlt zsinat a hit főbb ágazatairól vitatkozott és határozott: I. megerősítette a szent vacsora felől való igaz tudományt, melyet a fentebbi zsinatok kiadtak. Mert voltak a magyar lelkészek közül néhányan, kik a szent vacsora ügyében a Brenc értelméhez ragaszkodtak és az összlényegülést (consubstantiatio) állították; II. elvetette a fülbegyónást és megállapította a nyilvános bűnvallást; III. vitatkozott az oltárok felől és elhatározta, hogy a mely helyen már a reformáció napról-napra való gyarapodása folytán az oltárok lebontattak és a templomokból kivettettek, nem kell azokat többé visszaállítani, ahol pedig még meg vannak a templomban, használhatják azokat (még egy ideig) asztal helyett a lelkészek, csak hogy épen és sértetlenül megtartsák az úrvacsoráról való tisztább és a pápai misével ellentétes tudományt. Ezeken kívül a lelkészek fizetéséről, kivált a hol kegyurak nincsenek és különben is kevés és szegény hallgatók a lelkész fenntartására nem elégségesek, meghatározták, hogy honnan kell azt kérni, s honnan kell a szűkölködő lelkészt felségelni.

E zsinatban jelen volt egyházi férfiak a következők voltak: *Kálmáncsehi Márton*, *Radán Balázs*, *Tolnai Balázs*, *Batizi Mihály*, *Bácsi Kelemen*, *Csucsai Lőrinc*, *Kállai Lukács*, *Tutacsi Ferenc*, *Szőlősi Péter*, *Eszéki Balázs*, *Szemer Pál*, *Dézsi Tamás*, *Csürei János*, *Décsi Bálint*, *Pesti Gáspár*, *Pelbárd*, *a beregszászi iskolaigazgató...*”

Máig sem egészen tisztázódott az a kérdés, hogy a Beregszászban összeült zsinat Luther, vagy a helvét reformátorok tanítását képviselte-e. Az egyik vélemény szerint tisztán lutheránus, mások szerint ha nem is nyíltan hangoztatták az eltérő véleményüket, de *Kálmáncsehi* és *Radán Balázs* által ott volt a kálvini irányzat, sőt „*e zsinatban vetette el Zwingli szelleme, Kálmáncsehi által a*

konkoly első magvait a magyarok közé.” Végül ha figyelembe vesszük, hogy ugyancsak 1552-ben, Szebenben tartott lutheránus zsinat elítélte a sakramentariusokat – vagyis a Zwingli-Kálvin irányú úrvacsoratan hirdetőit – akkor nem tarthatjuk lehetetlennek, hogy a zsinat éppen a helvét hitnézetek megállapítása végett gyűlt össze.⁵

Ezt a feltevést erősíti meg Kálmáncsehi részvétele és az a tény is, hogy a fentebb idézett Kiss Áron határozottan a református zsinatok közé sorolta.

Ha a zsinaton résztvevő prédikátorokat vesszük sorra, megállapíthatjuk, hogy Kálmáncsehi Márton munkácsi, Radán Balázs beregszászi, Tolnai Balázs nagyberegi papok voltak. Bácsi Kelemen mezővári prédikátor – a Bereg megyei Reformátorok segéde – előzőleg „alkalmasint előbb Radán Balázs főnöksége alatt valamelyik kolostorban szerzetes – később Radánt és Kálmán-Csehit követvén Kálvin értelmét terjesztve, reform, Pap, Ott volt az 1552. dec. 1-i Beregszászi Sinatban kétség kívül már mint rendes lelkész – mint ezt tették a Beregszászi, vagy Lampirtházi 4 férfi kolostorok Szerzetes Férfiai is jobbjára.”⁶

Csuzi Lőrinc előbb Beregszászban szerzetes, később református prédikátor valahol Beregben. A Pelbárt nevű iskolarektor szintén Beregszászban szolgált 1552 körül.

A fentiekből nyilvánvaló, hogy Beregszászon és környékén 1552-ben már a kálvini reformáció értelmében tanító pásztorok voltak. Ezt a tényt erősíti az is, hogy közvetlen a zsinat és Radán Balázs tragikus halála után Kálmáncsehi beregszászi prédikátor volt 1553-tól.

A város első református prédikátorai

1. Radán Balázs (1548–1552) Itteni szolgálatának idejéről pontos adatok nincsenek. Lehoczky szerint már 1548-ban beregszászi lelkész és a beregi egyházmegye esperese volt, ugyanakkor Zoványi Jenő azt írja, hogy 1551-ig Debrecenben működött mint általános protestáns irányú prédikátor, részt vett a beregszászi zsinaton és attól kezdve mint a város prédikátora a helvét irányú reformációt vallotta Sinay-Herpay-Szabó által írt egyháztörténeti tanulmányában Török Bálint földesúr prédikátoraként Radán Balázs „diadalra juttatta a... város reformációját.” Ugyanebben a tanulmányban olvashatjuk, hogy Dési András, Radán lelkész társa, vagy a debreceni iskola igazgatója, egyik énekét neki ajánlotta a versfők kezdőbetűiből kiolvasható szöveg szerint: „A leghívebb férfiúnak, Radányi Balázs úrnak, a debreceni egyházban az Isten igéje gondozójának nagy igyekezettel ajándékozta Dési András...”

Az ének teljes szövege ez:

„Buzgó szívből te Fiaid,
kegyes Atyánk, könyörgünk,
adj minékünk igaz hitet,
hogy tégedet imádjunk.
Teljes hit s szeretetből,
hogy tégedet mind áldjunk.

Látod Atyánk, felséges jó!
lelkünk, testünk szükségét:
Gerjeszd köztünk sz. igédet,
esmerhessünk tégedet.
Esmérjük szent Fiadat,
a mi idvességünket.

A sok bálvány imáadásból,
rettentő kárhozattól,
szabadítsd meg szent nevedért,
minden eretnekségtől
Antikrisztus mérgétől,
ő sok tévelygésétől

Sírván hozzád mi óhajtunk
és felszóval kiáltunk,
kik szent igédnek általa
az igaz hitbe plántáltattunk.
Embereket vakságból végy ki,
hogy téged áldjunk.

Jól esmérjük bűneinket,
minden tévelygésünket,
kikért reánk eresztettél
minden veszedelmeket.
Pogányoknak dühösségét,
uraknak keménységét.

Veszedelmet a Pogányok
országunkban tevének,
Sokat bennünk meg-ölenek,
számталant el-vivének.
Országunkból ki-űztek,
nyomorultakká tettek.

Radán szolgálati idejére és helyére vonatkozó különböző vélemények megegyeznek abban, hogy részt vett az 1552. évi zsinaton és hogy mártírhalált halt Beregszászban. Vitatott ugyan halálának időpontja, mert a Beregi Emlékkönyv 1552-re, nem sokkal a zsinat utánra, Zoványi határozottan 1553. május 8-ra teszi.⁷

A már többször idézett Beregi Emlékkönyv az azóta megsemmisült egyházmegyei jegyzőkönyveket és más dokumentumokat s bizonyára a szájhagyományokat is felhasználva a következőkben adja elő Radán Balázs életútját: „Előbb zárda Főnök a beregszászi 4 férfi szerzetesek Zárdáinak valamelyikében, ugyan is Beregszászban a pázsit széliben a Franciskanusoknak volt két zárdájok – a Paulinosoknak egy, a Dominicanusoknak is egy. Ez utóbbi a mostani Ref. Templom helyén, de volt az Apáczáknak is egy. A Franciskanusoknak 2 zárdája a mostani Gróf Schönborn-féle uradalom épületében. – a Paulinosoknak a Bényei Kávéháza helyén, az Apáczáké a mostani Plebánia lakon, hol a pinczében most is látczanak az Apáczák koporsói számára készült kő üregek.

Később a Reformátusok, s különösen Kálvin értelmére tért által Radán Balázs, s Beregszász reformálódván oda való lelkész volt 1550–1552. Ez utóbbi év Decz. 1-én tartatott a Beregszászi Sinat – melyben a Templomi képek és oltárok tartása eltöröltetett a Misével egybe. Ezen és még némely életbe vágó kérdések eldöntése, s a Beregi Papi fizetések meg határozása után a Gyűlés el oszlott. Radán Balást pedig midőn a Templomi SzóSzékben szónokoltnék – ezen végzése után nem sokára a SzóSzékkel átelleni, vagy déli templom kis ajtóból mely a sanctuariummal volt kivágva – egy dühös indulatra gerjedt vérengző szerzetes barát, nyíllal agyon lötte, de a szerzetest is a nép össze konzoltatta és szélllyel vagdalta. NB. Saját egyéni magán véleményem szerint Radán Balázs a Beregszászi és Franciskanus Zárdák fő elöljárója volt. Nagy tekintéljű, nagy befolyású és nagy népszerűségű Férfi volt ő, mert példáját az áttérésben Szerzete és a városi nép is követte. Irányadó Praelatus (külső, joghatósággal bíró pap) Beregbe Kálmáncsehi ideje előtt. Sőt egy ízben Debreczenben is lelkészkedett.”⁸

Radán Balázs irodalmi munkásságot is folytatott, de csupán egy éneke maradt az utókorra: „Ez a Radán Balázs... szerző azt a felséges, égbevezérlő érzésekkel és lelki kenettel teljes éneket, melyet az Isten igéjének hallgatása előtt kellett énekelni, s amely még ma is meg van a zsolttáros könyvben a dicséretes között, s így kezdődik: Buzgó szívből Te fjiad Édes Atyánk néked könyörgünk...” Az ének strófáinak kezdő sorai a szerző nevét adják: Blasius Radan.⁹

*Senkit nekünk oltalmunkra
Uram nem támasztottál,
hogy kivenne győzedelmet,
pogányokon nem adtál:
rettenetes ínséget
mindenfélől ránk hozál.*

*Rettenetes bűneinkért
mind ezeket szenvedjük.
Vallást teszünk Felségednek,
bűneink nem fedezzük:
Kérünk terjessz Igédet,
hogy Szent neved ditsérjük.*

*A te neved Kegyes Atyánk!
bizony ott szenteltetik,
az hol a te drága Igéd
igazán hirdettetik,
mellyel emberben a hit
szépen bé plántáltatik.*

*De Úr Isten emlékezzél
a te fogadásodról,
mellyben tettél bizonytságot
te irgalmasságodról.
Hogy meg nem emlékszel
mi sok álnokságinkról.*

*Azért hitből valamikor
te hozzád kiáltandunk,
és a Krisztusnak általa
mindeneket kérendünk.
megadod s el nem fordulsz
semmiképpen mitőlünk.*

*No azért felséges Isten!
terjesszed te Igédet,
hogy mindnyájan ditsérhessük
a Te Istenségedet
Tied lesz a tisztesség,
áldjuk Szent Felséged.¹⁰*

A Beregi Emlékkönyv által fenntartott hagyományok és régi feljegyzések alapján Radán Balázs a Beregi Egyházmegye megszervezője és első esperese volt.¹¹

„1-ő *Esperes Radán Balás*. Hozzávetés képen állíthatjuk, hogy valamint Sztárai Mihály Baranya nagy részit maga reformálván, lett azon Résznek Püspöke, vagy Igazgatója, úgy Beregnek első reformátora Radán Balás volt, s ő lett Beregnek első reformált Egyházi Elöljárója vagy Esperese... Hihető az is, hogy valamint Sztárai Mihály az általa reformált vidéken róm. chat. Püspök módjára Papokat szentelt, úgy tett szinte Beregben is Radán Balás. A minthogy a papok szentelése a Beregi Espereseknek a Reformátiótól fogva, állandó joguk volt 1816-k évig...”¹²

Az Emlékkönyv Debrecen reformálását is neki tulajdonítja. „Volt Debreceni Pap is, mely várost 1522-dik évben ő reformálta, mint Páriz Pápai írja. Azonban halálát nem itt, hanem Beregszászban lelé. Ugyanis a Dec. 1-én 1552-k évben tartatott Beregszászi Sinatban, az oltárok el rontása – és a Mise el töröltetése kérdések el döntése, a Beregszászi meg lévő Szerzetesek által Radán Balásnak, mint nagy befolyású Fönöknek és Elölülőnek tulajdonítatván – egy martyromi dicsőséggel kecsgetett s fanatizált Barát által Dec. 2-án a Beregszászi nagy Templomban – prédikálása közben a SzóSzékben, nyíllal halálosan meglövetett. Lásd Szathmár Németi Mihály Dominicanak Elöljáró Beszédében...”

2. *Kálmáncsehi Sánta Márton*. Kálmánca nevű helységben született a XV. század végén. 1523-ban a krakkói egyetem diákja volt. 1538-ban már gyulafehérvári kanonok és iskolaigazgató. Ebben az évben János király döntőbírónak kérte fel a segesvári hitvitában, melyben *Szántai István* kassai reformátor és *Szegedi Gergely* nagyváradi ferencrendi barát vitakoztak a vallás dolgairól. A hitvita után Kálmáncsehi a reformáció pártjára állt és prédikátori hivatalt vállalt. Az 1540-es években *Mezőtúron*, az évtized utolsó éviben *Sátoraljaújhelyen*, de már 1551-ben *Debrecenben* hirdette a helvét irányú reformációt. A katolicizmus és a lutheranizmus által meghagyott oltárképek eltávolítása miatt a körösladányi zsinaton a lutheri irányzat követői excommunicálták, mire ő hasonlóképpen járt el velük szemben. Ugyanebben az időben távozott Debrecenből, amikor is *Munkácsra* ment lelkésznek.

Életútját, szolgálati helyeit általában az egyháztörténeteszek egybehangzóan adják elő, csupán az egyes helyeken való tartózkodásának időpontjára nézve térnek el a vélemények. Halálának időpontját tekintve is különböző adatok vannak, *Szenci Molnár Albert* a Kálvin

Institutiója előszavában azt írja (1624-ben), hogy Kálmáncsehit beregszászi pap korában lötte volna le egy vérengző barát vallásgyűlöletből 1571-ben. *Zoványi* szerint mint a Tiszántúli Református Egyházkerület Püspöke Debrecenben halt meg 1557 december 21-én.¹³

A *Beregi Emlékkönyv* írójának előadása szerint „Kálmáncsehi Sánta Márton született 1508 körül, Róm. Cath. vallásban. Gyulafehérvári kanonok 1538-ban, 1540 elhagyva a Róm. Cath vallást, s kivált későbbben Kálvin értelmére tért egész meggyőződésből, s volt Turi (Mezőtúr) pap 1548–1550, S.a Ujhelyi 1550–1551, Munkácsi 1551–1553, Beregszászi 1553–1554, Debreceni 1554–1555. Ekkor Erdélybe ment, s ott járt-kelt 1555–1556, innen S.a Ujhelyi pap 1556–60, újra Beregszászi 1560–1570-ig vagy 1574-ig. Ekkor pedig egy Somogyi nevű Barát a Beregszászi Nagy Templomban nyíllal halálra lötte, Prédikálás közben – Lásd *Szözlősi Mihály* surányi papnak ily című könyvét *Bajnok Dávidka* Kassán, 1668. 64. lap.”

A beregi hagyomány szerint az Egyházmegye esperese is volt: „1551-k évben *Petrovics Péterrel* – Munkács Várának, s a Munkácsi Uradalomnak új birtokosával Beregbe jöven lakni ő lett a Beregi Egyházi Vidék 2-k pap előljárója vagy Esperese...” A beregi főispánok 1516-tól *Ártándi Pál*, azután 1526-tól *I. Beöthy Mihály*, majd *II. Beöthy Mihály* buzgó római katolikusok lévén akadályozták a reformáció terjedését Beregben, „de már Petrovics Péter 1551-k évtől 1557-k év oct. 13-ig mint halála napjáig – nagy hatalmú befolyását az új érzelem megszilárdítására kívánta Beregben fordítani. Így reformáltatta Kálmáncsehi által Munkácsot, így rendeltette a Beregszászi Sinatba, 1552. dec. 1-én az Egyházakat.” A feljegyzés szerint Kálmáncsehi „1554-től debreceni lelkész volt, de 1560-tól ismét, és haláláig állandóan beregszászi pap és Bereg megyei Egyházi Elöljáró volt. Sokat segített Császári-királyi reform. Hadvezér Schwendli Lázár, ki Munkács várát 1567-ben megvévén s a Beregszászi róm. Chat. Papi – országos hírvő gazdag jövedelmeket el-foglalván – azokból a ref. lelkészeket is részesítette. 1567–1572-ig pedig Bary Ferencz reform. Úr lévén Munkácsi Vár Nagy és Fő Ispán, tetteges barátja lehetett az Egyház ügyeinek...”¹⁴

3. *Báncsai Bálint*-ot beregszászi lelkészként csupán *Barcsa* említi. Szerinte Radán Balázs és Kálmáncsehi között, 1552-ben volt itt prédikátor.¹⁵

4. *Antal (Ego Anthonius presbyter Ecclesiae dei minister in oppido Beregzáz ac filialis eusdem Kis Begán, Nagi Begán – Én Antal presbíter Isten szolgálja*

Beregszász városában és fiókegyházaiban Kis- és Nagybéányban 1577-ben.” A város bordézmájából az akkori törvény szerint nyolcadrés (octava pars) címen 3 köből és 14,5 justas bort kapott. Nem lehetetlen, hogy a „Presbyter” családi neve volt, mert az 1570-es években több ilyen nevű család szerepel a beregszászi dézsmafizetők között.¹⁶

5. *Tállyai Nagy Bertalan* 1580–1593. Az egyházmegye esperese is volt 1590–1593 között Esperessége idejében csendesség volt Beregszászon és az egyházmegyében is „... mivel ezen időben az árva Mágócsi Ferenc jámbor ifjú Úr – s özvegyé lett édesanyja, Maghi Judit – sőt ennek második férje, Rákóczy Sigmond is jámborságukról lévén ismeretesek Földes Úri Méltóságukat nagy lelkű keresztényekhez illőleg gyakorolták.”¹⁷

6. *Szalmadi János* 1594–1599. Előzőleg Beregdédán volt 1594. november 22-én vette fel itt utoljára a dézsmabeli járandóságát, 3 köből bort: „Ego Johannes Zalmady minister Ecclesiae Dei quae est ui oppido Deda et Homok...”¹⁸

7. *Gyarmati Miklós, vagy Gyarmathy Bíró Miklós* 1590–1595. 1548 körül született Nagysároson. Wittenbergben tanult 1568–1571 között. Hazatérése után rektor volt Sátoraljaújhelyen. 1584-ben a Zemplén megyei Királyhelmecezen volt lelkész. Innen Váriba (Mezővári, Bereg megye) hívták meg prédikátornak. 1590-ben beregszászi pap, majd 1593–95 között az egyházmegye esperese is volt. Beregszászi szolgálata idején kezdődött a kettős lelkészség a gyülekezetben. Sokat vetélkedett tisztársával, *Szalmadi Jánossal*, aki gyakran érezte vele, hogy tőle függeni nem akar. „A beregszászi nevelkedő Diákok miatt is sok kedvetlen vetélkedései voltak a Beregszászi bíróval, jegyzővel, a Beregszászban szállásoló katonák tisztjével, Filler Péterrel, s a Munkácsi Vár Provisorával, Komlóssival... Mint önállással bíró, s bátor szívű férfiú, ellene állt *Gönczi Fabriczius Györgynek* mint Superintendensnek, amikor az egy idéző levele által a Beregi Papokat és Iskola Tanítókat a Csengerbe tartandó püspöki Sinatra nagy fenyegetéssel meghívta.” Gyarmati mint esperes 1593. január 11-én írt Currense (körlevele) által a beregi Tractus függetlensége kimutatására, a „Beregi Papokat és Tanítókat hivatalukból letétele büntetése alatt el tiltotta a Csengeri Sinatra való elmenéstől.”

Esperessége alatt, 1593-ban kezdte el írni az egyházmegye első jegyzőkönyvét, melyet róla *Protocollum Gyarmatianum*-nak neveztek el.¹⁹ A beregi egyházmegye levéltáráról készült tanulmány nem ismeri ezt az elnevezést, illetve az erről készült másolatnak, mely a XIX. század első felében készült, ez a címe: „*Párja a beregi tiszti, tractus első protocollumának, melyben vagynak az 1593-ik esztendőitől fogva az 1631-ig esztendeig tétetett tractusi jegyzések néhai Tajai Nagy Bertalan esperesnek halálától fogva...*”

1595-ben szigorú rendelkezései és erélyes fellépése következtében a tractusbeli lelkészek között „kedvetlenség támadván” visszament Királyhelmece prédikátornak. Később a Zempléni Egyházmegyében is esperes lett.²⁰

Irodalmi munkásságot is folytatott. 1585-ben közreműködött egy naptárkérdéssel foglalkozó könyv szerkesztésében és kiadásában. Ehhez kapcsolódik az a tény, hogy 1599-ben – már mint zempléni esperes – „... nagyszerű gyűlést tartott... a Trójai Faló – vagy az Új

Kalendárium iránt, hogy ti. el kell-e azt fogadni, vagy sem...” A többségnek ugyan az volt a véleménye, hogy nem kell az új kalendárium, de mivel az Országos Gyűlés elfogadta és a nagyközönség is bevette, az Egyháznak is be kellett venni.²¹

8. *Szerdahelyi István* 1597–1605, Thuri János esperes mellett 1604-től második pap volt és „egyházi hatóságaival sokat versengett...”²²

9. *Thuri János* 1600–1617. Az esperes és az egyházmegye híre nélkül, vitték be más tractusból Beregszászba. Ezért *Vári Szárnyas Bálint* esperestől megrovást kapott. Később azonban „látván mindenk, hogy Thuri János derék és kitanult Papi Ember... 1604-k évben a gyengélkedő és engedékeny Vári Sz. Bálint helyébe – közakarattal Esperesnek választották.”²³

Beregszász közvetlen szomszédságában lévő falvak reformációja

Beregvégardó: Ma már teljesen összeépült Beregszászszal. A XVI. században azonban különálló helység volt. A *Beregi Emlékkönyv* szerint 1610-ben lett anyaegyház. Ezzel szemben már 1577-ben *Pálóczy András* személyében prédikátora volt, (Ego Andreas Pálóczy minister Verbi Dei in Ecla quaste est opud Ardaien) aki a dézsmásoktól 10,5 egri köből borjárandósága felvételét nyugtával igazolta.²⁴

Asztély: Beregszászszal majdnem összeépült, 1576-ban a beregsurányi máter eklézsia filiája volt *Diószegi György* prédikátor gondozása alatt (Ego Georghius Dioszeghinus Surány, Darócz, Asztély, Papi et Márok...) ²⁵

Kígyós: A reformáció előtt a beregszászi Pálos rend birtoka. Most is meglévő harangját is ők öntették. Felirata: *Sancte Paule! Ora pro orbis*. Első ismert református prédikátora *Debreceni Fábián*, aki egyúttal Makkosjánosit és Balázsért is, mint filiákat gondozta.²⁶

Barkaszó: Az Emlékkönyv *Beregi Lukácsot* (1604) mondja első ismert lelkészének. Ezzel szemben egy 1576-ban kelt magyar nyelvű nyugta bizonyítja, hogy már négy évtizeddel előbb anyaegyház volt: „En Kegyelmeteknek tutára adom, hogy ennekem Feyérváry Jánosnak Ky mostan Barkaszay predicator vagyok adott Bocz Estvan Ennekem quartaban gl (gelima-kalangya) 3,5 manp. (manipulis – kéve) 12. En is attam neki Száz pénzt Catedraticumot (szószékpénzt) ennek bizonyására attá az en peczyeteőmeőt alat vala menedek levelemet Anno 1576 15 Die August.”²⁷

Nagymuzsaly: A közvetlen Beregszász szomszédságában lévő községről azt írja az Emlékkönyv, hogy: „*Régi Egyház 1552-ben Kálvin értelmét ez is bé vette...*” Első lelkészének 1604-ben *Vári Szárnyas Bálintot* ismeri. Ezzel szemben már 1576-ban anyaegyház volt, lelkésze *Citatur Imre*, aki Kismuzsalyt és Mocsolát is mint filiákat gondozta. („Nos Emericus Citatur verbi divini In Ecclesiae Jesu Christi quae est in Nagymuzsaly, Kys Musy et Mocsola.”) A következő évben a prédikátor mellett már rektor is volt a faluban *Nagyszekeresi Benedek* személyében („Ego Emericus Minister Ecclesiae Jesu Christi quae est in Nagimuzsaly et Benedictus Nagy Szekerey rektor Scole Musaina...”) Megalapozott tehát az Emlékkönyv megállapítása, mely szerint (1595-k évben már fényes Egyháza volt, iskolája virágzott. 1600-k

évben Gyarmati Péter Tanító alatt Diákok is tanítottak itt, kiknek bizonyos fizetésök is járt...²⁸

Nagybereg: A XVI. század közepén mezővárosi (oppidum) rangban a munkácsi uradalom tartozéka volt. Reformációja – Beregszászal egy időben – Petrovics Péter támogatásával *Kálmáncsehi Sánta Márton* munkája. Első helvét hitű prédikátora a katolikus hitből áttért és a beregszászi zsinaton részt vett *Tolnai Balázs* volt. Sajnos a közvetlen utána következő prédikátorokat név szerint nem ismerjük, majd a csak az 1600-ban itt szolgáló, az első prédikátor leszármazottjának tekinthető *Tolnai Albert* (1600–1605) nevét tudjuk. Ugyanebben az időben iskolarektor volt itt *Dobrai Péter*.²⁹

Munkács: Nem tartozik ugyan Beregszász közvetlen szomszédai közé, de szükségesnek ítélem röviden ismertetni reformációjának történetét, mivel Beregszászal egy időben, vagy talán még annál is korábban ismerte meg és fogadta el az új hit tanítását. *Lampe* szerint már 1523-ban járt itt *Kálmáncsehi Baranyából* reformátori útján. *Barcsa* megállapítása szerint *Kálmáncsehi* először 1532-ben lehetett Munkácson. Mindkét megállapítást cáfolja *Zoványi*, aki szerint 1538-ban *Kálmáncsehi* még gyulafehérvári kanonok és iskolaigazgató volt. Legvalószínűbb *Zoványi* megállapítása, hogy *Kálmáncsehi* 1551-ben távozott el Debrecenből és Petrovics Péter védőszármáyai alatt 1551–1552-ben lehetett munkácsi lelkész. Ilyen minőségben vett részt a beregszászi zsinaton.³⁰

Első ismert lelképásztora tehát *Kálmáncsehi Sánta Márton* volt 1551-től. Utána csak negyed század múlva, 1576-ban tűnik fel név szerint munkácsi prédikátor *Szikszaiz Gergely* személyében, aki 1579-ig volt itt („*Ego Gregorius Szykzay pastor Ecclesiae Munkacsien...*”). Őt követte még abban az évben *Szegedi Tamás*, aki az alábbi, magyar nyelvű nyugtával igazolta a dézsmából neki járó negyed felvételét: „*Én Szegedi Thomas Munkácsi Predicator adom mindeneknek tuttora az kiknek illik, hogy az Vitézlő Nemes Uram Zagüa (Zagyva) Simon engömet az quartából (negyedrészt) meg elegítőt és adott Harmincöt Calagia (kalangya = 2 kereszt) búzáat. Melynek bizonyosagára adom eö Kegjelmének menedekül az en petczetes levelemet. Anno 1579...*” *Szegedi* 1582-ig szolgált itt. Utána *Nagybányai Péter*et ismerjük, aki 1594–1597 között lelkészkedett Munkácson. A XVI. században iskolájáról, vagy itt szolgáló iskolarektoráról nincs adatunk.³¹

A beregszászi iskola

A reformált egyház szolgálatával együtt az iskolázás is megindult a városban. *Lehoczky* szerint „*A reformáció kezdetéig a tanügy megyénkben gyarló lábon állhatott, legalább annak, hogy valaha virágzó lett volna, nyomai sem maradtak fenn.*”³²

A beregszászi zsinaton résztvevő egyházi emberek között jelen volt bizonyos *Pelbárt* nevű iskolaigazgató. Ez arra utal, hogy ekkor a városban valamiféle oktatás már volt. Igaz ugyan, hogy ennél többet nem is tudunk a beregszászi iskoláról. Majd csak közel fél évszázad múlva ismerjük a következő rektort, *Vári Jánost*, aki 1593-tól, majd *Docerius Kristófot*, aki 1600-tól vezette az iskolát. A beregi egyházmegye gyülekezeteiben 1600-ban már 22 rektor működött, illetve ebben az évben a

muzsai gyűlésen ennyien írták alá azt a kötelezvényt, hogy a Beregi Traktus törvényeit megtartják. Évtizedekkel előbb, 1577-ben a szomszédos Muzsalyban rektor működött. A századforduló körül pedig olyan *Deákok* is voltak, akik a kisebbeket tanították és ezért bizonyos fizetés járt nekik. Beregszászon már a század utolsó évtizediben voltak ilyen „*tógátus Deákok*”, mert *Gyarmati Miklós* esperesnek „*Komlósival a Munkácsi Vár provisorával nagyszerű vetélkedései voltak, a részeg katonákkal verekedő némely Beregszászi Deákok miatt.*”

A századforduló után, 1604-től olyan kiváló rektor vezette egy ideig a beregszászi iskolát, mint *Geleji Kátona István*, a későbbi püspök.³³

Beregszász gazdasági és társadalmi helyzete a reformáció idején

A város gazdasági és társadalmi helyzetéről *Lehoczky* kitérő monográfiája tájékoztatja az érdeklődőket. E rövid dolgozatnak nem célja bővebben foglalkozni ezzel a kérdéssel. Csupán arra vállalkozik, hogy egyetlen forrásra, a dézsmajegyzékekre támaszkodva vázlatos képet adjon a város helyzetéről, népességéről a reformáció folyamatának évtizedeiben.

Bizonyára sokakban felvetődik a kérdés, hogy milyen lehetett a városkép, hányan laktak itt, és hogyan éltek, mivel foglalkoztak az itt élő emberek a XVI. század második felében.

A városnak 1568-ban 10 utcája volt:

1. *Árok ucza*. Ez lehetett a legnépesebb, ebben laktak a legtöbben. 1568-ban 74 család, 1569-ben 93 család, 1570-ben 115 olyan család, amelyik bordézsát fizetett, 23 család pedig olyan, amelyik kenyérgabonából adott tizedet. Ebben az utcában legalább 2 kőház állt, melyet *Makrai Péter*, a domonkosok perjele minden jogával együtt 1546-ban örök áron eladott Orosz Demeternek.³⁴

2. *Haat haaz ucza* (Hatház utca). Nagyon kis utca lehetett, mert 1568-ban 3, 1569-ben 7 adózó család lakta.

3. *Feel zer* (Felszer) lakói 44–51 között változtak az 1568–70 közötti években a dézsmajegyzékek szerint.

4. *Malom ucza* 7–12 családfőt írtak össze 1578–70 között.

5. *Tóth mező* szintén a Hatház utcához hasonló, 3–4 lakója volt.

6. *Akaztó ucza* (Akasztó utca) a közepes nagyságúak között volt 19–23 lakossal.

7. *Szent Lélek uczaia* (Szentlélek utcája) 26–30 adózó család lakóhelye volt.

8. *Ardó vég*. Bizonyára a város Beregvágardó felőli részén lehetett. A népesebb utcák között volt, 48–64 család lakott benne.

9. *Barátok Földe* 6–8 családnak adott lakóhelyet.

10. *Újváros, Platea újvaras*. 21–23 család fizetett bordézsát ebből az utcából.

Az 1569. évi bor-dézsmajegyzékekben a felsoroltakon kívül szerepel még *Szekel Antal Joggagyai* név alatt 13 családfő, egy másik jegyzékben *Szekel Antal szer*, illetve „*Platea Szekel Szere ucza.*”

Volt még a XVI. században egy *Pázsit szél* nevű városrész, vagy utca, ahol a Ferencések zárdája állt.³⁵

A népesség többsége szőlőműveléssel, kisebb része gabonatermesztéssel foglalkozott. A város a munkácsi

váruralom része volt. Ide szolgáltatta a nona (kilenced) és a dézsma (tized) adóját is. A szőlő, és a gabona-termeléssel foglalkozók arányát mutatja, hogy pl. 1570-ben 95 jobbágygazdaság termelt gabonát. Ugyanebben az évben 385 szőlősgazda fizette meg a borkilencedet és a bordézmát. 1570-ben 60 nagy és 2 kis hordó bort adtak az uradalomnak kilenced fejében.

Az 1569–72 között keletkezett dézsmaösszeírások összevetése alapján ebben az időben mintegy 600 adózó család lakott Beregszászban. Mivel azonban a curiális nemesek, papok, tanítók, jegyzők nem fizettek adót, ezért mintegy 10 %-ra tehető a felmentettek száma) így 650-re tehetjük a családszámot.

A népesség összetételére ebben az időben konkrét adatok nincsenek. A családnévekből ítélve (Erszéngyártó, Varga, Fazekas, Szabó, Szücs) jelentős iparos és kereskedő réteg lakott itt. Feltűnően gyakori a Literatus családnév, ami tanult, írástudó emberre utal.

1570-ben és a következő években is *Komonczy Sebestyén* volt a bíró és *Literatus Pál* a notárius, vagyis a jegyző.

Az 1570. évi gabona- és bor-dézsmajegyzékek vizsgálata és összevetése alapján ebben az időben szinte kivétel nélkül magyar nevű jobbágycsaládok laktak Beregszászon.³⁶

Dr. Molnár Ambrus

Jegyzetek

1. „*A Beregi Egyházmegye Emlékkönyve, összeírta Szernyén idősb Zágoni A. Károly Szernyei Református Lelkész 1865. évben*” (A továbbiakban *Beregi Emlékkönyv*, 1865.) Könyv alakú kézirat a Beregrákosi Egyházközség irattárában. – *Lehoczky Tivadar*: Bereg vármegye monográfiája I–III. Ungvár, 1881. (a továbbiakban: *Lehoczky*: Bereg vm.) III. 88–118. – 2. *Lehoczky*: Bereg vm. III. 119–129. – 3. *Lehoczky*: Bereg vm. III. 118–132., továbbá: *Bunyitai-Rapaics-Karácsony*: Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából I–IV. 1902–1904. Bp. III. 294., IV. 282., 445, 554–560. – 4. *Beregi Emlékkönyv* 1865. – 5. *Frid Adolpho Lampe*: *Historia Ecclesiae in Hungaria et Transylvania 1727* (A továbbiakban: *Lampe*) 104. – *Kiss Áron*: A XVI. században tartott magyar református zsinat

tok végzései, Budapest, 1881. 22–27. – 6. *Beregi Emlékkönyv* 15. – 7. *Lehoczky*: Bereg vm. III. 138., *Zoványi Jenő*: *Egyháztörténelmi Lexikon* (Szerk.: Ladányi S.) Bp., 1977. 495–499. *Sinay-Herpay-Szabó*: *Sinay Miklósnak közönséges előadásai a XVI-ik század egyháztörténetéből* Debrecen, 1911. 238–239. *Beregi Emlékkönyv* 98. – 8. *Beregi Emlékkönyv* 98–99. – 9. *Sinay-Herpay-Szabó*: i. m. 238–239. *Bod Péter* Magyar Athenas Bp., 1982. 405. – 10. *Közönséges isteni tiszteletre rendeltetett Énekes könyv* Pozsonyban (1793?) – 11. *Sem Lampe*, sem *Zoványi* nem említi Beregi esperesként sem Radán Balázst, sem Kálmáncsehit. Vö. *Zoványi* i. m. 69–70., *Lampe* i. m. 609. Viszont az *Emlékkönyv* írója szerint „A Beregi nagy tiszt. Egyház megye Esperesiről készült ezen Jegyzékek össze írtattak nagytiszteletű idősb Széles András – úgy szinte nagy tiszteletű Átányi Dániel Egyházmegyei Fő Jegyző Urak tudós munkáiból – úgy szinte nagy tiszteletű idősb és ifjabb Wekerdi Nagy Mihály Esperes Úr velős bíráltattal készült Gyűjteményeikből. Szem előtt lévén tartva a Lampe által kiadott *Ember Pál Ecclesiae Historiája* is, az Egyház megyei Jegyző könyvekkel együtt is...” – 12. Vö. *Zoványi*: i. m. 69. – 13. Vö. *Kiss Áron*: i. m. 25., *Zoványi*: i. m. 290. – 14. Vö. *Beregi Emlékkönyv* 62. és oldalszám nélkül az Esperesek felsorolásánál. – 15. *Barcsa János*: *A tiszántúli ev. ref. egyházkerület történelme* Debrecen, 1906. I–III. I. 125. – 16. *Ol E 159. Reg. Dec. Bereg. Filmtári dsz*: 9603, 1577/37. 1577. év – 17. *Beregi Emlékkönyv* oldalszám nélkül, az esperesek felsorolásánál. 18. *Ol E 159. Reg. Dec. Bereg. Filmtári dsz*: 9604, 1594/2. 1597. év. Akkor még lakott hely volt Beregdéda mellett a Homok nevű falu. – 19. *Harsányi András*: *A beregi református egyházmegye Levéltára* In: *egyháztörténet* (Szerk.: Esze Tamás, Harsányi András) I. évf. 1943. júl.–szept. 3. füzet, 243. – 20. *Zoványi Jenő*: *Tiszáninneni református Superintendens seniorok*. In: *Theologiai Szemle* XIV. évf. 1–2. Debrecen, 1938. 129–140. – 21. *Zoványi*: i. m. 228. *Beregi Emlékkönyv* oldalszám nélkül, az esperesek felsorolásánál. – 22. *Barcsa*: i. m. I. 125. – 23. *Beregi Emlékkönyv*, az esperesek felsorolásánál. – 24. *Ol E 159. Reg. Dec. Bereg Filmtári dsz*: 9603, 1577/35. 1577. év. – 25. *Ol E 159. Reg. Dec. Bereg Filmtári dsz*: 9603 1576/4a. 1576. év. – 26. *Ol E 159. Reg. Dec. Bereg Filmtári dsz*: 9603 1576/4i. 1576. év. – 27. *Ol E 159. Reg. Dec. Bereg Filmtári dsz*: 9603 1576/4m. 1576. év. – 28. *Ol E 159. Reg. Dec. Bereg Filmtári dsz*: 9603. 1576/5., 1577/3d. 1578-ban a prédikátor ugyanaz, a rektor Beregszászi Imre volt. 1578/33. és még 1579-ben is: 1579/1f. – 29. *Beregi Emlékkönyv* – 30. *Lampe*: i. m. 58., *Barcsa*: i. m. 194., *Zoványi*: i. m. 289. – 31. *Ol E 159. Reg. Dec. Bereg Filmtári dsz*: 9603. 1578/2., 1579/1i, 9604. 1594/1. – 32. *Lehoczky*: Bereg vm. ill. 93. – 33. *Beregi Emlékkönyv* 1865. – 34. *Ol E 159. Reg. Dec. Bereg Filmtári dsz*: 9602. 1568/1., 1569/4. 9602. 1570/6, továbbá *Egyháztörténelmi Emlékek* 1906. IV. 503. – 35. *Beregszászi Emlékkönyv* – 36. *Ol E 159. Reg. Dec. Bereg. Filmtári dsz*: 9603. 1569–1572.

Fájdalom, szenvedés

I. Bevezetés

„A boldog emberek nem sokat tudnak az életről. A fájdalom az emberek nevelője. Ő az, aki a művészetekre, a költészetre és az erkölcsre tanította őket; ő az, aki a hősiességet és könyörületességet sugallotta nekik; ő az, aki értéket adott életnek, amikor megengedte, hogy áldozatul ajánljuk fel; ő az a magasztos és jóságos fájdalom, aki a szerelembe beleoltotta a végtelenséget” (A. France).

Abban a pillanatban, amikor az ember az élet értelmét és értékeit felől kérdezni kezd: beteg (S. Freud).¹ Ennek a betegségnek kísérő jelensége a fájdalom és a szenvedés.

A betegség lerántja az ember álcáját: mind a jó, mind a rossz vonásai előtűnnek (Salmanoff).

Tapasztalhatjuk, milyen könnyű a fájdalomról és a szenvedésről beszélve az üres szavakat kimondani. A testi szenvedés nagyon sokszor rendkívüli fizikai fájdalmat jelent. Így az üres szavak vigasza nem könnyít, hanem bagatellizál: ez pedig bűn a szenvedő emberrel szemben.

A fájdalom és a vele járó szenvedés enyhítése már a történetírás kezdete óta állandó emberi törekvés.² Így nem csodálkozhatunk azon, ha a fájdalomcsillapítás az orvostudomány egyik legalapvetőbb célja.³

Érdeemes visszatekintünk, milyen vélemények, megfogalmazások voltak az idők folyamán, hiszen „Aki állandóan igyekszik elmenekülni a szenvedés elől, az a leggyümölcsözőbb áldásforrás elől menekül” (Fritz Binde, 1867–1921).

A tudományok fejlődésével, az emberi értelem szélesedésével a megfogalmazások, meghatározások sokasodtak. Új és új nézőpontból követhetjük, kinek mit mond ez a két szó: fájdalom és szenvedés, mivel a fájdalommal küszködő ember megsegítése egyidős az emberiséggel.

Erről írásos feljegyzések is tanúskodnak. Ilyenek a babiloni agyagtáblák ékírásos jelei. Az egyiptomi papyrusztekercsek hieroglifái, a perzsa bőrtékercsek és a műkénéi kőtáblák vésetei, amik nemcsak a történelmi eseményekről, hanem az emberek fájdalmáról is hírt adnak.

Ismeretes, hogy a primitív néptörzsek varázslói, a nomád népek sámánjai, népük gyógyítói is voltak. Különleges volt ráérzőképességük, átlagosnál nagyobb tudásuk, gyakorlati tapasztalatuk. A szervezet belsejében jelentkező, számukra ismeretlen fájdalmat természetfelettiné tekintették, isteneik büntetésének, a gonosz szellemeknek, amik kiűzése egyenértékű volt a fájdalom csillapításával.

A fájdalom csillapítására irányuló orvosi tevékenység első írásos nyomaira a Lundy által az ősi Nippurban fellelt babiloni ékírás sorai között bukkant a kutató. Ennek keletkezési ideje kr. e. 2250-re tehető.⁴

Az egyiptomiak az ópium mellett még a daturakivonatot, (szkopolamint) a belladonna készítményeket (atropint) is alkalmazták a fájdalom csillapítására. A fájdalomérzékelés központja számukra a szív és az érrendszer volt.

Az asszírok is szívesen alkalmazták a mandragóránövényt, préselt és főzött állapotban is.

A kínai orvoslásban is helye volt az ópiumnak, de alkalmazták az akupunktúrát, ahol 365 ingerlési pontot ismertek.

A hellén és a római civilizáció idején nemcsak a kultúra, hanem a gyógyítás tudománya is virágzott. A görögöknél az orvosisten Aszklepiosz, akit a rómaiak Aesculapius néven ismertek, emelkedett ki a fájdalomcsillapításban. Platón (Kr. e. 427–347) állította, hogy a fájdalomingerek az agy közvetítésével jutnak a lélekbe. Felfedezése, állítása nem talált követőkre.

Ismert már az „álmoterápia”, amit incubációnak neveztek. A hipnózist erre kijelölt szentélyekben gyakorolták. Alkalmaztak helyi érzéstelenítést is.

A görögöket felváltó római uralom alatt a praktikus került előtérbe, görög rabszolgákat alkalmazva gyógyítóknak. Így az orvosok társadalmi helyzetének romlása gátja is lett a fejlődésnek, kísérletezésnek.

A középkor babonái miatt fokozatosan feledésbe merültek mindazok az ismeretek, amiket eddig a fájdalomcsillapításról megszereztek, ugyanakkor újakat nem fedeztek fel. Isteni büntetés volt a fájdalom, nem tettek ellene semmit.

Nagyon lassú fejlődési folyamat eredményeként, de eljutottak arra a felismerésre, hogy a fájdalomcsillapítás és a betegek gyógyítása ismét előtérbe kerülhetett.

A XVII. század óta a tudomány gyors fejlődése a lélek és a test sajátos szétválasztásához vezetett. Ez a mesterséges szétválasztás a lelki szenvedést hagyományosan a templomba, a testi szenvedést pedig a tudomány, az orvoslás világába irányította. Az egész ember szükségleteivel ezek a területek csak ritkán foglalkoztak.

A következő századtól a lélek és a test kapcsolatának egyre inkább előtérbe kerülő felismerése szerencsére elősegítette az orvosok, tanácsadók, ápolók, egyéb segítségnyújtók és az egyház együttműködését, hogy a területek közötti összefogás révén segíthessenek, könnyíthessenek a szenvedésen.⁵

Századunk kezdetétől a fájdalom problémakörében az a nézet uralkodott, hogy a fájdalom tisztán szenzoros élmény. Ennek ellenére a fájdalomnak sajátos, világosan elkülöníthető, kellemetlen affektív minősége is van, és éppen ez különíti el az olyan szenzoros élményektől, mint amilyen a látás, hallás vagy a tapintás.⁶

A fájdalom tehát olyan érzés, ami testet, lelket meggyötör. Kimondása, megfogalmazása nem tartozik az egyszerű feladatok közé.

A feladat, amely elé állunk, amikor a fájdalmat és a szenvedést érezzük, rendkívüli. Lelkünkben, testünkben megpróbál. Legtöbbször nem vagyunk igazi hősök, akik lázadás nélkül tudnánk hordozni szenvedéseinket. A szenvedés pesszimizmust, türelmetlenséget, sértődékenységet, elégedetlenséget, egocentrikus, irigy, követelőző, kötekedő és gyűlölködő magatartást szülhet és indulatokat is, amikor a pillanatnyi hangulat hatása alatt cselekszünk.⁷ Bánatunkban sokkal érzékenyebbek vagyunk, minden fájdalomra.

Milyen módon éljük át a fájdalmat, a hozzá tartozó szenvedést, nem tudjuk előre meghatározni, mert ez mindannyiunk személyes tapasztalata. A fájdalom nélkülözhetetlen biológiai jelzőrendszer, amelyik az alkalmazkodásunkat biztosította a világban. „Ki tudja megmondani, mi zajlik le a fájdalommal megtelt lélekben, vagy megkülönböztetni a bánat örvényében összefolyt érzéseket? Mennyi benne az önvád, a szeretett szenvedéseinek és halálán érzett bánat, önmagunk sajnálata, s megsejtése annak az egyetemes árvaságnak, amelyet csak az isteni igazságok felvillanásának pillanataiban ismerünk fel?”⁸

Magyarázatot keresünk és erőt is merítünk. Harcolunk a fájdalom ellen. Amíg a testünk gyenge, a bölcsesség legfőbb erőnk. A balsors bölcsésé, különleges emberre nevel. Nem lehetünk azok, akik voltunk, de aminők lehetünk, azzá válunk elsődrendű kötelességünk. Ehhez konkrét tervek, távolabbi célok kellene. De aki célt akar érni, annak a célhoz vezető eszközöket is birtokolnia kell.⁹ De valóban meg akarjuk-e ismerni ezeket az eszközöket? A fájdalom és a hozzá tartozó szenvedés mindennapi életünk kísérője.

Tömören összefoglalja nekünk Gyökössy Endre, mit mondanak a vallásalapítók a szenvedésről: *Buddha*, a szenvedés köré csoportosította egész gondolatrendszerét. ... A lét szenvedés, a nemlét nem szenvedés. Törekedni kell tehát a nemlétre: a Nirvánába, s beleolvadni a nagy végső „semmi – valami”-be. *Mohamed* azt állítja a szenvedésről, hogy fátum, végzet. Azt mondja: Allah akarta, törődj bele! *Az ind vallások* – általában – azt tanítják a szenvedésről, hogy az éppúgy nem valóság, mint maga a világ. Csak „maya”, azaz illúzió. Ami pedig nem valóság, azt nem kell komolyan venni. Tehát úgy kell tenni, mintha nem volna szenvedés.¹⁰ „A szenvedés problémája, vagyis az a kérdés, hogyan lehet szenvedéseinket, még ha azok csak fizikaiak is, a Teremtő jószágával és mindenhatóságával összeegyeztetni, mindig a világmindenség leginkább zavaró titka marad az emberi értelem és érzelem számára”. (Teilhard de Chardin)

Keresünk, kutatunk, időt, fáradságot nem kímélve, minden területen, hogy egészségünket meg tudjuk őrizni. Különös gondot fordítunk erre akkor, ha már valamilyen betegségben szenvedünk, mert betegségünk nem úgy alakul, ahogy mi elképzeljük, elvárjuk. Nekünk kell alkalmazkodnunk a megváltozott körülményekhez. Türelmetlenségünk a szenvedés hosszabbítását és nem annak csökkentését szolgálja.

II. Fájdalom

Mi a fájdalom? Testet, lelket gyötör, kellemetlen élmény. Meghatározásánál gondoljunk arra, milyen egyszerűen kimondjuk, hogy valami fáj és azt is, hogy fáj a fogam valamire. Ha azt mondjuk, hogy „valami fáj”, első-

sorban testi, fizikai okokra gondolhatunk, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül a lelki fájdalmat sem. Pszichés fájdalomról beszélünk, ha a fájdalom összetevőit a személyiségben lévő tényezők alkotják. „Ha képletesen »a foga fáj valamire«, akkor a hiányérzet okozta fájdalom lelki jelenségével van dolgunk. Ha csalódnunk kell, fájdalmas, gyötörő érzés keletkezik bennünk. Szeretett személytől való elválásnál »fájdalmas veszteség« lehet úrrá rajtunk.”¹¹ Nem egyszerű a meghatározás. A fájdalom és az élet egymástól elválaszthatatlan fogalmak.

A fájdalom egészséges állapotban nem jelentkezik. A fájdalom lehet enyhe, vagy erős, elviselhető vagy elviselhetetlennek tűnő, mély vagy felszínes, de mindenképpen kellemetlen érzés. Sok kárt, egészségkárosodást okozhat az eltitkolása. A fájdalom az élet nélkülözhetetlen velejárója, figyelmeztető, ugyanakkor gyötörő, egyben hűsleges társunk is. Gyűjtőfogalom, amihez a kellemetlen, negatív érzetek tartoznak. Figyelmeztető jellege félbeszakítat minden szellemi és fizikai munkát, kiköveteli a rá irányuló figyelmet, aktív cselekvésre vagy passzív magatartásra ösztönöz.

A *filogenezis* évmilliói alatt a fájdalom volt az a nélkülözhetetlen biológiai jelzőrendszer, amely lehetővé tette a külső körülményekhez való alkalmazkodást, a szervezet homeosztázisának megőrzését. Az élőlények tapasztalat alapján ismerik meg a fájdalmat és tanulják meg annak elkerülését. Az *ontogenezis* során az ember számára lehetővé vált, hogy a fájdalomról szerzett saját tapasztalatait továbbadja, és ivadékait így megóvja a fájdalmas ingerektől.

A fájdalom valóságát és botrányát ki-ki gyermekkorától megtapasztalja. A fájdalom érzése nem egyedül a felnőttek privilégiuma. Az aktuális helyzet, a körülmények megváltoztatják a fájdalomérzést. „A fájdalomnak szerepe van az emberi kapcsolatokban. Elsősorban segélykérés formájában. Ősi modellje az anya-gyermek kapcsolat. Az ápol szó régi magyar nyelvi jelentése »csókol.«¹² Aki csókol, az dédelget, ha dédelget, szeretettel gondoz. Amikor pedig gondoz, ápol is. Nem szabad elfelejtenünk a görögök mondásáról sem. Mert tulajdonképpen mi is a fájdalom? Ők állították: hogy a „A fájdalom az élet csaholó házörző kutyája.”¹³ Albert Schweizer: „A fájdalom a halálnál is rettenetesebb.”¹⁴ Amivel mindannyian egyetérthetünk. R. Melzack is adott egy meghatározást. A „fájdalom” szó az élmények olyan csoportját sorolja egy fogalomkörbe, amelyek oka eltérő, és olyan eltérő minőséggel jellemezhetők, amelyek számos szenzoros és affektív dimenzió mentén helyezkednek el.¹⁵ Képességünk és korábbi tapasztalataink is meghatározzák a fájdalom jellegét és erősségét, amik szükségesek ahhoz, hogy a fájdalom okát és következményeit felfogjuk és megértsük. Az orvosi meghatározás is segít bennünket abban, hogy a fájdalomról alkotott képünk tiszta és világos legyen. A fájdalom csak olyan sokdimenziós tér terminusaival definiálható, amely különféle szenzoros és affektív dimenziókat foglal magába. Tartalmazza azokat a szubjektív élményeket, amelyeknek szomatosenzoros összetevői mellett negatív affektív összetevői is vannak.¹⁶ Lehet az út tehát a fájdalom és a síráson keresztül a vigasz és a fájdalomcsökkentés.

Ronald Melzack „A fájdalom rejtélye” című könyvében áttekintést ad a fájdalomról való kutatás fejlődéséről. A különböző elméletek, kísérletek jól követik, hogy alakult mindez az idők folyamán. A nézetkülönbségek, a kísérletezések mind a fejlődés útját szolgálták.

Leriche (1939, 23) így elmélkedik a fájdalomról: „Védekezési reakció? Szerencsés figyelmeztetés talán? Vészjósló ajándék.” A fájdalom pszichológiáját tanulmányozva, Buytendijk (1962, 40) arra a következtetésre jutott, hogy a fájdalom „nem csupán probléma, hanem misztérium is, az élet értelmetlen eleme.” A fájdalommal, mint érzéssel Beecher (1959) és Morgan (1961) foglalkozott, akik szerint „a fájdalom olyan elsődleges érzésképző, amelyet a bőrreceptoroktól a fájdalomközpontig vezető közvetlen kommunikációs rendszer alakít ki.” Dick-Read, (1962) hangsúlyozzák, hogy a „kulturálisan determinált félelmek fokozzák a fájdalmat.”

Livingston (1943, 1953) olyan nézetet vallott, mely szerint a fájdalom – mint minden percepció – szubjektív és egyéni. A fájdalomközpont megtalálásával még nem határozták meg a fájdalom komplexitását. A hagyományos elképzelések szerint a fájdalomérzés és a fájdalmas ingerekre adott válasz alapja az agyvelőben elhelyezkedő „fájdalomközpont”.¹⁷

Új ismeretek születtek a fájdalomkutatásban az élettan és biokémia, a pszichológus és pszichiátria területeiről. Olyan fogalmakat ismerhetünk meg, mint az ingerületminta, küszöb és tolerancia, kapu elmélet, iatrogén fájdalmak, endorfin opiát működés, ismétlésként a fantomfájdalom, fájdalomelterelés. Néhány gondolat a felsoroltakról:

a.) *Ingerület minta.* Az ingerek és a központi idegrendszer kapcsolatával Goldscheider is foglalkozott, „ingerület minta-teóriája” kialakításánál. (A fájdalom a perifériás ingerlés miatt jönne létre, olyan idegimpulzusokat váltva ki, amelyeket centrálisan fájdalomként interpretálunk.)

b.) *Küszöb, tolerancia.* A fájdalom percepciójának megértéséhez nagyon fontos a küszöb és tolerancia fogalma. Küszöbnek azt az ingerintenzitást nevezzük, amelyet már fájdalmasnak érzünk.¹⁸ A fájdalom ellenére megtartott önkontroll a fájdalomtűrő képesség, ami függ az egyéntől, életkortól, emocionális állapottól.

c.) *Kapu elmélet.* Melzack és Wall 1965-ben megalkotott egy úgynevezett kapuelméletet. A kapuelmélet rövid meghatározása: „a vékony érzőrostok aktivációjának fokozása – a gátló neuronok gátlásával – megnyitja a „kaput” az afferens fájdalom-pálya-neuronok felé.”¹⁹ Az érzékelésre vonatkozó megfigyeléseket, az élettani tapasztalatokat és az elméletek összhangját akarták megteremteni. Szűrő és gátlórendszer a fájdalom továbbjutásában.

d.) *Iatrogén fájdalmak.* Iatrogén fájdalmak, az orvosi kezelés vagy az ellátás jellegéből kialakuló érzések, amelyek nincsenek szoros kapcsolatban valamilyen fájdalmat okozó betegséggel.

e.) *Endorfin opiát rendszer.* Az endogén fájdalomcsillapító rendszer (talán felfogható egy második kapu elméleti rendszernek?) az agyban működik. Ismert az endogén peptidekről, hogy éppen olyan terápiás aktivitással rendelkeznek, mint a morfin. (Kivéve a béta-endorfint, ami hatékonyabb.) A szociális ingerek gyermekkorban (főleg) aktiválják az endogén opiátműködést és ezzel magyarázható egyrészt analgetikus (fájdalomcsillapító), másrészt jutalmazó hatékonyságuk. Az anya érintése, szomatosenzoros ingerlés, a ringatás, azaz a vestibuláris ingerlés és az anya hangja képezik azokat az ingereket, amelyek – az endogén opiátrendszeren keresztül – jutalmazó és fájdalomcsökkentő hatást fejtenek ki. Így elmondhatjuk, hogy a

szociális ingerek az endogén opiátrendszeret aktiváló primer hatásoknak tekinthetők. „Önként adódik az a gondolat, hogy a fájdalom és a stressz által indukált endogén opiátaktivitás, és ezzel párhuzamosan a pozitív emocionalitás megjelenése mintegy előhívja a korai életszakaszban szerzett pozitív szociális tapasztalatok sémáját, hiszen e tapasztalatokat – éppúgy, mint a fájdalomban megélt megkönnyebbülést – az opiátrendszer működése alapozza meg.”²⁰

f.) *Fantomvégtag fájdalom.* Talán a legrejtélyesebb dolgok közé tartozik, amit újra és újra a figyelem középpontjába helyezünk. Írásos anyag 1552-től Ambrosie Paré tollából maradt ránk. Mintha nem történt volna amputálás, a levágott testrészt érezhető, mindig jelenlévő fájdalma kíséri.

g.) *Figyelem elterelése.* A fájdalmat nem csupán gyógyszerekkel, hanem pszichológiai módszerekkel és a lelki tényezők módosításával is lehet csökkenteni. A figyelem elterelése, meghatározott dolgokra való koncentráció hatásos módszer. Ilyen lehet a zene és művészetterápia, a lelkipálcázó beszélgetés. Lelkészek számára a hirdetés igé továbbadása, a megváltozott élet-helyzetnek megfelelően. Elérkezett a próba ideje, és nagyon sok függ attól, hogy ki állja ki a próbát.

Melzack a „fájdalom szótáráról” beszél, melynek segítségével nem csupán a kín jelenlétéről, hanem intenzitásáról is tájékoztatást kaphatunk.²¹ Ez a szótár kiegészül a fájdalommemória kifejezéssel. Segít, ha emlékezünk a fájdalomra és bízunk annak megszűnésében. Adott esetben életmentő lehet egy pontos emlékezés.

Bizonyos esetekben az emberek pszichológiai szükségletei szabják meg a fájdalom jelentkezését. Ezek a pszichikus szükségletek a családtagok figyelmessége iránti igénytől a valódi vagy képzelte bűnök miatti bűnhődést célzó önsanyargatás igényéig terjedhetnek.²²

Szociokulturális tényezőknek is szerepük van a fájdalommal kapcsolatos magatartásban.²³ A fájdalmat okozó szituációnak különböző jelentőséget tulajdonítanak, ami a fájdalom intenzitását befolyásolja.

A szociológus, M. ten Borg négyféle fájdalmat sorol fel. Ezek a testi, pszichikai, szociális és egzisztenciális fájdalmak.

1.) *Testi fájdalom.* Fizikai fájdalomtól való félelem ellenére a végső terápia mégis az élet meghosszabbítása. Így a betegség kísérője marad a fájdalom. Ezért az emberek félnek attól, hogy az életük így „kilátás” nélküli szenvedés lesz.

2.) *Pszichikai fájdalom.* Szomorúság, szégyen, bűn, félelem, pánikérzet, dühöngés, utálat, depresszió. Ezek a fájdalmak nem csak a betegeknek a fájdalmai, vonatkozhat a környezetünkben élőkre is.

3.) *Szociális fájdalom.* A társadalomba való tartozás elvesztésének a félelme. Korán jelentkezik, mert a beteg nem érzi biztonságban magát, függővé válik az egészségügy szolgáltatásaitól. Krízisbe vezető helyzet.

4.) *Egzisztenciális fájdalom.* Tartós betegség esetén felerősödhet. Minden pillanatot beárnyékol az a tudat, hogy hiábavalók vagyunk. Hitben élők könnyebben viselik ezt a fájdalmat.

A fájdalommal járó szenvedést nem lehet megtanulni, nem lehet gyakorolni. Egyszerűen tudni kell, hogy van, hogy életünk része; tudni kell, hogy embertelenül, ke-

gyetlenül nehéz tud lenni; és tudni kell, hogy aki egyedül ismerje az élet titkának, az az Isten Jézus Krisztusban megszervezte, bejárta ezt az utat. Aki mindezt tudja, egyáltalán nem biztos, hogy jó beteg, türelmes szenvedő. De lázongásában, testi-lelki kínzottságában, türelmetlenségében és elhagyatottságában is vele van a szenvedő Isten.

Nem csak nekünk, de a környezetünknek is fontos, hogy különbséget tegyünk fájdalom és szenvedés között. „Ha a fájdalmat nem csillapítjuk azonnal, az autonóm és emocionális válasz a „fight or flight”, magyarul a harc vagy elmenekülés formáját öltve: hányinger vagy gastrointestinalis kellemetlenségek formájában jelentkezik. Ezt követi a fájdalomtól már elkülönülő szenvedés megjelenése. Ha sokáig tart ez az emocionális distress: depresszióhoz és személyiségváltozáshoz vezet.”²⁴ Bárhol is kísérjük figyelemmel a fájdalmat és a szenvedést, mindig az egész emberre kell figyelemmel lennünk, a maga testi, lelki, társadalmi valóságában.

III. Szendedés

Miért van szenvedés?

Ha egy kisgyerek elesik, megüti magát, felsír fájdalmában, nem önmagát okolja szenvedéséért, hanem azt, ami- ben éppen megütötte magát. Így elmondhatjuk, hogy az ember egy egész életen át gyermek tud maradni, mert a felelősséget mindig másvalakire vagy valamire hárítja. A világban levő szenvedés okát soha nem magában, hanem mindig másban keresi és találja meg. Ehhez elméleteket gyárt, rendkívüli leleménységgel. Így a szenvedés oka a világ, – a sokféle gonoszságával, a természet, – a megszámlálhatatlan csapásával, a társadalom – a milliárdnyi fonákságával, vagy pedig egyenesen maga az Isten. Isten pedig anélkül is teremthetett volna bennünket – gondolja az ember (1Móz 3,1–24). „A titkok az Úréi, a mi Istenünkéi, a kinyilatkoztatott dolgok pedig a mieink és a fiainkéi.” (5Móz 29,28). Minden ember egyedül marad a maga szenvedésével. Lassan és fokozatosan szembesül ennek súlyosságával, így ideje is marad elgondolkodni azon, mennyi többletet jelent számára keresztyén hite. Rónai György szerint a szenvedésben „egyre sötétebb az alagút, de egyre fényesebbek a lámpák.”

Mi a szenvedés? Egyéniségünkhöz kötött jelenség, amelynek súlyossága nem mérhető. Mégsem állíthatjuk azt, hogy a környezetünkben élőkre nincs hatása. Szeretteik fájdalma vagy kínlódása sokaknak okoz rendkívüli szenvedést.

A szenvedés, fizikai vagy érzelmi, erősödik, vagy csökken, felerősíti a lelki szenvedést. A szenvedés erősségét számos szubjektív tényező is befolyásolhatja, megváltoztathatja jellegét. A szenvedés erősödik, ha a beteg úgy érzi, hogy a fájdalmát vagy a szenvedését okozó tényezőket alig vagy egyáltalán nem tudják befolyásolni, illetve, amikor krónikus vagy megsemmisítő erejű fájdalom gyötri. Csökkenti a szenvedés mértékét, ha a beteg képes arra, hogy fájdalmának személyes, pszichológiai vagy vallási jelentőséget tulajdonítson... A mélyen vallásos emberek fájdalmukat úgy tekinthetik, mint próbatételt, és ezáltal közelebb kerülnek Istenhez.

A fizikai, érzelmi, lelki szenvedés.

a.) *Fizikai szenvedés.* A fájdalom a fizikai szenvedés legnyilvánvalóbb forrása. „A szenvedésnek az embert ...

az apátiától, a lelki hullamerevségtől kell megőriznie. Amíg szenvedünk, addig vagyunk lelkileg élők. Csak a sors kalapácsütései nyomán, a szenvedés izzó hevében nyer formát és alakot az élet”.²⁵

b.) Érzelmi szenvedés. Érzelmi szenvedést okoz a sérülés, az öregkor, a súlyos vagy krónikus betegség, a tehetetlenség, a frusztráció, az, egyedüllét, a düh, a visszautasítás és a depresszió.²⁶

c.) Lelki szenvedés – A nyugati társadalmakban élő ember könnyebben fogadja el és beszéli meg a testi és a lelki szenvedés okozta megpróbáltatásokat. Szerveneni nem azért kell, mert a szenvedés hozzátartozik a véges és múlandó világhoz, hanem azért, mert a világ nem tartozik hozzá Krisztus isteni lényegéhez. Isten a szenvedéssel is próbál nevelni és ezt meg is tudja tenni.

Berger a szenvedésről, mint a cselekmény következményéről írja, hogy

- a szenvedés, megmagyarázhatatlan történés,
- a szenvedés, az igazak szenvedése (mártírok)
- a szenvedés, helyettes szenvedés, (Ézs 53)
- a szenvedés, út Istenhez,
- a szenvedés, Isten munkájának negatív szükségszerűsége,
- a szenvedés, mint sors,
- a szenvedés, mint öröm,
- a szenvedés, mint közösség Krisztussal.²⁷

A felsorolás koránt sem teljes. Teológiai tanulmányok sora foglalkozik a szenvedés magyarázatával. A szenvedés igazi próbatétel, ahol Isten a hit valódiságát próbálja meg. Elég neked az én kegyelemem... (2Kor 12,9)

Pál apostol így írja a galátáknak: „Annyit szenvedtetek hiába? – ha ugyan hiába” (Gal 3,4). Nem lehet hiába szenvedni. Jób például nem kap választ kínzó kérdéseire, miért kell szenvednie, de megtapasztalja szenvedései között Isten közelségét: „Csak hírből hallottam rólad, de most saját szememmel láttalak” (Jób 42,5). Jób története többek között megérteti velünk: attól, hogy az Isten tenyerén hordoz bennünket és ott érezzük jól magunkat, akár mindenünket elveszíthetjük. A megmagyarázhatatlan történés titkát nem tudjuk megfejteni. Jób barátai úgy gondolták, Jób azért szenvedhet, mert vétkezett, és bűnei miatt sújtja Isten betegséggel.

Keresztyén emberek között sem ritka ez a vélekedés: a szenvedés Isten büntetése. Sokan vélekednek úgy, hogy a szenvedés Isten pedagógiájához tartozik; Isten a szenvedéssel nevel. Bizonyos értelemben tiszteletreméltó gondolkodás ez. Többnyire olyanok vélekedése, akik maguk is súlyosabb betegségben vagy lelki megpróbáltatáson mentek keresztül, és szenvedésüket „tisztító kemenceként” élték meg; a szenvedés letörte nagyravágyásukat, alázatosabbá, lényeglátóbbá tette őket, közelebb kerültek általa Istenhez. Végigjártak egy utat, a szenvedésnek az útját, ahol nem Isten szenved, hanem az ember, aki Istent magában hordozza.

„Szenvedés közben formálódunk, nevelődünk mi is. A szenvedés jó szerszám Isten kezében, ezzel elbontja, lecsiszolja lényünkől mindazt, ami elválaszt Tőle. Önmagához alakít minket atyai szeretettel. – Lehet ez a sorsunk és az örömünk, ami által tehát tanít és jelzőlámpaként megtérésre hív. – A tanítványoknak – éppen nekik – tudniuk kell, mennyire szükséges ez. Dosztojevszkij szenvedése miatt áldotta Istent, sőt Isten szeretetét ismerte fel szenvedéseiben s

Istenhez vezető lépcsőfokoknak tekintette azokat.”²⁸ A szenvedés, mint Krisztussal való közösség, a követésének egyik formája, ami a szenvedő magányát enyhíti.

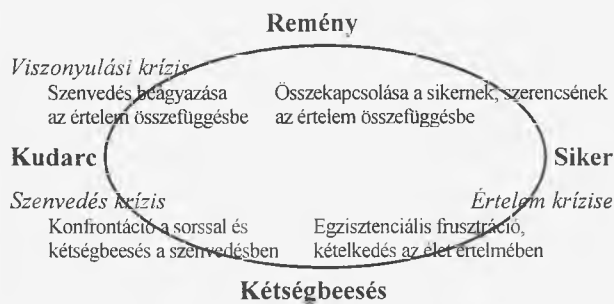
Ezen az úton több állomás van, ami a szenvedést nehezíti. Ilyenek a különböző krízisek. Erikson szerint, a fejlődés előfeltétele. A krízist az jellemzi, hogy minden eddig bevált, alkalmazott módszer – pszichikai, szomatikus, szociális – eredménytelen marad a megoldások tekintetében. Alapvető dolog a krízisbe jutott ember megsegítése. Erikson (1963) nyomán általában megkülönböztetik a fejlődési és az akcidentális (esetleges) kríziseket. A fejlődési krízisek a fejlődéssel törvényszerűen jelentkező változások. Az esetleges kríziseket egy adott időpontban hirtelen megjelenő sajátos életesemény váltja ki (Holmes). Jacobson (1979) a krízismátrix elméletében összekapcsolja a fejlődést és az esetleges krízisek fogalmát.²⁹ A krízist kiváltó ok gyakran nem feltétlenül a krízis oka.³⁰

A magány és a depresszió mindkettő kíséri a szenvedést és csak ront a beteg állapotán.

Magány – A kórházi vagy ápolási otthonban való tartózkodás mélységes magány érzetét keltheti. Minden súlyos, fertőző, torzító vagy ijesztő betegség súlyosbítja a magányosság és elszigeteltség érzését. Végstádiumban lévő betegek gyakran tapasztalják, hogy a barátok, a család, az ápolók és az orvosok látogatásának sűrűsége és időtartama jelentősen csökken. A magánytól és az elhagyatottságtól való félelem kimondhatatlan szenvedést okoz, mely gyógyszerekkel nem befolyásolható.³¹

Depresszió – Kevesen veszlenek át súlyos, krónikus vagy terminális betegséget anélkül, hogy a depresszió valamely fokát ne élnék meg. Fokozódik az érzelmi szenvedés, ha a betegek képtelennek érzik magukat arra, hogy elismerjék depressziójukat. „Sokan tudomásul veszik, mint megváltozhatatlan tény, cinikusan vagy rezignáltan. A hívő ember elfogadja Isten kezéből, bár nem mindig béketűréssel, nem minden lázadás nélkül.”³²

Seneca szerint a szenvedő ember olyan, mint a törbe csalt vad... Ha a szenvedést vállaljuk, ezzel máris vesztett a jelentőségéből. Jobb csendben, türelmesen megnyugodni a pillanatnyi helyzetben, mint keserű szívvel lázadni a sors ellen. Goethe aszerint ítélte meg az embereket, milyen nagy szenvedéseket voltak képesek elviselni. Még senkit sem ért olyan baj, aminőt másvalaki előtte ne szenvedett volna el.³³ A gyötrelmek fokozódása az elmúlás gondolatát is felveti a szenvedőben. A szenvedő ember felteszi sorban a kérdéseket: miért szenvedek, miért éppen én, mit vétettem, meddig szenvedek még, mit remélhetek? Nem csak a halálos betegségben szenvedők kérdései ezek. Mindezeket kíséri a düh és visszautasítás – „A halálról és haldoklásról” c. klasszikus könyvében³⁴ dr. Elisabeth Kübler-Ross a halálos betegség elfogadásának különböző fokozatait írja le. A düh és a visszautasítás a legnehezebben kezelhető reakciók. Ha az orvosok lehetővé teszik betegeknek, hogy kifejezzék kellemetlen vagy negatív érzelmeiket, megnyithatják az érzelmi gyógyulást útját. Segítéshez, könnyítéshez tartozik az is, hogy sok nem gyógyszeres beavatkozás jelentősen könnyíthet a beteg szenvedésén. Ilyen az imádkozás és meditáció. Egyre több klinikai vizsgálat bizonyítja a cardiovascularis betegségek, az immunműködés és egyéb állapotok javulását imádkozás és meditáció hatására.

1. A siker – tág fogalom; gazdagság, szerencse, egészség, jó képesítés, jó körülmények.

2. A kudarc: betegség, szegénység, rossz körülmények. Az élet értelmi krízise a mai embernél a siker és a kétségbeesés közé helyezhető (unatkozó jólétben élők). Ezzel ellentétben van a valódi kétségbeesés, amit a szenvedés és a szükség vált ki. Belső nyugalomát mindkettő keresi, megtalálja, ha az élet értelme felé közeledünk. Ez pedig mindenkor a hit és a remény.

A szenvedésben való segítség, támasznyújtás a szenvedés értelmezésének lehetőséget adni. Ki kell, vagy ki lehet pótolni, ami híja van Krisztus szenvedésének. A keresztyén ember mégsem mazohista, a szenvedésre van erőforrás, de amennyiben elkerülhető, el kell kerülni. Jót cselekedjete. Jótett közben azonban számíthatunk szenvedésre is. A terápiák különböző módon nyújtanak segítséget. Frankl logotherápiája a szenvedéshez pozitív hozzáállást mutat, egy emberi teljesítménybe való tartozást, amelyik nem csak az érintett személynek ad erőt és kitaratást, hanem a környezetre való rácsodálkozást is biztosítja. Abból indul ki, hogy minden szenvedést, a legnagyobbat és legerősebbet is pszichésen le lehet győzni, ha az valamilyen értelmes összefüggésben felfogható.

A terápiák közül nem sajátíthatjuk ki mai korunknak a zene és művészetterápia elfelejtett módszerét, hiszen a lelki békesség a gyógyulás elősegítője mindenkor.

Zene és művészetterápia – Kiterjedt irodalma van. Egyre több onkológiai központ, pszichiátriai intézmény, gyermekgyógyászati program és rehabilitációs osztály ismeri fel a művészet és a zene betegekre gyakorolt jótékony hatását. Hasznos módszer lehet ez a stressz, a düh, a bánat, a fájdalom és a depresszió enyhítésében, amennyiben a terapeuták élnek ezekkel, az eszközökkel, a betegek pedig képesek magukat kifejezni.³⁵⁻³⁶

Nevetés – A humor gyógyító hatását már az ókorban felismerték, de az első fontosabb tanulmány a témában – a Norman Cousins által írt „Egy betegség anatómiája”³⁷ – csak századunkban jelent meg. A nevetésnek sok jótékony élettani hatása van, melyet eddig még egyetlen gyógyszerrel sem lehetett pótolni.³⁸ Be lehet építeni az egyéb terápiás eszköztárba.

A betegeket is bátorítani kell arra, hogy járják végig az érzelmi, lelki megnyugvás következő útját. Ilyen a megbocsátás. A súlyos, krónikus vagy terminális betegségben szenvedőkben a bűntudat, a neheztelés, a düh és az önvád mérhetetlen érzelmi és szellemi gyötrődést okoz. Semmilyen orvosi beavatkozás nem közelítheti meg a beteg saját maga és mások felé irányuló megbocsátása gyógyító hatásait.

A hit. A különböző vallások hagyományai és hitrendszerei évezredek óta jelentős érzelmi és lelki biztonságot

nyújtanak. Az orvosok azzal is segíthetik betegeiket, ha ismerik személyes vallásos meggyőződésüket.

Különösen az élet végéhez közeledve, komoly szenvedést okozhat a beteg saját kudarcain, hiányosságain, az elvesztegetett időn és lehetőségein való sajnálkozása. A haláltól, a megítéltetéstől és a halál utáni élettől való félelem sok betegben kelt szorongást. A jól fejlett lelki étellel rendelkezők lelki elhagyatottságot vagy gyötrelmet élhetnek meg, melyet a misztikusok századokon át mint „a lélek sötét éjszakáját” írtak le.³⁹

A végstádium, a szenvedés enyhítésére való törekvés nem csak a mai kor emberének a törekvése.

Palliatív kezelésnek nevezik azt a teljes tüneti ellátást nyújtó orvosi ténykedést, a betegnek és családjának biztosított lehető legjobb életminőséggel. Ez önálló orvosi szakterület (több országban már orvosi szakképesítés szerzhető). A palliatív ellátást szakmailag a legmagasabb szinten az erre a célra kialakított osztályokon, illetve az ún. hospice-okban lehet biztosítani, utóbbi mintegy hídhat képez a kórházi ellátás és az otthoni ellátás között.⁴⁰

IV. Összefoglalás

„A boldogság és élvezet olyan, mint a délibáb, mely csak messziről látható, s mihelyt közeledünk feléje, eltűnik; míg a fájdalom és szenvedés reális, közvetlenül magamagát képviseli, és sem illúzióra, sem reménységre nem szorul” (Schopenhauer).

A fájdalmat olyan személyes élménynek kell tekintelnünk, amely a kulturális háttér által meghatározott tanulástól, az adott szituáció jellegétől és olyan egyéb tényezőktől függ, melyek jellemzőek az egyes egyénekre.⁴¹

A fájdalomhoz és a szenvedéshez való viszonyt az öröklődés is meghatározhatja, olyan mértékben, hogy az élet korai szakaszában megszerzett tapasztalatok később mennyire befolyásolhatják a viselkedést.⁴² Általánosan elfogadott, hogy a gyermekeket nagymértékben befolyásolja a szülők fájdalomra való reagálása.⁴³ Hatalmi érzéssel, sőt akár agresszióval is járhat együtt. A gyermek korán megtanulja, hogy fájdalommal vagy annak lehetőségével környezetét sakkban tarthatja, akaratát a „nagyokra” rákényszerítheti.⁴⁴

A fájdalom, a szenvedés nemcsak az élet keserősége, hanem az emberiség nevelője is. A fájdalom ihleti meg gyakran a művészeket, a költőket, ez indít hősiességre, könyörületre. Anatole France szerint a szenvedés ad értéket az életnek. A szenvedés megkeményít, meg is nemesít bennünket és emberismeretre tanít. Az embereket meztelességünkben, kiszolgáltatottságunkban ismerjük meg a legjobban és a tartós barátságok sokszor az együtt átélt szenvedés óráiban, éveiben születnek... Ha megosztjuk a fájdalmat, az már csak fél fájdalom. Ha megosztjuk velük az örömmet, az kétszeres öröm. Ha szeretet vesz körül nyomorúságunkban, a fájdalmat is alig érezzük. Szeretet nélkül az élet apróbb bajai is tragédiák.⁴⁵

„Szenvedni annyi, mint diadalt aratni:
Óh, hány éles vasnak kell rajtunk faragni,
míg méltók nem leszünk, hogy az Ég királya
beállítson majdan szobros csarnokába,
Krisztus urunk, segíts meg!”⁴⁶

Édes Tünde
Pécs

1. S. Freud: Briefe 1873–1939, Frankfurt, 1960. 429. – 2. Ronald Melzack: A fájdalom rejtélye, Gondolat, Budapest, 1977. 65. o. – 3. Uo. 65. o. – 4. Dr. Lencz László, A fájdalom és csillapítása, Medicina, 1996. 17. – 5. Mary E. O'Brien, MD. Relief of suffering, A szenvedés enyhítése. Kommentár: Dr. Embei-Isztin Dezső, Orvostovábbképző Szemle, 1996. nov. III. évf. 6. sz. – 6. Ronald Melzack: A fájdalom rejtélye, Gondolat, Budapest, 1977. 143. o. – 7. Dr. Németh György, Lelki egészségünk, Medicina, Budapest, 1976. 145. – 8. Víz László: Szókratész utolsó levele 89. – 9. Dr. Németh György, Lelki egészségünk, Medicina, Budapest, 1976. 148. – 10. Gyökössy Endre, Magunkról magunknak, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1989. 175. – 11. Dr. Hárdi István: Pszichológia a betegágyánál, Medicina, Budapest, 1987. 123. o. – 12. Uo. 124. u. – 13. Lencz L. A fájdalomambulancia szerepe a családorvoslásban, Med. Univ. XXXVI. /5/3–5. – 14. Embei-Isztin D. A krónikus fájdalom korszerű kezelése, Praxis 1993. 2. évf. 6. sz. 5–14. – 15. Ronald Mezzack: A fájdalom rejtélye, Gondolat, Budapest, 1977. 59. o. – 16. Uo. 60. o. – 17. Uo. 133. o. – 18. Philip L. Gildenberg, Richard A. De Vul, A krónikus fájdalomban szenvedő beteg, Medicina, Budapest, 1989. 12. – 19. Dr. Lencz László, A fájdalom és csillapítása, Medicina, 1996. 46. – 20. Kulcsár Zsuzsa Korai személyiségfejlődés és énfunkciók, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996. 282. – 21. Dr. Hárdi István: Pszichológia a betegágyánál, Medicina, Budapest, 1987. 130. o. – 22. Ronald Mezzack: A fájdalom rejtélye, Gondolat, Bp. 1977. 248. o. – 23. Dr. Hárdi István: Pszichológia a betegágyánál, medicina, Budapest, 1987. 124. o. – 24. Philip L. Gildenberg, Richar A. De Vul, A krónikus fájdalomban szenvedő beteg, Medicina, Budapest, 1989. 20. – 25. Victor

E. Frankl, Az ember az értelemre irányuló kérdéssel szemben, Kötet Kiadó, 1996. 252. – 25. Mary E. O'Brien, A szenvedés enyhítése, Orvostovábbképző Szemle, 1996. nov. – 27. Klaus Berger: Wie kann Gott Leid und Katastrophen zulassen? Quell Verlag, Stuttgart, 1996. 182. – 28. Gyökössy Endre, Magunkról magunknak, A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1989. 172–173. – 29. Bakó Tihamér, Verem mélyén, Cserépfalvi, 1996. 30. – 30. Dr. Hézszer Gábor, A Pásztori pszichológia gyakorlati kézikönyve, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1991. 130. – 31. Mary E. O'Brien, A szenvedés enyhítése, Orvostovábbképző Szemle, 1996. nov. – 32. Gyökössy Endre, Magunkról magunknak, A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1989. 174. – 33. Dr. Németh György, Lelki egészségünk, Medicina, Budapest, 1976. 145. – 34. Kübler-Ross E. On death and dying. New York: Macmillan, 1969. – 35. Magill-Levreault L. Music therapy in pain and symptom management. J. Palliat Care 1993; 9 (4): 42–8. – 36. Breslow DM, Creative arts for hospitals; the UCLA experiment. Patient Educ Couns 1993; 21 (1–2): 101–10. – 37. Cousins N. Anatomy of an illness as perceived by the patient; reflections on healing and regeneration. New York; Norton, 1995. – 38. Fry WF Jr. The physiologic effects of humor, mirth, and laughter. JAMA 1992... 267 (13): 1857–8. – 39. Mary E. O'Brien, A szenvedés enyhítése, Orvostovábbképző Szemle, 1966. nov. – 40. Dr. Embei Isztin Dezső, Kommentár, Orvostovábbképző Szemle, 1966. nov. – 41. Ronald Melzack: A fájdalom rejtélye, Gondolat, Budapest, 1977. 24. o. – 42. Uo. 35. o. – 43. Uo. 33. o. – 44. Dr. Hárdi István: Pszichológia a betegágyánál, Medicina, Budapest, 1987. 124. o. – 45. Dr. Németh György, Lelki egészségünk, Medicina, Budapest, 1976. 145. – 46. Babits Mihály, Psychoanalysis Christiana, Összegyűjtött versei, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1968. 415.

A magyarországi református egyház küldetése a szociológus szemével*

Előadásomat annak a magyarázatával kell kezdenem, hogy a meghívóban megadott címtől eltérve miért nem a magyarországi reformátusság, hanem a magyarországi református egyház küldetéséről beszélek.

Tudom, hiszem és vallom, hogy a református evangéliumi keresztyénység elsősorban személyes bűnharcot, megtérést és megigazulást, újjászületést és megszentelődést jelent, mégis egyetértek Révész Imre püspöknek 75 évvel ezelőtt, „A mai magyar kálvinizmus” című traktátusában olvasható sorokkal: „a mi kálvinizmusunk nem éri be egyéni megtéréssel és megigazulással, nem csinál egyedülán lelki kultúrát, sőt még a szabad társadalmi akció sem elégti ki, hanem mindezt bele akarja keretezni a református egyházi közösség eleven érzetébe, rá akarja alapozni egy közel négyszáz éves történelmi öntudatra és egybe akarja kapcsolni a magyar református társadalom mindent rétegét a történelmi egyház szeretetében és megélevenítségében.” Ez a kálvinizmus szilárdul meg van gyöközve arról, hogy népünk megújódása csakis a vele jobban-rosszban, mélyen és régóta összeforrott történelmi egyház keretében mehet végbe. Még akkor is, ha a történelmi

egyházzal a hagyományos lelki kapcsolatok megfakultak. Ez a meggyőződés a címváltoztatás oka.

Ugyanakkor távol áll tőlem az a kultúrprotestáns fel-fogás, amelyik a vallást is csak a kultúrjavak egyikének tekinti, az egyházat pedig a vallásos emberek olyan szabad társulásának gondolja, amelyik egyike az emberiség szolgálatában álló, az emberért küzdő humanista szervezeteknek. Az egyház valóban a földön munkálkodik, de végső célja szerint nem földi intézmény, hanem üdvintézmény, üdvösségre nevelő megszentelődési intézmény, amelynek hivatása, küldetése, hogy az örök életre készítse elő a híveket. Amint Szabó Imre fásori lelkész 1925-ben „A budapesti reformátusság lelki rajza” című füzetében fogalmazta, nem társadalmi jelenség az egyházban „Istennek üdvözítő akarata, mellyel a lebukott világba aláhajol s egy lelki közösségbe szervezi a bűntől és kárhozottól megváltott lelkeket.”

Joggal kérdezhetjük ezek után, hogy mi dolga van akkor a társadalmi kérdésekkel foglalkozó szociológusnak ezzel az üdvintézménnyel? A választ két irányból indíthatjuk. Egyrészt mégiscsak megfogalmazhatjuk a kérdést: jelent-e valamit, s ha igen, akkor mit jelent a társadalom életében ez az üdvintézmény? Másrészt, mivel ez az üdvintézmény végtére is a földön munkálkodik, a világban, a történelemben, a társadalomban, a bűnben élő emberek között gyűjti választottjait mennyei seregét, az egyházat is kell, hogy érdekelje ez a működési terep. Az ecclesia nem kiválasztottakat, még kevésbé elválasztottakat, elkülönítetteket jelent, hanem itt ebben a bűnös világban egybegyűjtötteket.

A két megközelítés közül kezdjük az elsővel! Mit jelent a világ, a társadalom, a magyar társadalom számára

* Az 1988. augusztus 21–23-i szárszói Református Értelmiségi Konferencián elhangzott előadás lényegében változatlan szövege. Műfaja szerint nem tudományos dolgozat. Inkább tudományos tényekre és megállapításokra is építő bizonyágtétel. (Ezért nincsenek benne pontos hivatkozások. A fontosabb felhasznált irodalom az írás végén olvasható.) Közvetlenül megvalósítható gyakorlati tanácsokat sem tartalmaz. A konferencia célját s a résztvevők körét figyelembe véve s a hely szellemétől illetve előadásom inkább csak a világnézeti iránykeresés, felelősségbesztés, reménységkeltés szándékával született.

az egyház? Profánul fogalmazva, van-e az egyház küldetésének mai evilági haszna?

A legnagyobb szociológusok szerint, bár nem ez a lényege, a vallásnak mégis vannak evilági funkciói. Ezek közül legfontosabbak a cselekvést vezérlő, cselekvést szabályozó, a társadalmat integráló funkciók. Leegyszerűsítve ezt úgy magyarázhatjuk meg, hogy a vallásos hitből meghatározott értékrend és erkölcs is következik, ami irányítja cselekedeteinket s ez vihet és visz is meghatározott rendet a világba. A keresztyén vallás mint etikai jellegű vallás különösen hatékony magatartásszabályozó s ezen keresztül társadalomszabályozó erő lehet.

Meggyőződésünk, hogy ez fokozottan érvényes a komolyan vett kálvinizmusra. Hitvallásaink szerint a megtért, kegyelmet nyert bűnös ember, akire kiárad Isten Szentlelke, tudja, hogy ő teljesen az Istené. Rá mer ezért hagyatkozni az ő eleve elrendelésére. Tudja, hogy Isten nemcsak teremtette, hanem meg is váltotta. Ez a megszentelődésnek rejtett, Isten által látott része. Van azonban a megszentelődésnek az emberi világ felé megmutatkozó oldala is. Ez az erkölcsi magatartás, a cselekedetek világa. Aki ugyanis Szentlelket nyert, az nem élhet olyan életet, amilyet addig élt. A Krisztus váltságahalálát elfogadó hit s a kegyelem akkor lesz nyilvánvaló, ha Isten dicsőségére termi a jócselekedetek gyümölcseit. Nem érdemszerzés céljából, hanem Isten iránti hálából. Ahogy Heidelbergi Káténk a 61. kérdésre válaszol: „az lehetetlen, hogy akik igaz hit által a Krisztusba oltattak, a háládatosság gyümölcseit ne teremjék”. A puritán kálvinista kegyességben így szentelődnek meg a mindennapok, a munka és a kultúra világa is. A kálvinista ember kötelességteljesítő ember. Jellemzi az Isten dicsőségére szolgáló megbízható, hivatásként felfogott, szorgalmas munkavégzés, a legjobb értelemben vett polgári erkölcs. Naponként megívja a maga bűnharcát s komoly önvizsgálattal naponként elszámol Urának minden cselekedetéről.

Hetven évvel ezelőtt Sebestyén Jenő teológiai professzor „Ki az igazi kálvinista?” című röpiratában így fogalmazott: „A kálvinista élet tehát hívő, munkás, bibliás, Krisztust szolgáló és az élő Istent étellel és munkával szakadatlanul dicsőítő élet. Az igazi kálvinista tehát nemcsak várja a Szentlelket, hanem annak vezetésére is bízza magát, s keresi és cselekszi is az Isten akarát. Nemcsak imádkozik és nemcsak kesereg a világ romlottsága miatt, hanem a Lélek fegyvereivel bele is megy a világba, hogy ott harcoljon Isten dicsőségéért.” Nem ijed meg az élet nehézségeitől, s attól a harctól, amelyet Isten ügyéért, az igazságért, a jogért, az erkölcsi követelményeknek és a közjónak megfelelő törvényekért, a törvények uralmáért és tiszteletéért e küzdelemteljes életben vívnia kell azon a helyen, abban a közösségben, népben, országban, nemzetben, ahová az Úr állította.

Röviden és világiasan fogalmazva: az egyház, így a református, a magyarországi református egyház is a hithez kapcsolódva, abból következően ajánl, plántál és nevel értékeket és erkölcsi normákat is, magánéleti és társadalmi erkölcsöt is, viselkedési, magatartási, cselekvési szabályokat is. A társadalom pedig, egyetlen társadalom, így a mai magyar társadalom sem működhet jól, sőt egyszerűen nem maradhat fenn, ha hiányoznak a közösen elfogadott értékek és viselkedési szabályok, vagy ha az emberek számottevő része nem ezek szerint a sza-

bályok szerint él és cselekszik. Ekkor a társadalomban működési zavarok keletkeznek, bomlási tünetek mutatkoznak, terjednek a normálistól elütő deviáns jelenségek és viselkedési módok. Magyarul: a társadalom szervezete beteg, anómiás állapotban van.

Hogyan is néz ki ebben a tekintetben a mai magyar társadalom? Helyzetünket alapvetően az határozza meg, hogy egy átalakulási válság rettenetes terheit hordozzuk. A korábbi totális diktatúra illetve a felpuhuló Kádár rendszer a nyolcvanas évek végén összeomlott. Első megközelítésben ellehetetlenülésének oka közgazdaságinak látszik. Ti. az állami tulajdonra és központi újraelosztásra alapozott gazdaság teljesítőképessége katasztrofálisan csekély volt.

Vegyünk azonban számba még néhány tényezőt! Elégé közismertek a deviancia jelenségei. Aggasztó a népesség 1981-ben kezdődött s azóta gyorsuló fogyása. A születések száma az évi 100 ezer alá csökkent. (Gyermekeim évjáratái a hetvenes években még 180 ezres létszámúak voltak.) Ugyanakkor magas a halandóság. A születéskor várható élettartam a férfiaknál a hatvanas évek szintje alá süllyedt. A 40 éves korban várható élettartam pedig alacsonyabb, mint 1930 előtt. Rendkívül magas az abortuszok száma. Százezer születésre még mindig 70 ezer abortusz esik. Különösen fájdalmas, hogy a 13–15 éves korosztálynál 1980 óta megháromszorozódott a művi vetélések száma. Magas a válások aránya. A házasságon kívüli születés országosan 20 %. Budapesten 30 % fölött van. A gyerekek fele valamilyen szempontból csonka családban nő fel. A 100 ezer lakosra jutó öngyilkosok száma 1950 és 1990 között megduplázódott. Az alkoholizmus jelzőszáma, a májzsugorodásban elhunytak 100 ezer lakosra eső aránya 1950-től szinte évtizedenként megduplázódott, 1950-től 1989-ig megtízszereződött. Robbanásszerű a kábítószer terjedése. Aggasztó a magyar társadalom felnőtt tagjainak lelki egészségi állapota. Tömegesek a neurotikus és a depressziós tünetek.

Az alacsony várható élettartam, a devianciák és neurozisos ilyen mértéke minden társadalomtudós szerint a negyven éves szocializmus következménye. Minden kelet-európai volt szocialista ország ilyen anómiás tüneteket mutat. A hatalom itt tudatosan rombolta le a polgári társadalom életformáit, életvilágát, értékrendszerét. Tudatosan vert szét, tett lehetetlenné minden autonómiát, kisközösséget, amit nem tudott totálisan ellenőrizni. Atomizálta a társadalmat, szétzilálta a társadalmi szolidaritás-érzést, lezüllesztette az érték- és normarendszert. Ennek a bolsevik társadalom-átalakításnak, amelyet sokan próbálnak egyfajta modernizációvá szépíteni, stilizálni, szóval ennek az ún. szovjet típusú „modernizációnak” törvényszerű kísérőjelensége a stressz, a neurozisos, a különféle devianciák növekedése, a távlatok elvesztése, az elidegenedés, a társadalom beteg állapota.

Jelenlegi válságunknak minden súlyossága ellenére nem a gazdasági válság a legalapvetőbb oka, hanem az erkölcsi válság, az érték- és normaválság. A távlatok elvesztése. Az előző rendszer összeomlásának is ez a végső oka. A szocializmus évtizedekig korábbi korszakok felhalmozott erkölcsi tőkéjéből élt. Azon élőködött. Idővel azonban elkopott ez a morális bázis, amit a korábbi keresztyén kultúra minden fogyatékosága ellenére mégiscsak adott. A szocializmus addig volt működőképes, amíg

le nem rombolta a keresztyén morált. Amíg szét nem zülta azokat az intézményeket, közösségeket, a családot, az iskolát, a faluközösségeket, egyházi közösségeket, egyesületeket, autonóm szerveződések, amelyekben reprodukálhatták, meggyökerezethették volna az újabb és újabb nemzedékek belső erkölcsi szabályozórendszerét. Így nem meglepő, hogy a társadalom növekvő része nem fogad el közös értékeket, nem tartja be a társadalmi viselkedési szabályokat s nem látja az élet értelmét.

A normahiány gátolja a szabályozott piacgazdaságra való áttérést is. A szabályozott piacgazdaságban ugyanis kiszámíthatók az emberi reakciók és cselekvések. Jellemző az általános jogkövető magatartás, a kötelességteljesítő, megbízható, szorgalmas munkavégzés. Fontos az üzletfelek közötti bizalom. Több közgazdasági, szociológiai elméletben döntő módon veszik számításba a társadalomnak ezt az ún. „bizalmi tőkét”. Eszerint azok a társadalmak működnek jól, azok képesek a változásokhoz alkalmazkodni, ahol nagy ez a bizalmi tőke. Valamennyien tudjuk, hogy ezzel bizony komoly gondjaink vannak. A mindenkit sokkoló nagy bűncselekmények, sőt egyáltalán az összes büntetőjogilag perbefogható bűnözés csak látványos felszíne az általános erkölcsi romlásnak. Az igazán rettenetes az emberek közötti minimális bizalom, a megbízhatóság, a szavahihetőség pusztulása. Hazugság mindig volt, de a szavak hitelvesztésének ez a fojtogató szövevénye drámaian új.

Az eddig elmondottakból elég világos, hogy bajaink gyökere az erkölcsi válság. Volt már ilyen nem egyszer a magyar történelemben. Hatvan évvel ezelőtt pl. amikor az országos Magyar Protestáns Diákszövetség közéleti férfiakat kérdezett meg, hogy „lesz-e magyar feltámadás?”, akkor a „Van feltámadás” címmel megjelent kötet zárócikkében Tomcsányi Móric jogász, egyetemi tanár úgy fogalmazott, hogy a regenerálódás sok téren szükséges és elképzelhető, de mindennek alapja az erkölcsi, vallási megújulás.

Most persze lényegesen nagyobb a baj. Tudjuk azonban, hogy a 16. században valami hasonló nagy erkölcsi romlás idején vert gyökeret nálunk a reformáció. S adott a magyar nemzetnek vigaszt, reménységet, lelki megújulást, tartást és megtartást. Most is ilyen nagy lelki megújulásra, új reformációra s valóságos erkölcsi forradalomra lenne szükség. A belülről vezérlő keresztyén morál reprodukálására. Mivel pedig a keresztyén morál csak következménye a keresztyén hitnek (a Krisztus nélküli keresztyén morálban nem hiszek), mi mint magyar református egyház azzal tehetünk legtöbbet népünkért, hazánkért, lelki, szellemi, erkölcsi újjáépüléséért, ha híven, a közösségért mindig felelősséget vállaló kálvinista őseinkhez, felmutatjuk az értékvákuumba került magyar társadalomnak a Krisztus-követés életértelmet adó útját.

Ha újra tudjuk fogalmazni és vonzóvá tudjuk tenni azt a kálvinista életideált, azt a kálvinista életszentséget, amiről előadásom elején is szó volt. Ha magunk is eszerint igyekszünk élni s másoknak is továbbadjuk a jó hírt. Úgy gondolom, meggyőzően következnek az eddigiekből, hogy a világ, konkrétan a magyar társadalom szükségletei felől nézve a magyar református egyház legderekasabb társadalmi szolgálata, küldetése az evangélium hirdetése, a misszió.

Pontosan hatvan évvel ezelőtt, 1938 augusztusában, a Magyar Reformátusok Első Világggyűlése előtt jelent

meg „A világ magyar reformátusságának létkérdései” című füzet. Benne tíz beszámoló a nagyobb magyar református egyháztestek helyzetéről és legfontosabb életkérdéseiről. Itt írja Makkai Sándor: „Egyházunk megbecsülhetetlen szolgálatot tesz a magyar nemzetnek azáltal és csakis azáltal, hogy a magyar életben az evangéliumi életet plántálja és növeli.” A gondolat tehát nem új. Sőt maga a missziói küldetés a keresztyénségnek a missziói parancs elhangzásától a világ végezetéig szóló, minden keresztyénre érvényes örök programja. A különbség csak az, hogy mindig mások a körülmények, amelyek között a küldetést teljesíteni kell, s időnként a világ szomjúsága is nagyobb. Meggyőződésem, hogy minden látszattal szemben ma nagy a szomjúság Magyarországon. „A teremtett világ sóvárogva várja az isten fiainak megjelenését.”

A mai magyar keresztyénség életében is nagy kényszerítő erővel jelenik meg a mindig érvényes missziói parancs. Diagrammunk (l. 103–104. o.) mutatja, hogy ma Magyarországon abszolút kisebbségi helyzetben van az egyház tanítása szerinti gyakorló keresztyénség. Körülbelül az össznépszerűség 16 százalékát teszi ki. Ha a felekezeti bontást is megnézzük, akkor kiderül, hogy még rosszabbul állunk. Nálunk csak 12 százalék körüli a gyakorló keresztyén. Erre a kisebbségi helyzetre nagyjából háromféle reakció lehetséges. Elképzelhető az elpogányosodott környezethez alkalmazkodó olyan liberális magatartás, ami identitásunk, sőt a keresztyénség lényegének veszélyeztetésével járhat. Lehetséges az ellenséges környezettel szemben a hagyományos identitás, a beavatottaknak magától értetődő formák fundamentalista védelme. Ez megtarthatja, de el is szigetelheti a világtól az elválasztottak kicsiny seregét. A harmadik megoldás, ha az egyház tanításainak lényegére szigorúan vigyázva, de missziós lelkiülettel a környezetet szükségleteire, kérdéseire figyelemmel, mintegy azokra válaszolva fogalmazza újra a keresztyén üzenetet.

A rendszerváltás tájkán, amikor az egyházak presztízse, tekintélye megnőtt, komoly készség mutatkozott a társadalomban ennek a missziói munkának a fogadására is. Sokan gondolták, gondoltuk úgy, hogy az egyházaknak fontos szerepük lesz az erkölcsi válságból való kiemelkedésben. Ma már nyilvánvaló, hogy a vallásosság terjedése, az egyház erősödése lelassult, a tekintélye is csökkent. (De még mindig elég magas!) A várakozásoknak többek között saját gyengeségeink és hibáink miatt sem tudunk megfelelni. Ezt is érdemes volna elemezni, most azonban két másik akadályozó tényezőt említek. Az egyik éppen a hazai rendszerváltoztatás körülményeivel, a másik a nagyvilág változásaival kapcsolatos.

Azok az előző rendszerben szocializálódott tíz-, sőt százazatok, akiknek a korábban szerzett társadalomtudományi, pedagógiai ismeretei, ideológiai tudása, az információk kezelésében, elosztásában, a tények értelmezésében kialakult jártassága egyik napról a másikra leértékelhetőnek látszott, nos ezek az emberek az egyházak és képviselőik megjelenését az új terepeken – így az iskolákban is – tudatosan vagy sem, de mindenképpen éremotiváltan konkurrenciának tekintették.

Az ő korábbi monopóliumukat kikezdő nyomulásnak érzékelték s ennek megfelelően reagáltak, mozgósítottak. (Tetemes mennyiségű ideológiai ködgyertya fedezetében.)

A másik figyelemre méltó körülmény, hogy a globalizáló világ erőterében Magyarországra is erőteljesen hat a szélsőségesen individuális liberalizmus. Az előző évtizedek társadalmi kohéziót megbontó, a társadalom szövetét kikezdő hatásrendszerének az eredményeként fogadókészség is van erre a nézetrendszerre, amely szerint lényegében az ember egyetlen motiváló tényezője az egyéni anyagi haszonszerzés maximalizálása. E világnézet propagálói azt hirdetik és szuggerálják, hogy csakis az egyéni önzések szabad versenyének eredője lehet a társadalmi optimum. Erkölcsi szabályozókkal, normákkal, közösségi szolidaritással, mint béklyókkal tehát nem érdemes, s nem is kell törődni. Nem érthetünk egyet az erkölcsnek ezzel a programszerű relativizálásával, aminek világnézeti fedezetében, hogy egy kirívó példát említsék, akár a nyilvánvaló amorális is adaptációs teljesítményként dicsőülhet meg. Fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy az erkölcsi normák és szabályok nélküli, a mással nem törődő önzésre alapozó, a belülről fakadó önkorlátozás nélküli versenyre építő világban választani tulajdonképpen csak az anarchia vagy a kevés számú erősek színté korlátlan uralma között lehet.

Mindazoknak, akik ezt a rossz alternatívát el akarják kerülni, tudniuk kell, hogy az új nemzedékek csak a kultúrát tovább adó, tovább alakító, szilárd közösségi alapú intézményekben, a családban, az iskolában és az egyházban sajátíthatják el és gyakorolhatják be azt az értékrendszert, azokat a cselekvési szabályokat és normákat, amelyek meghatározó magva az önkorlátozás és a közösségi szolidaritás. Ezért sem mindegy, hogy a politikai hatalom mit gondol ezekről a kérdésekről, s a fenti összefüggést belátva például támogatja-e az egyházak sokféle közösségi hasznót hozó tevékenységét. A református egyház anyagi erői történelmi okokból kicsik a feladatok nagyságához képest. Közismert, hogy a középkori eredetű egyházi vagyonból nem részesedtünk. Az 1848-as első polgári nemzetgyűlés biztató kötelezettségvállalásának későbbi be nem váltása miatt, végig szűkösködtünk a következő száz évet. Majd 1945-ben, 1948-ban és 1950-ben elvesztettük azt a szerény vagyonkát is, ami az áldott emlékezetű kisebb-nagyobb jötevők adományából származott.

Ilyen körülmények között, ha az államhatalomnak a tisztánlátását nem homályosították volna el sem ideológiai bornírtóságok, sem sunyi ideológiákkal takargatott önző részérdek, akkor nem azon kellett volna törnie a fejét, hogy az állam és az egyház szétválasztásának bolsevik, félreértett francia, vagy az egészen más körülmények között született amerikai módozataira hivatkozva hogyan szorítsa vissza az egyházat a magánszférába, pontosabban hogyan válassza el őket a társadalomtól. Éppen ellenkezőleg, a bölcsőbb államhatalomnak minden módon segítenie kell, többek között a szilárd anyagi alapok megteremtésével is, hogy egyházunk minél jobban láthassa el ne csupán az átvállalt közfeladatokat, hanem a társadalmat közvetve segítő, a társadalom integrációját szolgáló alapfeladatát, missziói munkáját is. (Többek között pl. azon egyszerű összefüggés belátása alapján, hogy ha az egyházak nem tudnak kellően hatékony missziói tevékenységet kifejteni, akkor ugyan honnan fognak növekvő számban előállni azok az áldozatos lelketű keresztyének, akik az egyháztól mindenki által elvárt karitatív tevékenységeket végzik.)

Emlékeztetek rá, hogy a bevezetőben a társadalom és az egyház viszonyával kapcsolatban két megközelítési lehetőséget jeleztem. Először a társadalom irányából indulva vizsgáltuk, hogy mit jelent a társadalom életében az egyház, mint a földön munkálkodó üdvintézmény. Van-e világi haszna? Ezen a vonalon odajutottunk, hogy a mai magyar társadalom számára a legnagyobb segítség az, ha egyházunk teljesíti missziós küldetését. A másik megközelítési mód, hogy az egyház mint üdvintézmény földi körülményeit úgy vizsgáljuk, mint működési terepet. Most már javában ezt taglaljuk, hogy a társadalmi körülmények hogyan hatnak a missziói munkára. Ha az egyház eredményesen akarja teljesíteni krisztusi küldetését, akkor alaposan ismernie kell ezt a világot, ahol hirdetni kell az örökkévaló szeretet jó hírét.

Ezzel kapcsolatban említek még néhány szociológiai összefüggést, amelyek, ha részben talán közhelyek is, mégis úgy gondolom, hogy érdemes rájuk felhívni a figyelmet. Már elhangzott, a hatékony misszió egyik fontos emberi feltétele, hogy mindig a változó környezet figyelembevételével fogalmazzuk meg az evangélium változatlan üzenetét. Tekintettel kell lenni a történelmi idő változásaira, az idők jeleire s alkalmazkodni kell a különböző kultúrákhoz, s az egyes népekhez is. Pál apostol sem egyformán szólt a zsidókhoz és a görögökhöz. Magyarországon fokozottan kell figyelni a nemzedékek különbségeire valamint a városi-falusi megoszlásra. Az 50 évesnél idősebb falusiak között 30 % a rendszeres vallásgyakorló, a másik pólus az 50 évesnél fiatalabb városiak között pedig csak 6 %. A gyakorló vallásosok közel 90 százaléka ötven évesnél idősebb és/vagy falun él. Csak tíz százalék az ötven éven aluli városi. Ez egyszerűsített két különböző típusú vallásosságot is jelent. A két típus vagy stílus meglehetősen nagy eltérést mutat a nem vallásos emberekkel folytatandó párbeszéd készségében és képességében. Mivel nem mondhatunk le a misszióról, nincs más utunk, mint a párbeszéd az egyháztól elszakadt százazatokkal.

Diagrammunkról leolvasható a magyar társadalom vallásosság szerinti tagoltsága. Ezen az egyszerűsítő sémán is mennyi fokozat van az egyház tanítása szerinti gyakorló vallásosságtól az ateizmusig. S a feltüntetett kategóriákon belül még mennyi változat! Ha ezt kombinálnánk különböző szociológiai szempontokkal, igen sok dimenziós teret kapnánk sok-sok csoporttal. Bármennyire közhelyszerű, hogy mindegyik csoportot a maga nyelvén kell megszólítani, annál nehezebb ennek a kivitelezése. Alapos társadalomismeretre s tényeken és elemzéseken alapuló kommunikációs stratégiára lenne szükség.

Ennek legfontosabb eleme, hogy bátrabban kellene nyelvezetet váltani. Jómagam évszázadok óta kálvinista, a puritanizmus kegyességi formáit őrző, élő hitű jobbágy paraszti és kisnemesi családokból származom. Lelkészfiúként erős falusi református közösség fészekmelegében gyerekeskedve különösen kedves szívemnek-lelkemnek az a sok drága és csodálatos nyelvi megfogalmazás és formula, ami egyházunkban évszázadok alatt kiformalódott. A mai fiatalok azonban nem mindig értik ezt kánaáni nyelvet. Azok a felnőttek sem értik, akiknek az életéből hiányzik az egyházas gyakorlat. Generációk nőttek fel vallásos nevelés nélkül. Ugyanakkor valamennyiüket meg kell szólítani. Ezért tudomásul véve a kemény, nyelvszo-

ciológiai tényeket, nyelvi váltásra van szükség. Az az egyház, amelyik eléggé magabiztos, amelyiknek erős az identitása, bátran tehet ilyen „engedményeket” annak érdekében, hogy a párbeszéd eredményesebb legyen.

Fontos tehát maga a nyelvi forma, aminek a jelentése érthető. Ezen túl azonban szükséges az is, hogy a hallgató a saját vonatkoztatási rendszerében, gondolkodási struktúrájában magától értetődően tudja befogadni az üzenetet. Végül elengedhetetlen, hogy a közlés tartalmának a befogadó számára jelentősége legyen. Mind a három szintnek szerepe van az eredményességben, de különösen fontos a tartalom súlya. A megszólításnak olyannak kell lennie, hogy embertestvérünket egzisztenciája gyökeréig megragadja. Az életvezetési problémákkal küszködőknek, az életükkel kínlódóknak, a boldogságkereső boldogtalanoknak, a magukat hamisságokkal, önmegvalósító ködképekkel ámitóknak érezniük kell, hogy itt tiszta beszédről, életről és halálról, az életükről vagy halálukról van szó. Érezniük kell, hogy ha az evangéliumot választják, az életet választják.

Nagyon fontosnak gondolom a majdnem milliányi „maga módján vallásos” református megszólítását. Ez az óriási tömeg persze valójában nagyon sokféle a tamaskodóan bizonyosságkeresőktől, a szinkretista civil vallásokat összebüttykölőktől, az éppen ilyen életszakaszba jutottakon, s a közömbösöktől át a hitetlenség mezsgyéjén járókig. Tulajdonképpen nagyon keveset tudunk róluk.

A hatékony missziói stratégia kialakításához feltétlenül figyelembe kell vennünk még egy fontos történetiszociológiai fejleményt. A társadalom, a kultúra, az életvilág korábbi korszakokban is tagolt, de mégis egységbe fogott rendszere felparcellázódott, elkülönülő, autonóm alrendszerekre bomlott. Ennek a lényeges fordulatnak messzire vezető történetfilozófiai és teológiai következményeit nincs módunk most taglalni. Azt azonban könnyű megértenünk, hogy a bennünket körülvevő kulturális és emberi környezet darabokra, külön világokra, mikrokozmoszokra bomlott. („Minden egész eltörött” írta a változásokat korán megsejtő művész, Ady Endre.) Gondoljuk meg, hogy mennyire más, elkülönülő, öntörvényű világ: a család, az otthon világa; a lakóhelyi struktúra; a munkahely, a munka környezete; az iskola és a tanulás körei; az intézményvilág, a hivatalok világa; a beszerzés, az üzletek az utca és a közlekedés közege; a szabadidő, a szórakozások színterei, a tömegkommunikáció, a nyaralás, a stadionok, a sport, a disco és a rockkoncertek, meg a diáksziget, a kortárs csoportok világa; a gyülekezet, a templom és az ifjúsági óra, a szakralitás miliője. Szabó Imre 1925-ben arról írt, hogy a budapesti vallásos kisember milyen heroikus küzdelmet vív gyermekeiért az utca és a mozi ellen. Ő, boldogkor! – mondhatnánk. Mennyivel több színtéren kaphatnak most gyermekeink antikrisztianus hatásokat. Hogyan vándorolunk, hajszoledunk mi magunk is e számtalan s egyenként is állandó mozgásban, változásban levő színtéren, autonóm világ között.

Mi következik mindebből a missziói munkára nézve? A sok következmény közül most csak három dolgot emelek ki. Az elsónél abból indulhatnánk ki, hogy még az egyház tanítása szerinti gyakorló vallásos emberek életének is sokszor csak vékonyka szelete a vallás, s hitük nem hatja át egész életüket. Pedig nem vallásos han-

gulatokra van szükség, hanem vallásos életre. Krisztusi szeretetből fakadó élete és tettei csak a hitre jutott embernek lehetnek. A lét autonóm szférákra bomlása miatt azonban a megtért embernek is segítségre van szüksége, közös gondolkodásra, eszmecserékre, képzésre, folyamatos önképzésre, önnevelésre, állandó készenlétre, hogy a legkülönbözőbb s folytonos változásban lévő életszférákban mozogva a keresztyén elveket le tudja fordítani a mindennapok gyakorlatára.

A második következtetés, hogy bár az emberi lét felparcellázódott s régi korok egységesen ható nevelési közösségei nem reprodukálhatók, mégis a hit átadása, az értékközvetítés ma is közösségi gyakorlatban a legeredményesebb. Közösségi gyakorlatban, ahol a megszentelt élet példája, egész személyiség hat egész személyiségre. Élő, eleven hitű kisközösségek, szeretetközösségek sűrű hálójába éltetheti a gyülekezeteket is. Ezt a szempontot rendkívül fontosnak gondolom.

A harmadik következmény az, hogy az egyháznak a felparcellázódott lét minél több szférájában kell jelen lennie. Egy példával, kicsit talán szélső példával szeretném megvilágítani, hogy mire gondolok. A tavalyi adventben meglepődtem, amikor azt hallottam, hogy egyik gyülekezeti ifjúsági zenekarunk egy délután valamelyik nagy bevásárlóközpontban fog játszani. Első hallásra amerikai ízű ötletnek tűnt, mégis azt gondoltam, hogy ha csak egy ifjúnak a figyelmét is sikerült felkelteni, akkor jó lenne, ha a jövő adventben minél több üzletközpontban pengetnének a református ifjak. Komolyabbra fordítva a szót, nem is csak arról van szó, hogy minél több helyen legyünk jelen, hogy szaporodjanak intézményeink, sokkal inkább arról, hogy autonóm szférákra bomlott világunkban a misszió hatékonyságához arra van szükség, hogy legkülönbözőbb intézményeink, alkalmaink, jelenléteink rendszerszerűen épüljenek ki. Olyan együttesé álljanak össze, olyan határfolyamatba rendeződjenek, hogy létrehozassanak egyfajta vallásos miliőt, vallásos szocializációs mezőt. Ez a rendszerszerűség rendkívüli mértékben növelheti a vallásos nevelés eredményességét.

Ezért nem elégedhetünk meg azzal, hogy a református gyerekeknek csak egy százaléka jár református óvodába, négy százaléka református általános iskolába, nyolc százaléka református középiskolába. Szakiskoláink száma elenyésző. A református gyerekek 75 százaléka olyan városban, községben él, ahol nincs semmilyen református iskola. Több református kollégium kellene, főleg a felsőoktatásban. Több főállású egyetemi lelkészre volna szükség. Legyen több ifjúsági táborunk, legyenek sport- és szabadidő központjaink, református kultúrházaink és könyvtáraink, minden korosztályt s minden réteget megszólító sajtónk, életvezetési tanácsokat adó kiadványaink, még jobb iratterjesztésünk! Legyünk jelen a világi sajtóban s az elektronikus médiumokban, s ne csak az egyházi félórában! Olvassassunk, hallhassunk színvonalasan a keresztyén társadalomtanról! Maradjon meg a gyülekezeti, de vegyük sokkal komolyabban az iskolai hittant! Ma, amikor gyakran a nagyszülők nemzedékének sincsenek élményei az „atyai házról”, a tőlünk elszakadt családok tízezrei csak így szólíthatók meg. Küzdjünk érte, hogy mindenütt valóban védett időben legyen a hittan. A keresztyénség égboltja alatt született Európában mindenkinek joga van találkozni a hitben

élés lehetőségével. Legyen gyülekezeteinkben, a falvakban is minél több jól működő ifjúsági kör, bibliakör! Fejlődjön a REFISZ, a KIE az SDG, a cserkészlet! Mindent tegyünk meg, hogy ifjaink zökkenőmentesen, sőt megújító erőként épüljenek be a gyülekezetekbe! Szervezzünk bibliaiskolát felnőtteknek s különféle gyülekezeti köröket. Tegyük még hatékonyabbá a presbiterképzést. Legyen minél több református egyesület, társulat, szakmai szervezet, érdekképviselő.

Tudom, hogy mindez hosszabb távra szóló program. Érdemes azonban már most figyelni az elemek hálószerű egybekapcsolódására, rendszerbe, hatásfolyamatba szervezésére. Szükség van mindennek folyamatos újra gondolására, feldolgozására, tényfeltárára és elemzésre, vitákra, konferenciákra, munkamegbeszélésekre. Szükség van a lelkészek és világi munkacsoporthoz, a hit ereje mellé ötletességre, elemzőképessegre, intellektuális erőre. Gondolkozzunk arról, mik a következményei annak, hogy az utóbbi évtizedekben milliók változtattak lakóhelyet! Gondolkozzunk és beszéljünk a szórványgondozásról, korábbi nagy gyülekezetek elszórványosodásáról, az új gyülekezetek szervezésének szükségességéről, módosításairól, a lakótelepi gyülekezetépítés gondjairól, a cigánymisszióról, a felekezeten kívüli családokban élő reformátusok növekvő arányáról, gondozásukról. És beszéljünk a konfirmáció megoldatlan problémáiról, a felnőttek keresztteléről, konfirmációjáról, a jegyesoktatásról, a kereszttelések és a temetések

missziói alkalmairól, a családlátogatások nehézségeiről és áldásairól s a gyülekezeti élet megannyi kérdéséről.

Drága református értelmiségi testvéreim! Mennyi nagyszerű lehetőségünk van a feladatvállalásra, a szolgálatra. Meggyőző alternatívát kell kínálnunk az utat kereső magyar társadalomnak, a magyar fiatalságnak. Mindehhez hosszú évek lassú, türelmes, kitartó, apró munkájára lesz szükség. A lelkek visszahódításához, a személyiség egészét életformáló módon meghatározó hit megszületéséhez idő kell. De még az intézmények felépítése, jó működtetésük kialakítása is időigényes.

Jól tudjuk, hogy „ha az Úr nem építi a házat, hiába dolgoznak az építők.” A Szentháromság Isten segítségét kérve kell ezért munkálkodnunk. Ugyanakkor tudnunk kell – s itt 1992-es szárszói előadásom záró gondolatát ismétlem –, hogy szükségünk van minden jó szándékú munkatársra; jöttünk bár az András útján, aki azonnal követte az Urat; a Péter útján, aki megtagadta; a Tamás útján, aki kételkedett Benne; vagy a Pál útján, aki még üldözte is az övéit. Ne ejtsen kétségbe gyengeségünk sem! Emlékezzünk csak, milyen kicsiny hitű, kételkedő, bizonytalankodó volt a tanítványok közössége, mielőtt elhangzott a missziói parancs! Higgjuk el, mirajtunk is mülk egyen-egyenként, hogy az eljövendő kor a homo krisztianus kora lesz-e, vagy – ahogy Isten nyugtassa, Gyökössy Bandi bácsi mondta –, talán nem is lesz!

Kovács I. Gábor

A magyar társadalom felekezeti megoszlása

(Az 1972 és 1991 közötti közvéleménykutatási adatok átlagolása, ill. az 1992 évi nagymintás KSH adatfelvétel alapján, kerekítve)

római és görög katolikus	68%
református	21%
evangélikus	4%
felekezeten kívüli	5%
egyéb vagy nem ismert	2%

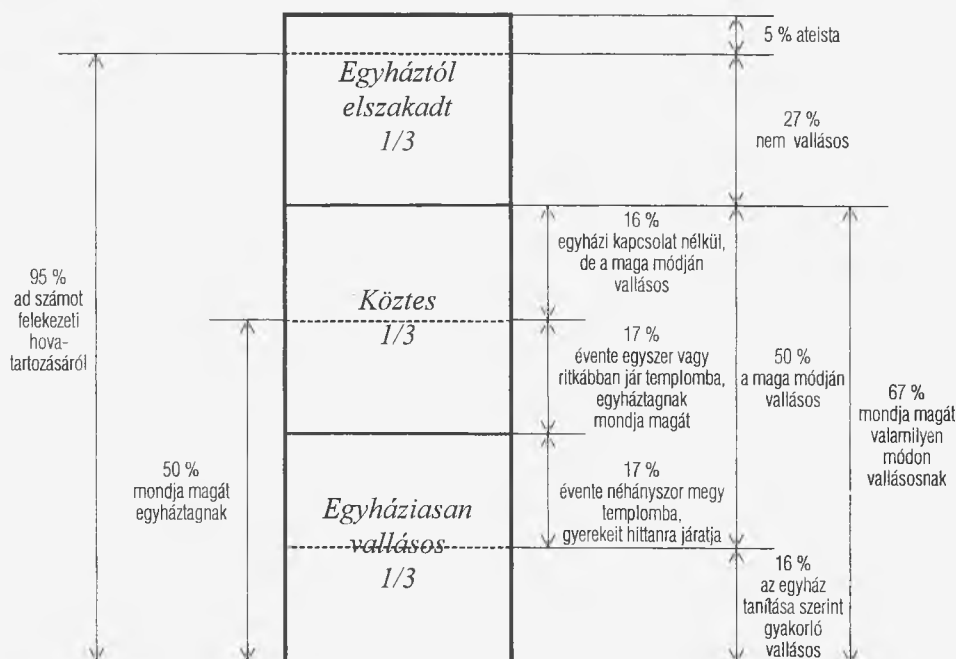
■ római és görög katolikus
■ református
■ evangélikus
■ felekezeten kívüli
■ egyéb vagy nem ismert

Az adatok a 18 éven felüli népességre vonatkoznak. Amennyiben a 18 éven aluliak között is ilyen arányok lennének, akkor **2.150.000 reformátussal** számolhatnánk.

A magyarországi vallásosság fokozatai

a 18 éven felüli felnőtt népességben

(A 90-es években készült közvéleménykutatások adatai alapján)

Fontosabb felhasznált irodalom

Révész Imre: A mai magyar kálvinizmus Bp. 1923. – Szabó Imre: A budapesti reformátusság lelki rajza (1925). – Sebestyén Jenő: Ki az igazi kálvinista? 1927. – Van feltámadás – Az Országos Magyar Protestáns Diákszövetség Emlékkönyve (1936.) A világ magyar reformátusságának létkérdései. Az Igazság és Élet Füzetei 12. Debrecen, 1938. – Makkai Sándor: A magyar reformátusság egyházi élete. Az Igazság és Élet Füzetei 17. Debrecen, (1941.) – Révész Imre: „Tegnap és ma és örökké...” Debrecen, 1944. – Ecsedy A. – Gyökössi E. – Madarász L. (szerk.): „Legeltesd az én bárányaimat” Bp. 1948. – Kovács I. Gábor: Reformátusok a mai magyar társadalomban Protestáns Szemle 1993/1. Németh Pál (szerk.): Magyar református önismereti olvasókönyv Bp.

1977. – Pápai Szabó György (szerk.): „Protestáló hit és küldetéses vété” A magyar reformátusság a múltban, jelenben és jövőben Bp. 1997. – Tomka Miklós: Magyar katolicizmus 1991. Bp. 1991. – Tomka Miklós: Csak katolikusoknak 1995. – Tomka Miklós: Felekezeti szerkezet és felekezeti reprodukció Statisztikai Szemle, 1994. 4–5. sz. – Vallási élet Magyarországon 1992-ben KSH Bp. 1993. – Quo vadis Domine? Pannonhalma, 1997. – Horányi Özséb (szerk.): Az egyház mozgásteréről a mai Magyarországon. Bp. 1997. – Szántó János: Vallásosság egy szekularizált társadalomban Bp. 1998. – Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi riport 1990. Bp. 1990... Társadalmi riport 1992. Bp. 1992; Társadalmi riport 1994. Bp. 1994; Társadalmi riport 1996. Bp. 1996. – Andorka Rudolf: Merre tart a magyar társadalom? Lakitelek, 1996.

KITEKINTÉS

NYILATKOZAT

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa

1998. november 30-án tartotta évi rendes Közgyűlését. Az elnöki és főtitkári beszámoló alapján áttekintette az elmúlt hét esztendőben végzett munkát. A jövő terveit illetően különös figyelmet szentelt a Milleneum közeledtére, amely hármas jelentéssel bír: nevezetesen a keresztyénség kétezer éves, a magyar keresztyénség ezeréves és a magyar államiság ezeréves történetének tanúságával és tanulságával.

Köszönetet mondott az elmúlt két ciklusban végzett tevékenységéért D. Dr. Harmati Béla evangélikus püspöknek, mint leköszönő elnöknek, és Dr. Bóna Zoltán református lelkésznek, mint leköszönő főtitkárnak. Dr. Márkus Mihály református püspök személyében megválasztotta az immáron 56. esztendejébe lépő Ökumenikus Tanács új elnökét, és Dr. Görög Tibor evangélikus lelkész személyében a szervezet új főtitkárát.

Köszönetet mondott továbbá tagegyházainak, tagszervezeteinek, minden adakozó gyülekezetnek és magánszemélynek, akik a tiszai árvíz kárpátaljai, vagy magyarországi

károsultjainak megsegítésére áldozatot hoztak. Szeretetteljes bizalommal ajánlja továbbra is a kárpátaljai falvak lakóinak sorsát a gyülekezetek, segélyszervezetek, vállalkozások és magánszemélyek segítőkész figyelmébe. Bár a természeti katasztrófa hírértéke csökken, nyilvánvaló, hogy a károsultak veszteségeinek pótlása, sebeinek gyógyulása éveket, sőt évtizedeket vesz igénybe. Szükség van még hosszú időn keresztül az imádságra, az adományokra, munkaerő felajánlására, az együttérzés hatékony kifejezésére. A szeretet ünnepe is erre buzdítson mindannyiunkat.

*Dr. Bóna Zoltán
főtitkár*

Elnöki jelentés a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa Közgyűlésén

(Budapest, 1998. november 30.)

Tisztelt Közgyűlés!

Ma nemcsak egy év munkájáról kell beszámolnom, hanem a kétszeri elnöki ciklus befejezésekor, amikor közgyűlésünk új elnököt fog választani, hat év tevékenysége kerül a mérlegre.

Jézus imádságának János apostol írása szerint megőrzött csodás áldása és feladatokat adó kötelezése, „... hogy mindnyájan egyek legyenek...” (Jn 17,21) ragyogjon fel előttünk, amikor a magyar ökumené elmúlt hat évének tanulságait vitatjuk meg. Az 1993. június 23-án tartott, a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa ötven éves ünnepi megemlékezésére megjelent könyvünkben részletes történeti elemzéseket és az 1948-as amszterdami világgyűléssel kapcsolatban addig még meg nem jelent érdekes dokumentumokat találunk. Így abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy nem kell ismételnem az 1943. június 26-án történt megalakulásra, valamint az Ökumenikus Tanács szervezetének és munkájának az évtizedek alatt történő megerősödésére, a nemzetközi kapcsolatok kiszélesedésére vonatkozó részleteket.

1. Az ökumené alapkérdése

Az ökumenikus mozgalom egységkereső lendülete mögött Jézus Krisztus követésre buzdító hívása és missziói küldése áll. Az egyház egysége benne, aki az egyház alapja (1Kor 3,11: „... más alapot senki sem vehet a meglévőn kívül, amely a Jézus Krisztus...”) már megadatott számunkra, tehát nem a mi feladatunk létrehozni azt! Félreértés ezért az *addíciós-módszer*, amelyik a különböző konfesszionális különbségeket a tanításban egyszerűen az egy igazság különböző aspektusaiként egymás mellé teszi. Ugyanígy hamis út a *szubtraktív módszer*, azaz a törekvés, hogy csak a különböző egyházakban közösen meglévő tanításokra figyelünk és minden elválasztó dolgot el kell felejteni. El kell vetnünk azután a *relatív igazság* gondolatát és a sokszor jelentkező *külső, társadalmi vagy geopolitikai szempontokat* is az igazságra indifferens módon tekintő „világegyház-romantikával” és „egységrajongással” együtt.

Az egységkeresés nem unionizmus, az ökumenikus mozgalom nem uniós törekvések mozgalma, amikor valamelyik történeti egyház magát az igazi egyháznak kiáltja ki és a hozzá való visszatérésben jelöli meg a célt, hanem a meglévő konfesszionális egyházakon keresztül, a krisztusi igazság együttes keresésében lehetünk együtt

istentiszteletben, imádságban, a szeretet, a misszió gyakorlásában, egymás és a környező világ életének segítésében (communio un sacris et operis).

Az Egyházak Világtanácsa 50. évfordulóján meg kell vallanunk, hogy megkísértett bennünket magyar egyházakat, de Genfét, az Egyházak Világtanácsát is a „szekuláris ökumenizmus”. Egyrészt kerestük az *egyházak egységét valami „ellen”* és „kísérő-liturgiává” üresedtünk a világi-politikai hatalmak szolgálatában (szolgáló egyház, diakóniai teológia), kacérkodtunk a „korszellemmel” (Zeitgeist). Gondoljunk csak a hidegháború évtizedeire (Dulles-Hromadka vita Amszterdamban, 1948-ban), a békeharcra és termelőszövetkezeti mozgalomra, Afganisztán megszállására, Csehszlovákia 1968-as lerohanásának értelmezésére vagy Ceausescu falurombolási politikájának az Egyházak Világtanácsa által történő támogatására. Az amerikai szociológia ismert fogalma szerint a „civil religion” (társadalmi vallásosság) kimutathatóan ott található azokban a törekvésekben, amikor a „hatalom” magát vallásosan igyekszik legitimizálni és kultusszal veszi körül magát.

Ezért szükséges újra és újra átgondolni az ökumené alapkérdését: milyen kiindulóponttal, indítással, milyen céllal és milyen módszerekkel keressük az egységet?

2. A terhelő múlt és a jelen ökumenikus feldolgozása

Mai egyházi és ökumenikus helyzetünket nem érthetjük meg a múlt összefüggései nélkül. Évszázados vallásháborúk és szembenállás utána katolikus-protesztáns viszonyban a II. vatikáni zsinat hozott olyan változást, amely lendületet adott az ökumenikus mozgalomnak. Hazánkban egyes személyek korábbi közeledésén túl jelentős eseménynek kell tartanunk, hogy 1976-ban dr. Gál Ferenc olyan ökumenikus tankönyvet jelentetett meg a katolikus teológiai képzés számára dr. Szalai János és dr. Koncz Lajos közreműködésével, amelyben az ortodox és evangélikus egyházi ismertetést Berki Feriz és magam írhattam. Így katolikus papi generációk sora került közelebb a korábban tiltott egyházakhoz és teológiákhoz.

A terhelő múlt ökumenikus feldolgozásának látványos nagy eredménye volt, amikor II. János Pál pápa 1991. augusztus 18-án a debreceni református nagytemplomban a Magyarországi Ökumenikus Tanács tagegyházaival együtt vett részt istentiszteleten és utána a templom

mellett imádsággal és áldással helyezte el a kegyelet koszorúját az 1675-ben elhurcolt gályarab protestáns lelkészek emlékművénel.

Az Ökumenikus Tanács tagegyházai 1993. január 20-án Esztergomban a bazilikában istentisztelettel egybekötve koszorúzták meg az 1619-ben kivégzett kassai mártírok emléktáráját.

A harmadik eseményre 1996. január 6-án került sor a Kőszeg melletti Csepreg mai katolikus templomában, ahol 1621-ben 1223 evangélikust öltek meg az akkori evangélikus templomban. A katolikus püspöki Konferencia elnöke, Seregély érsek és az illetékes megyéspüspök, Pápay győri püspök mellett jelen volt a vatikáni nuncius is.

Mindhárom esemény a minket terhelő múlt Isten színe előtt történt ökumenikus feldolgozása volt a bűnvalás és megbocsátás jegyében.

A terhelő múlt és a jelen ökumenikus feldolgozása azt jelenti tehát, hogy *meg kell ismernünk egymás múltját és jelenét*. Iskolakönyvekben és hittankönyvekben, a teológiai irodalomban meg kell szüntetni azt a gyakorlatot, hogy a „másik” félről a magunk kliséi és elképzelései szerint adjunk ismertetést. Az ökumenikus imahét alkalmi lehetőséget adnak arra, hogy a gyülekezetünk számára idegen templom és liturgia elemeit megmagyarázzuk, de nem a közös istentiszteleten, hanem előtte, vagy utána. A helyi vallásháborús emlékeket, például azt, hogy a mostani katolikus templom protestáns templom volt egy ideig, de erőszakkal elvették, ismertetni és együttes megemlékezésben lehet feldolgozni, mert ha ezt nem tesszük, akadály lesz a helyi ökumenének. Európa vallási és nemzetiségi történelme tele van háborúkkal és csatákkal és ezek nyomán mindig voltak vesztesek és győztesek. A múlt feldolgozása igen nagy türelmet és tapintatot követel, mert amikor a mai helyzetben a mostani realitásokat elismerjük és emlékezünk, a győztesek nem követelhetik a vesztesektől, hogy halleluját énekeljenek.

Az ötven év története arra kényszerít, hogy elgondolkozzunk azon, vajon mi is valójában az egyház, a gyülekezet, és mire is kötelezett ebben a világban. Mikor igazán gyülekezet a gyülekezet és mikor igazán egyház az egyház? Az ökumené teológiai gazdagsága, sokféle gyülekezeti és egyházmodellje ismeretében azért is nehéz választ adni, mert olyan korban élünk ma itt hazánkban, amikor a nagykonstantinuszi és szentistváni egyházmodellek már nem érvényesek. Sok-sok új lehetőség nyílt meg előttünk, nemcsak a spirituális-igehirdetési, hanem az oktatási-nevelési és a szociális-egészségügyi területeken is. Vajon meg tudunk-e felelni ezeknek a kihívásoknak? Félévszázados történelmünk eseményeire emlékeztetve két olyan kihívást emelek ki most, amelyek végigkísérték egyházaink és az ökumené életét.

Először az egyház, a keresztyénség identitásának, belső lényegének keresését emlitem. A XIX. század és korábbi korok modelljeire alapozva (Ludwig Feuerbach és mások) a Marx és Engels műveire épített világnézetek egyházellenes és vallásellenes programokat hirdettek meg. Az elmúlt ötven év nagyobb része ezek jegyében telt el és még a századelő teológusai is annyira erősnek látták a társadalom szekularizálódását és a vallástól való elfordulást, hogy egy „vallástalan világ” létrejöttét jóslták (D. Bonhoeffer). A nagy svájci protestáns teoló-

gus, Karl Barth is elmarasztaló bírálatot mondott a vallásról, mint kultuszról és filozófiáról.

Mi a jelentősége a posztkommunista és posztszocialista és ezzel együtt Európa egésze és főleg nyugat felé kitekintő magyar társadalmunkban az egyháznak, a vallásnak? Tapasztalunk bizonyos éhséget a transzcendens, a spirituális dolgok iránt, ez azonban nem jelenti az egyházak, mint intézmények utáni éhséget, hiszen a különféle indiai eredetű vagy amerikai vallásos mozgalmaknak, guruknak és egzotikus tanokat hirdetőknél sohasem volt annyi követője és bámulója nálunk, mint éppen most. Az egykori ún. „második világ” vallási vákuumában hallatlan gyorsasággal találják meg helyüket a kvázi-vallások is.

Az ökumenikus mozgalom jelentősége abban volt az elmúlt ötven év alatt, hogy ráébresztette az egyes egyházakat a saját identitásuk keresésére a bizonyos körülmények között nagyon is vallástalan vagy máskor „túláságosan is vallásos” környezetben, mégpedig hazai, európai és világösszefüggésekben. A különböző világgyűlések, tanulmányi teológiai tapasztalatcserék, párbeszéddek segítettek abban, hogy megfogalmazzuk egyházaink saját üzenetét, azt a propriumot, aminek összefoglalása Jézus Krisztus.

A mindenkori korszellem, a divat, a külső társadalmi adottságok között és sokszor azok ellenében kellett ezt a sajátos üzenetet képviselni és hirdetni. A vallások világában emberlegő, az önmegvalósítást és önmegváltást kereső embernek szól a küldetésünk: ember, nem az a nagy dolog, hogy te keresed az Istent, hanem az, hogy Isten keres téged Jézus Krisztusban.

Figyelmeztessük egymást az ökumené közösségében, hogy a nyitott kapuk, a nagyszerű lehetőségek az oktatási-nevelési, a szociális-kulturális feladatok ellátásban és újra történő kiépítésében, új intézmények és munkaágak indításában, amelyek joggal okoznak társadalmi feltűnést és olykor vitákat is, el ne feledkezzünk arról a vertikális vonalról, a spirituális dimenzióról, amelyik elsődleges feladatunk, missziói küldetésünk.

Másodszor azután szeretném röviden az ökumené, az egyházak társadalmi-közéleti funkcióját aláhúzni. Úgy kezdődött 1943. június 26-án a magyarországi ökumené, hogy hamarosan utána, 1944. június 25-én a református és evangélikus egyház vezetői együttes körlevélben tájékoztatták gyülekezeteinket a kormánynál benyújtott tiltakozásról a zsidók üldözése és deportálása és megsemmisítése ellen.

Ma az ökumenikus mozgalom segítséget jelent abban, hogy az egyházak megtalálják közös feladatukat a menekültek, szegények, elesettek megsegítésében. Öröm, hogy Ökumenikus Szeretetszolgálatunk Szerbia, Horvátország, Bosznia és Csecsenföld mellett segélyprogramokat bonyolít le más környező országokban és Budapesten, Debrecenben is van szociális segítő központunk.

Egy másik kérdés: Vajon mennyire látszik meg egyházi gyülekezeti és közéleti viszonyainkon, hogy a statisztika szerint népünk jelentő része odatartozik valamelyik egyházhoz?

A politikáról szólva ez azt jelenti, hogy *nem igaz, hogy az egyház nem politizál!* Amikor azt véljük, vagy mondjuk, hogy nem politizálunk, akkor máris politizálunk! A mai demokratikus rend, a rendszerváltás után számunkra adott szabadság az evangélium hirdetésére

kötelez, összekapcsolva a szabadságot a krisztusi élet-példa megélésével: „... az az indulat legyen bennetek, ami Krisztus Jézusban is megvolt...” (Fil 2,5). *Az egyháznak politizálnia kell, azaz a szó eredeti értelmében foglalkoznia kell a köz dolgaival, de nem szabad pártpolitizálnia! Az egy bizonyos pártnál való lehoronyzás megosztja a gyülekezeteket.*

Egyházainknak sohasem kívánatos elindulnia és járnia a történelemből ismert klerikalizmus kísértése útján, amikor az egyház megfordítja a Miatyánk záró mondatait és azt gondolja, „enyém az ország, a hatalom és a dicsőség”. Maradjon újra és újra Urunké, a Teremtőé és Megváltóé és Megszentelőé a dicsőség és a hatalom, ahogyan Jézus tanított imádkozni minket.

3. Ökumenikus távlatok a múltból és a jelenből nézve

1994 februárjában arra kértem az Ökumenikus Tanulmányi Központot, hogy készítsenek kérdőíves felmérést egyházainkban arról, hol állunk az ökumenikus megértés és együttműködés kérdéseiben. Hét kérdést küldtek meg 27 református és 16 evangélikus esperességnek és két baptista lelkésznek. Az ötvenhárom címre kiküldött kérdőívekre 59 válasz érkezett. Ez azt mutatja, hogy egy-egy esperességben többen is válaszoltak. A felmérésről 1994. szeptember 8-án a Deák téri Evangélikus Gimnáziumban sajtótájékoztatót tartottunk Paskai bíboros úrral és Seregély érsek úrral együtt.

A főlmérés minden részletére itt most nem kívánok kitérni, olvasható a Theológiai Szemlében. A részeredmények, mint az ökumenikus imahét fogadtatása a gyülekezetekben, a Miatyánk, és az Apostoli Hitvallás ökumenikus fordításának használata, közös ökumenikus bibliafordítás elkészítése, mind abba az irányba mutatnak, hogy az ökumené nem csupán „érdeklődő teológusok vesszőparipája”, „a másik kertje mindig zöldebb” – gondolkodású hívek és papok divatossá lett magatartása, hanem „sorsunk és világrendünk” szükséges magatartásformája és mentalitása.

Az Ökumenikus Tanulmányi Központ tanulmánya magában foglalja a katolikus Esztergom-Budapesti Főegyházmegye zsinatának ökumenizmusról szóló tárgyalásainak ismertetését és a zsinati javaslatokat. Négyes feladatkörben kerülnek elő a lehetőségek: tanulás egymástól, tájékozódás és információ, lelki közösség kialakítása és az együttes szolgálat. A politikai célokból kiinduló ökumenikus istentiszteleteket nem helyeslik, ugyanígy nem kerülhet sor ökumenikus istentiszteleteken úrvacsoraosztásra, csak igeliturgiára.

Számos előremutató nagy nemzetközi ökumenikus programunk is volt és ebből a következőket szeretném kiemelni:

Két tagegyházunk kapcsolatainak révén 1994. március 2–7. között II. Alekszij orosz ortodox pátriarka és 1994. október 15–19. között Teoctis román ortodox pátriarka látogatott el hozzánk. A látogatás kapcsán nemcsak egyházi kapcsolatfelvétel, hanem találkozóssorozat jött létre állami-politikai területen is. Mindkét esetben sikerült az ökumenikus találkozás révén a népek közti megértést és közeledést is elősegíteni. Köszönjük ortodox tagegyházaink vezetőinek, hogy előkészítették

és segítették ezeket a látogatásokat. Az ökumené ebben az összefüggésben is hazánk javára szolgáló kapcsolatrendszerrel jelent.

A megszokott ökumené kereteitől eltérő nagy keresztyén-zsidó találkozóra került sor 1994. február 1–6. között Jeruzsálemben. Ezen a széles magyar ökumenikus delegáció volt jelen katolikus részvétellel. A „Vallásos vezetés a szekuláris társadalomban” téma sok európai, de ázsiai és afrikai képviselőt is érdekelt az amerikaiak mellett. Az évek óta működő hazai Keresztyén-Zsidó Társaság és a Keresztyén-Zsidó Tanács munkája előkészítette az ökumenikus közeledést ezen a területen is és megemlítem, hogy a holocaust évfordulóihoz kapcsolódva több ökumenikus megemlékezésre, együttes emlékművek avatására került sor és jelentős volt az 1998 novemberében Pannohalmán megrendezett, a shoáról szóló vatikáni irattal kapcsolatos tanácskozás.

A Helsinkii Egyezmény EBESZ Konferenciája számára 1994. október 10-től december 6-ig fővárosunk adott otthont. Az egyházi világszervezetek és az Európai Egyházak Konferenciája megfigyelő csoporttal képviseltette magát az amerikai és kanadai egyházakkal együtt. A nemkormánysszervezetek csoportjában Ökumenikus Tanácsunk delegációja is ott volt a rendezvényen. A delegátusok részére istentiszteletet és fogadást rendeztünk és sor került egyházainkkal való ismerkedésre is.

Kiemelem a folytatandó távlatok összefüggéséből még azt az evangelizációs munkát, amit ökumenikus összefogással évente megrendeztünk és a további években is tervezünk. A program minden „amerikai-ízű” felvezetése mellett is támogattuk ökumenikusan az 1995. márciusi Billy Graham-féle Global Mission tévéprogramot.

Hazánkba látogató megfigyelők el szokták mondani, hogy míg Európában sokfelé és a világban általában mintha csökkent volna az ökumenikus érdeklődés, az egyházak egységkeresése, együttműködése területén a megfáradás jelei mutatkoznak, addig a magyar beszámoló az elmúlt évekhez, évtizedekhez viszonyítva nagyobb lépésekről és élénkülő érdeklődésről szólhatnak. Ehhez természetesen hozzá kell tenni, hogy az előző évtizedek lemaradását most hozzuk be és például az ökumené néhány alapvető jellegzetessége, a közös liturgiai szövegek, az együttes Biblia-fordítás, az ökumenikus vegyes bizottságok működése, együttesen rendezett konferenciák egyházi és társadalmi kérdésekről, stb. nálunk most kezdődtek.

A jövő ökumenikus prioritása a januári szokásos ökumenikus imaheti alkalmak megrendezése. Az istentiszteleti keretek aláhúzzák, hogy az ökumené „coram Deo” – Isten színe előtt kíván elsősorban találkozni a testvéregyházakkal. Meg kell kísérlni ezeknek az alkalmaknak a misszió-evangelizáció irányába ható formálását.

A másik jelentős rendezvénysorozat a belső protestáns ökumené irányában szervezett, 1993 óta újra felelevenített Protestáns Napok októberi sorozata. Itt érvényesülhet a helyi-gyülekezeti-területi szabadság! Hiszen teológiai-istentiszteleti alkalmak, hangversenyek, kulturális rendezvények, ifjúsági találkozók, előadások kapcsolódhatnak össze. A mostanában századik előadásán túllépett Evangélium Színház is erre az időszakra szokta időzíteni évi egyik bemutatóját. Az elmúlt évek során évről-évre gazdagabbá vált a program és remélhető,

hogy pl. a különböző egyházi iskolák, intézmények is jobban bekapcsolódnak majd a sorozatba.

1994. május 2–10. között Bécsben tartotta a Leuenerbergi Egyezmény egyházi szervezete a közgyűlést. A református és evangélikus egyházak, valamint az uniált protestánsok mellett a metodisták is belépni kívántak.

Az 1995. év nagy magyar ökumenikus eseménye az Ökumenikus Tanács és a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke, Seregély érsek által összehívott kecskeméti ökumenikus konferencia volt, „A keresztyén hit és az emberi ellenségeskedés” címen. Szerbek és horvátok, bosnyákok és magyarok ültek egy asztalnál és próbálták megérteni egymást. Szóba került a szlovákiai és a romániai nemzetiségi helyzet is. A nagyon pozitív egyházi és világi sajtóvisszhangok és a közben megkötött boszniai béke azt mutatják, hogy nagy szükség van az ehhez hasonló tanácskozásokra.

Az 1996. év szeptemberében került sor Kanadában az Egyesült Bibliatársaság közgyűlésére. A Bibliához kapcsolódó, fordítói és gyakorlati-magyarozói munka ökumenicitása növekedett az elmúlt időben. Megjelent az új magyar magyarázatos Biblia, a Stuttgarter Jubiläumsbibel fordításaként. Nagyszerű könyv! Egy kötetben kapjuk a Biblia új fordítását, a mai interdiszciplináris tudományos eredmények kapcsán írott magyarázatokot és a lexikális segédanyagot és térképeket. Károli bibliai fordító munkája óta magyar nyelven könyv még nem jelent meg, amelyik ilyen nagy kultúr-történeti jelentőséggel bírna!

A tanulmányi munkához tartozik, hogy figyelemmel kísértük a katolikus püspöki kar szociális kérdésekkel foglalkozó pásztorlevelét. Sajnálatos, hogy napjainkban még nem az ökumené szélesebb támogatásával jelenhetett meg egy ilyen körlevél. Reméljük, erre is sor kerülhet majd. Mindenképpen kihívást jelent azonban a protestánsok számára a téma maga, még akkor is, ha helyénvaló kritikával állapítjuk meg, hogy élesebb kontúrok nem ártottak volna a körlevélnek. Kicsit eltompított az éle a társadalmi igazságtalanságok vizsgálatának. (Igazságosabb és testvériesebb világot! Budapest, 1996.)

Az ökumenikus jövőre nézve a „Tertio millenio adveniente” című pápai irat javasolta, hogy a világ egyházai tervszerű spirituális és szociális előkészületeket tegyenek 2000 közeledtével. A Szentháromság nevében egy-egy évet teológiai programként lehet a hitágazatokhoz kapcsolni. Bizony szükségünk van arra, hogy a posztateista, posztideológiai materialista korunkban elgondolkodjunk az istenhit mikéntjén és problémáin. A végső kérdések kerülhetnek itt elő, ökumenikus rendezvényeken, lelkeszkonferenciákon, evangélizációkon.

Őszintén kell szólnom a jövő távlati összefüggéseiben jelenünk kudarcairól is. Hallunk olyan beszámolókat, amelyek arra figyelmeztetnek, hogy erősödnek a fundamentalista egyházi mozgalmak, amelyek nem akarnak tudni semmiféle másról, csak a saját hasonzorú bárányaikkal gyakorolt ökumenéről. Vannak belső egyházi mozgalmak, mint pl. a Bibliaszövetség, amelynek körében elhangzik, hogy „az ökumené a Sátán zsinagógája”, másutt pedig érezhető, hogy kívülről befolyásolt magatartásformák jelentkeznek, mint például a Missouri Zsinat evangélikus területen vagy a Southern Baptist Union hatása baptista egyházunkban.

Azért is jó beszélünk erről a mai közgyűlésen, mert mögöttünk van az ausztriai Grazban 1997-ben megrendezett Európai Ökumenikus Találkozó. Az 1989-es Bazelben tartott első ilyen alkalom után a kontinens egyházai többet vártak, mint ami történt. Az Európai Egyházak Konferenciája Nagygyűlése következett a Találkozó után és mindkét eseményt beárnyékolta a Találkozó kiengesztelés-megbékélés témájához egyáltalán nem illő feszültség az ortodox és a katolikus egyházak között a görög-katolikus egyház problémája miatt.

Romániában, Ukrajnában, Oroszországban és másutt is a feszültség visszavezethető a görög-katolikus egyháznak a szocialista rendben történt eltiltásához és az ezzel összefüggő, templomok és egyházi épületek felőli vagyoni jogi vitákhoz. Örülünk azonban annak és adjunk hálát Istennek, hogy nemcsak ez jellemezte a grazi találkozót, hanem a nagy létszámú résztvevő spiritualitás utáni vágya, a közös istentiszteletek, a sok jó előadás és tartalmas vita.

Minden ilyen ökumenikus rendezvény után felvetődik a kérdés, mi marad meg ezekből a rendezvényekből a gyülekezetek, a jelenlévők és a jelen nem voltak számára? Hogyan lehet közvetíteni valamit tovább az ökumené szelleméből és tényeiből és teológiájából?

Ugyanez vonatkozik a Lutheránus Világszövetségnek Hong Kongban 1997. július 8–17. között tartott világyűlésére és a Református Világszövetség Debrecenben rendezett világyűlésére 1997. augusztus 7–20. között. Érdemes-e ma, kerek ötven évvel az intézményesített ökumenikus szervezetek megalakulása után világyűléseket tartani? Milyen eredményeket hoznak ezek az egyházak a gyülekezetek számára? Hát nem ugyanazokkal a kérdésekkel küzdünk, mint 1948-ban Amszterdamban, az első nagy ökumenikus találkozón?

Bizonyos, hogy az egyházak belső, egymás közötti viszonyukból adódó és a környező társadalomhoz fűződő kérdéseikben sok a hasonlóság, vannak megoldatlan problémák, azonban szabad a másik oldalról is megközelíteni az ökumenikus kapcsolatokat és hálát adni azért, hogy körülöttünk sok görcs és ellentét megoldódott már.

Így pl. 1997 júniusában a Magyar Bibliatársulat küldöttségével Romániában jártunk. Ezen látogatás egyik eredménye, hogy a bibliafordítási tudományos kérdések tapasztalatainak kicserélése mellett találkozhattunk a pátriárkával is és elhatároztuk, hogy párhuzamos szövegű magyar és román Újszövetséget adunk ki. Ilyen kiadást kellene előkészíteni magyar és szlovák nyelven is. Mindkét kiadás aláhúzza azon törekvésünket, hogy a nemzetiségi kapcsolatok kényes kérdéseiben előbbre lépünk és segítséget jelentsünk a külföldre szakadt vegyes nyelvű lelkeszi szolgálatban és hittanoktatásban.

1997. szeptember elején hazánkban ülésezett a Lutheránus Világszövetség és a Vatikán teológiai vegyes bizottsága Dobogókőn. A bilaterális dialógusok fontos szerepet kaptak az ökumenében és a korábbi már elért eredmények alapján az apostoliság kérdése körül folyik a teológiai tisztázódás. Római katolikus részről Walter Kasper rottenburg-stuttgarteri püspök a társelnök, a korábbi híres tübingeni teológus. Evangélikus részről társelnökként veszek részt a munkában. Hazánkban a világ minden részéről érkezett vendégek jó ökumenikus klímát találtak és istentiszteleten és fogadáson találkoztak a magyar ökumené vezetőivel.

1997. augusztus 30-án Pavle szerb pátriárkával találkozhattak az egyházak vezetői, aki Szentendrén szentelte fel a renovált szerb ortodox templomot.

A Protestáns Napok keretében került sor egy rendkívüli eseményre 1997. október 30-án: Budapesti legnagyobb bevásárló- és szabadidőközpontjában, a Pólus Centerben megnyitottuk ökumenikus Egyházi Központunkat, katolikus, protestáns és ortodox részvétellel. Ahol hetente százezrek fordulnak meg, ott helye van az evangéliumnak, az egyházaknak, a vigasztalásnak és a misszióknak, az egyházi könyveknek, rendezvényeknek és információknak. Egyházaink ökumenikus összefogással, együtt tudják csak megvalósítani, hogy a szekuláris környezetben is megszólaljon az evangélium.

Itt kell megjegyezni, hogy az evangélikus és római katolikus dialógus egyik állomásaként a megigazulás kérdéséről megszületett egy olyan közös dokumentum, amelyik a trentói zsinat és az evangélikus hitvallási iratok reformáció kori kölcsönös kiátkozásait visszavonni javasolja. A szöveget Lelkipásztor c. folyóiratunk külön száma hozta magyar fordításban. Miről van szó ebben a kérdésben? Ezen irat elfogadása nem jelenti, hogy minden kérdésben egyetértünk a katolikus egyházzal, hiszen ott a teológia hagyományos kifejezése szerint a „hierarchia veritatum” (az igazságok hierarchiája) keretében látják a problémát. Azt viszont, amit a Szentírás tanulmányozása nyomán mostanra elértünk és együtt vallhatunk, azt kimondhatjuk, együtt vallhatjuk, és így közelebb kerülhetünk Jézus Krisztushoz és egymáshoz és visszavonhatjuk a kölcsönös kiátkozást.

Mindez azonban nem azt jelenti, hogy a magyar ökumenikus együttműködés mindenütt és mindenben példás! Nemcsak arról hallunk újra és újra, hogy ökumenikus imahét alkalmával vannak lelkészek és bizony mind egyik egyházban akadnak ilyenek, akik nem hajlandók még ma sem belépni a másik egyház templomába. Ez a fajta „vallásháború” nem konfesszióspecifikus, hanem személyi indíttatású. Nehezebb azonban, amikor az ellenségeskedésekhez „teológiai” indoklást is ragasztanak. Ilyen például az a vak fundamentalizmus, amelyik a maga igazát úgy akarja legjobban bizonyítani, hogy a másik félről ő állapítja meg, mit mond és mit tanít, csak hogy tévedésekkel és valótlan állításokkal tömi tele az ökumenikus imahét és az Egyházak Világtanácsa és a magyar ökumené elleni támadásait.

A magyar ökumené jövőjének kérdése, mikor lehet teljesebb Ökumenikus Tanácsunk a katolikus egyház csatlakozásával?

A Vigília kiadó frissen megjelent könyve „Az egyház mozgástereiről a mai Magyarországon” címet viseli (Szerkesztette Horányi Özséb, készült a Magyar Katolikus Püspöki Kar Médiabizottsága és Tömegkommunikációs Irodája közreműködésével, Budapest, 1997.). A 18 cikket és sok statisztikai táblázatot tartalmazó könyv egyik érdekes írása Tomka Miklós tollából származik, „Katolikusok a magyar társadalomban” címen.

Tételeit összefoglalva: „A magyar katolikus egyház – hívei létszáma és társadalmi jellemvonásai alapján ítélev

– kisebbségi, sőt bizonyos vonatkozásokban marginalizálódott helyzetben van. Társadalmi és demográfiai adottságai (meg)akadályozzák az egyház missziós típusú magatartását, sőt a belső megújulásnak is akadálya.” Ugyanakkor megállapítja, hogy „a közvélemény a jövőben is jelentős és sokoldalú szerepet szán az egyháznak a társadalomban. Számos közérdekű tevékenység ellátását várja tőle.” (115–148. lpk.)

Tessék végiggondolni, hogy amennyiben ez az elemzés igaz a legnagyobb magyar egyházra, hogy állnak a kisebbek? Természetesen ismerem az eredményeket, a „foggal-körömmel” megszerzett iskolákat és egyetemeket, amelyeket sokszor alig tudunk a jelenlegi helyzetben anyagilag ellátni. De akár akarjuk, akár nem, vége hazánkban a nagykonstantinuszi vagy szentistváni „keresztyén vagy keresztény” Magyarországnak, mert megszűnőben vannak a népegyházi keretek. Van-e elegendő lelkészünk, és aki van, fölkészült-e a soha nem látott jelen és jövőbeli kihívásokra? Szakítani tudunk-e a bénító hátrafelé kacsingatásból eredő konzervativizmussal és klerikalizmussal, a múlt „ecclesia triumphans” képével?

Vallom, hogy a jövő magyar krisztushívó csapata csak ökumenikus közösség, egymást segítő, együttműködő, együtt imádkozó és a misszió munkáját együtt végző egyházak közössége lehet. Partikuláris templomi „gettók” helyett ki kell lépni a közélet piactereire is, azaz a tömegkommunikációs eszközök széles nyilvánossága elé. Mondanivalónk, evangéliumhirdetésünk a közös Úr, Jézus Krisztus megvallása és követésére szóló meghívás.

A jövő útja mindenképpen az ökumenikus egyházi együttműködés, még akkor is, ha az Egyházak Világtanácsa 50. évfordulóján több jelét látjuk annak, hogy az előző évtizedek reménykeltő eredményei után most nehézségek bukkantak fel a protestáns-katolikus és a protestáns-ortodox viszonyban és az Egyházak Világtanácsa 1998. decemberében Zimbabwében, Hararében rendezendő világgyűlése ezeket a kérdéseket az előrejelzések szerint nem fogja tudni megoldani.

Hat éves elnöki szolgálatom befejezésekor megköszönöm magyarországi egyházaink és tagszervezeteink együttműködési készségét. Hálás vagyok főtítkárnak, dr. Bóna Zoltánnak és a munkatársaknak a segítségért és támogatásért. Karácsony küszöbén Isten békességteremtő áldását kívánom Mindnyájunk életére.

A következő, most megválasztásra kerülő elnöknek és főtítkárnak felajánlom az elmúlt évek tapasztalataira épülő segítségemet.

András apostol emléknepjén hadd emlékeztessenek arra az evangéliumi elbeszélésre, hogy Simon Pétert testvére András vitte oda Jézushoz azzal a biznyságtétellel, „Megtaláltuk a Messiást” (Jn 1,41–42). Erősödjön a magyar szekularizálódó társadalmunkban ez az ökumenikus tanúságtétel.

Kérem jelentésem elfogadását.

D. Dr. Harmati Béla
evangélikus püspök

Ahogy a hivatalnok látja

Főtitkári beszámoló az 1998. évi Közgyűlésen

I. A kezdet, és ami ezt megelőzte

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa szinte egyedülálló egyházi szerveződés, amely a II. Világháború előtt alakult, közvetlenül a háborút követő években kereste s találta meg saját arculatát, átvészelte az „államosítást”, és a sajátos keresztyén misszió „gyülekezetesítését”, az úgynevezett Kádár rendszerben folyamatosan élt az újabb és újabb lehetőségek tartalommal való megtöltésével és a 90-es rendszerváltozás után mégsem kellett drámaian szembenéznie a megszüntetés veszélyével.

Különösen nyilvánvalóvá vált pozitív szerepe a 80-as évek első éveitől kezdődően, amikor is a társadalmi tendencia az volt, hogy sok változásnak helyt adtak annak érdekében, hogy a radikális változást elkerüljék (peresztrojka). A kommunista diktatúra ebben az időben sok mindent föladvott, de még nem adta fel önmagát. Ez a szituáció kedvezett az ökumenikus együttműködésnek, s így az Ökumenikus Tanácsnak is, hiszen az egyházak egyszerre érezték a meglévő közös ellenség szorító valóságát, és az egyre szélesedő együttműködési lehetőségeket. Ezekben az években a nemzetközi ökumenikus mozgalomban való részvételnek, és annak magyarországi szervezésének újabb és újabb alkalmai valósultak meg. A hazai együttműködés is megélelni, amelynek egyes pontjaiba szívesen belekapcsolódott a tageszervezetek túl a Magyar Katolikus Egyház, az Unitárius Egyház és a Zsidó Hitfelekezet is.

Ennek az állapotnak vetett véget a valóságos rendszerváltozás 1990-ben. A lehetőségek tovább bővültek, a közös nyilvánvaló ellenség híján azonban olyan irányt vettek, amelyekkel az egyházak sokkal inkább különkülön – néha egymás sérelmét is vállalva – kívántak élni, mint együtt. Ennek eredménye két nyilvánvaló jelenségben öltött testet. Az egyik az, hogy az Ökumenikus Tanács szerteágazó tevékenysége egyre jobban a menekültügyre és a segélyakciókra korlátozódott, hiszen elsősorban erre volt közös igény mind a társadalom, mind a tageszervezetek részéről. (Ez alól örvendetes, de szerény kivételt jelentett a Missziói Munkaközösség és a Női Bizottság fáradhatatlan munkája.) A másik jelenség az volt, hogy a nagyobb tageszervezetek vezetői is nyíltan vállalták ill. vallották az akkor divatos „ökumenikus szélcsend” időszakát, amelynek eredményeként nem volt vonzó az Ökumenikus Tanács elnöki pozíciója sem.

1991-ben én így láttam azt az Ökumenikus Tanácsot, amelynek főtitkári tisztségére megbízatást nyertem. Ez a helyzet bizonyos előnyöket jelentett, hiszen nem nagyon kellett számolnom számomra nem tetsző folyamatokkal, ugyanakkor kézzelfoghatóan számolnom kellett virágzó és inspiráló folyamatok és ígéretes elvárások hiányával.

Az alábbiak szerint csoportosított tevékenységeket tartom fontosnak megemlíteni az elmúlt hét esztendő jellemzéséül, amelyeket azonban nyilván időben párhuzamosan, tartalmilag pedig egymással szoros összefüggésben végeztem.

II. Ami történt, vagy történhetett volna

1. Az együttműködésben résztvevők sorának bővítése. Nyilvánvaló volt számomra, hogy az ökumenikus mozgalom valósága és elvárása messze meghaladja az Ökumenikus Tanács kereteit és tevékenységét. Ennek intézményes elismeréséül – az alapszabály lehetőségeit figyelembe véve – fordultunk a Magyar Katolikus Egyházhoz, néhány kisebb egyházhoz és az egyházakhoz kötődő társadalmi szervezetekhez, felajánlva nekik a megfigyelő státuszú tagságot. Ennek eredményeként mondható el, hogy az az 1991-es Ökumenikus Tanács, amelyet a kisegyházakat tömörítő tagszervezete – feloszlata miatt is – éppen elhagyott, és a maradék érdeklődésének periferiáján volt, ma 23 tageszervezetnek kínál együttműködési fórumot. Természetesen nem könnyű sem a nagy katolikus egyházzal, sem a kisebb közösségekkel megtalálni az együttműködés konkrét pontjait, ugyanakkor ez a kibővített tagság tartalmilag és formailag egyaránt nyilvánvalóvá teszi és bő keretben szabályozza az együttműködést. Egyszerűbben fogalmazva az Ökumenikus Tanács ezzel tágitotta az együttműködési kereteit, ugyanakkor világossá tette, hogy hol vannak a kör határai. Vissza-visszatérő kérdés volt az elmúlt hét esztendő során a Magyar Katolikus Egyház rendes tagságának ügye. Az ausztriai példa is motiválta, hogy mindkét oldalon rendre számba vegyék a csatlakozást támogató, és attól óva intó érveket. Ezen a mérlegelésen nem is jutottunk túl.

Számomra sajnálatos, hogy eközben nem talált érdeklődésre az a javaslatom, (szintén nyugati példára építve), hogy kezdeményezzük a „Magyarországi Történelmi Egyházak és Vallások Tanácsának” a létrehozását. Ezt közösen tehetné meg például a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa, a Magyar Katolikus Egyház, a Magyar Zsidó Hitközségek Szövetsége, az Unitárius Egyház és a Szabadegyházak Szövetsége. Ez a laza szerveződés óriási üzenetet hordozott volna a társadalom felé, és fontos szerepe lehetett volna a mindenkori Kormánnyal való tárgyalások előkészítésében és bonyolításában. Ezzel a variációval megmaradt volna az Ökumenikus Tanács, mint a protestáns és ortodox egyházak szoros együttműködésének fóruma, és létrejött volna egy lazább szervezet, amely szükség szerint keretet biztosított volna a történelmi vallások és felekezetek számára egyeztetésre, tisztázásra és közös, hatékony és hiteles megjelenésre. Azt, hogy ez a kezdeményezés pozitívabb fogadtatást kapott volna a római katolikus egyházban, mint a „rendes tagságba” hívás, már nem fogjuk megtudni, de az tény, hogy meg sem próbáltuk.

2. A közös gyakorlati munka nem nélkülözi az elméleti tisztázódást. Ennek a felismerésnek a jegyében az alábbiak szerint végeztük a tanulmányi munkát.

a.) Legfontosabb feladatommak éreztem a – többek által kimondva-kimondatlanul halálra ítélt – Theologiai Szemle sorsának rendezését. Az 1925-ben alapított, csupán az 50-es években néhány évet szüneteltetett folyóirat évtizede-

ken keresztül és bizonyos mértékben még ma is az egyetlen olyan sajtóorgánus, amely szorosban a protestáns és ortodox egyházakhoz kötődve teológiai irodalmat tett és tesz magyar nyelven elérhetővé. A kezdeti idők néhány hónapos csúszását leszámítva a lap folyamatosan megjelenik. Profiljában egy kis változás állt be, amely szerint *ökumenikus szemle* jelleget is kapott. Az előfizetők száma lassan emelkedik. Világi tudományos és oktatási intézmények különösen is érdeklődnek iránta. Ugyanez azonban kevésbé mondható el a tagesházak intézményeiről és gyülekezeteiről, kivéve a Református Egyházat. Örvendetes tény az is, hogy a kiadás deficitje 1997-re 50 százalékkal csökkent a korábbi évekhez képest.

b.) Az évfordulók mindig kihívást és jó lehetőséget jelentenek az önvizsgálat számára. Különösen is igaz ez arra a közösségre nézve, amelyről az elképzelések és amely iránt az elvárások kívülről és belülről egyaránt különböző súllyal és különböző formában jelennek meg. A közös önvizsgálatra jó alkalmat kínált az Ökumenikus Tanács megalakulásának 50 éves évfordulója 1993-ban, amely egyben, s öt évvel később különösen is az Egyházak Világtanácsa tevékenységének és az ahhoz való kapcsolatunknak mérlegelésére is jó alkalmat kínált. Az elmúlt 50 esztendőnek, jelennek és jövőnek vizsgálatát, elemzését, tervezését egyaránt felvállaló kötet fogadtatásában is nyilvánvalóan látszott, hogy hol helyezkedik el az ökumenikus mozgalom és annak intézményesült formája a magyarországi egyházi közvélemény prioritási rendjében. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy az írott és íratlan ökümené nagy ismerői és lelkes szorgalmazói önzetlen szerkesztői bizottságba tömörülve értékes forrásanyagot kínálnak e kötet által az ökümené iránt érdeklődők és fogékonyak számára.

c.) A bizottságokba szerveződő tanulmányi munka alakulásáról három csoportosulásban beszélhetünk. Az első a *Teológiai és Keresztény Egység Bizottság* munkája, amely az előbb említett kötet szerkesztésének és kiadásának elősegítésén túl rendszeresen fórumot kezdeményezett az evangelizáció, a diakónia, az egyház-szociológia, az egyháztörténet és egyéb témák ökumenikus dimenziójának elemzésére. Ezek a programok mára már az Országos Protestáns Napok Teológiai Fórumának formájában kerülnek megrendezésre. E bizottság legutóbbi tevékenysége kapcsán szerveztük meg az Egyházak Világtanácsa 50 éves évfordulójának megemlékezését idén februárban.

A tipikusan protestáns-katolikus elvi és gyakorlati kérdések megválaszolására és feladatok elvégzésére alakult az *Ökumenikus Teológiai Bizottság*. E közösség munkájaként említjük a vegyes házasság ökumenikus liturgiájára tett javaslatot – ami egyébként mind a mai napig javaslat maradt – az Ökumenikus Imahét segédanyagául szolgáló közös imafüzetet, az egy ízben megrendezésre kerülő Ökumenikus Missziói Napot, és az ezekhez hasonló, de sikerre még ennyire sem jutott további olyan javaslatokat, mint például egy közös ima- és énekeskönyv, valamint az egységstörékvések dokumentum-gyűjteményének kiadása. A nyolc katolikus, illetve nyolc protestáns és ortodox teológusból álló bizottság munkája és munkájának eredménye nyilvánvalóan messze elmarad az alakuláskor hozzá fűzött elvárásoktól.

Hosszú évek tervezésének eredményeként hívta életre az elmúlt évi Közgyűlés a *Szociáletikai Bizottság*ot. Konkrét

feladat hiányában a megkezdett munka mind a mai napig az ötletek, gondolatok javaslatok elmondására korlátozódik.

Mindhárom bizottságnak óriási szerepe volt, illetve lehet a magyarországi legszélesebb ökumenikus együttműködés elvi, teológiai meghatározásában és iránymutatásában. Ezen túlmenően pedig szociáletikai kérdésekben való közös állásfoglalások megfogalmazásában és kinyilvánításában. Ennek azonban három olyan előfeltétele van, amely az elmúlt években nem mindig volt adott. Ezek a bizottságok nem – miként a többiek sem – nélkülözhetik az Elnökség és a Közgyűlés részéről a feladatok és elvárások konkrét megfogalmazását, az ehhez szükséges anyagi háttér biztosítását, s ezek után a megbízatás elvégzéséről szóló számadás megkövetelését.

Hiszem, hogy jó elmélet nélkül nincs jó gyakorlat. A leggyakorlatibb és leglátványosabb ökumenikus együttműködés – legyen spirituális, kulturális, diakóniai, ifjúsági, oktatási vagy bármilyen jellegű – csak arra az alapra épülhet, amelyet esetünkben a fenti három bizottság hivatott lerakni.

3. *A legsikeresebb kezdeményezés.* Az elmúlt hét esztendő leglátványosabb és új programja az Országos Protestáns Napok rendezvénysorozata volt. A felemelő élményt nyújtó, szép és értékes programok jelentőségét számomra megelőzi az a tény, hogy az *Országos Protestáns Napokkal tudtuk igazán átlépní saját ezoterikus árnyékunkat*. Gyülekezeteiket és intézményeket tudtuk ezzel programszervezésre és közös imádságra, vagy az iroda által szervezett központi rendezvényeken való részvételre buzdítani. Hosszú és nehéz munkával tud az Ökumenikus Tanács korábban külsőleg rákényszerített, ma néha önként vállalt „elefántcsont-tornyából” kilépni. De ha arra gondolunk, hogy súlyos gondokkal küszködő vidéki gyülekezetek és iskolák a maguk módján – barátságosan októberi esteiken – a protestantizmus értékei körül programokat szerveznek, vagy Zalából és Biharból, Nógrádból és Somogyból pénz és fáradságot nem kímélve a Pesti Vigadó felé igyekeznek, akkor azt mondhatjuk, hogy ez a folyamat elindult. Ezzel párhuzamosan említést kell tennünk arról a nyitásról, amelyet általában a magyar, nem egyházi társadalom felé is meg tudunk tenni az Országos Protestáns Napok programjaival. Természetesen hosszan lehetne sorolni a sikeres programokat és a megszívlelendő tanulságokat is, amelyek a jövő számára lelkesedést, továbblépést és korrekciót nyújtanak.

4. *Az Ökumenikus Tanács a tagesházak közös küldetését, a missziót hivatott elősegíteni.* a.) Mindenekelőtt szólni kell a Missziói Munkaközösség munkájáról, amely az elmúlt hét évben is ökumenikus evangelizációk, munkatársi értekezletek, nyári konferenciák szervezésével, rendszeres imakörlevelek küldésével, s éjszakai telefonos lelkigondozói szolgálattal tett eleget küldetésének. E bizottság munkája kifejezi azt a mindenki által tudott, de nagyon kevesek által gyakorolt igazságot, hogy mivel egyetemesen osztozunk az emberi állapot nyomorúságában, az erre jövő kegyelmes isteni megoldás és megváltás üzenete is akkor a leghitelesebb és leghatékonyabb, ha az a legegységesebb formában és közösségben kerül meghirdetésre. Ennél a munkánál név szerint is említenem kell a Metodista Egyház különös elkötelezettségét.

b.) ANői Bizottság munkája hasonlóan szervezett és hatékony volt. Hazai téren rendszeressé váltak a körzeti ta-

lálkozó, intenzívebbé a Világ-imanap programjai. A nemzetközi munkába pedig két szervezeten keresztül kapcsolódunk immáron tagdíjat fizető rendes tagként, amelyek az Európai Női Fórum, valamint a Világ-imanapi Közösség. Hosszan méltathatnám az itt tevékenykedő asszonyok józan elkötelezettségét. Azonban csak egy fontos jellegzetességet emelek ki. *Az elkötelezettséget és aktivitást mederben tartó teológiai tisztánlátást.* Ezt a munkát nem illetheti sem a „feminista mozgalom vadhajtásának”, sem pedig a „ráérő asszonyok öncélú klubjának” vádja. Sokkal inkább illesse őket hála, köszönet és további biztatás.

c.) A misszióknak következő területe az ifjúsági munka, amely két programorientált módon valósult meg. Az Ökumenikus Tanács vállalta a szoros együttműködést a Magyar Cserkészszövetséggel úgyis, mint egyik megfigyelő státuszú szervezetének ifjúsági és gyermekmunkájával. Ezen túlmenően felügyelő és támogató szerepet vállalt nevezett szervezet ICHTHŰSZ (protestáns) Cserkész Közössége felett, illetve iránt. E tevékenység legfontosabb üzenete az Ökumenikus Tanács számára az, hogy milyen korrektív, építő és továbbvivő tevékenységet folytathat olyan közösségekkel karöltve, amelyek önmagukban ökumenikus jellegűek, szándékukban misszói elkötelezettségűek, ugyanakkor szükségük van egy olyan szervezetre, amely az egyházak szemében hiteles, módszerében pedig rugalmas. *A társadalomban nyilvánvalóan nagyobb az igény az ökumenikus együttműködésre, mint magukban az egyházakban. Ezt az egyébként jó szándékú elvárást azonban általában romboló dilettantizmus kíséri.* Ez ellen önmagában egyik egyház sem veheti fel hatékonyan a harcot, de az Ökumenikus Tanács igen. Ennek jótékony eredményeit látjuk az Ökumenikus Tanács azon ifjúsági tevékenységében, amelyet a legnagyobb magyar keresztyén gyermek és ifjúsági közösséggel együtt végez.

Őt alkalommal rendezett az Ökumenikus Tanács Ifjúsági tábor Mátraházán – Bízik Zsófia egyetemi hallgató segítségével –, amely mind a résztvevők számára, mind az előadók személyében, mind pedig a témák iránti érdeklődésben fejlődést mutat. Ezeken túlmenően említhetünk számos tevékenységet, amely a keresztyén diákmozgalommal való együttműködés néhány formájában jelent kapcsolatot az egyetemista fiatalokkal, vagy a gyülekezeti ifjúsággal, azok helyi vagy regionális összejöveteleivel és kulturális programjával. Ez utóbbira szép példa a Jubál Fesztiválhoz fűződő kapcsolatunk.

d.) Sajátos és teljesen új vállalkozása az Ökumenikus Tanácsnak a Pólus Centerben működő misszói központ életrehívása és működtetése. Az Ökumenikus Tanács kezdeményezésére a Pólus Center igazgatója, Demján Sándor az elvi pozitív válasz mellett szimbolikus bérleti díj fejében rendelkezésünkre bocsátott egy 100 négyzetméternyi területet. A misszói tevékenységünk a pusztán jelenlétén túl könyvárúszásban, rendszeres felnőtt- és gyermekistentiszteletek, zenés programok, előadások, filmvetítések szervezésében nyer kifejeződést. Úgy érzem a kezdeti nehézségeken, tapogatózáson túl vagyunk, de még mindig kísérleti jelleggel keressük a felnőtté érett tevékenység módozatait. Fontosnak tartom, hogy a tages egyházak a misszói parancsukat e sajátos formában is be kívánják tölteni, s ezért azt kérem, „hogy türelemmel, bizalommal, segítséggel s nem utolsó sorban anyagiakkal támogassák

az általuk kezdeményezett és szépen fejlődő munkát. Ezen a helyen kell köszönetet mondanunk a Giant-Media Kft.-nek, amely milliós nagyságrenddel járult hozzá a misszió beindításhoz és kezdeti működtetéséhez.

5. *Már nemcsak külügy, de az is.* Az a tény, hogy az 1991-ben alkotott alapszabály nem hoz létre külügyi bizottságot, kimondatlanul is két dolgot sugall. Az egyik az, hogy tudomásul veszi, hogy minden egyház – szemben a korábbi gyakorlattal – teljesen önállóan végzi külügyi munkáját. Az ökumenikus nemzetközi szervezetekben is, hiszen ott sem az Ökumenikus Tanács, hanem az egyes egyházak a tagok. A másik dolog az, *hogy ez idő tájt még frissen éltek az emlékezetben azok a nyilatkozatok és állásfoglalások, amelyek még a 80-as évek második felében is egyoldalú lelkesedéssel támogatták Moszkva külpolitikáját.*

Természetesen a külügyi bizottság hiánya nem jelentette a külügyi tevékenység hiányát. A legfontosabb példák a látogatásokra, tanácskozásokra, amelyekben az Ökumenikus Tanácsnak valamilyen szerepe volt, a következők: A moszkvai, bukaresti és belgrádi pátriárkáknak, valamint EVT, EEK és az EKD delegációk látogatása, fogadása, a kecskeméti és a dobogókői konferenciák szervezése, a grazi nagygyűlésen való részvétel tartalmi előkészítése; a balkáni háború alatt nyugati egyházi látogatók útjainak elősegítése; külföldi vendégek rendszeres informatív fogadása. A már említett nemzetközi női munkán túl csökkent, de nem szakadt meg a nemzetközi ifjúsági munkában való részvételünk sem, s én magam rendszeresen részt vettem az Egyházak Világtanácsa és az Európai Egyházak Konferenciája által, kifejezetten a nemzeti és regionális ökumenikus tanácsok képviselői és főtítkárai számára rendezett konzultációkon. Ezek egyike egyébként Debrecenben került megrendezésre.

Ezen túlmenően alakult ki az Ökumenikus Tanács aktív és önálló nemzetközi tevékenysége az Európai Ökumenikus Egyház és Társadalom Bizottságban, ahol rendes taggá lett 1995-ben, s amely bizottság elnökségében is helyet kaptam az elmúlt három esztendőben. E bizottság immáron az Európai Egyházak Konferenciájának Egyház és Társadalom Bizottságaként működik tovább 24 taggal, amelynek szintén tagja lehetek, de megőrizte két fontos irodáját Brüsszelben és Strasbourgban. E bizottság szerepe továbbra is az, hogy az európai integráció folyamatában mintegy kétirányú megfigyelői, tájékoztatói és döntéseket befolyásoló tevékenységet folytasson az európai egyházak és az európai intézmények között. Az Európai Unió bővítésének folyamatában vállalt előmozdító, az ügy érdekében az egyházakat is mozgósító szerepe kiemelkedik az Egyház és Társadalom ügyeivel foglalkozó egyéb tevékenységének sorából.

6. *Volt még sok más is.* Az elmondottakon túl, hosszú azoknak a kisebb vagy nagyobb, látványosabb vagy kevésbé látványos szolgálatoknak sora, amellyel az Ökumenikus Tanács kitöltötte napjait az elmúlt hét esztendőben. Ezek sem maradhatnak teljesen említés nélkül.

a.) Pénzügyi jellegű tevékenységként továbbra is intéztük az egyházi építkezésekhez nyújtandó úgynevezett ECLOF kölcsön ügyeit. Inflációs, és a bankok által sokszor diktatórikusan uralt világunkban sok gyülekezetünknek és intézményünknek tudunk fél vagy 1–2 milliós kölcsönt nyújtani az egyébként is alig elérhető banki kamat feléért.

Itt kell említést tennünk a működtetett vendégházról, amely visszatérő vendégköre által elismerést szerzett, és az ezzel kapcsolatos adományokkal az Ökumenikus Tanács költségvetésében jelentős bevételt biztosított.

Évek óta nem tudjuk sikerre vinni a lágymányosi telekünk ügyét, amelyet a Világkiállítással összefüggésben egy ökumenikus központ építésére igényeltünk. Mint sokan tudják, egy szerződés keretében kaptunk telekhasználati jogot 1995-ben, amelyre később a Kormány mégiscsak igényt tartott és cserelket ígért. Ennek megvalósulása évekig húzódott, s most abban az állapotban van, hogy egy 5000 négyzetméternyi terület felét 99 évi használatba kapunk, de azt csak akkor tudjuk építés céljára felhasználni, ha a telek másik 50 százalékának használati jogát 12 millióért megszerezjük. A Kincstári Vagyonigazgatásnak ez a legutolsó ajánlata, amely a telekárakat ismerve önmagában kedvezőnek mutatkozik. Azonban, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a Világkiállítás lendületében minden más szempontot figyelmen kívül hagyva a Magyar Katolikus Egyház egy hasonló telekhez ingyen jutott hozzá, akkor a helyzet már nem olyan kedvező, sőt, egyenesen diszkriminatív ügyintézésnek tekinthető, amelynek megoldása – úgy tűnik – a legmagasabb egyházi és kormányzintű egyeztetés útján érhető csak el.

Legnagyobb fiasónk is kötődik a pénzügyekhez, ez pedig az Ökumené Nyugdíjpénztár ügyének kezdeményezése és sikertelensége. E mögött az a meggyőződés húzódott, hogy az egyházaknak is vállalkozni kell – ugyanúgy, ahogy a múltban is tettek. S ez a vállalkozásnak az a módja lett volna, amelynek történelmi példája van, és etikailag nemcsak egyszerűen elfogadható, de alkalmas kínál diakóniai – karitatív szempont figyelembevételére. Ezek mellett 10–15 ezer tagsággal úgy működhetett volna, hogy hordozta volna az Ökumenikus Tanács teljes kiadását, a későbbiekben pedig egy-egy nagyobb egyházi projektumunkhoz (iskolák, misszió, diakónia) is jelentősen hozzájárulhatott volna. Sajnálatos, hogy általában érdektelenség és értetlenség, egyes esetekben pedig (például a Budapesti-Északi Református Egyházmegye részéről) rosszhiszemű ellenségeskedés kísérte. Ennek nem lehet más eredménye, mint presztízsvesztés a támogató egyházvezetőség számára, és cca. 7 millió forint veszteség a befektető Giant Media Kft.-nek. *Illesse köszönet azokat, akik a múlt jó példája és józan mérlegelés alapján felelősséggel vállalták a kezdeményezést és testvéri türelmes méltósággal a veszteséget.*

Összefoglalandó elmondhatom, hogy az elmúlt hét évet a takarékoság és az önmegtartóztatás jellemezte. A tagegyházakra csak a legszükségesebb terhek nehezedtek. Kötelességemnek éreztem az anyagi szükséglet más forrásból való előteremtését is. *Így az egyházak hozzájárulása mindig a költségvetés 35 %-a alatt maradt, a 65 % forrását máshol találtam meg.* Ugyanakkor a megnövekedett „tevékenységi” kiadások mellett gondoskodtunk a székházunk állagmegóvásáról, a legfontosabb irodai feltételek biztosításáról, a fizetések értékének megőrzéséről, s nem utolsósorban a lekötött tartalék értékének megőrzéséről. *Ez csak úgy volt lehetséges, hogy a bevételek minden lehetőségét igyekeztem megragadni, és a kiadások minden lehetőségét elkerülni.*

c.) Nem hanyagolható el az a konzultatív-tanácsadó szerep sem, amelyet az Ökumenikus Tanács hivatala végzett mind a gyülekezetekkel, mind a társadalmi szervezetekkel,

mind kormányhivatalokkal és természetesen magánszemélyekkel. Ezek során hiszem, hogy eligazító segítséget tudunk nyújtani gyülekezetekben felmerült problémákra. Választ tudunk adni egyéni és családi életet érintő ökumenikus természetű kérdésekre, és talán csökkenteni tudtuk ezzel a tevékenységgel az elmúlt évtizedekben burjánzó dilettáns, sokszor egyenesen hajmeresztő társadalmi ökumenizmus megnyilatkozásait is. Talán ez a *jószolgálat* nagyobb teret kaphatna az olyan kényes közegyházi területeken is, ahol az ökumené szempontjai nyilvánvalóan jelen vannak, például felekezeten belüli és felekezetek közötti feszültségek, az oktatás ügyei az óvodától az egyetemig, a fegyveres testületekben, kórházakban és a tömegközlekedésben végzendő lelkipásztori munka stb.

d.) Szólnunk kell még a nyilatkozatokról, állásfoglalásokról, amelyek évfordulók kapcsán, például a II. Világháború befejezésének 50 éves évfordulóján adtunk ki, vagy a választásokkal, abortusszal, a templomfosztogatásokkal, a koszovói válsággal kapcsolatban tettünk.

III. Az utolsó szó jogán

Az elmúlt hét esztendő munkáját, tendenciáit, sikereit, kudarcát egyebek mellett a fentiek szerint látom. Bizonyára sok minden mást lehetett volna még tenni, vagy ezeket másképp tenni. Amire mindenkiben és mindeneken túl igyekeztem az az, hogy ökumenikus hivatalnoki tisztségemet részrehajlás-mentesen és az Elnökséggel lehetőség szerint mindig egyeztetve töltssem be. Magamat hivatalnoknak neveztem, de a munkának nagy részét szívbeli elkötelezettséggel tudtam végezni. A szimbólumok iránt érzékeny emberek szokták mondani, hogy nem csoda, hogy nem halad az ökumené hajója, hiszen az árbócon nincs vitorla. Az ötvenéves évfordulás könyvünkön olyan hajó van már, amelynek vitorlája is van. *Én magam is ilyen vitorla kívántam lenni az Ökumenikus Tanács hajóján, érzékeny minden előrevivő szellőre, de tehetetlen a szélcsenddel és a viharokkal szemben.*

Ez a hét évnek a „hozott anyaga”, amelyet a hivatalnok objektivitásával és felelősségével teljes egészében vállaltam, és amelynek nagy részét az ökumené iránti elkötelezettséggel és lelkesedéssel is munkáltam. Ezt bár hivatásosként – még kompromisszumok árán sem – munkálhatom a jövőben, de remélem, hogy az ökumené, „a lakott föld” Urának elhívottjaként tehetem azt továbbra is. Addig is azon tűnődöm – az allegóriát nem túlfeszítve –, hogy a hét éves szolgálat lejártakor, az új időszak hajnalán Ráheles örömmel, Leás kompromisszummal, vagy netán magamra hagyatottan tekinthetek a jövőbe.

Most köszönetet mondok mindazoknak, akik jóváhagyásával, segítségével, közreműködésével együtt végezhettem a munkát. Így mondok köszönetet két elnökömnek, dr. Viczián Jánosnak és dr. Harmati Bélának, az Elnökség tagjainak, a bizottságok elnökeinek és aktív tagjainak, az iroda és a székház munkatársainak. Mindezeket túl pedig a Minden-ség Urának, aki amikor a császár „rendeletet adott ki”, hogy az egész ökumenét számolják össze, számontartó szeretettel hajolt Krisztusban a világhoz. Ugyanő türelmes szeretettel tartotta számon a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa elmúlt hét esztendejét s benne az én munkámat is.

Egyedül Övé a dicsőség!

Dr. Bóna Zoltán

Együtt hirdessük Jézus Krisztust!

Az Ökumenikus Tanulmányi Központ nyilatkozata az ökumenizmusról

1. A végéhez közeledő év és a küszöbönálló esztendők kerek évfordulói különös és kiemelkedő időszzerűségeket kölcsönöznek az egyházak és a keresztyének egységéről, az ökumenikus mozgalomról szóló megnyilatkozásoknak és a velük kapcsolatos cselekedeteknek. Újra emlékeztetünk arra, hogy a hivatallóssá vált modern ökumenikus mozgalom legfontosabb szervezete 50 évvel ezelőtt indult el útjára; az 1999-es esztendő Jézus Krisztus születése 2000. évfordulója előkészítésének kiváltképpen való ideje lesz; a magyar vonatkozás is, hogy már most készülünk a magyar államiság megünneplésének 1000. évfordulójára. *A most mindenkit érintő nagy kérdés így hangzik:* hogyan lép át a keresztyénség a harmadik évezred küszöbén? Levonja-e az elmúlt évszázadok és évszázad keserű és romboló eseményeinek, s előremutató mozzanatainak a tanulságait, vagy „az embert istenné emelő” vakságban becsukja szemét a kor valóságos követelményei előtt?

2. Megállapítható, hogy a bibliai üzenet Jézus Krisztus anyaszentegyházát minden fájdalmas szakadás, véleménykülönbség és feszültség ellenére is *összetartozónak* látja. Mindennél sürögősebb ebben az időszakban, hogy a hétköznapiakban beigazolódjék gondolataink, szavaink és tetteink által az apostol Szentírásban kifejezett imádsága: „egy Lélekben, egy szívvel, együtt küzdve az evangélium hitéért” kell megállnunk (Fil 1,27).

3. Úgy tűnik, hogy a keresztyének és keresztyén egyházak egységének kérdése a mi korunkban különös kihívást jelent és sajátos formákat ölt most, amikor a világot egyrészt a robbanásszerűen megnőtt mobilitási képesség, másrészt az ugyancsak megnőtt kommunikációs valóság jellemzi. Néhány órán belül el lehet érni minden, az ember által lakott és nem lakott helyet a földgolyón; sőt már kilépett az ember a világűrbe és kíváncsian kutatja, létezik-e élet más égitesteken is? Elengedhetetlen követelmény az emberek gyors érintkezése egymással és kapcsolatok létesítése. Ezek nélkül a keresztyének egysége megvalósításának ügye is kérdésessé válnék, ami a misszió számára jelentkező új kihívásokat gyengítené.

4. A kissé talán elnagyolt, de a megszokott felosztás szerint az „ökumenét”, „az egész földet” (Lk 2,1) három részre tagoljuk ebben a Nyilatkozatunkban:

a.) A harmadik világban a fejlődő országokban, amelyek az előző évszázadokban kiváltképpen a keresztyén misszió területeinek számítottak, a nagy, nem-keresztyén vallások megújulásának vagyunk tanúi: muszlimok, buddhisták, hinduk, zsidók, stb. túl akarnak lépni az emberi technológiát isteni szintre emelő akarat: keresik és kutatják Istent, mert szükségük van rá! Ezek a vallások és mozgalmak a fejlődő világban különösen nagy kihívást jelentenek. A nagy kérdés így hangzik: mi a keresztyének válasza mindezek ismeretében? Elkerülhetetlennek tűnik a nagy világvallások képviselőivel folytatott párbeszéd, sőt az egységes cselekvés is az egész emberiséget érintő morális kérdésekben.

b.) Az északi, fejlett ipari világban, a hagyományosan keresztyén népek körében korunkban főleg két irányzat

érvényesül. Egyrészt a szekularizáció, az elvilágiasodás hódít tért: egyre nagyobb számban fordulnak el az emberek vallástól és egyháztól. Másrészt a mobilitás és a kommunikáció következtében megjelentek a hagyományos keresztyén területeken is a megújuló nem keresztyén vallások és szekták jellegű mozgalmak képviselői. Főleg a fiatalok körében kiábrándultság és istenkeresés egyszerre tapasztalható.

c.) A megbukott kommunista rendszer országai „átmeneti társadalmakban” élnek. Ezek mindenképp fejlődni és modernizálódni, illetve „felzárkózni” akarnak. A vallás – a keresztyénség – itt bizonyos fokig újra divatba jött, s vele együtt felerősödött a felekezetieskedés is. Ez természetes. A keresztyén egyházak megújulása csak az adott hitvallásos egyházak keretei között és alapján történhet. E két jelenség nem zárja ki egymást, egészen addig, amíg a másikat nyitott módon szemléli, azaz az eltérő formájú keresztyénséget nem támadja és tagadja, hanem megérteni akarja és kész vele együttműködni. Az apostol intése szerint „az egész test... egybeilleszkedve és összefogva, a különféle kapcsolatok segítségével, és minden egyes rész saját adottságának megfelelően működve gondoskodik önmaga növekedéséről, hogy épüljön szeretetben” (Ef 4,16).

A felekezetieskedés irányzatának végső korlátja, sőt bizonyos legitimációja az, hogy a megújuló keresztyén egyházakban érvényesüljön a nyitottság és a szeretet, képesek legyenek folyton emlékezni arra, hogy bennük nem az elzárkózás és a gyűlölködés kell, hogy éljen, hanem azt a felhívást kapták, hogy „aki szereti Istent, szeresse a testvérét is” (1Jn 4,21).

5. Ilyen körülmények között az egyházak egységére, a közös missziói bizonyoságtételre hívó mozgalom korunk követelménye. Ezt ismerte fel a legnagyobb keresztyén egyház, a római katolikus is a II. Vatikáni Zsinatban és fokozottabban azután, amikor korábbi évszázadok álláspontjait felülvizsgálva, egyre erősebben emeli fel szavát a keresztyénség és a keresztyén egyházak missziói egységéért, miután az egységtörekvést a protestánsok és az ortodoxok már hosszabb ideje zászlójukra írták.

6. A keresztyéneknek nem szabad lemondaniuk a valamennyiőjüket egyesítő Apostoli Hitvallásban olyan gyakran megvallott hittükről: „hiszem az egyetemes keresztyén anyaszentegyházát” és azokról a szentírási igazságokról, amelyekre ez a hitvallási tétel épül, nevezetesen az ígétről: „Egy a test, egy a Lélek, aminthogy egy reménységre kapatok elhívást is: egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség. Egy az Istene és Atyja mindenknek; ő van mindenk felett és mindenk által és mindenkben” (Ef 4,4–6).

7. Napjainkban a nagy évfordulókra emlékező időszakban különösen figyelni kell és engedelmesen fogadni az összefogásra szólító szavakat. Látnunk kell az „idők jeleit” (Mt 16,1–4) és meg kell ragadni a kairoszokban, a korszakokban jelentkező lehetőségeket:

– *imádságban kell hordozni* felekezeti különbség nélkül az egész keresztyénségnek az ökumenikus intézményeket;

- *szerezzük kell gondolnia* a saját felfogásától eltérő hittek megvallóira;
- *segítenie kell* a hivatalos, vagy a számszerűen növekvő nagyon sok nem hivatalos, a keresztyének egységmozgalmát szolgáló intézményeket és kez-

deményezéseket, mert ezt kívánja Jézus Krisztus örömezene korunknak megfelelő újszerű hirdetésének a világméretű igénye.

Budapest, 1998 adventjén

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

Európai Keresztyén Környezetvédelmi Hálózat

(Sajtóközlemény)

1998. október 21–25. között a csehországi Vilemov Ortodox Akadémián 24 európai állam 60 képviselője vett részt az Európai Keresztyén Környezetvédelmi Hálózat alakuló ülésén. A résztvevők az Európai Egyházak Konferenciája és egy nemzetközi kezdeményező csoport meghívására, az európai protestáns és ortodox egyházak, a Római Katolikus Püspöki Konferencia, valamint ökumenikus és egyházi szervezetek képviselőitől voltak jelenek.

Az újonnan létesült Hálózat célja: megerősíteni az egyházak ökológiai vonatkozású felelősségét; elősegíteni és támogatni a nemzeti és felekezeti határok fölötti együttműködést; európai szinten kidolgozni a környezetvédelmi kérdésekkel kapcsolatos kezdeményezéseket.

Úgy látjuk, hogy az egyre erősödő európai integrációs folyamatban igen lényeges, hogy az egyházak felemeljék szavukat a megőrizhető és fenntartható Európa és egy tisztább világ érdekében.

A Vilemovban jelen levők egyhangúlag támogatták a Hálózat létesítését, és egyetértettek a javasolt szervezeti struktúrával. Egy nemzetközi koordináló bizottság fogja bővíteni a Hálózatot és fogja előkészíteni a jövő évi gyűlést. A tagok közötti kapcsolattartás és kommunikáció érdekében az Internetre honlap került. Az alapító gyűlés egyetértett különböző munkacsoportok kijelölésében, amelyek a következő sürgős kérdések ügyében dolgoznak: klímaváltozás, egy évenkénti „Teremtés Napja” kijelölése, járműves közlekedés és mobilitás, az „Agenda 21” helyi szintű megvalósítása, öko-menedzsment és öko-gazdaság, biotechnológia és bioetika. A Hálózat központi irodája az Európai Egyházak Konferenciájának genfi székházában kap helyet.

„Az egyéni fogyasztási szokásaink és az életszínvonal csökkentése nélkül nem érhetünk el gyökeres változásokat... Az emberi élet és a természet értékeivel való következtelen bánásmódtól kell új ökológiai öntudat felé elindulnunk.” Ez volt az alap gondolata annak az előadásnak, amellyel Vaclav Mezricky, a prágai Károly Egyetem *Környezetvédelmi jog* Fakultásának professzora a Hálózat létrehozásának tervét támogatta. „Amióta a környezetvédelmi kihívásokra keresem a válaszokat és megoldásokat, az önök gondolatát, egy Európai Keresztyén Környezetvédelmi Hálózat létrehozásának a tervét tartom a legbiztosabbnak.”

Az Európai Keresztyén Környezetvédelmi Hálózat létrehozása közvetlen módon teljesíti az elmúlt évi, a Keresztyén Egyházak Konferenciája és az Európai Püspökök Konferenciájának a Tanácsa által szervezett, több, mint 10.000 európai keresztyén részvételével megtartott Második Európai Ökumenikus Nagygyűlés egyik ajánlását.

„Az egyházak nem maradhatnak közömbösek az emberi beavatkozásoknak a természeti világ épségét veszélyeztető, egyre rombolóbb hatásával szemben. Akik Istent Teremtőként ismerik el, azoknak az Isten által teremtett életet kell védeniük” – áll a vilemovi alapító gyűlés zárónyilatkozatában.

A Vilemovban töltött öt nap alatt világossá vált, hogy az egyházaknak, a különböző teológiai megközelítések ellenére, részt lehet és kell vállalniuk egy fenntartható és megőrizhető európai életforma kialakításában. A résztvevők közös megbeszélései és a környékbeli ökológiai létesítmények meglátogatása az egyházak környezetvédelmi kezdeményezései helyi és regionális szintű megvalósításainak változatos lehetőségeit tárták fel. A Hálózat igen fontos feladata a konkrét tervek és elképzelések nyilvánossá tétele és támogatása.

A Hálózat alapító gyűlése zárónyilatkozatában felhívást intézett az egyházakhoz, hogy kövessék az Ökumenikus Pátriárkátus példáját, hogy az egyházi éven belül, egy kijelölt napon, a Teremtésre istentiszteleti keretekben emlékezzenek, valamint az egyes gyülekezetekben gyakorlati jellegű kezdeményezéseket szorgalmazzanak.

Közreadja:

Karsay Eszter

SZEMLE

Möller Christian: A lelkigondozás története...

Chr. Möller (Hg): *Geschichte der Seelsorge in Einzelporträts*, I. II. III. Göttingen 1994. 1995, 1996

Az ezredforduló protestáns gyakorlati teológiájának egyik újdonsága a Christian Möller professzor szerkesztésében nemrég jelent lelkigondozás-történet. A grandiózus mű több szempontból is figyelmet érdemel. Először azért, mert konkrét paradigmák seregével igazolja a pomenika-oktatás nagy felismerését, miszerint a lelkigondozás-didaktika egyik leghasznosabb eszköze a lelkigondozás története a maga pozitív és negatív tanulságaival. Másodszer azért, mert hézagpótló mű. Amint az előszóban olvasható, a szerkesztő szerint jó száz éve nem jelent meg a szakirodalomban protestáns lelkigondozás-történet. Utoljára 1897/98-ban publikálta

August *Hardelnad* „A speciális lelkigondozás története a reformáció előtti egyházban és a reformáció egyházai-ban” c. művét. (A német szerkesztő természetesen nem tudhatja, hogy magyar nyelven *Makkai Sándor* tollából 1950-ben cikksorozat formájában jelent meg értékes lelkigondozás-történet.) Még inkább figyelemre méltóvá teszi Möller professzor és munkatársai könyvét a lelkigondozás szakembereinek az a felismerése, hogy a keresztyén lelkigondozás ide s tova egyre inkább elveszti identitását, ha elfelejtkezik a maga történetéről. Erre a jelenségre elsőnek Thomas C. *Oden* amerikai professzor mutatott rá még 1977-ben, az edinburghi lelkigondozói konferencián. Az idő – mondotta a neves amerikai lelkigondozó – megérett a *klasszikus keresztyén lelkigondozás újrafelfedezésére*. Könyvünk ezt az újrafelfedezést kívánja szolgálni. Mégpedig oly módon, hogy nem keresztemetszetben, tehát problémák szerint csoportosítva, hanem hosszmetszetben, azaz kronológiai sorrendben, a keresztyén és keresztyény lelkigondozás nagy alakjainak portréival mutatja be a keresztyén és keresztyény lelkigondozás történetének tanulságait. Az egyes fejezeteket a szerzők három részre tagolják: életrajzi adatok, példaszövegek a tárgyalt szerzőtől és következtetések. Az impozáns vállalkozás alapvető célja az, hogy a keresztyén lelkigondozás találjon vissza saját gyökereihez!

Jóbtól Kempis Tamásig

Az *első* kötet az előszó és a lelkigondozás fogalmának keletkezését bemutató bevezető tanulmány után három nagy részben adja elő anyagát. *Lelkigondozás a Bibliában*: Zsoltárok, Jób, Pál apostol és a János evangéliuma. *Lelkigondozás az ógyházban*: Keleten a pusztai remeték, Basilius, Hieronymus és Chrysostomus. Nyugaton: Ambrosius, Augusztinus, Nursiai Benedek és Nagy Gergely. – *Lelkigondozás a középkorban*: Clairveauxi Bernát, Bingeni Hildegard, Eckhardt mester, Tauler János, Sienai Katalin és Kempis Tamás. Ezeknek a dolgozatoknak az első pozitív felismerése az, hogy a lelkigondozás fogalmát sem az Ó, sem az Újtestamentumban nem találhatjuk meg. A lelkigondozás az ÓT-ban annyit jelent, mint „segítségnyújtás a fellélegzéshez”, vagy „segítségnyújtás a panaszkodáshoz”, vagy „segítségnyújtás Isten magasztalásához.” Segítség ahhoz, hogy az ember újra bekapcsolódhassék Isten lélegzet-ritmusába. A héber lelkigondozás legdöntőbb aspektusa: Minden lélek (mindenki, aki lélegzik) dicsérje az Urat” (Ps 150,6). Az ÚT nagy meglepetése az, hogy nincs semmiféle kapcsolat „lélek” és „gond” között. Sőt egyenesen így szól a tanácsa: „Ne aggódalmaskodjatok a ti életetek (psychétek) felől!” Az újabb kutatások igazolják egyrészt J. *Schniewind* tézisét, a lelkigondozás az ÚT-ban annyi, mint paraklézis. Másrészt W. *Trillhaas* definícióját, miszerint a lelkigondozás az ÚT-ban annyi, mint Krisztus testének gondozása a maga tagjaiban (vö.: 1Kor 12; Róm 12; Ef 4; és 2Kor 11,28). *Möller* szerint azonban a „jó Pásztorról”, az „ajtóról”, a „nyájról” (Jn 10) szóló archetipusos képes beszédben is a bibliai lelkigondozás alapmodelljét ismerhetjük fel. Azt a lelkigondozást, amely utána megy az elveszetteknek, a tévelygőknek, a gyengéknek, s őket Isten védelmébe ve-

szi. Ugyanakkor pedig Jézusnak a betegekkel és megszállottakkal szemben tanúsított magatartásában a terapeutikus, sőt exorcista lelkigondozás bibliai modelljét lehet felismerni. A Zsoltárok könyve is kimeríthetetlen tárháza a lelkigondozásnak. Éspedig annak a lelkigondozásnak, mely a dicséret és panaszkodás által életadó fellélegzéshez segíti az embert. A Bibliának olyan sok lelkigondozó oldala van, hogy a lelkigondozás története úgy is tekinthető, mint a bibliai lelkigondozás magyarázatának a története. Minden korszak a Krisztus testének a maga tagjaiban történő gondozása egyik vagy másik bibliai aspektusát érvényesíti.

Az első kötet dolgozatainak másik, igencsak figyelemreméltó eredménye az a felismerés, hogy az ógyház lelkigondozása tulajdonképpen az ógyházi diakónia formájában történik. Az ógyház diakóniájában a lelkigondozás és a testi gondozás, amint azt a Cselekedetek 6 is mutatja, a legszorosabban összetartozik. A diakónus látogatja a betegeket és megnevezi őket a gyülekezeti istentisztelet közbenjáró imádságában. A diakónusok az istentiszteleten konszekrált kenyeret elviszik a betegeknek így azok is részesednek az istentiszteleten összegyűlt adományokban. Az ógyházi lelkigondozás neuralgikus kérdése az egyházfegyelm gyakorlása. Az üldözések után jelentkezett a „lapsik” (a Krisztust félelemből megtagadó, bukott keresztyének) problémája. Szabad-e az elesetteket a nem elesetteknek elítélni? Hogyan lehet velük szemben kegyelmet gyakorolni úgy, hogy a bűnbocsánat ne legyen olcsó kegyelem? A probléma komolyságát érzékelteti Péter apostol Jézushoz intézett kérdése, hányszor lehet megbocsátani? Az ógyházi lelkigondozás harmadik formája, speciális változata a szerzetesek, remeték, szent férfiak lelki vezetése. Ezek a férfiak hősies harcot folytattak a démonokkal, a sötétség hatalmaival, s ebben a küzdelemben nagyhirű, keresett, sok tapasztalattal rendelkező lelkigondozókká lettek. Szokás szerint egy-egy „apophthegmatát” azaz rövid, pregnáns mondatokat, életszabályokat adtak a hozzájuk fordulóknak.

E korszak vizsgálata hozta felszínre a harmadik felismerést is, hogy ti. hogyan változik meg a kappadóciai atyáknál, Nazianzi Gergelynél és Basiliusnál a therapeia és psychés therapeia ton psychonná, azaz a lelkigondozás a lelkek gondozásává. Ez a többes szám a püspök sok lélekért hordozott felelősségére mutat. Az egyes lélek gondozása mellé lép tehát a lelkigondozás történetében a cura animarum. 1215 óta az évenként kötelező gyónás lett az az alkalom, mely a lelkek gondozását (cura animarum) egyháziilag szentesítette, illetve intézményesítette. A reformáció a gyónást mint a lelkigondozás lehetőségét nem kívánta megszüntetni, csak annak kényszerjellegét feloldani. Ettől kezdve a lelkigondozás évszázadokon át annyit jelent, mint cura animarum generalis. A lelkigondozás egyik dimenziója lesz a prédikáció, a sákramentumi életnek és a gyónásnak. Martin *Bucernél* jelentkezik újra a lelkigondozás egyházfegyelmként való értelmezése. A lelkek gondozásának fogalma a 18. században kezd egyre inkább elhalványulni. A lelkigondozás singuláris fogalma marad életben, ami azonban ekkor már egyszerre jelenti a cura animarum generalist és speciálist. A lelkigondozás fogalmának gyengesége abban van, hogy elveszett belőle az ekkléziológiai jelleg. Ez az első kötet végső nagy figyelmeztetése.

A második kötet az előszó és a bevezető általános tájékoztató után két nagy fejezetben rendezte el arcképeit. *Lelkigondozás a reformáció korában* c. alatt Luther, Staupitz, Zwingli, Bucer, Kálvin, Loyola, Avilai Teréz, Keresztes János, Salesi Ferenc és Spee Frigyes lelkigondozói portréját mutatja be. *Lelkigondozás az orthodoxia, a pietizmus és a felvilágosodás cím* alatt Arndt János, Müller Henrich, Scriver Christian, Spener, Tersteegen, Zinzendorf, Wesley, Jung-Stilling, Oberlin, Sailer, Hofbauer és Claudius Mátyás lelkigondozói munkásságával ismerteti meg.

Ezekből a dolgozatokból mindenekelőtt a lutheri és kálvini lelkigondozás rokonsága világosodik ki. E rokonság beszédes dokumentuma a meissenai Johannes Rivius 1548-ban publikált „De officio pastoralis ministrorum ecclesiae” c. műve. Rivius is ajánlja a visitatio domestica gyakorlását, ha nem is magukban a családi otthonokban, hanem a sekrestyében. A beteglátogatást természetesen otthon kell végezni, olyan gyakran ahányszor csak lehet. A beteget a bűnbánat által kell a hit vigasztalásában részesíteni. Gyónás és úrvacsoravétel a lelkigondozás célja, hogy a beteg lélek egészen átadhassa magát Isten akaratának. A lutheránus és a református lelkigondozás azonban a letagadhatatlan rokonság ellenére is megőrzi a maga sajátos vonásait. A speciális lelkigondozás a lutheri egyházakban a lelkész előtti magángyónás formájában történik. Mivel évente négyszer volt erre alkalom, ezért a házilátogatás nem volt gyakorlatban. Ezzel szemben a református gyülekezetekben az 1568-as weseli határozatok alapján a házilátogatás a lelképásztor kötelessége volt, akinek ezt a presbiterekkel együtt kellett gyakorolnia. A református egyházakban a magángyónás nem volt kötelező.

A római katolikus lelkigondozás a 16. 17 és 18. században a tridenti zsinat (1545–1563) szellemében történt. A püspököknek pontosan körülhatárolt lelkészi körzetekben kellett híveiket beosztani. Bevezették a „liber animarumot”, a lelkészi körzet (plébánia) tagjainak névjegyzékét. A híveket a lelkésznek személyesen kellett megismerni, számukra a sákramentumokat kiszolgáltatni, őket a rendszeres misereszvéltre kötelezni s a szegényekről atyailag gondoskodni. A lelkésznek a segédlelkészek nyújtottak segítséget a kiterjedt munkában. Az 1540-ben alapított Jézus Társaság alapvető feladata volt a lelkigondozás erősítése, támogatása.

Ez a rész egészen új eredményekkel szolgál a protestáns ortodoxia lelkigondozását illetően. A pietizmus óta uralkodik a vélemény, hogy az ortodoxiát csak a száraz tan, a doctrina érdekelte s nem sok figyelmet szentelt az egyes ember élete iránt. Holott – mutat rá könyvünk – az egyik legnevesebb ortodox teológus, Johann Gerhard nemcsak egy nagy átfogó dogmatikát tett le az asztalra, hanem a hívek épülését inspiráló „Szent elmélkedéseket” is, sőt egy lelkigondozó vigasztaló könyvecskét is fia halála alkalmából. A 17. század teológiai fakultásai igencsak érdeklődtek a lelkigondozás kérdéseiről. A kutatók szerint az az anyag, amivel a lelkigondozásnak dolga van, teológiailag soha nem került olyan alapos feldolgozásra, mint éppen a 17. században. Az evangélikus egyház legjobb pásztorálteológiáját ebben az év-

században J. L. Hartmann írta. Az sem lehet véletlen – mutat rá Möller – hogy a legjobb és legmélyebb vigasztaló énekek, csakúgy, mint az átfogó építőkönyvek az ortodoxia idején keletkeztek.

A pietizmust a kutatások fényében úgy is tekinthetjük, mint lelkigondozó mozgalmat. Új volt benne a reformstratégia, ti. az a törekvés, hogy a gonoszok és vallástól elidegenedettek megjavítása helyett a kegyeseket akarta egybegyűjteni. Spener ettől remélte az egyház megújulását. Ez a törekvés hatott a lelkigondozásra is, ami most már kis csoportokban beszélgetések formájában történt. Egyre több laikust vontak be a lelkigondozóképzésbe. A pietizmusban különösen is kifejlődött a levél-lelkigondozás. A lelkigondozás célja az ember istenképiségének helyreállítása a lélekben. A külső egyházfegyelem és kényszer helyére a lélekre való pszichikai ráhatás lépett. Ezért a pietista lelkigondozás nagy figyelmet szentelt a különböző lelkiállapotok ismeretének. Filipp Frasenius 1748 és 1760 között évente megjelentő „Pásztorálgyűjtemény”-ében lelkigondozói eseteket mond el azoknak a pszichológiai folyamatoknak a leírásával, mely folyamatok az ember megtérésekor szoktak lejátszódni.

Ha a pietizmus azt vetette szemére az ortodoxiának, hogy az csak külsőlegesen és a kényszersgyónás formájában gyakorolta a lelkigondozást, úgy a felvilágosodás joggal vetheti a pietizmus szemére, írja Möller, hogy csak a lélekre szűkítette le a lelkigondozás értelmét, azaz az érzelmi, hangulati szférával törődött, figyelmen kívül hagyva az ember intellektusát és a társadalom általános jólétét az egyes ember lelkiüdvének kedvéért. A felvilágosodás is akar vigasztalni és építeni, csak hogy egészen más módon. Értelmi síkon. E törekvésre jellemző Johann Friederich Weitenkapf lelkigondozó irata 1765-ből „Vernünftige Trostgründe bei den traurigen Schicksalen der Menschen”. A felvilágosodás lelkigondozásában többé nem a lélek üdvösségéről van szó, hanem az egyes ember társadalmi hasznosságáról és erkölcsi állapotáról gondoskodni. Johann Lorencz von Mosheim bibliai erkölcsstanában a lelkigondozás úgy szerepel, mint „általános keresztyén kötelesség”. Cél a felvilágosítás és erkölcsi javítás. A lelkigondozás többé nem akar lelkivezetés lenni. A baráti érintkezés dolga. A lelkigondozás célja a boldogság, megnyugtatás, megelégedés. A lelkigondozás „vallás-erkölcsi népnevelés” (F. H. Schwarz). A pietizmus és a felvilágosodás lelkigondozás-értelmezése bár sokban különbözik, mégis van eset, amikor egybeolvad, úgy, ahogyan azt pl. Oberlin megragadó tevékenységében láthatjuk. De a pietista Jung Stillinget is elismerte a felvilágosodás mint lelkigondozót. Ugyanakkor azonban Clemens Maria Hofbaerneknél Bécsben nagy nehézségei támadtak, mert a liturgikusan gazdagon kiformált istentiszteletnek tulajdonított lelkigondozó hatást, s ezzel szembekegyelt kora racionális áramlatával. Hasonlóképpen járt Claudius is, amiért konfrontálódni merészt a ráció diktatúrájával.

Schleiermachtetől Rahnerig

A harmadik kötet az előző kettőhöz hasonlóan előszóval és bevezető tanulmánnyal (Möller) kezdődik. A kötet anyagát a szerkesztő három nagy fejezetben ren-

dezte el. *Lelkigondozás a tizenkilencedik században* címmel Schleiermacher, Vianney János, az arsi plébános, Hebel János, Gotthelf Jeremiás, Kierkegaard, Löhe, a Blumhardtok lelkigondozó munkásságával ismerkedhetünk meg. – *Lelkigondozás az első világháború után* c. alatt Mayer, Sonnenschein, Pfister, Wittig, Delp, Bonhoeffer és Wichert portréja kerül bemutatásra. – *Lelkigondozás a második világháború után* c. pedig könyvünk a közelmúlt nagyhatású lelkigondozóinak hagyatékát és impulzusait tárja fel, Giergensohnét, Thurneysenét, Hiltnerét, Boursét, Petersét, Tackeét, az orosz ortodox lelkigondozókéét, a Starecekekét, s végül Rahnerét.

E kötet alaptétele szerint Schleiermachert nemcsak tizenkilencedik századi egyházatyának, nemcsak a gyakorlati teológia mint akadémiai tudomány megteremtőjének, hanem a tizenkilencedik és huszadik századi lelkigondozás inspirátorának is kell tekinteni. Ezt a tételt a vizsgált időszak négy lelkigondozás-értelmezése verifikálja: 1. A speciális lelkigondozás, 2. A lelkigondozás mint pásztoráció, 3. A lelkigondozás a gyülekezeti tagok kegyelmi ajándékai által és 4. A világi lelkigondozás.

1. *A speciális lelkigondozás.* A speciális lelkigondozás fogalma *Schleiermacher* gyakorlati teológiai előadásaiban jelentkezik, éspedig úgy, mint az egyházi szolgálat egy bizonyos ágát megjelölő terminus technicus. A lelkigondozás itt az egyes emberre irányuló tevékenységet jelenti. Már a pietizmusban is az egyes lélek üdvössége áll ugyan a középpontban, s tulajdonképpen a felvilágosodás is az egyes embert kívánta nagykorúságra segíteni. *Schleiermachernél* azonban a lelkigondozás kánonja már az önmagán való segítségre segítés, a gyülekezeti tag „szabadsága”. Tény és való, mutat rá Möller, hogy a lelkigondozás protestáns fogalma *Schleiermacher* óta a speciális lelkigondozás szempontjai szerint tájékozódik. A lelkigondozásnak ezt a leszűkített fogalmát találjuk azonban a *Schleiermachertől* teológiailag erőteljesen különböző *Claus Harmsnál* is, amikor pásztorális teológiájában „prédikatori”, „papi” és „pásztori” tevékenységről beszél. A pásztor feladata utánamenni az elveszett, vagy ahogyan ő mondja „a térbeli, fizikai, gazdasági, erkölcsi, dogmatikai, pszichikai vagy intellektuális okokból kívülálló lelkeknek.” Számukra kell megtalálni a szükséges isteni igét. De a tizenkilencedik század harmadik mértékadó gyakorlati teológusa, C. I. *Nitzsch* is úgy határozza meg gyakorlati teológiájában a lelkigondozást, mint Isten igéjének „alkalmazását” az egyes ember tudatának építésére. A lelkigondozás e speciális értelmezését találjuk a negyedik nagyhatású gyakorlati teológusnál, *Hans Asmussennél* is. Szerinte a lelkigondozás négy szemközti beszélgetés (von Mann zu Mann), melyben az egyes embernek úgymond „fejére olvassuk” az üzenetet. Hasonló definíciókkal találkozunk *H. A. Köstlinnél* is, *Eduard Thurneysennél* is. A lelkigondozás Isten igéjének hirdetése az egyes embernek. A cura animarum generalis mint olyan teljesen feledésbe merül. Ezt, az egyes emberre irányuló lelkigondozást csak megerősítette a *pszichoterápiával* való találkozás és párbeszéd. A lelkigondozás célja az egyes ember identitásának megtalálása lett. Ehhez társult még és *Sören Kierkegaard* felfedezte „ön-lelkigondozás” programja. A lelkigondozó minél inkább kiműveli a saját „Selbst”-jét, annál inkább tud segíteni másoknak önmaguk

megtalálásában. Hogy e tekintetben milyen közel állnak *Kierkegaard* és *C. R. Rogers* azt jól dokumentálja *M. Haymel* „Sören Kierkegaard mint lelkigondozó”. c. kötetünkben olvasható magvas tanulmánya. *Möller* professzor szerint azonban eljött az idő a teljes (egész) *Kierkegaard* felfedezésére. Mert egyrészt tény, hogy *Kierkegaard* azért tud építő beszédeiben olyan mélyen szántóan vigasztalni, mert az embert mint bűnöst szólítja meg, s bűneivel együtt vezeti Jézushoz. Ugyanakkor azonban – ez az érem másik oldala – *Kierkegaard* azért választja az egyes embert kristályosodási ponttá, hogy ezzel az anonim tömeget feloldja, s helyére az egyesekből összeáll, egymásért felelős gyülekezetet tegye.

2. *A lelkigondozás mint pásztoráció.* *Schleiermachertől* ered végeredményben a lelkigondozás szélesebb értelme, az ún. lelkivezetés is. A dolog érdekessége – mutat rá *Möller* –, hogy a lelkigondozásnak ez az értelmezése mégsem magánál *Schleiermachernél* és nem is a 19. és 20. század evangéliumi egyházaiban érvényesült, hanem a katolikus egyház lelkigondozás-tanában. *Alois Schrott* katolikus pásztorálteológus szerint a lelkigondozás nem egyik speciális tevékenysége az egyháznak, hanem minden, ami az egyházban történik, lelkigondozás! A Szerzetesrendek felvirágzása a 19. században, a keresztyén iskolákért folytatott harc, 1948 óta az ún. katolikus napok évenkénti megrendezése, az egyesületi élet inspirálása, a különböző laikus szervezetek működtetése el egészen a pápai enciklikákig, minden, de minden – lelkigondozás. A helyzetre jellemző, hogy a híres arco plébánost a lelkigondozás evangélikus története is említi (RGG³). A lelkigondozás katolikus értelmezésével szemben a lelkigondozás protestáns értelmezésének a hátránya, hogy sok mindent szem elől téveszt, ami a cura animarum generalis értelmében nagyon is hatással van a lelkigondozásra, így pl. a szociális mozgalmakat, a társadalmi fejlődést, a szellemi vitákat. A lelkigondozás tágabb értelmezésének *Möller* szerint az az előnye, hogy nyitott a társadalmi klímára, az egyházi atmoszférára, a lelki-szellemi mozgalmakra. A nagyvárosi lelkigondozásban világosodik ki, hogy a lelkigondozás nemcsak személyeket fog át, hanem struktúrákat is, melyek az egyesületek, organizációk, folyóiratok, segélyegyletek formájában öltenek testet. *Karl Rahner* azért olyan nagyhatású lelkigondozó, mert ő a keresztyénség misztikus dimenzióba való visszagyökereztetését nemcsak a négy szemközti lelkigondozói beszélgetés, hanem világnézeti viták témájává is tudta tenni. Az egyház egész közössége a lelkigondozás actusos subjektuma, mondja *Victor Schurr*. *Möller* kritikája: ha minden lelkigondozás, akkor eltűnnek a lelkigondozás világos kontúrjai.

3. *Lelkigondozás a gyülekezeti tagok ajándékai által.* *Schleiermacher* gyakorlati teológiai előadásaiban hangsúlyozta, hogy minden speciális lelkigondozás visszavezetendő a gyülekezet építését és a jövő gyülekezet előkészítését célzó tevékenységre. *Schleiermacher* itt a gyülekezeti tagok kegyelmi ajándékainak kölcsönös felhasználására gondol. Arra, amiről neves tanítványa *Alexander Schweizer* ír poimenikája előszavában. A lelkész feladata a gyülekezetben az egyetemes papság elvének megvalósulását munkálni. Az egyetemes papság a gyülekezeti tagok kölcsönös lelkigondozó tevékenységében realizálódik. Kölcsönviszony áll fenn lelkigondozás és is-

tentisztelet között is, mert a homiléta csak a lelkigondozás segítségével ismerheti fel, mit és hogyan kell prédikálnia. A kölcsönös lelkigondozás követelményét gyakorlatilag először Emil *Schulze* lelkésznek sikerült megvalósítania dresdén gyülekezetében. A gyülekezetet lelkigondozó körzetekre osztotta be. Elve: egy lelkipásztorhoz legfeljebb 3000 ember tartozhat. De a lelkigondozás így sem csak a lelkészek feladata volt, hanem a presbitereké s a diakónusoké is, sőt a „családapáké” is, azoké a férfiaké, akik a kisebb lelkigondozó csoportok élén állottak. Más volt a helyzet Neuendettelsauban *Löhénél*. Gyülekezete sokkal áttekinthetőbb volt, mint *Schulzeé*. De az igazi ok mégsem ez volt, hanem az, hogy *Löhe* újra felfedezte a magányonás jelentőségét. Ez a felfedezése az egész gyülekezet számára áldássá lett. *Löhe* egyesíteni tudta a lelkészi hivatalt, az egyetemes papság igényével úgy, hogy ebből hasznos csere támadt gyülekezet és az egyes ember között. A gyülekezet és az egyes ember összetartozása még világosabbá lett azonban *Blumhardt* möttlingeni és *Bad Boll-i* lelkigondozói tevékenységében. A *Blumhardtok* lelkigondozó tevékenységének Isten országa volt a motorja. Ez a lelkigondozás nemcsak az egyes ember problémáira volt tekintettel, hanem a társadalmi igazságtalanságok által okozott nyomorúságokra is. *Thurneysen* az egyházfegyelem követelményével gazdagítja a lelkigondozás tanát. Az egyházfegyelem célja nem a büntetés, hanem az egyes ember visszavezetése a gyülekezetbe. *Thurneysen* számára a gyülekezet a tulajdonképpeni tér, melyben a lelkigondozás „élő” marad. Az egyes ember és a gyülekezet kölcsönös cseréjének jelentősége már világosabb *Trilhaasnál*, aki a keresztség tényével alapozza meg a lelkigondozást. A lelkigondozás a Krisztus testéről való gondoskodás. Mivel Krisztus mint gyülekezet exisztál, ezért Ő a lelkigondozás tulajdonképpeni közép-pontja. Vezérige: 1Kor 12,26!

4. A világi lelkigondozás

Schleiermacher munkássága nemcsak a speciális lelkigondozás, nemcsak a gyülekezet, illetve lélekvezetés és gyülekezetépítés kontextusában végzett lelkigondozás számára adott jelentő impulzusokat, hanem az ún. világi lelkigondozás, a költők és írók által végzett lelkigondozás számára is. E lelkigondozás modelljei kötetünkben *Peter Hebel* és *Gotthelf Jeremias*. *Hebel* a maga kalendáriumi történeteivel gyakorolt pozitív lelkigondozói hatást a berni polgároknak. Ugyanígy *Jeremiás* az elbeszéléseivel, történeteivel. De rajtuk kívül is sok költő és író járult hozzá az olvasók kijózanításához, vigasztalásához, lelki egyensúlyuk visszanyeréséhez. *Möller* professzor itt ilyen neveket említ, mint *Stifter*, *Bonhoeffer*, *Dostojewskij*, *H. Miller*, *Wittig*, *Wiechert*. Ennek az ún. világi lelkigondozásnak jelentőségét mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy maga *Dietrich Bonhoeffer*, ez a nagyhatású biblikus lelkigondozó, élete utolsó hónapjaiban szívesen használta a nagy költők és írók lelkigondozását.

Értékelés

Christian Möller heidelbergi professzor eddig is több értékes monográfiával gazdagította az ezredvég protestáns gyakorlati teológiai irodalmát. Utalok csak a

„seelsorglich predigen” c. 1983-ban és a „Lehre vom Gemeindeaufbau” c. két kötetes 1987-ben és 1990-ben megjelent inspiratív műveire. A szerkesztésben megjelent három kötetes, mintegy ezerháromszáz oldalas lelkigondozás-története eddigi munkásságának a csúcspontja. E három kötet mindennél ékesebben dokumentálja egyrészt a *Möller* által nagyra értékelt *Helmut Tacke* profétikus figyelmeztetésének igazságát: az egyház számára ütött a lelkigondozás órája. Ma már nem egyházi lelkigondozásra, hanem lelkigondozó egyházra van szükség a társadalomban. Az egyház igehirdetése és katechézise által többé el nem érhető tömegeket csak a lelkigondozó egyház tudja elérni, megszólítani az evangéliummal. Másrészt ez a háromkötetes lelkigondozás-történet meggyőzően bizonyítja *Tomas Oden* professzor ama figyelmeztetésének igazságát, miszerint a keresztyén lelkigondozás nem lehet az éppen uralkodó pszichológiai ill. pszichoterápiái iskola függvénye. Napjaink keresztyén lelkigondozásának vissza kell térnie a reformátorok irataihoz, mivelhogy azokban található fel az igazi pásztori prudencia. Harmadrenden ez a három kötet meggyőzően mutatja, hogy a sikeres lelkigondozáshoz nemcsak klinikai ismeretekre van szükség, hanem a lelkigondozás történetének beható ismeretére is. Márcsak azért is, hogy megértsük végre valahára, hogy a lelkigondozás nem pszichoterápia egyházi kontextusban, hanem az élő gyülekezet tevékenysége, Krisztus testének gondozása, hogy megvilágosodjék mit is jelent *Rudolf Bohren* zseniális megfogalmazása: „A gyülekezet annyi, mint lelkigondozás” (*Geist und Gericht*, 129). *Christian Möller* lelkigondozás-története ma az alternatív poimenika, a poimenikai pluralizmus vagy inkább kaoszs, az egyházi pszichoboom idején detoxikáló könyv, a reformátorok, sőt a bibliai írók kincseihez visszavezető könyv, a Szentlélek ajándéka. Áldást kérünk a szerkesztőre, munkatársaira és az olvasókra.

Dr. Boross Géza
egyet. tanár, KGRE

Gondolatok egy szórólap kapcsán

A közelmúltban került a kezembe *Szalai András Más Jézus, más Lélek, más Evangélium* című írása. A műben – számomra igen meglepő módon – a szerző az unitárius egyházat a szekták közé sorolja, s egy szintre helyezi *Jehova Tanúival*, az Új Apostoli Egyházzal, sőt a mormonokkal és a rózsakeresztesekkel is. Igaz, legalább egy rövid bevezetőben tipizálja a szektákat, s eszerint az unitarizmus bűne csupán annyi, hogy „nem kívánja elfogadni, hogy a keresztyén egyházak joggal határolják el magukat tőle tévtanai miatt.” A szórólap végén azután még „Néhány vitatott teológiai-lelkiségi irányzat és tanítás” áll, valamint „A keresztyén hit öt alapigazsága és a velük kapcsolatos tévelygések, amelyekre időben felfigyelhetünk.” A szerző becsületére legyen mondva, hogy – bár információközlése lakonikus tömörségű – amit ír, szinte teljesen korrekt, csupán az Ó- és Újszövetség Istenének szembeállítása értelmezhető nehezen. (Valószínűleg arra gondol, hogy az unitárius hívő *minőségbeli* különbséget lát a két Kijelentés és azok istenképe között. Úgy tudom, ezt a fejlődésbeli különbséget,

illetve az Újszövetség primátusát a többi keresztyén felekezet is vallja.) Mindezeket az információhiány számlájára írom: a más felekezetbeli kritikusok gyakran nem ismerik behatóan azt a felekezetet, melyet bőszen ostromoznak. Ismerkedjünk hát meg röviden ezzel az Európában egyedülálló, magányos, *más módon keresztyén* felekezettel, mely senkit nem támad, rá azonban annál többen néznek ferde szemmel.

Nagyon furcsállom, hogy ilyen szellemiségű besorolás (megbélyegzés) egyáltalán napvilágot láthat. A szerző megfélekedezik arról, hogy az unitárius felekezetet a *negyedik történelmi egyház* a római katolikus, református és evangélikus mellett (és nem a zsidó vallás, mely *történelminek* nevezhető ugyan, *egyháznak* viszont már bajosan, hiszen bármely – lényegéből fakadóan keresztyén – egyház attól egyház, hogy Jézust és tanítását tekinti kútfejének). Az igaz, hogy (főképp a XX. századi) unitarizmus nem sok szállal kötődik a reformációhoz, de nem is azt tekinti szülőjének, hanem a humanizmust, mely az újkor küszöbén újra megkérdőjelezte a keresztyén teológia sarkalatos hittételeit (Szentháromság, Jézus és a Szentlélek istensége és személy-jellege stb.). Dávid Ferenc reformációja idején, a XVI. században még nem volt szabadelvű az unitárius egyház, s nem volt az Szentábrahámi Lombard Mihály *Dogmatikájának* születése idején sem. Ez a folyamat csupán a XIX. században erősödött fel: Kriza János, a híres költő-püspök lefordította Willam Channing Kátéját, mely a liberalizmus útkészítőjének bizonyult. Varga Béla püspök, századunk legjelentősebb és leghíresebb magyar unitárius teológusa munkáiban már ezt a szellemiséget képviselte, ezt a szabadelvű értékteológiát dolgozta koherens rendszerré. A legérdekesebb azonban az a dologban, hogy ezek a liberális kezdemények már az alapító mártír-püspök, Dávid Ferenc munkásságában tetten érhetők. Ő mesterével, Blandrata Györggyel ellentétben a non-adoráció tanát képviselte: míg az olasz udvari orvos Jézus imáadását és segítségül hívását kérte számon hívein. Dávid szerint csupán az Atya Isten, Jézus a megígért Messiás, akinek második eljövetele hamarosan bekövetkezik. Vallásosságának ez a chiliasztikus vonása állította azután belső egyházi mozgalma mellé az idős Heltai Gáspárt, akiben kiváló nyomdász-tudóst nyert az unitariusság. Mindezen egyenetlenségek ellenére az unitarizmus már Dávid Ferenc püspöksége idején *szervezett egyház* volt, melyet ekkoriban az „antitrinitárius” jelzővel illettek. (Először az 1600-as lécfalvi országgyűlés határozataiban szerepel az „unitárius” elnevezés, ez tudniillik kezdetben – a „kálvinista” elnevezéshez hasonlóan – gúnynév volt: az *egyetértő* papokat nevezték így.) Ezért érthetetlen számomra, hogyan szerepelhet ez az egyetlen magyar alapítású, nagy múltú egyház a századunkban keletkezett szekták társaságában. Ne tévesszen meg bennünket az, hogy Kanadában és az USA-ban is vannak unitáriusok: ezeket az egyházközségeket a Nyugat-Európából menekült hívek alapították. A magyar unitarizmus sajátosan közép-európai vallási jelenség: egy sokat szenvedett nemzet kebelében született a legtoleránsabb vallási közösség, amely a hagyományos evangéliumi szemléletmódot és a modern kor kihívásaira válaszoló unitárius univerzalizmust is integrálni tudta. Ilyen mérvű vallási türelemre a szilárd dogmatikai és

konfesszionális alapokon álló többi keresztyén egyház struktúrájából és szellemiségéből adódóan képtelen: bizonyosan szektákra szakadtak volna.

Feltétlenül az unitarizmus mellett szól annak nyitottsága a többi világvallással szemben: mivel szerinte minden vallás tartalmaz valamit Isten Kijelentéséből, *tanulni* akar tőlük, nem megbélyegezni őket. Természetesen vallja a Jézusban történt kijelentés primátusát: „Jézus Isten legjobb Fia, a mi igaz Tanítómesterünk” (Unitárius Hitvallás). Komolyan veszi azt az evangéliumi mondatot, hogy „az Ige testté lett”: testté (tehát emberré) és nem mássá. Jézus tökéletes ember-volta miatt „istenarcú”, az Atya képmása. Az ember egyetlen feladata, hogy itt a földön Isten országát munkálja, mely közöttünk van és a kölcsönös szeretetre épül. Isten maga a Lélek, maga a Szeretet; aki őt imádja, szükség, hogy lélekben és igazságban imádjá.

Számukra ez a tiszta evangélium. (Én sem találok kivételt benne.) Tudják, hogy a XXI. század keresztyéniségét csak a kölcsönös tolerancia és bizalom mentheti meg a további szakadások botrányától; illetve az a szabadelvűség, mely a Krisztusban nagykorú embert jellemzi, a gondolat szabadságának, tehát az emberhez méltó létnek elengedhetetlen feltétele. Becsüljük hát meg ezt az úttörő keresztyén felekezetet, mely a saját útját járja ugyan, mégis – ha létszámának csökkentése miatt lassan láthatatlanul is – a keresztyénység egységét munkálja, ezért imádkozik.

Tóth Zoltán
(ref. vallástanár)
Szeged

Egy költői irat prózai háttere

(Gerd Theissen: Autoritätskonflikte in den
Johanneischen Gemeinden című munkája alapján)

János költői módon megfogalmazott evangéliumának igazi mondanivalója nem érthető tisztán az emberi élet prózai háttere nélkül. A szerző szerint e prózai háttér a jánosi gyülekezetben fellépő tekintélykonfliktus, amely a pünkösöd utáni helyzetben Jézus három követője, „jogutódja” és a mögöttük álló gyülekezeti csoportosulások között keletkezett.

Ha ebből az aspektusból nézzük János evangéliumát – írja Theissen – nem tudunk szabadulni attól a feltevéstől, miszerint a jánosi gyülekezetben egy speciális „utódlási probléma” adódott: különböző tekintélyszerepek konfliktusa lehetett ez, amelyek képviselői mind maguknak igényelték a „Jézus igazi utódja” címet. Ez a feltevés abból a feltűnő tényből adódik, hogy *János evangéliumában Jézus három legitim utódot hagy hátra*, amelyek egymáshoz való viszonya azonban nem egészen világos.

Mindhárom utód az evangélium második (a 13. fejezettel kezdődő) felében kerül beiktatásra, miután Jézus kinyilatkoztatja visszatérését az Atyához. Ez a második fél három részre osztható: Jézus búcsúbeszédei (13–17. fejezet), a passió (18–19. fejezet), és húsvéti történetek (20–21. fejezet).

A búcsúbeszédekben Jézus a Paraklétosz elküldését ígéri. Miután visszatért az Atyához, „másik Paraklétoszt”

küld majd (Jn 141,6) – egy képviselőt önmaga, az „első Paraklétosz” helyett – aki folytatja Jézus munkáját a világban: megítéli a világot, és a tanítványokat a teljes igazságra vezeti.

A passió-rész a Szeretett Tanítványt állítja Jézus képviselőjéül. Ő az egyetlen tanítvány, aki mindvégig kitart Jézus mellett. A keresztről, végrendeletként hangzó szavaival nevezi ki őt Jézus önmaga helyett, amikor azt mondja Máriának: „asszony, ímhol a te fiad”, majd a Szeretett Tanítványnak: „Ímhol a te anyád” (19,26kk).

Végül a húsvéti részben Pétert iktatja be Jézus utódjául. Tagadása és árulása ellenére ő kapja a feltámadott Úrtól a juhok legeltetésének feladatát (21,15–17). Félreismerhetetlenül a Jó Pásztor szerepébe lép (vö.: 10,1–16) – nem utolsó sorban azért, hogy életét adja majd a juhokért.

Theissen feltételezése szerint ezek a Jézust képviselő személyek egy-egy gyülekezeti tekintélyt személyesítenek meg, amelyek egyben megfelelnek bizonyos teológiai áramlatoknak és szociológiai rétegeknek. Tulajdonképpen ezen áramlatok és rétegek konfliktusa tette szükségessé János evangéliumának megírását.

Melyek a Jézus képviselői által reprezentált gyülekezeti tekintélyek?

1. Az Írás válasza Péter esetében a legvilágosabb. Ő a pásztori tisztre kap megbízatást. A pásztor-metaphora az öskeresztyénségben igen kedvelt ábrázolása a gyülekezeti vezetőnek, mindenekelőtt a püspököknek. János evangéliumának első század végi olvasóiban ezt idézhette fel Péter pásztori megbízatása.

Még az evangélium elején Péter az egész gyülekezet képviselőjeként fogalmaz meg egy hitvallást: „Uram, kihez mehetnénk? Örök életnek beszéde van Tenálad, és mi elhittük és megismertük, hogy Te vagy az Istennek Szentje” (6,69). Az egész közösség nevében szól és mondja ezt annak ellenére, hogy több tanítvány már elhagyta Jézust. Ő képviseli a gyülekezet hitvallásbeli egységét. Egyszersmind ő a hivatalában élő egyház reprezentánsa. Ekként jeleníti meg és ekként is kritizálja őt az evangélium.

Ez utóbbi a lábmosási jelenetben történik. Jézus meg akarja mosni tanítványai lábát, ezzel háromszorosan is alárendelt szerepet vállalva. (A lábmosás ugyanis szolgák vagy asszonyok tiszte volt a vendégekkel szemben, illetve tanítványé a mesterrel szemben.) Péter felháborodásával jelzi, hogy ez a cselekedet nem illik bele a hierarchikus gondolkodásmódjába. Méltatlannak, megálázónak és elfogadhatatlannak tartja. Ekkor szól hozzá Jézus szava: „ha meg nem moslak, semmi közöd nincsen hozzám”. Ekkor Péter az előbbivel látszólag teljesen ellenkező véleményt formál, ám valójában ismét hierarchikus gondolkodásának adja tanújelét. Azt hiszi ugyanis, hogy a most következő lábmosás valamiféle sakramentális karakterrel bír, és mennyiségileg akarja megvalósítani a Jézussal való teljes egységet. A probléma valószínűleg az általa reprezentált gyülekezeti csoport problémája is lehetett, azaz, hogy túlzott elvárásaik voltak a rituálékkal és a materiális jegyekkel kapcsolatban. Jézusnak tehát ismét korrigálnia kell ezt a gondolkodásmódot: „Aki megfürdött, nincs másra szüksége, mint a lábait megmosni, különben egészen tiszta.” Péter vi-

selkedése tehát hierarchikus és sakramentális, amit az evangélium élesen kritizál.

2. Péter nagy konkurensa a Szeretett Tanítvány. Általában azokban a perikópákban jelenik meg, amelyekben Péter is szerepel – és rendszerint ő bizonyul különbnek. Ő van közelebb a Mesterhez (13,23). Hozzá kell fordulnia Péternek, hogy Jézust az áruló felől kérdezze, és feltehetőleg a választ is csak ő hallotta (13,21–30). A Szeretett Tanítvány viszi be Pétert a főpap házába (18,15). Ő akkor is megmarad Jézus mellett, amikor Péter megtagadja Őt. Előbb ér oda az üres sírhoz, mint Péter, de ott megvárja és előre engedi őt (20,4 kk). Mindezekből az evangéliumbeli funkciója egyértelmű: ő a szerző (21,24). H. Thyen nyomában Theissen is valószínűsíti, hogy a Szeretett Tanítvány alakja az evangélium végső megfogalmazásakor kerülhetett megformálásra, mint aki tanúja és hitelesítője az abban leírtak igazságának. Ő áll annak a teológus írói körnek helyén, akinek János evangéliumát köszönhetjük, akik az epilógusbeli „mi” mögött állnak (21,24).

A Szeretett Tanítvány képviseli a hivatal tekintélyével szemben az Írást, mint gyülekezeti tekintélyt, pontosabban: János evangéliumát. Úgy viszonyul ez az irat a hivatalhoz, mint a Szeretett Tanítvány Péterhez. Ez irat mögött olyan teológusok köre áll, akik magukat a hivatal tekintélye fölött állónak tudják. Jóllehet elismerik az egyházi hivatalt, ám abban a tudatban élnek, hogy ők birtokolják a helyes egyházvezetés és az igaz hitvallás kritériumait.

3. A három képviselő közül azonban időben először a Paraklétossal találkozunk. Ő az, aki a tanítványokat minden igazságra elvezeti majd (16,13). Minden esetben fölötté áll minden egyéb fórumnak. Ezt mutatja az is, hogy első helyen áll Jézus „jogutódai” között. Ő nem ír evangéliumot – szemben a Szeretett Tanítvánnyal – ám egyértelműen erős összekötöttségben áll az igével, konkrétan a szájhagyománnyal. Ő az, aki megismertet mindent, amit Jézus mondott (14,26). Inspiráció alapján szól, de nem önmagából merít. A jövődőt is kijelenti (16,13). Bár az ember nem tudja, honnan jön és hová megy, felismerhető hangja van (3,8), akit az Isten küldött, Lélek által szólja Isten ígét (3,34). Ezek a szavak Lélek és élet (6,63). A Paraklétosz tehát egyértelműen a szóbeli jánosi igetradíciót képviseli. Ezt valószínűleg a keresztyén próféták hagyományozták. (Feltehetőleg erősen élt a prófétaság a jánosi gyülekezetben. Erre utal az 1Jn hamis próféták elleni polémiája.)

E három tekintély volt tehát jelen párhuzamosan a jánosi gyülekezetben, külön csoportokat idézve elő és egymással rivalizálva. Ha spirituális rangsort kellene közöttük felállítani, az első helyen a Paraklétosz állna, őt követi a Szeretett Tanítvány, majd Péter.

Milyen teológiai áramlatok állhatnak az egyes személyek mögött?

Theissen tétele a következő: Péter az egyszerű gyülekezeti kegyesség megjelenítője, egy „magasabb szintű” pneumatikus keresztyénséggel szemben (amelynek képviselője a Paraklétosz). Maga János evangéliuma – és a Szeretett Tanítvány, mint annak szerzője – szintézist törekszik létrehozni e két irányzat között; egyrészt szeretné az egyszerű gyülekezeti hit képviselőit Jézus maga-

sabb szintű ismeretére vezetni, másrészt igyekszik elérni, hogy a „pneumatikus keresztyének” szolidaritást vállaljanak az egész gyülekezettel.

1. Jézus első tanítványai, akik közé Péter is tartozik, „Messiásként”, „Krisztusként”, „Izráel királyaként” ismerték meg Urunkat (1,41–49). Jézus ezt a hitet egy mélyebb megismerés első lépcsőfokaként értékeli: az elhívási történet végén a tanítványoknak még több és mélyebb látást ígér: „meglátjátok a megnyílt eget, és az Istennek angyalait, amint felszállnak és leszállnak az ember Fiára” (1,51). Figyelemre méltó azonban, hogy bár Jézus újra és újra kinyilatkoztatja pre-egzisztens voltát, Péter hitvallásában semmit sem találunk, ami ennek ismeretére utalna. Sőt, a későbbiekben is annak adja tanújelét, hogy a pre-egzisztencia gondolata idegen maradt számára. A búcsúbeszéd kezdetén Jézus arról szól, hogy ahová Ő megy (vissza az Atyához), a tanítványok nem követhetik. Péter ezt félreérti. Kijelenti, hogy ő bárhová követi a Mestert, és ezen földi helyet ért. Ugyanez a gondolkodásmód ütözködik ki Jézus elfogatásakor is, amikor Péter levágja a főpap szolgájának fülét, így akarva a Mester védelmére kelni. Még mindig nem érti, amit Jézus Pilátusnak mond majd: „Az én országom nem e világból való. Ha e világból való volna az én országom, az én szolgálaim harcolnának, hogy át ne adassam a zsidóknak. Ámde az én országom nem e világból való” (18,36 kk). Péter tehát egy olyan keresztyénség képviselője, amely nem jutott teljes ismeretre. Nem tud Jézus pre-egzisztens származásáról. A szinoptikus evangéliumok (amelyekben Péter központi szereplő) ugyanilyen keresztyénség képét mutatják.

2. Ezzel szemben a Lélek, a Paraklétosz éppen ezt a „magas” krisztológiát képviseli. A teljes jánosi értelemben vett első keresztyén paradox módon Keresztelő János. Próféta az utána jövőről, aki előbb létezett nála (1,15). A Lélek segítségével felismeri azt, akiről a prófécia szól. Természetesen nem magától képes erre. A mennyből galamb képében Jézus vállára leszálló Lélek nyitja meg szemeit, hogy Jézust felismerje.

Az első ember, akivel Jézus a pre-egzisztencia üzenetét megismerteti, Nikodémus. Am mielőtt hallana a Lélekről, máris a Lélekhez utasíttatik: csak az értheti meg a titkot, aki a Lélek által újjászületett (3,5). Csak az képes felismerni, hogy Jézus a mennyből jött és oda tér vissza, aki előzőleg már részesült az „odafentről való” Lélekből.

A búcsúbeszédekben – írja Theissen – szinte programszerűen van kifejtve a Lélek és a „magas” krisztológia kapcsolata. Ha majd a tanítványok képesek lesznek felfogni és elhordozni, a Lélek el fogja vezetni őket a teljes igazságra. Jézus mondja: „Engem dicsőít majd, mert az enyéből vesz, és megismerteti veletek. Mindaz, ami az Atyáé, az enyéé, ezért mondtam, hogy az enyéből vesz...” (16,14kk). Jézusnak a Lélek általi dicsőítése annyit jelent, mint felismerni egységét az Atyával.

A jánosi keresztyénségben tehát két különböző teológiai áramlatot figyelhetünk meg: egy egyszerű (szinoptikus jellegű?) gyülekezeti kegyességet és egy „magasabb” pneumatikus keresztyénséget. Amikor ma János evangéliumában közvetlenül egymás mellett különböző hitnézeteket találunk, ez feltehetőleg nem a jánosi gyülekezet különféle korszakainak írásbeli lecsapódása,

még kevésbé különböző irodalmi rétegeké, sokkal inkább a ténylegesen létező, egymástól eltérő áramlatok megjelenítése. Theissen szerint János evangéliuma koherens egésznek alkot, ezért ami a szövegben egymás mellett áll, annak a valóságban is együtt kellett léteznie.

Hogyan viszonyul hát a Szeretett Tanítvány és csoportja e két teológiai áramlathoz? Nos, tudjuk, hogy a Szeretett Tanítvány magát az evangéliumot képviseli. Az evangélium pedig szintézist akar létesíteni az egyszerű és az „emelkedett” kegyesség között. Nem véletlen, hogy János evangéliumának közepén az egységet kérő nagy főpapi imádság áll. Az evangélium célja tehát a gyülekezet egységének létrehozása. Ez az intenció még érthetőbbé válik, ha vizsgálat alá vesszük a szociális dinamikát, amely a teológiai áramlatok mögött meghúzódik.

Mely szociális rétegek ismerhetők fel az egymással versengő tekintélyszerepek mögött?

Több forrásból is tudható, hogy a keresztyénség társadalmi rétegződéstől független „mozgalom” volt már a kezdetektől (vö.: Plin ep X, 96). A gyülekezetek nagy része azonban a „kis emberek” köréből került ki. Tanulmányosak ilyen szempontból a csoda-történetek. Theissen tétele ugyanis az, hogy mivel az evangéliumok konkrét közösségekhez íródtak, az evangéliumi történetek szereplőinek szociológiai összetétele nagyjából megfelel a címzett közösség szociológiai összetételének.

Ha összehasonlítást végzünk egy szinoptikus evangéliummal, megállapíthatjuk, hogy míg Márk evangéliumában 16 csodatörténet található, Jánosnál csak 7. Ám míg Márknál ebből csak 2 játszódik magasabb társadalmi környezetben, János evangéliuma 3 ilyen tartalmaz, ami az arányszámot tekintve lényegesen magasabb. Ezenkívül más részeket is magasabb társadalmi környezetre vallanak. S ha igaz az, hogy egy leírt világ némileg a leíró világának visszatükröződése, akkor azt is meg kell állapítanunk, hogy János evangéliumának szerzője magasabb társadalmi körökben mozgott. Ezeket a személyeket azonban gyakran éri az a kritika az evangélium részéről, hogy bár ismerik Jézust, félnek őt nyíltan megvallani (pl. Nikodémus, arimathiai József, stb.). Éles ellentétben állnak ezzel a viselkedéssel János evangéliumának „kis emberei”, akik igen kezdetleges ismeretekkel bírnak csak Jézusról, nekik ez a kevés is elég arra, hogy mindent odahagyva kövessék őt, vállalva a súlyos következményeket: nincstelenséget (Péter), kizsájtottságot (a vakon született), sokszor az üldözést is. Érezhető a történetek mögött a szerző mindkét csoporthoz szóló kérdése: melyik a helyes keresztyénség? Vajon alárendelhető-e egyik a másiknak, és ha igen, melyik ér többet a Mester szemében? Magának a szerzőnek is állást kell foglalnia a kérdésben, hiszen éppen ez írásának célja. Lássuk hát végül őt magát.

A Szeretett Tanítvány egyértelműen magas társadalmi rétegből való volt. Ismeretében állt a főpappal (18,15). Péter az ő közvetítésével juthatott be a főpap házába. Neki magának is volt háza, ahová Jézus anyját befogadhatta. Ezen kívül képes volt az evangélium megírására. Tehát kétségteljesen műveltnak kellett lennie és a teológiában járatosnak, aki birtokában van a pre-egzisztens Krisztus ismeretének. Mégis nemegyszer a

„kis” keresztyének oldalára áll, kritikájával kifejezve, hogy az egyház és a kérügma terjedése szempontjából ők érnek többet. S egyben figyelmezteti a „magas” krisztológia ismerőit: az egyház képe olyan, amilyenné a missziót végzők kérügmája formálja. Ezért az ő felelősségük, a „péteri” keresztyének vezetése és mélyebb ismeretre segítése. Szolidaritást kell vállalniuk azokkal is, akik bár egyszerűbbek, de nem riadnak vissza a szenvedéstől. Hiszen „Jézus barátja” igazán csak az lehet, aki az érte való szenvedést is képes vállalni.

János evangéliumának célja tehát a különböző irányzatok és rétegek szintézise, a keresztyén gyülekezet szolidáris egységének létrehozása, amelynek eredményeképp a gyülekezet tagjai igaz ismeret birtokosaivá és Mesterük felé egzisztenciálisan elkötelezettek formálódnak.

Galsi Árpádné
IV. é. hittud. hallg.
(KGRE Budapest)

Bűvölet*

Alabástrom bálvány,
jó anya,
életem hatalmas
asszonya

Weöres Sándor oly gyakran mitikus mélységű költészete közelebb vihet bensőnk titkaihoz, mint a legcsiszoltabb logikai magyarázatok. Az anya alakja mögött a történelem előtti őshomályig ott dereng minden idők összes anyaélménye, *mindaz, ami anyaszerű*, meleget, oltalmat, bizakodást sugároz, vigasztal, táplál, bátorít, felkarol. Lényünk velünk született, rendkívüli erejű, sorsformáló bevésődései, energiapályáit, alapszimbólumai (C. G. Jung kifejezésével az archetípusok) közül „a legközvetlenebb *őskép* az anya, mert minden vonatkozásban ő jelenti a legközelebbi és legerősebb élményt, amely ezenfelül éppen a legképlekenyebb életkorban válik az embernek osztályrészéül.” Sőt, feltűnően közel áll egymáshoz az anya és az anyag, pl. a latinban is: mater, materia. Mielőtt az emberfia kilépne a földi életbe, anyjának méhe a lakása s gondtalansága. Weöres verséből idézve:

*én s nem-én közt nem volt
mezsgye-hegy,
benned a világgal
voltam egy.*

Nem is csoda így, hogy a kisgyermek első életében a *világot az anyja jelenti számára*, átfogóan, mélyrehatóan. Ez a továbbiakban csak fokozatosan csökken más tényezők belépésével élménykörébe. A főként érzelmi s érzékletességi „anyavilág” mindenestre *hatalmas* marad hosszú éveikig, még ha nem is oly szemmel láthatóan, mint kezdetben. „Mint egy óriás ül anyám” – írja Nagy László, József Attila pedig: „most látom, milyen óriás ő” – s bizony nem véletlen, hogy a „Mama” utolsó

sorában már az égi „padlason” tevékenykedik földöntúli vizeken: *szinte égi-földi alapkapcsolat a csecsemőnek, hogy belekapaszkodhat anyjába, aki maga a megbízhatóság.* A mély lelkivilágú költő már nem egyszerűen a saját anyjára, hanem az általa képviselt „Magna Mater”-re, a Nagy Ősanyára érez rá, aki a lelki szem számára csillagpalástban tündököl a menny magasan. Nem tudom, van-e nagyobb világ az ember belső kozmoszánál, mert talán befelé is végtelen az út. Egyáltalán: mi az, hogy „nagy”? Mi ennek a hiteles mértéke? A tudaton túli „vizekben” (= az emberfölötti értékek világában?) mindenképpen *kimagasló rangja van az Anyának* (őshatalomféle).

Ijesztően nagy ez a méltóság porszülötte, gyarló haldandónak. Szinte illik is tőle megrettenni. (Mária sem volt egészen higgadt az angyal megjelenésekor.) A tízezer voltos feszültség nem házi használatra való, hiszen még a 220 volt is agyonvághatja az óvatlant. A túl magas méltóságba bele is lehet szédülni, vissza is lehet élni vele – s ehhez nem kell eltökélt szándékosság, elég egy kis önámítás, amely aztán fiadzani kezd.

Térjünk vissza oda, hogy a kicsi gyermeknek a *jó anyaélmény = jó világ*, de „mit érlel annak a sorsa”, aki ezt akadozva és ellentmondásosan kapja, vagy túladagolva, amiben bevallatlan számítás lappanghat. (Senki ne féljen, ilyen csak a szomszédasszonnyal eshet meg.) Maradjunk egyelőre annyiban, hogy *az első életveinkben szerzett anyaélményeink alapvetően befolyásolják későbbi világlátásunkat*, és pedig elsősorban érzelmi-indulati alapon. (Anyai hiányában nagyon fontos: olyan valaki helyettesíti-e, aki őt úgy szereti, mintha a saját gyermeke lenne.) Természetesen más faktorok is színezik azt a szemüveget, amelyen keresztül látjuk a világot, de legnyomósabbnak az anyai „hozomány” szokott bizonyulni. A gyerekkori szűkebb környezet *léggöre* nevel a leghatásosabban (nem a „szövegek”)! Idevágó további fejtegetések helyett hadd utaljunk dr. Bagdy Emőke igen jól olvasható könyvére: „Családi szocializációs és személyiségzavarok.” Ebből intelmül csupán egy mondat: „Mindaz, ami a fejlődés korai fokán kimarad, később már nem, vagy alig pótolható.” *Tehát kezdettől fogva kell igazi törődéssel, túlzásmentes szeretettel körülvenni a kicsit.*

„A gyermek pszichéje a szülői, különösen pedig az anyai psziché varázsa alatt áll, méghozzá olyan mértékben, hogy a gyermek pszichéjét olybá kell tekintenünk, mint a szülők pszichéjének funkcionális függelékét” – írja Jung. Nagyjából ugyanez Weöresnél: „Alabástrom bálvány”, azaz vigyázat: tisztelni, de *nem imádni* kell, mert az beleront mind a bálványozó, mind pedig a bálványozott életébe. Megalázó, szünni nem akaró függőség lehet ebből utóbbinál, mikor itt a gyerekként *kedvezményezett „felnőtt”* talán gondolatban is a szüleit, főleg az anyját lesi, s meglehet, hogy holtig önállótlan marad; a szülő pedig aránytalan magasságba emelkedik, amitől véstesen megmámorosodhat. *Az ebből nyert kezdeti „könnyebbség” és kellem*, nem is sejtett nagyságú izzaszórakamatra fölvert kölcsön, amit mindkettejükön – de elsősorban a túlkoros „gyereken” – valamiképp behajt az élet, és pedig *fortélyosan*. Mivel pedig életünk hajnalán az édesanyánk *lelkülete* (minden kihatásával) ad a legmesszebbmenően alaptöltést szellemiségünknek, életérzésünknek, általa *kaphatjuk* a legtöbb szépet és jót, ám ezeknek az ellenkezőjét is! Ha

* Részlet Bodrog Miklós *Anyagyógyászat* című, 1998 novemberében megjelent, 96 oldalas könyvéből. Kairos és Szent Gellért Kiadó, Bp. 480. Ft.

erről „illemből” nem óhajtunk tudni sem, akkor majd váratlanul esnek nekünk mindazon válogatott nyavalyák, amelyek ebből az álszent vagy gyáva önámításból származnak. Az anyaság dicsőségének túl nagy is lehet a fényfüggönye, amitől aztán nem látni, mi van a ragyogás

mögött. Erről igaz szót szólni tehát van annyira indokolt, mint az anyák napi – megérdemelt – ünneplés. Mert minden egyoldalú tömjénezésnek meg kell adni az *illő árát*. Vigyázat: bűvölet!

CONTENTS OF NO. 1999/2

LORD, SPEAK TO US!

Mihály Márkus: „...for thy servant heareth”

LORD, TEACH US!

Dezső Karasszon: Moses

Mrs. Mária Eszenyi, née Széles: The Anthropology of the Apostle Paul

László Medgyessy: The Life of the Church in the Age of the Apostolic- including the Church Fathers

Lajos Rácz: Karl Barth and the Calvinist Review

Árpád Nagy: The Development of Church Discipline in the Reformed Church of Transsylvania (Parts I and II)

Ambrus Molnár: Beregszász in the Second Half of the 16th Century

Tünde Édes: Pain, Suffering

Gábor I. Kovács: The Mission of the Reformed Church in Hungary with the Eyes of a Sociologist

OUTLOOK

Declaration Issued by the General Assembly of the Ecumenical Council of Churches in Hungary

Béla Harmati: Annual Report of the President to the General Assembly of the Ecumenical Council of Churches in Hungary

Zoltán Bóna: As Seen by a Functionary – Annual Report of the General Secretary to the Assembly

Let Join in Preaching Jesus Christ – Statement of the Ecumenical Study Centre on Ecumenism

WORLD CHRISTENDOM

Declaration of the Christian Network for Ecology in Europe

REVIEW

Christian Möller: The History of Pastoral Care (*Géza Boross*)

Zoltán Tóth: Thoughts in Connection with an Information Sheet

Gerd Theissen: Fights for Authority in the Johannine Congregations (The book reviewed by *Mrs. Árpád Galsi* under the title: „The mosaic Background of a Poetical Writing”)

Miklós Bodrog: Fascination (Extract from the Author’s Work: „Mothertherapy”)

INHALT DER NUMMER 1999/2

REDE UNS AN, HERR!

Mihály Márkus: „...denn dein Knecht hört”

LEHRE UNS, HERR!

Dezső Karasszon: Mose

Frau Mária Eszenyi, geb. Széles: Die Anthropologie des Apostels Paulus

László Medgyessy: Das Leben der Kirche im Zeitalter der Apostolischen- bzw. der Kirchenväter

Lajos Rácz: Karl Barth und die Calvinistische Rundschau

Árpád Nagy: Die Gestaltung der Kirchenzucht in der Reformierten Kirche von Siebenbürgen (I. und II. Teil)

Ambrus Molnár: Beregszász in der zweiten Hälfte des XVI. Jahrhunderts

Tünde Édes: Schmerzen, Leiden

Gábor I. Kovács: Die Sendung der Reformierten Kirche in Ungarn mit den Augen eines Soziologen

AUSSCHAU

Erklärung der Generalversammlung des Ökumenischen Rates der Kirchen in Ungarn

Béla Harmati: Bericht des Präsidenten an die Generalversammlung des Ökumenischen Rates der Kirche in Ungarn

Zoltán Bóna: Wie es ein Beamter sieht – Bericht des Generalsekretärs an die Versammlung

Lasst uns vereinen in der Verkündigung Jesu Christi – Stellungnahme des Ökumenischen Studienzentrums über Ökumenismus

WELTCHRISTENTUM

Erklärung des Christlichen Netzes für Umweltschutz in Europa

RUNDSCHAU

Christian Möller: Die Geschichte der Seelsorge (*Géza Boross*)

Zoltán Tóth: Gedanken im Zusammenhang mit einem Streublatt

Gerd Theissen: Kämpfe um Ansehen in den johanneischen Gemeinden (Das Buch besprochen von *Frau Galsi* unter dem Titel: „Der prosaische Hintergrund einer poetischen Schrift”)

Miklós Bodrog: Bezauberung (Extrakt aus dem Werk des Verfassers: „Muttertherapie”)

A BAPTISTA KIADÓ AJÁNLATA

Baptista kiskönyvtár

Győri Kornél: A reformáció harmadik ága; A hitvallás és a baptisták	50 Ft
Baptista hitvallás	55 Ft
Győri Kornél: „Vizsgáljuk meg útjainkat!”	40 Ft
Dr.Somogyi I. Kié a hatalom a gyülekezetben?	30 Ft

Évenként megjelenő kiadványok

Múlt, jelen, jövő 1995	280 Ft
------------------------------	--------

Emlékkönyvek baptista történelmünkről

Emlékkönyv	35 Ft
Emléklapok 3.	35 Ft
Emléklapok 4.	40 Ft
A bővelkedő kegyelem	35 Ft

Segédkönyvek

Dr.Almási Tibor: Máté evangéliuma ...	400 Ft
Dr.Almási Tibor: Bibliai kérdések és válaszok	185 Ft
Győri Kornél: Gyülekezeti élet I.	65 Ft
W.L.Heindrich: Teológia gyermekeknek	200 Ft
Dr.Almási Mihály: Az úrvacsora mint szolgálat	595 Ft

Hitvallásos irodalom

Dr.Almási Mihály: És továbbment az ő útján örömmel	130 Ft
Dr.Udvarnok Béla: Új élet Krisztusban	155 Ft
J.F.MacArthur: Karizmatikus káosz ...	290 Ft

Spurgeon könyvek

C.H.Speurgeon: Engem keressetek! ...	180 Ft
C.H.Speurgeon: A kapu előtt	55 Ft

Billy Graham könyvei

Dr.B.Graham: Békesség Istennel – füzve	50 Ft
– kötve	85 Ft
Dr.B.Graham: A Szentlélek – füzve ...	50 Ft
– kötve	85 Ft
Dr.B.Graham: Közelgő lódobogás	135 Ft
Dr.B.Graham: Szemeimet a hegyekre emelem (elmélkedés az év minden napjára)	150 Ft

Versek, elbeszélések, bizonyágtételek

Lukátsi Vilma: Egy csipet só	110 Ft
Dr.Judson: Judson Adoniram élete ...	180 Ft
Gerzsenyi Sándor: Eldőlt a szívemben	105 Ft
Venyercsán L.: Legyőzött honfoglalók	110 Ft
Mustármagok – Szerk.: Dr.Somogyi Barnabás	320 Ft
Itt az aratás: – Szerk.:Pálinkás Ibolya ..	100 Ft

Ének-zene

Evangéliumi karénekek	330 Ft
Jézus az Úr – Jesus is Lord!	110 Ft
A hit hangjai	480 Ft
A hit hangjai II.	70 Ft
Bibliaköri énekek kísérete	200 Ft
Zeng az ének 1.	120 Ft
Beharka P.: Gyülekezeti harmónium (orgona-) játék	350 Ft
Beharka P.: – Gyülekezeti orgonajáték II.	350 Ft

Hanglemezek és kazetták

„Zengd Jézus nevét!”	120 Ft
„Jertek és lássátok!”	120 Ft
Evangéliumi karénekek 1.2.3. Darabonként	330 Ft

Tanulmányi anyagok

Dr.Komesz M.: Kertet ültetett Isten (Hittankönyv I.) Oktatókönyv	300 Ft
Olvasókönyv	270 Ft
Dr.Komesz M.: Ki vagy te, Uram? (Hittankönyv II.) Oktatókönyv	345 Ft
Olvasókönyv	325 Ft
Sunders: Egyéni evangélizáció (füzetekkel együtt)	600 Ft
AKI GYŐZ – Hat hasznos lecke a győzelmes hívó életről	40 Ft
Neighbour: Útravaló a lelki növekedéshez	220 Ft

Játék

Bibliai és művelődéstörténeti játék ...	155 Ft
---	--------

Evangélizációs traktásusok

VÁLASZ – Keresztalakú hívogató prospektus	10 Ft
JÉZUS – Aki felel minden kérdésedre .	1 Ft
ISTENnek terve van veled!	1 Ft
Döntöttem Jézus Krisztus mellett – Hogyan tovább?	1 Ft

A fenti kiadványok megvásárolhatók, megrendelhetők a Baptista Kiadó könyvesboltjában.

A könyvesbolt nyitvatartási ideje:

Hétfőn: 9-18,
Kedd-Csütörtök: 9-16,
Péntek: 9-13

Címe:

Budapest – 1062 Aradi u. 48.
Tél.: 332-79-85

A bolt vezetője: Gaál Attila

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ KÁLVIN KIADÓJA AJÁNLATA

„A teljes Írás Istentől ihletett, és hasznos a tanításra, feddésre, a megjobbításra,
az igazságban való nevelésre...” (2Tim 3,16)

A Biblia történetei videokazettán:

- I. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!”
1–6 (100 perc) 2 300,-
1. Sára és Ábrahám. A hit: reménység – 2. Exodus. Szabadulás a szolgaságból. – 3. Mózes és Áron. Tánc az aranyborjú körül – 4. Ruth és Naomi. Hazatérés – 5. Ámós és a pap. Az igazság hangja – 6. Jeremiás és a király. Az igazságot nem lehet „elégetni”
- II. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!”
7–12 (100 perc) 2 300,-
7. Keresztelő János. Várhatunk-e mára? – 8. Jézus Pilátus előtt – 9. Az emmausi tanítványok – 10. Saul és Anániás. Ellenségből testvér lesz – 11. Péter és Pál. Nehéz közösség – 12. Üzenet a filadelfiai gyülekezetnek. A hit ára
- III. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!”
7–12 (180 perc) 3 600,-
13. Noé bárkát épít – 14. Józsefet eladják testvérei – 15. Dávid és Góliát – 16. Akik a királyt keresik. A napkeleti bölcsek Heródesnél – 17. Bűnösök és igazak közt. A megbocsátás szabaddá tesz – 18. Érted is, amit olvasol? Fülöp és az etióp kincstárnok. – 19. Szabad keresztyénnek lenni. Róma császárai véget vetnek a keresztyének üldözésének – 20. „Vedd és olvasd!” Augustinus rátalál a neki rendelt útra. – 21. A holnap nyelvén. Jeromos lefordítja a Bibliát

Bibliák, bibliai segédkönyvek, tanulmányok, prédikációs kötetek:

Biblia – magyarázó jegyzetekkel.

- A Vizsolyi Biblia óta az első protestáns magyarázatos Biblia, amely az 1990-es revideált új fordítású Biblia szövegéből és a stuttgarti revideált Luther Bibliához fűzött magyarázatok fordításából áll össze 2 500,-
- CD ROM Biblia – az újfordítású Biblia
CD ROM kiadása 4 800,-
- Szinopszis – Máté, Márk, Lukács, János evangéliumának párhuzamos szövege 1 560,-
- Keresztyén Bibliai Lexikon I. A-J
Szerk.: dr. Bartha Tibor 1 700,-
- Keresztyén Bibliai Lexikon II. K-Zs
Szerk.: dr. Bartha Tibor 2 300,-
- Jubileumi Kommentár – átdolgozott kiadás**
A Szentírás magyarázata I. kötet:
Általános tájékoztató a Szentírásról
– Genézis-Jób könyve magyarázata 1 160,-
- A Szentírás magyarázata II. kötet:
Zsoltárok-Malakiás könyve magyarázata 1 160,-
- A Szentírás magyarázata III. kötet:
Az Újszövetség könyveinek magyarázata.
Mértékek, táblázatok, térképek 1 160,-
- Dr. Szabó Andor: „Lábam előtt mécses a Te igéd”** Naponkénti segítség a Biblia olvasásához. – III. kötet: Máté, Márk, Lukács és János evangéliuma, Apostolok Cselekedetei 790,-

- Magyar református önismereti olvasókönyv
– Válogatás a XX. sz. első felének teológiai irodalmából 900,-
- Bolyki János: Újszövetségi etika 590,-
- Bolyki János: Az újszövetségi írásmagyarázat elvei, módszerei és példái 550,-
- Herczeg Pál: Krisztológiai irányzatok a páli iratokban 350,-
- Dr.Tóth Kálmán: Az Úrnak félelme: ez a bölcsesség. Ószövetségi bölcselkedés a Példabeszédek, a Prédikátor és Jób könyve alapján 280,-
- C.Westermann – G.Gloege: A Biblia titkai
– Bevezetés a Bibliába 980,-
- Gánóczi Sándor-Stefan Scheld:
Kálvin hermeneutikája – Szellemtörténeti feltevések és alapvonalak 850,-
- Thorleif Boman: A héber és a görög gondolkodásmód egybevetése 850,-
- Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere I-II. kötet: Az 1559-es ún. Nagy Institutio, az 1909-ben megjelent kiadás változatlan utánnomása 1 969,-
- Kálvin János: A genfi egyház kátéja 280,-

Verseik, gyermekirodalom, a család olvasmányai:

- Új aranyhárfa. Verseik gyülekezeti és keresztyén családi alkalmakra 790,-
- Northcott: Bibliai lexikon gyerekeknek 300,-
- Gaál Éva: Jézussal egy hajóban
– Rajzos gyerekkönyv 350,-
- György Antal: Sötét helyen világító szövegnek
– Kis utikalauz a Biblia világához 380,-
- Péterfia Karola: Egyéves háború. Az élet megújul (Családregény) 380,-
- Ulrich Fick: Bárhol megtörténhetett...
– Útleírások, történetek 280,-
- Tóth Máté Miklós: Anyám könyve 390,-
- Theodor Béza: Kálvin János élete 290,-

Kaphatók:

- Budapest, XIV. ker. Abonyi u. 21. sz. (T: 343–7878; 343–7879; 343–7870), valamint a
Budapest XI. Bocskai u. 35. sz. alatti könyvesboltban (T: 386–8267) és a
Protestáns Könyvesboltban, Budapest, IX. Ráday u. 1. (T: 217–7789; hétfőn szünnap); továbbá a
Debreceni Református Könyvesboltban,
Debrecen, Piac u. 4–6. (T: 418–886); a
Kecskeméti Református Könyvesboltban,
Kecskemét, Szabadság tér 6., és a
Református Könyvesboltban, Szeged, Kárász u. 15.

Megrendelhetőik:

- minden lelkészi hivatalban és a Kálvin Kiadónál: 1113 Budapest, Bocskai u. 35. 1519 Pf. 416. Tel.: 386–8267.
Utánvételes küldésre megrendelést csak a Kálvin Kiadó fogad és teljesít!

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

A TARTALOMBÓL

Jöjjön el a Te országod

Bohren és az ezredvég homiletikája

A teremtetség teológiája és etikája

Teológiai képzés a társadalmi változásokért

Beszámoló az EVT 8. Nagygyűléséről

A Nagygyűlés üzenete

A főtitkár jelentése és a moderátor
beszámolója

A főtémához kapcsolódó három előadás

Az ÖTK közgyűlése
(elnöki beszámoló és hozzászólás)

Beszámoló egy kínai turistaútról

Szemle

ALAPÍTVÁ 1925

ÚJ FOLYAM (XLII)

1999
3

THEOLOGIAI SZEMLÉ

1999. május-június

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 394-4847

Kiadóhivatal: Kálvin Kiadó

1113 Budapest, Bocskai út 35.
Telefon: 386-8267, 386-8277

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Görög Tibor

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna
tagjai: dr. Berki Feriz
dr. Cserháti Sándor
ifj. dr. Fekete Károly
Lukács Tamás
dr. Reuss András
Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Nyomás:

Ráday Nyomda

Felelős vezető: Demeter Levente

Szedés, tördelés:

Tószegi László
stúdióvezető
Telefon/Fax
140-9388

Terjeszti a Kálvin János Kiadó.
Előfizethető a kiadóhivatalban,
vagy postautalványon, vagy átuta-
lással a Kálvin János Kiadó – Bu-
dapest OTP 11714006-22098038
csekk számlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:

Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:

Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:

Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 2040,-Ft

Egyes szám ára: 340,-Ft

Előfizetés külföldre:

30 DM vagy 18 USD

Egyes szám ára:

5 DM vagy 3 USD

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

PASKAI LÁSZLÓ: Jöjjön el a Te országod! 125

TANÍTS MINKET, URUNK!

VARGA ZSOLT: Rudolf Bohren és az ezredvég homiletikája ... 126

MOLTMANN, JÜRGEN: Ökológiai helyzetkép:

A teremtettség teológiája és etikája

(Első közlemény – Ford. Szabó Csaba) 129

DEVASAHAYAM, J.: Teológiai képzés a társadalmi

változásokért (Ford. Nagy Szilvia) 139

KITEKINTÉS

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának

nyilatkozata a koszovói helyzetről 143

TARR ZOLTÁN: Beszámoló az Egyházak Világtanácsa

8. Nagygyűléséről 144

Együtt a kereszt alatt Afrikában

(Az EVT 8. Nagygyűlésének üzenete)

(Ford. Hafenscher Károly) 146

Az EVT főtítkárnak jelentése (Ford. Hafenscher Károly) 147

A moderátor beszámolója (Ford. Hafenscher Károly) 157

DEIFELT, WANDA: Metanoia (Ford. Szentpétery Péter) 175

KOJAMA, KOSUKE: A reménységben örvendeztetek

(Ford. Szentpétery Péter) 176

ANASZTASZIOSZ: Anamnézis (Ford. Szentpétery Péter) 177

TÓTH KÁROLY: Az 1999. év ökumenikus kihívásai

(Elnöki beszámoló. Elhangzott az Ökumenikus

Tanulmányi Központ közgyűlésén) 180

HAFENSCHER KÁROLY hozzászólása a közgyűlésen 185

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

Az Egyházak Világtanácsa elnökeinek 1999. évi

pünkösdi üzenete 186

MÉSZÁROS KÁLMÁN: Turistaút Kínába 187

SZEMLÉ

CSOHÁNY JÁNOS: Ágoston István: A magyarországi

puritanizmus gyökerei 191

Az együtt élő népeket szolgáló Biblia 192

TÓTH ZOLTÁN: A kolozsvári unitárius kollégium

könyvtárának katalógusa B3

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1999. V. 25.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy kézírataikat egy példányban, író-
gép betűkkel (erre minden szövegszerkesztő átállítható; oldalanként 30 sor,
soronként 60 leütés) a Bimbó úti címre küldjék. Az írás közlése nem jelenti
azt, hogy a szerkesztőség a szerzővel mindenben egyetért. Az aláírt kézira-
tok tartalmáért minden szerző maga vállalja a felelősséget. Kéziratok meg-
őrzését, visszaküldését mi sem tudjuk vállalni.

Jöjjön el a te országod!*

Kedves Testvérek!

Régi szokást követve ismét összejöttünk, hogy imádkozunk a krisztushívők egységéért. Emlékezetünkbe idézzük Urunk Jézus Krisztus utolsó vacsorai főpapi imájának a szándékát: „Hogy mindnyájan egyek legyünk”.

Amikor a magyarországi egyházak vezetői közös imára jönnek össze, alázatosan kérem Urunkat: egyesítse imánkat saját imájával, hogy így kedves legyen Mennyei Atyánk előtt, és kérésünk meghallgatásra találjon.

Az imahét kezdetén bizalommal fordulunk a Szentlélekhez, Krisztus Egyházának éltető lelkéhez: „Jöjj el, Szentlélek, gyógyítsd sebeinket, újítsd meg az egész teremést.”

A mostani imahétre megjelölt szentírási rész a Jelenések könyvének nagy látomását állítja elénk: az új eget, az új földet, az új Jeruzsálemet, amely egyben Isten hajléka az emberek között. Ebben a látomásban Isten országának a képe jelenik meg. Az imahét programja szerint idézem Szent Lukács evangéliumának két versét: „Amikor imádkoztok, ezt mondjátok: Atyánk! Szenteltesd meg a neved. Jöjjön el a te országod.” (Lk 11,2–4)

Isten országa közel van: ez volt Keresztelő János és Jézus igehirdetésének első témája. Isten országának az evangéliumát hirdették.

Jézus kéri, hogy imádkozzunk Isten országának az eljöveteleért. Isten országa nem földi ország. Jézus elítélésekor nyíltan hivatkozott arra, hogy az ő országa nem e világból való. Ugyanakkor tudjuk, hogy a földi élettől nem teljesen elkülönített, „mert Isten országa közöttetek van” (Lk 17,21). Imádságunkban kell kérnünk Isten országának az eljövetele, de ugyanakkor a keresztények küldetése, hogy magatartásunkon, viselkedésünkön keresztül felismerhetővé váljék a közöttünk már elkezdődött Isten országa.

Sokat lehet mondani arról, hogy a Szentírásban mit jelent Isten országa. Most csak arra mutatok rá, hogy nem elegendő Isten országa eljöveteleének a kérése, a passzív várakozás, hanem elkötelezett keresztény életünkkel dolgoznunk is kell érte. Mindaz, ami a keresztények lelkiségéből ered, Isten országának az eljövetele munkálja: az igazságosság, a béke, a szeretet, az áldozatvállalás, stb. A eredeti keresztény közösség lelkisége megmutatta a kívülállóknak, mit jelent Isten országának a megjelenése az emberek között. Egyik legszebb megnyilatkozása a III. századból származó írás, amelyet Diognetesnek írt levélnek szoktunk nevezni. Ebből idézek:

„A keresztényeket nem különbözteti meg a többi embertől sem a táj, sem a nyelv, sem az életmód... Öltöz-

ködésben, táplálkozásban a lakosság szokásaihoz alkalmazkodnak, de más szempontból egy csodálatos és mindenki számára hihetetlennek látszó életmódot folytatnak. Saját szülőhazájukban úgy élnek, mint jövevények; mindenben részt vesznek, mint polgárok; minden táj a hazájuk, és minden haza idegen föld nekik. Házasságot kötnek, mint mások, gyermekeik születnek, de nem dobják ki magzataikat. Testben vannak, de nem a test szerint élnek. A földön élnek, de hazájuk az égben van. A fennálló törvényeknek engedelmeskednek, de életmódjuk fölülmúlja a törvényeket. Mindenkit szeretnek, őket azonban mindenki üldözi. Nem is ismerik, és mégis elítélik őket. Koldusszegények, és mégis sokakat gazdagítanak; mindenben hiányt szenvednek, mégis mindenben bővelkednek. Megrágalmazták őket, és épp a rágalmak közt éri őket dicsőség. Hírnevüket megtépázzák, de fényesen bebizonyul igaz életük. Szidalmazták őket, és ők áldással felelnek erre. Megvetik őket, de ők tiszteletet adnak mindenkinek. Jót tesznek, és mégis mint gonoszokkal bánnak velük. Egyszóval: ami a testben a lélek, azok a keresztények a világban. A lélek jelen van a test minden tagjában, a keresztények is ott vannak a világ városaiban. A lélek ott lakozik a testben, de mégsem a testből való; a keresztények is itt vannak a világban, de ők sem evilágból valók. A láthatatlan lélek a látható testben van; a világban élő keresztények is láthatók, de vallásosságuk láthatatlan... (A zsolozsma olvasmánya a húsvét utáni ötödik hét szerdáján.)

Isten országának a jelenléte így válik észrevehetővé, felismerhetővé a keresztények életén keresztül. Olyanok ők, mint a lélek a testben. Ennek egyik kifejező megnyilvánulása, amikor a mai elvilágiasodott közvélemény kifejezésre juttatja, hogy a karitást az egyházakra kell bízni. A kifejezés arra utal, hogy az anyagiak, az adminisztráció, a törvények mellett a társadalomnak szüksége van a szívre is, és ezt a nem-hívók is az egyházaktól, a krisztushívőktől várják.

Mi keresztények várjuk az új eget, az új földet, az új Jeruzsálemet. Urunk tanítását követve imánkban mindennap kérjük: jöjjön el a te országod. Mindehhez közös keresztény küldetés kapcsolódik: ebben a várakozásban és kérésben Urunk tanítását követve legyünk az igazságosság, a béke, a szeretet, a szív megnyilatkozásai, amelyen keresztül a világ a mi korunkban is felismerheti Isten országának a jelenlétét közöttünk.

„Jöjjön el a te országod” – így lesz ima és cselekedet Isten országa eljöveteleének kérése és várása. – Ámen.

Dr. Paskai László
bíboros-prímás
(esztergom-budapesti érsek)

* Elhangzott az Ökumenikus Imahét országos megnyitó istentiszteletén a Kálvin téri református templomban 1999. január 17-én.

TANÍTS MINKET, URUNK!

Rudolf Bohren és az ezredvég homiletikája*

Ami Bohren homiletikájában az ezredvégen a legújabb és megnyithatja a prédikálás jövő évszázadbéli megújulásának útját, az homiletikájának ekkleziológiai aspektusa a pneumatológia horizontján.

Az ekkleziológiai aspektusból kifolyólag hangsúlyozza, hogy a gyülekezetéről is kell prédikálni, még hozzá helyesen. A *Predigt und Gemeinde* c. művében a 139. oldaltól kezdve a következő megfontolásokat adja elő.

Pálnak a korinthusiaktól kétszer is meg kell kérdeznie, hogy elfelejtették-e, hogy kik ők: „Nem tudjátok, hogy Isten temploma vagytok és Istennek lelke lakozik bennetek?” (1Kor 3,16). Ez nálunk is előfordulhat – mondja –, hogy a gyülekezet elfelejtkezik a vendégről, aki a házában lakik. Meg kellene egyszer gondolni – figyelmeztet –, hogy milyen igazságok vesznek el a gyülekezet hívő egzisztenciájában, milyen igazságokat hallgatnak el notóriusan a prédikátorok: pl. a keresztség, jóllehet szorgalmasan gyakorolják, semmi szerepet nem játszik a hívő egzisztenciában, hogy mit jelent a feloldozás, azt a gyülekezet nem tudja. Ez az ignorancia a jele lehet annak, hogy maga az evangélium merült feledésbe. Sok mindent fel lehetne sorolni, ami azt bizonyítja, hogy gyülekezeteink kóros feledékenységben szenvednek. De ha a hitük igazságát elfelejtik, akkor azt felejtik el, aki maga az igazság. Ezért a gyülekezetnek olyan prédikációra van szüksége, amelyik emlékezteti az igazságra: *Krisztus él a gyülekezetben*. Ennek meghirdetése Bohren sokat hangsúlyozott homiletikai tanítása. Nem véletlen, hogy így folytatja: Krisztus él a gyülekezetben. Ez nem érzés dolga, hanem üzenet, adott prédikálni való, hogy hitté váljon. Bohren írásából tükröződik az a meggyőződés, hogy az egyházi élet minden megnyilvánulása Krisztus jelenlétének komolyan vételén áll vagy bukik. Így például nem tudjuk megoldani az igehirdetés problémáját sem, ha mi ezt nem hisszük, ha nem bízunk Isten igéjében, ha nem hisszük, hogy igaz és a keresztség és úrvacsora által megerősített, hogy „Krisztus közöttetek van” (Kol 1,27).

Krisztus valóságos jelenléte a gyülekezetben Isten lelkigondozása a világon. Ezt kell prédikálni, mondja Bohren. Meggyőződése, hogy ha a gyülekezetünk ma erőteljes, az azért van, mert a gyülekezetben munkálkodó Krisztus erőteljesen hirdettetik. A homiletikailag alultáplált gyülekezet képtelen hivatása betöltésére. A gyülekezetek elfelejtették, hogy ők Isten temploma. Elfelejtették titkukat. Ezért kell őket Krisztus valóságos jelenlétére erőteljesen figyelmeztetni, emlékeztetni. Egyszóval: a megfeszítettet, mint feltámadottat kell hirdetni, a feltámadottat, mint Lélekben jelenlevőt.

Ugyanezt a gondolatot veszi fel ugyanebben a könyvben, melyben arra a kérdésre keresi a választ, hogy gyülekezeteink Krisztus gyülekezetei-e? A 201. oldaltól

írja a következőket. Jézus Krisztus gyülekezete, tehát az Isten igéje szerint reformált gyülekezet öntudattal bír abban az értelemben, hogy Jézus Krisztust a maga új énjeként ismeri meg. Ezért szükséges, hogy hirdessük Jézus Krisztus jelenvalóságát, hogy Őt, mint a gyülekezet új létét hirdessük meg. Ezzel megmutattuk az utat – mondja – ami a karizmákkal bíró gyülekezethez vezet; ezt az utat úgy hívják: *prédikáció*. A gyülekezetet a prédikáció által újul meg.

Bohrennek a harmadik évezredre hagyományozódó homiletikai hitvallása így foglalható össze: Krisztust, mint jelenlevőt hirdetni azt jelenti, Őt, mint Lélekben jelenlevőt hirdetni, tehát a harmadik artikulust prédikálni, azaz a gyülekezetet prédikálni. Ha a gyülekezetet az egyetemes anyaszentegyház része, ha az egyház a hit tárgya, akkor ez magában rejtje azt, hogy a gyülekezetet prédikáljuk. Nem kor-analízist, nem is olyan sok lelki vigaszt kell hirdetni, hanem a gyülekezet új, valóságos egzisztenciáját.

Bohren Pál apostolra utal, aki új önismeretre buzdítja a rómaiakat, hogy magukat olyannak lássák, mint akik meghaltak a bűnnek, és élnek Istennek, Jézus Krisztusban (Róm 6,11). A galatákat emlékezteti, hogy Krisztust öltözték fel (Gal 3,27), a thesszalonikaiakat az ő reménységének, örömeinek és dicsősége koronájának nevezi (1Thessz 2,13). Pál nem kérdőjelet, hanem felkiáltó jelet tesz gyülekezetei mögé. Itt hallok az írásban olyan hangokat – mondja Bohren –, amiket szöszékeinkről egyszerűen nem hallok. Itt örül valaki a gyülekezet új egzisztenciájának. Bohren szerint az első, amit együtt tehetünk Pállal, hogy vele együtt örvendezünk Isten újjáteremtő munkájának, hogy a prédikáción keresztül újjáteremtés történik.

Bohren figyelmeztet: Nekünk igehirdetőknek úgy kell lejönnünk a szöszékről, hogy kíváncsiak vagyunk arra, mit tesz újjá Isten a prédikáció által, mert nem azért prédikálunk, hogy egy bizonyos egyháziasságot megőrizzünk. Azért prédikálunk, hogy az egyház és a világ megújuljon. Minden igehirdetés egy lépés a nagybetűs ÚJ felé. Az új világmunkásokra nézve prédikálnak az igehirdetők, akik új ajándékokra szorulnak. A gyülekezet megújulásához hívő út a prédikáció megújulásán át vezet – fejeződik be a gondolatmenet, amit az ige történéseiről és a prédikáció rendszerességéről szóló fejtegetés követ, ami az ezredvég talán újszerű, de sajátos és bizonyára segíti az igehirdetés jövő évezredbeli megújulását.

Eszerint Jézus Krisztus gyülekezete, tehát az Isten igéje szerint reformált gyülekezet az ige történéseiből él és megmarad az apostoli tanításnál. De gyülekezeteink a prédikáció rendszerességéből élnek és nem magából az igéből. Ezért egy farizeusi formalizmusból meg kell térni az ige szabadságához. Elméletileg tudjuk, hogy a gyülekezet az igéből él, hogy a prédikáció lényegéhez tartozik, hogy a feledékeny embereket mindig újra Isten cselekedeteire emlékeztetjük. Ahogy szükség van a rendszeres imádkozásra, úgy van szükség a rendszeres prédikálásra is.

* Elhangzott a Doktorok Kollégiuma gyakorlati szekciójában 1998. augusztus 26-án, Sárospatakon.

Jézus azonban óv a bőbeszédűségtől, a szavak mennyiségébe vetett hittől, az imádság automatizálásától, a haszontalan szavaktól (Mt 6,7).

Kérdés, hogy nem automatizálódik-e a prédikáció, ha a prédikáció rendszerességét fontosabbnak tartjuk, mint az ige történést. Sok presbitérium fontosabbnak tartja, hogy a prédikáció hangozzék, mint azt, hogy mi van a prédikációban. Csakhogy akkor a prédikáció haszontalan szóvá lesz. Automatikusan hat, mint a római mise, amit a heidelbergiek kárhóztos bálványimádságnak neveznek.

És így prédikálnak, locsognak, fecsegnek sok szószéken. A tibetieknek vannak imamalmaik, nekünk vannak prédikáció-malmaink. Ha mindenféle liturgiai divattervező (Modeschöpfer) a prédikáció elégtelenségét hangsúlyozza, akkor az igazi református válasz nem a hosszú és unalmas prédikációhoz való ragaszkodás lenne, hanem annak komolyan vétele, hogy a prédikált Isten igéje is egyszeri esemény. Pontosan az a körülmény, hogy minden vasárnap új prédikációt tartanak, kitörli az emlékezetből nagyon gyakran az előző vasárnapi prédikációt. A prédikátor azzal semmisíti meg a saját szavát, hogy valami újat mond. A mindig újat mondás által eltűnhet az ige kötelező érvénye. A prédikálás rendszeressége relativizálja az igét, szétszedi az igét. Az apostoli tanításnál maradás így a prédikáció terminusaihoz való formális ragaszkodást fogja jelenteni, nem az igéhez való ragaszkodást. A presbitériumoknak ezért bátorságot kellene vennie ahhoz, hogy egy olyan prédikáció után, ami a gyülekezetet megszólította, a következő vasárnap egy új prédikáció helyett, a megtartott prédikációról kezdeményezzenek beszélgetést. Néhány dolog másként lenne gyülekezeteinkben, ha egy-egy prédikációnál megállnánk.

Tudnunk kell, hogy Bohren igehirdetése után valóban beszélgetett a gyülekezettel a prédikációról. A prédikáció megbeszéléséről, a gyülekezet homiletikai jelentőségéről így vall: A prédikáció utáni beszélgetés próbálkozás arra nézve, hogy a nagykorúságtól megfosztott gyülekezetnek visszaadjuk a szót. (Vagy az igét, mert a Wort-ot használja.) Die Gemeinde Predigt mit című kéziratában Bohren a gyülekezetet a prédikálás segéd pilótájának (Co-Pilot) nevezi. Nem csak az egyház intézménye prédikál velünk – mondja –, hanem a gyülekezet is. Az összegyülekezésével, vagy nem-gyülekezésével, az ige hallgatásával és cselekvésével. Velünk prédikál ha „Ament” mond, vagy ha néma marad. A gyülekezet együttműködésének fontos része Bohren szerint az igehirdetőért mondott imádság. A közbenjáró imádság alkalmával a Co-Pilot aktív, és kormányozza a prédikációt... amennyiben Istennel beszél az igehirdetőért, azért, hogy Ő a prédikáció súlyát megadja.

A prédikáció formájáról (a Predigt und Gemeinde c. kötetben) szóló tanulmányában megszívlelendő dolgokat ír az ezredvég igehirdetői számára. Krisztus emberek által hirdettetni magát egyházában, mert Isten igéje valószínű ember lett. Hogy a prédikálás emberek által történik az Isten nagy lemondása, melyben igéjét ránk bizza és lehetővé teszi, hogy azt tovább adjuk. Akkor ez azt jelenti: az én ember-létem, testben való lakásom, milyenségem, teológiám, erőm és gyengeségem, minden, ami vagyok, formálja a prédikációt. Eszerint annyira fontos a saját személyem, hogy a legnagyobb figyelmet kell ráfordítani, el egészen addig, hogy a prédikálás előtt

eleget aludjam, hogy friss legyek, hogy a derű fénye hulljon az igehirdetésre. Csakhogy a testté lett Igét megfeszítették. Az igehirdetőnek Krisztussal együtt megfeszítettnek kell lennie, csak mint meghalt tud prédikálni. Ha Isten valakit az emberek halászává tesz, akkor nem csak arról van szó, hogy az ilyen bedobja a hálót vagy a horgot, hanem ő maga lesz a horogra tűzött féreg csali. Teológiailag kifejezve: A prédikátor alakja legyen természetes, igazi ember. De Krisztussal megfeszített, meghalt, feltámadott, tehát Lélekben járó – lelki ember. A prédikáció formájához tartozik, hogy a prédikáció az emberek megszólítása. Ezért fontos, hogy az ige eljusson az emberig. Itt Bohren a prédikálást a halászáshoz, ill. a horgászáshoz hasonlítja és azt mondja: Mikor horgásztam, nagy rössel akartam a horgot a bottal a vízbe dobni, de sajnos a horog beleakadt a stégbe. Ehhez hasonlatosan: Sokan prédikáltunk már nagy rössel, csak az ige nem érte el az embereket. Ha a horog nem esik bele a vízbe, akármeddig is tarthatjuk a botot a levegőben. Az nem segít – mondja –, hogy a textust exegetálom, dogmatikailag helyesen interpretálom, amíg a horgot nem tartom a vízbe, méghozzá oda, ahol a halak vannak, addig minden fáradozás felesleges. Ha tiszta a víz, látja az ember a pisztrángot, és az a művészet, hogy a csalit úgy kell a halak elé varázsolni, hogy rá tudjanak harapni. Ez különösen érvényes az emberhalászokra. Oda kell menni az emberekhez az üzenet átadása végett, az üzenetet fogyaszthatóvá kell tenni, amit vagy bekapnak vagy tudatosan elfordulnak tőle.

A fogyaszthatóvá tétel lépései: a hallgatók megismerése, odafigyelés kiknek prédikálunk, a hallgatók szeretete, kimondott vagy ki nem mondott gondolatainak idézése, illusztráció – ezt nagyon hangsúlyozza, az igehirdető irgalmának nevezi, hogy az egyszerű embereket paradigmákkal, példákkal, rövid történetekkel segíti a megértésben.

Legfontosabb a helyes egyházkép, ahol az a kérdés, hogy mi testieknek vagy lelkieknek prédikálunk, tejjel vagy kemény eledellel tápláljuk a hallgatókat. A legtöbb prédikátor abból indul ki – mondja –, hogy keresztyénekhez beszél, tehát lelkiekhez, akiknek kemény eledel adható. Így az egyház szituációjának helyes megítélése helyére egy homályos egyházkép lép, a gyülekezet félreértése, egy olyan gyülekezetkép, ami sehol máshol nem létezik csak a prédikátor fejében. Szem előtt kell tartani, hogy akik minket hallgatnak, még nem, vagy már nem azok, akik alatt az Újszövetség a gyülekezetet érti. Ők lelkileg nézve üres lapok, emberek, akikhez még nem a didachének, hanem a kérigmának kell eljutnia. A kérigmának, amit az apostolok vég nélkül variáltak, de a fő összetevői szilárdak maradtak: Jézus Dávid fiaként megszületett, meghalt és feltámadott az Írások szerint. Felment az Atya jobbára és visszajön ítélőként. Ezeket az eseményeket prédikálták a pogányoknak. És ezeket az eseményeket kellene a mai embereknek is hirdetni. Azt a kérigmát kellene vasárnapról-vasárnapra ismertté tenni, hogy Krisztusban a nagy fordulat megtörtént, a világ megtalálta a mesterét. Ezt az üzenetet kell az üres lapokra írni.

De nem elég, hogy az üzenetet fogyaszthatóvá tesszük és közel visszük az emberekhez. Jézus nem csak az Isten Országáról prédikált, hanem a megtérésről is. Az emberhalásznak nem szabad azzal megelégednie,

hogyan a halak harapnak, ki is kell őket húzni. Az Úr az országában akarja tudni az embereket, ezért azt parancsolja: „kényszerítsétek őket bejönni, hogy megteljen az én házam” (Lk 14,29). Ezért a prédikáció formájához tartozik, hogy kezdeményező, megmozdító. Megmozdító formája az esemény jellegéből következik. Az ige hatalmat tartalmaz. De a megszólító karakter a döntő, nem az értelmi tartalom. Az ige, mint időbeli esemény történik, és nem örök igazságokból áll, „Ő szólt és megtelt, Ő parancsolt és előállott” (Zsolt 33,9). Jézusnál is az ige megszólítás, döntésre hívás. Isten igéjének ez az értelmezése ellentétben áll a görög-hellén nyelvhasználattal, ahol az elmondottnak az értelmi tartalma a döntő. Eredetileg a *legein* nem azt jelenti megszólítani, hanem megmagyarázni. A megszólító karaktertől éppenséggel el kell tekinteni. Ha a prédikáció Isten igéjének eseménye, akkor a prédikációinkat úgy kell övni a görög-hellén felfogástól, mint a pestistől. A prédikációnak nem szabad általános igazságokat megfogalmaznia. Ahol a prédikáció egy világnézeti-filozófiai előadás magasságába emelkedik, ott a pestis angyala előlép az egyházon keresztül és megöli a gyülekezetet. A tönkretétel iszonyata a prédikáció szentségében, hogy a szöveget többnyire a görög gondolatok uralják. Ennek az is az oka, hogy a lelkészek a humán gimnáziumokból jönnek és magukkal hozzák a görög gondolkodást. Nem véletlen, hogy Jézus a küldötteit nem az akadémiákról hívta el, hanem a halászhálótól és a vámszedő asztaltól.

A prédikáció esemény jellege jól megmutatkozik a Jn 1,29-ben. János nem tart tudományos, öszövségi előadást a bárányról. Nem tesz említést a bárány és a szolgáló eljárájáról. Egészen mást csinál. Ő látja Jézust hozzá menni. Proklamálja a hozzáménőt, mint Isten bárányát. János prédikációjának eseménye, drámája nem János alakjában rejlik, hanem annak alakjában, aki jön. Ha én ma erről prédikálok, jól teszem, ha tudom, mit mond a Biblia a bárányról. De a prédikáció nem az a hely, ahol a tudásomat kell kifejteni és előadást kell tartanom arról, milyen szerepet játszott a bárány Izraelben. Az öszövségi kijelentések, mint bizonyító íráshelyek fontosak annak érdekében, hogy a gyülekezet felismerje az Urat, aki bárányként jön és elveszi a világ bűneit. De minden azon múlik, hogy jön-e a még nem látható Úr? A prédikáció eseménye tehát szavaim hatáskörén kívül van. Az esemény azon múlik, hogy Krisztus valóban ott van-e, amikor a prédikátor őt meghirdeti. Mivel én mérselem meghirdetni az eljövendő Urat, akit nem látok, prédikációm formája csak a félelem és rettegés lehet. Jaj nekem, ha Jánossal együtt mondom: „Ímé” és a bárány nem jön. Akkor a prédikációm félrevezeti a gyülekezetet, hazugság, káromlás. Ezért a *prédikáció belső formája: imádság*: Maranata, jövel Uram Jézus.

Bohren és az ezredvég homiletikája című előadás nem hangozhat el anélkül, hogy legalább egy néhány szót ne ejtenék a Predigtlehre című művéről. A dialektika teológia átvette a reformáció korának klasszikus prédikáció definícióját: Praedicatio verbi Dei est verbum Dei. Ezt úgy tette, hogy gyakran eltekintett a tapasztalattól, az irrealitás lehetőségét árasztotta, így kevés kritikákat váltott ki. A Predigtlehre c. könyvében Bohren megkockáztat egy próbálkozást, úgy hangsúlyozni, hogy a prédikáció emberi alkotás, hogy ne kelljen megtagadnia, hogy ő is az ige te-

ológiája felől jön, hiszen Barth és Thurneysen tanítványa volt. Ezért a Szent Lélekre való utalás aranyfonalként húzódik át homiletikáján. A sokszínű témákban mindig a pneumatológia a kiindulási pont. Fő témakörök: A prédikáció, az igehirdető, az igehallgató. A mű kulcsfogalma a theonome Reziprozitát, miszerint Isten Lelke minket bevon munkájába, az ember partnerré válik, a theonome Reziprozitát az „én”-nek a „mi”-re való cseréje. Ebben a kölcsönösségben részt vesz a Szent Lélek a mindenkori ember emberi mivoltában is és a teológiai módszerekben is. A theonome Reziprozitát tartalmaz egy módszerkritikai vonást is: Amennyiben a módszert a Lélekkel való partnerségben alkalmazzák, úgy az megóv a módszerben rejlő, öndicsőítés felé haladó trendtől. A csodát, hogy a prédikáció történik, hogy az igehirdetésünk az ige eseményévé válik, nem tudjuk előidézni, az ajándék, amit kérhetünk és kérünk kell, de minden tőlünk telhető megtehetünk és meg kell tennünk, így a módszerek és a segédesszökök alkalmazását is. A Predigtlehre c. művében megtalálhatók Bohrennek azok az alapvető gondolatai, amelyeket különböző aspektusú tanulmányai is közre ad. A harmadik artikus hangsúlyozása, az isteni memória szentélyének szolgálata, azaz Isten emlékeztetése ígéreteire, az emberek emlékeztetése Isten nagyságos dolgaira, Krisztus hirdetése, mint jelenvaló és eljövendő, az oldás és kötés kérdése, az exorcizmus, a jelek és csodák hiányolása.

Ez utóbbi különösen kifejeződésre jut a „Prédikáció és az erő” c. tanulmányában (Geist und Gericht c. kötetben), melyben semmilyen magyarázatot nem tart elfogadhatónak arra nézve, hogy míg az Újszövetségben mind Jézus, mind az apostolok igehirdetését jelek és csodák követték, addig a mi prédikációink nem mutatkozik meg erőben. Bohren szerint nem a Szent Lélek lett erőtelen, hanem a hitünk, a Szent Lélek elkért és várt akar lenni, mi pedig nem dolgoztuk ki megfelelően a pneumatológiát, kifejezve a Szent Lélek iránti közönyünket. Így a teológia, főleg a történetkritikai módszer haldoklik a megölkö betűtől, a feltámadás útja, kibetűzni a lényegét, ami nem más, mint: Hiszek a Szent Lélekben.

Sosem írta le, de szóban közölte, hogy szerinte az Egyház ítélet alatt áll, csak nem tud róla. A teológiai tudományok az egyházi gyakorlattól való elszakadtságából, a szöszéken gyakran hallható fecsegésből, a kezesztényesség erőtlenségéből egyetlen kiút vezet: Izráellel és a Biblia nagyjaival kimenni a pusztába, a böjt helyére, a magunkba szállás helyére. A pusztába, ahol meg kell harcolni a kísértővel, ahol meg is lehet halni, de ahol elhangzik az üdvösség ígérete is, ahova ítéleten át vezet az út. A megoldás, elindulni a felé, aki jön felénk és azt mondja nekünk az ezredvégén: „Térjete meg, mert elközelített Isten országa.”

Bohren munkásságáról egy 16 oldalas bibliográfia van a birtokomban. Egy ilyen életműből 30 perc alatt csak felvillantani lehet valamit. Remélhetőleg sikerült bemutatnom egy igehirdetőt, aki komoly homiletikai fáradozásokat tesz azért, hogy az embereknek nem megmagyarázni akarjunk valamit, hanem az embereket megmenteni akarjuk, hogy az igehirdetésünk az üdv esemény eseménye legyen. Remélhetőleg sikerült bemutatni egy gyakorlati teológust, aki óv attól, hogy illúzióink legyenek a hallgatóinkkal szemben, de óv a hitetlenségtől is. Az ezredforduló tájékán csak akkor

várható az igehirdetés által az egyház megújulása, ha valóban hisszük, amit mondunk: „Hiszek egy egyetemes keresztyén anyaszentegyházat.” Ha hisszük és hirdetjük, hogy az egyház Krisztus teste, hogy a feltámadott a Lélek által jelenvaló, akkor fogjuk megtapasztalni, hogy gyülekezeteinkkel az újjáteremtés felé vagyunk úton. Minden empirikus kételyen ez a reménység kell, hogy átlendítsen, annál is inkább, mert az ÚJ-ból a Lélek már most megelőlegez valamennyit, ha imádkozunk érte és figyelünk munkájára. Szerettem volna bemutatni egy gyakorlati teológust, aki számára az egész teológia gyakorlati teológia, de inkább gyakorlat, a teológiai jártasság és a megélt keresztyénség egységében, de leginkább számára a teológia imádkozó engedelmség: Jövel

Szent Lélek Úristen, jövel Uram Jézus, jöjjön el a Te országod. A pneumatológiai és az eszkatológiai látás tette őt olyan igehirdetővé, hogy ezt írhatta magáról a Predigtlehre elején: Négy dolgot szeretek szenvedélyesen csinálni: Aquarellt festeni, síelni, fát vágni, és prédikálni. A szenvedélyt az ember szépnek találja, megnyitja a boldogság útját. Bár a prédikáció sikerülhet rosszul is, mint az aquarell, el lehet prédikáláskor bukni, mint síelés közben, prédikáció írásakor bár az ember elfárad és előveszik a kétségek, mint a fát vágó városi embert, de mind e mellett megáll és igaz: Prédikálni szép dolog, a prédikálás örömet okoz.

Varga Zsolt
(Kovácsvágás)

Ökológiai helyzetkép: A teremtettség teológiája és etikája

1. A modern civilizáció ökológiai válsága

Egy Saarbrückenben újabban elvégzett kutatás megállapítása szerint azokon a vidékeken a leggyakoribb a tüdőrák, ahol megbetegszenek és kiszáradnak a fák. A fák viszont azért betegszenek meg és száradnak ki ezeken a helyeken, mert az ipar, a közlekedés és a háztartások égéstermékei mérgezik a levegőt, savas eső hull az erdőkre és megsemmisíti a növény- és állatvilágot. A halál ördögi köre ez, amely az emberi társadalom felől átcsap a természeti környezetre, s a fák kihalása folytán visszaüt az emberre. A modern ipari társadalom emberi tevékenysége tönkreteszi a természetet. A természeti kincsek kizsákmányolása az élet természetes alapjait fenyegeti. Hajdan is voltak természeti katasztrófák. Annak idején azonban a természetnek még megvolt az a képessége, hogy természeti katasztrófákat követően önmaga újraindítsa az életet, s benépesítse önmagát az élőlények sokaságával. Manapság viszont egész állatfajok tűnnek el a föld színéről, növények pusztulnak ki, és senki sem képes újraéleszteni őket. Vajon a gyermekeinkre pillangó nélküli tavasz, márdárftty nélküli nyár és alma nélküli ős vár?

Az ember ezt az alattomosan és észrevétlenül terjedő krízist „környezetszennyezésnek”, „ökológiai válságnak” nevezi, és úgy tesz, mintha az egész dolog csak a tőle távol élő természetet, a Fekete-erdőt és a Rajnát, meg a Ruhr-vidék levegőjét érintené. Ez azonban bűnös képmutatás. Valójában egész „tudományos-technikai civilizációnk” válságáról van szó. Az ipari társadalom eszméje jutott zsákutcába. Ha nem következik be gyökeres fordulat korunk társadalmának alapvető szándékai, ha nem sikerül más megoldást találnunk rá, hogyan bánjunk a természettel és önmagunkkal, akkor ez a krízis mindent elsöprő katasztrófához, tudniillik a földnek és lakóinak „ökológiai halálához” vezet. Meg fogjuk világítani kultúránk e krízisének okait, azután keresni fogjuk a lehetséges kiutat e krízisből.¹

Egy emberi társadalomnak és az őt körülvevő természeti környezetnek a tényleges viszonyát azok az emberi eljárások határozzák meg, amelyek segítségével az em-

ber kinyeri táplálékát a természetből, s amelyekkel a keletkező hulladékot visszaforgatja a természetbe. Ezt a „természettel folytatott anyagcserét”, amely önmagában véve épp oly természetes folyamat, mint a levegő ki- és belégzése, az iparosodás kezdete óta egyre inkább az ember, nem pedig maga a természet szabályozza és irányítja. Korunk szemetelő társadalma úgy véli, hogy amit az ember kidob, az „nincs többé”, semmivé válik. Csakhogy a valamiből nem lesz semmi, és amit kidobunk, az nem tűnik el nyomtalanul. Az valahol ott marad a természetben. Hogy hol? Kit érdekel!

Az emberi eljárások a *természettudományok* függvényei. A technológia nem egyéb, mint alkalmazott természettudomány, és előbb-utóbb minden természettudományos felfedezés technikai alkalmazásra és hasznosításra kerül, mivel a „tudás hatalom” (Francis Bacon). A természettudomány az alkalmazás tudománya.

A különféle technológiákat és magát a természettudományt viszont mindig meghatározott emberi érdekek alakítják. Azok mindig értékfüggőek. Érdekekből fakadnak, azok vezérlik és állítják őket szolgálatukba. Ezeket az érdekeket pedig egy-egy *társadalom alapértékei és alapmeggyőződése*i határozzák meg. Ezek mindazt magukba foglalják, amit egy adott társadalomban mindenki *magától értetődőnek* tekint, mert a maga rendszerén belül vitán felül álló és plauzibilis.

Ha mármost egy ilyen életrend, amely az emberi társadalmat összekapcsolja az őt körülvevő természettel, a természet pusztulása folytán krízisbe kerül, akkor ez a krízis természetszerűleg magának az egész rendszernek, az életviszonyoknak, az életmódnak, és nem utolsó sorban maguknak az alapértékeknek és meggyőzéseknek a krízisévé fajul. Az erdők kipusztulásának megfelel a lelki neurózisok terjedése, a vizek szennyezésének a nagyvárosok lakóinak nihilista életérzése. A válság, amelyet átélünk, nem csupán „ökológiai krízis” tehát, és nem is oldható meg pusztán technikai eszközökkel. Gyökeres fordulatra van szükség a meggyőzések és alapértékek tekintetében éppúgy, mint az életviszonyok és az életmód terén.

Milyen érdekek és milyen értékek szabályozzák a mi tudományos-technikai civilizációnkat? Egyszerűen fogalmazva: a határtalan *uralomvágy*, amely a modern embert szinte kényszerítette rá, és folyamatosan ösztönzi, hogy *hatalmába kerítse a természetet*. A „létért való” állítólagos „küzdelem” a tudományos felismeréseket és a technikai felfedezéseket a politikai hatalom megszerzésének, e hatalom biztosításának és kiterjesztésének szolgálatába állítja. A növekedést és a haladást a mi társadalmunkban úgyszólván kizárólag a hatalom: a gazdasági, pénzügyi és katonai hatalom erősödésével méri. Mindezidáig szemmel láthatóan nem sikerült a mennyiségi növekedésről áttérni a minőségi növekedésre.

Ha civilizációnkat összehasonlítjuk a modern kor előtti kultúrákkal, azonnal szembetűnik a különbség, amely a *növekedés és az egyensúly* különbözőségében rejlik. Ama modern kor előtti kultúrák korántsem voltak primitívek vagy „fejletlenek”, ellenkezőleg: nagyon is összetett egyensúlyi rendszerek voltak, amelyek mederben tartották az ember viszonyát a természethez, a másik emberhez és az istenekhez. Csak a modern nyugati civilizáció kialakulása során vált egyoldalúan kizárólagos programmá a fejlődés, a növekedés, a terjeszkedés és a hódítás. Társadalmunk tényleges és mindent meghatározó alapelvevé a hatalom elnyerése, és a hatalom megtartása vált, együtt az amerikai típusú „boldogsághajszával”. Miért következett be mindez?

A legmélyebb ok gyaníthatóan a modern ember *vallási meghatározottságaiban* keresendő. Az ember természet feletti hatalomvételeért és mértéktelen hatalomvágyáért gyakorta a zsidó-keresztyén vallást teszik felelőssé. A modern átlagember, ha nem is tartja magát különösképpen hívőnek, mindent igyekszik megtenni azért, hogy betöltsse isteni rendeltetésének parancsát: „szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be és hódítsátok meg a földet!” Azt mondhatni, az ember túl is teljesíti e kötelességét. Csakhogy ez a parancs és ez az emberkép több, mint 3000 esztendő, a hódítás és terjeszkedés kultúrája viszont alig 400 éve alakult ki Európában. Az okokat tehát máshol kell keresnünk. Azok megítélés szerint a *modern ember istenképében* rejlenek.

A reneszánsz óta Nyugat-Európában egyre inkább úgy kezdtek Istenre tekinteni, mint „Mindenhatóra”. Isten istenségének elsődleges sajátosságává az *omnipotencia* vált. Isten az Úr, a világ az ő tulajdona, amellyel azt tesz, amit akar. Ő az *abszolút szubjektum*, a világ pedig uralmának passzív objektuma. A nyugati hagyományban Isten egyre inkább visszazorult a transzcendencia világába, s a világot teljes mértékben immanens és evilági módon kezdték értelmezni, Istenről egyre inkább úgy kezdtek gondolkodni, mint aki a világtól független, aminek következtében viszont a világról úgy, mint amely Istentől független. A világ elveszítette teremtettségének isteni titokzatosságát, és a tudomány „feloldotta a varázslat alól”, mint Max Weber jellemzi találoán a folyamatot. Az újkor nyugati keresztyénységének következetes *monoteizmusa* egyik lényeges oka a világ és a természet *szekularizációjának*, amit arra *Arnold Gelen* éleselméjűen rávilágított „Ősember és mai kultúra” (Urmensch und Spätkultur) c. 1956-ban megjelent művében (285. oldal): „A kultúra és a szellem hosszú történetének végén megtört az »entente secret«

világszemlélete, az egyetértő és vetekedő élet-hatalmak metafizikája, és pedig egyfelől a monoteizmus, másfelől a tudományos-technikai mechanizmus révén. E változásnak a természetet démonoktól és istenektől megfosztó monoteizmus nyitott teret. Isten és a »gépezet« túlélte az archaikus világot, és egyedül maradtak a porondon.” Hátborzongató kép, hiszen „Isten” és a „gépezet” eme végső találkozásából nem csak a természet tűnik el, hanem maga az ember is.

Ennek megfelelően az ember Isten földi képmásaként, szükségszerűen úrként is kezdte értelmezni önmagát, úgy ugyanis, mint a megismerés és az akarat szubjektuma, akivel passzív objektumként, neki alávetve áll szemben a világ. Csak a föld fölött uralmat gyakorolva felelhet meg Istennek, a világ Urának. Mivel Isten a világ teljességének ura és tulajdonosa, az embernek is arra kell törekednie, hogy a világ ura és birtokosa legyen, és így bizonyítsa magát Isten képmásának. Az ember nem a jóság és az igazság, nem a türelem és a szeretet, hanem az erő és a hatalom révén válhat hasonlóvá Istenhez. Ezért dicsőítette az újkor kezdetén *Francis Bacon* korának természettudományát, mondván: „a tudás hatalom”, s hogy a természet feletti hatalmával az ember visszanyerte istenképűségét.² Hogy mindez elsősorban a férfi hatalomra törését jelenti, azt bizonyítják nyugati szóhasználatunk fordulatai, amelyek egy szintre helyezik a „természetet” és a „nőt”: a talajt „termékennyé tesszük”, a hegyekre „felhágunk”, a folyókat „megszelídítjük”, „behatolunk” a „szűzi erdők mélyére”, ringatjuk magunkat a természet „lány ölében” stb. Ezek a férfiúi erőszak kifejezései.

2. Az uralkodás egyoldalúsága helyett: kölcsonös kapcsolat

Ha összehasonlítjuk a fentieket *Seattle* indián törzsfőnök 1855-ben elhangzott híres vádbeszédével, azonnal világossá válik, hova jutottunk: „Népem számára szent e föld minden szeglete; a csillogó fenyők, a dűnék homokja, a pára az erdő mélyén... a hegyormok sziklája, a rétek lankái, a lovak testmelege – és az embereké – mindezek egyetlen családhoz tartoznak.”

A fordulatnak, amelyet végre kell hajtaniuk, hogy átéljük: a természettel és minden élőlényel együtt „egyetlen családhoz tartozunk”, az istenképpel kell kezdődnie, amelyhez igazodunk. Nem elég csak annyit kimondani, amennyit az 1985-ös Német Evangéliumi Napok konferenciája kinyilvánított: „Az Úr a Föld”. Ez kétségkívül igaz, és nyilvánvalóvá teszi, hogy a föld nem a mi tulajdonunk, hogy tehát nem tehetünk vele büntetlenül bármit, amit csak akarunk. A föld tulajdonjoga Istené, az embernek csak használati joga van felette. A Föld azonban több, mint pusztán csak tulajdona Teremtőjének. Ugyanakkor arra sincs szükség, hogy az indiai vagy kínai „New Age” mozgalomhoz csatlakozva keressük a minden élőlény iránti tisztelet magasabbrendű bölcsességét. Elég saját vallási hagyományaink eredeti bölcsességéhez visszatérni, és újra felfedezni azt, amit az újkor abszolutisztikus és maskulin istenképe háttérbe szorított. Ez nem mást jelent, mint újra ráismerni a *Szentháromság Istenre*.

Ez ugyan dogmatikusan „ortodoxul” és régimódián hangzik, ebben rejlik azonban az a jövő, amelyet kere-

sünk, hogy a vallást és a teológiát kivezzük a modern zsákutcából. A három-egy Isten, mint neve is kifejezi, nem a menny érzéketlen és magányos uralkodója, aki mindent leigáz, hanem kapcsolatgazdag és kapcsolatokra kész *közösségi Isten*; „Az Isten szeretet”. Atya, Fiú és Szentlélek a szeretet elgondolható legkövetesebb *közösségében* élnek *egymással, egymásért és egymásban*. „Én az Atyában vagyok, az Atya pedig énbennem” – mondja a János evangéliumának Jézusa. A teológiai hagyomány trinitárius perichoresis-nek nevezte ezt a kölcsönös áthatást, ezt az egymásért történő odaadást, amely a Szentháromság személyeinek egyedülálló isteni egységét létrehozta.³ Ha pedig ez így van, akkor az ember nem az uralkodás és az elnyomás, hanem csakis a közösség és az életet gazdagító kölcsönösség révén felelhet meg ennek a három-egy Istennek. Isten földi képe nem az egyes ember, hanem a valóságos emberi közösség. Bölcsességét és szépségét nem a részletek, hanem a teremtettség egységének teljessége tükrözi vissza.

Ha ilyen szemmel tekintünk a természetre, nem mondhatjuk egyszerűen azt: egy túlvilági Isten teremtette a világot. Pontosabban kell fogalmaznunk: Isten az Atya, Fia/leánya által, a Szentlélekben teremtette meg a világot. Ezért van minden létező „Istentől”, Isten „által” és: – „Istenben”. Lelke által Isten minden létezőben ott van. Minden élő ebből az „életformából”, az isteni Lélekből él – Isten életet teremtő lelke az egész teremtettségre kiáradt, és létrehozta azt a teremtményi közösséget, amelyben minden, ami teremtett, egymásért, egymással és egymásban él. „Mert (a Lélek) az, ki mindenüvé kiáradva mindent fenntart, táplál és éltet földön és égen... Az pedig, hogy éltető erejét mindenre kiötvén, lélet, életet és mozgást lehel a teremtményekbe, mindenestre teljesen isteni tulajdonság.” (Kálvin János: Institutio, I. 13,14 – Ceglédi Sándor fordítása)

„Mert te mindent szeretsz, ami létezik, és nem gyűlölsz semmit, amit teremtettél; hiszen nem alkottál semmit, ami iránt gyűlöletet táplálnál – Hogyan maradhatna fenn bármi, ha te nem akarnád? Vagy miként létezhetne valami, amit nem te hívtál elő? Te pedig mindent megoltalmazol, mert a tiéd, Urunk, aki szeretted az életet, s akinek örökkévaló Lelke mindenben jelen van” (Salamon bölcsességei 11,24–12,1).

Abból a felismerésből, hogy Isten Lelke mindenben jelen van, egy új világszemlélet következik: a mechanisztikus és atomisztikus világgép helyére egy organikus és energetikus világgépzés lép. Ha Isten Lelke kiáradt az egész teremtettségre, akkor Isten Lelke minden teremtmény egységét és közösségét munkálja egymással és Istennel. Az élet nem más, mint kommunikáció. A teremtettség élete a kommunikáló teremtményi közösség. A kölcsönös élet-kapcsolatok e szövődését az isteni Lélek tartja fenn, amely ebből a szemszögből nézve „ kozmikus léleknek” is nevezhető. Ez viszont annyit jelent, hogy nincs a világnak olyan építőeleme és olyan alapja, amelyet olyan „elemi részecskének” nevezhetnénk, amelyre ezek a kommunikatív összefüggések visszavezethetőek lennének.

A „modern” mechanisztikus elméletek szerint maguk a dolgok elsődlegesek, egymáshoz való viszonyuk pedig másodlagos, és azt a természeti törvények határozzák meg. Az említett új világértelmezés szerint viszont a

kapcsolatok eredendőbbek, mint maguk a dolgok. „Dolog” és „kapcsolat” komplementer jelenségek, akárcsak a részecske és a rezgés az elektromágneses mezőben. Ha az ember a teret erő-térként értelmezi, akkor a kapcsolatok szövődése elsőbbséget élvez az energia anyagi összpontosulásával és annak materiális manifesztációjával szemben. A valóságban semmi sem keletkezhet önmagától, és semmi sem létezhet önmagában. Minden ami csak van és él, egymással, egymásért és egymásban létezik, a világegyetem nagyobb összefüggésén belül. Az egymással egybekapcsoló közös köteléket nevezzük „kozmosz léleknek”. Ez mint „isteni Lélek” egy, és az egységet munkálja. Önmagától létezik, önmagában nyugszik, ezért Istennek nevezzük. Ő a minden dolgokban meglévő immanens transzcendencia. Ezért ő az alapja és forrása mindennek, ami nem önmagától, hanem valami másból, mással és másban él. Ezzel nem csak a valóság kontingenciáját irtuk le, hanem azt is, hogy a valóság ténylegesen saját szubsztancia nélkül, azaz Istentől eredően létezik. Az isteni Lélek mindenütt jelenvalóságából, és közössége által jönnek létre az alapminták és szimmetriák, a mozgások és a ritmusok, az energiamezők és az anyagi konglomerátumok. Mint Werner Heisenberg mondotta: „Kezdetben volt a szimmetria. Ez bizonyosabb igazság, mint az, hogy »kezdetben volt a részecske«. Az elemi részecskék a szimmetriát testesítik meg, annak legegyszerűbb megjelenési formái, de csupán következményei a szimmetriának.”⁴

Annak felismerése, hogy az isteni Lélek jelen van a teremtményi közösségben, megfelel a természet amaz új ökológiai értelmezésének, amelyre törekszünk. A mechanisztikus világgép kora egyúttal az ember természettel szembeni szubjektivitásának és szuverenitásának korszaka is volt. Az emberi lét szubjektivitása és a természetes lét eldologiasítása kölcsönösen feltételezték egymást. Ha nem akarjuk, hogy az egységes világ kettéhasadása folytán a természet és az ember kölcsönösen megsemmisítse egymást, akkor létre kell hoznunk a kultúra és a természet kommunikatív, kölcsönösségre épülő közösségének új paradigmáját.

Ez maga az eredeti bibliai és keresztyén felismerés: Isten a maga teremtő, életadó Lelkével *jelen van* a világban, a világ pedig *Istenben* van: „Az Úrnak Lelke tölti be a föld kerekességét” (Salamon Bölcsességei 1,7). A teremtett dolgok sokfélesége Isten teremtő és életet adó Lelkének sokszínű manifesztációja.

A „föld” tehát nem csak „az Úr” *tulajdona*, hanem az isteni bölcsesség megjelenése és az isteni Lélek *közlése* is.

„A Szentlélek életet ajándékozó élet, a Mindenség mozgatója és minden teremtett lét gyökere. Ő tisztítja meg a Mindenséget a tisztátalanságtól, törli el a bűnt és gyógyítja a sebeket, tehát világító élet, méltó a dicséretre, felébreszti és újraéleszti a Mindenséget” – fogalmazta meg költői erővel Hildegard von Bingen.⁵ Egy angol himnusz arról az Istenről beszél, aki „a teremtés teljessége által lélegzik”.⁶ Isten Lelke

„Szunnyad a dolgokban,
álmodik az állatokban,
ébred az emberben”

mondja egy régi bölcsesség, és ezzel megfogalmazza, hogy az ember öntudatában a kozmikus Lélek akar ön-

tudatra ébredni, hogy tehát a tudatosság nem elválasztja az embert a természettől, hanem egybekapcsolja minden teremtménnyel. Isten világimmanens, mindent életre keltő bölcsessége mondhatni, minden dolog belső, isten felé forduló oldala. Csak aki őt megismeri, találja meg, nyeri el az életet. Aki vétkezik ellene, kárt vall. Aki gyűlöli, az a halált szereti (Péld 8, 35–36).

Mit jelent ez a vallásos beállítottság, az istenhez fűződő viszony terén végbemenő eme fordulat a világ tudományos és technikai folyamatainak megváltoztatására nézve?

Az újkori gondolkodás kialakította a jellegzetesen tudományos módszereket. Ilyennek tekintem a tárgyiasító, elemző részletező és redukáló eljárásokat. Mit jelent a megismerés? Az ember megkísérelti, hogy valamely tárgyat elkülönítsen természetes közegétől, azután legkisebb, tovább már nem osztható részeire bontsa, hogy azután mesterségesen reprodukálja.⁷ Ha az ember valamely tárgyat, egyszerűen kifejezve, képes szétszedni, azután újra összerakni, akkor megismerte és uralmat szerzett felette. Így vált a természettel összefüggő tudományos gyakorlattá is a régi rómaiak politikai alapszabálya: *divide et impera*: oszd meg és uralkodj rajta; uralkodj a megosztás eszközével. Mint nyelvünk is árulkodik róla, mi nyugati emberek a *kezünkkel* gondolkodunk, mindenbe belemarkoló, mindent megfogni és megtartani akaró kezünkkel. Mi mindent „megragadunk”, és ha „megragadtuk”, akkor a „kisujjunkban van” és ellenőrzésünk alatt tartjuk. Mi akkor „ismerünk” valamit, ha tudunk vele mit kezdeni. Ez tanúskodik róla, hogy a természetet megismerni akaró törekvéseinket egyetlen szándék vezérli: *hogy uralkodjunk rajta*.

Ha ezzel szemben úgy tekintünk a természetre, mint Isten teremtésére, és belátjuk, hogy Isten Lelke jelen van a természetben, akkor el kell hagynunk ezt az uralkodás-vágytól vezérelt gondolkodást, és egy másfajta gondolkodásmódot kell megtanulnunk: a kommunikatív és *integráló gondolkodási formát*. A tárgyakat és a tényeket úgy ismerhetjük meg a legteljesebben, ha meghagyjuk őket eredeti összefüggésükben és körülményeik között, vagyis nem izoláljuk őket, hanem a maguk egészében, és összefüggéseiben vizsgáljuk őket. Ennek érdekében meg kell változtatnunk megismerést vezérlő szándékainkat: nem azért kell a megismerésre törekednünk, *hogy uralkodjunk az élővilágon, hanem, hogy részt vegyünk életében és kölcsönös kapcsolatba kerüljünk vele*. A „megismerés” közösséget hoz létre, vallották a régiek. „Megismerni” annyi, mint „szeretni” – tanít meg rá a héber nyelv. A teljességre figyelő megismerés e módja, a szemlélőnek a szemlélt világba beilleszkedő eme vizsgálódási eljárása erőtlenebb, mint az uralkodásra törő, analizáló megismerési mód, de kapcsolatokban gazdagabb. Így csak oly mértékig ismerünk meg valamit, amilyen mértékig szeretjük, szeretetünk pedig engedi, hogy amit megismerünk, az önmaga maradjon. A megismerésnek ez a teljességre tekintő, résztevő módja az ember és a természet közösséggé formálódását szolgálja. Kialakul az a helyzet, amely az embert a természettel vívott hosszú harc után elvezetheti a természettel való megbékéléshez.

Az ember hosszú időn át csak munkája szemszögéből vizsgálta mind a természetet mind önmagát. Kizárólag a természet egyik, tudniillik kiaknázható oldalára figyelt, és a természet belső értékeit figyelmen kívül hagyta. Van egy

ősi, bölcs zsidó gyakorlat a természetnek mint Isten teremtett világának és jelenvalósága terének megismerésére. Ez pedig a *sabbatnak*, a nyugalom napjának, a természet életébe be nem avatkozás napjának a megünneplése. A teremtésről szóló első leírás szerint a Teremtő, teremtő művét a világ sabbatjának megünneplésével fejezte be. „Megpihent a hetedik napon, egész alkotó munkája után”. Megpihenő jelenléte által áldotta meg, amit teremtett. Isten megszűnt tevékenykedni, de teljesen jelen volt, és engedte, hogy teremtményei is átéljék a lét teljességét. Ez az isteni sabbat „a teremtés megkoronázása”, nem pedig az ember. A többi teremtménnyel együtt az ember is a sabbat által „koronáztatik” és áldatik meg. A teremtő Isten a sabbat megpihenésében éri el célját, a sabbatot ünneplő ember pedig úgy tekint a természetre, mint Isten teremtésére, és engedi, hogy a világ Isten teremtett világa maradjon. Tiszteli saját emberi méltóságát, és tiszteli a többi teremtmény méltóságát.

3. A Föld sabbat-ja az isteni ökológia

Modern Ószövetség-kutatók előszeretettel és nem minden apologetikus él nélkül vezették vissza a természet „varázslat alóli feloldását”, „démontalanítását” és „elvilágiasítását” a zsidó teremtéshitre, amelyet a kereszténység is átvett és tovább bővített. Céljuk az, hogy az ószövetségi világértelmezést korszerűvé, és az újabb kori felvilágosodás számára relevánssá tegyék.

Nem a természet, hanem a történelem, és pedig kifejezetten az emberi történelem az a tér, ahol Isten a maga személyének titkát jelenti. Ebből pedig a teremtettség „evilági jellegének” belátása következik. A „honfoglalás krízisében” és az ígélet földjén való letelepedése során Izrael mind teoretikusan, mind gyakorlatilag a világtérítés koncepciójának segítségével hajtotta végre „a világ megfosztását az istenektől”.

Izrael világértelmezésének kulcsa a Dekalógus első második parancsolata.⁹ A bálványimádás, valamint a természeti erők, a nemző- és szülőképeség, a föld termőképessége és a holdfázisok mítikus magyarázata elleni küzdelem „elvilágiasította”, azaz profanizálta a világot.

Mindaz, amit ilyen módon megfogalmaztak, vitathatatlan, csak hogy a kifejezésformák, amelynek segítségével leírták, a modern szekularizációs teológia nyelvi eszköztárából valók, és azt szuggerálják, hogy a modern világkép egészen közel áll az óizraelita világértelmezéshez. Ez a nézet azonban egészen biztosan nem helytálló. Az ipari társadalom és ama nomád-agrár jellegű világ közötti történeti és kulturális távolság túlságosan is nagy ahhoz, hogy a modern gondolkodást egybe lehetne venni a „héber gondolkodásmóddal”. Az apologetikus szándék természetesen érthető a vallásnak a nemzetiszocialisták és a Német Keresztények (Deutsche Christen) „talaj és vérrög”-i ideológiája révén történő visszapogányosítása ellen irányult. Az izraelita teremtéshit és az ószövetségi világértelmezés e korfüggő és apologetikus ábrázolása során azonban átsiklottak valami felett, vagy legalábbis nem figyeltek kellőképpen annak horderejére. Ez pedig „a föld sabbatja”. A bibliai teremtés-etika lényegét illetően a sabbat etikája, mivel a sabbat a teremtés törvénye.

Az Ex 23,10.11 rendelkezése szerint Izraelnek minden hetedik évben parlagon kellett hagynia a földet,

„hadd egyenek róla néped szegényei”. Lev 25,1–7 megismétli a szombatév törvényét, de más indoklással: a szociális szempont helyére egy ökológiai cél kerül: „legyen nyugalma a földnek is az Úr nyugalomnapjához hasonlóan”. A Lev 25 úgy határozza meg a szombatév törvényét, hogy az Isten ama törvénye, amely lehetővé teszi a megígért és dicsőített föld birtokbavételét és megtartását: „Amikor bementek arra a földre, amelyet én adok nektek, legyen nyugalma a földnek is az Úr nyugalomnapjához hasonlóan... Meződet ne vesd be, és szőlődet ne mesd meg” (2–4.v). „Hajtsátok végre rendelkezéseimet, tartsátok meg végzéseimet. Hajtsátok végre azokat, akkor biztonságban lakhatok azon a földön” (18. v). A föld hétvéenkénti sabbatja hozza magával Isten áldását a földre. Lev 26,1 kk szerint e sabbat-törvény veszi át a termékenység-istenek szerepét, akik a többi nép számára garantálják az életet és az áldást. „Ne csináljatok magatoknak bálványisteneket... Nyugalomnapjaimat tartsátok meg, és személyemet tiszteljétek”. Aki megtartja e parancsot, bőven fog aratni, és az Úr békességében fog élni (3–13. v). Aki azonban nem tartja meg a sabbat parancsát, azt csapások, aszály és szárazság fogja sújtani, azt legyőzik ellenségei, és uralkodni fognak rajta: „...elpusztítom én az országot... titeket pedig szétszórlak a nemzetek közé... országotok pusztasággá lesz, városaitok pedig romhalmazzá. Akkor majd élvezni fogja nyugalma a föld a pusztulás egész idején, ti pedig ellenségeitek földjén lesztek. Akkor majd megnyugszik a föld, és élvezni fogja nyugalma” (31–34. v).

A 42–43. versek sajátos módon indokolják mindezt: „Akkor visszaemlékezem a Jákóbbal kötött szövetségre, az Izsákkal kötött szövetségre, meg az Ábrahámmal kötött szövetségre, és gondom lesz az országokra is. El kell ugyan hagyniuk földjüket (ti. Izráelnek), hadd élvezze nyugalma amíg pusztán hever nélkülük...” Izráel a 2Kron 36,19–21 szerint is azért vitetett a babiloni fogságra, mert nem tartotta meg a föld szombatévét: „hogy beteljesedjék az Úrnak Jeremiás által mondott ígéje: Míg az ország meg nem kapja nyugaloméveit, nyugodni fog a pusztulás egész ideje alatt, teljes hetven évig.”

A szombatév e felfogása szerint, amelynek megfelelően a földnek meg kell ünnepelnie Istent, az Urat, a népek pedig ezt tiszteletben kell tartania, nem a föld adatott Isten népének, hanem éppen fordítva: a nép adatott a földnek, hogy viselje gondját, mint az Úr tulajdonának. A szombatév az ígéret földje életének titka. Ha betartják, a föld termékeny lesz, ha megszegik, terméketlenné válik. Ha megtartják, a nép megmarad azon a földön. Ha áthágják, Isten elhurcoltatja népét, hogy a föld lélegzethez jusson és megünnepelhesse sabbatját. Úgy tűnik, Isten számára fontosabb a föld, mint a nép. Az Isten és földje közötti szövetség lényege a föld szombatéve. Izráel e szövetségre nézve kapta a földet, és a föld sabbatjának mellőzése miatt hurcoltatott el a nép Isten földjéről, hogy a föld megkapja jussát. Ez nem nyakatekert törvényeskedés és nem ősi mágia. Mindebben mélyleges ökológiai bölcsesség rejlik.

A legtöbb mezőgazdasági rendszer évezredek óta gyakorolta az *ugaroló földművelés* rendszerét. Meghatározott vetésforgót követően egy-egy évre parlagon kellett hagyni a földet, hogy alkalma legyen kipihenni magát. A termőföldnek szüksége van a rendszeres pihenés-

re, hogy hosszú távon is termőképes maradjon. A termőföldet rendszeresen nyugton kell hagyni egy időre, hogy visszatérhessenek rá a vadon élő növények és állatok, amelyeket a föld megmunkálása űzött el. Az agrártársadalmak mindig is tudatában voltak, hogy az ugarolás mellőzése kilúgozza a talajt, eróziót idéz elő, csökkenti a terméshozamot és éhínséghez vezet. Az agrártársadalmak számára a termőföld a meghatározó életrendszer. Ha ennek erői kimerülnek, az végső soron az ember pusztulásához vezet, vagy elvándorlásra kényszeríti. Számos, a termőföld és a civilizáció közötti összefüggéseket vizsgáló kutatás állapította meg, hogy például a Folyamköz kultúrája, a rómaiak észak-afrikai kultúrája, a Yukatan félsziget maja kultúrája és más kultúrák is azért omlottak össze, mert kíméletlenül és rövidlátó módon uszorázták ki a termőtalajt, és fosztották meg termőképességétől. A népek elvándorlását és „deportációját” mind a talaj, mind az emberek megmentése megkövetelte. Különösen is a nagybirodalmak zsákmányolták ki hadseregeik és nagyvárosaik éllemezése céljából magtáraitak és termékeny provinciáikat.

A modern ipari társadalom már régen rátért az iparszerűen űzött mezőgazdaságra, a mezőgazdasági ipar és az agrárkereskedelem gyakorlatára. Az ugarolás módszere az ipari jellegű mezőgazdaságban úgyszólván teljesen megszűnt. A termőtalajnak vegyi úton előállított műtrágyák biztosítanak állítólagosan tartós termőképességet. A régi vetésforgót felváltották a monokultúrák. A „zöld forradalom” egykor nagyobb és jobb terméshozamokkal kecsegtetett. Jóllehet azonban a mesterséges tápanyagokat egyre intenzívebben és céltudatosabban alkalmazzák, a mezőgazdasági kultúrák egyre fogékonyabbak a kártevők és betegségek iránt. A hozamok visszaesnek, a költségek egyre magasabbra szöknek. A folyamatos és intenzív monokultúrák területén a talajerózió feltartóztatatlannal erősödik, és nem csupán a Harmadik világ azon országai-ban, amelyek részeseivé lettek a világpiacnak. A gyomirtó- és rovarölő szereknek, valamint más vegyi eszközöknek maradandó mellékhatásai vannak, amelyek annyira pusztítólag hatnak, hogy a károk helyrehozhatatlanná válnak. E jámbor módon „mellékhatásnak” nevezett károsodások egyre inkább átveszik a meghatározó folyamatok szerepét. Mindig is rövidlátó és öngyilkos módszer volt, és ma is az, a saját nyereségeink árát áthárítani a következő nemzedékre, amely kénytelen lesz helyrehozni a károkat, vagy együtt élni velük. Mindez nem csak normálisan kifogásolható, hanem egyúttal az emberiség önpusztításának esztelen gyakorlata.

A természet szombatévének bölcs gyakorlata az őszövetségi, izraelita gyakorlat szerint egyértelműen a Teremtő életmegőrző szándékából fakad. Azt mindenki tudja, hogy a kikapcsolódás, a szabadidő megóvja a saját, emberi életerőnket a kimerüléstől, és helyreállítja azt. Aki megtartja a hetenkénti sabbatot, tudja, hogy mi a munka és mi a szeretet. Hogy nem értjük hát meg, hogy ami nekünk jó, az jó az életet adó földnek is, amelynek termékenységéből élünk mindannyian? A szombatév a Biblia látásmódja szerint nyilvánvalóan Isten ökológiai bölcsességéből fakad, aki a mennynek és földnek teremtője, aki a „föld szerelmesének” is nevezetik. Nekünk, akik notóriusan figyelmen kívül hagyjuk Isten szombat-törvényét, okulnunk kellene abból a re-

ményteljes, egyúttal tragikus történelemből, amelyet Izráel élt végig az „ígéret földjén”. A sabbat megünneplése mind a magunk, mind a termőföld megmenekülését jelentheti, amelyből élünk. Nem a szépen hangzó „ápolás és gondozás” és nem a fennkölt „felelősség-etika” segíthet rajtunk, hanem ez az egyszerű, „szombati” viszfafogottság, ez az Istent dicsőítő „Let it be”.

Miért nem élünk a vasárnap, s hozzá a sabbat lehetőségével, s állítjuk le szombaton a környezetszennyezést: egy nap autó nélkül, egy nap munka nélkül. Miért nem biztosítunk a magunk számára minden hetedik évben egy szombatévet, az „előnyugdíj” és a leszázalékolás helyett? Miért nem követjük az ugarolás gyakorlatát a mezőgazdaságban?

A sabbat-törvények a Biblia szerint *Isten ökológiai stratégiáját* szolgálják, amelynek célja: megőrizni az Isten-teremtette életet. A sabbat a maga nyugalomával, és az általa szabályozott időritmus révén egyúttal az a stratégia is, amely kivezethet bennünket az ökológiai krízisből, és a másoknak kárt okozó egyoldalú fejlődést követően elvezethet a természettel való összhang értékének felismerésére.

4. A teremttség közössége az igazság közössége

1.) *A teremttség megbékéltetése.* Annak a fordulatnak a spirituális alapjai, amelynek során az ember a természet semmire tekintettel nem lévő kizsákmányolásáról áttérhet a természettel való megbékélésre, a keresztyén hit számára a kozmikus Krisztus és a kozmosz megváltása komolyan vételében vannak. Ez nem teszi érvénytelenné a személyes Krisztus-hitet, és nem is helyettesíti azt valamiféle vallásos világnézettel, hanem azt Krisztus uralmának legtagabb összefüggéseibe helyezi.¹⁰

Krisztus békességét személyesen a hit által, saját szívünk mélyén tapasztaljuk meg. Szükség van a lélek belső békességére Istennel, mert ez győzheti le bennünk azt a mohó birtoklási vágyat, amellyel egyébként az isten nélküli szív mélyesleges félelmét ellensúlyozzuk. Ha viszont a lélek e békessége valóban a *Krisztus* békessége, akkor minden lelket, amelyet érint, önmagán túlra, a kozmosz minden teremtményével való közösség irányába mozdít. Krisztus ugyanis keresztalálával „megölte az ellenségeskedést”: az ember ellenségeskedését önmagával és a másik emberrel, az ellenségeskedést az ember és a természet, s az ellenségeskedést magának a természetnek az erői között. Krisztus békessége univerzális, és érvényes a teremtett világ egészére. Ha nem így volna, Krisztus nem lenne az Isten Krisztusa.

Az Istennel való megbékélést az ember hit által, személyesen és közösségi lényként is Krisztusban tapasztalja meg. Ha Krisztusban maga Isten van jelen, akkor benne elcsitulnak az embernek azok a régi kívánságai, amelyek egyébként Isten iránti csillapíthatatlan vágyakozásból fakadnak. Az ember képessé válik, hogy egészen *legyen*, és ne akarjon mindent *birtokolni*. Ha lecsillapulnak a vágyak, akkor senki sem fog szűkölködni, miként az az első, jeruzsálemi keresztyén gyülekezetben is történt (ApCsel 4,34). Amit az ember önmagában és embertársához való viszonyában mint megbékélést él át, az őt önmagán és emberi világán túlra, a kozmosz távlatai felé fordítja: „Mert tetszett az egész Teljességnek,

hogy benne lakjék, és hogy általa békéltessen meg önmagával mindent a földön és a mennyben” (Kol 1,19). Ha nem békéltetett volna meg az egész teremttség, akkor Krisztus nem lehetne *Isten Krisztusa és minden dolgok fundamentuma*. Ha viszont ő valóban ez, akkor a keresztyén ember a többi teremtmény iránt sem viseltethet másként, mint a másik ember iránt: minden teremtmény olyan lény, amelyért Krisztus meghalt, hogy bevonja a világgal való megbékéltetésbe.

A kozmosz megbékéltetése a kozmosz igazságának helyreállítását jelenti. Egyetlen teremtmény sem lehet az ember technizálható és manipulálható eszközévé. A megbékéltetés teremtményi közösségében az ember többé nem úgy tekint a természetre, mint rajta kívül álló tárgyasult közegre, hanem mint a saját élete kontinuumára: ő maga is a természet része, és a természet benne is él.

A modern világ *agresszív etikája* a megbékélés nélküli ember mentalitását, nihilista hatalomvágyát tükrözi. A *megbékélés etikája* minden teremtmény együttes életét szolgálja. Az agresszív etikával szemben ennek az etikának szükségszerűen *defenzívnek*, az életet oltalmazónak kell lennie. A keresztyének teremtésről vallott hite ma a „modern ember” természetrombolásával és önrontásával szembeni ellenállás. Az élet defenzív oltalmazása és az élet produktív segítése azonban nem zárja ki egymást, hanem összetartozik. Az emberi kultúra szükségletei és a természet igényei és regenerációs erői közötti megbékélés etikája nem csupán az igazságos egyensúly kialakulását szolgálja, hanem a közös túlélés érdekében folytatott *produktív együttműködést is*.

Az együttélés alapján folytatott együttműködéshez szükség van Isten minden teremtménye különleges és közös *méltóságának* elismerésére. A teremtmények Isten irántuk való szeretetének, Krisztus *érettük* történt odaadásának és Isten *Lelke bennük* lakozásának okán történő tiszteletéből következik minden egyes teremtmény jogainak tudomásul vétele a *teremttség igazság-közösségén* belül. A teremttség közössége Krisztus megbékéltető munkája révén mind Isten népén belül, mind a kozmoszban egy *jogi közösséget* hoz létre. Aminthogy az emberi méltóság a forrása minden emberi jognak, úgy forrása a *teremtményi méltóság* az állatok, a növények és a termőföld jogainak. Az emberi méltóság csupán az általános érvényű teremtményi méltóság emberi változata. Ha nem történik meg a teremtményi közösségnek, mint Isten szövetségi rendjén belüli jogközösségnek a kodifikációja és az nem érvényesül ténylegesen, akkor minden ökológikus törekvés pusztá költészet és ideológia marad.

A természet ellen irányuló modern *agresszív etika* az európai *reneszánsz*, és az Amerikában, Afrikában és Ázsiában hódító *conquista* produktuma. Először a reneszánsz fosztotta meg jogaitól a természetet, és nyilvánította „gazdátlan jószágga”, amely azé, aki az *occupatio* eszközével ráteszi a kezét. Első ízben a *conquista* vette birtokba a hódítás eszközeivel Amerika, Ázsia és Afrika ember-lakta földrészeit, és tette azokat az európaiak „gyarmatává”. Hajdan a termőföld, a víz, az erdő és a levegő Isten tulajdonának számított, amelyet ő adott át az embereknek közös használatra. Manapság ez már legfeljebb csak a levegőről mondható el, amelyet mindannyian belélegzünk, ámbár sok nagyváros egyre jobban

szennyezett levegője már a modern világ agresszív és aszociális etikájától bűzlik. Ha mármost a teremtményi közösség jogi közösség is, akkor az embernek el kell ismernie a föld, valamint az állatok és növények minden fajtájának jogait is, és az 1948-as „Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata” mintájára ki kell nyilvánítani a „Föld”, valamint az állatok és növények jogait is. Az „Állatok Jogainak Egyetemes Nyilatkozata” 1978 óta már létezik is.¹¹ Egyetlen állat sem pusztá tárgy vagy produktum, hanem saját jogokkal rendelkező élőlény. Ezt a jogot elismerni annyit jelent, mint felhagyni az „állattermelést” célzó tömeges állattartással, és bevezetni az egyes fajták sajátosságainak megfelelő állattenyésztést. Az ipari jellegű, hormonálisan befolyásolt „állattermelés” nem csupán az állatokkal szemben brutalitás, hanem igen nagy egészségkárosító hatása van az emberre is. Annak láttán, hogy az Egyesült Államokban évente 17 millió állatot „használnak el” kísérleti célokra, fel kell tennünk a kérdést: a gyakorlati haszon megéri-e az erkölcsi árat, amit ezért fizetni kell? Ez az erkölcsi ár az étellel, különösen is az idegen és a megszületendő étellel szembeni egyre növekvő cinizmusban és a társadalmat egyre jobban fenyegető brutalizálódásban jelentkezik. Krisztusnak az állatokhoz való viszonyát csak diszkrétan jelzi a megkísértés történetének befejezése: „vadállatokkal volt együtt és angyalok szolgáltak neki” (Mk 1,13). Ez annak a messiási teremtményi megbékélésnek a tükröződése, amely Ézs 11 szerint része volt Izrael váradalmának. Tekintve, hogy az ember testi és természeti lény, az emberi jogokat egyáltalán nem lehet anélkül érvényesíteni, hogy ne legyünk tekintettel az állatok, növények és a termőföld jogaira is. Ökológikus jogaik és kötelességeik megfogalmazása nélkül az emberi jogok is megvalósíthatatlanok. Az emberen kívüli élőlények jogait úgy lehet képviselni és érvényesíteni, ha érdekükben az emberi bíróságok előtt képviselők és szószólók működnek közre.

2.) *A teremtmények jogközössége.* Mind Izrael ószövetségi korában, mind az európai középkorban rendeztek állatpereket. Ezek során kizárólag állatokat ítélték el, amelyek emberekre támadtak, megsebesítették vagy megölték őket. Embereket, akik állatokkal bántak rosszul, sohasem, még a sodomia eseteiben sem. Lev 20,15 szerint pedig a sodomia büntetése az emberre nézve halál, az állatot pedig meg kell fojtani. Ugyanezt mondja ki a Carolina, V. Károly 1532-ből származó törvénykönyve, a 116. cikkelyben. A középkorban különösen is sok per folyt sertések ellen, mivel a disznók még vadak voltak, szelídítésük még nem volt teljes mértékű, és olykor rátámadtak a gyermekekre. Számos esetben tudunk sertések nyilvánosság, és pedig nem csupán emberi nyilvánosság, hanem disznócsordák nyilvánossága előtt végrehajtott kivégzéséről. E kuriózum csak azért méltó az említésre, mert azt bizonyítja, hogy a középkori jogrend nem korlátozódott az emberi társadalomra. Ha ezek a bizonyos perek az emberek jogait védték az agresszív állatokkal szemben, úgy most éppen fordítva, arra lenne szükség, hogy az állatok jogait védjük meg az agresszív emberrel szemben.

Mind a zsidó, mind a keresztyén vallás sajátosan jogi szemlélettel is tekint Istenre. Mivel Isten a menny és a föld teremtetője, a menny és a föld az ő tulajdona, azt te-

hát sértetlenül meg kell őrizni és tiszteletben kell tartani. Aki a természetet „Isten teremtésének” tekinti, az tiszteletben tartja Isten jogát a tulajdonában lévő föld felett, és szembeszáll az ember természetrombolásával, amely abból az előfeltételezésből indul ki, hogy a természet „gazdátlan jószág”, s azé, aki elsőként teszi rá a kezét.

Ha a teremtetett világ Isten tulajdona, akkor egyedül ő rendelkezhet fölötté. Az embereknek és az állatoknak csupán haszonélvezeti joguk van, hogy táplálkozhassanak és fenntarthatassák magukat, és pedig szem előtt tartva a teremtés általános célját: Isten azt akarja, hogy minden teremtménye békességben éljen a többivel, „kiki a maga módján”. Még nem egészen világos, hogy mit is jelent pontosan, hogy az embernek nincs rendelkezési joga ama teremtmények fölött, amelyeken uralkodhat. Ez azonban egészen biztosan kötelezi a fajok védelmére, mivel Isten az állatokat és növényeket „fajtájuknak megfelelően” teremtetete (Gen 1,11.21.24.). Egész állatfajok kiirtása tehát sacrilegium, és büntetése is ennek megfelelő.

Isten teremtetett világán belül az emberi tulajdon csak a szolidáris használati mód esetén tekinthető jogosnak. Ez a szolidáris figyelmességben történő használat érvényes magára az emberi társadalomra: a Német Szövetségi Köztársaság Alkotmánya szerint a tulajdon „szociális felelősséggel jár”, és azzal nem szabad mások kárára, csakis mások hasznára élni. A tulajdon egyúttal „örökletes” is, ezért nem szabad a jövődő nemzedékek kárára sem, csakis azok javára gazdálkodni vele. Végül a tulajdon a „környezet iránti kötelezettséggel” is jár, és csakis „környezetbarát” módon, a természetes élővilág érdekeinek megfelelően használható, annak kárára nem.

Ha bárki bárhol, bármikor, akár egyénileg, akár közösségben, akár kozmikus módon tanúságot tesz Isten világot megbékéltető akaratáról, Isten igazsága állítatik helyre és válik nyilvánvalóvá. Izrael igaztalanná vált népének megbékéltetése a nagy engesztelési ünnepen (Lev 16) Izrael megigazítását és *Isten igazságának* érvényre jutását jelentette, amely mindenki számára biztosította az életet és a békességet. Az egész kozmosz Krisztus által végbement megbékéltetése (Kol 1,20), minden jogát vesztett és sérelmet szenvedett teremtmény megigazítását és Isten igazságának érvényesülését jelenti, aki egyedül képes biztosítani a teremtetett világ életét és békességét.

Az ember megbékélése Istennel, megbékélése a másik emberrel és önmagával közvetlenül és direkt módon magába kell, hogy foglalja a megbékélést a természettel, hogy így létrejöjjön közöttük egy továbbélésre képes jogközösség.

5. *A modern ember pszichoszomatikus válsága*

„A természethez igazodva élni” – ez úgy hangzik, mint Rousseau felhívása: „vissza a természethez”. Olyan, mint valami ifjúsági mozgalom jelszava, vagy valami falusi idill dicsérete. Pedig nem az. „A természethez igazodva élni” olyan életvezetést jelent, amely *összhangban* van a Föld rendszerének életünket meghatározó törvényszerűségeivel és ritmusával.

Jelenti azt is, hogy összhangban élünk saját testünk törvényeivel és ritmusával. Hogy azonban ez a külső és belső összhang létrejöjjön, újra meg kell tanulnunk a

természet nyelvét, és meg kell hallanunk, amit mond. Újra szóhoz kell engednünk a saját testünk nyelvét, és azt többé nem szabad elhallgattatnunk. Az ipari társadalom modern tagjaiként érzékelhetően elfelejtettük mindkét nyelvet, és immár nem figyelünk rájuk. Túlharsojuk őket saját, minden más hangot elfojtó lármánkkal. Ezért van, hogy a természet körülöttünk már csak azzal véteti magát észre, hogy elnémul és lassan kihál. Ezért van, hogy saját testünkben a természet már csak betegségek révén jut szóhoz, és e betegségek nagyon is gyakran nem egyebek, mint a test nyilatkozásai az öt természetellenes és egészségtelen életmódunk következtében sújtó folyamatos erőszak ellen. Az úgynevezett „civilizációs betegségek” egy beteg civilizáció szimptomái.

Melyek azok az okok, amelyek modern civilizációkat és bennünket magunkat ennyire szembefordítanak a tulajdon természetünkkel?

Amilyen mértékben a modern, az ember saját elképzelései szerint formált világ eltávolodott a természeti világtól, olymértékben szűnt meg az embervilág igazodása a kozmosz törvényeihez és a természet ritmusához. Az emberi társadalom haladása és fejlődése többé nem felel meg a természet törvényszerűségeinek, hanem egyre gyakrabban töri meg a természet ellenállását. A természettel való összhangot felváltja az igazodás saját céljainkhoz. Ez a természettől elszakadó „tudományos – technikai civilizáció” az *újkor nagy kísérlete*. Az ember kolosszális projektuma. Ha sikerrel jár, az ember élhet tovább, ha nem, bekövetkezik egy iszonyatos katasztrófa, amely pusztulásba sodorja az embert és minden élőlényt a földön. Ezért ennek a kísérletnek egyszeri és végérvényes jellege van, s ilyen értelemben „végidőbelinek” kell tekintenünk. Kezdetét vette az „emberiség végjátéka”.

Azzal, hogy az emberiség e modern projektuma elszakadt az öt körülvevő természettől, feledésbe merült a régi felfogás az élet körforgásáról és regenerációjáról, és az időszakok, mint nappal és éj, nyár és tél, gyermekkor és idős kor váltakozásáról. Helyét a lineáris idővonal vette át, amelyen minden ábrázolható és minden mérhető. Nem egyéb ez, mint azoknak a céloknak és szándékoknak az idővonala, amelyeket az ember maga elé tűz és követ. Az óra lett a modern világ mindenható és mindenütt jelenvaló időmérő eszköze; mindenki ott viseli a karján, hordja a zsebében, ott lóg a dolgozószoza és a hálószoza falán, ott díszel a templomok tornyain és a gyárak kapui fölött. Beosztja életünket bölcsőtől a koporsóig. Legyen az munkaidő vagy szabadidő, ifjúkor vagy a nyugdíjas évek, az órától nem szabadulhatunk. Életidőnk az óra a gépies, mechanikus idő mérhető szakaszaira osztja. Miért? Hogy bármit teszünk is, mint dolgozó, közlekedő, fogyasztó emberek, célratörően tegyük. Az óra vált, mint *Lewis Mumford* találóan megjegyzi, a „modern ipari korszak alapgépezetév”. Gépies uralmának következményeit tapasztalja minden ember, különösen is a nők, abban, ahogy elidegenednek saját testük természetes ritmusaitól és ciklusaitól. Az óra-mutatta gépies idő mindenkit arra kényszerít, hogy mindig tettekre kész legyen, mert az óra nem tesz különbséget az idők tartalma között, és nincs tekintettel hogylétünkre.

A modern ember elidegenedését a természettel és a saját testével való összhangtól elősegítette a modern

vallás és nevelés is. Az embernek mindenekelőtt azt kellett megtanulnia, hogy nem egyéb, mint a megismerés és az akarat szubjektuma. Meg kellett tanulnia fékezni önmagát és testi ösztöneit, ellenőrzés alatt tartania igényeit. Az ipari társadalom legnagyobb emberi értéke az önuralom és az önkontroll, mert csak ezek teszik az embert mindenkor használhatóvá. Az önkontroll és az önuralom a modern vallás alapeszményei is, a moralizáló, pietista irányzatokban.

Apám a betegséget „erős akarat” dolgának tartotta, különösen is a labilis idegzetű fia esetében. Nagyanyám tanított meg a kis versikére:

*Legnehezebb harcunk
Önmagunkkal vívjuk,
Legszebb győzelmünket
Magunkon aratjuk.*

Attól tartok, ebben a harcban nem arattam valami fényes győzelmet.

Aki manapság eljut Afrikába vagy Ázsiába, azt tapasztalja, hogy az a „fejlesztési támogatás”, ahogy nevezük, s amit az ott élő népeknek nyújtunk, jórészt arra szolgál, hogy alávéssze őket ezeknek az elveknek, s hogy ezeknek az országoknak általunk hön óhajtott csatlakozását a magunk világpiacháoz elsősorban az gátolja, hogy az ott élő emberek még mindig a természetnek a mienktől eltérő ritmusai és saját testük ciklusai szerint élnek.

A nyugati emberkép a görög kezdetektől fogva a lélek test feletti uralmára, tehát a test dologiasítására és megfegyelmezésére épült: a bölcs lélek az ostoba test fölé kerekedik, s az uralkodó Én uralma alá vetik a neki engedelmeskedő testet. A voltaképpeni humánus a lélekben van, nem pedig a testben. A tudatban, nem pedig a tudatalattiban, az akaratban, nem pedig az ösztönökben. A lélek mindig „fennkölt”, a test mindig „alantas”. A lélek uralja a testet, a testnek pedig engedelmeskednie és szolgálnia kell. A tudat határozza meg a tudatalattit, az Én uralkodik a testen, nem pedig megfordítva.

Figyelemreméltó változáson ment át civilizációinkban az emberi lét centrumáról vallott felfogás. Mindaddig, amíg az ember életképességét a levegő be- és kilégzéséhez kötötték, a rekeszizomban lokalizálták az élet centrumát. Az élet azonos a lélegzéssel. A lélegzet az „élet lehelete”, és az utolsó lélegzetvétellel az ember „kileheli a lelkét”. Az egész személyiség halálának reálszimbóluma a lélegzés abbamaradása volt. Később az erőteljes életmegnyilvánulásokat, a szívbeli hűséget, a szíves szeretetet kezdték az életerő megnyilvánulásainak tekinteni. Felismerték a vérkeringés szerepét az emberi életben, ezért az élet centrumát az emberi szívben lokalizálták. Ha a szív megszűnik dobogni, az ember halott. Körülbelül a 17. századtól kezdve jutott érvényre az a felfogás, amely szerint az élet centruma az emberi agy. Az emberre kezdtek úgy tekinteni, mint az értelem és az akarat szubjektumára. Ez a szubjektivitás a látórés mögött, az agyvelőben található. Ettől fogva szerepel az „agyhalál” az ember halálának reálszimbólumaként. Japán orvosok számolnak be róla, hogy mind a mai napig nehézségeik származnak ebből a nyugati antropológiából, mivel a japán kultúrában a személyiség és a természet kontinuitásban van egymással, és nem állítható szembe egymással. Az agy-központú szemléletből az következik, hogy a test egyéb szervei, maga a szív is

cserélhető alkatrészévé válik annak a gépezetnek, amelyet az emberi szubjektum birtokol és ural. Nem csoda, ha a modern ipari társadalom tagjai alig másként kezelik a saját testüket, mint az autójukat.

Kétségtelen, hogy ezt az emberképet lehet nagyra értékelni, mint az európai szabadság történetének alapját, de az is tény, hogy ennek megvan az ára is, az elnyomás nem kevésbé nagyszabású európai történetében. Az olyan emberek, akik nem veszik komolyan a saját testüket, nem értik a saját testük nyelvét, nem elégték ki igényeit, elnyomorodnak és elszegényednek. Testükhöz való viszonyuk pontosan megfelel az őket körülvevő természethez fűződő viszonyuknak, és fordítva. A körülöttük folyó környezetszennyezésnek megfelelnek a bennük romboló betegségek, amelyeket civilizációs betegségeknek nevezünk. Egyszerűen fogalmazva: az ökológia krízisétől szenvedünk mindannyian, ki-ki a maga testében vagy a közegben, amelyben teste él.

Ezen a ponton fel kell tennünk egy teológiai kérdést: a modern teológia ugyanis maga is hozzájárult a civilizáció kifejlődéséhez, és az *újkor vallásának* szolgálatába állott. Maga is felvállalta az emberi történelem és az *emberen kívüli természet* szétválasztását, és Isten jelenvalóságáról immár csak az emberi történelem keretein belül beszélt, az emberen kívüli természet összefüggéseiben nem. *Test és lélek* különválasztását a teológia már nagyon korán elvégezte, és Isten Lelkének jelenlétét csakis az emberi lélekben ismerte el, az ember testében nem. Azt tanította, hogy az ember istenképisége lelkére korlátozódik, teste abból ki van rekesztve. Ebből a feszültségből fakadt azután a természetnek Istentől, és Istennek a természetből függetlenített szemlélete: a lélek isteni felmagasztalása és a test Isten nélküli lealacsonyítása. Az anyagi jellegű természetet megfosztották minden vallási tabutól, úgy, hogy az védtelenné vált, kiszolgáltatva az ember kénye-kedvének. De vajon Isten, a menny és a föld teremtője nem szólítja-e meg az embert a föld törvényének és a többi teremtmény tulajdonságainak sajátos nyelvén is? Vajon Isten, aki az embert testté és lélekké teremtette, nem szólítja-e meg az emberi lelket és tudatot a test beszédének sajátos nyelvén is?

Figyelemreméltó módon éppen a keresztyén misztika tanított rá, hogy figyeljünk Istennek a természetben megszólaló szavára is. *Bingeni Hildegard és Assisi Ferenc* közismert alakjai a keresztyénségen belüli kozmikus misztikának. Ilyenként tekinthetünk azonban a modern misztikus *Ernesto Cardenal*-ra, a nicaraguai költőre és forradalmárra is. Ő írja „A szeretetről” című könyvében: „Minden állat, amely a hajnali szürkületben felemeli a hangját, Istent dicséri. A vulkánok, a felhők és a fák Istenről beszélnek. Az egész teremtett világ egyetlen nagy, egész valónkat átható kiáltással zengi Isten létét, szeretetét és szépségét. Ennek zenéje cseng fülünkbe, s ezt tárja szemünk elé a táj... Az egész természet ott látjuk Isten kézjegyét, s minden teremtett lény Isten nekünk írt szerelmes levele. Az egész természet a szeretet lángjában lobog, mert a szeretet teremtette, hogy bennünket is szeretetre gyűjtson... Olyan a természet, mint Isten árnyéka, mint az ő szépségének visszfénye és csillogása. A tenger csendes kékje Istent tükrözi vissza. Minden atomban ott lakozik a Szentháromság képe, a három-egy Isten alakja. És saját testem is Isten szerete-

tére teremtett. Minden porcikám a teremtőt dicsőítő himnusz és meg nem szűnő szerelmi vallomás.”¹²

Nehogy valaki protestáns azt gondolja, hogy mindez a „természetteológia” jellegzetesen katolikus zengeménye, szólaltassuk meg *Kálvin Jánost*, aki ugyanígy látta Isten jelenlétét a természetben. A „keresztyén vallás rendszeré”-ben ezt írja: „Mivel a boldog élet végső célja Isten megismerése, hogy az e boldogsághoz vezető út senki előtt elzárva ne legyen, Isten nem csak az emberek elméjébe adta a vallásnak ama magvát, hanem úgy kijelentette magát a világ alkotmányában és ma is úgy kijelenti magát, hogy szemeinket ki nem nyithatjuk anélkül, hogy kényszerülve ne volnánk őt látni. Ha lénye oly megfoghatatlan is, hogy istensége minden emberi érzéken felül áll, mégis, minden egyes művébe oly tisztán s világosan véste be dicsősége biztos jegyeit, hogy még a legtanulatlanabb ember sem hozhatja fel mentségül, hogy Istent nem ismeri... S bárhova veti is az ember tekintetét, nincs az egész világon oly parányi hely, melyen dicsőségének legalább valami kis szikráját ne látnók ragogni.” De – tárja fel Kálvin panasztát is – „A világ alkotmányában hiába ragyog felénk annyi fáklya, hogy feltüntesse alkotója dicsőségét. Ezek ragyognak ránk minden felől, ...nekünk azonban nincs hozzá szemünk, vakok vagyunk.”¹³ (Ceglédi Sándor fordítása nyomán)

Valóban nem úgy áll a dolog, hogy már egy elfogulatlan pillantás a természetre és a természet történetére meggyőzhetne bennünket Isten létéről, bölcsességéről és szépségéről. Istennek a mának kell kijelentenie magát, hogy megtudjuk és megismerjük, hogy kicsoda. A Biblia tanítása szerint ez a kijelentés ment végbe Izrael népe egyiptomi rabszolgaságból való megszabadításának történetében, amint azt a Tóra az 1. parancsolatban megfogalmazza, valamint a Krisztus történetében, az ő halálának értünk bemutatott áldozatában és a halottak közül elsőként való feltámadásában, amint arról az evangélium tanít bennünket. Ezeket joggal *nevezzük Isten nekünk szóló önkijelentésének és önmaga közlésének*.

Ezzel azonban nem ér véget Isten megismerése. Sőt, voltaképpen ezzel kezdődik. Aki Istent Izrael történetéből vagy Krisztus történetéből úgy ismeri meg és fogadja el, mint a maga Istenét és Urát, az mindenütt ráismer az ő munkájára. Aki hitben úgy ismeri meg Istent, mint aki a szeretet, az minden teremtett lényben ennek a szeretetnek a bizonyítékát látja. Aki ismeri Isten nevét, az felfedezi bölcsességét és szépségét minden művében. Isten felismerése a természetben nem az üdvösség Istenhez vezérlő útja. Az igazi „természetteológia” nem más, mint annak az Istennek az újra felismerése, aki kijelentette önmagát, s akire az ember ráhagyatkozott. Ezért a „természetteológia” senkit sem üdvözít, de *bölcsésé* teheti az embert a természettel való bánásmódjában, mert megtanítja rá, hogy figyeljen Istennek a természetben megszólaló szavára. Szükségünk van egy új keresztyén „természeti teológiára”, nem is annyira „Isten kedvéért”, mint a régi időkben, hanem a természet és méltósága érdekében.

Akik ismerik Istent, mert hisznek kijelentésében, azok a természetben is felismerik Isten „keze nyomát”. A természet számukra Isten eljövendő országának *példázatává* lesz. Úgy tekintenek minden teremtményre, a legkisebbre és a legtörékenyebbre, „a mezők liliomaira és az ég madaraira” is, mint Isten eljövendő dicsőségé-

nek élő *igéreteire*. Ilyen módon a menny és a föld egész teremtett világa Isten eljövendő világának egyetlen nagy, valóságos előlegévé válik. A jelen földi valóságában láthatóvá válik az eljövendő isteni dicsőség, amelyről bizonyosságot tesz. Ezért tekinthető a teremtettség a maga egészében és minden egyes teremtményben „nyitott rendszernek”, nyitottnak a saját, Isten jelenléte révén megvalósuló igazi jövődjé előtt. Legfőbb ideje, hogy az evangéliumi teológia a hit egy ilyenfajta "természeti teológiájának" eszközével újra felismerje a teremtettség távlatait és jövődjét. Akkor fogunk a „természethez igazodva” élni, ha felfedezzük a *természetben Istent* és megtanuljuk *Istenben tisztelni a természetet*.

Ha a természetben, amelyben benne élünk, felismerjük Isten „keze nyomát”, akkor leszünk képesek önmagunkban is felfedezni az „istenképűséget”. Ez bizonyára még tisztább tükör, amelyben maga Isten jelenik meg, s amelybe tekintve újra felismerhetjük őt, ha ismerjük Istent és tudjuk, hogy kicsoda. Sajnos a keresztyén teológia hosszú időn át akadályozta ezt a felismerést azzal, amikor azt tanította: az istenképűség csak az ember lelkében tükrözi vissza Istent, a testében nem, hogy Istentől való minden különbözőségünk ellenére kizárólag a testen uralkodó lélek hordozza az istenképűség pecsétjét, és az Istenhez való hasonlóság méltóságát. Ez azonban ellene mond a Biblia tanításának, amely szerint Isten az egész embert teremtette a maga képe: „férfivá és nővé teremtette őket” (Gen 1,27). A „férfiúi” és „női” jelleg az ember teljes, testi-lelki mivoltát jelenti. Nem a nem-nélküli lélek, amely a férfiúi vagy női test fölül magasodnék, hanem az ember egész lényé képmása Istennek. Ezért van egymásra utalva férfi és nő, s csak együtt „Isten képmásai” a földön. Az emberi közösség az isteni közösség földi megfelelője, és az Istenhez való hasonlóságban kell kiformalódnia férfi és nő, szülő és gyermek között. Az ember valóságos, mind személyes, mind közösségi létformáját meghatározza a lélek és a test, a tudat és a tudatalatti, az akarati és az akaratlan és ezek kölcsönösen hatnak egymásra. A test folyamatosan üzen a léleknek.¹⁴ Akarattalan mozdulataink és szükségleteink folyamatosan alakítják tudatunkat. A testnek is megvan a maga nyelve. A testnek is megvannak a maga emlékei, s ezek gyakran különböznek a lélek tudatos emlékeitől. Ezért a testnek megvannak a maga külön reakciói is, amelyek gyakran eltérnek attól, amit az ember ki akarja fejezni, és másról árulkodnak, mint amit szavaival mond. Akkor fogunk ismét valóban a „természethez igazodva” élni, ha testünket a lélek öntudata és akarata révén feloldjuk az egyéni és szociális okokból ránehezdedő nyomás alól és ilyen módon élő összhangba kerülünk önmagunkkal és egymással. Testnek és léleknek egy ilyen, önmagukban és egymás közt érvényesülő, újra felfedezett és elnyert összhangja ellenállást fog kiváltani a modern civilizáció bennünket betegítő kényszerhatásaival szemben. Éppen ezért test és lélek emez összhangját annál inkább keresni fogjuk önmagunkban, minél inkább komolyan vesszük testünk isteni méltóságát, vagyis minél inkább felismerjük Isten lelkét a magunk *testében*, és testünket Isten *lelkében*, amit Pál a maga nyelvén így fejez ki: „A test... az Úrért van, az Úr pedig a testért, ... dicsőítések tehát Istent testetekben” (1Kor 6,13.20),

Segítségünkre szolgál végül, ha képessé válunk a *modern tudományos-technikai civilizációt*, az emberiség e

kolosszális projektumát nem *belülről*, hanem *kívülről* nézve szemlélni. Belülről nézve azt látjuk, hogy a modern civilizáció a természet fölül magasodik, ezer karjával uralkodik fölülte, és tízezer marokkal szorítja. Az emberi civilizáció az autópályák és vasúti sínek, nagyvárosok és iparvidékek pókhálójával szövi be a Földet. Úgy tűnik, az ember van fölül, a föld alul. Kívülről tekintve mindez másként fest. Azok a képek, amelyeket a műholdak és a holdrakéták készítenek a földről, azt tanúsítják, hogy az ember a földgolyón *belül*, nem pedig *azon* él. Légkörével és bioszférájával, a napenergia szüntelen beáramlásával, szabályos keringésével, állandó hőmérsékletével és szabályszerű hőmérsékletingadozásaival a Föld olyan, mint egyetlen *hatalmas, élő szervezet*, egy energia-feltevő és önmagát szabályozó nyílt rendszer. Ez az úgynevezett „Gaja-hipotézis”, amelyet *Lovelock és Margulis* dolgozott ki.

Ennek a „Föld” nevű élő szervezetnek a fejlődése során az ember viszonylag későn lépett színre. Kultúráját a Föld egyetemes organizmusán *belül* alakította ki, uralmat azonban nem szerzett felette. Ellenkezőleg: az ember gyarapodása és fejlődése tekintetében rá van utalva a Föld egyetemes organizmusára, azokat kénytelen a környezeti adottságokhoz alkalmazni és azokkal összeegyeztetni. Ha ilyen módon kívülről tekintve nézzük a dolgokat, akkor fel kell tennünk a kérdést, hogy vajon az emberiség a Föld egyetemes organizmusának *rákos felkelye-e*, vagy fejlődhet az emberi civilizáció a Föld nevű élő szervezet idegrendszerévé?

„A természethez igazodva élni” annyit jelent, mint az emberi civilizáció további fejlődését hozzáigazítani a Föld egyetemes organizmusának adottságaihoz, és azokkal összhangba hozni. Az emberiség mindeddig még nem talált rá a maga szerepére ezen az organizmuson belül. Segítene rajtunk, ha újra felismernénk és komolyan is vennénk Istennek a Föld rendszerének adottságaiban, törvényszerűségeiben, valamint a saját pszichoszomatikus lényünkben kifejezésre jutó bölcsességét. *Istenhez igazodva* élni annyit jelent, mint emberhez méltóan élni. Csak akkor vagyunk azonban képesek Istenhez igazodva élni, ha életünk igazodik a természethez is, amelybe, s amelynek részeként teremtettünk, s amely által Isten megszólít bennünket.

(Folytatás a következő számban)

Jürgen Moltmann

(Fordította: Szabó Csaba)

JEGYZETEK

1. Ennek során „Gott in der Schöpfung. Ökologische Schöpfungslehre” München, 1985. c. könyvem gondolatait veszem át és egészítem ki. A témához l. még: *G. Liedke*, Im Bauch des Fisches Ökologische Theologie, Stuttgart 1983³; *A. Auer*, Umweltethik. Ein theologischer Beitrag zur ökologischen Diskussion, Düsseldorf 1984; *Kl.M. Meyer-Abich*, Wege zum Frieden mit der Natur. Praktische Naturphilosophie für die Umweltpolitik, München 1984. – 2. Ehhez l.: *C. Merchant*, The Death of Nature, Ecology and the Scientific Revolution, San Francisco 1980, német fordítása: Der Tod der Natur: Ökologie, Frauen und neuzeitliche Naturwissenschaft, München 1987. – 3. Ezt bővebben is kifejtettem: „Trinität und Reich Gottes. Zur Gotteslehre”, München, 1980. vö.: *L. Boff*, Der Dreieinige Gott, Düsseldorf, 1987, amely mű átveszi tételeimet a szociális Szentháromságtról, és azt az egyház és a társadalom életére alkalmazza. – 4. *W. Heisenberg*, Der Teil und das Ganze. Gespräche im Umkreis der

Atomphysik, München, 1969, 324.k. Ezt követte: *Fr. Capra*, *Der kosmische Reigen. Physik und östliche Mystik – ein zeitgemässes Weltbild*, München, 1983⁶, 286.k; ugyanó: *Wendeseiten. Bausteine für ein neues Weltbild*, München, 1983; Ugyanó: *Das neue Denken*, München, 1987. – 5. *Hildegard von Bingen*, *Lieder*, Salzburg 1969, 228. l. ehhez: *M. Fox*, *Illuminations of Hildegard of Bingen*, Santa Fe, 1985. – 6. Hymn „Abbot's Leigh”, vers 1: „God who breathes through all creation: God is love, eternal love”. – 7. A természettudományos kísérletek lényegéről alkotott kezdeti elképzelések az inkvizíció kínzókamráinak vallatási módszereire emlékeztetnek, amelynek célja, hogy „kifaggassák a természet titkait”, és „rákényszerítsék” a természetet, hogy „válaszoljon az ember kérdéseire”, mint ezt még *J. Kant* is írja „Kritik der reinen Vernunft” c. műve 2. kiadásának előszavában. – 8. *L.G. von Rad* nagyhatású művét: *Das theologische problem des alttestamentlichen Schöpfungsglaubens* (1936), in: *Gesammelte*

Studien zum Alten Testament, München, 1958, 136–147. – 9. *G. v. Rad*, *Theologie des Alten Testaments II*, München, 1966, 355. Nézetét később, amikor felismerte az öszösvetségi bölcsességirodalom teológiai jelentőségét, óvatosan korrigálta: *Weisheit in Israel*, Neukirchen, 1970. – 10. L. ehhez bővebben: *J. Moltmann*, *Der Weg Jesu Christi. Christologie in messianischen Dimensionen*, München 1989, Kap. VI: *Der cosmische Christus*. – 11. *G.M. Teusch*, *Mensch und Tier. Lexikon der Tierschutzethik*, Göttingen, 1987; *A. Lorz*, *Tierschutzgesetz. Kommentar*. München, 1987³. – 12. *E. Cardenal*, *Das Buch von der Liebe*, Wuppertal, 1971, 21.k. – 13. *J. Calvin*, *Institutio Religionis Christianae I*, 5,1. – 14. Az alakterápiából mára létrejött a test újfajta értelmezése, amelyet a „test visszatérése”-ként lehet körülírni. Vö. *D. Kamper/Chr. Wulf*, *Die Wiederkehr des Körpers*, Frankfurt 1982; *H. Petzold* (Hg.), *Leiblichkeit, Philosophie, gesellschaftliche und therapeutische Perspektiven*, Paderborn, 1985.

Teológiai képzés a társadalmi változásokért*

I. Kortárs teológiai helyzetkép

Jelenkori társadalmunkat krízishelyzetek és ellentmondások jellemzik. Ahogyan a század és egyúttal az évezred végéhez közeledünk, felismerhetjük azt, hogy e század újonnan jelentkező valóságait – mint a szabad nemzeti államok felbukkanása, a gazdasági fejlődés növekedése, az életszínvonal emelkedése, a hagyományokra épülő kultúrák, népcsoportok és vallások újjáéledése, stb. – bekebelezik a múlt olyan valóságait, mint a gyarmatosítás, a neokolonializmus vagy a globalizáció. A világ egy globális szupermarketté kezd válni. A piac az egész lakott világot lefedi, és eltörli a nemzeti, társadalmi és kulturális határvonalakat. A piac az emberi élet minden területére hat.

A globális piaccgazdálkodás megszünteti a helyi és a globális között fennálló szakadékot, mivel a piacon kívül bármilyen más beállítottságú társadalom megértésére képtelen. S bár a piac nagyobb termelést és gazdasági növekedést ígér, a gyengéknek és szegényeknek ez nem jelent hasznot. A gazdasági igazságtalanság növekedésének elősegítése a szegény és gazdag nemzetek, és a gazdaságilag gyengék és erősek között arra a tapasztalatra juttatja a szegényeket, hogy a globalizáció terjedése megegyezik a kizárás, a marginalizáció és a perifériára jutás terjedésével. A legalkalmasabb túlélésének logikájára alapozott elvtelen, határok nélküli versengés erőszakot vált ki, ami a marginalizált népek romlásához és pusztulásához vezet.

A globalizációnak köszönhetően a nemzetállamok szerepe is kérdésessé válik. A kormányok – beleértve a szocialista országokat is – lazítják a gazdaság feletti jogi, politikai és gazdasági felügyeletet, hozzájárulva ezzel a globális piac működéséhez. A nemzeti államok szerepét feleslegessé tette a Nemzetek Közti Együttműködési és a Nemzetközi Pénzügyi intézmények hatalma. A kormányok pedig elismerik politikai tehetetlenségüket, hiszen a Piac átveszi a katonai- és államhatalmat.

Mindez a kultúra pusztulását vonja maga után. A globalizáció ugyanis a kultúra globalizációjához vezet. A vallási, nemzeti, etnikai és kulturális közösségek integrációs folyamaton essenek keresztül, miközben

életmódjuk a Piac irányához idomul. E folyamat legnagyobb áldozatait a felemelkedésükért küzdő, alárendelt helyzetű népcsoportok, ugyanakkor az uralkodó kultúrák könnyen alkalmazkodnak a globális kultúrához. Röviden összefoglalva: minden árucikké fejlődik vissza és bizonyos összegre átválthatóvá válik.

Hosszabban fogom tárgyalni a globalizáció problémáját mint alaphelyzetet, mivel hiszem, hogy elszigeteltségben nem lehet kontextuális teológiáról beszélni. Ugyanakkor a globalizáció keretét biztosít az interkontextualitás, a helyi és globális értelemben vett teológiai gondolkodás számára.

Ha most az egyház felé fordítjuk a tekintetünket, felfedezhetjük azt, hogy az egyházak hitét és gyakorlatát szintén paradoxonok jellemzik. Az egyház a valóságok kettősségének állandó feszültségében él. Gondolok a „most” és a „még nem”, a hit és a cselekedetek által való megigazulás, a liturgia és az élet, a szemlélődő életforma és a társadalmi aktivitás, a klerikusok és a laikusok, a férfiak és a nők, a fiatalok és az idősek kettősségére, és még folytathatnám a sort. A teológiai akadémiák is megtapasztalják ennek a feszültségnek a sokoldalúságát: hit és kultúra, lét és cselekedet, tudományos munka és részvétel, elmélet és gyakorlat, kijelentés és párbeszéd, papi és prófétai szerep, állam és egyház, közösség és egyéniség, és így tovább.

A teológiai akadémiák nagy része nem reagál kreatívan és elmésen ezekre a feszültségforrásokra, az egyháztól és a társadalom szélesebb rétegeitől való elszigeteltségéből fakadón. Christine L. Perrin azt mondja a teológiai akadémiákról, hogy olyanok, mint a vetőmag ágyások, vagy fóliasátrak, ahol a növények látszólag szépen növekednek, de amint kiültetik őket a gyülekezet kertjébe, elhervadnak. D.A. Thangasamy, egy indiai gondolkodó pedig a teológiai képzést siratja, ami szerinte olyanná kezd válni, mint „egy akadémikusi talár”, amelyet kibérelnek a diplomaosztás alkalmára, majd az ünnepség végén, kerülve a feltűnést, visszaszolgáltatják. A diploma kézhezvétele után a tananyag irrelevánsnak tűnik, és nehezen alkalmazható a későbbi munka során.

Az Indiában folyó teológiai képzés folytatja a nyugati teológiai képzés szolgai másolását, bár számos erőfeszítés történt a reformok meghozatalára. A nyugati befolyásnak köszönhetően még tudatára sem ébredtünk, hogy szükséges teológiai képzésünket helyzetünk más-

* Ez az előadás Madrasban hangzott el 1997. augusztus 4-én.

ságával összhangba hozni. Nyomorúságos szegénység és írástudatlanság, vallási pluralizmus, és az alárendelt helyzetben lévő ideológiák alapján álló, mostanában egyre inkább előtűnő identitás határozza meg helyzetünket. A teológiai oktatás mint a keresztyén szolgálatra felkészítő hivatalos képzés egy új oktatási formát kíván, nem pedig olyat, melyet a nyugat közvetít. Az akadémiai méltóság túlhangsúlyozása a szegényekkel és a gyengékkel való azonosulás kárára, valamint a Szentírás és a hagyomány egyoldalú kritikai megközelítése a megbecsülés és a megbánás szellemétől mentesen arra késztet, hogy teológiai képzésünkre úgy tekintsünk, mint ami most a legfontosabb ügy.

Az indiai teológiai képzésben még mindig a Gurukula modell a legmeghatározóbb. Ezt az egyirányú kommunikáció és a diákokban meglévő kritikai és kreatív gondolatok elnyomása jellemzi. E módszer kimondatlanul tekintélyen alapul, és nem mozdítja előre a kérdésfeltevésben való jártasság kifejlődését. Néha az egyház tanítása is törvényesíti ezt a magatartásformát, az által, hogy a kételkedést bűnnek tartja, és a kérdezőben büntudatot kelt. Ez a módszer a karakter nélküli tudomány kialakulásához vezet. A tanárookra és a diákokra nem úgy tekintenek, mint akik mély spirituális tapasztalattal és képességgel bírnak. A teológiai képzés a társadalmi mobilitás eszközének tűnik, mégis a hangsúly a materiális és nem a lelki értelemben vett életszínvonalra kerül. Sok teológus kiegyezik a patriarchátussal, az osztály- és kaszt-rendszerrel, ha biztosítják számukra ezen értékek privilégiumait. Ez Indiában azt jelenti, hogy a teológiai képzés a társadalmi elnyomás közvetítő eszközévé válik, és a kultúra és a status quo változatlansága mellé áll. A Serampore College szenátusa által végzett felmérés felfedte, hogy a keresztyének körében – aránytalan módon – két kasztnak képviselői birtokolják a felsőfokú teológiai képzés előnyeit, s ezt mint a hatalom gyakorlásának eszközt alkalmazzák az egyház erőtlenebb részei felett. Ebben a kontextusban szeretnék néhány megjegyzést megosztani a következő tárgyan: Teológiai képzés a társadalmi változásokért.

II. Teológiai képzés a társadalmi változásokért

Néhány alaptétellel szeretném kezdeni a teológiáról, illetve a teológiai képzéssel kapcsolatban.

Először is, a teológia logosz Istenről. A teológiában érdeklődésünk tárgya Isten fogalma, minden egyéb fogalom – mint Szentírás, hitvallások, humanitás, stb. – másodlagos, és Isten fogalmából származik. A Biblia tanúságtétele Istenről úgy beszél, mint aki kapcsolatban van mindennel, és akinek a világgal való kapcsolata felszabadító cselekvéssel jellemezhető. Ez felszabadít minket és a teremtményeket az elnyomás minden formája alól, és teljesebb és gazdagabb élet felé vezet mindnyájunkat.

Másodszor, a keresztyén evangélium elsősorban történeti jellegű, nem pedig metafizikai. A keresztyénség különbözősége és egyedülállósága Jézusban van, aki az egyetlen alap, ez pedig elegendő az ember és a kozmosz megváltásához. A legkorábbi kérés a fenntartja azt a kijelentést, hogy Jézus az istenitől, az isteni kisugárzástól volt megragadva. Ez a megszövegezés kitarja az ajtókat a történelemben a folyamatos isteni kinyilatkoztatás

tás előtt, és maga a történelem teológiai kategóriává válik. A jelen történelmi mozzanatát akarjuk megerősíteni, ami összeköti Isten szavát az isteni valósággal, hogy összekapcsolódjon a kinyilatkoztatás központja és a hermeneutikai princípium, hogy Isten szavai érthetővé váljanak. Az idő jele a szegénység betörése, és Isten kimondja Szavát általunk. Isten szava a múltban és a jelenben gyakorlatilag egymást magyarázzák.

Harmadszor, a teológia, vagy inkább a teológiai képzés a társadalmi változások motorja lehet. A teológiai képzés saját természete folytán abban is érintett, hogy a világnak konkrét cselekedetekre fordítsa le Isten akaratát, ami nem más, mint a társadalom átalakítása. Bármely teológiai képzési módszer alkalmasságát az fogja meghatározni, hogy mennyiben képes a társadalmi átalakulások végrehajtására. Folyamatosan feladatunknak tekintjük azt, hogy a bevett, elfogadott teológiai képzést felülvizsgáljuk, kritikát gyakoroljunk felette, és úgy formáljuk azt át, hogy alkalmasabb eszközként szolgálhassa a társadalmi átalakulást. A cél egy releváns, mondanivalóval bíró teológiai képzés kialakítása. Azonban figyelmeztetnem kell arra, hogy ez szakítást jelenthet azzal a módszerrel, amely az uralkodó rendszert képviseli.

1. *Kontextualitás*: Az indiai teológiai képzés továbbra is egy nyugatról importált cserepes virághoz hasonlítható leginkább. Azonban a teológia kontextuális. Az inkarnáció eseményében gyökerezik, és ezért szükséges, hogy amikor elének lép, akkor is az adott kontextusból nőjön ki. A teológiának azzal kell foglalkoznia, amit Jézus Krisztus evangéliuma jelent egy adott szituációban. A teológiai oktatók állandóan azzal a kihívással szembesülnek, hogy újra és újra meg kell látniuk Jézus Krisztus evangéliumának jelentését, és azt a tárgyra vonatkozóan, a kortárs kifejezési formákkal élve kell tolmácsolniuk.

A teológiai gondolkodás nem egy bizonyos kontextusban megfogalmazott tantétel, hanem a társadalmi valóság vizsgálatával kezdődik. Ez nyilvánvalóvá válik egy adott kontextus tapasztalatának a megfogalmazása és megértése alapján. Mivel a teológus a saját történelmi kontextusában gyökerezik, először „be kell lélegeznie”, hogy aztán „ki tudjon lélegezni”. A teológiai gondolkodás tehát az adott kontextusban, ahol az uralkodó csoportnak kiváltságai vannak, és a többieknek a nyomor az osztályrésze, számításba veszi a krízis állapotot és a nélkülözést. Így adja meg a választ a jogok és előjogok elosztási feltételeinek az identitása és aktualitása, és a kijelentés és a gyakorlat között meglévő szakadék mértékeire. Az a teológiai képzés, mely a társadalmi változásokra irányul, felismeri a társadalomban egy csoport vagy réteg által elszenvedett rosszat, nélkülözést, zsarnokságot, vagy a jogok megtagadását.

2. *A helyi kontextus globális perspektívája*: A globalizáció egyre inkább a jelen világ kulcsszavává válik. Bár a teológia kontextuális, meg kell fontolnunk a helyi kontextus globális távlatait és a helyi problémák ökumenikus távlatait. A keresztyén hit egyetemes természete pedig arra szólít fel minket, hogy a helyi kontextust integráljuk a globálisba: gondolkodj globálisan – cselekedj lokálisan.

A teológiai képzésben megvalósuló globális partnerkapcsolat az egyetemes egyház konkrét, ökumenikus biztonyságtételét jelenti. Arra a felismerésre jutottunk, hogy a különböző kontinensek kontextuális teológiája

sok közös vonást hordoz, ezért a párbeszéd során a párbeszédet folytató felek egymást kölcsönösen gazdagítják. A szenvedésekről és mások küzdelmeiről szóló beszámolók jelentőssé válnak számunkra is, ha partnereinkkel együtt a saját történeteinket is beleviszük a társalgás menetébe. Mindenki a saját forrásából merítve, egyedülálló módon képes hozzájárulni a világszerte folyó teológiai gondolkodáshoz.

3. *Az elnyomottak perspektívája:* A teológiai képzést a társadalom nézőpontjából kell megközelíteni. A képzést három tényező határozza meg: az oktató magatartása, a diákok magatartása és a képzési terület társadalmi légköre. Míg eddig elég figyelmet szenteltek az első két formának, most az a törekvés válik egyre általánosabbá, mely szerint a társadalmi perspektívából kell a képzést megközelíteni.

Segundo, a latin-amerikai teológus fenntartja azt az álláspontját, hogy a latin-amerikai teológia felszabadítási jellegét a módszere, s nem a tartalma adja meg: vállalja az elnyomottak perspektíváját. Ennek elvállalása ugyanakkor az elit perspektíva visszautasítását jelenti, amit viszont meg kell tenni a teológiai képzésnek, ha a társadalmi változásokat akarja szolgálni. Az elit perspektíva az elnyomás ideje alatti hallgatást és a fennálló rend igazolását jelenti, míg az elnyomottak perspektívája felforgatja az igazságtalan társadalmi rendet, és mindenki számára aktuális valósággá teszi az élet teljességét és szabadságát. Az elnyomottak perspektívája emellett biblikus perspektíva. Isten felismert üzenete a szegények között egybehangzik a Bibliában olvasható kinyilatkoztatással. Az új tananyag érdekében az elnyomottak perspektívájával együtt vállalnunk kell a jelenlegi tananyag és tanítás egyoldalú perspektívájának a kritikai kiértékelését is.

4. *A dialógus módszere:* A teológiai képzés egy olyan vállalkozás, amely együttműködésen alapszik. Nem a hallgató irányítását jelenti, hanem azt a készséget, amellyel hajlandó vitába bocsátkozni és párbeszédbe elegyedni. A tanárnak nem ürítenie kell a fejeket, hanem a gondolatcserét kell biztosítani. A dialógus mint módszer elősegíti a kritikus és független szellemiség kialakítását. A teológiai képzés hitelessége azon áll vagy bukik, hogy mennyire képes önálló gondolkodásra nevelni a diákokat. A teológiai tanároknak meg kell próbálniuk, hogy következetesen úgy formálják az osztály légkörét, hogy azt a tanárok csodálata helyett éber kritizmus töltse be. Isten állandóan a vele való vitatkozásra hívja az embert. Egy rabbi azt mondta, hogy Ábrahámot Isten barátjának nevezték, mert ő vitába bocsátkozott Istennel. Jézus is közös tanulásra hív bennünket sajátos tanítási módszerében, a példázatokban, vagyis a példázatbeli igazságok önkéntes elfogadására, és aktív részvételre.

Ha a teológus hallgatók azon az úton szeretnének járni, amelyik a társadalmi átalakulásokhoz vezet, akkor döntő szerepet kap az önálló gondolkodás. Hiszen gyakran válnak áldozataivá a többség véleményének és az uralmon lévő értékek befolyásának. Az emberek is olyanok, mint a folyók, amelyek kanyarokat téve a legkisebb ellenállás irányába haladnak. Éppen ezért a képzési módszernek meg kellene ismertetnie a kritikus és kreatív kifejezőmód jelentőségét az adott témák és ügyek esetében, hangsúlyt fektetve ezekre, hogy az egyházra és a társadalomra is hatással legyenek.

5. *Az átalakulásra irányulva:* A teológiai képzésnek egyszerre kell az egyéni formálódásra és a társadalmi átalakulásra irányulnia. A képzésnek tehát két területe van: irányítás és formálódás. Az igazságnak ugyanis nem az a szerepe, hogy tájékozottabbá tegye a diákokat, hanem hogy olyan dolgok megtételére inspirálja őket, amelyeket előzőleg nem akartak megtenni. Az indiai kontextusban a formálódás a függetlenség értékeinek – egyenlőség, szabadság, testvériség – választásához vezet, mely értékek idegenek az uralmon lévő patriarchális-, kaszt- és osztályrendszer számára. Ha a teológiai képzés nem inspirálja az embereket arra, hogy elfogadják Isten országának értékeit, akkor bár a műveltség növekedéséhez vezet mindez, a tudatlanságot nem csökkenti. A szakosodásnak és az egyre magasabb szintű tanulmányoknak köszönhetően a hallgató inkább egy jól idomított kutyaéhoz, mint egy harmonikus egyéniséghez hasonlít.

A teológiai képzésnek az emberek, különös tekintettel az elnyomott népek alakítására is kell irányulnia. A teológiai képzésnek támogatnia kell a lelkiismeretes embereket, hogy a saját valóságukat kritikusan tudatosítva, és saját erejüket felismerve legyenek feljogosítva arra, hogy aktualitássá tegyenek egy kölcsönösségen alapuló társadalmi rendet. Jézus megértve, hogy mi az ő tanítói küldetése, azonosította magát az elnyomottakkal, és ez által hatalmat adott a kezükbe. Ezzel szabadította meg őket a kisebbségi érzésektől és az előítéletektől, és hatalommal rendelkező emberré formálta őket. Ez magyarázza meg annak az evangéliumi mondatnak a jelentőségét, hogy a zsidó vezetők féltek a néptől.

6. *A teológia tárgyának új összefoglalása:* A teológiai képzésnek magába kell foglalnia az elnyomott csoportok és az alárendelt helyzetben lévő emberek kulturális háttérét. Indiában az evangélium mindig kapcsolatban volt a társadalmi elit vallási és filozófiai elképzeléseivel. Az indiai kultúrát az elit határozta meg, s az elnyomottak kultúráját nem engedték szóhoz jutni. Nekünk bátran és kreatívan kell visszanyernünk ezeket az elnyomott kulturális elemeket, úgy ahogyan a szájhagyományban, a mítoszokban, az énekekben, a történelemben és a szimbólumokban találjuk azokat. Arra kötelez bennünket mindez, hogy vegyünk tudomást a „kulturális eltolódásokról”, és adjunk helyet és figyelmet az elnyomottaknak, hogy felszabadulhassanak a „gyarmatosított öntudat” alól.

A teológiai képzést nem csupán a külsőségekben kell az emberek közé vinni, de nem is csak a szív mélyén hat. A teológiai képzést a kultúrának mint értéket és világképet közvetítő faktor figyelembevételével kell az emberek közé vinni. Képesnek kell lennünk a vallások és kultúrák pozitív dimenzióit magunkévá tenni. Főként azért van erre szükség, mert a elnyomottak felszabadítása a saját szimbólumrendszerünkön keresztül valósítható meg könnyen.

7. *A kommunikációs gyakorlat fejlődése:* A teológiai képzés csakúgy, mint a többi oktatási folyamat, két dimenziós: elméleti és gyakorlati, vagyis a tudományos és a hétköznapi életre irányuló. Teológiai testületek úgy határozták meg ezt a két összetevőt, mint amelyek jól kifejezik a teológiának a kutatással és a szolgálattal foglalkozó formáját. A különböző tantárgyakban való elmélyedés – gondolok itt a bibliai tárgyakra, a hit tantételeire, a keresztyénség történetére, más vallásokra, s még folytathatnám a sort – a tudományos formának

tesznek eleget. A kommunikációs gyakorlat fejlesztése és tanulása, az emberek közötti kapcsolat, az adminisztrációra vonatkozó tanácsok pedig a gyakorlati forma elemeit képezik.

Manapság egyre többen ismerik fel azt, hogy a fent említett két összetevő, ti. a tudományos és a gyakorlati tartalom nem egyenlő felekként alkotnak egységet. A teológiai képzésnek egyre inkább az elit válik központjává, s így nagyobb hangsúly kerül a tudományos tartalomra, bármibe kerül is ez a gyakorlat területén. A tudományos rész elég jól felkészíti a diákokat arra, hogy hogyan lépjenek kapcsolatba a társadalommal mint általános tényezővel. Ez nagyban befolyásolja a teológusok hatékonyságát a társadalmi változások elősegítésére irányuló tevékenységünkben. A teológiai képzésben a gyakorlat tartalmát a különböző kontextusoknak kell meghatározni. Egyesek olyan munkára vannak elhíva, amelynek kontextusát az analfabétizmus jelenti, mint pl. Indiában. A gyakorlati munkát tehát más-más módon kell felépíteni, mert mást kíván egy olyan kontextus, ahol magas az írni-olvasni tudók száma. A mi indiai kontextusunkban elő kell segíteni a gyakorlati ág fejlődését a tömegkommunikációban, akár mint utcaszínház, közösségi tanács, nyilvános előadások, vagy a népművészet megjelenítése, egyéb gyakorlati dolgokkal együtt.

8 *Az integrációs folyamat:* A teológiai képzésnek az egész embert kell megszólítani. Az emberi létet a test, a szellem és a lélek alkotja, mint észlelő és ható dimenziók. A teológiai képzésnek keresnie kell az utat ahhoz, hogy az értelmi és érzelmi dimenziókat egyesíteni tudja, és érzékeny lelket, felvilágosult elmét biztosítson a számkra. A teológiai képzés jelenleg az előadásokon, a szemináriumokon és a kollokviumokon keresztül történik. A könyvtári munkát hangsúlyozva az értelem dimenzióját részesíti előnyben. A könyvekből nyert tudást azonban fontos kiegészíteni és egységbe vonni azzal, amit az emberekkel való együttélés során kapunk. Fel kell ismernünk, hogy a teológia előmenetelében alapvető fontosságú az emberekkel való közösség és a küzdelmeikben való részvétel.

Egyesíteniünk kell a téves módon egymással ellentétbe állított spiritualitást és a társadalmi igazságot. A teológiai képzésnek ezért javaslatot kellene tennie a kutatás és a tanulás közti egyensúlyozás új módjára. Egy Amerikában készült kép a Polgári Jogok szervezetéről (Civil Rights Movement) ezt juttatja nagyon erőteljesen kifejezésre. A kép tüntetőket ábrázol, akik térdre borulva imádkoznak az utcán, majd folytatják a tiltakozó menetet. Az ilyenfajta integráció egyenesen haladhat tovább az úton annak érdekében, hogy a teológiai képzést a társadalmi változások eszközévé tegye.

9. *A teológus közösség:* A teológiai képzés nem csupán akadémiai elfoglaltságot, vagy lelkészképzést jelent, hanem magába foglalja a hagyományok, az értékek, a magatartásformák és meglátások továbbadását. A teológiai képzés Indiában bentlakásos intézményekben valósul meg. Azok, amiket az új értékek, magatartásformák és meglátások feltételeiként tanítunk, csak akkor válnak használhatóvá, ha mint értéket, magatartásformát és meglátást a teológus közösség is hitelesíti életével és tapasztalataival. A szemináriumot a teológiával való foglalkozás forrásának tekintem, vagy leg-

alábbis olyan eszköznek, amely a teológia műveléséhez szükséges mint előfeltétel.

A teológus közösségnek tudatosan arra kellene bízattania tagjait, hogy vegyenek részt a különböző szintek munkájában, beleértve ebbe a döntéshozatal folyamatát is. Ha egy szervezet felépítése hierarchikus, akkor az alsó szinten lévők különféle pszichológiai következményekkel számolhatnak, mint például a csökkent önértékelésből származó zavarok, önutálat, feszült lelkiállapot. Azzal is számolni kell, hogy ez megrendítheti az egyébként együttműködő közösség alapjait. A teológus közösségnek nyitottnak és áttetszőnek kellene lennie, ahol az eredményeket tudatosan támogatják, és a „szeretetlenben való igazmondás” megvalósulására törekednek. A teológiai akadémiák nemcsak hatalmi szervezettel rendelkeznek, hanem magukénak tudják a hatalom fogalmát. Ennek a bibliai értelmezése nem az uralkodást, hanem a felszabadítást jelenti. Egy közösségen belül a hatalmat széles körben kell megosztani, ahelyett, hogy egy pár ember kezében koncentrálódna. Röviden: a közösségnek a saját életstílusában kell kifejezésre juttatnia az új társadalmi rend bevezetésére irányuló elkötelezettségét. Jó, ha eszünkbe jut C.S. Lewis figyelmeztetése: „a legnagyobb akadályt a keresztyén eszmék elterjedésében a közösségen belüli eszmék hiánya jelenti”.

10. *Isten teljes népe:* A teológiai képzés az egész egyház érdekében, és az egész egyház feladatából következően folyik, bár az utóbbi időben annak forrásává kezd válni, hogy Isten népét klerikusokra és laikusokra válassza szét és ossza meg. Ez egyúttal a laikusok igazságtalan kizsákmányolását is jelenti, mivel a teológiai képzés anyagi forrásai és intézményei Isten népének kevesebb, mint egy százalékának a képzésére irányul. Így a teológiai képzés a teológusok és lelkipásztorok kiváltsága marad. A Biblia azonban a gyülekezetnek adja meg az elsőbbséget. A Szentlélek először a népnek, az egyháznak adatott, s csak másodsorban, és származtatva a pappá szentelt képviselőknek. Mostanában ismertük fel, hogy a teológia művelésének alanyává Isten népét kell megtenni, hogy a társadalmi változások bevezetésével az egész egyház Isten országának közvetítője lehessen. A reformatori örökség egyik alaptételének, az egyetemes papságnak a teológiai képzés egész fejlődésében kifejeződésre kell jutnia.

V. Devasahayam

Fordította: Nagy Szilvia

SEGÍTSÉG A LELKIPÁSZTORI MUNKÁBAN

– az Evangélikus Rádiómisszió új kazettái –

„Uram, nincs emberem”

– 2x15 perc magányosoknak, időseknek

„Bizony, javamra vált a nagy keserűség”

– 2x15 perc betegeknek

„Üzd el homályomat!”

– 2x10 perc gyászolóknak

(Túrmezei Erzsébet, Madocsa Miklós könyve alapján)

Kapható: Magyar Evangélikus Rádiómisszió
2142 Nagytarcsa, Pf. 19.
Telefon/Fax: (28) 370-684

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának NYILATKOZATA a koszovói helyzetről

Szomorú szívvel szemléljük, hogy a koszovói válság háborúba torkollott. Megdöbbentett bennünket a híradások képsorozata az albán kisebbség szenvedéséről és otthonaik kényszerű elhagyásáról.

Ugyanakkor borzalommal szemléljük a bombák pusztító erejét, vétlen emberek szenvedését és értelmetlen halálát. Aggodalommal tölt el bennünket a vajdasági magyarok sorsának alakulása, akik vétkesen szenvedő részesei e háborúnak. Különösen fájdalmas, hogy mindez elkerülhető lett volna, ha a közös megállapodás megegyezést munkáló tartalmát mindkét oldal elfogadja.

Keresztyénekként a feltámadott Jézus igéjére utalunk, aki tanítványait így köszöntötte: „Békesség Néktek! Az én békességemet adom nektek, nem úgy adom, ahogy a világ adja.” Az a meggyőződésünk, hogy az a Jézus, aki életét áldozta a világért, köztük a szerb és albán népért, arra indít bennünket, hogy a megbékélés és megbocsátás hidját építsük az ellenséges indulatot mesterségesen felkorbácsolt két nép között.

Imádkozunk azért, hogy adassék meg mielőbb a tárgyalóasztal mellett közös ügyeik rendezése, a koszovói albán kisebbség jogainak biztosítása, otthonaikba visszatérése, a szerb nép nyugalma és biztonsága mellett.

Indítsa Isten Szent Lelke azok szívét és értelmét a békesség ösvényeire, akik felelősen döntenek a feszültség feloldása és a humánus megoldás mellett.

Bizonyosak vagyunk afelől, hogy Isten megáldja azok fáradozását, akik a szembenálló népet a békesség útjára kívánják vezetni.

Budapest, 1999. április 20.

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának
Elnöksége

TérjeteK Istenhez és örvendjeteK reménységben!

Beszámoló az Egyházak Világtanácsa 8. Nagygyűléséről

(1998. december 3–14. Harare, Zimbabwe)

Az Egyházak Világtanácsa (EVT) 8. Nagygyűlésén több magyarországi egyház is képviseltette magát. A Magyarországi Református Egyház delegációjának tagjai: *Dr. Fodorné Nagy Sarolta, Tamás Bertalan és Tarr Zoltán*. Dr. Bölcskei Gusztáv püspök úr, aki delegációnkat vezette volna, az állammal megkötött szerződés előkészítése miatt itthon maradni kényszerült. Az Evangélikus Egyház részéről *Szabó Lajosné Mátrai Marianna* Központi bizottsági tag, *Szabó Lajos* vettek részt. *Gadó Pált* az EVT hívta meg a mozgáskorlátozottak számára szervezett program egyik tanácsadójaként. Almási Mihály, baptista egyházelnök, szintén KB tag itthoni elfoglaltsága miatt nem tudott részt venni a találkozón.

Előkonferenciák

A Nagygyűlés munkáját női és ifjúsági konferencia előzte meg 1998. november 28. és december 2. között. A női konferencián *Dr. Fodorné Nagy Sarolta*, az ifjúságin *Tarr Zoltán* képviselte a Magyarországi Református Egyházat. A női konferencia azért is volt különleges, mert most zárult le az EVT-n belül az ún. női munka évtizede (Ecumenical Decade of Churches in Solidarity with Women) és ennek gazdag tapasztalatát dolgozták fel a küldöttek. A két előkonferencia zárónyilatkozatai nem kerültek bele a most olvasható válogatásba, de irodánkban hozzáférhető. Mindkét dokumentum értékelte a két speciális munkaág mai helyzetét. A női konferencia záródokumentuma, egészen pontosan az előkonferencián részt vettek levele a nagygyűléshez, értékelte az elmúlt tíz esztendő törekvéseit, eredményeit. Felemelték szavukat az erőszak minden formája ellen, külön hangsúlyozva, hogy a nők ellen elkövetett erőszakos cselekmények is a bűn kategóriájába tartoznak. Szóltak a gazdasági igazságosság kérdéséről, a család fontosságáról és a rasszizmus elleni harcról. Többször szomorúan állapították meg, hogy számos területen, ill. sok országban, egyházban nem sikerült igazán komoly áttörést elérni a nők jogai, egyenjogúsítása terén. Éppen ezért a női munka évtizedének befejeződésével felszólítottak a megkezdett munka továbbvitelére.

Az ifjúsági előtalálkozó záródokumentuma kiállt a fiatalok jogai mellett, őket már a jelen egyháza szempontjából is tevékeny közreműködőnek számolva. A dokumentum kéri az egyházakat az ifjúsági munka és az ifjúság komolyan vételére, a fiatalok döntéshozatalba és döntéshozatalba való bevonására.

A Nagygyűlés munkája

A Nagygyűlésen 980 hivatalos küldött és több mint 3500 egyéb kategóriájú résztvevő volt. A munka plenáris üléseken és kisebb csoportokban folyt. Az eredeti elképzelés szerint a szükséges jelentések és a főtémát

megvilágító előadásokat követően először az EVT elmúlt 50 évének munkájával ismerkedtek a résztvevők és értékelték azt párhuzamosan, különböző, az EVT munkáit felölelő csoportokban. Ezt követően pedig az ökumenikus mozgalom jövőjéről gondolkodtunk több, mint 400 érdeklődési, tematikus csoportban (ez volt az ún. Padare). A rendkívül nagyszámú program célja az volt, hogy minél több lehetőséget biztosítson az ökumenikus mozgalom színessége, gazdagsága és nem utolsósorban az afrikai kontextus bemutatásának. A rendezvény egészét a *Program Guidelance Committee* volt hivatva követni azzal a meghatározott céllal, hogy összefoglaló képet adjon az igényekről, lehetőségekről és így járuljon hozzá a jövőendő feladatainak megállapításához.

Az EVT munkájának értékelését, a jövővel kapcsolatos elképzeléseket tárgyalja a következő lapokon olvasható két jelentés. Mind a Moderátor, mind a Főtitkár beszámolója őszintén szól az elmúlt hét év ill. a hátrahagyott 50 esztendő eredményeiről, kudarcairól, nem rejtve el az esetlegesen fennálló feszültségeket sem.

A Nagygyűlés főtémája, zárónyilatkozat

TérjeteK Istenhez és örvendjeteK reménységben! Három nagyszerű előadást hallhattunk e témáról, amelyeket szintén olvashatnak a Nagygyűlésről készült összeállításban.

A számos fontos téma közül kiemelkedtek a társadalmi igazságosság problémái, ezen belül is a Nagygyűlés helyszínét és a térséget is leginkább sújtó óriási adósság elengedésének kérdése. Az 50 éves EVT jubileumi nagygyűlésének záródokumentuma foglalkozik többek között a világ szegényei, elnyomottai reménysége iránti felelősséggel, síkra száll az egyház egysége mellett és szorgalmazza annak látható formában való megjelenését is. Felemeli szavát a világban megtapasztalható szenvedés ellen és együttérzését fejezi ki többek között a HIV vírussal fertőzöttekkel és az AIDS betegekkel. A dokumentum reménységre, a reménység megőrzésére és táplálására hívja a világ keresztyéneit (szintén teljes terjedelemben közöljük).

További kiemelkedő alkalmak

Igen nagy megtiszteltetés és öröm volt a résztvevők számára, amikor *Robert Mugabe* és *Nelson Mandela* elnökök meglátogatták a Nagygyűlést. Szintén felemelő volt az a szeretetteljes megemlékezés, amellyel felidéztek az előző 7 nagygyűlést és köszöntötték azok résztvevőit.

Az ortodox egyházak problémája

Nagy várakozás előzte meg az ortodox egyházak részvételét a Nagygyűlésen. Hosszabb ideje ismert, hogy az ortodox egyházak komolyan kifogásolják az EVT álláspontját, munkamódszerét több kérdésben is, ezek: a női

lelkészség, a prozelitizmus, etikai kérdések szerintük liberális kezelése (elsősorban az emberi szexussal kapcsolatban), az inkluzív nyelv használata és az EVT struktúrája, szerkezete, amely szerintük nem engedi, hogy ők számarányuknak megfelelő képviselőhöz jussanak és így nem tudnak valóban meghatározói lenni az EVT programjainak. Világosan kiderült, hogy a gondok gyökere jórészt a protestáns egyházak ill. az ortodox egyházak elmúlt 50 éves fejlődésének, változásának alapvető különbözőségeiben kereshetők. Észre kell vegyünk, hogy a nyugati társadalmakban működő képviselői rendszer és az ehhez szorosan kapcsolódó szavazással történő döntéshozatal nem minden esetben eredményez jó döntéseket, még akkor sem, ha az a többség számára esetleg elfogadható. Számos esetben nem volna szabad szavazással dönteni, így került elő egyre gyakrabban a konszenzus-keresés kérdése. A problémák miatt voltak, akik nem jöttek el, vagy nem magas szinten képviseltették magukat és áttatában megfigyelőként voltak jelen az ortodox egyházakból.

A feszültség nem oldódott meg, de nem is éleződött tovább. Hangsúlyosan került elő ismét az 1948-as, amsterdami alakuló ülés főmondata: *Együtt akarunk maradni!* A gondok megoldására vegyes bizottság felállítását javasolták, amit az EVT vezetése elvi alapon nem tartott helyesnek arra gondolva, hogy egy ilyen típusú tárgyalási forma két eltérő oldalt feltételezne. Sokkal hasznosabb és testvéribb lenne valamifajta konzultációs módszerrel kezdeni, ami lehetőséget adna egymás jobb megismerésére és a gondok valódi okainak feltárására. Ez a javaslat szintén sokaknak nem tetszik, mert szerintük ez a fórum maga az EVT, amelynek célja pontosan az egymás megismerése és a konzultáció. A Központi Bizottság feladata lesz a következő lépések kidolgozása.

Az ortodox kérdéssel kapcsolatban két alapvető tény derült ki. Az egyik, hogy a legtöbb félreértés és indulat alapja a kevés ismeret. Rendkívül fontos volna országokon és régiókon belül csereprogramokat, tanulmányutakat szervezni. A másik alapvető nehézség az ortodox egyházakon belül keresendő: komoly belső gondjaik és az olykor ellentétes belső vélemények miatt, az egyházzakadást elkerülendő, sokszor kényszerülnek fájdalmas állásfoglalásokra. Mindezek szomorú eredménye az, hogy egy egyház (a Bolgár Ortodox Egyház) már ki is lépett, mások pedig tagságuk felfüggesztését helyezték kilátásba.

Központi Bizottsági választás

A 150 tagú Központi bizottság választását megelőzően komoly lobbizás folyt. Európa kevesebb hellyel, 27 fő, gazdálkodhatott, mint a megelőző években. Ennek egyik oka az, hogy a keresztyénség súlypontja Afrikára és Ázsiára helyeződött át, így érthető, hogy az ő képviselői létszámukat megemelték.

Nagy megtiszteltetés a Magyarországi Református Egyház, a hazai ökumenikus mozgalom és a régió számára, hogy Tarr Zoltánt, az MRE Zsinati Iroda Külügyi Osztályának munkatársát, budapesti egyetemi lelkészt a Nagygyűlés megválasztotta a Központi Bizottság tagjának. Jelölését más magyar delegátusok is egyhangúlag támogatták. Reméljük, hogy munkájával hasznosan tud hozzájárulni egyházunk életéhez, a magyarországi ökumenikus munkához.

A Nagygyűlés a 10 napos tanácskozás alatt számtalan, az egyházakat, az egyes nemzeteket és az egész világot érintő kérdésben is állást foglalt.

Az egyes bizottságok dokumentumokban foglalták össze tevékenységüket a Nagygyűlés számára, ill. összegezték a plenáris és szekció üléseken elhangzottakat. *A Programme Guidelines Committee* beszámolójában olvashatunk az EVT egyes munkaágai működéséről, néhány speciális kérdés (pl. globalizáció, emberi szexus stb.) feldolgozásáról és az EVT jövőbeni munkájának kereteiről.

A Policy Reference Committee I szintén külön dokumentumban értékelte a moderátor és a főtitkár jelentését, valamint az EVT jövőjét felvázoló dokumentumot és annak fogadtatását. Ez a bizottság foglalkozott szervezeti, szerkezeti kérdésekkel is (új tagok felvétele, az ortodox egyházakkal való kapcsolat, a nemzeti ökumenikus tanácsokkal való kapcsolat, a Római Katolikus Egyházzal való kapcsolat stb.).

A Policy Reference Committee II jelentésében elsősorban a speciális afrikai kérdésekkel, Afrika helyzetével foglalkozik. Hosszan kitér a kontinenst sújtó gazdasági nehézségekre, ezeken belül is a hatalmas adósságállományra, amelynek elengedését szorgalmazza a fejlettebb, hitelező államok számára. Több más kérdés mellett szintén ez a bizottság foglalkozott a globalizáció gazdasági, társadalmi kihívásaival is.

A Nagygyűlés 1998. december 10-én nyilatkozatban üdvözölte az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 50 éves évfordulóját. Külön dokumentum született az emberi jogok kérdésével kapcsolatban. A résztvevők szintén nyilatkozatban foglalták össze álláspontjukat Jeruzsálem városa státuszával kapcsolatban, megállapítva, hogy az három világvallás szent városa. Felhívja az ott lakókat és az egész világközösséget arra, hogy a várost egyetlen vallás, egyetlen felekezet sem sajátíthatja ki, annak mindenki számára egyformán „hozzáférhetőnek” kell lennie.

A Nagygyűlés résztvevői bátor hangvételű nyilatkozatban ítélték el a gyermekek katonai szolgálatba való állítását (Statement on Child Soldiers).

Tisztelettel ajánljuk Internet hozzáféréssel rendelkező olvasóink figyelmébe az EVT honlapját, amelyről könnyen eljuthatnak a Nagygyűlés képeit, híreit és egyes dokumentumait tartalmazó WEB oldalra:

<http://www.wcc-coe.org!>

Tarr Zoltán
(Budapest)

TELEFON LELKIGONDOZÁS

mindennap 17-21 óráig

HÍVHATÓ

lelki válság esetén, emberi, családi,
lelkiismereti,
hitbeli kérdések megbeszélésére a
Budapest

201-00-11

telefonszámon

Együtt a keresztt alatt Afrikában

(Az EVT 8. nagygyűlésének üzenete)

*„Áldott a mi Istenünk mindenkor,
most és mindörökké. Amen”*

Afrikai dobok hívtak, így gyűltünk össze Hararében, Zimbabwe-ben több, mint 300 egyház képviselőiként az EVT 8. Világgyűlésére. Üdvözljük Jézus Krisztusban testvéreinket szerte e világon, akik osztoznak örömeinkben és a Szentlélek által ajándékozott életünkben és közösségben.

Ötven esztendővel ezelőtt kezdte az EVT pályafutását, a hit utazását az Amsterdami Világgyűléssel és világosan meghatározta szándékát: „*együtt kívánunk maradni*”. Zarándok utunk Evanstonon, Új Delhin, Uppsalán, Nairobiban, Vancouveren és Canberran keresztül vezetett, hogy együtt örvendezhessünk a reménységben, a misszióban, a vízióban, a szabadságban és abban az életben és üjulásban, amit Isten ajándékozott nekünk.

Jelenlegi világgyűlésünk témája: „Térjetek Istenhez – örvendeztetek reménységben”, ez meghívás arra, hogy nézzünk hitünk és életünk igazi alapjára, egyházakként megtaláljuk azt a reménységet, amely továbbra is előrevisz minket. Ebben a jubileumi évben meghirdetjük az evangéliumot a szegényeknek, szabadulást a foglyoknak, látásuk visszanyerését a vakoknak, szabadságot az elnyomottaknak és Urunk jótetszésének esztendejét.

Ezen az örvendetes nagygyűlésen meghívjuk egymást és az egész egyházat, hogy *folytassuk utunkat a látható egység felé, amely Isten ajándéka, és amelyre meghívást nyertünk*. Úgy találtuk, hogy Krisztus mind közepe egységünknek, mind életünk élő vize. Megvalljuk, hogy gyakran fordulunk el Isten szándékolt céljaitól és attól, hogy szolgáljuk Isten uralmát. Ezt szomorúan valljuk meg és meg akarunk térni ebből.

A világgyűlés élete az istentisztelet, az imádság és bibliatanulmányozás köré helyezkedett el eddig is. Az istentiszteleti helyünk központjában most egy nagy faragott keresztt látható az afrikai kontinenssel szívében. Valóban örömeink része ezen a világgyűlésen, hogy Afrikában vagyunk. Itt éltük át a helyi gyülekezetekben a hit életét, növekedését, vitalitását. Örvendeztünk Isten teremtett világának szépségein és csodáin. Megemlékeztünk arról is, hogy éppen Afrika volt az, ahol a Szent Család a gyermek Jézussal menedéket talált és ma Afrika minden más földrészhez hasonlóan az a terület, ahol sok elűzött, otthontalan, menekült ember található.

A keresztt erejében emlékeztettek minket arra, *hogy a keresztt a legszentebb alapja együttlétünknek*, amely arra késztet, hogy Isten előtt saruinkat levegyük. Magunk körül mindenütt láttuk a szenvedő és kínlódo emberiséget. Szamba kellett vennünk a szegénységnek, a munkanélküliségnek, az otthontalanságnak riasztó problémáit, melyek itt és mindenütt ma tapasztalhatók. Hallottuk a globalizáció pusztító hatásait és strukturális eredményeit, különösen azokra, akik gyengék, hatalom nélküliek és egyre inkább láthatatlanokká válnak. Testvéreinként tartjuk ezeket, akikkel együtt osztozunk az adóssághoz vezető szörnyű realitásában, ahogy az a fejlődő világban

tapasztalható. Kiállunk az adósságok eltörléséért, amely a szegények és peremre szorulóknak javára szolgálna és tiszteletben tartaná az emberi jogokat.

Vágyakozunk arra, hogy a HIV és AIDS betegségekben szenvedők kérdéséért is érintsük. Azokkal voltunk, akik testvéreink munkaképtelen helyzetükben, és azokkal, akik segíteni szeretnének a hátrányos helyzetűeknek. Meghallottuk a bennszülött népek hangját, akik helyet követelnek közöttünk jogaiknak. Eljutott hozzánk a nők, gyermekek, menekültek, hontalanok hangja is, akiknek élete az erőszak pusztító hatalma alatt van. Kihívást jelent számunkra, hogy kifejezzük szolidaritásunkat velük és elszánjuk magunkat az erőszak legyőzésére és elősegítésük az emberi méltóság teljességének betöltésére. Együtt menve azokkal, akik peremre szorultak, Isten nyugtalanságot teremtett bennünk, hogy a peremre kerültek kerüljenek középre. Egyházakként arra hívtunk, hogy őket, mint Isten gyermekeit, valóban láthatóvá tegyük.

A víz nyújtásával mint szimbólummal jeleztük az egyházak ökumenikus évtizedének befejezését a nőekkel való szolidaritásban. Figyeltünk a mind gyakrabban nyilvánvalóvá lett kínos valóságra, amint azt az *Élő Levélben* nyilvánosságra hozták, és meghallottuk a szolidaritásra hívást, amit ezután is jelentősen követnünk kell. Amint a víz a kiszikkadt talajra folyik, az élet lényegét mutatja meg. Jézus maga is felajánlotta egy asszonynak azt a forrást, amiből az élet vize árad, hogy gyógyítsa és újítsa az életét annak az asszonynak, akinek erre múlhatatlanul szüksége volt. Isten hívása újra meg újra a víz használatával vált jelenvalóvá. Meghívást nyertünk, hogy igyunk az üdvösség vizéből és megerősítsük egységünket mind azokkal, akik Jézus Krisztus testébe tagolódtak. Meghívattunk, hogy segítsük és vigasztaljuk az egyedülvalókat, a kifosztott nyomorultakat, az árvákat, a mindenben nélkülözőket és hogy mindaddig szomjúságot érezzünk, ameddig a mai világnak ezek a sebei gyógyulást nyernek.

Birkóztunk azzal a problémával, *miként tudnánk nagyobb részvétellel támogatni minden szinten az ökumenikus mozgalmat és milyen módon lehetne a döntéshozónak megfelelni azokra a szükségekre és elvárásokra, amelyek sok és különböző országból, tradícióból és kultúrából jövő emberektől érkeznek*. Ünnepeztük a fiatalok vezetőkészségét, amely megnyilvánult e világgyűlés életében. Bátorítjuk az egyházakat, hogy biztosítsanak teret az ifjúság részvételére az élet minden viszonylatában és az egyház minden szolgálatában.

Isten szeretete hívott egybe és ezért kerestük azt, mit jelent egyre inkább együtt lenni. Felfedeztük, hogyan értjük meg ma az EVT-t, és azokat az utakat-módokat, amelyekkel Isten hív, hogy *együtt nézzünk örömmel a jövőbe*. Örvendeztünk a közösség (communio és koinonia) fejlődésében a világ különböző részeiből jött keresztények között és ismételten megerősítjük, hogy Isten arra hívott el minket, hogy egyre inkább növekedjünk a közösségben, hogy az valóban látható lehessen. Ennek a növekedésnek a jeleit örvendezve éltük át abban is, hogy reménységünk van a húsvét dátumának közös megünneplésére.

Ugyancsak átéltük annak kínját, amit még fennálló szakadásaink jelentenek, amint az különösen is az eucharishtiában való közösségképtelenségünkben ma is megnyilatkozik. Folyamatosan emlékeztettek arra e világgyűlésen is, *hogy erősebb az, ami összeköt minket, mint ami szétválaszt bennünket*. A keresztény emlékezés nem központosulhat szétválasztásunk emlékeire, hanem sokkal inkább a Krisztusban adott, születésében, életében, halálában és feltámadásában megnyilvánult üdvözítő eseményekre. Éppen ezért *együtt emlékezni* keresztényekként lényeges része Istenhez fordulásunknak, csakúgy mint reménységben való örvendezésünknek. Amikor Istenhez fordulunk, a másik ember arcában Isten arcát fedezhetjük fel és így tudhatjuk és láthatjuk meg, kik vagyunk mi is. Az igazi ökumenikus spiritualitásnak ez a szíve közepe.

Arra törekedtünk, hogy tágas teret engedjünk egymásnak, és teret készítsünk azok számára is, akik egymással képtelenek kapcsolatot találni e megosztott világban. Ezen a világgyűlésen széles mértékben érdeklődés és elszánás mutatkozott arra, hogy lehetőséget készítsünk, miként tudja a Lélek vezetni a hit közösségét minden egyéni távlaton túl. Megtapasztaltuk Isten gazdagságát és azt, hogy milyen különböző módon tudunk viszonyulni ahhoz a világhoz, amelyben sok más élő hit (vallás) irányít népeket. Mi a vallásszabadságot az alapvető emberi jogokhoz tartozónak tekintjük.

Az EVT pályafutását abban a hitben kezdte, hogy elhatározta, *együtt kívánunk maradni*. Ugyanezt az elhatározást éltük át Hararében, még akkor is, amikor tudatában voltunk mindazoknak a nehézségeknek, amelyekkel szembe kell néznünk. Egyházzként elszánással vágyakozunk arra, hogy együtt maradjunk, elszántuk magunkat, hogy egyre növekvő mértékben törekedjünk a látható egységre, nem csupán a világgyűléseken és ökumenikus együttléteken, hanem mindenkor és mindenhol. Ez az együttlét, amelyet minden ökumenikus munkának minden szinten szolgálnia kell. Az a *misszió*, amelyre Isten hív minket, az egyházat, Isten uralmának szolgálatában, nem választható el attól a hívástól, amely egységre buzdít. Hararében mi ismét megláttuk a misszió hatalmas munkáját, amelyre Isten minket is hív, hogy részt vegyünk benne. Ebben a misszióban mi, akiket Isten kiengesztelt önmagával a Krisztus kereszten hozott áldozatával, kihívást nyertünk, hogy mi is munkálkodjunk a kiengesztelődésért és igazságos békéért azok között, akiket az erőszak és háború sújt és elválaszt.

Az EVT 8. Világgyűlésén egyik vagyunk veletek testvéreink a reménység üzenetében. Isten hívott el minket, hogy együtt legyünk a Krisztus teljességében. A jubileum, amely megkezdődött közöttünk, azt a küldetést jelenti, amit tovább kell adnunk, hogy az egész teremtettség szabadulását ünnepeljük. Amint most ismét Istenhez fordultunk, képesek lettünk a reménységben való örvendezésre. Meghívunk titeket is, hogy osztozzatok velünk abban a vízióban, amelyet mi együtt tudunk már kifejezni és amely imádságunk szerint közös életünk és tanúságtételünk része lehet.

Vágyakozunk Krisztus testének látható egységére, megerősítve minden ajándékát, amit fiataloknak és időseknek, nőknek és férfiaknak, laikusoknak és felszentelt lelkészeknek ajándékozhat

Várjuk reménységgel az emberiség közösségének gyógyulását,

Isten teljes teremtett világának egészséges egységét. Bízunk a bűnbocsánat felszabadító erejében, ami átforgalmazhatja az ellenségeskedést barátsággá és megtörheti az erőszak spirálját.

Kihívást jelent számunkra az egyháznak az a víziója, amely túllép az egyéneken, osztozik, gyógyít az Isten megváltó evangéliumát hirdetve, Isten királyságának jele és a világnak szolgáló egyház

Kihívást jelent számunkra az egyháznak az a víziója, amely Isten népének közös útjáról tudósít, szemben áll minden faj, nem, nemzedéki és kulturális megosztottsággal, és küzd az igazság és béke megvalósításáért, és a teremtett világ integritásának fenntartásáért.

Együtt vagyunk az úton mint olyan emberek, akik hisznek a feltámadásban a kirekesztettség és lehangoltság kellős közepén is, örömben és reménységben élünk az élet és annak teljessége ígéretében

Együtt vagyunk az úton az imádság embereiként, a zűrzavar és önazonosság vesztes kellős közepén. Isten megvalósuló szándékának jelzéseit vesszük észre és reménységgel várjuk Isten uralmának megjelenését.

(Fordította: Hafenscher Károly)

Az EVT főtitkárának jelentése

1. Kegyelem néktek és békesség, Istentől, a mi Atyánktól és az Úr Jézus Krisztustól (Róm 1,7). Az apostoli üdvözlés e szavaival köszöntelek benneteket az EVT 8. Világgyűlésén. Köszöntelek titeket delegátusokat, akik az EVT több, mint 330 tagegyházát képviselik. A legtöbbben közületek távolról érkeztek ide Hararéba. Sokak számára nem csupán az első látogatás ez Afrikában, hanem ugyancsak első alkalommal vesznek részt ilyen ökumenikus találkozón. Isten Szentlelkével áldja meg a mi találkozásunkat, értékelő tanácsko-

zásainkat és döntéseinket. Köszöntöm közületek azokat, akik küldött képviselők, megfigyelők, tanácsadók vagy tisztelt vendégek, és így teszik láthatóvá számunkra az ökumenikus mozgalom tág összefüggését, amely az EVT-nek lényeges része. Köszöntöm a sok látogatót, akiknek jelenléte emlékeztet bennünket a keresztény nép millióinak jelenlétére szerte a világon, akik figyelemmel követik ezt a világgyűlést, gondolatban és imádságban velünk együtt vannak. Végezetül külön köszöntöm a zimbabwei egyházak képviselőit, vendéglátóinkat.

Mindazokat, akik az elmúlt hónapokban és években itt Zimbabwe-ben munkálkodtak azon, hogy előkészítsék ezt az eseményt, köszönet felajánlott szolgálataikért és azért a vendéglátásért, amit jelenleg élvezhetünk.

A világgyűlés: jelentős évforduló

2. Az EVT világgyűlései mindig jelentős események voltak, felhívták a figyelmet a keresztyény egyházak belső körein túl is. Ez a megállapítás különösen is érvényes a mostani, 8. Világgyűlésre. Abban az évben gyülekeztünk össze, amelyben az EVT megalakuló világgyűlésének (Amsterdam, 1948) 50. évfordulóját üljük. 1998 folyamán erre az ökumenikus jubileumra gyakran emlékeztek és sok egyházban ünnepelték meg szerte a világon. Különösen jelentős események történtek Genfben, Amsterdamban, Evanstonban, Új Delhiben, Uppsalában, Nairobiban – az előző világgyűlések színhelyein, valamint Torontóban, Berlinben, Buenos Airesben, Johannesburgban: azokban a városokban, ahol a Központi Bizottság jelentős üléseit tartották és még más számos helyen is. Valóban a Hararéba irányuló imádság láncolata formálódott meg százezrek részéről szerte a világon, keresztyények között. Nos, most itt vagyunk, hogy újra megerősítsük azt a szövetséget, amelyet az 1. Világgyűlés delegátusai kötöttek, amikor az EVT-t megalakították és hogy odaszánjuk magunkat újjólá az egymással való közösségre, hogy betöltsük „közös elhivatásunkat az Isten, Atya, Fiú, Szentlélek, dicsőségére”.

3. Az EVT megalakítása 50 évvel ezelőtt a hit cselekedete volt. A világ azzal volt elfoglalva, hogy új rendet keressen azután a pusztulás után, amit a 2. világháború hagyott maga mögött, és ugyanakkor már egy új konfrontáció árnyékában élt a hidegháború kezdetén, a nukleáris fenyegetettség veszélyével. Az egyházak, amelyeket létükben és hűségükben próbáltak meg a kor eseményei, az újjáépítés és megbékélés hatalmas feladataival néztek szembe. Az 1. Világgyűlésre való meghívást 1947. áprilisban tette közzé az EVT ideiglenes bizottsága. Meghívtak minden keresztyényt, hogy csatlakozzanak a közös imádságban, hogy „az első világgyűlést Isten felhasználhassa az egyházak újjászületésére és a hit egységének odaszánására, arra a közös feladatra, hogy Igéjét hirdessék és cselekedjék akarátát a népek között”. Nem volt még precedense az Egyházak Tanácsa formálódásának nemzeti és felekezeti határokon keresztül, és valójában senki sem tudta, hogy vajon ez az új munka keret járhatóvá lesz-e. Beszámolójában a főtítkár, Dr. Willem Adolf Visser't Hooft a világgyűlés számára a Tanács célját a következőkben határozta meg: „Mi, az Egyházak Tanácsa vagyunk, nem az egy osztatlan egyház tanácsa (kategozhén módon: a Tanács). Nevünk gyöngeségünkre utal Isten előtt. Mert végülis csak egy Krisztus Egyháza van a földön. Tanácsunk ezért szükség-megoldás, egy állomás az úton, testület vagyunk, amely az egyházak teljes elzárkózottsága között (ami itt a földön tapasztalható időnkben) és a között a mennyei állapot között, amikor látható módon válik valósággá, hogy egy pásztor és egy nyáj van”.

4. Az 1. Világgyűlés témája ez volt: „Az Ember rendtelensége és Isten terve”. Ez a téma azt a doxológiát visszhangozza, amelyet az efezusi levél nyitásként ol-

vasunk: „Úgy tetszett neki, hogy megismertesse velünk az ő akaratának titkát, amelyet kijelentett öbenne az idő teljességének arról a *rendjéről*, hogy a Krisztusban egybefoglal (egyesít) mindeneket, azt is ami a mennyben, azt is, ami a földön van” (Ef 1,9–10), Csak Isten Krisztusban adott tervének ebben a fényében lehetséges – amint Karl Barth emlékeztette a világgyűlést –, becsületesen és önigazság nélkül felismerni és megszólítani az emberi rendtelenség gyökeres okait és ugyanakkor az egyházak együttes felelősségét. Az EVT formálódása úgy érhető, mint Isten Krisztusban kinyilvánított akaratának való hűség és engedelmisség cselekedete. Az amsterdami üzenet megerősítette ezt a meggyőződést nyitó paragrafusában. „Áldjuk Istent, Atyánkat és a mi Urunk Jézus Krisztust, aki összegyűjt minket Isten gyermekeiként egységbe szétszóródottságunkból. Ő az, aki Amsterdamba is idehozott bennünket. Megvalljuk Őt Istenünknek és Megváltónknak. Nem csupán a hit, az egyházszervezet és a tradíció választ szét bennünket, hanem ugyancsak nemzeti, osztályi és faji büszkeségünk. Krisztus azonban sajátjává tett minket, öbenne pedig semmi megosztottság nincsen. Őt keresve egymásra is találunk. Itt Amsterdamban elszántuk magunkat újonnan, hogy hozzá akarunk tartozni, és egymással szövetséget kötöttünk, amikor az Egyházak Világtanácsát megalkottuk (alkotmányoztuk, ford.). Együtt kívánunk maradni. Felhívjuk a keresztyény gyülekezeteket, bárhol éljenek is, hogy támogassák és teljesítsék ezt a szövetséget egymással való kapcsolatunkban. Isten iránti hálával a jövőt Kezébe tesszük.”

5. Ötven év elmúltával ez a szövetség még mindig érvényben van. Sok minden változott az egyházak egymással való kapcsolatában. Az idegenek felebarátokká lettek, és azok, akiket gyanúval kezeltünk, barátainkká váltak. Egyszer növekszik az a felismerés, hogy minden egyház, mindannak ellenére, ami még mindig szétválasztja őket, mégiscsak Isten gyermekeinek egyetlen nagykiterjedési családjához tartozik. Az a közösség, amely főleg a történelmi protestantizmusból és az ortodox egyházakból állott Európában és Észak-Amerikában, ma már a Tanács keretében valódi világméretű testületté nőtt. Ez megkönnyítette az egyházak közös bizonyágtételét és szolgálatát. Ma az egyházak szerte a világon egymással kapcsolatban vannak a partneri viszony sokrétű, ökumenikus hálójában. Az a kihívás, amelyet az igazság és emberi méltóság megvédésének érdeke jelent, bizony megpróbálta ezt a közösséget, meg kellett kísérelnie, hogy felismerje és gyakorolja „mind a papi szolgálatát a kiengesztelésnek, mind a konfliktusok felszabadításának prófétai szolgálatát” (M.M. Thomas). A Tanács nem mindig állta meg ezt a próbát buktatók nélkül. Bizonyos, hogy az amsterdami elhatározás, hogy ti. együtt akarunk maradni, nem mindig valósult meg. Így most tudunk hálát adni Istennek, és meg is kell ezt tennünk, hogy mégis képessé tette az egyházakat nem csupán arra, hogy együtt maradjanak, hanem arra is, hogy továbbhaladjanak és együtt növekedjenek.

6. És mégis most, amikor emlékezünk, és az ötven éves évfordulót ünnepeljük, bizonytalanság jelei mutatkoznak a közösség célját illetően az EVT-n belül és kétértelműségek jelentkeznek az egész ökumenikus mozgalom jövőjét illetően. Úgy tűnik, kereszthozoz érkezünk. Az ökumenizmus különböző értelmezését terjesztik elő

és az út előttünk nem látható világosan. Van egy bizonyos csalódás abban a tekintetben, hogy a látható egység iránti intenzív törekvése az egyházaknak mégsem nyitott utat az igazi koinonia felé. A misszió keresztény értelmezése a világ vallási és kulturális pluralizmusa idején szintén nagyban különbözik. Az ökumenikus szociális gondolkodás és cselekvés tradíciója egyre növekvő mértékben került elő a gyors globalizációs folyamatra válaszként az emberi társadalmak életében. A millenium végéhez közeledve újra erősödik az az érzés, hogy ezek az ökumenikus bizonytalanságok részei egy mélyebb átmeneti folyamatnak, amely új történeti korszakba toroklik és amely egyben nagyon különböző lesz azoktól a körülményektől, amelyek meghatározzák az EVT-t alakulása idején. Sok egyház, amely az EVT életét és bizonyágtételét alakította az elmúlt évtizedekben, ma belső kihívásokkal kell, hogy szembenézzon és hajlamos arra, hogy saját integritásának megőrzésére koncentráljon. Ugyanakkor a helyi ökumenizmus sok helyen valóban virágzik. Megújulás és a keresztény közösségek élete és bizonyágtétele élénk mozgást mutat azokon a helyeken is, amelyek az EVT közösségének keretein kívül esnek. Mit jelent mindez a Tanács jövője számára?

Egy ökumenikus jubileum

7. Amikor az EVT több, mint négy évvel ezelőtt úgy döntött, hogy elfogadja a zimbabwei egyházak meghívását, és a 8. Világgyűlést Hararében tartja, inkább, mint a holland egyházak meghívásának tesz eleget, hogy ti. menjünk ismét Amsterdamba, ez jelzés értékű akart lenni. Jelzés volt ez abban a tekintetben, hogy az 50. jubileumi évre kitűzött világgyűlés elsősorban nem annyira a visszatekintés alkalma kíván lenni, amikor az elmúlt évtizedek emlékeit idézzük fel, és a jelentős változásokat, amelyeket létrehoztunk az egyházakban és a Tanácsban, és amelyek a világban is végbementek, hanem egy olyan lehetőséget keresünk, amely a jelenlegi kihívásokkal néz szembe az ökumenikus mozgalomban és elsősorban a 21. századra tekint. A kereszténység és az ökumenikus mozgalom jövője valószínűleg inkább formálódik olyan területeken, mint Afrika és Latin-Amerika, mint a történelmi kereszténység északi régióiban. Az előbb említettek befolyása is növekszik. A 21. század elején Afrika vélhetően az a földrész lesz, amely majd a legnagyobb keresztény populációval rendelkezik. Ugyanakkor Afrikában tapasztalható a jelenlegi globális rendszer rendtelensége, a peremre szorulás, a teljes társadalmak széthullása és mindez a legdrámaibb formában. A felszabadulás időszaka, amely Afrikában az 1970-es években folyt, át- meg átszöve az Egyházak Világtanácsa történetében végbemenő legellentétesebb fázisokkal. Az 1978-as krízis emléke még mindig él bennünk, amikor a nemzeti frontot Zimbabwe (Rodézia) területén elismertük. Az a döntés, hogy Hararéba megyünk a 8. Világgyűlésre, kifejezte elszántságunkat, hogy az egyházak ökumenikus közössége nem kívánja gyengíteni szolidaritását az afrikai egyházakkal és embereivel, és ma olyan új alapokat keres, amelyekre identitásukat és közösségi életük járható formáit rekonstruálják. 1995-ben az EVT Végrehajtó bizottsága februárban lefektette azt az iratát, amely ezt a címet viselte: Az EVT politikájának fő vo-

nalai Afrikában. Ebben többek között ez áll: „Mialatt az afrikai egyházak és népek azon küzdenek, hogy új társadalmi és politikai kultúrát alakítsanak ki, az ökumenikus mozgalom számára az a kihívás, hogy fenntartsák a reménységet és annak vízióját, hogy egy járható, emberséges társadalom és közösség alakul ki minden afrikai ember számára”. Mindez azt jelenti, hogy Világgyűléstünk itt Hararében kell, hogy nagyon figyeljen arra, amit Isten mond nekünk a mai Afrikán keresztül.

8. A Világgyűlés témája ezen a háttéren formálódott. „Térjete Istenhez, örvendeztetek reménységben”. A növekvő rendtelenség és elkeseredés helyzetében ezek a szavak megújítják Isten hűségének tanúságtételét, ahogy az már az amsterdami világgyűlésen, annak témájában kifejezésre jutott. Az az Isten, akihez mi meghívást nyertünk, hogy hozzá forduljunk, nem elérhetetlen kormányzó és az emberi sors bírója, hanem az az Isten, aki szövetséget kötött Noéval, Ábrahámmal és Mózesrel, aki felénk fordult Jézus Krisztusban és felajánlotta kiengesztelését és az élet teljességét mindenki számára. Istenhez térni nem más, mint meghívás bizalomra, hogy Isten hűsége a jelenlegi zűrzavar és bizonytalanságok közepette is megmarad. Felfedezni Isten szerető arcát, amint felénk fordul a megfeszített és feltámadott Krisztusban, azt jelentheti, hogy az ember életét bizalommal építheti Isten hűségére, ez az, amit az Újtestamentum metanoia-nak nevez, amely egyszerre kettős értelmű: biztos elszánás és ugyanakkor elfordulás a hamis emberi hűségnyilatkozatoktól.

9. A Római levélben Pál apostol elevelen írja le az új irányba térés folyamatának dinamikáját, amikor így szól: „Az Isten igralmára kérlek titeket tehát, testvéreim, hogy okos istentiszteletként szánjátok oda testeteket élő és szent áldozatul, amely tetszik az Istennek – és ne igazodjatok e világhoz, hanem változzatok meg értelmetek megújulásával, hogy megítélhessétek, mi az Isten akarat, mi az, ami jó, ami neki tetsző és tökéletes” (Róm 12,1–2). Pál tovább megy és leírja, hogy ez az átalakulás nem marad csupán belső, személyes élmény, hanem a közösség életének megújulásában is kifejezésre jut. Használja a testnek a képét és a különböző tagokról beszél, Pál a keresztény közösség profilját rajzolja meg, amint az az Istennek odaszánt életből táplálkozik. A sok különböző felhívás között a témánk második felét is megtalálhatjuk: „A reménységben örvendeztetek” (Róm 12,12). Ez annak a reménységnek az üzenete, amelyet a Központi Bizottság kívánsága szerint a Világgyűlésnek hirdetnie kell és amely egyben magában foglalja az evanstoni 1954-es 2. Világgyűlés témájának megerősítését is: „Krisztus a világ reménysége”. Teljesen érthető, hogy néhányan megkérdzték, vajon ez a meghívás a reménységben való örvendezésre megfelelő-e és illik-e Afrika és az egész mai világ jelenlegi állapotához. Mégis a Hit és Egyházszervezet Bizottsága határozata szerint, amit Bangalore-ban 1978-ban hozott, a reménységgel való kölcsönös számolás témájában: „A keresztény reménység nem más, mint a fatalizmussal szembeni ellenállási mozgalom.” Ezen a reggelen a világgyűlés plenáris ülésén a témára már hivatkozás történt, a reménység élő tanúságtételére, amint az a doxológiában kifejeződik és Péter 1. levelében így olvashatjuk: „Áldott a mi Urunk Jézus Krisztus Istene és Atyja, aki nagy

irgalmából újjászült minket Jézus Krisztusnak a halálból való feltámadása által *élő reménységre*, arra az el nem múló szeplőtelen és hervadhatatlan örökségre, amely a mennyben van fenntartva számotokra... ezen ujjongtok (örvendeztek), noha most, mivel így kellett lennie, egy kissé megszorodtatok különféle kísértések között, hogy a ti megpróbált hitetek, amely értékesebb a veszendő, de tűzben kipróbált aranyból, Jézus Krisztus megjelenésekor méltónak bizonyuljon a dicséretre, dicsőségre és tisztességre” (1Pt 1,3–7).

10. Összegyűltünk, hogy megünnepeljük az ökumenikus jubileumot. A világgűlés témája, amit választottunk, magában foglalja a jubileum lelkületét, amely valóban egyike a legerősebb képeknek a reménységről, a bibliai tradícióban. Jézus maga is megerősítette ezt „beiktatási prédikációjakor” Názáretben. Rámutatott egy tetszura Ézsaiás próféta könyvéből, és meghirdette az Úr tetszése esztendejét (az Úr kedves esztendejét), a kegyelemnek és felszabadításnak esztendejét (Lk 4,19). A jubileumi év meghirdetése része annak a szent szövegnek, amely Mózes 3. könyvében a 25. fejezetben található (a nagy örömnép éve). A szombatévek hetes ciklusa után az 50. évet jubileumi nyugalom évnékként tekintették. Megközelítőleg hétszer hét év telt el a világgűlések között és így most vagyunk az EVT ötvenedik esztendejében, ez tehát az ökumené jubileumi éve. Mit jelent egyáltalán ökumenikus jubileumról beszélni? Számos ökumenikus kezdeményezés hívott fel arra, hogy ebben az évben törölni kellene a világ legszegényebb országainak külső adósságait és ezáltal a kétezredik esztendőben a bibliai év adná az ihletést ehhez az eseményhez. Ez bizonyosan illik ügyünkhöz. Az adósságok eltörlése a bibliai jubileumi tradíció szerint és a nemzetközi adósságok problémája szerepel világgűlésünk programjait között. Mégis a bibliai jubileum üzenete mélyebbre megy, mint a szociális, gazdasági és politikai igazság sürgető problémaköre.

11. Történelmileg a jubileumi év úgy tekinthető, mint a régi bibliai tradícióban a szombatévben történő tulajdonvisszaadás, és ezt kell újra interpretálnunk. A szombatévben az embereknek paragon kellett hagyni a földet, hogy teljes nyugalom szálljon a földre, az állatokra és a szolgákra egyaránt. A rabszolgákat fel kellett szabadítani és az adósságokat törölni kellett. Mindez beleillett a jubileumi tradícióba, de a jubileum a szombatéven is túlmúlt. A jubileumi évben mindenkinek lehetősége nyílt visszatérni ősei földjére. A közösség újjáépítésének kontextusában a babiloni fogságból való visszatérés után a jubileum minden családnak és közösségi tagoknak biztosította azt, amire szüksége volt, hogy életét fenntarthassa. Mózes harmadik könyve 25. fejezete 8–9. verse arról tudósít, hogy a jubileumot trombiták és harsogó kürtök szavával kell meghirdetni a kiengesztelődés napján, és ezen a napon minden évben a zsidó közösség azért imádkozik, hogy megszabaduljon bűneiből, kiengesztelődjék Istennel és egymással. A jubileumi év tehát a megbékélésnek, kiengesztelődésnek üzenetét hordozza. Kiterjed egész esztendőre a kiengesztelődés szabadulási tette. (Szenteljétek meg az ötvenedik esztendőt és hirdessetek felszabadulást az ország minden lakosának, legyen az nektek örömnép: hadd jusson hozzá újra mindenki a birtokához és hadd

térjen vissza mindenki a nemzetségéhez. Örömnép legyen az ötvenedik esztendő [10. Vers]) A jubileum rendelkezéseinek leírásával együtt a szövetségi rend lényeges elemei is előkerülnek. Periodikusan visszatérően az elkerülhetetlen igazságtalanságok, kizárások és kötések, amelyek a társadalmi és gazdasági struktúrák torzulásából adódtak, korrigálásra kerültek. A jubileum azt jelentette, hogy szakítottak az uralkodás, a függőség ciklusaival, a megbékélés és szabadulás hirdetésével és az önkorlátozódás elrendelésével a hatalom gyakorlásában. Azok, akik a gazdasági élet alapvető tényeit ellenőrizték – a föld, a munka, a tőke ügyeit – kellett, hogy határt szabjanak, sőt lemondjanak hatalmuk gyakorlásáról, és ily módon az élet a maga méltóságában állhatott vissza az elnyomottak és kirekesztettek számára. Tulajdonképpen ugyanazt a nagyvonalúságot és igazságosságot kellett gyakorolniuk, amit Isten is kihirdetett a megbékélés és kiengesztelődés cselekedeteivel (25,1–4).

12. Jézus a jubileum üzenetének tolmácsolását a következő szavakba foglalja össze: „Ma teljesedett be ez az írásfület hallatára” (Lk 4,21). Jézusban a kiengesztelődés és Isten uralmának végső jubileuma proklamálására kerül sor, ez teljesedik be. Életében és halálában példát adott nekünk Benne, aki minden hatalmat feladott és Istennel való egyenlőségének státuszát is, emberré lett azért, hogy teret nyisson az emberi történelmen belül a megbékélésre és hogy Isten gyermekeinek dicsőséges szabadságát élvezhessük. Ha ez az üzenete a jubileumnak, Jézus igehirdetése fényében, akkor a jubileum valóban az örömnép és reménységnek üzenete az ökumenikus mozgalom számára is. Már századunk kezdete óta az egyházak keresik az egység helyreállításának útját és Isten népe közösségének lehetőségeit, válaszolva Urunk imádságára, hogy mindnyájan egyek legyenek. Keresték, hogy a kapcsolatok újraformálják és helyesbítsék Isten népe szétszórt tagjai között. Ezt a népet kölcsönös elítélések, gyűlölet, előítélet és kizárások sora torzította, hatalmi igények léptek fel és ellenőrizni akarták az üdvösség eszközeit és az élet teljességét is.

13. Az ökumenikus jubileum ezért elsősorban felhívás megtérésre, bűnbánatra és kritikai önismeretre, annak elismerésére, hogy felgyülemlett a bűn és Krisztus testének megosztásában a kölcsönös felelősség. Istenhez fordulás Krisztusban ez meghívást jelent minden egyház számára, hogy hagyják el védekező álláspontjukat és öngazságukat, és forduljanak az egység forrásához és központjához, Krisztushoz, a megfeszítetthez és feltámadotthoz. Másodszor az ökumenikus jubileum meghívás annak megünnepelésére, hogy Isten felajánlotta a megbékélést és annak megerősítésére, hogy felfedeztük az egységet és a Szentlélek helyreállító cselekedetét az ökumenikus mozgalmon belül. Ma elmondhatjuk: ami egyesít bennünket, az erősebb, mint ami szétválaszt. Ismét úgy nézünk egymásra, mint rokonokra, s noha különbségeink vannak, Isten családjának rokoni kötelékében élő tagok vagyunk. Harmadszor az ökumenikus jubileum a reménység üzenete, nem is csupán a keresztény közösség számára, hanem a világ számára is, akkor, amikor egy új évszázad és millenium kezdetéhez közeledik. Abban a világban, ahol a versengések erői, az uralkodás és egymás kizárása tapasztalható, van reménység, mert a megbékélés útja és a kibírható élet útja

Krisztusban a társadalomban is megnyílt. Az Ő jelenlétében, gyógyító és helyreállító hatalmában szabadulás és bűnbocsánat van készen. Az ökumenikus jubileum szellemében arra hívtunk, hogy a reménység közössége legyenünk és annak lábnyomába szegődjünk, aki lemondott hatalmi igényéről, megosztotta életét, sőt feláldozta életét és így teret készített számunkra az élet teljességének átélésére. Ő magához ölelte az idegent, a kitaszítottat, az elnyomottat, a szegényt, és helyreállította méltóságukat, a társadalom teljesértékű tagjává tette őket. Krisztus útja a mi ökumenikus hivatásunk is a 21. század előestéjén.

Nyitás tágas ökumenikus térre

14. Kérdésünk: valóban készek vagyunk ezt az ökumenikus jubileumot ünnepelni? Felkészültünk arra, hogy Istenhez forduljunk, hogy elfogadjuk Isten ajánlatát a megbékélésre és így megszabaduljunk az intézményes fogságból is, amely megakadályoz bennünket abban, hogy láthatóbban éljük meg a koinoniát, amelyről azt valljuk, hogy Isten ajándéka az a Jézus Krisztusban? A jubileumi rendelkezés szándéka az volt, hogy vezetést adjon a zsidó nép számára egy járható közösség újjáépítésének feladatára a babilóniai fogság végeztével. Milyen ihletést és tájékozódást nyerhetünk a jubileumi tradícióból abban a vonatkozásban, hogy a szétszakadt egyházak kommunióját újraépítsük? Mi a helye és feladata az EVT-nek ebben az összefüggésben? Nem vált az intézményesedés fogságának áldozatává és ilyen módon maga is szabadulásra szorul? Még mindig az ökumenikus mozgalom eszköze? A közös úton járó egyházak eszköze vagy olyan intézménnyé vált, amely saját kérdéseivel foglalkozik? Hogy lehet az EVT nyitott és miként alkothat tágas teret, amely megengedi a kommunió növekedését és azt, hogy valóban megbékélés történjék?

15. A canberrai világyűlés egyik fő feladata volt, hogy megbízta az új Központi Bizottságot (1989), válaszolja meg az EVT közös értelmezése és víziója kérdését. A Központi Bizottság folytatta ezt a feladat-teljesítést és 1995-ben úgy határozott, hogy átutalja ezt a 8. Világyűlésre. Ennek a szándéknak eredményei itt vannak tehát világyűlésünk előtt egy cselekvési irányt megszabó dokumentum formájában, amit már elfogadott a Központi Bizottság 1997-es szeptemberi legutolsó ülésén. Ez a dokumentum, amely nyomatásban olvasható a világyűlés munkakönyvében, magában foglalja azokat a javaslatokat, amelyeket sok tagegyház küldött be. Jelenlegi formájában nem többet és nem kevesebbet képvisel, mint egy becsületes beszámolást a Központi Bizottság részéről, tudvalevő, hogy ez a bizottság a világyűlések között kormányzó szerv és az EVT hivatásáról beszél, amint az az ökumenikus mozgalom mai fejlődési pontján megállapítható. Mint a világyűlés tagegyházakból jött delegátusai, meghívást nyertetek, hogy megfelelően válaszoljátok meg az EVT értelmezésének, feladatának értékelését és ebből vonjátok le a megfelelő eredményeket.

16. Amint már olvashattátok a dokumentumot, a szöveg nem ajánl radikálisan új értelmezést az EVT-re vonatkozóan. Inkább korszerű tolmácsolását adja a Tanács öndefiníciójának, amit a bázisban kaptunk és más alapvető szövegekben, különösen a Torontói Deklarációra

(1950) gondolunk. A központban ezeknél a korai önértelmezéseknél a meghatározás elsősorban „az egyházak közösségéről” (fellowship) szólt. Mivel ez a kifejezés „fellowship”, közösség, különböző módon értelmezhető, a bázisban világosan meghatározásra került „hogy a Tanács több, mint csupán funkcionális szövetsége az egyházaknak, amelyet arra hoztak létre, hogy megszervezze a tevékenységeket a közös érdek területein” (CUV 3.2.§). Elismerve, hogy az EVT léte egyházak közössége, ez mégis „ecclesiológiai kihívást” is jelent az egyházak számára, a CUV dokumentum számos meghatározást közöl, hogy tisztázza a szó jelentését és a közösség lényegét, amit az egyházak átélhetnek az EVT-n belül. Ezek több formában visszhangozzák azt, amit korábban mondtam az ökumenikus jubileummal kapcsolatban. Eszerint ez a fellowship nem voluntarista cselekedet eredménye az egyházak részéről. Központja ugyanis a Krisztus iránti közös elszánásban található. Amint az egyházak együtt fordulnak Isten felé Krisztusban, úgy fedezik fel egymással való közösségüket is. A közösség ezért nem csupán intézményes vállalkozás a szervezett egyháztestek és vezetőik között „sokkal inkább egy dinamikus egymásközötti valóság, amely magába foglalja az egyházak teljességét, amint az Isten népének külsőlegesen megnyilatkozásaiban jelentkezik. Nem öncélú, hanem azért él, hogy szolgáljon, jelként és Isten missziójának és cselekvésének eszközeként ebben a világban. Az EVT ezért úgy írható le, mint ami missziói, diakóniai és erkölcsi közösség” (3.5.3.). Ennek a közösségnek a jelentősége pontosan abban van, hogy tágas teret nyit, ahol a megbékélés és egymás kölcsönös figyelembevétel megtörténhet, és ahol az egyházak megtanulhatnak együtt járni a drága ökumenikus odaszánás útján, „felismervén egymással való szolidaritásukat, szükség esetén egymásra szorultságukat, és azt, hogy tartózkodjanak minden méltatlan cselekedettől a testvéri kapcsolatok során, majd belépjenek egy olyan lelki kapcsolatrendszerbe, ahol tanulni tudnak egymástól, konzultálni tudnak egymással, ahol megtanulhatják az Úr Jézus Krisztustól, miként kell bizonyosságot tenni az ő nevében e világban” (Toronto, 3.5.6.).

17. A Tanácsnak ilyen fajta kapcsolatrendszeri megértése, az egyházak ilyen közössége határozza meg a struktúráját és intézményes profilját és szélesebb és sokkal megfelelőbb teológiai összefüggésben. Ez utal a Hit és Egyházszervezet 5. Világkonferenciájának megállapításaira (Santiago de Compostela 1993), miszerint: „a koinonia értelmezése és tartalma (1. szekció) a koinoniát illetően, mint ami egyfelől Isten kegyelmes ajándéka, másfelől felhívás az egyházak számára, a riport használja a zárándoklat képét, mint ami a *metanoia*-nak, a megtérésnek a cselekedete. Ez az állandó *metanoia*, megtérés mozgás a legkifejezőbb kapcsolatrendszeri jellege az egyháznak. Kapcsolatban lenni annyit jelent, hogy az ember kész feláldozni magát a másik ember másságának, és megengedni magának, hogy a találkozás által megváltozzék. Ugyancsak azt jelenti, hogy feldolgozzuk az ilyen találkozástól való félelmünket és aggodalmunkat, ami bennünk támadhat. Ez a fajta értelmezés világosságot vet arra, amit korábban így mondtam az Istenhez fordulás meghívásával kapcsolatban, hogy az meghívás *metanoia*-ra, valamint arra is, amit ökumenikus jubileumnak neveztünk, mint ami

meghívás a hatalom önkorlátozására.” A másikkal való találkozás a koinonia megteremtésének keresésében – amely Isten ajándékára alapul – hívás a kenózisra vagyis önmagunk odaszánására és megüresítésére. Az ilyen kenózis önazonosságunk elvesztésétől való félelmet keltet, és úgy érezhetjük, hogy sebezhetőek lehetünk, mégis ez nem más, mint hűség Jézus sebezhetőségének és halálának szolgálatához. Ő azt kereste, hogy közel jusson az emberi léthez, Istennel és egymással való közösségben. Ő a minta (pattern) és a megbékélés előképe (patron), aki a koinoniához vezet. Mind egyénenként, mind közösségekként arra hívtunk meg, hogy a kenózis szolgálatán keresztül valósítsuk meg a koinoniát” (20. §).

18. Ha úgy tekintjük a Tanácsot, mint egyházak közösségét, a koinonia jelleg dinamikusan zárandoklat képében, amely az egyházakat a Tanácson belül arra készíti, hogy tudatában legyenek annak az odaszánásnak, amit a közösség kíván, úgy ez valójában drága feladat. Erre nevelni kell és újra meg újra folytonosan élesztgetni, hogy az egyházak valóban betölthessék ezt a közös hivatásukat. Különösen fontos ez, amikor az egyházak azt a kihívást nyerik, hogy prófétai tanúságot és szolgálatot végezzenek ebben a világban. Az EVT tanulmányi anyaga, ami „Az ecclesiológia és etika” címet viseli, továbbfejlesztette belátásainkat a Hit és Egyházszervezet világkonferenciájáról, ami az igazságosság, béke és teremtettség integritása kérdésében ökumenikus folyamatos vizsgálódást kezdett, és a korábbi törekvésekhez is kapcsolódott, amelyek az egyház létre és jellegére mint prófétai jelre mutattak ebben a világban. Ez a tanulmányi anyag úgy mutatta be az egyház ethos-át mint koinoniát, mint ami a liturgiában is kifejeződik, különösen a keresztség és eucharistia-úrvacsora szentségében. Különös figyelmet fordítottunk a spirituális és morális alakulásra mint ami a koinoniát éleszti és újraépíti. Mindez ahhoz a fontos ajánláshoz tartozik, amely az ökumenét úgy értelmezi mint erőteret (energy field), ahol a közös ráhangolódás és egymás elismerése történik a Szentlélek gerjesztése által. „Az által, hogy a ráhangolódást és az elismerést metaforaként használjuk, a bibliai formulához igazodunk, ami a jánosi iratokban található: »a juhok ismerik pásztorkuk hangját« (Jn 10,3; Jel 3,20). A tanítványság tehát azt jelenti, hogy hallgatjuk őt. Ő vonz, Ő formál hangjával, nem csupán azzal, ami hangzik, de mondanivalójának tartalmával is, hiteles megjegyzéseivel, amik által formál, megpróbál, hogy meghatározott módon élhessünk e világban még akkor is, ha ugyanezen az úton különböző formákban élünk. Az ökumenikus elismerés fókuszja az, hogy a másik közösség a maga módján odaszántságában analóg a miénkkel és a mi odaszánásunk analóg a másikkal. Ez az analógia azért létezik, mert az erkölcsi gyakorlatunk közös elismerésében részesedhetünk a Szentlélek által és felismerhetjük, hogy a másikkal is ugyanaz a lelkiület. Az ilyenfajta felismerés holisztikus jellegű. Sohasem csupán tanításbeli vagy jogi jellegű, de mindig magában foglalja a tanítási és jogi elemeket is. Ez a megélt valóság elismerése az erkölcsi közösség értelmében. Ez az, amit az ökumené jelent” (costly obedience = drága engedelmesség, 90 és kk§).

19. Ezután a dokumentum továbbmegy és az EVT-t úgy magyarázza, hogy az a térség, amelyet jellemez, az

elismerés és közös együtthangzás közösségének lehetősége. Noha önmagát nem tartja csak morális közösségnek, mégis így fogalmaz „olyan egyházak közössége, amelyek imádságban könyörögnek azért, hogy elfogadják a lelki ajándékokat, amelyek a közösséget morális bizonyosságtételre is kötelezik” (99. §). „Szükséges, hogy az EVT jelezze, fenntartsa azt a valódi tágas teret, ahol egyházi és morális közösség juthat kifejezésre, ahol a nyelv állandóan keresi azt, miként tudja a valóságot mind teljesebben kifejezni, ahol a közösség cselekedetei megtestesítik a szükséges morális tanúságtételt és ahol az ökumenikus formálódások történnek, amelyek növekvő módon sűrűsödnek és jutnak teljességre” (102. §). Az EVT-nek ez az értelmezése ihlette azt a programot, amelyet az Élet Teológiájának nevezünk, amely a szülői együttlét tételeit fogalmazta meg az igazság, a béke és a teremtés integritása tárgyában (1990), mint amit „a munka kerete és térsége mindent megelőző definíciójának tartunk és amelyben az emberek a bizalomnak a légkörét tudják felépíteni. Ezek a megállapítások nem hitvallási tételek, nem is olyan kritériumok, amelyek eretnek pozíciókat ítélnének el, ezeket inkább úgy kell tekinteni, mint a közös beszámolás mérőföldköveit, szabályozó gondolatokat, a konfliktusok megmagyarázására, amelyek az ökumenikus dialógusban és együttműködésben gyökeresen különböző kontextusokat mutatnak” (M. Robra in Ecumenical Review, 1996/1). 1997 januárjában Nairobiban a sokoni konferencia, miután az afrikai falusi piac modelljének megszervezésével foglalkozott, és mint ilyen a társadalmat úgy szolgálta, hogy az egyúttal a kommunikációnak és gondolatok cseréjének helye is lehet, kézzelfogható módon ökumenikus térségnek is ajánlotta fel. Ugyancsak ez a szándék most a Padare-val, ami nyitott és mégis védett hely a nagygyűlés közepén.

20. Az ökumenikus tér koncepciója így kiszélesíti az EVT értelmezését, ti. az egyházak valóságos közössége az. Ez a meghatározás ténylegesen már használatban volt az ökumenikus viták kapcsán, amikor konciliáris közösségről beszéltünk. A Hit és Egyházszervezet Bizottságának nyilatkozata 1971-ben, amely „konciliaritás és az ökumenikus mozgalom jövője” címet viseli, megállapítja: „Ha az egyház egysége arra való, hogy az emberiség egységét is szolgálja, úgy *helyet kell biztosítania* mind a formák szélesebb variációinak, mind a differenciáknak és konfliktusoknak is. Az egyház egysége kell, hogy ilyen formában tágas teret nyújtson a különbségeknek és a nyílt konfrontációnak a különböző érdekek és meggyőződések számára is” (Louvain Report 226 – kiemelés nincs az eredetiben). Legutóbb a Hit és Egyházszervezet diskussziói során azt ajánlották, hogy az ökumenikus tér kifejezést tovább kell fejleszteni a tanbeli diskussziókra is, például a püspöki szolgálattal kapcsolatban. „Tágas téren élünk nyitott kapukkal” a címe annak a riportnak, amely 1995-ből származik egy olyan konzultációról, amit az EVT szervezett különböző nevelési programok számára, hogy felkutassák azokat a nevelési paradigmákat, amelyek képessé teszik az embereket, hogy valóban tágas téren éljenek, elfogadják a különbségeket is, táguljon a horizontjuk és reménységüket elevenen tarthassák. Ez a beszámoló a „civil társadalom” koncepcióját úgy mutatja be, mint amivel leírható a tér megkülönböztetve az állami- és piacpoli-

tikai és gazdasági struktúráitól és ahol az eredeti közösség építése történhet. Ugyancsak mondhatjuk azt is, hogy az ökumenikus évtized – egyházak szolidaritása a nőikkel drámai felhívás volt, hogy figyelmeztessen arra a térségre, amely szükséges, hogy az egyházat valóban bensőséges közösséggé tegye. Végül az ökumenikus beszélgetés a teremtés integritásáról oda vezetett, hogy felismertük, a föld az a hely, térség, amelyet a Teremtő arra alkotott, hogy gondoskodjék minden élőlény számára, hogy valóban együtt élhessenek kibírható közösségben. A teremtés hetedik napja, az isteni sabbát, amikor Isten megnyugodott a teremtés minden isteni munkájától, teret nyit az élet számára, hogy kiteljesedjék és növekedjék. A rabbinista tradícióra visszhangként Larry Rasmussen azt állítja, hogy „a szombat az, és nem az uralom, ami szimbolizálja az emberi méltó kapcsolatot a természet többi részével, és az egész teremtettségnek a Teremtővel való kapcsolatát. Valóban a szombat és nem az ember teremtése a koronája és a csúcspontja magának a teremtéstörténetnek” (L. Rasmussen: Földi közösség, földi etika, Genf, 1996. 232.p.). Ebben az értelemben a szombat és a jubileumi év való arra, hogy gondoskodjék arról a térségről, amely a közösségi élet vissza-visszatérő újjáépítése.

21. Mindez emlékeztet bennünket a prófétai felhívásra: (És 54,2) „Széles helyet keress sátradnak, feszítsd ki sátorponyvaidat teljes szélességükben, húzd meg köteleidet, erősen vedd le cövekeidet, mert jobbra is, balra is terjeszkedni fogsz.” Ezek a szavak inspirálni tudnák az egyházak életének újraélesztését, közösségben egymással az EVT keretében. Sok egyház manapság azonban a belső és külső kihívások nyomása alatt visszavonul, visszahúzódik a felekezeti és intézményi védővonalak mögé. Az ökumenikus partneri kapcsolatok más egyházakkal túlságosan gyakran csupán formálisak maradnak, ritkán vezetnek a valós élettellel való találkozásra. Amint a források megosztása hivatalossá válik, a szolidaritás ökumenikus kapcsolatai egyre gyengülnek. Sokan tekintik úgy az Egyházak Világtanácsát, mintegy funkcionális ügynökséget, amelynek hatása az, mint sok más specializált nemzetközi NGO szervezeté. Mások úgy érzik, hogy az EVT még csak problémákat és kényszerítéseket ad ráadásul mindazokhoz, amelyekkel az egyházaknak úgyis szembe kell nézniük, és olyan helyzeteket produkál, és programokra orientál, amelyek ellentétesek a megszokott, örökölt egyházi tradíciókkal. Még az is, ha a Tanácsot olyan közösségnek tekintik, amely közös egymásrataltságot jelent, ez is olyan helyzetet hoz létre, ami nem veszi tekintetbe a tag-egyházak integritását. Az én javaslatom az, hogy a „zarándoklat” és „az ökumenikus térség” kifejezései kitágíthatják értelmezésünket a Tanácsra vonatkozóan, és az egyházak olyan közösségének tekinthetjük, amely ezen a háttérén jön létre. A jelenlegi helyzet bizonytalanságában, amely azt a kísértést rejti magában, hogy az önértelmezésünket (identity) defenzív és exkluzív módon határozzuk meg, az ökumenikus mozgalomnak szüksége van arra, hogy Isten vándorló népének közérzetét újra komolyan vegye, az egyházakat úgy lássa, mint akik együtt járnak az úton és készek arra, hogy a történelemnek és tradíciónak a kötelekeit átlépjék, hallgassanak együtt a Pásztor hangjára, felismerjék és közösen együtt hangolódjanak rá mint akiket ugyanaz a Lélek éltet és erősít (energized). Az EVT az egyházak közösségeként kijelöli azt a helyet, ahol az

ilyen kockázatos találkozás megtörténhet, ahol a bizalom épülhet és a közösség növekedhet. Jelenleg ez a meggyőződés komolyan próbára van téve az erkölcsi problémák, különösen az emberi szexualitás kérdései, ecclesiológiai és teológiai kihívások során, amelyek az ökumenikus évtizeddel, a nőikkel való szolidaritással is kapcsolatosak, többek között. Sokkal inkább, mint bármikor ezelőtt szükségünk van az EVT-re ökumenikus térségként, amely egyfelől nyitott, másfelől magába öleli Isten hűségét és védelmet nyújt a békesség kötelékében, kölcsönös elfogadás helye lehet, egymás megértéséé csakúgy, mint amennyire kölcsönös kihívás és korrekció lehetősége.

22. Az egyházak közössége az EVT-n belül nem végcél, végállomás. Arra való, hogy jelzéseként szolgáljon, Isten missziójának eszköze legyen ebben a világban. A közösség kifejezést úgy értelmeztük, hogy segítségül vettük az ökumenikus térség megjelölést, a térséget, ahol „az egyházak együtt fedezhetik fel, mit is jelent közösségben lenni a Krisztusban való nagyobb egység érdekében” (CUV 3.5.4§). Önmagában azonban ez még nem megy túl a belső egyházi ökumenizmus perspektíváján. Ezért az ökumenikus térség kell, hogy nyitva legyen a világ iránti érdeklődésre is. Peter Lodberg azt mondja az egyházak felelősségének analízise leírásakor, hogy „az EVT szentély megosztott világunkban” (CUV Process in Ecumenical Review, 1998/3). A szentély az a hely, ami védelmet jelent az idegenek számára és vendégszeretetet azok számára, akiknek nincs otthonuk. A jelenlegi szélesen tapasztalható spirituális értelemre reflektálva, valamint a vallások mai zűrzavaros megjelenésére, Lewis Mudge azt hiszi, hogy a keresztény közösség és ebbe beleérti az egyházak ökumenikus közösségét, „gondoskodhat nem csupán a materiális vendégszeretetről az idegenek számára, hanem spirituális vendégszeretetet is gyakorolhat: a szentély mindazok számára jelentős lehet, több okból is – intellektuális, vallási, politikai okból – akik képtelenek maguk megvallani a dolgok értelmének forrását” (L. Mudge The Church as a moral community, Genf 1998). Néha az egyházak ökumenikus közösségükben valóban szolgálhatnak tágabb szekuláris közösségeknek azzal a hellyel, ahol mélyebben lehet a morális és spirituális dimenziókat megtalálni, akár az igazság vagy igazságtalanság, megbékélés, emberi jogok, béke-teremtés dolgaiban. Amint Mudge mondja, az egyházaknak lehet és kell is egyfajta metaforikus helyet biztosítani ebben a világban azok számára, akik másképpen hisznek, de hisznek abban, hogy az emberi társadalom győzni tud az erőszakon, akik különben állandó szomorúságban és bizalmatlanságban élnek, és így megvalósíthatják azt a hivatást, hogy azzá a közösséggé legyenek, amelyről a bibliai történet víziót nyújt. Az egyházak azért létezhetnek, hogy nyitva tartsák azt a szociális térséget, amelyben a társadalom meglévő struktúrái és gyakorlatai úgy láthatók, ahogy azok a valóságban vannak, és amiben az emberi közösség új módon artikulálható, ez az a térség, amiben a közösségi élet metafórái transzcendentális alapra helyeztetnek (i.m. 112.p.).

Túl a tagegyházakon?

23. A CUV dokumentum az EVT-t hangsúlyozottan úgy érti, mint az egyházak közösségét, amelynek struk-

túrája és organizációja is van, de ugyanakkor nem lehet azonosítani teljes mértékben struktúrájával. Mégis – és részben a CUV szövegre válaszként – új vita támadt pontosan az EVT intézményes jellege körül, ti. hogy az EVT milyen értelemben szervezete tagyházaival. Abban a vázlatban, amely a testület tagságáról szól, a CUV dokumentum egy korábbi szövegre utal, amit 1996-ban a Központi Bizottság fogadott el (vö. The meaning of membership – KB jegyzőkönyv, 1996, 184–187.p.). Amikor ezt az alapszöveget elküldték véleményezésre a tagyházaknak, csak nagyon kevés egyház válaszolt. Visszatekintve most már világos, hogy a tagság értelmének kifejezése, amely a test bibliai megjelölésén alapul, más szavakkal, a közösségben lévő egyházak egymásnak tagjai, nem könnyen egyeztethető össze az organizációs tagság megjelölésével. Sok egyház elsősorban úgy tekint tanácsbeli tagságát, hogy az a részvételt jelenti, reprezentációt, befolyást a döntéshozatalban, egy szóval fogalmazva, „az organizáció a tulajdonuk” (owing the organization). A tagság valóban magával hozza a jogokat és privilégiumokat, de ugyancsak maga után vonja a felelősséget és kötelezéseket is. A CUV dokumentum sokkal kiterjedtebben beszél a tagság felelősségéről, mint a részvétel és reprezentációs jogok problémáiról. Amikor a CUV szöveg egy korábbi fogalmazványban külön szakaszt szentelt az EVT értelmezésének intézményes tartalmáról, közelebről kormányzó struktúrájáról, a Központi Bizottság úgy érezte, hogy ezek a javaslatok további reflexiókra szorultak és éppen ezért külön kell kezelni ezeket a stratégiai nyilatkozattól (policy statement). Most pontosan ez az, amire a jelenlegi diszkussziók fókuszolnak.

24. A keleti ortodox egyházak kritikai kérdésekkel álltak elő. Ebben az esztendőben korábban Thessalonikában ezek az egyházak a Világtanács radikális átstrukturálását kérték, nyilvánvalóan ennek a tárgynak teljességre juttatását, és ezt az EVT életében és munkájában való további részvételük feltételeként jelölték meg. A tagság ügyének értelmezése központi helyet foglal el érvelésükben. A Tanácsban való tagság jelenleg az egyház szervezeti identitásán alapul, mint autonóm, leginkább nemzeti egyházakén. Az Alkotmány és az EVT szabályai az 1950-es Torontói Deklaráció értelmében nyitvahagyják az ecclesiológiai kérdést, ami az egyház alkotó megjelölése. A potenciális tagyház szükséges, hogy kifejezze egyetértését a bázissal, bizonyítékot adjon autonómiájáról, és meglévő független életéről és szervezetéről. El kell ismernie az egyházak lényeges egymásrautaltságát (interdependence) különösen az azonos hitvallásokkal rendelkezőkét és konstruktív ökumenikus kapcsolatokat kell gyakorolnia más egyházakkal országán és régióján belül. Ezekről a követelményektől függetlenül a potenciális tagyházaknak legalább 25 000 taggal kell rendelkeznie (ez a létszám a társ tagyházaknál 10 000). A tagság megfogalmazása nem jelenti azt, hogy az Egyházak Világtanácsának hogyan kell válaszolnia abban az esetben, ha a tagyház kifejezi elszakadását vagy ha két, vagy több tagyház unióba lép egymással, vagy a teljes kommunioról köt meg egyezést. Az a tény, hogy a protestáns tradíciójú legtöbb egyház ma teljes kommunio helyzetében él egymással (legalábbis de facto), azt a kérdést veti fel, hogy viszonyul megfelelőbb módon az EVT tagságának vonatkozásában.

25. Több, mint húsz esztendővel ezelőtt már az ortodox egyházak kifejezték érdekeltségüket az EVT új tagyházakat felvevő gyakorlatával, ezek az új tagyházak nagyrészt protestáns háttérrel rendelkeztek, míg az ortodox egyházak száma láthatóan változatlan maradt, és úgy tűnik, nem is szándékoztak megváltoztatni. Ezért egy strukturális kisebbségi helyzetben bezárva érzik magukat. Következésképpen csupán korlátolt befolyást gyakorolhatnak az EVT kormányzó testületeiben a programirányítás és döntés dolgaiban. Hangsúlyozván, hogy a két fő tradíció közül (ortodox és protestáns) az egyiket képviselik és így alkotó tényezői a Tanácsnak, ilyen módon híveinek összességét illetően legalább az EVT teljes taglétszámának egyharmadát képezik. Arra kérik a Tanácsot, hogy újra vegye figyelembe az EVT struktúráját és kormányzói tevékenységét. Az, hogy garantálják a jelenlegi 25%-os kvótát, a kormányzó testületek székeiben, a laikusok, nők, fiatalok kvótái mellett, értelmezésük szerint még nem jelentik a valódi problémát. Ugyancsak megkérdőjelezzik a Tanács szabályait viták és döntések alkalmával, amelyek a többség uralmának parlamentáris modelljét követik. Határozott meggyőződésük szerint egy egyház ecclesiológiai önértelmezése tárgyában nem szabad döntenie a többségi szavazatok elve alapján, amit a Tanács szabályként fogadott el (16.6b), és megengedte, hogy az ilyen ügyek kezelése az ülésen szavazat nélkül történjék (?). Legutóbb azonban egy még alapvetőbb kérdést tettek fel arról, mit jelent a folytatólagos tagság egy olyan szervezetben, amelynek a napirendje oly módon alakul, ami gyakran idegen, nem csupán ecclesiológiai önértelmezésüktől, de ethosuktól és kultúrájuktól is. Nem kívánván megkérdőjelezni elszántságukat és közös felelősségüket az ökumenikus mozgalom iránt, amelyben részt vettek a korai kezdetektől, megkérdézik, vajon az intézményes tagság mindazzal a tartalommal, ami ebben benne foglaltatik, és a felelősség kérdései úgy, ahogy azok a CUV dokumentumban szerepelnek, az egyetlen módja, ami elfogadható az ökumenikus partnerség tekintetében? Néhányan azt is megjegyezték, hogy a római katolikus egyház széles lehetőségeknek örvend a részvétel tekintetében, a programokban esszenciális partnerként szerepel, az EVT tevékenységében is anélkül azonban, hogy a tagság felelősségét vállalná.

26. Amit ezek a kérdések napvilágra hoznak, az, hogy az EVT intézményes profilja és „ethosza” lényegesen úgy formálódott, hogy a történelmi protestáns egyházak zsinatjai, egyházi nagygyűlései jelentették a modellt, ezek tulajdonképpen a parlamentáris döntést hozó tradíciókon alapulnak azokban az országokban, amelyekben demokratikus alkotmányok vannak. És így valójában az emberek döntésekben való részvétele kritériumként szerepelt és ezt a Tanács erősen védelmezte. Ez által érdekcsoportok befolyására nyílt lehetőség sok jelentős probléma kapcsán. Míg sok egyház ezt tekinti megfelelőnek, és olyan lényeges modellnek, amely a politikai életből származik, lehet, hogy nem a legjobb mód szükségesszerűen, hogy kifejezésre jusson az egyházak közösségének önértelmezése. Nem csupán az ortodox egyházak, de sok afrikai egyház és a déli féltekéről jövő más egyházak ettől elütő modellt követnek, amely a dialógust hangsúlyozza és a konszenzust vagy a hierarchia és többség iránti tiszteletet. Anélkül, hogy megvetnék a

kölcsönös egymásra utaltság elvét mint az elszánt közösség kritériumát, azon vannak, hogy egy alapvető partnerséget részesítsenek előnyben, azt a készséget, amely megkockáztatja a másikkal való találkozást a szeretet dialógusában inkább, mint a kompromisszumok tárgyalási módját a különböző pozíciók között és az eltérő érdekcsoportok között. Ha az EVT valóban arra való, hogy munkakeretként szolgáljon az ökumenikus térség nyitására, feltehető az a kérdés, vajon a jelenlegi kormányzási forma, többségi elvvel, valóban a legmegfelelőbb módja a Tanács életének szervezésére? A konszenzus általi döntéshozatalt, mint elfogadott formulát politikai fórumokon nemzetközi szinten is gyakorolják. Az EVT is ezt a gyakorlatot folytatja a legtöbb programot adó összefüggésben. Az ilyen modellek az EVT kormányzásában ismertek, a hivatalos döntéshozás szintjén. Ugyanakkor a tényújítás a világgyűlés ülésein és a Központi Bizottság ülésein valóban nyitottabbá és szélesebbé válhatnának, meghívhatnák a különböző partnereket találkozásra, egymást érdekeltté tehetnék anélkül, hogy szükségszerűen szavazással döntést érjenek el. Természetesen minden kérdés a részvétel és tagság viszonylatában nem tárgyalható kielégítő módon ezen a világgyűlésen. Az ortodoxok belső találkozásán Thessalonikában megemlítették korábbi javaslatukat, ami szerint egy ún. „vegyes teológiai bizottságot” kell alkotni, ami megvitatná az intézményi változásokat annak érdekében, hogy egy olyan formát alakítsanak ki, amely elfogadható lenne az ortodox résztvevők számára az EVT életén belül. Ez a javaslat máris elfogadást és támogatást nyert a Központi Bizottság részéről és az az elvárás, hogy ezen a világgyűlésen döntés születne egy ilyen bizottság szükséges felállítására.

27. A Római Katolikus Egyház aktív részvételének ténye az EVT életében és tevékenységében azonban arra kötelez bennünket, hogy visszatérjünk arra a kérdésre, hogy a „tagság” mint intézményes rendszer a maga jogaival és felelőségeivel ténylegesen az egyetlen és a leginkább megfelelő módja az ökumenikus mozgalomban való részvétel kifejezésének. Mindig elismertük, hogy az ökumenikus mozgalom szélesebb és átfogóbb, mint az Egyházak Világtanácsa elismert tagegyházaival. Az ökumenikus mozgalomnak számos eszköze és testülete (agents) keletkezett az elmúlt időben. Néhány ezek közül még idősebb is, mint maga az EVT. A Tanács rendszeresen munkakapcsolatban van olyan testületekkel, amelyek keresztény világszervezeteket reprezentálnak, vagy regionális ökumenikus szervezeteket, nemzeti tanácsokat, nemzetközi ökumenikus tanácsok egész sorával. Amíg az EVT szabályai ezeket lényeges partnerek tartják, az egy ökumenikus mozgalmon belül, mégsem lehet mindegyik a Tanács tagja, viszont részvételük az EVT programjaiban és tevékenységeiben korlátozott. A Római Katolikus Egyház mellett más nemezgyházak is hozzájárulását adják a maguk módján – különösen az evangélikál és pünkösdi tradíciókból – és ezáltal formálják az ökumenikus mozgalom munkarendjét anélkül, hogy intézményesen az EVT-vel kapcsolatban lennének. Az Egyházak Világtanácsa továbbra is a legátfogóbb és legrepresentatívabb intézményi kifejeződése az ökumenikus mozgalomnak. Így különleges felelősége van, hogy erősítse „az ökumenikus mozgal-

mat” mint ahogyan ezt az EVT alkotmánya 3.§-ában megállapítja (Ajánlott revízió). Az ajánlott alkotmánymódosítás elismeri az EVT különböző ökumenikus partnereit és úgy tekinti, hogy az EVT-nek különleges felelősége van, hogy „munkálkodjék a különböző módon megnyilvánuló egy ökumenikus mozgalom koherenciájának fenntartásán”.

28. Az ajánlott módosítás az EVT-nek tulajdonítja azt a felelőséget, amely túlmegy formális tagságának határain. Az új megfogalmazás nem változtatja meg az EVT jellegét, ti., hogy az egyházak tanácsa, de elismeri, hogy a tagság nem lehet és nem szabad, hogy legyen kizárólagos kategória a közös ökumenikus törekvésben való részvételt illetően. Hogy kézzelfogható kifejezést adjon a készségének, tagsága határain túlmenő kapcsolatok ápolására a Tanács javasolja, hogy próbáljanak egy következő formációt találni: „a keresztény egyházak és ökumenikus szervezetek fóruma”. Ezt a kifejezést, fórum, szándékosan választottuk azért, hogy érzékeltesse a részvétel fontosabb, mint a tagság. A fórum arra való, hogy nyitott legyen minden testület és szervezet számára, amely osztozik annak megvallásában, hogy Jézus Krisztus Úr és Megváltó, az írásként és egyben keresi az Isten hívásának való engedelmséget. Szándéka az lenne, hogy teremtsen olyan teret, ahol lényeges csere jöhetne létre azokkal a kihívásokkal kapcsolatban, amelyekkel az ökumenikus mozgalom szembenéz és ahol az együttműködés formái is kidolgozhatók. A fórum azonban nem szabad, hogy egy másik új intézmény legyen adminisztratív és bürokratikus struktúrával. A tervek szerint ez a munkakeret nem helye döntéseknek, határozathozataloknak. Tárnya és feladata az lenne, hogy kapcsolatok hálóját alakítsa ki, amelyek túllépik a ma meglévő szerveződések határait. Az EVT részt venne a fórumokon más partnerekkel együtt anélkül, hogy magának privilegizált helyet igényelne. A kezdeti konzultációk után a legbensőbb partnerekkel, akiknek szándéka, hogy részt vegyenek ebben a munkában, meg kellene alakítani ezt a fórumot, egy felderítő konzultáció ez év augusztusában megtörtént, és egy közös javaslatot fogalmaztak meg, amelyben a különböző partnerek véleményét figyelembe vették. Az EVT részéről ez a világgyűlés a Stratégiai Bizottságon keresztül (Policy Reference Committee) kéri, hogy a javaslatra megfelelő válasz készüljön.

Ökumenikus vízió a 21. század küszöbén

29. Végezetül tágabb perspektívára kívánok utalni, amit a világgyűlés témája nyit meg, amikor meghív bennünket arra, hogy „örvendezzünk reménységben”. Valóban készek vagyunk a bennünk lévő reménységről számot adni? Van ökumenikus vízió, amely vezet bennünket, amikor a 21. századba indulunk és amely elegendő, hogy arra készítsen bennünket, az új nemzedéket inspiráljuk? Amikor az EVT 50. évfordulóját ünnepeljük, emlékezünk arra, amit az Amsterdami Világgyűlés kimondott: „Együtt akarunk maradni”. Ez nem csupán a hit cselekedete volt. Ez ugyancsak kifejezte azt a víziót az egyház és a világ számára, ami elszánásra, cselekedetre kötelezett. A világgyűlés üzenetének szavai, amelyek ünnepélyesen nyilvánították ki elszánásun-

kat, méltók arra, hogy még egyszer idézzük e jubileumi világggyűlés megnyitására: „Egybegyülekezésünk a Világtanács megformálására haszontalan lesz, ha a keresztények és keresztény gyülekezetek mindenütt nem szánják oda magukat az egyház Urának abban a törekvésben, hogy egymást keressék, bárhol élnek is, tanúságtevői legyenek és szolgálói felebarátaik között. Emlékeztetnünk kell önmagunkat és mindenkit, hogy Isten a hatalmasokat letaszította trónjaikról és felmagasztalta az alázatosakat és szelídeket. Meg kell tanulnunk újólábátrán beszélni a Krisztus nevében mindazokhoz, akik hatalomban vannak és az emberekhez, szembenállni minden terrorral, kegyetlenséggel, faji diszkriminációval, kiállni a kivetettek, a foglyok és menekültek mellett. A egyházat mindenütt azok hangjává kell tennünk, akiknek nincsen hangjuk és otthonná mindenki számára, hogy valóban legyen otthonuk. Kérnünk kell Istent, tanítson bennünket nemet mondani és igent mondani igazságban. Nemet mindenre, ami Krisztus szeretetét semmibe veszi, minden rendszerre, minden programra és minden személyre, aki és ami fenyeget bárkit is, mintha csupán felelőtlen tárgya és eszköze lenne a profítanak, az igazságtalanság védőinek a rend érdekében, és ellene mondani azoknak, akik a háború magvát hintik és elkerülhetetlen háborúra uszítanak. Igent mondani mindenre, ami Krisztus szeretetére utal és mindazokra, akik keresik az igazságot, akik békét teremtenek, mindazokra, akik reménykednek, harcolnak és szenvednek az emberiség érdekében, mindazokra, akik talán tudtokon kívül keresik az új eget és új földet, melyben igazság lakozik.”

30. Ennek a szándéknak és vízióknak alapján az Egyházak Világtanácsa fennállásának ötven éve alatt valóban a reménység forrásává vált sok ember és sok közösség számára: kiszakított gyökerű emberek, faji diszkrimináció által sújtott legyőzöttek és elnyomás áldozatai számára, mindazoknak, akik küzdöttek az igazságért és az emberi méltóságért, nők számára és mindazoknak, akik peremre kerültek az egyházban és társadalomban. A közös keresztény engedelmségnek ezek látható jelei teremtették meg az EVT profilját számos nemzedéken keresztül. Bátorították az ökumenikus szolidaritás hálójának létrejöttét a világ minden részében és ez megváltoztatta annak értelmezését, hogy mit jelent egyháznak lenni ebben a világban.

31. Amikor azonban azok örökségét ünnepeljük, akik előttünk jártak, nem elégedhetünk meg azzal, hogy egyszerűen megerősítjük víziójukat és elszánásukat. Amsterdamban ezt a víziót és elszánást olyan körülmények között fogalmazták meg, amelyek pusztulást mutattak, hiszen az emberiség történetének legrombolóbb háborúja volt a világggyűlés mögött. Nekünk víziókat és elszánásunkat egy olyan világhoz kell megfogalmaznunk, és az ökumenikus mozgalomhoz, amely a 21. század előestéjét éli. Ma történelmi változások folyamában élünk, ezeket a változásokat egy kifejezéssel globalizációnak szokták nevezni. Ez drámai módon fejezi ki a világ minden részének egymásrautaltságát, különösen ami a gazdaság, a pénzügyi helyzet és a kommunikáció területét illeti. Ugyanakkor növekvő lemorzsolódást és peremrekerülést, és emberek nagy számának kizárását jelenti világszerte. Továbbá az ökumenikus mozgalom keresztúthoz került és új tájékozódásra van sürgős szüksége. Nem tehetjük, hogy jubileumunk meg-

ünneplése után és annak megerősítése után, hogy együtt kívánunk maradni, egyszerűen visszatérjünk otthonunkba és folytassuk az ökumenikus munkát, ahogyan eddig megszoktuk. A világggyűlés témája megtérésre hív, bűnbánatra, önkritikára, tévedéseink bevallására, hogy gyógyuljon a Krisztus testének megosztottsága és habozásunk, hogy nemet mondjunk mindarra, ami megoszt bennünket, és igent mondjunk mindarra, ami nagyobb egységet ígér.

32. Néha azonban a mi NEM szavunk hangosabb volt, mint a mi IGEN szavunk. Olykor megengedtük magunknak, hogy a mi egységről és igaz kapcsolatainkról való vízióknak az egyházban és a világban elhatalmasodjék, a hidegháborúval való konfrontáció évtizedeinek kétértelműségeiben és antagonizmusaiban. A mostani idő számunkra nem babérainkon való nyugalom ideje és kényelmesen nem hagyatkozhatunk csupán múltunkra. Az ökumenikus szolidaritás hálójá egyre inkább feszültté válik a globalizáció folyamatának dinamikus jelenségei között, amelyek egy könyörtelen hatalmi ökümenizmust jelenítenek meg a világban. Mialatt nekünk nemet kell mondanunk egy olyan jelentkező világrendre, amely emberek százmillióitól tagadja meg az élethez és emberi méltósághoz való jogot és veszélyezteti az élet egész szövetének fenntarthatóságát, azalatt kihívást nyertünk sokkal inkább, mint bármikor ezelőtt, hogy igent mondjunk mindarra, amit bárhol fedezünk fel törekvésként az élet igenlésére és megvédésére, az emberi közösség meggyógyítására és a teremtett világ integritásának helyreállítására. A jubileumi üzenet a világggyűlés témájában nem nyújthat tervezetet egy új rend számára, de egy töredezett, tökéletlen világ kellős közepén megmutathatja azokat a területeket, ahol beszélgetésre szükség van. Nem ígér azonnal új eget és új földet. Sokkal inkább a szabadulás üzenete azokból a fogságokból szabadít fel, amelyek még mindig visszatartanak bennünket ökumenikus útunkon és a reménység chartája a közösség helyreállítására, amelyben mindazok, akik peremre szorultak és kizárattak, egyenlőként kerülnek helyükre.

33. A CUV dokumentumra építve szövegünk „az ökumenikus vízióról” (amely a világggyűlés munkakönyvében található) megkísérli, hogy beszámoljon reménységünkről, ami bennünk él. Ezt a szöveget egy litániai vezérfonal formájában fogalmaztuk az istentisztelet liturgikus nyelvén. Egy istentisztelet rendjeként szolgál, amit december 13-án tartunk, amikor majd megemlékezünk az EVT ötvenéves évfordulójáról. Ez a rend magában foglalja azt a meghívást, amely képes kontextusba hozni víziókat és egyúttal közös kifejezése lesz világggyűlésünk reménységének. Nem annyira magának a vízióknak centrális szíve, ami most kockán forog, hanem Isten uralmának bibliai szimbólumai, az életnek a teljessége Isten jelenlétében, az új ég és az új föld, amiben már igaz kapcsolatok lesznek, és együtt minden egységbe kerül a Krisztusban, ezek alkotják inspirációnk forrását reménységeinkhez és vízióknakhoz. Az igazi kihívás számunkra inkább az, hogy olyan nyelvet találjunk, amiben tolmácsolni és kifejezni lehet ezeket a bibliai képeket a mai és holnapi nemzedék számára, hogy kellőképpen legyenek felszerelve a válaszadásra, az ökumenikus hívást illetően, ugyanazzal a meggyőződéssel, mint ami megvolt azokban a nemzedékekben, akik számunkra az utat készítették.

34. Víziónk nyilatkozata azzal kezdődik, hogy megerősítjük hitelességüket azoknak, akik előttünk jártak. Ez együtt arra is emlékeztet bennünket, hogy mi még mindig Isten vándorló népe vagyunk. Szövegünk a mai ökumenikus mozgalom számára egy látomást fogalmaz meg:

Vágyakozunk a Krisztus testének látható egységére,
Megerősítjük mindazt az ajándékot,
amit fiatal és öreg, nő és férfi, laikus és ordinált kapott.
Örömmel várjuk az emberi közösség gyógyulását,
Isten teljes teremtésének egészét,
Bizakodunk a bűnbocsánat szabadító hatalmában,
abban, hogy az ellenségeskedés barátsággá lehet,
és az erőszak spirálja áttörhető.
Nyitottak vagyunk a dialógus és szolidaritás kultúrájára,
hogy megosszuk életünket az idegenekkel,
és keressük találkozásunkat azokkal, akik más hitet vallanak.

Ennek a víziónak a központja a tűrhető emberi közösségek helyreállítása és építése. Egy olyan korban, amikor növekszik az individualizáció, a széthullás és kizárás, ez ad reménységet, amire fókuszolhatunk Északon csakúgy, mint Délen. Erősen igeneljük az életet és az élethez való jogot mindenki számára. Így folytatódik a Canberrában tartott világggyűlés csipős beszéde. Víziónk motívumai a teljesség, a megbékélés, a közösség, a dialógus és tolerancia, a szolidaritás és a hatalom önkorlátozása. Víziónk nyilatkozata bátorít az egyenlően megosztott értékek és normák megfogalmazására, a dialógus új kultúrájának építésére, és arra a készségre, hogy tanuljunk egymástól a konfliktusok nem erőszakos, békés megoldást illetően, valamint javaink megosztása és a szolidaritás tekintetében. Ez a vízió az emberi közösség alternatív kultúrájának víziója az egyházban és társadalomban egyaránt, lehet, hogy utópiának tűnik, mivel szembenáll más embereket

megevéstető értékekkel és normákkal ebben a globalizálódó világban. A víziónk abban a bizalomban gyökerezik, hogy van alternatívája ma is a határtalan versenynek, az elégedettség helyetti mindenáron való növekedésnek, a megújulás helyetti haszonnak és az individualizmusnak, amely a közösség helyébe akar lépni.

35. Bármely vízió, amely nem ihlet új cselekvési formákat, távoli utópia marad csupán. Ez a valóság józan felismerését hátráltathatja, és azzal a kockázattal jár, hogy csupán merev ideológiává válik. Az a vízió kényszerítő jellegű csak, amely segít felfedni és megnevezni a jelen ellentmondásait és energiák valóra váltását segíti a változás és transzformáció irányában. Egy ilyen közös vízió kötelezi el az egyházakat az ökumenikus mozgalomban, hogy az egymással való kapcsolataik új minőségét mutassák meg, amely egyúttal kifejezi és elővételezi egy új rend és új kultúra profilját, Az ökumenikus mozgalom ereje és integritása abban van, hogy egy ilyen kapcsolatok világméretű hálóját mutatja meg, amely megtarthatja az egyházak szándékát minden helyen, hogy valóban egyházak legyenek és egy eleven, elviselhető közösség munkálását szolgálják, segítő szomszédságot építsenek, szentélyről gondoskodjanak és azok számára, akik elveszettek vagy kirekesztettek, tágas helyet biztosítsanak. Az egyházak az ilyen vízió kifejezésével, amit istentiszteletükkel és életükkel jelenítenek meg, új értelmet tudnak nyújtani mindazoknak, akik elveszetteknek, feleslegesnek érzik magukat, hogy elővételezzék azt a teljességet, ami Isten eschatológiai ígérete. Az ilyen vízióval Isten kegyelméből az egyházak valóban a reménység közösségei lehetnek egy olyan világban, amelynek szilárd fundamentumra van szüksége.

Konrad Raiser főtitkár

(Fordította: Hafenscher Károly)

A moderátor beszámolója

1. Amikor ma az EVT 8. Világggyűlésén itt találkozunk, gondolataim visszaszállnak az EVT 2. Világggyűlésére, Evanstonba 1954-be. Az akkori gyűlés a félelemnek és rettegésnek légkörében ült össze, Kelet-Nyugat konfrontációját éltük át, az egyházakhoz és a világhoz a nagygyűlés a következő sürgős felhívással fordult: „Térjünk útjainkról Isten útjára” és „Örvendezzünk reménységben!”¹

Ezek a szavak sokkal inkább megfelelőek 44 évvel azután, ebben a kritikus történelmi helyzetben, amiben most jöttünk össze a bizonytalanságnak és reménytelenségnek sötét felhői alatt, egy olyan világban, amely ökológiaileg, spirituálisan és morálisan fenyegetett, amely kihívást jelent az egyházak számára és a világ számára egyaránt, hogy elmondjuk: *Térjetez Istenhez, örvendezzetez reménységben!*

2. Canbera óta (1991), amikor utoljára találkoztunk, soha nem látott és nagyméretű változások jelezték az emberiség történelmi útját. Ideológiák roppantak össze, falak dőltek le és csaknem teljesen megszűnt mára az apartheid is. Mégis a hidegháború vége nem vezetett az igazságosság, béke és megbékélés új korszakába. A világ megmaradt megtört, kettéosztott és fenyegetett világnak. Ezek a radikális és gyors változások, valamint a komplex realitá-

sok feltűnése közvetlen visszahatással voltak az egyház életére és tanúságtételére, valamint az ökumenikus mozgalomra és az EVT munkájára is.

3. Ténylegesen az az időszakasz, amely Canberrától Hararéig terjed, az a Tanácsban egy sor jelentős program-eredménnyel járt, a Tanács tagságának létszámában számottevő növekedés történt, akut pénzügyi bizonytalanság és sokrétű, különböző kihívás jelentkezett mind az egyházak, mind a társadalmak részéről. A hatalmas és előre nem várt nehézségek ellenére, a Tanács elvégezte munkáját teljes felelősséggel annak a mandátumnak keretén belül, amit a canberrai világggyűlés adott. Mielőtt a Tanács tényleges munkájára térnék, meghívlak benneteket, hogy egy pillanatra csendes imádsággal emlékezzünk azokra, akik számunkra a bizonyosságok fellegét jelentik, akik különböző egyházakból és régiókból jöttek és fontos hozzájárulást nyújtottak az ökumenikus értékek és célok előmozdításában. Ezek az ökumenikus tanúk mindenkor velünk maradnak, közös ökumenikus vándorlásunk útján. A Tanács munkája megoszthatatlan egység, amelybe minden személy és testület a maga aktív részvételével és különleges színével adja hozzájárulását. Ezen a ponton szeretném a moderátor-helyettes és

a magam nevében őszinte köszönetemet és mély elismerésem kifejezni az előző főtitkárnak, dr. Emilio Castromnak és a jelenlegi főtitkárnak, dr. Konrad Raisernak és minden távozó központi bizottsági és végrehajtó tagnak, a bizottságoknak, a munkacsoportoknak, a Tanács stábjának, akik jelentősen járultak hozzá a programok végrehajtásához és annak a stratégiának munkálásához, amelyet a canberrai világgyűlés határozott el.

4. A Központi Bizottság mágnesként viselkedett, körülötte a Tanács élete és programja szerveződött és fejlődött. Canberra óta a Központi Bizottság öt alkalommal találkozott. A részvétel ezeken az üléseken – mindegyiknek megvolt a maga sajátos íze – kitűnő volt és a munka jelentős. Az EVT valóban az egyházak tanácsa. A tagegyházak delegátusaikon keresztül megválasztottak bennünket, hogy hajtsuk végre a döntéseket. A Tanács szerepe az, hogy hajtsa az egyházak szolgája. Ezért a világgyűlés az a megfelelő környezet, amelyben nekünk munkánkról számot kell adnunk és elemeznünk kell a Tanács sáfársági tevékenységét. A valóságban azt a hosszú és bonyolult utat, amit Canberrától Hararéig megtettünk, nehéz belesűriteni egy rövid moderátori beszámolóba. A Canberrától Hararéig című beszámolómban és a világgyűlés munkakönyve teljes és illusztrált beszámolót ad és segítő módon lehet életünk és tevékenységünk áttekintése a Tanács elmúlt hét éves munkájáról. A meghallgatások (hearings) folyamán csak úgy, mint a padare alkalmával széles lehetőség adatik ezekben a napokban, hogy a Tanács munkáját megismerjék, minden dimenziójában, aspektusában és megnyilvánulásában.

5. Beszámolómból két részből áll. Az első részben kritikailag értékelem a Tanács programszerű munkáját, megvilágítva néhány kulcsfontosságú területet munkánk lebonyolításából, rámutatva a jelentkező trendekre és részletezve a tagegyházak felől jött hatásokat és befolyásokat. Beszámolómban második részében a Tanács ötven éves jubileuma alkalmával az Egyházak Világtanácsa formálódásának jelentőségéről kívánok megemlékezni, ugyanakkor az emberi jogok univerzális deklarációjának ötven éves évfordulójáról is megemlékezem. Megkísérlek fókuszba állítani néhány kihívást és szempontot, amelyek ebből a kettős jubileumból az egyházak számára és az ökumenikus mozgalom jövője számára fontos lehet. Végkövetkeztetésként meg szeretnék osztani néhány személyes gondolatot, amely a világgyűlés témájához tartozik, hogy érzékeltessem ökumenikus utazásunkat.

I. A Tanács munkájának kritikai értékelése

6. Az a folyamat, amely ismerős lett 1989-ben az Egyházak Világtanácsa ún. CUV dokumentumában (angol rövidítés = towards a common understanding and vision of the World Council of Churches: az EVT közös megértése és víziója felé. Ford.). Ez az irat lett a korszak fő kezdeményezője, amit mindig figyelembe kellett vennünk. Ez vezette a Tanácsot két átfogó folyamathoz: a belső újraszerveződés (re-structuring) folyamatához és a programok prioritásának megállapításához. Az első struktúra változás 1991-ben történt, röviddel Canberra után, és felosztotta az EVT program-munkáját néhány alegységre: *Unity and Renewal* (Egység és megújulás), *Churches in Mission* (Egyházak a Misszióban): Health,

Education and Witness (Egészség, nevelés, tanúságtétel), *Justice, Peace and Creation* (Igazságosság, béke, teremtettség) és *Sharing and Service* (Megosztás és szolgálat). Történelmi és módszertani okokból mindegyik egység még olyan különböző részekre osztott, amelyeket csapatoknak, irányzatoknak és asztaloknak (teams, streams, desks) neveztünk. Ezeket az egységeket arra ösztönöztük, hogy közös munkamódszerrel és integrált módon dolgozzanak és tartsák meg saját specifikumukat. Csaknem hat évvel a kísérletezések és konkrét tapasztalatok után váltak nyilvánvalóvá a struktúra hiányosságai azoknak a nagy változásoknak a fényében, amelyek az egyházak életében történtek. Ez a valóság a jelentős tanácsai bevételek csökkenésével együtt vezetett az EVT második struktúra változásához a CUV által kijelölt folyamaton belül. A Központi Bizottság utolsó ülésén 1997-ben jóváhagyta a javasolt strukturális változtatásokat az alkotmánymódosítással együtt és a világgyűlés jóváhagyására továbbította. Fontos megjegyezni, hogy az alapvető kérdés a belső átszervezéssel kapcsolatban két kívánságon alapszik: hogyan tudja az EVT az ökumenikus mozgalom eszközeként legjobban szolgálni az egyházakat abban a folyamatos törekvésben, amely a látható egységre irányul, másfelől a rohamosan változó világban miként segítheti a közös bizonyágtételt. Ugyanez az érdek határozta meg, tartotta fenn és irányította a Tanács program-szerű munkáját.

Teljesebb és láthatóbb koinonia felé

7. A teljesebb és láthatóbb egység kutatása marad az ökumenikus mozgalom szíve és az EVT főcélja. Canberrában a világgyűlés elfogadott egy nyilatkozatot, amely az egyház egységét koinoniaként írja le, amely egyszerre Isten ajándéka és feladatra hívása, úgy tekintvén az egyházat, mint ami a teljes koinoniának az *előzete* Istennel és az egyházzal. A Hit és Egyházszervezet 5. Világkonferenciája (1993, Santiago de Compostela) a koinonia jelentését és tartalmát az egyház életére és munkájára vonatkoztatva így határozta meg „koinonia hitben, életben és tanúságtételben”. Ez a konferencia, amely különböző kontinensekről és különböző egyházi tradíciókból küldte résztvevőit, és amelyet regionális konzultációk egész sora készített elő ugyanerről a témáról, feltárta azokat a lépéseket is, amelyek a koinonia látható kifejeződése felé vezetnek az egyház életében és azonosította a teológiai és gyakorlati magyarázatát annak, hogy mit jelent communióban élni.

8. Annak kutatása fényében, miként lehet megmutatni a teljesebb és láthatóbb koinoniát, a Hit és Egyházszervezet Bizottság egy konvergencia-dokumentumot hozott létre ilyen címen: *Az egyház természete és célja*. Ez a problémakör alapvető, mert ezen a területen mutatkozó különbségeink hátráltatják a láthatóbb koinonia irányában való növekedésünket. Ez a dokumentum feltárja továbbá a koinonia értelmezését, hogy mit jelent „valaminek a részévé lenni”, „valamiben participálni”, „együtt dolgozni”, és mit jelent „egyezményen alapuló viszonyban lenni a kölcsönös egymásrautaltság és köteleességek viszonylatában”. A jövőben a Hit és Egyházszervezet Bizottsága kell, hogy feltárja azt, az egyházak miként vehetnek vetőlegesen részt abban a munkában, amely

közelebb vonja a kontextuális kapcsolatokat csakúgy, mint a hitvallási kifejezésmódokat és ezeket tekintetbe véve mit jelent egyháznak lenni. Továbbá felelősek vagyunk abban, hogy egymást erősítsük, amikor azt keressük, miként lehetünk hűségesek az evangéliumhoz különböző helyzetekben. Az az értelmezés, ami a CUV dokumentumban került kidolgozásra, az EVT-vel mint az egyházak közösségével kapcsolatban, egyúttal meghívás is a tagegyházak számára, hogy fejezzék ki ilyenfajta szolidaritásukat és felelős egymásrautaltságukat.

9. De hogyan értelmezik az egyházak az evangéliumot és miként artikulálják ezt? Különböző hangsúlyok, amelyek gyakran elidegenítik az egyik tradíciót a másiktól, egyúttal részben a különböző módokból származnak, ahogyan az evangéliumot olvassák, másfelől az egyház történetéből. Egy teljesebb és nagyobb látható koinoniáért folytatott küzdelemben fontosnak bizonyult, hogy konvergenciapontokat keressünk a tolmácsolás módszerében, beleértve a keresztény hit értelmezésének és kifejezésének kontextuális módszereit is. A teljesebb koinonia kutatása ugyancsak megkívánja az istentisztelet struktúrájának, értelmezésének és szimbólumainak méltánylását is. Ténylegesen a Hit és Egyházszervezet Bizottsága ebben az időszakban *istentiszteleti szakértőkkel* tárgyalt az istentisztelet alapvető formáiról (mind az úrvacsorai, mind a nem úrvacsorai istentiszteletről szó van), ezeket megosztották egyre növekvő számú egyházakkal, a problémák az istentiszteleti élet inkulturációs kérdéseivel is kapcsolatba jutottak, ahogy az a helyi kontextusban jelentkezik, valamint az istentiszteleti élet etikai viszonylataival is, különösen a keresztségre vonatkozóan. Ez a munka a jövőben bizonyosan segíteni fog különböző keresztény tradícióknak, hogy úgy ismerjék fel egymás istentiszteleti életét, mint az imádságnak és a háromságos szent Isten dicséretének hiteles és hűséges kifejezését.

10. Amint a *Hit és Egyházszervezet Bizottság* 5. Világkonferenciáján megállapították, nem lehet igazán az egyház egységében érdekeltnek lenni úgy, hogy nem vesszük komolyan figyelembe a világ mai küzdelmeit. A Hit és Egyházszervezet Bizottsága a 3. egységgel közösen feltárta egy tanulmányi folyamat kapcsán, amely az ecclesiológiáról és etikáról szólt, a koinonia tartalmát, hogyan függ össze a szociális etika problémáival. Azt hiszem, hogy az ilyen törekvés az egyház élete számára valóban lényeges. Hitünk alkalmazása azokhoz a központi kérdésekhez, amelyekkel az emberiség és a világ ma szembenéz, nemcsak ráadás-szerű, extra ügy az egyházak számára, hanem az evangéliumhoz való hűség ügye. És amint Krisztus arra hív bennünket, hogy egyek legyünk, ugyanígy arra is hív, hogy közösen vegyünk részt a mi idők etikai, társadalmi és gazdasági problémáiban is. Ez a közös részvétel (engagement) nem mindig világos vagy kényelmes. Gyakran érzékenységet vált ki, máskor feszültségeket teremt és próbát jelent számunkra, hogy az együttmaradást fenntartsuk. Így a „drága egység” megköveteli az egymáshoz való „drága elszánást is”³³. Mindez az egyházakat kölcsönös bizalomra és felelősségre hívja. A koinoniát kell, hogy alátámassza és megerősítse az az ökumenikus spiritualitás, amely megerősíti az egymással és egymásért mondott imádság központi szerepét, ami különbségeink ellenére is átkarol

bennünket. Az ökumenikus spiritualitást, amit a Tanács már elkezdett feltárni, tovább kell fejleszteni.

Ökumenizmus és prozelitizmus nem élhet együtt

11. Éveken keresztül a Tanács ismételtelen kifejezte a valóságos kapcsolatot misszió és egység, tanúságtétel és ökumenizmus között. Legsúlyosabb ügye az ökumenikus mozgalomnak és az EVT-nek, hogy a prozelitizmus folyamatosan kínos valóság az egyházak életében. Ökumenizmus és prozelitizmus nem élhet együtt. A prozelitizmus nemcsak „ellen-tanúságtétel”, hanem alapvető teológiai és missziológiai meggyőződés tagadása.

12. Mi valamennyien tisztában vagyunk azzal a helyzettel, amely Kelet-Európában alakult ki és a korábbi Szovjetunió országaiban a kommunizmus bukása után és ami különösen is sürgető problémává vált az ökumenikus mozgalom számára. 1989 óta minden nagyobb ökumenikus találkozáson emlékeztettek minket arra, hogy az új szabadság az egyházak számára, hogy kifejezhetőek és fejleszthessék tanúságtételüket nyilvánosan, nem csupán egy előre nem látott lehetőségek sorát ajándékozta a helyi egyházaknak, hanem külföldi missziói csoportoknak és szektáknak adott lehetőséget, hogy versengő missziói tevékenységet folytassanak, olyan emberek között, akik már eddig is valamelyik egyházhoz tartoztak az illető országban. Az újra felvetődő feszültség az ortodox egyházak és a római katolikus egyház között különösen a keleti rítusú katolikus egyházakkal kapcsolatban megint más kényes pont. Így a mi időkben az a kérdés, hogyan lehet megbékélni a mi történelmünkben és legyőzni a kölcsönös ismerethiányt és bizalmatlanságot, ugyancsak alapvető ökumenikus ügyé vált. Noha a kelet-európai helyzet kiemelten fontos, de egyáltalán nem páratlan. Az elmúlt években agresszív evangélicizáció és a misszióban tapasztalható versengés egyre növekvő számban jelentkezett, egy csaknem szabad piacra emlékeztető lelkülettel, *a világ számos más területén* is. Hálásak lehetünk a misszió újraéledéséért számos helyi összefüggésben, mégis nem lehetünk vakok az olyan pusztító jelenségekre, amelyek megfertőzik Krisztus egyházának egységét a prozelitizmus különböző kifejeződésével.

13. Számátalan új és bonyolult helyzettel és panasszal szembenézve a Tanács egy tényfeltáró csoportot szervezett, amely látogatja Kelet-Európát és egy nagy konzultációt tartott „uniatizmus” témában Genfben. A Központi Bizottság 1991-ben sorrakerülő ülésén ajánlatot tett, hogy a prozelitizmus problémáját és a közös tanúságtétel ügyét tovább kell tanulmányozni. A 2. egység egy külföldi konzultatív tanulmányi folyamatot indított be, amely a Közös Munkabizottság tevékenységét bekebelezte, továbbá egyházakat, missziói képviselőket, evangélikál, pünkösdi, karizmatikus csoportokat, teológusokat, missziológusokat és helyi gyülekezeteket hívott be. Új impulzust nyert a tanulmányi munka a *Világ Missziói és Evangélicizációs Konferencián* (1996, Salvador, Brazília) és a CUV folyamat révén. Ez vezetett egy nyilatkozat megfogalmazásához, amit így nevezünk: „*A közös bizonyágtétel felé*: felhívás a felelős kapcsolatokra a misszióban és a prozelitizmus megtagadására.” A dokumentum, amit a Központi Bizottság 1997-ben fogadott el, míg egyfelől elismeri az EVT

elősegítő szerepét, másfelől a fő felelősséget a végrehajtásban magukra az egyházakra hárítja.

14. Ezeknek a kérdéseknek, amelyek közös életünket érintik, az elemzése kell, hogy emlékeztessen bennünket egyik fontos, befejezetlen feladatunkra, ami az ökumenikus mozgalomban ránk vár, nevezetesen az *ökumenikus nevelés kérdésére*, minden szinten. A Tanács Ökumenikus Teológiai Nevelési Programja jelentős munkát végzett máris ebben a tekintetben. Új prioritás lesz a tagegyházak számára, hogy megtanulják elismerni, szeretni és tisztelni a más egyházakat, valamint életbevágóan fontos, hogy az egyházak elterjesszék, megvívassák, elsajátítsák a közös bizonyosságtevérsről szóló határozatokat, amiket az EVT már eddig elfogadott. Valószínűleg elérkezett az idő, hogy bátorítsuk az egyházakat, vizsgálják felül ismereteik fokát, tanításukat és azokat az elveket, amiket aláírtak az ökumenikus közösségen.

Pluralizmus: a keresztény nevelés új kontextusa

15. Egy másik nyomasztó probléma, amely közös ökumenikus választ igényel, a pluralizmus realitása. Szerte a világon a helyi keresztény közösségek körül vannak véve olyan szomszédokkal, akik más vallásból, kulturális tradícióból, ideológiai meggyőződésből valók vagy semmiféle hitük nincs. Néhány egyház számára a pluralizmus viszonylagosan új jelenség, amely főleg abból táplálkozik, hogy bevándorlási és menekültügyi helyzet állt elő országukban. Másoknál, akik számára a különböző hitűek együttélése életüknek már évszázadok óta megszokott jelensége, új tapasztalatként jelennek meg azok az új feszültségek, amelyek az erőegyensúly megváltozásából származnak a vallásos csoportok között, továbbá a *fundamentalizmus* megjelenéséből.

16. A pluralizmus realitása és azok a kihívások, amiket ez jelent, a keresztény nevelés számára feladatot állítanak, hogy ti. elsődleges figyelmet fordítson mind a Tanács, mind az egyházak erre a kérdésre. Hogy tudják az egyházak tanulási folyamatukkal jobban, teljesebben kifejezésre juttatni Isten békéltető munkáját a pluralista társadalmak összefüggésében? Hogyan lehetséges a helyi gyülekezeteiket segíteni, hogy legyőzzék félelmeiket és előítéleteiket, amelyek az idegenek kizárásához vezettek? Hogyan lehet a keresztényeket abban segíteni, hogy megismerjék szomszédaik vallásos tradícióit, méghozzá a tisztelet és nyitottság magatartásával? Milyen források állnak rendelkezésre, hogy a vallások közti kapcsolatokat javítani lehessen? Ebben az összefüggésben a *laikusok* „formálása” továbbra is az egyházak folyamatos prioritását kell, hogy jelentse. Ténylegesen az egyház Isten népe, férfiak és nők közössége. Az egyházaknak ki kell *fejleszteni az egész népre irányuló nevelési módszereket*, amelyek által a helyi gyülekezeteiket bekapcsolhatják abba a tanulási folyamatba, amely környezetük helyzetét megérteti.

17. Az elmúlt időszakban a *Tanács* az 1.sz. egységben (inclusive community stream) és a 2.sz. egységben, amely az evangélium és kultúrák tanulmányozására, valamint a nevelés, a városi és falusi missziói programjainak készítésére alakult, *vezető szerepet töltött* be, hogy ezekre a kérdésekre ösztönözze a válaszadást és bátorítson gyakorlati együttműködésre a különböző hitű, vallású népek között. A figyelmet összpontosítva friss

közelítési formákat segítettek elő a keresztény nevelést illetően *pluralista kontextusban*, egy olyan program által, amely két vonalon fejlődött ki, *az egyik* a vasárnapi iskola vezetőit, az iskolai vallásitanítókat, felnőttek oktatóit, gyülekezeti munkásokat, tantervkészítőket és szemináriumi tanárokat vett célba, *a másik* olyan asszonyokhoz szólt, akik különleges képzést nyerne a női munka egyes ágaiban (pl. dolgozó nők és háziasszonyok, akik valamennyien több vallású háttérben élnek). Gyümölcsöző munka folyt egy általános szemináriumban, amit Salatiga-ban, Indonéziában tartottak, hogy egy alapvető nevelési bázist hozzanak létre azok számára, akik más vallású emberek között laknak, hogy megtanulhassák, hogyan kell élni keresztényeként egy ilyen társadalomban. Ugar-törő találkozást tartottak Taskentben, ahol keresztények és mohamedánok vallási vezetői jöttek össze most először, hogy megbeszéljék azokat a tanulási lehetőségeket, amelyeken a másik vallásról tanulhatnak, és hogy létrehozzanak egy nevelési gyakorló folyamatot. Előttünk van még az a fontos feladat, hogy lehetőségeket teremtsünk keresztények számára, hogy növekedhessenek az együttélés tekintetében, hiszen mindennapos helyzetükben szükségük van vallásközi nevelési modellekre és megközelítési formákra.

Kontextuális misszió

18. Az egyházaknak mindenütt hivatásuk, hogy bizonyosságot tegyenek az evangéliumról hiteles módon *mind* abban az értelemben, hogy hűségesek ahhoz, amit Isten tett Krisztusban, *mind* abban, hogy belegyökerezzenek a helyi kultúrába. Az elmúlt évtizedekben a hitelességre, és a relevanciára a misszió területén nagy nyomattal hívták fel a figyelmet az ökumenikus diskussziók folyamán. A vancouveri világgyűlés kérte az EVT-t, segítse a tagegyházakat, hadd növekedjenek annak a kapcsolatnak a megértésében, amely az *evangélizáció és a kultúra* között van, a tekintetben, hogy az evangélium helyi összefüggésben hangozzék minden kultúrában, és egyúttal átforgató erővé lehessen bármely kultúrában. Canberra erősen hangsúlyozta, hogy *Krisztus evangéliumának inkarnálódnia kell minden kultúrában, másfelől szükséges az egyházak számára felismerni, hogy az egyes kultúrák maguk is miként szolgálhatják és gazdagíthatják az evangéliumot.*

19. Az elmúlt hét év folyamán a Tanács jelentősen törekedett arra, hogy bátorítsa a helyi kultúrák visszatükröződésének és az ebből folyó cselekedeteknek a felismerését a *kontextuális misszió irányában*, megértve mind a hiteles inkulturáció, mind a kontextuális ígértetés jelentőségét. Számos regionális alapon szerveződött konzultáció jött létre a kontextuális misszió és evangélizáció témájáról. Ezek a találkozások fontos alkalmak voltak arra, hogy érzékeltessék a kontextust, megvizsgálják a misszionák, evangélizációnak a motívumait, tartalmát és módszereit a helyi kulturális összefüggésben. Központi helyet foglalt el az egyházak missziójában a szolidaritás és a részvétel a szegények küzdelmeiben, a kirekesztett közösségek igazságért és az élet teljességéért vívott harcában, ahogyan azt már hosszú ideje megérthettük, az ilyen fajta munkát fejlesztette és támogatta a városi és falusi misszió (2.sz. egység).

20. Az evangélium és a kultúra tanulmányozása állt fókuszban a Világmissziói és evangélicációs Konferencián, amely segítette az egyházakat, hogy hitelesebben tegyenek tanúságot az adott kultúrkörökben. Ez a tanulmányi munka, amiben az egyházak, ökumenikus szervezetek, speciális csoportok, teológiai intézmények, érdeklődő személyek vettek részt, több mint 60 országból, új fényt vetett a dinamikus és kreatív kapcsolatra, amely az evangélium és kultúrák között fennáll és mind értékes kritikákat, mind fontos megállapításokat eredményezett az egyházak kontextuális misszióját illetően. Ahol még nem volt megfelelő kölcsönös tevékenység és kapcsolat az evangélium és helyi kultúrák között, ott is az egyházak kihívás elé kerültek, hogy megfelelő lépéseket tegyenek az evangélium mind mélyebb megtestesítésében. Azokban a helyzetekben, ahol az evangélium hangját hatalmi erővel fojtották el vagy ott, ahol túlságosan kényelmesen és hanyag individualizmusban fogyasztói értékek között élnek, valamint ott, ahol az evangélium leszorult az élet magánszférájára, *az egyházakat ösztönözni kellett, hogy fedezzék fel újra a keresztény üzenet kihívását.* Ténylegesen az *evangélium és kultúra* című tanulmány segített nemcsak abban, hogy fokozatosan figyeljen kultúránk szimbólumaira és értékeire az evangéliummal, hanem abban is, hogy megvizsgálja a strukturális jelenségeket a kultúrákban, amelyek elnyomhatják és megtagadhatják az evangélium jelenlétét. Erőteljesen emlékeztettek minket arra, hogy a rasszizmus, a társadalmi, gazdasági és politikai peremrekerülés erői, valamint a globalizáció visszahatásai kell, hogy találkozzanak az egyházak bizonyágtételével, az Isten elfogadó és megbékítő szeretetére szabadító hírével minden nép számára és az egész teremtettég számára. Úgy hiszem, hogy a globalizáció, a kontextualizáció és a pluralizmus mindazzal, amit a misszióra és evangélicációra hatásként gyakorol, szükséges, hogy ezentúl is folyamatosan komoly tanulmányozást jelentsen az elkövetkezendő években.

A holisztikus gyógyítás szolgálata felé

21. Az egyházak tudják, hogy Isten meghívottai, Uruk példáján és a Szentlélek erején keresztül arra, hogy gyógyítsák az emberi közösségeket és a gyógyítás szolgálatába szegődjenek. Olyan világban élünk, amire jellemző a háború, az igazságtalanság, a szegénység, a kizárás, a rossz egészségi helyzet miatti rossz állapot, ugyanakkor az egyházak megajándékoztak azzal a lehetőséggel, hogy megtalálják a gyógyítás, a bűnbocsánat és az egészség segítő eszközeit és ezeket az ajándékokat a társadalom számára átadják. Ez a hivatás növekvő mértékben válik időszerűvé a jelen körülmények között, mivel az erőszaknak és igazságtalanságnak kitett emberek rossz helyzete soha nem látott mértékben nőtt, a környezet szennyezettsége az élet minőségének rovására megy, a piacra orientált gazdaság kombinációja a rossz egészségi állapottal mint ami a közérdeket fenyegeti, a túlélést és az emberi társadalom jólétét akadályozza. A Tanács az „Egyházak Akciója az Egészségért” akciójában keresztül létrehozott egy speciális szolgáltatást, hogy felszerelje, erősítse és képessé tegye az egyházakat, hogy teljes mértékben vegyenek részt a gyógyítás szolgálatában. E mandátum végrehajtásában kulcskérdés az az alapvető meggyőződés, hogy a spiritualitás, a teológia és etika, az

igazságosság és a jogvédelem, az emberi jogok és a nők perspektívái, hátrányos helyzetű csoportok összefüggéneke egymással ugyanúgy, mint a megerősítés és a képességek fejlesztésének szolgálata. Az elmúlt időben igen jelentős munkát végeztek a szemináriumok mint például "Az orvoslás és teológia, tud-e a kettő együtt menni" nevezetű project, valamint műhelyek sora, közösségen alapuló kísérletekkel, az egészség és gyógyítás kulturális összefüggései, (valamint) speciális találkozások, mint az emberi jogok különleges problémáival és a nők sebezhető helyzetével foglalkozó összejövetelek.

22. A Tanács ezenkívül még más irányban is kísérletezett, hogy támogassa az egyházak együttműködését, hogy foglalkozzanak az emberi források fejlesztésével, szóhoz juttassák az egyházi perspektívákat olyan globális fórumokon, amelyek egészségügyi kérdésekkel foglalkoznak, a tényezőket analizálják, hogy az egyházzal összeköttetésben levő egészségügyi intézmények munkáját segítsék és egy használható perspektívát nyújtsanak az egyházak egészségügyi és gyógyító szolgálatának természetére vonatkozóan. A Tanács három éve széles megvalósítású tanulmányt végez HIV és AIDS betegséggel súlyosan fertőzöttek között, figyelembe véve a betegséget és egészséget, a gyengeséget és a gyógyítást holisztikus módon. Válaszként az egyház jelentkezésére, hogy segíteni kíván az AIDS-szel kapcsolatos kín, félelem és tudatlanság tárgyában, egy speciális konzultatív csoportot hívtak össze azzal a tervvel, hogy érdekeltté teszik ebben a folyamatban a teológia és etika művelőit, a lelkigondozás és az egyház mint gyógyító közösség munkásait, az igazságosság és emberi jogok speciális, egymással összefüggő területeinek szolgálóit. A már meglévő munkára alapozva, amit az egyházak eddig is végeztek, és azokra a már működő kapcsolatokra, melyek eddig is fennálltak a különböző régiókban és szakértő testületekben, ez a tanulmányi folyamat abban csúcspontot ért el, hogy egy különösen értékes és időszerű forrásmunkát produkáltak az egyházak számára, ezzel a címmel: „Szembenézve az AIDS-szel: kihívás és az egyházak felelőssége”. Egy nyilatkozat kiadására is sor került az AIDS-szel kapcsolatban, ezt forrásként a Központi Bizottság 1996-os ülése is elfogadta. Ennek a munkának részletezése folytatódik, amint az egyházak és hálózatok megvitatják, lefordítják, adaptálják és kritikával látják el az eddig közölt eredményeket. A Tanács munkája az egyház gyógyító szolgálatával kapcsolatban átfogó és tekintettel van a legkülönbözőbb kölcsönhatásra. Az egyházak ma kihívásnak látják, hogy forrásaik teljes terjedelmét rendelkezésre bocsássák az emberi nyomorúság és gyengeség számára, hiszen ez az Isten által kívánt teljes élet jelét szolgálja. Míg nem tűnik valószínűnek, hogy folytathatják ezt a programot ezen a területen, ugyanolyan stílusban, mint a múltban, az egyház gyógyító szolgálata, mint az egyházak missziói hivatásának lényeges dimenziója, kell, hogy folytatódjék, sőt a Tanács munkájának egyik fókusza kell, hogy legyen.

Évtized, amely az emberi méltóságot és igazságosságot erősítheti

23. 1988-ban indult az Egyházak Ökumenikus Dekádja, a nőekkel való szolidáris tárgyában. Ennek a tízéves szakasznak a szándéka az volt, hogy az egyházak

számára teret és időt biztosítson annak az elkötelezésnek tudatosítására, ami a nőkkel kapcsolatosan kifejezésre jutott az ökumenikus mozgalom kezdete óta, a konkrét cselekvésekig. Ennek a dekádának az érdeklődési köre széles volt és így irányt tudott mutatni az egyes egyházak problémáiban mind saját életükben, mind tágabb összefüggésben. A fókusz a helyi és nemzeti egyházakra esett annak érdekében, hogy minden egyház, sőt a világban minden gyülekezet igazán befogadó közösséggé váljék. Sajnálatra méltó, hogy az egyházak nem voltak olyan befogadóképesek, mint ahogyan reméltük. Azonban számos fontos jelét adták a látható szolidaritás-tevékenységeknek a project folyamán. Sőt, jelentős változásokról is tudunk tanúságot tenni az utolsó tíz évben. Míg minden változás, ami történt nem tulajdonítható ennek a dekádnak, alig férhet kétség ahhoz, hogy a dekád mégis hozzájárult ahhoz, hogy az egyházak cselekvésre kaptak impulzust. Kétségtelen tény, hogy az egyházak szerepe a nők növekvő részvállalásának változásával kapcsolatban minden területen és minden szinten, ami az egyházat és közösségi életet illeti, jelentős volt, beleértve a döntéshozást, a nőszövetségek újraaktivizálódását, amelyek most már társadalmi és gazdaságossági igazság kérdéseivel is foglalkoznak, növekvő módon felkeltette az érdeklődést a nők elleni erőszak kérdése és felvetődött hasonló kezdeményezések és cselekvések fontossága sok tageszében és társadalomban, mindezt valóban ez évtized tartalma kifejeződéseként tekinthetjük, amint az az egyházak életében és tanúságtételében megvalósult.

24. Fontos megjegyezni, hogy azok az ökumenikus csapatok, amelyek meglátogatták a tageszényházakat a dekád közepén, többek között a következő tényeket regisztrálták:

1. A nők szerte a világon ezt a dekádot úgy fogták fel mint lehetőséget, hogy egyre szervezettebb kapcsolat jöjjön létre, amely összeköti egymással az egyes országokban és szerte a világon ökumenikusan érdekelt nőtagokat. Több példát jelentettek a nők közötti globális szolidaritás növekvő érzékenységre.

2. A dekád közepén látogató nőcsoportok lehetőséget biztosítottak a nők számára, hogy beszéljék ki az őket mélyen érdeklő problémákat. Négy probléma különösen jelentős figyelemben részesült a látogatások folyamán:

a) Továbbra is fennállnak a falak a nők teljes részvétele előtt az egyházak életének minden területén.

b) A globális ökumenikus krízis teljes súllyal jelentkezik a nők életében is.

c) A nők ellen elkövetett erőszak és ennek egyre növekvő tudatosodása kell, hogy ezt a problémát az egyházak komolyabb és aktívabb figyelmébe ajánlják.

d) A rasszizmus és idegengyűlölet, amely szétszabdálja társadalmainkat hatással van a nők életére is.

3. A nőkkel kapcsolatos problémák gyakran elválasztó tényezőkké lettek, sőt szakadással fenyegették az ökumenikus mozgalom és egyházak közösségét is. Túlságosan gyakran, amikor a nők felemelték hangjukat, úgy néztek rájuk, mint akik konfrontálódni akarnak vagy maguknak akarják követelni a hatalmi pozíciókban lévő reprezentációt. A nők részvételével kapcsolatos leírások nyilvánvalóvá teszik az egyházban, hogy a nők ténylegesen erősebb, választ adó egyházra várnak és részvételre, befogadó közösségre számítanak.

25. A nők erre a dekádra úgy tekintettek, mint olyan térségre, amelyben az egyházak szeretettel fogadják hozzájárulásukat és a nőknek adott talentumokat. Kérdés marad azonban továbbra is, hogy az egyházak valóban meghallották ezt a jelentkezést? Az EVT hatalmas emberi és pénzügyi forrásokat mozgató meg a dekád projektjének idején. Kérdés, mit jelentett értékékként az egyházak számára és az ökumenikus mozgalom számára mindez? A dekád és az ökumenikus mozgalom kétségtelen nyereségei ellenére a nőket mégsem fogadták be teljesen, nem is integrálták az egyházak életének munkájában. Amit a dekád elért, az csupán egy hosszú folyamat kezdete lehet. Ez a világyűlés nyilatkozatot fog megvitatni a dekáddal kapcsolatban és bizonyosan fel fogja hívni az egyházak figyelmét, hogy erősödő módon vegyék figyelembe a dekád tanulságait és vegyék komolyan felelősségüket a jövőben.

Az integrált ifjúsági bekapcsolódásért

26. Az ifjúság integrációja és érdeklődése a Tanács életében és munkájában állandó trendnek tekinthető az ökumenikus mozgalom történetében. Az 5. Világyűlés adott hangot ennek az érdeklődésnek a következőt állítva: „Az ifjúsági munka bizonyára önálló jellegű, strukturálisan helyhez kötött, külön programot igényel, ugyanakkor kapcsolatban áll minden egyes munkaegységgel, hogy az ifjúság jelenlétét teljes mértékben érvényesítse az ökumenikus mozgalom életében⁵. Mivel az ifjúsági munka hivatala egy egységbe nyert elhelyezést, mandátuma biztosította, hogy az ifjúsági munka a Tanács programjában állandóan jelen legyen és ez a jelenlét le kellett, hogy győzze azt a kísértést, hogy az ifjúság ügyét úgy kezeljék, mint egy önálló sziget (on a separate island).

27. Az ún. „internship” program hídnak bizonyult az ifjúsági csapat (youth team) és a vendéglátó egység programja között, segített a különböző befogadó egységeknek, hogy felfedezzék és integrálják a fiatalok erőforrásait munkájukban, másfelől kiképezzék a fiatalokat, fejlesszék hozzáértésüket és ilyen módon tegyék őket helyi vagy nemzeti szinten ökumenikus közvetítőnek (catalyst).

Az evangélium és a kultúra tanulmányozása magába foglalta a szoros együttműködést és az egységeken keresztüli érdekeltséget az evangélium és kultúra csoportja és az ifjúsági csoport között, több mint két éves időszakban. Az ifjúságot integrálták ebbe a folyamatba, azáltal

a) hogy részt vettek nemzetközi tervezőcsoportban és két műhelyben, ami különösen az ifjúság közötti munkára szakosodott,

b) részt vettek az evangélium és kultúra tervezőcsoportjában, amely összekötötte a különböző ifjúsági eseményeket és az evangélium és kultúra általános folyamatait,

c) ifjúsági előkonferenciák tartásában való részvétel, amelyet pl. a Világmisszió és Evangélizáció Konferencia előzeteseként tartottak meg, ez a találkozási alkalom sok olyan fiataalt hozott össze, akik a konferencia folyamán maximális módon adták hozzájárulásukat.

28. A közeli múlt megmutatta, hogy bármikor, amikor az ifjúsági csapat más csoportokkal munkálkodott együtt (nők, PCR, ECOS, CCIA), ez az élmény mindenki számára jelentősnek bizonyult és tiszteletet vívott ki. Különös

hivatkozással kell lennünk ebben a tekintetben a Hit és Egyházszervezet munkájára az ún. „fiatal teológusokkal”, ez egy olyan kapcsolatot hozott létre, amit a következő esztendőkből is pártolni kell. A Canberrai Ajánlást követve a Tanács arra szánja el magát, hogy a Tanács teljes munkájában integrálja ezután a fiatalság perspektíváit. Az egyes egységek munkájának kritikai értékelésekor kiderült, hogy ezt a mandátumot nem alkalmazták teljes mértékben, kivéve a 3.sz. egységet, ami egyúttal az ifjúsági hivatal adminisztratív otthona. *Ezt az anomáliát helyre kellene hozni a jövőben, hogy képessé tegyünk az ifjúságot, hadd gazdagítsák az ökumenikus mozgalmat teljes mértékben.* Szükséges, hogy a Tanács ezt a felelősséget komolyan vegye, ha azt akarja, hogy az egyházakban az új nemzedékben is ökumenikus lelkületű és elkötelezett fiatalok legyenek. Szükségünk van együtt dolgozni az ifjúsággal azért is, hogy új hivatásokat nyerjünk. Csak az ifjúság ökumenikus utazásunkba való integrálása által tudunk egy kreatív és tartalmas együttműködést létrehozni, amely hidat ver majd az ifjúság elvárásaihoz, amelyekben új ökumenikus vízió tűnhet fel.

Fenntartható teremtettség – fenntartható társadalom által

29. A Canberrai Világgyűlés jellemzője volt az az új felismerés, hogy *Isten teremtett világa szenved.* A Szülői Világgyűlés az igazságosság, béke és a teremtés integritása témával 1990-ben már felhívta az egyházakat az Isten teremtett világával való megújítandó kapcsolatra. Az ún. *Earth Summit*, Rio de Janeiróban reményt keltett, hogy fenntartható fejlődés képes nemzetközi kooperációt támogatni és az emberiségnek ebben az irányzatot mutatni. Az ENSZ által szerkesztett *Earth Summit Review* az elmúlt évben azonban beszámolt a haladás hiányáról, bemutatva a szegénység, a kizsákmányolás, a környezetszennyezés problémáit. A globális környezet állapota nem javult 1992 óta, sőt inkább úgy jellemezhető, hogy a mérgező szennyeződés szintje növekedett, az üvegház-hatás kibocsátásai állandó veszteséget jelentenek, még mindig használnak fel nem újítható nyersanyagot, világosan elfogadhatatlan szinteken. A *biotechnikai és génmanipulációs új fejlemények új dimenziót adnak az Isten teremtésének ügyében.* Új piacok nyílnak meg nemzetek feletti szervezetek számára és biotechnikai problémák szerepelnek a nemzetközi kereskedelem tárgyalásainak és egyezményeinek napirendjén, ezek a tevékenységek gyakran veszélyeztetik a farmerek és a bennszülött népek jogait. Világos, hogy a globalizációs kapcsolatrendszer és kereskedelem az emberi fejlődés és környezet szempontjából döntő fontosságú probléma, amely véget vethet (keresztül vághatja) a fenntarthatóságot és minden kísérletünket, amely arra irányul, hogy előmozdítsa az igazságos és életben tartható közösségeket.

30. A Tanács munkája az élet teológiájával és a klimatikus változásokkal kapcsolatosan attól az értelmezésünktől függött, hogy *van kapcsolat* (láncszem) az Isten teremtésének fenntarthatósága és az igazságos és életben tartható társadalom kérdése között. Az egyházak és a keresztény egyének fontos szerepet játszhatnak e kapcsolat ápolásában, amikor Isten ajándékaként ünneplik az életet

és újra felfedezik azt a gazdag hitet, amely a felelős sáfárságot hangsúlyozza. Azok a leckék, amelyeket meg kellett tanulnunk Canberra és Harare között, summázást nyertek az EVT delegációjának nyilatkozatában, amit az *ENSZ Fenntartható Fejlődés Bizottsága* 5. ülésére nyújtott be 1997-ben. „Munkánkban mi rendszeresen kérdés tárgyává tesszük „a fenntartható fejlődés” kifejezését. Vízióink egy igazságos és morális gazdasági rendszerről azt a felelősséget helyezi ránk, hogy olyan gazdasági rendszereket építsünk és támogassunk, amelyek az embereket és a környezetet helyezik előtérbe. Mi azért beszélünk egyre fokozódó módon az életben tartható közösségről, mert ez magában foglalja az egyenlő kapcsolattartást és ápolást az emberiség családján belül, az emberi és az ökológiai közösség többi része között, más szavakkal, az igazságosság szerepét az Isten egész teremtett világán belül”⁶. Ténylegesen az ökumenikus Föld víziója ez, amikor a Tanács kezdte felfedezni az élet teológiáját, amelynek programja eleven hozzájárulás lehet a földön lévő élet jövőjéhez (Theology of Life Programme can become a vital contribution to the future of life on earth).

Az igazságosság és béke legyőzi az erőszakot

31. *A hidegháború vége önmagában még nem jelentette, hogy vége van a háborúknak.* A tradicionális háborúkat az államok között nagyrészt az államokon belüli háborúk váltották fel, a globális bizonytalanság fő forrásaként, időben hosszútávú, de alacsonyabb intenzitású háborúk ezek. Ezek az erőszakos konfliktusok gyakran keserű etnikai és vallási megosztottságon alapulnak. Az erőszak ugyancsak elmozdult a csatákról az utcákba, a közösségekbe, otthonainkba, családjainkba. Az erőszak nem új az emberiség számára. Ami igazán új a mi századunkban, az erőszaknak a természete és irányultsága. Szerte a világon az emberek szenvednek a strukturális erőszaktól. Az erőszak ma behatol az élet minden szektorába, beleértve a teremtettséget is. Az erőszak használata beágyazódik globális kultúránkba. A 20. századot jellemzi az erőszak kultúrájának ez az elterjedése. Az embereket inkább köti össze politikai és társadalmi határokon keresztül a félelem és az erőszak közös élménye, mint a kölcsönös reménység és vágyakozás.

32. *Az egyházak válasza az erőszak kérdésére az EVT keretein belül már a kezdetek óta megtalálható.* Nyilvánvaló ez első világgyűlésünk nyilatkozatában: „A háború mint viták megoldásának módszere összeférhetetlen a mi Urunk Jézus Krisztus tanításával és példaadásával. Az, amit a háború jelent a mi jelenlegi nemzetközi életünkben, az egyszerűen bűn Isten ellen és az ember lealacsonyítása”⁷. Mindig élt az a remény, hogy az egyházak egységben növekedésével együtt a vallás megszűnik a háború tényezőjévé lenni. Ezért erős egységet építeni döntő kihívást jelent az ökumenikus mozgalom számára. 1994-ben a Központi Bizottság programot hozott létre ilyen címmel: *POV = Program to Overcome Violence.* Ennek a programnak célja az volt, hogy kihívást intézzon az erőszak globális kultúrájával szemben és átforgassa azt az igazságos béke kultúrájává. Ez bátor lépés volt az ökumenikus mozgalom történetében.

33. Az igazságosság, béke és teremtettség konciliáris folyamata keretet nyújtott, amelyen belül a POV (Prog-

ram az Erőszak Legyőzésére) megfogalmazódott. Szöul úgy látta „a cselekedetek koncentrációja az igazságosság, béke, teremtettség integrációja megőrzésének szövetségéhez az aktív erőszakmentesség kultúrájára elkötelezettség, ami az élet előmozdítását jelenti és nem egyszerűen visszalépés az erőszak és elnyomás helyzetéből, hanem egy olyan mód, amely az igazságosságért és felszabadításért dolgozik”. A POV a következő felismerésekre épült, melyek az elmúlt ötven év alatt fejlődtek ki: a) A béke és igazságosság elválaszthatatlanul kapcsolódik egymáshoz. b) A nukleáris fenyegetettség helyzetében a háborút már nem lehet tovább úgy tekinteni, mint az államok közötti politikai és konfliktus megoldás legitim eszközét. c) Hívásunknak tartjuk, hogy minden lehető eszközt megragadjunk, amivel az igazságosságot megteremtjük, a békét elérjük, és a konfliktusokat megoldjuk aktív erőszakmentességgel.

34. Hogy a POV-nek még élesebb fókuszát adjuk, a Központi Bizottság 1996-ban egy programot tett közzé ilyen címen: „Béke a városoknak – kampány”. Ez a kampány ugart tört az EVT számára. Aktív partneri viszonyt hozott létre különböző csoportokkal (keresztény, vallásközi és szekuláris csoportokkal), amelyek eddig nem voltak részei az ökumenikus mozgalomnak, de elkötelezettjei voltak a béke építése aktivitásának és az erőszak korlátozásának és legyőzésének. Míg sok ember még mindig a fatalizmusnak és rezignációnak a hatalma alatt áll, mások a problémák megoldása terén az erőszaknak is helyt adnak és nem látnak menekülési lehetőséget az erőszak kultúrájából, addig ez a kampány a reménység jele lett, egy olyan reménységé, amely nem szavakon alapszik, hanem az emberi közösségek élő példájában gyökerezik. Az erőszak mindent átható jelenlétével szemben, ami az emberi társadalmak életében jelentkezik, tudva a Tanács korlátozott forrásait, a POV kétségtelenül a legambiciózusabb vállalkozása marad az EVT-nek a jövő időszakban is.

Együtt az elosztásban és cselekvésben

35. Vezető szerepet játszott az elmúlt négy évtizedben a *szerepeltétel* (diakónia) teológiai megfontolásaiban, hogy összeköttesben van a hit és a szervezet, valamint a misszió és evangélizációs érdekeltség. Azok a radikális változások, amelyek az egyházak és társadalmak életében végbementek, és új realitásokként jelentkeztek, vezették a Tanácsot a diakónia dolgában a holisztikus és integrált megközelítéshez. A diakóniának természete és célja újra fogalmazódott és új modelleket és módszereket fejlesztettek ki. Az utolsó időszakot jellemzi az a jelentős fejlődés, ami a Tanács teológiájában és a diakónia gyakorlatában megnyilvánult:

1) *Az egyházak közötti segélymunkától az együttes elosztásig és cselekedetig*

36. *A források megosztása nem csupán új neve a diakóniának.* Ez nagyobb változást jelöl az adakozó és elfogadó modelljétől – a partnerek modelljéig (from the model of donor and receiver – to partners). Ténylegesen a *partnerség* maradt a Tanács kezdeményezéseinek és programozott cselekedeteinek szíve, beleértve ebbe a diakónia egész területét. A 4.sz. egységet állandóan és gondosan újra felülvizsgálták és modernizálták, amikor

resource sharing-nek nevezték, mind intézményes, mind funkcionális tekintetben és összefüggéseiben. A kerekasztal-rendszer is újra megerősítést nyert az ökumenikus hálózatnak mint fontos mechanizmusnak a létrehozásával. Kétségtelenül vannak esetek, amikor ez a rendszer nem működött jól, de az egészet tekintve a kerekasztal rendszer olyan ökumenikus találkozóhelyet létesített, ahol közös véleménynyilvánítás, analízis, közös döntés és közös elszámoltatás vált lehetségessé. Ugyanilyen módon a regionális csoportok minden évben találkoztak, hogy platformot teremtsenek a partnerek számára régió belül, és hogy együtt határozzák meg a prioritásokat és az ökumenikus diakónia stratégiáját. Ezek a csoportok formálisan dialógus kezdeményezők voltak a partnerek között, megosztván problémájukat is.

37. Ebben az időszakban, ami mögöttünk van, a *Tanács igyekezett elemezni kritikus módon a vészhelyzetekre adott ökumenikus válaszok minőségét.* A vészhelyzet jellegét kiszélesítették, hogy megfelelő legyen a segítségnyújtásra, az áldozatok számára, akik a hosszútávú igazságosságért folytatott küzdelem legyőzöttjei voltak. Ez a cél vezette a Tanács diakóniáját a ruandai és jugoszláviai valóban bonyolult helyzetekben egy átfogó ökumenikus válasza, konkrét példákön keresztül a bonyolult vészhelyzetek közepette. Ezekből a helyzetekből megtanultuk, hogy egy integrált és átfogó megközelítés nem jelentheti azt, hogy mindenki mindent csinál. Azt jelenti ez, hogy nekünk szükségünk van egy részletesen kidolgozott lelkiismeretes koordinációra, amely képessé teszi mindazokat, akik részt vesznek az ügyben, hogy saját szerepüket töltsék be. Egy ilyen magasszintű koordináció elérésével a nagy belső vezetés mögött sikerült elérni egy új Genf-központú vészhelyzet megfelelő megválaszolására alkotott csapatot a következő néven: *Action By Churches Together* (Az egyházak együttes cselekvése, ACT). Az ACT közösen tartozik az EVT-hez és a Lutheránus Világszövetség segélyszolgálatához. Az ACT a partnerségben együttműködés kifejeződése. Sok egyház és ökumenikus partner jó modellnek tekinti ezt a közös vállalkozásra.

2) *Sokdimenziójú és sokközpontú diakónia felé*

38. Együtt az elosztásban és cselekedetben azt jelenti, hogy következetesen és szervezeten, célra törekvő módon a kapacitásokat építve és a helyi szinten is segítséget nyújtva végezzük feladatainkat. Ez a kísérő szolgálat integrált részévé vált a Tanács diakóniájának, amit együtt az elosztásban és cselekedetben névvel illetünk. Nők, gyermekek, eladósodottak, gyökértelessé váltak és peremre kerültek lettek célcsoportjai az ilyen típusú diakóniai szolgálatnak. A Központi Bizottság elfogadta az új programteremtő nyilatkozatot a gyökértelessé vált emberek számára 1995 szeptemberében. Ez a nyilatkozat elfogadta azt a közös helyzetet, amivel szembe kell nézniük a menekülteknek, az elvándorlóknak, a hontalannoknak. Egyúttal ösztönzi az egyházakat, hogy tegyék sajátjukká és szokják meg az új és bonyolult helyzeteket, amelyek arra kényszerítik az embereket, hogy egy ilyen helyzetet vállaljanak és vegyék figyelembe újra azokat a bibliai fogalmakat, amelyek hangsúlyozzák az olyan értékeket, mint a vendéglátás, a befogadás, a tisztelet a közöttünk lévő idegenek iránt. A Központi Bizottság ugyancsak felhívta az egyházakat, hogy az 1997-

es évet tekintsék az egyházak gyökértelessé vált emberekkel való szolidaritás ökumenikus esztendejének.

39. 1996-ban a Központi Bizottság elhatározta, hogy folytatja *védőügyvédi munkájának támogatását* és egy hálózat kiépítését a gyermekek jogainak érdekében, közvetlen kapcsolattal a világ gyermekszervezeteivel. Az EVT nem tervezte, hogy hozzájárul több segéllyel a gyermek áldozatokhoz, mivel világszerte sok olyan szervezet működik, amely ugyanezt a célt szolgálja. A Tanács szerepe ismét a hálózat felállítása volt, hogy a tagedyházakat képessé tegye erre a munkára helyi alapon, de globális összefüggésekben.

A szegénység gyökérokainak egyike az adósságteher. 1997-ben ez a probléma készítette a Központi Bizottságot, hogy felhívja tagedyházait, vegyenek részt erőteljesebben az adósságok eltörlése kampányában. A Tanács érdeklősége az adósság-kérdésben abból a felismerésből fakadt, hogy egyre több ember kerül peremhelyeztetbe és válik kirekesztetté, mivel az adósságok visszafizetése tönkreteszi a nemzeti infrastruktúránkat. Ez a világgyűlés meg fogja tárgyalni az adósság kérdését és nyilatkozatot fog hozni ebben az idevágó ügyben.

Kapcsolatok a Római Katolikus Egyházzal

40. A Tanács és a Római Katolikus Egyház folyamatosan építik ökumenikus kapcsolataikat és együttműködésüket, és újra megerősítették az egy ökumenikus mozgalomban való részvételüket. Az *Ut Unum Sint* pápai enciklika hangsúlyozza a Római Katolikus Egyház „visszavonhatatlan elszántságát” az ökumenikus mozgalom iránt, mint ami életének és munkájának szerves része. Ezt az enciklikát úgy kell tekinteni mint mérföldkövet az ökumenikus mozgalom közelmúlt történetében. A dialógus kulcsszó körül strukturálódik, az enciklika megígéri és bátorítja a dialógus folyamatosságát és elmélyítését, amelyet csak úgy lehet érteni, mint a lelkiismeret dialógusát és a megtérés dialógusát. Különösen jelentős az EVT és az ökumenikus mozgalom számára, hogy az *enciklika kiemeli a Hit és Egyházszervezet munkájának jelentőségét* és elismeri, hogy Róma püspökének egységsszolgálatát nehézséget jelent a legtöbb keresztény számára. Ugyanakkor meghívja az egyház vezetőit és teológusait, hogy türelmes dialógust folytassanak e szükséges szolgálat gyakorlásának ügyében. Az enciklikával együtt két másik tekintélyes dokumentum fejezte ki a teológiai alapokat és a pásztori útmutatásokat a Római Katolikus Egyház ökumenikus részvételével kapcsolatban és más egyházakkal való viszonyulásában, valamint az ökumenikus szervezetekkel folytatott viszonyban. Ezek a dokumentumok: az 1993-ban kiadott *Direktórium*, az ökumenizmus elveinek és normáinak alkalmazása címen és a másik, *ökumenikus dimenzió azok számára, akik a lelkipásztori munkában dolgoznak* (1997). Noha ezek a dokumentumok a Római Katolikus Egyház belső ökumenikus életét szövegezik meg, potenciális tartalmuk túllép a Római katolikus Egyházon. Inspirációs források lehetnek az egész ökumenikus közösség számára. Az egyik legjelentősebb válasz a CUV dokumentumunkra Az Egyház Egységét Előmozdító Főpapi Tanács válasza volt a Római Katolikus Egyház egésze nevében. Ez a válasz megerősíti az *Ut Unum Sint* pápai

enciklika megvilágításában, az ökumenizmus közös alapját, amely az *egy ökumenikus mozgalomra* épül, valamint azt a közös víziót, amely együtt tartja az egyházak hitét, életét és tanúságtételét, továbbá a közös elhívást, amely a valódi, de még tökéletlen koinonia az egyházak között. A záró megjegyzések e válaszban kiemelik a közös út élményeit csakúgy, mint azokat a gyümölcsöket, amelyek a Római Katolikus Egyház és az EVT együttes munkájának eredményei: „A Római Katolikus Egyház ökumenikus értelmezése és elszántsága általában koherens az EVT tagedyházainak és magának az EVT-nek jelenlegi álláspontjával, amint az kifejezésre jutott az ajánlott vízió-nyilatkozatban.

41. Ezen a pozitív fejlődéseket mutató háttérrel és az egyértelmű elhatározással, hogy konstruktív dialógust folytatnak, a közös munkabizottság 7. beszámolóját nyújtotta be, mint ami a gyümölcsöző kapcsolatokról ad jelentést a Római Katolikus Egyház és az EVT között. Mivel az együttműködés különböző formái a Római Katolikus Egyház és az EVT között, valamint az egy ökumenikus mozgalom szélesebb perspektívái szerepelnek a jelentésben, a közös munkabizottság előterjesztett további megfontolásokat három tanulmányi dokumentummal kapcsolatban, amelyek különösen fontosak a jelen ökumenikus tárgyalásokat illetően: a) *Ökumenikus alakzatok*, ökumenikus megfontolások és javaslatok. b) A prozelitizmus kihívása és felhívás közös bizonyoságtételre. c) *Ökumenikus dialógus erkölcsi kérdésekről*, a közös bizonyoságtétel vagy a különbségek potenciális forrásai.

42. Együttműködésünk a Római Katolikus Egyházzal, a Hit és Egyházszervezet Bizottságban és más testületekben jelentősen kibővültek az elmúlt hét esztendőben. Számos probléma maradt, amelyeket mélyebben és átfogóbban kell megtárgyalni, mint például a dialógus természete, célja és módszerei, a tekintély természete és struktúrája, a tanító tekintély az egyházban, az egyház mint helyi egyház és univerzális egyház és a kettő kapcsolata, regionális és nemzeti ökumenikus eszközök fontossága, stb. Erősen hiszem, hogy amint mi egy különösen jelentős korszakra készülünk az EVT életében, amely alapvető kérdéseket vet fel számos ökumenikus partnerrel, nem utolsósorban az ortodox egyházakkal, amint az a napirendünkön most szerepel, ugyancsak fontos kérdések kerülnek elő a megelőző beszélgetések tapasztalatai alapján a közös munkabizottság keretében, továbbá megtaláljuk a módját a Római Katolikus Egyházzal, hogy még megfelelőbb módon mélyítsük és tárgyítsuk az együttműködés területét.

Pénzügyi stabilitás felé

43. Az elmúlt hét esztendőben a Tanácsnak nehéz pénzügyi problémái voltak. Ténylegesen a közelmúlt változásai, a gazdasági környezetben, az Európában tapasztalható recesszió, a globalizáció és piac-liberalizációs trendek mélyen érintették azokat a pénzügyi összefüggéseket, amelyekben a Tanácsnak dolgoznia kell manapság. Nem csupán a tradicionális bevételi források csökkentek drámaian, hanem azok az új regulációk, amelyek a non-profit szervezeteket érintik, a restriktív alapítvány kondíciók, az egyre növekvő beszámolási kötelezettségek mind hozzájárultak az egyre nehezebb munkakörülményekhez a

Tanácsban belül és a stábnál. A Tanács értesítést kapott a tradicionális északi és nyugat-európai partnerektől, hogy a múltban megszokott pénzügyi támogatásuk tovább nem tartható. Erre a helyzetre válaszként és Pénzügyi Bizottságunk bejelentései alapján a Tanácsnak koncentrálnia kell különösen két területen: először növelnie kell beruházásait, a valóságos tulajdon felmérését, hogy milyen módon csökkentse a tradicionális partnerektől jövő külső segítségtől való függőségét, ezek nagyrészt ugyanolyan pénzügyi kényszerhelyzetben vannak, mint a Tanács önmaga. Másodszor, különböztetni kell bevételei tekintetében a földrajzi források szerint, aktívan kell keresni azoknak a kapcsolatoknak megerősítését, amelyek régóta ökumenikus partnerek voltak Észak-Amerikában, ugyanakkor fel kell deríteni a bevételek magasabb szintjének lehetőségét a távol-kelet egyházaitól és más partnerektől. Harmadsorban: a múlt tapasztalata megmutatta, hogy a Tanács döntéshozó ciklusait rövidíteni kell és kiadási szintjét a bejövő hozzájárulásokhoz kell igazítani a jelenleg érvényes alapon, így változtatás kívánatos finánciális tervezésében, figyelve a fejleményekre és keresve a módszereket.

44. Mindezekben a törekvésekben a *tagegyházak pénzügyi hozzájárulása marad az alapvető tényező*. Ehhez járul a tagság kötelezettsége, a tagegyházak sürgetése, hogy a hozzájárulásokat teljesítsék a Tanács programjában szereplő munkát illetően, máskülönben a Tanács nem lesz képes pénzügyi stabilitását visszanyerni a közeljövőben. Spirituális, intellektuális és emberi források kétségtelenül lényegesek az ökumenikus mozgalom előrehaladása vonatkozásában. Azt hiszem azonban, hogy a materiális források éppen ilyen mértékben fontosak, és ezek is nagymértékben meg fogják határozni az ökumenizmus jövőbeli pályáját. Tény, hogy az ökumenikus munka pénzügyi aspektusát szigorúan figyelembe kell venni. Nem tudunk semmilyen konkrét lépést előre tenni ökumenikus útonk adományozók nélkül, akik partnereink, akik támogatják munkánkat, akik együtt dolgoznak velünk és kísérik bennünket annak a vízióknak kimunkálásában, ami az ökumenikus mozgalommal kapcsolatos.

45. Ezek csupán néhány reflektorsugarat jelentettek a Tanács ökumenikus munkájának hatalmas és bonyolult területére. Felesleges talán mondani, hogy a tényleges munka, amit megtettünk abban az időszakban, ami Canberrától Hararéig terjed, messze túllép azon, amit ezen a néhány oldalon vázoltam. Szeretném zárni beszámolómnak ezt a részét néhány megjegyzéssel:

1) A Tanács programjai és tevékenysége kell, hogy kapcsolatban legyen az ún. alapvető funkciókkal, amelyeket *Alkotmányunk* megadott, nevezetesen a látható egység céljaival, a közös bizonyágtétellel, a misszióval és diakóniával. Mindezeknek relevánsoknak kell lenni az egyházak elvárásaival és szükségleteivel. A Tanácsnak újra kell szerveznie program-szerű munkáját racionális alapon. Továbbá a program-prioritások összefüggéseit (interconnectedness) újra fel kell erősíteni. Kötelezettségünk és vízióknak új metodológiát és stílust kíván és biztosít a Tanács munkája számára. Azonban a további törekvéseinknek a megszokott vonalakon kell haladnia.

2) A belső összefüggések figyelembevétele arra indítja a Tanácsot, hogy *nagyobb koherenciával és intenzitással végezze a maga munkáját*. Ténylegesen szigorúan kell tartani magunkat egy holisztikus megközelítés

módhoz, amely minden program-szerű tevékenységünk szempontjait jellemzi a Tanácsban. Véleményem szerint jelentős haladást értünk el és sok tapasztalatot gyűjtöttünk ebben a tekintetben, mégis van mit tenni a jövőben. A Tanács programja kell, hogy serkentse a kapcsolatokat és a tényleges részvételt. Különben üres rutinmunkává lesz aktivitásaink sora. Azt hiszem, hogy a Tanács munkájának életes dimenziója sokkal inkább kell, hogy érvényre jusson Harare után. Tény, hogy a CUV dokumentum jelentős figyelmet fordít ezekre a kérdésekre, hangsúlyozván az egyházak aktív participációját, a nemzeti, a regionális egyháztanácsok munkájának jelentőségét az EVT-ben.

46. Az Egyházak Világtanácsa nem élhet az egyházak nélkül. Hatékonyan kell válaszolnia az egyházak prioritást jelentő szükségereire és változó körülményeikre. Ez marad mindig a Tanács nagy kihívása. Ezért az EVT úgy tekinti magát, hogy egy állandó segítő folyamatban áll az ökumenikus bizonyágtételben, mindig meghatározza a prioritásait, képes magát újrastrukturálni és újra meghatározni vízióit abban a közösségben, amelyben a helyi egyházakkal kapcsolatban él. A CUV dokumentum folyamata ennek az érdekeltségnek konkrét kifejeződése és elkötelezése. Ebben az értelemben és ilyen perspektívában kísérek meg most beszámolni az EVT ötvenéves jubileuma alkalmával munkánk tartalmáról és az emberi jogok deklarációjáról, ahogy az a Tanács önértelmezését és hivatását meghatározza abban az időben, ami a következő millenium felé tart.

II. Az Egyházak Világtanácsa 50. évfordulója

(Alkalom önkritikára és új elkötelezésre)

47. Ötven esztendővel ezelőtt az emberi történelem egy kritikus pontján az egyházak egy csoportja szövetséget kötött, elhatározván magukat, hogy együtt tesznek bizonyágot és együtt küzdenek az egyház egységéért. Így szóltak: „Krisztus hozott ide bennünket Amszterdamba. Egyek vagyunk abban, hogy Istenünknek és Üdvözítőnknek ismerjük el Őt. Egmástól megosztottak vagyunk, nem csupán a hit dolgaiban, az egyházszervezet és tradíció ügyében, hanem nemzeti, osztályi és faji büszkeségünk miatt is. Krisztus azonban sajátjává tett bennünket és Ő nincs megosztva. *Ha Őt keressük, egymásra is rátalálunk*. Itt Amszterdamban ismét elköteleztük magunkat, hogy hozzá tartozunk és egymással szövetséget kötöttünk, megalapítván az Egyházak Világtanácsát. Együtt akarunk maradni”.

48. *Ötven év óta együtt utazunk az ökumenikus hajón*. Sok viharral néztünk szembe. Átéltük a hideg- és melegháború borzalmait, szembenállás és félelem, bizonytalanság és feszültségek váltak együttlétünk részeivé. Egyik próbatétel sem volt azonban elég erős, hogy ökumenikus hajónkat eltérítse. Együtt haladtunk tovább. Utazásunk a martyria egyike volt. Oly sok ember, férfi és nő, fiatal és öreg áldozta életét azokért az ügyekért, amelyek integráns részei ökumenikus vízióknak. Ebben az ökumenikus zárandoklatban minden egyes nemzedék saját nyelvét beszélte, saját látásait tette közzé, érdeklődésének hangot adott, kihívásait nyilvánossá tette és ökumenikus vízióját saját felismerése és megértése szerint fejezte ki (artikulálta).

49. Valóban hűségesek voltunk ahhoz a vízióhoz, amit az EVT első világyűlésének üzenete megfogalmazott? Amikor most visszafelé tekintünk, sok okunk van az örövezésre és sok okunk arra, hogy bűnbánatot tartunk. A Tanács jubileuma alkalom az önvizsgálatra. Mi az, amit mondani tudunk, a felelősség, elszámoltatás és alázatosság szellemében az EVT történetének ezen a döntő fordulópontján? Mi az, amit rábízunk a következő nemzedékre? Ez az az idő, ami visszatekintésre, körültekintésre és előretekintésre való, önkritikus kifejezéssel. Hadd húzzak alá néhány megjegyzést tömören:

a) A Tanács az egyházak részére összefüggést mutatott és lehetőséget adott, hogy átlépjének saját nemzeti, etnikai, kulturális, teológiai és politikai megosztottságukon és érezhető kifejezését adhassák az együttlét lelkületének. A bizalmatlanságot, az elidegenedést, a félreértést, a közeledést, a kölcsönös bizalom és a jobb megértés váltotta fel.

b) Az EVT olyan közösséggé vált, ahol az egyházak egymást támogatták, kihívásokat adtak egymásnak és korigálták is egymást a kölcsönös felelősség és számunkra lelkületével. Ebben a közösségben az egyházak megtapasztalhatták örökségül nyert kapcsolatukat egymással, kifejezték saját önazonosságukat és felfedezték különbségeiket is, mialatt állandóan, határozottan megmaradtak ökumenikus víziójuk megközelítésében.

c) A Tanács az egyházak olyan közössége lett, ahol a tagegyházak együtt gondolkodtak és cselekedtek, imádkoztak és osztották meg lelki és anyagi forrásaikat. Az ajándékozás és elfogadás koncepciói és módszerei, amelyek az EVT korai időszakában uralkodtak, ökumenikus lelkületté nőttek ki magukat folyamatosan és az ökumenikus közösség kiterjesztésévé, végülis *valóságos partneri kapcsolattá* alakult. A Tanács kihívással élt az egyházak felé, hogy dolgozzanak együtt és növekedjenek együtt a teljes és látható egység irányába.

50. Most az a döntő kérdés vetődik fel, hová megyünk innen? Az EVT eszköz és nem öncél. Szolgálja az egyházakat közös feladatuk végzésében, hogy eljuttassák az evangéliumot a világba, és hogy közös hivatásuk közben együtt növekedjenek az engedelmisségben Jézus Krisztus parancsa szerint. Az EVT fogantatása óta így definiálta önmagát: „Az egyházak tanácsa és nem az egy osztatlan egyház Tanácsa és mint ilyen szükséghelyzetben megoldást reprezentál csupán, egy állomás az úton”¹⁰. Ez is marad. Az ökumenikus zárandokút folytatódik minden haladásával és visszalépésével, eredményeivel és kudarcaival. Folytatódik megújult hittel, reménységgel és vízióval. Megmásíthatatlan és visszafordíthatatlan. Nem tudja megkímélni magát a zsákutcák és ismeretlen célok kockázataitól. Életét és bizonyoságtételét az ökumenikus vízió határozza meg és vezeti. Mivel ez életbevágóan fontos ügy, ezért az úton meg-megállunk minden útjelzőnél, hogy megtudjuk, jó úton haladunk-e előre, biztonságban.

1. Az Egyházak Világtanácsa közös értelmezése és víziója (CUV):

Az ökumenikus vízió új meghatározási folyamata és újratájékoztatója

51. 1948-ban, amikor az Egyházak Világtanácsa megalakult, a világ szörnyű bizonytalanságokkal és mély

aggodalmakkal nézett szembe. 1998-ban sem vagyunk jobb helyzetben. Óriási változások és felfordulások történnek az emberi társadalmak csaknem minden szférájában, és ezek bejutnak az egyház belső életébe, az egyházak közötti életbe, az egyház és világ kapcsolatába, valamint a Tanács életébe és bizonyoságtételébe is. Krízis mindig volt az EVT-nél. Ez az amit én így hívok: a növekedés krízise, amely arra készíti a Tanácsot, hogy előre nézzen és előre mozduljon. Ebben a pillanatban azonban a Tanácsot komolyabban állítják kérdés elé, mint bármikor ezelőtt. Ötven év együttlét után még mindig az a szándékunk, amivel indultunk Amszterdamban, hogy együtt akarunk maradni, vagy amit Evanstonban kijelentettünk, hogy együtt akarunk továbbhaladni? Ezzel az égető kérdéssel birkóztunk egész úton Canberrától Hararéig. A tagegyházak és a világ változó realitásai egyaránt kihívást jelentettek, végülis megérkeztek arra a kritikus helyzetre és folyamatra, amikor meg kell értenünk, kik vagyunk mi mint Tanács. Mi az a különleges természetünk és valódi hivatásunk? Mi az a közös ökumenikus vízió, ami kell, hogy vezessen bennünket? A CUV dokumentum szerinti folyamat az, hogy ezeket a helyénvaló, idevágó problémákat célozzuk meg együtt a tagegyházakkal és ökumenikus partnereinkkel.

52. *A CUV dokumentum megkívánja, hogy a világyűlés napirendje középpontba helyezze.* Fontos, hogy erre a folyamatra helyes perspektívában tekintsünk és komolyan vegyük figyelembe az új fejleményeket, a felvetődő érdekeket, realitásokat, a változó ökumenikus paradigmákat az egyházak életében általában és az ökumenikus mozgalomban különösen. Ezen a ponton néhány új megjegyzést kívánok tenni:

a) *Az intézményes ökumenizmus krízisben van.* Tanúi vagyunk a népi ökumenizmus jelentős feltörésének különböző formában és a világ különböző részein. Több alkotmányos elemünk szertefoszlott az ökumenikus mozgalom intézményes kifejeződésével kapcsolatban. Az emberek, különösen pedig az ifjúság nem kíván strukturák foglya lenni. Alkotmányos rendszerek mögé, módszertanok, gyűlési folyamatok és ágendák mögé kívánnak menni. Olyan friss levegőre vágynak, amiben lélegzetet lehet venni, tágabb térségre, ahol élni lehet és ahol kifejezhetik ökumenikus érdekltségüket. Új összefüggéseket és lehetőségeket teremtenek, hogy összejöhessenek. Erősen hiszem, hogy az ökumenikus mozgalom jövője az elkötelezett és fantáziadús ifjúságé, nem pedig a strukturáké és tervezett programoké. Ha az egyházak az újra birtokba vett ökumenikus mozgalmat és az újra artikulált tiszta víziót, amit az ökumenikus mozgalom népe életszerűnek tart, nem veszi figyelembe, vitalitását és célja értelmét veszti.

b) *Az ökumenikus prioritások megváltoztak.* Az előző esztendőben a Tanács főleg teológiai és tanítási problémákkal volt elfoglalva. Uppsala után különös hangsúly esett azokra az érdeklődési területekre, amelyek az emberi élet társadalmi, gazdasági és politikai szféráiból jöttek. A jelenlegi ökumenikus helyzet reális értékelése két alapvető valóság felé fordul: először azok a problémák, amelyek az egységgel kapcsolatosak és megkérdőjelezik, hogy lehet-e továbbra is külön kezelni ezeket a kérdéseket a társadalmi relációtól, ezeket úgy kell látnunk a maguk dinamikus formájában, hogy elválasztha-

tatlanok attól a kapcsolatrendszerétől, amiben minden mindennel összefügg. Az elmúlt évtizedben erre az ismeretre jutottunk és ezen kell folyamatosan tovább építkoznünk. Másodsorban nagyon valószínű, hogy morális és etikai problémák egyre növekvő fontosságot jelentenek majd az elkövetkezendő esztendőök ökumenikus vitáiban. Az egyházaknak fel kell készülniük erre és olyan módszereket kell kifejlesztelniük, amelyekkel ezeket a problémákat kezelni lehet, valóságosan, lelkipásztori megközelítésben, ökumenikus lelkületben, tiszteletben egymás kulturális etosza és meggyőződése iránt.

c) *Új egyházi helyzettel állunk szemben.* Sok régióban és felekezeti családban az intézményes egyháztagság és a társadalomban elfoglalt helyzet csökkenőben van. Emberek elhagyják az intézményes egyházakat, mert azt hiszik, hogy ezek az egyházak már nem képesek lépést tartani a változó realitásokkal az azoknak megfelelő módon. Afrikában és Ázsiában csakúgy, mint az ún. bennszülött népeknél a keresztények újra felfedezik keresztény hitüket saját kultúrájuk talaján. Kelet-Európában és az egykori Szovjetunió országaiban a kommunizmus bukása után és az istentiszteleti élet szabadságának helyreállításával az egyházak keresik azokat a módokat és utakat, amelyek megfelelnek az új helyzetnek. Továbbá, a világ különböző részein új típusú keresztény közösségek és mozgalmak, valamint a vallásos élet új formái jelennek meg, és ezek kihívást jelentenek a tradicionális egyházaknak, struktúráknak és teológiai rendszereknek. A sok külső és belső vallásos és nem vallásos tényező következményeként szakadások és feszültségek jelentkeznek sok egyházban. Néhány régióban az egyház és állam kapcsolata vált kritikussá azáltal, hogy az egyházak egyre inkább szétmorzsolódnak az állami ernyő alatt végzett munkájuk során. Mindezek a tényezők bizonyosan arra vezetnek, hogy az egyházaknak újra végig kell nézniük és meghatározniuk a társadalmukban levő szerepüket.

d) *A növekvő globalizáció* alapos hatást gyakorolt az ökumenikus mozgalomra is, valamint az egyházakra, a teológiára, a spiritualitásra és a misszióra is. Új struktúrákat hoz létre, új értékeket és emberi kapcsolatokat a népek és nemzetek között, egyfelől harmonizálva, másfelől szétmorzsolva azokat. Az a kontextus, amiben az egyházaknak ma tanúságot kell tenniük egyre erőteljesebb módon multikulturálissá és többvallásúvá válik (multireligious). Továbbá, sok oka van annak, hogy az ökumenikus mozgalom mindinkább többközpontúvá (polycentric), többarcúvá és többdimenziójúvá lesz. Ezt a jelenséget többféle módon és formában fejezi ki. Mindezek a valóságok hatalmas hatással vannak az egyházak önértelmezésére és missziói elkötelezésére és egyúttal felhívják az egyházakat, hogy világosabban jelöljék ki prioritásaikat és fejlesszenek ki új missziói normákat és stratégiákat.

53. Az ökumenikus mozgalom nem igényelheti a maga számára, hogy birtokában van a válaszoknak mindezekre a kérdésekre, vagy megoldása van mindezekre a problémákra. Ugyanakkor be kell vallania gyengeségét is, amikor örül lehetőségeinek, ismernie kell határait is. Most sokkal inkább, mint bármikor az ökumenikus mozgalom az a megfelelő kontextus, amiben az egyházak arra kapnak elhívást, hogy együtt válaszoljanak ezekre az új, fontos érdekeltségekre és helyzetekre,

csakúgy, mint ahogyan imádkozhatnak itt együtt, tehetnek együtt tanúságot, szolgálhatnak együtt és működhetnek együtt a látható egységért. Az ökumenizmus kontextusa és imázsa változóban van, ami igazi természetét és ökumenikus víziójának látókörét illeti. Ezért az ökumenikus mozgalomnak szüksége van új önértelmezésre és önkifejezésre, a tájékozódás egyértelmű érzésére most, amikor egy új millennium felé haladunk. Azt hiszem, hogy az ökumenikus mozgalomnak és történetének ez a jelenlegi kritikus fordulópontja lehetőséget is nyújt számunkra és egyúttal kihívást is arra, hogy az EVT miként kezelje mindezt.

54. *A CUV folyamat ezen a háttéren indult.* Nem szabad tehát úgy felfogni, mint ami kizárólag belső strukturális és programban történő változás folyamata. A CUV komoly és integrált kísérlet elsősorban is arra, hogy új kifejezést adjon az ökumenikus vízióknak, amely kell, hogy hűséges maradjon az evangéliumhoz és ugyanakkor megfeleljen a jelen körülményeinek, *másodsorban* újra hangsúlyozza a látható egység döntő sürgősségét, az ökumenikus mozgalom fő céljaként, *harmadsorban*, hogy megfogalmazza az egység, a misszió, a diakónia és igazságosság döntő fontosságát. Ezek olyan alapok, amelyeken végbe kell mennie az ökumenikus vízió újra artikulálásának. *Negyedszer* figyelembe kell venni az összefüggést és integritást, amit örökölt az ökumenikus víziót illetően az egyházak közötti együtt-munkálkodás terén, valamint a Tanács és tagegyházak kapcsolatát, a Tanács programjait és a napirendet (ágendát) és *ötödször*: bátorítani kell a tagegyházakat aktív és felelős részvételre a Tanács életének minden aspektusában. Más szavakkal a CUV arra emlékeztet minket, hogy a Tanácsnak jobban kell gyökeresnie az egyházakban és azok irányítása alá kell kerülnie, míg ugyanakkor elő kell mozdítania a tágabb ökumenikus partneri kapcsolatot minden szinten az egyház életében és ökumenikus kapcsolatunk minden működési körében (szférájában). Ez segít bennünket abban is, hogy lássuk az ökumenikus víziót és a program-prioritásokat a Tanácsban, széles perspektívában és integrált módon az egészet figyelembe véve.

2. Növekvő közös felelősség: nagy kihívás előttünk

55. Az EVT *nem* önmagára támaszkodó, öntelt és önelégült szervezet. Az Egyházakat jelenti sajátos együttlétükben. Ezért a Tanácsnak nincsen joga ragaszkodni saját önértelmezéséhez és ágendájához. Az egyházaknak kell megmondaniuk, hogy mi a Tanács, mivé kell válnia és mit kell tennie. A CUV nem volt belső ügy. Az egyházak kezdeményezésére jött létre. A tagegyházak, a Római Katolikus Egyház és az ökumenikus partnerek vettek részt aktív módon e folyamat kialakításában. Továbbá a CUV nem szándékozott folyamatos, állandó eljárás lenni, sem egy korlátozott kísérlet, amely az idő egy bizonyos szakaszára korlátozódik és a Tanács életének és munkájának néhány konkrét területére vonatkozik. *A CUV dokumentumot úgy kell szemlélni, mint egy új, komoly, átfogó törekvés kezdetét*, amely arra való, hogy felszólítsa az egyházakat: vállalkozzanak együtt közös ökumenikus víziójuk újra megállapítására és újra fogalmazására, ami együttes kritikai utazást jelent (ezért a kép: to embark = hajóra szállni = vállalkozni – Ford.).

56. A CUV folyamat kontextusában az egyházak csakúgy, mint a Római Katolikus Egyház, újra erősen hangsúlyozta az EVT fontosságát. Néhány egyház azonban nem teljesen elégedett azzal a változtatással, amit a CUV ajánl. Túl akarnak ezen menni. Mások viszont a Tanácsot vissza akarják téríteni korábbi útjára, mivel véleményük szerint elmozdult központi hivatásától. A közelmúlt fejleményeit az EVT és az Ortodox Egyházak viszonylatában ebben a perspektívában kell látni. Minden kísérlet, ami objektív felbecsülése kíván lenni az EVT és Ortodox Egyházak között jelenleg fennálló gyenge (beteg?) kapcsolatoknak, kell hogy figyelembe vegye az EVT-Ortodox kapcsolatok fejlődési folyamatát a Tanács kezdete óta, és azt a különleges helyzetet, amely az Ortodox Egyházakban a kommunizmus bukása után jött létre. Sem az idő, sem beszámolóim kerete nem engedi meg nekem most, hogy alaposan szemügyre véve a dolgot részletekbe merüljek, mégis szeretnék néhány megjegyzést tenni:

a) *Az Ortodox Egyházak fontos szerepet játszottak az EVT megalakulásában és terjeszkedésében.* Jelentős hozzájárulást hoztak az ökumenikus gondolkodásba és spiritualitásba, de nem integrálódtak teljesen a Tanács egész életébe és tanúságtételébe. Ez a hozzáállás, amely állandó vonzásává vált az EVT-Ortodox viszonyoknak, *elsősorban* annak volt köszönhető, hogy az EVT néhány tendenciája és gyakorlata nem volt összeegyeztethető az ortodox tradícióval, *másfelől* az EVT-n belüli ortodox kisebbségi pozíció, világosan jelentkezik és megmutatkozik a kormányzó testületek és döntéshozó folyamatok összetételében, *harmadsorban* a Tanács ethosa és ágendája, amely megmaradt a protestáns és nyugati minták között, noha az ortodox jelenlét és részvétel megtalálható különböző régiókból. Ezek a tényezők és érdekeltségek egy bizonyos távolságot jelentettek az Ortodox Egyházak és a Tanács között. Mind az ortodox elégedetlenség, mind a kívánságok kifejezésére jutottak az úgynevezett „*Ortodox Nyilatkozatokban*”, amelyek a fő napirendi pontokkal és más speciális alkalmakkal kapcsolatban jöttek létre. Az Ortodox teológia páratlan volta és az ortodoxia spiritualitása megfelelő tiszteletben részesült. Mégis túlságosan keveset tettünk azért, hogy kreatív munkakapcsolatba hozzuk őket a protestáns teológiával, amely még mindig folyamatosan jellemzi a Tanács teológiai nyelvét, gondolkodását és metodológiáját.

b) *A kommunizmus összeomlása és az önálló államok újraéledése* még egy kritikai dimenziót adott az ortodox részvételhez az ökumenikus mozgalomban. A szekták beözönlése és új vallási mozgalmak megjelenése Kelet-Európában és az egykori Szovjetunió területén azokat a törekvéseket erősíti, amelyek újra kifejezik határozottan az ortodoxia integritását és identitását. Az egyház érdeke, hogy újra megtalálja megillető helyét és szerepét a társadalmon belül, másfelől a Tanács program-tevékenységének néhány, az ortodoxiával ellentétes természetű és összeegyeztethetetlen vonása szélesítette a szakadékot az Ortodox Egyházak és az ökumenikus mozgalom között. Arra a megfontolásra jutottak, hogy a Tanács nyugati típusú, protestáns jellegű és liberális mozgalom olyan környezetben, ahol az ortodoxia megpróbálja megerősíteni önmagát és visszamegy saját hiteles gyökereihez.

57. *Az EVT felismerve a növekvő ortodox nehézségeket (frusztráció!) és az anti-ökumenikus magatartást,*

számos konkrét lépést tett. A következőket említem: a Tanács 1991-ben történt újrastrukturálása, – egy speciális program készítése a kelet-európai, közép-európai és egykori Szovjetunió országai számára: Keresztény Válsági Nevelési tervzet (1991), konzultáció az unitusokról (1992), a Központi Bizottság nyilatkozata a prozelitizmusról (1993) stb. Ezek a Tanács által indított kezdeményezések azonban semmiféle alapvető változást nem hoztak az EVT-Ortodoxia kapcsolatában. Azok az *alapvető kérdések, amiket az Ortodox Egyházak felvetnek, a Tanács létének mélyebb rétegeit érintik.* Így az Ortodox Egyházak hangot adtak kételyeiknek, hogy a CUV folyamat képes lesz-e megszüntetni azokat a gyökérokat, amelyek ellenérzésüket (frustration) kiváltották és felhívtak egy radikális újrastrukturálódásra, a Tanácsot illetően. Az EVT vezetősége azonnal válaszolt a Keleti Ortodox Egyházak *Thessaloniki Nyilatkozatára* (1998 áprilisa) és meghívta a *keleti* (Eastern and oriental) *Ortodox tagegyházakat* egy közös teológiai bizottsági találkozóra (Mixed Theological Commission) és azt javasolta, hogy az említett Nyilatkozat kerüljön a mostani világgyűlés elé. Az Ortodox Egyházak úgy érezték, hogy több időre van szükségük a felkészülésre.

58. Nem tudom most itt részletesen vázolni az ortodox gondokat és kívánságokat. Azonban szeretném az ortodox igények lényegét kifejezni két pontban: *először* a Tanács találja meg a reprezentáció új formáit, a részvételt és döntéshozást illetően, hogy az ortodox egyházak kikerüljenek kisebbségi helyzetükből és képesek legyenek sokkal tevékenyebb szerepet játszani a Tanácsban minden tekintetben. Másodsor: a Tanács találjon módot arra, hogy programkészítésében, ágendájában, annak napirendjében, alapokmánya tárgyában és strukturális aspektusokban megfelelő módon, esélyegyenlőséggel szerepelhessenek a tagegyházak meggyőződésai, érzékenységei, tradíciói és elvárásai (valamennyi tagegyházzal van szó. Ford.).

59. Hangsúlyozni kívánom, hogy amíg *nincs krízis az EVT-Ortodox kapcsolatokban, a helyzet mégis valóban kritikus.* Hacsak nem veszi a világgyűlés a jelenlegi helyzetet komolyan, úgy attól tartok az ortodoxok részvétele állandóan zsugorodni fog. *Hő reményem, hogy a világgyűlés után a Tanács vezetősége és az Ortodox Egyházak képviselői megindítanak egy komoly és átfogó folyamatot mindazokról a kérdésekről és gondokról, amelyek akadályozzák a jobban szervezett és hathatós ortodox részvételt a Tanácsban.* Véleményem szerint az ortodoxoknak világos ügyrenddel kell érkeznük és nyitott magatartással. A protestáns és anglikán tradíciójú egyházak, ami rajtuk áll, kell, hogy segítsék az ortodoxokat abban, hogy integrálódhassanak teljes mértékben a Tanács életébe azáltal, hogy tágas teret és lehetőségeket nyújtanak és növelik a részvételük szintjét. Ideje, hogy az Ortodox Egyházak elmozduljanak a monológból dialógusba, a reakcióból akcióba, a hozzájárulásból a részvételre, a megfigyelő státusból az EVT-ben való teljes partnerségre.

60. Amszterdamban az ökumenikus úttörők így szóltak: „Nem mindig könnyű megbékíteni a felekezeti és ökumenikus hűségünket. Mi is sokat nyerhetünk az ősi alapítású keresztény tradíciókkal való találkozásból, az ő élénk, növekvő egyházaiktól, akik tradícióikat még mindig formál-

ják. Azért hozzuk ezt elő és minden más nehézséget is, ami közöttünk van az EVT-ben, hogy ezekkel állandóan együtt nézzünk szembe.”¹¹ Véleménykülönbségek, az egyetértés hiánya, feszültségek, sőt még konfliktusok is mindig részei ennek a globális közösségnek, hiszen az egyházi tradíciók sokasága van jelen, a teológiai tanítások, kulturális szokások, nemzeti és etnikai önazonosságok sokfélesége, ez az, amit az elmúlt 50 esztendőben megtanultunk együttlétünkben. *Egyrészt* ünnepelnünk kell most, *másrészt* el kell viselnünk különbségünk súlyos terhét.

61. Az ortodox nehézségeket abban a fényben kell látnunk, amit az ökumenikus mozgalom iránti elkötelezettségünkben ismertünk meg. *Az EVT-t kritizálni még nem jelent antiökumenikus magatartást.* Az Ortodox Egyházaknak nem az ökumenikus mozgalom jelentőségével és hitelreméltóságával van problémája, hanem ágendájának releváns voltával, a nyelvvel, módszereivel, konferenciái rendjével. *Néhány* Ortodox tagegyházunk nincs velünk ezen a világgyűlésen. *Mások* közülük nem úgy vannak jelen, mint ahogyan azelőtt szoktak. Bizonyos vagyok abban, hogy valamennyien tisztában vagyunk azzal, hogy van probléma és ez nem az ortodox probléma, hanem lényegében egy ökumenikus probléma. Azt remélem elég érettek vagyunk ökumenikus utunk során, hogy problémáinkat és gondjainkat egy tágabb perspektívában és szélesebb összefüggésben szemléljük. Ez a jelenlegi helyzet segíthet minket abban, hogy többet tudjunk meg egymásról és hogy jobban bízhassunk egymásban. Azt gondolom, hogy közösségünk az EVT-ben már nem alapszik a többségi, kisebbségi viszonyon. Ha nem tudjuk orvosolni a jelenlegi helyzetet, úgy az ortodoxok mindig veszélyeztetve érzik majd magukat és peremre szorítottaknak. Azt is hiszem, hogy meggyőződéseinket és ágendánkat nem állítjuk szembe egymással. Nem jelentjük be rossz érzésünket akkor egymással szemben, amikor nem tudjuk megbeszélni egymással azt, amit a legéletesebb kérdésnek tartunk. A Tanácsnak nyitott térről kell gondoskodnia, ahol az egyházak kreatív módon tudják kifejteni cselekedeteiket kölcsönös tiszteletben, bizalomban és felelősségben.

62. *Az ökumenikus mozgalom, amely ma kereszttűzhez érkezett, az gyorsan változó világban széthullhat, ha az egyházak elmulasztják újra elkötelezni magukat az ökumenikus célokra és víziókra.* Az egyházak nem engedhetik meg maguknak, hogy menedéket keresve elbújjanak saját hitvallásaikba és önkéntes elszigeteltségben éljenek. Kell, hogy coexistáljanak, különben egyáltalán nem is létezhetnek értelmes módon. Kell, hogy résztvegyenek közös cselekvésben, különben egyáltalán nem is működnek megfelelően. *Szükséges,* hogy megosszák egymással tapasztalataikat és forrásait, különben nem növekedhetnek. A tanításban való megegyezés még nem vezet teljes és látható egységhez és hiteles tanúságtételhez, egyszerűen segíteni kell egymást amíg „az úton vannak”. Az ökumenikus követelmény az, hogy az egyházaknak együtt kell növekedniük felelősen. Az együtt növekedés valóban sokba kerülő folyamat. – *Ez megtérésre hív, megújulásra és átformálódásra.* Az ökumenizmus nem csupán egy dimenzió, hanem az egyház funkciója. Lényegében annak a jele, hogy mit is jelent egyháznak lenni, mert ez szolgálja és bizonyítja az egyház egységét. Az ökumenizmus ma nem választás

kérdése, hanem az az út, ami választ jelent Isten hívására. Ezért *ma egyháznak lenni annyi, mint ökumenikusnak lenni,* azaz elindulni a közös úton. Az ökumenikus hajónak a jele a keresztsé. Mi arra hívtattunk, hogy egyek legyünk a keresztsé alatt. Ez a jubileumi világgyűlés arra hív, hogy megerősítsük ökumenikus elkötelezettségünket, hogy együtt növekedjünk és együtt menjünk előre bátran, alázatosan és tiszta, világos vízióval.

Emberi jogok: növekvő ökumenikus érdekelttség

63. A világgyűlés felhív bennünket arra, hogy újra határozzuk meg és fejezzük ki (artikuláljuk) elszánásunkat az igazságosságra, békére és kiengesztelődésre. Valóban az emberi jogok ügye kulcstényező marad minden olyan folyamatban, amelynek szándéka az igazságosságot, békét és kiengesztelődést célozza. Az emberi jogok ügye integráns része az ökumenikus tanúságtételnek. Micsoda jelentős egybeesés, hogy ez a világgyűlés, amelynek keretében az EVT-ben folytatott tanúságtételünk 50. évfordulóját ünnepeljük, egyúttal az emberi jogokért folytatott küzdelem 50. évfordulójára is emlékezünk, hiszen ebben a mi közös elkötelezettségünk is benne van, ahogyan mi az emberi jogokért küzdöttünk.

64. 1948. december 10-én az *Emberi Jogok Univerzális Deklarációját* az ENSZ formálisan is elfogadta és hivatalosan megerősítette, hogy az emberiség családja minden tagjának örökölt méltósága, egyenlő és elvehetetlen joga van és ez a szabadságnak, igazságosságnak és békének az alapja ezen a világon¹². Az elmúlt 50 esztendőben az ENSZ mindig kereste ennek a korszakot jelentő deklarációnak érvényesítését és adoptált nemzetközi szerződéseket, amelyek kapcsolatosak az emberi jogok számos speciális aspektusával. Az Emberi Jogok Deklarációja azonban nem tudta megakadályozni, hogy emberek milliói áldozatul ne essenek embertelen praktikáknak: kínzásoknak, kivégzéseknek, atrocitásoknak, elnyomásnak és népirtásnak. Férfiak és nők szerte a világon nagy áldozatokat hoztak – még halálos tanúságtétel, mártírium árán is, hogy elősegítsék és védjék az emberi jogokat. Míg egyfelől az ENSZ szónokiasan beszélt az emberi jogok és a konfliktusok békés megoldása érdekében másfelől gyöngesége is nyilvánvalóvá lett az emberi jogok erőszakos áthágásával szemben. Több ponton a *Karta* elkötelezéseit egyszerűen tudomásul sem vették (neglected), vagy egyoldalú tettekkel elmentek mellette. 50 évvel a deklaráció után is az emberi jogok áthágása legyőzöttjeinek (áldozatainak) kiáltása még mindig hallható. A hidegháború véget vetett a két pólusú szembenállásnak (to bipolar confrontation), de ez mégsem lett egy „új világrend” kezdete, amely a béke és igazságosságon alapulna. Az ENSZ-nek ismét nehézségei vannak, hogy érvényesítse kötelességeit és úgy szolgáljon, mint a békefenntartás és békefenntartás eszköze. Míg a nagyhatalmak időről-időre törékeny békét hoznak létre katonai fenyegetéssel vagy intervenciókkal, sok régióban ugyanakkor bizonytalanság, zűrzavar és erőszak jellemzi a helyzetet folyamatosan és az emberi jogok erőszakos, égbekiáltó, botrányos áthágása folytatódik. Az egyre növekvő érdekelttségünkhöz tartozik az is, hogy az emberi jogok ügye három nagy kihívással kell, hogy szembenézzon ma:

a) *A globalizáció hatásai* az emberi jogok területein messzemenően tapasztalhatók. A globalizáció jelentősen változtatta meg a fennálló politikai, társadalmi és gazdasági kapcsolatokat és radikálisan másította meg a társadalom értékeit és struktúráit. A globalizáció folyamata mélyen behatolt az emberi tapasztalati élet csaknem minden viszonylatába és szférájába, egyfelől hatalmas lehetőségekről gondoskodott, illetve ajánlott föl, ugyanakkor azonban másfelől a társadalmi és gazdasági igazságtalanságnak és bizonytalanságnak új formáit is előrevetíti és tervezi meg. Határokat átlépő szervezetek és nemzetközi pénzintézetek kizárják az embereket abból, hogy saját gazdasági életükben tevékenyen részt vegyenek. Sőt gyorsítják a munkanélküliséget, a gyökértelenedést és a peremreszorultság állapotát (marginalizáció). Afrika, ahol most tartjuk gyűlésünket, egzisztenciálisan emlékeztet bennünket ezekre a kritikus problémákra, amikkel szembe kell néznünk ma. Ténylegesen: háború, erőszak, szegénység, gyökértelessé vált emberek sokasága, népiirtás, környezetpusztítás és más hasonló globalizációs hatások részei, sőt szerves részei a mai mindennapi életnek Afrikában.

b) *A vallásszabadság*, amely egyike az alapvető emberi jogoknak, ismét felvetődött ebben a hidegháború utáni korszakban, jelentős problémaként egy-egy nemzeten belüli, de nemzetközi viszonylatokban is. Számos országban a vallás ügye szűk nacionalista célok érdekében került elő és így megosztódást és polarizációt teremtett. Számos országban a vallást alkotmányozó tényezőnek tekintik és előjognak, amely egyúttal lerombolja ezeknek az államoknak világi és plurális bázisát. Sok társadalomban az életet jellemzi a vallási türelmetlenség, a vallási megszorítások sora, fundamentalizmus, kizárólagosság. Másfelől a külföldi vallási mozgalmak agresszív módszerei prozelitizmust üznek és ezekkel a cselekedeteikkel egy másfajta bonyolult szituációt teremtenek az emberi jogok viszonylatában.

c) *Az etnikai nacionalizmus feléledése* bonyolítja az emberek jogainak kérdését a szabad elhatározás területén. Pozitív tekintetben az etnikai nacionalizmus feléledése az igazságosságnak és önbecsülésnek a keresését is jelentheti, amikor az emberek biztonságukat keresik saját etnikai, vallási, nemzeti csoportjaikon belül. Így a nacionalizmus (nemzeti érzés) kreatív erő is lehet, amely megköveteli a tiszteletet az emberek identitása számára és így része lehet a nemzetépítő folyamatnak (nation-building process). Amikor azonban már ideológiává formálódik át, gonoszság forrásává válhat és nagyban hátráltathatja az igazságosságban és békében való együttélést. Az etnikai konfliktusok veszélyeztetik a vallások közötti toleranciát is. Lerombolhatják a pluralista társadalmak valódi alapját és olyan helyzetet teremtenek, amelyben az emberi jogokat erőszakosan sértik meg. Ténylegesen az elmúlt évtizedben, az etnikai-nacionalizmus társadalmak széthullásához (szétrepesztéséhez) vezetett, belső konfliktusokat, etnikai tisztogatást, elvándorlást eredményezett és kemény csapást jelentett az emberi jogokra.

65. *Az emberi jogok kérdése* maradandó napirendi pontja a Tanácsnak, sőt prioritást élvez és integráns eleme az egyház igazi hivatásának is. Az EVT tevékenyen vett részt az emberi jogok területén, amikor elítélte az emberi jogok erőszakos megtiprását, amikor figyelemmel kísérté, hogy tiszteletben tartják-e és megvalósítják-

e az emberi jogokat, segítette az egyházakat és azokat a csoportokat, amelyek küzdelemben álltak az emberi jogokért és előmozdította tanítással, neveléssel az emberi jogok értékeinek megbecsülését.

66. Azt hiszem, hogy a forradalmi változásokat figyelve, amelyek destabilizálják a politikai, társadalmi és gazdasági rendet és az ökumenikus tapasztalatok fényében az elmúlt ötven évben mi csak gyarapodtunk az emberi jogokért vívott küzdelmek során és a Tanácsnak munkaprogramja keretében még komolyabb figyelmet kell fordítania a globalizációra, a vallásszabadság ügyére és az etnikai nacionalizmusra, valamint mindarra, amit ezek tartalmaznak az emberi jogok területén. Véleményem szerint új ökumenikus eljárási módot és stratégiát kell kezdeményezni és a Tanácsnak tovább kell fejlesztenie az ökumenikus társadalmi gondolkodást és stratégiát, hogy előmozdíthassa és megvédhesse az emberi jogokban rejlő értékeket, azáltal megelőzést hirdessen és legális tetteket követeljen, amikor azokat erőszakosan áthágják és így megvesse egy új globális etnika alapját, más vallásokkal együtt munkálkodva. A világgyűlést felhívjuk arra, hogy fogadjon el egy korszerű ökumenikus cselekvési tervet (policy) az emberi jogokkal kapcsolatosan ezen a ponton hadd osszak meg Veletek néhány szempontot és felismerést:

1.) Megelőző és fenyítő megközelítés.

67. A jelenlegi etnikai konfliktusok és az emberi jogok egyre növekvő áthágása ismeretében a prevenció (megelőzés) és a konfliktusok békés megoldása marad a sürgős nemzetközi prioritások egyike. Semmiféle nemzetközi gépezet (mechanizmus) jelenleg nem tudja garantálni, biztosítani és megvédeni az emberi jogokat, valamint a konfliktusok megelőzését, vagy megoldását biztosító eljárási módot nem tud létrehozni. A hidegháború előtt és alatt a nagyhatalmak katonai intervencióját tekintették a leghatásosabb béketeremtő módszernek. A hidegháború utáni korszakban a béketeremtés hosszú és bonyolult folyamatnak bizonyult. Mindaddig az egyházak leggyakrabban az emberi jogok erőszakos áthágása után reagáltak, ahelyett, hogy valamit előre tettek volna a megelőzés érdekében. Hogyan tud az ökumenikus mozgalom segíteni az egyházaknak, hogy új stratégiát tervezzenek az emberi jogokért vívott küzdelmük számára és egyúttal helyi, regionális és nemzetközi hálózatot hozzanak létre? – A konfliktusok megoldhatóak vagy megelőzhetőek a közös (public) és szakértő figyeléssel és közbenjárással, és az emberi jogok erőszakos áthágását legjobban azáltal előzhetjük meg, hogy polgári felelősségre nevelünk és a gyökér-okokra mutatunk rá.

68. A büntetés (fenyítés = punishment – sanctionálás is. – Ford.) törvényesen az erőszakos áthágás esetén szintén lényeges eleme az emberi jogok megtiprása megelőzésének. A büntetés elmaradása (impunity) csak meghosszabbítja az igazságtalanságot, ami egyúttal gerjeszti viszonzásként a visszafizetés tetteit és végnélküli erőszakot szül. Az emberi jogok erőszakos áthágói számontartandók és elszámolandók az emberiség előtt. Amint egy mondás így tartja: „Futhatsz, de végleg el nem rejtőzhetsz” – ezt kell fejükre olvasni. Sok elkövető (állam, nemzet, egyén), aki tömeggyilkosságot, népiirtást, háborúst büntetett, igazságtalanságot követett el, büntetlenséget élvezett „életbevágó és stratégiai érdekek következtében”, akár régiókról, akár

nagyhatalmokról lett legyen szó és sohasem kerültek igazságszolgáltatás elé. Kiáltó szükség van arra, hogy igazságszolgáltatás elé vonjuk és elszámoltassuk azokat, akik felelősek az olyan politikáért (megtervezett eljárásmodért = policy – Ford.), amelyek a jogok megtiprásához vezettek, akár női méltóságról, becsületről, akár gyermekek, közösségek, nemzetek meggyalázásáról legyen is szó. Az igazságszolgáltatás és a számonkérés kell, hogy magába foglalja a gondoskodást a javítás és helyreállítás érdekében és a kárvallott áldozat kárpótlását. Sok kemény munkában eltöltött év után sikerült egy állandó nemzetközi Bíróságot (International Criminal Court) létrehozni. Ez és más nemzetközi működő szervezet (mechanism) kell hogy segítsen az ENSZ-nek abban, hogy érvényre juttassa az emberi jogokat. Az EVT kell, hogy együttműködjen az egyházakkal, ökomenikus partnerokkal, más vallású emberekkel és nem kormányzintú (NGO) szervezetekkel, annak érdekében, hogy törődjenek és foglalkozzanak azokkal a helyzetekkel és esetekkel, ahol a büntetlenség igazságtalanságot és erőszakot gerjeszt (generate injustice and violence). A megelőző és büntető hozzáállás kell, hogy együtt működjék, mint egymással közös kapcsolatban lévő egész.

2.) *Globális etikát kell kutatnunk.*

69. *Az egyház a társadalmat egy minőségileg különböző perspektívából nézi* (szemléli). Nem mondhat le az evangélium értékeiről a haladásnak és technikának kétes, bizonytalan értékei miatt. Nem fogadhat el olyan értékeket, amelyek össze nem egyeztethetők az evangéliummal. Az egyház azt várja egy felelős társadalomtól, hogy fenntartsa az etnikai értékeket és az emberi jogok normái által legyen vezetve. Már sok éve érdekelt az egyház a szekularizmus és materializmus kihívásaiban. Itt az ideje, hogy az egyház úgy beszéljen és cselekedjék, hogy az kihívás legyen ideológiák és eszmeáramlatok számára, amelyek megkérdőjelezzik az evangélium hitelképességét és az ember személyének méltóságát és integritását.

70. *Mi egy házhoz és háztartáshoz tartozunk* (*oikos* = ház, *oikumené* = háztartást jelent). Ugyancsak érdekelve vagyunk a gazdasági kérdésekben (*economics* = *oikos*+*nomos* összetételből származik), hiszen a gazdasági élet közös háztartásunk vezetését, menedzselését jelenti. Elszánást tanúsíthatunk egy alapvető, közös etika kifejlesztésére, ami a társadalmakat a pusztá létezésből értelmes coexistenciává teheti (a meaningful co-existence), szembenállásból megbékélésre, a morális értékek lefokozásából az élet minőségének helyreállítására, ami egyúttal a transzcendencia jelenlétének helyreállítását is jelenthetné az emberi életben. Globális kultúrát fenntartani csak globális etikával lehet, ami vezetheti a nemzetek kapcsolatát is egymással és a teremtett világ egészével és segíthet abban, hogy együtt munkálkodhassunk egy valódi világgözösségért (for genuin world community). Az ilyen világ-etika, amelynek gondolata a *Világvallások Parlamentjén* vetődött fel 1993-ban, nem másolná egyszerűen a nyugati keresztény etoszt, hanem a tapasztalatok és meggyőződések különbözőségén alapulna. Az egyház más élő vallásokkal együtt kell, hogy keressen egy globális etikát, amely kölcsönösen elfogadott értékeken alapul és amely átlépi az egyes vallások hitfelfogását és nemzeti értékek és érdekek szűk meghatározásait is. Az emberi jogokat bizonyára meg kell

támasztani etikai elvekkel. Ezért a vallások és kultúrák között folytatandó dialógusok döntő jelentőségűek és alapul szolgálhatnak a béke és igazságosság megteremtésére irányuló nagyobb szolidaritás érdekében, az emberi jogok és az emberi méltóság céljának elérésében. A vallásoknak együtt kell működniük, hogy meghatározzák területeit és módozatait az emberi jogok védelmében. A globális etika megteremtésének gondolatkörét a következő pontokon tartom megfontolásra méltónak:

a) Ki kell fejlesztenünk egy aktív ellen-nem-állás kultúrát azáltal, hogy átformáljuk azokat a struktúrákat, amelyek erőszakot és igazságtalanságot gerjesztenek. Az EVT „Győzzük le az erőszakot”-programja (Overcome Violence) az elmúlt néhány évben abban volt érdekelt, hogy megformálja a kihívás és legyőzés feladatát, miként lehet az erőszak szellemét, logikáját és gyakorlatát legyőzni, átalakítván az erőszak globális kultúráját az igazságos béke kultúrájává. A *Békét a városnak* nevű kampány konkrét példája, modellje akart lenni annak, hogy az emberek együtt tudnak dolgozni, valódi partnerekként vallásokkal, más csoportokkal és mozgalmakkal. Az EVT a maga emberjogi tevékenységében kell, hogy kísérelje legyen a küzdő közösségeknek azáltal, hogy bátorítja ezeket munkájukban és azáltal, hogy hálót épít ki közöttük kollektív akciók végrehajtásában. Ahhoz, hogy legyőzzük az erőszakot mind az okokat, mind a szimptomákat (tüneteket) meg kell célozni.

Térjetelek Istenhez – Örvendezetek reménységben

71. Amszterdamban az egyházak figyelmüket *Az ember rendetlensége Isten rendje* témára fordították. 50 év elmúltával vajon nem kell-e szembenéznünk még bonyolultabb emberi rendetlenséggel és annak még inkább kiterjedt következményeivel? Vajon meg tudjuk-e változtatni a történelem menetét? Tudunk-e ajánlani új alternatívákat az ideológiai és társadalmi-gazdasági rendszereknek és struktúráknak, amelyek élesztik (generálják) az igazságtalanságot és embertelenítik a társadalmakat és veszélyeztetik a teremtett világ integritását és fenntarthatóságát? Isten uraságára (királyságára) kell mutatnunk, mint Karl Barth¹⁵ tette az amszterdami világgyűlés alkalmával és Istenhez kell fordulni, hogy felismerjük Isten tervét a mai világgal. Valójában az Istenhez fordulás (megtérés) és Isten uralmához fordulás sohasem passzív és védekező magatartás. Sőt áldozatos részvételt követel Isten missziójában, ami lényege szerint átformálása az egész emberiségnek és teremtettségnek Isten Országára (Királyságára) perspektívájában.

Forduljunk Istenhez és Istennel forduljunk felebarátainkhoz

73. Mindnyájan *egy globális falu* polgárai és egymás szomszédai lettünk, fehérek és feketék, gazdagok és szegények egyaránt, keresztények és mohamedánok, buddhisták és más vallás követői, vagy éppen ateisták. Különbségeink és feszültségeink ellenére mégis csak meg kell tanulnunk miként éljünk együtt azon a világon, ahol egy közösségben közös érdekünk fűz össze valamennyiünket. Istenhez fordulni ez magában foglalja azt, hogy felebarátunkhoz szomszédunkhoz fordulunk aktív

szeretben, igazságban és megbékélésben. Missziós nép vagyunk, nem abban az értelemben, hogy uralkodunk másokon, ráerőltetve saját értékeinket és kultúránkat másokra, hanem abban az értelemben, hogy megosztjuk a „jó hírt” minden néppel, minden emberrel. Így a dialógus szomszédainkkal semmi módon nem kisebbíti hitünkhöz való hűségünket. *Dialogikus együttműködés*ben másokkal hitünk is gazdagszik, finomul és erősödik. A dialógus tanúságtevés is, azaz megéljük a Krisztus-eseményt e világ kétértelműségei, bizonytalanságai és polarizációi között. Ugyancsak másokrafigyelést is jelent és annak kísérletét, hogy megértsük mások hitét és látását (perspektívájukat). A dialógus megvéd a szinkretizmussal szemben. Ez nem más, mint tágabb közösség keresése. Egy olyan világban, ahol a technikai kultúra (civilizáció – Ford.) és a globalizáció táplálja a dehumanizációt, olyan világban, ahol a szekularizáció új ideológiai tagadják a végső valóság jelenlétét és előmozdítják a materialista és fogyasztási értékeket. Az egyház más vallásokkal együttműködésben arra hivatott, hogy újra formálja, megújítsa és újra tájékoztassa a társadalmat a szent alapok erősítésében. A mai pluralista társadalmakban közös felelősségünk van szomszédainkkal közös jövőnket illetően.

Forduljunk Istenhez és Istennel forduljunk az Ő teremtett világához

74. „Veszélyes” teremtettségben élünk, amely fokozatosan halad az ismeretlen felé, sőt egyre gyorsulva. A világ környezeti rendszere (ecosystem) komolyan veszélyeztetve van, lakossága ki van téve az erkölcsi degenerációnak, spirituális hanyatlásnak és fizikai megsemmisülésnek. Statisztikai adatok mutatják azt, milyen a szegénység és éhezés foka, a környezetszennyeződés és erőszak mértéke, mindez egyszerűen már riasztó. Már az Evanstonban tartott Világgyűlés megállapította, hogy az emberiség saját ellenségévé vált. Miközben igazságot keres, elnyomást teremt. Békét akar, de háború felé sodródik. „A természet feletti uralma romlásba dőléssel fenyegeti”¹⁴. A teremtett világ az emberi kizsákmányolás tárgyává vált. Az Istenhez fordulás bűnbánatot (és megtérést) jelent azért, amit eddig tettünk már és még mindig teszünk folyamatosan a teremtett világgal, az Isten-adta otthonunkkal (oikos = otthon). *A teremtett világ Istené*, az emberiség a sáfára csupán. Ezért a fejlődésnek az a folyamata, amely kiuzsorazza a teremtett világ fennmaradását, bizonyára megkérdőjelezhető. Az emberiségnek helyre kell állítania helyes viszonyát a teremtett világgal.

Térjünk Istenhez és Istennel forduljunk önmagunkhoz

75. Nem tudjuk átformálni ezt a világot, hacsak magunkat nem formáljuk át. Miféle egyházat tervezünk mi a 21. századra? Olyan egyházat, amely kizárólag nemzeti államokhoz és etnikai csoportokhoz igazodik és csak saját önmentése érdekli a jövőre nézve, vagy missziói egyházat, amely nyitott a világ felé és kész arra, hogy szembenézzen a világ kihívásaival? Az ökumenikus mozgalom jövőjét nagyban kell, hogy meghatározza *ekkléziológiai felfogásunk és meggyőződésünk*.

Az ökumenikus mozgalom nem élhet tovább olyan vízió nélkül, amely az egyház holisztikus felfogását tartalmazza és ugyancsak az emberiség és a világ teljességét veszi figyelembe.

Az egyház nem fogadhatja el – hamisan – azokat a kompromisszumokat, amiket a világ ajánl fel. Az egyháznak meg kell „testesíteni az evangéliumot” saját életében és a társadalom életében. Még mindig fülemben cseng annak a fiatal barátomnak hangja, akit egyszer így hallottam kiáltozni: „Hol van az én egyházam?” „Mit cselekszik egyáltalán?” A hívőnek olyan egyház kell, amely hallgat rá, figyel és törődik vele. Híveink olyan egyházat akarnak, amely úgy tölti be hivatását, hogy már önmagában is missziói valóság. Az egyháznak ki kell szabadulnia az intézményesség fogságából és olyan egyházzá kell válnia, amit így nevezhetünk: „*másokért élő egyház*”. És mi *együtt* vagyunk az egyház, az emberek egyháza, *együtt* töltjük be hivatásunkat. Azok az egyházak, amelyek egy helyen élnek kell, hogy megújítsák közösségüket és a konciliáris közösségnek konkrét példái legyenek. A világ csak akkor hallgat ránk, ha *együtt* vagyunk és *együtt* is cselekszünk az evangéliumnak engedelmeskedve és Krisztus parancsához hűségben élünk. Az egyházak *együtt* kell, hogy a reménység jeleivé váljanak egy olyan világban, amelyet az értelmetlenség és kétségbeesés tart fogva.

Forduljunk Istenhez, aki Magát Jézus Krisztusban jelentette ki

76. Ő a mi létünk és egzisztenciánk forrása, reménységünk és örömmünk. Mi olyan Istenben hiszünk, aki megelőzve minket fordult Krisztusban az emberiséghez és így hívott meg, hogy forduljunk Hozzá. Isten mindig irgalmasan fordul hozzánk, még akkor is, amikor mi nem vagyunk készek Hozzá fordulni hitben és bűnbánatban. *Isten mindig hűséges marad* szövetségéhez (1Móz 9,11; 5Móz 4,23–31). Az a kérdés, amit ez a világgyűlés tesz fel nekünk így hangzik: *Mi is hűségesek vagyunk még ahhoz a szövetséghez, amit Isten kötött velünk?* A valóságban, gyakrabban fordultunk a gyűlölethez és az erőszakhoz, az igazágtalansághoz és a hatalomhoz. Önmagunkhoz fordultunk és nem ismertük fel háttérünket és magunk akartuk ellenőrizni saját sorsunkat. Ezt a világot önközpontúvá tettük, önmagában zárttá és megfosztottuk a reménységtől és a transzcendenciától. *Istenhez fordulni azt jelenti, hogy tudatosítjuk magunkban: nem vagyunk a magunkéi, hanem Istené vagyunk.* Azt jelenti, hogy elfordulunk mindattól az „értéktől”, ideológiától és életstílustól, ami lecsapolja (kiszáritja) a végső valóságot életünkéből. Az emberiség nem élheti meg a jövőt eschatológiai dimenzio nélkül. Fel kell ismernünk minden emberi forrás elégtelenségét és relativitását, a technika csodálatos vívmányinak elégtelenségét és viszonylagosságát is és alázatosan, bűnbánattal kell Istenhez térnünk. Elidegenedésünkéből kell az Istennel való megbékélésre térnünk, saját útjainkról Isten útjaira és Isten ítélete alá kell állni.

77. *Amszterdamban* (1948) felfedeztük az emberiség rendtelenségét és ezzel szemben Isten rendjét (üdvtervét) a világ számára

Evanstonban (1954) meghirdettük Krisztust a világ reménységeként

Új Delhiben (1961) megvallottuk Krisztust, aki a világ Világossága

Uppsalában (1968) meghallottuk Krisztus hívását: „Ímé mindent újjá teszek” (Jel 21,5)

Nairobiban (1975) a világ elnyomásával és megosztottságával szemben Krisztusról hirdettük, hogy Ő szabadulás és megbékélés forrása

Vancouverben (1983) ünnepeltük Krisztust a világ életét, egy olyan világban, ami telve volt gonoszszággal és halállal

Canberrában (1991) könyörögtünk a Szent Lélekért, hogy újítsa meg az egész teremtett világot

és most *Harareban* Istenhez fordulunk – és örvendezünk a reménységben. Istenhez fordulni azt is magában foglalja, hogy új kapcsolatba kerülünk Istennel, egymással, az emberiséggel és a teremtett világgal. A keresztyén reménység abban az új életben gyökerezik, ami a világnak a kereszt és a feltámadás által adatott. Reménységünk nem elméleti valóság, meg-nem-valósult eschatológia. *Reménységünk inkarnációs jellegű.* reménység emberei vagyunk (Róm 5,4–5), zarándoknép vagyunk, útban a mennyei királyság felé (on the way to the Kingdom).

78. *A jubileum most megbékélésre és új kezdetre hív.* Egy különösen jelentős történelmi fordulóponthoz közelítünk. Készek vagyunk-e megélni az evangéliumot és a világban meghirdetni, tanúságtételünkön keresztül: életünkkel és akár halálunkkal úgy, mint ami a szabadulásnak, megbékélésnek, átformálódásnak forrása? Készek vagyunk elszánásunkat megerősíteni a látható egység irányában? Egy hosszú és közös teológiai vizsgálódás és közös véleményre-jutás után a keresztséggel, úrvacsorával (eucharisziával) és lelkészi szolgálattal kapcsolatosan (BEM dokumentum) már elég bátrak vagyunk ahhoz, hogy elismerjük a közös keresztséget első konkrét lépésként a teljes és látható egység felé? 2001-ben a húsvét jelenlegi számítása a Juliánus és Gergely-naptár szerint ugyanarra a napra esik (április 15). Nem lehetne ez a húsvét közös megünneplésének kezdete is egyben?

79. Ez a világgyűlés valóban *kritikus világgyűlés.* Reménységgel és csüggedéssel jöttünk ide, lelkesedéssel és csalódásokkal (frustration). Ez a paradox helyzet nem része-e különben is valamennyiünk életének? Különbözőnk egymástól és meg is akarunk maradni sok tekintetben különbözőnek. Mégis ami összehoz bennünket az az egység közös víziója és határozott elkötelezettségünk, hogy együtt akarunk munkálkodni a közös cél irányában. December 13-án az EVT 50 éves születésnapja megünneplésekor valamennyien meghívást nyerünk arra, hogy megerősítsük elszánásunkat mondván:

„Együtt akarunk maradni...

sem a haladás hiánya, sem hátrahúzó erők,

sem hibák vagy bizonytalanságok,

félelmek vagy fenyegetések nem gátolhatnak.

Határozott szándékunkat nem gyengíthetik, hogy folytassuk együtt

haladásunkat az egység útján.

Mindenkit örömmel fogadunk, aki csatlakozni akar hozzánk,

hogy szélesítse közös víziókat,

és új utakat fedezzen fel az együttes bizonyágtételre és

cselekvésre a hitben”.

Nincs növekedés kockázat nélkül. Együtt akarunk növekedni felelősen, kihívásokkal, megértve és tisztelve egymást. Ez Isten hívása. Ez az a szent feladat előttünk (amit meg kell oldalunk). Őszinte vágyam, hogy imádságaink és meditációnk, meggondolásaink és cselekedeteink az elkövetkezendő napokban csak megerősítsék és gazdagítsák, vezessék ezt a víziót és elszánást. És most reménységgel a szívünkben: Forduljunk Istenhez – és örvendezzünk reménységben!

(Antelias – Libanon)

1998. november.

I. Aram

Cilicia katolikusza

(Fordította: Hafenscher Károly)

Irodalom

1. *Visser't Hooft*. W.A. ed. he Evanston Report: the Second Assembly of the World Council of Churches, 1954. London. 1955. SCM press.p.1. – 2. *The Nature and Purpose of the Church: A Stage on the Way to a Common Statement.* Faith and Order Paper No. 181. publication forthcoming. para.52.p.25. – 3. *Thomas F. Best and Martin Robra*, editors, *Costly Commitment, in Ecclesiology and Ethics: Ecumenical Ethical Engagement, Moral Formation and the Nature of the Church*, Geneva, WCC Publications, 1997, para. 17.p.28. – 4. *Living Letters: A Report of Visits to the churches during the ecumenical Decade-Churches in Solidarity with Women*, Geneva, WCC Publications, 1997. – 5. *Paton, David M.*, ed., *Breaking Barriers, The Official Report of the Fifth Assembly of the World Council of Churches*, London, SPCK, 1976, p.316. – 6. *Building a Just and Moral Economy for Sustainable Communities: Statement to the High-level Segment of the 5th Session of the UN Commission on Sustainable development*, by the Commission of the Churches on International Affairs of the World Council of Churches, April 10, 1997, New York. pp.1–2. – 7. *Visser't Hooft*. W.A., ed., *The first Assembly of the World Council of Churches, held at Amsterdam 1948*, London, SCM Press, 1949, p.78. – 8. *Now is the Time, Final Documents and Other Texts: World Convocation on Justice, Peace and the Integrity of Creation*, Seoul, 1990, Geneva, WCC Publications, 1990. – 9. Amsterdam 1948. 9.1. – 10. im. 29–29.1. – 11. im. 56.1. – 12. Preamble to the Universal Declaration of Human Rights. – 13. im. 33.1. – 14. Evanston 1954, p.1.

A KÁLVIN KIADÓ ÚJABB KIADVÁNYAIBÓL

Dr. Szabó Andor: Lábam előtt mécses a Te igéd – IV. kötet: Az apostoli levelek és a Jelenések könyve	790,-
Eduard Schweizer: Jézus – Mit tudunk valójában Jézus életéről?	450,-
Varga Zsigmond J.: A Galatákhoz írt levél	320,-
J. Alberto Soggin: Bevezetés az Ószövetségbe – A kezdetektől az alexandriai kánon lezárásáig	1300,-
Wilhelm Niesel: Kálvin teológiája	590,-
Hampel Polyxena: A halhatatlan betűk – Tótfalusi Kis Miklós élete	280,-
Sándor Endre: Az Úrtól lett ez... Egy lelkész polgármester önvallomása	290,-

Térjetez Istenhez, örvendeztetek reménységben!

Az alábbiakban az egyházak Világtanácsa VIII. Nagygyűlésének főtémáját feldolgozó három előadást közöljük.

Metanoia*

Vannak olyan korok, talán túl ritkán, amikor az emberiségnek valóban szüksége van megtérésre, irányváltásra, újrakezdesre. Ezek a pillanatok, amikor Isten beavatkozik a történelemben, nem csak arra emlékeztetnek bennünket, hogy elszakadtunk az istenitől, hanem arra is, hogy bűnösségünk miatt elveszítettük emberségünket. Azáltal, hogy elveszítettük, ami emberré tesz, érzéketlenné válunk felebarátunk, de a magunk valódi szükségletei iránt is.

A metanoia – a megtérés – arra kötelez, hogy tisztába jöjjünk emberi létünk ellentmondásosságával: egyszerre vagyunk szentek és bűnösök. Képesek vagyunk a jóságra, nagylelkűsége és a szeretetre. De a gonoszságra, az önzésre és a gyűlöletre is megvan a képességünk. Ebben a kettősségben könnyen megadjuk magunkat a változatlan-ság, a status quo fenntartása kísértésének. Elfelejtünk mérész lépéseket tenni. Megdöböntő rájönni arra, hogy mi, keresztények, megelégszünk a világ mércéjével. Az igazság iránti szenvedély, a kockázatvállalás, a tisztességes viszonyokra törekvés állandóan háttérbe szorul.

Embereként mindig a változásnak és a status quo elfogadásának keresztútjánál vagyunk. Mégis más valóságra vágyunk. Hiányzik valami, honvágyat érzünk iránta, pedig nem érhető el saját erőfeszítéssel. Nelle Morton szavaival: „Rájöttem, hogy az otthon nem hely. Az otthon mozgás, a viszonyok minősége, az az állapot, amelyet az emberek keresnek, hogy sajátjukká legyen, és hogy egyre felelősebbek legyenek a világnak.” Ez az érzésünk Isten országának valósága felé haladva: az igazság, a béke, a kapcsolatok helyreállítása és a megbékélés. Vágyódunk valamire, ami létezik ugyan, de még nem teljes – arra a valóságra, amelyet csak Isten hozhat el Jézus Krisztusban és a Szentlélek erejével – amely hazavezet bennünket.

Így, tékozló fiakként hazatérve, bűnbánatot tartunk. Először azt bánjuk meg, ahogyan Istenre tekintettünk. Chico César, brazil slágerszerző és zenész ezt énekli a maga afro-brazil beat-stílusában: „Vannak, akik nem hagyják magára Istent, akik úgy bánnak Istennel, mint szolgáljukkal. Ezek az emberek az ördög(ök), és pokollá teszik Isten életét.” Megbánjuk, hogy háziasítani szerettük volna Istent, és Isten nagyságát a magunk korlátozott nyelvvel és tapasztalataival fejezzük ki. Megvalljuk, hogy csak emberi dolgok igazolására használjuk Isten nevét. Ezért imádkozunk így: „Legyen meg a te akaratom, amint a mennyben, úgy a földön is.”

Azt is megbánjuk, ahogyan embertársainkra tekintettünk. A Genézis elbeszélése szerint Isten a saját képmására férfivá és nővé teremtette az embert. Minden ember az Isten képmása, osztálytól, fajtól, kaszttól, nemtől, kortól vagy szexuális irányultságától függetlenül. Ha egymás szemébe nézünk, felfedezhetjük az isteni felcsillanását. Ha az emberi kapcsolatok megszakadnak, nem nézhetünk egymásra, egymás szemébe. Vagy felülről nézünk, vagy

pedig alulról, gyengeségünk miatt. Ahhoz, hogy a másik szemébe nézzünk, egyforma helyet kell elfoglalnunk, és egymás mellé állnunk. A metanoia nyitottságra térés: mindaz, ami addig szokatlan, kényelmetlen volt, Isten védőszárnyai, Krisztus keresztje alá kerül.

Azt is megbánjuk, ahogyan a természetre, Isten teremtésére tekintettünk. Felismerjük, hogy milyen lenne a barátságosabb környezet, amelyet nem árasztanánk el mindenfélével, ami nemcsak az embereket, de az állatokat, a növényeket és az egész ökológiai rendszert pusztítja.

Bár a bűnbánat szerepel istentiszteletünkben, valóban felfogjuk a jelentését? Sokan azért vagyunk „tiszták”, mert nem csináltunk semmi rosszat. Néha persze nem azzal vezünk, amit elkövetünk, hanem azzal, amit elmulasztottunk. Pilátushoz hasonlóan mossuk kezeinket, és úgy teszünk, mintha tisztaságunk a szív tisztasága lenne. Ehelyett merjünk próféták lenni, amikor a kezünk bepiszkolódik: a nyomortanyák, a szegények, az utcagyerekek, a szexturizmus által prostitúcióra kényszerített tizenévesek, a kiüresedett kábítószeresek, a földnélküli parasztok, az öslakosok, az elszegényedett, emberi méltóságukat elvesztett kisbirtokosok és az AIDS-betegek piszkától. Hadd piszkolódjon be a kezünk, amikor kinyújtjuk a másik után, azok után, akik próbára teszik igazságunkat és bizonyosságainkat.

Így fordulunk Istenhez, a bennünk, a másokban és a természetben lakozó istenihez. Az Istenhez fordulás az emberiséghez fordulást jelenti, a korunkat (is) kísérő szenvedés, kín és halál felismerését. A metanoia könnyeket csal a szemünkbe. Felismerjük, hogy mennyire esendők az emberek, hogy mennyire szükségük van Isten kegyelmére és szeretetére. León Felipe spanyol költő, nyolcvanadik születésnapján, majdnem egész életen át tartó mexikói száműzetés után arról a bátorságról írt, amikor könnyekkel ismerjük fel korlátainkat: „amikor a szemem ide jut, már nem a kiáltás, hanem a látás dolga. A mindenség összes fényét, az istenit, a költőit, amit keresünk, hulló könnyeink ablakán át fogjuk látni.”

Könnyeinken át látjuk tehát a világot. Könnyekkel a szemünkben látni azt jelenti, hogy csak töredékesen látunk: a szenvedők oldalán állva. Az elhomályosult szemmel való látás nem azt jelenti, hogy kivonulnánk a világból. Mária Magdalénához hasonlóan, aki a sírnál sírt: könnyeiben azzal azonosult, akit üldöztek és aki meghalt a kereszten. A szenvedőkért és a velük együtt sírás azt jelenti, hogy melléjük állunk, és viseljük ennek következményeit. Így hirdetjük Pállal együtt, hogy nem a halál uralkodik; hanem a feltámadás által a teremtett világ megőrzésére kerül a hangsúly.

Az eljövendő ünnep előízeként felszólítjuk az embereket, hogy forduljanak Istenhez, és örvendezzenek a reménységben, itt és most bizonyosságot téve arról, hogy Isten országának jelei már közöttünk vannak. Isten országa nem a te erőfeszítéseid vagy az enyéim nyomán létezik, hanem Isten miatt. Keresztényekként arra hívtunk, hogy e közöttünk lévő királyság jelei, korunk prófétai szava legyünk.

Milyen üzenetet küldünk a világnak, ha a keresztyének nem képesek egyhangúan szólni korunk igazságtá-

* A szerző a Sao Leopoldo-i evangélikus teológiai szeminárium professzora (Brazília)

lanságai ellen? Mi keresztyének, miért fordítunk annyi időt és energiát olyan dolgokra, amelyek mint egyéneket és egyházakat is elválasztanak egymástól? Korunk sokkal határozottabb állásfoglalást követel tőlünk: azt, hogy vállaljuk a kockázatokat, és szenvedélyesen szeressük az életet – a bőségben való életet.

Amikor az Egyházak Világtanácsa ötven évvel ezelőtt megalakult, világos volt, hogy mely témákról kell tárgyalni. Nyilvánvaló volt, hogy a század két világháborúja után megbékélésre és újjáépítésre volt szükség. A gyógyulás, a jóvátétel és az igazság ideje volt azoknak, akik a náci rezsim alatt üldöztetést szenvedtek. Ma éppen úgy mint akkor, prófétai szóra, a megbékélés hangjára és jövőképre van szükségünk. Ugyanakkor szomorúan állapítjuk meg, hogy a profitszerzés fokozatosan kiszorította a prófétalást. Néha a profitot többre értékeli az egyházakban, mint a prófétát, és az együttműködés szelleme átadja helyét a versenyszellemnek. Mint egyháznak is van tehát megbánnivalónk. Isten azért avatkozott a történelemben, hogy megfesszítsék. Keresztyénekként a világot a fán függő Krisztus távlatából szemléljük. Könnyes szemmel nézzük a világot, mert érezzük a világ fájalmát és szenvedését. Semmi sem lehet radikálisabb, mint a kereszt tövében állni és mondani: „Hiszek Krisztusban”. Ez Isten döntő elkötelezettsége az ember iránt, azé az Istené, aki nem fordít háttal, aki nem érdemeink szerint bánik velünk, hanem megtalál ott, ahol vagyunk, kinyújtja szerető kezét és átölel, hogy visszahívjon közösségébe.

A Salvadorban készült kereszt azt a minőségi változást jelképezi, amivel ez az újra Istenhez és egymáshoz való kapcsolódás jár. Krisztus szenvedése lehetővé teszi bűnbánatunkat és azt mondja: a szenvedés tovább is elviselhető. Így ünnepelehetjük a megbékélést Istennel és egymással, amikor megízleljük az aratás első gyümölcsét. A megtérés gyümölcsei: igazság, szabadság, béke, egyenlőség, tisztelet és méltóság Isten gyermekeinek. Azt a hívást kaptuk, hogy Istenhez forduljunk – megvallván bűneinket, kiegyenesítvén ösvényünket –, és hogy a reménységben örvendezzünk.

Wanda Deifelt

(Fordította: Szentpétery Péter)

A reménységben örvendeztetek*

A reménységben örvendeztetek! Milyen furcsán hangzik! Hogyan „esszük” (Jer 15,16) ezt az üzenetet? Olyan világban élünk, amelyet megráz és szétforgácsol az erőszak. „Az egész lakott föld” (*oikumené*), tele van reménytelenül szegényekkel, éhenhaló gyerekekkel, otthonukból elűzött emberekkel, háborúk és etnikai konfliktusok ártatlan áldozataival. A nukleáris fenyegetés viharfelhői még ott vannak a láthatáron, bolygónk pedig az ökológiai válság szorításában él. Hogyan örvendezhetünk akkor a reménységben?

Mindennapi örömeink és reményeink nem elégségesek ahhoz, hogy megértsük azt a titkot, amely körülveszi az örömet az üzenetét, ahol tényleg lehetséges az öröm. Ez a titok, misztérium pedig a könyörületes Istené, aki átöleli a világot. Minél inkább kétségbeesik a világ, annál bensőségesebb és határozottabb lesz Isten-

nek ez az életet fenntartó ölelése. Ez a mi hitünk. Erre építünk. „A reménységben örvendeztetek” (Róm12,12) – ez az üzenet szárnyal az ország minden lakosához (vö. 3Móz 25,10) a könyörületes Istentől. Isten szavát halljuk: „Olld le sarudat a lábadról, mert szent föld az a hely, ahol állsz” (2Móz 3,5). Most már az egész világ szent föld. Levettük a sarunkat – a kegyelem mezítlábas.

Jézus Krisztusra tekintünk, aki maga otthontalan volt: „...az Emberfiának nincs hová fejét lehajtania (Lk 9,58; 2,7). Isten az ő egész világot átölelő könyörületességét ebben az otthontalan Emberfiában mutatta meg. Senki sem hontalanabb a megfeszített Jézusnál. Jézus – a megfeszített, mezítlábas, összetört Krisztus – szól az összetört világhoz. A kereszt a legszentebb hely, ahol Isten saruja le lett véve. „Ó, néha úgy érzem, félek, félek, nagyon félek. Ott voltál, mikor megfeszítették őt?” Ezen az evangéliumi helyen „levettek lehetünk, de kiütöttek nem” (vö. 2Kor 4,9)... Ezt a helyet Isten Szentlelke táplálja és tartja fenn, akinek neve Könyörület. Ez az a hely, ahol az EVT VIII. Nagygyűlése is Isten kegyelméből található.

A felszólítás a reménységben való örvendezésre a „féltekeny Istennel” (2Móz 20,5) kezdődik. Fájdalmas a viszony a világ és az azt átölelő Isten között. Hóseás próféta által így szól Isten: „Megindult a szívem. Egészen elfogott a szána-lom” (11,8). Izrael hűtlennek bizonyult. Isten mégsem fordul el tőle véglegesen. A világ hitetlen. Isten dilemmában van. Isten aggódik, aggódását a szeretet növeli. Témánknak, a reménységben való örvendezésnek titka Isten belső életének ebben a rendkívüli történetében van elrejtve.

A reménység a jövőre vonatkozik? Igen. De még több vonatkozik a szeretetre. A reménység nem az idő, hanem a szeretet története. „Győzni fogunk *egy napon*” azt jelenti, hogy az *irgalom* erejével fogunk győzni. Az evangélium a szeretetet az idő fölé meri helyezni. Az evangéliumok összes gyógyítási története, végül pedig az a hitvallás, hogy „harmadnapon feltámadt a halottak közül” erre a fenséges igazságra mutat. A reményt a szeretet élteti – Jézus minden gyógyító szava szeretet. „Kelj fel, vedd az ágyadat, és menj haza” (Mk 2,11). Figyeljünk csak! Aki ezt mondja, otthontalan, de ő testesíti meg teljesen azt az Istent, aki átöleli a világot. Milyen lelkesítő ez a helyzet! Ha Isten a *seol* – ban („hideg verem”) lenne, ahogyan a zsoltáros mondja, a *seol* elolvad az irgalmas Isten forróságától. Martin Luther King lelkes reménysége nem forrósította-e föl a birminghami (USA) városi börtönt, ahová bezárták? Milyen az a reménység, amelyet nem a szeretet éltet? Hol érvényesüljön a szeretet, ha nem az egész lakott földön? A reménység forró „love story”.

A reménység arra vonatkozik, ami nem látható? Igen. „...az a reménység, amelyet már látunk, nem is reménység, hiszen amit lát valaki, azt miért kell remélnie?” (Róm 8,24). „Őt szerettitek, pedig nem láttátok...” (1Pt 1,8). A reménység abban gyökerezik, „...amit hallottunk, amit láttunk szemünkkel, amit megfigyeltünk, amit kezünkkel is megtapintottunk” (1Jn 1,1) Milyen az a szeretet, amely láthatatlan és megfoghatatlan marad? „...aki nem szereti a testvérét, akit lát, nem szeretheti az Istent, akit nem lát” (1Jn 4,20). Az az iszonyatos szegénység, amelyben gyerekek milliói élnek, látható. A rasszizmus látható. A gépfegyverek láthatók. A nyomortanyák láthatók. Az éhenhaltak holtteste látható. A gazdagok és a szegények közötti szakadék megdöbbentően látható. Az ezekre adott vála-

* szerző ny. teológiai professzor (Minneapolis, USA)

szunknak is láthatónak kell lennie. A kegyelem nem működhet láthatatlan világban.

Az uralkodók azonban mégis megpróbálják e világban láthatatlanná tenni „a jövevényt, az özvegyet és az árvát” (Jer 7,7; ld. még 2Móz 22,22; Zsolt 82,3; Mk 12,40; Jak 1,27), meg az „éhezőt, szomjazót, jövevényt, mezítelent beteget és foglyot” (Mt 25,31–46). Ez az erőszak. Az evangélium ragaszkodik a látáshoz – hadd lássák csak a csontsovány éhező gyerekeket! A láthatatlanság és az erőszak kapcsolatban van egymással. Az embereknek istenképességük méltósága miatt láthatónak kell maradniuk. A Hit, a Remény és a Szeretet csak abban élhet, „ami látható”. Az ökumenikus mozgalom az egyházak látható egységére törekszik. Isten talán nem volt látható Jézus Krisztusban? (Jn 1,18; 14,9). Az evangélium az üdvösség titkát abban látja, ami látható. A vallások, úgy tűnik, a láthatatlanra törekszenek, és megvetik a láthatót. Pedig a „halló, látó, tapintó” evangélium táplálhatja a megtévesztéstől mentes reménységet.

Az egyetlen Isten azt a világot öleli át, ahol több mint 7.000 nyelvet és nyelvjárást beszélnek. Isten minden nemzet és kultúra iránt nyitott. „Áldott Egyiptom, az én népem, Asszíria, kezem alkotása, meg Izráel, az én tulajdonom” (Ézs 19,25). Hány nyelvet beszél Isten? Valamennyit! Egyetlen nép sem beszélhet elszigetelt nyelvet, és nincs kizárólagos identitása. A népek egymásba fonódnak. Az egyház a világban van, és a világ is az egyházban. Isten egyháznak szóló igéje Isten világnak szóló igéje. Istennek nincs „két igéje”, egyik az egyháznak, másik a világnak. Az egyetlen világ hallgatja Krisztusnak a „juhokhoz” és a „kecskékhez” intézett szavait (Mt 25,31–46). Az egy világról hallva kiáltott fel Jézus így: „Láttam a Sátánt villámlásként lehullani az égből” (Lk 10,18). Ha Isten irgalmasan átöleli ezt a világot, az egész világ „fel lesz forgatva” (ApCsel 17,6). Micsoda felfordulás!

Figyeljünk csak Jézus felforgatással teli példázatára: „Apja már messziről meglátta őt, megszánta, eléje futott, nyakába borult és megcsókolta” (Lk 15,20). Fut az Isten! Mit gondoljunk Istenről, a Centrumról, aki a perifériára fut? Amíg tépelődünk, a periféria lesz a centrum. A fény a perifériáról jön, nem a centrumból. Az „a kő, amelyet az építők megvetettek” lesz üdvösséggé (Mk 12,10). Micsoda kiszámíthatatlan fordulat!

„Hozzátok ki hamar a legszebb ruhát, és öltöztessétek fel, húzzátok gyűrűt a kezére és sarut a lábára! Azután hozzátok a hízott borjút, vágjátok le!” A kegyelem felfordulást hoz, nem nyugalmat. Az egyház Krisztus Teste, amely a megtört világ üdvözlésére siet. Reménységünk eleve nem nyugodt, hanem tele van felfordulással. Az apostoli szó, a „reménységben örvendeztetek” ismerős ebben a világban, amelyet a szaladó Isten „felforgatott”.

A teológiának az a feladata, hogy ábrázolja ezt a kegyelem által kikényszerített felfordulást –, vagyis, hogy láthatóvá tegye. A szolgálat az, hogy „hozzátok ... hamar ... ruhát”. A megrázó esemény, felforgatást Jézus Krisztus eljövetele által – ez az evangélium. A felfordulás nem mentes a fájdalomtól. Jézus Krisztus követőinek különböző véleményük és meggyőződésük lehet egynemely dologról, amelyekkel ma szembesülünk, még akkor is, ha közösen tanulmányozzák a Bibliát és áhítatosan vesznek részt az istentiszteleten. Őszintén és áhítattal arra hívtunk, hogy nézeteinket, meggyőződésünket a könyörületes Isten világosságá-

ba helyezzük, aki átöleli a világot. A teológiában és a szolgálatban „mezítlábasnak” és „otthonalannak” kell lennünk.

„Örüljete az Úrban”, mondja a hontalan apostol (Róm 12,12; 1Kor 4,11). Majd így folytatja: „gyakoroljátok a vendégszeretetet” (Róm 12,13). Jeremiás „ökumenéjét” folytatja: „Fáradozzatok ... a városnak békességén... mert annak békességétől függ a ti békességetek is (29,7). A Könyörületes Lélek evangéliuma figyelmeztet, hogy örvendezzünk az idegenekkel, a világgal. A világ nem csupán a „kecské”. „Íme, én elküldelek titeket, mint juhokat a farkasok közé” – ez nem abszolút, fix igazság (Mt 10,16). Isten Lelke átöleli a „juhok és kecské” világát. „Betelt az idő, elközelített az Isten országa” (Mk 1,15). János evangéliumát átfogalmazva: „Isten ahhoz jött, ami Isten sajátja, és Isten sajátja örvendezve fogadta Istent!” (vö. 1,11). Ez reménységben örvendezésünk lényege. Egy magának való, exkluzív közösség nem képes mindenkit reménységre hívni. Nem ez az evangélium. Reménykedjete az egész teremtet világgal! Micsoda nagyszerű távlat! (Zsolt 139,7–10).

Nincs szó hallucinációról. Istennek senki sem idegen. Minden személy – bármilyen kulturális, vallási, faji, politikai identitással – pótolhatatlan és páratlan személyként ismerős Istennek. Ez a gyökere Isten egészséges ökumenéjének. De ha tetteink azt sugallják: „Őrizője vagyok a testvéremnek?” (1Móz 4,9) – ami a bűn legnyilvánvalóbb és legérthetőbb kifejezése – idegenként bánunk Istennel. Ha azt mondjuk, hogy „nem vagyok őrzője a testvéremnek”, ez azt jelenti, hogy lomnak, piszoknak tekintjük a másikat. Ez alapjaiban rombolja le a világnak szóló reménységet. „A reménységben örvendeztetek” azt jelenti: „Szeresd felebarátodat mint magadat!” Ha a reménység most *nem* tapasztalható, akkor a jövőben sem lesz.

Nem szeretjük felebarátainkat, hacsak nem vagyunk nyitottak arra, hogy felebarátaink is szeressenek bennünket. Nem tanúsíthatunk vendégszeretetet az idegenek iránt, hacsak mi is el nem fogadjuk az idegenek vendégszeretetét. Az evangélium kétirányú forgalmat tart fenn. Az egyirányú forgalom az önigazságot erősíti. „...oda ment egy asszony, akinél valódi és drága nárduskenet volt egy alabástrom tartóban: ezt az alabástrom tartót feltörte, és ráöntötte azt Jézus fejére”. Jézus mélyen megatva ettől a vendégszeretettől – még ha az eset szemtanúi között jelentős zavart is okoz –, *elfogadja* és megdicséri: „Bizony, mondom néktek, bárhol hirdetik majd az evangéliumot az egész világon; amit ez az asszony tett, azt is el fogják mondani az ő emlékezetére (Mk 14,3–10).

„Örüljete az Úrban” – ez lehetőséget ad a „felforgatásra”. Abban a felfordulásban válik elevenné, amelyet a kegyelem okoz. A bibliai misztérium nem nyugalmas, hanem szenvedélyes. Arról az otthonalann Jézusról szól, aki mindenkit átölel azáltal, hogy kimegy a perifériára. Ezért *cantate domino*, mert „a világosság a sötétségben fénylik, és a sötétség nem győzte le” (vö. Jn 1,5).

Kosuke Kojama
(Fordította: Szentpétery Péter)

Anamnézis

1. Itt, a hararei fennsíkon ünnepelve az Egyházak Világtanácsának jubileumát, a keresztyének kalandos me-

netelésére tekinthetünk vissza a második évezred végén. A nagygyűlések: sokak részvételével tartott találkozók, küzdelmek, kudarcok, lelkesedés és kiábrándulás. De legfőképpen: menetelés. Munkával és fájdalommal. Látással és várakozással. Most pedig az önkritika és az újra-elkötelezés mérföldkövével vagyunk.

Emberek ezrei minden nemzetből és kulturális hagyományból, akik az egész világról keresztyén közösségek százaival és emberek millióit képviselik, gyűltek össze ezen a helyen. A kapocs, amely mindnyájunkat összeköt: egy sor rendkívüli esemény emléke. Főleg azonban egy bizonyos Emlékezés, *Anamnézis*, amely az összes többi gyökere.

Az elmúlt nagygyűlések témáira való egyszerű visszaemlékezés⁸ visszaidézi a körülményeket, a lelki kiindulópontot, de a vágyakozást is, amelyet kifejeznek. Ezekben a napokban meg fogunk emlékezni ennek a kalandos útnak sok-sok jellegzetességéről, a doxológiában mindazért a jóért, amit Isten nyújtott számunkra, ugyanakkor bűnbánó lélekkel hibáink és mulasztásaink miatt. Megemlékezünk mindazokról az alapkövekről, ahonnan gondolataink elindultak az előző nagygyűléseken: Jézus Krisztus, Szentlélek, ember, Isten; rendtelenség, reménység, világosság, élet, szabadság, egység, megújulás; a világ, az egész teremtettség, minden dolog.

Az EVT jubileuma automatikusan egy másik nagy kör felé nyit: a keresztyénség menetelése az elmúlt két évezredben, mindent átalakító jelenlétével, de tragikus kalandjaival is. Ez a történet nem elveszett múlt. Ez a tudattalanja annak, amit ma tapasztalunk. Mindazt, amik ma vagyunk, az elmúlt húsz évszázad eseményei határozzák meg. A memória nélküli, vagy memória-hiányos közösség gondokkal terhes és törekeny.

Az emlékeknek ez a második köre azonban egy hatalmas harmadik kör felé is nyit, amely átöleli az egész világot, a tér és idő teljességét. Ezért létezik az első két kör is. Az egyház állandóan a megemlékezés közössége marad. Arra emlékezik, hogy Isten az idők folyamán hogyan vezetett, védte és áldotta meg az emberiséget, embereket vagy közösségeket kiválasztva, akik teljesen rá hagytakoztak. „Emlékezem az Úr tetteire, visszagondolok hajdani csodáira” (Zsolt 77,12). Az egyház hálaadással idézi fel, erőt és ihletet merít az emlékezésből. „...emlékezz vissza arra, hogy mit tett Istened, az Úr...” – Isten ezt rendelte népének, amikor a rabszolgaságból szabadságra vezette. A húsvéti esemény pedig új értelmet adott ennek, új távlatot és erőt Krisztus személyében.

2. Az emlékeknek ez a sora végül ahhoz az alapvető *Anamnézis*hez vezet, amely *keresztyén identitásunkat meghatározza*. Megemlékezés Isten csodálatos beavatkozásáról az emberiség életébe(n). Az emlékezés hitben és elkötelezetten Isten művéről Krisztusban a Szentlélek által határozza meg magatartásunkat. Innen indul minden, és innen nyeri értelmét.

Tudjuk, hogy az emlékezet alapvető pszichológiai mechanizmus, komplex funkció, amely szoros kapcsolatban van az emberi tudattal és az ember egészségével.

Többé-kevésbé eleven lehet. Első lépésben egyszerű, pusztán emlékezés valami távoli múltra. Második lépésben azonban a memória erősítése, ami által a múlt jelené válik, és döntően meghatározza a jövőt. Az egész emberi civilizáció, minden megszerzett tudás az emlékezet rendezésén és használatán alapul.

Ez az eltévelyedés, a memória hanyatlása a személyiség általános leépülését eredményezi. Hadd utaljak egy híres athéni egyetemi professzorra, aki súlyos emlékezetvesztést szenvedett egy balesetben. Barátaival találkozáskor ezt mondogatta: „Tudjátok, én vagyok Sz. professzor, aki az egyetem egyik legjobb professzora volt.” Nyilvánvaló, hogy leépülésben szenvedett. Ha valaki elveszíti emlékezőképességét, óriási válságba kerül. Nagyon gyakran mi, keresztyének és keresztyén csoportok is hasonlóak vagyunk ezekhez a problematikus személyekhez és csoportokhoz, amikor keresztyén identitásunk eleven emlékét elveszítjük, vagyis nagyon gyenge bennünk az *anamnézis* ereje.

3. Legfőbb támaszunk mindig is a Krisztus megváltó művére való *anamnézis* marad, amely állandóan létünkbe áramlik és átalakítja. *Az anamnézis nem egyszerűen intellektuális funkció, hanem akció*. Hatalmas a kiterjedése, benne a gondolati elemmel, és (ti. gondolatot) *egzisztenciális, személyes eseménnyé teszi*. Az eucharisztikus közösség tagjaiként tudatosan felidézzük Isten művét Krisztusban a Szentlélek által: Krisztus megtestesülését, keresztfeszítését, feltámadását, mennybemenetelét és pünkösödöt. Ezekből élünk, ezekből részesülünk. Ezt nem emberi képességeink teszik, hanem a Szentlélek kegyelme, Isten nem teremtet energiája, amely megvalósítja a szentségeket.

„Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre” (Lk 22,20; 1Kor 11,14), – ezt rendelte az Úr „azon az éjszakán, amelyen elárultatott” (1Kor 11,23). A folyamatos isteni energia hatékonyságának csúcspontját az Eucharisztia szentségében éri el, amely húsz évszázadon keresztül a keresztyén istentisztelet fő tanoszlopa volt. A liturgikus nyelven az *Anamnézis* az eucharisztikus anaphora, az áldozati ajándékok megszentelésének szíve.

Az *anamnézis* igen széles. Krisztus szavainak idézésével: „vegyétek és egyétek, ez az én testem” (Mt 26,26; Mk 14,23; 1Kor 11,24), „igyatok ebből mindnyájan, ez az én vérem, az új szövetség vére” (Mt 26,27) kezdődik, majd az áldozat felajánlásával, a Szentlélek segítségül hívásával folytatódik, a szent adományok megszentelésével, a Szentlélek ereje által való megszentelésével, és a szent jegyek vételével fejeződik be, azért, hogy személyes esemény legyen. Így az *anamnézis* a Szentháromság Isten felé fordító szüntelen erő marad, a létezés forrása, a Krisztusba oltás, a Szentlélek vétele, iránymutatás, amely értelmet ad életünknek, térben, időben való menetelésünknek. Az egyház élet-erejét, igazságát az *anamnézis* megújításával tartja meg.

4. Az *anamnézist* a legnagyobb változatosságban ünneplik az ökumené népei kultúrájának keretében meglévő sokféle hagyománytól függően. Néhány éve egy nagyszerű kelet-európai katedrálisban voltam, amelyet az üldözés után, nem sokkal azelőtt adtak vissza az egyháznak. Szenzációs, meghatóan gazdag volt. A szent jegyek vétele után, egy sarokban ülve önkéntelenül is felidéztem azt a liturgiát, amelyet nem sokkal korábban egy afrikai hegyi faluban, egy szalmatető, földpadlós kunyhóban éltem át. Azt kérdeztem magamban: Krisztus hol érzi magát jobban? Ott vagy itt?

⁸ Az EVT eddigi nagygyűléseinek témái

1. Amszterdam, 1948: Az ember rendtelensége és Isten rendje – 2. Evanston, 1954: Krisztus – a világ reménysége – 3. Új Delhi, 1961: Jézus Krisztus – a világ világossága – 4. Uppsala, 1968: Íme, én mindent újjá teszek! – 5. Nairobi, 1875: Jézus Krisztus felszabadít és egyesít – 6. Vancouver, 1983: Jézus Krisztus – a világ élete – 7. Canberra, 1991: Jöjj, Szentlélek, újítsd meg az egész teremtettséget!

Hol hitelesebb Krisztus anamnézise? Nemsokára jött a válasz: Ott ugyanúgy mint itt. *Különbségeink ellenére* az az elem, amely az események lényegét meghatározza, mindkét esetben *ugyanaz*: Jézus Krisztus misztikus jelenléte, részeseidünk testéből és véréből. A hívők ugyanarra a csúcstra jutnak el, a páratlan esemény anamnézisére, egyetemes történetünk alapkövére, ezt az élményt élük át.

5. Amikor megtapasztaljuk az anamnézist az isteni Eucharisztia ünneplésekor egy albán nagyváros peremén, az üldözés alatt lerombolt templomban, vagy egy nagyszerű katedrálisban, már nem vagyunk elszigeteltek a magunk szűkebb vagy tágabb terében. A leglényesebb események középpontjába lépünk, amely az egész kozmoszt érinti. A világtörténelem középpontjában kezdünk élni, mivel eggyé lettünk Krisztussal, a világ Teremtőjével és Megváltójával. Így meg vagyunk váltva akár vagyonunk, akár szegénységünk, akár dicsőségünk, akár ismeretlenségünk, akár kicsi, akár nagy önzésünk fogságából.

Az anamnézis összeköt a világgal, méghozzá döntően. A világ folyamatainak, fájdalmainak, küzdelmeinek legmélyére, közepébe helyez. Emlékeztet arra, hogy Krisztus üdvözítő műve az egész világra vonatkozik, az egész mindenséget, az eget és a földet, „minden dolgot” átöleli. Az egyház, „amely az ő teste, és teljessége annak, aki tejjessé tesz mindent mindenekben” (Ef 1,23) nem zárkozhat magába, és nem törődhet csak saját magával. „Az egész világért” él. Imádságával, üzenetével, érdeklődésével, cselekvésével az emberiség minden fájdalmát átöleli; egyének és csoportok kizsákmányolását, gyermekek és nők elnyomását, helyi összeütközéseket, a globális pénzügyi nyugtalanságot és igazságtalanságot és az egyre erősödő ökológiai fenyegetést. „Mindenben és mindenkinek” felajánlja a Szent Adományokat.

6. *Természetesen mindig és mindenhol fennáll a nagy veszélye annak, hogy az anamnézis megszokott ünnepléssé lesz*, elszakadva a mindennapi cselekvéstől, tágabb terveinktől. Gyakran részesülünk a liturgiában, de megvetjük, igazságtalansággal és szenvedélyekkel folytatjuk, az önzés határozza meg mindennapi életünket. Az anamnézis nem mágikus módon hat. Szükséges, hogy szüntelenül terjeszkedjen az életben, hogy termékeny tegye, hogy magatartásunkon átsugározzon, terveinkhez szempontokat adjon, megvilágosítson döntéseinkben, támogasson a cselekvésben. Mindnyájunknak, akik állandóan részesei vagyunk a liturgiának, a Krisztus keresztyéről és feltámadásáról való megemlékezésnek, vissza kell térnünk a mindennapokba, hogy másfajta liturgiával folytassuk, a „liturgia utáni liturgiával” (ahogyan Ecsmiadzinban, Örményországban 1975-ben javasoltuk), személyes felelősségünk napi oltárán, hogy helyben, de egyetemes távlattal teljesítsük kötelességünket.

Mindazokat a problémákat, amelyek ma, a globalizációnak ebben az új korszakában aggasztják az emberiséget, mindazokat a kérdéseket, amelyek az ökumenikus mozgalomban foglalkoztatnak bennünket különleges fényvel világítja meg ez az anamnézis. – Krisztus igazságával, szeretetével, áldozatával; nyugodt optimizmussal, ahogyan a boldogmondások leírják (Mt 5,3–12): az önfeláldozó diakónia melletti döntéssel, aggodás nélkül

amiatt, hogy többségbe kerülünk-e, anélkül, hogy a világi hatalom megszerzésére törekednénk.

Az anamnézisben benne van a metanoia, a megtisztulás ereje. Különböző komplexusok hajtának a konvencionális viselkedés irányába, arroganciába, képmutatásban, sokféle önző vágyakozásba. Az anamnézis visszavisz ahhoz, ami lényeges, ami igaz. Az Isten akarata iránti abszolút engedelmesség, áldozatkészség, a szív tisztasága, önzetlenség és bátor szeretet nélkül odavan a keresztyének sajátossága.

Az ökumenikus mozgalomban gyakran félrevezetnek az ilyen áramlatok. Sokféle témáról beszélünk, miközben elfeledkezünk identitásunk lényegi eleméről: abban a bizonyosságban éljük az anamnézist, hogy erőnk nem a saját elképzeléseinkből és döntéseinkből származik, hanem abból, ahogyan Isten működik bennünk és az egyházban. A gondolkodás, az élet megváltozása, az Isten felé fordulás ama páratlan és örök példa szerinti megújulást jelent, amelyet a megfeszített és feltámadt Úr hagyott ránk. Amikor programjainkról döntünk, a kiindulópont, az állandó vonatkozási pont nem lehet más, mint az anamnézis, Isten e világ iránti szeretetének betetőzése. Ennek minden következményével együtt való megtapasztalása az Egyháznak, az Ő misztikus Testének élő sejtjeivé tesz bennünket. Ez különböztet meg minden más emberi csoportosulástól és szervezettől, ez tart vissza mindenféle veszélyes keveredéstől.

7. *Az anamnézis nem egyszerűen csak utalás a múltra*. Jelenvalóvá teszi a múltat és a jövőt. Visszatérés tudatosságunk középpontjába, az Ő munkájához, „aki volt, aki van, és aki eljövendő” (Jel 1,8), az Örökkévaló és Időtlen. Így az anamnézis felülmúlja a teremtett idő klasszikus kategóriáit. „Mert valahányszor eszitek e kenyeret, és isszátok e poharat, az Úr halálát hirdessétek, amíg eljön” (1Kor 11,26). „Megemlékezvén... mások dicsőséges eljövételéről” (Aranyszájú Szent János liturgiája). Távlatot nyit az eszkata, a jövendők felé. Az Eucharisziában a jövendő eseményeket „már beteljesedettnek” nevezzük. Mivel Krisztus „az áldozó és az áldozat”, „tér és idő és a teremtett dolgok jellemzői felett van” (Alexandriai Kelemen). Megnyitja lelkünket a világ vége iránt, amikor minden dolog Krisztusban egybefoglal mindeneket (Ef 1,9–12).

8. Így az anamnézis a doxológia forrásává válik minden csoda iránt, amelyet a szeretet Istene tett a világ története folyamán, a hálaadás forrásává „kimondhatatlan ajándékáért” (2Kor 9,15), az öröm és a magasztalás forrásává, amikor részesülünk a szentek ünneplésében és diadalában, azokéban, akik egész lényükkel átérték az anamnézist. Az anamnézis megvilágosodáshoz vezet, úgy, hogy tisztelettel és őszinte szeretettel állhatunk minden személy, minden nép és az egész világ elé. Ellenállóvá tesz a jelennel szemben és reménykedővé a jövő iránt, arra indít, hogy nézzünk szembe az elénk kerülő kihívásokkal.

Így az anamnézis megújulássá lesz, nyitottá teszi lelkünket a tér és az idő iránt. A történelem és a teremtett világ középpontjába helyez – úgy hogy valóban ökumenikussá, kortársá és egyetemessé legyünk.

Anasztasziosz

Tirana és egész Albánia érseke
(Fordította: Szentpétery Péter)

1999. év ökumenikus kihívásai*

(Elnöki beszámoló)

I.

1.) 1999-ben a nagy ezredfordulóra való felkészülés és az 1998-as évfordulóra történt visszaemlékezések közötti időben, a „küszöb évben” élünk. Az elmúlt év fontos emlékezések ideje volt, a következő esztendő pedig a nagy jubileumnak, a Megváltó születésének 2000. évfordulója lesz. Ha felidézzük a beszámolási időszakot, *megdöbbenünk* milyen fontos dátumokra is emlékeztünk tavaly. Csak néhányat említsünk az emlékezetes nagy jubileumok közül: 1998-ban ünnepelte a világ keresztyénsége a „Weszfáliai Békének” a 350. évfordulóját, a XVII. századi harmincéves háború befejezését, amely tulajdonképpen megvetette Európa lelki, szellemi, gazdasági és kulturális fellendülésének szilárd alapjait, így a mai Európai Uniót is. Tavaly idéztük fel az 1848-as magyar szabadságharc 150. évfordulójának eseményeit. Ebben az évben pedig *az aradi tizenhárom és a többi mártíriumot szenvedett hősrre gondolunk kegyelettel*. Az elmúlt évben ünnepelte a világ az „Emberi jogok egyetemes nyilatkozatának” 50. évfordulóját. Félévszázadra tekintett vissza 1998-ban az ökumenikus mozgalom legátfogóbb és legreprezentatívabb szervezete, az Egyházak Világtanácsa is.

2.) Amikor ezekre és más általunk nem említett kerek évfordulókra gondolunk, tudnunk kell, hogy *az emlékezés szüntelen folyamat és állandó feladat*. Az évfordulók *sohasem csak merengések, hanem önvizsgálatra szólító előretételek és felkészülések*. Ezért idézzünk fel néhányat a múlt és a jövőt meghatározó kerek dátumokból is: 1999-ben lesz 85. esztendeje annak, hogy a nagy áldozatokat és sok rombolást és szenvedést okozott első világháború kitört a Balkánon, amely máig háborús tüzfészek. Gondoljunk csak Jugoszlávia szétesésére, Boszniára, ezekben a napokban pedig Koszovóra, a bukaresti zavargásokra... A sort sajnos hosszan lehetne folytatni. De ne felejtsük el azt sem, hogy az elmúlt évben volt 60 esztendeje a németországi ún. „kristály éjszakának” (1938). Ez nyitotta meg a *holocausthoz* vezető borzalmas utat. És ebben az évben lesz 60. éve a *második világháború* kitörésének is (1939), amelynek a végét jelentő hirosimai atomrobbanás vakító és félelmetes fényvel világtotta meg az emberiség előtt álló utat.

3.) De vessünk egy rövid pillantást jobb eseményekre is. Arra például, hogy *XXIII. János pápa 40 évvel ezelőtt* (1959-ben) hívta össze a II. Vatikáni Zsinatot, elindítva ezzel a legnagyobb keresztyén egyház, a római katolicizmus természetesen ellentmondásokkal teli, de reményteljes *megújulási folyamatát*. Ebben a mostani „küszöb évben” világosan látjuk, hogy bőven van mire felkészülnünk. 2000-ben ünnepeljük *a magyar államiság 1000. évfordulóját*, legfőképpen pedig *Jézus Krisztus születésének 2000. évét*. Nemcsak a világkeresztyénség készül erre a jubileumra szinte *áttekinthetetlen* számú

regionális és világméretű programmal. A „jubileumi láz” világszerte magasra szökik, a regionális és az egyetemes és az országonkénti keresztyén és világi évfordulók ünnepei olyan sokrétűek és olyan szerteágazók, hogy teljesen áttekinthetetlenek. Nagy jelentőségű azonban az, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetének a közgyűlése a múlt év őszén *„Bellehem 2000” címen* határozatot hozott, nagy jelentőséget tulajdonítván annak, hogy Jézus Krisztus születésének városában tervezett ünnepek (1999. karácsonya és 2001. húsvétja között) az esemény korszakos jelentőségét világméretűvé teszik. Ne felejtsük el, hogy a modern világ időszámítását is meghatározó születésnapra készülünk! Magától ötlük fel a kérdés: *milyen tanulságokat vonnak le és mit tesznek a Krisztushívók a tavaly megünnepelt kerek évfordulókból és hogyan készülődnek Jézus Krisztus születésének nagy jubileumára?* Miközben röviden elemezzük a legfrissebb eseményeket és ezeknek zajlásában Központunk munkáját, tulajdonképpen erre a nagy kérdésre próbálunk mi is – tétován és hiányosan ugyan – szerény hozzájárulásként válaszokat megfogalmazni.

II.

4.) Nem túlzás azt állítani, hogy *a világ keresztyénsége* az elmúlt év végén Afrikában, Zimbabwe fővárosában *randevúzott* az EVT VIII. nagygyűlésén. Az EVT-nek jelenleg 339 anglikán, ortodox és protestáns taggyháza van és félmilliárd Krisztus-hívót képvisel. Ha ehhez hozzávesszük még a római katolikus világegyházat, amely nem tagja ugyan hivatalosan az Egyházak Világtanácsának, de azzal számos területen együttműködik, akkor az általános ökumenikus elkötelezettség értelmében túlzás nélkül állapíthatjuk meg, hogy a genfi székhelyű mozgalom Rómával együtt *a ma élő emberiség legnagyobb vallását képviseli*.

A VIII. nagygyűlésnek mind a helyszíne, mind a mottója korszerű üzenet jelleget hordozott: „Térjetelek Istenhez és örvendeztetek reménységben”. E téma köré gyűlt több ezer résztvevő imádsága és együttes elmélkedése, amely azon a földrészén zajlott le, ahol a legdinamikusabban növekszik a keresztyének száma és ahol a leginkább van szükség vigasztalásra és reménységre, hiszen ezt a földrészt sújtja legjobban a szegénység és a nélkülözés. Ennek ellenére *a nagygyűlés üzenetének középpontjában a reménység* ébredtartása és táplálása áll, amiről a *világkeresztyénséghez intézett üzenetük* is világosan beszél. Itt hely- és időhiány miatt a nagygyűlés vitájának anyagából *szükségszerűen válogatnunk kell*, hiszen ez a több mint 5000 személyt magában foglaló találkozó fontos *nyilatkozatokat és határozatokat* hozott és olyan mély lelki értékek erőforrása lett, hogy lehetetlen a vitát és az állásfoglalásokat a teljesség igényével ismertetni. Annyi bizonyos, hogy „az istentisztelet, imádság és bibliai elmélkedés állott a nagygyűlés középpontjában” (Junge Kirche, 1999, I/2.).

A szükségszerű kiemeléseinket most alapvetően határozza meg az a döntő kérdés, hogy az ökumenikus moz-

* (Elhangzott az Ökumenikus Tanulmányi Központ közgyűlésén 1999. február 4-én.)

galom hogyan válaszolta meg azokat az új és gyors, gyökeres változásokat, amelyeket mindenekelőtt az jellemez, hogy az elmúlt félszázadban a lakott Föld minden részén kialakult a már említett sokrétű és bonyolult ökumenikus hálózat. Ez alatt az idő alatt nyilvánvalóvá vált három dolog:

a) Az ökumenikus mozgalom nem csak a hivatalos egyházakból áll; nagy számban jöttek létre a keresztyén felekezeteken átívelő ökumenikus szervezetek.

b) Ez alatt az idő alatt, főleg ezek az ökumenikus szervezetek, azt a sürgető kérdést teszik fel, miért nem fejlődik gyorsabban és határozottabban az egyházak egysége?

c) Kialakult egyfajta bizonytalanság, sőt félelem is, amely az egyes egyházak intézményes létét látja veszélyeztetve egyrészt az ökumenikus, másrészt a nagy világvallások felé nagyobb nyitottságot követelő magatartás által.

5.) Az ökumenikus mozgalom figyelmének középpontjában ma ez a kérdés áll: hogyan lehetne a mai, modern igényeknek megfelelő új egységformát létrehozni? Annyi bizonyos, hogy „az EVT meg akar szabadulni intézményes rabságából”, azaz *egyesíteni szeretné* az ökumenikus szervezetek *dinamizmusát* és az egyházak *respektibilitását*. Be szeretné tölteni a rohamos gyorsasággal globalizálódó világunkban a ma szükséges *prófétai tisztet*. Olyan teret szeretne alkotni, ahol az egyházak testvéri találkozásokban szabadon cserélnek eszmét, eltérő érdekeket és más véleményeket juttatnak kifejezésre. *Az ökumenikus mozgalmat semmi esetre sem lehet leszűkíteni a formális tagság ügyére*. Ezt legvilágosabban a római katolikus egyháznak az EVT-vel és más ökumenikus szervezetekkel kialakított együttműködése mutatja, mert ezeknek a római katolikus egyház formálisan és hivatalosan nem tagja. „*A részvétel fontosabb, mint a formális tagság*” – mondta a főtitkár. A hidegháború utáni, globalizálódó világban élő EVT úgy keresi önmagát, hogy *közben új szervezeti formát nem akar létrehozni*. „Az egyházak és keresztyén közösségek társadalmi alternatíváját szeretné felmutatni a mai világban, amelyet a kíméletlen verseny, a minden áron való gazdasági növekedés, a konzum társadalom és az individualizmus határoz meg. (EPD. Dokumentation, 199. I/4.)

6.) A VIII. nagygyűlésre készülve sokakban az a kérdés fogalmazódott meg, hogy az ökumenikus mozgalom, így az EVT is, *képes lesz-e feldolgozni a rázúduló elmentés irányú nyomásokat*. A sokféle kultúrát, nyelvet, politikai és gazdasági rendszert képviselő személyekből álló együttes egyik legkényesebb kérdése az utóbbi években az ortodox egyházaknak (görögkeleti, vagy pravoszláv) az ökumenikus mozgalomhoz, az EVT-hez fűződő viszonya lett. Két dolgot azonnal látni kell:

a) Az ortodox egyházak *a világkeresztyénség fontos részét képezik* szám szerint is (mintegy 200 millió) és hagyománytiszteletük következtében is. Az ortodoxia egy része az ökumenikus mozgalom alapítói közé tartozik, bár az igazán nagy többségben élő ortodox egyházak (oroszkok, románok, szerbek, bolgárok) csak 1961-ben váltak az Egyházak Világtanácsa és más ökumenikus jellegű szervezetek tagjává.

b) Már jóval az EVT megalakulása előtt, 1920-ban az ortodoxok szellemi, lelki vezetőinek számító konstantinápolyi patriarcha felhívással fordult „Krisztus minden egy-

házához”, kérve, hogy „alapítsák meg a keresztyének egységét kifejező közösséget”. Az azóta eltelt majdnem 80 esztendőben persze hatalmas változás ment végbe egyházi téren is. Egyrészt robbanásszerűen megnőtt az EVT tag-egyházainak a száma (1948-ban csak 147 volt) és a növekedés főleg protestáns jellegű egyházak részéről történt. Így az ortodoxia az ökumenikus mozgalomban kisebbségbe került. Másrészt Kelet- és Közép-Európában megbuktak a szocialista rendszerek és ez hatalmas kihívások elé állította a valamikor „államegyházi” jelleget hordozó ortodox egyházakat. A kommunizmus bukása utáni helyzet felszínre hozta az évtizedek során háttérbe szorult szempontokat, mert az ateista rendszerekben élő egyházak számára akkor *életkérdés* volt a világegyházhoz tartozás tudata és gyakorlása, azaz az ökumenikus mozgalomban való részvétel. Napjainkban azonban felszínre kerültek a nyugati és keleti egyházak ütközési felületei is. Ezek közül emlékeztessünk néhányra:

a) Megindult és gyorsan nőtt a legkülönbözőbb protestáns és *katolikus missziók tevékenysége* a „hagyományosan ortodox területeken”. Gondoljunk arra, hogy csak a mai Oroszországban közel 2000 új vallást és vallási mozgalmat regisztráltak eddig.

b) Erősen kifogásolják az ortodoxok azt is, hogy a nyugati protestánsok lehetővé teszik a *nők ordinációját*, követelik a *bibliafordítás* és a teológia *inkluzív nyelvét*, nyitottak a nagy nem keresztyén vallások és a *szinkretista irányzatok* felé és a liberális etika álláspontjait akarják érvényesíteni. Az ortodoxok azt állítják, hogy az ökumenikus mozgalom elhanyagolta a „hitbeli egység” ügyét és főleg szociálpolitikai kérdésekkel foglalkozik. Hangsúlyozzák azt is, hogy a protestantizmust mindenekelőtt a zsinati elv, az ún. parlamentáris módszer határozza meg, azaz többségi elv alapján, szavazattal akar dönteni „hitkérdésekben”.

c) Végül is *nem következett be a szakadás* az ökumenikus mozgalom és az ortodoxia között, hanem egy *vegyes bizottságot* hoztak létre, amelynek működése alatt az ortodox egyházak egy része már nem tagja a mozgalomnak (grúz és bolgár), másik része alacsonyabb szintre szállította képviselőit az EVT-ben. A további döntést a közös bizottság munkájának eredményeitől teszik függővé.

7.) A világkeresztyénség mai feszültségeinek további góca a „hitbeli megigazulásra” vonatkozó lutheránus és katolikus „*közös nyilatkozat*” sorsa. Köztudott, hogy a XVI. század reformációját kiváltó fő ok éppen ez volt. A több mint 30 évig tartó kemény munka, a különböző dialógusok eredményeként született közös nyilatkozattervezet már a múlt év végén aláírásra várt, amikor a Szentszék tavaly júniusban kiadott nyilatkozatával ezt az állásfoglalást *pontosítani* akarta és pedig az e kérdésben átkot mondó és a protestáns tanokat elítélő Tridenti Zsinat (1545–1563) állásfoglalásai érvényességének megállapításával. Ez a hang tükrözi ugyan a Vatikán ökumenikus *elkötelezettségét*, de annak a kettősségből fakadó *feszültségét* is mutatja, mert miközben hangsúlyozza, hogy alapjában egyetért ugyan a lutheránus állásponttal, de ugyanakkor ezt a nehéz ügyet további fontos kérdések tisztázásával szeretné lezárni. Ez a hang *lefékezte* ugyan a két egyház közeledését, sőt a többi protestáns felekezetek szemléletét is, de továbbra is fennáll annak a lehetősége, hogy az álláspontok folyamatos tisztázódása

lehetővé teszi majd a közös nyilatkozat aláírását. Ez az ügy legalább két fontos dologra világít rá: *egyrészt* arra, hogy a római katolikus egyház ökumenikus *elkötelezettsége visszavonhatatlan, de nem egyenletes, hanem el-lentmondásos*, mert egyszerre akarja érvényesíteni a római katolikusok által nagy tiszteletben tartott *hagyományt* (így a Tridenti Zsinat határozatait is); *másrészt* megnyílt a modern világ problémái iránt.

8.) Túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy a római katolikus világegyház, mintegy egymilliárd hívővel most minden figyelmét és erejét *Jézus Krisztus születése 2000. évfordulója* méltó megünneplésére fordítja. II. János Pál pápa három nagy jelentőségű nyilatkozata legalábbis ezt mutatja.

a) Már 5 évvel ezelőtt (1994-ben) megjelent a „*Tertio Millennio Adveniente*” című enciklika, amelynek részletes programja egyre fokozódó mértékben a nagy évforduló felé fordította a római katolicizmus és minden keresztyén hívő figyelmét. Ennek az útmutatásnak az értelmében ebben az évben a Mindenható Atyaisten, a mennyei Atya munkálkodása áll – teológiailag kifogástalanul – a jubileumra készülő Krisztus-hívők figyelmének előterében.

b) Nem feledkezhetünk el arról sem, hogy a római katolikus egyház feje legutóbb hozzányúlt két olyan „*kényes ügyhöz*”, mint a *pápaság* és az inkvizíció működésének tisztázási kísérlete. Ezekkel a merész lépésekkel II. János Pál pápa szerint a római katolikus egyház és az egész világ keresztyénsége megtisztulva lépi át a nagy évforduló küszöbét.

c) A pápa legutóbbi nyilatkozatai híven tükrözik a már említett ökumenikus ellentmondásokat: a múlt év november 27-én tette közzé a pápa az „*Incarnatio Mysterium*” című bulláját, nem sokkal később pedig elhangzott a római egyházfő világszerte figyelmet keltett „*Újévi állásfoglalása*”. Az utóbbi az „*Emberi jogok egyetemes nyilatkozata*” követelményeit állítva a közvélemény középpontjába, főleg az égető nemzetközi problémákkal foglalkozik. Az újévi beszédében a római katolikus egyház feje bátor kijelentéseket tett: a vallásszabadságot a „*legfőbb emberi jognak*” nevezte, a vallásos hit nevében erőszakhoz folyamodókat pedig a „*vallási tanítások elferdítőinek*”. Éles szavakkal bírálta a „*szabadpiac*” igazságtalanságokat szülő jellegét és hangsúlyozta az emberiségnek a Föld, a teremtés iránti felelősségét, az ökológiai feladatokat. (Message de sa Sainteté le Pape JEAN-PAUL II Pour la Célébration de la Journée Mondiale De La Paix, 1er janvier 1999, Liberia Editrice Vaticana.)

Az „*Incarnationis Mysterium*” viszont idegességet és nagy gondot okozott, sőt komoly fenntartásokat ébresztett a protestáns egyházakban világszerte. Ebben ugyanis meghirdette a szentévből elnyerhető jócselekedetekkel a bűnbocsátnak, a „*búcsúnak*” a programját. Itt újra emlékeztetünk arra, hogy ez volt az a kérdés, amely a XVI. században a reformációhoz vezetett. A reformáció egyházai is hirdetik és megkívánják a jócselekedeteket: a betegek, a foglyok látogatását, a gyermekek, az idősek, a munkanélküliek, a szegények minden erővel történő támogatását (Mt 25). Ez a megkerülhetetlen keresztyén feladat azonban nem hozható összefüggésbe az „*egyedül hit által, kegyelemből*” való megigazulás kérdésével. Mindez újra világosan mutatja a római katolikus egyház ökumenikus elkötelezettségének egyenetlenségét és ellentmondásosságát. Ha hétköznapi kifejezéssel élünk,

akkor annak „*cikk-cakkos*” voltát. Igaz az, hogy a római katolikus egyház ökumenizmusára *a modernitásra és a hagyomány megőrzésének egységesítésére irányuló törekvések a jellemzők*.

9.) Legalább kettős, de mindenképpen bonyolult feladat az ún. „*új vallási mozgalmak*” gombaszerű terjedésének megítélése is. Egyrészt érvényes az evangélium hirdetésének evangéliumi parancsa (Mt 28,19–20), másrészt a piac törvényei elősegítik az ún. „*a la carte*” vallásosság szinte ellenőrizhetetlen terjedését. Ebben az összefüggésben lehetetlen elfelejteni a scientológia megalapítójának, L.R. Hubbardnak tulajdonított cinikus mondást: „*ha sok pénzt akarsz, alapíts egy új vallást*”. Valóban a közeledő ezredforduló nagy aggodalomra okot adó jelensége, *hogy ma a világon több, mint 20 ezer új vallási mozgalom működik*. Ezek tulajdonképpen a Lélek vakvágányai, melyekben a domináló elem a *saját igény szerint kialakított vallásosság*, aminek keretében minden vallási irányzat és gondolat elhelyezhető. (Lásd: Magyar Kurír, 1998. október 5.) A nagy jubileum közeledtével rohamosan szaporodnak a különböző „*militáns világvége*” szekták, amelyek erősen társadalomellenesek és öngyilkosságra biztatók. A közelmúltban számos ilyen szektáról hallottunk tudósításokat. (Lásd: USA-beli „*Davidistákat*”, a „*Mennyország kapuja*” és a „*Naptemplom*” szekta öngyilkos csoportjait, továbbá a nem csak Japánban működő *Aum szekta* szörnyű gyilkosságait.) Jószok, mágusok, asztrológusok, látmokok az elmúlt két évezred minden esztendejében voltak, különösen a kerek évfordulók alkalmával. Az is igaz, hogy ezeknek egyetlen jóslata sem vált valóra, de ez nem riasztja el őket és nem vet gátat a különböző jövendöléseknek.

Az új vallási mozgalmak működése a radikális szektáktól az eszkatológiákon és a jobboldali mitológiákon át a fundamentalistákig terjed. Persze a nagy természeti katasztrófák, az atomveszély és a környezetrombolás legújabb adatai táptalajt adnak ezeknek a félelemkeltő állításoknak. Sokan az apokalipszis bibliai kifejezését helytelenül fordítják és alkalmazzák. Ez a szó nem világvégét, hanem *kinyilatkoztatást* jelent. Ebben a témakörben az Ökumenikus Tanulmányi Központnak több tanulmánya jelent meg. (Nem véletlenül az új vallási mozgalmakkal foglalkozó kiadványaink a legkapósabbak!) Az idevonatkozó új kiadványainkban ezután is az egészséges bibliai tanítás értelmében hirdetniünk kell, hogy „*ama napról*” egyedül csak a Mindenható Isten tudhat (Mt 24,36). Hangsúlyoznunk kell, hogy *a keresztyénség kifejezetten életpárti*. Az egyházaknak ebben a helyzetben az *örömhírt kell hirdetniük*, ami nem problémamentes életet ígér, de harcol az aggodalmak és félelmek ellen, kedvet, biztatást és reménységet sugároz. Itt jelzem, hogy az ún. „*új vallási mozgalmak*” kezelésében a 40 európai államot megtestesítő Európa Tanács 1999. január 26-án határozatot hozott, amelyben aggodalmát fejezi ki „*a fundamentalista vallási erők felett*”: Európa sok helyén a rasszizmus, idegengyűlölet, a terrorista akciók, etnikai konfliktusok, háborúk és a polgárháborúszerű nyugtalanságoknak vannak „*vallási indítatásai is*”.

10.) Szólnunk kell röviden a volt szocialista országok, az ún. „*átmeneti társadalmak*” *nehézségeiről* is. Örülünk annak, hogy ez a nehéz és igen összetett kérdés lassan az ökumenikus mozgalom egyik témája lesz. Igaz az, hogy

az éppen tíz évvel ezelőtt kezdődött és a még mindig tartó folyamat során a közép-kelet-európai országokban „egyik napról a másikra új helyzet alakult ki”. De vajon minden megváltozott-e? Nem úgy vagyunk-e, mint a bibliai exodus népe volt, amely kivonulhatott ugyan Egyiptom sanyarú körülményei közül (2Móz 12,31kk), majd Isten ítéleteként a rájuk zúdult babiloni fogságból (Ezsd 1.). De nem változtak-e meg a fogság külső körülményei úgy, hogy közben a gondolkodásmód, a lelkiület ugyanaz maradt? A kényszerítő külső viszonyok megváltozhatnak és eltűnhetnek, de személyiségünk megváltozik-e? Az új lehetőségek között növekedik-e a hit, a reménység és a szeretet? Mindenesetre az elmúlt évtizedek árnyaltabb elemzése lehetővé vált. Ennek nyomán kijelenthetjük, Christopher Klein szász evangélikus püspök szavaival: „*Nem igaz, hogy ezekben az országokban (Közép-Kelet-Európáról van szó!) mindenki megtagadta és mindenhol elfelejtették Krisztust és most, itt meg kell szervezni az egyházakat és a missziót. Nem igaz az – ahogyan bizonyos körökben állítják –, hogy Közép-Kelet-Európa hivatalos egyházai az állam bábjai és kollaboránsai voltak és az »igazi keresztyéneknek« földalatti egyházakat kellett alakítaniok.*” (Turning to God for Renewal in Mission in Central and Eastern Europe. International Review Mission, 1998. október, Genf.) *Az igaz, hogy erős, országokként változó korlátozások, némely helyen elnyomás és üldözés érvényesült. Az igaz, hogy az egyházaknak súlyos árat kellett fizetnünk és küzdeniük kellett tevékenységi területükön és területeikért. Ebben a helyzetben jelentett felmérhetetlen segítséget az egyetemes Anyaszentegyházhoz való tartozás tudata és érzése, bármely oldalról érkezett is az. Az is igaz, hogy az utóbbi évtizedekben (1989 óta) az egyházaknak hatalmas munkát kell végezniük, új és nehéz gondokkal kell szembenéznük: az erős individualizmussal, az új materializmussal és a nacionalizmussal. A baj akkor jelentkezik, ha az egyházak ebben az új helyzetben egymásra versenytársként néznek, pozíciójukat, lehetőségeiket féltik egymástól. Látni kell, hogy nem az egyházi szervezet a legfontosabb hanem az, hogy az evangéliumi üzenet hangozzék, a biznyságtétel folyjon. Az egyházak ne legyenek a gyűlölet és ellenségeskedés eszközei és gerjesztői, hanem a megbékélésé. „A nemzeti megbékélés, a különböző közép-kelet-európai országokban az egyik legfontosabb feladat az előttünk álló missziói küldetés értelmében. Azok az egyházak, amelyek elfelejtik ezt a missziót és az önmegerősítést és a nacionalista érdekeket helyezik e feladat helyére, büntetnek el és Isten áldása nélkül maradnak.”* (Lásd: I.m. 477. old.)

III.

11.) Néhány szót szólnunk kell a hazai ökumenéről is. Az elmúlt év végén *őrségváltás* zajlott le az – alapszabály értelmében – a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsában. Megköszönjük a Tanács volt elnökének, D. dr. Harmati Béla evangélikus elnök-püspöknek nagy távlatú és széles érdeklődésű ökumenikus tevékenységét. Szeretettel és várákozással köszöntjük a szervezet új elnökét, dr. Márkus Mihály református püspököt és a főtítkárt, dr. Görög Tibor evangélikus lelkészt.

12.) *Nem osztom azt a szemléletet, mintha Magyarországon ökumenikus jégkorszak kezdődött volna.*

A Tanács ebben az évben is megrendezte – más programjai mellett – az „egyetemes imahetet” január 17–24. között. Sok ugyan még a tennivaló, de a magyar gyülekezetek megtanultak együtt közösségben imádkozni. Ebben a közös könyörgésben egyre szélesebb körben kapcsolódnak be a hazai római katolikus egyház gyülekezetei is. További jele a magyarországi ökumenének az, hogy a Magyar Római Katolikus Püspöki Konferencia és a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa együtt két fontos nemzetközi konferenciát rendezett az elmúlt ciklusban. (Kecskemét, 1995; Dobogókő, 1997.) Az ökumenikus együttlétről tesz tanúságot az éppen ma folyó brüsszeli tárgyalás is a magyar történelmi egyházak és az izraelita felekezet Európai Unióhoz fűződő viszonyáról. Emiatt kell nélkülöznünk Harmati Béla és Szevik Imre püspököket mai tanácskozásukon.

13.) Igen fontos munkát végez nem csak a magyar ökumené területén a Magyarországi Bibliatársulat. Ennek tagjai olyan egyházi csoportok is, amelyek még távol tartják magukat az ökumenikus mozgalomtól, de a Szentírás közös ügye a nagy áramlatba már bekapcsolja őket. Örülünk, hogy mindkét szervezetnek megfigyelői státuszú tagja az Ökumenikus Tanulmányi Központ. Munkánkra a jövőben is számíthatnak.

14.) Szerintem nem feltétlenül rossz és minden vonatkozásban negatív a keresztyénség felekezeti jellege, ha az alázattal törekszik a „sokszereűség egységére” és együttesen alázatban megvallják bűneiket. A Szentírásból tudjuk, hogy Isten az emberi gonoszságokat is jóra fordíthatja. (1Móz 45,1–12.) Az egyházak egysége *sohasem öncél*, hanem a *küldetés hitelét és hatékonyságát* szolgálja. Az ökumenizmusról szóló üzenetünk – amit a múlt év végén adott ki az ÖTK – újra megállapítja, hogy „a bibliai üzenet Jézus Krisztus anyaszentegyházát minden fájdalmas szakadás, véleménykülönbség és feszültség ellenére is *összertartozónak* látja. Mindennél sürgősebb ebben az időszakban, hogy a hétköznapi gondolataink, szavaink és tetteink által az apostol Szentírásban kifejezett imádsága: »egy Lélekben, egy szívvel, együtt küzdve az evangélium hitéért kell megállnunk« (Fil 1,27.).

A magyarországi keresztyénség tudja, hogy nagy árat fizetett a mindenki által hálaival fogadott szabadságért. Újra fel kell fedezniük – a kialakult viszonyok között – *prófétai szolgálatukat*. A szabad társadalmat mélyen átjárja a korrupció, a kriminalitás és az infláció – a hatalomban lévők nagy erőfeszítéseik ellenére is. *Jó lenne, ha az egyházak ezekben a kérdésekben világosabb szavakkal szólalnának meg.* A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia szociális körlevele (megjelent 1996-ban) után újabb és ökumenikusabb hangra van szükség. Jobban oda kell figyelnünk a mai valóságot elemző szakértők véleményére. Meg kell hallanunk azoknak a hangját, akik arra figyelmeztetnek, hogy „társadalmunk alsó harmada a létminimum környékén él... Háromharmados a magyar társadalom és ezen belül is nagy a differenciálódás... Már 1995-től a magyar magántulajdonban lévők vállalkozásai az állampolgárok öt százalékáé kezében összpontosul. Egyre jobban eluralkodik az anómia (a normaszegő magatartás), a bűnözés és az idegenellenesség, a tekintélyelvűség.” (Bossányi Katalin: Szabadon, de magunkra maradván. Népszabadság, 1999. január 23.) Ugyanakkor az egyházon belül és kívül élőknek is

nagyok még mindig az elvárásai a keresztyén közösségek iránt. Némelyeknek, a gazdagoknak figyelmeztetés, az aranyborjú imádóknak ítélet, a szegényeknek pedig segítségnyújtás és vigasztalás.

15.) Mindenhol nehézségekkel néznek szembe az Európa felé tartó „átmeneti társadalmak”. Nagy a veszélye annak, hogy most a kommunizmus bukása után ez a *nacionalizmus* lép az ideológia helyére. Különösen veszélyes kérdése ez a szomszédos országokban élő többségi ortodox egyházaknak, pedig ez nagyon fenyegeti az egyetemes emberi jogok gyakorlatát és a keresztyén missziót. Nagy szükség lenne különösen a fájdalmas trianoni szerződést (1920) követően kialakult utódállamok ortodox egyházaival dialógust folytatni. A hitelvi közeledéseken túl a magyar kisebbségek sorsa is kötelezővé teszi ezt a feladatot.

16.) A magyar ökumenéről szólva még három területet érintek röviden:

a) A magyar ökumenében is eljutottunk már odáig, hogy a történelmi egyházak nem féltékenyen és gyűlölettel, hanem a *megismerés* szándékával tekintenek a másikra. Egységük hatékonyabb formája felé még hosszú út vezet. Megnövekedett feladataik elterelték ugyan a figyelmet az ökumenikus mozgalomról, de ennek a szervezetnek pozitív hatásáról nem feledkezhetnek meg. (Pl: a vallási és etnikai, a nemzetiségi kisebbségek védelme követelésének szakadatlanul fóruma volt az Egyházak Világtanácsa. Lásd: *History of Ecumenical Movement*, I/533.) 1956-ban és utána magyar menekültek egyik fő támaszaként is működött. (I.m. II/219.)

b) Az elmúlt évtizedben megnyílt legalább négy olyan területét, ahol a különböző keresztyén egyházak gyakorlati együttműködése egyre inkább a kor parancsa. Ez jelenti: a *vallásoktatást*, a *katonák* lelkipozícióját; a *vegyes házasságok* ügyét; a *bibliafordítást* ökumenikus jellegét.

c) Belátjuk, hogy igen nehéz lesz az illetékes magyar kormányköröknek összhangot teremteni a *történelmi érdemekkel* élni akaró egyházak és az „emberi jogok egyetemes nyilatkozatában” foglaltak között. A római katolicizmussal kötött múlt évi egyezmény után aláírt magállapodásokat követően egyházaink most már *fokozottabban* az „egy szükséges dologra” figyelhetnek. (Lk 10,42)

IV

17.) Az elmúlt nyolc esztendő során – az Ökumenikus Tanulmányi Központ fennállása óta – munkánk körvonalai *élesebben kirajzolódtak*. Erről szólva mindenképp hangsúlyozni kell, hogy az ÖTK a Fővárosi Bíróságnál bejegyzett egyház-társadalmi szervezet, amely a felekezeti határain átvélt közös keresztyén bizonyosságtétel hatékonyságán fáradozik. Emlékeztetbe idézzük, hogy a Központban a római katolikus egyház küldöttje is részt vesz az ortodoxok, az evangélikusok, a reformátusok és a szabadegyháziak mellett. *Kialakult egy mély gondolatokat megfogalmazó és bonyolult helyzeteket elemző testvéri ökumenikus közösség, amely teljesen független és semmilyen irányító jellege nincs*. Fáradozásunk középpontjában tanulmányi munkánk áll. Célunk az, hogy időszerű témákról a teológiaiilag jártas olvasók is jól érthető és olcsón megszerezhető rövid írásokhoz jussanak. Kutatásainknak eddig öt területe bontakozott ki.

a) Foglalkoztunk a kevésbé ismert, vagy bizonyos részről félreértett hazai keresztyén egyházak *bemutató-sával*; tanulmányok jelentek meg az ortodox egyházzal és II. János Pál pápa első magyarországi látogatása alkalmával a római katolikus egyházzal is.

b) Az elmúlt évtizedben hazánkban is bekövetkezett társadalmi változás négy kérdésére fordítottuk a figyelmet: a társadalmi változás következményeire; a közszolgálati médiák „erkölcsére”; a családra és a piaccgazdaság nehéz kérdéseire. (Mind a négy témáról jelentek meg tanulmányok az ÖTK gondozásában.)

c) Jelentős helyet foglalt el munkánkban a Közép-Kelet-Európát is annyira veszélyeztető nacionalizmus. Ez volt a témája „Az egyházak és a nacionalizmus” (1992. június) című kiadványunknak és más tanulmányainknak.

d) Idejében foglalkoztunk a *zsidó-keresztyén* párbeszéd ügyével is. Két füzetünkben is erre fordítottuk a figyelmet: 1993. júniusában adtuk közre a „Zsinagóga és egyház” című tanulmányunkat; 1997. júniusában pedig a „Zsidóság – Kereszténység – Iszlám” c. kutatásunk eredményeit.

e) Szinte központi helyet foglal el tanulmányainkban az új vallási mozgalmak által teremtett egyre átláthatatlanabb terület. Ezeket eddig *négy tanulmányban* tárgyaltuk. Az első három külön füzetben is megjelent „Minden valóság egyház?” címmel (1996-ban). Azóta e kérdéssel egy negyedik tanulmányunk is készült „A kétezredik esztendő: Jubileum vagy világvége?” (1996. június). Sokat mond, hogy ezek a kiadványok nagy keresettségnek örvendenek. Ezért valószínű, hogy bővített szövegük ebben az évben egy kötetben jelenik meg.

18.) Nem hivatalosan ugyan, de egyre fokozottabban tevékenykedünk úgy, mint a MEÖT tanulmányi csoportja. Így hagyta el a sajtót a fentiekben említett két nemzetközi konferencia anyagának magyar, német és angol nyelvű kötete. Ebbe a sorozatba tartozik a magyar egyházakról német, angol nyelven is közzétett könyvecske és a „Tartsd magadnál” című rövid teológiai fogalmi szótár. Feladatunknak tartottuk figyelemmel kísérni és ismertetni a világkeresztyénség nagy konferenciáit. Érdeklődünk a Szentszék, az EVT, a LVSZ, a RVSZ és a Metodista, a Baptista Világszervezetek és a regionális konferenciák erőfeszítései és más jelentős szervezetek tevékenységei iránt. Ezeknek és másoknak jelentősebb tanácskozásain képviseltetjük magunkat. Különösen szoros kapcsolatot ápolunk a bensheimi (NSZK) „Felekezettudományi Intézettel”, a strassbourgi „Ökumenikus Kutató Intézettel” és az Ausztriában, Svájcban és Németországban igen aktív „Szekta megbízottak” hálózatával. Természetesen a magyar nyelvű konferenciákra az igényeknek megfelelően előadók tudunk javasolni.

19.) Az ÖTK-hoz *több, mint száz* német, angol, francia, olasz és magyar teológiai folyóirat és lap érkezik rendszeresen. Ezek különböző egyházi és teológiai hátteret tükröznek. Elemzésük és az értékes írások fordítása, valamint a magyar szerkesztőségekhez hírek és tanulmányok eljuttatása is feladatunk.

20.) Igen tekintélyes helyet foglal el tevékenységünkben a szentföldi *zarándokutak* szervezése. Hálásan jelezhetjük, hogy ez a kezdeményezés jó visszhangra talált. Bár a szentföldi zarándoklatokról külön beszámoló hangzik el, mégis megjegyzem, hogy mi voltunk az első ilyen szervezet, mely ilyeneket indított már tíz évvel ezelőtt. Előnyünk, hogy nem turista utakat, hanem kifejezetten

bibliai helyeket felkereső zarándoklatokat, hitmélyítő csoportokat szervezünk szakértő teológus vezetésével.

Ezeket a programokat Isten segítségével 1999-ben is folytatni szeretnénk.

21.) Szólnunk kell a Központ irodájának működéséről is. Ez a szerény Központ zömében *tevékeny aktív nyugdíjasokat* és részmunkaidősöket foglalkoztat, összesen 8 személyt. Ők lelkesedésből, *szerény térítés* ellenében dolgoznak. Helyiségeink bérlemények. A kommunikációs költségek és más kiadások emelkedése érzékenyen érint bennünket. Van a Központnak Baráti Társasága is. Tagjainak száma – valamennyi keresztyén egyházból – eléri az 1000 főt. Ők azok, akik elsősorban figyelemmel kísérik munkánkat és így láthatatlanul, de valóságosan egy „ökumenikus gyülekezetet” alkotnak. Létük és számos formában jelentkező bátorításuk erősítés számunkra.

22.) A pénzügyekről szintén külön jelentések számolnak be. Itt csak annyit, hogy négy forrásból áll össze költségvetésünk fedezete:

- a) saját kiadványaink terjesztéséből;
- b) egyéni és testületi adományokból;
- c) külföldi adakozásból;
- d) a szentföldi zarándokutak költségtérítéseiből.

A külföldi segély vonatkozásában igen hálásan jegezzük fel, hogy a *rajnai evangéliumi egyház* tekintélyes összeggel támogatja az ÖTK-t, jóllehet az utóbbi két évben ennek az egyháznak is át kellett szervezni a pénzügyeit. Az elmúlt évben pl. ők is 200 gyülekezeti lelkesítő állást szüntettek meg.

23.) Az „Ökumenikus Alapítványt” az ÖTK működteti. Ennek jelenleg 101.000.- Ft-ja van csupán. Mégis 2000-re pályázatot szeretnénk kiírni, hogy próbáljuk felmérni az ökumenizmus ügyét a különböző magyarországi egyházakban.

V.

24.) Nagy veszteség érte a magyar és világökumenét az elmúlt hetekben. Elhunyt *Czine Mihály* 70 éves korában, a Dunamelléki Református Egyházkerület volt főgondnoka, a Zsinat volt világi alelnöke. Halála nagyon megrázott mindenkit. Eredményes és előremutató volt vele együttműködni mind a magyar keresztyénség, mind a kisebbségi magyarság ügyében.

Ez év január 6-án távozott az élők sorából 96 évesen Oscar Cullmann bázeli és párizsi teológiai professzor, akinek nagyon sok magyar református és evangélikus lelkész volt tanítványa és aki úttörője volt a keresztyén egyházak közeledésének. Mélyen gyászoljuk mindkettőjüket a keresztyén hit vigasztalása értelmében: „Nem szeretnénk, testvéreink, ha tudatlanok lennétek az elhunytak felől, és szomorkodnátok, mint a többiek, akiknek nincs reménységük. Mert ha hisszük, hogy Jézus meghalt és feltámadt, az is bizonyos, hogy Isten az elhunytakat is élőhossa Jézus által, vele együtt” (1Thessz 4,13–14).

25.) Szívvel jövő kötelességünknek érezzük, hogy hálás köszönetet mondjunk az ökumenikusan gondolkodó és cselekvő magyar Krisztus-hívőknek. Tudjuk, hogy sok imádság és segítőkészség vesz körül bennünket, ami segít elhordozni és feldolgozni a sok nehézséget és gondot, amelyekkel meg kell küzdenünk. Ezt a lelkiületet

kérjük és várjuk a továbbiakban is. Ők tudják, hogy milyen nagy az igény világszerte a keresztyén egyházak és hívek együttműködésére. Ők tudják, hogy vannak fundamentális közös dolgaink és a különbségeken és szakadásokon túl akarnak lépni. Ettől a nagy akadályok sem riaszthatnak vissza bennünket. Isten Igéjének vigasztaló, bátorító és erősítő szavaival fejezem be ezt a gondolatébresztőnek szánt vázlatos jelentésemet: „A reménység hitvallásához szilárdan, ingadozás nélkül ragaszkodjunk, mert hű az, aki ígéretet tett” (Zsid 10,23).

(Budapest, 1999. február 2.)

Dr. Tóth Károly

Dr. Hafenscher Károly ev. teol. prof. hozzászólása a február 4-ei közgyűlésen

Tisztelt Közgyűlés!

Három szóképpel és egy nyitott kérdéssel kívánok hozzájárulni mai ülésünk tartalmi részéhez: viharadár, jelzésérték, vízió.

Két éve arról szóltam, hogy az ÖTK számomra tanulási közösség, ahol együtt tanulhatunk különböző felekezetekből érkezők.

Tavaly arról beszéltem, hogy tugboat szerep a miénk: mint kis fűrgő hajók húzzák ki a nagy hajótesteket, óceánjárókat nagy tengeri kikötőkből, vagy vontatják be a lassan mozgó tengerjárókat a dokkokba. Az ÖTK is így próbálja mozgásba hozni a nagy történelmi egyházakat...

Idén három szóképpel sűrítve próbálom megfogalmazni jellemzésemet:

1. *Viharadár*: Sören Kierkegaard mondta magáról, hogy „Észak viharadara”. Jelzi, hogy baj van, vihar jöhet a hegelianus egyetemi gondolkodásban, a langyos elpolgárisult népegyházi vallásban, a lelkészek felcserélik a pulpitust a katedrával, a professzorok teológia helyett „korszerű” filozófiát tanítanak, a hívek nem ismerik a radikális krisztuskövetést és ebből könnyen vihar támadhat. Elvállalta a népszerűtlen viharadár szerepét. Az ÖTK 16 füzetét újra átlapozva ez a benyomás támadt. Társadalmi és felekezeti kérdésekben a viharadár szerep jutott nekünk: a pápalátogatástól a környezetvédelemig, a szektakérdéstől „a vallásszabadság a mai demokráciákban” kérdésségig több volt, mint objektív tájékoztatás a szolgálatunk.

2. *Jelzésérték*: A názáreti Jézus szavaival és csodáival gyógyított, de nem gyógyított meg mindenkit, minden vakot, minden bénát, minden megszállottat, csak akivel találkozott – maradt még sok beteg, megszállott, hamis tanító. Szolgálat jelzésértékű volt. Megmutatta a helyes irányt. Szembeszállt a bajjal, bűnnel, halállal. (Nemcsak sign, de signal is volt angol terminológiában.) Az ÖTK is felmérve szerény lehetőségeit, nemcsak emlékeztet Jézusra, hanem fel akarta venni irányát. Ismerve helyét, képességeit, hatáskörét jó irányba állt be, s jelzésértékűen gyógyított, segített olvasóinak, hallgatóinak füzetével, megélt ökumenikus közösségeivel, határainkon is túljutó nyilatkozataival. Elvállaltuk azt, amit idő hiányában, napi gondok, feladatok között a részegyházak nem tudtak elvégezni...

3. *Vízió*: Nem beteges álmodozás, de reménységet hirdető vízió szükséges minden munkához. A jövőt komplementárisan kezelve, vagyis a tervezés jézusi kö-

teleztségéről tudva, de ismerve az ugyancsak jézusi korlátot (A bolond gazdának adott szava: Még az éjjel elkérik lelkedet...). Úgy látom a múlt, a tradíció megbecsülésén és a jelen analízisén túl a jövőre is próbáltunk figyelmeztetni, amikor az ökumené gyakorlati és elméleti útját jártuk. A jövő ugyanis csak ökumenikusan képzelhető el... Szóltunk a jövőről akkor is, amikor éreztük idősödő, gyengülő állapotunkat, amikor az utánpótlás problémáival éppúgy küzdünk, mint finánciális nehézségekkel (egyfelől nemzetközi és felekezeti megbecsülésben részesültünk, gondolok most három közöttünk

járt Európaszerte ismert testvérünkre: Frieling professzorral, Johannes Rau elnök úrra és Paolo Ricca valdens vezetőre), másfelől bátorít az ÖTK Baráti Társasága, tagjainak bizalma... De hogyan tovább? Jogos kérdés. Hogyan tudjuk realizálni reménylett feladatainkat?

Nyitott kérdésem az előbbieket folytatása: logikus-e, hogy egy megkezdett, eredményes munkát felmutató intézetet sem egy történelmi felekezet, sem a MEÖT nem tud egészen magáénak, nem vállalja Ökumenikus Tanulmányi Intézeteként? Itt már nem kell valamit feltalálni, itt csupán felfedezni kellene a meglévőt...

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

Az Egyházak Világtanácsa elnökeinek 1999. évi pünkösti üzenete

Kedves testvérek a Krisztusban!

Kegyelem néktek és békesség, Istentől, a mi Atyánktól és a mi Urunktól, a Jézus Krisztustól!

A világon sok helyen készülnek az emberek az új évezred küszöbének átlépésére. Egyesek félelemmel, mások pedig nagy reményekkel. Keresztyéneként az ezredfordulót Jézus Krisztus kétezredik születésnapjaként fogjuk megünnepelni. Az előkészületeket ezért az öröm hangjának kell áthatnia. Az angyali szózat: „Ne féljete! Íme, nagy örömet hirdetek nektek (Lk 2,10) erre a különleges születésnap ünnepségre is vonatkozik.

Ezt az üzenetet hirdetjük mindazoknak, akik az előttünk álló ezredfordulóra bizonytalansággal vagy félelemmel tekintenek. A mostani időben különösen is megélnék az apokaliptikus és szektás várokozások. Ugyanakkor sok ember éppen most nyitott, eligazítást és bizonyosságot keresve. Az aggodalmaskodóknak és kérdezőknek hadd mondjuk: az új év is „az Úr esztendeje” lesz:

- egy év, amelyet az ajándékoz nekünk, aki kezében tartja a teret és az időt, aki termékeny teszi számunkra a földet;
- egy év, amelyért felelősek vagyunk neki. Meg kell hallanunk az emberek kritikus kérdéseit, és bűnbánatot tartanunk. Sajnos igaz, hogy nem tettünk meg mindent, a szakadás legyőzésére. Nem igazán tettük felismerhetővé a világnak azt a békességet, amelyet Jézus Krisztus ad.
- „Az Úr esztendeje” – ez azt is jelenti, hogy a Biblia Istene az egyetlen valóságos Úr. Minden más hatalmasságnak és erőnek, amely a maga szolgálatába akarna állítani bennünket, neki kell átadnia a helyét. Mivel Ő az Úr, nemzetek és fajok, pénz és ideológiák sohasem uralkodhatnak rajtunk.
- Fél évvel ezelőtt egyházaink képviselői Hararéban, a VIII. nagygyűlésen e mottó jegyében találkoztak: „Térjete Istenhez – örvendeztetek a reménységben”. Ötven év múltán megismételték és megerősítették az első, az 1948. évi amszterdami nagygyűlés üzenetét: „Együtt akarunk maradni”.
- Az új évezredbe is együtt akarunk belépni. Isten Lelekében, a pünkösti Lélekben bízunk. Ő fog vezetni, hogy mi keresztyének, minden tradicionális és kulturális különbségünk ellenére egyre jobban megértsük egymást. Ő fog segíteni, hogy együtt beszélhessünk a világnak „Isten hatalmas tetteiről” (ApCsel 2,11), és továbbadhassuk az embereknek Jézus Krisztus ígérését: „Íme én veletek vagyok minden napon a világ végezetéig” (Mt 28,19).

Dr. Agnes Abuom, Nairobi, Kenya
Jabez L. Bryce püspök, Suva, Fidzsi-szigetek
II. Ignatiosz Zakka pátriárka, Damaszkusz, Szíria
Federico J. Pagura püspök, Rosario, Argentína

Kathry K. Bannister, Bison, Kansas, USA
Chryszosztomosz metropolitá, Efészus
Dr. Moon-Kju Kang, Szöul, Korea
Eberhard Renz tartományi püsp. Stuttgart, Német o.

(Fordította: dr. Szentpétery Péter)

Turista út Kínába

(Egyházi élet kutatással)

Isten kegyelme folytán (1997. augusztus 18–26. között) 9 napra én is eljuthattam az ún. „Varázslatos Kínába”, annak is a keleti részeibe, Peking, a Nagyfal, Sanghaj, Vuhszi, majd a nagycsatornán (70 km) Szucsouba, Kína Velencéjébe. A látott keleti nagyvárosokon érződik Japán, Dél-Korea, Hong-Kong, Szingapur, azaz az ún. „kistigrisek” közelsége. Így amit Európában a Nyugat jelent gazdasági és kulturális szempontból, az Kínában Kelet. Megvallották, hogy mindez nem így van Kína belső részein, különösen a hegyek között. Azt gondolom, hogy mi Kínát a hozzánk közelebb eső népek viselkedési kultúráján keresztül ismerjük.

Inspirált az is, hogy a statisztika szerint legalább 13 ezer kínai állampolgár él hazánkban, akik üzleteinek, harcolnak az életért (néha még leszámolások árán is), honnan jöttek, mit csinálnak hazájukban, milyen a kultúrájuk, vallásuk stb. Voltak kellemes és kellemetlen meglepetéseim is. Kellemes, hogy a nálunk ún. nyugati kultúrát láttam a toronyházak építésében, de kellemetlen, hogy a városkép kedvező alakulása közt is ott árulkodik a szegénység, a régi földszintes házak romjai, amikben emberek tömege él, messze a létminimum alatt. De a két évtizede történt némi rendszerváltás óta reménységük van a változásra.

Néhány oldalnyi terjedelemben a szerzett élményeimről szeretnék számot adni, Kína általános, gazdasági, kulturális és vallási helyzetéről. Ebben nagy segítségemre volt egy barátom a tolmácsolásával, aki az angol mellett egy kicsit kínaiul is tudott.

Kína általános ismerete történelmi visszpillantással

Kína – Oroszország és Kanada után – (Európa méretével) a Föld harmadik legnagyobb országa. Népeségével azonban világelső. Földünkön minden negyedikötödik ember kínai. A leghosszabb ideje fennálló, folyamatos civilizáció, amelynek építészete, kultúrája egy több ezer éves – egyes források szerint kb. ötezeréves-birodalom valamikori fejlettségét tükrözi.

Az ország történetében mérföldkö a Csin dinasztia megalapító Csin Sihuang császár uralkodása a Kr.e. 3. században (a „csin” szóból származik a „Kína” elnevezés). Ő egyesítette az országot egyetlen hatalmas birodalommá a 7–8 féle népcsoportból. Egységesítette a süllyokat, mértékeket, pénzürmeket és írásrendszereket.

Csing Sihuang császárt erős és gyenge kezű uralkodók követték a trónon. A kínai birodalom virágkorát a Han-majd az azt követő Tang dinasztia idején érte el, kb. kétezer évvel ezelőtt. Később felkelések, belháborúk, belső bizonytalanság. A múlt század második felében a birodalom már romokban hever. Majd felgyorsulnak a társadalmi politikai események. 1912-től 1949-ig Kínai Köztársaság, 1949-től a mai napig Kínai Népköztársaság. Kína megnyílik a külföld előtt. Mao Ce-tung ekkor kerül hatalomra. Többféle módon próbálta a gazdaság fejlesztését gyorsítani, pld. „nagy ugrás”, „két lábon járás”, „népi kohó”, „Három év kemény munka, ezer év boldogság”, mint nálunk is ez időben a különböző tervek.

A belpolitikai nehézségek, feszültségek, s külpolitikai kudarcok közepette – miközben a gazdaság alacsony hatékonysággal fejlődött, 1966-ban kirobbant a „kulturális forradalom” amelynek során az ideológiai tisztogatás zászlaja alatt megpróbálták leszámolni Mao és csoportja a politikai ellenfeleikkel. A Mao tanításain, s az általa kiadott jelszavakon a „vörösgárdisták” közreműködésével a fiatalok 1966-tól szabályos pogrom-hangulatot teremtettek az egész országban. Embereket kínoztak halálra, könyveket égettek, műemlékeket pusztítottak el. A kulturális forradalom időszakában, amely 1976-ig tartott, nem csak százmillió embert hurcoltak meg, hanem a közigazgatás, az oktatás, s a gazdaság a teljes összeomlás szélére jutott. A rémuralom időszaka volt ez a kultúrában, a művészetekben, s a történelmi emlékhelyeken is. Ma már, jó két évtizeddel később ők is ellenforradalomnak nevezik ezt a letűnt korszakot.

Mao Ce-tung ellentmondásos politikus volt. Ma úgy értékeli Kínában, hogy útmutatásai 70%-ban helyesek, de 30%-ban hibásak voltak. 20-évi elszigeteltség után az 1980-as években újra kitértek a nagy vörös kapuk. Fölismerték, hogy az ország csak akkor maradhat életképes, ha a legfejlettebb technikát beengedik, s ezután az ország elindult a modernizáció útján, különösen a keleti részeken.

A híres kínai „Nagy Fal”

Kína még ma is sok szempontból titokzatos és különleges ország. Ennek oka nyilván az európaiakétól eltérő társadalmi értékrend, a kínai ember gondolkodásmódja, s természetesen az a több ezer éves elzárkózási politika, amellyel az ország védekezni próbált a külső támadások ellen, a külvilág káros hatásaival szemben. Persze ezzel az ösztönző tényezők is kívül maradtak. Kína megrekedt a fejlődés adott szintjén, a külvilág pedig elszaladt mellette.

Az ország titokzatosságát fokozták ezer éveken át megközelíthetetlen szárazföldi határai: a Himalája hétezer méteres gerincvonulata, a kopár, járhatatlan magas hegyeségek, a végeláthatatlan sivatagok. Ahol pedig könnyebben átjárhatóak voltak a határok, oda egy hosszabb védelmi rendszert építettek. Ez a híres „Nagy Fal”. A kínaiak azt mondják, hogy „Aki nem látta a Nagy Falat, az nem is járt igazán Kínában”. 1949-től a Népköztársaság kormánya teljesen helyreállította a Nagy Fal egy szelvényét a Pataling környéki hegyekben (Pekinghez közel 100 km autóbusszal). Mindezt főként a külföldi látogatók csodálatára. A Nagy Fal kínai nevének fordítása = „A tízezer li hosszú fal”. Légvonalban mérve kb. 3000 km hosszú, ha azonban hozzávesszük teljes kiterjedését, összes kanyarulataival, a hossza csaknem eléri a 6.500 km-t. A valamikori katonai főútvonal elsődlegesen védelmi rendszernek épült Kína és Mongólia határán.

A katonák ezeken az őrpontokon füstjeleket használtak külső veszély esetén. Építtetőinek célját kínai mondás szimbolizálja: „A Nagy Fal felfogja a szelet”. Valódi célját, a birodalom védelmét azonban sohasem sikerült maradéktalanul teljesíteni. A „Nagy Falat” méltán hívják a világ leghosszabb temetőjének. Csak egyetlen év során Csing Sihuang császár 300 ezer katonát és 500 ezer parasztot küldött a Fal építésére, s később a császár még

több embert ítelt erre az elviselhetetlenül kemény munkára, melyet csak az ott dolgozók fele élt túl. A Kr. előtti VII. században kezdték építeni a nomád törzsek betörése ellen, a Pohai tenger partjától a Góbi-sivatagtól délre fekvő Csiajukuang-ig kanyarog.

Erődítmények a fal tetején látható kétszintes építmények. A felső szint lövésre és megfigyelésre, az alsó szint a katonák pihenésére, valamint fegyverek és robbanó anyagok tárolására szolgáltak. A fal magassága 7–8 méter, szélessége alapjánál 6–7, tetejénél 5–6 m, amely 5 lovaskatona, vagy 10 gyalogos egyidejű haladására volt alkalmas. A fal külső peremét lőrészekkel látták el. Négy őrtorony látható egyszerre.

A „Nagy Fal” az ember által épített leghatalmasabb építmény a földön. Ismeretes továbbá, hogy – az egyiptomi piramisok mellett – ez az egyedüli emberi alkotás, amely a világűrben, 300–500 km magasságból, szabad szemmel is látható. Ezt a megállapítást, Farkas Bertalan magyar űrhajós szíves szóbeli közlésével személyesen is megerősítette. Mi Pekingtől 75 km-re Badalingnál mentünk fel a Falra, ami a Főváros északi védővonalaként szolgált. A badalingi hegygerinc legmagasabb pontja 800 m ahol két hegycsúcs egy keskeny átjárót határol, ami ideális védelmi szempontból.

Néhány ismertető gondolat a három legnagyobb városról

1. Peking

Peking Kína fővárosa. Az első feljegyzések Kr.e. 1000 körüliek. Történelme során többször felgyújtották. Kiemelkedő a város és Kína történetében Kublaj kán uralkodásának időszaka, aki Dzsingisz-kán unokája. Óriási palotát építtetett magának, de ez is leégett. Majd a helyén épített palotaegyüttes lett a mindenkori császárok lakóhelye Peking központjában. 1949 után eredeti szépségében helyreállították. Az épületegyüttes neve „Tiltott Város”. Ugyanis, még 200 évvel ezelőtt is halálal fizetett az, aki engedély nélkül lépett falai közé. Alapterülete 720 ezer négyzetméter, 800 épülete 9.000 szobát foglal magába. A palota előtt terül el a hatalmas (Tienanmen-tér) Mao Ce-tung Mauzóleumával, és óriási fényképével. De még ettől is nagyobb a „Nyári Palota a városon kívül, óriási mesterséges tavakkal körülvéve. A téren történt ifjúsági eseményekről (1989. szeptember) vezetők szűkszavú volt.

A tiltott városon kívül Pekinget a sűrűn egymáshoz épített, földszintes házak (egymástól kőkerítéssel elválasztva) jellemezték. A régi házakat nem engedték csak azért lerombolni, hogy újak épüljenek helyettük. A hiedelmek szerint, ha változik a városkép, az istenek eltévednek benne. Sőt a házak kapuja elé kőfalat építettek, hogy megtévezzék a gonosz szellemeket. Magas házakat a jómódúak sem építhettek, mert az elhomályosíthatta volna a császár fényét és hatalmát.

1949 után óriási rekonstrukció kezdődött a városban. A főtér környéke maradt, de a földszintes épületek nagy részét legyalulták. Lebontották a város külső falait és a beáramló szovjet mérnökök otthoni stílusú házakat terveztek, amit ma már szívesen csak munkások foglalnak el. 1982-ben új rendezési programot fogadtak el, megőrizve a régi városképet, kiszélesítve a sugárutakat, és

tömegével épülnek a toronyházak, a legmodernebb nyugati technológiával. Irodaházak és szállodák magasodnak egyre sűrűbben a belvárosban. Sajnos a gyors ütemben fejlődő város nem tudja követni a lakótelepek ug-rásszerű népességnövekedését és gyakori, hogy a felső emeleteken nyomás hiány miatt nincs víz.

A város hőmérséklete a +30 és –30 fok között mozog. A telet melegebb öltözettel és takarókkal enyhítik. Nagyobb gond az április-májusi „sárga szél” jelensége. A Góbi-sivatag felől az észak-nyugati szelek finom por-szemcséket szállítanak. Két-három órai kintlét után le kell söpörni az öltözetről. Az asszonyok sokszor ezért is bekötött arccal közlekednek. A város környékén most faültetési kampány van.

2. Sanghaj

„Kelet Párizsa”. Újabbkori története az 1840-es években kezdődött. Az akkor még virágzó, bár meglehetősen jelentéktelen textil- és halászáros, már milliós népességgel rendelkezett. A hatalmas külföldi tőkebefektetések, a kimeríthetetlen és olcsó kínai munkaerő a várost nagy ipari központtá és óriási kikötővé tették a Jangce folyó torkolatában. Már az 1940-es évektől itt voltak a legmagasabb épületek, a legnagyobb mozik egész Ázsiában. Több autó közlekedett itt, mint akár-melyik ázsiai metropoliszban. Különleges látvány ma a rengeteg kerékpár, (a 14-milliós városban 9.000 kerékpár van), mert ezzel jobban haladnak az autók mellett.

A Kínai Népköztársaság megalakulása (1949) óta Sanghaj sokat változott. Új lakótelepek építése, a régi nyomortanyák eltörlése, a gyermekmunka megszüntetése óriási vívmányok. A városközpont rendkívül zsúfolt. Ennek ellenére varázsát és vonzerejét éppen ez, ill. a „City” adja meg. A Dunánál jóval szélesebb Huangpu-folyó a parti sétánnyal, a „Bund”-al, a valamikori koncessziók területén a *brittek*, a *franciák*, az *amerikaiakkal* épített európaias stílusú épületek, – egykor bankok, szállodák, kereskedelmi központok – gyönyörű látványt nyújtanak, s különleges hangulatot árasztanak. Ez Sanghaj szíve.

A folyóparti sétány másik oldalán modern épületek vannak. A folyó hátán 2000 óceánjáró és 15.000 folyami gőzös fordul meg évente. Sanghaj a világ egyik legnagyobb kikötője. Állandó túlközlések, óriási hangzavar. Ugyancsak a túlparton áll a város új szimbóluma, az 1994-ben átadott 400 méter magas TV-torony, körbeforgó eszpresszóval. Sanghaj belvárosának – első látásra – legnagyobb problémája a már-már szinte elviselhetetlen zsúfoltság. A folyóparti sétányra nyílik a város egyik ékessége a Nankingi utca. Ez Sanghaj Váci utcája, Kína legnagyobb bevásárló utcája, amely egy kilométer hosszan nyúlik el a városban. Az üzleteket 1990-től átalakították, nyugatias, elegáns, nagy belső tereket alakítottak ki. Óriási az áruválaszték és bőség, csak olcsóbb mint a szomszéd Hong-Kongban. Hong-Konggal szinte rivalizálni szeretne „Kína Párizsa”.

3. Hong-Kong

Ismét Kínához tartozik, 60 év után. A legtöbb ember számára Hong-Kong egy nagy bevásárlási központ. A valóságban azonban sokkal több annál. Egy csodálatos városállam, ahol bepillantunk a 21. századba. Megláthatjuk az emberiség jövőjének egy részletét.

Hong-Kong a pénz, a gazdagság, a ragyogás országa, ahol szélvész-gyors az élettempó, s ahol az átlag hongkongi polgárt olyan civilizációs szakadék választja el a tőle alig húsz-egynéhány kilométerre élő kínai paraszttól, mintha két különböző bolygó szülőttei lennének.

A vallások helyzete e titokzatos országban

Kínában a vallást alapvetően az emberi gondolkodás három nagy áramlata befolyásolta: a *taoizmus*, a *konfucionizmus*, és a *buddhizmus*. Az ország belső-ázsiai területén élnek még kisebb létszámú nemzetiségek, iszlám vallásúak, csakúgy mint az összlakossághoz képest töredék létszámú (3millió) *han* kínai. Az idegenvezetők szerint keresztyének is vannak, az összlakosság (1milliárd 200 millió) 1%-a. A turista tájékoztató füzetben olvastam, hogy Kínában egyes adatok szerint 2 millió katolikus, és négy millió protestáns hívő is él.

A keresztyén hittérítők, azaz misszionáriusok a jezsuiták révén kerültek először a 16. században Kínába. A keresztyén hittérítők másik, már nagyobb hulláma a 19. sz. második felében a nyugati hatalmak kínai invázióját követően került az országba. Kínában ma is többfelé, nem csak a nagyvárosokban, hanem Közép-Kína vidéki területein is láthatók katolikus, vagy protestáns templomok. Sajnos én Pekingben és Sanghajban is csak egy-egy kereszttel jelzett templomot láttam.

A Kínai Népköztársaság megalakulása óta alapvetően vallásellenes. Mao szerint a vallás a nép ópiuma, s a régi uralkodó osztály eszmei támasza. A vallásellenesség a kulturális forradalom idején kulminált. Ekkor a kolostorokat, templomokat lerombolták, bezárták, a szerzeteseket vidéki munkára kényszerítették, és sokakat meg is öltek. Mao halála után a vallásellenesség érezhetően visszavonult. Templomokat építenek újjá, mindenki szabadon gyakorolhatja vallását. De a Kínai kommunista Pártnak ma is csak az lehet tagja, aki ateista.

A nagy kínai fordulat után 1986 májusában a Magyar Kurír közöl egy cikket: „*Kínai folyóirat a vallás szerepéről*” címmel. A Társadalomtudományok Akadémiája helyettes elnöke, Zao Fusan cikket írt a vallás szerepéről a kínai társadalomban. A „Qiao” = (Híd) című most indult folyóirat első számában publikált írás kifejti: a legújabb történelmi tapasztalatok arról tanúskodnak, hogy a keresztyének együttműködnek a szocializmus építésében. Az osztálykülönbségek felszámolása után a vallásnak, mint a kínai kultúra részének, helyet kell biztosítani... hangoztatta Zao Husan. Felfogása szerint tévesen értelmezik a marxizmust azok, akik az ismert tételt, mely szerint a vallás a nép ópiuma, a történelmi materializmus változhatatlan elemének tekintik, és nem veszik figyelembe annak „pozitív, összekötő” szerepét. Az igazságosság és őszinteség keresztyén követelménye nem mond ellent a szocialista morálnak, sőt elősegíti a nemzet stabilizálását, és kapcsolatait más országokkal. Ajánlja: a marxisták tanulmányozzák alaposan a vallást, amely „minden kultúrközösség szíve”.

Keresztyének helyzete Kínában

Kezembe került az *Operation World* s a 163-as oldaltól a 172-ig sok mindent feltár Kína vallási helyzetéről. Először is azt, hogy e nagy nemzetben 8 nyelvjárás és 600 dialektus

él és nem csoda annak nehézsége. Érdekes azonban az, hogy az egymilliárd-kétszázötvenmillió népességnek 59,1%-a nem vallásos. 50 millió a kommunista párt tagja. A népesség 27%-a a tradicionális nagyvallásokhoz (buddhista, taoista, konfucionista) tartozik. A keresztyének a népesség 6,1%-a, ezen belül a protestánsok 5,1%-a. 1992-es statisztika szerint 12 millió a katolikusok, és 63 millió a protestánsok létszáma. Ebben benne vannak a baptisták, presbitériánusok, metodisták, adventisták stb. Az arányok ugyanígy állnak az ún. demokratikus Kínában azaz Taiwanban is.

Kínában, ahol a nagy emberrengetegben mint fehér hollót találhat keresztyént a külföldi, barátommal mégis ráakadtunk egy kisebb protestáns gyülekezet vezetőjére, aki miután meggyőződött kilétünkéről, sok mindenről tájékoztatott. Pld. a keresztyén gyülekezetek többsége házi istentiszteleteken hallhat Igét, hosszú ideig nem jutottak Bibliához, s csak illegálisan érkezhettek misszionáriusok és velük együtt irodalom is. Ő is egy ilyen lakásban összejövő gyülekezetnek a presbitere, templom és engedély nélkül.

Segített a helyzetüket jobban megérteni az a korábbi ismeretem, amelyre akkor tettem szert, amikor K.H. Ting protestáns püspök 1983-ban egy delegáció élén Magyarországon vendégünk volt, még Teológiánkon is, ahol igyekeztünk szinte minden szavát jegyzetelni. A másik tény pedig, hogy erre válaszolva Ting püspök a Kínai Keresztyén Tanács elnöke meghívására magyarországi egyházi vezetők is voltak Kínában (1985). Az ő beszámolójuk is segített a helyzet megismerésében.

Amíg Kínában a buddhizmust és a taoizmust a nép gondolkodásának történetében egybefonódó vallásnak tartották és tartják ma is, a keresztyénséget viszont nagyon sokáig idegen, az esetek többségében politikai, kulturális hatásokat is közvetítő vallásként értékelik. Volt Kínában egy olyan közmondás, amely szerint „minél inkább keresztyén egy kínai, annál kevésbé kínai”. Ma már ennek nincs létalapja, mert a kínai keresztyének lezártak egy olyan történelmi korszakot, amely egykor a külföldi missziós egyházak tevékenységének idején egy új kínai keresztyén egyház megalakításának a lehetőségét is jelentette egyben.

Természetesen ez a folyamat hosszú időt vett igénybe. Az ország 1949-es változását követően a kínai keresztyéneknek több területen kellett új utakat keresniük. Ekkor kellett megalapozniuk az új társadalom és az egyházak közötti kapcsolatot. Ekkor indultak el a belső önállósulás útján. Erre az időszakra tehető a kínai protestáns Hármas ön-mozgalom, majd később a kínai Katolikus Hazafias Szövetség megalakulása. A külföldi missziós társaságoktól elszakadt, önálló és sajátos kínai keresztyénség további fejlődését, társadalmi stabilizálódását hosszú esztendőkre beárnyékolta az 1966-ban elkezdődött rossz emlékű ún. „kulturális forradalom”, amit ma már ellenforradalomnak neveznek, amikor templomokat üzemeknek, színháztermeknek vagy sportsarnoknak használtak. Idegenvezetők egy-egy történelmi műemlék tövében mondott tájékoztatását megdöbbenve hallgattuk, milyen pusztítást végeztek az épületekben, mint a haszontalan múlt értéktelen emlékeiben.

A keresztyénség ezekben az esztendőkből gyakorlatilag teljesen eltűnt, mint szervezett egyház. A hívek házi istentiszteleteken jöttek össze, ahol a legnagyobb titokban, legfeljebb két három család tagjai mertek összejön-

ni az Igét meghallgatni. Az 1970-es évek közepe felé a politikai helyzet javulásával egyidejűleg lassan lélegzetvételhez jutottak a kínai keresztyének is. 1972-ben két templomot nyitottak meg Pekingben. A nagy változás 1977-ben történt, a „négyek bandájának” emlékeztetés bukását követően. Ami ezután következett, és mind a mai napig tart, azt úgy nevezik Kínában is, és az ország határain kívül is, hogy Kína modernizálásának és fejlődésének az útja. Ennek voltam tanúja. De annak is, hogy a régi beidegződés következtében egy külföldivel vallási témáról beszélgetni, még mindig veszélyes, amit az én presbiter testvérem érzékeltetett.

A fejlődés gyors ütemben indult meg. A városok képének alakulása szemmel látható. De azt is megtudhattam, hogy a vallási vezetők közül is többeket beválasztottak a parlamentbe és egyéb társadalmi szervezetbe. Sőt, visszakérültek a helyükre a korábban üldözött lelkészek, egyházi emberek. Újra működésbe kezdtek az egyházi szervezetek. Azok közül is a legfontosabb a *Hármas Önmozgalom*. 1979-ben újra istentiszteleteket tudtak tartani a nagyobb városok megnyitott templomaiban, és terveket készítettek a jövő egyházának kialakítására. 1980. május 1. jelentős dátum: *A Hármas Önmozgalom*: azaz 1.) az *önkormányzás*, 2.) az *anyagilag alapok önálló előteremtése* és 3.) *önálló missziói és evangélizációs* munka elvét hangsúlyozó országos gyűlést tartott. Nevezetes esemény. Szándékaikat, terveiket egy körlevélben foglalták össze, amit „Kína valamennyi részén élő keresztyén testvéreikhez” intéztek. Ebben a körlevélben bejelentették, hogy újjászervezik a protestáns Hármas Önmozgalmat, és megalakítják a *Kínai Keresztyén Tanácsot*. Rövidesen ez meg is történt. Mindkettő elnökének K.H. Ting püspököt választották meg. A Kínai Keresztyén Tanács célja az, hogy összefogja a kínai protestáns keresztyén gyülekezeteket, amelyek egykor a különféle missziós egyházakhoz tartoztak és munkálja a jövőben létrehozandó Kínai Keresztyén Egyház teológiai és szervezeti alapjait. Azóta van Teológia, ahol lelkészeiket képezhetik.

Ezek után egyre több templomot nyitottak meg. Az istentiszteletek látogatottsága olyan magas létszámú, hogy vasárnaponként 3–4 istentiszteletet is kell tartani, az egykor bezárt és most újra megnyílt templomokban. Jelenlegi állapotukat a kínai keresztyének olyan helyzetnek tekintik, amikor már túl vannak a felekezeti határok jelentette korlátokon és útban vannak egy protestáns egyház megvalósítása felé. Ez ma már részben meg is alakult. Nyilvánvaló, hogy nem kevés gonddal kell szembenézniük a sajátosan kínai keresztyén egyház formálása során. A teológiai oktatás kb. 15 éve megkezdődött. Az induláskor kilenc szemináriumban mintegy 300 diák tanult, akiknek fele férfi és fele nő. A nagy lelkészhiány miatt és pótlásuk érdekében az oktatás ideje két évvél indult, de négy évre tervezik. Lelkészhiány miatt a 3.600 protestáns templomban, és mintegy 10.000 gyülekezeti helyen, igen sok laikus prédikátor, presbiter is szolgálatba állt, mint az én kínai beszélgető testvérem és barátom is. Örvendetes módon Bibliában és énekeskönyvben nem szenvednek hiányt. A közelmúltban jelentették meg a Szentírást közel kétfélmillió példányban és a négyszáz éneket magába foglaló énekeskönyvet ötszáz ezer példányban. Két folyóiratot jelentetnek meg: az egyik a lelkészeknek, valamint a laikus prédikátoroknak szól, alapvető teológiai kérdéseket tisztáz

és eligazít a gyülekezetvezetés problémáiban, a másik pedig tanulmányokat, tudományos értekezéseket közöl, valamint általános információt ad az országos egyház tevékenységéről. Az első 38 ezer, a második 40 ezer példányban jelenik meg.

A saját jövőjét építő kínai protestáns egyház szolgálatát teológiailag Jézus Krisztus nagy parancsolata alapján kívánja folytatni, amit jelmondatá sűrítve így vallanak: „Szeresd egyházadat és hazádat.” Különleges helyzetben élő keresztyének a kínai testvéreink. Kérik, hogy imáinkban ne feledkezzünk meg róluk. Hiszen egy nem keresztyén ősi kultúra, kínai beidegződéses szellemiség közepette élnek. De Jézus Krisztus evangéliuma iránti mély elkötelezettséggel a szívükben. Szakítva az egyház nyugati struktúrájának hagyományaival, ugyanakkor a keresztyén testvéri közösség érzésével a világ más részein élő keresztyénekkal, egy új egyházat építenek.

Ma több kihívással kell szembenézni a fentiek szerint a kínai protestánsoknak. *Először* is szükségük van fiatal lelképásztorok új nemzedékére. Napjainkban a protestáns egyházak lelképásztorainak átlagos életkora 60 év körül van. Ezért a Nankingi (volt főváros) Országos és hat tartományi szeminárium arra összpontosítja erőfeszítéseit, hogy minél több teológiai hallgatót képezzen ki.

Másodszor, olyan módokat kell keresni, hogy a kínai egyházban képviselt sok keresztyén hagyomány megbékélésre jusson. Jelenleg vannak már olyan gyülekezetek, amelyekben lehetőséget adnak a csecsemő keresztelésére, a felnőttek fejleontéssel való keresztelésére, és a hitvallók bemeitással való megkeresztelésére. Más gyülekezetekben több, ill. különböző úrvacsorai módszert is alkalmaznak havonta, amikor az evangéliumi jellegű „kenyérmegetőrestől” a liturgikusabb „közös pohárig” több változattal is találkozik a hívő, a keresztyén. Ezek a példák nem csak az istentiszteleti formák változatosságait illusztrálják, hanem a teológiai nézőpontok közötti változásokat is. Az egyház Kínában a sokféleség közepette harcol az egységért.

Harmadszor. Egyre világosabbá válik, hogy fenn kell tartani az egyensúlyt a nemzeti kínai keresztyének és a nemzetközi keresztyénség között. Kétségtelen, hogy a kínai protestáns egyház jellege egyértelműen kínai. A vezetés és ellenőrzés teljesen kínai kézben van. A kínai művészetet és zenét hangsúlyozzák sok szinten. A kínaiak szellemi hozzájárulása a teológia terén is egyre nyilvánvalóbbá válik. Azonban az sem hagyható figyelmen kívül, hogy Krisztus mindenkiért meghalt, és hogy az egyházat arra hívta el, hogy egyesült erővel prédikálja az evangéliumot. A kínai egyház ezért igyekszik a helyes egyensúlyra, fokozatosan helyreállítva kapcsolatait a nagy világgal.

Negyedszer. Meg kell találni a módját annak, hogyan evangélizáljon egy túlnyomó részt nem keresztyén országban, mint amilyen a Kínai Népköztársaság. Most, hogy 2000 gyülekezet újra működik, a kínai keresztyének nemcsak a személyes biznyságtételt gyakorolják már, hanem az evangélizálás gyülekezeti formáit is. Imádkozunk érte, hogy az Úr nyisson kapukat a tömegek evangélizálására is.

Az utam áldozatos és főleg fáradságos volt, de megérte az élménysor, és ha valamit segíthettem valakinek a tájékozódásban.

Dr Mészáros Kálmán
(teológiai tanár, Budapest)

Ágoston István: A magyarországi puritanizmus gyökerei

Magyar puritánus törekvések a XVII. század első felében.

Budapest, 1997. Kálvin Kiadó. 164 lap

A szerző e munkájával 1994-ben a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen egyháztörténeti doktortudományi doktorátust szerzett. Az 1995. december 31. óta nyugdíjas miskolci lelképásztor élete és szolgálata összefonódott az egyháztörténeti, helytörténeti kutatással és publikálással. 1931. augusztus 4-én született Ágoston István György. A Miskolci Református Lévey József Gimnáziumban érettségizett 1949-ben. Sárospatakon tanulta a teológiát 1951-ig, a Teol. Akadémia megszüntetéséig, aztán Debrecenben fejezte be tanulmányait. 1957-ben szerzett lelkészi oklevelet. 1959 nyaratól hejőbábai, 1971-től ónodi, 1986-tól nyugdíjba vonulásáig miskolc-sabai-kapui lelképásztor volt.

Lelképásztori szolgálata tette történésszé. Ónodon először az egyházközség történetével, majd helytörténettel kezdett foglalkozni. Megszervezte a Lórántffy Zsuzsanna Honismereti Kört Ónodon. A kör életképességét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy most lett bejegyzett egyesületté. Rangos tudományos üléseket rendezett, emlékhelyek megjelölését, pusztulástól történő megmentését vitte keresztül. Az ónodi várat restauráltatta. A muhi csata emlékműve felállítását kezdeményezte és érte eredményesen fáradozott. Ágoston István tájházát létesített és azt be is rendezte. Kétszer kapott Ortutay-díjat. Elnyerte az „Ónodi Várért” emléklapokat. Egyházmegyei, egyházkerületi fórumokon rendszeresen tart előadásokat. Megbecsült tagja a Magyarországi Református Egyház Doktorai Kollégiumának, annak Egyháztörténeti Szekciójában dolgozik főként. Pályázatokon nyert pályadíjakat munkáival. Rengeteget publikált és publikál. Nyugdíjas éveit kezdettől, ha lehet még többet. Egyházi és világi sajtótermékek adnak teret tanulmányainak, cikkeinek.

Önálló kiadványként megjelent művei: 1. Muhi és Ónod irodalmi hagyományai (Miskolc, 1988), 2. Károlyi Gáspár és a vizsolyi Biblia (Bp. 1990), 3. A muhi csata (Bp. 1991), 4. Rákóczi-néphagyományok Ónodon (Miskolc, 1997) vezettek el ötödik könyvéhez, e most tárgyalthoz.

Komoly tudományos adósságot törlesztett Ágoston István most publikált könyvével. Dicséretet érdemel ezért a Kálvin Kiadó is, hogy üzletiesült világunkban meglátta a tudományos és egyházi, valamint az üzleti érdek egybeesését. 1952-ben jelent meg Makkai László: A magyar puritánusok harca a feudalizmus ellen (Bp.), ami az utolsó szintézise volt időben e témának. Negyvenöt év múltán adott újra szintézist a magyar puritánusok történetéről Ágoston István. Közben számos rész kutatást, igen jelentős, a Makkai könyvéhez képest döntő fontosságú új adatot publikált. Ezek nagy részét Makkai László megírta. Örömmel fogadta és a témáról készített kisebb publikációiban, ill. más témájú nagy összefoglalásokban mint érintőlegesen anyagot felhasználta, de 1989-ben bekövetkezett halála meggátolta abban, hogy a puritanizmus-témát új

szintézisben mutassa be. Ezt tudtommal nem is tervezte. Ágoston most elvégezte e munkát.

Makkai László 1952-es összefoglalása különben is ártékelésre szorult. Ezt ő tudta a legjobban. Mondott olyat, hogy a dialektikus és történelmi materializmus szellemében fogant egész történelmi irodalmunkat át kell értékelni. Az osztályharcos, ateista történet szemlélet eleve egyoldalúságra, ferdítésre vezet. Ágoston István nagy megértéssel volt Makkai kényszer-szülte engedményei iránt, de korrigálta azokat. Rámutatott arra, hogy a puritanizmust nem lehet a marxista történetírás prokusztosz-ágyába kényszeríteni. Lórántffy Zsuzsanna értékelésén egyúttal szemléltette is, hogyan szelídült Makkai véleménye a fejedelemasszonyról az Erdély történetében róla mondottakban az 1952-eshez képest.

A dolgozat felosztása szakszerű. Meglátszik, hogy sok publikációt tudhat maga mögött a kutató és feldolgozó. A téma jellegéből, mondanivalójából következik a könyv felosztása, ami így világos és teljesen következetes. Ugyanez mondható el nyelvezetéről is. Választékos stílusban íródott és kerül mindent, ami nehezen érthetővé tenné, úgy azonban, hogy ez nem megy a szakszerűség rovására.

A teológiai, politikai, társadalmi, gazdasági helyzetbe ágyazva taglalja a puritanizmust mint sokrétű jelenséget. Rámutat az európai, a magyarországi és erdélyi helyzet sajátosságaira és a puritanizmus e körülmények közti működésére. A puritanizmus magyarországi kezdetei, az ortodoxiával szembeni ellentétek kibontakozása, elmélyülése részletes bemutatást kap egy-egy fejezetben. Az ortodoxia támadásának és győzelmének csúcspontját a nagyenyedi részszinat és az 1646. június 10-én megnyílt szatmárnémeti nemzeti zsinat jelentette. A nagyenyedi részszinaton Geleji Katona István erdélyi püspök is elismerte és támogatta a presbitériumok felállításának szükségességét. Néhány héttel később a szatmárnémeti zsinaton viszont pont az ellentétes álláspontot erőltette át. A presbitérium eszméjét megdicsérte e zsinat, de gyakorlati megvalósítását hazánk állapotának kedvezőtlen voltára hivatkozással eltiltotta addig, amíg a körülmények nem javulnak. A puritán nevezet használatát is eltiltotta.

Ágoston István bőségesen bemutatja a megvalósuló puritánus törekvéseket. Külön megtárgyalja a szatmárnémeti zsinat utáni puritán erő kifejtést, összeveti Comenius sárospataki működésének a puritánokkal kapcsolatos kihatásával, a presbitériumok felállítására irányuló sikeres puritán törekvéseket és a liturgia megtisztítása terén elért eredményeiket. A puritanizmus terjedése, az új nemzedék c. rövid fejezetben a puritánus reformáció győzelmének himnuszát zengi a szerző. Pyrrusi volt az ortodoxia győzelme. Valójában a puritánusok győztek. A tiszta igei kálvinizmus győzött. Új nemzedékük diadalmaskodott. Tolnai Dali, Apáczai, Martonfalvi Tóth György tovább vitte Medgyesi, Bisterfeld és a korábbi puritánusok eszméit.

A puritánus irodalmi és hitméllyítő művek bemutatása nagyon helyesen szintén külön fejezetet kapott. A puritán-

nok a népet látták el hitmélyítő, kegyességi irodalommal. Ez az irodalom az egyéni és családi-, házi áhítat formái segítségével az ellenreformáció másfél évszázadában akár a lelkészüktől megfosztott református egyháztagnok számára a hitükben megmaradást tették lehetővé. Nem véletlen, hogy 1850-ig egyik-másik darabjuk 15–20 kiadást ért meg csupán Debrecenben, holott másutt is kiadták őket. Ezeknek a műveknek a sorát Kanizsai Pálfi János: *Thuribulum Aurerum – Arany Tömjenző* (1626) c. könyve nyitotta meg. Kanizsai Pálfi szervezte meg hazánkban az első presbitériumot 1617-ben Pápán, az ő püspöksége idején kötelezte 1630-ban a pápai zsinat a dunántúli egyházkerület gyülekezeteit a presbitériumok felállítására.

Lewis Bayly: *Praxis pietatis* c. könyvét 1636-ban Medgyesi Pál fordításában adták ki Debrecenben. Még Medgyesi további négy kiadást rendezett sajtó alá a *Praxis pietatis*-ből. Bő egy tucatnyi népi kegyességi olvasmányra vált puritán hitépítő könyv követte az említetteket, amelyeket Ágoston István persze bemutat. A *Praxis pietatis* terjedelmével szemben ez utóbbiak rövidségükkel tűnnek ki. Miniatűr könyvecskék voltak ezek. Gazdáik maguknál tarthatták őket gond nélkül.

A magyarországi evangélikus egyházra is hitébresztőleg hatott a puritánus evangelizáció, házi áhítat és hitébresztő irodalom. Ez volt az első lelki ébredés magyar földön a reformáció óta. A pietizmus útját is előkészítette, ami majd csak a következő évszázadban jutott el hazánkba. „A puritanizmus voltaképpen a tiszta kereszténység, a valódi kegyesség volt – írja Ágoston István –, mely nem akart egyebet, mint közvetlen és ceremónia nélküli összeköttetést Istennel Jézus által. Az őspuritanra nézve mellékes volt az egyházi szervezet, és az, hogy milyen ruhában, s milyen módon tiszteli Istent, csak ő fohászokodhassék a mennyei Felséghez lélekben és igazságban úgy, amint szíve óhajtja” (153–154. lap).

Ágoston István dolgozatának a tudományos igazság felmutatásán túl azt a gyakorlati célt szánta, hogy példát mutasson a mai református egyháznak, hogyan lehet a kálvinizmus tiszta, biblikus alapján megújulni. Nem csupán érzelmi, hanem teljes egyházi, nemzeti megújulás, önmagunkra találás lehetősége rejlik a történelmi példa követésében. Lorántffy Zsuzsanna és a puritán prédikátorok mutatják az utat. A bibliai keskeny utat.

Dr. Csohány János

Az együtt élő népeket szolgáló Biblia

Román-magyar, Szlovák-magyar kétnyelvű Újszövetséget adott ki
a Magyar Bibliatársulat

Magyarországon már hagyománya van a kétnyelvű Újszövetség kiadásának, mert az angol-magyar Újszövetség 1987-ben jelent meg, a német-magyar Újszövetség pedig 1991-ben. Ezt a hagyományt folytatja most a Magyar Bibliatársulat testvéri egyetértésben a Szlovák Bibliatársulattal és a Romániai Felekezeti Bibliatársulattal, megjelentetvén a román-magyar és a szlovák-magyar Újszövetséget. A kétoldalú, rendszeres találkozók alkalmával vetődött fel az a gondolat, hogy szükség volna ilyen kétnyelvű Újszövetségre Romániában, Szlovákiában és Magyarországon.

Népeink és híveink immáron több évszázados együttélése magától értetődővé tette ezeknek a kétnyelvű Újszövetségeknek a kiadását. A bibliatársulatok a világon mindenütt az egyházak Bibliával való ellátását tartják legfontosabb feladatuknak, így a szóban forgó három bibliatársulat a kétnyelvű Újszövetség kiadásával is nemzetközi gyakorlatot követ.

A Bibliatársulatok Világszövetsége felkarolta ügyünket és a 4000–4000 példányban megjelent román-magyar, szlovák-magyar Újszövetséghez ingyen bocsátotta rendelkezésünkre a biblianyomó papírt. A további költségeket (szöveg-előkészítés, nyomdai és kötetzeti munkák) a bibliatársulatok 50–50%-os arányban fedezték.

Az alábbiakban olvasható Ajánlás – amely a román-magyar, ill. a szlovák-magyar Újszövetség elején található – tartalmazza egyebek között a felhasznált bibliafordítások adatait.

Szlovák-magyar Újszövetség (Ajánlás)

Az elmúlt éveken a Szlovák Bibliatársulat és a Magyar Bibliatársulat között szoros testvéri kapcsolat jött

létre, amelyet egymás megértése és a közös dolgainkban való együttműködés jellemez.

Ennek az együttműködésnek látható eredménye a Szlovák-magyar Újszövetség kiadása.

Isten iránti hálaadással ajánljuk bibliászerető Testvéreinknek a Szlovák-magyar Újszövetséget. A világ sok országában és sok nyelven jelent már meg ilyen kétnyelvű bibliakiadás, így most egy olyan bibliakiadási hagyomány részeseivé válunk, amely már sok örömet szerzett a világkereszténységnek.

A mostani kiadás főleg a vegyes házasságban élőket szolgálja, amelynek segítségével minden családtag jobban megérti saját anyanyelvén Isten Igéjét, valamint azokat a keresztényeket, akik egy ismert és többször előforduló textus alapján a szlovák vagy a magyar nyelvet szeretnék elsajátítani.

Ebben a buzgóságban mindkét Bibliatársulat azt véli, hogy hozzájárul az ökumenikus lelkület fejlődéséhez és a népek közötti jobb kapcsolatok kialakulásához.

Ebben a könyvben az 1965-ben megjelent és 1997-ben revideált szlovák új fordítású Újszövetség szövege olvasható. A magyar szöveg a Magyar Bibliatársulat által 1975-ben kiadott és 1990-ben revideált Újszövetség szövegével egyező.

Az egyházakat szolgáló bibliatársulatoknak és minden keresztény testvérünknek mindenkor, így most is egy a célja: „minden nyelv vallja, hogy Jézus Krisztus Úr az Atya Isten dicsőségére” (Filippi 2,11).

*Magyar Bibliatársulat
Szlovák Bibliatársulat*

Román-magyar Újszövetség (Ajánlás)

Az elmúlt években a Román Felekezeti Bibliatársulat és a Magyar Bibliatársulat között szoros testvéri kapcsolat jött létre, amelyet egymás megértése és a közös dolgainkban való együttműködés jellemez.

Ennek az együttműködésnek látható eredménye a Román-magyar Újszövetség kiadása.

Isten iránti hálaadással ajánljuk bibliaszerező Testvéreinknek a Román-magyar Újszövetséget. A világ sok országában és sok nyelven jelent már meg ilyen kétnyelvű bibliakiadás, így most egy olyan bibliakiadási hagyomány részeseivé válunk, amely már sok örömet szerzett a világkeresztyénségnek.

Mostani kiadás főleg a vegyes házasságban élőket szolgálja, amelynek segítségével minden családtag jobban megérti saját nyelvén Isten Igéjét, valamint azokat a keresztyéneket, akik egy ismert és többször előforduló szöveg alapján a román vagy a magyar nyelvet szeretnék elsajátítani.

Ebben a buzgóságban mindkét Bibliatársulat azt véli, hogy hozzájárul az ökumenikus lelkület fejlődéséhez és a népek közötti jobb kapcsolatok kialakulásához.

Ebben a kiadásban a Román Újszövetség szövegvariánsaként Bartolomeu Anania ortodox érsek 1995-ös fordítása szerepel, melyet a Román Ortodox Egyház zsinata is jóváhagyott, a magyar szövegváltozat az 1975-ös ökumenikus fordítás 1990-es budapesti kiadása, amely a Magyar Bibliatársulat hivatalos fordítása.

Az egyházakat szolgáló bibliatársulatoknak és minden keresztyén testvérünknek mindenkor, így most is az a célja, hogy „minden nyelv vallja, hogy Jézus Krisztus Úr az Atya Isten dicsőségére” (Filippi 2,11).

1998 őszén

*Magyar Bibliatársulat
Romániai Felekezeti Bibliatársulat*

Tájékoztató adatok a Bibliatársulatok Világszövetségéről, a Romániai Felekezeti Bibliatársulatról, a Szlovák és a Magyar Bibliatársulatról

Bliatársulatok Szövetsége:

Ez a világszervezet 1946-ban alakult (székhelye London, Anglia). Vállalt célkitűzése: támogatni és koordinálni a nemzeti bibliatársulatokban folyó bibliafordító munkát, az anyanyelvű Bibliák kiadását és terjesztését az egyházakkal való szoros együttműködésben. Ez idő szerint a világ több mint 200 országában közel 140 Bibliatársulat végzi munkáját.

Romániai Felekezeti Bibliatársulat:

A Romániai Felekezeti Bibliatársulat (RFBT) 1992 májusában alakult meg. Ezt az új romániai keresztyén szervezetet 10 egyház hozta létre: a Román Ortodox Egyház, a Református Egyház, az Evangélikus-Lutheránus CA Egyház, az Evangélikus Lutheránus SP Egyház, a Szerb Ortodox Vikariátus, az Ukrán ortodox Vikariátus, a Hetednapos Adventista Egyház, a Pünkösdisták Egyház, a Baptista Egyház, az Unitárius Egyház. Utólag csatlakozott a Román Baptista Egyház és a Magyar Baptista Egy-

ház. Az RFBT alapszabálya szerint ez a társulat nyitott a többi romániai egyház számára is.

Az RFBT célja ugyanaz mint minden nemzeti bibliatársulatnak: minden egyes romániai egyház szakembereinek a hozzájárulásával és ezen egyházak jóváhagyásával elvégezzék a Szentírás fordításának munkáját minden romániai egyház számára, függetlenül attól, hogy azok tagjai vagy nem az RFBT-nek. A Bibliát ezen egyházak híveinek nyelvén kell kézbeadni.

Ugyancsak a RFBT feladata a Biblia eredeti nyelvében való terjesztése (héber és görög) továbbá, konkordanciák, szótárak és a hozzátartozó nyelvtan terjesztése, amelyek nélkülözhetetlenek azok számára, akik a Bibliát tanulmányozzák (egyházi személyek, egyetemisták, teológiai tanulók, kutatók, értelmiségiek).

A bibliatársulat kezdeményezte az Újszövetség interlineáris fordítását görög-román nyelvre és az újszövetségi görög-román szótár kiadását is.

Ezeket túl az RFBT feladatának tartja a romániai egyházak közötti ökumenikus szellem munkálását.

Szlovák Bibliatársulat:

A Szlovák Bibliatársulat 1990-ben jött létre 11 tag egyház részvételével (római katolikus, görög katolikus, evangélikus-lutheránus, református, ortodox, baptista, adventista, metodista egyház, keresztyén testvérgyülekezetek, szabadkeresztyén gyülekezet, apostoli egyház). Az így megalakult Bibliatársulat az 1811-ben Pozsonyban létrehozott Biblia Barátok Intézete (Institutum Philo-Biblicum) munkáját kívánja folytatni. A Szlovák Bibliatársulat tagja a Bibliatársulatok Világszövetségének és annak alapelvei szerint végzi munkáját: mindenki számára anyanyelvén kívánja elérhetővé tenni a Bibliát, egyszersmind segíteni kívánja a Biblia szövegének megértését tudományos és népszerű segédkönyvek kiadásával és terjesztésével. Az 1995-ben megjelent szlovák új fordítású Újszövetség rövid idő alatt népszerűvé vált Szlovákiában.

Magyar Bibliatársulat:

1948-ig a Brit és Külföldi Bibliatársulat volt a magyar protestáns Biblia kiadója és terjesztője Magyarországon (több mint 100 éven át). 1949-ben jött létre a Magyar Bibliatanács hét protestáns egyház és a Magyar Ortodox Egyház részvételével. A Magyar Bibliatanács 1975-ben több mint 20 évi munka után adta ki az új fordítású protestáns Bibliát. 1991-ben a Magyar Bibliatanács létrehozta a Magyar Biblia Alapítványt, amelyre 1992-ben ráépült a jogutód Magyar Bibliatársulat 12 tag egyház részvételével (tag egyházak: Mo-i Református Egyház, Mo-i Evangélikus Egyház, Mo-i Baptista Egyház, Mo-i Metodista Egyház, Mo-i Hetednapos Adventista Egyház, Mo-i Ortodox Egyház, Mo-i Unitárius Egyház, Evangéliumi Pünkösdi Közösség, Mo-i Keresztyén Testvér Gyülekezetek képviselője, Mo-i Szabadkeresztyén Gyülekezet, Élő Isten Gyülekezete, Mo-i Evangéliumi Testvérközösség). A Magyar Római Katolikus Egyház megfigyelőként vesz részt a Magyar Bibliatársulat munkájában.

1949 és 1990 között a Károli-fordítású és az új fordítású Bibliából több mint 1 millió példányt adott ki a Magyar Bibliatanács. 1991–1998 között további közel 800 ezer példányban jelent meg különböző bibliatípusokban a magyar nyelvű Biblia. 1996-ban magyarázatos

Biblia, 1997-ben a deuterokanonikus bibliai könyvek új protestáns fordítása jelent meg. Video-kazettákon, hang-kazettákon, Braille-írással és CD-ROM-on ugyancsak elérhető az új fordítású Biblia.

Budapest, 1999 február

Magyar Bálint

A kolozsvári unitárius kollégium könyvtárának katalógusa

1997-ben Szegeden jelent meg *The manuscripts of the Unitarian College of Cluj/Kolozsvár in the library of the Academy in Cluj-Napoca* címmel az a kétkötetes mű, amely az unitárius egyház irodalomtörténetének égető hiányát pótolja. A kötet több éves filológiai munka eredménye. Lakó Elemér állította össze a katalógust, az angol változat pedig a Keserű Bálint professzor vezette tudóscsapat munkáját dicséri. Végre kezünkben tarthatjuk a nemzetközi filológiai jelzésrendszerrel, kritikai apparátussal feldolgozott katalógust; láthatjuk, mi volt az a (kéziratos és nyomtatott) irattömeg, melyből az unitárius irodalom és tudományos élet

legjelesebb alakjai meríthettek. A legnagyobb könyvgyűjtők (Aranyosrákosi Székely Sándor, Benczédi Gergely és Simén Domokos) valamint nyomdák (Kolozsvár, Dés, Torockó és Torda) névsora szintén tanulságos, hiszen szellemi-vezéregyéniségeket, kulturális csomópontokat jelöl. A mintegy 2472 címszót tartalmazó katalógus 480 oldal terjedelmű; a mutató 96 oldal, melyhez Balázs Mihály, a JATE Régi Magyar Irodalmi Tanszékének unitárius szakértő professzora írt előszót. Bár a két kötet angol nyelven olvasható, haszonnal (és könnyen) forgatható bárki, aki az angol nyelvet és a filológiai, könyvtári terminológiát akár alapfokon ismeri. S nemcsak a könyvtárosok, irodalom- vagy művelődéstörténészek dolgát könnyíti meg a katalógus: bármely felekezethez tartozó vagy felekezeten kívüli, pártos vagy pártatlan olvasó megismerkedhet (ha címszavakban, utalásszerűen is) azokkal a szerzőkkel és művekkel, akikkel és amelyekkel az egyetlen magyar alapítású szabad-elvű felekezet, az unitárius egyház gazdagította nemzetünk kultúráját, irodalmát. Őszinte örömmel ajánlom figyelmükbe a kötetet.

Tóth Zoltán

CONTENTS OF NO. 1999/3

LORD, SPEAK TO US!

László Paskai: Thy Kingdom Come!

LORD, TEACH US!

Zsolt Varga: Rudolf Bohren and the Homiletics at the End of the Millenniums

Jürgen Moltmann: General Survey of Ecology. The Theology and Ethics of Creation (First Part – Translated by Csaba Szabó)

J. Devashayam: Theological Training for Changes in Society (Translated by Szilvia Nagy)

OUTLOOK

Statement of the Ecumenical Council of the Churches in Hungary on Kosovo

Zoltán Tarr: Report on the VIIIth General Assembly of the World Council of Churches

Together Under the Cross in Africa (Message from the VIIIth General Assembly of the WCC – Translated by Károly Hafenscher)

Report of the General Secretary of the WCC (Translated by Károly Hafenscher)

Report of the Moderator (Translated by Károly Hafenscher)

Wanda Deifelt: Metanoia (Translated by Péter Szentpétery)

Kosuke Kojama: Rejoicing in Hope (Translated by Péter Szentpétery)

Anastasios: Anamnesis (Translated by Péter Szentpétery)

Károly Tóth: The Challenges of the Year 1999 (Report of the Ecumenical Study Centre)

Károly Hafenscher: Contribution to the Discussion of the General Assembly

WORLD CHRISTENDOM

Message of the Presidents of the WCC in Pentecost 1999

Kálmán Mészáros: A Trip to China

REVIEW

János Csohány: István Ágoston: The Roots of Puritanism in Hungary The Bible in the Service of Peoples Living Together

Zoltán Tóth: Catalogue to the Library of the Unitarian College at Kolozsvár (Cluj)

INHALT DER NUMMER 1999/3

REDE UNS AN, HERR!

László Paskai: Dein Reich komme!

LEHRE UNS, HERR!

Zsolt Varga: Rudolf Bohren und die Homiletik am Ende des Jahrtausends

Jürgen Moltmann: Überblick über die ökologische Lage. Die Theologie und Ethik der Schöpfung (Erster Teil – Übersetzt von Csaba Szabó)

J. Devashayam: Theologische Bildung um gesellschaftliche Veränderungen (Übersetzt von Szilvia Nagy)

AUSSCHAU

Eine Stellungnahme des Ökumenischen Rates der Kirchen in Ungarn über Kosovo

Zoltán Tarr: Bericht über die VIII. Generalversammlung des Ökumenischen Rates der Kirchen

Zusammen unter dem Kreuz in Afrika (Botschaft der VIII. Generalversammlung des ÖRK – Übersetzt von Károly Hafenscher)

Bericht des Generalsekretärs der ÖRK (Übersetzt von Károly Hafenscher)

Bericht des Moderators (Übersetzt von Károly Hafenscher)

Wanda Deifelt: Metanoia (Übersetzt von Péter Szentpétery)

Kosuke Kojama: Seid fröhlich in Hoffnung (Übersetzt von Péter Szentpétery)

Anastasios: Anamnese (Übersetzt von Péter Szentpétery)

Károly Tóth: Die Herausforderungen des Jahres 1999 (Bericht des Präsidenten an die Generalversammlung des Ökumenischen Studienzentrums)

Károly Hafenscher: Beitrag zur Diskussion der Generalversammlung

WELTCHRISTENTUM

Die Pfingstbotschaft der Präsidenten des Weltrates der Kirchen in 1999

Kálmán Mészáros: Eine Touristenreise nach China

RUNDSCHAU

János Csohány: István Ágoston: Die Wurzeln des Puritanismus in Ungarn

Die Bibel im Dienst der zusammenlebenden Völker

Zoltán Tóth: Katalog der Bibliothek des Unitarischen Kollegiums in Kolozsvár (Klausenburg)

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

A TARTALOMBÓL

Éljetek minden emberrel békeességben

Különböző vallásúak közös imádsága

Luther és Kálvin exegetikai könyvtára

Az egyházfegyelem alakulása Erdélyben

Ökológiai helyzetkép

A pietizmusról

A magyar református egyház kegyessége

Iszonyú ontológia

A serdülők életkori sajátosságai és
tanítvánnyá nevelésük

In memoriam Heltai Gáspár és

Dr. László Gyula

Vélemények a Nagy Jubileumot
meghirdető pápai bulláról

Kommuniké a balkáni válságról

Könyvszemle

ALAPÍTVÁ 1925

ÚJ FOLYAM (XLII)

1999
4

THEOLOGIAI SZEMLÉ

1999. július-augusztus

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 394-4847

Kiadóhivatal: Kálvin Kiadó

1113 Budapest, Bocskai út 35.
Telefon: 386-8267, 386-8277

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Görög Tibor

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna
tagjai: dr. Berki Feriz
dr. Cserhádi Sándor
ifj. dr. Fekete Károly
Lukács Tamás
dr. Reuss András
Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Nyomás: *Ráday Nyomda*

Felelős vezető: Demeter Levente

Szedés, tördelés:

Tószegi László
stúdióvezető
Telefon/Fax
140-9388

Terjeszti a Kálvin János Kiadó.
Előfizethető a kiadóhivatalban,
vagy postautalványon, vagy átuta-
lással a Kálvin János Kiadó – Bu-
dapest OTP 11714006-22098038
csekk számlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:
Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:
Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:
Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 2040,-Ft
Egyes szám ára: 340,-Ft

Előfizetés külföldre:
30 DM vagy 18 USD

Egyes szám ára:
5 DM vagy 3 USD

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

SZEBIK IMRE: „Éljetek minden emberrel békességben” 193

TANÍTS MINKET, URUNK!

BARNÓCZKY ANITA: Különböző vallásúak közös imádsága 194

VERHOEF, PIETER A.: Luther és Kálvin exegetikai könyvtára (Fordította: *ifj. Márkus Mihály*) 196

NAGY ÁRPÁD: Az egyházfegyelem alakulása az erdélyi református egyházban (III. rész) 201

MOLTMANN, JÜRGEN: Ökológiai helyzetkép (II. rész; fordította: *Szabó Csaba*) 206

RODGERS, R.E.: A pietizmusról (Fordította: *Rácsok Gabriella*) 214

BENKE GYÖRGY: A magyar református egyház kegyessége 218

MÜLLER, GOTTHOLD: Iszonyú ontológia (Fordította: *Ablonczy László és Szabó Csaba*) 222

KISS TIHAMÉR: A serdülők életkori sajátosságai és Jézus tanítványává nevelésük 231

EMLÉKEZZETEK MEG...

KOCSIS ATTILA: Heltai Gáspár 242

BALASSA IVÁN: Dr. László Gyula 244

KITEKINTÉS

VÉLEMÉNYEK a 2000. év Nagy Jubileumát meghirdető pápai bulláról 246

– A bensheimi Felekezettudományi Intézet 22/98 sz. sajtóközleménye 247

– A Franciaországi Református Egyház Nemzeti Tanácsának Nyilatkozata 247

– Interjú Ishmael Nokoval, az LVSz főtítkárával az ökumené jelenlegi kérdéseiről (1. Az EVT és a keresztyén világközösségek; 2. II. János Pál pápának a 2000. évvel kapcsolatos bullájáról) 248

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

Konferencia a balkáni válságról és egyházakról (Kommüniké) 249

SZEMLÉ

CSONYI JÁNOS: Tibori János három iskolatörténeti tanulmánya 250

KOLOZS NAGY JÁNOS:
Graham, Billy: Válaszok az élet kérdéseire 251

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1999. VII. 16.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy kézírataikat egy példányban, fró-gép betűvel (erre minden szövegszerkesztő átállítható; oldalanként 30 sor, soronként 60 leütés) a Bimbó úti címre küldjék. Az írás közlése nem jelenti azt, hogy a szerkesztőség a szerzővel mindenben egyetért. Az aláírt kéziratok tartalmáért minden szerző maga vállalja a felelősséget. Kéziratok meg-örzését, visszaküldését mi sem tudjuk vállalni.

„Éljetek minden emberrel békeességben”

*Ha lehetséges, amennyiben tőletek telik,
éljetek minden emberrel békeességben.*

Róm 12,18

A századvég komor hangulatában újra aktuálisan csengenek Pál szavai. Körülöttünk háború tombol, bombák zuhataga pusztít sok munkával és verítéssel felépített ipari létesítményeket, folyókat átszelő hidakat. Közben tízezrek hagyják el naponta őseik földjét, otthonaik meleg fészket, s válnak száműzöttekké idegen országok úttalan tájain. Mások birtokolni akarásának kényszerű áldozatai ők. Nem akarunk igazságot szolgáltatni, és az ítélőbíró székébe ülni. Egy bizonyos, amikor a közeli szomszéd ország városait bombázzák, közelivé válik a veszély, és növekszik a félelem mindegyikünkben.

Pál apostol szavai – közel kétezer év távolából – a nagyon vegyes összetételű gyülekezet tagjainak szólnak. A római birodalom fővárosában élő – kisebbségi sorsot magára vállaló Krisztus-hívók – küzdöttek saját közösségük békés harmóniájáért éppúgy, mint környezetükben az elismertségért. Nem volt feszültségmentes a zsidókból lett keresztyének és a pogány származású Jézus-követők együttélése. Különböző kulturális háttérből, másmilyen vallási neveltetés részeseiként váltak a keresztyén hit és erkölcs értékrendszert kínáló vonzásának részeseivé. Egymás másságát – közös Krisztus-hitük ellenére is – meg kellett ismerniük, meg kellett szokniuk, és el kellett fogadniuk. Ez korántsem volt könnyű. Az ismételt fellángoló ellenszenv – a császári udvar sugallatára – egyenesen szembefordította a külső környezetben élőket a gyülekezet tagjaival. Claudius császár izgatással vádolta a keresztyéneket, Néró üldözte őket. Rémtettei közismertek. Arra is képes volt, hogy a felgyújtott Róma pusztulásáért a Krisztus-hívókat tegye felelőssé.

Pál apostol felelős intése e kritikus helyzetben nagyon magasra helyezi az erkölcsi mércét: éljetek minden emberrel békeességben. Levele korábbi fejezeteiben arra utal, hogy Isten haragja méltán sújt az emberre bűnei miatt. Nem hallgatja el azonban azt az örvendetes eseményt sem, hogy Isten nem rajtunk akarja jogos igazságát érvényesíteni, hanem Fia halála és feltámadása által megbékél a világgal, a gonoszt indulataiban magában hordozó emberrel és igazzá teszi. Ha pedig valakit igazzá tesz, az többé nem járhat a bűn ösvényein, nem lehet eszköze a kapcsolatokat megmételtyező Kísértőnek, és nem állhat romboló hatalmak szolgálatában. Csak a békeesség hirdetője és megvalósítója lehet.

Az apostol tudta, hogy e szerint a meggyőződés szerint korántsem könnyű élni. Láta a tényleges helyzetet a gyülekezetben, ismerte a korabeli keresztyének külső környezetét és a népek történelmét is. Így érthető a bevezető mondat: ha lehet, ha rajtatok áll, amennyire tőletek függ...

Mindnyájan békeességet akarunk belül a szívben és kint a nagyvilágban is. De hadd kérdezzük magunkat kritikusan, Isten színe előtt állva. Megvalósul ez a békeesség

gyülekezeteinkben? Nem kell szégyenkezniünk a kívülállók előtt, amikor legbelsőbb – olykor feszültségteli ügyeink – a nyilvánosság mikrofonja előtt ismertté válnak? Nem kell szomorúan magunkba nézniünk, amikor gyülekezeteink éppúgy haragos viták hadszínterévé válnak, mint az egymással farkasszemet néző, szembenálló csapatok katonái? Ne áltassuk magunkat. Bármely felekezethez tartozik is a békétlen gyülekezet, a kívülállók előtt egyaránt veszít mindegyik egyház társadalmi presztízséből, s miattunk káromoltatik a Krisztus neve.

Olykor szélsőséges kegyességi irányzatok heves képviselői ragadtatják el magukat, máskor a politikai élet vitái szüremlenek a gyülekezet meghitt légkörébe. De talán jobb a minősítés az egyházak egymáshoz való viszonyában? Aligha dicsekedhetünk... Méltán mondta valaki, hogy Isten a pusztai vándorlás negyven éve alatt egymáshoz közelebb hozott minket. Ezt vallom én is. Amikor azonban felvirradt a szabadság hajnala, újra csak magunkkal kezdtünk törődni. Saját egyházunk elismertsége, elismertségének növelése vált fontossá. Megsokasodtak a félreértések, növekedtek az ellentétek, mert elfelejtettünk egymással beszélni, és egymásért imádkozni. Pedig az ige ma is érvényes: ha lehetséges, ha rajtatok múlik, békeességben éljete...

Istennek legyen hála, a feszültségeket reklámozó, az ütközéseket természetesnek tartó világban is vannak – talán nem is kevesen – akik az apostol intő szavát komolyan veszik, s törekszenek a békeességre.

Ha világegyházak, római katolikusok és ortodoxok, katolikusok és protestánsok, történelmi egyházak és ún. szabad egyházak kapcsolatrendszerét vizsgáljuk, elmondhatjuk, hogy e század esztendei, történelmi vonulatai segítették az ökumenikus események kedvező alakulását, egymás elfogadásának belső készségét növelték. Mélyen krisztusi az a felismerés, amely nem az elválasztó tanításokra és különböző tradíciókra teszi a hangsúlyt, hanem azt teszi fontossá proklamálni, ami egybekapcsol, ami közös Szentírás-értelmezésünkben, hitvallásainkban, hitünk mai tartalma artikulálásában és közös Urunk várásában és elvárásában.

A külső szabadság ajándékaként mennyi elfojtott indulat, vélt vagy jogos követelés, sajtó sebből fakadó fájdalom jajkiáltása tört elő, mint vulkánból a láva, s tarolt le minden életet, égetett hamuvá hitet és erkölcsöt, temetett maga alá múltat, jelent s jövőndöt!

Ha lehetséges, amennyiben rajtatok áll, minden emberrel békeességben éljete! A kor kérdése, Isten számonkérő ígéje: tudunk-e, akarunk-e békeességben élni? Jézus a Hegyi beszédben ezt ígéri: Boldogok a békeességre igyekezők, mert ők Isten fiainak nevezetnek (Mt 5,9). Igazgassa Urunk lábunkat a békeesség ösvényére!

Dr. Szebik Imre

TANÍTS MINKET, URUNK!

Különböző vallásúak közös imádsága

– Párbeszéd napjainkban –

Manapság egyre több különböző vallású ember kerül kapcsolatba egymással, így növekvő mértékben jelentkeznek az igény a különböző vallások közötti párbeszéd kialakítására és elmélyítésére, különböző eszmék, tradíciók, világnézetek egymáshoz való közelítésére, kapcsolópontjaik megtalálására, megerősítésére. Számatalan formája lehet a közeledésnek. Az egyik nagyon fontos lépcső ezek közül a vallások megtapasztalások szintje, mely magába foglalja az imádságot is. Az imádság az ember önkifejezésének szinte legmélyebb formája, ezért meghatározó a különböző vallások egymáshoz való közeledésében.

Nemcsak az egyes emberek hétköznapijainak mind gyakrabban felmerülő kérdése ez, hanem egyházaké, szervezeteké is: az Egyházak Világtanácsa, és egy kifejezetten erre a célra létrejött szervezet, a Vallások Közötti Párbeszéd Főtanácsa – Pontifical Council for Interreligious Dialogue – is ezen munkálkodik. Több jelentős konferenciát is tartottak e tárgyban: 1995-ben különböző tradíciójú keresztyén gyülekezetek, felekezetek hozzáállását, gyakorlatát vetették össze, majd 1996-ban, Banglore-ban olyan különböző felekezeti emberek voltak együtt, akiknek már volt tapasztalatuk a vallások közötti imádkozásban. A következő évben az olaszországi Bose-ban egy kisebb csoport a felmerülő teológiai problémákat vitatta meg, és bibliai megalapozást keresett. Olyan emberek, teológusok írásából válogattam most ki néhány jellemző gondolatot, akik valamiképpen részesei voltak ezeknek az egyeztetéseknek, tanácskozásoknak.¹ Bibliai alapú fejtegetéseik elgondolkoztattak, néhol vitára. válasszra készítették. Dolgozatomban a különböző eszme-futtatásokhoz kapcsolatosan néhány kritikai megjegyzésben megjelennek saját gondolataim is.

Az első írás Pierre F. de Bethune bencés szerzetesnek, a „Dialogue Interreligieux Monastique” főtítkáranak tollából származik, aki saját és szerzetestársai tapasztalatát veti össze az evangéliumok tanításával. Huszonöt éven át minden nap gyakorolta a zen meditációt, sőt, részt vehetett azon az imánapon, melynek keretében a pápa, a Canterbury érsek, a dalai láma és száznegyven különböző egyházi vezető együtt imádkoztak a békéért. Számos más alkalma is nyílt arra, hogy különböző vallású emberekkel együtt imádkozzon, s mindannyian tudták: „jó és gyönyörű” megtapasztalás ez. Hogyan egyezik hát mindez a Biblia tanításával?

Az író maga keres olyan ígéretet, amelyekkel meg lehet kérdőjelezni ezen tapasztalatok biblikus voltát: „Ne legyetek hitetlenekkel felemás igában, mert mi szövetségbe van igazságnak és hamisságnak, vagy mi közössége a világozágnak a sötétséggel? És mi egyessége Krisztusnak Béliállal...?” (2Kor 6,14–15), vagy „amit a pogányok áldoznak, ördögöknek áldozzák és nem Istennek, nem akarom pedig, hogy ti az ördögökkel legyetek kö-

zösségben” (1Kor 10,20). Tekinethetnénk még ezeken az ígéteken kívül a történelemre is, abban is azt látnánk, hogy ezek haltak meg, mert nem áldoztak bálványoknak, nem imádkoztak pogány módra. Ezt azonban meg is lehet fordítani: ha végiggondoljuk a történelmet, hatalmas meg nem értést, sőt, igen gyakran véres erőszakot találunk Krisztus evangéliumának szeretete helyett. Vajon Istent dicsőítették-e ezek a térítések? Át kell gondolnunk tehát a más vallásúakhoz való hozzáállásunkat, mégpedig Jézus példájából és tanításából kiindulva. Két jellemző vonását kell elsősorban megfigyelnünk, megértenünk és megtanulnunk.

Az első: evangélizálás és vendégszeretet. A keresztyén misszió a más vallásúakat elsősorban megtérítendő személyeknek látja, csak annyiban fogadva el őket, amennyiben „mieinké” válnak. Ez azonban azt tükrözi vissza, hogy nem ismerjük a Krisztus által mutatott utat.

Lukács evangéliumában szemléletes példát találunk arra, hogyan kell tanítványként helyesen viselkedni: „Ugyanazon házban maradjatok pedig, azt evén és iván, amit ők adnak...” (10,7). A tanítványoknak tehát elfogadniuk kellett először; és bár igaz az ige: „Jobb adni, mint venni”, mégis, aki barátot, testvért akar nyerni, annak előbb elfogadni kell. Az elfogadás ugyanis „az evangélium szíve”. A keresztyének mindig sokat nyertek a más vallásúakkal való találkozásból, a másik kultúrája, filozófiája és vallása által; és a másokkal való pozitív találkozás ma is magában hordozza a gazdagodás lehetőségét. Ha az előbb felhozott példánál maradunk, meg kell látnunk azt is, hogy nem szelektálhatjuk a másik vendégszeretetét, nem mondhatjuk azt, hogy az ételt és az italt elfogadjuk, gondolatainkban, kultúrájukban, Istenhez való fordulásukban azonban nem akarunk osztozni, pedig az nagyon fontos számunkra.

Jézus magatartásának és tanításának másik jellemző vonása egy erős különbségtétel, mely mégis közel hozhat. Nem ugyanaz a hitnek megvallása és a parancsolatok megtartása. Ezt igazolhatja a Mt 7,21–23: „Nem mindenki megy be a mennyek országába, aki ezt mondja nekem: Uram, Uram, hanem csak az, aki cselekszi az én mennyei Atyám akarátát.” A Mt 21,28–31-ben olvashatjuk a két fiúról szóló példázatot, akik közül az első igennel felelt apja kérésére, de nem teljesítette azt, míg a második nemet mondott, mégis megtette, amit kértek tőle. Ezen ígétekre hivatkozva állapítja meg e cikk írója: „Anélkül, hogy tagadnám a helyes és igaz beszéd fontosságát, Krisztus nagyobb értéket tulajdonít az Isten akarata szerinti szándéknak és cselekvésnek”. A szándék a fontos tehát. Ha innen közelítjük meg a közös imádság kérdését, megláthatjuk, hogy lehet együtt imádkozni, ha nem is úgy, hogy formailag átvesszük egymás imádságát. Hogyha azt is meggondoljuk, hogy az imádság minden ember ajkáról a Szentlélek által fakad, akkor az imádság közösségébe más vallásúak is bekapcsolódhatnak, betagozódhatnak.

¹ Pontificium Consilium pro Dialogo Inter Religiones, Bulletin 98., 1998/2.

P.F. de Bethune fontosnak tartja az imádságot, mégpedig a közös imádságot a vallások közötti párbeszédben. Nemcsak részletnek tekinti, hanem kiindulási pontnak. „Ez a legrövidebb út az emberek között, mert egy az Isten, aki a legközelebb van hozzánk. Kimerült, öszszetört világunkban ez egy igazi békekötélék.”

Ez a cikk nagyon jó példa volt számomra arra, hogy milyen az, amikor valóban értékes gondolatok olyan fontossá válnak, hogy azok szempontjából kezdjük el értékelni, sőt, értelmezni Isten Igéjét. Nem szabad azonban ezért alapvetően rossznak tekintenünk őket. Szükséges át-gondolnunk keresztyén evangélizációs múltunkat, jelenünket, szükséges a missziói parancsot azon túl, hogy pusztán a keresztség kiszolgáltatására vonatkoztatjuk, összevetünk Krisztus példájával, az apostolok kiküldésével, egyéb igékkel. Szükséges megismernünk a többi vallást, imádkoznunk egymásért. A felsorakoztatott igeversekből, példázatokból, gondolatokból azonban – lehet, hogy csak számomra –, az az egy mégsem derül ki, hogy más vallású emberekkel együtt kellene vagy lehetne imádkoznom.

Éppen a Biblia üzenetének ilyen irányú értelmezéséhez, és ilyen módszerű elemzéséhez kapcsolódik Franco Sottocornola írása. Katolikus papként a „Seimeizan Interreligious Dialogue Centre” igazgatója Japánban. Részt vett többek között a Banglore-ban szervezett konferencián, ahol tapasztalataikat osztották meg egymással a már bizonyos „gyakorlattal” rendelkező testvérek. Kereszték továbbá a bibliai alapot ehhez, és egy jelentésben megállapítják, milyen kettősen lehet Isten Igéjére hivatkozni: „Míg bizonyos emberek arra használhatnak bibliai igéket, hogy visszariasszák a keresztyéneket a vallások közötti imádságba való bekapcsolódástól, addig mások bátorítást nyerne ugyanabból a tanításból, hogy szeresd felebarátodat, tanúsíts vendégszeretetet, szüntelen imádkozz.” Erről nekem egy professzorom gyakran emlegetett tanítása jut eszembe: „a Biblia az a könyv, amelyből mindenki mindent igazolhat, de amely nem igazol mindenkit.”

Sottocornola cikkében először a világ vallási tradícióinak perspektívájában vizsgálja az imádságot. Az első megállapítás ezzel kapcsolatban az, hogy „kezdetben Isten minden emberhez szólt”. Az imádságot gyakran úgy definiáljuk, hogy „belső megtapasztalás és külső kifejezése – személyesen és szociálisan – az Istennel való párbeszédnek és a Vele való találkozásnak. A genezis első fejezeteiben gyönyörű példákat találunk erre, akár Ádámról és Éváról, akár a bűneset utáni emberekről olvasunk. Káinnal is beszélt az Isten, gyilkossága előtt és után is. A teremtés előtt elhangzott Isten szava, és válaszul előállt a teremtett világ. Isten teremtő szavára válaszul lett az ember is. Az Istennel való ilyen kapcsolat a teremtés célja. Ez a teremtő cselekedet, a válaszra, dialógusra, közösségre hívás hatja át, és teszi dialógussá az emberi történelmet – minden emberre nézve. „Nem hagyta magát bizonyosság nélkül...” – írja az Apostolok Cselekedeteiről írott könyv (14,17).

Sottocornola második megállapítása az, hogy „egy népet választott ki Isten”. Ahogyan igaz az, hogy kezdetben minden emberhez szólt Isten, igaz az is, hogy terve van arra, hogyan jelenti ki magát. Erről szól annak a népnek a története, melyet példává és prófétává tett az egész világ számára. Speciális kapcsolat van Isten és Izrael között,

jobban ismerhetik a Teremtőt, imádságuk pedig a kijelentésből nyert inspirációt. Az is igaz azonban (Zsolt 47. 96. 117), hogy hívás hangzik a föld összes népéhez: forduljanak el bálványaiktól és térjenek Izrael Istenéhez. Nem könnyű példát találni azonban a mai vallások közötti imádságra. Talán Jónás könyvében találunk olyat, mikor a pogány hajósok a viharban Jónást is felszólítják: imádkozzon az ő Istenéhez, amint ők is a maguk isteneihez.

A harmadik lépcső az, hogy Izrael maradéka Jézus Krisztus köré gyűlik. Ez az Isten és ember közötti párbeszéd folytatása, teljesen kézzelfoghatóvá válása, végső szakasza. Isten Igéje öltött testet benne. Hívására általa teljesebb választ adhatunk, úgy szólhatunk Hozzá, ahogy a Lélek tanít minket. Az egyház Krisztus tanításának engedelmeskedve imádságában az Atyát szólítja meg Jézus nevében a Szentlélek által. Isten választottjai immár „királyi papság, szent nemzet...” (1Pt 2,9). Témánk szempontjából az érdekességet a Jelenések könyve adja (5,9): „mert megöletted és véreddel vásároltad meg őket Istennek minden törzsből és nyelvből, minden nemzetből és népből.”

Kettős tanulságot vonhatunk le ebből. Ha folyamatában vizsgáljuk az Isten és ember közötti párbeszédet, meglátjuk, hogy ugyanaz az Isten szól a teremtéskor, Izrael történelmében és Jézus Krisztusban. Ezáltal azt kell feltételeznünk, hogy Isten cselekedete az emberben minden vallásos megnyilvánulás, s hogy minden őszinte imádság Istentől van. Hogyha így nézzük az imádságot, nyitottá válunk mások irányába, sőt, vágni fogunk a közös imádság után. Éppúgy mint Bethune, Sottocornola is hangsúlyozza az elfogadás és odafigyelés jelentőségét. Arra is felhívja azonban a figyelmet, hogy nemcsak hallgatni és figyelni kell tudnunk, hanem adni is, bizonyosságot kell tennünk arról, hogy mit tett Isten a mi életünkben. Egy nem keresztyénnel való közös imádság szerinte abból áll, hogy a keresztyén meghallgatja a másik imádságát, igyekszik megérteni melőle az Istenhez való közeledés szándékát, azután igaz keresztyén módon imádkozik, Istennek a Jézus Krisztusban adott teljes kijelentése által motiváltan. Lehet persze olyan fajtája, módja is a közös imádságnak, hogy mindenki együtt imádkozik, elhagyva saját vallása speciális vonásait – ám ez nem az ideális megoldás. „A vallások közötti imádság, amennyire lehet, mindig együtt kell hogy hordozza magában a dialógust és a kinyilatkoztatást.”

A következő kérdés, melyet Sottocornola cikkében tárgyal, hogy hogyan lehet a Biblia erőforrás a közös imádságban. Isten Igéje nemcsak azt jelenti ki, hogy folytonos párbeszéd áll fenn Isten és ember között, hanem azt is, hogy Isten az övéinek egyre mélyebben, egyre teljesebben, személyesebben jelenti ki önmagát. Tudjuk azt is, hogy a Biblia beszél minden vallásos megnyilvánulásról, amely az ember életében jelen lehet: imádságról, olvasásról, meditációról, ünneplésről stb. Olyan helyzetekről is tud, mikor vallások közötti imádságban kell részt vennie a keresztyén embernek. Vannak olyan textusok, melyek könnyen érthetővé válhatnak más vallású emberek számára is. Ezek felolvasásához néhány információra van szükség a másik vallásáról. Legegyszerűbb föltenni magunkban, hogy a másik vallása vajon teista-e vagy sem, személyes vagy inkább személytelen az istenképe. Mindkét csoport számára találhatunk érthető, alkalmas textusokat a

Bibliában. A Példabeszédek könyve, Sirák vagy a Bölcsességek könyve (ezek ugyan nekünk protestánsoknak apokrifok), a Prédikátor könyve, a Zsoltárok, Énekek Éneke – mind alkalmasak a meditációra, a kontemplációra, arra, hogy az ember meglássa, meghallja bennük az isteni bölcsességet. Buddhistákkal, akik a csöndben való érzékeny odafigyeléshez szoktak, megoszthatunk újszövetségi textusokat is, mint pl.: Lk 9,23–25; 14,25–27; Gal 2,19–20.

A Zsoltárok könyve azok számára is érdekes lehet, akiknek istenképe megfoghatóbb, akik teisták. Hasznosak lehetnek azok a részek, melyek emberi érzelmeket fejeznek ki, illetve Istennek az ember számára elképzelhetőbb tulajdonságait (igazságosság, kegyelem, szeretet).

A mohamedánokkal kapcsolatban még könnyebb közösen olvasható textusokat adni, hiszen a Korán sok ószövetségi történetet, részletet vett át.

Bibliai idézetek segíthetik a keresztyén embert akkor is, ha hitéről kell bizonytságot tennie. Legjobb ilyenkor az újszövetségi textusokat kikeresni, persze mindig figyelembe véve a konkrét situációt. Ha idézeteket használunk, jó ha bevezetőként megjegyezzük: „mint”, „például így van ez...”, „a Zsoltárok esetében” stb. Meg kell értenünk azt is, hogy a vallások közötti dialógusban, imádságban nem szabad csupán a Bibliára korlátozódunk. Hasznosak lehetnek már történetek is, például szentekről. Ilyen találkozóra készülve érdemes összegyűjteni ezeket, illetve az előre hasznosnak tartott igéket.

Sottocornola cikke még hosszasan taglalja a vallások közötti imádság és dialógus alapjait, különböző megvilágításait, úgy gondolom azonban, hogy ennyiből is kiderül, lehet az elméleti filozofálgatáson túl nagyon is gyakorlatiasan kezelni a kérdést.

Egyetlen cikket szeretnék még röviden bemutatni, mely ismét kicsit más oldalról közelíti meg a kérdést. Ez az új oldal pedig az ortodox egyházé. George P. Pulikkottil ír erről. Egyházát kezdi először bemutatni, hogy érthetővé váljon más vallásokhoz való hozzáállásuk. Kezdjük tehát magával az „ortodox” szóval, mely a mai ember számára ridegséget, merevséget áraszt, és amelyhez gondolatban azonnal társul a fundamentalista, konzervatív jelző. Önmeghatározása szerint az ortodox egyház Istent dicsőíti az egyenes, igazi módon. Nem akar különbözni hite az első tanítványok hitétől. Kérdéseiket is éppen ezért csak Isten Igéje és Szentlelke old-

hatja meg. Ha történelmét áttekintjük, megláthatjuk, hogy kezdettől fogva számos dialógusa volt más egyházakkal, vallásokkal.

Fontos tantétel, hogy Isten mindenknek Ura: a föld és az ég, a láthatók és a láthatatlanok alkotója. Ebből kifolyólag az egyház nincs abban a helyzetben, hogy bármit vagy bárkit kizártnak, ezen kívül valónak tekintsen. Sőt, meg kell értenie és egyesítenie kell a részeket. Az ortodox egyház éppen ezért a más vallásokkal való dialógust és jó kapcsolatot az élet szükséges részének, velejárójának tekinti.

Másik – számunkra sem ismeretlen – tanítás, hogy Krisztus mindenek Megváltója. Az értelmezése azonban egészen tág ennek a tanításnak: nemcsak az emberek egy elkülönült csoportjáért jött el Krisztus, ebből is kiderül, hogy szorgalmazni kell az egyházak, vallások közötti párbeszédet, imádságot. A Szentlélek is minden teremtménynek adatik. Az előző állítások alapján nem nehéz levonni a tanúságot. Ebben a párbeszédben az egyháznak bizonytságot kell tennie vőlegényéről (Ef 5,22–32). Olyannak kell lennie, hogy az egész emberiség láthassa általa Jézus Krisztus szeretetét. Ehhez kapcsolható az is, hogy az ortodox egyházban az imádság célja az egész univerzum megtérése. Legegyszerűbb és legalapvetőbb imádságuk a „Kyrie eleison” gyakorlatilag az egész teremtés imádsága. A feltámadás üzenete sem csak a keresztyéneknek adatott, hanem az egész teremtésnek – ez a vallások közötti imádság teológiai alapja. „Nem vagyunk abban a helyzetben, hogy azt mondjuk, minden nem keresztyénnek meg kell térnie és keresztyénné kellene lennie azért, hogy megszabaduljon. Inkább úgy kellene imádkoznunk, mint Jézus Krisztus: az egész teremtés meneküljön meg a gonosz hatalmától. Bár teológiájában nyitott az ortodox egyház, mégis érdekes, hogy liturgiájában, sákramentumaiban nem részesülhet idegen. Ám a két kérdést nem szükséges, és nem is kell összekeverni. A közös imádság nem más, mint a kölcsönös együttműködés felfedezése.

Érdemes ezeken a gondolatokon, útkereséseken, gyakorlatokon elgondolkodnunk az Ige fényében. Nekünk is véleményyt kell formálnunk a különböző vallásúak közös imádságáról, hiszen előbb-utóbb a hétköznapijainkban találkozunk vele.

Barnóczy Anita
teol. hallgató
(Sárospatak)

Luther és Kálvin exegetikai könyvtára¹

Pál a Rómabeliekhez írott levelében – amely levél oly nagy szerepet játszott a reformáció történetében² – emlékezett bennünket, hogy „akik Istent szeretik, azoknak minden javukra szolgál” (8,28), „Bizony, tőle, általa, és érte van minden” (11,36). Ezek a szavak különösen is alkalmazhatók a Reformáció egyháztörténelmére. Igazak voltak nem csak a reformátorok életére és munkájára, hanem azokra a körülményekre is, amelyek a Reformációt lehetővé és jelentőssé tették.

Ennek a tanulmánynak a tárgya azoknak az anyagoknak és forrásoknak áttekintése, amelyeket Luther és Kálvin exegetikai munkájában felhasznált. Most elsősorban

nem exegetikai munkájuk minőségével foglalkozunk, vagy azzal, hogy a Bibliát, mint Isten igéjét mennyire becsülték. Professzor M.H. Woudstra foglalkozik ezekkel a fontos szempontokkal könyvében: *Calvin's Dying Bequest to the Church, A Critical Evaluation of the Commentary on Joshua*, (1960). Ehelyett szeretnénk az önkéntes figyelmét arra a nevezetes tényre felhívni, hogy Isten valóban mindennel az egyház javáért munkálkodott a XVI. században, kikövezte az utat a Biblia megújított tanulmányozásához, és gondoskodott – isteni gondviselésével – arról az anyagról, amivel Luther és Kálvin dolgozhatott. A bibliai tanulmányok iránti rendkívüli érdeklődés

abban az időben felemelkedő hullámának felismerése – összevetve mind az azt megelőző, mind az azt követő korszakkal³ – nem csökkenti Kálvin és Luther munkája kivételes minőségének értékelését, de igyekszik munkájukat a megfelelő perspektívába helyezni, számunkra pedig tudatossá teszi azt a tényt, hogy a reformáció valóban az Úrtól, az Úr által és az Úrért volt.

Megvilágosító cikkében – „Biblical Scholarship: Editions and Commentaries” in *The Cambridge History of the Bible* – Basil Hall kiemeli ezt a tényt, bár egy kicsit más szempontból. Szerinte „Figyelemre méltó, hogy a Biblia tanulmányozása iránti szenvedélyes rajongás a XVI. században – ami magában foglalja emberek és közösségek arra való elhatározását, hogy életük útját a Szentírás magyarázatára alapozva vezessék – a történések között oly kicsiny érdeklődést keltett”. Aztán így folytatja: „A katolicizmus és a protestantizmus bibliai exegézisének története alaposabb bepillantást nyújtana a reformáció korszakába, mint a sokkal többször tanulmányozott polemikus támadások és ellentámadások, amelyek a kor írói vallásos igényének és törekvéseinek szempontjából a legnagyobb részt csak perifériusak voltak.”⁴

Mint az egyház reformátorai, Luther és Kálvin nem szorították tevékenységüket csupán exegetikai munkálkodásra, a Biblia fordítására és magyarázására.⁵ Ugyanakkor azonban ráébredtek arra, hogy az egyházat nem lehet megújítani és tovább építeni a Biblia bizalmas és folyamatos megközelítése nélkül.⁶ Ehhez az exegetikai munkához szükségük volt anyagra, egy könyvtárra, amely elengedhetetlen volt a Szentírás magyarázásához, az üzenete megértéséhez és továbbadásához.

Milyen anyagokhoz tudott Luther és Kálvin hozzájutni, és hogyan használták fel azokat? Mi csak éppen érinteni tudjuk ezt az érdekes témát. Vessünk először pillantást a bibliai tanulmányok és exegetikai anyagok helyzetére a XV. század végén.

Nagy körvonalakban a következőket mondhatjuk: a bibliai tanulmányok különös tehetetlenségre voltak kárhoztatva az egyháznak a Szentírással kapcsolatos magatartása miatt;⁷ a skolasztikus exegézis módszere miatt – amely szerint a négy különböző értelmet minden szövegrészre mereven alkalmazni kellett;⁸ valamint a latin fordítás domináns helyzete miatt – amely kiszorított minden más bibliai fordítást.⁹ Így a középkorban minden magyarázat és minden kommentár – néhány kivételtől eltekintve¹⁰ – az egyházi hagyomány, a skolasztikus módszer, és a Vulgata felsőbbrendűségének kötelékeivel volt megkötözve. Ekkor még a héber és görög tudás csekély mértékű és nem megfelelő volt.

Nagyon nehéz teljes mértékben megérteni, hogy miért akadályozták a héber nyelv tanulmányozását a XV. században. Annyi azonban tudott, hogy a héber nyelv tanulását először is az az általánosan elterjedt hiedelem gátolta, miszerint a zsidók szándékosan meghamisították a szent szöveget,¹¹ másodsor az, hogy nem voltak jó tanárok, harmadszor pedig hiányoztak a héber nyelvtankönyvek és más héber könyvek.¹²

Ugyanez vonatkozott a görög nyelvre is. A görög nyelv tanulása iránti érdeklődés hiánya Európában – Itáliát kivéve – abban is megfigyelhető, hogy 1507-ig csupán Itáliában adtak ki görög nyelvű könyveket. 1500 előtt az Alpoktól északra csupán egy-két humanista di-

csekedhetett a görög nyelv ismeretével. Aligha volt arra lehetőség, hogy valaki görögül tanuljon. A nyelvtankönyvek kezdetlegeseek voltak, a tanításból pedig kétségtelenül hiányzott a minőség. Ezen felül sokan félték attól, hogy az a nyelv, amit a heretikus görögök (a Keleti Egyház) használnak, valószínű heretikus nézeteket is tartalmaz.¹³

A szükséges exegetikai anyagok közül a következőkhöz lehetett hozzáférni 1500-ban: A héber Biblia három kiadásához: 1488-ból Nathan Soncino at Soncino féle kiadás; egy változat 1492-ből, amit feltehetőleg Naples-ban adtak ki; a harmadik pedig az úgynevezett Brescia kiadás 1494-ből, amelyet Gerson Soncino nyomtatott – ez utóbbi ezért fontos, mert ez a Biblia kiemelkedő helyet foglalt el Luther exegetikai könyvtárában.¹⁴ fennmaradt ebből a kiadásból az a példány, amit maga Luther használt.

A különböző régi fordításoknak nem volt nyomtatott változatuk, kivéve az ún. Latin Magyarázatos Bibliát, amit Baselban adtak ki 1498-ban, és amit később, 1502-ben J.P. és J. Froben újra kiadott.¹⁵

1500-ban természetesen számos kommentár és úgynevezett „közönséges magyarázat” („*Ordinary Gloss*”) található¹⁶; különösen Jeromos magyarázatai,¹⁷ Alexandriai Cyrill-é¹⁸ és a Lyrai Nicolaus-é.¹⁹ Majdnem biztosak lehetünk abban, hogy ezek és még más kommentárok²⁰ is megvoltak mind Luther, mind Kálvin könyvtárában. Luther nagyra becsülte Lyrai Nicolaus munkáját,²¹ Kálvin pedig Jeromost tisztelte meg azzal, hogy 174-szer idézi őt az Ószövetség könyveiről írott kommentárjaiban és *praelectiones*-eiben.²²

Biztosak lehetünk abban, hogy az egyházatyák dogmatikai és exegetikai művei közül mind vagy legalábbis a legtöbb – különösen az V. századból,²³ de ugyanígy a Középkorból is –, megtalálható volt Kálvin könyvtárában. R.J. Mooi szerint – fontos disszertációjában: *Het Kerk- en Dogmahistorische element in de werken van Johannes Calvijn* –, Kálvin egész élete során műveiben 67 tudós munkáját idézi, összesen 3945-ször.²⁴ Fő forrásai a számos idézetek alapján a következők lehetnek: Augustinus (1708), Jeromos (332), Chrysostomus (259), I. Gergely (179), Ambrosius (133), Tertullianus (122) és Cyprianus (121) – mindezekből több mint százszor idéz. Szükséges megjegyezni, hogy Kálvin esetében az utalások száma bizonyosan ennek többszöröse. Volt ugyanis egy olyan szokása, hogy forrásaira bizonytalanul – általánosságban – hivatkozott, anélkül, hogy megemlítette volna a könyveket, vagy szerzőiket.²⁵

A XV. század végén tehát terjedelmes exegetikai irodalmat találunk, amelyek feltehetőleg megtalálták Luther és Kálvin könyvtárába vezető utat.

Ezeknek a műveknek a használata azonban, bármennyire is fontosak voltak, nem indokolta azt az áttörést a bibliai tanulmányokban, amelyet a reformátorok okoztak. 1500-ban nem volt az Alpoktól északra héber nyelvtan,²⁶ kivéve azt a rövid, 6 oldalas bevezetést, amelyet Peter Schwarznál (Nigri) találhatunk – Stella Meschiah 1477-ből –, és egyáltalán nem volt görög nyelvtan. Nem voltak szótárak, és konkordanciák egyik bibliai nyelven sem.

Ellenben 1500 után e téren hirtelen, gyors változások történtek. Több héber nyelvű Biblia került kiadásra. Alcalában kiadott Complutumi Poliglott 1514 és 1517 között került befejezésre, de csak 1521-ben adtak kiadá-

sára engedélyt. Ennek a Poliglottnak a különböző oszlopai tartalmazták a Septuagintát – a sorok között annak latin fordításával – a Vulgatát és a héber szöveget. A margón található néhány megjegyzés a héber gyökökkel kapcsolatban. Belekerült a könyvbe a Pentateuchos után Onkelos Targumja latin fordítással. Egy külön kötetet is kiadtak a „tanulmányozás segítésére”, amely tartalmazott egy Héber és egy Arab szótárt valamint egy rövid héber nyelvtant.²⁷

A héber Biblia más fontos kiadásai voltak: az első Rabbínikus Biblia, amelyet egy keresztyén zsidó, Felix Praetensis szerkesztett, és Daniel Bomberg adott ki 1516/17-ben; majd a híres második Rabbínikus Biblia, amelyet Jacob ben Chayim szerkesztett és szintén Bomberg adott ki 1524/25-ben. 1518-ban Melancthon vitt Lipséből Wittenbergbe két példányt az első Rabbínikus Bibliából, amihez Luther is hozzáférhetett.²⁸ Pontosán nem tudjuk, hogy kéznél volt-e Luthernek egy kiadás a második Rabbínikus Bibliából is, feltételezhetjük azonban, hogy azt is ismerte, Arra, hogy Kálvin melyik héber kiadást használta, nem találtam semmi biztos utalást. Kálvin találkozott Sebastian Münsterrel, amikor Strassburgban időzött, és lehetősége volt arra, hogy használja a barátja által szerkesztett Héber Bibliát, amelyet 1535-ben (barátságuk kezdetén) adtak ki Bázelen. Az R. Estienne²⁹ által szerkesztett Biblia is ebből az időből való; 1539–44-ben adták ki.

Abban az időben nem volt olyan népszerű az Ószövetség görög fordítása, mint Hitzig idejében, aki tanítványainak a következőket mondta: „Uraim, van önöknek Septuagintájuk? Ha nincs, adják el mindenüket, és vegyenek egyet.”³⁰ Hall azt állítja – amivel több más tudós is egyetértett –, hogy „a XVI. század tudósai hajlamosak voltak a Septuagintát a Héber szöveg egy változatának tartani, amelyet a zsidó fordítók néhány helyen szándékosan meghamisítottak, vagy jobban mondva rosszul fordítottak, s ezért a Septuaginta fontosságát csak másodlagosnak tekinteni a héber Biblia és a Vulgata szövege mellett.”³¹ Maga Luther sem becsülte nagyra azoknak a zsidó fordítóknak a munkáját, akik az Ószövetséget görögre fordították.³² Elég kemény jelzőkkel bélyegezte meg ezt a fordítást: „tanulatlanok”-nak tartja a fordítókat, akik nem ismerték a héber nyelvet, fordításuk a leghelytelenebb volt, a nyelv szavait és kifejezéseit félreértették. Luther meglátása szerint³³ a héber nyelv a babiloni fogság idején romlott meg olyannyira, hogy lehetetlenné vált annak helyreállítása. Ezért – mondja – a babiloni fogság után a zsidók többé már nem voltak képesek megérteni a Bibliát.³⁴ Voltaképpen ez Luther számára elégséges indok volt arra, hogy az összes zsidó Biblia-kommentárt elvesse.³⁵

Luther Septuaginta-hoz való viszonyulásának megvoltak a következményei is. Bár a tudósok is bizonytalanok abban a kérdésben, hogy Luther használta-e egyáltalán a Septuagintát. A kis prófétákról írott kommentárjában utal a Septuaginta 30 különböző olvasatára, de elképzelhető az is, hogy ebben a kérdésben Luther tudásának fő- és kizárólagos forrásai Jeromos megjegyzései voltak.³⁶

Abban az időben a Septuagintának két nyomtatott kiadása volt elérhető. 1518/19-ben, röviddel a reformáció elindulása után készült el az első teljes görög nyelvű Biblia az Aldine Press kiadásában, majd 1521-ben a Complutumi Poliglottban találjuk meg a Septuagintát – a

sorok között annak latin fordításával. Két további kiadás készült még, az egyik Strassburgban (1526) a másik pedig Bázelen (1545).³⁷

Kálvin exegetikai munkásságát érintő mélyreható kutatásom alapján mondhatom, hogy Kálvin nemigen utal a Septuagintára, valószínű, hogy ő is csak másodlagos fontosságúnak tekintette.³⁸ Ennek ellenére feltételezhetjük, hogy könyvtára tartalmazott egy Septuagintát is.

A reformáció kezdetét követően a latin fordítás tanulmányozása három különböző úton bontakozott ki.³⁹ Először is a tudósok megpróbálták a Vulgata megromlott szövegét a héber és a görög nyelvű szövegek alapján kijavítani. Egy ilyen szöveget 1529-ben adtak ki Wittenbergben. Másodszor a tudósok megpróbálták a Vulgata szövegét megújítani újonnan talált kéziratok alapján. Ezt a módszert használta Robert Estienne 1528 és 1557 között kiadott publikáció sorozatában; az utolsó kiadás Genfben jelent meg! Harmadszor, a tudósok elkezdtek újonnan, héber és görög nyelvről latinra fordítani a Bibliát. Ezt a módszert Santi Pagnini használta, akinek művét 1528-ban adták ki, és számtalan új kiadást is megért. Mind a katolikus, mind a protestáns tudósok buzgón használták ezt a kiadást. Luther kritizálta Pagninit, mert fordítására túl nagy hatással voltak zsidó tudósok, valamint a Targum fordítása. Ez utóbbi módszer szerint készült Sebastian Münster kiadása is, amely 1535-ben jelent meg, s amelyet 1539-ben valamint 1546-ban újra kiadtak. Hall szerint „ez a változat hatalmas lendületet adott az Ószövetség tanulmányozásához, ahogyan Erasmusé adott lendületet az Újszövetség tanulmányozásához.”⁴⁰ Ez a fordítás a svájci reformátorok között különösen is népszerű volt, de később átvette helyét a Zürichi latin Biblia (1543).⁴¹

Lehetséges volna megmondani, hogy ezen latin fordítások közül melyiket használta Luther és Kálvin? A kis prófétákról szóló tanulmányaiban Luther a Vulgata szövegét magyarázza, alkalmanként kijavítja azt a héber szöveg alapján. A Biblia fordításához a héber szöveget használta Luther, de a nehéz szavak fordításakor a Vulgatát követte.⁴²

Kálvin exegetikai munkája során csak ritkán utal a „régii fordítás”-ra (*vetus interpretis*) utalva ezzel a Vulgatára.⁴³ Az Újszövetséghez írott kommentárjaiban néha utal a Vulgata olvasatára Erasmussal együtt.⁴⁴ Figyelemre méltó, hogy Kálvin soha nem kötötte össze a Vulgata szövegét Jeromos nevével.⁴⁵

Összevettem Malakiás könyve első részének Kálvin szerinti fordítását Jeromoséval, és arra a következtetésre jutottam, hogy Kálvin fordítása csak néhány kiemelkedő ponton egyezik meg Jeromoséval,⁴⁶ máskülönben teljesen független tőle. Kálvin 330 szót használ a Malakiás 1 fordításához, míg Jeromos 348-at.⁴⁷ A Malakiás 1. részének első nyolc versében a kálvini fordítás Jeromosétól 63 szóban különbözik – összesen 187 szóból áll. Néhány esetben utal Kálvin más olvasatokra illetve fordításokra is,⁴⁸ de ezek közül csak kevés egyezik meg a Jeromos féle szöveggel.⁴⁹ A többi esetben a különböző olvasatok valószínű az akkori francia fordításból kerültek átvételre, különösen, mert Kálvin utal más összefüggésben a gall fordításra.⁵⁰

Érdekes aspektusa tanulmányunknak az a kérdés, hogy Luther és Kálvin héber nyelvtudása vajon elegendő volt-e ahhoz, hogy hasznát vegyék; és – ezzel kapcsolatban – milyen nyelvészeti szakirodalomhoz férhettek hozzá.

Figyelemre méltó, hogy a tudósok véleménye Luther héber tudásának természetét és minőségét illetően nem megegyező.⁵¹ Már a reformáció elindítása előtt megismerte egy kicsit a nyelvet, különösen Reuchlin⁵² munkáján keresztül, de ebben az időben egyáltalán nem volt tisztában azzal, hogy mennyire fontos a héber nyelv a magyarázatokhoz.⁵³ Az 1513–15 között készült Zsoltárok könyvéről szóló előadásainak előszavában egyenesen elutasítja azokat, akik magyarázatuk támogatására a héber szöveget használják. Szemére veti Lyrá Nicolausnak, és még inkább a Burgosi Paulnak, hogy jobban kedvelik a héber szöveg használatát, mint a Vulgátát.⁵⁴ 1513 és 1515 között Luther héber tudása nagyon csekély volt. Még 1518-ban sem tudta a Zsoltárok könyve eredeti szövegét megérteni.⁵⁵ 1520-tól kezdve aztán Luther bővítette héber nyelvismeretét, olyannyira, hogy azután képes volt lingvisztikai problémákról önálló véleményt mondani.⁵⁶

Richard Simon szerint Kálvin még a héber betűket is alig ismerte. Ez természetesen abszurd. Ludwig Diestel jogosan jegyzi meg, hogy Kálvin „a héber nyelv mélyreható (sehr tüchtig) ismeretével rendelkezett”,⁵⁷ Hall pedig arra a következtetésre jutott, hogy Kálvin „értett a héber nyelvhez anélkül, hogy kiváló hebraista lett volna: tanult Párizsban, valamint Bazelban Münster kezei alatt, akinek a héber nyelvű Ószövetsége azalatt jelent meg, míg Kálvin ott tartózkodott”.⁵⁸ Az én észrevételem szerint is ez utóbbi állítás a helyes. Elég egyértelműnek látszik, hogy Kálvin jól használható héber nyelvtudással rendelkezett. A héber szavak nagy választékának jelentését ismerte,⁵⁹ és a mondattan számos kérdésében is kompetens volt. A Malakiás könyvéhez írt *Praelectiones*-ében kimutatta, hogy a héberben általános volt a tulajdonnevek végére egy jodot írni; hogy a hangsúlyt mindig bizonyos névmásokra helyezték; hogy a kopulatív „we” (ו) tekinthető „is”-nek is, ahogyan ezt „nem egyszer” megteszik,⁶⁰ hogy a „ki” (כִּי) viszonyzó úgy is fordítható, hogy certe = valóban (1,11);⁶¹ hogy a héber nyelvben általánosan használják a vonatkozó mellékmondatot úgy, hogy azt semmi nem előzi meg (1,12).⁶² Másrészt az is nyilvánvaló, hogy Kálvin a héberben nem volt „kiváló tekintély”. A Malakiás 1,10 esetében nem volt tisztában azzal a ténnyel, hogy egy kérdő mondattal néha óhajtást fejeztek ki: „Bárcsak volna valaki közöttetek, aki bezárná a templom ajtaját.”⁶³ Az 1,13-ban nem találja a *matla'ah*-nak, mint összetett szónak az igazi jelentését – ennek a szónak az egyik része a *mah* kérdőszó, a másik része a *tela'ah* főnév, így a jelentése ez: „Micsoda fáradság”. Kálvinnak láthatóan problémái voltak a *na'na*, nos, nahát (*angolul: now*) nyomatékösítő szó jelentésének megértésével, mert kommentárjaiban sokszor utal rá,⁶⁴ s elismeri, hogy a Malakiás 1,8-ban ennek a szónak a jelentése kétséges (*na', dubiae est significatiois*).

Összefoglalva, az elérhető nyelvtani és lexikográfiai anyagok valóban széleskörűek voltak a három nyelv – latin, görög és héber – tanulmányozása iránti szenvedélyes rajongás miatt.⁶⁵

Zárásként a héber nyelvű anyagok közül, amelyek lehet, hogy megtalálhatók voltak Luther és Kálvin könyvtárában, a következőket nevezhetjük meg: A Conrad Pellican által készített héber nyelvtan, amely 1503-ban vagy 1504-ben jelent meg – ez volt az első olyan nyelvtan, amit európai nyelven adtak ki⁶⁶ (*De modo legendi et*

intelligendi Hebraea); Johann Reuchlin nagyon fontos munkája, *De Rudimentis Hebraecis Linguis*, amelyet 1506-ban adtak ki, jelezve a héber tanulmányok kezdetét Európában.⁶⁷ Ez a könyv három részből állt: a héber ábécé leírása, egy széleskörű szótár és egy rövid, de megfelelő héber nyelvtan. Luthernek ez volt az egyik legfőbb információ-forrása a héber szavak jelentésével kapcsolatban.⁶⁸ Héber nyelvtant írt még a Louvain-i Clenard, Lucco-i Pagnini és W.F. Capito. Capito nyelvtana 1518-ban jelent meg Bazelban. Pagnini nyelvtanát – amit Robert Estienne-nél adtak ki 1546-ban – tartották az egyik legjobbban abban az időben.⁶⁹ Ennek a területnek kiváló tudósa volt Sebastian Münster is,⁷⁰ aki 1523-ban jelentetett meg egy héber és egy arám lexikont és mintegy 40 könyvet írt a héber nyelvről és az azzal összekapcsolódó tárgyokról. Saját héber nyelvtanát – melyet a zsidó tudós, Elias Levita kiváló munkájára alapozott – 1556-ban adták ki Bazelban.

Ezzel egy rövid keresztmetszetét adtuk mindannak az irodalomnak, amit a Szentírás komoly tanulmányozói és tudósai elérhettek.⁷¹ Isten valóban próbált mindazoknak a javára szolgálni, akik őt szeretik, és ezért előkészítette magához a Szentíráshoz, valamint a bibliai üzenet új megközelítéséhez az utat. Azon nyelvek ismeretének birtokában, amelyeken Isten Igéjét adta nekünk, és azon széleskörű irodalom segítségével – amely a reformáció előtti évtizedekben valamint a reformáció kifejlődése alatt elérhető volt – képes volt Luther és Kálvin Isten igéjét oly módon lefordítani és magyarázni, hogy a bibliai üzenet jelentősége újra eljuthatott az emberekhez, az egyházhoz, hogy „minden élő térdre boruljon” annak legfőbb tekintélye előtt. Protestánsokként mi is ennek az Igének üzenetével foglalkozunk, mint kálvinista keresztyének, ugyanakkor elismerjük és magasztaljuk a mi Urunk szuverén gondviselését azért, hogy mindezt megtette az ő egyháza és gyermekei javára.

Bizonyos értelemben kiváltságosabbak vagyunk Luther-nél és Kálvinnál. A mi exegetikai könyvtáraink több és jobb könyvvel vannak felszerelve, hogy segítsenek nekünk Isten igéjének tanulmányozásában. Mit tettünk és mit teszünk ezzel a lehetőséggel és ezzel az anyaggal? Luther és Kálvin arra használta őket, hogy megértsék és magyarázzák az Írást, s ezzel Isten kezében eszközökké váltak az ő egyházának megreformálására és embereinek megújítására. Mihez kezdünk héber és görög tudásunkkal – amely oly fontos az Isten Igéje gazdagságának alapos megértéséhez –, és kiváló könyveinkkel? Pál emlékeztet bennünket: minden tőle, általa és érte van. Öve legyen a dicsőség mindörökké.

Dieter A. Verhoef

(Fordította: ifj. Márkus Mihály)

Jegyzetek

1. A cikk a Calvin Theological Journal 1968. évi számában jelent meg ezzel a címmel: Luther's and Calvin's Exegetical Library (Calvin Theological Seminary Grand Rapids, 1968.) 5–20. 1. A szerző a dél-afrikai Theological Seminary of Stellenbosch ószövetségi professzora, aki 1967-ben a Calvin Seminary-ban tartott előadáson mondta el a következő cikkben foglaltakat. – 2. Luther világhosszág utáni kutatásában a Rm 1,17 okozta az áttörést, és ez az új fény meghatározta exegetikai módszereit. vö. W. Schwarz: *Principles and Problems of Biblical Translation. Some Reformation Controversies and Their Background*, Cambridge, 1855. 168kk. 1. Kálvin első kommentárja –

amit 1540-ben adtak ki – szintén a Római levél magyarázata volt. – 3. Ezt a nagyon érdekes fenomént tárgyalja Basil Hall cikkében: „*Biblical Scholarship: Editions and Commentaries*” in *The Cambridge History of the Bible. The West from the Reformation to the Present Day*, ed. by S.L. Greenslade, Cambridge, 1963, 76kk. I. – 4. i.m. 76. I. – 5. Kálvinnak az egyháztörténelemre és a dogmatikára vonatkozó irodalmi munkásságával kapcsolatban utalok R.J. Mooi disszertációjára: *Het Kerk- en Dognahistorisch element in de werken van Johannes Calvijn*, Wageningen Z.J. (1965) – 6. vö. T.H.L. Parker állításával: „*Calvin the Biblical Expositor*”, in John Calvin, *A Collection of Essays*, Grand Rapids, Michigan, 1966, 176. I.,hogy Kálvint az írásmagyarázót legalább olyan fontos és érdemes tanulmányozni, mint Kálvint a dogmatikust”, valamint: „Kálvin önmagát elsősorban nem szisztematikus, hanem biblikus teológusnak tekintette”. 177. I. Jóllehet, ez utóbbi állítás feltételez valamiféle elmentést a dogmatikus és az exegeta között, ami Kálvin számára nem létezett. Kálvin exegetikai munkásságának fontosságát Mooi is kihangsúlyozza, i.m. 98kk. I. – 7. vö. G.C. Berkouwer, *The Conflict with Rome*, Philadelphia, 1958 (Megjelent D.H. Freeman felügyelete alatt) – 8. Ez a négy értelem a következő szavakkal fejezhető ki: *Littera gesta docet: quid credas allegoria. / Moralis quid agas: quo tendas anagogia*. vö. Schwarz i.m. 47. I. – 9. vö. Schwarz i.m. 45. I. – 10. Különösen a Lyrai Nicolaus Postilla c. műve. – 11. Ezt a nézetet már a Lyrai Nicolaus is vallotta, lásd P.L. vol. CXIII. cols 29–30; vö. még Péter Schwarz (Nigri) az ő 1477-ből való *Stella Meschiah-ját*; Schwarz idézi i.m. 64. I. – 12. vö. Schwarz i.m. 63–66. I. 1528-ban például a Lovaini Campensis írt Bombergnek arról, hogy tiszta találgatás a punktuáció nélküli héber szöveg olvasása: *Ego legere sine punctis non elegere puto sed divinare*. – 13. vö. Schwarz i.m. 92kk. I. Erasmus lefordított egy görög nyelvtankönyvet, amit a Gázai Theodorus írt; ezt 1516-ban adták ki. Melancthon 1518-ban adott ki egy elemi nyelvtankönyvet. Kálvin megemlíti honfitársának, Budé-nak *Comentarii Lingua Graecae-ját* (1520). Egy pár szó-listától eltekintve az első igazi szótárt 1530-ban adták ki: *Lexicon Graeco-Latinum*. Ennek a kornak a standard szótára a Henry Estienne által szerkesztett *Thesaurus Linguae Graecae* volt, amelyet 1572-ben adtak ki Genben, és ennek következtében sem Luther sem Kálvin nem használhatta. – 14. vö. F. Gedner, *Die Bible im ältesten Buchdruck*, 49. I. – 15. vö. *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, Leipzig, 1925–, s.v. „Biblia”; no. 4284. – 16. Az úgynevezett „Közönséges magyarázat”-ra („Ordinary Gloss”) az 1498/1502-es Latin Magyarázatos Bibliában találunk példát. – 17. Jeromos kommentárjait J.P. Migne *Patrologiae Latinae*-jában adták ki (MSL), XXV. v. – 18. Megkülönböztetendő a Jeruzsálemi Cyriltől. vö. G. Kerrigan, *St Cyril of Alexandria, interpreter of the Old Testament*, Roma, Pontofocio Instituto, 1952. – 19. Sorbonne-i professzor (1270–1340), aki *Textus Biblia Sacra cum Glossa Ordinaria* címmel 5 részes művet írt. (Basel 1506–1508) A Postilla Malakiához a negyedik kötetben található 422–427. I. – 20. A Malakiás kommentátorok közül, amelyek engem különösen is érdekelnek, a következők voltak elérhetőek Luther és Kálvin számára: Origenes kommentár (2 vagy három kötetes), amire Jeromos utal Malakiás kommentárjának Prologusában (MSL XXV, 1543. I.); Alexandriai Cyril Kommentárja a kis prófétákról (MSG LXXI-LXXII); Diodor, Tarsus püspöke (elvesztett) kommentárja; Mopsuestiai Theodorus kommentárja a kis prófétákról (MSG, LXVI, 123–632. I.); Theodoret, Cyrus püspökének Kommentárja a kis prófétákról (MSG, LXXXI, 1545–1988. I.). A Canterbury Stephen Langton (+1288) írt kéziratban egy Moralia in XII prophetas minores (vö. Diestel CAT, 194. I.); Hugo de Sancto Caro (+1263) írt egy *Postilla seu commentariola iuxta quadruplicem sensum in totum vetus ac novum testamentum* c. művet, amit 1487-ben adtak ki Bazelban. Albertus Magnus (+1280) adott ki egy művet ezzel a címmel *Enarrationes in XII prophetas minores* (vö. PRE³, 291, 293. I.). A Lyrai Nicolaus Postilla-ja már említésre került vö. Lábjegyzet 19. Dionysius Carthasianus (1402–1471): *Enarrationes sive commentarii in V. ac N. Testamentum*, 8 Vol.; Emellett több héber tudós által akár arabul akár héberül írt kommentár volt elérhető. Lásd: A. von Bulmerincq: *Der Prophet Maleachi*; Vol I. Dorpat, 1926. 458–462. I. Ezek közül a legfontosabb az Öszövetség Kommentár (kivéve Krónikák, Ezdrás, Nehémiás és Eszter könyve) amit Rashi (1040–1105) írt, amely kommentár először a Második Rabbinikus Bibliában nyomtattak ki 1524/5-ben; ebben a Bibliában találjuk Ibn-Ezra (1092–1167) Kommentárját is a kis prófétákról (1155–57 között írta Dreux-ban, Franciaország) Seb. Munster kiadott egy külön kommentárt Joel és Malakiás prófétáról Bazelban 1530-ban; David Kimchi (1160–1235) Kommentárja a prófétákról először Soncino által került kiadásra

1485/6-ban in Editio princeps of the Prophets. Seb. Münster kiadott külön egy Malakiás kommentárt is 1530-ban Bazelban. A reformáció időszakából a következő kommentárok voltak elérhetőek Luther és Kálvin számára: Franciscus Lambert (1486–1530) kommentárja néhány kis prófétáról 1526-ban került kiadásra Argentornál; Johannes Occolampadius (1482–1531) a Genezisről és a Prófétaokról írt kommentárt. A Haggeus, Zakariás és Malakiás prófétákról szóló kommentárt 1527-ben adták ki Bazelban. Conrad Pellican (1478–1531) írt egy öt kötetes *Commentaria Bibliorum*-ot, amit 1532–34-ben adtak ki Zürichben; Sebastian Münster (1489–1552) aki elkészített egy *Hebraica Biblia-t* a Rabbik kommentárjaiból származó magyarázatokkal, ezt a könyvet két kötetben adták ki 1534/35-ben Bazelban. Luthernek a *Praelectiones in prophetas minores* c. műve 1524 és 1526 között készült el, míg Kálvinnak a *Praelectiones in duo-decim prophetas minores* c. műve 1556–1558-ig készült. Kálvin kommentárjainak időrendbeli listáját lásd in John Calvin, a *Collection of Essays*, Grand Rapids, 1966. 187kk. I. – 21. vö. Krause i.m. 648. I. Luther a Zsoltárokról írott tanítások előszavában szemére veti Lyrai Nicolausnak, hogy a Héber szöveget a Vulgata-éval szemben előnyben részesíti, később azonban Luther – amikor héber nyelvtudása sokkal jobb lett – megváltoztatta ezen állásfoglalását. vö. Schwarz i.m. 176. és 189. I. – 22. vö. Mooi, i.m. 381, 394. I. Jóllehet Kálvin számára Ambrosius és különösen Chrysostomus kiválóbb exegeta volt, mint Jeromos. vö. Mooi 222. valamint 134kk. I. – 23. Lásd Mooi, i.m. 351. I. Kálvin nagyra értékelte és magasztalta az úgynevezett *testimonium quiquesaculare-t*, és beszélt a *saeculum purior-ról*, vagy a *vetus ecclesia-ról*. – 24. i.m. 396kk. I. Augustinustól származó idézeteivel kapcsolatban lásd még L. Smits: *Saint Augustin dans l'oeuvre de Jean Calvin*, I&I, Assen, 1957 és 1958. – 25. Kálvin a Malakiás könyvéhez írott *Praelectiones*-ban megemlíti egyszer Augustinust (C.R. XLIV, 406) Gergelyt kétszer (2,9) Jeromost kétszer (2,12; 2,15) a görög fordítást egyszer (2,3) de helytelenül (a különböző olvasatok, amikre utal, nem a Septuagintából valók, hanem Aquila-tól), a Latin verziót egyszer (dici Latine, 2,4); a pápistákat többször is (1,2–5. II. etc.) a Manicheusokat egyszer (vö. 1,3. 12. 13. etc.) emellett utal *multi divinant, alii dicunt qui expount (1,1)ulti abhorreant ab illa doctrina* (helytelenítés), *sicuti multi interpretes fecerunt* (1,6–8), etc. – 26. Ez a minősítés természetesen fontos. A zsidóság történetét a középkori Spanyolországban a „Héber nyelvtan aranykora”-nak nevezték. Ez a korszak Saadia (882–942) héber nyelvtanával kezdődött, David Kimchi (ca. 1160–1235) nyelvtanával érte el a tetőpontját. Érdekes tény azonban, hogy a legtöbb héber tudós a nyelvtan tanulmányozását idő poeszékolásnak tartotta, sőt néhányan az ilyenfajta tanulmányokat eretnekségnek tekintették. Lásd: David Kimchi Héber Nyelvtan (Mikhlol) amelyet rendszerezve, kritikai megjegyzésekkel közöl William Chomsky, New York, 1952–5713 (A Dropsie College for Hebrew and Cognate Learning számára adta ki a Bloch Publishing Company) XXVIII. I. – 27. Lásd Hall, i.m. 50kk. I. – 28. G. Krause szerint, in *Studien zu Luthers Auslegung der kleinen Propheten*, Tübingen, 1962. 63. I., Melancthon vitte a Bibliákat 1518-ban Wittenbergbe. Schwarz úgy gondolja, hogy Melancthon 1518-ban úgy küldött két Bibliát Lipcseből Wittenbergbe, amelyek közül az egyiket kommentálta is. (Opera, ed. C.G. Bretschneider, in C.R. vol I, no. 19, col 43. vö. no 22, col 48) 68. I. Lábjegyzet 3. – 29. Lásd Hall, i.m. 56. I. – 30. Lásd. E. Würthwein, *The Text of the Old Testament*, Oxford, 1957. – 31. i.m. 56. I. – 32. vö. Schwarz, i.m. 195kk. I. és Hall i.m. 56. I. és Luther megjegyzései a Gen 4,7-hez. – 33. Mondja ki az Asztali Beszédeiben, vö. *Tisch Redenen* Vol I. no. 1040. – 34. vö. T.R. vol V. no 5327. – 35. vö. Schwarz i.m. 201. I. – 36. Luther Septuagintához való viszonyulásának tárgyalását lásd Krause-nál, i.m. 63kk. I., valamint az ott megadott irodalomban. – 37. Figyelemre méltó, hogy az 1209-ből való híres Kodex Vaticanus-t 1587-ig nem használták. 38. A Malakiás könyvéhez írott *Praelectiones*-ban egyszer említi a Septuagintát (2,3), bár itt megvan rá az oka, mert ezen a helyen a Septuagintában a héber szöveghez képest nyilvánvaló eltérések vannak. – 39. Lásd Hall, i.m. 64–72. I. – 40. i.m. 70. I. – 41. Lásd J.J. Mezger, *Geschichte der Deutschen Bibelübersetzung in der Schweizerisch-reformierten Kirche*, Basel, 1876. 42. Luther dicserete Jeromos fordítását, azzal a fenntartással, hogy Jeromos fordítását minden segítség nélkül, egyedül csinálta. Lásd Schwarz, i.m. 202. I. Luthernek Vulgata használatát tárgyalja Krause, i.m. 63. I. Luthernek a Vulgatától való függésére utal a kiadó a jegyzetekben, vö. *Luthers Werke*, Bd II. XVI. I. jegyzet 146. stc. – 43. Másd Mooi, i.m. 136. I. – 44. vö. Comm. Act., 1552, C.R. XLVIII, 345. I. – 45. Lásd Mooi, i.m. 136. I. – 46. Például Kálvin a héber *Massa'* szót – csakúgy mint Jeromos – *onus*-nak fordítja – jelölve ezzel a végzet kifejezést. Kálvin

a *b'jad* szót *in manu*-nak fordítja – összhangban Jeromos fordításával, jöllehet ez a fordítás nem helyes. – 47. Jeromos Malakiás I. fordítása csak csekély mértékben különbözik az elfogadott Vulgata szövegtől, vö. 1. 3. és 8. vers. – 48. Malakiás I. 1. 3. 7. 8. 11. 12. 13. – 49. A harmadik versben (*deserti*) és a hetedikben (*despecta*). – 50. vö. például C.R. VII.643kk I. – 51. Ennek a problémának a tárgyalására lásd Krause, i.m. 61. I. és a 62. I. 6. jegyzetében idézett irodalmat. H. Bornkam szerint – *Luther und das Alte Testament* – Luthert inkább nevezhetnénk az ószövetségi exegézis professzorának, mint az újszövetségének. 6. I. – 52. Lásd Krause, i.m. 61. I. – 53. Luther héber nyelvben való lassú előrehaladásával kapcsolatban lásd: Th. Pahl: *Quellenstudien zu Luthers Psalmenübersetzung*, Weimar, 1931, 127kk I. vö. szintén: W. Schwarz írását magyarázatainak filológiai részleteiről mely a *The Journal of Theological Studies*-ban jelent meg 1955-ben. – 54. Lásd Schwarz: *Principles*, 176. I. – 55. Schwarz, i.m. 177kk I. – 56. Lásd Krause, i.m. 62. I. 6. jegyzet. – 57. Ludwig Diestel, *Gesichte des Alten Testaments in der christlichen Kirche*, Jena, 1869. 267. I. – 58. i.m. 89. I. vö. J. Baumgartner, Calvin, *Hebraisant et interprete de l'ancien Testament*, 1881. – 59. vö. *Index Vocum Hebraicarum*, in C.R.: LIX, 369–412. I. – 60. vö. Koehler és Baumgartner, *Lexicon in veteris Testamenti Libros*, s.v. „w^o”, No. 3. – 61. A korai rabbik már rámutattak arra, hogy a „*ki*” viszonyzóznak négy különböző jelentése van: ha; hogy ... ne; valóban; mert; vö. William, Chomsky, David Kimchi's Grammar, XII. I. – 62. vö. Gesenius-Kautzsch's Hebrew Grammar, 155. – 63. vö. Ges.-K. i.m. 151a. [A szó szerinti bibliai idézeteket a Magyar Bibliatársulat megbízásából kiadott biblia-fordításból idézem. (Magyarországi Református Egyház Kálvin János kiadója, 1996] – a ford. – 64. vö. *Index Vocum Hebraicum*, i.m. col. 393. – 65. A reformációt közvetlenül megelőző időben az ideális az volt, ha valaki „*tirum linguarum gnarus*”, a három nyelv jó ismerője volt. úm. latin, görög és héber. Luthernek a bibliai nyelvek fontosságáról alkotott nézete az „*An die RATHEREN aller Städte deutsches Lands. dass sie christliche Schulen aufrichten und halten sollen*” (W.A., vol. XV, 37–41. I.) című előadásában kerül kifejezésre. Oszerinte az egyházatyák gyakran tévedtek, s önmaguknak ellentmondtak amiatt, hogy nem ismerték a nyelveket. Most, hogy a bibliai nyelveket ismételtelen tanítják, a Szentírást újra teljes tisztaságában látjuk, majdnem úgy, mint az apostolok idején. A Bibliát feltétlenül jobban meg tudjuk érteni, mint Jeromos és Augustinus korá-

ban. Ezért a nyelveket tanítani kell, a Bibliát pedig eredeti formájában kell olvasni... Ha ezt megtettük, akkor tudjuk megőrizni a Bibliát tökéletes tisztaságában.” (vö. Schwarz i.m. 194kk. I. – 66. vö. Hall i.m. 45. I., és Schwarz i.m. I. N. 4. – 67. Reuchlin híres könyvtárának összetételét – köztük sok héber nyelvű kéziratot és könyvet – K. Christ sorolja fel *Die Bibliothek Reuchlins in Pforzheim* c. művében, 52. Beiheft zum Zentralblatt für Bibliothekswesen, Leipzig, 1924. – 68. Luther Reuchlin ezen művétől való függését tárgyalja Krause, i.m. 65, 68. I. – 69. vö. Hall i.m. 45. I. – 70. vö. Hall i.m. 45kk I. W. Chomsky szerint – i.m. XXVIII. I. – Münsternek tanítója, Levita héber nyelvtanának lefordításával nagy szerepe volt abban, hogy a következő nyelvtani munkák kimchiani jegyeket mutassanak. – 71. Az Ószövetség Szír fordítása a reformáció idején nem létezett. Az Újszövetség Szír fordítása legelőször 1555-ben került kiadásra. Onkelos Targumát tartalmazta az első nyomtatott héber Biblia 1482-ből és 1517-ből, Jonathannak a prófétákhoz írott Targumát az 1494-ből és 1517-ből való nyomtatott példányok. A tudósok valószínűtlennek tartják, hogy Luther foglalkozott volna egyáltalán rabbinikus irodalommal (ellentmondva Ficker álláspontjának, amelynek a Római levélről és a Zsidókhoz írott levélről írott kiadványában adott hangot), sokkal elképzelhetőbb, hogy csupán hallomásból ismerte azt, i.m. 189. I. 3. jegyzet. Ebből Krause arra a következtetésre jut, hogy Luther nem használta a zsidó tudósok kommentárjait, mint például David Kimchi kommentárjának punktuáció nélküli kiadását, amely Soncino-nál jelent meg 1485-ben, 1487-ben és 1492-ben. Luther soha nem említi Kimchi-t munkáiban. Az általa idézett rabbinikus irodalom forrása Lyr-i Nicolaus, Burgensius, különösen Reuchlin *Rudimenta*-ja, Jeromos, azok az antijudaista nyilatkozatok, amelyeket az akkori egyházi vezetők tettek, valamint zsidó tudósokkal folytatott szóbeli beszélgetések voltak. vö. Krause, i.m. 64kk I. Feltételezhetjük, hogy Kálvin ismerte a Targumokból és zsidó tudósoktól származó exegetikai irodalmat. Ismerte Josephust, és Kommentárjaiban valamint *Praelectiones*-eiben huszonkétyszer idéz tőle. Zakariás könyvéhez írott *Praelectiones*-ében Josephusra, mint tekintélyre hivatkozik: „*Hactenus Josephus, cuius testimonium hac in parte suspectum, mihi non est*” (Zak 9,16, vö. C.R. XLIV, 283) Kálvin magától értetődően hivatkozik a Targum, a Talmud és zsidó rabbik munkáira bizonyos exegetikai állításokkal kapcsolatban, például, hogy Malakiás azonos volt Ezdrással, amit legelőször Jonathan Targumja vetett fel, stb.

Az egyházfegyelem alakulása az erdélyi református egyházban

(III. rész)*

Lelkészek, tanítók, kántorok fegyelmi ügyei az Orbai egyházmegyében

Az egyház vezetőivel mindig sok súrlódása volt a gyülekezetünk tagjainak. Erre utalnak az előzőekben leírt történések is (lásd az előző cikket). Ezt igazolja az is, hogy a kovásznai gyülekezetnek határozatban kellett kimondania: akik tiszteletlenül beszélnek az egyház hivatalos vezetőiről, azok büntetésben részesülnek.

„Mert két szavahihető presbiter jelentette, hogy Jantso József motsok módon szidalmazta a lelkészt, amint a két presbitert is, ezért a fegyelmi szabályzat 6. pontja alapján, amelyben benne van, hogy a hivatalos személyek sértegetése esetén a vétkesek 12 forint erejéig büntethetők, megbírságotlatik.”¹

Együtt szemlélve az ügyeket, azt mondhatjuk, hogy sokszor a tanítók még mostohább körülmények között dolgoztak, mint a lelkészek.

Az 1798-as jegyzőkönyv tanúsága szerint, Kovásznán két tanítóval működő iskola volt. Maga az épület azon-

ban több éve alkalmatlan volt, ezért az egyik tanító szorgalmazta egy új épület felállítását. Az ügy kapcsán viszálykodás támadt a két tanító között. A békesség visszaállítása céljából a presbitérium azt a „salamoni döntést” hozta, hogy ezentúl egy tanítót alkalmaz, akinek kötelessége minden feladatot ellátni.²

A szidalmazással vagy illetlen beszéddel vádolt emberek esetei már 1759-től előfordulnak, s többnyire pénzbírsággal sújtják őket „duplex major” büntetés, azaz 12 firt. megfizetésére kötelezik.³

Előfordulnak olyan ügyek is, amikor a lelkészt rendkívüli kérésekkel hozzák lehetetlen helyzetbe. Például: Fazakas Mihály junior leánya halálakor azt szerette volna, hogy a templomban prédikáljanak felette. A lelkész ezt nem engedte, és ezért neki békét nem hagyott.⁴

Megjegyzendő itt az is, hogy 1760–1770 között kiemelkedően sok ítélet születik káromkodók, iszákosok ellen. Ez természetesen nem annak a jele, hogy ebben az évtizedben Kovásznán és az Orbai egyházmegyében elszaporodtak volna a „feketebárányok”. Sokkal inkább arra utal mindez, hogy esetleg egy keményebb, következetesebb fegyelmet tartó esperes többet tudott elérni e téren, mint elődei vagy utódai.

* Az írás Bevezető, valamint I-II. részét l.: ThSz 1999/2, 81kk. old.

Látható tehát, hogy milyen sok múlik azon is, hogy az emberi tényezők miféle meggyőződéssel és bátorsággal – ha tetszik, hittel –, végzik kötelességüket, a „nehéz idők” ellenére.

A fegyelmi eljárások a lelkészt sem kerültk el ebben az időszakban. Bár mindazt, ami a pákái lelkész ügye kapcsán vádként előkerült, meglehetősen nehéz is lett volna elsimítani:

- papi hivattal ellenkező magatartás
- káromkodó
- erkölcstelen életű
- perselypénz lopás (ez alól felmentik)
- kovásznai nemes ember összevagdálása (szintén felmentik e vádpont alól)
- öltözködésre nézve a 80. kánon utasításait hozzák fel (Geleji kánon)

Mindezek kapcsán az az ítélet születik, hogy a lelkészt a generális Synodusig felfüggesztik.⁵

1760 tavaszán a pákái gyülekezet írásban protestál a lelkészük – akaratuk ellenére történt – elmozdítása ellen. Mivel a gyülekezet nem hívott magának lelkészt, ezért küldenek nekik. A lelkészt pedig felszólítják a lelkészi lakásból való kiköltözésre.

Ugyancsak 1760-ban a fegyelmi jegyzőkönyv említi, hogy egy zabolai lány, két templom közötti táncért, az elrendelt zálogot nem adta meg. A lelkészt és a bíróság embereit illetlen szavakkal sértegette, ezért exkommunikáltatik. Látható tehát, hogy az ilyen jellegű bűnököt tetézőket, annak megfelelően büntették.

Érdemes megfigyelni, hogy a XIX. században ugyan szinte teljesen eltűnik a fegyelmi vizsgálatok – a házassági ügyeket kivéve – majd minden típusa, de a kántorok, lelkészek, harangozók ügyei továbbra is szép számmal fellelhetők.

Vélhetnénk úgy is, hogy mindez az egyház tagjainak éber figyelmét jelzi, a gyülekezet hivatalos szolgálóinak élete és működése felett. A többi esetben valószínűleg minősülő vádaskodások azonban azt igazolják, hogy pusztán rosszindulatból fakadó vádaskodások is gyakran hagytak nyomot a jegyzőkönyvek megsárgult lapjain.

Nem tartozik ezek közé Cseh András (1809–1815) kovásznai lelkész esete, akiről nem tudjuk ugyan, hogy honnan jött és hol született; de azt feljegyezték az atyák, hogy „részezes és összeférhetetlen ember volt”.⁶ Emiatt a püspökhöz is feljelentették, előadták tetteit. Az 1814. évi zsinat a gyülekezet elhagyására kényszeríti. Az ő idejére esik a – mai – templom építése (1810–1815), de ebben csak passzív része van. E mai templom helyén 1754–64-ben épült kisebb templom állt. Ez a templom az 1802-es földrengés idején megsérült. Az 1810-es földrengést követően pedig életveszélyessé vált, s ezért lebontásra került. Nem maradt fenn róla semmiféle ábrázolás.⁷

Az 1812-től induló építkezések során buzgó világiak intéztek mindent. Igaz, hogy a lelkész fele kepéjét azon a címen, hogy részegségéért nem jelentik fel, elveszik és a templom építésére fordítják.⁸ Ilyen „hosszútűrésről” is biznyságot tudott tenni a gyülekezet. Nem beszélve arról, hogy a templom építése éppen a napóleoni háborúk inséges idejére esett!

Az inséges idők azonban elég gyakran követték egymást, s ha korábban nem, nyugdíjas korára biztosan utolérték a lelkészt. Ezen oknál fogva kérelmezi 1871-

ben a nyugdíjba vonuló lelkész helyzetének rendezését. Az ítélet kimondja, hogy megtartatik a Rikánbelüli gyakorlat, mely szerint a papi lak, amíg a lelképásztor él, rendelkezésére áll. A fa kepe fele a nyugdíjas papé, a lelkész a papi jövedelemben vele osztozni köteles.⁹

A tanítók esetei is nagyító alá kerültek: 1872-ben a zabolai iskola tanítóját letartóztatták a csendőrök. Tanúk vallomása szerint, ok nélkül. Ám megfeddették az egyházi bíróság által, mert „éjszakai rendetlen időben a kocsmában jár.”¹⁰ Meglehetősen sokszor fordul elő a bíróságig eljutó vita is az egyházi szolgák között.

1873-ban a lelkész és a gondnok közösen panasolja be az iskolamestert. A kivizsgálás után megállapításra kerül, hogy az énekvezér-iskolamester vétkesnek semmiben sem találhatók, ezért mentesül a vádak alól. 1874-ben a körösi lelkész és nyugdíjas lelkész között zajlik vita. 1875-ben a zágoni kántor-tanító és a lelkész közötti kepe és temetési szolgálatok miatt támad különbözőség. Az esperesi vizsgálat után az a határozat születik, hogy kepe ügyben elavulás folytán intézkedés nem történik. 1878-ban a székelytamásfalvi nyugalmazott lévita panasolja, hogy neki az egyházközség egyszobás lakást utalt ki. Az ítélet a lévitanak a harangozó lakás átadását írja elő. A harangozó számára pedig új lakás után kell nézni.¹¹ A papolci egyházközségben a kántor-tanító személye körül csapnak magasra a viták hullámai. 1879-ben a beadott vádirat szerint parázna életű, istenkáromló, vérengzős, csalós, embercsonkító, kötelességeit elhanyagoló embernek mondják.

Minden valószínűség szerint ebben az időben elszaporodtak a vádaskodások, mivel a bíróság kimondja, hogy a kivizsgálás megkezdése előtt a vádló köteles 24 frt. kaució letételére. A kaució le nem tétele esetén az egész vád elejtésre kerül. A beadott vádak a kivizsgálást követően igaztalannak bizonyultak. Nem sikerült azonban a papolci kántor-tanítót felmenteni a kötelességmulasztás vádjá alól. Egy temetésen ugyanis nem jelent meg, s a gyülekezet kénytelen volt énekszó nélkül temetni. Az ítélet szerint, a bíróság „kötelessége teljesítésére figyelmezteti” Barabás Sámuel.¹²

1850–51-ben a pávai egyházközségben is komoly panaszok merülnek fel a kántor-tanító ellen. Mivel az első panasz, 1850. május 22-e után, 1851. május 7-én újabb beadvány kerül a bíróság asztalára, ebből gyanítható, hogy különösebb megfegyelmezés az eltelt évben nem történt. Az 1851-ben bírósági gyűlés bizonyítottan találja:

- hogy az orgonán istentisztelet alatt (!) táncnótákat vitt
- a papot és feleségét szidta, sértegette: „vén motujnak, ebattának, parasztnak, oláhnak, tudatlan számár semmi papnak”, feleségét: „bűdös tehénnek, ribantznak” szidta.
- lázított a lelkész ellen
- szidalmazta az esperesség lelkészeit.¹³

Sajnos az ügyben hozott ítélet nyomát nem találtam.

1850-ben Csizsér Mihály lelkész azzal a váddal kerül a törvényszék elé, hogy feleségétől nem vált el, s együtt él valakivel, kinek férje halála még nem bizonyított.¹⁴

Ezen ügyben hozott bírósági ítélet nyomait sem fedeztem fel, de már ebből a feljegyzésből is kiolvasható, hogy a lelkészek esetében is teljesen természetesnek vették, hogy ha elválik, utána újabb házasságot köt. Vagyis már ekkor sem tekintették többnek a házasságot, mint „előnyös színbiózsinnak”...

A bírósági vitás ügyek lelkész és gondnok között is előfordultak: 1860-ban a kovásznai lelkész és gondnok között újra az építendő iskola ügyében történi össze-különbözés. Incze György lelkész „leteszi állásából” Butyka József kovásznai gondnokot. Egy kirendelt négytagú bizottság javaslatára a következő ítélet születik: „Butyka József gondnoki hivatalába visszatéessen; az iskolaépítési terv életben maradjon”.¹⁵ A per költségeinek megtérítése megosztott. Jó lenne ezt az ítéletet úgy felfogni, mint az egészséges presbiteri elv győzelmét, még akkor is, ha ez csak egy jel.

Egy másik ilyen jel – néhány szürke folttal tarkítva –, a székelytamásfalvi megyebíró panasza a helyi lévita ellen, aki öt pipaszárral megverte, továbbá a gyermekekkel kegyetlenkedik, pincébe zárja őket, kötelességeit elhanyagolja, Bibliát nem olvas vasárnap délutánonként, az éneket nem jól énekl.¹⁶ Ebből a tetemes listából nem nyer igazolást a megverés vádja, továbbá távolléteit is igazolta a vádlott. Igazolódott azonban az a vád, hogy ittason tartott könyörgést. Bizonyítást nyert a gyermekek pincébe zárása és a bibliaolvasás elhanyagolása is. Az ítélet meghozatala előtt a bíróság figyelembe vette enyhítő körülményként 70 tanú egybehangzó vallomását, mely szerint: a lévita *tisztességes, rendes ember*. Az ellene tanúskodóknak, mindnek volt összeütközése a vádlottal. Az utókorban talán mégis jogosan merül fel az a kérdés, hogy milyen tulajdonságok jellemzik akkor a tisztességtelen és rendetlen embert... Az ítélet: egyházi fenytés; esetleges ismétlődés esetén „nagyon súlyos következményeket vonnának maguk után”. Az 1882-es kovásznai bírósági ülés¹⁷ közzéteszi a püspöki leiratot ez ügyben: a püspök helyesli a tamásfalvi lévita ügyében hozott egyházmegyei határozatot. A perköltség a levitát terheli, s köszönje, hogy keményebben nincs büntetve. 1887-ben a papolci kántori állás betöltése ügyében merül fel kétszer is a vesztegetés vádja, amely nem nyer bizonyítást. A vádlókat, rágalmazókat összesen 60 frt. költség megfizetésére kötelezik.¹⁸

Míg egyéb egyházfegyelmi ügyek a XX. századra teljesen eltűnnek, addig a lelkészek körül zajló viharok továbbra is nyomot hagynak a jegyzőkönyvekben.

1905. március 18-án például egy az egyházkerülettől áthozott ügyet tárgyal a bíróság. Jáni Lajos kézdimartonfalvi lelkész vádolja Bodor Géza kézdi esperest rágalmazással, megvesztegetéssel, hivatalos hatalommal való visszaéléssel, hazugsággal stb. Jáni Lajos kéri az esperes elmozdítását. A bíróság az iratok megvizsgálása után, a fegyelmi beindítását látja szükségesnek Jáni Lajos ellen.¹⁹

1906–1908 között a zágoni gyülekezet soraiban a papválasztás ügye okoz békétlenséget. A bíróság megállapítja, hogy Antal Lajos lisznyói lelkész szabálytalanul járt el, mikor magát megválasztatta Zágonba. A bíróság döntése értelmében új választást írnak ki, melyből a lisznyói lelkészt kizárják. Az elégedetlenkedő zágoni egyháztagok ügye egészen a kerületig eljut, de a végeredmény csupán a tetemes költségek részükről való megfizetés.²⁰

A fegyelmi jegyzőkönyv utolsó bejegyzései 1922–23-ból valók, s az ügy jellege is igazolja, hogy ekkor már a bíróság valóságos tekintélyét elvesztette. Hiszen bárki vádaskodhatott, minden különösebb következmény nélkül, mert némi pénzbeli büntetéssel megúszhatta.

1922. február 4-én az orbaiteleki kántor-tanító a lelképíztort vádolja a felekezeti iskola felelőtlen kezelé-

sével, érdekei ellen történt munkálkodással. Lelkész az iskola épületét bérebe adta, a padokat kirakta a havas esőbe. A bíróság a vádakat igaznak mondja és a lelkészt „rosszalásra” és 660 lej költség megfizetésére ítéli.²¹ Ezt követően a lelkész is vádolja a kántor-tanítót igazolatlan távolléttel, szidalmazással. A bíróság őt is „rosszalásra” és 560 lej megtérítésére ítéli. Majd ugyanezt a vitát zárja a teleki lelkész ellen beadott újabb vádalmazás, mely nem nyer bizonyítást. A vádlót mindössze a perköltség megtérítésére ítélik.

Az eddig ismert ügyeket azért írtam le ilyen részletességgel, hogy mindinkább világos legyen, a teljes romlásba milyen nyílegyenes út vezet.

Bár még Illyés Endre 1941-ben a „lassú enyészés”-nek nevezte a századunk elejéig megrajzolt utolsó korszakot, azt gondolom, hogy a legrosszabb még csak ezután következett.

A „reménytelen halál” időszaka

(1918-?)

Külön szeretnék kitérni erre az időszakra, éppen a lelkészek, kántorok, gondnokok ügyeinek végén, hiszen az Egyház fegyelmének alakulása jórészt az ő ténykedésük függvénye. Sajnos éppen a XX. század jegyzőkönyvei tűnnek a leghozzáférhetlenebbnek, ill. legsemmitmondóbbnak.

Az Orbai egyházmegye megmaradt levéltári anyagaiban eddig csak szűkszavú utalásokat találtam például az 1916-os román betörést illetően. Tudomásomra jutott, hogy a bitai gyülekezetnek talán vannak feljegyzései e szomorú menekülésről, melyben ők egészen Hódmezővásárhelyig vetődtek el. Nyilván maga az esemény nem kapcsolódik szorosan a témához, de valószínűleg sok beszédes következtetést lehetne levonni a kor ígérde-téseiből, visszaemlékezéseiből.

A még élő nyugdíjas lelkészekkel folytatott beszélgetésekből sajnos semmiféle felvilágosítást nem nyertem az első világháborúhoz kapcsolódó egyházi eseményeket illetően. Mindössze az vált világossá, hogy a legtöbb gyülekezet menekülésbe kezdett 1916-ban a betörés hírére. Mentették a menthetőt. Mint később kiderült, nem minden alap nélkül, hiszen a bevonuló román csapatok mindenhol pusztítottak, ahol csak tehették.

Az elmúlt negyven-ötven év egyházfegyelmének állapotáról Szász Tibor ny. esperes úrral folytatott beszélgetésem során tudtam valamelyest tájékozódni.²² Ő maga 1957-ben lett Seps-i és erdővidéki esperes, később pedig – az 1968-as közigazgatási átszervezések következményeként – az Orbai egyházmegye esperese. A tulajdonképpeni Rikánbelői Kommunitás egyházmegyéi egészen a „forradalom”-ig – 1989 – éltek ebben a kényszerű együttlétben.

Szász Tibor elmondása szerint, a második világháború utáni korszak egyházfegyelmét a *teljes csend* jellemzi. Visszaemlékezésében azt mondja, hogy gyakorlatilag ezekben az évtizedekben nem került sor fegyelmi eljárásokra, így feljegyzések sem készültek. Természetesen voltak olyan súrlódások a gyülekezetekben, amelyek esperesi beavatkozást igényeltek. Ilyenkor azonban a mindenképpeni megbékülés volt az egyetlen cél, hiszen bármilyen hivatalos eljárás, azonnal felkeltette volna a

hatóságok figyelmét is. Ez pedig egyáltalán nem volt kívánatos. Amennyiben a lelkészek követtek el szabálytalanságokat, akkor a maximálisan alkalmazott büntetés 100 lej pénzbírság – ma kb. 2000–3000 Ft-nak felel meg – volt. Ezt az esperesség pénztárába tartoztak befizetni.

Ez már valóban az egyházfegyelem teljes és tökéletes halála! A legszomorúbb talán mégsem ez, hanem az elnyomást követő, eltelt hét év változatlansága. Az Egyházunk fegyelmeit illetően, úgy tűnik, nem csak halottnak tette magát – ellenségeink megtévesztésére –, hanem valóban meg is adta magát az enyészetnek. Hogy az Isten kegyelme új életre támaszt-e minket, ma még nem tudni. A megátalkodott kapálózás az ellen, azonban már ilyen rövid történelmi távlatból is megállapítható.

Botránkoztatás, ünnepontás, részegeskedés, tánc, szitkozódás, lopás és egyéb ügyek

Mindezek az ügyek 1784-től 1790-ig szépszámmal fordulnak elő. Van olyan kovásznai gyűlés, ahol 27 fegyelmi eset tárgyalása kerül sorra.

A sokféle kihágásból arra lehet következtetni, hogy nem csak a szabálytalankodók voltak szép számmal, hanem az egyházak presbitériuma is éberen őrködött a rend megőrzésén. A büntetések nem mutatnak túl nagy változatosságot. Gyakran fordul elő a súlyosabb esetekben exkommunikálás és az egyházkövetés büntetése, de a legelterjedtebb a pénzbüntetés. Nem tudni, hogy ez utóbbi mennyire erősítette hitbeli, gyakorlatbeli megtérését a bűnösnek, de a befolyó összegek minden bizonnyal jótékony hatással voltak az egyházmegye pénztárára.

A részletezés előtt talán még érdemes kitérni a kovásznai gyülekezet azon sajátosságára is, hogy tulajdonképpen két egyházközség együttéléséből született. A település hosszanti kiterjedésű, és így a Kovásznával rég összeépült Vajnafalva, bár külön templommal bír, de ezt ugyanazon lelkész gondozza – az első rendelkezésére álló adatok óta – mint az ún. „nagytemplomi” gyülekezetet. A vajnafalviak azonban különállásukat mindig is hangsúlyozták.

Így volt ez 1762-ben is az esperesi vizitáció jegyzőkönyve szerint, mely bizottság nagy gondok között hagyta el Kovásznát s a jegyzőkönyvbe ezt írta: „A hívek templomot nem gyakorolnak, s az által, hogy Papot, Mestert a temetőben lévő istentisztelet tartására kényszerítik, elszakadási szándékuknak adják jelét.”²³ Elrendeli hát a vizitáció, hogy „temetőbeli színjűk elhanyagassék”. Talán ezzel a szembenállással is magyarázható, hogy a gyülekezetben olyan emberek is találhatók ebben a korban, akik nyolc éve nem éltek úrvacsorával.

A „nagytemplomban” sem lehetett túl könnyű a helyzet, hiszen 1747-ben a gyülekezet a templom karzattal történő bővítését határozza el az ifjak számára, a botránkoztatások kiirtása végett.²⁴ Nyilván a nagy zsúfoltság sem kedvezhetett a szép rendnek. A jó rend érdekében szükség van arra is, hogy a felvigyázók között is rend uralkodjék. Ezért a Konzisztórium 1786.IV.5-én Imreh Sámuel elnöksége alatt kimondja, hogy az a konzisztor, aki a gyűlésről igazolatlanul távol marad, 12 dénárba büntetetik.²⁵

Botránkoztatásnak számított a lejegyzettek szerint, ha valaki nem a maga rendjén vette az úrvacsorát. A „mások elé ugrálás”-ért „kis büntetést” kellett fizetni. A három-

kodás, iszákosság gyakran együttjáró és sűrűn előforduló eseteket jelentenek. A büntetésben nem látszik semmi sablonosság. Minden bizonnyal aszerint alkalmazták a pénzbírságot, egyházkövetést és az exkommunikálást (!), hogy mennyire súlyos az adott eset.

Ugyancsak gyakran fordul elő a részegeskedés még nők esetében is. Ezt általában pénzbüntetéssel torolták meg. Valószínűleg már akkor is nehéz lehetett a részegeskedőket józan életvitelre kényszeríteni, így maradt a pénzbüntetés. Még akkor is ha a templomba részegen ment.

Úgy ítélem meg, hogy a legszigorúbban az apák bánalmazását büntették. Igaz, hogy ezekben az esetekben más bűnök is nyomják a vádlottak lelkét, de ilyenkor a „jó pálcá” büntetés is előkerült. Kinek 50, kinek 25 – érdeme szerint –, és természetesen ehhez társult az elmaradhatatlan pénzbírság.²⁶ A templom kerüléséért, az úrvacsora mellőzéséért és a vasárnapi táncért, pálinkafőzésért szintén többnyire pénzbeli büntetést fizettek. Volt olyan eset is, amikor a templom mellőzéséért, részegeskedésért és az úrvacsora mellőzéséért, a pénzbeli lerovandókhöz még 15 pálcát is hozzáadtak.²⁷ A lopásokat többnyire kétszeres ár megfizetésével büntették és előírták a megbékülést. A vasárnapi munka mellett még a fedetlen fővel járó lányokat is büntették egy garas erejéig. Talán itt érvényesült a legnagyobb szigor, hiszen „Csekme Ágnes is büntetésben részesült, akinek édesanyja pedig azzal védekezett, hogy lányának nincs haja...”²⁸

Mindent egybevetve summázhatjuk, hogy ha a büntetések formája és mértéke vitatható is, ez igen mozgalmas korszaka volt az egyházfegyelemnek. Az ügyek nagy számából – ülésenként 10–27 ügy – arra lehet következtetni, hogy a bűnök visszaszorítása talán nem volt a legsikeresebb. De a becsületes próbálkozás, s az a szorgalmas és lelkiismeretes presbitériumi munka, mely ezen ügyek felgöngyölítéséhez szükséges volt, mindenképpen elismerésre méltó. Bárcsak a képmutató, megalkuvó tartózkodás helyett, ma is ez a bátor kiállás jellemzné presbitériumainkat.

Anyagi ügyek

A református egyházat itt, az Orbai egyházmegyében is inkább a szegénység, mint a tehetőség jellemezte. Nagyobb munkák elvégzéséhez mindig az egész közösség összefogására volt szükség.

1796. május 28-án a kovásznai Konzisztórium határozata értelmében új parókia építésére került sor. A határozat értelmében mindenki, aki szekérrel bír, köteles egy szál láb hosszú fenyőt és két szekér követ hozni. Az ellenszegülők kötelesek zálogot adni.²⁹

Gondok azonban maradtak még, hiszen 1798. november 8-án említik: „Humanissimus Dezső Elek kántor jelent a Konzisztóriumnak, hogy már több éve végzi munkáját a legelemibb feltételek nélkül. Nincs egy alkalmas hely arra, hogy a lányokat oktathassa. Humanissimus Mircse azt az ígéretet tette, hogy megépítik a megfelelő házat, de ez nem történt meg.”³⁰

Az anyagi ügyek többsége az egyházi adó – a kepe – megfizetése körül forog. Természetesen rendszerint az elmaradások váltják ki a vitákat, hogy egyesek már a XVIII. században is mennyire magukénak érezték az egyház fenntartásának ügyét: egyik atyafi azzal érvel a

fizetési elmaradást illetően, hogy „a nyáron nem volt otthon, hanem a Baszka völgyében volt a fűrészmalmot üzemeltetni”. A korabeli kepefizetési kimutatások egyébként nagyon fontos névreszló – s így az illető helyzetét is figyelembevevő – adatokat tartalmaznak.

A szociális érzékenység itt is jellemezte az egyházat. 1797. október 18-án említik, hogy többen voltak táborban a francia Napóleon háborúja miatt; az érintett családok egyházi adóját felére csökkentik.³¹ Érdekes megfigyelés, hogy a fegyelem hirtelen lazulásával egyenes arányban egyre szaporodnak a tisztán anyagi természetű ügyek. Olyannyira, hogy az Egyházmegyei Tanács jegyzőkönyve 1915-től kezdődően már csupán anyagi természetű ügyeket tartalmaz. A kepefizetések elmaradása esetében néha halasztás is eszközölhető, de a szándékosan ellenszegülők büntetést is fizetnek. A tartozást akkor is meg kell fizesse, ha távol lakik, s papját ritkán hallja. Az árvák kepefizetése ügyében mérséklést kérő pákái lelkész beadványát jóváhagyják.³² Ugyanígy járnak el a lelkészözvegyek kepefizetése ügyében is.

A kovásznai iskolamester az egyházmegye bíróságához fordul, hogy a presbitérium határozata ellenére is rendelje el fizetése felemelését. A bíróság becsületére legyen szólva, hogy ítéletében így fogalmaz „az iskolamester fáradozásait az egyházközösség méltányolhatja anyagiakban is, mivel erre lehetőség van.”³³ A kepefizetés ügyében lelkészi túlkapásokkal szemben is fellép a bíróság. A zabolai lelkészt feddésre, s a vizsgálati eljárás költségeinek hordozására ítéli, mert felsőbb hatóság jóváhagyása nélkül léptette életbe a „kepeváltságot”.³⁴ Fontos talán még itt megemlíteni, hogy 1854. július 19-én az Orbai Ev. Ref. Egyházmegyében árvákat segélyező pénztárt hoznak létre.³⁵

A nagyon szerteágazó pénzügyi rendelkezések áttekintésére e dolgozat keretében nincs mód. Mégis levonható a következtetés, hogy a pénzügyi vonatkozású ügyek intézése mindig a legtöretlenebb pontossággal és következetességgel folyt. Ez önmagában igen dicséretes. Közvetetten azonban arról is bizonyosságot tesz ez a tény nekünk, hogy az egyházi fegyelmezés minden más területén tapasztalható sorvadás is legfőképpen annak tudható be, hogy maga az egyház nem érezte a gyakorlás fontosságát. Ha pedig a fegyelem gyakorlását nem érzi fontosnak, akkor ez egyúttal azt jelenti, hogy az Isten ígéjére való hallgatását, az Ige fegyelmező ereje komolyanvételét becsüli le. Ez pedig a hit és a szeretet meghidegülését jelzi, félreérthetetlenül. Akinek van füle a hallásra, hallja...

Székfoglalások és egyéb ügyek

A botránkoztatási ügyek talán egyik legsajátosabb esete a „székfoglalási, elsőbbségi ügyek”. Az említésekben úgy tűnik, hogy az Orbai egyházmegyében igen szerették az előlülést, s csak hosszadalmas harcok után voltak hajlandók méltatlanul szerzett előjogaikról lemondani az illetékesek. Már az első – az általam találtak között – ilyen ügyekben Angyaloson, Szotyorban, Albison a Kommunális bírósága Jakab 2,9 szavaival inti rendre a versengőket. De hozzáfűzi, hogy „ha valaki nem tartaná a rendet, a Constitutiók szerint büntessék”. Mindebből az válik világossá, hogy mindenki egyenlőnek minősül, de – a „szent

hagyományok” szerint – már akkor is voltak egyenlőbbek. Az ítélet: „Az Isten házában senki rangot ne emlegessen, emiatt ne tologjon és ne csapjon zenebonát.”³⁶

A zenebona továbbra sem csendesedett, hiszen 1784-ben Bogdán Ferenc és Vajna Andrásné a templomi ülőhely miatt pert indított, mert 1784-ben a templomban új kőszékeket építettek, s ez elfoglalta azt az ülőhelyet, melyet ők atyjuktól örökölték. A bíróság kimondja: „Jól lehet ugyan nem régiben a Nemes Erdély Országi Tiszt. Supremum Consistorium elvégezze vala aztott, hogy senkinek is magának ne tartson, hanem minden hely a Templomban köz legyen.”³⁷

1796-ban azonban újra arról olvastam, hogy sok botrány volt a templomi helyek elfoglalása miatt. „A vétkesek 60 krajcár büntetésben részesültek.”³⁸ Most már csak azt lenne jó tudni, hogy ki számított vétkesnek. Az azonban világos, hogy ezeket az ügyeket nem az egyházi fegyelmezés oldotta meg, hanem a változó korok változó divatja.

Érdekes ügyforma még a „zálogadás” szokása, melyre csak a XVIII. század végén találtam példákat, de nyilván korábban is gyakorolták. A zálogot – valamilyen használati tárgyat – annak kellett adnia, aki valamilyen kötelezettségének nem tett eleget a gyülekezettel szemben. Mivel az egyik atyafi elmulasztotta székére elhozni az orgonaépítő mestert Brassóból, zálogadásra kötelezték. A zálog – egy fűrészmalomhoz szolgáló fűrészlappal – átadott Veres Ferencnek, mivel ő ment Brassóba.³⁹ A zálogot természetesen vissza is lehetett váltani, vélhetően pénzért. Kiegyenlítve az illető atyafi ügybeli fáradozásainak költségeit. Amennyiben a zálogadásra kötelezett elmulasztotta a bíróság ítéletét teljesíteni, akár excommunicációval is sújthatták. Valószínűleg a pénz egyre nagyobb térnyerésével ez a régi szokás szintén elenyészett.

Végezetül megemlítek még egy temetkezési ügyet, mivel ez is arra utal, hogy a XVIII. század végét megelőzően erős szokás volt több helyen is a templom köré temetkezni. 1792. január 22-én Eperjesi Zsigmond püspöktől egyes kovásznai polgárok azt kérik, hogy temetkezhessenek a templom körüli területre. Válasz: „Nem lehet jóváhagyni a kérést, mivel királyi rendelet alapján tilos a templomok közvetlen közelében temetkezni, mivel így a templomfalak szilárdságát veszélyeztetnék az ásással.

Utószó

Amikor terveztem e munka megírását, akkor még nem gondoltam, hogy olyan elképzelhetetlen nehézségekkel kell majd megküzdenem, amelyek normális körülmények között nem fordulhatnak elő.

Sajnos levéltáraink azonban nincsenek normális körülmények között. Az Orbai egyházmegye levéltára például 1989 óta minden rendezettség nélkül van egybe-hordva. Nincs olyan lelkésze az egyházmegyének, aki tudná, hogy mit tartalmaz az a rendezetlen papírhalmaz. Nincs semmiféle lajstroma a meglévő anyagnak. Nem létezik nyilvántartása azon kegytárgyaknak, illetve régi iratoknak, amelyeket valamikor az állam foglalt le.

A Sepsi egyházmegye levéltárában még vélhetően előfordulhatnak olyan jegyzőkönyvek, amelyek az Orbai egyházmegye levéltárából kerültek oda 1968-ban. Sajnos erről többszöri próbálkozás után sem győződhettem meg,

mivel azt a szekrényt, amelyben a jegyzőkönyveket tárolják „nem lehet kinyitni”. Egyesek szerint, e szekrényben 25–30 éve nem járt senki, mivel elveszett a kulcs...

Egyházunkban levéltáraink helyzete, állapota tehát semmiben sem különbözik az egyházfegyelem jelenlegi állapotától. Mégis remélem, hogy e néhány oldalas összefoglaló némi segítséget nyújthat annak megértéséhez, hogy miként alakult az egyházi fegyelmezés a legkeletibb egyházmezőnkben.

Sajnos a XVII. századi jegyzőkönyvek nyomtalanul eltűntek a levéltárból. A XX. század pedig olyan fehér folt egyházmezőnk köztudatában, mely felismerés mindenkit azonnali munkára ösztönözhetne.

Bízom abban, hogy ezek az Orbai egyházmezőről szóló oldalak alkalmasak lesznek majd annak a „tégla-nyit” helynek a betöltésére, mely abban az épülő falban foglalhatja el helyét, amely egyszer újra a fegyelem erejével védi Anyaszentegyházunkat.

Nagy Árpád
(Kovácsna)

Jegyzetek

1. Reg. X.: 1793, 40. ol. – 2. Reg. X.: 1798, III. ol. – 3. 1759. márc. 20.: Szörce – 4. 1764. febr. 3.: Kovácsna – 5. 1759. febr. 13.: Páké – 6. A Kovácsnai Református Egyház papjai és segédpapjai 1715–1943, jelzet: VIII.D.129 (kézirat), 356–1943. – 7. Farkas György: A templom protokoluma (kézirat) – 8. A Kovácsnai Református Egyház papjai..., 4. ol. – 9. Köztörvényszéki ügyek (1869–1923), 13. ol., jelzet: I/19. – 10. ua.: 15. ol. – 11. ua. – 12. 1879. okt. 22., Kovácsna – 13. E.m. fegyelmi törvényszék (1849–1860); jelzet: I/13. – 14. ua.: 1850. márc. 20. – 15. ua.: 1860. nov. 7., Barátos – 16. Köztörvényszéki ügyek (1869–1923), jelzet: I/19. – 17. ua.: 1882. márc. 15., Kovácsna – 18. ua.: 1882. márc. 20., Kovácsna – 19. ua.: 1905. márc. 18., Kovácsna – 20. ua.: 1908. jún. 27., Kovácsna – 21. ua.: 1922. febr. 4., Kovácsna – 22. 1997. máj. 22., Sepsiszentgyörgy – 23. Havadtöy Sándor: A Vajnafalvi templom építésének története, Kovácsna, 1932. – 24. jelzet: I/25, 167. ol. – 25. jelzet: I/25, 81. ol. – 26. Vizsgálati jegyzőkönyv (1759–1794); jelzet: II/4. 1780. márc. 18., Kovácsna – 27. ua. – 28. Reg. X. 1797/98. ol. – 29. ua.: 1796=77. ol. – 30. ua.: 1798/11. ol. – 31. ua.: 1797/104. ol. – 32. 1871. máj. 13., jelzet: I/19. – 33. 1881. okt. 12., Barátos; jelzet: I/19. – 34. 1886. dec. 1., Kovácsna, ua. – 35. 1854. júl. 19., Zágón; jelzet: I/13. – 36. Kon-

zisztórium Levéltár: 1764/48. – 37. T/25: 83. ol. – 38. Reg. X. 1796/78–79. ol. – 39. Reg. X. 1793/49. ol.

Bibliográfia

1. A Kovácsnai Református Egyház papjai és segédpapjai 1715–1943, 356, 1943, jelzet: VIII D/129 (kézirat) – 2. Benedek Gyula: A „gyülekezet” szó öszvetségi előfordulásai, Ref. Szemle 1986/1 – 3. Benkő Gyula dr.–Fábián Ernő: Kovácsna, 1995 Kovácsna – 4. Bogárdi Szabó István: Egyház és Világ. 1990/2 – 5. Csutak Csaba: Krisztus egyetlen egyháza, Ref. Szemle 1990/3 – 6. Dósa Elek: Az erdélyhoni evangelico-reformátusok egyházi jogtana, Pest 1863 – 7. Egyházmezei Fegyelmi Törvényszék jegyzőkönyve (1849–1860), I/13 – 8. Egyházmezei Tanács jegyzőkönyve (1915–1923), II/37 – 9. Farkas György: A kovácsnai egyházköziség története (részletek; kézirat) – 10. Főkonzisztórium Levéltár: 1748/48 – 11. Főkonzisztórium Levéltár: 1779/135 – 12. Főkonzisztórium Levéltár: 1779/150/” – 13. Gálfi Zoltán: Kálvin „Ordonances ecclesiastiques” című műve és hatása, Ref. Szemle 1992/5 – 14. Gönci János: Vadházasság és ekklezsia-követés, Protestáns Közlöny, 1895/37 – 15. Havadtöy Sándor: A Vajnafalvi templom építésének története, Kovácsna 1932 – 16. Házassági Törvényszék ügyei: (1843–1851), II/12 – 17. Házassági Törvényszék ügyei: (1883–1895), I/17 – 18. Heidelbergi Káté, Budapest 1993. – 19. II. Helvét Hitvallás, MRE Sajt.o., Budapest 1989. – 20. Imre Lajos dr.: Az Ige és a fegyelem, Erdélyi Ref. Egyh., Kolozsvár 1934. – 21. Imre Lajos dr.: Kálvin a fegyelem embere, Ref. Szemle 1973/2–3. – 22. Illyés Endre dr.: Egyházfegyelem a Magyar Református Egyházban, Debrecen 1941. – 23. Illyés Géza: Az erdélyi református zsinatok végzései (kézirat), Kolozsvár – 24. Juhász István: A székelyföldi református egyházmezeik, EME, Kolozsvár 1947 – 25. Kálvin János: Tanítás a keresztyén vallásra, Pápa 1910, IV.k. – 26. Kenessey Béla: 1897-es generális vizitáció jegyzőkönyvéből, Sepsiszentgyörgy – 27. Keresztyén Bibliai Lexikon, I.k., Bp. 1993 – 28. Kiss Aron: A XVI. századi magyar ref. zsinatok végzései, Franklin, Budapest 1882 – 29. Kolozsvári Sámuel dr.: Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Egyház-Joga, Kolozsvár, 1874 – 30. Kosutány Ignác: Egyházjog, Kolozsvár 1906 – 31. Köztörvényszéki ügyek jegyzőkönyve (1869–1923), I/19 – 32. Nagy Géza: A háromszéki néplelek az egyházfegyelem tükrében, Ref. Szemle 1933/357–362. – 33. Nagy József: Egyházjogi kérdések, Ref. Szemle 1991/4. – 34. Péter Mózes: A Rikánbelőli Kommunitás ismertetése és rövid története, Jókai ny., Sepsiszentgyörgy 1903. – 35. Pokoly József: Az Erdélyi Ref. Egyház története, V.k., Budapest 1905. – 36. Tökés István: A genfi gyülekezet belső rendje a XVI. században, Ref. Szemle 1973/2–3. – 37. Varga László: Az erdélyi reformáció sajátos vonásai, Ref. Szemle 1993/5 – 38. Vizsgálati jegyzőkönyv (1759–1794), II/94. – 39. Zsilinszky Mihály: A magyar orszgygyűlések vallástügyi tárgyalásai I.k., Bp. 1880.

Ökológiai helyzetkép

A teremtettség teológiája és etikája*

6. Az ember sabbat-ja: isteni terápia

Ejtettünk már szót a vasárnapról. A modern „High Tech” ipar megköveteli a vasárnapi munkavégzést, hogy nagyértékű gépeit a folyamatos üzem révén jobban ki tudja használni. Érvei világosak: a konkurencia nyomása, elsősorban a Távolkelet felől, állandóan növekszik, a munkahelyek veszélyben forognak, a bonyolult gyártási folyamatokat nem lehet pénteken leállítani, hogy hétfőn újraindítsák őket. Ha a Német Szövetségi Köztársaság Alkotmánya védi is a munkaszüneti nap intézményét, annak betartása gazdasági szempontokat tekintve ésszerűtlen és drága. De miért ne lehetne másként rendelkezni, ha az tűnik ésszerűnek?

* Folytatás az előző szám 129–139. oldalairól.

Az e körül folyó nyílt vita jó alkalmat kínál a keresztyéneknek, hogy megkérdézzék maguktól: mit is csinálunk mi voltaképpen vasárnaponként, és mit ér számunkra egyáltalán a szabadnap? Sok embernek okoz gondot, hogy nem lát benne egyebet, mint a megszokott hétköznapi munka megszakítását nem tudnak mit kezdeni a szabadnapjaikkal. Ezért oly gyakoriak vasárnaponként a családi veszekedések. A legtöbb családon belüli gyilkosságot vasárnap követik el. Nem veszélytelen dolog úgy ünnepnapot tartani, hogy az ember azt sem tudja, voltaképpen mit is kellene ünnepelnie. Nehéz úgy beiktatni egy-egy pihenőnapot, hogy az ember azzal sincs tisztában, hogy miként kellene pihennie.

A mi pihenőnapunk eredete Izráel sabbat-törvényében van. Vasárnapunk Nagy Konstantin 312-es rendelkezésén alapul, amely kinyilvánítja, hogy a „Nap napján”

munkaszünetet kell tartani. Ez a zsidó szombatot közvetlenül követő nap, amelyet a keresztyének kezdettől fogva mint Krisztus feltámadásának napját ünnepeltek. A zsidó szombat-törvény átvitele a keresztyének vasárnapjára rejt magában valamilyen erőszakos vonást. Az általános érvényű parancs: „szenteld meg a nyugalom napját!” csak a belső különbözőségeket mossa el. Ezért ésszerű és hasznos, ha a keresztyén vasárnapon túl ismét szemügyre vesszük a zsidó szombat-törvényt is, és újra felfedezzük a benne rejlő bölcsességet:

„Hat napon át dolgozz, és végezd mindenféle munkádat! De a hetedik nap a te Istenednek, az Úrnak nyugalomnapja. Semmiféle munkát ne végezz azon, se te, se fiad, se leányod, se szolgálád se szolgálód, se állatod, se a kapuidon belül tartózkodó jövevény. Mert hat nap alatt alkotta meg az Úr az eget és a földet, a tengert és mindent, ami azokban van, a hetedik napon pedig megpihent. Azért megáldotta és megszentelte az Úr a nyugalom napját” (Ex 20,9–11).

Ez a parancsolat a leghosszabb a tíz közül, s ezért, mint a rabbik mondják, a legfontosabb is. És e parancsolat a legszebb is, mert az élet parancsa, az egészséges és boldog életé. A teremtés ünnepe a szombat, amelyen a lét szépségeit ünnepelhetjük. Egyedülálló a tekintetben, hogy az egyházi év minden más ünnepe az üdvtörténethez kötődik, bennük a teremtés üdve és áldása nem jut érvényre.

Vegyük szemügyre először magát a parancsolatot, azután az indoklást, végül próbáljuk a kettőt együttesen megérteni.

A *parancsolat* a következőket rendeli: hat napon át dolgozz, a hetediken semmit ne tégy, se te, se fiad, se leányod, se szolgálád se szolgálód, se állatod, se a kapuidon belül tartózkodó idegen. A munkára szólító parancs arra nézve érvényes, akit megszólít, a pihenés előírása viszont mindenkire egyformán. A szombat idején mindannyian egyformán részesülnek az áldásban és egyenjogúak. Férfiak és nők, szülők és gyermekek, urak és szolgák, bennszülöttek és idegenek, emberek és állatok. Mindannyian együtt és egyenlő mértékben élvezhetik a nyugalmat. A hetedik nap feloldja mindazokat a különbözőségeket, amelyeket a munkamegosztás és a munkavégzés szervezeti felépítése hozott létre. A szombatot senki sem ünnepelheti a mások rovására. A szombatot csak közösségben lehet ünnepelni, vagy sehogy. A szombat megünneplésében helyreáll minden ember egyenlősége. A szombat megünneplésében mindig helyreáll az ember- és állatvilág teremtményi közössége is. Ahogy a teremtéstörténet az ember istenképűségét összekapcsolja azzal, hogy az ember „uralmi megbízatást” kap az állatvilág fölött, úgy ennek a megbízatásnak a 4. parancsolat adja meg helyes értelmét és szabja meg végrehajtásának módját.

Feltűnő továbbá, hogy mind a munkavégzés, mind a pihenés parancsa a természet világához kötődik. A „munka” annak idején a fizikai munkát, a természet életébe történő közvetlen beavatkozást jelentette, amelynek célja az élelem, a védelem, a lakhely, a ruházat és az energia megszerzése. A szombati nyugalom parancsa nem arra szólít: „tarts egy kis szünetet és frissülj fel”, hanem arra: „semmi dolgot ne tégy!” E napon ne avatkozz a természet életébe, hanem hagyd nyugton az erdőt s mezőt, a növényt és az állatot, hogy azok is lélegzethöz jussanak. A pihenőnap elsősorban nem az embert szolgálja, hanem

az ember által megmunkált természetet. Annak nem csak terapeutikus hatása van a munkában megfáradt ember számára, hanem ökológiai hatása is a megmunkált természetre nézve. Sabbat napján a természet az ember számára nem munkaterület, hanem Isten teremtett világa, amelynek vissza kell adnia nyugalmát, hogy önmaga lehessen, s hogy a természettel együtt örvezzhessen az áldásnak, amelyet Isten minden teremtményére kiterjesztett.

A nyugalom napja azt szolgálja, hogy az ember ne avatkozzék a természet életébe, se az őt körülvevő természetébe, se a saját teste természetes életébe. Ilyen módon lesz e nap a teremtés ünnepévé, amelyen az ember újra felfedezi mindama dolgok szépségét, amelyekre munkás hétköznapi során kizárólag hasznosságuk szempontjából tekint. E napon az emberek egymáshoz való viszonyában is héttérbe szorulnak a közös érdekek és célkitűzések, és az ember felfedezi a másikban rejlő értékeket, személyiségként fogadja el a másikat... A szombat éjszakája gyakran válik a szerelem éjszakává.

Amikor saját munkánk lármája elcsitul, amikor töprengő és terveket szövögető gondolataink megnyugszanak, s megtanulunk elcsendesedni, akkor meghallunk valamit, ami egyébként elmegy a fülünk mellett: Isten hallgatag jelenlétét és közelségét a bennünket körülölelő csendben. „Itt van Isten köztünk... Minden csendre térve, öelötte hulljon térdre” – buzdít sokatmondóan az evangélikus misztikus, *Gerhard Tersteegen* vasárnapi éneke. De idézzük csak fel Illés próféta Hóreb-hegyi Isten-élményét. Az általa hirdetett üzenet hatástalansága és népe istentelensége miatti kétségei közepette Illés felmegy a Hórebre, Isten hegyére, hogy megkeresse Istent. Áll a hegytetőn, és jön a vihar, „de az Úr nem volt ott a szélben”. A szél után földrengés következik, „de az Úr nem volt ott a földrengésben”. A földrengést követően tűz támad, „de az Úr nem volt ott a tűzben”. A tűz után „halk és szelíd hang hallatszott” – egy „tovaszálló hallgatás csendje” – mint Martin Buber fordítja, s Illés palástjával eltakarja arcát, mert megérezte, hogy jelen van az Úr. Az Úr jelenlétének e megtapasztalásából a „hallgatag titokzatosságban” ahogy Karl Rahner nevezi, ott van valami a szombat-élményben. A szombat a meditáció napja.

Munka és pihenés heti ritmusát a Teremtő munkájának és az egész teremtettségnek a ritmusa határozza meg. Hat vagy hét nap alatt teremtette Isten a világot? A kérdés lényege nem a számokban rejlik, azok szimbolikusak, nem szóserint értendők. A kérdés az, hogy „hatnapos mű”-e a teremtés, mint azt a keresztyén tradíció oly gyakran állítja, s hogy mit tett voltaképpen Isten a hetedik napon? Isten a „hetedik napra” készült el teremtő munkájával. Mit jelent ez? A válasz meglepő: a teremtés munkája voltaképpen a hatodik napon ér véget. Az ember megteremtését követően hangzik fel: „És látta Isten, hogy minden, amit alkotott, igen jó” (Gen 1,31). A Teremtő, mondhatni eltávolodik attól, amit alkotott. Hátralép, és odaállítja maga elé, hogy áttekinthesse az egészet és úgy mondjon róla ítéletet. Minden alkotás és mű az alkotó kilépése önmagából, benne az alkotó „kiadja önmagát”. Minden művész a lelkét adja az alkotásába. Ezért művével akkor készült el, ha el tud tőle távolodni, hogy újra visszatérjen hozzá. Amikor hátralép, és meg van elégedve azzal, amit alkotott. Csak ekkor lesz képes rá, hogy hagyja olyannak, amilyen, s ne

akarjon többet javítani és igazgatni rajta. A cselekvést követi a mű abbahagyása, a teremtést követi maga a lét. Tekintheető-e ez a második mozzanat „alkotó”, „teremtő” jellegűnek? A szülők jól tudják, hogy ha gyermekük felnő, nekik vissza kell húzódnuk, hogy gyermekük szabad legyen és élhesse a maga életét. Ez a „hátralépés” gyakran fájdalmas ugyan, de a gyermek szempontjából tekintve teremtő hatása van, hiszen így kap szabad teret önmaga kibontakoztatására. Ugyanez játszódik le, amikor a teremtő Isten befejezi művét, hátralép alkotásától, hagyja olyannak, amilyennek megteremtette, és gyönyörűségét találja benne.

De mi az, amit Isten a hetedik napon mégis hozzátesz teremtő művéhez, amelyet a hatodik nap estéjén „nagyon jónak” talált? Művét azzal fejezte be, hogy megpihent utána, „megszűnik munkájától” (Károli), azután megáldotta és megszentelte. Művét abbahagyta, és nem nyúlt hozzá többé. Megnyugszik műve láttán, és hagyja, hogy az működjék. Megnyugodva látja és szemléli minden teremtményét, amelyet alkotott. Ott pihen alkotásaiban is. Azok színe előtt léteznek, ő pedig azok színe előtt. Isten és műve kölcsönösen jelenvalók egymás számára. Ezt fejezik ki a próféták azzal a képpel, hogy a menny és a föld Isten „lakóhelye” és „nyugalmának helye” (Ézs 66,1; ApCsel 7,49). Ha Isten a világot avégre teremtette, hogy abban lakozzon és találja meg nyugalmát, akkor a szombat napja, amelyhez Isten megnyugvása kötődik, az egész teremtés voltaképpen célja. Isten azért teremt, hogy megpihenjen, s nem azért pihen meg, hogy újra alkotni kezdjen.

Megpihenésével Isten megáldja a hetedik napot. Általában erőket és alkotásokat áld meg, ez esetben egy napot. Máskor kegyelme által áld Isten. ez esetben megpihenő létével. Azzal, hogy egy napot áld meg, kialakul az idő egy ritmusa, amely mindazon teremtmények javát szolgálja, akik az időben élnek. Ő mindenek számára egyformán és azonos módon van jelen. Amikor Isten megpihenő be nem avatkozása által áld meg, engedi, hogy minden dolog önmaga legyen. Nincs nagyobb áldás, mint Istennek ez a külső hatás nélküli, minden munkától tartózkodó mindenütt jelenvalósága.

Megpihenő jelenlétével Isten megszenteli a hetedik napot. Már mielőtt „szentnek” nyilvánította Izráel népet és országát, megszentelte a szombatot. A második Templom lerombolását követően a szombat Izráel „katedrálisává” lett, a zsidóság pedig „az idő vallásává” (Abraham Heschel). Isten először nem a teret, a hegyeket és a városokat szenteli meg, hanem az idő ritmusában beköszöntő szombatot. Hogyan válik szentté ez a nap? Nem vallásos vagy morális teljesítmények révén, hanem úgy, hogy az ember kikapcsolódik és felhagy minden tevékenységgel egészen addig a pontig, mígnem átéli, hogy egyszerűen van, hogy egészen benne él a jelenben, s a dolgok és az emberek elnyerik szemében a teremtésben kapott szépségüket és méltóságukat. Eltűnnek a tevékenység céljai. Nem játszik szerepet a haszonelvűség. Nem érvényes többé a „Time is money” alapelve. Maga a céloktól és haszontól megszabadított lét válik fenségessé. A szombat az időben megélt örökkévalóság.

Foglaljuk össze még egyszer a parancsolatot és annak indoklását. A következő kép rajzolódik elénk:

Isten megalkot egy gazdag és sokszínű világot, hogy minden teremtményével együtt ünnepelje meg a szombatot,

mint a teremtés ünnepét. Ezért a szombat a teremtés művének befejezése, amely nélkül az egész teremtés befejezetlen és értelmetlen maradna.

Az ember munkája révén válhat hasonlónak Istenhez, a világ teremtőjéhez. Az emberi munkára érvényes összehasonlítási pont szorosán véve az isteni „cselekvés”, vagyis a formálás és alakítás, nem az isteni teremtő munka, a „létrehozás”. Még teljesebben Istenhez hasonlónak válik azonban az ember a teremtő Istenhez a hetedik nap megpihenésében, mert ez által azonosul a művét befejező, megpihenő, az ünneplő Istennel. A szabadabbá váló nap célja nem a munkához szükséges erő visszanyerése, hogy hétfőn újra frissek legyünk. Éppen fordítva: a hat munkás nap szolgálja a teremtés ünnepét.

Mit jelent ez az Isten szerinti életfolytatás a munkát és a pihenést illetően? Kifejezésre juttatja az ember méltóságát, azaz istenképességét. Az emberi méltósághoz ezért elválaszthatatlanul hozzátartozik a „munkához való jog”. A munkanélküliség sérti Isten képét az emberen. Az emberi méltósághoz azonban hozzátartozik a „pihenés joga” is a teremtés nyugalomnapján. A „pihenés és nyugalom nélküli torz alak”, Goethe Faustja vagy a modern kor „munkaalkoholistája”, aki folyton attól retteg, hogy a rövidet húzza, akinek sohasem elég, amije van, s állandóan üzi magát és nem képes pihenni, karikatúrái Istennek, nem pedig képmásai. Az emberi élet a munka és a pihenés, a tevékenység és az ünneplés teremtésben adott ritmusában felel meg a Teremtőnek, marad egészséges és hagyja, hogy a többi teremtmény is békességben éljen.

De mit is csinálunk mi vasárnaponként, mit kezdünk a szabadnapjainkkal? Azaz hogy így nem is jó a kérdés. Helyesebb volna azt kérdeznünk, mivé engedjük fajulni a vasárnapot? Minek engedünk szabad teret? Hogy e kérdés fölött a vitát megnyissam, szeretnék néhány személyes javaslatot tenni:

Mi a napot reggeltől estig számítjuk. A teremtéstörténet viszont így számol: „lett este és lett reggel”. Segít rajtunk, ha ünnepünket szombat este kezdjük, és vasárnap délután fejezzük be. Így már szombaton megpihenünk, és ezen az estén átélünk valamit Izráel szombatjából is. A vasárnapot úgy kell tekintenünk, mint a természet nyugalomnapját, és legalább ezt a napot autók, fűnyírók és hasonlók nélkül kellene eltöltenünk. A hétvégi áhítat részesíthet bennünket abban a kegyelemben, hogy „ha vége jó, minden jó”, mert ez helyreigazítja azt, amit rosszul tettünk, vagy elmulasztottunk. Ezt az estét tölthetjük hangulatos elfoglaltsággal, hogy testünk újra érezze, kik is vagyunk voltaképp. A dologiasult értelem ilyenkor munka nélkül marad és nyitottá válva érzéklni képes minden dolgok alapját. Ezt követően vasárnap reggelre készek vagyunk rá, hogy megünnepeljük Krisztus feltámadásának napját, minden dolgok újjáteremtésének első napját. és érzéklni tudjuk azt a jövődőt, amelyben mindenek teljessé lesznek, mert Isten eljön, hogy világában végérvényesen megnyugodjék. Akkor az fog érvényesülni: „minden jó, ha jó a kezdet”.

Vajon a szombat és a vasárnap a „csúsztatott munkaidő” céljait szolgálja? Nem hiszem, hiszen e napok nem a munka világának részei, hanem az ember, a férfi és a nő, a szülő és a gyermek, a benszülött és az idegen, az ember és az állat méltóságát, önbecsülését kell, hogy szolgálják. Önmagunkat adjuk fel, ha lemondunk a szombatunkról és a vasárnapunkról. Isten képmásává te-

remtettünk, nem pedig a munka és a fogyasztás rabszolgáivá. Isten gyermekei vagyunk, és nem vagyunk senkinek sem alattvalói. A szombat és a vasárnap Istené, hogy mi emberek áldássá lehessünk egymás és a teremtet világ számára.

7. Kína a Tao és Mao között¹⁵

Sehol másutt a világon nem lehet olyan kézzelfoghatóan érzékelni, hogy miként megy végbe az átalakulás a modern kor előtti viszonyokból a modern korszakba, mint Kínában. Az egész ország egyetlen hatalmas építési terület a kunyhóktól a felhőkarcolókig, a hegyi ösvényektől az autópályákig, falvaktól a nagyvárosokig, mezőgazdasági szövetkezetektől a központosított iparvállalatokig. A kínai nép életében napjainkban megy végbe az az átszerveződés, amelynek során a természettel való harmonikus együttélés átvált a világtörténelmi haladás kultúrájába. Kínában egyszerre és egymás mellett látható az emberi kultúra e két alapformája. Az ősi, ázsiai életrend felszámolásának okai teljesen érthetőek. Tisztában lehetünk annak okaival is, hogy miért vették át a korai európai haladásélményt a marxista-leninista szocializmus formájában. Észre kell vennünk azonban azokat a félelmetes ellentmondásokat is, amelyek a haladás minden kultúrája és azt hordozó természet között feszülnek és az ember eltűnődik rajta, hogy vajon segíthet-e az ősi kínai kultúra bölcsessége a modern világ sebeinek gyógyításában és miként.

Tekintve, hogy az egyensúly ősi kultúrája és a modern történelem-hit közötti ellentmondásokban tematikusan jelentkeznek általában véve is a modern kor alapkérdései, a következőkben azokra a benyomásaimra támaszkodok, amelyeket egy Kínában tett utazásom során szereztem, és azokból igyekszem általánosítható következtetéseket levonni. Azt a régi, vallástörténelmi jellegű vitát, hogy vajon a kínaiak vallási szemlélete evilági, immanens meghatározottságú, vagy nyitott a transzcendencia irányában, illetve, hogy a maoizmust vallásilag vagy szekulárisan kell-e értelmezni, túlhaladottnak érzem. Az „egyensúly” illetve a „haladás” paradigmáiból indulok ki, mert ezek segítségével jobban megérthető a kultúra, ideológia és vallás egysége.

1.) *Harmónia a „természet” koncepciójában*

Ha Pekingben a „mennyei béke kapuján” át belépünk a régi császári palotába, az úgynevezett „tiltott városba”, elénk tárul a „Központi Birodalom” egyik középpontja, a világ közepe. Az épületegyüttes tökéletes harmóniát sugároz: arányos minden, jobbra és balra, magasságában és szélességében, a falak, a tetők, az előtér, a háttér.

Itt nincsenek nyomai stílusok váltakozásának, nem tapasztalható stílusterés, csak időtlen, egységes harmónia. Elénk magasodik a „teljes harmónia csarnoka”, mögötte a „középső harmónia csarnoka”, harmadik a sorban pedig a „mennyei harmónia csarnoka”. A „harmónia” utáni vágy uralja a kínai világ központi templomát éppúgy, mint a Központi Birodalom ősi „politikai vallását”. Ez a templomegyüttes Peking déli városnegyedében fekszik, Architektonikusan a „kör” és a „három” szám uralja a helyszínt. Háromszorosan lépcsőzve emelkedik magasba a „mennyei temploma” a maga három köralakú tetőzetével a négyzetalakú téren. A mennyei oltár háromszor három,

vagyis kilenc lépcsős, körös-körül ugyancsak kilenc kőlappal borítva, és így tovább. A kör a menny, a négyzet a föld szimbóluma.

A „harmónia” alap gondolata jellemzi az I-Ging könyvének ősi kínai vallását is. A kínai nép ennek mintájára fogadta be az idegen eredetű vallásokat is. Ezeket elnagyoltan így lehetne felosztani: az ősi kínai *taoizmus*, a természetes harmónia vallása; A *konfucianizmus* a társadalmi harmóniáé, a *buddhizmus*, legyen szó akár az amithaba akár a zen-buddhizmusról, a belső lelki harmóniáé. Ezekben ugyanakkor nem mereven rögzített harmóniáról van szó, mint Leibnitz feltételezte, hanem az egyensúly folyamatos kereséséről, amelynek során az élet lüktetése, a természet ritmusai és a történelem ciklusai érvényesülnek, amelynek révén az ember igyekezett ráhangolódni az élet, a természet és a történelem folyamataira, és azokon belül megtalálni a maga helyét. A történelem zökkenőit és az élet ellentmondásait a Jin és a Yang folyamatosan kiegyenlítő egyensúlyával magyarázták és aszerint értelmezték. A természeti jelenségeket nem atomokra és viszonylatokra bontva elemezték, hanem egysége egészként, mint öt alapvető folyamat szerves következményeit. A megfoghatatlan „Egy” a sokféleségben bontakozik ki, a sokféleség pedig az „Egy”-ben találja meg harmóniáját.

„Az út szülte az eget,
az egy a kettőt,
a kettő a hármat,
a három valamennyi létezőt,
mind tartalmazza a hímét és a nőt

(*Nyers fordításban*: a sötét Jin-t a hátán, a fénylő Yan-t a karján)

s a láthatatlan lehelet egybeolvasztja ezeket.

(Tao Te King 42, Weöres Sándor fordítása)

A gazdasági realitás, amely e mögött a vallást és kultúrát uraló egyensúlyeszmény mögött húzódik, a „rizsföld” (E. Wickert). Egy nép, amely rizzsel táplálkozik, a rizsföld kultúrájára van utalva. A rizsnek vízre és napfényre van szüksége. A földek megművelése közös munkát és intenzív gondozást igényel. Ahogy a rizsföldek teraszai egymásra vannak utalva, úgy azok is, akik birtokolják és megművelik e földeket. Senki sem „árkolhatja el” a vizet a másiktól. A rizsföld éppúgy ellenáll a konkurencia kapitalista elvének, mint az individualizmusnak, megköveteli a kommunalizmust és a közösségi munkát. A vetést és az aratást az évszakok és a holdfázisok határozzák meg. Az ember vallási ünnepei egyúttal a megújuló és életadó természet ünnepei is. A rizsföldek teraszai évezredek műalkotások. Megszámíthatatlan nemzedék dolgozott rajtuk és élt belőlük. Ezért temették halottaikat is a rizsföldek szélére, s ők így az élők számára mindig olyanok, mint akik együtt vannak velük. A rizsföldön dolgozva minden nemzedék szoros kapcsolatban tudja magát övével, mint akikkel egyetlen folyamatos láncot alkot. A régi kínai öskultusz nem babonáság, mint a 17. század pápája és a 19. század protestáns misszionáriusai állították, hanem magától értetődő tisztelet azoknak, akik annak előtte munkálták a rizsföldeket, s akiknek munkája megalapozta az élők életét. És mivel az ősök tisztelete arra kötelezi őket,

hogy rizsföldjeiket megőrizték és átadják utódaiknak, az ősök tisztelete nem egyéb, mint a „generációs szerződés” spirituális kifejeződése.

A régi Kína *politikai vallása* a császárkultuszban 1911-ig élt. Bármilyen más vallásos befolyások érvényesültek a császári udvarban, a konfucianizmus mindig megőrizte elsőbbségét. Első ízben a marxista-leninista-maoista szocializmus szakított vele, hogy uralmát a konfucianizmus alapján legitimálja. E tan szerint az ember és a föld világán az istenségnek tartott menny (tian) uralkodik. Ha minden élőlény a menny útját (tiantao) követi, akkor béke, jólét és harmónia uralkodik. A menny és a föld között helyezkedik el az ember, mint a kozmikus rend sarokpontja és a világmindenség ritmusainak és ciklusainak közvetítője. Ezt az embert reprezentálja a „Menny Fia”, akinek megbízatása mind az ember, mind a természet világára érvényes. Az „uralkodó útja” (wangtao) összhangban van a „menny útjával” (tiantao) és hatóereje mindenre kiszugárzik. Ő szabja meg az emberiség és a természet földi világának helyes útját. Ha a császár nem tölti be ezt a mennyi hivatását, akkor uralma elveszíti legitimációját, és helyét egy arra méltóbb utód veszi át. Mivel megbízatása a mennytől ered, aki a menny fiaként tisztelt uralkodót legitimálja, uralkodói igénye az egész földre, és minden népre kiterjed az ég alatt. Uralma tehát lényegében véve univerzális. A dolog másik oldalát tekintve viszont uralma meg kell, hogy feleljen a menny uralkodásának. A menny a maga uralmát a Jin és a Yang útján gyakorolja, vagyis nem az erőszak, hanem a folyamatos egyensúly fenntartása, nem a dolgokba való beavatkozás, hanem saját léte súlyának eszközével. Ennek megfelelően a Menny Fia is kiszugárzása és vonzereje révén, mint a világ középpontjának nyugvópontja fejt ki uralkodását, nem pedig az események aktív alakításával. Uralkodásának módja a hatékony be nem avatkozás (wuwei). Ő maga nem megy senkihez, de mindenek hozzá jönnek, mivel központi léte és a mennyi rítusok révén, amelyeket a Menny Templomában celebrál, ő tartja összhangban az ember és a föld életét a mennyi úttal. Jóllehet a politikai gyakorlatban a régi Kína társadalmi normáit is a jutalmazás és büntetés törvényileg szabályozott rendszere tartotta fenn, a kínai császár uralkodásának eszményképe a középponti létezés és a menny útjának folyamatos közvetítése révén mindvégig az „erőszak nélküli uralom” maradt.

Kína császárai voltak minden bizonnyal a világ utolsó *papi császárai*. Miközben a Római Birodalomban a „pontifex maximus” császári címe már I. Gelasius révén a pápára szállt, és így a pápai és a császári hatalom kettéválasztásával megkezdődött az európai politika szekularizációja, Kínában a vallás és a politika egysége egészen 1911-ig fennmaradt. A konfucianus tanítás nem ismeri a „szakrális” és a „profán” közötti különbségtételt. Az egész birodalmat irányító patriarchális hierarchia csúcsán a császár áll. Aminthogy ő maga saját tisztét a családfői méltóság alapján gyakorolta, úgy eredeztette a birodalom minden hivatalnokát és családfőjét a maga tekintélyét a császárból. Személyében egyesült a legmagasabb uralkodói hatalom és a legteljesebb papi méltóság, amely igényt tartott rá, hogy elismerjék „az ég alatt” azaz az egész földön és minden nép körében. Tavasszal a császár, mint „el-

ső földműves”, fuvolaszó mellett húzta meg az első barázdát a földművelés pekingi oltára melletti mezőségen. A termőföld és a termékenység isteneinek oltáránál imádkozott a Mennyhez a vetés növekedéséért, és adott hálát az aratásért, mert csak a természet áldása biztosíthatta a Birodalom békéjét. A szertartásokat irányító csoport vezetője a legmagasabbrangú udvari hivatalnokok közé tartozott. Az úgynevezett császárkultusz a császár személyének e kultikus szerepében gyökerezett. A menny egész univerzumért felelős képviselője állt a politikai vallás csúcsán. Amiként ő maga hajbókolva fejezte ki tiszteletét a menny iránt, úgy alázkodtak meg előtte alattvalói. Papi uralma nem csak önmaga iránt követelte meg a hűség erényét, hanem a császári ősök és mindenek fölött a „menny fenéséges uralkodója” iránt, akit ő és elődei szolgáltak, és aki őket is legitimálta. Az udvari ceremóniákban és a császár papi cselekményeiben felismerhető a törekvés az emberiség harmóniájára és az univerzum egységére. A kínai császár-eszmény magába foglalta kultúra és természet harmóniáját: ez emberi uralkodó nem csupán az ember, hanem a természet világának békességéért is felelősséggel tartozik. Ebből a szempontból tekintve egy jóllehet archaikus, egyúttal azonban ökológikus uralmi eszményről beszélhetünk. A politikai vallás menny és föld összhangján alapult. A császárkultusz *a természetre épülő politikai vallás volt*.

2.) Haladás a „történelem” jegyében

Kínai tolmácsunk Ku, művelt és intelligens pekingi diák volt. Mégsem ismerte a „Tao Te King”-et; Konfuciusról ugyan hallott az iskolában, de olvasni semmit sem olvasott tőle. „Buddha beszédeit” tőlem kapta kölcsön, és egy éjszakai vonatozás közben olvasta el Gueilin és Wuhan között. Beszédét és eszmevilágát olyan tételek jellemezték, mint hogy: „Kína elmaradott volt”, a forradalom eredménye a „nagy ugrás”, a kulturális forradalom felszámolta „a négy elmaradást”, Kínának szüksége van a „haladásra”, és nem maradhat egy helyben a történelem folyamatai közepette, Teng Hsziao Ping politikája Kína nyugati mintára és nyugati technológiai segítségével történő modernizálását szolgálja.

Szun Jat Szen hozta be Kínába a nyugati világ polgárj, Mao Ce Tung pedig szocialista eszméit, amelyeket Kína a maga képére alakított. Figyelemre méltó körülmény, hogy Kínában nem a magas ipari fejlettségű nemzetek, hanem a fejlődésben elmaradott és az iparosodás kezdetén járó népek ideológiája, vagyis a szocializmus honosodott meg. A nyugati kapitalizmus az ópiumháború óta rombolóan és riasztólag hatott Kínára. Az orosz szocializmus, a marxizmus-leninizmus, amely a hasonló helyzetű Oroszországban jött létre, éppen ezért felszabadítólag és a jobb jövő reményességét ébresztve hatott a kínai népre. Ennek az ideológiának a változásai és módosulásai Marx, Lenin és Mao nevéhez kötődnek. Gyökerei az idealista német történetfilozófia és az elidegenedett európai ipari proletariátus kapcsolatára nyúlnak vissza. Ennek az ideológiának a tartalma a „történelem” modern szemlélete, amelyet a „haladás”, és a lineárisan meghatározott célok felé tartó „idő” fogalma fémjelez. Ennek az ideológiának a hordozója a nagyvárosok elidegenedett ipari proletariátusa. Ennek az ideológiának az az alapmeggyőződése, hogy elkerülhetetlen a folyamat, amelynek során a proletariátus felszabadítja önma-

gát, s hogy a proletariátust vezető Pártnak történelemformáló szerepe van. Kitűzött célja, hogy az egyesült, önmagát központilag igazgató emberiség saját kezébe vegye történelmének alakítását. Hogy a modern világ e koncepcióját össze tudjuk hasonlítani az ősi kínai eszményekkel, emeljük ki néhány lényeges jellemvonását úgy, ahogyan azt az önkritikus nyugati szem látja.

A „világnak” „történetként” való modern felfogását vitathatatlanul az újkor európai-amerikai ipari forradalma váltotta ki. Amilyen mértékben az emberi, az ember által megtervezett és megvalósított világ elszakadt a természettől, olyan mértékben veszítette el az emberek világa a természet ritmusaihoz és a kozmosz törvényeihez igazodását. Az emberi történelem alakulása többé már nem a természetet változásaihoz igazodott, mivel az emberi történelem haladását a természet leigázása és kincseinek kizsákmányolása jelentette immár, nem pedig a természettel való összhang. A természet szerepét az öntörvényű emberi célok vették át. És az ember, minél inkább a történelem alanyának tekinti önmagát, a természetet pedig megismerése és tevékenysége tárgyának, annál inkább szükségét érzi, hogy rákérdessen a jövőre, amely történelmi tapasztalatainak értelmet, történeti cselekvésének célokat ad. Ha világosak a jövőnk elképzelései, akkor ki lehet tűzni a megvalósulásukhoz vezető egyes lépések rövidebb távú céljait és feladatait is. Ezeknek a lépéseknek a neve „haladás”. A haladás tehát mindig jobb célok felé törekvő lépéseket jelent. Azzal, hogy az embervilág függetleníti magát a természeti környezettől, a természet ritmusaihoz igazodó ciklikus időszemlélet szerepét átveszi a lineáris időfelfogás. Az ipari fejlődés korai korszakának haladás-eszménye azonban sajátos módon egy kettős történelem-felfogásba ágyazódik, amely megfelel a kultúra és a természet ősi, harmonikus kapcsolatának: folyik egyfelől a világszellem előrehaladó, másfelől a haladás emberi története. Az emberi, szubjektív történelem meg kell, hogy feleljen a történelem objektív törvényszerűségeinek és tendenciáinak, máskülönben embertelen önkénybe torkollik. Az ideológiának ez a megkettőzése a megváltoztathatlan objektív törvényszerűségekre hivatkozással legitimizálja a vitathatatlanul szubjektív emberi történelmet. A földön végbemenő különböző emberi, történelmi folyamatokból és a különféle fejlődéssorozatokból áll össze a „történelem”. A *tientao*, a mennyei akarat, vagy európaiasan kifejezve: az isteni gondviselés helyét a „történelem” veszi át. A forradalom kínai kifejezése: „*ko ming*”, annyit jelent, mint egy mennyei megbízatás átvállalása (Julia Csing). Csak ha az ember hisz a „történelemben”, beszélhet a haladás objektív szükségszerűségéről és a remélt fejlődés bizonyosságáról, oszthatja fel a kultúra erőit „visszahúzó” és „haladó” szelleműekre, és állíthatja, hogy a „történelem” azokat igazolja, akik a helyes társadalmi gyakorlatot követik, mert azok tevékenységét koronázza siker. Ez természetesen abban a tautológiában végződik, hogy a történelem a sikeres embereket igazolja. Marx az újkor egységes ideológiájává ötvözte az idealista történetfilozófiát és a történelmi pragmatizmust.

A *gazdasági realitás*, amely e mögött a vallást és kultúrát uraló történelemeszmény mögött áll, nem a rizsföld, hanem az ipari üzem. Azok, akik munkásként dolgoznak az ipari teljesítmény érdekében, és azok is, akik a tőke tulajdonosaiként profitálnak az ipari teljesít-

ményből, az ipari kultúrára vannak utalva. Az ipari teljesítmény célja a munka hatékonyságának és a profitnak a maximális fokozása. Egyre több terméket kell előállítani és egyre többet kell fogyasztani. Ezért ez a rendszer a növekedésre és a terjeszkedésre, az innovációra és a hatalom összpontosítására van programozva. Mivel pedig alapvetően határok nélküli, tendenciájában univerzális. Legfontosabb mozgatórugóinak egyike a „szabad verseny”, a „mindenki harca mindenki ellen”. Az iparosodás éppen ezért elkerülhetetlenül a konkurencia és individualizmushoz vezet. Színterét a piaci részesedésért és a munkahelyért folyó harc uralja. Munkásként minden ember önmagára van utalva. A család többé nem játszik meghatározó szerepet. A nemzedékek erős, természetes közössége helyére az egyének szabad társulása lép. Kína ipari nagyvárosaiban állami kényszerrel kellett bevezetni a születésszabályozást, ami a magas ipari fejlettségű Nyugaton 200 év alatt ment végbe. Az egy gyermekes modern kínai családmódellet adótörvények kényszerítik ki. Ez a nagyvárosokban szükséges és kivihető, vidéken azonban nem, ezért a vidéki lakosság esetében enyhítettek a törvényi szabályozáson. Az egy gyermekes család intézménye és az elhunytak válogatás nélküli elhamvasztása vélhetően ugyanúgy felbomlasztja a családi együttélés ősi kínai kultúráját, mint ahogy a család Nyugaton is megszűnt a társadalmi segítségnyújtás és az ember otthonosság-érzetének elsődleges intézményeként funkcionálni. Jó lenne, ha a kínai nép és vezetői felismernék, hogy milyen emberi árat kell fizetnie a nyugati „modernizációnak” az elmagányosodás, az elszigetelődés, az emberek egymástól való elidegenedése formájában. Pótolhatja-e a lakóbizottság a falusi közösséget? Pótolhatja-e a Párt a családot? Képes-e helyettesíteni az állam szociális gondoskodása a családi összetartást? A modern ipari társadalomnak az ipari üzem, a városi szerveződés és az állami irányítás révén mindenképpen meg kell fizetnie annak az árat, amit lerombolt. De vajon valóban nagyobb-e a nyereség, mint a ráfordítás?

A nyugati ipari kultúrák és ideológiák vallási gyökereit – legyen szó akár a kapitalizmusról, akár a szocializmusról – joggal ismerik fel az úgynevezett *ábrahámita vallásokban*, a zsidóságban, a keresztyénségben és az iszlámban. Mindhárom a reménység vallása, ily módon a történelmi létezés vallása. Bennük a természet szerepe viszonylag csekély. E vallások hitének ősatyja Ábrahám, akihez így szólt az „Úr”: „Menj el földedről, rokonságod közül és atyád házából arra a földre, amelyet mutatok neked! Nagy néppé teszlek, és megáldalak, naggyá teszem nevedet és áldás leszeli!” (Gen 12,1–2). A három ábrahámita vallás követői számára Ábrahámnak ez a kivonulása ősei földjéről, családja és rokonsága köréből, és „hosszú menetelése” az idegenben, hogy megtalálja jövőnk hazáját, az eljövendő Isten Országa felől táplált reménységük ősképe. És mert az ígéret úgy szól, hogy Ábrahám által „áldást nyer a föld minden nemzetsége” (Gen 12,3), e vallások világvallássá lettek és eleve univerzális igényrel szerveződtek. Feladatuknak tekintik, hogy misszionáló módon jussanak el az egész világra, hogy minden népet felkészítsenek Isten Országának erre a jövődjére. E vallások nem az ember és az őt körülvevő természeti környezet valamint az egymást követő generációk közötti és a nagy kiterjedésű államszervezetek kere-

tén belül megvalósuló egyensúly vallásai. E vallások lényege az ember elszakadása múltjától és jelenétől Isten dicsőséges jövődjének reménységében. Más szavakkal kifejezve ezek nem a természet, hanem a történelem vallásai; az ázsiai ember szemével nézve „agresszív vallások”. De ezek váltak vallási bázisává a modern ipari fejlődés ideológiájának, amely szakított a „történelem” koncepciójával, és a „haladás” és a „terjeszkedés” szempontjai szerint programozta önmagát.

Beszédes jele ennek az ünnepek és ünnepnapok alakulásában megfigyelhető párhuzam. Amikor Izráel letelepedett Kánaán földjén, átvette az ott élők mezőgazdasági jellegű, az aratáshoz és a vetéshez, a téli és a nyári évszakváltáshoz kötődő ünnepeit, és megtöltötte azokat a saját üdvtörténetének eseményeire való emlékezéssel. Izráel ilyen módon „historizálta” a természeti ünnepeket. A szocialista ipari társadalom is valami hasonlót vitt végbe: a forradalom történelmi emléknappjaival és a „munka ünnepével” váltotta fel a vallások régi ünnepeit. Miként legitimizál a „történelem” egy politikai uralmat? Ha a világtörténelem objektív folyamata a feudalizmusból a kapitalizmuson át a kommunizmus felé tart, és az emberi történelem voltaképpen célja az „osztály nélküli társadalom”, akkor ezzel adva van a helyes és megfelelő magatartás módja. Az a politika forradalmi és „haladó”, amely megfelel a történelem emez objektív fejlődésének, amely politika pedig ennek ellentmond, az reakciós és ellenforradalmi. A világtörténelem objektív folyamatának alanya az emberi faj. A jelenlegi osztálytársadalomban pedig kizárólag a kizsákmányolt proletariátus és a harmadik világ elnyomott népei képviselik az egész emberiség közös érdekeit. Hogy ezek képesek legyenek megszervezni önmaguk felszabadítását, szükségük van a kommunista Pártra, amely vezeti őket. Ily módon a Párt káderei azok, akik a világtörténelem folyamatának megfelelő lépéseket megteszik. Jól felismerhető e ponton a hasonlóság az ősi kínai politikai vallással: amiként egykor a császár vitte végbe a Menny akaratát az egész földön az ég alatt, úgy képviseli most a Kommunista Párt a történelmi akaratot mindenkivel szemben, aki részese a történelemnek. Ha nem teljesíti ezt a feladatát, elveszíti uralmának legitimitációját, és helyét másnak kell átvennie. Az ősi kínai vallás a természettel való harmónia koncepciójába ágyazódott. Az új politika ideológiája a marxista-leninista-maoista szocializmus. Ez metafizikailag a történelmi haladás koncepciójába ágyazódik. Uralmának elméleti megalapozását tekintve ateista, uralmának legitimizációs funkcióját tekintve vallásos. A természetmisztika helyét átveszi a történelemmisztika. A fölöttünk lévő mennyei túlvilág helyére az előttünk lévő történelmi jövődjé lép. A Jin és a Yang folyamatosan változó egyensúlyának helyére a történelmi ellentmondások lépnek, amelyek osztályharcokhoz vezetnek. Ezt igyekezett Mao a „kulturális forradalom” eszközével jól belevésni népe tudatába.

A természet ősi tao-ja ismét felbukkan a történelem új tao-jában. Kína ősi vallása és újkeletű politikai ideológiája között további párhuzamok is felfedezhetők. Gyaníthatóan fontosabb azonban a különbözőségekre figyelünk. Ezek elméletileg a *természet modern kiszorításában* jelentkeznek az ember történelméből, gyakorlatilag pedig a természeti kincsek kizsákmányolásában és a

természet regenerációs képességének megzavarásában az ipar és az ipari gócpontok fejlesztése révén. A környezet és az emberi psziché túlterheltsége a népsűrűség növekedésével arányosan erősödik, és a 6 milliós lélekszámot meghaladó nagyvárosokban elviselhetetlenné válik. Az igazi jövődjé, azaz az emberiség továbbélését jelentő jövődjé záloga éppen ezért nem a „történelem koncepciójának megfelelő haladás” modern projektumában rejlik, hanem e projektumnak az összehangolásában a „természettel való harmónia” ősi koncepciójának bölcsességével. A külső és belső egyensúly kultúrájának bölcsességét le kell fordítani a külső és belső haladást célzó történelmi jellegű munkálkodás „nyelvére”, hogy létrejöhessen egy új egyensúly természet és történelem, harmónia és haladás között, és beköszönthessen a béke. Ezért is nem olyan paradox jelenség, mint amilyennek tűnik, hogy Lao Ce könyve, a Tao Te King, amelyet Kínában ósdiinak és elavultnak tartanak, Nyugaton egyik kiadást éri meg a másik után, és a környezetvédő mozgalmak köreiből rendkívül népszerű és elismert.

3.) *Az „egyensúly” és a „haladás” életképes egyensúlyának útján.*

A földi történelem a Föld kozmikus meghatározottságainak keretei között zajlik. Ezért nem igazthatja le és zsákmányolhatja ki az ember a természetet anélkül, hogy ezzel megsemmisítené életének feltételeit és így önmagát is. A természet nem is „humanizálható”, az körülveszi és hordozza az embert és kultúráját. Ember és kultúrája csak úgy élhet tovább, ha figyelmbe veszi és tiszteletben tartja a Föld sajátos tulajdonságait és jogait. „Természet” alatt a Földnek azt az öko-rendszerét értjük, amely az atmoszférán és a bioszférán keresztül felveszi és átalakítja a Nap energiáját, a Föld forgása és keringése révén pedig fenntartja a nappal és az éjszaka, nyár és tél, eső és napsütés váltakozását. A Föld eme kozmikus meghatározottsága figyelemre méltóan állandó, és évmilliók óta teszi lehetővé az életet a Földön. Az emberi kultúrák messzemenően ehhez igazodtak és alkalmazkodtak. Első ízben az újkor tudományostehnikai civilizációja szakadt el a lét természetes feltételeitől és hagyta őket figyelmen kívül. Ez a civilizáció mára nem csupán a „növekedés határait”, hanem saját kozmikus létfeltételeinek a határait is elérte. Ha pedig ezek jövőjéhetetlenül tönkremennek, akkor a Föld öko-rendszerének eddigi formáival együtt megsemmisülnek a Föld lakói is, éspedig nem csak az ember. A „történelmi haladás koncepciója” csak akkor maradhat életképes, ha a „történelem” koncepciója belemegy a „természet” egy újfajta koncepciójába, magába fogadja a „természet” ősi koncepciójának bölcsességét, és azt alkalmazza a „történelem” modern koncepciójának keretfeltételeire. Nem a természethez való önkényes és romantikus visszatérésről van szó, hanem a természethez közelítő haladás ökológiai szükségességéről. Az ipari világ nem maradhat fenn eddigi formájában, mivel a természet rombolásából szerzi nyereségét. A posztindusztriális világnak a természethez ökológikusan igazodó világnak kell lennie. Továbbélésre képes emberi társadalom csak a természettel való újfajta egyensúly alapján képzelhető el. Az indusztriális korszaknak ezt az átmenetét a posztindusztriális korszakba, a történelmi haladás korszakának átmenetét az emberi civilizációnak a termé-

szeti környezettel való egyensúly korszakába egyes kutatók (Fr. Capra) „fordulópontnak” tekintik, és a Jin és a Yang kínai fogalmaival írják körül: a férfias, követelőző, agresszív, racionális és analízáló *Yang-korszakot* a nőies jellegű, megőrző, fogékony, szintetizáló *Jin-korszak* fogja követni. A Yang-nak megfelelő magatartásforma az Én felé irányult, az új, Jin-magatartás összhangban lesz a körülöttünk lévő világgal. Az átmenet magától fog bekövetkezni és finoman fog végbemenni. „Miután a Yang eléri csúcspontját, visszahúzódik a Jin javára; ha a Jin eléri csúcspontját, visszahúzódik a Yang javára” – olvasható az I-Ging könyvében. A nukleáris megsemmisítő potenciál képtelen halmozódása, állat- és növényfajok egyre növekvő mértékű kipusztulása, a természet kimerülése, és az emberi élet tömeges kiirtása a harmadik világ éhező országaiban, halálos biztonsággal jelzik az emberiség egy korszakának kiútalan végét. A „történelem” modern projektumának keretében megvalósuló „tudományos-technikai civilizáció” pusztító ellentmondásai az e projektumban rejlő immanens erővel immár nem hidalhatók át. A továbbélést nem a természet tovább integrálása garantálhatja az emberi haladás folyamatába, hanem éppen fordítva, csakis az emberi haladás folyamatának hozzáigazítása a Föld öko-rendszerének ritmusaihoz és ciklusaihoz. Ha az emberi kultúra és a Földön élő természet olyan egyensúlyára törekszünk, amely mindkettő továbbélését lehetővé teszi, akkor el kell vetnünk minden centralizmust, egy ilyen egyensúly ugyanis sem antropocentrikusan, sem kozmocentrikusan nem képzelhető el. A centralizáló törekvések helyére a *szövetség* dimenzióinak kell lépniük, amelyek segítségével az emberi érdekek is egyensúlyba hozhatók. A kultúra és a természet között létrejövő szövetségnek nem kell mereven rögzítenie a kettő egymáshoz való viszonyát, hanem az ritmikusan váltakozó súlypontokkal teheti lehetővé mindkét szféra „anyagcseréjét” és kölcsönös egymásra hatását.

Az ősi kínai kultúrában a természettel való taoista összhang az ember természetbe való integrációja és a természetbe be nem avatkozó cselekvésmódja révén érvényesült. Ez rendkívüli módon megfelel annak a modern szándéknak is, amely egy továbbélésre képes emberi kultúrára törekszik. „A nem-cselekvés hatalmával mi sem mérkőzhet e világban” (Tao Te King 43 – Weöres Sándor fordítása). Az a mitikus elképzelés, hogy a Föld „tízezer lény anyja”, olyan bölcsességet fogalmaz meg, amely a Föld ökológiai életfeltételeinek felismeréséből fakad: „aki eléri az anyát, megismeri a gyermekeit; s ha megismeri a gyermekeit, újra említi az anyját” (52). Az ember nem „ura és parancsolója” a természetnek, hanem a „Föld” öko-rendszerének „gyermeke”. A „Wuwei”-ben, a „nem-cselekvő”, de intenzív jelenlét révén megvalósuló tevékenységben tükröződik valami a sabbat bibliai bölcsességéből: „Meggzúlni és felnevelni, létrehozni és nem kívánni, megalkotni és nem birtokolni, hatalmaskodás nélkül vezetni: ezt kell a legnagyobb jónak nevezni” (10). A 76. fejezet elének vetíti a „kemény technológiából” a „lágy technológiába” történő zökke-

nőmentes átmenet képét: „A csecsemő puha, gyenge, a haldokló: kemény, erős... A kemény, erős: alámerül, a puha, gyenge: felülkerül.” „Nincs lágyabb, mint a víz, mégis, a köveket kivájja, nincs külön nála. A gyenge legyőzi az erőset, a lágy a keményet” (78).¹⁶

A modern „tudományos-technikai civilizáció” mind- eddig megkövetelte a *központosított szervezetek* létrejöttét, iparvidékek, ipari kombinátok, gócpontok, nagyvárosok, központi erőművek stb. kialakítását. Az ipar és az embertömegek ilyen mérvű centralizációja azonban megterheli és rombolja a természeti környezetet. Ahogy az iparvidékek sűrűsödnek, úgy pusztulnak az erdők, szennyeződnek a vizek és mérgeződik a levegő. Éppen ezért az ipari hatalom további központosítása lehetetlen- né teszi az ésszerű haladást. Az emberi történelem projektuma csak akkor képes a továbbélésre, ha a civilizáció decentralizálódik. A kommunikáció modern technikai feleslegessé teszük az irányítás nehézkes óriásközpontjait. A napenergia felhasználásának új lehetőségei kiiktathatják az erőmű-óriásokat. Mindez pedig lehetővé teszi a népesség szociális és politikai szervezeteinek decentralizálását is. A tartományok függetlenné válhatnak a központi kormányzattól, a települések pedig a tartományi irányítástól. Az áttekinthető méretű közösségekben folyó élet gátat vethet az emberek elmagányosodásának és elidegenedésének. Nem lesz irreális idill a taoista élet-eszmény: „Legyen az ország kicsiny, s a nép kevés... Ha volnának vérték, kardok, senki se hadakozzék” (80). E.F. Schumacher „Small is beautiful” c. nagyhatású könyve felveszi ezt a gondolatot, és a modern nagyváros sebeinek gyógy módjaként ajánlja.

A „történelem” koncepciója az osztályharc *ellentmondásaiban* gyökerezik, és szocialista formájában az emberiségnek a proletariátus önfelszabadítása révén megvalósuló szabadsága gyakorlati teóriájává lett. Ha ez a küzdelem egy országban – mint az Kínában történt – eléri célját, és az osztályharc, osztályok többé nem lévén, befejezettek nyilvánítható, akkor alkalmassá válik a helyzet, hogy az ellentmondások *harcos dialektikáját* felváltsa a *Jin és a Yang* békés dialektikája, s hogy az új társadalomban jelentkező „nem antagonisztikus ellentmondásokat” többé ne ellentmondásokként kezeljék, hanem mint az élet folyamatos egyensúlyban tartásának egymást kiegészítő tényezőit. A földön élő természettel együtt továbbélésre képes egyensúlyba hozott, és ennek folytán posztindusztriálissá váló társadalom új paradigmája szempontjából felbecsülhetetlen jelentősége van a feszültségek nélküli, dinamikus harmónia ősi, kínai szemléletmódjának.

Jürgen Moltmann
(Fordította: Szabó Csaba)

Jegyzetek

15. Benyomások és gondolatok egy hosszabb utazást követően, amelyet a Kínai Népköztársaságban tettem 1986. május-júniusban. –
16. A Tao Te King fordításban idézett részleteit az alábbi kiadásból vettük át: *Lao-Ce, Az Út és Erény* könyve (Tao Te King). Fordította: Weöres Sándor Budapest, 1958.

A pietizmusról

Bevezetés

E pietistákról szóló dolgozatnak a bemutatásakor, már az elején szeretném megértésüket kérni. A témával szigorúan történelmi megközelítésben szándékozom foglalkozni. Tisztában vagyok azzal, hogy mégis, ezt a célt aláasandó intellektuális előítélettel lehet dolgunk. Ez annak „köszönhető”, hogy maga a „pietista” szó ma már ritkán használatos történelmi értelemben. Legtöbbször pejoratív hangzása van. Ez derül ki a „Concise Oxford Dictionary”-ből is (1964). Ott a következő meghatározást találjuk: „Kegyes érzelgősség, ennek eltúlzása vagy az ebben való szenvedés”. Ezért kérem, tegyünk félre minden előítéletet, hogy a tudományos és történelmi feltárás elérje célját.

Szükség van arra is, hogy különbséget tegyünk bizonyos dolgok között, melyeket sokszor összekeverünk. Mondanivalómnak jelentős része a pietisták bírálatával foglalkozik. Remélem azonban, hogy saját hibáikért éri őket a kritika, nem pedig mások tévedéseikért. Nagyon gyakran előfordul például, hogy a „pietistákat” összekeverik, összetévesztik a „kvietistákkal”. Amikor tudósok azt állítják, hogy a pietistákra jellemző a világtól való teljes elszakadás, valójában a kvietistákról beszélnek. Ők voltak – és nem a pietisták –, akik nem tartották a jócselekedeteket a hívő ember felebarát iránti kötelessége részének. Ne osztozzunk ebben az összetévesztésben.

Harmadszor: ismerjük fel a téma fontosságát, mert az jelentős figyelmet kapott tudományos körökben is. Teológusok és történészek – véleményeiket széles skálán sorakoztatva fel – szentelték idejüket és figyelmüket ennek a témának. Ezen a téren a németektől származik a legtöbb tudományos munka. Fájdalom, ezek nagy része lefordítatlan maradt. Albrecht Ritschl megajándékozott minket a háromkötetes „*Geschichte des Pietismus*”-ával. Heinrich Heppé hasonlóan ragyogó történelmi összeállítást hagyott hátra. Művében összehasonlítja a pietizmust és a miszticizmust. „Bevezető”-je már önmagában is briliáns. Martin Schmidt és Erich Beyreuther is szorgalmasan kutattak a témában. Hálásak lehetünk nekik, amiért „friss anyagot hoztak napvilágra”. 1965-ben a holland kiadó, E.J. Brill (Leiden) megjelentetett egy kiváló angol nyelvű kötetet: F. Ernst Stoeffler „*The Rise of Evangelical Pietism*” című munkáját. Csak néhányat említettem az irányadó művek közül. A tudósok érdeklődéséből és szorgalmából arra következtethetünk, hogy olyan tárggyal állunk szemben, melyet érdemes tanulmányozni.

I. A pietizmus eredete

A *Harmincéves háború* (1618–1648) a „Westphaliai békével” zárult. A protestáns országok gazdaságilag kimerültek. Ami pedig még fontosabb: lelkiileg és erkölcsileg lepusztult állapotba jutottak. Egy teljes nemzedék csak erőszakot és véres küzdelmet látott. Németország romokban hevert. A cseh protestantizmus nagy mértékben szenvedett, és csak illegalításban élhetett tovább. Ugyanez volt igaz Magyarországra is. Más szavakkal: tovább folytatódott az üldözés. Ez hatással volt aztán a Morva Egyház alakulására, ahogyan azt majd később látjuk.

A *racionalizmus felemelkedése és terjedése* olyan tényező, amelyet ebben a vonatkozásban nem lehet figyelmen kívül hagyni. Az értelem- és nem a tekintély-uralta hitbéli meggyőződések váltak mindennapossá. Valamennyi jelenséget természetinek kell tulajdonítani, és nem csodás okoknak. A vallási tanokat egyre inkább olyan kritikai módszereknek vetették alá, amelyeket rendszerint a tudományos és történelmi diszciplínáknál alkalmaztak. A racionalizmust Leibnitz (1646–1716) vitte csúcsára. Tanítványa, Christian Wolff (1679–1759), aki egy ideig a hallei egyetemen tanított, tovább népszerűsítette és terjesztette azt. Így Németországban a XVIII. század végére a racionalizmus vált az uralkodó filozófiává. A német gondolkodást azonban lassanként a francia is kezdte befolyásolni. A német „Felvilágosodás” (*Aufklärung*) bölcst adott a racionalizmusnak és a deizmusnak.

Az *Egyháznak* éppen ezért harcba kellett keverednie. Az ellenség hatalmas és kérlelhetetlen volt. Egyre nagyobb lendülettel tört előre, kiszélesítve határait. Vele szemben, az intézményes egyház nem tudott győzedelmesen ellenállni. A *reformáló* lutheranizmus, ekkorra már skolasztikus lutheranizmussá vált. Noha kétségkívül a Szentírás alapján, dogmatikus ragaszkodással kötődött Hitvallásaihoz. Szigorú, egzak és intellektuális konformitást igénylő volt. Egyszerűen „holt ortodoxiává” vált. Azok a bizonyos tanok, melyek Isten vezetésével, a reformációt létrehozták – mégpedig étellel és tüllel teli reformációt –, hitvallásba merevedtek, mely az egyháztagot csak intellektuális beleegyezésre kötelezte. A reformátorok életteli meglátásai rideg formulákká merevedtek. Az egyház élettelené vált.

A *református egyház* szintén hasonló hatások érték, noha kisebb mértékben. Mindenesetre ugyanaz a formalizmus felé tartó tendencia és az „igaz tan” megkövetelése jellemezte. Inkább az „ész” kapott hangsúlyt és nem a „szív”. Ez nagyon sok esetben vezetett csak külsőleges, szentségtelen élethez. Az erkölcstelenség még a lelkesek között is megszokottá vált. Az egyedüli hit általi üdvösség eredeti hangsúlyozása arra a szintre degradálódott, ahonnan a jócselekedeteket kizárták. Ez ellentmond Melancthon híres mondásának: „Egyedül hit által igazulunk meg, a hit azonban soha nem jár egyedül”.

Mindazonáltal számos kálvinista egyház működött aktívan Németországban, Svájcban és Hollandiában. Ezek az egyházak hangsúlyt helyeztek a kegyességre (pietas), az istenes életvitelre. Isten Igéjét vették zsinórmértékül. A kálvinista hitvallások másodrendű mércévé váltak számukra. Így mutatkozott meg a holland kálvinizmus közvetítette, angol puritanizmus iránti elkötelezettségük. Innen eredeztethető a pietizmus. A téma egy szakértője egyetlen kijelentésben így összegezte: „*A pietizmus bölcsője a XVII. század eleji Holland Református Egyház*”. Németországba Theodore *Untereycken* keresztül jutott el. A pietizmus az újjászületés, a megszentelődés gazdag, elkötelezett teológiájából és a belső lelki életből táplálkozott. Ezeket a lutheránus Németországban Johann *Arndt* (1555–1621) hangsúlyozta, Angliában pedig a puritánok, akik Williams *Perkins* (1558–1602) nyomdokaiiba léptek.

Johann Arndt német misztikus volt. Helmstedtben, Wittenbergben, Strasbourgen és Bázelen tanult. Celle-

ben fontos befolyást gyakorolt a Lüneburg egyházi rendszerre. „Of True Christianity”-je (Az igaz keresztyénségről, 1606–1609) az ő „magnus opus”-a. Azt hangsúlyozta, hogy az igaz hitet megszentelt életmódnak és Istennel való közösségnek kell kísérnie.

Arndtot országszerte lutheránus családok nagy száma olvasta. Kiváló tanítványai között megtalálhatók a rostocki és strasbourggi egyetemek teológiai fakultásainak hallgatói is. Így aztán a pietizmus egyik igazán lelki atyjának tekintették.

Ugyanakkor, ahogyan azt már láttuk, a református egyházakon belül is lelki ébredés volt, mely elevenen hatott a lutheranizmusra. Különösen az 1660-as években a Ruhrvidéken. A holland Theodore Untereyck – akiről már szóltunk – ott végzett jelentős szolgálatot. Ő a német református egyház lelkipásztora volt. Igehirdetési nyomán tért meg például Joachim Neander, aki fiatalon, 30 évesen halt meg. A református énekköltészet jeles egyéniségévé vált, dicséretei nagy hatással voltak a református ébredési mozgalmon belül, de a lutheránusokra is.

Az angol puritánok írásait sem szabad figyelmen kívül hagynunk. Az egyik kedvenc Richard Baxter „*Saints' Everlasting Rest*” (A szentek örök nyugalma) című műve volt. A legbefolyásosabb művek egyike Lewis Baylytól származik „*Praxis Pietatis*” címmel. A cím rendkívül jelentős!

William Perkins egyik tanítványa különösképpen is a holland kálvinista egyházban vált befolyásossá. William Ames-ről (latinosan Amesius) van szó, akit hazájában Bancroft érsek üldözött. Ames teológiai professzor lett Franekerben és kiterjedt írói munkásságot folytatott. „A református pietizmus első teológusának” nevezték. Nagy művének, a „*Medulla Sacrae Theologiae*”-nek (1623) nyitó mondata jelentős: „A teológia az Istennek-élés tana”. Ez a mondat összefoglalja a pietista hitet.

A holland kálvinisták között meg kell említenünk William Teelincket (megh. 1629). „A református pietizmus atyjának” nevezték el. A nagy Voetius (megh. 1676), mint „a teológusok óriása” szerepelt a köztudatban. Ragaszkodott ahhoz, hogy a hívő ember életének igazodnia kell Isten törvénye követelményeihez. Még egy másik kiemelkedő holland kálvinista, pietista volt Voetius munkatársa az utrechti egyetemen, Van Lodensteyn (megh. 1677). Neves professzor, igehirdető, énekköltő volt, és hallgatói között jelentős lelkigondozói munkát végzett. Végül pedig itt van még a kiváló William a Brakel (megh. 1711). Terjedelmes művét 1700-ban írta meg „*The Reasonable Service of God*” (Isten ésszerű szolgálata) címmel. Stoeffler a következőt állapítja meg róla: „Mindaz, amit a pietisták, a csatorna mindkét oldalán, valaha is gondoltak és mondtak, itt olvashatjuk összefoglalva és lefordítva az emberek nyelvére. Biztosan feltételezhetjük, hogy ha nem lettek volna nyelvi akadályok, az ifjabb Brakel elérte volna azt az értékelést, miszerint ő Európa és Amerika egyik kiemelkedő pietista teológusa”.

Ez volt tehát néhány azok közül a kálvinista ébredési törekvések közül, melyek más-más irányban tartottak változást követelően, mely változás ahhoz vezetett, ami később „pietizmusként” lett ismert. A kifejezést először 1670-ben használták gúnynévként Spanerre és követőire.

Nem lehet kétség afelől, hogy a pietizmust különösen két férfiúval szokták kapcsolatba hozni. Az egyikük

Philipp Jakob Spener (1635–1705), a másik pedig August Hermann Francke (1663–1727). Vannak, akik Spenert tartják a mozgalom megalapítójának. Mindenképpen „*Pia Desideria*” (Kegyess vágyakozások) műve vált azoknak döntő jelentőségű tanítássá, akik lelki megújulásra vágytak. Eredetileg Arndt igehirdetéseinek új kiadásához készült Bevezetésként a mű, majd elég gyorsan önálló formát öltött. Spener hat pontos reformprogramot hirdetett meg benne:

1. A lelkipásztoroknak arra kellene törekedniük, hogy a teljes Bibliát prédikálják és biblióórákat tartsanak.
2. Hangsúlyozni kell az egyetemes papság elvét.
3. Az igazi keresztyén hitnek úgy kell megmutatkoznia, mint amelyet a szeretet munkál.
4. A lelkipásztoroknak az igehirdetésben kerülniük kell a polemizálást.
5. A lelkipásztorok teológiai képzését drasztikusan meg kell változtatni.
6. Az igehirdetésnek oktatónak és nem okoskodónak kell lennie.

Spener a döntő hangsúlyt Istennek a szívekben végzett munkájára helyezte. Luthernek megadott, hogy ismét felfedezze a kegyelemből, egyedül hit általi megigazulást. Ami akkor a reformáció kezdetén felszabadította az emberek lelkét, az hamarosan megváltozott. A hangsúly gyorsan a tan külső aspektusaira esett. Ez, a gyermekkeresztségről alkotott római tannal együtt, megkötést jelentett a későbbi lutheránusok számára. Ezzel szemben, Spener az újjászületés tanát tartotta fontosnak. A „*Pia Desideria*”-ról írva Martin Schmidt ezt mondja: „Minden az egyén újjászületését hangsúlyozza”.

Egy másik tekintély magáról Spenerről ír így: „Spener furcsa jellem volt: lelkes, mégis ugyanolyan nehézkes, mint azok az államegyházak, amelyeknek megújítását kereste. Természetre szelíd, de bátor is, ha elvei megvédéséről volt szó. Naív, ugyanakkor kénytelen volt elvállalni olyan politikai szerepet, melyet nem rá szabtak. Minden idők legnagyobb német protestáns vezető egyénisége”.

Spener halálakor, a pietizmus már erősen megalapozott Württembergben és Halleban. Növekedett Bertheldorfban és némi előrehaladást ért el Drezdában és Lipcsében. A munka sokkal szélesebb kiterjesztése fiatal kortársára, August Hermann Franckera maradt. Ő volt az, aki átvitte a gyakorlatba Spener legtöbb reformját. Elterjesztette a pietizmust Németország- és Skandinávia-szerte, Kelet-Európában (Oroszországban is), a Közel-Keleten, a Távol-Keleten és Észak-Amerikában.

Talán egy harmadik nagy befolyást is meg kellene itt említenünk. Spener keresztfia és Francke leghíresebb tanítványa volt Nikolaus Ludwig Von Zinzendorf gróf. Munkásságának gyümölcse a misszió hangsúlyozása, mely a morva egyházat fémjelzte.

II. A pietisták kritikája

a) *Az intézményes egyház iránti közömbösség.* Bővölködünk a pietistákat érő kritikában. Nem szűkölködünk az ide vonatkozó anyagban! Az őket érintő bírálatok között a legáltalánosabb az egyház intézményes formája iránti közömbösségük. A kritikusok szemében: túlságosan nagy hangsúlyt tettek a belső emberre. Bizonyos mértékig nem vettek tudomást az egyház rendjének és kormányzásának

külső szempontjairól. A világ előtt aszketikus életmódot folytattak. Színházba járás, kártyázás, tánc és szerencsejáték, mind ellenkezett felfogásukkal. Érdekes, hogy Abraham Kuiper is ellene volt ezek gyakorlásának. Ő abban tért el a pietistáktól, hogy a világtól való visszavonulást egyébként ellenezte. Hitte, hogy a kultúrát minden tekintetben alá kell vetni Krisztusnak. A pietistákat különben gyakran vádolják a „kultúra elhagyásával”. Kuiper elgondolásának ezt a vonását Herman Ridderbos „anti-pietistának” mondja. Ugyanakkor skrupulózusan igaza van. Azt mondja, hogy a református jellemvonásnak ez a része magában rejti a „világiasság és a szekularizmus veszélyét”.

Némely pietista vétkes azoknak kíméletlen bíráltságában, akik az övékétől eltérő véleményt képviseltek. Hangsúlyos a *nemely* szó. Amilyen mértékben vétkesek voltak ebben a pietisták, olyan mértékben valójában akadályozták azt a lelkiséget, amelyet erősíteni akartak. Egy másik bíráló arra a bizonyos lelkiségre, spiritualításra irányult, amelyet sokan középkori kegyességnek, pietas-nak tartottak. Talán a morvaországiakra volt ez mindenki másnál inkább jellemző. Például, nagy hangsúly esett a Megváltó fizikai sebeire és szenvedéseire. Sokan regresszív, visszafejlődő jellegű tulajdonítanak ennek. Ritschl a „modernitástól való visszavonulásnak” nevezte.

A pietista gondolkodásban természetesen az érzések, érzelmek kaptak hangsúlyt. Egy történész ezt a francia hitetlenség elleni pietista szembeszegülés kicsinyes megnyilvánulásának tartotta. Bromely még szigorúbb ítéletet mond ki: az egyéni lelki életre irányuló ilyen összpontosítás, szubjektívizmushoz vezetett. Ebből fakadt aztán Schleiermacher teológiájának szubjektívizmusa és emberközpontúsága. Ez következképpen a „liberális neo-protestantizmus megkülönböztető és állandó jelzőjévé” vált. A holland teológus, Klaas Runia még ennél is kegyetlenebb ítéletében. A pietizmust vádolja a Schleiermacher féle liberalizmus kialakulásáért – Bultmann, Tillich és Van Buren neo-liberalizmusáért.

Itt kell megemlítenünk a kiváló kálvinista teológus, B.B. Warfield kritikáját. Teljes szívvel hitt az életszentességben és a jó cselekedetek szükségességében. Ugyanakkor azt is hitte, hogy a pietista hangsúly nincs összhangban a kegyelem bibliai tanával. Bírálatait alátámasztandó, Warfield kritikusán végigveszi a *Heidelbergi Kátét*. Szigorú bírálatot illeti annak *élményszerűségét*. Annak „lelki haszonelvűségéről” ír, mely „meghatározza egész szemléletmódját”. Warfield úgy érzi, hogy az olvasó azt is gondolhatja, „Isten az ő javára létezik”. Röviden tehát, Warfield fájdalmasan pietistának találta a Heidelbergi Kátét. Egy másik presbiterianus teológus azt mondta, hogy a Káté „lelki göghöz és egoizmushoz” vezetett.

b) *Elkötelezettség a „maradiság” iránt*. Itt a tudományosságról és az intellektualizmusról van szó. Már láttuk, hogy Ritschl a „modernitástól való visszavonulással” vádolta a pietistákat. Mások „az értelemről való visszavonulással”. A vád tehát az, hogy a pietisták elhanyagolták, lenézték a vallásban az intellektuális elemeket.

Ezt történelmi tényekkel kifejezetten nehéz rekonstruálni. Kivéve, ha nem végzünk minősítést. Mondhatjuk azt, hogy a pietisták akkor elleneztek az intellektualizmust, amikor az a moralitás kárára volt.

Már láttuk, hogy a pietizmus néhány nagy református teológus tanításából nőtt ki. Ők kiváló intellektusok vol-

tak. Spener és Francke is teológiai doktorátust szerzett és koruk neves egyetemén tanultak. Spener sokban járult hozzá a hallei egyetem megalapításához. Franckéről az járja, hogy „korának egyik legbriliánsabb elméje” volt. Lipcsében és Halleban is volt professzor, és sok köszönhető neki a filológia tudományos tanulmányozása terén. Szakértője volt a görög és a keleti nyelveknek. A pietizmus kivételes módon hozzájárult a bibliai tudományokhoz. Itt meg kell említenünk J.A. Bengelt. Mélyreható kutatásokat végzett a Szentírás grammatikai és filológiai jellegzetességei terén. A pietizmus hozzájárult a teológiai szemináriumok alapításához. Olyan nagy eredményekkel segítette elő a teológiai fejlődést, melyek nem is mindig váltak a maga hasznára és előnyére. A XVIII. és XIX. század világi gondolkodására a pietizmus bámulatba ejtő hatást gyakorolt. Még Lessinget és Kantot sem hagyta érintetlenül. Egy tekintély kimutatta, miszerint a református skolaszticizmus is akkor virágzott, amikor a pietizmus hatással volt rá. Az egyháztörténelem diszciplinájában Gottfried Arnold nagy szerepet játszott, noha a legradikálisabb pietisták közé tartozott. Későbbi tudósok ide sorolják még Tholuckot, Karl Heimet és Adolf Schlattert.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a történészek megoszlanak pietizmus értékelésükben. Értékelésük természetesen függ saját nézőpontjuktól. Például van olyan történész, aki „progresszívnek, haladónak” nevezi a pietizmust. Szerinte az a modern világra tekintett előre. Más azt mondja, hogy Arndt „segítette előkészíteni az utat, nemcsak a pietizmushoz, hanem a felvilágosodáshoz is”. Mindenféleképpen volt kapcsolat a kettő között. Németországban a pietizmus megelőzte a felvilágosodást. Mindenesetre véleménykülönbség van a tudomány képviselői között. A felvilágosodás született a pietizmusból? Vagy annak ellenhatásaként jött létre? Van olyan tekintély, aki „vítás pontnak” tartja. Hozzáteszi, hogy egyébként „elragadó probléma”.

Mások azonban úgy látják a pietizmust, mint ami előképe vagy előfutára az ökumenikus mozgalomnak. Spenerre és Zinzendorfra gondolnak ebben a vonatkozásban. Zinzendorft neveztek az „ökumenizmus úttörőjének”. Ő alkalmazta elsőként a kifejezést, annak modern értelmében. Nemcsak Európában, hanem Észak-Amerikában is munkálkodott az egyházak egyesítésén. A szakértők ezt úgy látják, mint Zinzendorf idegenkedését az erős tanbeli kijelentésektől és hitvallásoktól. Felfogása kétségtelenül nagy hatást gyakorolt az Egyházak Világtanácsára (EVT) és a mai ökumenikus mozgalmakra.

1934-ben egy tudós tanulmányt írt a következő címmel: „Pietizmus, mint tényező a német nacionalizmus felemelkedésében”. Kritikusként ő nem látta a pietizmust maradinak.

c) *Tendencia a szeparatizmusra*. Heppe és Ritschl is felhívta a figyelmet Jean de Lobadie-ra (megh. 1674). Ő jezsuita volt, de hitre jutott Kálvin Institutio-jának olvasása folytán. Bírálta annak a református egyháznak intellektualizmusát és közömbösségét, amelyben ő maga is lelkipásztor lett, de nem vált ki az egyházból. Kirekesztették! Spener minden valószínűséggel befolyásolták de Lobadie írásai és elképzelései. Érdekes módon Spener „jezsuitának” bélyegezték! Mindenesetre az elmondható, hogy Spener nem értett egyet az egyházból való kiszakadással. Zinzendorf igen, ám meg kell figyelni az

okát! Nagy része volt az „Unitas Fractum” mozgalom megújításában, melyet a XV. század közepe táján alapítottak Husz János követői. Kemény üldözésnek voltak kitéve és 1671-ben Comenius halálával a teljes pusztulás fenyegette őket. Zinzendorf megújította a mozgalmat, és az ismét ható erővé vált. Ő azonban mint egyházat kívánta visszaállítani, amit az Angol Törvény be is jegyzett 1749-ben, mint „ősi Protestáns Episzkopális Egyházat”. Ezt a kiszakadást sok pietista kárhóztatta. Ők ehelyett az „ecclesiola in ecclesia”-t támogatták.

III. A pietisták gyakorolta hatás

Örvendetes, hogy a pietisták *elméleteit* bírálók közül sokan nagylelkűek voltak a pietista *gyakorlat* dicséretét illetően. Felismerték tetteik mennyiségét és minőségét is. Cselekedeteiket Spener az élő hit elengedhetetlen gyümölcseinek nevezte. Minden igaz teológiának meg kellene mutatkoznia gyakorlati és szociális vonatkozásokban. Hitte, hogy az újjászületés a világ társadalmi megjobbításának szolgálatára indította az embert.

a) *Szociális vonatkozások.* Az egyik tekintély kiemelkedő „szervezési találékonyságot” és „kulturális kreativitást” tulajdonít nekik. Azt mondja, hogy behatóan törődtek a szociál- és politikai-etikával. Eredményként számos intézmény, szervezet született meg. Csak Halleban egy árvaház és többféle iskola. Volt ott kórház és gyógyszertár, özvegyek háza és külmisziós székház. Könyvlerakat és nyomda. John Wesley 1738-ban látogatást tett Halleban. Abban az időben intézményeiket teljesen önkéntes adományokból tartották fenn. 650 gyermek lakott az árvaházban. 3000 gyermek tanult az iskolában. Ahol a pietizmus terjedt, gomba módjára nőttek az ilyen és hasonló intézmények. Angliában, Walesben és Amerikában az árvaházak kivétel nélkül Halle ihletésének köszönhetik eredetüket. George Müller elismerte, hogy rengeteget köszönhet Francke példájának. John Wesley a rabszolgaság eltörléséért harcolt. Klinikákat és hitel-intézeteket állított fel. Felemelte szavát a parlamenti képviselői helyek igazságtalan eloszlása és a vagyonfelhalmozás ellen. Némely írása kifejezetten haladó szociális nézeteket tartalmaz.

b) *Oktatás.* Már láttuk, hogy a pietizmus a református „szív-vallás” szellemi közegében született meg. Nézete szerint az egyháznak és az iskolának együtt kell járnia. Az embereknek olvasniuk kell Isten Igéjét – anyanyelvükön. Ezért szükség van az oktatásra. Iskolát alapítottak a szegény gyerekeknek. Gimnáziumokat hoztak létre, melyek sok diákot vonzottak a pietista körökön kívülről is. Az oktatás minősége ragadta meg őket. Híres volt Francke Latin iskolája. Tanítóképzőket is létesítettek. Sőt, buzgóságuk a „megfelelő” lelkipásztor képzésre teológiai szemináriumok létrehozásához vezetett. Legendás hírű a pietisták felelősség-hordozása a hallei egyetem iránt – csak úgy, mint általában a felsőoktatás tekintetében.

c) *Egyházi befolyás.* Különösen előnyös volt az egyház számára az imádság és a Biblia-tanulmányozás pietista hangsúlya. A keresztyén életnek ez a lelki táplálása az ortodox tan keretein belül történt. A biblikus ígéhirdetéshez való ragaszkodás hatásossá tette az Evangélium hirdetését. Vasárnapi iskolákat, bibliaiskolákat és imaházakat alapítottak.

Az imaalkalmak szorgalmazása hangsúlyozta az egyetemes papság nagy reformátori tanát. Elősegítette továbbá az egyházon belüli „presbiteri” funkciók megerősödését. A katekizmust olyan mértékben hangsúlyozták, mint a genfi reformáció kora óta senki sem. Az egyházfegyelmet kiterjesztették a hit fölött, belefoglalták az egyháztagok mindennapos életvezetését. Létrejött a vallásos irodalom, mely teljesen újdonság volt. Az európai protestantizmus azelőtt nem ismerte fel ennek a fontosságát. A református egyházakban szorgalmazták a családi áhítatokat és imaközösségeket – mint annak előtte soha. Az istentiszteleti alkalmakon Paulus Gerhard, Neander és Tersteegen dicséretein keresztül a keresztyén öröm került kifejezésre. Olyan valóságos lelki ébredések voltak tapasztalhatók, melyek a genfi reformáció óta nem. Röviden tehát a pietizmus új életet lehelt az egyházba – csak úgy, mint egy Harmincéves háború után kimerült nép életébe.

d) *Missziói törekvések.* Ahol csak a pietizmus megjelent, gyakorlati érdeklődést ébresztett a misszió iránt. A morvaországiak különösképpen ismertek lettek arról a készségükről, hogy a világba bárhová elmenjenek Krisztusért. „Ez nemes missziói előrelépést jelentett annak a tevékenységnek az irányába, melyet aztán soha nem veszített el.” A morvaországiak, misszionáriusokként, a legkeményebb helyekre mentek el. Arányait nézve ők küldték a legtöbb misszionáriust. A missziói törekvések központjává a hallei egyetem vált, és a missziói mezőt odaszánt életű munkásokkal látta el. Amikor a dániai IV. Frigyes király misszionáriusokat keresett indiai gyarmatára, Halleban talált rájuk.

Harminc év alatt a morvaországiak legalább tíz országban indítottak el missziói munkát. Egy történész felmérése szerint, a pietisták abban a kezdeti időszakban több eredményt értek el, mint az azelőtti protestáns mozgalmak együttesen. Másvalaki így nyilatkozott a morvaországiakról: „Egyetlen protestáns »test« sem volt ennyire tudatában missziói kötelezettségeinek”.

Amikor a pietisták átmentek Amerikába, gyorsan felállították a vörös indiánok közötti missziót. Egy egyháztörténész pedig a zsidók közötti missziójukról írt. Szerinte az egyház kezdeti ideje óta az volt az első komoly missziói törekvés a zsidók felé. Ez a munka a XVIII. század első felében kezdődött.

Ennek a missziói lendületnek hatásai más országokban is érződtek – és nagy befolyással bírtak. Egy skót férfiú Genfben kapott indítást, és felhangzott az isteni ébresztő trombita. Ez a skót Robert Haldane volt. A brit és amerikai „Nagy Ébredés” gyökerei is a pietizmusig mennek vissza. És mi van Közép-Ázsiával? A pietizmus volt nagy hatással a XIX. század egyik legkiemelkedőbb orosz ortodox misszionáriusára is. Makery Glucharetról van szó.

A pietista missziói buzgóság teljes történetét soha nem lehet megírni. Reménytelen vállalkozás volna. Egy szakértő a következőket írta: „Önfeláldozásuk, szeretetük és teljes odaszánásuk páratlan a misszió történetében.”

Befejezés

Midőn I. Károly király arcképét festették, a művész nem ábrázolta a király arcán lévő hibákat, foltokat. Amikor Cromwell Oliver arcképe készült, parancsba

adta: „Fess le, szemölcsökkel és bibircsókokkal együtt!” Ez „*A pietizmusról*” előadás is magán viseli „a szemölcsöket és bibircsókokat”. Nem voltak tökéletesek, ahogyan mi sem vagyunk azok. „A legjobb emberek is legfőbb emberek.”

A pietizmus soha nem vált szervezett mozgalommá. Soha nem valósult meg teljesen az egyházat megújítani kívánó reménysége. Mégis sok olyan vonása van, melyet javára írhatunk. Új életet lehelte egy olyan kimerült országba, melyet a háború elpusztított. Újból életképessé tette a német egyházat is. Az emberek közt végzett sok-

rétű szolgálata a szigorú kálvini teológia megelevenítése volt, melyben bölcsőjére talált. Felekezeti és politikai határokat lépett át, és minden embertípust megszólított. A történészek ítélete túlnyomórészt pozitív. Jelentős egyéniség írta a következőket: „A pietizmus éltető erővé vált a világtörténelemben”. Egy másik pedig hangsúlyozta a pietista elkötelezést a szent élet, a bibliai tudományok és a misszió iránt. Ezek nélkül – mondja ő – az egyház sokkal szegényebb lenne.

R.E.J. Rodgers

(Fordította: Rácsok Gabriella)

A magyar református egyház kegyessége*

(Tekintettel a kegyességi irányzatokra)

I.

Magyar református kegyességről, kegyességi irányzatokról van szó ezen a konferencián. Amikor kegyességről beszélünk, olyan magatartásformára gondolunk, mely a keresztyén hittel és étellel együtt jár. Nincs keresztyén ember kegyesség nélkül. Nem szükséges bővebben szólni arról, csak utalok rá, hogy az apostoli levelekben előforduló „*eüsebeia*” és „*asebeia*” szavak pontosan és egyértelműen fejezik ki, hogy mi is a tartalma e szónak: kegyesség = istenfélelem, – ha nincs kegyesség, akkor istentelenség van. Az apostoli levelek mindkét szót gyakran használják.

Azért tartom szükségesnek ezt bevezetésben elmondani, mert a kegyesség szó, és annak melléknévi formája, a kegyes szó – méginkább a latin *pietas* szónak magyarított melléknévi formája, a *pietista* szó nem egyértelmű érzelmi töltést hordoz. Ha valakit „*lepietistáznak*”, azzal nem dicsérni akarják őt. A kegyes szót is sokan így használják. Úgy járt ez a szó is, mint szinonimája, a jámbor szó, amiről néhai professzorom Erdős Károly mondogatta, hogy amióta megírta Arany János a Családi körben ezt a sort: „Csendesesen kérődzik, igen jámbor fajta...” – azóta megváltozott e szó jelentéstartalma. Miskolczi Csulyak István több mint 200 évvel Arany János előtt írta azt a reggeli éneket, amelyben máig énekeljük: „Atyafi szent szeretetet, Adj jámbor életet” (487.é.5.v.), de a jámbor szót ily módon már nem használjuk. A kegyesség, a kegyes szó sokszor elhangzik most köztünk, de azt a régi és bibliai értelemben vehetjük.

Bevezetésül még azt a kérdést is tegyük fel, hogy létezik-e ilyen: a magyar református egyház kegyessége? Egyrészt azt mondom erre, hogy létezik. Mivel megvan a saját kultúránk, történelmünk, tradícióink, így a kegyességünknek is megvannak sajátos megnyilvánulásai. Mint ahogy az első keresztyén gyülekezetekben is megvolt, és olykor nem kis gondot okozott a különböző kegyességeknek a judaista, prozelita, hellénista kegyességeknek az egymás mellett élése és egymásra hatása, így a Magyarországra vagy a Kárpát-medence magyar re-

formátus gyülekezeteibe látogató testvéreink felfigyelnek kegyességi sajátosságainkra. A 60-as évek vége felé többször meglátogattak falusi gyülekezetemben holland atyafiak. Valósággal megragadta őket egy húsvéti úrvacsorai istentiszteleten való részvétel. A legtöbb nyugati református – presbiteriánus – gyülekezetben lazítászámba megy az úrvacsoravétel, amikor az igehirdetésre figyelés után kis mozgalmasság van: kedélyesen adják tovább egymásnak a kenyeret tartalmazó tányérokat és a poharas tálcákat gyülekezeteikben. Nálunk pedig az igehirdetés után következik az istentisztelet komolyabbik része: a feketeruhás férfiak, majd az asszonyok kiállnak az úrasztala köré, és ott ünnepélyesen s a bűnbánat komolyságával – olykor komorságával – veszik magukhoz az úrvacsorai jegyeket. Az éneklés módjára is felfigyelnek, mint magyar református sajátosságra.

Másrészt a magyar reformátusok számára sincs más evangélium, csak amit az apostolok hirdettek, az evangélisták továbbadtak. A magyar reformátusok számára is csak hit által, kegyelemből van út az új életre, az üdvösségre. Mégis leírva láttam, és így emlékszem erre a megállapításra: a magyar mentalitáshoz nem illik a megtérés. Szabó Aladár hajdani gödöllői lelkipásztor írta le, hogy mint mindig, amikor Horthy Miklós Gödöllőn tartózkodott, részt vett egy bűnbánati istentiszteleten, ahol az alázatról volt szó. Az istentisztelet után azt mondta a kormányzó Szabó Aladárnak: „Nagytisztelétű úr, a magyar ember az Úr Isten előtt sem alázkodik meg!” A magyar embert is ugyanúgy szólítja meg az evangélium, és ugyanazt a magatartást várja tőle, mint bárki mástól. Nincs sterilizálható magyar református kegyesség. Az evangélium minden népnek szól, Isten minden népből igéje és Szentlelke által szólítja meg, hívja elő övét, és a hit szabálya minden népre egyformán érvényes.

A 16. században a német, majd a svájci reformáció néhány évtized alatt átforgatta a magyar népet és megújította hitében, gondolkodásában. Némely történész határozottan állítja, hogy a reformáció sokkal mélyebbre ért a magyar nép lelkében, és nagyobb volt átforgató hatása, mint a Szent István-i krisztianizáció a 11. században. Szellemi, lelki és nemzeti megújulásunkról bő mértékben maradtak ránk dokumentumok. Révész Imre a 17. századi puritánus mozgalmat ítéli úgy, mint az első magyar református ébredést. Így ír a 16. századi reformációról:

* Elhangzott Sárospatakon. 1998. június 30-án, a kegyességi konferencián, melyen a magyarországi, erdélyi, kárpátaljai, délvidéki református egyház meghívottai, és küldöttei vettek részt.

A reformációnak ez a nagy, külső hódítása nem járt együtt hasonló mértékű lelki, szellemi és erkölcsi megerősődéssel. A török megszállás és elnyomás kínjai közt vergődő magyar élet gyógyító balzsamként fogadta ugyan az Isten tiszta és teljes ígését, mint vigasztalást és mint reménységet; de ezer sebből vérezve odáig már nem jutott el, hogy az Ige átalakító hatalmának is alávesse magát s az egyházi és nemzeti élet egészen mélyről jövő megújulásával mutassa meg, hogy ebben a tekintetben is komolyan vette a reformációt. Háromnegyed század alatt még nem tudott kialakulni a magyar református egyházban igazi gyülekezeti élet. Öntudatos, hitvalló református keresztyénység jelei még a városok polgárságában is elég ritkák, a jogtalan jobbagyűlöletekből pedig éppen hiányoznak... önálló lelki és gyülekezeti életre tehát nem volt alkalmas a talaj. (A szatmárnémeti nemzeti zsinat... 8.o.)

A szervezett közösségi és nemzeti életre bizony nem volt alkalmas a sok nyomorúsággal terhes 16. század, de ezek ellenére vagy éppen ezek miatt a bűnbánatnak, a hitnek, Isten szabadító ereje és szeretete megtapasztalásának, tehát a kegyességnek nagyon szép bizonyosságai maradtak ránk. Gondoljunk a 16. századi magyar zsoldárookra, az énekeknek és éneklésnek a szerepére: az olvasni nem tudó tömegeknek az énekek, melyeket hamar megtanultak, többet jelentettek és egyéni kegyességi életüknek inkább voltak éltetői, mint a Szentírás, amit olvasni nem tudtak, és amihez a szegény tömegek nem is tudtak hozzájutni. Balassi Bálint, Szenczi Molnár Albert, Sztárai Mihály, Skaricza Máté énekeit újra énekeljük magyarországi énekeskönyvünkől. Ezek az énekek a személyes hitnek és a Szentháromság Isten ismeretéből táplálkozó bizalomnak és reménységnek a bizonyosságai. És nemcsak a 16. századi bibliafordítók, énekírók, prédikátorok, tehát a tanult, többnyire külhonban is tanult emberek kegyes élete volt példamutató, hanem a tanulatlan, névtelen emberek is megtanulták és vallották, hogy nemcsak kenyérrel él az ember, és nemcsak fegyverrel oltalmaz az Isten. A vizsolyi Biblia után Szenczi Molnár Albert, Misztótfalusi Kis Miklós már úgy jelentette meg a Biblia újabb kiadásait, hogy az énekeskönyvet a kottával ellátott zsoldárokat is egybekötötték a Bibliával. Mi mást mutat ez, mint azt, hogy nemcsak a templomi istentiszteleten, hanem az otthoni családi áhítatokon is bibliaolvasásban és éneklésben megmutatkozott kegyességük.

A reformáció százada a hitújításnak, a hitvallások megfogalmazásának és elfogadásának a százada volt. A maradiakkal, az egyházi tradícióhoz, tantételekhez és ceremóniákhoz ragaszkodókkal vitáztak az újítók, a reformerek, a reformátorok. Ebből egyházszakadás lett és elindult a maga útjára a reformált egyház.

II.

A 17. században a protestantizmuson belül támadt és indult el egy megújulási mozgalom, a puritanizmus. Ennek előállítására és aktivítására azért szükséges odafigyelnünk, és azért kívánok részletesebben foglalkozni ezzel, mert ekkor kezdődött az a típusú kegyességi vita és harc, mely a magyar református egyházon belül foly-

tatta küzdelmeit, és prototípusa volt annak a kegyességi küzdelemnek, mely az idők folyamán meg-megújult és mindmáig tart.

Az akkori hazai állapotokra rányomta bélyegét a három részre szakadt ország bizonytalansága, a török hódoltság sokféle nyomorúsága. Voltak ugyan mindig külföldet megjárt, ott szellemiekben is feltöltelező lelkipásztorok, de az átlagos lelkipásztori műveltség és a lelki élet nagyon alacsony volt. Sok esetben lelki téren is rossz példát adtak a gyülekezeteknek. Ugyanakkor elindult az ellenreformáció. Pázmány az ellenreformáció fegyvertárának minden eszközt bevetette a papok, a nép rekatolizációjának érdekében. A hitviták a képzettebb lelkipásztorok minden energiáját lefoglalták, ezért a gyülekezet pásztorálására nem maradt elég idő, és általánossá lett a hitéletben és erkölcsi életben a hanyatlás. A puritanizmus első számú teológusa, Angliából Hollandiába kényszerült Amesius fejtegeti, hogy ne csak az érdekelje a lelkipásztorokat, hogy egyik vagy másik téves, eretnek tanítást hogyan lehet szabályszerűen megcáfolni, a folytonos polemizálásban a hívek megcsömörlenek, a szellem fegyverei kicsorbulnak, – hanem annak kellene lennie fő gondjuknak, hogy miként lehet a gyötördő és kétségbeesett lelkiismereteket megnyugtani, megvigasztalni, a megítélés súlya alatt is a bűnbocsánat reménységével és bizonyosságával eltölteni. Ha erre képeznénk ki a lelkészeket, írja Amesius, „jó reménységünk lehetne afelől, hogy mind pásztoraink, mind egyházaink jobban az Isten és a Krisztus szíve szerint valók lennének, mint mostanság”. – „Jó szabó, jó csordás lehet az is, aki nem jó ember. De aki nem jó ember, sőt még ennél is nem több valamivel, abból sohasem lesz jó lelkipásztor” (Medulla theologia, id. Révész I. A szatmárnémeti nemzeti zsinat..., 13.o.) Medgyesi Pál olvasta, ismerte Amesius vélekedését, és maga is mondja és vallja, hogy „a lelkek legnagyobb veszedelme nem a más hit, hanem a hitetlenség, nem Róma hanem a Sátán, nem a teológiai tájékozatlanság, hanem a zsidbadt szendergés, az elvakult önigazság a tisztátalan közöny” (Révész I. i.m.19.).

A puritanizmussal a magyar diákok Angliában és Hollandiában ismerkedtek meg. Tolnai Dali János ott is, aztán itthon is vezéregyénisége lett ennek a megújulási mozgalomnak. A 17. század elején néhány magyar teológustársával Londonban szövegezik meg és írják alá mozgalmuk alapokmányát, a „covenant”-ot, a szövetséget. „Angliában nagyságos dolgokat cselekedett az mi undok és bűnös lelkünkkel olyannyira, hogy esmérni az ő dicsőségére kívánjuk és egymás előtt vallástétellel megerősítjük” – olvasható ebben az alapokmányban. Megfogadják azt, hogy vigyázni fognak egymás lelki üdvösségére, intik, feddik, építik egymást és állhatatosan imádkoznak egymásért. Nemcsak egymás iránt fogadtak felelősséget, hanem arra is elkötelezték magukat, hogy hazajöve az egyházuk újjászületéséért és élő hitvalló gyülekezetek alapításáért munkálkodnak. Angliában először csúfolkodó célzattal kapták e mozgalom elindítóit a puritan nevet, de aztán tudatosan vállalták a bibliai puritas-t, az egyéni és közösségi életnek tisztaságát, elmélyült hitéletet és a közértelem felé fordított szolgálatot.

Hogy Tolnai társaival mi lett, nem tudjuk, de ő hazajöve ifjúi és természetéből következő hevességgel

kezdte el újító munkáját. Mint abaúji esperesnek és sárospataki tanárnak volt alkalmá és lehetősége külföldről hozott elveit kifejteni sőt az ottani gyakorlatot itt is megvalósítani. Újításai azonban nagy ellenszenvet váltottak ki. Ennek bizonyítására idézem Veréczy Ferenc sárospataki lelkésznek 1656. február 20-án kelt, Lórántffy Zsuzsannához írt levelét:

Kegyelmes asszonyom, szomorúan írhatom nagyságodnak, itt kinn az ecclesiái régi és istenes rendtartásokat némely nyughatatlan elméjű atyánkfiai igen megkezdték zavarni. Azt állítják többi között, hogy a szent keresztséget soha és sehol egybűt nem kell és nem is szabados kiszolgáltatni, hanem csak közönséges helyen, ahol az egész gyülekezet jelen vagyon; jobb is megkereszteletlen meghalni az gyermeknek, hogysem csak egynéhány ember előtt, háznál s kiváltképpen éjjel megkeresztelni; oka ez: mert ha a gyökér szent, az ágak is szentek, ahonnet az jó ki, hogy a keresztség igen könnyen elmúlható dolog etc. Azt állítják, hogy az egy vasárnapnál több innepet nem kell üllenünk az ecclesiában, mert a karácson, húsvét, pünkösd csak merő babona, és csak a papok kötötték a községnek nyakára, jobb volna akkor kapálni, kaszálni, etc. Az régi tanítók porban takarták volt az igazságot, elvetemedett fattyak, rosszak, bolondok voltak, csak vesztegették a községet. Ilyen méltatlan szidalommal illetik szegény jámbor eleinket, kiktől mi, s ezek a jámborok az igaz tudományt tanulnak... Nagyságodat alázatosan kérem, legyen azon, hogy a mi kegyelmes urunk minden istenes utakon mentül hamarabb ezt a teméntelen, de igen veszedelmes tüzet oltassa meg... Csak az Isten tudja kegyelmes asszonyom, még ebből mi jó ki, ha idején eleit nem veszi nagyságtok...

Bár Tolnaival, Medgyesivel, aki a fejedelem udvari papja is volt, egyetértett Lórántffy Zsuzsanna és Rákóczi György is, mégis az egyházi vezetőkkel való harcukban alul maradtak a puritán újítók. Miskolczi Csulyak István tiszáninneri szuperintendens, Geleji Katona István gyulafehérvári püspök erősebbnek bizonyultak náluk. Nemcsak teológiai, hanem hatalmi harccá vált köztük a „kegyességi vita”, hisz Tolnai különösen szorgalmazta a presbitériumok felállítását, mégpedig továbbment a dunántúli Kanizsai Pálffy Jánoson azzal a nem kis lépéssel, hogy jobbágyokat is be akart ültetni a presbiteri székbe, akiknek eddig itthon semmi beleszólásuk nem lehetett a köz dolgába. (Angliában, Hollandiában más volt a társadalmi helyzet, mint itt.) Mindkét Rákóczi György Gelejiéket pártfogolta, hisz éppen akkor érkezett hír az angliai demokratikus királyellenes mozgalmakról.

A zsinat Tolnait ilyen reverzálisokra kötelezte:

I. Semmi újítást ne indítson, se az olyanokkal ne conversálódjék, tanácskozzék, akik abban igyekeznek, az ekklézsiát fel akarják zúrni zavarni, egyenlenséget szerezni, akármiféle új rendelkezést, énekléseket az előttiéknél elhagyásával és megvetésével nem kezd, s az kik meg akarnak vetni ezt: egyet nem ért.

II. A templombéli könyörgésekben is az ott való módot követi és egyéb mindenféle ceremóniákat és isteni szolgálatokat.

III. Az ekklézsiában mind lelki és testi botránkozások nélkül viseli magát és él, nem járván maga elméjén és indulatján, és generális szinódus tetszése, javalása és püspök úr tetszése, engedelme nélkül abban az ekklézsiában semmi oly idegen nemzet rendtartásait, akármilyen legyen az, be nem hozza, azt nem is követi, sem nem terjeszti, hitegeti csak közönséges beszédében is az emberek közt, annál inkább tanításban. (Sp. Füzetek, 1862. 541.o.).

Gelejiék az egyház egységét féltették és igyekeztek megtartani. Miskolczi Csulyak István így fogalmazott és intett erre a veszélyre: „a magyar egyházakban a reformáció ideje óta egyesegy egyházi rend volt, holott is a kölcsönös függés a szuperintendensek s széniorokban összpontosult”, s ha ezt most fölborítják „kettős egyházi rend” lesz, az pedig „a keresztyén szeretet kötelének” elszakadásával fog járnai (id. Révész I. i.m. 28.o.).

Az 1646-os szatmárnémeti nemzeti zsinat megalkotta az „egyházi törvénykönyvet, az ún. Geleji kánonokat, melyek rögzítették a magyar református egyház alkotmányát, szervezetének, igazgatásának azokat a formáit, melyek száz éves múltra tekintettek vissza. Erdélynek, Tiszántúlnak ezek a határozatok lettek a 19. század második feléig a törvénykönyve. Révész Imre írja, hogy e zsinatnak nem az volt a történelmi jelentősége, amit az létrehozott, hanem ami azt létrehozta; nem a tanácskozás eredményei a nevezetes mozzanatai, hanem az a mozgalom, amely ennek a zsinatnak összehívását szükségessé tette, „amelyet ez a zsinat a hivatalos tekintély és a százados hagyomány egész súlyával el akart fojtani, – de áthatolhatatlan gátakat emelni eléje nem tudott, sőt nem is mert”.

Olykor egy-egy szellemi mozgalom, akár az egyházban vagy azon kívül, annak képviselői személyes tulajdonságai miatt lesz sikeres vagy dől dugába. Tolnai Dali János nem volt szerencsés típus, sem diplomatikus sem udvarias. Törekvései megvalósításában nem ismert semmiféle megértést és kíméletet; a gyöngédség és testvéri szeretet, az alázat és önbírálat messze volt tőle. Tanítványai és lelkészársai iránt egyaránt itélkező volt. Heves kitérősei a megtérni nem akarók iránt prédikációiban sokakat elidegenítettek tőle. Könnyen állt neki, hogy így titulálja az általa megtérteletleneknek minősítetteket: fattyak, oktalan állatok, barmok, ebek, disznók. Inkább civakodott mint vitatkozott. Szombathi János, a következő században élt pataki tanár így vélekedett róla: „kegyes, buzgó, a tiszta keresztyénséget valló férfiú volt. De... önmagát szerfelett sokra, mást pedig kevésre becsült; újítani vagy ha inkább akarod, javítani vágyakozó, a cselekvés módjában pedig eszélytelen és vakmerő volt, miből lett az, hogy a gyógyszer, amelyet alkalmazott, gyakran magánál a betegségnél veszélyesebb volt” (id. Révész i.m. 17.o.).

Az egyháziak és a világiak közül sokan – ez utóbbiaknak a puritanizmus nagyobb befolyást akart adni az egyházban, mint eddig volt – rokonszenveztek a puritánus eszmékkel. Lórántffy Zsuzsanna jószágkormányzója mondta úrnőjének, a szatmárnémeti zsinat küszöbén: „nem látok bizony semmi ellenkezőt, hogy tanított volna Tolnai János Calvinus János vallásával az kik felperesei voltak, azok bírái is. Így kegyelmes asszonyom, sokakat mi közülünk is kivethetnének az ecclesiából” (Révész I. i.m.).

A 17. század második felében a Rákóczi család hanyatlása Sárospatak hanyatlását, majd a kollégium elűzését eredményezte. Innen Váradra tevődik át a puritanizmus ügyének képviselője (a Debrecenből odakerült Ujfalvi Imre volt a puritán eszmék vezéralakja). Majd Várad eleste után (1660) Debrecenbe megy át onnan Martonfalvi Tóth György. Nemcsak a kollégiumra, hanem az egész városra nagy hatással volt munkálkodása. Makkai Sándor írja róla: „Martonfalvi volt a legkövetkezetesebb magyar amesianus, egész teológiáját Amesiusra építette fel, s az ő tekintélye s szellemi fölénye adott a kor magyar református teológiai gondolkodásának puritán jelleget” (id. Tóth Béla, RE 1974. 273.o.). De nemcsak a teológiai gondolkodást, hanem az egész város magatartását, erkölcsi tartását megszabta. Később a presbitériumok megszervezésével a politikai viszonyokban is egészen új irányzat és módszer alakult ki.

Bár a szatmárnémeti zsinat szigorú ítélete után még a puritánus név használatát is megtiltották, a puritánus eszmék beivódtak a magyar református kegyességbe és erkölcsi iránymutatóvá lettek a társadalmi életben a későbbi századokban a puritán biblikus követelmények. Ennek bizonyossága az, ahogyan Ravasz László ír a puritanizmusról, kiszűrve abból a korhoz kötöttet, az emberit, és idealizálva az eszmét és költői szárnyalással fogalmazva meg azt:

Azt hiszem, hogy ezt az egy „izmust” még elbírnjuk a többivel. Ezért nem próbálók magyar kifejezést faragni a puritanizmus helyett, mert a történelem verte számunkra ezt a szót, s századok emléke tapadt hozzá. Életstílust jelent a tiszta keresztyénység alapján úgy, amint az a kálvinizmusban jelentkezett. Alapgondolata, hogy az ember eszköz Isten kezében; akkor tölti be hivatását, ha egyedül Isten dicsőségét szolgálja. E gondolatban benne van az elhivatottság öntudata, benne van a szerszám alázatossága és engedelmissége, benne van az a bizonyosság, hogy aki kezében tart, az velünk győzni fog. E zárt lelkületből ki van rekeszve minden könnyelműség, minden bizonytalanság, cinikus vagy szkeptikus világfelfogás. A puritanizmus tehát elsősorban lelkület, s mint ilyen az örökkévalósággal szemben való tájékozódás eredménye. (Új Magyarország, 1932/33, 73.o.)

III.

A pietizmusról már elhangzott egy előadás. Itt csupán néhány magyarországi vonatkozására kívánok rámutatni, mint ami különböző hullámokban elérte a magyar református egyházat és különböző mértékben és indulatokat keltve hatással volt a magyar református kegyességre.

A pietizmust is, mint a puritanizmust a megmerevedés vagy elvilágiasodás hozta létre. Amazt az ortodoxia, emezt a racionalizmus. A puritanizmusnak a háttére Svájc és a kálvini teológia volt, a pietizmusé Németország és Luther tanítása, lelkisége. A puritanizmus az erkölcsi megújulást és megtisztulást hangsúlyozta, a pietizmus a lelki átforgulást, megtérést, a személyes üdvösség érdekében.

A különböző kegyességi irányokat nem is lehet mindig élesen elválasztani egymástól. Magyarországon

szinte „összeért” ez a két mozgalom, mely a gyülekezeti életet kívánta megújítani és ébreszteni. Vannak, akik Medgyesi Pált, Tolnai Dali János harcostársát már a pietizmus képviselőjének tartják. A Bayly-féle Praxis Pietatis Medgyesi ihletett fordításában sokat forgatott és újra és újra kiadott könyv lett a lelki megelevenedés és hitépítés szolgálatában.

Medgyesi mint prédikátor az evangélizációs, ébresztő típusú igehirdetés legkorábbi képviselője volt Magyarországon, ill. Erdélyben. Evangélizációs körutakon sorra látogatta a nagyobb gyülekezeteket és ébresztgette a lelkeket, és hirdette az evangélium központi üzenetét akkor, amikor a két ellenség szorongatta magyar reformátusoknak semmi más nem adhatott reménységet.

A tulajdonképpen, a 18. századi pietizmus Halléből jutott el Magyarországra az ott tanuló, onnan hatásokat nyelő, elsősorban evangélikus diákok és lelkészek által. Magyarországon először a felvidéki német nyelvű városokban és gyülekezetekben voltak képviselői, Erdélyben pedig Nagyszében volt a pietizmus központja. Ez az új, lelki megújulást sürgető és hirdető irányzat is vitákat, sőt zsinati kárhóztató ítéleteket váltott ki, de ugyanakkor mindenfelé rokonszenvezőket és híveket is szerzett magának.

A 19. és 20. század lelki megújulást munkáló áramlatok lelki rokonai és leszármazottjai a 18. századi Halléből elindult pietizmusnak. Az elvilágiasodás és közömbösség által elevenséget és hitet veszített gyülekezetekben nem akart mást, mint újra a Bibliát tenni nemcsak a templomi alkalmakon a fő helyre (az onnan soha nem hiányzott), hanem a családi otthonokban is. És nemcsak bibliaismeretet akart adni, hanem Isten igéje szerinti életre igyekezett megeleveníteni a csak névleges keresztyéneket.

A pietizmus megelevenítő hatása ismert: a konfirmáció meghonosodásától kezdve az éneklés megújításán át a diakóniai-szociális munkák intézményesítéséig gazdagította Európa-szerre az egyházak-gyülekezetek életét. Ismertek azok a hibái is, melyek miatt feszültségek keletkeztek és keletkeznek a pietizmus által létrehozott kisebb-nagyobb csoportok munkálkodása miatt a történelmi egyházakban. Ilyenkor olyan magatartásra hajlanak, melyek a szektákat jellemzik. Vasady Béla 10 pontban foglalja össze azokat a szektás vonásokat, melyek jellemzők a nálunk is ismert szektákra vagy egy egyházon belüli szektás magatartásra. Felsorolom ezeket a pontokat:

1. Elégedetlenség és kritika a történelmi egyházakkal szemben.
2. Rajongó vallásosság, mely nem a megszentelődésre, hanem inkább a lelki értelemben vett önkielésre irányul.
3. Kizárólagosság (csak ők a szentek gyülekezete).
4. Alázat hiánya: farizeusi önelégültség (kegyes gög).
5. Beérkezett, fejlődésképtelenség (perfekcionizmus).
6. Törvényeskedés.
7. Dualisztikus gondolkodás: Isten országa és a világ elkülönítése, világiaktól elfordulás.
8. Történetietlenség.
9. Kultúrelenesség; egyoldalú kultúrpresszimizmus.
10. Nemzetietlenség; melegágya minden nemzetközi, kozmopolita áramlatnak.

Ezek közül a szektás vonások közül több-kevesebb fellelhető a történelmi egyházakban megjelenő pietista

gondolkodásban és magatartásformákban is. Mint ahogy fellelhető volt ezek jórésze vagy mindegyike az első századi keresztyén gyülekezetek kegyességében. Nem lenne nehéz olyan textusokat összegyűjteni az apostoli levelekből, melyek ezek bizonyítékai.

Nem kell bizonygatni azt, hogy az első keresztyén gyülekezetek kegyességének palettája sokkal színesebb volt, mint a miénk, a magyar református kegyességé. Nincs olyan kegyességi irány, amelybe beleférne Isten kijelentett ismeretének és szeretetének teljessége. A karizmáknak, Isten kegyelmi ajándékainak tárháza gazdagabb, minthogy egy felekezetet, gyülekezetet, közösség birtokolhatná azt. Az egyháztörténet során a megújulási vágy és a lelki megelevenedés mindig is felkavarta a lelki alvásnak vagy közömbösségnek állóvizét. A karizma rangsorolása és a kegyességi irányzatok versengése azonban az emberi hiúságnak és dicsekedésnek a kinövéséi és nem Isten dicsőségét szolgálják. A „mindenütt ugyanazt az Istent imádjuk” álökumenikus megnyilatkozás a tudatlanságnak és közömbösségnek a hitvallása. Az egyes kegyességi irányok legyenek készek a nekik adott hitismeretekkel és kegyelmi ajándékokkal szolgálni egymásnak, és legyenek készek arra, hogy az Igéből fakadó jobbra tanítás érdekében nyitottak legyenek egymás iránt.

Végezetül hadd mutassak rá a magyar református kegyességre arra a szép példájára, mely Szikszai György Keresztyéni tanítások és imádságok című könyvében van előtűnt, mely első kiadásától, 1786-tól kezdve mindmáig nemzedékek kegyességét ébresztette és meghatározta. Ravasz László írja róla: „Mély, gazdag vallásosság, igazi evangéliumi erő, bámulatosan népszerű, tözsgyökeresen magyar előadás jellemzik... imádságaik és elmélkedéseit, amelyek a Biblia és a zsoltáros könyv után a magyar nép lelki épületének legfőbb forrása valának, s igazán kálvinista helyeken azok még ma is” (Homiletika, 236–237.o.). A teljes Írásból táplálkozó, trinitárius megalapozású kegyessége a racionalizmus és liberalizmus kiszikkadt évszázadában, a 19. században frissítő és termékenyítő folyóvízként éltetett és a sokféle kegyességi hatást megért 20. században is iránymutató maradt.

Biblia, énekeskönyv, imakönyvek, – ezek a könyvek táplálták a magyar református kegyességet. Az énekek közül is a zsoltárok voltak azok, melyek mindig is ott voltak gyülekezeteink repertoárjában. A Szentírás, Isten igéje mindig is megkülönböztetett helyen volt a magyar református népünk tudatában és használatában. Az Ige

áldott magja olykor az ortodoxia kiszikkadt talajába vagy a racionalizmus kökemény területére hullt, de Isten éltető Szentlelke kisarjasztotta az elvetett magot és gyümölcsöt termet az.

Kálvin írja Institúciója első kiadásának előszavában I. Ferenc császárhoz: „Bizonyos alapvető oktatást akartam nyújtani, hogy abból mindenki megtanulhassa az igazi kegyességet”. Az igazi kegyességet pedig egyedül Isten igéje támasztja, élteti és irányítja. Kálvin írja:

A hitnek az Igéhez való viszonya örök, és éppúgy nem lehet tőle elszakítani, mint a sugarakat a Naptól, amelytől erednek. Ezért ha a hit a legkisebb mértékben is eltér attól a céltől, amelyre irányulnia kell, nem tartja meg saját természetét, hanem bizonytalan hiszékenységévé, az elme ingatag tévelygésévé válik. Az Ige az egyetlen alap, amelyre támaszkodik, és amely fenntartja, amelytől ha eltér megromlik. Töröld el hát az Igét, és semmi sem marad a hitből. Maga az Ige, bárhol is jusson hozzánk tükör gyanánt szolgál, amelyben a hit Istent szemlélteti” (Inst. III., 2.6).

Amikor erre az előadásra készültem, a Róm 14–15. fejezeteket olvastam naponként; bizonytalán az ittlevők közül is többen olvasták ezeket a napi igéket. E két fejezet néhány mondatának idézésével fejezem be előadásomat és ezt tartjuk szem előtt véleménynyilvánításainkban vagy vitáinkban:

„A hitben erőtelent fogadjátok be, de ne azért, hogy nézeteit bírálgassátok. Az egyik azt hiszi, hogy mindent ehett, az erőtelen pedig zöldségféléket eszik. Aki eszik, ne vesse meg azt, aki nem eszik, aki pedig nem eszik, ne ítélje meg azt, aki eszik, hiszen az Isten befogadta őt. Ki vagy te, hogy a más szolgálója felett ítélkezel? Ez az egyik napot különbnek tartja a másik napnál, az pedig egyformának tart minden napot; mindegyik legyen bizonyos a maga meggyőződésében. Többé tehát ne ítélkezzünk egymás felett, hanem inkább azt tartsátok jónak, hogy testvéreteknek ne okozzatok megütközést vagy elbotlást. A türelem és vigasztalás Istene pedig adja meg nektek, hogy kölcsönös egyetértés legyen közöttetek Jézus Krisztus akarata szerint, hogy egy szívvel, egy szájjal dicsőítsétek a mi Urunk Jézus Krisztus Istent és Atyját” (Róma 14,1–5.13; 15,5–7).

Dr. Benke György
(Sárospatak)

Iszonyú ontológia

Megjegyzések a pokolról és a mindenek helyreállításáról szóló keresztyén tanításhoz.

(Hellmut Gollwitzer 65. születésnapjára)

„Az örök kárhozat eszméjének hatalmas szociológiai jelentősége van. Ennek az eszmének a segítségével embertömegeket kormányoztak, és a legbarbárabb és legbűnösebb ösztönöket tartották sakkban...”

A pokol úgy létezik, mint emberi tapasztalás, mint emberi út. Iszonyú azonban a pokol minden ontológiája”.

(Berdjajew: *Selbsterkenntnis. Versuch einer philosophischen Autobiografie*, 1953, 78.k.)

„Az apokatastasis elfogadása legmélyebb alapjának azonban az tűnik számomra, hogy minden keresztyén tudatában kell legyen, hogy a bűnt hozta a világba, és így az egész emberiség a bűnhöz van láncolva. Lelkén kell, hogy hordozza tehát az egész emberiség bűnét. Nem képzelhető el az

ember semmilyen megigazolása és megszentelődése, ha nem lehet annak tudatában, hogy Isten vele együtt mind azokat is, akiknek bűnében részes, magához vonhatja. Ugyanakkor e téren csak a reménység szólalhat meg, rendszerbe nem foglalható semmi.”

(D. Bonhoeffer: *Sanctorum communio*, ThB 3, 1960³, 216.)

I. A probléma

A keresztyén hit igazságait minden kornak újra fel kell fedeznie és el kell nyernie, hogy éppen az által maradjon kapcsolatban mindazokkal, akik előtte éltek és hittek. Az újra elnyerés azonban sok esetben egyet jelent a régi korrigálásával, vagy éppen elvetésével, egy jobb, mélyebb, az Örömműzenet szellemének inkább megfelelő új szempont vagy felismerés kedvéért.

A szociálpszichológia és a keresztyénség kiélezett szociális érzékenységének korában ez azzal a konzekvenciával jár, hogy azokat a keresztyén dogmákat is elfogulatlanul egyfajta „re-examining” alá kell vonnunk, amelyek archetipikus karakterük folytán különösen is mélyen ágyazódtak be az általános keresztyén és egyházi gondolkodásba és köztudatba, s éppen ezért rendkívül keményen állnak ellen minden revízióknak, még akkor is, ha erre „jó okok” szolgáltatnak alapot.

A közismert keresztyén pokol-dogma (szociál-pszichológiai tekintve) kétségkívül olyan doktrína, amely igen nagy affinitást mutat az általános emberi agresszivitáshoz, amely abban éri el csúcspontját, és kölcsönzi magának az isteni dignitás hazug látszatát, hogy magát a könyörtelen isteni „igazságosság” következményeként értelmezi, és ilyenként proklamálja. Figyelmen kívül hagyja azt a feltétel nélküli szolidaritást, amely félreismerhetetlen jele az evangéliumnak (azaz a földi Jézus beszédének és cselekvésének), és feladja a „mindenkire” tekintő reménységet, amely nélkül pedig a legkorrektebb hit és a legbensőségebb szeretet is tárgy nélkülivé válik.

A következőkben, Nikolai Berdjajew (szül.: 1874. márciusában) születésének századik évfordulója alkalmából arra teszünk kísérletet, hogy exegetikai, dogmatörténeti és szisztematikai-dogmatikai szempontból szemügyre vegyük azt az egyház egész történetén végig húzódó vonalat, amelynek képviselői protestáltak „a pokol keresztyén ontológiája” ellen, s amely álláspont szenvedélyessége és teológiai jogosultsága iránt ma, sok tényező hatására bizonyára nagyobb megértést vagyunk képesek tanúsítani, mint arra az előttünk járó generációknak lehetőségük volt.

II. Nikolai Berdjajew

Aligha van kérdés, amely jobban izgatta és foglalkoztatta volna az elmúlt két évezred filozófusait és teológusait, mint a „gonosz eredetének” problémája. Súlyával és jelentőségével csak az a másik vetekszik, amely az emberi élet, valamint azzal együtt a világ és története értelmét és célját vizsgálja.

Azok közé a kifürkészhetetlen problémák közé, amelyek ebből a dolgok értelmét kereső vizsgálódásból adódnak, a keresztyén teológusok esetében kezdettől

fogva beletartozott a nem hívők „örök” sorsa felőli kérdés. Hogy mindnyájuk osztályrésze a pokolbeli kárhozott és a szörnyű kínok örök szenvedése, az kezdettől fogva csak az egyik volt a lehetséges válaszok közül.

Az egyháztörténet során egymással párhuzamosan három fő elgondolás alakult ki a nemhívők végidőbeli sorsát illetően:

1.) Az a vélekedés, hogy a világ- és üdvörténet végén egy vég nélküli dualizmus jön létre, egyik oldalon Istennel és az üdvözültekkel, a másikon az ördöggel és a kárhozott lényekkel, s hogy ez a dualizmus mindörökké szóló érvényű lesz. Ez a felfogás az egész középkorban, sőt, az újkorban is alapvetően meghatározta a keresztyén gondolkodást és prédikálást.

2.) Az Isten és az ördög, az üdvözültek és a kárhozottak örök dualizmusának felfogása mellé már az ógyház idején járult egy második, amely az örök ítélet és szenvedés embertelen szigorát azzal kívánta enyhíteni, hogy elvetette a dualizmus lehetőségét, és azt vallotta, hogy az istentelenek egzisztenciája meg fog semmisülni. A teológiai szaknyelv ezt a nézetet az „annihiláció” tanának is nevezi: az istentelenek eltűnése a semmiben.

3.) E két tanhoz csatlakozott végül a harmadik, amelynek leírása és megértése mostani fáradozásunk célja: az úgynevezett *apokatastasis tón pantón*, restitutio omnium, mindenek végső helyreállításának, vagy a végső kiengesztelésnek a tanítása. Nevezik „eszkatológiai univerzalizmusnak” is, mert azzal számol, hogy az üdvörténet végén Isten minden embert bevon megváltó kegyelmének hatókörébe.

A mindenek helyreállítása gondolatának egyik legnagyobb „apostola” volt az 1948-ban elhunyt orosz vallásfilozófus, Nikolai Berdjajew, aki mélyértelmű tételével: „Az ember gyógyíthatatlanul vallásos lény”, egyetlen mondatba több igazságot sűrített, mint amennyit a szekularizáció és az „Isten-halott” eszme megannyi propagandistája könyveinek százaiban találhatunk.

Az ortodox egyház hivatalos hitvallásával szemben végsőkig elszántan hangoztatta: „Lelkünk minden erejével azon kell fáradoznunk, hogy mindenki üdvözljön. Mindannyiónknak együtt, nem pedig egyenként kell üdvözlönnünk”.¹ A Krisztus-eseménynek számára személyek feletti, kozmikus hordereje van: „Amint egyetlen csepp vér, amelyet Krisztus a Golgotán kiontott, a földre hullt, a föld újjá lett. Ezt azonban csak akkor látjuk, ha nem érzéki szemünkkel, és ennek következtében felfogóképességünk korlátai közül nézzük. Krisztus megjelenésével azonnal mássá lett a világ és az ember egész léte, és megjelent az új teremtés”.²

Az örök kárhozatról szóló keresztyén tanítás létrejöttét Berdjajew pszichológiailag magyarázza: „A legcsekélyebb mértékben sem kételkedem benne, hogy az örök pokolról szóló tanításban szadista ösztönök öltöttek formát”.³ „A pokol úgy létezik, mint emberi tapasztalás, mint emberi út. Iszonyú azonban a pokol minden ontológiája”.⁴

Berdjajew minden tradicionális pokol-dogma elleni oppozíciója végső soron a vallásosság mindenfajta jurisztikus értelmezésének elvetésében gyökerezik. Ezzel ki nem mondottan szembefordul Tertullianussal, Augustinussal és Lutherrel is, akiknek teológiai rendszerében a „justificatio” jogi terminusa döntő szerepet játszik. Ortodox gondolkodóként ebben jellegzetesen nyu-

gati, latin örökséget lát: „Ha az egyház korábban hasznosíthatta is a pokol dogmáját, úgy ma az, mint szadisztikus eszme, csak taszít az egyháztól, és akadály a egyházhoz való visszatérésnek. Egy jurisztikus egyház nem illik a ma emberéhez, ehhez az ember túlságosan világivá lett. A jurisztikus vonások Cézártól származnak, s Cézár kiválóan értette a módját, hogy azok révén félelemben tartsa az embereket. Az én vallásos érzésem és tudatom számára azonban elfogadhatatlanok a keresztyénségnek azok az elemei, amelyeknek jogi, fenyegető karakterük van, s amelyek a pokollal akarnak rémiszteni”.⁵

Origenest úgy méltatja, mint az Egyháznak azt a tanítóját, aki mentes volt ettől a „szadista vonástól”.⁶ Berdjajew egészen odáig megy, hogy éles határvonalat húz a Hegyi Beszéd és a példázatok Jézusa között. „Krisztus egész tanítását átjárja a szeretet, az irgalmaság, a megbocsátás, a végtelen emberszeretet, amelyet a világ korábban nem ismert... Krisztus nem azért jött, hogy ítéljen, hanem, hogy szabadítson, és pedig mindeneket megszabadítson... Hasonlítsuk csak össze azonban a Hegyi Beszéd, sőt az egész evangélium szellemét a példázatokéval. A példázatok szerint a ház ura általában éles határt von az emberek között, és mindazokat, akik akarátát nem teljesítették, a pokol tüzére küldi, ahol lesz majd jajgatás és fogcsikorgatás”.⁷

Kontradiktórikus ellentétben mindazokkal, akik bármilyen okból ragaszkodnak az örök pokol eszméjéhez, Berdjajew ezt a gondolatot úgy minősíti, mint az igazság legmegátalkodottabb ellenségét: „Olyan témához érkeztem, amely jobban gyötör, mint magának a halálnak a kérdése. Ez pedig az örök pokolra szóló örök ítélet ügye, – a leggyötrőbb kérdés, amely csak megjelenhet az emberi tudatban. Ami számomra különösen fontosnak tűnik, az a következő: ha belenyugszunk az örök pokol gondolatába, egész lelki és erkölcsi életem elveszíti minden értelmét és értékét, és a továbbiakban a terror jegyében folyik. A terror jegyében pedig egyetlen igazság sem lehet nyilvánvalóvá”.⁸

Megvallja Berdjajew, hogy hite az evangéliumban, mint a mindent megbékéltető szeretet üzenetében, és elutasítása az örök pokol gondolata iránt végső soron a minden emberért való közbenjárásba torkollik: „Minden nap imádkozom azokért, akik a pokol kínjait szenvedik, s erre az a meggondolás indít, hogy e kínok nem tarthatnak örökké; s ez rendkívül fontos vallásos életem szempontjából”.⁹

III. Bibliai szempontok

Mint mondanak az „örök kárhozatról” a világvallások, valamint az Ó- és az Újszövetség?

A mindenek helyreállításának gondolata megtalálható már az óperza vallásban is (parsismus);¹⁰ mindenek előtt azonban az Amida-Buddhizmus személyes megváltás-gondolatra épülő vallásában, valamint (bizonyos felhangokkal) némely sztoikus filozófusnál.

Az Ószövetség csak néhány helyen beszél Istennek Izrael népe határain túl is érvényesülő üdvétségéről, így különösen is Deutero- és Trito-Ézsaiás könyveiben (Ézs 11,6.kk; 45,22–24; 65,17; vö. Hab 2,14 stb). Emellett olykor megfogalmazódik az a gondolat is, hogy Isten eljövendő uralmának béke-korszakában a pogányok is részesedni fognak.

A Biblia utáni zsidóság legalábbis saját népe tekintetében azzal gyengítette az örök pokol fenyegetésének erejét, hogy azt vallotta: aki körül van metélve, nem veszhet el örökre. A fogság utáni zsidóság egyes köreiben egyenesen az a gondolat fogalmazódott meg, hogy szombatnapon a kárhozottak átmenetileg mentesülnek kínjaik alól.

Az Újszövetségen belül¹² sok egyéb hely mellett a mi szempontunkból elsősorban a témához kapcsolódó páli és jánosi helyek jönnek számításba;

Róm 5,12–21-ben Pál az emberiség történetének két legjelentősebb alakjáról, Ádámról és a Názareti Jézusról ír. A 18. versben úgy beszél minden ember megigazulásáról, mint máris végbement eseményről, anélkül, hogy annak érvényességét valamilyen Isten által megszabott előfeltétel emberi teljesítéséhez kötné. A 11. részben összefoglaló módon tárgyalja Isten népének (és implicité az egyetemes emberiségnek) a történetét, és arra a végkövetkeztetésre jut, hogy Isten mindeneket engedetlenség alá rekesztett, hogy végül mindeneken könyörüljön. Ugyanennek a fejezetnek az utolsó versében mindehhez hozzáfűzi, hogy Krisztusban van minden teremtett dolog eredete és léte, s hogy benne adatott mindennek végső iránya is.

Hasonló gondolatokat fogalmaz meg Pál az 1Kor 15. részében is. Krisztus, mint írja, egykor minden ellenségét lába alá veti, s azután, amikor üdvözítő művét bevégezi, ő maga is Isten, az Atya alá veti önmagát, hogy „Isten legyen minden mindenekben”. Nehéz lenne ezt a perikópát egy eszkatológikus dualizmus keretében értelmezni. (Gyakran szokás idézni ugyanebben az összefüggésben Kol 1,19–20-at és Ef 1,10-et is.) A jánosi textusok közül ehelyütt csak 1Jn 2,2-t említjük, ahol ez olvasható: „Mert ő engesztelő áldozat a mi bűneinkért; de nem csak a miénkért, hanem az egész világ bűnéért is”. Itt is univerzális távlatokban kap hangsúlyt a megbékéltetés művének tényszerűsége.

IV. Az „örök pokol” gondolatának ellenfelei

A dogmatikai szűklátókörűség és az egyházi hatalom évszázadokon át megakadályozta a mindenek kiengesztelése kérdésének exegetikai és történeti vizsgálatát. Az az általánosan elterjedt teológiai vélekedés azonban, hogy az egyház történetének folyamán csak elvétve akadtak, akik a mindenek helyreállításának tanát vallották, és ezek is többnyire excentrikus és eretnek személyiségek voltak, semmiképpen sem lehet akadály a tudományos vizsgálódásnak.

A mindenek helyreállítása tanításának legrégebbi képviselőjeként szinte teljes bizonyossággal a Biblia kiváló ismerőjét, alexandriai *Origenest*¹³ (szül. Kr.u. 185. körül) tarthatjuk számon, aki egyúttal jól tájékozódott a legkülönbözőbb vallások tanításai és dogmái terén is. Műveiben mintegy hat különböző megalapozását követhetjük nyomon a mindenek megbékéltetése tanításának, amely érvelések ilyen vagy olyan formában a későbbiekben is előbukkannak:

1.) Monisztikus, spekulatív érvelés: a világon csak egyetlen principium, egyetlen hatalom létezik, ez pedig Isten. Jó és rossz dualizmusa éppen ezért el sem gondolható.

2.) Gnosztikus ontológikus érvelés: minden a világban található szubsztancia magán hordozza az isteni eredet bélyegét. Ennek következtében az Istentől elfor-

dult emberek és a gonosz angyalok (beleértve magát az ördögöt is) egy napon „természetszerűleg” visszatérnek az isteni lét kizárólagosságába.

3.) Platónikus, pedagógiai érvelés: azok a büntetések, amelyeket Isten az elbukottakra mért, kizárólag a megtisztulást és a nevelést célozzák, s már csak ezért sem lehetnek végtelenek.

4.) Pszichológiai, antiindividualisztikus érvelés: Egy helyütt Origenes azt fejtegeti, hogy Krisztus azért szabadított meg minden embert a pokoltól, mert ő maga nem lehetne nyugodt és boldog, ha csak egyetlen teremtet lény is e súlyos ítélet alatt szenvedne.^{15a}

5.) Bibliai, exegetikai érvelés: ennek során a fent említett helyeken túl mindenekelőtt Fil 2,11-re támaszkodik: „...és minden nyelv vallja, hogy Jézus Krisztus Úr az Atya Isten dicsőségére”, valamint a Jel 21,5-re: „Íme, újjáteremtek mindent!”

6.) Krisztocentrikus érvelés, amelyre a rendelkezésre álló Origenes-irodalomban sehol sem történik utalás! Ennek során Origenes, abból kiindulva, hogy Jézus feltámasztása a halottak közül sokkal hatalmasabb tette Istennek, mint a menny és a föld, és minden létező megteremtése, azt a végkövetkeztetést vonja le, hogy az új teremtés az elsőnél minden tekintetben tökéletesebb lesz, mivel Jézus Krisztus halála és feltámasztása által minden létező örökre megbékéltetett Istennel.

Míg a 3., 4. és 5. században Szíriában és Kisázsiaiban sokan, köztük részben igen neves teológusok is, mint Nyssai Gergely és Nazianzi Gergely, nyíltan vagy titokban vallották a mindenek helyreállításának tanítását, addig a Nyugat latin egyházában a Biblia üzenete a jogi fogalmak egyoldalú hatása alá került, s ilyenformán minden érdeklődés megszűnt egy, a teljességet átfogó üdvösségszemlélet iránt.

Az egyháznak mint látható üdvintézménynek és az evangélium jurisztikus félreértelmezésének szintézise a középkori egyház életében érthető módon semmi helyet sem hagyott a mindenek kiengesztelése eszméjének. Ezzel szemben majdhogynem szadisztikusan kegyes elvakultsággal ecsetelték az üdvözültek örömét, akik az örök kínokra ítélt istentelenek kínjainak hatására „mennyei újjongásban” törnek ki.

Germán területen, a Karoling-korban a nyugati frank udvari teológus, Scotus Eriqena folytatta azok sorát, akik a korai keresztyénség idejétől kezdve vallották a mindenek helyreállításának eszméjét. Pantesistaként és monistaként azon a véleményen volt, hogy a gonosznak nincs önmagában való szubsztanciája, ezért sem ő maga, sem semmi, amit okozott, nem maradhat meg örökké, s így a mindenek helyreállítása egy napon úgyszólván magától be fog következni.

Újra feléledt a mindenek helyreállításáról szóló tanítás a reformáció idején^{15b} az ún. „rajongók” körében, akik részben nagyon éleselméjűen felsorakoztatott bibliai-exegetikai érvekkel támadták a pokolról szóló hivatalos egyházi dogmát. Így mindenekelőtt Hans Denck, 1527-ben megjelent „Isten rendje és a teremtés” (Ordnung Gottes und der Kreatur) című írásában. Az 1530-ban keletkezett Ágostai Hitvallás XVII. cikkelye elveti az újrakeresztelők tanítását, „akik azt vallják, hogy az ördög és az elkárhozott emberek nem részesednek örök kínokban és szenvedésekben.”

A rendőri eszközökkel biztosított tanfegyelem azután a 16. és 17. század német evangélikus tartományi egyházában a mindenek helyreállításának tanítását és propagálásának még a kísérletét is gyökerében elfojtotta, mígnem az angol Jane Lead hatására 1699-ben meg nem jelent egy pszeudonim könyv ezzel a címmel: „A minden teremtmény egyetemes helyreállításáról szóló örök evangélium...”. E mű megtörte a mindenek helyreállításának gondolata körüli hallgatást, és kiváltott egy különösen heves és hosszantartó teológiai és egyházi vitasorozatot, amelynek mintegy ötven esztendeje alatt körülbelül háromszáz, a pro és kontra érveket felsorakoztató publikáció látott napvilágot, köztük J.W. Petersen lüneburgi lutheránus szuperintendens 1701 és 1709 között három folió kötetben megjelent műve, amely igen nagy befolyásra és jelentőségre tett szert (Mysterion Apokatastaseos...)

A pietizmus általában véve meglehetősen szkeptikusan tekintett a mindenek végső helyreállításának eszméjére. A keresztyén élet alfájának és ómegájának a megtérés kérdését tekintette, s ezért a bukott emberiség egészének végső sorsa egyáltalán nem állt érdeklődése homlokterében.

Gróf Zinzendorf fiatalabb éveiben erősen hajlott a mindenek végső helyreállításának gondolatára, később azonban elfordult tőle, valószínűleg azért, mert megismerte a gondolat néhány olyan képviselőjét, aki azt a választási közöny menleveleként használta. A racionalizmus korának kezdetével aztán sok más klasszikus keresztyén dogma mellett az istentelenek örök kárhozát valló tanítás is ingadozni kezdett. A felvilágosodás talaján különösen kedvező visszhangra talált az az alexandriai gondolat, amely szerint az istenteleneket fenyegető ítélet nem öncélú, hanem kizárólag megjobbulásukat célozza. További alapot szolgáltatott az örök pokol tanításának elvetéséhez az a megfontolás, hogy az isteni igazságosság szempontjából tekintve lehetetlen, hogy a véges életű ember időleges vétkeiért örökké tartó büntetéssel bünhődjék. Aligha közismert, hogy egy fiatalkori írásában maga J.W. Goethe is nyíltan érvel a mindenek helyreállításának gondolata mellett. Az írásműben, amely „A pásztor levele... az új pásztorhoz” címet viseli¹⁴, egy idős, tapasztalt lelkész látja el jótanácsokkal a szomszéd gyülekezetbe újonnan érkezett, gyakorlati tapasztalatokkal még nem rendelkező kollégáját.

Csaknem ugyanebben az időben Svábföldön is virágba szökkent a mindenek megbékéltetésének tana. Johann Albert Bengel, a jelentéktelen denkendorfi kolostori preceptor, szövegkutató és bibliamagyarázó teljes határozottsággal állt ki mellette, de éppen ilyen határozottsággal nyilvános terjesztése ellen is. Friedrich Christoph Oetinger Murrhardt-i prélat, „dél mágusa” a Biblia központi üzenetének tartja a mindenek kiengesztelését, és mások mellett büvkörébe vonja Oberlin, Steintal-i (Elszász) lelkészt is. Michael Hahn, a zseniális paraszt-teozófus, Jakob Böhme szorgalmas tanítványa hatalmas teológiai rendszert épít ki, amely szerint végül minden dolog visszatér eredetéhez, Krisztushoz, az Isten-emberhez, mivel ő, mint Isten Fia „az egész teremtettség örökös ura”.

A mindenek végső helyreállításának gondolata a modern tudományos teológiában Friedrich Schleiermacher révén került ismét előtérbe. A berlini teológus filozófiai tekintetben egyebek közt Spinozára támaszkodott, akinek

ismeretelméleti monizmusát alkalmazta a maga történet-filozófiai rendszerének kiépítése során, és amelynek záró gondolata a mindenképp végső helyreállítás. Már kora ifjúságában végiggondolta a teológia nagy kérdéseit, és levont néhány olyan következtetést, amely semmiképpen sem volt összhangba hozható az egyház hivatalos tanításaival. Önéletrajzi feljegyzései között találunk egy olyan, ritkán figyelembe vett mondatot, amely megvilágítja ifjúkori viszonyát a keresztyénség egyik-másik főtételéhez: „Kiállottam már egy-két vallási győződést; az örök ítéletről és büntetésről szóló tanítás iszonyú erővel foglalkoztatta gyermeki fantáziámat, s tizenegy éves koromban jó néhány álmatlan éjszakámba került, hogy nem voltam képes megnyugtató eredményre jutni, amikor egybevettem a Krisztus szenvedését azzal az ítélettel, amely ugyanilyen szenvedésekkel fenyegetett”.¹⁵

Néhány évvel a fenti események után, a 18 éves ifjú ezeket írja egy édesapjának szóló levélben (1787. január 20.): „Nem tudom hinni, hogy az örök, igaz Isten volt az, aki magát csak az Emberfiának nevezte; nem tudom hinni, hogy halála helyettes elégtétel volt, hiszen ő maga ezt sohasem mondta kifejezetten, s mert nem tudok hinni abban, hogy erre szükség lett volna; hiszen lehetetlen, hogy Isten, aki az embert nyilvánvalóan nem tökéletességre teremtette, hanem csak arra, hogy törekedjék a tökéletességre, őt örök büntetéssel sújtsa, mert azt nem képes elérni”.¹⁶

Schleiermacher már hosszú évek óta teológiai tanárként tevékenykedett, amikor egy teológiai folyóiratban a következőképpen nyilatkozott az „örök pokol” tantételéről: „...Úgy tűnik, már csak egy tövis maradt bennem: azé az iszonyú kálvini tételé, amely szerint a mellőzöttek vagy elvetettek örökre átkozottak maradnak, s megfosztatnak az üdvösség minden lehetőségétől... Ez az, amit semmiképpen nem vagyok képes összhangba hozni Isten végtelen atyai szeretetével”.¹⁷

„Hittanában” (Glaubenslehre) a probléma részletes és kimerítő elemzését Schleiermacher a következő összegezéssel zárja: „Hogyan másként lehetne a kárhozottak számára vonzó a kegyesek üdvössége, ha előbb nem lett volna meg rá a lehetőségük, hogy abban ők maguk is részesedjenek, s ez által ők maguk is jobbá legyenek? Ha pedig így van, ez a követő magatartás kárhozatukat enyhítő gyönyörűséggé lett számukra. Ha viszont az (örök kárhozatról szóló) elképzelést végig akarnánk vinni, ehhez olyan döntő érveket kellene felsorakoztatnunk, amelyek azt maradandóan összhangba hoznák Istenről alkotott képzetünkkel, és azokat erősítenék. ... Mivel pedig ilyen érvek nem állnak rendelkezésünkre, legalább ilyen joggal érvényt kell adnunk annak az enyhítő szemléletnek, amely a Szentírásban is szóhoz jut (1Kor 15,26.55), annak ugyanis, amely azt sejteti velünk, hogy a megváltás ereje egykor minden ember életét helyre fogja állítani”.¹⁸

Schleiermacher legismertebb tanítványainak egyike a zürichi szisztematikus, Alexander Schweizer, akit általában az európai „liberális teológia” előfutárai közé számítanak. „Keresztyén hittan, protestáns szempontok szerint” (Christliche Glaubenslehre nach protestantischen Grundsätzen dargestellt, 1877) című művének 2. kiadásában a következőképpen ír témánkról: „Mivel ez (ti. az ítélet) mindig csak az első megjelenési formája az Istenhez való vallásos viszonyulásnak, átmeneti állapot, amely túlmutat önmagán. Isten kegyelme azonban mindenkit gyermek-

ségre rendelt, és mindig arra irányul, hogy mindenkit megszabadítson a törvény gyötrelmet okozó szolgálata alól, és Krisztus által mindenkit a gyermekség állapotára vezessen: így tehát szükségszerű, hogy utoljára a véges teremtményt magához vonja a végtelen kegyelem, s az olyan ember, aki még a törvény-vallás megkötözöttségében él, csupán olyan valaki, akinek életében még nem érvényesül az, amire rendeltetett. Ha mindenki arra rendeltetett, hogy tovább éljen a halál után, akkor a végeredmény nem lehet más, csakis mindenki megváltottsága”.^{18a}

Dániában a 19. század első felében *Soren Kirkegaard* írásainak számos helyén fejtette ki határozott véleményét a bennünket foglalkoztató kérdéssel. 1849-ben így vall önmagáról: „Életem során sohasem jutottam oly messzire, és nem is igen fogok ennél messzebbre jutni, mint a »félelem és remegés pontja« amikor a szó szoros értelmében úgy éreztem, hogy mindenki más könnyűszerrel üdvözülhet, egyedül csak én nem”.¹⁹ Maró kritikája ellenére, amelyet az államvallássá üresedett keresztyénséggel szemben gyakorolt, amelyben megítélése szerint semmi más nem vált oly nehezzé, mint újszövetségi értelemben keresztyénként élni, Kirkegaard, jellemző módon sohasem tanúsított farizeusi magatartást kortársai iránt, hanem beszédes bizonyosságát adta hite „egzisztenciális” komolyságának: „Azt mondani a másoknak: örökre elkárhozol – erre nem volnék képes. Számomra mindig olyanformán áll a dolog: a többiek igen, ők üdvözülni fognak, gondjaim csak önmagamamra illetően vannak”.²⁰ Apjától örökölt melankolikus-pedáns töprengései a bűn, valamint az ember és az egyház romlása felett sohasem ingatták meg a mindenképp egykor bekövetkező megváltásába vetett hitében: „Mindenkör úgy érzem, hogy a nonszensz mélysége ellenére, amelyben mindannyian leledzünk, mindnyájan üdvözülni fogunk”.²¹ Amikor élete vége felé valaki kételkedve megkérdezte tőle, hogy vajon nemkeresztyén embertársaira nem a pokol vár-e mégis, kategorikusan válaszolt: „Én se vagyok semmivel sem jobb, mint mások. Éppen ezért nem igaz, amit egy öreg püspök vetett szememre, hogy úgy beszéljek, mintha mindenki pokolra jutna. Nem, ha én a pokolrajutásról beszélek, azt mondom: ha mások odajutnak, akkor velük együtt én is. Ebben azonban nem hiszek, ellenkezőleg, hiszem, hogy mindenki üdvözülni fog, köztük én is, és ez a legnagyobb ámulattal tölt el”.²²

Kirkegaard mellett a 19. század végének és a 20. század elejének azt a két meghatározó württembergi teológusát, az idősebb és ifjabb Blumhardtot kell megemlítenünk, akik a maguk „bibliai realizmusával” igen erős hatással voltak Barth Károly ún. „diálekta-teológiájára”.

A bengeli Isten-Országa gondolat által megtisztított württembergi pietizmus talaján állva egyetlen mondani-valójuk volt: a „győzedelmes Krisztus” hirdetése. Bőséges irodalmi bizonyítékai vannak, hogy az idősebb Blumhardt hosszú éveken át elvetette a mindenképp végső kiengesztelése tanítását. Még egy a Mt 25,21–46 alapján, 1864-ben tartott prédikációjában is ezt írja: „Ha mármost, testvéreim, alaposan utánagondolunk, a kárhozottak sorsának kilátástalansága, mint az evangéliumunk nyugodt és mértéktartó hangvételű befejezése is tanúsítja, valóban kilátástalan”.²³ A „Predigtblätter” 1880-ban megjelent második kötetében, egy a Lk 15,11–32-ről tartott elmélkedésben ezzel szemben ez olvasható:

„Szerető testvérünk, Jézus Krisztus, aki minden ügyünket kezébe veszi, nem nyugszik addig, míg minden az övé nem lesz, szeretete és kegyelme szerint.”

Az idősebb Blumhardt esetében teljesen bizonyosak lehetünk afelől, hogy az ő apokatastasis-híte nem filozófiai, teozófiai vagy misztikus forrásokból táplálkozik. E híte a győzedelmes Krisztussal történt valóságos találkozás következménye, amely őt a bizonyossággal gazdagította meg, hogy amint mondani szokta, „Krisztus nem azért jött, hogy tönkretegye, hanem, hogy rendbe tegye a világot”.

A rendszeres teológia terén századunk elejének nagy alakjai közé tartozik a teológus, filozófus és szociológus, *Ernst Troeltsch*. „Hittanát” halála után Gertrud von Le Fort írónő adta ki. Troeltsch hátrahagyott kéziratjai között az „Eschatologia” fejezetéhez csak egy viszonylag korai laboratóriumot talált, amelyből a következő szövegrész került át a „Hittan”-ba:

„Így tehát a megváltás csak egyik, számunkra ismert végcélja Istennek, amely mellett ott a másik, amelyet nem ismerünk. Hogy mi történik azokkal, akik e célt nem érhetik el, vagy nem akarják elérni, arról semmit sem mondhatunk. Mondanivalónk csak arról lehet, amit ismerünk Isten világgal való szándékáról, az ugyanis, hogy e cél: az Istennel telített személyiség formálása, s hogy mindenkinek, aki ezt felismeri, e cél alá kell rendelnie életét”.²⁴

Ugyanabban az évben, amelyben Troeltsch „Hittan”-a megjelent, adta ki *Reinhold Seeberg* dogmatikájának második kötetét. Ebben szembefordul az örök kárhozat gondolatával, mégpedig olyan érvelés alapján, amely teljes mértékben Luther különbségtételére emlékeztet az isteni opus alienum és opus proprium között: „Mindenek előtt arra kell utalni, hogy az örök kárhozat mint teljesen céltalan gondolat jelenik meg... Az örök büntetés senkit és semmit nem mozdít előre. A cselekvés olyan módját tulajdonítja Istennek, amely tőle teljesen idegen, azt ugyanis, hogy oly módon tesz valamit lelkes lényekkel, hogy azok tevékenységét és lelkét teljesen cél nélküli módon mozgatja meg”.²⁵

Teljesen új távlat nyílt az apokatastasis-eszme történetében *Barth Károly* teológiájával. A „Credo” című, 1935-ben megjelent írásában még ez a sommás megállapítás olvasható: „... E második lehetőségnek (ti. az örök kárhozatnak) a tagadása, tehát az apokatastasis-ról, minden ember végső megváltásáról szóló pozitív tanítás éppen ezért nem kaphat helyt a keresztyén dogmatika tételei között”.²⁶ 1942-ben, az Egyházi Dogmatika II/2 kötetében azonban már egészen más hangokat pengtet: „...tanácsvégzése alapján az egyetlen valóban elvetett ember a saját Fia”.²⁷

Jézus Krisztus elvettetésében Barth szerint már valóságosan végbement minden ember örök elkárhoztatása, éppen ezért az már nem lehet a hitetlenek sorsává: „Az istenteleneket azért nem érheti el e végzet, mert Isten Fiának öröktől fogva elhatározott önfeláldozása az istentelenek helyetti szenvedésre elővételezte ezt a szenvedést, ezért az nem lehet immár az ő végzetük”.²⁸

Nem csodálható, hogy *Emil Brunner* már Dogmatikája 1946-ban megjelent első kötetében vitába száll Barth-tal: „De mit is jelent az ember szituációját tekintve az a tétel, hogy Jézus az egyetlen valóban elvetett

ember?... Barthot azzal vádolják, hogy az apokatastasis-t, mindenek üdvözülését tanítja. Nem egészen indokolatlan, ha ő maga ezt tagadja. Ahhoz túl sokat tud azok nem éppen illusztris soráról, akik az egyház történetének folyamán az apokatastasis-t vallották, hogy ő maga is e sorba kívánkoznék. »Az egyház nem prédikálhatja az apokatastasis-t.«³⁰ Amit Barth tanít, az nem ugyanaz, mint amit Origenes és követői hirdettek. Barth valójában sokkal messzebbre megy, mint ők”.³¹

Figyelemre méltó, hogy a legújabb időkben egy kimondottan lutheránus teológus is nyíltan az apokatastasis mellett tör lándzsát. Az erlangeni teológus, *Walter Künneth* „A feltámadás teológiája” (Theologie der Auferstehung) c. művében minden különösebben részletező indoklást mellőzve kijelenti: „Isten oikonomiájának titka magában rejtí az apokatastasis-ról szóló kijelentést... A szeretet mindenhatósága és Isten kegyelme nem nyugszik addig, míg el nem éri végső célját. A világ Megváltója vére ontásának és feltámadása győzelmének érvénye kiterjed az istentelenekre, a kozmoszra, ta panta”.³²

*Dietrich Bonhoeffer*t kell végül megemlítenünk, aki több ízben is foglalkozott az apokatastasis problematikájával. Már 1930-ban „Sanctorum Communio” című disszertációjában világos, jóllehet tartózkodó véleményt nyilvánított a kérdérről: „Az apokatastasis elfogadása legmélyebb alapjának azonban az tűnik számomra, hogy minden keresztyén tudatában kell legyen, hogy a bűnt hozta a világba, és így az egész emberiség a bűnhöz van láncolva. Lelkén kell, hogy hordozza az egész emberiség bűnét. Nem képzelhető el az ember semmilyen megigazolása és megszentelődése, ha nem lehet annak tudatában, hogy Isten vele együtt mind azokat is, akiknek bűnében részes, magához vonhatja. Ugyanakkor e téren csak a reménység szólalhat meg, rendszerbe nem foglalható semmi.”

E megállapítás fényében kell látnunk azt a másikat is, amely teljesen az 1931-es megnyilatkozás talaján látszik nyugodni: „Mindenek helyreállításának – anakefalaiosis, recapitulatio (Ireneus) – Ef 1,10-ből származó gondolata nagyszerű, és szerfelett vigasztaló üzenet. Hogy »Isten megkeres minden elveszettet«, az ebben nyeri el beteljesedését. És ezt senki sem tudta oly gyermeki egyszerűséggel kifejezni, mint Paul Gerhardt azzal a mondattal, amelyet a gyermek Jézus szájába ad: »én mindent visszahozok«”.³⁴

V. Kritikai megfontolások a bibliai Isten-gondolat fényében

Az egyház- és dogmatörténeti áttekintés megmutatta, hogy a mindenek megbékéltetése tanításának minden időben voltak képviselői, és pedig nem csak az eretnekek és a különcök körében, hanem azok sorában is, akiket tudományos tevékenységük és magassintű gondolkodásuk okán a legkomolyabban kell vennünk. Ez a megállapítás természetesen nem jelent állásfoglalást a szóbanforgó kérdés eldöntését illetően. Egy ilyen végső szót kimondó döntésre csakis gondosan mérlegelő szisztematika-teológiai megfontolások alapján kerülhet sor, s a következőkben erre kívánunk rátérni.

1.) Az örök pokolról szóló ama tanítást, amely az istentelenek soha meg nem szűnő ítéletéről és szenvedésé-

ről szól, szükségszerűen többoldalú teológiai kritika alá kell vonni. Az ugyanis elsődlegesen az ún. „kettős predestináció” tanának legalábbis Augustinus óta elterjedt félreértelmezésén alapul, vagyis azon a nézeten, hogy az evangélium üzenete kétélű, s az egyik embernek üdvösséget ígér, a másikat viszont – vagy magatartása alapján, vagy attól teljesen függetlenül – örök kárhozatot. Ez a félreértés viszont bizonyos bibliai szövegeknek, mindenekelőtt a Róm 9-nek a téves értelmezésére támaszkodik. E szövegek a kontextust figyelembe véve arról szólnak, hogy Isten az üdvtörténet folyamán, teljesen szuverén módon, az egyik embert felfoghatatlan kegyelme által kiválasztja, a másikat ellenben, teljesen emberi módon szólva, ugyancsak felfoghatatlanul elveti. A téves magyarázat során az, ami az illető perikópákban mint egyedüli isteni akció szerepel, hiposztazálódik, és általános érvényű princípiummá válik. Azt pl., hogy Isten Jákobot kiválasztotta, Ézsaut ellenben elvetette, csakis szorosan az ószövetségi pártiárka-történetek összefüggésében szabad értelmezni és magyarázni. Abból semmiesetre sem lehet olyan következtetésre jutni, hogy Isten egyes embereket véglegesen elvet magától a visszafogadás minden lehetősége nélkül.

Homlokegyenest ellenkezik továbbá az „örök pokolról” szóló tanítás a Törvény és Evangélium bibliai-reformátori polaritásának igazi tartalmával. Figyelmen kívül hagyja ugyanis az e polarításban rejlő feszültséget, cserébe egy logikai posztulátumért. Aki az örök kárhozatról szóló tant a bibliai evangélium alkotóelemének tekinti, az arról tanúskodik, hogy elhagyta a Törvényről és Evangéliumról szóló üzenet hatókörét, és a feloldhatatlan polarítás helyére egy ésszel belátható tanítást állított.

Az az állítás ugyanis, hogy lesz egy olyan pont az időben vagy azon túl, amelyben Isten bizonyos emberekkel szemben kizárólag a Törvényt és a hozzá kapcsolódó ítéletet érvényesíti, széttöri a bibliai Isten-képet, amelynek egysége csak úgy maradhat fenn, ha őt mindig *egyszerre* látjuk szentül ítélő és szeretetben könyörülő Istennek. A pokolbeli kárhozat dogmája csak úgy tartható, ha a bibliai Isten-kép egyik felét félredobjuk, és a másik feléből csinálunk egészet. Lélektanilag nézve a dolgot, itt az emberi reakciók Istenre történő átviteléről van szó. E felfogással az ember indirekt módon azt a feltételezést fogalmazza meg, hogy Istennél is megvan „mindennek a végső határa”, amikor kifogy türelméből és szeretetéből, és el-lenségeivel többé nem az ítélet és kegyelem kettősségében bánik, hanem kizárólag büntetésével sújtja őket. Nem szükséges különösképpen hangsúlyozni, hogy az Ó- és Újszövetség együttes üzenete ilyesfajta végkövetkeztetésre semmiképpen sem jogosít fel, mint ahogy az a megállapítás sem vihető át Istenre, hogy Isten esetleg „túl későn” avatkozhatna be egy ember életébe mintha ő bármiféle „túl késői” időponthoz köthető volna.

Mindez ugyanakkor semmiképpen nem jelenti azt, mintha Isten szentül ítélő igazsága megrövidülne, csorbát szenvedne, vagy mintha felségsége lényét a legkisebb sérelem is érhetné. Hogy Isten megbünteti és elkárhoztatja a hitetleneket, az az Ó- és Újszövetség ki nem iktatható tanítása. Nekünk embereknek azonban nincs hozzá jogunk, hogy ezt a tanítást véglegesen lezár tanná tegyük, amely azzal az igénnyel lép fel, hogy nem csupán elementárisan döntő és mindennél fontosabb igazságot mond ki, hanem

egyszersmind olyan változtathatatlanul véglegeset is, amelyhez maga Isten is minden körülmények között kötvén van. A Szentírásból csak annyi tudható meg, hogy Isten a bűnöst eltasztja, s hogy a Krisztusban való hit nélkül senki sem mehet be az örök életre.

E bibliai tanítás alapján azonban azt állítani, hogy Isten az emberek bizonyos csoportját minden cél és értelem nélkül a pokolban fogja gyötörni, nem kevesebbet jelent, mint előírni neki, hogy mit kell tennie a kárhozottakkal, innen és túl minden ítéleten. Ezen a ponton a leghatározottabban le kell szögeznünk, hogy semmiféle jogunk nincs rá, hogy Istennek utasításokat adjunk, miként bánjon a nem üdvözülőkkel. Ez arcátlan beavatkozás volna felségjogaiba, amelyeket ő senki emberrel nem hajlandó megosztani.

A Törvény és Evangélium polaritásának az örök kárhozat tana révén történő feloldása egyúttal érvényen kívül helyezné az opus Dei alienum és opus Dei proprium reformátori, elsősorban Luther Márton által hangsúlyozott dialektikáját is, vagyis azt a bibliai alapokon nyugvó gondolatot, hogy Isten minden ítéletben és büntetésben megnyilvánuló tette végső soron valamilyen kegyes és üdvözítő cselekedetre nézve történik. Luthert e gondolat megfogalmazása során nem az a cél vezérelte, hogy Isten ítélő és büntető tevékenységét valamilyen racionálisan áttekinthető rendszerbe illessze olyanformán, hogy minden büntetést pedagógiai célzatú rendszabálynak minősítsen. E kérdés kapcsán sokkal inkább az a teológiai szándék lebegett előtte, hogy végső soron Isten minden cselekedetét az evangélium, s ne a törvény felől lehessen értelmeznie és magyaráznia.

Éppen ezért, minél szorosabban kötődünk a Biblia egyetemes üzenetéhez, annál kevésbé érezhetjük feljogosítva magunkat arra, hogy bármilyen feltétellel olyan cselekvést írjunk Isten számlájára, amelyet kizárólag a Törvény határoz meg, az evangéliumhoz való minden kötődés nélkül. A Törvény mindenhatóságát végleges és változhatatlan érvénnyel kimondó ilyen tan és az örök kárhozat azzal összekapcsolódó gondolata csak úgy volna fenntartható, ha eltekinténénk az evangéliumtól, vagyis, ami ezzel egyet jelent, érvényen kívül helyeznénk a Jézus Krisztusban megjelent isteni kijelentést.

2.) Azzal, hogy ilyen módon magából a bibliai üzenetből következő kényszerűséggel elvetettük az örök és visszavonhatatlan ítélet apokaliptikus állítását, még korántsem következik, hogy egyúttal elköteleztük volna magunkat a minden ember végső üdvösségét valló tanítás mellett. Ha azt a kérdést kezdjük vizsgálni, hogy mi következik az ó- és újszövetségi kijelentés egyetemes mondanivalójából e problémát illetően, akkor a következő szempontokra kell figyelemmel lennünk:

a.) *A Biblia semmi esetre és semmi körülmények közt sem nyújt számunkra, vagy akárcsak sejtet velünk olyan tant, amely kimondaná mindenek végső üdvösségét.* Éppen a teológiai-exegetikai éberség kötelez rá bennünket, hogy elvesssünk minden olyan kísérletet, amely bármilyen előzetesen megfogalmazott szempont alapján szándékozna valamiféle mindenek helyreállítására vonatkozó tant „beleolvasni” a Szentírásba. A mindenek helyreállítása indoklásának Origenéssel kapcsolatban említett hat alaptípusa közül mindegyik – beleértve a krisztológiát is – mind olyan előfeltételezés és premissza, amely az alapo-

sabb vizsgálat során tárgyszerűtlennek bizonyul. A kárhóztok sorsának kérdése tekintetében is a Szentírás egyetemes üzenetére kell hagyatkoznunk, és óvakodnunk kell attól, hogy egyes bibliai textusokat összefüggésükből kiragadva használjunk fel egy a magunk szájíze szerinti elmélet megfogalmazására.

Egy olyan magatartás, amely többé vagy kevésbé me-reven posztulálja a mindenek helyreállításának eszméjét, semmivel sem kevésbé töri szét a bibliai Isten-képet, mint az ellenkezője. Ez ugyanis azon a rejtett feltételezésen alapul, hogy emberi értelmünk találhat olyan gondolati alapot, amelyről tekintve a Törvény és Evangélium polaritása érvényét veszti, vagy többé már nem jön számításba. Ilyen szemléleti alapra azonban az ember mindaddig nem helyezkedhet, amíg hitben él, s nem látásban. Éppen a valóságos hitnek kell annyival beérnie, hogy ő maga állandóan úton van a törvénytől az evangélium felé, s valódiságát éppen az fémjelzi, hogy Isten egyszerre elveti és elfogadja. Az Újszövetség csakis ilyen hitről tud, másmylenről nem!

A fentiek alapján az eszkatológiát illetően nem marad más lehetőségünk, mint hogy az emberiség történetét a Törvény és az Evangélium feszültségében szemléljük, és beérjük ezzel a kérdéseket nyitvahagyó látásmóddal. Annyival is inkább, mivel az evangélium nem nyújt átfogó képet a világról és a történelemről, hanem a hit döntésére szólító hívásként hangzik, amely személyes odafordulásunkat igényli a Krisztusban minden emberért elvégzett isteni váltságnühez.

b.) *Hogy a mindenek kiengesztelésének kérdése, minden ellene szóló érv és szempont ellenére újra meg újra megjelenik az egyházban, azt nem tekinthetjük minden esetben negatív jelenségnek.* Ebben legalább egy olyan aspektus érvényesül, amely elválaszthatatlanul hozzátartozik az evangélium lényegéhez, az ugyanis, hogy felülmúlhatatlan erővel juttatja kifejezésre, hogy Isten voltaképpeni akarata és szándéka minden ember megszabadítása, és hogy ő nem elégszik meg részeredményekkel.

Ezen a ponton ismerhető fel a mindenek helyreállítása tanának az a krisztocentrikus kiindulópontja, amelynek megfogalmazását az idősebb Blumhardt ama megállapításában találjuk meg, amely szerint „Krisztus nem azért jött, hogy tönkretegyje, hanem, hogy rendbetegyje a világot”. A Törvény és Evangélium, az opus Dei alienum és az opus Dei proprium dialektikája egyedül Krisztusban oldódik fel, mert benne valóságosan beteljesedett. Semmi másban nem tapasztalhatjuk meg legitím módon, hogy Istennek mi a szándéka minden emberre nézve. Egyedül a kereszten vált nyilvánvalóvá – és ezt a barthi gondolatot feladhatatlannak tartom –, hogy Isten egyszer úgy határozott és amellettt döntött, hogy Fia számára a halált választja, hogy nekünk, kárhozatra méltó embereknek felkínálja az életet.

A kereszten a Törvény maradéktalan betöltése ment végbe, egyúttal érvényen kívül helyezése is, oly módon, hogy győzött az evangélium, azáltal, hogy Isten a maga Fiának odaadásában és odaadásával a maga igazsága minden követelményének eleget tett.

c.) *Szigorúan teológiai szemmel nézve ez az üzenet annyit jelent, hogy Krisztus, halála és feltámadása által máris minden embert megbékéltetett Istennel.* Senki sem hangsúlyozta jobban és húzta alá erőteljesebben ezt a

tényt, mint Barth Károly, és nem tehetjük, hogy ne adjunk neki igazat. Ugyanakkor azon sem csodálkozhatunk, hogy Barth éppen amiatt kapott gyakori szemrehányásokat, hogy ezzel belépett a mindenek kiengesztelésének tanát vallók sorába. Ez a szemrehányás tartalmi tekintetben annyiban jogosulatlan és méltánytalan, hogy Barth sohasem vont le a maga predestináció-tanából logikai végkövetkeztetéseket, és véleményem szerint ilyesmi soha nem is állt szándékában. A dolog másik oldalát tekintve viszont sohasem szűnt meg hangoztatni, hogy tekintettel arra a tényre, hogy Isten a maga Fiát halálra adta, hogy bennünket megszabadítson az örök kárhozattól, nem ajánlatos, sőt egyenesen tilos tanításunkban és igehirdetésünkben olyan módon szegülni szembe a mindenek kiengesztelésének gondolatával, mintha ez a szembenállás kényszerítő módon következne a Biblia üzenetéből. Ellenkezőleg, és pedig annyival inkább, amennyire szorosan kötődünk ehhez az üzenet-hez, és engedjük, hogy az vezéreljen bennünket, nyitva kell hagynunk a lehetőségét, hogy ha Isten amellettt döntene, hogy Fia halálának érdeméért minden embert megőriz az örök kárhozattól, és megajándékoz az örök élettel, akkor ő ezt szabadon megetheti.

Emberileg érthető reménysége és vágya alapján, vagy a bibliai tényállás alapján senkinek nincs rá joga, hogy akárcsak távolról is „megalapozott” igényt támasszon arra nézve, hogy Isten egykor Jézus Krisztus egyszer s mindenkorra érvényes és mindenek átfogó érdemének alapján minden embert részesítsen az örök életben.

d.) A bibliai üzenet, mint az Isten és ember között Krisztusban végbement megbékélés hírüladása hitünket igényli, nem pedig Isten titkainak spekulatív feszegetését. Ennek az üdvözítő Isten felé forduló hitnek azonban nem tiltható meg, hogy túl lásson önmagán, és várja Istentől, hogy a Krisztusban mindenekért végbement engesztelés csodáját egykor minden emberre kiterjessze. Isten a mi gondolkodásunktól és hitüinktől abban is teljesen független, hogy egyedül ő dönthet az eszkatológikus végkifejlet felől, és ebben is úgy bizonyíthatja meg magát, mint aki felette áll a mi ismeretünknek, hitünknek és reménységünknek.

Éppen ezért az Isten felségét elismerő hit éppúgy tartózkodik az örök kárhozattól határozott állításától, mint a mindenek megbékéltetése elhamarkodott propagálásától. Az ilyen hit a leghatározottabban elveti, hogy Istent egy minden más lehetőséget kizáró pokol-dogmával sajátmaga rabszolgájává degradálja.

Az evangélium végső és legdöntőbb üzeneteként arról értesülünk, hogy Isten Jézus Krisztusban úgy határozott, hogy szeretetével fordul a világ felé, és azt megbékélteti önmagával. Éppen ezért a hitnek, anélkül, hogy egy jótányit is feladna életünk döntést igénylő elkötelezettségéből, komolyan kell vennie, hogy Isten az ember jövődjét illetően – ideértve a kárhozottak jövődjét is –, ugyanolyan felségesen és szuverén módon fog cselekedni, mint amilyen módon akkor cselekedett, amikor elküldte Fiát, hogy meghaljon és feltámadjon érettünk.

Mindenek végső kiengesztelését e nézőpont alapján a Bibliából kiindulva nem posztulálhatjuk, még kevésbé állíthatjuk teljes bizonyossággal. Még kevésbé tehetjük azonban, hogy annak gondolatát, mint bibliátlant mindenestől elvessük, tagadjuk, és a keresztyénség reménykedő hitéből kiiktassuk, hiszen senki az emberek közül

nem tudhatja, hogy minden ítéletet követően Isten mit fog kezdeni a kárhozottakkal.

A hit csak egyetlen dolog felől lehet teljesen bizonyos: hogy Isten minden eljövendő döntése magán fogja viselni a kereszt pecsétjét – azaz a szeretetét – bárhogyan is alakuljanak a dolgok.

VI. A pokol ontológiája

Mindeme megfontolások lehetetlenné teszik számunkra, hogy akár most, akár a jövőben, akár nyílt, akár rejtett formában megkonstruáljuk a pokol valamiféle „ontológiáját”, s ilyen módon – direkt vagy indirekt módon – kiéljünk egy olyan szadista hajlamot, amely embertársait legszívesebben az „emészttő tűz” martalékának látná. Ilyen szadizmusra (a magatartáskutatás jelenlegi állása szerint) még az állatok sem képesek! Viszont Istent ilyen tulajdonsággal felruházni (mivel az nyilvánvalóan kiirthatatlan *emberi* hajlamoknak felel meg), homlokegyenest ellenkezik mind az első parancsolattal, mind az ellenség szeretetének evangéliumi parancsával (vö. Mt 5,44–48).

Az a feszültség, amely a Biblia kijelentése szerint Isten „szentsége” és „szeretete” között ível, s amely egyszerre teszi őt „egészen mássá” és „Immánuellé”, semmilyen dogma eszközével nem oldható fel, sem a „jó Isten” gyermek doktrínájával, sem az „örök pokol” szadista dogmájával, amely a Biblia Istenét úgy kezeli, mint az emberi szadizmus és agresszivitás moloch-szerű inkarnációját, és ezzel „nevét” (Immánuel) radikálisan megüresíti.

A Kolosséi-levél írója legalábbis másként vélekedik, mint a pokol „megalkuvás nélküli ontológiájának” képviselői, amikor ebben a pregnáns formában foglalja össze a Krisztus esemény lényegét: „Mert tetszett az egész teljességnek, hogy benne lakják, és hogy általa békéltessen meg önmagával mindent, a földieket és a mennyieket úgy, hogy békességet szerzett a keresztfán kiontott vére által” (Kol 1,19–20).

(Folytatás a következő számban)

(Fordította: Ablonczy László és Szabó Csaba)

Jegyzetek

1. Die Philosophie des freien Geistes, 1930, 371. – 2. u.o. 209. – 3. Selbsterkenntnis, 78. – 4. i.m. 79. – 5. i.m. 339. – 6. i.m. 324. Origenessel kapcsolatban l. a 13. jegyzetet. – 7. i.m. 338. – 8. i.m. 328. – 9. i.m. 339. 10. l. ehhez az *én* 13. sz. jegyzetben említett Origenes-tanulmányomat (ott: 176); valamint: *F. Heiler*: Erscheinungsformen und Wesen der Religion, 1961, 502, 530. – 11. Ide vonatkozó szövegek olvashatók: *H. Haas*, „Amida Buddha, unsere Zuflucht”, 1910, mindenekelőtt a 86.kk. o. – 12. Az újszövetségi vonatkozásokról részletes információt nyújt: *W. Michaelis*, Versöhnung des Alls, 1950, valamint *H. Schumacher*, Das biblische Zeugnis von der Versöhnung des Alls, 1959. – 13. L. ehhez *saját* tanulmányomat: Origenes und die Apokatastasis, ThZ 14, 1958, 174.kk. – 13a. in Lev Hom 7,2 = GCS 29, 374, 20.k. – 13b. l.) a 16. század reformatori hitvallásainak tantételei: a.) Confessio Augustana: XVII,2 (BSELK 1864²,72): Damnant Anabaptistas qui sentiunt hominibus damnatis ac diabolicis finem poenarum futurum esse; b.) Heidelberger Katechismus, 52. kérdés-felelet (Szerző idézi: Bekennisschriften und Kirchenordnungen der nach Gottes Wort reformierten Kirche, kiadja: W. Niesel, 3. kiadás, 161.o. alapján): „...hogy ő majd minden ellenségeit és ellenségeimet örök kárhozatra vesse”. c.) Helvetica Posterior (II. Helvét Hitvallás) XI. (szerző idézi: i.m. 237.o. alapján): Damnamus eos qui senserunt et daemones et imoios omnes aliquando servandos, et poenarum finem futuram. 2.) Az egyes reformátorok ál-

laspontja: a.) Martin Luther: WA 10/II 322.kk.; 18, 549, 2.kk.; 26, 509 16.k.; TR II, 585, 20.kk.; IV, 600, 23.kk. stb. b.) J. Calvin: Institutio (ed. 1559) III, 25,7: Caeterum tota Scriptura clamat finem nullum fore nec electorum beatitudinē nec reproborum supplicio (Kiadja K. Barth/W. Niesel, Vol IV. 1931, 440); CR 77 (49), 229. hasáb (ad Rom II,32): Porro nimis crasse delirant, qui colligunt omnes fore salvos; 550. hasáb (ad 1Kor 15,28): Alii diabolum et impios omnes salvos fore inde inferunt: quasi vero non totus Deus magis innotescat in diaboli exitio quam si diabolus sibi adiungeret et faceret unum secum. c.) H. Zwingli: CR 92, 388, 15.kk.; 93/1, 193,5.kk. és 1. láb-jegyzet; 95,737 2. láb-jegyzet; v.ö. 95, 726, 16.kk-el is. – 13c. *H. Denck*-kel összefüggésben l. az apokatastasis melletti állásfoglalásainak jól áttekinthető összefoglalását in: CR 93/1, 193 1. jegyzet; Hogy Denck az apokatastasis-t vallotta volna, azt újabban *W. Klassen* megkérdőjelezte, in: „Research Note”: Was Denck a Universalist? The Mennonite Quarterly Review XXXIX, 1965, 152.kk. 2.) *K. Schwenckfeld* „Bekantnus unsers allgemeinen Christlichen Glaubens mit einer summarischen Declaration oder Auslegung” c. művében (1542; Corpus Schwenckfeldianorum VII, 1927, 251.kk.) elutasítja az apokatastasis-tant: „Und also werden die verdampften und ungleubigen (als die im abfaal und Zorn Gottes bleiben, Joh 3,19, als die Christum unsern gemeinen Seligmacher nit haben wollen annehmen noch jme dienen, in die ewige pein gehen...” (u.o. 256). 3.) Hogy *H. Weigel* vallotta volna az apokatastasis-tant, azt (autentikus!) írásából nem lehet igazolni. Vö. Dialogus de Christianismo..., 1618,94, ahol is „ewigen Finsternuss”-ról beszél, valamint i.m. 113.kk. oldalaival, ahol is egy a gazdag és Lázár példázatáról szóló prédikációban semmi kétséget sem hagy a pokol örök büntetése felől. – 14. újabban l. a dtv-összkiadásban is, 13, 1962, 12.kk. – 15. Schleiermacher Leben. In Briefen I, 1858, 77. – 16. *H. Meisner*, Schleiermacher, als Mensch. Sein werden. Familien- und Freundschaftsbriefe 1783–1804, 1922; v.ö. *W. Dilthey*, Leben Schleiermachers I, 1870, 24. – 17. Theologische Zeitschrift, Berlin, 1819, 109. – 18. 179.§ (1. kiadás); 163.§ függelék (2–7. kiadás) – 18a. Christliche Glaubenslehre nach protestantischem Grundsätzen dargestellt, 1877², 409. – 19. Idézi *E. Geismar*, Das ethische Stadium bei Soren Kirkegaard, ZSTh I, 1923, 260, 2. láb-jegyzet. – 20. u.o. – 21. u.o. – 22. u.o. Kirkegaard mellett és őt követően a 19. és 20. században több más dán teológus is többé-kevésbé nyíltan az apokatastasis mellett foglalt állást. Így *A. Schleiermacher*-tanítvány teológiai professor, későbbi miniszter *Henrik Nikolai Clausen* (l. írásait: Udvikling af de christelige Hovedlaerdomme, 1844; Christelig Troeslaere, 1853), valamint a Seeland-i püspök, *H.L. Martensen*, aki „Christlichen Dogmatik” c. művében több paragrafust is szentel a témának, s a következő végkövetkeztetésre jut: „Az apokatastasis, amelyet a Szentírás kifejezetten tanít, János Jelenéseinek 21. fejezetében található részletesen leírva... ezt a körülményt tartja szem előtt Pál, amikor így ír: »azután jön a vég, amikor átadja az uralmat Istennek és Atyának, – hogy Isten legyen minden mindenkben»” (idézve a szerző által saját alá rendezett német kiadás alapján, 1886, 283.kk. §§, Zit 456). Úgy tűnik, hogy Dogmatikájában, a közelmúltban elhunyt koppenhágai rendszeres teológus és vallásfilozófus, *Soren Holm* is hajlik az apokatastasis-tanra (1962, 466): „Det er sikkert ogsaa en komisk Forloosing, Paulus taenker paa i denne Forbindelse og med ed sidste Ord er vi kommet ind paa Tanken om Grenopettelesen af all Ting eller apokatastasis ton panton. Alle Ting er blevet fordaervede ved Syndefaldet, og saa skal ved Tidernes ende de sidste Ting blive ligesom de første.” További dán irodalom: *T. Skat Rordam*, Evig Frelse og evig Fortabelse, 1901⁷; *N. Tiesen*, Om evig Fortabelse, 1901; *P. Brodersen*, De Dodes Opstandelse og Kristi Genkomst, 1925; *H. Martensen-Larson*, Om Doden og de Dode I-III, 1925–1927; *L.P. Fabricius*: Bag Jordens Horisonter, 1944; *R. Prenter*, Schöpfung und Erlösung II, 1960, 538.kk. – 23. Adventspredigten, 1864, 115. – 24. Vorlesungen über Glaubenslehre, 1925, 384. Gertrud Le Fort néhány éve levélben tájékoztatott, hogy tanára, Troeltsch élete vége felé feladta ezt a nyílt állásfoglalását, és egyértelműen elkötelezte magát a mindenek kiengesztelődése mellett, arra azonban már nem volt alkalma, hogy ezt a változást irodalmi úton is kifejezésre juttassa. – 25. Dogmatik II, 624. – 26. i.m. 147.f. – 27. Zürich, 1948³, 350. – 28. KD II/2, 1942, 251. A Barthnak az apokatastasis iránti egyre növekvő vonzódását illető kritikára nézve l. mindenek előtt *O. Weber/W. Kreck/E. Wolf*, Die Predigt von der Gnadewahl, ThEx NF 28, 1951, 35.k; 46.k; és különösen is 49.kk, továbbá *G.C. Berkouwer*, Der Triumph der Gnade in der Theologie Karl Barth's, 1957 (passim). – 29. *E. Brunner* e megjegyzése egy általánossá vált olcsó közhelyre támaszkodik, amelynek tarthatatlanságát az apokatastasis-tan törté-

netének beható vizsgálata könnyen cáfolja. – 30. KD II/2, 259. – 31. Zürich, 1953², 376. *G. Gloege*, KuD 2, 1956, 244 oldalán már Barth Römerbrief-jének első kiadásában kimutat „univerzalista” tendenciákat. L. még ehhez: *T. Stadtland*, Eschatologie und Geschichte in der Theologie des jungen Karl Barth, Beiträge zur Geschichte und Lehre der Reformierte Kirche XXII, 1966, mindenek előtt a 26.kk: 3. Der sog. „Gnadenmonismus” und die Apokatastasis (pantoon). *H. Stephan*, Galubenslehre, 1941³, 150.old. így vélekedik Barth predestináció-felfogásáról a Römerbrief-ben: „... das Ergebnis war der Lehre von der Wiederbringung aller zum Verwechseln ähnlich.” Bartnak az apokatastasis-kérdésben elfoglalt álláspontjáról széleskörű irodalmi vita bontakozott ki, amelyet Apokatastasis-bibliográfiám (I. a 35. jegyzetet) XI, 13–26. tételszám alatt foglaltam össze. – 32. 1951⁴, 235. – 33. ThB 3, 1960³, 216: vö. i.m. 120, 142, 203, 95. – 34. Widerstand und Ergebung, 1956, 125. L. ehhez a Barth Károly és D. Bonhoeffer utolsó beszélgetésére történő utalás is, in: Die mündige Welt II, 1956. 198: „Bonhoeffer azt kérdezte: hiszi ön, hogy mindenek helyre fognak állani? Minden olyanná lesz – mint a Genfi tó? Barth

Károly: Igen, mint a Genfi tó!” Bonhoeffernek az apokatastasisról vallott felfogásához l. még: Bonhoeffer – Auswahl, Hg. R. Grunow, 1964, 54: „Bonhoeffer hitte mindenek helyreállítását, mert meg volt róla győződve, hogy Isten nem hagyja veszni teremtését.” L. Barth Károly rendkívül személyes hangú fejtegetését is, R. Imberg, Theologie für jedermann, 2. und 3. Folge, Zollikon 1959. c. írásához, VIII.kk.o. Azok közül a németnyelvű katolikus teológusok közül, akik nem utasítják el az apokatastasis, vagy egyenesen pozitív módon nyilatkoznak róla, említést érdemelnek: a freiburgi moráleteológus, Johann Baptist Hirscher (1788–1865), Die christliche Moral als Lehre von der Verwirklichung des göttlichen Reiches in der Menschheit (1835), 1851⁵; a würzburgi dogmatikus, *Hermann Schell* (1850), aki Gott und Geist (1895/96) c. művében kiáll az apokatastasis gondolata mellett, s ugyanígy fő művében is, 1898-ban (l. ehhez: *W. Koepfen*, Gnosis des Christentums. Salzburg 1939, 363.kk.). Századunkban a bázeli teológus és író, *Hans Urs von Balthasar* foglal állást nyíltan a keresztyén üdvuniverzalizmus mellett. In: Antwort (Festschrift K. Barth), 1956, 237.kk.

A serdülők életkori sajátosságai és Jézus tanítványaivá nevelésük¹

A serdülőkör és problémái

A serdülőkör egy átmeneti korszak, amely nehéz nekik is, és nekünk szülőknek, pedagógusoknak is. Keresik önmagukat, gyakran vizsgálgatják saját jellemzőiket, testi és lelki sajátosságait, szeretnék felismerni magukban, hogy mire képesek. Szeretnék megmutatni környezetüknek, hogy ők eredetien mások és különbek, vágnak a sikerekre, és arra, hogy felfigyeljenek rájuk, ezért gyakran feltűnősködnek.

Átélik, hogy most már nem gyermekek, szeretnének már felnőttek látszani, s ha a szülők, tanárok nem mutatkoznak ezt elismerni, ellenségüknek tekintik őket, lázadoznak uralmuk ellen.

A felnőttek viselkedése ellentmondásos velük szemben: olykor gyermeknek tekintik őket, nem bíznak önállóságukban, állandóan utasítgatják, folyton veszélyekre figyelmeztetik őket, sok mindent tiltanak nekik, amikor felnőttként, szabadon akarnak valamit vállalni; mások pedig korholják őket: „Elég nagy vagy már, miért nem viselkedsz felnőtt módon?”

Mint minden átmeneti, válságos korszakban, itt is jellemző az *egyensúlyvesztés*. Új módon kellene alkalmazkodni a környezethez, de hogyan? Jézus eligazíthatná őket, de ebben nekünk hívő pedagógusoknak kell a segítségükre sietni. Ők, a serdülők azt várnák el tőlünk, hogy legyünk megértőek velük szemben, és mi is úgy – korszerűen – gondolkozzunk, mint ők.

Kétségtelenül krízis, *válságos állapot* ez. A németek (Schiller) a *Sturm und Drang* (vihar és ösztönös vágy, törekvés) korszakának tekintették a serdülő- és ifjúkort, amely belső, tartós stressz-állapotban tartja őket. Nekünk felnőtteknek sok problémát okoznak, és mi ezeket nem mindig oldjuk meg sikeresen. Különösen súlyossá válik a serdülő

helyzete, ha a családja maga is válságban van. A szülők házassága, egymásközi viszonya sok esetben megromlott, az egyik szülő a másikra hárítja a serdülővel való foglalkozást, egymást teszik felelőssé a bajokért. Maga a serdülő is sokat szenved a szülők között folyó civakodás miatt, az elhidegülésük, az egyensúlyvesztésük miatt. Ha pedig az apa kiszakad a családból, a fiú nem talál támaszt nyújtó viselkedésmintára, az anya pedig elvárja, hogy az apa helyett ő álljon helyt a család ügyvitelében. Ő pedig ezt még nem tudja megtenni. A lány – az elvált apa helyett – családon kívül keres apapótlékot, gyakran idősebb férfiakhoz csatlakozik, s szeretőjévé válik.

Az *önállósulási törekvés* természetes serdülőkori tendencia. Vajon mi szülők egykoron hogyan viselkedtünk, amikor ezt észleltük gyermekeinknél? Mit tettünk, amikor gyermekünk először maradt ki este engedélykérés nélkül szórakozó társaival? Vagy mikortól engedték el másnembéli társával este moziba, diszkóba, vagy éppen tűrára, nyaralásra? Márpedig a mai szülő gyakran kerül ilyen helyzetbe. Tudomásul kell vennünk, hogy a serdülőkörbe került gyermekünk kortársegyüttesekbe vágyik, a vele egykorúak kis csoportjában tevékenykedni, vitatkozni, vállalkozni. Engedni kell, hogy társai között sport, hobbi, természetjáró, tűrázó csapatába menjen, de azért igyekezni kell őt szemmel tartani. Ez feltétlenül szükséges, mert vannak olyan spontán, majd tartóssá váló társas kapcsolatai, mely kezdetben csak a tánc, az élvezet által motivált, később a drog kísértésével, az alkoholiszállással, a bűnös módon való pénzszerzéssel, a szerelem nélküli szexualitással jár együtt.

A serdülőkörben megindul az *érdeklődés az ideológiák, elvrendszerek iránt*, az ifjúkor meg éppen hajlamos az elmélkedésre, a nézet-tisztázó vitatkozásra, az *eszményi hősök iránti rajongásra*, ezekkel azonosulva az éni-ideál kidolgozására. Szerencsés serdülő, aki e korban rátalál egy vallási közösségre, Jézust eszményének tekintti, azonosul vele és követi.

Az otthon, a maga szerető légkörével mintát mutathat a családon kívüli, jól értékorientált csoportok megtalálásában. Ha itt kialakult a *kölcsönös tisztelet, az Isten törvényeihez*

¹ A magyar keresztyén pedagógusoknak az ACSI Keresztyén Alapítvány támogatásával Budapesten a Csillebércen rendezett Nyári Konferenciáján 1997. július 6–9-én – William F. Stevens professzor által tartott *Jézus a mester tanító* – előadásához kapcsolódó, *Kiss Tihamér* teológiai doktor által írt tanulmány.

igazodás engedelmsége, Jézushoz, mint ideálhoz való igazodás, ez hozzá segítheti a serdülő gyermekeket az egyensúlyuk helyreállításához, életcéljuk, élethivatásuk megtalálásához és egy olyan társadalmi közösség megtalálásához, ahol erkölcsi személyisége kibontakozhat.

Köztudott, hogy a serdülőknek *nagy a szabadságvágyuk*. E téren sem kapnak sokan segítséget afelől, hogy mi az igazi szabadság, és nem kapnak támogatást a gyakorlatban a szabadosság és gátlásosság, a szabadság bibliai értelemben vett helyes értelmezésében. (Lásd Pál apostolnál: „Minden szabad, de nem minden használ. Minden szabad, de nem minden épít. Ne keresse senki a maga javát, hanem a másét!” 1Kor 10,23–24)

A mi társadalmi viszonyaink, az ideológiai káosz, a szétáradó bűnözés szennyezett korszakában *serdülőink értékorientációja és elvi irányultsága* mélyre süllyedt. A mai deviáns kortársak erkölcsi felfogása és viselkedésmintája megrontóan hat magyar ifjúságunkra. Természetes, hogy e korban a *nemiség iránti érdeklődés* erősen az előtérbe kerül, nagy az ösztönös vágyak irányában a vágykielégítő hajlam. Az is természetes, hogy a szerelem új érzelme e korszakban lángol fel, de az első szerelmek sokaknál nem csupán rajongásban, hanem gyakran nem erkölcsös módon, mit sem gondolva a partner védelmével, folynak le; gyakori a gátlástalan, sokszor csak kíváncsiságból fakadó, „mások is így teszik” motívált kísértesbeesés, elbukás, a lányok szüzességvesztése, a fiúk cinikus sikerélménye, kielégülés csak magáért a szex-orgazmusért. Mi következik ezután? Sokaknál a keserű csalódás, a házasságtól, családtól való elidegenedés, avagy – sok más káros élménytől is megundorodva – az élet értelmének elvesztése, nihilista ideológia, kábítószerrel való elbódulás, az alkoholizmusba, öngyilkosságba menekülés sok ifjú életében.

Van-e menekvés a bűnbemerülésből, az önpusztításból?

A *serdülés kezdeti szakaszában* még nincs ilyfajta veszély. A 10–14 éves gyermek e korszak kezdetén a telés, az izmosodás korszakában van; mozgásosságában, ügyességében, vitalitásában erőteljesebben duzzad, sokoldalú érdeklődésű, a külvilág felé forduló aktív személyiség. Ezt a korszakot a nemi érlelődés időszakában majd a nyúlás, a viszonylag állandósuló felnőtt testi-alkati, nemi-jellegi és viselkedési változások követik.

12 éves kortól a serdülő *értelmi fejlődése* egy új minőségi változáson megy keresztül: az iskolásgyermeki gondolkodást, a kezdetben intuitív, majd konkrét műveleti gondolkodást felváltja az elvont, fogalmi, logikusan vezérelt műveleti gondolkodás, a sok szempontból megfontolt ítéletalkotás, az előzetesen hipotetikus elgondolt, majd megnyugtató tételeken nyugvó deduktív végigvezetett és leellenőrzött gondolkodás, a merész fantáziával új megoldásokra törekvés, a kreatív gondolkodás.

A prepubertásbeli fiatal elég sok tapasztalattal rendelkezik, természeti és társadalmi környezetéről széles körű megfigyelésekkel és tájékozottsággal. Most már nem tekintélyi alapon fogadja el a felnőttek megállapításait, szüleiével és a pedagógusokkal szemben kritikus, az erkölcsi felfogásukat és következetes vagy ellentmondó viselkedésüket illetően.

Elégedetlenek lévén a felnőttek társadalmával igyekeznek megalakítani a *maguk társadalmi kis közösségét*, amelyben maguk alkotják a közösségi magatartás szabá-

lyait, erkölcsi törvényeit; az ezekhez való alkalmazkodást becület és tisztesség dolgának tartják, önként vállalják.

A különböző vezetési stílusnak megfelelően a *szülők reagálása a serdülők önállóságra törekvésére* háromféle módon nyilvánul meg: azok a szülők, akik eddig is szigorú utasításokkal és tiltásokkal irányították gyermekük magatartását, és engedélyhez kötötték bárkivel is a társas-kapcsolat felvételét, e korban is merevek és minden korlátozás átlépése esetén keményen büntetnek. Ezzel két káros következmény jár együtt. Valójában a nevelés azt szolgálja, hogy a gyermek szocializációja, szűkebb és tágabb környezetével való viszonya és együttműködése legyen a társadalom erkölcsi szabályai szerint való; a vallásos nevelés célja szerint pedig Isten törvényei, Jézus tanításai, a bibliai erkölcs, a szeretet legfőbb törvénye szerinti, harmonikus, tevékeny, közhasznú. A serdülőkorban – ha erre az önálló törekvésre nem nyílik lehetőség – a szülő tiltása miatt a gyermek tartósan „gyermeki” viselkedésű marad, mert mindig csak utasításnak, szülői irányításnak kell engedelmessé válnia, ennek következtében felnőtt koráig önállóan, a társadalomban is mások utasítására váró, gyámolatlan és esetlen, önálló ítéletalkotásra és állásfoglalásra képtelen vagy bátortalan lényé és egyben felelőtlen személyiséggé válik. (A diktatórikus – fasiszta, kommunista – uralom alatt sokan hajtottak végre kegyetlenkedést, fajirtást, politikai gyilkosságot avagy tömegmészárlást, utólag azzal védekezve, hogy „parancsra tették”.) A másik következmény, hogy a serdülő – magába fojtva tiltakozását – szülő-gyűlölő vagy lázadó gyermekké válik és elidegenedik szüleitől. Vét a tilalom ellenére, de letagadja, vagy titkon esik bűnbe.

A másik szülői magatartás liberális, szabadon hagyja viselkedni serdülő gyermekét, mondván, hogy majd a saját kárára megtanulja, hogy ne tegyen a szülők tanácsai, vagy a társadalmi törvények ellen. Inti illetve tanácsolja, hogy gondoljon meggondolatlan vágykielégítésének következményeire, de nem tiltja, nem gátolja, utólag pedig szemrehányást tesz: „Ugye megmondtam, hogy ne tedd!”

A harmadik mód. A szülő tudatában van annak, hogy az erkölcsi törvényekhez való önként vállalt igazodás magasabbrendű, mint a heterogén közösségi viszonyban érvényes magatartás: a felnőtt parancsol, a gyermek engedelmeskedni köteles. Ezért amikor gyermekük eljut arra a fejlettségi szintre, hogy most már szeretne önállóan, felnőtt módon, önszabályozón viselkedni, s maga a gyermek is szeretné újra rendezni a családban a státuszát (nem vagyok már gyerek, de még nem tekint senki felnőttnek), e kínos helyzetben az anya és az apa „magához emeli” gyermekét, és „egyenrangú és egyenjogú” személyként igyekszik kölcsönös tiszteletbentartással bizalmas viszonyban maradni serdülő gyermekével. Ehhez azonban gyermeke alapos ismeretére, életvitelére való nagyobb odafigyelésre van szükség, igazi szülői-gyermeki szeretetre.

Az ilyen – utóbbi módon való – nevelésnél gyakran kell alkalmat találni intim beszélgetésekre a serdülőkorba lépett gyermekkel. A beszélgetés során helyeseltetjük gyermekünk önállósulási törekvését, de vonjuk be az idevonatkozó bibliai kijelentések tanulmányozásába is. (1Kor 10,23–24 a szabadságról és a szabadosságról. Kol 3,20: „Ti gyermekek engedelmeskedjétek szüleiteknek minden tekintetben, mert ez kedves az Úrnak.” Ez a fel-

hívás azonban csak akkor érvényes, ha a szülő azonosult Jézussal, tanácsait az ő tanításának szellemében adja.)

Ha a szülők, a pedagógusok és társadalmunk erkölcsi elitje napjainkban sokat aggódik korunk ifjúságának a világról való véleménye, értékorientációja miatt, erkölcsi gátlástalansága, és az ezt kísérő lelki válsága, önpusztítása miatt, ennek az az oka, hogy hazai társadalmunk egy jelentős rétege ugyancsak ilyen beteg. Több, mint négy évtizedig elhanyagolt volt az erkölcsi nevelés, elfojtott a vallási ideológia, iskoláinkból kiszorult a bibliai kijelentéseken, Jézus tanításán alapuló erkölcs. E réteg ellen nem elég a rendőrség és az ügyészség harca. Ezek árformálására az egyházaknak kell összefognia és a hívőket kérni, hogy tegyenek eleget tanítványi kötelezségeiknek, annak a felhívásnak, amit Jézus Galileában személyes tanítványaihoz intézett eltávozásra utolsó perceiben: „Menjete el tehát, tegyetek tanítvánnyá minden népet, ... tanítva őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam nektek...” (Mt 28,19–20). Ez a lezúllott állapot azonban nem az egész ifjúságunkra, csak egy kis rétegre korlátozódik. De általában minden kor serdülői – amíg átjutnak gyermekség állapotából a felnőttébe – egyensúly-vesztés fenyegeti őket néhány évig, amíg ki nem alakul bennük az értelmes, önszabályozásra képes gondolkodás, népünk felnőtt társadalmával összeegyeztetett világnézet és erkölcsi felfogás, népükkel azonosult sorsuk alakulásáért a felelősségtudat, jólétük és tökéletesedésük érdekében az önként vállalt szolgálatkészség – végül a hivatásra felkészült, kiművelt emberfő és erkölcsi személyiség.

Ebben az átmeneti korszakban tehát minden időben érthető módon bekövetkezhet a serdülőknél az egyensúlybomlás, amely mindig feszültségi, krízisszerű állapot, amelyben maga a serdülő kezdi megfigyelni magát, tisztázni testi-szellemi fejlettségi állapotát és társadalmi státuszát, keresi én-ideálját, törekszik valós énképével összevetve egyes pozitív értékű sajátosságai kifejlesztésére, közben figyelni mások róla alkotott véleményét és igazodik ahhoz a preferált társadalmi csoporthoz, amelyhez tartozónak véli magát, és amellyel kész együttműködni.

Miért éppen a bibliai alapon élő és tevékenykedő egyházak hívó és erkölcsös tagjai hivatottak küzdeni a világméretű megnyilvánuló válság, a félelmetes méreteiben jelentkező bűnözés és romlás ellen?

Azért, mert a bibliai vallások híveiben tudatosult, hogy amikor Isten megteremtette és így megjelent a földön a „homo sapiens”, Isten őt, „az embert a maga képére, Isten képmására teremtette”, teljes felelősséggel őt, az embert bízta meg – miután megáldotta őket – „és ezt mondta nekik Isten: Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be és hódítsátok meg a földet. Uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain és a földön mozgó minden élőlényen!” (1Móz 1,27–28)

Ez az isteni kijelentés ösztönöz minket, hogy felelős megbízottként ügyeljünk „anyaföldünk” épségére, ne szennyezzük a növények, az állatok és az emberek egészségét, számos luxuscikk termelésével járó olyan melléktermékek légtérbe bocsátásával, amely földünk ózon-védőpajzsát lyukasztatja és így nagy jótévőnk, a Nap ultrasugaraival az emberek rákosbeteggé tételével sokak létét fenyegeti. – Ez az isteni kijelentés ösztönöz bennünket, embereket a gyarapodásra, a szeretet másik

nem iránti megnyilvánulása: a szerelem által új életek létrehozására, és tiltja a legfőbb földi érték: az emberi élet, a magzatok elpusztítását; tiltja az emberiség túlszaporodása miatti aggodalom-szülte, világrészeket elpusztítani képes tömeggyilkos fegyverek gyártását, egyik hatalomnak a másik fölülkerekedését, valamint a kis államok feletti hatalmaskodást. Ugyanakkor ezek az isteni kijelentések és utasítások hívnak föl bennünket a legfőbb boldogító és megtartó erejű kölcsönös embertiszteletre, a legfőbb két parancs: az Isten és törvényei tiszteletére és szeretetére és egymás kölcsönös szeretetére, amely segít létrehozni ezen a földön a legeszményibb államot: a „civitas Dei”-t, az Isten államát. Ezek az isteni törvények menthetik meg a világot a jövő évezredben is a fenyegető végpusztulástól.

Serdülőink átmeneti egyensúlyzavarán és személyiség-kibontakoztató nehézségein is azok a hívó szülők és pedagógusok tudnak segíteni, akik egyaránt ismerik Isten kijelentéseit, erkölcsi útmutatásait, valamint igazi szülői (krisztusi) szeretettel igyekeznek életkori sajátosságai ismeretében megérteni serdülő gyermeküket, tanítványaikat, segítenek nekik önmegismerésükben, eszményi ideáljaik megtalálásában, maguk is azonosulva Jézussal (mint Pál apostol mondta: „Élek pedig többé nem én, hanem él bennem a Krisztus” Gal 2,20), segítik őket Jézus tanítványáivá válni.

Miért és miként következhet be a serdülőkorban lelki egyensúlyvesztés és válság?

Mert ebben az átmeneti korszakban emelkedik fel a serdülő a gyermeki gondolkodás fejlettségi szintjéről a felnőtt gondolkodás szintjére, e korban jelentkezik a nemi érést követően a másik nembelihez való felnőtt viszonyulás problémája, a gyermekekhez, felnőttekhez való újfajta társaskapcsolat és együttműködés módjának kimunkálása, saját társadalmi státuszának biztosítása, feladatának megnyugtató megoldása, az ideológiai tisztázás és a saját világnézet kialakítása, erkölcsi elvrendszere kidolgozása, saját képességeinek felismerése, jövőendő hivatására való felkészülése érdekében a pályaválasztás, értékorientáció, életcéljának meghatározása, vagyis saját személyisége, én-ideálja megvalósítása érdekében a helyes és sikeres *alkalmazkodás* a társadalmi és a természeti valósághoz, és milderre a problémamegoldásra a gyermek 11–12 éves kor előtti gondolkodásmóddal és tapasztalattal még nem képes.

A környezethez való alkalmazkodásra minden egyén magzati állapotától kezdve rákényszerül, a sikeres alkalmazkodás létbenmaradásának és fejlődésének feltétele. Efelől a felnőttet és a pedagógust a pszichológia, elsősorban a fejlődéslélektan megbízhatóan tájékoztathatja. (Lásd: B. *Inhelder–J. Piaget: A gyermek logikájától az ifjú logikáig*, 1967. – Kiss Tihamér: *Életkorok pszichológiája*, 1966. – Jean *Piaget: Az értelem pszichológiája*, 1933.) *Az alkalmazkodás, az adaptáció az élővilágban* egyetemes törvény. Az alkalmazkodásnak két módja van: *az asszimiláció és az akkomodáció*.

Az embernél a *pszichológiai alkalmazkodás* az értelmi úton való tájékozódásban, a sikeres alkalmazkodási mód keresésében, a feladatmegoldó eljárás kidolgozásában és a tevékenység irányításában, valamint egyi-

dejüleg érzelmi minősítés (kellemes-kellemetlen hatás átélése), és az alkalmazkodó cselekvés érzelmi motiválása közben megy végbe. Ez a lelki folyamat a tevékenység különböző szervezeti és pszichikus fejlettségi szinten, az egymást követő életszakaszokban más-más módon zajlik, és az, az egyénnek az adott életkorban jellemző sajátsága. A külvilág ingereire az éppen akkor adott értelmi képességei fejlettségének és érzelmi minősítő lelkiállapotának megfelelően reagál. Ebből következik, hogy a különböző életkorú, különböző értelmi, műveltségi szintű és lelkiállapotú emberek ugyanazon fajta ingerhatás-együttesre egymástól többé-kevésbé eltérően reagálnak és viselkednek.

Az egyén fejlődése, az egyén és környezete közötti kölcsönhatás folyamatában megy végbe, egyéni válaszadásai, kifejtett tevékenységei következtében válik egyéni személyiséggé.

Az alkalmazkodás (adaptáció) egyik formája az *asszimiláció*. Ez a Piaget-től származó, a biológiából átvett és a pszichológiába bevezetett fogalom azt jelenti a biológiában, hogy az élő növényi, állati, emberi szervezet a neki szükséges és neki való tápanyagot amikor bekebelezi, magába fogadja, azt könnyen megemészti, áthasonlítva beépíti saját szervezetébe, mert ilyenek befogadására alkalmas. Így például az újszülött szervezete jól felkészült arra, hogy az első szoptatásnál az anyamell bimbója szájához érintkezésekor száját kítátva, a mellbimbót szorosra zárva – miközben nyelve szopócsővé perdül és szájpaddlása kidomborodik, amivel légüres teret hoz létre, a táplálék beszívását elősegíti e reflexválaszok sorával könnyen befogadja az anyatejet, amit a belső emésztő szervek áthasonlítanak olyan tápanyaggá, ami élteti. A *pszichológiai asszimiláció* is hasonló folyamatot jelent. Könnyen fogadja be a külvilág informáló ingerhatásait, érti meg mások közléseit, ha előzetes tapasztalatai elégségesek és lélektani funkcionális műveletei ilyen benyomások felfogására már kifejtettek. A külvilágból érkező különböző fajta információkat egybeveti a meglévő hasonlókkal – például az észlelt reális jelenségeket a meglévő sémáiba beilleszti, vagy egy új véleménynyilvánítást a saját idevonatkozó felfogásával összeegyeztetve elfogadja, ahhoz hasonlítva magáévá teszi, esetleg átfogalmazva, kiegészítve, mint új tudásanyagot sajátítja el. Így érthető, hogy az azonos erkölcsi felfogású, azonos ízlésű, azonos gondolkodású, közös tapasztalatokkal rendelkező emberek kommunikációjuk során könnyen megértik egymást, a másik fél közléseit egyszerűen asszimilálják.

Mindennapi életünkben azonban számos olyan információ jelentkezik, amelyeket nem vagyunk képesek felfogni, feladatokat, amelyeket nem tudunk megoldani, helyzetek, amelyekhez nem tudunk sikeresen, helyesen alkalmazkodni. Térjünk vissza az első példánkhoz, az első szoptatáshoz. Ha például az anya mellbimbója nagyon kicsi, vagy behúzódtott, akkor az újszülöttnél megindul ugyan a tej szagára vagy az anyamellhez szorításra a kereső fejemozgás, de ha a mellbimbó mindig kicsúsztat, akkor ebben az új, nehéz helyzetben a kudarc elkeseredett sírásra ingerli, nincs sikeres alkalmazkodás. Persze, ha az anya ilyenkor segít is egy kicsit a mellbimbó kitolásával és szájba dugásával, az újszülött eddigi szopásreakcióit újra szervezi, új eljárás módokkal

próbálkozva maga igazodik az új, szokatlan, nehéz helyzethez; ez az akkomodáló alkalmazkodás sikerhez, a nélkülözhetetlen táplálék asszimilációjához segíti. Ez már *akkomodáció*, az egyén belső funkcionális struktúrája, eddigi kialakult cselekvés-sémái átszervezése, módosítása az új feladathelyzetben az alkalmazkodás sikeréért. Ezt azért éreztem szükségesnek elmondani, mert a gyermekkor utolsó éveire még nem alakultak ki azok a képességek, amelyek működtetésével új, megváltozott állapotában és helyzetében a serdülő képes lehetne asszimilálni a környezetet ingerhatásait. A kudarcok pedig mindig ingerültséget, ismételt és gyakori előfordulást követően frusztrált állapotba kerülést és egyensúlybomlást idéznek elő. Ezért van szükség az életkori sajátosságok ismeretére, hogy a szülő, a pedagógus ismerve a serdülőt, hozzá „akkomodálva” dolgozza ki hatékony nevelői magatartását, oktatói eljárás módjait. (Piaget lélektani szakkifejezéseinek szótára megtalálható: Kiss Tihamér: Piaget a gyermek kauzális gondolkodása kialakulásáról – Oksági gondolkodás fejlesztése az óvodában, 1944. 75–94.o.)

A prepubertáskort – 11–14 életévek – egy olyan átmeneti kornak kell tekintenünk, amelyben lassan eltűnik a gyermekes viszonyulás a felnőttekhez, eltűnik annak hite, hogy ő csak a szülők és tanítók irányítása alatt élhet, hogy csak nekik van joguk a magatartás törvényeinek megállapítására, joguk a követelésre és vétség esetén a büntetésre, neki pedig engedelmessé válnia kell. Általános iskolai tanulmányai során értelmileg annyit fejlődött, annyit tapasztalt, hogy képes felismerni a felnőttek gyengeségeit, erkölcsi, tudásbeli fogyatékségeiket, kész elítélni őket, ha vele méltánytalanul, igazságtalanul bántak. Ugyanakkor térbeli és időbeli tájékozottsága úgy kitárult, hogy nem csak a család, az iskola közössége tagjainak tudja magát, hanem a vele egykorúak, a hozzá hasonlóan gondolkozók nagy társadalmi közösségével is azonosul – történelmi érdeklődése és tanulmányai nyomán népével is. Megindul az önállósági tendencia, kezdetben fiktív csoport szervezésére éreznek ösztönzést, majd saját csapat alkotására, és itt elsőként kísérlik meg az egyenrangúak és egyenjogúak társaságában a saját közösségük szabályai megalkotását és benne az önkéntes engedelmesség, az önfegyelem gyakorlását, a közösséggel való azonosulást, a kollektív ellenőrzést, a vétkesek elítélését, egy maguk által elképzelt, ideális mikrotársadalom létrehozását.

Ebben az életgyakorlatban társaik szolidaritására támaszkodva kezdik jól érezni magukat, újra – némi kompromisszummal – rendezik viszonyukat a felnőttekkel, szocializációjuk folyamatában pedig helyreáll az egyensúly. Ez nem a régi gyermekségi állapotukban létezett egyensúly, hanem egy kiharcolt új nyugalmi állapot, egy magasabb szocializációs szintre való eljutás.

Kétségtelen, hogy a nemi érés – amely a lányoknál egy-két évvel korábban következik be, mint a fiúknál – jelentős fordulatot hoz a serdülők életében. Egy ideig szinte uralkodó módon fordítja érdeklődésüket a másik nem tagjai felé, és azok rájuk gyakorolt hatására. Az ezzel járó konfliktusokra és lelki válságra már fentebb utaltunk. Ez nyilván egy új világhelyzet, amely egyensúlybomlást idéz elő. A nemi érés, a szexuális ösztön feszültségei, az ezek által kiváltott viselkedések, a környezetében élők

ezekre való különböző indulatú reagálási tartósan labilis-
sá teszik a serdülő lelki egyensúlyát, mégis: nem ez az
egyetlen, ami egyensúlybontó tényező.

A serdülőkor a személyiség kibontakozásának, a vi-
szonylag tartósan jellemző személyes tulajdonságok ki-
fejlődésének életkora. A szervezetében és személyiségé-
ben is egyre érettebbé váló fiatal számos területen szenve-
di el, hogy őt a felnőttek hol gyermeknek, hol felnőttnek
tekintik, sőt maga is így érzi magát. A helyes alkalmazko-
dás jelentős akkomodációs erőfeszítést követel tőle. Eb-
ben a több viszonylatban folyó akkomodációs törekvésnek
a sikerre vitelében érdemes felfigyelni a serdülők *értelmi
és érzelmi fejlődésében végbemenő változásra*.

A beiskolázás előtti szimbolikus és prekonceptuális
korszakban a gyermek a dolgokat, a jelenségeket – ego-
centrikus lelki beállítottsága folytán – jó ideig magára
vonatkoztatva, egy szempontból (a sajátjából) ítéli meg,
képzetekre és előfogalmakra támaszkodik, képzetei a sa-
ját maga szempontjából fontosak. Magyarázatai
finalista jellegűek (a Hold azért van, hogy este neki vi-
lágítson és kísérje), animista felfogásra vallók (az égi-
testek is tudják, hogy mit csinálnak és szándékosan tes-
szik), artifizilista feltételezésűek (mindent: a hegyeket,
folyókat, mint a hidakat a „nagyok”, a felnőtt emberek
csinálták). (Kiss Tihamér: Piaget a gyermek kauzális
gondolkodása kialakulásáról. 1994.) Csak az óvodáskor
vége táján jut el a szabályok és az azokhoz való igazo-
dás gyakorlatban megtapasztalt jelentőségének belátásá-
ra. (Amikor megismeri és be tud kapcsolódni a szabály-
játékokba, megtanulja, hogy ha valaki a szabályt nem
tiszteli, az csal, őt és társait is károsítja; ha ő vét, a cso-
port elítéli, a játék élvezetéből kizárja.)

A beiskolázást követően alakul ki a logikus, egy ideig
még konkrét *műveleti gondolkodás*. Már a szabályjáté-
kokhoz való igazodás is jelzi, hogy öt-hat éves kortól
már megjelenik mások nézőpontjának figyelembevétele,
ítéletalkotásukban a több szempontból megfontolt ítélet-
illetve véleményalkotás, a decentráció. Ez igen nagy elő-
relépés, mert így képes induktív vagy deduktív követ-
keztetéseinél valós, igazi állításokra (premisszákra) tá-
maszkodni. A 6–11. életévekben jut el a gyermek a mű-
veleti gondolkodás kialakítására, kezdetben intuitív,
majd konkrét műveleti szinten. Az a gyermek, aki már
5–7. életéveiben intuitíve ismer fel igazságokat, az már
ezt követően talál olyan konkrét értelmi műveleti eljárá-
sokat, mint pl. reverzív gondolkodás. Ha két egyforma
(a és b) pohárba azonos szintig töltünk folyadékot, majd
egy harmadik (c), kisebb átmérőjű és magasabb pohárba
átöntjük egy 7–10 éves gyermekkel, és megkérdjük
tőle, hogy ugyanannyi van-e a c-ben, mint az a-ban, ak-
kor az, aki még az egy szempontból ítélők szintjén van
(centráció), úgy fog nyilatkozni, hogy a c-ben több van.
Csak a szintmagasságra ügyel. A konkrét műveleti gon-
dolkodás szintjén lévő azonban, aki már decentrált, va-
gyis több szempontot is megfontolva nyilatkozik, az azt
válaszolja, hogy a c-ben is ugyanannyi van, hiszen ha
visszatöltjük az a pohárba, ez beigazolódik; esetleg így
nyilatkozik: nem vettünk el belőle, és nem adtunk többet
hozzá, ezért ugyanannyi kell, hogy legyen; vagy: igaz,
hogy a c-ben többnek látszik, de ez azért van, mert a c
pohár keskenyebb. Az iskolás gyermek azonban még
csak osztályokon, viszonyokon vagy konkrét számokon

nyugvó konkrét műveletekre képes, ezek struktúrája
még nem lépi túl az elemi logikai „csoportalkotások”,
vagy a matematikában az összeadásos és szorzásos cso-
portokkal való sikeres műveletek szintjét. Nem tud a
gyermek széles koncepcióban, számos viszonylatban
megfontolva rendszert alkotni.

Csak 11–12 éves kortól alakul ki a formális műveleti,
az elvont fogalmi gondolkodás, a rendszer- és ideológia-
alkotás képessége, a széles idői és térbeli viszonylatok-
ban az ítéletalkotásra, az önálló véleménynyilvánításra
képes fejlettségi állapot.

Az erre a szintre való eljutás segíti hozzá a gyermeket
az olyan akkomodációs alkalmazkodáshoz, amely fel-
oldja magában az ellentmondásos viszonyulást, a krízist,
a válságos lelkiállapotot keltő szembe-kerülő tevékeny-
ség-irányulás kínos feszültségét is.

A serdülőkorban ennek az értelmi és érzelmi fejlő-
désnek és kiengyenyelődésnek köszönhetően alakul-
hat ki a magas szinten, felnőtt módon gondolkodó, a po-
zitiv értékek és érzelmek által motivált felnőtt magatartás,
a művelt, hivatásra kész, élete célját kialakított,
érett erkölcsi személyiség. A prepubertáskorban, még a
felnőttek társadalmában, a gyermek már önállósulni sze-
retne, nehezen viseli a felnőttek korlátozó hatalmát,
folyton irányítgató, bíráló magatartásukat, és ellenör-
zésük elől gyakran – rövidebb-hosszabb időre – meg-
szabadulni igyekszik. A vele egykorúak társágában ér-
zi szabadnak magát, az egyenjogúak és egymást és kö-
zösségüket kölcsönösen tisztelők között, akik az
együttesen elfogadott szabályokhoz önként igazodnak,
mert belátják, hogy erre szükség van közös vállalkozá-
suk, együttes játékaik sikere érdekében. A serdülők szé-
lesebb körű tájékozottságukban, fejlettebb értékelő és
ítélő képességükkel határozottan elítélik adott „felnőtt
társadalmukat”, és már egy jobb, igazságosabb, embe-
ribb társadalomról ábrándozva lázadoznak, ha szüleik,
tanáraik továbbra is heterogén erkölcs szintjén mereven
ragaszkodnak a „gyermeki köteles engedelmeskedés-
hez”. Ha próbálkozó, új viselkedésükkel, divatjukkal,
beszéd- és érintkezési stílusukkal, engedélyt nem kérő
kimaradásukkal és „szabadosságaikkal” kiváltják a szü-
lők, a pedagógusok felháborodását és szankcióit, akkor
a nemzetközi, korukbeli ifjúság széles táborára támasz-
kodnak, és hangoztatják a felnőttek „maradiságát”.
Az ifjúkorban viszont – különösen ha a felnőttek meg-
értőbbek velük szemben – már maguk alakítják saját
ideológiájukat, egy elfogadható erkölcsi elvrendszert
(amire az elit törekszik is). Így megismerve a maguk ké-
pességeit, kigondolt életcéljuk, pályaafterációjuk érde-
kében egyre jobban képessé válnak az önszabályozásra,
a szükséges tanulmányok elvégzésére, a diplomaszerezés-
re összpontosítanak, és minél közelebb kerülnek a cél-
jukhoz, józan megfontolásokból hajlandóbbak elfogadni
adott társadalmuk követelményrendszerét, jogi, erkölcsi
normáit, hajlamosak a konformizmusra – a sikeres beil-
leszkedés érdekében.

A személyiséggé válás és a serdülőkorban mintegy
évtizeden át folyó átváltozások folyamata megértéséhez
érdemes elolvasni a XX. század egyik legnagyobb
gyermekpszichológusának, J. Piaget-nak egyik előadása
idevonatkozó fejlődéslélektani tájékoztatását. Ebből
hadd idézzek egy részt: „A személyiség kialakulása a

gyermekkor végén (8–12 év) az elvi szabályok és értékek autonóm szerveződésével, valamint az akaratnak a megszilárdulásával kezdődik. Az akarat szabályozza a tendenciák erkölcsi beépülését. De a személyiség több ezeknek a faktoroknak az összességénél, amennyiben ezeket egyáltalán szisztémává fogja össze, és ezt a szisztémát az Én sajátosan egyéni módon asszimilálja, olyan egyénre szabott – kétarcú – szisztémává, amely egyrészt egyéniséget kölcsönöz az individuumnak, másrészt autonóm rendező elvet feltételez. De ez a személyes rendszer feltételezi a formális gondolkodást és a mérlegelés képességét is. Éppen ezért csak az ifjúkor szellemi szintjén valósulhat meg. Mondhatná itt valaki, hogy a személyiség akkor jön létre, amikor kikristályosodik egy életideál, amely egyrészt az akarat fegyelmezetté válásának a kiindulópontja, másrészt a társadalmi kooperáció eszköze. Ez az életideál azonban feltételezi a független gondolkodás és a mérlegelés képességének hathatós közreműködését. Ezért ez csak akkor valósulhat meg, ha bizonyos intellektuális feltételek megvannak, mint például a formális (hipotetikus-deduktív) gondolkodás, amely az ifjúnál működőképes.” (Jean Piaget: Hat tanulmány. Magyarul 1990. 1996. 53.o.)

A serdülők keresztyén erkölcsi személyiséggé fejlesztésének didaktikai elvei és módszerei

A pedagógia régi tudomány, amely azonban azóta hatékony, amióta tapasztalatok, tudományos megfontolások alapján kidolgozta a gyermeknevelés és oktatás didaktikai elveit. A református oktatásban a hatékonyságot illetően nagy előrehaladást jelentett, amikor Comenius (Komenszky) Sárospatakon 1650–54-ben a Református Kollégiumban tanítva felismerte, hogy a nevelés és oktatás folyamatában figyelembe kell venni a tanulók életkori sajátosságait, felfogóképességük fejlettségi szintjét és a tanítás (a megtanulandó anyag) elsajátítási módját. Megírta a „Didactica magna” című könyvét, és közreadta az „Orbis pictus” (A világ képekben) című tankönyvét, hogy a növendékei könnyebben megértsék a közvetlenül nem érzékelt tárgyakat, eseményeket, foglalkozásokat, amelyeket így, a könyv képei és a tanterem falain bemutatott képek szemlélete alapján jobban megértettek és elképzelték. Az igazi nagy fordulatot a XIX. század végétől a *gyermektanulmányozás* pszichológiai-pedagógiai kutató munkája és az egyes életkorban jellemző életkori sajátosságok megismertetése eredményezte, amelyet Amerikában J. Dewey 1896-ban a chicago-i egyetemi lélektani intézetben, és Stanley-Hall a worchesteri Clark egyetemen, Európában a Genfi egyetemen és a Rousseau Neveléstudományi Intézetben Clapparéde, Bovet és Piaget indított be, és hazánkban Nagy László (1857–1931) budapesti tanítóképző intézeti tanár kezdeményezett, megalapítva 1903-ban a Magyar Gyermektanulmányi Társaságot, majd Kenyeres Elemérrel ismertette a genfi kidolgozott „école active” ... (cselekvő iskolai) módszert. A növendéket mind a megismerésben, mind a probléma és a feladatmegoldásban aktivizáló módszer – a „cselekvés-iskola” virágzását Szegeden Várkonyi Hildebrand elméleti irányítása mellett a Polgári iskolai Tanárképző Főiskola gyakorló iskolájában élte, majd 1941 után a genfi egye-

temen és a Neveléstudományi Intézetben Piaget gyermekpszichológiai kutatásaiba asszisztensként (1940/41-ben) bekapcsolódva és ezt a növendékeket aktivizáló módszert elsajátítva – magam is sikerrel alkalmaztam pedagógusképző munkámban, és terjesztem ma is.

Egy *keresztyén nevelés- és oktatás-didaktika* hivatott arra, hogy mind a szülőknek, mind az iskolai nevelőknek útmutatást adjon – Jézus mintájára, tanítása szerint – az Isten képére és hasonlatosságára teremtett ember eszménye megvalósításában és megőrzésében, gyermekeik, növendékeik nevelő munkája folyamán. Erre a fejlettségi szintre a gyermek Isten kegyelméből, Jézus megváltó áldozata és tanítása, valamint a Szentlélek segítsége által juthat el, így válhat Jézus tanítványává és követőjévé. A keresztyén szülőknek és nevelőknek ebben a nevelő, fejlesztő és megőrző munkában való részvétele Jézus parancsa.

A keresztyén nevelés és oktatás didaktikai elvei

A didaktikai elvek, amelyeket itt felsorolok – az életkori sajátosságok, a növendék és a csoport értelmi fejlettségi szintje, előzetes tapasztalata és tudásszintje figyelembevételének elve, a céltudatosság, ösztönzés az elmélet gyakorlati alkalmazására, a gyermek, a serdülő, a növendék személyiségének tiszteletben tartása, az egyéni bánásmód, a tervszerűség, rendszeresség és következetesség, az aktivitás elve, a növendékek önkéntes, olykor önálló részvétele az ismeretszerzésben, a nevelővel való együttműködés didaktikai elve – mind figyelembe veendő a pedagógusnak bármely gyermekkel való foglalkozásra felkészülésénél. E felsorolt elvek összhangban és integráltan szolgálják a megfelelő, a tananyaghoz is alkalmazkodó módszerek helyes kiválasztását, a nevelés és oktatás folyamatában való hatékony alkalmazását. Kívánatos, hogy mind a családban a szülők, az iskolában a nevelők és a gyülekezetben a lelkipásztorok nevelő-oktató munkájuk folyamán ugyanezeknek a didaktikai elveknek az alkalmazásával végezzék a növendékeknek a hivatásukra, társadalmi szerepükre felkészítő, személyiségformáló munkájukat.

Az életkori sajátosságok figyelembe vétele, az adott személyek és csoportok fejlettségi szintjéhez való igazodás elve

Ez az elv figyelembe veendő a különböző életkorúak iskolájának tanterve és tankönyvei készítésénél, valamint a családi és iskolai nevelő és oktató tevékenység során.

Elmondható, hogy országos református egyházi általános és középiskolai hit- és erkölcsstani tantervünk jól igazodik e didaktikai elvhez. De itt meg kell jegyeznünk, hogy egy-egy témát, a tananyag egy-egy részét bármely életkorban elővehetünk, ha a spontán feladat, illetve problémahelyzet ezt megkívánja. A fontos az, hogy az anyag közlésmódja megfeleljen az adott életkorúak felfogóképességének, hogy a tanulók magukévá tehessék azt.

Az ehhez az elvhez való igazodás akkor hasznosítható hatékonyan, ha a nevelők egy-egy életkori szakaszban lévő gyermekeiket alaposan ismerik és aktuális lelkiállapotukat és problémáikat, konfliktusaikat felismerik. Éppen a

serdülőkor az, amelyben a személyiség viszonylag állandó, életre szólóan meghatározó képességei, tulajdonságai, jelleme kialakulnak – fontos ez az alapos ismeret és ezek figyelembe vétele. Különösen a középiskolai tanárok azok, akik feltételezik, hogy tanítványaik elérve a legmagasabb értelmi fejlettségi szintet, képesek – mint ők – a formális művelési gondolkodásra (fő jellemzője a hipotetikus-deduktív gondolkodás), és ezért nem tartják fontosnak az erre való ügyelést, ezért feledkeznek meg gyakran a didaktikai elvről. A felnőttek, a maguk és a tudományos szakirodalom nyelvén prelegálnak, azaz az „érti, nem érti, majd megérti” elv alapján kész ismereteket közölnek, megbeszélés, megvitatás nélkül. (Kívánatos tehát a főiskolán vagy az egyetemen szerzett fejlődés-, személyiség-, pedagógiai lélektan és csoportpszichológiai tanulmányokat felújítani és elmélyíteni, kiszélesíteni. Lásd: Kiss Tihamér: *Életkorok pszichológiája*, Gondolat Kiadó, 1966. – Mérei Ferenc–Binét Ágnes: *Gyermeklélektan* – Buda Béla: *A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája*, Tankönyvkiadó, 1988. – Bagdy Emőke–Telkes József: *Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában*, 1988. – Kelemen László: *Az életkori sajátosságok a pedagógiában*, MTA. Tanulmányok a neveléstud. köréből, 1959. – Kozéki Béla: *Moralitás, jellemfejlesztés*, 1987.)

Századunk húszas éveiben még sok szülő feltételezte, hogy a hat éven aluli gyermek ugyanúgy értelmezi a hazugság, a lopás fogalmát, mások becsapását, a szabály elleni vétséget, mint a felnőtt. J. Piaget vizsgálatai mutatták ki, hogy ez közel sincs így. „A gyermek erkölcsi ítéletei” (1932, ismertetése magyarul: Gleiman Anna: *A gyermek erkölcsi ítéleteinek fejlődése*, 1947) című könyvében írja le, hogy az óvodáskorú gyermekek, ha valami vétséget követnek el, ami esetleg kártétellel jár együtt, nem tesznek különbséget a csak ügyetlenségből történt és a szándékosan elkövetett vétség között, sem pedig a szándékos megtévessztés, becsapás között. Az első esetben a kártétel nagysága szerint tartanak valamilyen vétséget nagyobbnak vagy kisebbnek, hazugság esetén sem veszik figyelembe a szándékosságot, sem a lopásnál az enyhítő körülményeket. Ez lelki beállítottságuktól, értelmi fejlettségüktől függ, a több szempontból való fontolgatás, meggondolás hiánya miatt van így. Sok gyermek nem érti, hogy egy erkölcsi parancs elleni vétés miért bűn. Csak az tudatosul, hogy vétkezni, szülői, nevelői parancs ellenére cselekedni, haragot és büntetést vált ki, vagy emiatt elveszíti szeretetüket. Ugyanakkor a serdülő nagyon határozottan képes megítélni, hogy ki mi ellen, melyik erkölcsi szabály ellen vétett, a szándékosságot, sőt másoknál a megfontolatlan és méltánytalan megtorlást is elítéli.

A serdülőkor kiemelten alkalmas mind a vallás hittételeinek, mind az erkölcsi törvényeknek az elsajátítására, mert a serdülő képes ezen elvont fogalmak lényeges tartalmának felfogására, és mert az egyetemes szabályok tiszteletben tartását a saját és az emberiség boldog élete és létbenmaradása érdekében fontosnak tartja. Képes a helyes vagy vétkes cselekedetet több szempontból megítélni, saját tette megtervezésekor előzetesen annak következményét elképzelni, jó vagy rossz erkölcsi jellegét minősíteni, és ha elkövette, maga is elmélkedik róla, lelkiismereti vizsgálat alá vonja. Bűnei miatt szenvedve jóvátételt keres, büntudatában „katarziszra vágyik”.

A serdülő már elutasítja a heterogén viszonylatú erkölcsi magatartást, azt, hogy az erkölcsi követelmények felállítására, a parancsolás a felnőttek joga, övé pedig az engedelmisség. A serdülő, s még inkább az ifjú, mielőtt szellemileg, világnézetében, önszabályozásra való képességében éretté válik – az autonóm erkölcs fejlettségi szintjén, maga akarja a Bibliából, közvetlenül az isteni kijelentésekből magáévá tenni a magatartás szabályait, az erkölcsi törvényeket, s minthogy azokat magáénak tudja – kész belső indításra ezeknek engedelmeskedni, és ellen tud állni a külső kísértéseknek, vagy egy züllött környezet befolyásának, és ezeket másoktól is elvárja, kész küzdeni a bűnözés ellen.

Érthető tehát, hogy az a szülő és nevelő, aki ezt az életkori sajátosságot figyelembe veszi, sikeresebben találja meg azokat a nevelői eljárásmodokat, amelyek hatékonyan segítik gyermekük, tanítványaik erkölcsi személyiséggé válását.

A céltudatosság elve

Az a szülő, akit az Isten az ő nagy kegyelmességéből és hatalmából abban a kitüntetett megbízatásban részesített, hogy gyermeket, gyermekeket, illetve növendékeket adott neki, hogy Jézus tanításai és mintája szerint felnőtt, kiművelt emberfővé, erkölcsi személyiséggé nevelje azokat, nagy felelősséget hordoz, mert úgy kell végeznie nevelő és oktató munkáját, mint amelynek célja és értelme van, és mint amely megbízatás sikeres végrehajtásáról számot adni tartozik Urának. Mind a szülő, mind az iskolai, egyházi nevelő tudatában kell legyen annak, hogy mi neki, a gyermeknek, a tanítványnak Isten rendelése szerinti életfeladata, mi *élete célja*, szerepe ezen a földön. Az, aki ennek tudatában van, az tudja, hogy *mi az ember életének értelme*.

Az a tanár, aki serdülőkkal foglalkozva megelégszik azzal, hogy csupán a tantervi anyagot adja le, hogy számbaveszi, tanítványai milyen mértékben sajátították el az anyagot, és számjegyekkel osztályozza – „lelketlenül” jár el. Ha nem tudja tanítványai érdeklődését a tantárgy értékei és haszna iránt felkelteni, akkor tanítványai csak az érdemjegyekért igyekeznek majd azt elsajátítani.

A hívó egyházi pedagógus, aki a Bibliából. Mózes 1. könyvének 1. fejezete 26–31. verseiből tudja, hogy mivégre teremtette Isten a földet és az embert, és tudja azt is, hogy a serdülő igényli, hogy magából a forrásból, Isten neki is szóló kijelentéséből maga hallja és vegye át Isten idevonatkozó üzenetét és megbízását, az a pedagógus egy-egy új – akár humán, akár természettudományi – tantárgy tanítása előtt tudatosítja, hogy az jó eszköz Isten itt kijelentett megbízása szerint hivatása felkészüléséhez.

A. Adler, osztrák pszichológus (1870–1937) „Wozu leben wir?” (Mi célból élünk? Magyar fordításban: „Létünk jelentése”, 1994) könyvében ezt olvassuk: „*Minden embernek három fő kötelessége van, mindenekelőtt ezeknek kell eleget tennie... Az első kötelessége abból adódik, hogy ezen a nyomorúságos bolygón élünk és sehol máshol nem élhetünk, ... ez a lakóhelyünk. Testileg és lelkileg egyaránt úgy kell fejlesztenünk magunkat, hogy folytathassuk az életünket a földön és biztosítsuk az emberiség jövőjét. Ez külön-külön mindegyikünk számára feladat. Senki sem térhet ki előle. Bármit cselekszünk, megannyi*

tettünk személyes válaszunk az emberi élet körülményeire, tetteink mutatják meg, mit tartunk szükségesnek, megfelelőnek, illendőnek, lehetségesnek és kívánatosnak. Minden válasznak számolnia kell azzal a ténnyel, hogy az emberiség családjához tartozunk, és hogy az emberek a Föld lakói.” *Második* kötelességünk abból ered, hogy „nem egyedüli tagjai vagyunk az emberi nemnek. Mások is vannak körülöttünk, az ő társaságukban élünk. Az ember gyengesége és korlátai miatt képtelen egyedül elérni céljait. Ha egyedül élne és egyedül próbálna meg megbirkózni feladataival, elpusztulna... Ha életben akarunk maradni, értelmesen kell együttműködni másokkal, érzelmeinket is össze kell hangolnunk valamennyi feladat és cél közül a legfontosabbal: hogy embertársainkkal együttműködve biztosítsuk saját életünknek és az emberiség életének folytatását ezen az általunk lakott bolygón.” ... „Van még egy *harmadik* kötelességünk. Az ember két-nemű lény. Az élet fenntartása érdekében ezt a tényt figyelembe kell vennie minden egyes embernek és a közösségnek egyaránt. A szerelem és a házasság problémája tartozik e kötelesség hatókörébe. Egyetlen férfi és nő sem térhet ki e feladat megoldása elől. És a tetteikkel oldják meg, amikor ez a feladat napirendre kerül.” ... Összefoglalva: „Élni annyi, mint törődni embertársaimmal, az Egész részének lenni, erőmhöz mérten hozzájárulni az emberiség jólétéhez.” (8–11)

E kötelességeinknek eleget tenni – *ez az élet célja és értelme* a Biblia tanítása szerint. Ehhez a leghatékonyabb segítség: Isten szent Fiának, Jézusnak a tanításai, a Szentlélek segítő ereje, az Isten törvényeihez való igazodás, a két legfőbb törvény, az Isten és embertársaink szeretete.

A céltudatosság elve megköveteli a szülőktől és az iskolai nevelőtől, hogy Isten kijelentései alapján fontolja meg, hogy mi az ember életének célja és értelme, és a serdülőkorban, amikor ennek felfogására gyermeke már képes, benne is tudatosítsa. A mai serdülőket könnyen megtéveszti azoknak a felfogása, akik értékorientációjukban az egyéni életélvezeteket, a gátlástalan nemi vágy kielését, a szórakozást tekintik legfőbb értéknek, és azért igyekeznek diplomát szerezni, vagy szakmai képesítést, hogy ezzel annyi pénzt keressenek, amennyivel alacsony értékítéletük szerint a legvonzóbbak. (Lásd *Bugán Antal*: *Érték és viselkedés – Az érték és emberfelfogás alakulása 12–16 éves fiatalok, szülei és pedagógusok vizsgálatában*, 1994.)

Ez a meggondolatlan, erős ösztönvágyaktól fűtött, vágykielégítő értékorientáció, amit környezetük erkölcsileg magasabb szinten lévő tagjai elmarasztalnak, és ami saját, jobb pillanataikban keletkező, eszményibb éni-ideáljukkal is ellentétes – sok mai fiatalt kerget lelki válságba. A *Adler* fent idézett könyvében – az említett életcél és élethivatás tudatosítását követően – az élet értelmét, emberi méltóságukat szolgáló nagy megbízatásukra, életük értelmére és céljára rá nem talált fiatalokra gondolva írja: „Mindazok, akik csődöt mondtak életükben – a neurotikusok, a bűnözők, az alkoholisták, az izága randalírozók, az öngyilkosok, a perverzok és a prostituáltak –, azért mondtak csődöt, mert híján vannak a közösségi érzésnek, és nem vesznek részt a közösség életében. A munka, a barátság és a nemi élet fent felsorolt feladataival szembesülve nincs meg bennük az a meggyőződés, hogy ezek közös, becsületes fáradozással megoldhatók.” (Adler, 1994. 11.)

A céltudatosság elve – az életkori sajátosságok figyelembevételének elvével együtt – arra kell indítsa egyházi középiskoláink nevelőit, hogy osztályfőnöki órákon, ifjúsági csoportok összejövetelein beszéljenek – a Bibliában található isteni kijelentések alapján – az ember megtisztelő megbízatásáról, az anyaföld és annak minden lakója védelméről, a károsító és létveszéllyel fenyegető emberi termékekről, a népek és az emberi társadalom jóléte, békés élete és együttműködése szolgálatának isteni parancsáról, az emberi nem fennmaradása érdekében arról, hogy személyiségük kiteljesedésének tekintsék a férji, feleségi, apai és anyai szerepvállalást, a nemzet fennmaradása szolgálatát. Találják meg az időt és az alkalmat, amikor tanítványaiknak feltétlenül szükségük van életcéljuk, eszmei ideáljuk megtalálására, közös megbeszéléseiken alakítsák ki keresztyén ifjúhoz méltó véleményüket az élet értelméről és támogassák egymást ennek az ideológiai felfogásnak a mindennapi alkalmazásában. (*Kiss Tihamér*: *Az etikai beszélgetés szerepe az akarat és jellem formálásában*, *Pedagógiai Szemle*, 1958. 6. szám, 535–552.o.)

A serdülőkor – 13–14 éves kortól 17–18 éves korig – sok ifjú számára a szocializálódás nehéz korszaka. A meghökkentő testalkati, fej és arc alakzati változások izgalmakba hozzák, sokat vizsgálgatja magát, hogy az új formák megfelelnek-e a társadalom értékelő normáinak, számom tartja mások róla alkotott véleményét, sok gondot jelent értelmi, szellemi fejlődésében a vágyott teljesítményhez mért kudarc vagy siker, erkölcsi problémái és mind a másik nemhez, mind a felnőttekhez való alkalmazkodásának módja is nagy gondot, sőt egyeseknél válsághelyzetet okoz. A serdülés kezdetén a befeléfordulás, a felnőttektől való elidegenedés jellemzi, majd a kortársak magatartását, mintáit utánozgatja, közben nehezen találja meg éni-azonosságát, a folytatatlanságot addigi életével. E nehéz, kiegyensúlyozatlan állapotában egy megértő barátot keres, akivel megoszthatná gondjait, megbeszélhetné problémáit. Ismerte azonban az ekorabeli ifjúság szabadosságait, a párok kapcsolatban gátlástalan, élvhajász megnyilvánulásainak a televízió keresztlátásán keresztül is sűrűn bemutatott, kísértésbe hozó magatartásmintát – kockázatos csupán a „megbízható barát-ra” hagyatkoznia a mai serdülőnek. Református egyházunk viszont éppen ebben a korban (13–14 életévek) vonja be a fiatalokat a konfirmáció szertartására való felkészülésbe. E felkészítés folyamán lelkipásztor, hitoktató, szülő és keresztszülő együttes célkitűzéssel és összehangolt nevelői magatartással elvezethetik gyermeküket, tanítványaikat Jézus tanítványai táborába; elvezethetik a serdülőt az egyensúlyvesztés állapotából egy magasabb szintű egyensúlyi állapotra, valós éni-bűnös, botladozó állapotából egy, a bibliai kijelentések, Jézus tanítása szerint megalkotott éni-ideál életvitele szintjére.

A szakirodalomban *Bühler* Sarolta „Az ifjúkor lelki élete” (Fordította Várkonyi Hildebrand, 1925) a serdülő és ifjak naplói alapján elsőként írta le, hogy a nemi érés időszakában bekövetkező testi-lelki problémák, az erkölcsi tisztaságra vágyás és ugyanakkor az ösztöni vágyak és kísértések ellentétes harcai közben milyen „nyomorultnak” érzik magukat, könnyen bűnbeeső, magukat megvető, lelki állapotukban mennyire szenvednek. Az elmúlt évtizedek ifjúsága körében a rájuk kényszerített ateista ideológia és a szülők evangéliumi hite kettős hatásának

lelket őrölő kínlódásában sokan keresték a szabadulást ideggondozókban és nevelési tanácsadóknál. Nekik most, a társadalmi rendszerváltást követően, ha egyházi iskolába kerülnek, nagy lelki útbaigazítást és lelki megnyugvást ad a konfirmáció előkészítő foglalkozásokon református hitvallásunk, a Heidelbergi Káté tanulmányozása. A serdülők – bűnös kísértésekben bukdácsolva, isteni képmás-ideáljuk megvalósításában el-elbukva – nagyon maguknak szólnak érzik mindjárt az első kérdést és a megnyugtató választ: „Micsoda tenéked életedben és halálodban egyetlen vigasztalásod? Az, hogy mind testestől mind lelkéstől, úgy életemben, mint halálomban nem a magamé, hanem az én hűséges Megváltómnak, Jézus Krisztusnak tulajdona vagyok, aki az ő drága vérével minden bűnömért tökéletesen eleget tett és engem az ördögnek minden hatalmából megszabadított és úgy megőriz, hogy az én Mennyei Atyám akarata nélkül egy hajszál sem eshetik le fejemről, sőt inkább szükséges, hogy minden az én boldogságomra szolgáljon. Ezért ő, Szentlelke által az örök élet felől biztosít, és szív szerint késszé és hajlandóvá tesz arra, hogy ezentúl Öneki éljek.” (Lásd erről: Kiss Tihamér László: Református Hitvallásunk, a Heidelbergi Káté magyarázatos feldolgozása, 1944.)

Ha a serdülő ezt nem azzal a szokványos lelki beállítódással olvassa, amely szerint ezt neki – mint minden más tananyagot – meg kell tanulnia, emlékezetébe, legalább a számonkérésig jól be kell vésnie, mert ha nem kap róla bizonyítványt, hátrányos helyzetbe kerül, hanem hittel fogadja, és úgy érzi, hogy ez az adott nyomorult és kínos lelkiállapotában a legjobbkor kapott válasz nyugtalanító kérdéseire, nagy megváltásnak, isteni képmása megőrizhetése reménységének tekinti – ez a további hit- és erkölcsi tanulmányai alatt hozzásegíti élethivatása felismeréséhez, eljuttatja életcélja tisztánlátására, személyisége vágyott én-képe megvalósításához.

A keresztyén ember élethivatása és életcélja tisztánlátása, ennek tudatában a növendékek nevelési célja tudata és állandó figyelemben tartása elengedhetetlen didaktikai elve a keresztyén pedagógiának. (Az ide vonatkozó ajánlott szakirodalomból: *Bíró Katalin*: Erkölcsi tudatossági szintvizsgálatok és a kísérleti etika-oktatás eredményei az általános iskola negyedik osztályában, 1976. – *Bábocsik István*: Az erkölcsi tudatosság hatása a magatartásra a serdülés korszakában, 1969. – *Jean Piaget*: A serdülőkör – A gondolkodás és műveletei – Érzelmi élet, akarat és erkölcsi érzék (megjelent: Hat tanulmány, 1990. 31–55.o.) – *Fodorné Nagy Sarolta*: A katechézis kommunikációs problémái, 1996. – *Kiss Tihamér*: Életkorok pszichológiája, Gondolat Kiadó, 1966. – *Kiss Tihamér László*: Református Hitvallásunk – A Heidelbergi Káté magyarázatos feldolgozása, Sepsiszentgyörgy, 1944. – *Kiss Tihamér*: Az énkép kialakulása és fejlődése. Pszichológia – nevelőknek, Tankönyvkiadó, 1978.)

A Biblia erkölcsi elveinek elsajátításával egyidejűleg a mindennapi gyakorlatban való alkalmazásra ösztönzés didaktikai elve

Egyházi iskoláink nevelői, akik tudatában vannak annak, hogy tanítványaikat Jézus felhívásának engedelmeskedve az Isten erkölcsi törvényeinek megtanítására,

isteni képmásuk kialakítására és megőrzésére, keresztyén magatartási szabályok elsajátítására kell nevelniük, azoknak egyidejűleg arra is állandóan törekedniük kell, hogy tanítványaik, ha már tudnak Isten kijelentései alapján arról, hogy hogyan kell viselkedniük, hogy inkább kell elkerülniük a bűnt és cselekedni a jót, akkor mindennapi életgyakorlatukban is igazodjanak ezekhez az elvekhez, és Jézus tanításai szerint viszonyuljanak az emberekhez, másokat is az erkölcsös életre készítessenek. Tanítványaiknak is meggyőződésükké kell váljon, hogy nem elég ismerni Isten erkölcsi törvényeit, Jézus tanításait, hanem aszerint is kell élniük. Jézus kijelentése is utal arra, hogy gyümölcseiről ismerhető fel a fák értéke, és figyelmeztet, hogy a gazda által ránk bízott talentumokat nem csak megőrizni, hanem gyarapítani, az Isten országa építésére és az emberiség javára hasznosítani kell minden hívőnek. „Aszerint ítélek el, ahogyan éltél, és amit tettél! – így szól az én Uram, az UR” (Ezékiel 24,14). „Nem mindenki megy be a mennyek országába, aki ezt mondja nekem: Uram, Uram, hanem csak az, aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát” (Mt 7,21). Lásd a gyakorlati keresztyénségre nevelésről: *Fodorné Nagy Sarolta*: A katechézis kommunikációs problémái, 1996. 18.

A serdülőkörben, amikor erősen ösztönző a felnőttektől való függetlenedés és az önállóságra törekvés, ugyanakkor megvan az igény a saját csapatba szerveződésre, azon belül az általuk elfogadott szabályokhoz igazodás önként vállalására, és amikor a serdülők – elmarasztalva a felnőttek társadalmát – egy eszményi társadalom kialakulásáról ábrándoznak, egyben egy átmeneti korszak lelki kiegyensúlyozatlanságának állapotában is vannak. Ilyenkor a nevelőknek – kellő tapintattal és az életkori sajátosságok ismeretében – meg kell találniuk a segítségnyújtás eszközeit, és ösztönzést kell adniuk az elfogadott, magukévá tett keresztyén erkölcsi élet gyakorlására.

A gyermek személyének tiszteletben tartása és az egyéni bánásmód elve

A szülőnek és a nevelőnek nem szabad a gyermeket a felnőthöz viszonyítva tökéletlen lénynek tekinteni, s – mint egy háziállatot – állandó utasításokkal, parancsolgatással az ő kívánsága szerinti magatartásra kényszeríteni, „dresszírozva” nevelni. A gyermeklélektant és a korszerű neveléstant nem ismerő felnőtt – ha nem veszi tekintetbe a gyermek felfogóképességének fejlettségi szintjét és az erkölcsi fogalmak kialakulásának fejlődéslélektani folyamatát és megjelenésének idejét – nap mint nap utasít, parancsol, tilt, büntet, a várt eredmény nélkül. (Ilyenkor kudarc-élménye ingerére gyakran dühbe gurul: „Százszor megmondtam, hogy ezt tedd, azt ne tedd és te mégsem engedelmeskedsz, rossz kölyök vagy, megbüntetek.”) A kisgyermek nem értve a magatartási parancs, a tilalom értelmét, csak azt állapítja meg, hogy ezért a dologért haragszik a szülő, és igyekszik akkor véteni ez ellen, amikor nem látják a felette uralkodó agresszív felnőttek. Az önállósulásra, az önszabályozásra vágyó és törekvő serdülő azonban, ha érti is az erkölcsi fogalmak és elvek tartalmát és a társadalmi magatartási szabályokhoz, állami törvényekhez való alkalmazkodás szükségét, egyfelől ezeket – adott világnézete szerint – gyakran bírálja, más-

felől kínosan viseli, ha ezeket felnőtt parancsra kell végrehajtania. Vagy dacosan ellenáll, vagy bűnét titokban követi el, letagadja, és keresi azt a számára rokonszenves kortárs, saját korabeli csoportot, amelynek tagjaival kölcsönös tisztelet alapján összeegyezteti erkölcsi elvi álláspontját és az „autonóm erkölcs” szintjén már kész az önkéntes engedelmségre és másoktól is követeli az ezekhez való becsületes igazodást.

A kölcsönös tiszteleten alapuló erkölcsi törvényekhez igazodás fejlettségi szintjén lévő serdülők számára megváltást hozhat, ha a szülő, a nevelő „tükröt” mutat fel a gyermekének illetve tanítványának, és így szembesíti Isten törvényeivel és Jézus tanításaival, az eszményi keresztyén hitvallók, az egyházvédők és a keresztyén erkölcs szerint cselekvő történelmi alakok magatartásával; hozzásegítik a fiatalokat az önkritikához, a bűnvalláshoz, a megtéréshez és a Krisztussal azonosuló, az Ő példáját követő „tisztá” élethez. (Lásd: Mt 18,1–6; Lk 9,46–48) *Csanád* Béla r. kat. teológiai tanár, katechéta írja velünk egyetértésben: „A gyermeki személyiség tiszteletben tartása megköveteli a nevelőtől, hogy becsülje meg a gyermek ártatlanságát, tudásszomját és érzelmi gazdagságát. Igyekeztek ezeket jó irányban tovább vezetni, s a lehető legjobb eszközökkel tovább fejleszteni.” (Keresztyén valláspedagógia, Jel Kiadó, Budapest, 1955.)

A kölcsönös tiszteletbentartás a kölcsönös bizalomban és a kölcsönös szeretetben élhető át mind a szülő és nevelő, mind a gyermek, növendék részéről. Ez teszi nyílttá a serdülőt is az ilyen felnőttekkel szemben, és hálás, ha ilyen légkörben eligazítást kap Jézus mintája szerint én-ideálja kialakításában és követésében.

Mínthogy maguk az egykorú fiatalok is igen nagy egyéni eltérést mutatnak egymás között, mind személyi tulajdonságaik, szellemi fejlettségük, erkölcsi és ideológiai felfogásuk kialakulása időpontja és természete szerint, mind jellemük és társas viszonyulásaik jellegének különbözősége folytán, ezért egy-egy iskolai csoportban a mindenkire irányuló nevelő és oktató tevékenység mellett szükséges az egyének alaposabb ismerete alapján az egyéni foglalkozás és az egyéni *bánásmód*. Az ehhez a didaktikai elvhez igazodó nevelő igen hatékony személyiségformáló nevelőmunkát végezhet. (Lásd *Nagy* Sándor: Az oktatás folyamata és módszerei, 1955. 128.o. – *Csanád* Béla: Neveléstan, 1955, 65.o. – *Harro van Brummelen*: Istennel az osztályteremben. Keresztyén tanulási és tanítási módszerek, 1996, 19–38.o.)

A tervszerűség és rendszeresség didaktikai elve

Az életkorok pszichológiája (Kiss Tihamér, 1966) eligazítást ad általában afelől, hogy az egyes életszakaszokban melyek a jellemző életkori sajátosságok, milyen fejlődési válságok és egyensúlyvesztések következnek be, és e tájékozottság alapján kell mind az általános műveltséget, mind az erkölcsi fejlesztést szolgáló tananyagot betervezni. (Lásd a Nemzeti Alaptanterv, 1995 és a MRE Zsinata által kiadott Országos Hitoktatási Tanterv, 1995 kiadványokat.)

Az erkölcs nevelési foglalkozásokon gondolnunk kell ezen túlmenően arra is, hogy gyermekeink, tanítványaink hitben és erkölcsben különböző előrehaladással fejlődnek, időnként lelki egyensúlyvesztés, válság következik be, és ezért az erkölcsi nevelési foglalkozásokra

készülve erre gondolni kell és *távlati valamint közvetlen alkalmi tervezéssel ezekre megfelelően fel kell készülni*. Meg kell fontolni, hogy hogyan és milyen tárgyú foglalkozásokba vonjuk be növendékeinket. (*Kohlberg*, L.: Essay on Moral Development. Vol II. The Psychology of moral Development, 1984. – *Bagdy* Emőke–*Telkes* József: Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában. – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1988. – *Kiss* Tihamér: Az etikai beszélgetések szerepe az akarat és jellem formálásában. *Pedagógiai Szemle*. 6/535–552. 1958. – *Kiss* Tihamér László: A gyermekek erkölcsi nevelésének bibliai alapjai, célja és didaktikai elvei, 1997.)

A rendszeresség elve készletet az arra való ügyelésre, hogy a családi, iskolai és gyülekezeti nevelés összehangolt legyen, hogy a céltudatosság, a folyamatosság, a növendékek hitbéli és erkölcsi fejlettségi szintje figyelembe vételének elve együttes hatásában történjék a növendékek erkölcsi személyiséggé formálása, a nevelő-oktató tevékenység.

Az aktivitás didaktikai elve

Ez az elv az életkorok lélektana és a korszerű pedagógia javaslata a nevelőknek. A középkori pedagógiai módszer jellemzője: a tanító közli az elsajátítandó tananyagot, a tanítvány passzív befogadóként mind hűségesebben emlékezetébe vési a kész szöveget és ismétlésekkel megszilárdítja. Az isteni kijelentések, a Tízparancsolat, a hitvallások tanításánál ez ma is hatékony eljárás. Ennek a módszernek az alkalmazása indokolt gyermekkorban is, amikor még a gyermek saját szavaival nem tudja kifejezni a tanultak lényegét, és az olvasás készségének elsajátításáig nem tud közvetlenül szembesülni Istennel, megváltó Urával és tanítómesterével, Jézus kijelentéseivel, hiszen még nem lehet bibliaolvasó. Az önálló gondolkodás, az elmélkedésre, fontolgatásra, értékelésre és belátáson nyugvó elhatározásra még nem elég fejlett a gyermek.

Az oktatásban az aktivitás didaktikai elve azt javasolja, hogy amikor a gyermek értelmileg már eléggé felkészült vallásos, erkölcsi és tudományos ismeretek önálló megismerésére, problémák és feladatok felismerésére, megoldására, akkor erre adjunk lehetőséget a növendékeinknek. Ez esetben a tanuló felfogóképessége, gondolkodása, időigénye, elmélkedésre, fontolgatásra való készsége alapján bevonható a forrás tanulmányozásába, lelki problémája megoldása végett maga keresheti meg a Szentírásban a megoldást, az eligazító útmutatást.

Az aktivitás elvéből következik az is, hogy a megértett, magáévá tett erkölcsi parancsok, Jézustól, a prófétaiktól, az apostoloktól közvetlenül kapott javaslatok végrehajtásának módját is maga keresi meg. Ez a buzgó tevékenység olyan élményekhez juttatja a serdülőt, amely tartós emlékezeti megőrzést, meggyőződéses állásfoglalást és a cselekvéshez motiváló erőt biztosít. A hívő serdülő, ha lelki problémáival senkihez sem tud fordulni környezetében, könnyen rátalálhat a legilletékesebb és a legmegértőbb tanácsadóra, Jézusra, azonosulva Mestere tanításaival, felteheti magában a kérdést: mit tenne helyettem, ebben az állapotban legfőbb eszményem, mit tanácsolna megváltóm, Jézus?

Az aktivitás elve, amely szoros kapcsolatban van az *elmélet gyakorlati alkalmazásának elvével*, arra is vonat-

kozik, hogy a megtért, a hívő, a keresztyén erkölcsi szabályok szerinti életre törekvő ifjú nem csak megtisztulása örömét élvezze, hanem hálából engedelmeskedjék Megváltója felhívásának, segítse elő életpéldájával és sugalmazó ráhatásával társainak Jézus tanítványává válását. *Ez az aktív keresztyéni életgyakorlat a legfőbb fejlesztő tényezője a serdülő erkölcsi személyiséggé válásának.*

E két utóbbi elv alkalmazására sok tanulóknak nyílt lehetősége a református kollégiumokban, internátusokban hagyományként őrzött diákönkormányzati életrendjében. A Debreceni ősi Református Kollégiumban 1924–28 években mint teológus és bölcész egyetemi hallgató, és kollégiumi bentlakó voltam. Amikor 1941–45-ben Sepsiszentgyörgyön, az Erdélyi Egyházkerület Református Tanítóképző Intézetének vallás és pedagógia-pszichológiai tanára, igazgatóhelyettesként az internátus vezetője voltam, természetesen ezt a hagyományos diákönkormányzatot biztosítottam. A senior a cötusok szobafőnökeivel együttműködve tartotta meg az esti áhítatokat (praeceseket). Jól ismerve növendéktársaik lelki szükségleteit és problémáit, maguk választották a bibliai szöveget és a megfelelő egyházi énekeket, maguk szervezték az énekkart, zenekart, önképzőkört, szerveztek Háromszék megye egyházközségeiben egyházi vallásos és kulturális rendezvényeket, népfőiskolai tanfolyamokat, Apáczai Csere János, Körösi Csoma Sándor és más nagyok tiszteletére emlékünnepeket, vállaltak szolgálatot és segélyező akciókat.

* * *

A fenti didaktikai elvek segíthetik a nevelőket az életkor, a szellemi, erkölcsi fejlettségi szint igényelte megfelelő *módszerek* megválasztására mind a csoportos, mind az egyéni nevelői tevékenységeik folyamán. A már igen gazdag választék áll rendelkezésünkre. Nagy Sándor: Az oktatás folyamata és módszerei című korszerű művében (1995) ezeket ismerteti: *1. Új ismeretek tanítása-tanulása:* a.) A motiváció permanens biztosításának lehetőségei – b.) A cél tudatosítása és annak módjai – c.) A tanári kommunikáció (közlés, elbeszélés, magyarázat) módszere – d.) A beszélgetés (megbeszélés), mint módszer – e.) A szeminárium és a vita – f.) A felfedezéssel tanulás módszere – g.) A szemléltetés – h.) Differenciált szervezés, struktúrált tanítási mód – i.) A munkáltatás (munkáltató módszer), ennek változatai: 1. A tanulók önálló munkája tankönyvekkel, szakkönyvi forrásmunkákkal, 2. A tanulók önálló megfigyelései, laboratóriumi és gyakorlati munkái, 3. Önálló tanulás programozott anyagokból és komputerizált tanulás. *2. Képességek fejlesztése – elsajátítása:* a.) Az aktív fogalomalkotás módszere – b.) A gondolkodás formáinak tanítása – gondolati műveletek kitalálásának módja – c.) Problémafelvető oktatási módszer – d.) Adott publikáció „vezérfonalának” kidolgoztatása – e.) A „struktúrák” felfedeztetése a tananyagban és ennek a módnak a kifejlesztése – f.) A tananyagban a gondolkodási formák (műveletek) szempontjából való elemzése. *3. Az alkalmazás, a rendszerezés, az ismétléssel történő emlékezeti megszilárdítás módszere.*

Dr. Kiss Tihamér
(pszich. vallásan. Debrecen)

Ajánlott szakirodalom:

Adler, Alfred: *Életünk jelentése* – Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1994. – *Aebli*, Hans: *Lélektani didaktika. Piaget lélektanának didaktikai alkalmazása*. Fordította: Árdó Mária, Mérei Ferenc, O.P.I. Budapest, 1984. – *Bodó* Sára: *Hitre nevelés a Szentírásban. Katechetikai és valláspedagógiai szöveggyűjtemény*. Szerk.: Bodó S.-Ifj. Fekete K. Debrecen, 1998. – *Brummelen*, Harro van: *Istennel az osztályteremben*. ACSI. Keresztyén Alapítvány, Budapest, 1996. – *Campbell*, Ross: *A szülői hivatás. Hogyan ismerhetjük meg gyermekeinket?* Harmat Kiadó, Budapest, 1995. – *Clavier*: *L'idée de Dieu chez l'enfant*. Mauntauban. 1913. – *Csanád* Béla: *Neveléstan. A keresztyén nevelés általános alapjai*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jel Kiadó, Budapest, 1995. – *Csanád* Béla: *Keresztyén valláspedagógia*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 1996. – *Fodorné Nagy* Sarolta: *A katechézis kommunikációs problémái*. MRE Kálvin Kiadó, Budapest, 1996. – *Gaudy* László: *A bibliai történetek tanításának valláspedagógiai módszertana*. Debrecen, 1928. – *Gleiman* Anna: *A gyermek erkölcsi ítéletének fejlődése. (megjelent: Tanítás és értelem fejlődés. A köznevelés könyvtára 3. V.K.M. 96–103.o.)* Budapest, 1947. – *Győr* Sándor: *Vallásos gyermekek válasznak*, Pannon Nyomda, 1988. – *Imre* Lajos: *Katechetika. A református keresztyén vallásos nevelés rendszere*. Református Egyházi Könyvtár, XXII. kötet. Budapest, 1942. – *Juch*, Harry: *Csoportmunka a lelkipedagógiában és a katechézisben. Katechetikai és valláspedagógiai szöveggyűjtemény*. Szerk.: Bodó S.-Ifj. Fekete K. Debrecen, 1998. – *Kiss* Tihamér László: *A hívő és bizonyoságtévő vallásos nevelő és az evangéliumi vallásos nevelés*. Református Közélet (A gyakorlati egyházi élet folyóirata) 4. szám 2–16.o. Vésztő, 1935. – *Kiss* Tihamér: *Az etikai beszélgetések szerepe az akarat és jellem formálásában*. Pedagógiai Szemle, 6. szám 535–552.o., Budapest, 1959. – *Kiss* Tihamér: *Életpályák pszichológiája*. Gondolat Kiadó, 1966. – *Kiss* Tihamér: *Az énkép kialakulása és fejlődése*. Pszichológia – nevelőknek. Tankönyvkiadó, Budapest, 1978. – *Kiss* Tihamér László: *A gyermek hitének és vallásos érzelmeinek kialakulása*. Theológiai Szemle, 239–244.o. Budapest, 1990. – *Kiss* Tihamér László: *Az iskola nemzetmentő feladata az erkölcsi nevelés*. Keresztyén nevelés, 5. szám 15–19.o., 1997. – *Kiss* Tihamér László: *A gyermekek erkölcsi nevelésének bibliai alapjai, célja és didaktikai elvei*. Theológiai Szemle, 3. szám, 179–183.o., 1997. – *Kiss* Tihamér: *Hittel és tettel fejlesztő pedagógia*. I. – Keresztyén Nevelés, 1998. 6. szám. 10–12. II. 1998. 7. szám 18–19. – *Kohlberg*, Lawrence: *Moral Education in the Schools – A Developmental View*. School Review. 74. 1–30.o. 1966. – *Kohlberg*, Lawrence: *Moral Development and the Education of Adolescents and the American High School*. New York, 1970. – *Kozéki* Béla: *Moralitás, jellemfejlesztés*. Pszichológia – nevelőknek. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. – *Mohás* Livia: *Gimnazisták önképe önelemzéseikben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. – *Nagy* Sándor: *Az oktatás folyamata és módszerei*. Volos Kiadó, Budapest, 1995. – *Orosz* László: *Humanista és vallás erkölcsi nevelés*. Katechetikai és valláspedagógiai szöveggyűjtemény. Szerk.: Bodó S.-Ifj. Fekete K. Debrecen, 1998. – *Piaget*, Jean: *Le jugement moral chez l'enfant*. Alcan, Paris, 1932. – *Piaget*, Jean: *A gyermek kétféle erkölce*. Megjelent: *Válogatott tanulmányok 407–439*. Fordította Kiss Árpád. Gondolat kiadó, 1970. – *Piaget*, Jean: *Az érzelem és az értelem összefüggése a gyermek mentális fejlődésében*. Megjelent: *Fejlesztépszichológia*. I. 63–128.o. Szerk.: Kalmár Magda. Fordította: Kiss Tihamér. 1989. – *Szabó* Pál Tivadar: *Az erkölcsi nevelésről – és egy kísérleti tanár és egy erkölcsnevelési tankönyv kapcsán*. Fejlesztő pedagógia, 63–67.o., 1996. – *Szabó* Zoltán: *Az ifjúkor lélektana és az ifjúság lelkipedagógiája*. Debrecen, 1932.

TELEFON LELKIGONDOZÁS

mindennap 17-21 óráig

HÍVHATÓ

lelki válság esetén, emberi, családi, lelkiismereti, hitbeli kérdések megbeszélésére a Budapest

201-00-11

telefonszám

Heltai Gáspár

425 éve halt meg Heltai Gáspár, aki a reformáció korában mint lelkész, könyvkiadó, nyomdász, és mint író egyaránt megörökítette nevét. A XVI. század szellemi fejlődését a humanizmuson kívül – sőt egy ideig annál is sokkal erősebben – a reformáció határozta meg. 1526 után a kettős királyság és a törökök térhódításai következtében a királyi és a főpapi udvarok megszűntek a vezető művelődési központok lenni. A reformáció térhódítása pedig jelentéktelenné tette a középkori műveltség régi otthonainak, a kolostoroknak nagy részét. A műveltség és az irodalom új központjai a reformációhoz csatlakozó városok (Kolozsvár, Brassó, Bártfa) és a mezővárosok, elsősorban (Debrecen, Tolna, Gönc), majd bizonyos főúri udvarok lettek. Ezekben az új központokban alakultak ki a reformáció és egyúttal általában a műveltség terjesztésének legfőbb eszközei: a korábbiaknál fejlettebb iskolák és nyomdák. Mivel a reformáció a tömegek megnyerésére törekedett, így csakis a tömegek nyelvén, vagyis anyanyelvükön szólhatott hozzájuk és éppen ezért szakítani kellett az addigi uralkodó latin nyelv használatával. (Ozori Imre, az egyik első reformátor szerint a latin nyelv használata a nép félrevezetésének eszköze volt.) Hála a reformációnak, a magyar nyelv az irodalomban is tért hódított és a nyomdák is terjesztették a magyar nyelvű irodalmat.

Azok, akik a magyar nyelvű irodalmat fejlődése útján elindították, leginkább külföldi egyetemeken ismerkedtek meg a reformáció eszméjével, céljaival, tanításaival és váltak ennek terjesztőivé. Közülük Heltai (Helth, Heltensis) Gáspár annak az erdélyi szász polgárságnak a sarja volt, amelynek fölemelkedése éppen azokban az években indult el rohamosan. Élettörténetéről keveset tudunk. Születésének helyét és évét sem ismerjük pontosan: 1490 és 1510 között született Erdélyben. Némelyek szerint Nagyszébenben; Bod Péter szerint a Szeben megyei Nagydísznódon – Heltauiban – „neve arra mutat, mintha Heltáról vette volna eredetét, mely egy szász falu Szeben mellett” – írja. Lehet azonban az is, hogy barcasági szász családból származott.

Mint egyszerű polgár, az akkori felemelkedés útját választva pap lett, de már minden bizonnyal itthon megérinthette őt a reformáció. Ez indította el őt Wittenbergbe, tanulmányokat folytatni. Ezek befejeztével mint lutheránus tért haza a kolozsváriak hívására, ahol 1544-ben lelképásztoruk lett. A kolozsvári templomban a szászok papjaként németül prédikált, de később magyarul is kiválóan megtanult és a magyarok írójává is vált. Mint a legtöbb reformátor, Heltai is felismerte a nyomtatott betű nagy jelentőségét, de nemcsak terjeszteni akarta a kultúrát, hanem tovább fejleszteni is. Így lett nyomdász és író egyszemélyben. Kolozsváron a magyar nyomda a XVI. század közepén létesült, alapítója és vezetője Hoffgreff György volt, aki maga is Erdélyben született, és szintén Németországban tanulta a könyvnyomtatás mesterségét. Az ő nyomdájába társult be 1550-ben

Heltai. Bár Hoffgreff György művelt és képzett ember volt, de úgy látszik a teológiához nem értett, így a kor viszonyainak megfelelően az irányítás a Heltaié lett. Minden valószínűség szerint a társak 1553-ban összevesztek és egy év múlva teljesen átengedte korábbi társának, de 1558-ban pedig, mostmár véglegesen, kizárólag tulajdonába vette a nyomdát.

Nyomdáját szakértelemmel és nagy körültekintéssel vezette, olvasóinak igényeire is igen figyelt. Nem tudjuk, hogy a nyomdászatot hol tanulta. Nincs bebizonyítva, hogy Wittenbergben, de annyi bizonyos, hogy a wittenbergi könyvnyomtatás nagy hatással volt rá. Szellemileg is kapcsolódott a wittenbergi irányzathoz. Ahogyan hozzányúlt egy-egy műhöz fordítás, átdolgozás végett, abból kitűnik, hogy leginkább Luther Márton hatott rá. Ő is azoknak a tömegeknek akarta írni könyveit, akiket a reformáció magával ragadott, hogy szellemi táplálékkal lássa el őket, akár bibliafordítással, akár erkölcsi tanításokkal, mesék vagy komolyabb írások segítségével, akár később történeti műveivel. Műveiben a reneszánsz, a humanizmus és a reformáció folyamatának egysége ötvöződik.

Munkáját és tehetségét az erdélyi és az Erdélyen kívül élő magyarságnak a szolgálatába is állította. A szászoknak volt már addig is nyomdája Brassóban, s Heltai a német nyelvű irodalmat szintén művelte, de az erdélyi magyarságnak addig sem sajtója, sem protestáns irodalma nem volt.

Legelső nyomtatásban megjelent műve Luther Kis Kátéjának a fordítása, magyar nyelvű kiadása. Mint Európa többi protestáns nyomdásza, ő is főképpen a Bibliát akarta kiadni nemzeti nyelven. Már 1546-ban megszervezte és megkezdte a Bibliának magyar nyelvre fordítását, de Martinuzzi – Fráter – György bíboros püspök fenyegetései miatt a kiadást el kellett halasztania. Majd 1551-től kiadta Mózes öt könyvét, 1552-ben és 1565-ben láttak napvilágot a Biblia további könyvei – Vizaknai Gergely, Ozori István, Gyulai István, Egri Lukács és Szegedi Lajos közreműködésével.

Heltai bibliafordítása azonban nem volt teljes; nem jelent meg az ő szerkesztésében a Krónikák, Ezsdrás, Nehémiás, Eszter és Jób könyve. Bibliafordítása nem terjedt el. Ennek oka egyrészt a fordítás lassúsága, másrészt Heltai vallási nézeteinek gyakori változásai lehetnek. Heltai ugyanis Dávid Ferenc hatása alatt végigjárta a reformáció újabb és újabb, társadalmi szemléletüket tekintve egyre radikálisabb felekezeteit. Eredetileg katolikus volt, majd a szász reformációhoz csatlakozott, lutheránus lett, de 1559-ben elfogadta a sacramentarius, református hitelveket, majd hosszas gondolkodás után 1569-ben követte Dávid Ferencet az antitrinitárius, unitárius felfogásba, felekezetbe is. „A részegség és tobzódás veszedelmes voltáról” való dialógusa 1552-ben jelent meg. Ebben Sebastian Franck hasonló témájú német munkáját dolgozta át, forrását hol kiegészítve, hol meg rövidítve, a hazai viszonyoknak megfelelően alakítva.

A dialógus egyébként a reformációnak népszerű irodalmi műfaja volt. Ebben a dialógusban Heltai a züllés útjára került Demetert és a reformátorok hatására józan polgárrá vált Antalt beszélte. Alakjainak beszélgetésében keményen ostromozza a feudális uralkodó osztályt, a jobbagyságot pedig védelmébe veszi urai ellen. Műve azonban elsősorban a polgárság védelmét szolgálta, végül is a XVI. századi Erdély életének tükröképét nyújtva. Ugyancsak átdolgozás volt a Johannes Spangenberg német prédikátor műve nyomán készült, 1553-ban megjelent „Vigasztaló könyvecske”, keresztyéni intéssel és tanítással, hogy miképpen kell az embernek készülni keresztyéni és boldog e világból való kimúláshoz, ... Heltai ebben a munkában is korához szól, korának társadalmi ellentmondásait ábrázolta és az óvatos polgár módján ostromozta is.

Mint polgár, természetesen szem előtt tartotta saját érdekeit is. Tevékenységét gazdasági megfontolások is vezették. Nyomdáján kívül később, 1565-től, papírmalma is volt. Függetleníteni akarta magát Brassótól, biztosítani akarta magának a nyomtatáshoz szükséges papírt, hiszen azt a brassóiak Heltai antitrinitárius felfogása miatt esetleg megtagadták volna tőle. Eleinte tevékenysége mecénások támogatására szorult, de később függetleníteni tudta magát. Mint ügyes nyomdász mindig figyelt az igényekre is. Így még olyan imádságos könyvet is kiadott – mert kereslet mutatkozott iránta – amely ellenkezett a reformáció elveivel.

Heltainak mint írónak legjelentősebb műve az 1565-ben megjelent „Száz fabula” című mesegyűjteménye. Bár a mese világi műfaj, erkölcsi tanításokat bőven tartalmaz. A humanista műveltségű, polgári gondolkozású Heltai gondolatrendszerében a reformáció tanai mellett jól megfér a világi széppróza is. Az író célja az erkölcsi nevelés. Heltai Luther példája nyomán fogott a XV. századi meseanyag átdolgozásához. Elgondolásának újszerűségét elsősorban ő maga érezte, ezért a Fabula bevezetésében valószínű védőbeszédet tart. „Noha e fabulák embertől talált és meggondolt dolgok”, vagyis nem igaz történetek, mégis – írja – igen tanulságosak és hasznosak, amelyeknek állatalakjai embereket jelképeznek, magyar vonatkozású társadalmi problémákat fejeztek ki. Mint említett műveiben, a mesegyűjteményben is a szegényeket és az elnyomottakat ábrázolja rokonszenvvel. Tulajdonképpen a Száz fabula avatta őt igazán naggyá és tette a XVI. század egyik legjelentősebb széppróza írójává.

Miután a kolozsváriak egy részével unitárius lett, 1570-ben megírta a Hálót, ezt a spanyol inkvizícióról szóló értekezést, a spanyol domokosrendi szerzetesnek, Reginaldus Gonsalvius Montanusnak az írását dolgozta át. Az eredeti mű latinul került a szintén unitáriussá lett János Zsigmond kezébe, s „tetszett az okáért urunknak, a mi felséges királyunknak, hogy e könyvet magyar nyelvre tolmácsolják és kinyomtatják” – írja művének előjáró beszédében.

Amikor 1571-ben az antitrinitarizmus védelmezője, János Zsigmond meghalt, utóda Báthory István, a buzgó katolikus lett, ő cenzúrával is igyekezett akadályozni a protestánsok tevékenységét. Heltai ezért a széphistóriák és históriás énekek felé fordult – ezzel viszont nagy szolgálatot tett világi irodalmunk fejlődésének. 1572-ben adta ki Ponciánus átdolgozását, majd 1574-ben je-

lent meg históriás énekeskönyve, a Cationale, amely különböző szerzők műveit gyűjti egybe és adja közre, de Heltai átdolgozása nyomán egységes protestáns történet-szemléletet tükrözve. Ennek a kiadása közben halt meg.

Életének utolsó évében írta meg a Magyar Krónikát is (Chronica az Magyaroknak dolgairól), ami tulajdonképpen a humanista Bonfini latin nyelvű magyar történetének alapos átdolgozása, kibővítése, de el is tér attól. A Krónika jelentőségét növelte, hogy Heltai ebben a műben először írja le magyar nyelven a magyarok történetét. Történelmünket a mohácsi vészig dolgozta fel. Munkáját tovább akarta folytatni de ebben halála megakadályozta. A Krónika központi alakja Mátyás király, de ábrázolásában már főként a kialakult népi mondakörre támaszkodik, a nép királyeszményét testesíti meg. Mégsem volt elfogott Mátyás iránt: leírta azt is, amit a politikájában hibának vélt... pl. Beatrixszal kötött házasságát a török pusztítás egyik okaként emlegeti, hogy Mátyás felesége miatt elhanyagolta az ország megfelelő védelmét. Különösen érdekes számunkra az, hogy a Dózsa felkelésért a nemességet hibáztatta, és erre vezette vissza a mohácsi katasztrófát is.

Az 1574-ben bekövetkezett halála után, a Krónikát már felesége adta ki 1575-ben, ő folytatta munkáját, majd utána gyermekei kezelték a nyomdát. Ez csaknem száz esztendeig szolgálta még a magyar művelődést, míg 1660 táján nyomtalanul tűnt el.

Heltai mindenik felekezetének egyaránt hasznára szolgált munkássága és ennek eredményei által. Írói működése kiterjedt a történetírás és meseszerzés terére is, de itt szintén egyházi célok előmozdítására törekedett, amelynek szolgálatára szentelte hitét, tudományát, életét.

(Dövény, 1999.)

Kocsis Attila
ny.lp.

Felhasznált irodalom

Zsilinszky Mihály: H.G. történelmi művei. – Borbély Ferenc: H.G. – Trócsányi Zoltán: H.G. újtestamentumi fordításairól. – Imre Lajos: H. meséinek eredete és nyelve. – Borbély István: H.G. – Pokoly József: Az erdélyi református egyház története. – Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. – Dr. Révész Imre: Magyar református egyháztörténet. – Bíró Sándor–Bucsay Mihály–Tóth Endre–Varga Zoltán: A magyar református egyház története.

SEGÍTSÉG A LELKIPÁSZTORI MUNKÁBAN

– az Evangélikus Rádiómisszió új kazettái –

„Uram, nincs emberem”

– 2x15 perc magányosoknak, időseknek

„Bizony, javamra vált a nagy keserűség”

– 2x15 perc betegeknek

„Üzd el homályomat!”

– 2x10 perc gyászolóknak

(Túrmezei Erzsébet, Madocsei Miklós könyve alapján)

Kapható: Magyar Evangélikus Rádiómisszió
2142 Nagytarcsa, Pf. 19.
Telefon/Fax: (28) 370-684

László Gyula

(1910. március 14–1998. június 17.)

A magyar régészet kiemelkedő egyéniségei közül senki olyan közel nem állott a néprajztudományhoz, mint László Gyula. Nemcsak kiváló gyűjtő, körültekintő feldolgozó, hanem ami még ennél is fontosabb, új szemléletet vitt a régészeti feltárásba és annak feldolgozásába, értékelésébe. Ezt pedig elsősorban a néprajztól sajátította el és mindezt nagyszerű rajzoló tehetségével kötötte össze, melynek segítségével belülről látta és látatta a tárgyakat, a velük végzett munkát, a másként nehezen érzékeltethető eseményeket. Mindezzel nemcsak itthon teremtett iskolák, hanem messze határainkon túl is eredményes követőkre talált.

Tudósi és hadd tegyem hozzá művészi, életművének megalkotásában kétségtelenül közrejátszott, hogy családja az udvarhelyszéki Abásfalváról, egy kis székely faluból származott. A kapcsolat tovább is megmaradt a kiterjedt rokonsággal és egy-egy tanulmányának kéziratát a legutóbbi ideig azzal a kéréssel küldte haza, hogy egymás között olvassák fel és tegyék meg észrevételeiket. Ha megértették az egyszerű földműves emberek, akkor nyugodtan közölhette. Ezért van az, hogy könyveinek, tanulmányainak nyelvezete nemcsak érthető, hanem élvezetes is. Ezért írja Veres Péter (1897–1970) egyik, László Gyulához írt levelében, amikor elolvasta a „Honfoglaló magyar nép élete” c. (1944) könyvét: „Olvasom a könyvedet. Nagy ügy, nagy könyv ... az ember csak olvassa, mint egy jó regényt...”.

Édesapja, id. László Gyula elsőként tanult a családból Székelyudvarhelyen és Székelykeresztúron, majd Köhalmomba (Nagy-Küküllő m.) az állami iskolába neveztek ki. Egy olyan városkába, „...melynek mintegy 3000 lakójából alig 200 lehetett magyar, a többi szász és román” (Id. László Gyula–Tordai Vila: Egy székely család története. Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára. Sorozatszerk.: Ujváry Zoltán. Szerkesztette, és az utószót írta: Balassa Iván. 66 l. Debrecen 1995). Itt született második gyermekként 1910. március 14-én László Gyula és édesapja nagyon büszkén emlegette később is, hogy a város már fel volt lobogóva, hiszen másnap március 15-ét ünnepelték. Mivel más nem volt, szász óvodába járatták, ahol egy szót sem értett, ezért halandzsa nyelven próbálta a többieket utánogni. Ezt nagy sikerrel bemutatta otthon is, amint édesapja egy alkalommal elmondta nekem. A négy elemi az állami iskolában végezte; közben 1916-ban a román betörés miatt el kellett menekülniök Dunántúlra, de rövidesen visszatértek. A végleges román uralom elől először Kolozsvárra, majd a megkisebbedett Magyarországra ülték a családot. Szolnokon vagonlakók és Gyula itt kezdte meg középiskolai tanulmányait, amit egy tifuszban történt megbetegedés rövidesen megszakított. Majd a fővárosban, a Kölcsey Gimnáziumban folytatta tanulmányait, míg édesapja a Néprajzi Múzeumban kapott könyvtárosi állást. Ez újabb erősítést jelentett néprajzi érdeklődése számára.

Ekkor kapta néprajzi érdeklődése a legerősebb támogatást. Megismerhette a magyar néprajz legnagyobbjait: Bátky Zsigmondot, Györfly Istvánt, Visky Károlyt, Madarassy Lászlót, Gönyey Sándort, Lajtha Lászlót,

akik szeretettel támogatták az érdeklődő és kiváló rajz-készséggel megáldott gimnazistát, könyveket adtak neki, ellátták néprajzi gyűjtéshez jó tanácsokkal, amikor a nyarat Székelyföldön töltötte. Rajzolta a gombfákat (kopjafákat) az Erdővidéken (Szárdobos, Bibarcfalva), ahol édesanyja rokonai éltek. Magam 1941-ben többek között ezekben a falvakban is jártam a temetőket, és amikor egy félévszázad múlva erről beszélgettünk, ajánlkozta az egyik rajzát Bibarcfalváról, de már akkor könyvem megjelenőben volt és ezért nem tudtam felhasználni (A székelyföldi Erdővidék temetői. Szerk.: Ujváry Zoltán Debrecen 1992.), melyben egy 1926-ban készült rajzát közöltem és az elejére ezt nyomtattam: „Ajánlom munkámat László Gyulának, barátomnak és tanítómnak, aki gyermekkorát nagyszüleinél töltötte.”

Az érettségi után a Képzőművészeti Főiskolára iratkozott be, ahol Rudnay Gyula, Csók István, Réti István tanítványa, de különösen érdeklődéssel hallgatta Lyka Károly művészettörténeti előadásait. Ennek elvégzése után beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára öskeresztény régészet-magyar föld régészete és néprajz szakra. Hallgatta Györfly Istvánt; Honti Jánossal együtt járt Roheim Géza különóráira, majd mégis Alföldi András és Fettich Nándor irányításával készítette el doktori disszertációját: „Adatok az avarkori műipar öskeresztény kapcsolataihoz” (1935) címen, mely általános régészeti munkának számított. Visszaemlékezése szerint „Györfly Pista bácsi azt mondta doktorátusom után: Gyula nem ezt vártuk tőled. Ez a mondat, együttesen Veres Péter figyelmeztetésével: »a dolgozó népünk múltját ird meg«, meghatározó volt abban, hogy felismerjem magamban a lappangó erőket” (1910-ben születtem. Egy a XX. századot végig élt magyar ember emlékezései. 26. Szombathely 1995). Ez volt a harmadik olyan hatás, mely a korábban megszerzett hatalmas tudás mellett egyre inkább a néprajz felé irányította munkásságát.

Egy hozzám intézett levelében így foglalta össze munkásságának megindulását és néprajzhoz való kapcsolatát: „Első nagyobb dolgozatom a jogarról szólt. Itt is beleszóttam a hegyikristályba vetett babonás hitet. Aztán jött a nyeregkönyvem (ArchHung. XXVII), amelynek függeléke a tiszafüredi nyerges mesterség néprajzi felvétele volt (a műhelyt meg is vettem 30 pengőért a Néprajzi Múzeumnak). Itt már a temetkezésben nem a tárgyak, hanem azoknak a temetésnél, a másvilágra szóló szerepük került előtérbe. Nyerges temetkezés, lószerszámok, kitémött ló, vagy a sírba beeresztett lóbor”. A régészeti néprajz teljes valóságában a legnagyobb hatású és azóta már őt kiadást megért munkájában *A honfoglaló magyar nép élete* jutott kifejezésre.

Egyszer egy levelemben megkérdeztem Tőle, hogyan is keletkezett ez a nagyszerű könyv. Íme a válasz: „Hát Iván ... éppen itt jön Medgyessy mester – mit érzett munka közben, hogy született a szobra? »Hát lett« – felelt Feri bácsi s így én most Neked (azt írom) – hát lett, mármint a honfoglaló könyv”. A keletkezés mégsem

ilyen egyszerű, hiszen tízéves kemény munka, a néprajz alapos ismerete, gyűjtése, feldolgozása vezetett el odáig, hogy 1943-ban a „Szárszói Konferencián” körvonalazza a régészeti néprajz fogalmát és eredményeit. Nem a régészet vagy éppen a néprajzkutatók ösztönözték egy teljes áttekintésre, hanem az ún. „népi írók”, mindenképp Veres Péter, Sinka István, biztatták a megírására. „Püski Sándor a könyvet népkönyvnek szánta s ez fokozott kötelességet rótt reám a megírás világosságát és a tiszta magyar nyelvet illetően. Általában úgy írok, mint ha mondanám, tehát a folyamatos beszéd nyomja rá bélyegét szövegemre” (nekem küldött levélből). A rendezett anyag formába öntéséhez 1944. január 15-én kezdett hozzá és két hónap alatt 1944. március 14-re, születésnapjára be is fejezte és elküldte az 500 oldalas szöveget a kiadónak, majd a jegyzeteket, rajzokat ezután juttatta el. A második világháború végkifejletének sötét árnyékában 1944 Könyvnapra megjelent és azonnal elkapkodták, úgyhogy három nap múlva új kiadást kellett nyomni belőle. A mű megkapta az Irodalompartolóok 10 000 pengős nagydíját, melyet egy évvel korábban Szabó Dezsőnek ítéltek oda. Ezért később politikai nehézségei is jelentkeztek. Az odaítélésben Kodolányi János játszott döntő szerepet.

A nagy világegésben a könyv értékelése nem jelentkezett azonnal. A legtöbbre a „népi írók” méltatták: „Féja Géza írt szép méltatást a Magyar Életben, Erdei Ferenc hosszú-kiadatlan levelet, meg Veres Péter is hosszú-hosszú eszmélést fűzött hozzá – ez is kiadatlan” (nekem küldött levélből). A régészek, kevés kivétellel nem fogadták különös örömmel, több elismerés hangzott el a néprajz részéről. Hallgassuk meg az értékeléssel kapcsolatban Fodor Istvánt, akit elfogulatlanak lehet tekinteni, mert az egyetemen nem volt tanítványa: „Az ismertetett módszernek egyre több követője lett, főként az általa nevelt fiatal régészszakoskodók tagjai közül. Mégis, az 1961-ben megjelent dolgozatról, amely a honfoglaló és avar könyvének módszertani és elméleti kérdéseivel foglalkozik (Bartha Antal–Erdélyi István: Népvándorlaskori régészetünk módszertani és elméleti kérdéseivel. Arch. Ért. 88.sz. (1961) 68–76.l.) azt láthatjuk, hogy még akkor sem ismerték fel egyértelműen e munkák igazi jelentőségét. László Gyuláról a cikk megjegyzi, hogy tőle eleve »...nem volt várható olyan mű, amely szemléletében akár csak távolról is emlékeztetne a marxista szemléletre«. S a honfoglaló könyv sommás megítélése: »A mű történetírói módszerében a szellemtörténeti irányzat alapvonalát követi, szemléletében pedig eklektikus«. A részletesebb elemzéskor szóba került még, hogy a nagycsaládi forma már nem élt a honfoglalás idején, a szerző »harmadikutas« felfogása, továbbá az, hogy egyik könyvében sem méltatta kellőképpen a Kárpát-medencei szlávok szerepét” (A régészeti néprajz módszerének bontakozása László Gyula műveinek tükrében. Valóság 1982. 3:99). A Bartha-Erdélyi szerzőpáros azt is rossznéven veszi, hogy László Gyula kapcsolatot tartott az ún. „népi írókkal”, ami kétségtelenül megfelelt a valóságnak. Mindezek már nem tudományos, hanem politikai értékelésnek minősülhetnek, amiből ugyancsak bőven kijutott László Gyulának (Fülepp Ferenc, Bartha Antal).

Itthon tanítványai tábora egyre növekedett és nemcsak Nyugaton, de a Szovjetunióban is számos követőre

és barátokra talált. A régészek többségének véleményét fejezte ki Fodor István 1982-ben, amikor azt írta, hogy László Gyula: „Kétségtelenül helyesen ismerte fel a negyvenes években, hogy a régi tipológiai módszerrel a régészet már nem tud lényegesen új eredményekre jutni. A régészeti néprajz fordulópontot jelentett a tudomány fejlődésében: egyrészt más nézőpontból a régi leletanyagból korábban nem sejtett, új eredményekre jutott, másrészt pedig az új megközelítési mód további pontosabb megfigyelésekre, temetők s települések teljes feltárására ösztönözte a kutatókat, tehát új programot adott az egész tudomány szaknak” (Uo. 99–100).

László Gyula a régészetben, a magyar őstörténetben a komplex-módszer legkövetkezetesebb képviselője, aki a történeti forrásokat, a nyelvészet eredményeit egyeztetve a néprajz megállapításaival. Ugyanakkor a természettudományok történeti eredményeit is figyelembe vette (archeozoológia, archeobotanika), használta a művészettörténet megállapításait, sőt mindezeket nemcsak értelmezte, hanem kutatásaival tovább fejlesztette. Vele beszéltem meg, hogy szervezzünk egy olyan vitautatást, melynek bevezető előadását én tartom: „Mivel járulhat hozzá a néprajztudomány a honfoglaló magyarság életmódjának kutatásához?” címmel (Ethn. LXXXV (1974), 575–585) és ehhez, a kérdéssel foglalkozó régészek, nyelvészek és néprajzkutatók szóljanak hozzá (Uo. 585–604). Ennek megrendezését a Magyar Néprajzi Társaság vállalta, mert ez olyan fórum volt, melynek meghívását minden oldalról elfogadták. László Gyula így kezdte hozzászólását: „Köszönnettel vettem, de egyúttal természetesen is, hogy Balassa Iván barátom előadásához való hozzászólásra kértek. Hiszen magam is egyike voltam azoknak, akik a régészetet a néprajzzal párosították s többek közt éppen a honfoglaló magyar nép megismerésére” (Uo. 595). Felmerült annak szükségessége, hogy kétévénként a társadalomtudományok együttműködésével egy-egy régészeti-történeti néprajzi vonatkozású kérdést közösen vitassunk meg. Sajnos az ilyen viták egyre kisebb területre korlátozódtak, sőt a legtöbb esetben elmaradtak.

Az pedig, hogy mennyi néprajzi, régészeti-néprajzi tanulmányt, cikket írt a 85. születésnapjára kiadott bibliográfiája igazolja (Gyula László: Bibliography 1928–1994. Compiled by István Szőke. Bloomington, Indiana USA 1995), mely csaknem 800 tételt sorol fel és abban a régészet, képzőművészet és a néprajz játssza a legfontosabb szerepet. Hadd jegyezzem meg itt, hogy „A honfoglaló magyar nép élete” című alapvető könyvét így dedikálta: „Balassa Ivánnak igaz szeretettel és köszönettel 1944. okt. 11. László Gyula”. Véletlenül találkoztunk Visegrádról jövet egy hajó fedélzetén, melynek kapitánya éppen alkalmas partszakaszt keresett, hogy bombatámadás elől kiköthessen. A köszönet pedig annak szól, hogy sokat beszélgettünk a falusi temetők néprajzi kutatásáról, amit a könyv szövegében nyugtáztam is. A fenti bibliográfiájába pedig ezt írta: „Balassa Ivánnak testvéri szeretettel 1995. X.4. László Gyula”. Közben nagyon sokat tanultam tőle nemcsak régészetet, hanem emberi tartást is, melyben sohasem tudtam megközelíteni.

Kolozsvárt ismertem meg 1940–41 telén, amikor együtt laktunk a Vörösmarty u. 5.sz. villában, olyan módon, hogy a nagy előszobából nyíló egyik szobában Ő tanyázott K. Kovács Lászlóval, míg a másikat Haáz Fe-

renccel (1913–1944) mi foglaltuk el. Ebben az időben az Erdélyi Tudományos Intézet tanárjaként működött, majd az egyetemen a régészet rendkívüli, 1944-től rendes tanára, amíg hirtelen el nem kellett hagynia Kolozsvárt családjával együtt (1949), mielőtt a román hatóságok által megfogalmazott letartóztatási parancsot végrehajtották volna. Ígéret ellenére sem a régészeti tanszéket, sem a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatóságát nem kapta meg, hanem a Műemlékek és Múzeumok Országos Központjában beosztottként dolgozott. Majd a Nemzeti Múzeum Középkori Osztályára helyezték, közben előadott az egyetemen. 1957. január 1-től kinevezték az ELTE Bölcsészettudományi Karára a Népvándorlaskor Régészeti tanszékére egyetemi tanárnak, bár ellenségei mindent elkövettek annak visszavonása érdekében. Ennek érdekes a története.

Különösképpen azt hozták fel ellene, hogy 1942-ben lehetősége nyílt a kijevei múzeumok régészeti anyagának tanulmányozására, ami a magyar-német katonai parancsnokság védnöksége alatt történt. Hasonló tanulmányokat német archeológusok is végeztek, de azok a germán vonatkozású leleteket mind eltulajdonították, addig László Gyula nemcsak, hogy egyetlen darabot sem szállított el, de a korábbi ásatások meghatározásában sokat segített. Ezt a szovjet rádióadók éppenúgy elismerték, mint az ún. Kossuth adó és ennek éppenúgy megmaradt a nyoma, mint az írásos köszönetnek. Ez volt az oka, hogy professzori állásában nyugalomba vonulásáig, 1980-ig megmaradhatott és lényegében az utódok egész sorát nevelhette.

A külföldi kapcsolatoktól azonban el tudták vágni, amit így vetett papírra egy nekem írt levélben: „962-ig teljesen el voltam zárva Nyugattól, azok a magyar régészek pedig, akiknek akkor szabad volt a kijárásuk nyugat felé, rossz híremet költötték. De aztán főként a Kongresszusokon ez feloldódott és mindenütt szívesen, elismeréssel fogadtak. A nyugatiakat fel sem tudom sorolni, minden jelentős régésszel kapcsolatomban van, küldik a könyveiket, különnyomataikat, ugyanígy van ez a szláv világból is. Ezek közt külön kiemelném a Szovjetuniót, ahol az idősebbek barátjuknak, a fiatalabbak a mesterüknek tartanak. Néhány »nagy« név az idősebbek közül: Rudenko, Kiszjeljov, Artamanov, Szmirnov, Ivanov, a fiatalabbak pedig: Genig, Xalikova és Xalik Vajnsztein; igen jó barátságban voltam

az Ob vidék nagy felfedezőjével: Csernyecovval és mindig meglátogat, ha Pestre jön; az Amur vidék és Belsőázsia nagy régésze: Okladnikov. Persze itt is működésbe lépett itthoni »kirekesztettségem« és volt olyan magyar őstörténeti Kongresszus Moszkvában, ahova meg sem hívtak, mármint a magyar rendezők. Jól van ez így is, van itthon is elég dolgom” (1980. XII.12.).

Ez nemcsak az ásatásokra, azok tudományos feldolgozására vonatkozik, hanem a kiállítások rendezésére, előadásokra, melyeknek nagy művésze volt. Hívták és hallgatták nagy szeretettel az egész országban nemcsak humán és műszaki értelmiségiek, hanem egyszerű földműves és munkás emberek. Bebizonyította, hogy nemcsak az aranykincsekről, ötvös remekekről lehet élvezetesen előadni, hanem a legegyszerűbb tárgyakról, munkaeszközökről. Hallgassuk ismét Őt, ahogy egyik levelében (1969.VI.5.) ír: „Nos egy példa: honfoglaláskori nyílcsúcs. Ilyen s ilyen formái változatai vannak, lerajzolom, beszélek róla addig, amíg nem érzem, hogy kissé unalmas az előadás, még ezután is folytatom: s ekkor egyszer megfordul a dolog, csupa érdekes, izgalmas dologról beszélek, a nyíl szerepe a temetésekor, a birtokosztáskor, különböző formái külön- s külön vadra készülnek, hogyan válik a hatalom jelképévé, hogyan válik fontossá, hogy hányat tesznek belőle a sírba, eltörrik-e vagy sem stb., stb. S a következő órán elviszem őket egy műkovácsoshoz, aki modern eszközökkel a szemük láttára kovácsol egy nyílcsúcsot, mondjuk félórás munkával, ám ez a nyílcsúcs a honfoglaló kovácmestereink munkájához képest dilettáns, semmitérő valami, hiszen egyensúlya nem tökéletes, alakjának tükörképe nem jó, az egész nehéz stb. stb., s ekkor következik újabb magyarázat, hogy ahhoz, hogy használni lehessen tökéletes súlyelosztás kellett”. A ilyen előadáshoz hatalmas tudás, mesteri rajzolás, lenyűgöző előadásmód és az Ő egyedülvaló személyisége kellett. Hatalmas volt azoknak a tábora, akik szerették és tisztelték, de néhány közepeszerű kis ember mégis sokszor megkeserítette életét.

Most veszem csak észre, hogy még a legfontosabbat nem mondtam el. Egész életében megmaradt erdélyi magyarnak, a szegény emberek régészének, a tudomány utolérhetetlen művészenek, akinek személyisége nagyon hiányzik.

Balassa Iván

KITEKINTÉS

VÉLEMÉNYEK

a 2000. év Nagy Jubileumát meghirdető pápai bulláról

Immár magyarul is megjelent és olvasható a 2000. évre Nagy Jubileumot meghirdető „Incarnationis mysterium” kezdetű pápai bulla. Három véleményt közlünk ezzel kapcsolatban: a bensheimi Felekezettudományi Intézetét, a Franciaországi Református Egyház Nemzeti Tanácsának Nyilatkozatát és egy beszélgetést Dr. Ishmael Nokoval, a LVSz főtitkárával.

(Szerk.)

A bensheimi Felekezettudományi Intézet 22/98.sz. sajtóközleménye

Az „Evangelischer Bund. Beiträge zur Evangelischen Orientierung” (4/1998) múlt évi utolsó számában Martin Schuck, a bensheimi felekezettudományi intézet sajtóreferense a 2000-es „szentévre” meghirdetett „jubileumi búcsú” dolgában a következőképpen foglal állást: A búcsú kérdésével kapcsolatban a protestáns keresztyéneknek fülükbe kell csengenie: II. János Pál pápa 1998. november 29-én kiadott bullájában „teljes jubileumi búcsút” ígér a 2000-es szentévben. Az 1999 karácsonya és 2001. január 6-a, „Urunk megjelenése (Vízkereszt)” közötti időben, így a pápa elrendeli, „hogyminden hívő, ha megfelelően felkészült, az egész Jubileumi Év folyamán bőségesen részesülhet a búcsú ajándékában”.

Éppen Luther Mártonnak az akkori pápas egyház búcsú-gyakorlatával szembeni kritikája volt az, ami végső soron elindította a reformációt. A búcsút azóta más témához alig hasonlíthatóan hozzák kapcsolatba a késő középkori egyház nyomorúságaival. A teljes búcsú meghirdetése egy bizonyos „jubileumi évre” eszerint nem tekinthető-e visszaesésnek a középkorba, – vagy ami még rosszabb – az egyház abban való fogságának?

Ahhoz, hogy meg tudjunk felelni erre a kérdésre, pontosan meg kell figyelniünk, hogy valójában miről is van szó a búcsú teológiájában? Hiszen tény, hogy a búcsú gyakorlatát sohasem állították le vagy szüntették meg. Továbbra is minden 25. évet „szentévként” nyilvánítanak, néha, mint például 1983-ban „az emberi nem megváltásának 1950 éves ünnepén” rendkívüli jubileumi évek is vannak. Mindezekhez a jubileumi évekhez búcsú meghirdetése is társul. A CIC, a római katolikus egyházi törvénykönyv legújabb, 1983-as kiadásában (magyarul 1986-ban – ford.) a 992. kánon szerint „a búcsú az ideig tartó büntetés elengedése Isten előtt azokért a bűnökért, melyek maga a bűn tekintetében már el vannak törölve; a búcsút a kellően felkészült krisztushívő bizonyos meghatározott feltételekkel az egyház közbejöttével nyeri el, amely mint a megváltás szolgája hivatalosan kezeli és alkalmazza a Krisztus és a szentek által adott elégtétel kincsesárát”. A búcsú ezek szerint a római katolikus egyház jog szilárd intézménye, és semmi köze a jelenlegi pápa személyes vonzalmához. A dolog lényege mellett megy el az, aki a vatikáni bullát éppen a búcsú miatt „teológiailag és ökumenikusan emészthetetlen falatnak” (így a Deutsche Allgemeine Sonntagsblatt) nyilvánítja. A búcsú teológiája protestánsok számára nem jobban és nem rosszabbul emészthető mint az egész római katolikus egyháztan, e tan egész építményében teljesen normális építőkocka sok más mellett. Éppen most, amikor a megigazulástanban való egyetértésről tárgyalnak, meg kell állapítanunk, hogy a búcsú tana ugyanaz, mint Luther idejében, noha a trienti zsinat óta a búcsú akkori gyakorlatát feladták.

A búcsú teológiája, így írja le a bulla, azzal a gondolattal kezdődik, hogy „...a keresztyén ... élete ... Krisztusban és Krisztus által titokzatos kötelékkel kapcsolódik ... a többi keresztyén élethez. Így a hívők között a lelki javak csodálatos cseréje valósul meg, minek következtében az egyik életszentsége javára válik a másiknak, mégpedig nagyobb mértékben, mint ahogy az

egyik ember bűne árthat a másiknak.” Jól jegyezzük meg: ebben a kölcsönös „helyettesítésben” az összes szent mellett maga Krisztus is részt vesz. Ezáltal van „a szeretet, a szenvedés, a tisztaság és az igazság” túlaráda-sa. Mindezt az egyház „kincsként” kezeli és – megintcsak a „helyettesítés” szempontja szerint – a bűnök által okozott károk jóvátételére fordíthatja.

Meg kell állapítanunk – azzal szemben, ahogyan az egyházi médiumokban is előadják –, hogy *nem* bűnbocsánatról van szó. Ez a katolikus hit szerint is Isten kegyelmi ajándéka, így tehát nem lehet kiérdemelni. Egyedül annak a bűnnek a feldolgozásáról van szó, amely tisztítóüzbeli ideiglenes büntetéssel jár.

Így a búcsú a bűnök kezelésének olyan formája marad, amely a protestáns keresztyénektől teljesen idegen.

Fordította: Dr. Szentpétery Péter

A Franciaországi Református Egyház Nemzeti Tanácsának Nyilatkozata

II. János Pál pápa a közelmúltban kiadott egy bullát – *Incarnationis misterium* –, amely a 2000. év alkalmából nagy Jubileumi ünnepségre hív. A Franciaországi Református Egyház Nemzeti Tanácsa, amelynek ülése 1998. december 5–6-án volt, hosszú eszmecsere után aggodalmát fejezi ki a szöveg teológiai kifejezései, és ezek ökumenikus visszhangja miatt.

Valójában csodálkozunk azon az ellentétén, amely a pápának a Jubileum ökumenikus jellegét hangsúlyozó vágya és a hívek számára adott jubileumi búcsú rendelete között van, mely utóbbi ebben az időszakban belehelyezkedik a kegyelem és a fokozatos megtisztulás útjába. A XVI. században a születő reformáció keményen szembehelyezkedett azzal a kijelentéssel, amely szerint Isten kegyelme az ember cselekedeteitől függne. Ma még mindig Jézus Krisztus Evangéliumából kívánunk élni és bizonyosságot tenni erről mint örömhírről a mai nők és férfiak számára: Isten előtt az ember hit által élhet, mint egy megigazitott és ingyen, feltétel nélkül szeretett személy.

A pápai bulla tartalma eltávolodik az ökumenikus párbeszéd erőfeszítéseitől és pozitív jeleitől a hit által való megigazulás központi kérdésében; egész pontosan azt az eltávolodást sajnáljuk, amely a megigazulástan területén következett be e szöveg és az evangélikus-római katolikus megegyezés-tervezet között. Mert valójában a bulla szövegének alapja nem más, mint az érdemek teológiája és a búcsú gyakorlata, amellyel a maguk idejében a reformátorok szembeszálltak. Még mindig elfogadjuk Luther Márton protestálását, aki erről ezt mondja: „*Nagy hiba, hogy némelyek azt gondolják, bűneik miatt ki kell engesztelniük Istent, holott Ő szüntelen megbocsát nekik felbecsülhetetlen kegyelme által, semmit sem kérvén cserébe.*” Ugyanilyen értelemben írt Kálvin János is: „*Vagy az Isten Igéje hazugság vagy a bűnbocsátó cédulák a csalás. Mert Krisztus az Evangéliumban az égi javak teljes bőségét, lényé minden érdemét, teljes igazságát, bölcsességét és kegyelmet kínál fel, kivétel nélkül mindenkinek.*” Az érdem fogalma, amely a bullában olyan kifejezéseken keresztül jut hozzánk, mint a megváltó szenvedése, az Egyház kincstára, Krisztus vikáriátusa („helyettesítése”), stb. számunkra össze-

egyeztethetetlen Isten kegyelmének Evangéliumával, amely a bibliai iratok központi üzenete.

Ezek a fenntartások hozzáadódnak azokhoz, amelyeket már megfogalmaztunk a tervbe vett jubileumi ünnepségekkel kapcsolatban: egy ilyen Jubileum bibliai alapjainak megkérdőjelezése, még akkor is, ha nagyon érzékenyek vagyunk a szegény országok adósságfizetésének problémájára; tartózkodás az „emlékezés megtisztítása” fogalom kapcsán, amelyből kihallani egy pápai aktussal történő elfeledtetést, holott nézetünk szerint arról van szó, hogy behelyezkedjünk az „emlékezések összehétközésének” hosszú munkájába, amely se nem felejtés, se nem meddő lelkiismeretfurdalás; és végül félelem attól, hogy eme rendezvények által a keresztyének magaviseletét úgy fogják fel, mint hegemoniára törekvőt egy többvallású és részben szekularizált világban.

Mégis az itt említett megdöbbenésünk ellenére, szeretnénk kifejezni elismerésünket a türelmesen szőtt régi kötelekkel kapcsolatban a különböző hitvallású keresztyének között, és szeretnénk bizonyosságot tenni az ökumenikus vitalitásról, nevezetesen helyi szinten a közös bibliaolvasás és imádság, a különféle tevékenységek és találkozások, a naponként megélt hit és a testvéri gesztusok által. Ebben a lelkiségben érezzük a magunk elhívását – a többi keresztyénnel – hirdetni együtt Jézus Krisztus Evangéliumát avégből, hogy bizalommal lépünk a harmadik évezredbe.

Fordította: Gáll Attila
ref. lelk.
Iszkaszentgyörgy

Interjú Ishmael Nokoval, az LVSZ főtítkárával az ökumené jelenlegi kérdéseiről

1. Az Egyházak Világtanácsa és a keresztyén világgözüösségek

Iwi: Véleménye szerint mi a jelentősége az Egyházak Világtanácsa (EVT) nyolcadik, harareí nagygyűlésének a szervezet jövője szempontjából?

Noko: Az EVT még mindig a világméretű ökumenikus mozgalom legszéleskörűbb megnyilvánulása és eszköze. A nyolcadik nagygyűlés és határozatai világosan jelzik a szervezet készségét arra, hogy közvetlenül és nyíltan szembenézzen, foglalkozzon az öt érő jelenlegi kihívásokkal. Ez a döntő. A jövő a szervezet fokozatos átrendeződését hozza magával, amely folyamatnak fontos kezdete az *A Common Understanding and Vision* (Közös megértés és látás) című programnyilatkozat (policy statement). Most még nem világos, hogy milyen eredményei lesznek ennek a folyamatnak. A nagygyűlés azonban nyilvánvalóan kifejezte elkötelezettségét a folyamat iránt. Az EVT tagegyházainak és a keresztyén világgözüösségeknek aktív részt kell venniük ebben a folyamatban.

Iwi: Hogyan látja a keresztyén világgözüösségek, az egyházak „családjainak” jövődjő részvételét az EVT-ben?

Noko: Mind az EVT tagegyházai, mind pedig a keresztyén világgözüösségek számára most van itt az ideje, hogy határozottan megerősítsék az EVT iránti elkötelezettségüket, és támogassanak minden olyan erőfeszítést, amely segítheti az EVT-t ökumenikus céljának betöltésében. A keresztyén világgözüösségek, vagy egyházak családjai olyan egyházak hálózatai, ahol a közös bizony-

ságtételt és szolgálatot belső összetartás (koherencia) segíti elő helyi, nemzeti, regionális és világszinten. E hálózatok fontossága fokozatosan egyre nyilvánvalóbb az ökumenében. Ezt a kétoldalú ökumenikus kapcsolatok növekedése is kifejezi.

Iwi: Nézete szerint mi volt az EVT nagygyűlésének legfontosabb döntése ezzel kapcsolatban?

Noko: A nagygyűlés program- és tájékoztatási bizottsága (Assembly Policy and Reference Committee, RC-1, VII) arra hívott fel, hogy „megkönnyítsük az EVT és a keresztyén világgözüösségek közötti kapcsolatokat, ahogyan erre a Közös megértés és látás (CUV) nyilatkozat felszólít”. Ez a határozat történelmi fejleményt képvisel az EVT történetében. Kifejezetten az a célja, hogy „elősegítse az együttműködést, a hatékonyságot és az eredményességet”. A határozat bevezetése azt nyilatkozza, hogy az egységmodellekről folytatott vitában való előrehaladás az EVT és az egyházi világgözüösségek közös elkötelezettségének közvetlen eredménye, és az egyházi önértelmezésre való rávilágítás, ahogyan egyes egyházi világgözüösségek nyilvánították, része ennek a közös elkötelezettségnek. Örülök, hogy ezt nyíltan megemlítik, és hangsúlyozzák is, hogy az EVT ismerje el annak különleges történelmi és ekkleziológiai jelentőségét, hogy erősíti kapcsolatait különféle egyházi világgözüösségekkel.

Iwi: Hogyan kommentálná a nagygyűlés határozatát a Keresztyén Egyházak és Ökumenikus Szervezetek Fórumának létrehozásáról?

Noko: Érdekesnek találom, hogy a nagygyűlés lényegében a Központi Bizottság kezébe teszi le a „Fórum”-ra vonatkozó javaslatot. Azt hiszem, ez a legjobb módja a javaslat hasznosításának. Az LVSZ részt fog venni az elképzelésről folytatott vitában. A főirány azonban mindenképpen magának az EVT-nek megújítása és jövődjő fejlődése. Az új Központi Bizottságnak fontos feladata ez, hogy elkerülje az EVT mint világtanács érvényesülésének, szintjének leszállítását. A Központi Bizottság aktívan kutassa, hogyan fejezheti ki az az EVT saját magában a legeredetibben az ökumenikus folyamat konciliaritását. Kívánom, hogy az elkövetkezendő években az EVT tovább fejlődjön látható keresztyén egységünk keresésének legátfogóbb és legkonkrétabb megnyilvánulásaként.

2. II. János Pál pápának „A 2000. év Nagy Jubileumát meghirdető Bullájáról”

Iwi: 1998. ádjventjének első vasárnapján II. János Pál pápa kiadta „Incarnationis Mysterium” kezdetű bulláját. E levél része az a dekrétum, amely „a jubileumi búcsú elnyerésének szabályait” határozza meg. Sok ember számára éppen a „búcsúk” ügye idézi emlékezetbe azt a polémiát, amely 1517-ben elindította a lutheri reformációt. Hogyan kommentálná, hogy ez a bulla éppen most jelent meg?

Noko: Sok evangélikus számára, akik nem annyira járatosak a római katolikus teológiában, ez a bulla meglepetésként hatott. Búcsú engedélyezése a bűnök büntetésére nem általános (common) gyakorlat a római katolikus egyházban. Ezért azt gondoljuk, hogy ez a téma olyasmi, ami a múlthoz tartozik. Egyes római katolikusok számára az ügy kevésbé idegen, hiszen jubileumi évekre 600 éve hirdetnek különleges búcsút. Az utolsó az 1983-as rendkívüli jubileum volt. De őszintén azt

gondolom, sok római katolikus is érezte, jó, ha emlékeztetőül utánanézt a katekizmusban, hogy mi ennek az elemnek a jelentősége a római katolikus hagyományban.

Iwi: *Az iskolában azt tanultuk, hogy a búcsúk középkori engedélyezése készítette Luthert annak erőteljes hangsúlyozására, miszerint hit által igazulunk meg. Hogyan van összhangban ez a bulla a megigazulástannal?*

Noko: Mindenekelőtt azt mondanám, hogy erre a kérdésre a római katolikus egyháznak kell felelnie. A búcsú engedélyezése nem része az evangélikus hagyománynak. Elismerjük, a búcsú engedélyezése a római katolikus egyházban nem jelenti azt, hogy a hívők képesek – saját maguktól, saját cselekedeteik által – bocsánatot vásárolni bűneikre. A megigazulás – római katolikus tanítás szerint is – csak Istennek Krisztusban elvégzett kegyelmes cselekvése által történhet meg. Ezt maga a bulla is erőteljesen hangsúlyozza. A római katolikus hagyományban azonban aggodalom van a bűn következményei, vagy úgymond, a bűn által okozott kár miatt. Ez lelkipásztori kérdés, arra vonatkozik, amit mi általában megszentelődésnek nevezünk.

Iwi: *Milyen teológiai kihívásokat lát a bullában?*

Noko: A fő kérdés, amely jövődő párbeszédünkkel közvetlenül kapcsolatos, bizonyosan az ekkleziológia, az egyháztan területe. A búcsú engedélyezését a római katolikus egyházban „az egyház kincsének” tanítására alapozzák, amelyet Krisztus és a szentek jócselekedetei szereztek, az egyház pedig e kincsestár kezelőjének tekintí magát. E téma egyike annak a több fontos tanításbeli elemnek, amelyeket az elkövetkezendő években dialógusunk tárgyává kell tennünk. Világos, hogy számunkra a megigazulástannak e tekintetben is van mondanivalója.

Iwi: *Okoz-e valamiféle törést ez a bulla az evangélikus–római katolikus kapcsolatok fejlődésében?*

Noko: Közösségekként mélyen elkötelezettek vagyunk történelmi hagyományaink iránt. A búcsúk régóta fennálló római katolikus gyakorlatát ebben a távlatban kell szemlélünk. Nincs okunk feltételezni, hogy a pápa az ökumenikus partnerek provokálása céljából adta ki ezt a bullát! Ugyanakkor világos, hogy a bulla és a dekrétum témáját alaposan elemeznünk kell jövődő kapcsolatainkban –, a dialógusnak abban a szellemében, amelyre II. János Pál pápa hívja a keresztyén egyházak képviselőit 1995-ös *Ut unum sint* kezdetű enciklikájában.

Iwi: *Érinti-e a bulla az LVSZ Tanácsának álláspontját a Közös Nyilatkozattal kapcsolatban?*

Noko: Nem, azt nem. Nem tartalmaz semmilyen új római katolikus tanítást. Ugyanakkor világossá teszi, hogy milyen fontos a megbeszélés folytatása a megigazulástanról. Sohasem csináltunk úgy, mintha már teljes mértékben megegyezésre jutottunk volna a római katolikus egyházzal a megigazulástannak és következményeinek minden szempontjáról. Az LVSZ Tanácsának 1998. júniusi határozata különösen is arra biztat, hogy a római katolikus egyházzal közösen tárjuk fel a Közös Nyilatkozatban található megegyezések lelkipásztori következményeit. A határozat azt is hangsúlyozza, hogy a jövőben közösen tovább kell kutatni, milyen következményei vannak a megigazulástannak az egyház tanításának és gyakorlatának bizonyos területeire. A téma nyilvánvaló történelmi melléközöngéire tekintettel azt várom, hogy a bullának megfelelő figyelmet szentelnek az evangélikus–római katolikus párbeszéd folytatásakor.

Iwi 1/1999

Fordította: Dr. Szenpétery Péter

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

Egyházak Világtanácsa
Európai Egyházak Konferenciája
Lutheránus Világszövetség
Református Világszövetség

Konferencia a balkáni válságról és egyházakról

(Budapest, 1999. május 26–27.)

Kommüniké

Több mint 40 kelet- és nyugat-európai, továbbá észak-amerikai egyházi vezető találkozott 1999. május 26–27-én, hogy megvitassa, mi legyen az egyházak válasza a balkáni válságra. A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság egyházainak (evangélikus, református, metodista és szerb ortodox) képviselői szintén részt vettek a tanácskozáson.

A konzultációt az Egyházak Világtanácsa (EVT) és az Európai Egyházak Konferenciája (EEK) közösen szervezte a Lutheránus Világszövetséggel (LVSZ) és a Re-

formátus Világszövetséggel (RVSZ). A vendéglátó a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa volt. A konzultációt sokban segítette az Európai Katolikus Püspökkari Konferenciák Tanácsa képviselőjének jelenléte. A nemzetközi ökumenikus szervezetek a válságra adott válaszként több kezdeményezést tettek, többek között küldöttségeket menesztettek a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságba, Albániába és a korábbi jugoszláv tagköztársaságba, Macedóniába is.

A konzultáció fő célkitűzései a következők voltak:

- Információcsere az egyházak tevékenységéről és nyilatkozatairól a válságra adott válaszként.
- Elmélyülés a párbeszédben az egyházak véleményének és állásfoglalásainak jobb megértése céljából.
- Az egyházak szerepének és biznyságtételének megvitatása a válságra adott válaszként és a béke elősegítésére.

A konzultáció osztotta azt a széleskörű nemzetközi aggodalmat, amelyet a konfliktus kiszélesedése, a koszovói tömeges emberi jogsértésekről szóló beszámolók, a NATO légitámadásainak pusztító hatása és a polgári lakosságot érintő tragikus hatásai, továbbá a majdnem egymillió koszovói menekült szenvedései keltenek.

A konzultáció tudatában volt a válság bonyolult történelmi gyökereinek, a konfliktust különféleképpen értékelő nézeteknek, továbbá a koszovói albánok tömeges menekülését közvetlenül kiváltó okoknak.

Miközben Európában újjáéled a megosztottság és a gyűlölködés, az egyházak képviselői kifejezték elkötelezettségüket, hogy együtt maradnak imádságban és szolidaritásban. Ebben a helyzetben az egyházak együtt keressék a közös keresztyén biznyságtétel és cselekvés lehetőségeit, az alábbi elvek megerősítésével:

- Elismerik, hogy döntően és sürgősen tárgyalásokra van szükség, ez lehet az egyetlen alapja a válság tartós megoldásának és felszólítják a feleket, hogy használjanak ki minden alkalmat a gyűlölködés megszüntetésére.
- Támogatják azokat a kezdeményezéseket, amelyek elősegítik a konfliktus békés és tartós megoldását, és amelyek elismerik minden nemzetiség és etnikai csoport egyenlő jogát az együttéléshez ugyanazon a területen.
- Támogatják, hogy mindenkinek, aki a konfliktus miatt elhagyta lakóhelyét, garantáltan joga legyen a visszatéréshez és a biztonsághoz.
- Elismerik és elősegítik az ENSZ és az EBESZ központi szerepét a válság bármilyen tárgyalásos megoldásában.
- Hozzájárulnak a közösségek megbékélésének és helyreállításának folyamatához.
- Támogatják az igazságszolgáltatásra irányuló erőfeszítéseket a konfliktus minden áldozata számára.

- Folytatják a humanitárius segítségnyújtást a válság minden érintettje számára az EVT/LVSZ Egyházak Közös Akciója (ACT) keretében, továbbá a helyi egyházakkal és partnerekkel.

A konzultáció megállapítása szerint a következő kérdésekben további párbeszédre és vitára van szükség:

- Az igazságos háború fogalma és a konfliktus békés megoldásának eszközei.
- A nemzeti szuverenitás és a humanitárius beavatkozás egymással versengő igénye.
- A vallás, identitás, terület és nemzet közötti kapcsolat.
- A nemzeti háttér, a kisebbségi/többségi helyzet és a történelem szerepe a különböző nézetek kialakításában.
- A megbízható információforrások kialakítása, ismertetőjelei és az információ megfelelő elosztása.

Folytatás és jövőbeli akciók

- A konzultáció megállapította, hogy a válság az egész délkelet-európai régiót érinti. A tartós megoldást döntően az segíti elő, ha a nemzeti, etnikai, kulturális és történelmi vonásokat sikerül bevonni az erópai integráció folyamatába. Különösen is az ortodox tradíciót kell elismerni az európai örökség szerves részeként.
- A folytatással kapcsolatban különleges várakozás irányul az Európai Egyházak Konferenciájára. Az együttműködés különösen is az Európai Katolikus Püspökkari Konferenciák Tanácsával és más római katolikus partnerekkel erősíthető, válaszul a regionális kihívásokra. Az észak-amerikai egyházakkal és ökumenikus szervezetekkel való együttműködés kereteit szintén erősíteni kell, építve az egyházak helsinki egyezményrel kapcsolatos emberi jogi programjának tapasztalataira.
- A jövőre tekintettel a megelőző akciók, a nevelés, a civil társadalomban meglévő és új hálózatok és a vallásos párbeszéd fontosságát hangsúlyozva, komolyan meg kell fontolni délkelet-európai szinten a keresztyén válaszadás új eszközeinek megteremtését.

Budapest, 1999. május 27.

(Fordította: dr. Szentpétery Péter)

SZEMLE

Tibori János három iskolatörténeti tanulmánya

A Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár tudományos kiadványsorozatának (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani) VII. tanulmánykötete jelent meg 1998 nyarán Debrecenben. Dicséretesen folytatja dr. Szabadi István levéltárigazgató

elődje, dr. Kormos László kezdeményezését e sorozat megjelentetésével. Tibori János három tanulmányát szinte teljesen a kiadó levéltár állagából formálta a tapasztalt és magasan minősített kutató. A gazdag anyagra támaszkodó tanulmányok lábjegyzetekkel készültek és olyan szép, veretes magyar nyelven, amely a szerző magyar szakos tanári képesítésén kívül írói kvalitását is dokumentálja. Ő nem az a fajta ítéző, aki azt vallja önmaga

tevékenységéről, hogy tojást tojni nem tud, azt azonban megtudja mondani, ha a tojás záp. Tibori János nem csupán értő módon képes egy írott műhöz hozzászólni, hanem megalkotni is tud olyat. Tegyük hozzá: rangosan.

Megszoktuk, hogy Tibori János szívesen és szerencsés kézzel találja meg a feldolgozatlan, vagy tévesen feltárt témákat és türelemmel kikutatja és bátran közkinccsé teszi eredményeit. E közkinccsétel nem egyszer a korábitól teljesen eltérő megvilágításba hoz történelmi személyeket, intézményeket, eseményeket.

A Debreceni Református Lelkészképző Intézet története 1914–1950 közötti korszakáról írott tanulmánya a témához méltó terjedelemben mutatja be ezt az intézményt. Az Universitas törekvései közé tartozik, hogy a debreceni felsőfokú oktatási intézményeket minél szorosabb keretbe, egyetemi karokként közös egyetemi szervezetbe tömörítse. Ennek egyik előzménye volt 1914 és 1950 között Debrecenben a több karral rendelkező egyetem. Egyik kara a református hittudományi kar volt. Ennek hallgatói számára kötelező tagsággal működött a Kollégiumban a Lelkészképző Intézetet, ha a hallgatók egyházi szolgálatba akartak lépni.

A Debreceni Református Kollégium Tanárképző Intézetének története 1925–1952 címen egy másik tanulmány azzal az intézménnyel foglalkozik, amelynek az volt a feladata, hogy az állami egyetemen képzett tanárjelölteknek speciálisan református tanárrá válását tegye lehetővé. Őt tanszékeivel, szemináriumaiával, lektoraival hazafias magyar református keresztyén szellemet sugárzott és elmélyült ismeretszerzést tett lehetővé. Az intézet története, tudományos működése mellett olvasható hallgatóinak névsora is. Ez utóbbi először jelent meg. Az összesen 215 hallgató között számosan váltak ismert személyiséggé.

A Debreceni Református Kollégium Ifjúsági Telepítési Akciója 1938–1944 című tanulmány azt mondja el, hogyan telepített 27 családot Dunántúlra a kollégiumi ifjúság. Olyan kérdéseket tárgyal, amelyek nem csupán a magyar református történetírás szűkebb körébe tartoznak. A náci terjeszkedés rettenetében kezdett sokgyermekes magyar református családokat Dunántúlra telepíteni a kollégiumi ifjúság. A magyarság, a reformátusság és a sokgyermekes családok arányszámát kívánta javítani. Az egyke klasszikus területének számított akkor az Ormánság. A világ- és a magyar történelem összefüggéseibe ágyazta be a tárgyalt mozgalmat a szerző. A Horthy-rendszer földreformja, vitézi telkek osztása, ONCSA lakótelepek létesítése sokgyermekes családoknak és az állami telepítési akció mellett eltörpült a kollégiumi ifjúság mozgalma. Mozgatója azonban oly nemes szándék volt, annyi önzetlen segítség nyilvánult meg abban, hogy a diákok hetente egy vacsorájuk feltétjéről lemondtak, gyűjtöttek és nyaranta kétkezi munkájukkal építették a telepes családok házeit, épületeit, hogy ez az igyekezet semmiképpen sem lebecsülendő.

Tibori János úgy írta meg e három tanulmányt, hogy ő maga tagja volt mind a Lelkészképző-, mind a Tanárképző Intézetnek és egyik vezetője a telepítési akciónak. Mégsem memoárt írt, hanem okadatolt történelmi szakmunkát. Mindhárom tanulmány hézagpótló és úttörő vállalkozás, mert eddig egyik témája sem volt részletes-séggel és ennyi adat birtokában feldolgozva.

(A könyv 500 Ft-ért kapható Debrecenben az Alternatív Könyvesboltban és a Református Kollégiumban, az Egyházkerületi Levéltárban.)

Dr. Csohány János
(Debrecen)

Billy Graham: Válaszok az élet kérdéseire

Bevezetőként hadd álljon itt egy részlet egy bizonyágtételből: „Egy este New York-ban jártam üzleti ügyben, és felfedeztem, hogy Billy Graham evangélizációt tart a Madison Square Garden-ben. Pusztán kíváncsiságból elmentem. Talán abban reménykedtem, hogy választ találok kínzó kérdéseimre. Attól, amit Billy Graham azon az estén mondott, minden a helyére került. Megértettem, mi hiányzik: a személyes kapcsolat Jézus Krisztussal. Sohasem adtam át neki az életemet. De azon az estén, ott, az evangélizáción megtettem.”

Ezzel és még több más felidézett esettel kapcsolatban a nagy evangélizátor a következőt írja: „Mindennap olvasunk gazdagokról, híres és tehetséges emberekről, akik kiábrándultak az életből. Közülük sokan az okkultizmushoz, a transzcendentális meditációhoz vagy a keleti vallásokhoz fordulnak. Mások a bűnözés útjára lépnek. Továbbra is függőben maradnak azok a kérdések, amelyekre választ keresnek: Mi az ember? Honnan származik? Mi a célja ezen a bolygón? Merre tart? Van-e olyan Isten, aki törődik velünk? Ha van Isten, adott-e önmagáról kinyilatkoztatást az embernek?... A keresésnek ebben a korában az a legfontosabb, hogy Istennel és az élettel kapcsolatos személyes kérdéseinkre választ kapjunk. Ez a keresés serkent minket az egyedül helyes irányba, az egyetlen útra...”

Hogy az egyetlen helyes útra hogyan lehet rátalálni, erről most megjelent könyvében Billy Graham ezt írja: „Van-e egyáltalán olyan mérték, amelyhez alkalmazkodva jó tanácsokat, pontos információkat és az életünkkel kapcsolatos kérdésekre válaszokat kaphatunk? Igen, van. Már csaknem három évtizede rovatot vezetek az egyik újságban „Válaszom” címmel. Ez a rovat több, mint az én válaszom minden elképzelhető kérdésre, amelyeket az emberek nekem feltesznek. Válaszaim azon alapulnak, amit a Biblia mond. Jóllehet a kultúrák eltérnek egymástól és az idők változnak, Istenünk Igéje örökké megáll, mint az élet minden problémájára adható válaszok változhatatlan forrása. Több mint ötven éves evangélizatori szolgálatom alatt már sok könyvet elolvastam, tanácskoztam pszichológusokkal és más területek szakértőivel, de még nem találtam a felvilágosításnak, a gyakorlati tanácsnak és a reménységnek egy olyan forrását, amely összehasonlítható lenne a Bibliában rejlő bölcsességgel.”

Ebben a kötetben öt főcím alá sorolhatók a kérdések és a feleletek: Kapcsolatok; Lelki kérdések; Pszichológiai problémák; Erkölcsi kérdések; Bibliai kérdések.

Az első témakör ilyen kérdéseket vet fel: Létezik-e igazi szerelem? – a párválasztás, az udvarlás és a házasság előtti (vagy egyre inkább nélküli) nemi élet okozta bonyodalmakra ad választ. – Vajon a szex nem a szeretet kifejezése? (A házasság előtti nemi élet veszélyeiről, a „felemás iga” kerüléséről, a válás és újjaházasodás igei megközelítéséről szól). – Már nem szeretjük egymást. (Házastársak elhidegüléséből és hűtlenségéből van szabadulás és gyó-

gyulás). – Miként fegyelmezhetjük gyermekeinket? (Ide vonatkozó válaszaiban Graham óv egyes tévé-filmek és könyvek káros hatásától, valamint hangsúlyozza a családi áhitat fontosságát). – Tinédzser vagyok... (Félelem a jövőtől, szerelem, abortusz, kábítószer). – Segíthet-e nekem Isten a munkahelyemen? (Munkahelyi kapcsolatok, tanúságtétel a munkahelyen, munkanélküliség). – Tényleg szükségem van gyülekezetre? (Billy Graham határozottan cáfolja azokat, akik szerint a megtért keresztyének egyedül is megállják a helyüket a kísértések között.)

A *második nagy témakör* lelki kérdésekkel foglalkozik. A „kihívásokat” vállaló emberek próbálkozásai gyakrabban végződnek kudarccal mint sikerrel, de persze a könyvek és filmek nem róluk szólnak, hanem a győztesekről. Van kiút a csődhelyzetből, a teljes nihilből – sugallja minden egyes válaszában az evangélizátor. Kiemeli az ima erejét, az Istennel való személyes kapcsolat fontosságát, s azt, hogy az oly divatos „önmegvalósítás” helyett Isten akaratának folytonos keresésével kell törődnünk.

A *harmadik nagy témakör* pszichológiai problémákat tárgyal. (Gyötrő bűntudat egyedül hatásos megszüntetése

se – Jézus Krisztus vére által, az Istennel szembeni harag feloldása, szabadulás a depresszióból, önmagunk megértése, aggodás a jövő miatt, a hívő ember és a pszichiáter, élet a halál után.)

A *negyedik nagy témakör* erkölcsi kérdésekről szól. Miért ad Isten teret a világon a gonoszságnak, és miért engedi meg a szenvedést? Ősi, fájdalmas kérdése az embernek. Ugyanúgy mint az, hogy miként különböztethetjük meg a jót a rossztól? S ennek kapcsán valahol ide tartozik egy érdekes, gyakorlati kérdés: Mi köze a keresztyéneknek a politikához?

Az utolsó, *ötödik témakörben* kifejezetten bibliai kérdésekre válaszol Billy Graham. S ezek Isten létezésének bizonyíthatóságáról, a helyes bibliaolvasás gyakorlatáról, a földönkívüli életről és Jézus Krisztus visszajöveteléről adnak biblikus útmutatást. A könyv végül felszólítással zárul, amelyben az evangélizátor olvasóit személyes döntésre hívja.

(Kiadja a Magyarországi Baptista Egyház Misszióbizottsága, Budapest, 1998. 341 oldal; ára: 650,Ft)

Kolozs Nagy János

CONTENTS OF NO 1999/4

LORD, SPEAK TO US!

Imre *Szebik*: „Live Peaceably with All Men”

LORD, TEACH US!

Anita *Barnóczy*: The Common Prayer of Those Belonging to Different Religions

Pieter A. *Verhoef*: The Exegetical Libraries of Luther and Calvin (Translated by Mihály Márkus Jun.)

Árpád *Nagy*: The Development of Church Discipline in the Reformed Church of Transylvania (Part III)

Jürgen *Moltmann*: General Survey of Ecology (Part II, translated by Csaba Szabó)

R.E. *Rodgers*: On Pietism (Translated by Gabriella Rácsok)

György *Benke*: The Pietism of the Reformed Church in Hungary

Gotthold *Müller*: A Terrible Ontology (Translated by László Ablonczy and Csaba Szabó)

Tihamér *Kiss*: Peculiarities of the Adolescents and How They Can Be Made Disciples of Jesus

REMEMBER

Attila *Kocsis*: Gáspár Heltai

Iván *Balassa*: Dr. Gyula László

OUTLOOK

Opinions on the Papal Bull about the Great Jubilee Year of 2000

– Press Release No 22/98 of the Bensheim Institute for Confessional Research

– Declaration of the National Council of the Reformed Church in France

– An Interview with Ishmael Nokov, General Secretary of LWF, about the Present Issues of the Ecumene (1. The WCC and the Christian World Communities; 2. On the Bull of Pope John Paul II about the Year 2000)

WORLDCHRISTENDOM

Consultation on the Churches and the Crisis in the Balkans (Communique)

REVIEW

János *Csohány*: Three Studies on the History of Education by János Tibori

János *Kolozs Nagy*: Billy Graham: Answers to Questions Put by Life

INHALT DER NUMMER 1999/4

REDE UNS AN, HERR!

Imre *Szebik*: „Habt mit allen Menschen Frieden”

LEHRE UNS, HERR!

Anita *Barnóczy*: Gemeinsames Gebet der Gläubigen verschiedener Religionen

Pieter A. *Verhoef*: Die exegetischen Bibliotheken von Luther und Calvin (Übersetzt von Mihály Márkus Jr.)

Árpád *Nagy*: Die Gestaltung der Kirchenzucht in der Reformierten Kirche von Siebenbürgen (III. Teil)

Jürgen *Moltmann*: Gesamtbild der ökologischen Situation (II. Teil – Übersetzt von Csaba Szabó)

R. E. *Rodgers*: Über den Pietismus (Übersetzt von Gabriella Rácsok)

György *Benke*: Die Frömmigkeit der Reformierten Kirche in Ungarn

Gotthold *Müller*: Eine entsetzliche Ontologie (Übersetzt von László Ablonczy und Csaba Szabó)

Tihamér *Kiss*: Eigentümlichkeiten der heranwachsenden Generation und ihre Erziehung zu Jüngern Jesu

ERINNERT EUCH

Attila *Kocsis*: Gáspár Heltai

Iván *Balassa*: Dr. Gyula László

AUSSCHAU

Meinungen über die päpstliche Bulle betreffs des grossen Jubiläumsjahres 2000

– Pressecommuniqué Nr. 22/98 des Bensheimer Konfessionskundlichen Instituts

– Deklaration der Nationalrates der Reformierten Kirche in Frankreich

– Interview mit Ishmael Nokov, Generalsekretär der LWF, über die gegenwärtigen Fragen des Ökumene (1. Der ÖRK und die christlichen Weltgemeinschaften; 2. Über die Bulle von Papst Johann Paulus II. im Zusammenhang mit dem Jahr 2000)

WELTCHRISTENTUM

Konsultation über die Balkaner Krise und die Kirchen (Kommunique)

RUNDSCHAU

János *Csohány*: Drei Studien von János Tibori über die Geschichte der Erziehung

János *Kolozs Nagy*: Billy Graham: Antworten auf die Fragen des Lebens

A MAGYARORSZÁGI EVANGÉLIKUS SAJTÓOSZTÁLY KIADVÁNYAI 1999

Bibliismeret – kommentár – teológia

Ferenczy Erzsébet: Az élet könyve (Bibliismeret)	148,-
Dedinszky Gyula: A Biblia néprajza	140,-
Karner Károly: Apokalipszis (János jelenések magyarázat)	309,-
Pröhle Károly: Lukács evangéliuma (Kommentár)	394,-
Scholz László: Jézussal egy asztalnál (Igehirdetések az úrvacsoráról)	120,-
Scholz László: Érted is, amit olvasol?	143,-
Veöreös Imre: Az Újszövetség színgazdagsága	785,-
Sólyom Anikó: Ószövetségi hittankönyv	450,-
Sólyom Anikó: Ószövetségi olvasókönyv	620,-
Sólyom Anikó: Tanári kézikönyv	600,-
Karner Károly: Időszerű hitvallás	120,-
Luther Márton: Kiskaté	80,-
H. Beintker – Pálffy Miklós: Krisztus tanúja, Luther élete	103,-
Pröhle Károly: Az evangélium igazsága	216,-
Terray László: Izráel és az evangélium	102,-
Vajta Vilmos: A szeretet keresztény értelmezése	130,-
Vajta Vilmos: Hitből fakadó élet	172,-
Veöreös Imre: A harmadik egyházi út	100,-
Pröhle Károly: Luther Márton négy hitvallása	680,-
Bonhoeffer, Dietrich: Követés	710,-
Voigt, Gottfried: Bevezetés az egyház tanításába	500,-
Pósfay György: „A földön élő egész egyház”	680,-
Szalay Tamás: Uram, Igéd örökké megmarad (Áhítatoskönyv)	360,-
Sárkányiné Horváth Erzsébet – Trajtlerné Koppányi Ágnes: Krisztus tanúi a változó világban (Egyháztörténeti olvasmányok)	700,-
Ágenda I-II	3 000,-

Egyháztörténet – irodalom – versek

Fabinyi Tibor: Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből	364,-
Grünvalszky Károly: Ábrázolt egyháztörténelem	1 120,-
Fabinyi Tibor: A Magyarországi Evangélikus Egyház rövid története	310,-
Klein, Christoph: Fény az út végén	380,-
Cserháti Sándor – Balikó Zoltán: A megrepedt nádat nem töri el... (Betegek imádsága)	230,-
Mátis István: Kűszöb előtt (Novellák)	650,-
Podmaniczky Pál: Megszabadított élet (Bibliai elbeszélés – Onezimus)	118,-
Juliana, Ray: Jövevények és vándorok (Regény)	148,-
Scholz László: Jót várj! (Versek)	100,-
Karénekes könyv I.	669,-
Karénekes könyv II.	569,-
Korálkönyv	682,-
Evangélikus énekeskönyv (nagyobb méret)	750,-
Evangélikus énekeskönyv (kis méretű)	500,-

A Magyar Bibliatársulat kiadványai:

Bibliák, egyes bibliai könyvek, Biblia CD-n, szintén kaphatók az evangélikus könyvesboltban is.

A könyveket a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya adta ki:

1085 Budapest, Üllői út 24.

Vásárolhatók és megrendelhetők a Sajtóosztály Könyvesboltjában:

– 1085 Budapest, Üllői út 24.

– A Huszár Gál Könyvesboltban 1052 Budapest, Deák tér 4.

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ KÁLVIN KIADÓJA AJÁNLATA

„A teljes Írás Istentől ihletett, és hasznos a tanításra, feddésre, a megjobbításra,
az igazságban való nevelésre...” (2Tim 3,16)

A Biblia történetei videokazettán:

- I. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!”
1–6 (100 perc) 2 300,-
1. Sára és Ábrahám. A hit: reménység – 2. Exodus. Szabadulás a szolgaságból. – 3. Mózes és Áron. Tánc az aranyborjú körül – 4. Ruth és Naomi. Hazatérés – 5. Ámós és a pap. Az igazság hangja – 6. Jeremiás és a király. Az igazságot nem lehet „elégetni”
- II. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!”
7–12 (100 perc) 2 300,-
7. Keresztelő János. Várhatunk-e másra? – 8. Jézus Pilátus előtt – 9. Az emmausi tanítványok – 10. Saul és Anániás. Ellenségből testvér lesz – 11. Péter és Pál. Nehéz közösség – 12. Üzenet a filadelfiai gyülekezetnek. A hit ára
- III. kazetta: „A Biblia kincseiből vegyél!”
7–12 (180 perc) 3 600,-
13. Noé bárkát épít – 14. Józsefet eladják testvérei – 15. Dávid és Góliát – 16. Akik a királyt keresik. A napkeleti bölcsek Heródesnél – 17. Bűnösök és igazak közt. A megbocsátás szabaddá tesz – 18. Érted is, amit olvasol? Fülöp és az etióp kincstárnok. – 19. Szabad keresztyének lenni. Róma császárai véget vetnek a keresztyének üldözésének – 20. „Vedd és olvasd!” Augustinus rátalál a neki rendelt útra. – 21. A holnap nyelvén. Jeromos lefordítja a Bibliát

Bibliák, bibliai segédkönyvek, tanulmányok, prédikációs kötetek:

Biblia – magyarázó jegyzetekkel.

- A Vizsolyi Biblia óta az első protestáns magyarázatos Biblia, amely az 1990-es revideált új fordítású Biblia szövegéből és a stuttgarti revideált Luther Bibliához fűzött magyarázatok fordításából áll össze 2 500,-
- CD ROM Biblia – az újfordítású Biblia
CD ROM kiadása 4 800,-
- Szinopszis – Máté, Márk, Lukács, János evangéliumának párhuzamos szövege 1 560,-
- Keresztyén Bibliai Lexikon I. A–J
Szerk.: dr. Bartha Tibor 1 700,-
- Keresztyén Bibliai Lexikon II. K–Zs
Szerk.: dr. Bartha Tibor 2 300,-
- Jubileumi Kommentár – átdolgozott kiadás**
A Szentírás magyarázata I. kötet:
Általános tájékoztató a Szentírásról
– Genézis-Jób könyve magyarázata 1 160,-
- A Szentírás magyarázata II. kötet:
Zsoltárok-Malakiás könyve magyarázata 1 160,-
- A Szentírás magyarázata III. kötet:
Az Újszövetség könyveinek magyarázata.
Mértékek, táblázatok, térképek 1 160,-
- Dr. Szabó Andor: „Lábam előtt mécses a Te igéd”** Naponkénti segítség a Biblia olvasásához. – III. kötet: Máté, Márk, Lukács és János evangéliuma, Apostolok Cselekedetei 790,-

- Magyar református önismereti olvasókönyv
– Válogatás a XX. sz. első felének teológiai irodalmából 900,-
- Bolyki János: Újszövetségi etika 590,-
- Bolyki János: Az újszövetségi írásmagyarázat elvei, módszerei és példái 550,-
- Herczeg Pál: Krisztológiai irányzatok a páli iratokban 350,-
- Dr.Tóth Kálmán: Az Úrnak félelme: ez a bölcsesség. Ószövetségi bölcselkedés a Példabeszédek, a Prédikátor és Jób könyve alapján 280,-
- C.Westermann – G.Gloege: A Biblia titkai
– Bevezetés a Bibliába 980,-
- Gánóczi Sándor-Stefan Scheld:
Kálvin hermeneutikája – Szellemtörténeti feltevések és alapvonalak 850,-
- Thorleif Boman: A héber és a görög gondolkodásmód egybevetése 850,-
- Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere I–II. kötet: Az 1559-es ún. Nagy Institutio, az 1909-ben megjelent kiadás változatlan utánnomása 1 969,-
- Kálvin János: A genfi egyház kátéja 280,-

Versek, gyermekirodalom, a család olvasmányai:

- Új aranyhárfa. Versek gyülekezeti és keresztyén családi alkalmakra 790,-
- Northcott: Bibliai lexikon gyerekeknek 300,-
- Gaál Éva: Jézussal egy hajóban
– Rajzos gyerekkönyv 350,-
- György Antal: Sötét helyen világító szövetnek
– Kis utikalauz a Biblia világához 380,-
- Péterfia Karola: Egyéves háború. Az élet megújul (Családrege) 380,-
- Ulrich Fick: Bárhol megtörténhetett...
– Útleírások, történetek 280,-
- Tóth Máté Miklós: Anyám könyve 390,-
- Theodor Béza: Kálvin János élete 290,-

Kaphatók:

- Budapest, XIV. ker. Abonyi u. 21. sz. (T: 343–7878; 343–7879; 343–7870), valamint a
Budapest XI. Bocskai u. 35. sz. alatti könyvesboltban (T: 386–8267) és a
Protestáns Könyvesboltban, Budapest, IX. Ráday u. 1. (T: 217–7789; hétfőn szünnap); továbbá a
Debreceni Református Könyvesboltban,
Debrecen, Piac u. 4–6. (T: 418–886); a
Kecskeméti Református Könyvesboltban,
Kecskemét, Szabadság tér 6., és a
Református Könyvesboltban, Szeged, Kárász u. 15.

Megrendelhetők:

minden lelkési hivatalban és a Kálvin Kiadónál: 1113 Budapest, Bocskai u. 35. 1519 Pf. 416. Tel.: 386–8267. *Utánvételes küldésre* megrendelést csak a Kálvin Kiadó fogad és teljesít!

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

A TARTALOMBÓL

A megújulás biztos útja

Habakuk könyve az újabb kutatás
fényében

Adalékok a mindenek megbékéltetése
kérdéséhez

„Krisztus Urunk meggyógyítja az
ördüngöst a tengernél”

Pneumatológiai koncentráció, vagy
redukció?

Az Ötvárosi Hitvallás

Szárszó jelentősége

Nem csak kenyérrel él az ember...

Hitoktatók Ökumenikus Találkozója

A balkáni válság és az egyházak

Szemle

ALAPÍTVÁ 1925

ÚJ FOLYAM (XLII)

1999
5

THEOLOGIAI SZEMLE

1999. szeptember-október

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 394-4847

Kiadóhivatal: Kálvin Kiadó

1113 Budapest, Bocskai út 35.
Telefon: 386-8267, 386-8277

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Görög Tibor

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna
tagjai: dr. Berki Feriz
dr. Cserhádi Sándor
ifj. dr. Fekete Károly
Lukács Tamás
dr. Reuss András
Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Nyomás: *Ráday Nyomda*

Felelős vezető: Demeter Levente

Szedés, tördelés:

Társégi László
stúdióvezető

Számítástechnikai Stúdió

Terjeszti a Kálvin János Kiadó.
Előfizethető a kiadóhivatalban,
vagy postautalványon, vagy átuta-
lással a Kálvin János Kiadó – Bu-
dapest OTP 11714006-22098038
csekkszámlájára.

Árusítja:

Református könyvkiadás:

Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:

Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:

Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 2040,-Ft

Egyes szám ára: 340,-Ft

Előfizetés külföldre:

30 DM vagy 18 USD

Egyes szám ára:

5 DM vagy 3 USD

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

ALMÁSI MIHÁLY: A megújulás biztos útja (Jel 3,7-17) 253

TANÍTS MINKET, URUNK!

KARASSZON DEZSŐ: Habakuk könyve az újabb kutatás
fényében 254

MÜLLER, GOTTHOLD: Exegetikai, történeti és szisztematikai
adalékok a mindenek megbékéltetése kérdéséhez 261

HÜNLICH ROBERT: „Krisztus Urunk meggyógyítja az ürdüngöst
a tengernél” 266

BÉKEFY LAJOS: Pneumatológiai koncentráció vagy redukció?
– Isten Lelke és a Magyarországi Református Egyház 276

SÓLYOM JENŐ – CSEPREGI ZOLTÁN: Az Ötvárosi Hitvallás 283

RÁCZ LAJOS: Szárszó jelentősége a református diákság életében
(I. rész) 294

MATOLCSI ÁGNES: Nem csak kenyérral él az ember... 301

EMLÉKEZZETEK MEG...

HAFENSCHER KÁROLY: Meghalt Békés Gellért OSB 304

KITEKINTÉS

A 8. Nemzetközi Presbiteri Konferencia tanulságai és ajánlásai 305

Hittantanárok és Hitoktatók Ökumenikus Találkozója –
Zárónyilatkozat 306

Mit tanítunk hitoktatásunkban az ökumené egyházairól? 307

I. A római katolikus egyház tanítása 307

II. A református egyház tanítása 308

III. Az evangélikus egyház tanítása 311

IV. A baptista egyház tanítása 313

V. A metodista egyház tanítása 314

A Magyarországi Metodista Egyház Évi Konferenciája, a
Konferencia Nyilatkozata 315

Levél a koszovói válság által érintett metodista gyülekezetekhez 316

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

A balkáni válság és az egyházak (Békefy Lajos beszélgetése
Konrad Raiserrel) 317

SZEMLE

XERAVITS GÉZA: John J. Collins kommentárja Dániel
könyvéhez 318

RÁCZ LAJOS: (id.) Hörömpő Gergely: „A Mennyei jelenésekről
írott könyv” teljes egészében prédikációkban 321

FÖLDVÁRI SÁNDOR: Pirigy István: Görög katolikus életsorsok ... 322

TÓTH ZOLTÁN: Teológia és irodalom 323

KÓHÁTI DOROTTYA: Bemutatkozik az Evangélikus Missziói
Központ (Kazetta kínálat) 324

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1999. IX. 30.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy kézírataikat egy példányban, írógép betűvel (erre minden szövegszerkesztő átállítható; oldalanként 30 sor, soronként 60 leütés) a Bimbó úti címre küldjék. Az írás közzelése nem jelenti azt, hogy a szerkesztőség a szerzővel mindenben egyetért. Az aláírt kéziratok tartalmáért minden szerző maga vállalja a felelősséget. Kéziratok megőrzését, visszaküldését mi sem tudjuk vállalni.

A megújulás biztos útja

Jel 3,7–13

A filadelfiai gyülekezet nem volt tökéletes, a levélben azonban az Úr egyetlen hiányosságot sem említ. Vajon miért? A város neve testvérszeretetet jelent. Úgy gondolom, hogy nemcsak városnév ez, hanem a keresztyén közösség legfontosabb jellemvonása is ezen a helyen. Szeretik egymást a testvérek. Nem hagyták el az első szeretetet, mint például Efézusban – vagy éppen megújult a szeretetük –, ha netán mégis baj volt vele. Filadelfia – szemben a tetszhalott Szárdisszal – az állhatatos gyülekezetek megtestesítője.

A megújulás felé számtalan út kínálkozik. Ezek között azonban van egy kiváltképp célravezető: *megújulás a szeretetben!* Vissza az első szeretethez! Vannak Filadelfiában is hiányosságok, bűnök, de az Úr ezekről nem beszél, mert szeretet van a szívükben, és a szeretet melegében elveszítik a jelentőségüket ezek a motívumok. „*A szeretet sok vétet elfedez*” (1Pt 4,8). Ha viszont nincs bennünk szeretet, hiábavaló minden. A megújulás esetenként szinte kizárólagos megnyilvánulásainak tekintett jelenségek is: az angyalok nyelve, a prófétálás, a titkok ismerete, a teljes hit, a jótékonykodás, a gyógyítás stb. Ha szeretet nincs bennem, semmi vagyok (vö. 1Kor 13).

Nyitott ajtó: *megújulás a szeretetben.* Ezt az ajtót senki sem zárhatja be. Sok-sok keserű csalódástól kímélhetnénk meg magunkat azzal, ha az Úr által biztosított utakat jár-nánk, s nem keresnénk azokat az eldugott ösvényeket, amelyekről ugyan úgy hírlík, hogy jó felé visznek, de amelyeket még senki sem járt végig, vagy ha mégis, akkor kiderült, hogy elvesznek a sűrűben, csak visszafelé lehet kijutni róluk, zsákutcák. Vegyük sorra, hogy miféle nyitott ajtókat ajánl a filadelfiai üzenetben az Úr!

Az Ige megtartása. A gazdag ifjú úgy hitte, úgy tudta, biztos volt benne, hogy gyermekségétől fogva minden parancsolatot megtartott, szóval hogy nincs semmi bűn benne. Vajon nem esünk sokszor az ő hibájába? Azt hisszük, hogy megtartjuk az Igét. Elhittetjük magunkkal – könnyű, hisz mások is mondják ezt rólunk. De mit mond az Úr? Azt, amit a filadelfiaiaknak: „...bár kevés erőd van, mégis megtartottad az én ígéimet”, vagy azt, amit a gazdag ifjúnak? Kijózanító, megdöbbentő, leleplező leckét. Csak úgy találomra kiemelve egyet a sok parancs közül: nézzük hát, ezzel hogy állsz? S a gazdag ifjú szomorúan kullog el. Erre nem számított. Az Úr a lényegre tapintott. A mi megújulásunknak is akadály lehet a gazdagság, az elméletieskedő keresztyénség, a lezserség vagy épp a törvényeskedés, a közömbösség, az érdektelenség! Néha mi is csak úgy akarunk megújulni, mint ez a fiatalember, helyeseltetni akarjuk véleményünket, életvitelünket az Úrral: Ugye, milyen jól csinálom!? – s ha Jézus valamit nem helyesel, ha változtatást javasol, máris elszáll a követési vágy, a megújulási szándék. Változni nem, anélkül üdvözülni! Változzon az Úr! Változtasson normákat! Alkalmazkodjék Ő! Ha vágyunk a megújulásra, készüljünk föl arra, hogy első őszinte fohászunk után az Úr a lényegre tapint: Változz meg eb-

ben! – s amiben változtatást javasol, abban kell is változnunk, ha a megújulás új örömét el akarjuk nyerni. Tartsd meg az Igét! Újulj meg ebben! Nyitott kapu.

Ne tagadd meg az én nevemet! Filadelfiában e tekintetben minden rendben volt. És Budapesten, vagy épp Karcagon, nálad vagy nálam? Mindig megvalljuk Őt, amikor bizonyágtételre indít? Sohasem tagadjuk meg szóval vagy cselekedettel, meg azzal, hogy nagyon is hallgatunk vagy semmit sem teszünk? Megújulás a bizonyágtételben. Nyitott kapu.

Őrizd meg, amid van! Ragaszkodj ahhoz, amit már birtokolsz! Az egyre újabb értékek utáni vágy és törekvés gyakran feledtetni a becsületesen kereső hívővel is, hogy miközben több és több értéket igyekszik megszerezni, vigyáznia kell a már meglévő kincsekre. Egy képpel élve: Olyan nagy lelkesedéssel keresünk egy leejtett pénzdarabot, úgy belefeledkezünk a keresésbe, hogy nem vesszük észre, amikor a pénztárcánkat kilopják a zsebünkből. Ha mindig nyerünk ugyan valamit, de a meglévő értékeinkből többet veszítünk, gyakorlatilag szegényebbek leszünk. Konkrétan: Annyira leköt bennünket például a prófétálás vagy a gyógyítás kérdése, hogy közben elveszítjük az első szeretetet, az élő reménységet. A Sátán egyik legeredményesebb hadviselési módja alapos hívők között az, amikor úgy rabolja el komoly értékeinket, hogy közben engedi a kevésbé értékes dolgokat megtalálni. S amíg az üveggyónak örülünk, elveszi aranykincseinket. Miért engedjük? Talán azért – mint annak idején a bennszülöttek sokfelé –, mert az értéktelen csecsebecse újdonság, régi kincseink pedig már megszokottak, megkopott a fényük.

Nem azt mondja az Úr, hogy ne keressünk, nem azt, hogy ne törekedjünk többre, de azt igen, hogy közben vigyázzunk arra, amink már van és ne legyünk olyan szolgák, hogy a „szerzés mámorában” megfeledkezünk az értékek őrzéséről és kamatoztatásáról. De sok olyan kincseink van, amiről már megfeledkeztünk, és már nem kamatoztatjuk őket! Családi áhitat, rendszeres, alapos bibliatanulmányozás, imádkozás, olvasás (építő, buzdító lelki táplálékokra gondolok itt), gyermeknevelés (imára, énekre tanítás, bibliai történetek elmesélése stb.), a testvéri közösség ápolása (látogatás), aktív bibliaköri munka, bizonyágtétel, szeretetszolgálat – és sorolhatnám. Nem biztos, hogy nyerünk azzal, hogy egy-egy új kegyességi formát gyakorolni kezdünk, miközben más, régi – de hasznos – tántumok kamatoztatásáról megfeledkezünk vagy tudatosan lemondunk. Megújulás a kincsek őrzésében. Nyitott kapu.

Kevés hatalma van a filadelfiai gyülekezetnek, de a szeretet hatalom nélkül is mindenre képesíti. Íme, a győzelmes élet jutalma: Nyitott ajtó. Mindig legalább egy nyitott ajtó. „Akinek van füle, hallja meg, mit mond a Lélek a gyülekezetnek!”

Dr. Almási Mihály

a Magyarországi Baptista Egyház elnöke,
a MEÖT alelnöke

Habakuk Könyve az újabb kutatás fényében

I. A könyv keletkezési ideje

A könyv szerkezete világos, áttekinthető. A Hab 1,2–4 egyes szám 1. személyben írt panaszének. A Hab 1,5–11 isteni felelet, orákulum a káldeusok hódító hadjárataról. Ezután újabb panaszének következik, amely Istent egyes szám 2. személyben szólítja meg: Hab 1,12–17, majd újabb orákulum: Hab 2,1–58. Ezt öt (egyesekek szerint hat) jajszó követi; ezek a bűnös által elkövetett szociális és kultikus bűnöket írják le: Hab 2,6–20. Végül a 3. fejezet zsoltár, amely az Úr megjelenéséről és diadaláról szól. Ez a diadal szabadulást szerez Isten népének.

Bármennyire világos, emelkedő vonalú és cél felé törvő ez a könyv, tanulmányozása során mégis egy egész sor problémával találkozunk. Ezek között szerepel a könyv szerkesztésének az ideje és a szöveg nagyfokú romlottsága.

1.) A könyv keletkezésének az idejére nézve O. Eissfeldt, G. Fohrer és K. Seybold a hagyományos álláspontot képviseli. Eszerint Habakuk fellépése a Kr. e. VII. század utolsó harmadában történt, amikor az asszír birodalom hatalma már hanyatlóban volt. Ettől az erőszakos nagyhatalomtól sokat kellett szenvednie Júdának. Manassé király hosszú uralkodása alatt tárt kapukon áradtak az országba az asszír vallási és politikai hatások. Magának Habakuknak a neve is asszír gúnynév lehet. Valamiféle kerti növényt jelent, talán uborkát (K. Seybold). A név eredetileg Habakbuknak hangzott. Az asszír befolyás ellen Jósias király már a Kr. e. 622-ben bekövetkezett reform előtt is harcolt. Az ún. jósias reform idejére már nemcsak az ország különböző részein levő szentélyek voltak tele az idegen kultuszok kellékeivel, hanem maga a jeruzsálemi templom is. Innen is ki kellett hordani az asztrális vallások tiszteletéhez tartozó kultusz tárgyakat, pl. azokat a sátracsákat, amelyeket az asszonyok a napisten-nőnek szöttek, meg azoknak a lovaknak a szobrait, amelyek a napnak szentelt kocsikat húzták (2Kir 23,7.11). Az asszír néphit szerint ui. a nap kocsiját lovak húzzák végig az égboltozaton. Eszerint a Habakuk könyvében szereplő bűnös nagyhatalom Asszír, amely valóban sok népet leigázott és kizsákmányolt (Náh 1,11; 2,13; 3,1; Hab 2,8.10). Asszír a libanoni cédrusfák kitermelésével és elszállításával is dicsekedett (Hab 2,17; Ézs 37,24 = 2Kir 19,23).

Az asszír elnyomás hosszú ideig tartott. Jogos és érthető a panaszének türelmetlen kérdése: Meddig még? Miért nézed el a hűtlenséget? Vajon (itt a kérdőszó dittographia lehet) örökké őríti (rántja ki) kardját? Hab 1,2.3.13.17. (Hab 1,17-ben a qumráni szöveg segítségével „háló” helyett „kard” olvassandó). Habakuk abban az időben kezdett prófétálni, amikor a káldeusok még nem lehetnek azonosak a könyvben szereplő bűnös nagyhatalommal, hiszen ők még most jönnek: hineni méqim, ime én felkeltem (elindítom, ti. a káldeusokat). Ez még nem fenyegető jövendölés Júda ellen; Babylonia az Úr

fenyítőeszköze Asszír bukásában. Az első nagy csapást Nabopalassar mérte az asszír birodalomra Kr. e. 625-ben. Ezután számos ütközetben bizonyult Babylonia erősebbnek. A főváros, Ninive Kr. e. 612-ben esett el. Habakuk akkor kezdett el prófétálni, amikor az asszír birodalom még megvolt. Júdának volt még királya; ő a Hab 3,13-ban említett felkent.

2.) Az írásmagyarázók nagy része szerint Habakuk könyve ennél valamivel később keletkezett, és pedig Jójákim király idején Kr. e. 609–598 között. Jójákim sárba taposta azt, amiért apja, Jósias munkálkodott. Az ő korában már nem érvényesültek a jósias reform alapelvei, a deuteronómiumi törvények. Mind a kultusz tisztaságára vonatkozó törvényeket, mind a szociális és humanitárius törvényeket megszegték. Erre a korra valóban ráillik a Hab 1,2–4-ben elhangzott panasz: 'áven és 'ámál, sód és chámász, rib és mádon van az országban. Meglankadt a Tóra, nem érvényesül a mispát. Ezzel csak a júdaiakat lehet vádolni; idegen nagyhatalomtól nem is lehet számon kérni a Tóra és a mispát megtartását. Az a bűnös, aki ellen Habakuk prófétál, Jójákim király, akit Jeremiás próféta is ostorozott fényűző építkezéséért, dözsölő életmódjáért és munkásai kihasználásáért (nem fizette meg a bérüket Jer 22,13–19). Az ő bűnös uralkodását bünteti az Úr azzal, hogy a káldeus seregeket Júda ellen küldi. A szerző már ismerhette Nebukadneccart, Nabopalassar fiát, aki Kr. e. 605-ben a karkemisi csatában győzelmet aratott az asszír és az egyiptomi sereg felett. Három évvel később, Kr. e. 602–601-ben Jójákim király megtagadta az adófizetést, megszegve ezzel a babyloni királynak tett hűségesküt. Ettől kezdve Babylonia ellenségnek számított, hiszen a megtorló hadjáratra előbb-utóbb számítani lehetett. Amikor aztán az első és a második deportáció bekövetkezett (Kr. e. 598 és 587), Habakuk próféciját kiegészítették a Babylonia kegyetlenségéről szóló részletekkel.

Azok az írásmagyarázók, akik Jójákim idejére helyezik Habakuk próféta könyvének a keletkezését, a könyv legnagyobb problémájának a theodiceát, Isten igazságának a kérdését tartják. Miért éppen olyan nagyhatalom által bünteti meg népét az Isten, amely még Júdánál is bűnösebb? „Miért hallgatsz, amikor a bűnös // tönkreteszi a nála igazabbat?” (Hab 1,13). Miért van az, hogy Isten kecskére bízta a káposztát? Der Bock wird zum Gärtner gesetzt! (W. Rudolph). Ezért van az, hogy Habakuk Istent Isten előtt vádolja: Gott wird vor Gott eingeklagt (E. Otto, VT 1985. 286. old.). Az írásmagyarázók küzdenek ennek a nehéz kérdésnek a megoldásával. Arra szoktak gondolni, hogy újra ugyanaz fog történni, ami Asszírival történt. Asszíriát botnak használta fel Isten az Ő bűnös népe megbüntetésére. De Asszír elbizakodott, és ezért Isten pusztító ítéletet bocsát rá: Ézs 10,5–19. Az ítélet azonban csak a bűnösöket éri utol. Az igazak élni fognak hűségük által: Hab 2,4.

3.) A prófécia keletkezési idejével kapcsolatban meg kell említeni B. Duhm felfogását is. B. Duhm Nagy Sándor korára gondol. Ennek a bizonyítására jónéhány szövegkorrek-

ciót hajt végre. Így pl. Hab 1,6-ban kaszdim=káldeusok helyett kittiim-et olvas. Ez görögöket jelent. Hab 1,9-ben a qádímá szót úgy értelmezi, hogy a görögök kelet felé vonulnak, tehát nyugat felől érkeznek Júda földjére. Ezért nem lehet a babyloni seregre gondolni, hiszen azok éppen keletről jönnek. Szövegátváltást hajt végre B. Duhm Hab 2,5-ben is, amely így hangzik az új fordítású Bibliában: Bizony, a bor megcsal. Bor héberül *hajjain*. Ha helyett *hajjewani*-t olvasunk, ez görögöket jelent.

B. Duhm elmélete nem tudta meggyőzni a kutatók többségét. Hiszen kétezer évvel korábban már a qumráni közösség tagjai is a kittimmel azonosították a Habakuk könyvében szereplő káldeusokat. A qumráni Habakuk-tekercs és a Biblia héber szövege között 160 kisebb-nagyobb különbséget találtak (M. A. Sweeney ABD). Ezek közül csak a jelentősebbek közül szeretnék néhányat említeni. Hab 1,11-ben a qumráni szöveg jobb a masszoréta szövegnél. „És vétek ez, ereje (lett) istenévé” helyett így fordít: „erejét tette istenévé” (we’ásám helyett wajjászem). Néhány tudós, közöttük W. Baumgartner már a qumráni szövegek megtalálása előtt is javasolta ezt a változatot. Hab 1,14 az ÚF-ban így hangzik: mint a férget, amelynek nincs ura: ló’ mósél bó. Ez jobb a qumráni szövegnél, amely az alef kihagyásával így szól: limsól bó, hogy uralkodj rajta. Ez zavarja a szöveg helyes értelmét. Habakuk itt arról beszél, hogy azoknak a népeknek, amelyeket a bűnös nagyhatalom úgy ejt foglyul, mint halász a halakat, nincs uralkodójuk, aki képes lenne megvédeni őket. Hab 2,5-ben „bizony, a bor megcsal” helyett a qumráni tekercsen „a bor megcsal” olvasható (*hajjain* helyett hón). Ez jó variáns. Hab 2,15-ben a birtokratot használja helyesen a qumráni szöveg: „mérgeket” helyett „mérget” mond. Az ÚF is ezt a megoldást választotta: mérget kever italába. (Még helyesebb meszappéach chamátéká helyett misszaf chamató-t olvasni: méregpohárából. Így Jörg Jeremias, Karasszon István 86. old. 7. megj.) Azonban Hab 2,15-ben már szándékos szövegátváltás történt. A vers szerint a bűnös leitatja embertársát, „hogy lássa gyalázatát.” Ennek a magyarázata, peser-je a Gonosz Papra vonatkozik, aki „a nyugalomra rendelt időszakban, az Engesztelés napján jelent meg előttük (ti. a qumráni gyülekezet előtt, KD), hogy elkábítsa őket, és hogy botlásra készítse őket pihenésük szombatjának böjtös napján.” A változtatás abban áll, hogy a héber szöveg me^cór^ehem=meztelenségük helyett mo^cad^ehem-nek értelmezi a szöveget; ennek jelentése: ünnepeik. Ez enyele változtatásnak látszik, hiszen réjt helyett a hasonló külsejű daletet olvasnak, de a különbség mégis nagy. Fröhlich Ida a következő magyarázatot fűzi ehhez a szöveghez: „Ezek szerint az ünnepnap – feltehetően az engesztelés napja – nem esett ugyanarra a napra a két közösség naptárában, hiszen, ha ez a nap számára is ünnep lett volna, a Gonosz Pap nem jelenhetett volna meg városán kívül, a közösség körében. Erre és az ezzel kapcsolatos vitákra utalnak a megelőző sorok is, amelyek szerint a Gonosz Pap ‘megrészigíteni’, ‘elkábítani’ akarja a közösség képviselőjét.” Meg kell itt jegyezni, hogy ebben az esetben a peser eltér a bibliai szövegtől, amelyben a qumráni szövegben is a „meztelenség, gyalázat” szó található.

A következő versben, Hab 1,16-ban a qumráni szöveg nagyon pontos fordítást ad: „Igyál te is, és mutasd meg, hogy körül vagy metélve!” Azonban ez nem a qumráni

szöveg fordítása, hanem a bibliai héber szöveg fordítása. A qumráni szöveg a bibliai hé^cárél helyett héra^cél-t tartalmaz: támolyogj! A két szó abban különbözik egymástól, hogy betűcsere történt benne. A qumráni peser (magyarázat) itt is eltér az eredeti szövegtől: „Peser-je a Papra vonatkozik, akinek szegénye felülmúlja dicsőségét, mivel nem metélte körül szíve körülmetéletlenségét.” A magyarázat – helyesen – a körülmetéletlenségről szól. De itt már erről nem szó szerinti értelemben van szó, hiszen a jeruzsálemi főpapról nem lehet azt mondani, hogy körülmetéletlen, hanem spirituális értelemben. Itt a lectio difficilior, a „bizonyulj körülmetéletlennek” vagy „mutakozz körülmetéletlennek” (nifal imperativus) látszik jobb szövegnek. Való igaz, hogy a leitatott ember támolyogni szokott. Más helyeken erről is van szó a Bibliában. Ilyen értelemben fordít az ÚF is. Azonban Habakuk korában vagy a próféta-tanítvány korában asszír vagy babyloni uralkodónak szól a parancs. Neki kell az Úr haragjának a poharából innia, megrészegednie, részen levetkőznie és körülmetéletlennek bizonyulnia. Ez kétszeresen is szegény. A parancs nem szólhat Jójakim királynak, hiszen ő körül volt metélve.

Még két locust említek, amelyeknek magyarázata jellemző a qumrániak tanítására. Egyik: Hab 2,17. Az ÚF szövege így szól: „A Libánon ellen elkövetett erőszak visszazáll rád; // a vadállatok kipusztítása miatt majd te is rettegni fogsz.” A qumráni értelmezés szerint „az ige peser-je a Gonosz Papra vonatkozik, hogy megkapja fizetségét aszerint, ahogyan a szegényekkel bánt, mivel a Libanon, ez a Közösség Tanácsa; az állatok pedig, ezek Júda egyszerűi, akik betartják a törvényt.” Ez a magyarázat messze van a szöveg értelmétől. Habakuk valóban a Libánon-hegyre gondolt, amelynek értékes és híres cédrusfáit számos hódító kivágatta és elszállította. A szállítás alkalmával az igavonó állatokat is túlhasztolták. A qumráni magyarázat itt erőszakolt és szakszerűtlen. A *behémá* szó a Szentírásban sehol sem jelent embert, hanem mindenütt csak (nagy testű) állatot. A mai magyarázó itt inkább Jónás 4,11-re gondolhat: Isten az állatokat sem akarja elpusztítani.

Végül jellemző a qumrániak felfogására Hab 2,2–3 magyarázata. „Az Úr meg is szólalt, és azt mondta: Írd le a látomást, véd fel táblára, hogy könnyen olvasható legyen.” Peser-je: És szólt Isten Habakukhoz, hogy írja fel azt, ami bekövetkezik majd az eljövendő nemzedékre; hanem a korszak végét nem tudta vele. Amikor pedig azt mondja: „hogy könnyen olvasható legyen”, (ennek) peserje az Igaz Tanítóra vonatkozik, akivel tudatta Isten szolgálóinak, a prófétáknak szavát. „Mert ez a látomás a maga idejében teljesedik, nem hiúsul meg” (2,3). Peser-je, hogy hosszúra nyúlik az eljövendő vég (ideje), és hogy túlhaladja mindazt, amit a próféták mondtak, mivel Isten titkai különvalók.”

Eszerint az Igaz Tanító jobban tudta, hogy Habakuk mit akar mondani, mint Habakuk maga. Habakuk még nem ismerte azt az időt, amelyben prófécijája beteljesedik, de az Igaz Pap ezt is pontosan tudja. Ő és a gyülekezet már a végső időben él; most teljeseznek be a próféciaik. Valójában azonban a qumráni magyarázat téves és erőszakolt. Egyoldalú felfogása van a prófétákról. Úgy gondolja, hogy a próféta feladata csak a jövődömondás; neki apró részletekbe menően meg kell monda-

nia a jövődő eseményeit. Ezért a qumrániak szinte versről versre a maguk korának eseményeit, közelebből a Gonosz Pap és az Igaz Tanító közötti ellentétet magyarázzák bele a próféta szöveg szavaiba. Ez az írásmagyarázati módszer sajátosan szektás jellegű, nem követendő példa. O. Eissfeldt szellemesen állapítja meg, hogy amikor a qumrániak kaszdim helyett kittim-et olvasnak, ez inkább cáfolata B.Duhm elméletének, mint bizonyítéka.

Megjegyzendő még, hogy a qumráni Habakuk-tekercsen csak a prófécia első két fejezete és azoknak a magyarázata található. A harmadik fejezet hiányzik. Sőt, a szöveg ott is hiányos (sérült), ahol Hab 2,4 szövege állhatott: Az igaz ember a hűsége által él. Ezt az Újszövetség is idézi Róm 1,17; Gal 3,11; Zsid 10,37–38. Peser-je azonban megvan: „Jelentése mindazokra vonatkozik, akik Júda házában a törvényt betöltik, és akiket Isten meg fog menteni az ítélet házából, nyomorúságukért és az Igazság tanítója iránti hűségükért.” A közösség tagjai az üdvösség várományosainak tartották magukat.

II. Néhány kísérlet

Habakuk Könyvének magyarázatára

A qumráni közösség „magyarázatainak” a vizsgálata azzal a tanulással jár, hogy Habakuk Könyvének a magyarázatánál nem szabad egyetlen magyarázati alapelvhez vagy módszerhez ragaszkodni. Habakuk Könyve ennél sokkal gazdagabb. Aki csak egyetlen szempontból szemléli, és mindenütt ezt az egy szempontot akarja érvényesíteni, szükségszerűen folyamodik szövegkorrekciókhoz és átértelmezésekhez. A könyv sokrétű, több rétegből áll. A jó magyarázat alkalomról alkalomra alázatosan igazodik a vizsgált részlet szövegéhez és tartalmához.

1.) Egyoldalú felfogást tükröz P. Humbert egyébként nagyon alapos és híres könyve is. A szerző a könyv derekas részében nagy szorgalommal és akribiával elemzi a prófécia szinte valamennyi szavát és kifejezését. Mindig arra az eredményre jut, hogy ezek a szavak zömmel a VII. század második felében élt próféták szóhasználatában fordulnak elő, tehát Habakuk is ebben az időben élt. Kultuszpróféta volt, aki őrhelyén, a templom egyik kamrájában, valószínűleg incubatio folyamán várt Isten kijelentésére, válaszára. Habakuk próféta ui. panaszt (tókachat) terjesztett Isten elé: Hab 2,1. (P. Humbert még a Hab 1,11-ben levő zu kócho szavakat is tókachat-ra korigálja!) A kijelentést meg is kapta, sőt publikálnia is kellett. De nemcsak az Úrtól kapott kijelentést mondta el a gyülekezetnek, hanem a panaszokat is. A panaszok, a jajok és a könyv 3. fejezetében található *tefilla* nem isteni kijelentés, hanem emberi beszéd. Ezekre válaszként hangzik el Isten kijelentése először Hab 1,5–11-ben, másodszer Hab 2,1–5-ben. A jajokban, amelyeket P. Humbert tévesen átkoknak nevez, a próféta beszél. Ezúttal azonban nem a liturgián belül hangzanak el a súlyos vádak, hanem a tyrannus áldozatai előtt, Jeruzsálem lakóinak kisebb-nagyobb csoportjai előtt. Hiszen a templomban nem is lehetne a zsarnok ellen szóló vádakot kihirdetni. Ennek az lenne a következménye, amit Ámós élt át Bételben: a zsarnok nem túrná el a kritikát. Ezért kellett Habakuknak példázatokban, képes beszédben és rejtélyekben szólania (másál, melicá, chidá). Így is bátor cselekedet volt az a próféta kritika, amelyet hirdetett.

A 3. fejezet már a 2. fejezet utolsó verseivel elkezdődik, éspedig a templomban elhangzott „hasz” kiáltással, amely az Úr előtti elcsendesedésre szólítja fel a gyülekezetet. P. Humbert szerint ez a fejezet is azt mutatja, hogy a gyülekezet a kultuszban ünnepli az Úr megjelenését és szabadítását Jójákim zsarnokságából (109. old.). Végül Jójákim még a Babyloniában tett hűségküti is megszegte. Ezért az Úr Babylonia által bünteti meg.

2.a) Harminc évvel P. Humbert híres monográfiája után írta meg G. Fohrer „Die Propheten des Alten Testaments” című kommentársorozatában Habakuk Könyve magyarázatát. Ebben P. Humberthez hasonló következetességgel és egyoldalúsággal azt tanítja, hogy Habakuk Könyvének a háttérében elejétől végig AsszírIA bukásának a gondolata áll. Az első panaszban: Hab 1,2–4-ben G. Fohrer annak a jelét látja, hogy AsszírIA uralma miatt dőlt meg a jogrend. A Hab 1,5–11-ben levő órákulum szerint csakis a káldeusok lehetnek az az erős, hódító nép, amely elbír AsszírIával. Hiszen ez a nép nevet a királyokon; földből töltést emel, és elfoglalja az erődöket. Azt a népet is le fogja győzni, amelyik a saját hatalmát tette istenévé, ti. AsszírIát. AsszírIA hamarosan le fog tűnni a történelem színpadáról: úgy elvonul, mint a szél (így érti G. Fohrer Hab 1,11-et).

A második panasz, Hab 1,12–17, azért hangzott el, mert a prófétát nem elégítette ki Isten válasza. Még tart a nyomorúság; Isten szabadításából semmi sem látszik. A próféta második feleletet is kapott az Úrtól. Ennek az az értelme, hogy a gőgös asszír nagyhatalom elműlik, de az igaz ember élni fog hűsége által.

Az öt jaj vizsgálatát G. Fohrer azzal a megállapítással kezdi, hogy a jajok a panaszénekek egyik motívumának felelnek meg: a kérés meghallgatásának a bizonyossága (Gewissheit der Erhörung) fejeződik ki bennük. Mert igaz ugyan, hogy a próféta a magánjog területére tartozó jogi eseteket sorol fel, de közben AsszírIA bűneire és pusztulására gondol. Az első jaj Hab 2,5–8 a szegény embertől elvett zálogról szól. De arra kell gondolni, hogy AsszírIA magához csatolta, kifosztotta és deportálta a népeket. Amikor az asszír birodalom megbukik, a népek majd visszaveszik, ami jogosan az övék. A második jaj Hab 2,9–11 azt jelenti, hogy hiába épít magának AsszírIA akármilyen felleget, az abban levő összerabolt gerendák és kövek mágikus erővel kiáltanak ellene. A harmadik jaj Hab 2,12 kk. 17 arról szól, hogy AsszírIA hadifoglyokkal, kényszermunkával építette fel palotáit. A fát a Libanon-hegyről hordatta el. Ez az igavonó állatok gyöttrésével, túlhajszolásával járt együtt. A negyedik jaj Hab 2,15 kk. 17b az asszír politikát olyan lakomához hasonlítja, amelyen a házigazda leitatja vendégét. A leitatott ember elveszíti méltóságát, és tehetetlenné válik. Végül azonban magának AsszírIának is innia kell Isten haragjának a poharából; megszégyenül és tehetetlenné válik. Az ötödik jajt: Hab 2,18–20, G. Fohrer betoldásnak tartja.

A 3. fejezet azt a víziót tartalmazza, amelyet a próféta az őrhelyén látott: Az Úr megjelenik, hogy összezúzza az asszír birodalmat: Hab 3,2–16. G. Fohrer hangsúlyozza, hogy ez a fejezet is Habakuk prófétától származik. A panaszének és a himnusz stílusában írt ének először Habakuk többször is emlegetett óhaját fejezi ki: bárcsak hamarosan cselekedne az Úr! Hab 3,3–7 szerint

az Úr a Sínai-hegyről, Témán felől érkezik. Démoni hatalmak kísérik: pestis és ragály. A föld megrendül az Úr érkezésére. Úgy harcol az Úr, ahogyan a teremtés idején harcolt a chaos-szörny ellen. Harci kocsiiban száguld a felhőkön át, és nyilakat (villámokat) lök ki. A zivatarral együttjáró felhőszakadás „folyókat hasít a földre”: megtelnek a vádik, az üres patakmedrek. A nap és a hold fénye elhalványul. Hab 3,12–16 szerint az Úr megsza- badítja népét és felkentjét, a királyt. Az ellenség királyi palotáját alapjáig lerombolja, seregét szétszórja. A gonosz AsszírIA nem örülhet tovább annak, hogy „ete” a szegényt, ti. Júdat. Úgy bánik el vele az Úr, ahogyan Egyiptom seregével bánt el a Vörös-tengernél. Habakuk végül azt kéri, hogy neki (és a többi híveknek) nyugalma lehessen a bűnös nagyhatalom „nyomorúságának napján” Hab 3,16.

2.b) ide tartozik az a felfogás is, amelyet G. Fohrerhez hasonló vas-következetességgel és hatalmas tudományos apparátussal a legerőteljesebben W. Rudolph képvisel (KAT). Ez már rövidebben is áttekinthető. Eszerint Habakuk Könyve Kr. e. 606 és 597 között keletkezett. A karkemisi csatában győztes újbabiloni seregek előtt megnyílt az út Palesztina és Egyiptom felé (Kr. e. 605). Habakuk próféciája Babyloniára vonatkozik. „Port halmoz fel” (ÚF: – sáncot emel), és elfoglalja a városokat; szélként száguld ide-oda, és pusztít (Hab 1,10 k. Itt we'ásám = és vétek helyett wajjassém olvasandó. Ez a sámmam ige hifil formája). Babylonia a népeket hálójába fogja. Ezek tehetetlenek vele szemben. Babylonia követi el a jajokban említett bűnöket is Hab 2,6–20: országokat foszt ki, palotákat épít, dőzsöl, sok cédrusfától fosztja meg a Libánont, és bálványokat imád. Végül majd megsza- badítja az Úr a választott nép tagjait Babylonia hatalmából, és visszaviszi őket őseik földjére Hab 3.

A mai írásmagyarázó szinte zavarba jut, amikor azt látja, hogy Habakuk próféciája Jójákimra, AsszírIAra és Babyloniára is ráillik. Sőt még Nagy Sándorra is, hiszen ő emelte a legnagyobb töltést, amikor Tírust ostromolta: 600 méter hosszú gátat épített a tengeren át. Ő is sok várost elfoglalt, sok népet meghódított, kultikus tiszteletben részesítette győztes fegyvereit (Tírusban Melkart templomában állította fel őket), fényes palotákat épített, és híres volt tivornyáiról. Mindez óvatosságra inti az írásmagyarázókat. Meggondolandó, hogy a hódító nagyhatalmak magatartása sok hasonlóságot mutat; továbbá az is, hogy a próféták iratait a későbbi korok emberei hűségesen őrizték, a bennük levő próféciákat továbbra is érvényesnek tartották és saját korukra vonatkoztatták (Fortschreibung – tanítja A.H.J. Gunneweg).

3.) Fontos szempontokkal gazdagította a kutatást Jörg Jeremias: Kulturprophetie und Gerichtsverkündigung in der späten Königszeit Israels című 1970-ben megjelent könyve. Már a címből is kiderül, hogy a szerző Jójákim korát tartja a könyv szerzetési idejének. A könyv a jajok vizsgálatáival kezdődik Hab 2,6–20. Megállapítja, hogy a jajok Sitz im Leben-je a halottsiratás. Innen kerültek át a jaj-mondások a próféták nyelvhasználatába. Habakuk a jaj-mondásokat a bölcsességirodalomból való tartalommal tölti meg Hab 2,6–20. Ezek a mondások nem a templomban hangzottak el, hanem Jeruzsálem utcáin és terein. Itt Jeruzsálem és az ország belső bajairól van szó. Az első jaj Hab 2,6–8 a zálogszedésről beszél, amellyel a gazdag

nagybirtokosok megalázó és függő helyzetbe kényszerítették a kisparasztoikat. Ezek egyre inkább elszegényedtek a zálog és a magas kamatok miatt. Pedig ezt a törvény is tiltja Ex 22,24kk; Deut 24,10–18. A második és a harmadik jaj a paloták építéséről szól Hab 2,9–11; 2,12k 17. Nemcsak a királyoknak volt palotája, hanem a jeruzsálemi gazdagoknak is. Ők is fényűző épületekben laktak. Az épületek gerendái és kövei azonban Istenhez kiáltanak jogorvoslásért, mint az ártatlanul kiontott vér Gen 4,10; Jób 16,18. A negyedik jaj Hab 2,15k az orgiák rendezőinek szól. Ámószhoz hasonlóan Habakuk is ostromozza a dőzsölő gazdagokat, a „gondtalanokat a Sionon” Am 4,1; 6,4–6. Az ötödik jaj Hab 2,18–20 a fából és kőből készült bálványok imádóinak szól; ez erős deuteró-ézsaiási hatást mutat. Az „ébredj, kelj föl”-kiáltás tk. a vegetációs isteneknek szól; ezzel akarják őket híveik halálból életre ébreszteni. Ebből lett később az a kultikus kiáltás, amellyel a bajban levő ember vagy nép Isten mielőbbi beavatkozását, segítségét kérte Zsolt 7,7; 35,23; 44,27; 59,6; 78,63; Ézs 51,9.

Jörg Jeremias arra is rámutat, hogy a jaj-mondásoknak erős bölcsességirodalmi tartalma van. A jogtalan nyereszkesedés ellen Hab 2,9–10 szól; Péld 1,19; 28,16 is, és azt tanítja, hogy az ilyen ember eljártassa a saját életét Péld 15,27. A kamatszédést nemcsak a törvény tiltja, hanem Péld 28,2 és Ez 18,8 is bűnnek mondja. A vérontástól ismételtlen is óv Péld 1,11.16.18; 6,17; 28,17; 29,10. A részegség veszélyeiről tanít Péld 20,1; 23,29–35; 31,4k.

Jörg Jeremias kutatásai azt bizonyítják, hogy nem szükséges Habakuk próféta könyvének magyarázatánál szüntelenül a világpolitikára vagy valamelyik idegen nagyhatalomra gondolni. Nem szükséges a szöveget lépten-nyomon javítgatni és átértelmezni. Hiszen nyereszkesedés, kizsákmányolás, zálogszedés, kamatszédés, paloták építése és dorbézolás a próféta saját népének a körében is előfordult. Az ilyeneket már a korábbi próféták is ostromozták. Tudni kell azonban, hogy Habakuk próféta könyve a későbbi évtizedekben átértelmezésen (Nachinterpretation) ment át. A vezető rétegek ellen szóló vádak később Babyloniára vonatkoztatták.

Az első panasz Hab 1,2–4 háttéré az, hogy a nép körében megerőtlenült a Tóra és a mispát. A bűnös „beke- rítette” az igazat, mint a vadászok a vadat. A Tóra és a mispát megtartása csak Isten népétől kérhető számon. A panasz tehát nem idegen nép ellen szól. Ezt E. Otto is erőteljesen hangsúlyozta (ZAW 1977). Hasonló a második panasz is: a bűnös „elnyeli a nála igazabbat” Hab 1,12k. A szakadék itt is a népen belül van.

A két orákulumban azonban valóban idegen népről, Babyloniáról van szó. De Hab 1,5–11-ben Babylonia még az igazságos Isten büntetőeszköze, Hab 1,14–17-ben pedig Babylonia maga is bűnös. Itt a panasz már Babylonia magatartása miatt hangzik el, hiszen Babylonia úgy ejti foglyul és gyilkolja a népeket, mint ahogyan a halász fogja ki hálójával a halakat. Itt Jörg Jeremias felteszi a kérdést: Talán idő telt el a két oráku- lum között? A kérdésre igennel felelünk. Babylonia büntetőeszköz volt Isten kezében, először AsszírIAval szemben, később Júdával szemben is. De éppenúgy túltent az Isten által szabott határon, mint korábban AsszírIA Ézs 10,5kk. Kr. e. 625 előtt még örömhírnek számí-

tott az Asszíriát fenyegető Babylonia sorozatos győzelmének a híre. De a Kr. e. VII. század végén Babylonia már Júdat is fenyegette. A második orákulum abból az időből való, amelyben Júda népe már nem felszabadítót látott a babyloni seregben, hanem elnyomót. Az a gondolat, hogy végül Babyloniát is utoléri Isten büntetése, aligha keletkezhetett a babyloni fogság előtt.

Hab 2,4k-ben a bölcsességirodalomból vett tanítás hangzik el. „A gögös – nem tartja meg (*jismór* olvasandó) életét ezáltal; de az igaz életben marad a hűsége által.” Itt megint a júdai gazdagokról van szó. Jörg Jeremias Hab 2,5-ben hajjain = bor helyett hawwan-t olvas. Ez öntelt, beképzelt embert jelent, katoimenos. A bűnösöket megítéli az Úr. Az ítélet nem pusztító, hanem tisztító ítélet lesz. Csak a bűnösöknek szól az ítélet; az igazak irtalomban részesülnek. A 3. részben található theophania szerint az ítéletet maga az Úr hajtja végre (nem valamiféle földi nagyhatalom, mint Hab 1-ben).

A Habakuk Könyvében előforduló műfajokról megállapítja Jörg Jeremias, hogy azok itt dezintegráltak, eredeti Sitz im Leben-jüktől elszakadva jelennek meg. Bár maga Jörg Jeremias nem használja ezeket a kifejezéseket, de már a jaj-mondásoknál is megjegyzi, hogy azok a halottsiratáshoz tartoznak, és innen kerültek át a próféták szóhasználatába. A halottsiratás helye a halottas ház, nem a templom. A halottsiratás nem a vallásos lírához tartozik. A jajszó nem illik bele a templomi liturgiába – tanítja Ha. Jahnwra hivatkozva E. Otto is (ZAW 1977).

A két panaszban Hab 1,2–4; 12–14 a panaszének ősi kifejezései fordulnak elő: Meddig még? A próféta itt egyes szám 1. személyben beszél. Ez így egyéni panaszéneknek látszik. Azonban a próféta nem a saját baját és panaszát terjeszti Isten elé, hanem népe baját! Ez tehát az egyéni panaszének köntösébe öltöztetett nemzeti panaszének. Panaszének és orákulumok váltakozása a liturgiában fordul elő – tanította már H. Gunkel (Einleitung 123k. 137). Itt W. Rudolph tanítása alapján az is meggondolandó, hogy Habakuk Könyve nem tartható igazán liturgiának. Itt párbeszéddel van dolgunk. A párbeszéd Isten és a próféta között ment végbe úgy, hogy először a próféta szólította meg panaszában Istent, majd Isten felelt a prófétának. A feleletet később a gyülekezettel is közölni kellett. De az isteni feleletben is vannak olyan részek, amelyek nem hangozhattak el a templomban, pl. a káldeusok magatartásának a jellemzése. Így tehát a liturgikus forma is dezintegráltak fordul elő Habakuk Könyvében; nem áll mögötte mindenütt kultikus cselekmény.

Hab 2,1–5-ben is panaszt terjeszt a próféta az Úr elé. Nem kap azonnal feleletet; még várnia kell. Itt joggal gondolnak az írásmagyarázók Jeremiásra. Ő sem azonnal kapott kijelentést az Úrtól; neki is várnia kellett erre Jer 28,12; 42,7. A próféta nem ura a kijelentésnek; a kijelentést Isten adja akkor, amikor Neki tetszik. De Habakuk azt az ígéretet kapja, hogy a látomás hamarosan be fog teljesedni. De ez nem Hab 2,4–5-ben megy végbe. Itt még a bölcsességirodalomból vett tantétel hangzik el: az igaz ember élni fog, a bűnös pedig elveszti az életét. Ez papi tanítás, amely ún. deklaratorikus formulákban szokott kifejezésre jutni Lev 18,5; Ez 18,22; 33,12; Maga a látomás, amelyet Habakuk kapott, a könyv 3. fejezetében található. Ennek a tartalma megegyezik a Hab 1,5-ben levő orákulummal: Isten megítéli a bűnöst.

Habakuk Könyve 3. fejezetét általában zsolnárnak, eschatologikus himnusznak szokták tartani. Pedig a zsolnárfelirat tefillának és sigjónótnak mondja. Mindkét kifejezés panaszéneket jelent. Ezt komolyan kell venni. A theophania (vagy inkább epiphania, hiszen az Úr itt nem azért jelenik meg, hogy kijelentést adjon, hanem azért, hogy cselekedjék, szabadítást adjon és ítéletet hajtson végre C. Westermann) panaszénekebe ágyazva áll előttünk. Hab 3 „ist... formal als Klagelied eines Einzelnen, inhaltlich als Volksklagelied...anzusehen” (99. old.). Hab 3,2. 16. 19-ben a próféta megint egyes szám 1. személyben beszél: „Uram, hallottam, amit hirdettél, // láttam, Uram, amit cselekedtél.” Arra az időre, amelyben majd az ítélet bekövetkezik, a próféta irgalmat kér. Az ítélet csak a „bennünket fosztogató népet”, Babyloniát éri (16. v.). A panaszénekekre jellemző hirtelen hangulatváltozás figyelhető meg a 18k. versben: „De én vigadozni fogok az Úr előtt.” A próféta nem magánemberként szól, hanem népe nevében, kultikus öszszéjövetele, böjti ünnepnap alkalmából. Hab 3 nemzeti bűnbánati ének, amely az országot sújtó szárazság alkalmával hangzott el Hab 3,17. Az Úr megjelenése égzengéssel, villámlással és záporosókkal jár: a kiszáradt patakmedrek vízzel telnek meg Hab 3,9. Együttal az Úr a zsarnok hatalmából is megszabadítja királyát (felkent-jét) és népét Hab 3,13k.

Jörg Jeremias kutatásai segítenek bennünket abban, hogy Habakuk próféciját saját körében és környezetében helyezzük el. Ez a szemlélet megóv bennünket az egyoldalú értelmezéstől. Tévedés lenne mindenütt Asszíriára, Babyloniára vagy éppen Jójákim király bűneire gondolni. Habakuk ítéletet hirdet, tehát nem üdvpróféta. Az ítélet Isten népén belül és azon kívül csak bűnösöknek szól. A híveket nem sújtja az ítélet; ők életben maradnak Hab 2,4 és irtalomban részesülnek Hab 3,2. 16. 18k.

III. Hab 3 értelmezése

Habakuk Könyve 3. fejezetével foglalkozik Baruch Margulis tanulmánya is: The Psalm of Habakkuk. A Reconstruction and Interpretation ZAW 1970. Bár a cikk elején néhány csipős megjegyzés olvasható azokról, akik nem tisztelik kellőképpen a héber Biblia szövegét, a szerző maga annyit szövegjavítást javasol, hogy ezek miatt Habakuk próféta újabb panaszéneket írhatna. Olykor nagyon is messze megy a prófécia szövegétől. Bár mindig csak a Bibliából veszi érveit, nem veszi észre, hogy a Hab 3-ban levő szavak a Biblia más helyein más összefüggésben és más értelemben is állhatnak. Értékelni kell viszont B. Margulis tanulmányában azt, hogy ő Hab 3,17-et tartja a prófécia hátterének. Észreveszi azt, hogy ez a vers szárazságról szól, és ez adhatott alkalmat a nemzeti panaszének előadására. Nagyon alaposan ismeri és vizsgálja a fejezetben levő műfajokat is. Megállapítja, hogy a Hab 3,1k-ben levő panaszénekhez nem illik az Úr megjelenéséről szóló himnusz. A költemény Sitz im Leben-je a nyilvános böjti napján tartott kultikus processio. Nyilvános böjtről olvasunk Jer 36,9-ben és Jóel 1-ben is. Az ünnepi processio tényének a bizonyítására B. Margulis összekapcsolja a Hab 3,6 és 3,4 végén álló magányos félsorokat: „His processional is eternal, // There is his strength hidden,” „az ő vonulása örökkéva-

ló, // itt van elrejtve ereje.” Az így összekapcsolt két magányos félsort a Num 10,35k-ben található ládmondással és főleg Zsolt 68,25-tel hozza kapcsolatba, ahol Istennek a szentélybe történt ünnepélyes bevonulásáról van szó. Az „erő, hatalom” szó a ládával kapcsolatos Zsolt 68,71: „fogságba juttatta erejét” (Úf: hatalma jelét) és Zsolt 132,8: „Indulj, Uram, nyugodalmas helyére, // te és hatalmadnak ládája!” Ennek alapján B. Margulis a chebjón = rejtkehely szót úgy érti, hogy a láda az a hely, amelyben az Úr ereje, hatalma rejtőzik.

Erről a magyarázatról el lehet mondani, hogy megfelel a reformatori alapelvnek: Scripturae interpres. Ez fontos és igaz mondás; de nem elég ennyit kimondani. Helyesebb lenne így: Non solum Scriptura Scripturae interpres – nem csupán a Szentírás a Szentírás magyarázója. Más, a Szentíráson kívül álló ismeretek is segíthetnek a Szentírás jobb megértésében. Éppen Habakuk korának megértéséhez is segítséget ad a Babyloni Krónika (AOT 362–365; ANET 303–305). Ebből megtudjuk, hogy Nékó fáraó, akivel Jósias király szembeszállt a megiddói síkon, nem Asszíria ellen vonult, ahogyan a 2Kír 23,29 állítja, hanem a hanyatló asszír birodalom megsegítésére. A fáraó számára sokkal kedvezőbbnek látszott a meggyengült Asszíria, mint a hódító újbabyloni birodalom. Az idézett igeversben egy elég gyakori kisebbfajta szövegjavítás szükséges: az ^cal = -on, -en, -ön, ellen praepositio helyett az 'el = -hoz, -hez, -höz praepositio olvasandó.

Hab 3 megértésében nagy segítséget ad az ugarit nyelv és az ugarit mítoszok ismerete. Igaz, hogy a hebjón szónak héberül is van jelentése, de tudni kell, hogy Chebjón faunszerű démon volt, Ilu főisten házörzője. Deber és Resef a pestis és a ragály istenei hajdan a kánaáni pantheon tagjai voltak; a babyloni mítoszokban is szerepelnek mint Marduk kísérői. Itt már az ítéltre megjelenő Úr kíséretében vannak. A Seregek Urának nemcsak földi seregei vannak, hanem mennyei seregei is Józs 5,13–15; Bír 5,20; Zsolt 103,20; Mt 4,11; 26,53. Semmiképpen nem lehet véletlen az, hogy Chebjón, Deber és Resef egymás mellett fordul elő Hab 3 szövegében.

Az Úr átvette Baál funkcióit! Baált úgy ábrázolták, mint aki jobb kezében buzogányt tart, bal kezében nyilatkat, a villámok jelképeit. Ha buzogányával ráüt az égboltozatra, mennydörgés keletkezik; ha nyilait kilövi, villámok cikáznak. A vihar félelmetes ugyan, de abból lesz az eső, amely megtermékenyíti a földet. Baált a termékenység ajándékozójának tartották. Emlékezzünk, milyen élet-halálharcot vívott Illés próféta annak a bebizonyítására, hogy nem Baál adja az esőt, hanem az Úr! Még Hóseás prófétának is kemény vitát kellett folytatnia azokkal, akik azt képzelték, hogy Baál adja a kenyeret és a vizet, a gyapjút és a lent, az olajat és az italt Hós 2,7b.

Kitűnően fordítja J. de Moor Hab 2,9-et, amelyet agyonkorrigáltak a kommentátorok. Az Úf így hangzik: „Ijad harcra kész, // tegzed nyilakkal van tele.” Az eredeti szövegben szó szerint ez olvasható: „hét bot mondás.” A „hét” szót (sebu^cót) más pontozással szibba^ctá-nak olvasták. Ennek jelentése: jóllakattad, azaz megtöltötted. A sor végén álló 'ómer = mondás szóval azonban nem tudtak mit kezdeni. Helyette más szót tettek bele a szövegbe, olyat, amely értelem szerint ide illik: „tegzedet” (ti. jóllakattad nyilvesszőkkel). De a „tegez” szó héberül

'aspá-nak hangzik. Ez nem is hasonlít az 'ómer szóhoz. Valamivel jobb ennél a jeter = ín, ideg, húr szó. Az Úf készítésekor a fordítóbizottság az ij húrjára gondolt. J. de Moor minden szövegváltoztatás nélkül eljutott a vers jó értelméhez: hét (nyíl) vessző, (dörgő) szó által. Már S. Mowinckel is „mit einem wirkungsvollen Wort”-ra gondolt (idézi W. Rudolph). Ezt a pontos és helyes fordítást kiegészíti K. Seybold, aki itt joggal utal a 29. Zsoltárra. Ez a zoltár az Úr hétszeresen elhangzó „hangjáról,” a mennydörgésről beszél. Mint már említettük, a vers végén álló szavak (folyóknak hasítasz medret a földbe) azt jelentik, hogy a hirtelen felhőszakadás alkalmával megtelnek a kiszáradt patakmedrek.

Különösen is tanulságos Habakuk Könyve keletkezése és megértése szempontjából az, amit J. de Moor Hab 3,3–7-ről mond. Ezekben a versekben ősi izraeli tradíció szólal meg: az exodus-tradíció. A nép még a honfoglalás után is sokáig azt vallotta, hogy az Úr a Sínai-hegyről jön népe segítségére. A Soggin itt megjegyzi, hogy ez a tradíció különbözik a Baál-mítosztól, hiszen Baál és a zivatar nem délről érkezik Palesztina földjére, hanem északkeletről; Hab 3,10 párhuzamos Zsolt 77,17kk-vel. – Az Úr a Sínai-hegyről jön. De a költemény nem említi a Sínai vagy a Hóreb nevet, hanem Témánt, a Páranhelyet, Midiánt és a midiáni területen fekvő Kusánt említi. Ennek az az oka – tanítja J. de Moor –, hogy a költemény szerzője Edómra gondol, Edómra utal. Edóm Júda és Jeruzsálem pusztulása idején a babyloni sereg mellé állt. Ezután az elpusztított országból jókora területet foglaltak el az edómiak. Benyomultak az országba, és mindenütt gyilkoltak és fosztogattak Zsolt 137,7; JSir 4,12k; Ez 25,1–12; 2.35; Jóel 4,19; Abd. Ráadásul a Kusán név Nebukadneccar csúfneve is volt. Nem ok nélkül tör ki a pánik az Úr megjelenésére éppen az Edómhoz tartozó területeken. Habakuk tehát az ősi exodus-tradíció és a még régebbi ókori keleti mitológia elemeit felhasználva hirdeti, hogy a chaos-szörnyet legyőző és népét Egyiptomból kiszabadító Úr újra megjelenik, hogy megszabadítsa népét és felkentjét. Itt gondolnunk kell arra, hogy ezek a mítoszok éppen a fogság nagy prófétáinak, Ezékielnek és Deutero-Ezsaiásnak az ige hirdetése által kerültek a teológiai gondolkodás gyújtópontjába. Arra is gondolnunk kell, hogy a felkent Jójákim király, aki az első deportálás alkalmával került fogságba (Kr. e. 598), még Kr. e. 561-ben is élt. Az otthonmaradt Cidkijjáhut nem tekintették igazi királynak.

IV. Habakuk személye

Habakuk Könyvében semmit sem olvasunk arról, hogy a próféta honnan származott, hol élt, ki volt az apja. Azt sem közli a könyv, hogy mikor élt a próféta. A címfelirat a könyv tartalmár masszá'-nak, fenyegető jövendölésnek mondja. Ilyen felirat főleg a késői prófétáknál található Ézs 13,1; 14,28; 15,1; 17,1; 19,1; 21,1. 11.13; 22,1; 23,1; Zak 9,1; 12,1; Mal 1,1; lásd még Jer 23,33–38. A könyv valóban ítéletet hirdet Isten népének vezető rétegei ellen, valamint először az asszír, majd a babyloni birodalom ellen.

A prófétát nábi'-nak nevezi a könyv Hab 1,1; 3,1. Prófétaí, mégpedig kultuszprófétái magatartást tükröz

Hab 2,1–3. Itt azt olvassuk, hogy a próféta az őrhelyére állt, és úgy várta, hogy az Úr feleljen panaszára. Az írásmagyarázók azt gondolják, hogy az őrhely a templom oldalfalához épített egyik kamra lehetett. A prófétának Isten válaszáat, amely valószínűleg rövid volt, táblákra kellett írnia. Ilyen táblák valahol a templom területén állhattak; bárki elolvashatta, ami rajtuk állt. A kijelentés feírása szimbolikus cselekedet Ézs 8,1–4. A szimbolikus cselekedettől az várható, hogy a szóbeli ígehirdetésnél nagyobb hatása lesz (G. Fohrer).

A kultuszpróféta a templomban, a gyülekezet előtt szól. Erre mutat a könyv felépítése. Nem ok nélkül gondolták Habakuk Könyvét liturgiának, amennyiben panasz és orákulum váltakozik Hab 1,1–2,5. Itt újra gondolnunk kell W. Rudolph tanítására is, aki Habakuk Könyvét nem tartja igazi liturgiának, hiszen a benne levő párbeszéd nem a gyülekezetben hangzik el, hanem Isten és a próféta között. Így tehát a liturgikus forma a későbbi szerkesztés műve is lehet. A Hab 2,6–20-ban levő jaj-mondások bizonyosan nem az istentiszteleten hangzottak el; ezek nem illenek bele a liturgiába. De már az utolsó jaj-mondás erősen liturgikus jellegű. Itt már az Úr templomáról van szó, ahol az Úr megjelenése alkalmával mindenkinek el kell csendesednie Hab 2,20. Bizonyára helyes az a megállapítás is, hogy Hab 2,18–20-ban már a 3. rész bevezetését láthatjuk. Hab 3 megint azt mutatja, hogy a prófétának kapcsolata volt a kultusszal. Kultikus ének a tefilla, a siggájón, a panaszének. A kultuszban fordul elő a szela-kiáltás Hab 3,3.8.13. A költeménynek a kultuszban, az istentiszteleten történő előadási módjára vonatkozik az a záró megjegyzés is, amit Hab 3,19-ben találunk: A karmesternek, húros hangszerre. Ilyen utasítások más zsoltárok címfeliratában szoktak állni. Feltételezték, hogy Hab 3 az egyik zsoltárgyűjteményből került Habakuk Könyvébe. Mint láttuk, Hab 3 panaszéneke ágyazott himnusz. Az a szabadítás, amelyet az Úr megjelenése fog hozni népe számára, a babyloni fogságból történő szabadítás lesz.

Azonban mint Carl A. Keller megállapította (ZAW 1973), nem található Habakuk Könyvében a próféták irataira jellemző Botenspruch, a követ mondása: Így szól az Úr. Isten beszéde mindössze nyolc és fél verset tesz ki Hab 1,5–11 és Hab 2,2–3. Ez az 56 versből álló könyvnek mindössze 15,2 százaléka. A többi mind emberi beszéd: panaszok, jajok, a bölcsességirodalomból származó gondolatok, himnusz.

Nem is azon van a hangsúly, amit a próféta hall, hanem azon, amit lát. A „látni” ige tizenégy ízben fordul elő a könyvben, a „hallani” ige csak három ízben, akkor is inkább negatív értelemben. Ha a próféta kiált, nem hallja az Úr Hab 1,2. Ha a próféta elbeszélne Isten eljövendő tetteit, el sem hinnék az emberek Hab 1,5. A bálványok nem hallják híveik kiáltását, amellyel a halálból életre hívják őket Hab 2,19. Azon van a hangsúly, amit a próféta lát. Már látja a gyors és kegyetlen káldeus sereget Hab 1,5–11. 12–17. Látja és nagyon élethűen ábrázolja a jajokban a bűnösök magatartását Hab 2,6–20. Hasonlóképpen a theophaniában (epiphaniában) is látja a próféta az Úr megjelenését és annak a hatásait. Látja megrendülni a földet, látja rettegni azokat, akik Midiánban és Kusánban sátrakban laktak, látja a termékenységet hozó esőket, a chaos-szörny képében ábrázolt bűnös nagyhatalom legyő-

zését, valamint az Úr felkentjének (és a babyloni fogságban szenvedő népnek) a szabadítását.

Ezen a téren lényeges különbség van Habakuk és a többi próféta között. Voltak ugyan a próféták között is extatikusok is, akik víziókat láttak. Elég Ezékielre és Zakariásra gondolni. De ezeknek a prófétáknak a könyveiben az auditio mindig fontosabb volt a víziónál. Magáról a vízióról igen szűkszavúan és tartózkodóan nyilatkoztak. Gondoljunk Ézsaiásra, aki a Seregek Urát látta a templomban, de a szemét sem emelte fel. Ő csak lefelé nézett, és megelégedett azzal, hogy az Úr palástjának a szegélyét látta. Nem is kerül sor arra, hogy leírja, milyen is volt az Isten. Ezékiel is keresi a szavakat, szinte dadog, amikor beszámol mennyei látomásáról.

Természetesen Habakuk éppen ilyen tartózkodó ezen a téren. Ő sem azt írja le, hogy milyen az Isten. Neki is nagyon fontos volt az a szóbeli parancs, amit Istentől kapott: le kell írnia Isten kijelentését, és türelemmel kell várnia annak beteljesedését, bízva abban, hogy a várakozás ideje rövid lesz Hab 2,2k. Az is Isten beszéde, ami Hab 1,6-ban hangzott el: Íme, én elindítom a káldeusokat, hineni méqim. De a káldeusok jellemzése már emberi beszéd Hab 1,6b–11. 14–17, éppen úgy, mint a szárazság idején elhangzó panaszének és az azon belül helyet foglaló himnusz a 3. fejezetben.

Habakuk könyvében eltölnének a vízió és az auditio tradicionális arányai, a vízió javára. A vízió Habakuknál nem második helyen áll az üzenet kifejezésében, hanem első helyen.

Végül: Habakuk nem üdvpróféta. Az üdvpróféták minden helyzetben békét hirdetnek a saját népüknek, és pusztulást hirdetnek minden ellenségüknek. Habakuk ezzel szemben – bár feltűnő módon nem hirdet kifejezetten megtérést – azt hirdeti, hogy Isten megítéli a bűnöst, akár valamelyik idegen nép körében található, akár Isten népe körében. A megmaradás útja nem az, hogy valaki test szerint Izraelhez tartozik, hanem a cselekedetekben is megnyilvánuló hűség Hab 2,4.

Dr. Karasszon Dezső
(Debrecen)

Forrásmunkák

- B.W. Anderson, Understanding the Old Testament. 4.Ed. 1986. – E. Balla, Habakuk. RGG II. 2. Auflage 1928. – H. Bardtke, Die Handschriftenfunde am Toten Meer 1961. – A. Bentzen, Introduction to the Old Testament Vol. II. 1948. – B.C. Childs, Introduction to the Old Testament. Second Impression 1983. – D. Conrad, Der Gott Reschef. ZAW 1971. – Domján J., Habakuk könyvének magyarázata. Jubileumi Kommentár II. 1995. – J.H. Eaton, The Origin and Meaning of Habakkuk 3. ZAW 1964. – O. Eissfeldt, Einleitung in das Alte Testament 3. Auflage 1964. – K. Elliger, Das Buch der zwölf kleinen Propheten II. ATD 1959. – K. Elliger, Habakukkommentar. RGG III. 3. Auflage 1959. – G. Fohrer, Die symbolischen Handlungen der Propheten 1953. – G. Fohrer, Die Propheten des Alten Testaments. Band 2.: Die Propheten des 7. Jahrhunderts 1974. – G. Fohrer, Vom Werden und Verstehen des Alten Testaments 1986. – Fröhlich I., A qumráni szövegek magyarul 1998. – H. Gressmann, Altorientalische Texte zum Alten Testament 1970. – H. Gunkel-J. Begrich, Einleitung in die Psalmen 1933. – A.H.J. Gunneweg, Habakuk und das Problem des leidenden... ZAW 1986. – D.H. Guthe, Der Prophet Habakuk HSAT II. Band 1923. – M. Haller, Habakuk. SAT 3. Band 1925. – M. Holland, Die Propheten Nahum Habakuk und Zephania WS 1986. – F. Horst, Die zwölf kleinen Propheten. Nahum bis Maleachi HAT 1938. – P. Humbert, Problèmes du livre d'Habacuc 1944. – P. Humbert, Habakukbuch. RGG II. 3. Auflage

1959. – Jörg Jeremias, Kulturprophetie und Gerichtsverkündigung in der späten Königszeit Israels 1970. – M.D. Johnson, The Paralysis of Thora in Habakuk I,4. VT 1985. – O. Kaiser, Einleitung in das Alte Testament 1973. – Karasszon I., Egy sosem élt próféta súlyos öröksége. Habakuk-tanulmányok. Biblia és egyház. Tanulmányok D. Dr. Pákozdy László Márton tiszteletére 80. születésnapja alkalmából. 1990. – C.A. Keller, Die Eigenart der Prophetie Habakuks. ZAW 1973. – C. Kuhl, Die Entstehung des Alten Testaments 1953. – E.A. Leslie, Habakuk. IDB Vol. 2. 1982. – B. Margulis, The Psalm of Habakkuk: A Reconstruction and Interpretation. ZAW 1970. – J.C. de Moor, The Rise of Yahwism 1990. – S. Mowinckel, Psalmen-studien II. Das Thronbesteigungsfest Jahwäs und der Ursprung der Eschatologie 1922. – W.O.E. Oesterley-Th. H. Robinson, An Introduction to the Books of the Old Testament 1949. – E. Otto, Die Stellung der Wehe-Worte in der Verkündigung des Propheten Habakuk. ZAW 1977. – E. Otto, Die Theologie des Buches Habakuk. VT 1985. – J.B. Pritchard, Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament. Third Edition with Supplement 1969. – G. von Rad,

Theologie des Alten Testaments II. 1962. – R. Rendtorff, Das Alte Testament. Eine Einführung. 3. Auflage 1988. – Rózsa H., Az Ószövetség keletkezése II. 1996. – W. Rudolph, Micha-Nahum-Habakuk-Zephanja. KAT 1965. – D.A. Schlatter, Einleitung in die Bibel. 5. Auflage 1933. – W.H. Schmidt, Einführung in das Alte Testament. 5. Auflage 1995. – J.M. Scott, A New Approach to Habakkuk II,4–5a. VT 1985. – E. Sellin-G. Fohrer, Einleitung in das Alte Testament. 11. Auflage 1969. – K. Seybold, Nahum Habakuk Zephanja ZB 1991. – R. Smend, Die Entstehung des Alten Testaments 1978. – J.A. Soggin, Introduction to the Old Testament 1976. – M.A. Sweeney, Habakkuk. ABD 1992. M. Eszényei-Széles, Wrath and Mercy. Commentary on the Books of Habakkuk and Zephanja. ITC 1982. – Ch. L. Taylor, Habakkuk. IB Vol. 6. 1965. – A. Weiser, Einleitung in das Alte Testament. 5. Auflage 1962. – C. Westermann, Lob und Klage in den Psalmen. 5. Auflage 1977. – C. Westermann, Theologie des Alten Testaments in Grundzügen 1978. – A.S. van der Wuode, Habakuk 2,4 ZAW 1970. – W. Zimmerli, Grundriss der alttestamentlichen Theologie 1972.

Exegetikai, történeti és szisztematikai adalékok a mindenek megbékéltetése kérdéséhez

Ama mindmáig megoldatlan kérdés mellett, hogy honnan jött a gonosz a világba, aligha van olyan probléma, amely a II. századtól kezdve intenzívebben foglalkoztatta volna a keresztyén teológusokat, mint a nemhívők és az elvetettek örök sorsának kérdése. Az egyház történetének során háromféle „végidőszemlélet” alakult ki, amelyek közül a következőkben azt vesszük közelebről szemügyre, amely „mindenek megbékéltetése”, illetve „helyreállítása” címszó alatt vörös fonalként húzódik végig az évszázadokon, s amelynek ma is számos híve van.¹

1.) Van olyan vélekedés, amely szerint a világ- és üdvtörténet végén egy vég nélküli, örökké tartó dualizmus áll elő, amelyben az egyik oldalon Isten lesz és az üdvözültek serege, a másikon az ördög, és minden elkárhozott lény. Ez a felfogás határozta meg az egyházi közgondolkodást és igehirdetést az egész középkorban, és nagyrészt az újkorban is.

2.) Az Isten és az ördög, az üdvözültek és kárhozottak örök dualizmusát valló tan mellett már az Óegyház idejében kialakult egy másik felfogás is, amely az örök büntetés és szenvedés gondolatának embertelen szigorát azzal próbálta enyhíteni, hogy kiiktatva a dualizmus lehetőségét, az istentelenek egzisztenciális megsemmisülését vallotta. A teológiai szaknyelv ezt a nézetet a latin „annihilatio” = „az istentelenek eltűnése a semmiben” kifejezéssel jelöli.

3.) E két nézethez csatlakozik végül a harmadik, amellyel ehelyütt részletesebben is foglalkozunk, az ún. „apokatastasis tón pantón”, „restitutio omnium”, „mindenek helyreállításának” tanítása. Szokták „eszkatológiai univerzalizmusnak” is nevezni, mivel az üdvtörténet végén minden embert bevon Isten megváltó kegyelmének hatókörébe.

I. Vallástörténeti és bibliai alapok

Mindenek helyreállítására utaló gondolatok találhatók már az óiráni vallásban,² és bizonyos formákban egyes sztoikus filozófusoknál is.³

Az Ószövetség csak néhány helyen beszél Istennek Izrael népe határain túl is terjedő üdvakarataráról, így elsősorban Deutero- és Tritó-Ézsaiás könyveiben (vö. Ézs 11,10kk; 45,22–24; 65,17), de Hab 2,14-ben is.

Emellett az Ószövetség olykor megfogalmazza azt a reménységet, hogy Isten eljövendő békességének uralma a pogányokra is ki fog terjedni (pl. Mík 4,1–2). A késő-júdaizmus legalábbis a saját népe tekintetében és annak „kárhozott” tagjaira nézve azzal a sejtéssel (és reménységgel) enyhítette az örök pokol gondolatát, hogy „aki körül van metélve, az nem veszt el örökre.” A fogság utáni zsidóság bizonyos körei egyenesen úgy vélték, hogy szombatnapon a kárhozottak átmenetileg mentesülnek kínjaik alól.⁴ Az újszövetségi helyek⁵ közül számos más lókus mellett a mi szempontunkból elsősorban az idevontató páli és jánosi textusok jönnek számításba.

Róm 5,12–21-ben Pál az emberiség története két legfőbb alakjának, Ádámnak és a Názáreti Jézusnak a szerepéről beszél. A 18. versben úgy nyilatkozik minden ember megigazulásáról, mint máris megtörtént és végérvényes eseményről, anélkül, hogy azt bármiféle isteni követelmény teljesítésének feltételéhez kötné.

A 11. részben Pál Izrael népének történetével (és implicite az egész emberiség történetével) foglalkozik, s arra a végkövetkeztetésre jut, hogy Isten *mindenkit* egybezárt az engedetlenségbe, hogy végül *mindenkin* megkönyörüljön. A fejezet utolsó versében mindehhez hozzáfűzi, hogy mindannak eredete és létezése, ami a teremtésben létrejött, Krisztusban van, és benne van adva mindenek végső iránya is (*eis auton ta panta*).

Hasonló gondolatokat fogalmaz meg Pál az 1Kor 15-ben is. Krisztus, mint írja, egykor lába alá veti minden elenségét, hogy miután megváltó munkáját teljesen elvégzi, ő maga is alávesse magát Istennek, az Atyának, hogy „Isten legyen minden mindenekben”. Nehéz volna ezt a perikópat teljes egészében egy eszkatológikus dualizmus keretében megértenünk! Ugyanez érvényes a Kol 1,19,20 és Ef 1,10 páli vagy deutero-páli textusaira nézve is.

A jánosi iratokban található helyek közül most csak 1Jn 2,2-t említjük meg, ahol ezt olvassuk: „Jézus Krisztus...engesztelő áldozat a mi bűneinkért, de nemcsak a miénkért, hanem az egész világ bűnéért is.” Ez a vers is a megbékélés univerzális kiterjedésének tényszerűségét hangsúlyozza, világosan és korlátozás nélkül.

II. Egyház- és dogmatörténeti áttekintés

A dogmatikai szűklátókörűség és az egyházi tankényszer évszázadokon át megakadályozta mindenek végső kiengesztelése lehetőségének exegetikai és történeti vizsgálatát. Az az általánosan elterjedt teológiai vélekedés azonban, hogy az egyház történetének közel 2000 esztendeje alatt csak elvétve akadtak, akik a mindenek helyreállításának tanát vallották, s ezek is többnyire jelentéktelen személyiségek, excentrikus és eretnek egyéniségek voltak, nem lehet akadály a kérdés beható, tudományos vizsgálatának.

A mindenek helyreállítása felfogásának legrégebbi – egyúttal ma is megismertebb – képviselője a kiváló bibliaismerettel rendelkező, és számos más vallást és azok dogmáit alaposan ismerő nagy alexandriai teológus, Origenes volt (született Kr.u. 185 körül).⁶ Számos művében mintegy hat különböző módon alapozza meg a mindenek végső helyreállítása melletti állásfoglalását, amely indokok a teológia későbbi története során ilyen vagy olyan formában újra meg újra felbukkannak:

1.) Monisztikus-spekulatív érvelés: a világon csak *egyetlen* princípium, *egyetlen* hatalom létezik, ez pedig Isten. Jó és rossz dualizmusa éppen ezért *el sem gondolható*.

2.) Gnosztikus-ontologikus érvelés: minden a világban található szubsztancia magán hordozza az isteni eredet bélyegét. Ennek következtében az Istentől elfordult emberek és a gonosz angyalok (beleértve magát az ördögöt is) egy napon úgyszólván „természetszerűleg” visszatérnek az isteni létezés kizárólagosságába.

3.) Platonikus-pedagógiai érvelés. Azok a büntetések, amelyeket Isten az elbukottakra mért, kizárólag a megtisztulást és a nevelést szolgálják, és már csak ezért sem lehetnek végtelenek.

4.) Pszichológiai-antiindividualisztikus érvelés: egy helyütt Origenes azt fejtegeti, hogy Krisztus azért szabadított meg *minden* embert a pokoltól, mert Ő maga nem lehetne nyugodt és boldog, ha csak *egyetlen* teremtett lény is e súlyos ítélet alatt szenvedne.

5.) Bibliai-exegetikai érvelés: ennek során a fent említett helyeken túl mindenek előtt Filippi 2,11-re támaszkodik: „...és *minden* nyelv vallja, hogy Jézus Krisztus Úr az Atya Isten dicsőségére”, valamint Jel 21,5-re: „Íme, újjáteremtek *mindent!*”

6.) Krisztocentrikus érvelés – amelyre a rendelkezésre álló Origenes-irodalomban sehol sem történik utalás! E szerint az érvelés szerint Origenes, abból kiindulva, hogy Jézus feltámasztása a halottak közül sokkal hatalmasabb tette Istennek, mint a menny, a föld és minden létező megteremtése, azt a végkövetkeztetést vonja le, hogy az új teremtés az elsónél minden tekintetben tökéletesebb lesz, mivel Jézus Krisztus halála és feltámadása által *minden létező* örökre megbékéltetett Istennel.

Míg a III-IV. és V. században Szíriában és Kisázsiaiban sokan, köztük részben igen neves teológusok is, mint Nyssai Gergely és Nazianzi Gergely, nyíltan vagy titokban vallották a mindenek helyreállításának tanát, addig a Nyugat latin egyházában a Biblia üzenete a jogi fogalmak egyoldalú hatása alá került, s ilyenformán minden érdeklődés megszűnt egy a teljességet átfogó üdvösségszemlélet iránt.

Az egyháznak, mint látható üdvintézménynek és az evangélium jurisztikus félreértelmezésének szintézise a

középkori egyház életében érthető módon semmi helyet nem hagyott a mindenek megbékéltetése eszméjének. Ezzel szemben majdhogynem szadisztikusan kegyes elvakultsággal ecsetelték az üdvözültek örömét, akik az örök kínokra ítélt istentelenek látványának hatására „mennyei ujjongásban” törnek ki. A Karoling birodalomban a nyugati frank udvari teológus, Scotus Eriugena folytatta azok sorát, akik a korai keresztyénség idejétől kezdve vallották a mindenek helyreállításának gondolatát. Panteistaként és monistaként azon a véleményen volt, hogy a gonosznak nincs önmagában való szubsztanciája, ezért sem ő maga, sem mindaz, amit okozott, nem maradhat meg örökké, s ezért mindenek helyreállítása egy napon úgyszólván magától be fog következni.

Újra felélénkült a mindenek helyreállításáról szóló tanítás a reformáció idején. Míg a gondolatot minden reformátor határozottan elutasította,⁸ az ún. „rajongók” részben nagyon éleselméjűen felsorakoztatott bibliai-exegetikai érvekkel támadták a pokolról szóló hivatalos egyházi dogmát. Így mindenekelőtt Hans Denck, 1527-ben megjelent „Isten rendje és a teremtés” (Ordnung Gottes und der Kreatur) című írásában. Az 1530-ban keletkezett Ágostai Hitvallás XVII. cikkelye elveti az újrakeresztelkedők tanítását, „akik azt vallják, hogy az ördög és az elkárhozott emberek nem részesednek örök kínokban és szenvedésekben”.

A rendőri eszközökkel biztosított tanfegyelem azután a XVI. és XVII. század német evangélikus tartományi egyházaiban a mindenek kiengeszteléséről szóló tanítás propagálásának még a pusztá kísérletét is gyökerében elfojtotta, mígnem az angol Jane Lead hatására 1699-ben meg nem jelent egy pszeudonim könyv ezzel a címmel: „A minden teremtmény egyetemes helyreállításáról szóló örök evangélium...”. E mű megtörte a mindenek helyreállításának gondolata körüli hallgatást, és kiváltott egy különösen heves és hosszantartó teológiai és egyházi vitasorozatot, amelynek mintegy ötven esztendeje alatt körülbelül 300, a pro és kontra érveket felsorakoztató publikáció látott napvilágot, köztük J. W. Peterson lüneburgi lutheránus szuperintendens 1701 és 1709 között három folió kötetben megjelent műve,⁹ amely igen nagy jelentőségre és befolyásra tett szert.

A pietizmus általánosan véve meglehetősen szkeptikusan tekintett a mindenek végső helyreállításának eszméjére. A keresztyén élet és gondolkodás alfájának és ómegájának a megtérés kérdését tekintette, s ezért a bukott emberiség egészének végső sorsa egyáltalán nem állt érdeklődése középpontjában. Gróf Zinzendorf fiatalabb éveiben erősen hajlott a mindenek végső helyreállítása gondolatára, később azonban elfordult tőle, valószínűleg azért, mert megismerte e gondolat néhány olyan képviselőjét, aki azt a vallási közöny menleveleként használta, miközben ő maga a pogánymisszió lázában égett.

A felvilágosodás korában aztán sok más klasszikus keresztyén dogma mellett az istentelenek örök kárhozatát valló tanítás is ingadozni kezdett. Különösen kedvező talajra talált a régi origenesi gondolat, amely szerint az istenteleneket fenyegető ítélet nem öncélú, hanem kizárólag megjobbításukat célozza. További alapot szolgáltatott az örök kárhozat tanításának elvetéséhez az a megfontolás, hogy az isteni igazságosság szempontjából tekintve lehetetlen, hogy a véges életű ember időleges vétkeiért örökké

tartó ítélettel bűnhődjék. Aligha közismert, hogy egy fiatalkori írásában maga J. W. Goethe is nyíltan a mindenek helyreállítása mellett érvel. Az írásműben, amely „A pásztor levele... az új pásztorhoz” címet viseli, egy idősebb tapasztalt lelkész látja el tanácsokkal a szomszéd gyülekezetbe újonnan érkezett, gyakorlati tapasztalatokkal még nem rendelkező kollégáját.¹⁰

Csaknem ugyanebben az időben Württembergben is virágba szökkent a mindenek megbékéltetésének tana. Johann Albrecht Bengel, a még ma is olvasott szövegkutató és bibliamagyarázó („Gnomon”) teljes határozottsággal állt ki mellette, de ugyanilyen határozottsággal lépett fel a gondolat nyilvános terjesztése ellen is. Friedrich Christoph Oetinger, „dél mágusa” a Biblia központi gondolatának tartja a mindenek kiengesztelését, és mások mellett Oberlin, Steinta-i (Elzász) lelkészt is bűvkörébe vonja. Michael Hahn, a zseniális paraszt-teozófus, Jakob Böhme szorgalmas tanítványa hatalmas teológiai rendszert hoz létre, amely szerint végül minden dolog visszatér eredetéhez, Krisztushoz, az Isten-emberhez, mivel Ő, mint Isten Fia „az egész teremtettség örökös Ura”.

A mindenek végső helyreállításának gondolata a modern tudományos teológiában Friedrich Schleiermacher révén került ismét előtérbe. A berlini teológus filozófiai tekintetben egyebek közt Spinozára támaszkodott, akinek ismeretelméleti monizmusát alkalmazta a maga történetfilozófiai rendszerének kiépítése során, amelynek zárógondolata a mindenek végső helyreállítása.

Schleiermacher egyik-másik tanítványa a XIX. század egész folyamán ébren tartotta mesterének tanítását. A század közepe táján írja a magányos óriás, az akkoriban teljes megnemértés közepette élő dán Søren Kierkegaard: „Semmiképpen nem tekintem magam az igazság tanújának, csupán sajátos költőnek és gondolkodónak. Ha mások a pokolba kerülnek, velük együtt én is. Ezt azonban nem hiszem. Ellenkezőleg, abban hiszek, hogy mindenki üdvözülni fog, s – ami a legnagyobb csodálatot váltja ki belőlem – köztük én magam is!”¹¹

Időben és részben tárgyi szempontból is Kierkegaardhoz kapcsolható annak a két teológusnak az alakja, akiknek neve a mi századunkban, a dialektika teológia révén vált egyetlen fogalomká: az idősebb és ifjabb Blumhardté.

A bengeli Isten-Ország gondolat által megtisztított württembergi pietizmus talaján állva egyetlen mondánivalójuk volt: a „győzelmes Krisztus” hirdetése. Bőséges irodalmi bizonyítékai vannak annak, hogy az idősebb Blumhardt sok éven keresztül határozottan elutasította a mindenek végső kiengesztelésének gondolatát. Még egy a Mt 25,31–46 alapján tartott, 1864-ben kiadott prédikációjában is ezt írja: „Ha mármint, testvéreim, pontosan utánagondolunk, a kárhozottak sorsának kilátástalansága, mint az evangéliumunk nyugodt hangvételű és mértékadó befejezése is tanúsítja, megcáfolhatatlanul kilátástalan” (Adventi prédikációk, 115. o.). A „Predigtblätter” 1880-ban megjelent második kötetében, egy a Lk 15,11–32-ről tartott elmélkedésben ezzel szemben ez olvasható: „Szerető testvérünk Jézus Krisztus, aki minden dolgunkat kézbe veszi, nem nyugszik addig, míg minden az övé nem lesz, szeretete és kegyelme szerint.”

A századforduló táján virágzó teológiai liberalizmus – amelynek megtestesítője Adolf von Harnack – éppúgy szimpatizált a mindenek helyreállítása tanával, mint a

vele egyidőben kibontakozó „vallástörténeti iskola”, amely úgy ítélte meg, hogy a keresztyén pokol-dogma számos más vallásban fellelhető párhuzamai folytán vált kiélezetté, s amelynek rendszeres teológiai főalakja, Ernst Troeltsch végül is nyíltan kiállt a mindenek megbékéltetésének tana mellett.

A probléma történetének új fejezete Barth Károllyal kezdődött. Amikor a II. világháború idején megjelent „Egyházi Dogmatikájának” II/2 kötete, sok svájci, majd külföldi olvasót is csodálkozással töltött el annak tartalma. E könyvben – amely az egész kálvini predestinációtant félresöpörte – az volt a megdöbbentő, hogy ha valaki következetesen végiggondolta Barth új „predestináció-tanát” (egy mondatban összefoglalva: Krisztus az egyetlen Kiválasztott és Elvetett), akkor abból más következtetésre nem juthatott a mindenek helyreállításának kérdésére tekintve, mint igenlő válasza. Barth minden lehetőséget meg is ad egy ilyen következtetésre. Az „Elvetettek elrendelése” c. fejezetben szó szerint ezt írja: „Mást egyetlen elvetettre tekintve sem várhatunk, mint hogy helyén egykor, a Jézus Krisztus által végrehajtott csodálatos fordulat következtében egy kiválasztott fog ott állni” (533. o.).

Ugyanebben az időben töltötte rabságát a Berlin-Tegeli fegyház katonai részlegében egy ifjú, ígéretes teológus, aki elkötelezte magát a Hitlerrel szembeni ellenállás mellett, és éles elmével, kipróbált hittel fogalmazta meg gondolatait Istenről és a világról, az egyházzal és az emberről. Egy napon szembekerült a mindenek helyreállítása tanának egyik kardinális textusával, az Ef 1,10-zel: „Mert úgy tetszett neki... hogy a Krisztusban egybefoglalj mindeneiket, azt is, ami a mennyben és azt is, ami a földön van.” Bonhoeffer elővett egy levélpapírt, és 1943 Advent 4. vasárnapjának dátumával ezeket írta egy barátjának: „Mindenek helyreállításának – *anakefalaiosis, recapitulatio* (Ireneus) – Ef 1,10-ből származó gondolata nagyszerű, és szerfelett vigasztaló üzenet. Hogy »Isten megkeres minden elveszettet« az ebben nyeri el beteljesedését. És ezt senki sem tudta oly gyermeki egyszerűséggel kifejezni, mint Paul Gerhardt azzal a mondattal, amelyet a gyermek Jézus szájába ad: »Én visszahozok mindent!«”. (Widerstand und Ergebung, 125. o.)

III. Szisztematikai-dogmatikai áttekintés

A rövid és tömör egyház- és dogmatörténeti áttekintés megmutatta, hogy a mindenek megbékéltetése tanításának minden időben voltak képviselői, és pedig nem csak az eretnekek és a különcök köreiből, hanem azok sorában is, akiket tudományos tevékenységük és magasszintű gondolkodásuk okán a legkomolyabban kell vennünk. Ezzel a megállapítással természetesen semmiféle tartalmi értékítéletet sem tettünk vagy előlegeztünk meg. Egy ilyen végső szót kimondó döntés csakis gondosan mérlegelő szisztematika-teológiai megfontolás eredményeként születhet meg, s a következőkben erre kívánunk rátérni.

1.) *A hagyományos pokol-dogma kritikája.* Az „örök” pokolról szóló ama tanítást, amely az istentelenség soha meg nem szűnő ítéletéről és szenvedéséről szól, szükségszerűen többoldalú teológiai kritika alá kell vonni. Az ugyanis elsődlegesen az ún. „kettős predestináció” legalábbis Augustinus óta elterjedt félreértelmezésén ala-

pul, vagyis azon a nézeten, hogy az evangélium üzenete kétélű, s az egyik embernek örök üdvösséget ígér, a másiknak viszont – vagy magatartása alapján, vagy attól teljesen függetlenül – örök kárhozatot. Ez a félreértés a maga részéről viszont bizonyos bibliai szövegeknek, mindegyiknek a Róm 9–11-nek a téves értelmezésére támaszkodik. E szövegek a kontextust figyelembe véve arról szólnak, hogy Isten az üdv történet folyamán teljesen szuverén módon az egyik embert felfoghatatlan kegyelme által kiválasztja, a másikat ellenben – teljesen emberileg szólva ugyancsak felfoghatatlanul – elveti. A téves magyarázat során az, ami az egyes perikópákban mint egyedi isteni akció jelenik meg, s a maga egyediségében az egyetemes isteni tervet szolgálja, kikerül az összefüggésből, hiposztazálódik, és általános érvényű „elvvé” válik. Azt pl., hogy Isten Jákóbot kiválasztotta, Ézsaut viszont elvetette, csakis szorosan az ószövetségi pátriárka-történetek összefüggésében szabad értelmezni és magyarázni. Abból semmi esetre sem lehet olyan következtetésre jutni, hogy Isten egyes embereket véglegesen elvet magától, a visszafogadás minden lehetősége nélkül.

Az „örök pokolról” szóló tanítás homlokegyenest ellenkezik továbbá a Törvény és Evangélium bibliai-reformatori polaritásának igazi tartalmával. Figyelmen kívül hagyja ugyanis az e polarításban rejlő (feloldhatatlan) feszültséget, egy dialektikát nélkülöző posztulátumért cserébe. Aki dogmává merevíti az örök kárhozatról szóló tant, az evvel arról tanúskodik, hogy elhagyta a Törvényről és Evangéliumról szóló üzenet hatókörét és a feloldhatatlan polaritást egy ésszel belátható tanításra cserélte.

Az az állítás ugyanis, hogy lesz egy olyan pont az időben vagy azon túl, amelyben Isten bizonyos emberekkel szemben kizárólag a Törvényt, és a hozzá kapcsolódó ítéletet érvényesíti, széttöri a bibliai Isten-képet, amelynek egysége csak akkor maradhat fenn, ha Őt mindig egyidejűleg látjuk szentül ítélő és szeretetben könyörülő Istennek. A pokolbeli örök kárhozat merev dogmája csak úgy tartható, ha a bibliai Isten-kép egyik felét félredobjuk, és a másik feléből csinálunk egészet. Lélektanilag tekintve a dolgot itt az emberi reakciók Istenre való átviteléről van szó. E felfogással az ember indirekt módon azt a feltételezést fogalmazza meg, hogy Istennél is megvan „mindennek a végső határa”, amikor kifogy a türelemből és a szeretetből, és ellenségeivel többé nem az ítélet és kegyelem kettősségében bánik, hanem kizárólag büntetésével sújtja őket. Nem kell különösképpen hangsúlyozni, hogy az Ó- és Újszövetség együttes üzenete ilyesfajta végkövetkeztetésre semmiképpen sem jogosít fel, mint ahogy arra a megállapításra sem, hogy Isten esetleg „túl későn” avatkozna egy ember életébe, mintha Ő bármiféle „túl késői” időponthoz köthető volna.

Mindez ugyanakkor semmiképpen nem jelenti azt, mintha Isten szentül-ítélő igazsága megrövidülne, csorba esnék rajta, vagy mintha fenséges lénye a legkisebb sérelmet is szenvedné! Hogy Isten megbünteti és elkárhoztatja a (bűnös) istentelent, az az Ó- és Újszövetség egybehangzó és megkerülhetetlen tanítása. Nekünk embereknek azonban nincs hozzá jogunk, hogy ezt a tanítást véglegesen lezárt tanná tegyük, amely olyan elementárisan mindent eldöntő és mindennél fontosabb igazságot fogalmaz meg, amelyhez maga Isten is megváltoztathatatlanul kötve van. A Szentírásból csak annyit

tudunk meg, hogy Isten a bűnöst elveti, s hogy a Krisztusban való hit nélkül senki sem mehet be az örök életre. E bibliai tanítás alapján azonban azt állítani, hogy Isten az emberek bizonyos csoportját minden cél és értelem nélkül a pokolban fogja gyötörni, nem kevesebbet jelent, mint előírni neki, hogy mit kell tennie a kárhozottakkal innen és túl minden ítéleten. Ezen a ponton a leghatározottabban le kell szögeznünk, hogy semmiféle jogunk nincs Istennek utasításokat adni arra nézve, hogy miként bánjon a nem üdvözülőkkel. Ez felségjogaiba történő arcátlan beavatkozás volna!

A Törvény és Evangélium polaritásának az örök kárhozat tana révén történő feloldása végül egyúttal érvényen kívül helyezné az opus Dei alienum és opus Dei proprium reformatori, azaz elsősorban Luther Márton által hangsúlyozott dialektikáját is, vagyis azt a bibliai alapokon nyugvó gondolatot, hogy Isten minden ítéletben és büntetésben megnyilvánuló tette végső soron egy kegyelmes és üdvözítő cselekedetre nézve történik. Luther e gondolat megfogalmazása során nem az a cél vezérelte, hogy Isten ítélő és büntető tevékenységét valamilyen racionálisan áttekinthető rendszerbe illessze (olyanformán, hogy minden büntetést „pedagógiai” célzatú rendszabálynak minősít). E kérdés során sokkal inkább az a teológiai szándék lebegett előtte, hogy végső soron Isten minden cselekedetét az Evangélium, s ne a Törvény felől értelmezhesse és magyarázhassa.

Éppen ezért, minél szorosabban kötődünk a Biblia egyetemes üzenetéhez, annál kevésbé érezhetjük feljogosítva magunkat arra, hogy bármilyen feltétellel olyan cselekvést írjunk Isten számlájára, amelyet kizárólag a Törvény határoz meg, az Evangéliumhoz való minden kapcsolódás nélkül. A Törvény mindenhatóságát végleges és változhatatlan érvénnyel kimondó ilyen dogma, és az örök kárhozat azzal összekapcsolódó gondolata csak úgy volna fenntartható, ha eltekintenénk az Evangéliumtól, vagyis ami ezzel egyet jelent, érvényen kívül helyeznénk a Jézus Krisztusban megjelent isteni kijelentést.

2.) *A probléma a Biblia egyetemes üzenetének fényében.* Azzal, hogy ilyen módon, magából a bibliai üzenetből adódó kényszerűségből elvetettük az örök és visszavonhatatlan ítélet apodiktikus állítását, még korántsem következik, hogy egyúttal elköteleztük volna magunkat a minden ember végső üdvösségét valló tanítás mellett. Ha azt a kérdést kezdjük vizsgálni, hogy mi következik az ó- és újszövetségi kijelentés egyetemes mondanivalójából e kényes problémát illetően, akkor a következő szempontokra kell figyelemmel lennünk:

a.) A Biblia semmi esetre és semmi körülmények közt sem nyújt számunkra, vagy akárcsak sejtet velünk olyan *tant*, amely kimondaná mindenek végső üdvösségét. Éppen a teológiai-exegetikai felelősség kötelez arra minket, hogy elvessünk minden olyan kísérletet, amely bármiféle előzetesen megfogalmazott vélekedés, előítélet alapján szándékozna valamilyen mindenek helyreállítására vonatkozó *tant* „beleolvasni” a Szentírásba. A „mindenek helyreállítása” tanításának az a hat alaptípusa, amelyről a bevezetőben szót ejtettünk, mind olyan előfeltételezés és premissza, amely alaposabb vizsgálat során biblíatlannak bizonyul. Ugyanakkor a kárhozottak sorsának kérdése tekintetében is a Szentírás egyetemes üzenetére hagyatkozva óvakodnunk kell attól, hogy

egyes textusokat kontextusukból kiragadva használjunk fel egy nekünk tetsző elmélet megfogalmazására.

Egy olyan magatartás, amely többé vagy kevésbé me-reven posztulálja a mindenek helyreállításának eszméjét, semmivel sem kevésbé törí szét a bibliai Isten-képet, mint az ellenkezője. Ez ugyanis azon a rejtett feltételezésen alapul, hogy emberi értelmünk találhat olyan gondolati alapot, amelyről tekintve a Törvény és Evangélium polaritása érvényét veszti, és így többé már nem jön számítás-ba. Ilyen szemléleti alapra azonban az ember mindaddig nem helyezkedhet, míg hitben él, s nem látásban.

Éppen a hitnek kell beérnie annyival, hogy ő maga egyáltalán nem létezhet másként, mint állandóan úton a Törvénytől az Evangélium felé, s valódiságát éppen az fémjelzi, hogy Isten egyszerre elfogadja, és elveti. Az Újszövetség csakis ilyen hitről tud, másmilyenről nem! Éppen ezért az eszkatológiát illetően nem marad más lehetőségünk, minthogy az üdv- és emberiségtörté-net „végső kimenetelét” a Törvény és Evangélium fes-zültségében szemléljük, és beérjük ezzel a kérdéseket nyitvahagyó látással.¹³ Annyival is inkább, mivel az Evangélium minden egyéb, mint „átfogó” kép a világról és a történelemről, vagy „minden létező rejtély megoldása”. Az Evangélium meghallgatásra szólító kihívás, amely azt igényli tőlünk, hogy odaforduljunk a Krisztusban minden emberért elvégzett isteni váltságmű felé, s amely ezt az odafordulást egyedül teszi lehetővé.

b.) Hogy a mindenek végső kiengesztelésének kérdése minden ellene szóló érv és szempont ellenére újra meg újra megjelenik az egyházban, azt nem tekinthetjük minden esetben negatív jelenségnek. Ebben legalább egy olyan aspektus érvényesül, amely elválaszthatatlanul hozzátartozik az Evangélium lényegéhez, az ugyanis, hogy felülmúlhatatlan erővel kifejezésre juttatja, hogy Isten voltaképpen akarata és szándéka minden ember megmentését célozza. És itt ismerhető fel a mindenek helyreállítása tanának az a krisztocentrikus kiinduló-pontja, amelynek legtömörebb megfogalmazását az idő-sebb Blumhardt ama megállapításában találjuk meg, amely szerint Krisztus „nem azért jött, hogy tönkrete-gye, hanem hogy rendbe tegye a világot”. A Törvény és Evangélium, az opus Dei alienum és az opus Dei proprium dialektikája egyedül Krisztusban oldódott fel (Hegel szerint: *elevare, negare et conservare*), mert Benne valószínűságon betejesedett. Éppen ezért egyedül a kereszten válik nyilvánvalóvá (és ezt a Barth-i gondo-latot eltörölhetetlennek tartom!), hogy Isten egyszer csak amellelt döntött és úgy határozott, hogy Fia számára a halált választja, hogy nekünk, kárhozatra méltó embe-reknek felkínálja az életet. A kereszten a Törvény mara-déktalan betöltése ment végbe, egyúttal érvényen kívül helyezése is, oly módon, hogy győzött az Evangélium azáltal, hogy Isten, Fiának odaadásában és odaadásával a maga igazsága minden követelményének eleget tett.

c.) Szigorúan teológiai szemmel nézve ez az üzenet annyit jelent, hogy Krisztus kereszthalála és feltámadása által máris minden ember megbékélhetett Istennel. Senki nem hangsúlyozta jobban és húzta alá határozottabban ezt a „faktumot”, mint Barth Károly, és nem tehetjük, hogy ne adjunk neki igazat. Nem csodálkozhatunk rajta ugyanakkor, hogy Barth a leggyakrabban éppen amiatt kapott keserű szemrehányásokat, hogy ezzel belépett a

mindenek kiengesztelése tanát vallóinak dicstelen sorá-ba.¹⁴ Ez a szemrehányás tartalmi szempontból annyiban méltatlanul érte, hogy Barth sohasem vont le predestiná-ció-tanából „logikai végkövetkeztetéseket” a mindenek kiengesztelésének irányába. Ehelyett nem szűnt meg hangoztatni, hogy nekünk, annak a ténynek a fényében, hogy Isten a maga Fiát halálra adta, nem szabad azt ál-lítanunk, hogy eleve lehetetlen a mindenek kiengesztelé-se. A Krisztus-esemény arra kell, hogy késztesen ben-nünket, hogy hagyjuk nyitva a lehetőségét: Ha az volna Isten akarata, *lehetségessé válna minden ember végső megbékéltetése*.

Emberileg érthető reménykedése vagy a Biblia exegetikai tényállása alapján senkinek sincs rá joga, hogy valamiféle „igényt” támasszon arra nézve, hogy Isten egy-ekor minden embert kivonjon a Törvény hatálya alól, és Krisztus elégtétele alapján örök élettel ajándékozzon meg.

d.) A bibliai üzenet, mint az Isten és ember között Krisztusban végbement megbékélés hírüladása *hitünket* igényli, nem pedig Isten titkainak spekulatív feszegeté-sét. Ennek az üdvözítő Isten felé forduló hitnek azonban nem tiltható meg, hogy önmagán túl lásson és remény-kezdjék, és várja Istentől, hogy a Krisztusban mindene-kért végbement kiengesztelés csodáját egykor minden emberre kiterjessze. Isten azonban abban is szuverén, hogy egyedül Ő dönthet az „eszkatológikus végkifejlet” felől, és ebben is úgy bizonyítsa meg magát, mint aki felette áll minden ismeretünknek, gondolatunknak, hi-tünknek és reménységünknek.

Éppen ezért az Ő akaratanak felséges voltát elismerő hit éppúgy tartózkodik az örök kárhozott határozott állí-tásától, mint a mindenek megbékéltetése elhamarkodott propagálásától. Az ilyen hit a leghatározottabban elveti, hogy Istent egy minden más lehetőséget kizáró pokol-dogmával a saját maga rabszolgájává tegye.

IV. Záró megjegyzések

A Biblia evangéliumának végső és legdöntőbb üze-neteként arról értesülünk, hogy Isten Jézus Krisztusban úgy döntött, hogy szeretetével fordul a világ felé, és azt megbékélteti önmagával. Éppen ezért a hitnek, anélkül, hogy egy iótát is feladna életünk döntést igénylő elköte-lezettségéből, komolyan kell vennie, hogy Isten az em-ber jövődjét tekintve – beleértve a kárhozottak jöven-dőjét is – ugyanolyan felségesen és szuverén módon fog cselekedni, mint amilyen módon akkor cselekedett, ami-kor elküldte Fiát, hogy Átala életre juthassunk.

A mindenek kiengesztelését e nézőpont alapján a Bibliából kiindulva nem posztulálhatjuk, még kevésbé állíthatjuk teljes bizonyossággként. Még kevésbé tehetjük azonban, hogy annak gondolatát mint bibliátlant elves-sük, tagadjuk, és a keresztyénség reménykedő hitéből kiiktassuk, hiszen senki ember nem tudhatja, hogy min-den ítéletet követően Isten mit fog kezdeni a kárhozot-takkal. A hit csak egyetlen dolog felől lehet teljesen bi-zonyos: hogy Isten minden jövődjé döntése magán fogja viselni a keresztt pecsétjét – s ez annyit jelent, hogy a szeretet bélyegét – bárhogy is alakuljanak a dolgok.

Hihetünk-e mindenek végső helyreállításában? E kér-dés teológiailag eleve megválaszolhatatlan, mivel még úton vagyunk. A hit nem kötheti magát elméletekhez,

sejtésekhez, spekulációkhoz. Egyetlen üzenetbe kapaszkodik, amely Róla szól, aki egykor minden kérdéstünket „megoldja” és „megválaszolja”, mert rá nézve érvényes: „...tetszett az egész Teljességnek, hogy benne (Jézus Krisztusban) lakjék, és hogy általa békéltessen meg önmagával mindent, a földön és a mennyben, úgy, hogy békességet szerzett a keresztfán kiontott vére által” (Kol 1,19–20).

Gotthold Müller (Würzburg)

Fordította:

Szabó Csaba és Ablonczy László

Jegyzetek

1. E helyütt csak a következő művekre utalunk: Paul Tillich, *Systematic Theology* III. 407.k o.; Pierre Teilhard du Chardin, *Der Göttliche Bereich*, 1962. 185. és 200. o. jegyzet; *Die Zukunft des Menschen*, 1963. 399. és 400. o. 2. lábjegezet. – 2. Ld. ehhez közel-múltban megjelent bibliográfiámat: *Apokatastasis* pantón. *A Bibliography* (Verlag der Missionsbuchhandlung, Postfach CH-4000 Basel, Switzerland). – 3. Uo. IV,40-IV,44. – 4. Vö. I. Lévy, *Le repos sabbatique des ames damnées* (*Revue des études juives* 25 /1892/ 1kk o.) és Augustinus, *Enchiridion ad Laurentium* 103. 112.§, valamint Aquinói Tamás, *Summa theol. Suppl. Qu. 71, a. 5.* – 5. Ld. a 2. jegyzetben említett bibliográfia V,1-V,15. számait, valamint az egy-

kori berni újszövetséges, Wilhelm Michaelis átfogó exegetikai tanulmányát: *Versöhnung des Alls. Gümmlingen (bei Bern), 1950.* – 6. Vö. tanulmányunkkal: Origenes und die Apokatastasis (*Basler Theologische Zeitschrift* 14, 1954. 174kk o.) – 7. Vö. In *Lev. hom. 7,2* (= *Die griechischen christlichen Schriftsteller...* 29. kötet, 374. o. 20.k sor: „Salvator meus lactari non potest, donec ego in iniquitate permaneo”) – 8. Az egyes reformátorok legfontosabb fejtegetéseit a mindenek helyreállításának kérdésével kapcsolatban az alábbi helyeken találjuk: a.) Martin Luther: WA 10 II. 322.kk; 18,549,16.kk; WA TR II, 585,20.kk; IV, 600,23.kk és egyebütt: b.) Calvin, *Institutio* (ed. 1559) III, 25,7: „Caeterum tota Scriptura clamat finem nullum fore nec electorum beati tudini nec reproborum supplicio” (ed. Barth-Niesel, volt. IV. München, 1931. 440. o.); CR 77 (49), 229. hasáb (Róm 11,32-höz): „Porro nimis crasse delirant, qui hic colligunt, omnes fore salvos”; 550. hasáb (ad 1Kor 15,28): „Alii diabolum et impios omnes salvos fore inde inferunt: Quasi vero non totus Deus magis innotescat in diaboli exitio quam si diabolum sibi adiungeret et faceret unum secum”; c.) Zwingli: CR 92,388,15.kk; 93,1kk és 1. jegyzet; 95,737, 2. jegyzet; vö. 95,726,16.kk-el is. – 9. Róla ld: Kurt Lüthi, *Die Erörterung der Allversöhnungslehre durch das pietistische Ehepaar Johann Wilhelm und Eleonora Petersen* (*Basler Theologische Zeitschrift* 12, 1956. 362.kk o.). – 10. Legkönnyebben fellelhető in: *Gesamtausgabe der Werke Goethes*, DTV-Taschenbuchverlag (München), 13. kötet 1962. 12.kk o. – 11. Idézi E. Geismer, in: *Zeitschrift für systematische Theologie* I. 1923. 260. o. 2. lábjegezet. – 12. Vö. Karl Barth, *Die protestantische Theologie im 19. Jahrhundert. Ihre Vorgeschichte und ihre Geschichte*, 588.kk o. – 13. Ezt a gondolatot elsősorban a lutheránus teológus, Paul Althaus hangoztatja ismételten. – 14. Vö. a 2. jegyzetben említett Bibliográfiával, XI,17-XI,26-ig.

„Krisztus Urunk meggyógyítja az ürdüngöst a tengernél”

(Szabálytalan tanulmány)

1. Találkozásom Maximilliennel

Egyszer, még évekkel ezelőtt, sétálgattam a Múzeum körúton, mivel éppen nem volt mit tennem, s a csodás tavaszi időjárás is arra ösztönzött, hogy délutánomat ne a megszokott négy fal között töltssem el. Ahogy a Bródy Sándor utcai kereszteződésen átjöttem, gondolataimat még az a kérdés foglalta le, hogy vajon igyam-e a Múzeum Kávéházban egy kávét, vagy sem. Miután meghoztam a döntést magamban, hogy tudniillik későbbre halasztottam ezt az örömet, figyelmemet a Múzeum lépcsőjén üldögélő emberekre vettem. A látvány nem volt új, hiszen magam is többször elidőztem itt. De mégis a meglepettség kerített hatalmába, hiszen egy kedves ismerősemet véltem felfedezni a lépcsősor bal felső sarkában. Már régen nem találkoztunk, így a viszontlátás örömeinek reményében – titokban persze, arra is számítván, hogy esetleg jót beszélgetünk – felé fordítva az irányt, megszorítottam lépteimet. A lépcsőn felfelé haladva meglepődéssel vettem észre, hogy ismét összekötötte – szokásához híven – a kellemest a hasznossal, és nem pusztán a tavaszi Nap első sugarainak kedvéért ült ki ide, hanem azért is, hogy tudományos ismeretét – mely szerzteágazó volt ugyan, de korából adódóan még nem eléggé elmélyített – gyarapítsa.

– Szervusz, Maximillien! – szólítottam meg.

– Á, jó, hogy jössz. Éppen egy nagyon érdekes problémával foglalkozom. A párbajkódexet olvasgatom, és az jutott eszembe, hogy vajon a nem emberek ellen vívott párbajnak van-e kódexe?

– Már ne haragudj, de hogy érted azt, hogy nem emberek ellen vívott párbaj? – kérdeztem meglepődve. Maximilliennel egyébként szokása volt, hogy üdvözlés helyett az embert komolyan meglepje valamilyen kérdéssel. Ezt nem lehetett rossz néven venni, hiszen annak a jele volt ez, hogy éppen aktuális gondolatait nem szeretné félbeszakítani, sőt, engem is be akar vonni elmélkedésébe. Kérdésemre kissé nagyobbra nyitotta szemét, és úgy nézett, mint aki nem érti, hogy hol lehet a probléma, hiszen a kérdés világos volt.

– Hát csak emberek ellen lehet párbajozni?

– Lehet éppenséggel állatok ellen is, de az egyrészt nem „fair”, másrészt pedig inkább gladiátor-játéknak hívják.

– Nem, nem erre gondoltam! Neked talán jobban kellene ismerned például a gadarai párbaj történetét! – Gadarai párbaj... gadarai párbaj... valahonnan ismerős volt ez a kifejezés. Valóban! Mintha egyszer olvastam volna egy prédikációt hasonló címmel.¹

– De hiszen ez csak egy cím volt! – mondtam kissé kényszeredetten, mint amikor valaki egy „kérdős” viccre kénytelen megadni a már százszor hallott választ.

– Nem baj, nem baj! – mondta türelmetlenül. – Az bosszant csupán, hogy már nem emlékszem rá teljes pontossággal. Kérlek, meséld el nekem még egyszer ezt a történetet.

Nem volt mit tenni. A kérés annyira sürgető volt, hogy ebből megértettem, Maximilliennel tényleg fontos ez a dolog. Leültem mellé egy lépcsőfokra, amit a déli Nap annyira felmelegített, hogy még most is kellemes volt rajta az ülés, és nekikezdtem a mesélésnek.

2. A Nagy Beszélgetés kezdete

2.1 Hogy is volt az Krisztus Urunkkal? (Avagy a fordítás?)

¹ Azután elmentek a tenger túlsó partjára, a gerazaiak vidékére. ² Amikor kiszállt a hajóból, a sírok közül azonnal szembejött vele egy tisztátalan lelkű ember, ³ akinek a sírboltokban volt a lakása, és akit már láncokkal sem volt képes megkötözni senki. ⁴ Mert már sokszor meg volt kötözve lábbilincsekkel és láncokkal, de szétszaggatta a láncokat, a lábbilincseket pedig összetörte, úgyhogy senki sem tudta megkötözni. ⁵ Éjjeleken és nappalokon át mindig a sírokban és a hegyek között tartózkodott, kiáltozott és követelt magától. ⁶ Amikor messziről meglátta Jézust, odafutott és leborult előtte, ⁷ és hangos kiáltással ezt mondta: „Mi közöm hozzád, Jézus, a legmagasabb Istent Fia? Az Istenre kényszerítelek, hogy ne gyötörj engem!” ⁸ Jézus ugyanis ezt mondta neki: „Menj ki, tisztátalan lélek ebből az emberből!” ⁹ És megkérdezte tőle: „Mi a neved?” Ő így felelt: „Légió a nevem, mert sokan vagyunk.” ¹⁰ És nagyon kérte Jézust, hogy ne űzze el őket arról a vidékről. ¹¹ Volt ott a hegyoldalon egy nagy legelésző disznónyáj. ¹² A tisztátalan lelkek azt kérték tőle: „Küldj minket a disznókba. Hadd menjünk beléjük!” ¹³ Megengedte nekik, a tisztátalan lelkek pedig kijöttek, és a disznókba költöztek. A nyáj pedig közel kétezer állat, a szakadékról belerohant a tengerbe, és belefutott a vízbe. ¹⁴ Akik pedig legeltették a disznókat, elfutottak, és elvitték a hírt a városba és a tanyákra. Erre az emberek kijöttek, hogy lássák, mi történt. ¹⁵ Amikor Jézus közelébe ért és látták, hogy a megszállott, akiben a légió volt, felöltözve ül, és eszénél van, félelem fogta el őket. ¹⁶ Akik pedig látták, hogy hogyan történt mindez a megszállottal és a disznókkal, elmondták nekik. ¹⁷ Ekkor kérni kezdték Jézust, hogy távozzék el a határúkból. ¹⁸ Amikor azután kiszállt a hajóba, kérte őt a megszállott ember, hogy vele lehessen. ¹⁹ De Ő nem engedte meg neki ezt, hanem így szólt hozzá: „Menj vissza a házába a tiedhez, és vidd hírül nekik, milyen nagy dolgot tett az Úr veled és hogyan könyörült meg rajtad.” ²⁰ Ő pedig elment, és hirdetni kezdte a Dekapoliszban, hogy mit tett vele Jézus, és mindenki csodálkozott.

– Igen szép történet. De ahogy mesélted, nagyon sok kérdés jutott eszembe még abból az időből, amikor először hallottam. Nehéz őket rendszerezni, vagy inkább sorbarakni, de megpróbálom.

Ekkor már tudtam, hogy beszélgetésünk nem lesz rövid, hiszen Maximilien arcán már meglátszott a rengeteg felgyülemlett kérdés súlya.

3. „Amikor a dolgok bonyolódni kezdtek”

– Már a történet elején találtam valamit, ami nem egészen világos számomra. Tudjuk, hogy a Márk írása szerint való evangélium kronológiáját figyelembe véve, ezek előtt az események előtt Jézus a Galileai-tenger nyugati partján tartózkodott. Példázatokban tanította a sokaságot és csodákat tett. Ezek után elhagyja ezt a vidéket, és áthajózik a tenger keleti részére, amely legjobb tudomásom szerint pogány vidéknek számított.

– A kérdéses az lenne, hogy vajon Jézus miért hagyta ott Galilea vidékét, és miért távozott idegen helyre? – Maximilien kérdése kissé zavarba hozott, hiszen nem egészen láttam, hogy hova szeretne kilyukadni. Nekem is eszembe jutott ez a kérdés, de Maximilien fantáziája mindent túlszámlyalt. Nem lehetett tudni, hogy mi lesz a kérdés vége.

– Te is tudod, hogy Jézus nem csak egy helyen munkálkodott. Most valószínűleg úgy gondolta, hogy itt az

ideje más helyre menni. – Talán inkább megnyugtatóként, mint válasz gyanánt mondtam ezt.

– Szerintem ez nem ilyen egyszerű! – akadékoskodott Maximilien. – Olvastam egy könyvet egy bizonyos Joseph Klausnertől.³ Szerinte Jézus pusztán Izrael népéhez jött. Nagy hangsúlyt fektet a Mt 15,24-re: „Én nem küldtettem, csak Izrael házának elveszett juhaihoz.” Ezt a gondolatot véli alátámasztani a kánaáni asszony történetével is, ahol Jézus azt mondja: „nem jó elvenni a gyermekek kenyerét, és odadobni a kutyáknak.” Ezért furcsa Jézus megjelenése egy ilyen vidéken. Ha nem akarja a gyermekek kenyerét a kutyáknak dobni, akkor miért megy közéjük? – Kezdtém megérteni a gondolatmenetet, amelyet barátom képviselt. Szerencsére az említett könyvet én is olvastam, így könnyebben tudtam válaszolni kérdésére.

– Igazad van, hogy Klausner szerint Jézus csupán Izrael házához jött. De ha emlékszel, akkor a szerző ebből a gondolatából azt vonja le tanulságképpen, hogy Jézus nem önszántából ment a pogány vidékre, hanem üldözői elől menekült. De ha az első tézist nem is fogadom el teljes mértékben – hiszen gondolj csak a legegyszerűbb ellenérvekre, a missziói parancsra,⁴ a Mk 13,10-re⁵ vagy a Mk 14,9-re,⁶ – azt a nézetet, hogy Jézus ellenségei elől menekült, vagy legalábbis megpróbált előlük kitérni, elfogadhatónak tartom. (Hasonló „menekülésről” számol be a Jn 10,39–40 is.⁷)

– Jó. Tegyük fel, hogy Jézus nem csak Izrael fiaihoz jött. De akkor az az érv, hogy üldözték, teljesen elveszti súlyát. Nincsen értelme, hiszen Jézus önszántából is távozhott a pogányok vidékére.

– Átmenni átmehtett, de ha szemügyre veszed a Mk 4,36-ot, akkor ott azt olvashatod, hogy amikor Jézus át akart kelni a tengeren, „más hajók is voltak a nyomában”. Itt van tehát az üldözés magyarázata.

Még mindig nem sikerült meggyőződnöd teljesen. Mi van akkor, ha azokban a hajókban olyan emberek tartózkodtak, akik elfogadták tanítását. Amikor meglátták, hogy a Mester el akar távozni a körükből, akkor ők is hajóba szálltak.

– Nem egészen tartom valószínűnek, hogy ilyen emberek hajóztak utána. Ennek mond ellent a Mk 4,34.⁸ Ebből ugyanis azt feltételezhetjük, hogy a sokaság nem minden esetben értette meg Őt. Ha pedig nem egészen értették meg, akkor nem is nagyon akarthatták követni. – Reméltem, hogy barátom tudja követni gondolataimat. Ahogy a körút túloldalának házait nézte és nem szólt egy szót sem, tudtam, közel van ahhoz, hogy egyetértsen velem, vagy legalábbis elfogadja, amit mondom, de még valami hiányzott a teljességhez. Ezért fűztem hozzá a következő gondolatot:

– Egy másik fontos esemény, amit nem hagyhatunk figyelmen kívül, a tenger háborgása. Ha valóban azok az emberek követték volna őket, akik Jézus szavát szerették volna hallani, és Jézusnak nem lett volna kifogása ez ellen, akkor a tengeren vagy nem lett volna vihar, vagy a többi hajó is megérkezett volna a túlpartra.

– Jó! – mondta Maximilien beleegyezően. – Akkor tehát azt mondhatjuk, hogy Jézusnak és tanítványainak menekülnie kellett. Menekülnie kellett, mégpedig lehet, hogy éppen azért, mert Jézus tanított közöttük. – Maximilien arcán láttam, hogy ráértett valamire. Ha valamilyen új tézis volt megfogalmazódóban nála, akkor

mindig izgalomba jött, és fennhangon rendezgette gondolatait. – Tanított közöttük, és ezek a dolgok nem tetszettek a nép előljáróinak. Jézus tehát jobbnak látta elmenni. De vajon hova mehet ilyenkor? Hát persze, hogy egy olyan helyre, ahová az esetleges üldözők keze nem ér el. Ez pedig a Dekapolisz! – Most furcsa dolog történt! Maximilien elhallgatott egy pillanatra, s a felületes szemlélő azt hihette volna, hogy elérzékenyedett. Ez annak a jele volt, hogy valami nagyon bensőséges dolog jutott az eszébe.

– Talán csak nem jártál arra? – kérdeztem pusztán azért, hogy a csendet, mely számomra kínos volt, megtörjem. Legnagyobb meglepetésemre Maximilien mesélni kezdett.

3.1.1. „A Tízváros titokzatos rejtélyei” (Exkúrszus: A helyszín)

– Szerencsém volt 1987-ben részt venni egy ásatáson. Desirepolisban egy nemzetközi csoporttal végeztünk utóásatásokat. Egy kisebb tell megásásakor kerültek elő olyan dokumentumok, melyek Gerazával voltak kapcsolatosak. Ekkor jutott eszembe, hogy komolyabban foglalkozzam a Dekapolisz városaival. Írtam is egy kisebb dolgozatot, melynek ez a fő témája. Ha kíváncsi vagy rá, szívesen megmutatom. – A választ meg sem várva belenyúlt börtáskájába, melyet még nagypapjától örökölt, és elővett egy kisebb dossziét. A borítójára ez volt írva: „Tízváros, avagy a Dekapolisz tagjainak rövid áttekintése”.⁹ Nagy meglepéssel nyújtotta át nekem. Büszke volt rá, mint minden olyan dologra, melyet saját ötletéből, önerőből készített el. Kinyitottam. Az első oldalon ez állt:

3.1.1.1. „A Dekapolisz rövid ismertetése”. „Egy kivételével a Jordán bal partján fekvő városok elnevezése. Plinius szerint a következő települések tartoztak ide: Damaszkusz, Dion, Gadara, Geraza (Dzseras), Hipposz (Szuszita), Kanatha, Pella, Philadelphia (Rabbat Ammon), Raphana és Szküthopolisz (Bet-Sean). Területileg nem alkottak szerves egységet, de mint zsidó felségterületen lévő, főleg görög nyelvű és kultúrájú helyek bizonyos szempontból idegen testnek számítottak. Ez lehetett közöttük a motiváló erő, melynek hatására érdekvédelmi szövetséget kötöttek, és jogilag különálló egységet alkottak. A különálló egységhez tartozott, hogy saját önkormányzattal rendelkeztek. Érdekeséggéppen meg kell említeni, hogy egyedi időszámítással is rendelkeztek. Eredetileg Júdeához tartoztak, de Kr.e. 63-ban Pompeius, Szíria helytartójának fennhatósága alá helyezte. Szándéka valószínűleg az volt, hogy a hellenikus kultúrát fejlessze, és a zsidó befolyást csökkentse. Pompeius számítása bejött, hiszen a Dekapolisz több városi is hatalmas kulturális központtá nőtte ki magát. Színházak, fórumok, fürdők, különböző isteneknek szentelt templomok, diadalívek, oszlopsorok és városfalak emelkedtek mindenütt a magasba. A második század elejére a városok száma 18-ra bővült, s ugyanakkor a szövetség is meglazult. Nem sokkal később több várost Arábia római provinciáihoz csatoltak.” Továbblapoztam a szövegben, hisz kíváncsi voltam, mit ír azokról a városokról, melyek a beszélgetésünk alapjául szolgáló történethez valamilyen módon kapcsolódnak. Nem is kellett sokáig keresgélnem.

3.1.1.2. *Gadara (Mukes)*. A Galileai-tengertől mintegy 15 km-re keletre fekvő pogány¹⁰ város. Hegytetőre épült, így kitűnő kilátás nyílt innen mind a Jordánra,

mind pedig a tengerre. Nagy Heródes, annak ellenére, hogy Gadara a Dekapoliszhoz tartozott, elfoglalta. Halála után Augustus császár visszacsatolta a szövetségbe, és ettől kezdve ismét szír fennhatóság alá tartozott.¹¹ A lakosság legfontosabb munkája a halászat volt, ezt bizonyítja több korabeli érmelelet, melyek hátulján halászajók láthatók. A part és a lakott terület közötti 15 km széles földszáv a város fennhatósága alá tartozott, de a sziklás szakadékokra való tekintettel itt lakóházak nem épültek. A néphagyomány Gadarat a gergazénusok vidékének nevezte.¹²

3.1.1.3. *Geraza (Dzseras)*. Kr.e. IV. sz.-ban épült hellén város,¹³ ~ 60 km-re a tengertől. A római korban, mint a Dekapolisz tagja, védelmet élvezett, így a kulturális és a kereskedelmi élet virágzásnak indult. Ennek köszönhetően a nyugati civilizáció egyik előretolt helyőrségének szerepét tölthette be. A városban épült Artemisz templom romjaira a Kr.u. IV. században keresztény templom épült, s ettől kezdve, mint püspöki székhely funkcionált.

3.1.1.4. *Gergeza (El Kurszi)*. Ez a város Origenész hatására került be úgy a köztudatba, mint a Dekapolisz tagja. Origenész vagy Gerazára gondolt, vagy pedig megbízhatatlan helyi hagyományra támaszkodott. Tény, hogy a János írása szerinti evangéliumhoz fűzött kommentárjában a következőket írja: „Gergeza, a gerazaiak földjén régi város, egészen a tó mellett. Partján mutatják a meredek lejtőket, ahonnan a gonosz lélektől megszállt sertések a vízbe rohantak.”¹⁴

3.2. „A furcsa vándor” (2–3. vers)

Maximilien dolgozatából többek között az is kiderült, hogy a Galileai-tengernek és a partvidéke szikláktól és különböző üregektől volt szabdalva. A belakott terület tehát még nem kezdődött közvetlenül a parton, hanem attól kissé beljebb, kb. 5–6 km-re fenn a síkságon.

– Amikor ott jártál, bizonyára láttad ezt a kopár vidéket. Nem jutott eszedbe, hogy Jézus és a tanítványok nem igazán számíthattak arra, hogy megérkezésük után közvetlenül bárkivel is találkoznának?

– Pontosan erre gondoltam én is. Ezért olyan meglepő, hogy „egyszer csak szembejött vele... egy ember”. Talán te jobban tudod, hogy az itt szereplő görög szó mit is jelent igazából.

– A „szembejön” görög megfelelője a főszövegben ὑπαντῶω ige. Jelentése annyit tesz: elébe megy valakinek, ünnepélyesen fogad valakit, találkozik valakivel. Ha figyelembe vesszük a szövegvariánsokat,¹⁵ akkor számolnunk kell még az ὑπαντῶω igével is, ami magyarul úgy hangzik: szembejön, szembetalálkozik. Nem kell túlzott tudatosságot vélni e mögött az ige mögött. Úgy kell elképzelni, mintha mennél az utcán, és találkoznál valakivel. Ha figyelembe vesszük az igeidőt is, akkor kiderül, hogy egy pontszerű cselekvésről van szó.

– Arról lenne szó csupán, hogy egy megszállott éppen azon a helyen sétált, ahol Jézusék partot értek?

– Igen. Majd csak a hatodik versben veszi őket igazán észre, és akkor közeledik feléjük céltudatosan. Márk itt még csak megmutatja a szereplőket.

– Tehát Márk ebben az esetben nem a cselekvést írja le, hanem megformálja a szöveget, és ahol kell, kiegészítéseket és magyarázatokat fűz hozzá?

– Nem biztos, hogy Márk végezte a kiegészítéseket. Lehet, hogy későbbi betoldásokkal van dolgunk. A régi

lenére, szereplőket (Jézust és a tanítványokat) már ismerjük, ezért Márk az új szereplőt is bemutatja pár szóban. De ha megfigyeled, nem is akármilyen dolgokat tudunk meg róla. Tisztátalan lélek van benne... sírboltban lakik... láncsal sem lehetett már megkötözni...

– Ne felejtse el, ez a három tulajdonság szorosán összekapcsolódik, és egymásból következik. A tisztátalan lélek mindig sírokban (tisztátalan helyen) lakik. Egyrészt azért, mert a tisztátalansága is innen ered, másrészt azért, mert a sírokhoz – éppen tisztátalan mivoltuk miatt – senki nem járt, így nem háborgatták. Ha mégis lakott területre tévedt, akkor a helyiek próbálták ártalmatlanná tenni, hiszen a megszállottsághoz hozzátartozott az önkontroll teljes elvesztése. Hogyan lehet ártalmatlanná tenni egy démonoktól „megszállott” embert? Megölni nem lehet, hiszen akkor a benne lévő démonok bosszút állnak. A megoldás tehát: valamilyen módon le kell kötni. Igen ám, de érdekes, hogy mivel kötözték meg. Lábbilincsel, de mivel tudjuk, hogy halászvidéken játszódik a történet, gondolhatunk nyugodtan a πέδη szó-
nak valamelyik másik jelentésére. Tudjuk ugyanis, hogy πέδη-nek nevezték a halászhálókat összefogó vasgyűrűket is. Tehát ugyanazzal az eszközzel akarták ártalmatlanná tenni a számukra kellemetlen embert, mint amivel a halakat ejtik rabságba.

– Azt hiszem, Maximillien, nem kellene mindenütt összefüggéseket felfedezned. Ezt én inkább véletlen egybesésnek nevezném. Ennél talán érdekesebb magának az ακόθαρτος szónak a jelentése. A profán görög irodalomban ugyanis teljesen más értelmű előfordulásával is találkozunk, mint a szakrálisban.¹⁶ De bibliai környezetben is van egy olyan jelentése, hogy kultuszilag tisztátalan,¹⁷ tehát nem vehet részt a szertartásokban, és tisztátalansága idejére a közösség keretei közül ki van szorítva.

– Akkor elképzelhető, hogy egy ilyen „állandó” tisztátalansággal állunk szemben? A közösség – a kultuszi tisztaság megőrzésének érdekében – kénytelen volt magából kivetni ezt a testet.

– Nem tartom valószínűnek, hogy a vérfolyásos asszonyéhoz hasonló esettel állunk szemben. Bár a vérfolyásos asszony is tisztátalan volt, de nem „lelkében” tisztátalan. A mi emberünkről viszont azt olvashatjuk, hogy lelkében volt tisztátalan. A tisztátalan lélek szóösszetétel pedig az Isten Lelkével (Rúah) való szembeállításból ered. Így lett belőle *rúah túmah*. A görög nyelvben a démon szinonimájaként használt πνευμα ακαθαρτόν semitizmus, hiszen a rúah túmah szó szerinti fordítása. A tisztátalan lelek, démonok „kultusza” az intertestamentális korban kezdett felvirágozni. Addig a varázslás szigorú tilalma¹⁸ háttérbe szorította a velük való foglalkozást. A tiszta monoteizmus kizárja a más hatalmakban való hitet. Nem hatásuk vagy „munkásságuk” révén kapták a tisztátalan jelzést, hanem azért, mert általában tisztátalan helyen tartózkodtak (pl.: sírhely¹⁹). A néphiedelem szerint a tisztátalan lélek mindenféle betegségnek az okozója. Ha valakit megszállt a tisztátalan lélek, akkor abban az emberben az imago Dei teljesen összetört. Ezzel szemben olyan emberfeletti képességgel rendelkeztek, hogy már messziről felismerték, ha Isten embere közeledett feléjük.²⁰ Tehát ez az ember olyan értelemben volt rúah túmahtól megszállt, hogy Istennel, Isten akaratával teljesen szembekerült. Kárt tett magában, kerülte az embereket, temetőben lakozott.

– Nemrégiben hallgattam egy előadássorozatot a palesztinai temetkezési szokásokról. Nem emlékszem pontosan mindenre, de nagy vonalakban a következők hangzottak el. – S ekkor Maximillien egy hosszabb lélegzetvételi előadásba kezdett:

3.2.1. „Ahol és ahogyan a zsidók temetkeztek”

A nomád életet élő izráeliek számára mindig is fontos volt az ősök örök nyugalomba való helyezése. Nem volt mindegy, hogy hol fekszenek az elődök. Mindenképpen olyan helyet kellett választani, amely szent volt. De nem csak a hely szentsége volt fontos, hanem az is számított, hogy a korábban elhunyt ősöket hova temették. Ide kellett ugyanis hozni a többieket is.²¹ Megjelent tehát a családi kripta ösmotívuma. Egy másik jellegzetessége volt a temetkezéseknek az emlékoszlop állítása.²² Valószínű, hogy ez egy pogány hiedelemből fejlődött ki, miszerint az istenek a nekik állított oszlopoknál mindig jelen vannak. Ezek az oszlopok is ilyen szent építmények lehettek, melyek azt voltak hivatottak szolgálni, hogy az elhunytat az istenség soha el ne hagyja. Már a kezdetek kezdetén ismert volt a barlangba való temetés.²³ Ahogy Izráel fiai egyre inkább letelepedett életformát kezdtek felvenni, a barlang teljesen kiszorította az ásott sírt. Ehhez persze segítséget nyújtott Palesztina földrajzi adottsága. A sziklás, hegyvidékes tájkon könnyű volt barlangokat találni. Ha nem volt megfelelő barlang, akkor mesterségesen képezték ki olyan üregeket, ahol a halottak elfértek. Egy-egy ilyen üreg vagy barlang továbbra is a család tulajdonában volt. Temetéskor a már a sírban lévő régebbi csontokat a barlang belsejébe hordták. Majd csak a római korban terjedt el az egyéni temetkezési szokása. Ekkor fejlődtek ki az egyszerű barlangokból a sírboltok, melyeket már ívesen képezték ki, és kőhalmokat tettek a bejárataikhoz. Azért lehetett kövekkel elzárni, mert már más ügysem temettek ide. Az idő múlásával a kőhalmokat felváltották a hatalmas sziklatömbök. Hasonló lehetett Jézus sírja előtt is. Mindvégig szokásban maradt, hogy a halott mellé pénzt és élelmet is tettek.

3.3. „A megoldhatatlan betegség tünetei” (4–5. vers)

Maximillien érdekes beszámolója után kissé elgondolkodtunk. Mindketten néztük a lenyugvó Napot, ahogy az Astoria felől még ránk eresztette utolsó sugarait. Hogy barátom mire gondolt, azt nem tudom. Én képzeletben Palesztina tájait jártam, csodálva a sivatag kopárságának és az oázisok zöldellő dússágának változását. Gondolataimból Maximillien hangja hozott vissza a Múzeum parkjába.

– De láthatod, hogy mindez nem ért semmit. Ahányszor megkötözték, mindannyiszor összetörte és szétszaggatta kötelékeit. – Ahogy visszazökentem távoli utazásomból, eszembe jutott valami. Nem tudunk semmit a megszállott életének előzményeiről. Semmilyen utalás nem történt arra, hogy ez az ember valakiben, vagy valamiben bármikor is kárt tett volna. Talán valamilyen fogyatékosága miatt az emberek egyszerűen kiközösítették. Ezért járkált azon a vidéken, ahol senkivel nem találkozhatott. Erre legalkalmasabbnak látszott a „temető”. De ezzel egyidőben az emberek számára tisztátalanná is vált. Egyedül járt-kelt és még a megengedett önszeretet is elveszett nála.²⁴

3.4. „Ismeretlen ismerős” (6–7. vers)

– Nekem inkább az tűnt fel, hogy ez a megszállott ismeri Jézust. Eddig soha nem találkoztak, de ő mégis tudja, hogy kivel áll szemben.

– A félelem megélesíti a szemet. Gondolj csak Jakab apostolra, aki azt mondta: „Te hiszed, hogy egy az Isten. Jól teszed. Az ördögök is hiszik és rettegnek” (Jak 2, 19).

– Félelem? Mi indokolná, hogy a gonosz erők rettegjenek a jótól?

– Talán megérzik az övéknél nagyobb, és ellentétes pólusú hatalmat.

– Nem lehetséges az, hogy a gonosz és a jó egyszer egyek voltak? Valamin összevesztek, a jó győzött, a gonosznak pedig futnia kellett. Azóta folyik a harc közöttük. Egyes keleti vallások is azt a nézetet vallják, hogy a gonosz és a jó lelke egy helyről származik. De nem is kell olyan messzire menni. A középkorban a bogumilok azt a nézetet vallották, hogy a gonosz részt vett a teremtésben.²⁵

– Ez a keresztyén teológiától teljesen távol áll. A teremtésben semmiféle sötét erők nem vettek részt. Gondolj csak arra, amikor a farizeusok azzal vádolják Jézust, hogy Belzebúb lelke által űzi ki a gonosz lelkeket. Mit válaszol erre Jézus? „Hogyan űzheti ki a sátán a sátánt? Ha egy ország meghasonlik önmagával, nem maradhat meg az az ország. ... Viszont senki sincs, aki egy erős ember házába hatolva el tudná rabolni annak javait, ha csak előbb meg nem kötözi azt az erős embert.”²⁶

– De a megszállott miért nem próbálta „megkötözni az erős embert”? Van hozzá testi ereje, hiszen a láncokat úgy szaggatta szét, mint háziasszony a pókhálót. Nézd csak meg! Nevén szólítja Jézust! Ez azt jelenti, már-már a név ismerete, hogy egyben hatalma is van felette.²⁷ Példaként megemlíthetem a fekete mágiában használatos gyakorlatot, amikor is egy kis bábura a nemszeretett személy nevét felírták, majd a kis bábun követték el a különböző kegyetlenségeket, vagy azt pusztították el abban a hiszemben, hogy ezzel az ellenségüknek ártnak.²⁸

– De ennek ellentmond az a tény, hogy leborul előtte...

– Éppen ez az!

– Arra gondolok, hogy felismerte a nagyobb hatalmat, így már csak az irgalomban reménykedhetett. Kijátssza az összes kártyáját: elárulja, hogy tisztában van Jézus nevével, saját Istenére próbálja kényszeríteni, ugyanakkor szeretné meg is nyerni jóindulatát, ezért megalázkodik előtte.

– Az Istenre való esketés nagyon érdekes. Találkoztam hasonló formulával egy Afrikából előkerült papiruszon. Ezen azt olvashatjuk, hogy zsidók Ábrahám Istenére esketnek parasztokat.²⁹

– De nem csak megalázkodik Jézus előtt, hanem a „Legmagasságosabb Fiának” is nevezi. – Késve vettem észre, hogy Maximilien megjegyzésére nem is figyeltem. Szerencse, hogy barátom másokkal szemben is legalább annyira elnéző, mint magával szemben.

– Igen... igen... azt mondja neki, hogy ἡὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψιστοῦ. Érdekes, hogy Théba egyik kapuját (mely a templomhoz vezetett) ὑψιστοῦ-nak hívták. Ebből arra következtethetünk, hogy ezt a szót már a profán görögben is az isteni szféra megjelölésére használták. Hát persze! Gondolj csak arra, hogy gyakran Zeust is így szólították. Lehet, hogy a megszállott azt gondolta, hogy ez a nagyobb hatalom, amivel találkozott, maga Zeusz? – lehet, hogy már az előbb is ez a gondolat foglalkoztatta, azért nem erőltette az esketés problematikáját.

– Azt hiszem, Maximilien, hogy a fantáziád megint túl gyorsan működik. Maradjunk meg a szorosabb ösz-

szefüggéseknél. Ha megfigyelted, az Ószövetségben a pogányok mindig így nevezik Jahvet.³⁰ Sőt, amikor Isten pogány vidéken nyilatkozik meg, akkor magára vonatkoztatva is ezt a szót használja.³¹

– Akkor pusztán arról van szó, hogy a pogány ember felismerte a zsidók Istenét?

– Nem úgy mondanám, hogy a zsidók Istenét ismerte fel, hanem az Ószövetség Istenét, aki egy és ugyanaz az Újszövetség Istenével.

– Emlékszel a kánai menyegzőre? – kérdezte barátom teljes jóindulattal. Mivel naivitását nem akartam megzavarni, és az is érdekelt, hogy mit talált ki, röviden csak annyit válaszoltam – Nem!

– Egy esküvőről szól. A nagy ünneplés közepette egyszer csak elfogy a bor és Jézus anyja tőle kéri, hogy szerezzen másikat. Jézus kissé csodálkozva azt kérdezi Máriától, hogy τί ἐμοί καὶ σοί.³² Vagyis: mi közöm hozzád, mi közünk van egymáshoz. Itt persze Jézus úgy értette, hogy mi köze van neki a bor elfogyásához. De mi van akkor, ha ez a szerencsétlen ember, akiben a tisztátalan lélek lakozott, ugyanígy értette? Amikor észrevette, hogy Jézus és a benne lévő démonok között harc lesz, akkor felkiáltott, hogy neki mi köze mindehhez.

– Feltevésnek jó, de véleményem szerint ez inkább amolyan állandó szóösszetétel.

– De akkor miért fordul elő más-más helyen más-más értelemben?

– Hááát... – nem igazán tudtam mit válaszolni.

3.5. „Mondta vagy sem?” (8. vers)

– Talán most lehet megérteni, hogy miért kérte a megszállott azt Jézustól, hogy ne gyötörje, és miért kérdezte tőle, hogy mi köze hozzá? – próbáltam menteni, ami még menthető volt.

– Nem érzed úgy, hogy ez a redaktori fogás – nevezük annak – semmissé teszi az egész „felismerést”? Ha Jézus előzőleg már felszólította a gonosz lelket, hogy hagyja el az embert, akkor semmi furcsa nincs benne, hogy ő felismeri. Az egész helyzetnek amolyan „lejártszott meccs” hangulata van.

– Ennek nem tulajdonítok olyan nagy jelentőséget. Véleményem szerint ez az ember Jézus felszólítása nélkül is nagyon jól tudta, hogy kivel áll szemben. A tisztátalan ember semmilyen próbálkozást nem tesz arra, hogy szembe szálljon ellenfelével, akár jóval előbb ismerte már, akár csak most – a felszólítás után – tudta meg róla, hogy kicsoda. Szerintem a furcsa helyzete is csak azt mutatja, hogy eredetileg nem tartozott a szöveghez. Későbbi betoldásnak tűnik, amit vagy egy másik hasonló történetből vett át, vagy pedig az egyértelműség kedvéért fűzött hozzá Márk. Természetesen ezzel nem az volt a szándéka, hogy a felismerésnek, mint olyannak a nagyszerűségét kisebbitse.

– Még egy érdekes dolog ragadta meg a figyelmemet. Akárhogy is történt Jézus felszólítása, a maga nevében tette azt. Tehát azt mondhatjuk, hogy bár Jézus az Atya nevében jött, és az Ő nevében cselekedett, de a konkrét tetteknél, például amikor csodát tesz, vagy éppen gyógyít, sohasem hívja segítségül a nevét, mindig a saját hatáskörben cselekszik.³³

3.6. „Katonák vagy tömegek?” (9. vers)

– Engem még mindig nem hagy nyugodni az, hogy a megszállott ilyen könnyen feladja a harcot. Miért árulja el a nevét Jézusnak?

– Miért ne árulná el?

– Említetted az előbb, hogy a név tudása egyben az illető feletti hatalmat is jelentette. Tehát a démonnak semmi jó nem származhatott abból, ha nevét elárulja.

– Nem olyan ritka, hogy a démonok minden további nélkül elárulják nevüket.³⁴

– De mi van akkor, ha a gonosz lélek ennek tudatában hamis nevet adott meg azért, hogy félrevezesse Jézust?

– Nem olyan rossz a gondolat, amit mondasz. Csak egy valamit hagytál figyelmen kívül. Milyen nevet is mond Jézusnak?

– Légió.

– Igen. És mit jelent a légió?

– Egy katonai egység latin neve, bár mind a görög, mind pedig az arámi nyelvben ismert jövevényszó volt. Közel 6000 gyalogos és mintegy 120 lovas tartozott hozzá.

– Azt mondtad, hogy egy római katonai egység?

– Igen.

– Namármost ha az előző logikát követjük, akkor hová is lyukadunk ki? A megszállott ember észreveszi, hogy egy még nála is erősebb hatalommal áll szemben, aki a neve után érdeklődik. Nem akarja a saját nevét elárulni, nehogy hatalma legyen felette. Inkább mond egy hamis nevet, így az ellenfél rajta vesz csak erőt. Ezt mondtad, ugye?

– Igen.

– Elfelejtettél egy apróságot. – Maximilien megdöbbsz egy kissé, hisz azt hitte, gondolatmenetébe nem csúszott hiba. Meglepődöttségét azzal próbáltam elmulasztani, hogy részletesen felvázoltam magyarázatomat. – A Dekapolisz vidékén járunk. Az itteni városok függetlenségüket és biztonságukat csakis a Római Birodalomnak köszönhetik. Nem lenne tehát épeszű gondolat a római katonaságnak a nevét megadni, hiszen így Jézus – ezen esetben az ellenfél – hatalmába keríthetné őket. Természetesen az is megeshet, hogy a légió név szintén zsidó hagyományra támaszkodó betoldás. Pusztán a vágyakozást fejezi ki, miszerint egy igazi izráélita számára örvendetes lenne, ha a római légiók a tengerbe pusztulnának.

– Ákkor ez az embert megszállt tisztátalan lelkek számát jelentené?³⁵

– Lehetséges. A korabeli gondolkodás számára ez elképzelhetőnek látszott.³⁶

– De az is lehet, hogy a légió, mint katonai szónak az említése utalás a jó és a rossz közötti csatára.³⁷

– Csatára jó és rossz között. Azt hiszem, itt nem csak jó és rossz közötti csatáról van szó... ez az ember saját magával is csatát vívott. Csatát vívott a benne lakozó légiónyi gonoszszággal... és győztesen került ki. Legalábbis ami az első ütközetet illeti. Le tudott borulni Jézus előtt, és segítséget tudott kérni.

3.7. „A katasztrófa” (10–13. vers)

– Természetesnek tartom, hogy a tisztátalan lelkek nem akartak arról a vidékről elmenni. Semmi kedvük nem volt visszatérni hazájukba, a pusztába,³⁸ vagy az alvilágba. Sokkal jobb volt nekik otthont bitorolni egy emberben. Amögött, hogy pont ezen a helyen szeretnének maradni, zsidó lokálpatrióta hagyományt vehetünk észre.³⁹ Természetes, hogy a Galileai-tenger keleti partján, ezen a „pogány vidéken” szeretnek a démonok tanyázni.

– Nem tudom, honnan kerül a kétezres szám a történetbe. Még az sem lehet, hogy a légió tagjainak száma,

hiszen az nem ennyi. A szám önmagában is rettenetesen nagy ahhoz, hogy egy valóságos csordához (konda) tartozó állatok száma legyen. Az egyetlen dolog, amit elképzelhetőnek tartok, hogy ez a pogányok megvetendő gazdságát akarja kifejezni zsidó szemszögből.

– Egyértelmű! Zsidó ember számára a disznó az egyik legtisztátalanabb állat. Már a Tóra is megemlékezik⁴⁰ több helyen a disznóról, és mindenütt tisztátalan állatnak tekinti. Az indoklás az, hogy bár hasított körmű, de mégsem kérődzik. A tiltásnak nem pusztán egészségügyi okai voltak (tudjuk, hogy a disznóhús az egyik legkönnyebben romló húsfajta, valamint a benne lévő trichinella féreg a hús nyersen való fogyasztása esetén az ember számára veszélyes). Az arabokhoz hasonlóan a tiltás itt is kultikus eredetű. A disznó szerves része volt az egyiptomi, a hettita, a babiloni, valamint a kánaáni vallás áldozati ceremóniáinak. A görögök szerint a disznóvérnek tisztító ereje van. A zsidó ember gondolatában tehát a disznó összekapcsolódik a bálványkultusszal, ezért kerülendő, vagyis tisztátalan. Megeshet, hogy a nagy szám a nagy tisztátalanságot fejezi ki.

– Ha a zsidók disznóktól való irtózását akarjuk szemléltetni, akkor elég csak IV. Antiokhosz Epiphanészre gondolnunk. Kényszerítette a zsidókat a disznóhús evésére és áldozására. Ennek következményeképpen ki is tört a Makkabeus-felkelés.

– Igen, igen. De azt hiszem, sosem szabad leragadnunk egy-egy vélt megoldásnál. A nagy szám arra is utalhat, hogy a megszállottnak rengeteg konfliktusa volt a benne lévő tisztátalan lelkekkel. A küzdelem és a szenvedés nagyságát próbálja kifejezni az, hogy a démonok 2000 állatban értek csak el.

– Véleményed szerint érdemes abba belemenni, hogy az itt szereplő állatok disznók (χοίρος) voltak, a szónak a malac értelmében, nem pedig sertések, tehát nagyobb disznók (δέλφαξ)?⁴¹

– Úgy gondolom, felesleges minden apró motívumnak szimbolikus értelmet tulajdonítani. Természetes, hogy van ennek a történetnek egy dimenziója, ahol mint szimbólumot értelmezhetjük. De ez nem azt jelenti, hogy minden apró jelenet mögött valami elrejtett üzenetet kell sejtenuünk.

– Ha már így kardoskodsz a szimbólumok ellen, akkor ahhoz mit szólnsz, hogy a χοίρος egy nilusi halnak a neve is?⁴² Ez egyből megoldaná a disznók elvesztésének kérdését. A démonok ezekbe a halakba mentek bele. Így nincs veszteség.

– Evvel csak az a probléma, hogy hogyan kerülnek nilusi halak a Galileai-tengerbe? És ha véletlenül arra is vetődnének, akkor mit keresnének a parton legelészve?

– Hát... lehet, hogy igazad van, de érdekesnek mindenképpen érdekes.

– Számomra ennél sokkal érdekesebb kérdésnek tűnik, hogy miért engedte meg Jézus, hogy a démonok a disznókba menjenek. Más démonüzési történeteknél a tisztátalan lelkek egyszerűen kimennek a megszállva tartott emberből. Nincs szükségük arra, hogy bárhova is bemenjenek, legalábbis nem tudunk róla. Az egyetlen válasz tehát, ami eszembe jut, hogy ez a motívum csak azért került bele, hogy meggyőzze a szemtanúkat arról, hogy a gonosz lélek valóban elhagyta a megszállottat.

– Jó. Tegyük fel, hogy ez annak a jele. De vajon miért rohantak a disznók a tengerbe? Azért az nyilvánvaló, hogy

hogy idejekorán felismerik, vagy éppen félreismerik benne a messiást. Azáltal, hogy a pogány vidéken is elindul a misszió – hiszen a meggyógyult ember az első misszionárius az evangéliumokban⁵² –, lehetővé válik, hogy pár évtizeddel később ez a vidék legyen a zsidókeresztyének egyik központja.⁵³

4. „Amit máshol máshogy olvashatunk” (A kritikai apparátus elemzése)

– Biztos, hogy pontosan így szól ez a történet? – kérdezte Maximillien óvakodva.

– Nem egészen így szól, hiszen – egyrészt – görög nyelven íródott. Tehát amiről mi most itt beszélgettünk, azt főleg a fordítás alapján tettük. Másrészt természetesen ez a történet is – mint mindegyik, mely régen keletkezett – többféleképpen maradt fenn. A legtöbben így ismerik, de vannak eltérések is.

– Mindent akarok tudni, ami ezzel a párbajjal kapcsolatos! – úgy látszik, Maximillient nagyon megragadta ez a kép. – Szeretném tudni, hogy a fordítást – ami alapján ugye beszélgettünk – mire alapozod! És azt hiszem, azok az *apró eltérések* is fontosak lehetnek az ügyem szempontjából.

Kénytelen voltam tehát a történet fordításáról és a kisebb változatairól is beszámolni.

– Kezdjük akkor az egészet megint az elején és vegyük sorra versenként. – Maximillien úgy fordult felém, mint aki egy hosszabb előadás meghallgatására készül. Ezért arra gondoltam, elmondom egyben mindazt, ami a szövegvariánsokból számomra jelentőséggel bír.

1. v. – Említettem, hogy furcsának tartom a tanítványok említését („*elementek*”) a történet elején. Furcsálom, mert egész végig semmilyen szerep nem hárul rájuk. Természetesen el kell tekintenünk Rienecker véleményétől, miszerint a tanítványok feladata egyszerűen az volt, hogy Jézust figyeljék, és ezáltal szembesüljenek azzal, hogyan kell pogány vidéken „forgolódní”.⁵⁴ Valószínűleg ennek köszönhető, hogy kései (V-IX. sz.) szövegváltozatok⁵⁵ már úgy kezdődnek, hogy csak Jézus van a színen („*elment*”).

Emlékszel, hogy megmutattad a dolgozatodat a Dekapolisz városairól. Azért érdekelt ez annyira, mert különböző kéziratok különböző városokat jelölnek meg a történet színhelyeül. Mutatok egy táblázatot, ami talán segít az eligazodásban.⁵⁶

	Γαδαρηνων	Γερασηνων	Γεργεσηνων
Mt 8,28	κ* B C Δ Θ sy ^{s,p,h}	latt sa sy ^{hmg}	κ ² L W f ^{1,13} bo
Mk 5,1	A C f ¹³ s ^{yp,h}	κ* B D latt sa	κ ² L Δ Θ f ¹ sy ² bo
Lk 8,26	A W Δ ^{BF} Ψ f ¹³ sy M	p ⁷⁵ B D.latt latt sy ^{hmg} sa	κ L X Θ f ¹ bo

Ebből is láthatod, hogy a különböző szövegváltozatok mennyire megoszlanak a helyszínt illetően. Hogy én miért választottam Gerazát, annak az az egyszerű oka, hogy a legtöbb és a legrégebbi szövegváltozatok is ezt

támogatják. Gergeza szóba se kerülhet, hiszen nem a Dekapolisz tagja. Mint már említettem, Origenész volt az, aki először nevezte meg ezt a helyet, mint a gerazaiak vidékén lévő várost. Tehát valószínűsíthető, hogy rossz hagyományra támaszkodott. Gadara közel tíz kilométerre fekszik a parttól. Korabeli pénzekben, melyek ebből a városból származnak, gyakran szerepel hajó. Ebből arra lehet következtetni, hogy Gadarában fontos szerepet játszott a halászat, tehát a város és a tenger között elterülő földszáv a településhez tartozott. Josephus meg is jegyzi, hogy Gadara a Galileai-tenger partján fekszik.⁵⁷ Minden további nélkül feltételezhetjük tehát, hogy a történet Gadara határában játszódhatott, de mint a legtöbb esetben, most sem lehet a földrajzi információkat felülbírálni oly módon, hogy abból messzemenő következtetéseket vonnánk le.⁵⁸ Elég még egyszer annyit leszögeznünk, hogy a történet bár Gadarában játszódik, Márknál már mint Geraza jelenik meg.

2. v. – Talán feltűnt, hogy Márk gyors egymásutánban kétszer is említi, hogy az ember, aki szembejött, a sírokban lakott: εκ των μνημειων és εν τοις μνήμασι. Figyelembe véve azt, hogy az első említés nyelvtani szerkezete Márktól kissé idegen, valamint hogy egyes kéziratok (igaz elég későiek) nem is említik, továbbá, hogy értelmezés szempontjából felesleges is, arra következtethetünk, hogy Máté hatására került ide.⁵⁹

3. v. – Az, hogy valaki sírok között lakik, nem ismeretlen a korabeli irodalom előtt. Mind zsidó, mind pedig görög párhuzamokat találunk erre.⁶⁰ De nem csak menekülési helynek volt jó a „temető”, hanem azok is ide jártak, akik az elhunyt lelkekkel szerettek volna kapcsolatot létesíteni, valamilyen mágiával vagy varázslással kapcsolatos dolgot műveltek.⁶¹

4–5. v. – A 15. vers miatt az itt felsorolt szimptomák közül hiányolnunk kell az öltözékre vonatkozókat. Nem is beszélve arról, hogy ez például Lukácsnál is megtalálható.

6. v. – Nem tudom, felfigyeltél-e a 6 versben egy aprócska szóra? Mégpedig az *ωπο μακρόθεν*-ről van szó. Ez Márk kedvelt kifejezése,⁶² majd a későbbiekben pedig ekvivalenssé válik a *πόρρωθεν* szóval.⁶³

– Mít akarsz ezzel mondani?

– Egyszerűen Márk keze nyomára akartam felhívni a figyelmedet.

7. v. – A *ὕψιστος* szóról már beszélgettünk. Annyit esetleg még fűzzünk hozzá, hogy az Újszövetségben csakis ószövetségi színezetű helyeken fordul elő.

8. v. – Ez a vers nagyon hasonlít a Mk 3,30-hoz. Legáltalában abban, hogy teljesen feleslegesnek tűnik. A Mk 3,30-ban ez áll: „Azt terjesztették ugyanis, hogy tisztátalan lélek van benne.” Az előtte lévő versek pedig egyértelműen arról számolnak be, hogy a farizeusok Jézusban Belzebubot vélték felfedezni. Még ha nem is tartjuk ismétlésnek, hanem kései betoldásnak, ennek nem éppen sikeres voltáról az előző fejezetben már szóltunk.

9. v. – A légióról, mint névről már ejtettünk pár szót. Foglajjuk össze annyiban, hogy akár fiktív névről van szó, akár a tisztátalan lelkek sokaságáról, mindenképpen érdekes feltenni a kérdést, hogy – akár alanyként, akár tárgyként – vajon egyes vagy többes számban kell beszélni róla. Úgy látszik, ezt maga Márk sem tudta eldönteni. Néha egyes számban utal a légió által „fémjelzett” emberre (8. v.: τὸ πνευμα, 9. v.: αὐτόν, σοι, μοι; 10. v.: αὐτον),

néhol pedig többesben (9. v.: εσμεν, 10. v.: ὄντα, és a 12. v.-tól folyamatosan). Természetesen az előforduló lehetőségeket a kéziratváltozatok variálják. Majdnem minden singuláris szónak van plurális megfelelője és fordítva. A görög nyelvben nem ismeretben a többes számú határozószavak és főnevek után az egyes számú igék előfordulása. Néhány kézirat a λεγιών szó helyett λεγεων-t közöl, de ez jelentésváltozást nem okoz.

10. v. – Ez a vers még jobban bonyolítja az előbb felvetett problémát. Itt már nem csak a singulárisok és plurálisok váltakoznak ἀντά / ἀντους – αὐτον, hanem a semleges és a hímnemű alakok is: αὐτα αποστειλη és αὐτους αποστειλη. Tehát már az is bizonytalan, hogy a megszállott magáról mint lelkekről (pneuma semleges) beszél, vagy mint démonokról (δαίμων hímnem).

12. v. – Néhány kézirat⁶⁴ kiegészítésként a παρ-εκάλησαν αὐτον után a szövegbe veszi a παντός óι δαιμόνης szavakat. Értelemmodosító jelentése nincsen, csupán a könnyebb megérthetőség kedvéért került be.

13. v. – Érdekes változatot közöl a D kódex. A vers elején lévő και επετρεψεν αυτοις helyett azt írja, hogy εὐθεως κυριος Ιησους επεμψεν αὐτους εις τους χοιρους. Jézus tehát nem csak passzív módon megengedi a kimenetelt, hanem Ő küldi őket. Ez azért nem lenne szerencsés, mert így Jézust felelőssé lehetne tenni a disznók pusztulását illetően. A mi szövegünk alapján viszont csak megengedi, hogy a tisztátalan lelkek oda menjenek, ahová akarnak.

14. v. – Az ὄργος szó, ha κόμη vagy πόλις mellett áll, akkor nem szántót, hanem tanyát vagy kisebb ház-együttest jelent. A pásztorok (vagy kondások) tehát elmentek minden lakott házhoz, hogy elmeséljék a történeteket.

15. v. – A σωφρονέω szó itt inkább patológiai értelemben veendő. A sokaság nem azt látta, hogy az előbb még megszállottból értelmes ember lett, hanem inkább azt, hogy meggyógyult.

19. v. – Érdekes, hogy a szövegváltozatokban megjelenik a κύριος helyett a Θεός.⁶⁵ Ebből is látszik, hogy a későbbi korok teológusai (ha tudatos változtatást tételünk fel) nem értettek egyet azzal, hogy az Ószövetség nyelvezetét használják, hanem igyekeztek a sajátjukat kiépíteni.

– Hát, röviden így tudnám összefoglalni azokat az érdekességeket, melyeket ennek a történetnek a görög változatában észrevettem. – Maximillien arcán látszott, hogy keresi a megfelelő szót ahhoz, hogy valami nagyon fontosnak tűnő mondatot elkezdhesen. Majd így szólt:

5. „A gondolatok messze szálltak...”

– Véleményed szerint el lehet tekinteni egy bibliai szövegnél attól, hogy a Szentírás része?

– Nem egészen világos, hogy mire gondolsz, Maximillien.

– Arra, hogy lehet-e róla úgy beszélni, mint egy egyszerű történetről?

– Talán fejtssd ki egy kicsit bővebben, hogy mit is értesz ez alatt, és akkor jobban megértem.

– Ahogy a szövegről beszélgettünk, az jutott eszembe, hogy vajon hogyan eshetett meg ez a dolog valójában. Elkezdtem a szöveget redukálni azokra a pontokra, amelyek mindenképpen szükségesek, hogy hozzá tartozzanak. Meg-

próbáltam megkeresni az ún. „őselemeket”. Két ilyen elemet találtam. Az egyik a nagyszámú disznó pusztulása lehetett, a másik pedig egy beteg ember csodás gyógyulása.

A Dekapolisz vidékén egyszer nagyon sok állat elpusztult. Vagy a tenger mosta alá a szirtet, amin éppen legelésztek, és így lezuhantak, vagy valamitől megijedve (lehet, hogy éppen egy természeti jelenségtől) maguk rohantak a vízbe. Természetesen az embereknek magyarázatra volt szükségük. Mi más tehetett volna mindezt, mint egy gonosz démon.

A másik történet arról szól, hogy volt azon a vidéken egy fogyatékos ember. A közösség kivetette magából, ezért magányosan járkált. Ki tudja hol? Valószínű, hogy pszichés zavarokban is szenvedett, ami azt eredményezte, hogy még magában is kárt tett. (Ez nem ismeretlen ma sem.) Elterjedt tehát a híre, hogy gonosz lélek lakik benne. (Ne felejtsük el, hogy egészen a XVIII. századig az elmebeteg embereket elpusztították, vagy embertelen körülmények közé kényszerítették.⁶⁶) Ekkor már nem csak „furcsa” voltáért közöcsítették ki, hanem azért is, mert gonosz lélek volt benne. Egyszer azon a vidéken járt egy „gyógyító” vagy mágus, aki meggyógyította ezt az embert.

A történeteket többféleképpen lehet összeilleszteni. Az első lehetőség az, hogy a megszállott belekergette a disznókat a vízbe. Éppen ezekben az időkben jött a gyógyulása, így nem kellett a népharagtól tartania. A másik lehetőség, hogy a gyógyítás után történt a disznók pusztulása, és innen már csak egy lépés, hogy az emberből kijövő gonosz lélek ment beléjük, és kergette őket a vízbe.

– Azi mondd ezzel, hogy a történet már egy meglévő hagyománynak a felhasználásával íródott? – kissé féltem, hogy Maximillien barátom túl messze távolodik beszélgetésünk fő problémájától.

– Nem Márk írta át ezt a történetet. De tudjuk, hogy az a hagyomány, aminek alapján megírta evangéliumát, eleinte szóban terjedt. Ebben a korban érinthetett meg az általam felvázolt történet (vagy történetek) egy Jézusról szóló elbeszélést. Természetesen nem azzal a céllal, hogy Jézust valamilyen módon kapcsolatba hozzák a misztikával, vagy negatív színben tüntessék fel. A régi idők történetéből a pozitív dolgokat próbálták megragadni (gyógyítás), és Jézust ezekkel felruházni. A keresztyénségnek – fiatal korában – mindenképpen bizonyítania kellett legitimitását. Ezért volt szükség az ilyen értelemben vett előre-datálásra. Ha egy jól ismert történetről kiderül, hogy az abban előforduló pozitív személyiség maga Jézus volt, ez sokat segített a keresztyénség ügyén. Teljesen más kérdés a későbbi évszázadokban jelentkező hatása az ilyen szövegeknek.

– Ha nem is „érdekátvételről” van szó, hasonló gondolatok nekem is eszembe jutottak. A nemkeresztyén csodatörténetek és az evangéliumi elbeszélések között nagyon sok esetben rokonság van.⁶⁷ Lukianosznál például előfordul, hogy egy meggyógyított ember a gyógyítást követően jámi tudott és az ágyát is magával vitte.⁶⁸ Philostratus pedig, amikor arról ír, hogy Apollonius feltámaszt egy kislányt, ugyanúgy írja le az eseményeket (el odáig, hogy Apollonius is érthetetlen szavakat használ), mint ahogy Jairus lányának feltámasztásánál olvashatjuk.⁶⁹ Természetesen az evangéliumi gyógyítás-történetek között olyan szempontból különbséget kell tennünk, hogy melyikben mi a leghangsúlyosabb. Van

ahol a helyszín,⁷⁰ van ahol az időpont,⁷¹ van ahol a mód, van ahol a betegség nagysága, van ahol a következmény⁷² és van ahol a gyógyítás ténye maga.⁷³ Ezek a részletek mind más megvilágításba helyezik a profán irodalommal való megegyezéseket, összecsengéseket. A mi történetünkben – véleményem szerint – az kap hangsúlyt, hogy Jézus tud gyógyítani (még pogány vidéken is), és egy rövid mondatban összefoglalja tettének értelmét és célját („...nagy dolgot tett az Úr veled... és könyörült...rajtad”). Természetes, hogy ezek a történetek a későbbiek során az őskeresztyénség missziójának eredményessége érdekében vallásos színezetet kaptak. Ezeket a kiegészítéseket nagyon sok helyen felfedezhetjük. Legszenbetűnőbb példája ennek a templomtisztítás. Jézus, miután kiűzi a kufárokat és megtiltja az „átjáróforgalmat” (értsd: nem lehet a nehéz vizeskorsókkal az utat lerövidíteni a templomon keresztül), tanítja a népet. Ez az „idillikus” nyugalom bizonyára kései betoldás eredménye, ami azt volt hivatott szolgálni, hogy Jézus nyugalmát és szelidségét bemutassa. A Mk 5,1–20-ban leírt történetben nem elég az a tény, hogy Jézus gyógyít. Szerepelniük kell a tanítványoknak, el kell hangoznia egy missziói parancsnak, az Úr csodáját hallva pedig mindenki csodálkozik.

Ha nagyobb összefüggésében nézed a történetet, akkor rájöhetsz, hogy ez is a 4,35-től az 5,43-ig tartó csodagyűjtemény tagja.⁷⁴ Három különálló „novellára”⁷⁵ lehet osztani őket (1) 4,35–41; (2) 5,1–20; (3) 5,21–43. Bár egymás után következnek, mégsem tartoznak össze. A 2. történet is értelmezhető anélkül, hogy az 1-t olvasta volna az ember. Még a tengeren való átkelés sem köti össze őket, hiszen ez máskor és máshol is megtörténhetett. Talán a helyszín meghatározásának bizonytalansága is itt gyökerezik. Lehetséges, hogy a 2. történet először helynév nélkül szerepelt. Ekkor valamilyen gyűjteményben az 1. történet után került. Így a helyszín a Dekapolisz lett. Mivel tudjuk, hogy Márk nem rendelkezett kifogástalan földrajzi ismeretekkel,⁷⁶ feltételezhetjük, hogy ő szűkítette a színhelyt Gerazára. Mivel ez valószínűtlennek tűnt – a tengertől való nagy távolsága miatt –, Máté áthelyezte a történetet Gadarába. A novellákra egyébként jellemző még, hogy a szerző (a mi esetünkben Márk) gyakran egészíti ki pragmatikus megjegyzésekkel. Ilyen pragmatikus megjegyzésnek tekinthetjük azokat a tiltásokat, amelyek az események elmondására utalnak. Ezt összefüggésbe lehet hozni azzal, hogy a novellákban Jézus nem mint előfutár, mint a bűnök bocsánatának hírnöke jelenik meg, hanem mint csodatévő. A hit, amely ezek által a csodák által fakad, nem az arról való meggyőződést jelenti, hogy Jézuson keresztül Isten hív, hanem egyszerűen öröm a felett, hogy Jézus minden csodatévőnél nagyobb.⁷⁷

– Ezzel lehet megmagyarázni az összes olyan kérdést, amire beszélgetésünk során nem találtunk választ. A csoda megtörténtének fontossága miatt szerepelnek a nagy számok. Ezért találja magát Jézus egy légiónyi tisztátalan lélekkel szemben. Ezért nem foglalkozott senki az elpusztult állatokkal. A csodatól ijednek meg a helybeliek, nem pedig a disznók elvesztésétől. A megtörtént csoda miatt akar a meggyógyult Jézussal menni, és ezért tiltja meg ezt neki. A csoda a fontos, de Jézus nem akarja, hogy valaki pusztán ezek miatt kövesse Őt. Ettől a pogány embertől teljes

mértékben elegendő volt az, hogy Isten Fiát, mint csodatévőt felismerte és hirdette.

– Akkor talán a nem emberek ellen vívott párbaj kódexkönyvét ezzel fogom kezdeni: „Az eredmény a fontos!”

– Te, Maximillen! Elfáradtam! Nem innál egy kávét?

– Este tízkor?!

Hünlich Róbert
(IV. évf. teol. hallgató)
Budapest

6. Bibliográfia

6.1. Kommentárok

Cole, R.A.: Mark, 1991 Leicester, Inter-Varsity – Cranfield, C.E.B.: The Gospell According to St. Mark, 1959 Cambridge, University Press – Dóka, Zoltán: Márk evangéliuma, 1996 Budapest, Ordass Lajos Baráti Kör – Hurtado, L.W.: Mark, 1993 Peabody – Lohmeyer, E.: Das Evangelium des Markus, 1968 Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht – Metzger, B.M.: A Textual Commentary on the Greek New Testament, 1975 Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft – Rienecker, F.: Das Evangelium des Markus, 1962 Wuppertal, Brockhaus – Schiewind, J.: Das Evangelium nach Markus, 1953 Berlin – Schweizer, E.: The Good News According to Mark, 1970 Atlanta, John Knox

6.2. Lexikonok, konkordanciák

Bartha, Tibor (szerk.): Keresztyén Bibliai Lexikon, 1993 Budapest, Kálvin János Kiadó – Haag, H.: Bibliai Lexikon, 1989 Budapest, Apostoli Szentszék – Liddel & Scott: Greek-English Lexicon, 1968 Oxford – Schmoller, A.: Handkonkordanz zum griechischen Neuen Testament, 1989 Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft

6.3. Összefoglaló, általános művek

Bengels, J.A.: Auslegung des Neuen Testaments, 1867 Basel – Bultmann, R.: Die Geschichte der Synoptischen Tradition, 1961 Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht – Dibelius, M.: Die Formgeschichte des Evangeliums, 1966 Tübingen, J.C.B. Mohr – Eliade, M.: Vallási hiedelmek és eszmék története I., 1995 Budapest, Osiris – Eliade, M.: Vallási hiedelmek és eszmék története III., 1997 Budapest, Osiris – Frazer, J.G.: Az Aranyág, 1995 Budapest, Osiris – Gyürki, László: A Biblia földjén, 1990 Budapest, Szent Gellért Kiadó – Josephus, Flavius: A zsidók története, 1966 Budapest, Gondolat – Klausner, J.: Jézus élete, tanítása és korának viszonyai a zsidó, görög és római források alapján, 1993 Budapest, Logos – Klostermann, E.: Handbuch zum Neuen Testament, 1907 Tübingen, J.C.B. Mohr – Niebergall, F.: Praktische Auslegung des Neuen Testament, 1923 Tübingen, J.C.B. Mohr – Ravasz, László: Isten rostájában, 1943 Budapest, Franklin Társulat

Jegyzetek

1. Ravasz László: A gadarai párbaj. In: Ravasz László: Isten rostájában, 1943 Budapest, Franklin Társulat, 236–244. o. – 2. Nestle-Aland: Novum Testamentum Graece 27, 1993 Stuttgart kiadvány alapján, figyelembe véve a Magyar Bibliatársulat 1975-ben megjelent Bibliáját, valamint a Kleine Jerusalem Bibel, 1991 Breisgau; a Zürcher Bibel, 1991 Zürich; és a The Bible Societies által kiadott „Today’s English Version” 1986 Glasgow fordításokat. – 3. Klausner, J.: Jézus élete, tanítása és korának viszonyai a zsidó, görög és római források alapján, 1993 Budapest, Logos 245–250 o. – 4. Mt 28,19–20 – 5. „Előbb azonban minden nép között hirdetni kell az evangéliumot.” – 6. „Bizony, mondom néktek, hogy az egész világon bárhol

hirdetik majd az evangéliumot...” – 7. „Ekkor ismét el akarták fogni, de ő kimenekült a kezük közül. Jézus újra elment a Jordánon túlra... és ott tartózkodott.” – 8. „Maguk között azonban mindent elmagyarázott a tanítványainak.” – 9. Ez a dolgozat természetesen fiktív, nem létezik. – 10. Itt csupán mint „nem zsidó” értelemben. – 11. Ld. Josephus Flavius: A zsidók története 17, 11, 4, 1966 Budapest, Gondolat – 12. Bartha Tibor (szerk.): Keresztény Bibliái Lexikon, 1993 Budapest, Kálvin János Kiadó – 13. Gyürki, László: A Biblia földjén, 1990 Budapest, Szent Gellért Kiadó – 14. In: Gyürki László, i. m. – 15. AW33³⁰¹ – 16. Platónnál az ἀκαθάρτος szó például bűnös értelemben szerepel. – 17. Liddel & Scott: Greek-English Lexicon, 1968 Oxford – 18. Vö. 5Móz 18,10–11; 1Sám 15,23 – 19. A temetés és a sir olyannyira tisztátalannak számított, hogy názir vagy főpap még saját hozzátartozójának temetésén sem vehetett részt. Vö. 3Móz 21,10k; 4Móz 6,7 – 20. Jak 2,19; Mk 1,24 – 21. 1Móz 35,29; 49,29–30; 50,25 – 22. 1Móz 35,20 – 23. 1Móz 23,19; 25,11 – 24. Bengels, J.A.: Auslegung des Neuen Testaments, 1867 Basel – 25. Vö. Eliade: Vallási hiedelmek és eszmék története III., 1997 Budapest, Osiris – 26. Mk 3,22–27 – 27. Vö. – Frazer, J.G.: Az Aranyág, 1995 Budapest, Osiris 145–152. o. – 28. Vö. Eliade, M.: Vallási hiedelmek és eszmék története I., 1995 Budapest, Osiris – 29. In: Lohmeyer i. m. – 30. Schniewind, J.: Das Evangelium nach Markus, 1953 Berlin – 31. Azokat az őszötvetségi helyeket, ahol ez a szó előfordul, 3 különböző csoportba lehet sorolni: 1.) Amikor pogányok beszélnek Istenről (pl. 1Móz 14,17–24; 3Móz 24,16); 2.) Amikor Isten pogány környezetben beszél magáról (pl. Dán 4,17; 7,18.22.25.27); 3.) Amikor Isten más istenek kontrasztjában jelenik meg (pl. Zsolt 97,9). – Hurtado, L.W.: Mark, 1993 Peabody – ALXX (Septuaginta) az עליון fordításaként használja. A későbbiekben a szinkretista zsidóknál is megjelenik. In: Klostermann, E.: Handbuch zum Neuen Testament, 1907 Tübingen, J.C.B. Mohr – 32. Jn 2,4: De mememilithetnénk Illés találkozását az özvegyasszonnyal: „Mi bajod van velem, Isten embere?” 1Kir 17,18 – 33. Schweizer, E.: The Good News According to Mark, 1970 Atlanta, John Knox – 34. Vö. Lukianos: Philopseudes 16. A palesztinai szírnek itt is elmondják a démonok, hogy honnan jöttek, és hogy milyen úton kerültek az emberekbe. – 35. Ezzel a problémával a babiloni Talmud is foglalkozik. Egy városi vezetőbe 60 démon költözik. Bár van démonűző-amulettje, de ez csak 1 démon ellen jó. Be kell tehát szerezni egy 60 démon ellen is hatásos amulettet. In: Dibelius: Die Formgeschichte des Evangeliums, 1966 Tübingen, J.C.B. Mohr, 86. o. – 36. Vö. Tertullianus: Anim. 25. „Uni parebant út legio imperatori” in: Lohmeyer i. m. – 37. Hurtado, i. m. – 38. Vö. Mt 4,1

par. – 39. Lohmeyer, i. m. – 40. 3Móz 11,7; 5Móz 14,8; ezen kívül a disznó tisztátalanságára és negatív voltára utal: Péld 11,22; Mt 7,6; Lk 15,15; 2Pét 2,22 – 41. In: Liddel & Scott – 42. In: Liddel & Scott – 43. Maximilien itt valószínűleg Rieneckerre utal, aki ezt a gondolatot felvetette. Rienecker, F.: Das Evangelium des Markus, 1962 Wuppertal, Brockhaus – 44. Lk 2,20 – 45. Vö. Mk 4,41 – 46. A mai világban ez az ufo-örületben éli ki magát. – 47. Vö. Lohmeyer, i. m. – 48. Schniewind, i. m. – 49. Mk 1,40–45 – 50. Hurtado, i. m. – 51. Cranfield, C.E.B.: The Gospel According to St. Mark, 1959 Cambridge, University Press – 52. Schweizer, i. m. – 53. Lohmeyer, i. m. – 54. Rienecker, i. m. – 55. CLΔΘ^{f3} sy bo (magyarázatot ld. lejjebb!) 56. A táblázat Metzger idézett művének átalakításával készült. Használt rövidítések: bo: bohairi szövegváltozat; latt: minden latin szövegváltozat; sa: szahid hagyomány; sy: szír szövegváltozat; K: Codex Sinaiticus; A: Codex Alexandrinus; B: Codex Vaticanus; C: Codex Ephraemi; D: Codex Bezae; L X: bizánci vagy koiné szöveg; W: Codex Washington; Θ: Codex Koridethius; ΔΥ: nyugati szövegváltozatok; f¹: Kirsopp Lake pergamen-család; f¹³: Ferrar pergamen-család – 57. Josephus, F.: Vita 9 42 – 58. Ezt úgy értem, hogy a téves helymegjelölést pusztán Márk felületes földrajzi ismereteinek tudhatjuk be. – 59. Klostermann, i. m. – 60. „a sírboltok közé szeretnék menni, oda, ahová a rabbim már nem jöhet utánam” idézi: Fiebig, K.: Rabbinische Wundergeschichten, 1936 Berlin – 61. Vö. Ézs 65,4; Nidda f. 17. 1: „...aki sírban éjszakázik, hogy a tisztátalan lélek rászálljon...” – 62. Példál: 8,3; 11,13; 14,54; 15,40 – 63. Lohmeyer, E.: Das Evangelium des Markus, 1968 Göttingen – 64. A33³⁰¹ – 65. D – 66. Természetesen itt is vannak különbségek. A dolgok ilyenképpen való megoldása az európai civilizációra (és annak előfutáira) volt jellemző. Gondoljunk csak arra, hogy nagyon sok természeti valóságban a testi elváltozások (pl. 6 ujj a kézen) a kiválasztottság jelei voltak. Belőlük lettek a sámánok, és egyéb „tisztviselők”, akik a túlvilággal álltak kapcsolatban. De gondolhatunk az észak-amerikai indiánokra, akik a „bolondokat” megkülönböztetett tiszteletben részesítették. – 67. Dibelius, M.: i. m. 87. o. – 68. Vö. Mk 2,1–12 par – 69. Vö. Mk 5,35–43 par – 70. Mk 1,23–27 – 71. Mk 3,1–6 – 72. Mk 2,5 – 73. Mk 5,1–20 – 74. Dóka Zoltán: Márk evangéliuma, 1996 Budapest, Ordass Lajos Baráti Kör – 75. Dibelius kifejezését használva. In: Dibelius, M.: i. m. 68. o. – 76. Vö. Dóka, i. m. 6–25. o. – 77. A különbséget jól lehet érzékelni, például a béna gyógyulásánál (Mk 2,1–12), ahol is Jézus nem csak meggyógyítja a bénát, hanem a kísérlők hite miatt (mely természetesen a csodának szólt) még bűneiket is megbocsátotta. In: Dibelius, i. m.

Pneumatológiai koncentráció vagy redukció?

Isten Lelke és a Magyarországi Református Egyház

A legújabb kori magyar református teológia fejlődésében az 1970-től napjainkig terjedő időszakban sajátos vonulatot képez egyfajta pneumatológiai koncentrációra törekvés. Ez kiváltképpen az 1989 előtti közel húsz esztendőben feltűnő, hiszen abban az időben erőteljesen tartotta magát a MRE (Magyarországi Református Egyház) hivatalos és kizárólagos teológiája, a monolitikus szerkezetű „szolgáló egyház teológiája”. Hogy ezenközben egy pneumatológiai hangsúlyokat hordozó másság is megjelenhetett, annak több oka volt: 1) az a kihívás, ami a karizmatikus mozgalom „begyűrűzése” folytán nehezedett a református egyház hivatalos teológiájára és vezetésére (ugyanígy volt ez a római katolikus egyházon belüli bázisközösségekkel is); 2) hatottak ökumenikus kihívások is, mint az EVT Melbourne-i „Világmisszió és evangélizáció” konferenciája (1980), vagy a Bossey-i „Megújulás és gyülekezeti élet” konzultáció; 3) említhető még a nyugati teológiai irodalom viszonylag gyors hazai megjelenése és kritikai recepciója, ami valójában több évszázados jó hagyománya a magyar református teológiának. Csak néhány példát hadd említsek: egy-két év alatt feldolgozzák Moltmann, Dilschneider, Berkhof,

Schweitzer, Vischer, Bohren, illetve a római katolikus Mühlen, Suenens munkáit.¹ 1994-gyel bezárólag magyar református területen pedig 29 nagyobb tanulmány jelent meg tárgyukörünkben. Ezeket figyelembe véve, adódik az a szakaszolás, amit jelen tanulmányunkban követünk.

I. szakasz: probléma-felismerés – legitimáció – reflexió – radikális revízió 1973–1981

A pneumatológiai probléma-felismerés első jeleként a magyar református szakirodalomban megjelent a strassbourgi Ökumenikus Tanulmányi Intézet VII. nemzetközi szemináriumának (1973. szept.) értékelése, s ebben a sürgetés: „A kutatás a közelmúlt krisztológiai hangsúly után pneumatológiai orientációt tesz szükségessé a teológiában, mely máris kibontakozóban van.”² Ennek nyomán felmerül a kutatási igény a Lélek munkájának konkrét felfedezése és leírása iránt, valamint az is, hogy „az egyháznak karizmatikus közösséggé kell válnia, melyben szabad teret kell engedni a nyelveken

szólásnak, a szabad imádságnak, de az ezektől való tartózkodásnak is.”³ A cikk szerzője, dr.Pásztor János felveti a kérdést: mit lehet tanulni e jelenségekből, s mit kell tovább kutatni? Válasz: „1. A keresztség és a Szentlélek újjáteremtő munkájának viszonyát; 2. A liturgiában a hagyományos formák és a spontaneitás összhangját; 3. A missziót a kériugma, a koinónia és a diakónia egységébe.”⁴ Már ekkor megmutatkozik a kérdés sajátosan magyar megközelítése, ami aztán éveken át hol közvetett, hol közvetlen módon tér vissza újra meg újra. Nevezetesen: a karizmák kiemelt vizsgálata és értékelése az egyházszervezet, illetve az egyházvezetés, s annak hivatalos teológiája felől történik, ami szükség-szerűen egyfajta redukciót jelent a pneumatológiai kérdések széles témakörét tekintve.

A pneumatológiai kérdésekre irányuló koncentráció háttérben karizmatikus csoportok, illetve mozgalmak megjelenése állott, melyek egyre inkább feltűntek az MRE-ban. Mivel ezeknek a hatása érzékelhető volt, szükségesnek mutatkozott az általuk felvetett pneumatológiai problémákra a teológiai reagálás: „A karizmák sokféleségét a hivatalnak is tükröznie kell: diakónus-presbiter-püspök. Nincs szükségszerű ellentét a karizmák és az egyházi hivatal között, de feszültség igen, ami a Szentlélek természetéből ered, aki nem statikus, hanem dinamikus valóság.”⁵ Moltmannra, Aagaardra történő utalással a magyar református pneumatológiai problémafelismerés első jelei között tarthatjuk számon azt, ahogy Pásztor fogalmaz: „A teológiai fejlődésnek olyan szakaszába jutottunk, melyben a pneumatológiai kérdések uralkodóvá lesznek.”⁶ Nyilvánvalóan a jövő részletes kutatást fog igényelni annak tisztázására, hogy ebben a pneumatológiai tavaszban, nyitásban, illetve frissítő fuvallatban mekkora szerepe volt az egyházvezetői, netán egyházpolitikai megfontolásoknak, s mennyi a tudományos-teológiai és gyakorlati-kegyességi szempontoknak. Bármilyen eszközöket vett is igénybe Isten Szentleke – hisz ez az Ő szuverén lehetősége! –, az bizonyos, hogy a történések mögött inspiráló jelenlétét fedezhetjük fel. Ez abban is kifejeződött, hogy a pneumatológia mint teológiai téma legitimmé vált. Ugyanakkor biztató lendületet vett a tudományos reflexió, s ez üdítő színfoltot jelentett a hivatalos teológia egyszólamúságában. Egymás után jelentek meg a tematikai koncentráció és differenciálódás jegyeit hordozó tanulmányok. A neves Kálvin-kutató, dr.Békési Andor a pneumatológiai vákuum felhasználását sürgető tanulmányt írt 1977-ben.⁷ Nemzetközi kontextusba ágyazva bizonyítja a témával való beható foglalkozás időszerűségét- K. Barth, R. Bultmann, D. Ritschl, E. Brunner, H. Berkhof jelentik az elméleti kihívást. A gyakorlati kihívást pedig egyfelől az ortodox egyházaknak az egész egyéni és egyházi életet átható, kifejtett pneumatológiájában és „pneumatopraxisában” fedezhetjük fel, másfelől a pünkösdi egyházakban, illetve a karizmatikus mozgalomban. Békési mindezeknek tudatában vállalkozott a továbbvivő magyar református értelmezésre: „A karizmák észrevétele és újraértelmezése elkerülhetetlen: a Szentlélek akar mondani valamit a történelmi egyházaknak. Karizmák nélkül nincs igazi koinónia, tehát igazi gyülekezet sem. A Szentlélek jelenlétét nem a látványos történések bizonyítják jobban, hanem a Lélek csendesen érő gyümölcsei”.⁸

A pneumatológiai vákuum teológiatörténeti és antropológiai hátterére utalva, kritikusan állapítja meg: „Be kell látnunk, hogy a halott orthodoxiából indultunk, a racionalizmusban nyakig ültünk, így a pneumatológiai vákuum elkerülhetetlenül kialakult bennünk(!)”⁹ A teológus ítéletet és feladatot lát ebben. Nyomatékkal sürgeti a református (kálvini) tanítás következményeinek a levonását: „Ahhoz, hogy a halott orthodoxia és a különböző teológiai izmusok nyomasztó terhétől megszabadulhassunk, egész teológiánk pneumatológiai átvizsgálásra van szükség”.¹⁰ Egész teológiánk pneumatológiai revíziójának a szükségessége az a teológiai igény, amivel lehet és kell is mérlegelni az elkövetkező idők pneumatológiai megnyilatkozásait: vajon azok az egész akkori magyar református teológia újraértelmezését, s így a tényleges pneumatológiai koncentrációt szolgálták, vagy koncentráció helyett beérték félmegoldással, redukcióval?

A gyakorlati teológia oldaláról dr.Boross Géza már arról írt, hogy nemzedéki feladat „a karizmatikus mozgalmak tényleges teológiai minősítése”, ami 1978 táján „a legégetőbb és legnehezebb ökumenikus feladat.”¹¹ A karizmatikuskérdést és mozgalmat nem lehet többé „szektakérdésként” vagy „valláslélektani patológikus esetként” (az egyházpolitikai és a szekuláris-politikai diszkrimináció szalonképessé tett terminológiája szerint) egyetlen kézlegyintéssel elintézni. A kérdés így merül fel: pneumatikus vagy pszichikus jelenség-e a karizmatikus mozgalom? „Ha pneumatikus jelenséggel van dolgunk, akkor ez magával hozhatja egész eddigi egyház-szervezetünk, teológiánk, gyakorlati egyházi szolgálataink, tehát igehirdetésünk, lelkigondozásunk, hitoktatásunk, misszióink és liturgikus életünk radikális revízióját”. Ha viszont nem pneumatikus jelenségről van szó, akkor sem egyszerű a helyzet, mert „feleletet kell keresnünk arra a másik kérdésre, mi a kiváltó oka, lélektani motívum ennek a jelenségnek?”¹² Ő a kivezető utat egyfajta elfogadó attitűdben látja: „Elismerhetjük letagadhatatlan értékeit: a) egyháziasságát, szemben a pünkösdistákkal; b) trinitárius pneumatológiájukat; c) nyitottságukat az újszövetségi teológia eredményei iránt; d) antropológiai igazságukat: az ember nem csak intellektuális, hanem emocionális lény is; e) ekkleziasztikai indításukat, hogy a gyülekezeti szolgálatokat nem csak lelkész végzi”.¹³ Boross véleménye szerint a karizmatikus mozgalom erőteljesen ösztönöz a karizmatan ekkleziasztikai jelentőségének továbbgondolására, amit már 1925-ben kezdeményezett az akkor idők kitűnő gyakorlati teológusa, Budai Gergely: „A Magyarországi Református Egyház olyan mértékben fog meggyógyulni, amilyen mértékben szerephez jut benne a karizma”.¹⁴

II.szakasz: „pneumatológia felülről” – pneumatikus létmód – pneumatológiai horizonttágulás – gyülekezeti irányvétel 1980–1983

A probléma-felismerés, téma-legitimáció és a kezdeti reflexiók után a sajátos differenciálódás időszaka következett. Sajátos, mert az egyház hivatalos kormányzása, maga a Zsinat lelkészi elnöke, dr.Bartha Tibor püspök ra-

gadta magához a kezdeményezést, s ezzel nyíltan *egyház-kormányzati szintre emelte a „pneumatológiai kérdést”*. Valójában ezt egy *pneumatikusan hasznosabb évtized* követte, melynek legintenzívebb szakaszát az 1980–1983 közötti évek alkották. Terjedelmes tanulmányában (*„Az egyház megújulása és a karizmák”*¹⁵) egyházvezetői pozícióból elhangzó pneumatológiai érveléssel rámutat: a XX. század különböző egyházi megújulási mozgalmában egyre nagyobb szerepet játszik a Szentlélek kegyelmi ajándékaira (karizmata) irányuló figyelem. Kérdése: *hogyan kell közölni az egyházakkal és a gyülekezetekkel a karizmatikus tapasztalatokat*: Nyilvánvalóan külső, ökümenikus behatások is formálták véleményét, így az EVT Bossey-i konferenciája a megújulás kérdéseiről (1980), az EVT melbourni „Világmisszió és Evangélizáció Kongresszusa” (1980), valamint a II. Vatikáni Zsinat döntései. A MRE-ra tekintve így fogalmaz: *„A Lélek által munkált megújulás folyamatában élünk”*.¹⁶ A megújulás fogalmi meghatározása helyett azonban csak elbeszélő, „narratív” leírását adja annak, hogy *„mit cselekedett az Úr”, a „szolgálat teológiájának” triadikus sémájában: „ítélet-kegyelem-új utak a szolgáló egyház előtt”*. Ez az „egyházvezetői pneumatológia” a hivatalos teológia legitimációjáig jutott el. *Nem multa felül a Békési-féle tételt az egész egyház teológiájának pneumatológiai átvizsgálása szükségességéről, sem pedig a Boross-féle radikális revízióhoz nem adott további ösztönzést. Az egyházvezetői reflexió alatta maradt az általa vezetett teológusok magasra helyezett teológiai mércéjének! Csak eddig az állításig jutott el: „Hisszük, hogy egyházunkban Isten Lelke tanúsított törekvést és vágyódás a legnagyobb kegyelmi ajándék elnyeréséért, a szolgáló egyház útján való járásra”*.¹⁷ Nem célunk ennek az előterjesztésnek az elemzése, ami külön tanulmányt igényel. Arra a *sajátos logikai fordulatra* azonban rá kell mutatni, ami a teológiai legitimáció, igazolás irányába vitte el az érvelést, s ez így hangzott: *„a legnagyobb kegyelmi ajándék elnyeréséért, a szolgáló egyház útján való járásra”* indította egyházunkat Isten Lelke. Nem kell különösebb indoklás annak belátására, hogy *a kijelentésben sehol sem találunk ilyenféle „legnagyobb kegyelmi ajándék”-ot*. Néhány sorral lejjebb már pontosít is: *„Hisszük, hogy a Lélek hívja a szolgálat útjára egyházunkat az istentiszteletben való újulásra, Jézus Krisztussal való személyes életközösségre, olyan evangélium által, amelynek üzenete elválaszthatatlan a diakóniától”*.¹⁸ Az érvelésében később is felmerül a *„legnagyobb kegyelmi ajándék”* kifejezés, most pedig Krisztus szeretetére vonatkoztatva, ami az egyházat *„karizmatikus gyülekezetté formálja át”*. Ezt a *fogalmi inkonzekvenciát* szükségszerűen követi a *célkitűzés irreális inkonzekvenciája*: ez az egész egyház karizmatikus gyülekezetté formálódása. Ez 1980-tól napjainkig nem következett be. Felvetődik az alapvető kérdés: *Valóban reális teológiai alapon állott az egyház-kormányzati pneumatológia érvelése? Reális teológiai megállapításnak tekinthető például az a megítélés, hogy a MRE „maga is a Lélek által munkált megújulás folyamatában él, karizmatikus mozgalom része. Az általunk átélt és tapasztalt megújulási folyamatnak jellegzetes vonásai: a) csak akkor van értelme, ha az egyház megújulásának kategóriájában gondolkodunk, b) az egyház a karizmákról szóló központi bibliai tanítás (2Kor 12–14) alapján a legkiemeltebb*

úton, a szeretet (agapé) útján kell járjon”.¹⁹ A megújulásnak valóban csak az egyház a célja? Csak a gyülekezet vagy az egyén? Hol jelennek meg ebben a *„felülről való pneumatológiá”-ban* a Lélek megújító munkájának teremtésteológiai, ökológiai, etikai, szociál-etikai és kozmikus távlatai? A karizmatikus mozgalmak értékét kizárólagosan egyházi hasznosságukkal véli mérhetőnek Bartha: *„Vagy az egyház újhódásának, szolgáló gyülekezetté növekedésének ügyét szolgálják, vagy értelmüket veszítik, így új és új megoszlás, zűrzavar forrásává válnak. A Lélek nem munkálkodhatik az egyház ellen, csak az egyházért, annak szolgálataira való újulásáért”*.²⁰ *„A történelmi és megújulásra szoruló egyházak vagy hálaadással és örvendezéssel fogadják a Lélek megnyilvánulásait, amelyekkel az Úr egyházát szolgáló közösséggé építi, vagy ha a Lelket meg akarják oltani, ítélet vár rájuk”*.²¹ A felelős egyházi vezető szempontjából valamilyenre igazoltnak láthatjuk ezt az „egyházféltő” attitűdöt. A teológus szempontjából viszont ezt szuperintencionalizmusnak, s redukciónak lehet csak tekinteni. *Pneumatológiai evidencia, hogy a Lélek megőrző munkájában nem az egyház a cél, hanem az egész vajúdó kozmosz, amelynek megújításában – engedelmissége és relatív egysége esetén! – az egyház legfeljebb eszköz, amint arra a továbbiakban mégis ráértett: „Különös lelki éberséggel kell szolgáljuk azt a folyamatot, amelynek során a népegyházi gyülekezetek szolgáló, Krisztust követő, Krisztusban élő karizmatikus közösségekké alakulnak át.”*²² Alig vitatható, hogy az egyház-kormányzati pneumatológia szükségszerűen hozdozta magában a redukciót. Ennek felismerése és belátása nem jöhetett mástól, mint Isten Lelkétől. *A sikeres pneumatikus korrekció jeleként ismerhetjük fel és el, hogy a hivatalos egyházi vezetés igényelte és ösztönözte a differenciáltabb kutatást, ami szaktudományi keretekben folytatódott.*

Újszövetségi teológiai irányból került sor a Szentlélek „funkciójának” és ígéréteinek vizsgálatára, a *korszerű kereszténység pneumatológiai összefüggéseinek feltárására*.²³ A jánosi, szinoptikus és páli pneumatológiák különbségeinek felmutatása után ez az irányvétel a *Paraklétoz munkájával* írja le a Szentlélek „funkcióját”: *„A Szentlélek nem ismétli meg a Jézus-tradíciót, hanem ennek a tradíciónak a fényében tanítja megérteni a mindenkori jelent.”*²⁴ Ebből adódik a következtetés, hogy a *Szentlélek a korszerű kereszténység feltétele: „Amennyiben a kereszténység figyel a világ Urára, aki nem csak a múlt Istene, hanem a jelené és a jövőjé, vállalja a Krisztusban adott modellt a maga életére nézve, a mai kor adottságai között, enged a Lélek szüntelenül megújító, újjáteremtő munkájának, annyiban korszerű.”*²⁵ *A kereszténység ugyanis az ember immanens erőin túl lévő erővel, az élet erejével járhat úgy, hogy annak ereje nem csak benne, hanem általa is nyilvánvalóvá válik. „A döntő dolog számunkra is: A Szentlélek tapasztalati valóság legyen nekünk is.”*²⁶

„A karizmákról szóló tanítás krisztológiai aspektusa” jelenik meg a korszak egyik legjelentősebb teológusának, dr. Vályi Nagy Ervinnek a *rendszeres teológiai reflexiójában*, aki nyomatékkal emlékeztet a helyes összefüggések fontosságára.²⁷ Kristálytisza érvelése szerint *„az Újszövetségen belül a krisztológia az első és a karizma-tan a második, mint annak antropológiai, etikai*

és ekkleziológiai érvényesítése. Nem a karizmákról szóló tanítás felől érkezünk meg Krisztushoz, hanem fordítva. Nem utólag keressük az elsődleges, valamiképpen már meglevő karizma-tan krisztológiai aspektusait, hanem a krisztológián mérjük a karizmáról szóló bármiféle tanítás biblicitását vagy önkényét, elfogadhatóságát vagy elfogadhatatlanságát. Nem a karizma az alap, hanem a charis, Jézus Krisztus.²⁸ A karizma a charis-ban való részesezés konkrétója és individuációja. Az egy kegyelem különféle ajándékokban és szolgálatokban konkretizálódik. A charisma=a Krisztus szolgálatában vett pneumatika.

*Pneumatológiai év – pneumatológiai
horizonttágulás
1982*

A fentiekben nyomon követett szaktudományi tisztázódás során különös kristályosodási évnak tekinthető 1982, amikor is hat nagyobb terjedelmű tanulmány, illetve tanítás jelezte a pneumatológiai látószög tágulását. Volt, aki a karizmákkal való visszaélés veszélyével foglalkozott, más valaki a filioque-párbeszéd eredményeivel. Akadt tanulmány, mely a Krisztus-test pneumatikus létmódját írta le, s olyan munka is, mely felmérte a karizmák szerepét Isten népe megújításában. Ismét felbukkant az egyházkormányzati reflexió, amely a gyülekezet életműködésének sákramentumi és pneumatológiai dimenzióival foglalkozott. Akadt olyan munka, mely a gyülekezettel mint pneumatológiai közösséggel foglalkozott. Ehhez az évhez fűződik a MRE legmagasabb szintű testületének, a Zsinatnak Tanítása a Szentlélek kegyelmi ajándékairól, a karizmákról. Ezekben a munkákban táguló tematikai horizont alatt következik be a koncentráció a teremtésteológiai, szociáletikai összefüggések bekapcsolása a reflexióba, s az változatlanul nem közelíti meg a Békési-féle igény maradandóan beállított szintjét (az egész egyház teológiájának pneumatológiai átvizsgálása), így ez a „pneumatológiai” év is felemás maradt.

Dr.Lenkeyné dr.Semsey Klára Pál ekkleziológiájának a nyomán (1Thessz 1,3.5.8; 1Kor 13,13; Kol 1,3–5) végzi el a Krisztus-test pneumatikus létmódjának meghatározását, a hit, a remény és a szeretet fogalmaival.²⁹ E három fogalom nem csak egymást feltételezi, hanem azt a Szentlelket is, Aki jóllehet Krisztus testén kívül és felül levő Isten, azonban a Krisztus-test életre támasztó és éltető ereje, Aki a kegyelem ajándékai által benne munkálkodik az egész test javára és építésére.³⁰ A pneumatikus létmód a hitrejutással kezdődik, az imádságban és bizonyágtételben folytatódik. A hit elfogadó gesztus, mely az üdvtörténet múltbeli eseményeihez kapcsolódik. A remény a jövőbeli eseményhez, Krisztus dicsőséges visszajöveteléhez. A szeretet az üdvtörténeti jelen eseménye. A szeretet maradandó ajándék, nem az ember természeti adottságaiból eredő, hanem a hittel kezdődő lét, a hitben nyert pneumatológikus élet adottsága, a Léleké, akinek jelzői között szerepel az agapé: a legfontosabb karizma (szemben a fentebb egyházkormányzati pozícióból legnagyobbak minősítettel – Szerző) a gyülekezet legkisebbjeié is, s megmarad, ha a próféták, tanítók, nyelveken beszélők már elmúlnak; az egész életet átható, formáló és megmentésért minden áldozatra kész, tetteikben megmutatózó erő.³¹ Ebben a

tanulmányban ismét nagy hangsúly kerül az agapéra, mint a szolgáló egyház teológiájának gyakorlati igazolására és megvalósulására is. „A Krisztus-test pneumatikus létmódja kihívás és elhívás arra az életre, amely a Lélektől hit által születik élő reménységre, annak az Istennek az ereje által, aki nem csak a nem létezőket tette létezővé, hanem a halottakat is feltámasztja soha el nem múló szeretetben való életre.”³²

Dr.Bartha Tibor gyülekezeti irányvételű tanulmánya³³ sákramentális és pneumatológiai összefüggéseket fogalmaz meg. Az Ige és a Szentlélek által cselekvő Úr az egyház élettevékenysége számára kettős irányt szab: 1. Az egyik a tanítvánnyá tétel, ami a keresztség sákramentumában valósul meg. 2. A másik a Jézus Krisztussal való közösség megélése, ami az úrvacsora sákramentumában fejeződik ki. Az egyház sákramentális közösség, ahol ünneplik a sákramentumot, ugyanakkor azok Istennek az egész emberiséget mentő akaratának sákramentális jelei. „A Szentírás bizonyágtétele szerint a gyülekezet életműködését meghatározó sákramentumokban az egyház Úra a Szentlélek ereje által cselekszik és a Lélek által teszi a hirdetett és kiabrázolt Igét hatékonnyá. Ilyen módon a gyülekezet sákramentális és pneumatológiai dimenziói szorosan egybefonódnak. A Lélek jelenléte, vezetése, munkája a gyülekezet számára a szent sákramentumokban van jelen, válik felismerhetővé és valósággá.”³³ Itt ismét az érvelés sajátos módjával találkozunk. Alapvetően egyetérthetünk azzal a megállapítással, hogy a gyülekezet sákramentális és pneumatológiai dimenziói szorosan egybefonódnak. De csak ezzel lehet egyetérteni. Ugyanis ez a fogalmazás: „A Lélek jelenléte, vezetése, munkája a gyülekezet számára a szent sákramentumokban van jelen, válik felismerhetővé és valósággá”, ez bizony masszív sákramentalizmus, a Léleknek a sákramentumokra való leszűkítése miatt elfogadhatatlan. Ez az álláspont tarthatatlan a klasszikus református pozícióból is, mely különbséget tett a jel (a sákramentum materialiter), s a jelzett valóság (az Úr, illetve a Lélek, spiritualiter) között. Véleményünk szerint a Lélek jelenlétének elsődrendű „locus classicus” a gyülekezetben a hirdetett Ige. Ugyanígy minősített pneumatológiai locusa az Ő jelenlétének a közösség, a gyülekezeti tagok egymással való közössége az Ige hirdetett és kiabrázolt formájában a Lélek által. Ez a *communio sanctorum*, illetve a *communio cum Christo*, a Krisztussal való közösség a Lélek által. Így a többféle megjelenési mód között az egyik a sákramentális, de csak spiritualiter. A sákramentalizmus azt az alapvető kérdést is felveti: ha a gyülekezet a sákramentumokkal csak alkalomszerűen él, ez azt jelenti, hogy a Lélek is csak alkalomszerűen van jelen a gyülekezetben? A sákramentalizmusból adódó eme hamis logikai következtetés pedig nyilvánvalóan elfogadhatatlan. E sákramentális és pneumatológiai redukció azonnal kiküszöbölhető, ha így fogalmazunk: a Lélek jelenléte, vezetése, munkája a gyülekezet számára a szent sákramentumokban is jelen van, felismerhető és valóságos, a többi forma, illetve cselekmény (Ige, igehirdetés, közösség...) mellett.

Az 1982-ben kiadott „Zsinati tanítás a Szentlélek kegyelmi ajándékairól, a karizmákról”³⁴ az első hivatalos összegzést jelenti, ami az elmúlt tíz év egyre koncentráltabb, bár nem egészen egyenletes pneumatológiai kutatásának és reflexiójának summája. Összeállításában azok

vettek részt, akik a korábbi években külön tanulmányokkal is hozzájárultak e kérdéskör vizsgálatához, így dr.Kocsis Elemér, dr.Boross Géza, ifj.dr.Bartha Tibor, dr.Pásztor János. A pneumatológiai koncentráció itt is a karizmákra irányul. Tárgyalja a kegyelmi ajándékokról szóló bibliai tanítást, a református felfogást, a Heidelbergi Káté és a II. Helvét Hitvallás szellemében, majd Kálvint és Barthot idézi. A rendszeres teológiai vizsgálódásban sorra veszi a Szentlélek megnyilvánulásainak (phanerosis) és jelenlétének következményeit a gyülekezet rendjére és a keresztyén életvitelre nézve. Végezetre a Szentlélek erejéért való hálaadással és könyörgéssel zárult a Tanítás. Szerzői így fogalmazzak: „Isten Lelkének megelevenítő munkája egyházunkban a mai nemzedékeket sem kerülte el. A Lélek sokszori megszorítása ellenére Isten Szentleke egyházunkban ma is munkálkodik, itéletével és kegyelmével. A mi egyházunkat is vezeti a Krisztus szerinti megújulás útján.”³⁵ Újra megjelenik itt a legitimációs logika, egész különleges antropocentrikus „szolgáltatás-szemlélettel”, ami mögé odagondolhatjuk az előbbi szakasz bűnbánó megfogalmazásából következő bizonytalanságot is (?): „Isten Szentleke kész (!) közölni velünk is sajátos kegyelmi ajándékait, a karizmákat”.³⁶ Majd: „egyházunk gyülekezetei, érezve az állandó megújulás szükségét, készek tanulni és készek a kegyelmi ajándékokkal élve, a Krisztus testének törvénye szerint szolgáló közösséggé formálódni”.³⁷ Ez utóbbi, egyházi-gyülekezeti szinten mutatkozó készségről megállapítást tenni lehet, de arról kijelentést tenni, hogy Isten Szentleke „kész közölni velünk” karizmáit, meglehetősen merész állítás. Ő a közlésben szabad, készsége előírhatatlan, testiületileg, intézményesen nem manipulálható, csak könyörögni lehet érte. Mért nem úgy szól a tanítás, hogy könyörögnie kell egyházunknak, gyülekezeteinknek: legyen kész kegyelmes a Szentlélek közölni magát a MRE-zal is?! A szél szabad – de könyörögni lehet azért, hogy fújjon felénk is! A tanítás pneumatológiája krisztológiai irányvételű: „A Szentlélek munkája mindenekelőtt az, hogy bizonyosságot tesz Jézus Krisztusról, mint megfeszített és feltámasztott Úrról...A Szentlélek a Krisztusról szóló igehirdetés és bizonyágtétel alanya, hordozója és magyarázója”.³⁸ Rámutat: „Aki kapta a Lélek ajándékát, az hitben van és Krisztusban van, azaz Krisztus életerében, az Ő testében, ami az egyház”. Itt fogalmazódik meg először az ajándékok pluralitása: „Az új élet erői olyan sokfélék és olyan sokszínűek, mint maga a teremtés.”³⁹ A pneumatológiai horizonttágulás mutatkozik abban is, hogy a tanítás idézi Moltmann könyvének több részletét („Kirche in der Kraft des heiligen Geistes”, 1975), így a karizmák hármasságáról (kérügmatikus, diakóniai, kibernetikai karizmák) is. Ugyanakkor a käsemanni „az egész élet karizma” tételre visszautalva, a tanítás hangsúlyozza: Minden emberi lehetőség és képesség a Szentlélek elhívása és ajándéka által karizmatikussá lehet, ha Krisztus szolgálatában használjuk. A karizmák egyetemes és eszkatológikus irányát is érzékeljük: „A Lélek kitöltése a karizmák egyetemes irányultságát rejti magában. A Szentlélek ajándékai ne álljanak meg a gyülekezet határájánál...a keresztyének nem csak a gyülekezetben, hanem egyénként, szétszórtságukban is az eljövendő világ Ura előtt állnak.”⁴⁰ Végezetre a karizmák „kozmosz” hasznosságának ekkleziái dimenziója is megjelenik: „A kariz-

mák a Krisztus testének építésére és az egyház világméretű diakóniájának elvégzésére”⁴¹ adódnak

Dr.Boross Géza értekezése a gyülekezetet pneumatológiai közösségként⁴² ábrázolja. R.Bohren hatása érezhető érvelésében, ezért „a pneumatológikus gondolkodás” felől fogalmazza meg tételét: „nyilvánvalóvá lett a nyolcvanas évek nemzedéke számára, hogy a gyülekezet élete és szolgálata oly forrón óhajtott megelevenedésnek lényegében egyetlen fő kérdése van: hogyan és mi módon válhatnak gyülekezeteink pneumatológiai közösségekké?”⁴³ A gyülekezet az az organizmus, amelyben a Szentlélek jelenti ki magát, amelyet a Lélek éltet és amelynek a tevékenységeit a Lélek rendeli el. A népegyház keretei között bekövetkezett karizmatikus megújulás „jelentős ösztönzéseket adott nekünk, történelmi egyházaknak, a gyülekezet-értelmezés mélyebb, bibliaibb átgondolásához, a gyülekezet pneumatológiai dimenziójának felfedezéséhez”.⁴⁴ Ekkor lép be a karizmák mellé a koinonia és az oikodomé. A Lélek közössége nélkül ugyanis nem jöhet létre gyülekezet. Az oikodomé jeleként gyarapodás mutatkozik istenismeretben, növekedik a szeretet, erősödik a hívők közössége. Borosnál jelenik meg a pneumatológiai radikalizmus markáns igénye: „Ahhoz, hogy gyülekezeteink pneumatológiai közösségekké váljanak, olyan a Lélek által vezetett írásmagyarázatos igehirdetésre van szükség, amely radikális önismeretre, radikális istenismeretre, radikális feladat-felimerésre vezet”.⁴⁵ A gyülekezeteknek prófétikus igehirdetésre van szükségük, a sajátosan magyar bűnökről, református bűnökről, a szülők bűneiről, az ifjak bűneiről, a hívők bűneiről.

III.szakasz: pneumatológia „alulról” – református karizmatikusok „elfogadása” az egyházban – a pneumatológiai pluralizmus felé 1983-tól napjainkig

Előbb idézett szerző tovább vitte a gyülekezeti szintű kutatást, és az istentisztelet pneumatológiai aspektusait vette sorra.⁴⁶ „Az istentisztelet a gyülekezet számára a Szentlélekkel való megtöltekezésnek minősített alkalma. Üdveseemény az istentisztelet, mivel benne a Szentháromság Isten a Szentlélek Isten alakjában közli magát Krisztus testével, a gyülekezettel. Ezért kell az istentisztelet pneumatológiai aspektusairól beszélni.”⁴⁷ A református istentiszteleten a Szentlélek iránti hódolatunkat a gyülekezeti éneklésben, az imádságban és az igehirdetésben tudjuk kifejezni. A református igehirdetés a Lélek inspirációja alatt áll, a szentírás alapján, Krisztusról szól. E tanulmányban is megszólal a pneumatológia krisztológiai koncentrációja: „A Jézus Krisztusban testet öltött Pneuma Istent imádjuk-e?”

A pneumatológiai reflexiók közel húsz éves történetének egyik legkézzelfoghatóbb gyakorlati eredménye 1988-ban született meg. A korábbi tiltás és diszkriminatív tűrés után nyilvánosságra léphetett a Magyar Református Egyházban a hatvanas évek óta élő és ható karizmatikus megújulás, s közzé tette nézeteit hitéről és meggyőződéséről.⁴⁸ A Szentlélek tényleges munkálkodásának konkrét gyümölcsét látjuk abban, hogy többé nem mások mondták el róluk, hogy ők mit és hogyan hisznek, s miért nem lehet közük és közösségük velük és fordítva,

hanem ők maguk. Szabó Imre református lelkipásztor révén autentikusan nyilatkoztak meg. A hiteles tanú érdeklődést keltő tanulmánya elején leszögezi: mozgalmuk egyházon belül kívánt maradni, nem az egyház ellenében tevékenykedik, hanem „a hívő élet és szolgálat gyakorlatát kívánja áthatni, dinamizálni a Szentlélek által”.⁴⁹ Visszautalva a Zsinati Tanítás ünnepélyes állásfoglalására (lásd fentebb, II.szakasz), megállapítja: ennek ellenére a karizmatikus megújulás körüli ellentétek és viták nem értek véget. „Akik közösséget vállaltak a karizmatikus megújulással, nem jutottak szóhoz”.⁵⁰ Nézeteket vegyük röviden sorra.

Lélek-értelmezésük trinitárius: „A karizmatikus megújulás nem arra szólít fel bennünket, hogy tekintetünket vegyük el Jézus Krisztusról vagy mennyei Atyánkról és egyedül a Szentlelket helyezük keresztyén életünk középpontjába. Ha valóban a Szentlélek tölt be bennünket, akkor nem is történhet meg, hogy egy személytelen spiritualizmus csapdájába esünk”.⁵¹ A modern keresztyén élet gyengeségének oka, hogy „Szentlélek-hiányban szenved”. Szentlélek nélkül ugyanis nem létezik keresztyén élet, mert az „olyan pneumatikus életforma, amelyet a Szentlélek valósít meg az emberben”. Ezután rátér a különböző pneumatológiai tapasztalatokra és azok karizmatikus értelmezésére.

A Szentlélek és az Ige kapcsolatáról: A Biblia kötve van a Szentlélekhez, a Szentlélek kötve van az Igéhez; „minden karizmatikus megújulás a Szentírás mértéke alá esik”.⁵² Mivel a karizmák az egyháznak, a Krisztus pneumatikus testének normális életműködését képezik, ezért az egyház alapvetően és mindenestől karizmatikus intézmény.

A Szentlélek keresztsége által részesülünk a Szentlélek ajándékában. „Ha a megtérésében vettük a Szentlélek ajándékát, akkor a növekedésben, azaz a megszentelődésben be kell teljesednünk a Szentlélekkel, mégpedig nem is egyszer, hanem újra és újra.”⁵³ A Szentlélek ajándékát újra és újra kérni kell, hiszen a „Szentlélek nem személytelen erő, hanem isteni személy, akit meg lehet szomorítani, bántalmazni, megcsalni, megoltani, egyszóval akivel újra és újra rendeznünk kell dolgunkat.”⁵⁴ A pünkösdi mozgalom „tévedését” abban látja a szerző, hogy kizárólag a nyelveken szólásra koncentrált. „Mi viszont úgy hisszük, hogy a Szentlélek szuverén módon osztogatja ajándékát és érleli bennünk gyümölcsét, de mindenképpen konkrét módon manifesztálódik (1Kor 12,11)”.⁵⁵

Szabó Imre a karizmáknak kétfajta, egy tágabb és egy szűkebb értelmezését adja. Tágabb értelemben minden karizma. Isten népe karizmatikus. Szűkebb értelemben viszont a karizmák újonnan beplántált képességek, melyek haszonra, a gyülekezet építésére adatnak. „Amiként Isten a teremtésben minden embert felruház bizonyos képességekkel („talentumokkal”), úgy az újjáteremtésben is minden gyermekét megajándékozza bizonyos pneumatikus képességekkel, azaz karizmákkal”.⁵⁶ A karizmatikus megújulás felszólítás arra, hogy „fedezzük fel a nekünk adott kegyelmi ajándékokat, vagy ha szükséges, kérjük azokat, hogy hathatós módon szolgálhassunk a gyülekezetben”.⁵⁷

A nyelveken szólás mint imaforma nem honosodott meg a magyar karizmatikus megújulásban. Viszont az

ezzel kapcsolatban hivatalból emelt kritikával szemben (a nyelveken szóló „önmagát építi”), igen határozottan fogalmaz: „Csak másokat építhetek, s annak a másoknak is csak engem szabad építenie? Csak másokért vagyok felelős, magamért nem? Csak másokon keresztül vehetek áldást az Úrtól, a közvetlen Vele való közösségből nem?”⁵⁸ A gyülekezeti istentiszteleten a nyelveken szólásnak nincs helye: „A nyelvimádság fő helye a belső szoba, az egyéni csendesség”, mert az jó hatással van az imaéletre. A prófétálás igen nagy becsben volt Pálnál. Szabó ismételtén visszautasít egy rendszeresen visszatérő vádat: ennek a kegyelmi ajándéknak nem tulajdonítanak a kijelentéssel egyenrangú vagy még nagyobb tekintélyt! „Minden kegyelmi ajándék megnyilvánulását az Ige kontrollja alá kell vetni, ezt is”.⁵⁹ A lelkek megkülönböztetése azért fontos, mert a kegyelmi ajándékokkal vissza lehet élni, lehet utánozni, hamisítani. A visszaélések leleplezésére szolgál ez a karizma, hogy különbséget lehessen tenni isteni, emberi és démoni források között. A gyógyítások a közös imádságok gyümölcsei, de ez Isten szuverén jótetszésén múlik, nem a karizmatikus képességeken. A gyógyulás a bűnbánat és a hit következménye. A pneumatikus igehirdetés tanítás és evangélizáció egyszerre. A tudományos felkészültség, a korrekt exegézis szükséges, de nem pótolhatja a Szentlélek töltését, erejét. A karizmák és az egyház viszonyában igaztalanok tartja a szerző azt a vádat, hogy a karizmatikus megújulás „magában hordozza a szakadás lelkét”. Ők maradtak az egyházban: „Az egyházhoz való hűség mindig szenvedést is jelent, kiváltképpen azok számára, akik ébredést, megújulást kívánnak”.⁶⁰ A kérdés másik oldala: A hivatalos egyház felelőssége ezekért a csoportokért is! Kiváltképpen fontos tehát, hogy először az egyház nyerjen mennyei erőket. Önkritikusan jegyzi meg: „Önteltség volna, ha most azt mondanánk, itt vagyunk mi karizmatikusok, 'majd mi megmutatjuk'. Semmit sem tehetünk, hacsak a Szentlélek nem tesz valamit. Bármilyen kegyelmi ajándékot is nyertünk, ezzel még egyáltalán nem vesszük birtokba a Szentlelket. Csak Ő birtokolhat és használhat bennünket, nem mi Őt. Egyetlen dolog, amit megtehetünk, hogy újra és újra alázatosan felajánljuk és kiszolgáltathatjuk magunkat Neki, arra kérve Őt, fogadjon el bennünket az Ő eszközeiül. Arra vágyunk, hogy Isten Szentlelke hassa és járja át egész egyházunkat, hogy az a maga teljességében olyan Krisztus-test lehessen, amelyből a Szentlélek gyógyító és újjáteremtő erői kisu-gároznak egész népünkre”.⁶¹

Előretételezés – feladataink

A fentiekben előadott bizonyágtétel elsősorban a Lélek munkájának gazdagságáról, jelenlétének sokféleségéről, a pneumatikus pluralitásról szól. A karizmatikus református lelkipásztor tanúságot tett arról, hogy a Lélek megnyitotta, s fenntartja az ébredés keskeny ösvényeit egyházunkban. Ő maga adott jelt arról, hogy mind a hivatalosoknak, mind az elhívottaknak képes megmutatni jelenlétét, hatalmát, hogy korrigálta a téves ítéleteket, megítéltesse az emberi manipulációt közelmúltunkban és jelenünkben. E rövid visszatekintésből is láthattuk, hogy Benne és Általa fordult egymás felé a

„felülről indított”, egyházkormányzati pneumatológia és az „alulról indult” karizmatikus pneumatológia, s jutott el egyházunk abba a fázisba, amikor a kizárásból, a türebből az elfogadás még ma sem könnyű folyamatába léphettünk. De már ott vagyunk, s reményesgünk és hitünk szerint a Lélek folyamatai is visszafordíthatatlanok! Csak ránk nézve veszhetnek el, egyéni vagy közösségi megoltása, káromlása révén – ami távol legyen mindannyiunktól! E folyamat során utóbbi, a pneumatikus ébredés és az egyházházi karizmatikus bizonyágtétel mintegy ellensúlyozta az előbbi redukcióit, legitimációs kényszereit, önérdékű sarkításait a tágassággal, amit csak a Szentháromság harmadik személye tehet lehetővé. Viszont be kell látnia mindkét félnek, hogy a pneumatikus folyamatnak az elmélyült teológiai feldolgozásával még adósak. Talán nem is véletlenül. Mert Isten Lelke munkájáról, konkrét és plurális jelenlétéről századunk végén és térségünkben, az egyéni, gyülekezeti és egyházi kereteket feszítő és meg is haladó erőhatásairól, élő keresztyén személyné nevelő-érlelő perszonalitásáról együtt kell átfogó pneumatológiai értékelést adni. Akár nemzedéki pneumatológiai számadás formájában! Ennek során a legújabb, differenciált gondolkodást és lelkeséget előmozdító külhoni pneumatológiák⁶² megismerésével utat lehetne nyitni a bibliailag tájékozódó, realista pneumatológia, illetve szélesebb értelemben véve a realista református teológia előtt. Újra kell fogalmaznunk teológiai kifejezéseinket vagy adekvátabbakat kell keresnünk az átélt megtapasztalások kimondásához. A Szentlélek differenciált és differenciáló, hatalmas erejű jelenkori munkálkodásához pneumatológiai eszköztárat szükséges teremtenünk, hogy a Lélektől vezetett keresztyén életek és közösségek tapasztalatait, a Lélek jelenlétének kozmikus „mélységét és magasságát”, teremtésteológiai megőrző, életmentő munkáját liturgikus keretek között is méltóképpen ünnepleni és magasztalni tudjuk. Továbbá értelmeznünk szükséges egyetemes és nyilvános pártfogó személyiségét, Aki képessé tesz minket mindannak meghaladására, ami röghöz köti gondolkodásunkat, lelkünket, morálunkat, s elvezet minket az igazságosság, az irgalmasság és az istenismeret új útjaira. Ebben az igyekezetünkben segíthet minket Michael Welker heidelbergi református teológiai professzor a témában írt korszakos könyve, aminek a feldolgozása úgyszintén előttünk álló feladat. (Gottes Geist, Theologie des heiligen Geistes, 1992). Az ő pneumatológiai koncentrációja, az absztrakt, metafizikai, pusztán moralizálásában önmagát kiélő, a valóságos világ, a valóságos ember és a valóságos egyház felett lebegő teológiai gondolatokat leleplező és elutasító munkája, realista pneumatológiája valóságos alternatívája és inspirálója lehet a megakadt pneumatológiai ébredésnek. Szükség lenne egy olyan teológusokat, lelkészeket és „világiakat” összefogó alkotó műhelyre, fórumra, magyar „pneumatológiai coetus”-ra, melyben ez az értékelő, tudatosító pneumatológiai gondolkodás, kutatás és építkezés folyhatna. E pneumatológiai műhelyen belül egyesíthetnénk azokat a magyar református szellemi erőket, amelyek a Lélek vonzásában Komá-

romtól Kolozsvárig, Patakától Debrecenen át Budapestig, s most már Pápával bezárólag átéljük és másoknak is el szeretnénk mondani a Lélek megújító mai csodáit... Ez, úgy hiszem, a századvég pneumatológiai parancsa, amit mindazok rögtön megértene, akik hallják, mit üzen a Lélek a gyülekezeteknek!

Békefi Lajos
(Heidelberg/Budapest)

Jegyzetek

- J.Moltmann, Gesichtspunkte der Kreuzes-Theologie heute; in: Evangelische Theologie, 4/1973; O.H.Dileschneider, Theologie des Geistes, Gütersloher Verlagshaus, 1980.; H.Berkhof, Theologie des Heiligen Geistes, 1968.; E.Schweizer, Heiliger Geist, Kreuz Verlag, 1978.; L.Vischer, La théologie du Saint Esprit dans le dialogue entre l'Orient et l'Occident, Paris, 1981.; R.Bohren, Vom Heiligen Geist, Kaiser Traktate, 1981. (a „Das pneumatologische Denken” c.fejzete magyarul is megjelent, „Lélektől vezetett gondolkodást!” címmel, 1991. Budapest, Békefi Lajos fordításában); H.Mühlen, Die Erneuerung des christlichen Lebens, München, 1976.; L.J.Suenens, Gemeinschaft im Geist, Salzburg, 1979. – 2. Dr.Pásztor János, A Szentlélek cselekvő jelenléte az egyházban és a világban, Teológiai Szemle, 1973/11–12. 267–371. o., Budapest. 1973. – 3. uő.: im. 368. o. – 4. uő.: im. 368. o. – 5. uő. 369. o. – 6. uő. 371. o. – 7. Dr.Békési Andor, A pneumatológiai vákuum felszámolása, Református Egyház, 1977/6.sz. 126–128. o. Budapest – 8. Uő. Im. 128. o. – 9. uő. 10. uő. uo. – 11. Dr.Boross Géza, Karizmatikus mozgalmak, Teológiai Szemle, 1978/5–6.sz. 152–158.o., Budapest – 12. uő. 152–153. o. – 13. uő. 157.o. – 14. uő. 158.o. – 15. In: Teológiai Szemle, 1980/5.sz. 257–265.o., Budapest. Eredetileg ez a tanulmány előadásként hangzott el Debrecenben, a református egyház doktorainak szakkonferenciáján, 1980.aug.25-én. – 16. uő. Im. 258.o. – 17. uő. Im. 258.o. – 18. uő. Im. 259.o. – 19. uő. uo. – 20. uő. 262.o. – 21. uő. uo. – 22. uő. Im.263.o. – 23. Dr.Lenkeyné dr.Semsey Klára, A Szentlélek ígérete és funkciója. Korszerű keresztyénység – az igazság Lelke szerinti élet, Teológiai Szemle, 1981/2.sz. 75–80.o., Budapest – 24. uő. im.79.o. – 25. uő. im. 80.o. – 26. uő. uo. – 27. Megjelent in: Teológiai Szemle, 1981/6. Sz., 334–336.o., Budapest – 28. uő. im. 335.o. – 29. Dr.Lenkeyné dr.Semsey Klára, A Krisztus-test pneumatikus létmódja: hit-remény-szeretet, Teológiai Szemle, 1982/5.sz. 266–273., Budapest – 30. Im. 266.o. – 31. Im. 272.o. – 32. Im. 273.o. – 33. Dr.Bartha Tibor, A gyülekezet életműködésének sakramentális és pneumatológiai dimenziói, Református Egyház, 1982/október, 193–201.o., Budapest – im. 197.o. – 34. In: Református Egyház, 1982. február, 32–36.o. Budapest – 35. Im. 32.o. – 36. uo. – 37. uo. – 38. Im. 34.o. – 39. Im. 35.o. – 40. Im. 35.o. – 41. Im. 35.o. – 42. In: Teológiai Szemle, 1982/6., 343–346.o., Budapest – 43. Im.343.o. – 44. Im. 344.o. – 45. Im. 346.o. – 46. Dr.Boross Géza, Az istentisztelet pneumatológiai aspektusai, Református Egyház, 1983/4.sz. 73–76.o., Budapest – 47. Im.74.o. 48. Szabó Imre, A magyar református karizmatikus megújulásról, Teológiai Szemle, 1986/6., 365–372.o., Budapest – 49. Im. 365.o. – 50. uo. – 51. uo. – 52. Im. 366.o. – 53. uo. – 54. 367.o. – 55. uo. – 56. uo. – 57. uo. – 58. Im. 368.o. – 59. Im. 369. – 60. Im. 370. – 61. Im. 371. – 62. Fontosabbak: W.Siebel, Der heilige Geist als Relation, Eine soziale Trinitätslehre, Aschendorf Münster, 1968; G. Sauter, In der Freiheit des Geistes, Theologische Studien, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1988; J.Moltmann, Der Geist des Lebens. Eine ganzheitliche Pneumatologie, Kaiser München, 1991.; H.Timm, Phänomenologie des heiligen Geistes. I. Elementarlehre. Das Weltquadrat. Eine religiöse Kosmologie, Gütersloher Verlagshaus, 1985; II. Von Angesicht zu Angesicht. Sprachmorphische Anthropologie, 1992. ; G.Müller-Fahrenholz, Erwecke die Welt. Unser Glaube an Gottes Geist in der bedrohten Zeit, Gütersloher Verlagshaus, 1993.; M. Welker, Gottes Geist, Theologie des Heiligen Geistes, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn 1992.; uő.: Kirche im Pluralismus, Gütersloher Verlagshaus, 1995.; J.Fischer, Leben aus dem Geist. Zur Grundlegung christlicher Ethik. Theologischer Verlag. Zürich, 1994.

Az Ötvárosi Hitvallás¹

A régi magyarországi nyomtatványok kutatóinak egyik soron levő feladata az Ötvárosi Hitvallás (Confessio Pentapolitana) két XVII. századi kiadásának a leírása.² A két kiadásban a könyvcímek annyiban különböznek, hogy amíg a német és magyar szövegűek keresztyén tanításról és hitről beszélnek, addig a latin szövegűek címében csak a *christiana doctrina* van említve. A magyar nyelvű kiadások címében az a különbség, hogy az 1613-iban hiányzik a királyi jelző. A hitvallás szövegében csak a helyesírás különbözik a két kiadásban.

Ellenben jelentős különbség az, hogy a második kiadás ajánlást is tartalmaz. Ennek nagyobb fele általános tájékoztatás a hitvallás keletkezéséről és a nyomtatásban közzététel céljáról, tehát helyet kaphatott volna az első kiadásban is.

Az ajánlás alap gondolata az, hogy Isten ígéje bőségesen hangzik, még az íge ellenségei is kiáltják: Isten ígéje! De nem minden bölcsességgel mondják. Bár jönne vissza Ferdinánd király ideje! Úgy akarta, hogy az Isten ígéjének a világosságát a keresztyén hit ágazatai szerint megvizsgálják. A latin és német szöveg szerint 84 évvel ezelőtt, a magyar szerint „csak nem régen” történt ez. A rövid formában összevont hitvallást benyújtották Ferdinándnak és ő azt jóváhagyta („approbata fuit”, „approbieret und gebilliget worden”, „helyben hagyta”). Most ezeket a cikkeket minden idegen toldástól megtisztítva („ab omni glossa aliena vindicati”, „ohn einige fremde glossa und zusatz”, „minden idegen értelemről megh tisztított”) közzéteszik. Ez húsz esztendővel ezelőtt a városi tanács rendelkezéséből történt. Most pedig ugyanaz, látván a példányok elfogyását, elrendelte a vallástétel újabb kiadását.³ Az ajánlás imádsággal fejeződik be: az Isten hallgassa meg az anyaszentegyház imádságát, mindenkit világosítson meg, hogy megvesse az Isten ígéjén kívül és ellen gondolt emberi vélekedéseket, s az egy igaz közönséges hit az egész keresztyén világon mindenkinek felett uralkodhassék. E zárómondat akkori jelentőségéhez ismernünk kell a latin szövegbeli kifejezést: *una fides catholica*. Csak így látjuk teljesen az Ötvárosi Hitvallás történetét és e kiadások funkcióját.

Tehát mind a két kiadás azt igényli, hogy a felsőmagyarországi öt szabad királyi város: Kassa, Lőcse, Bártfa, Eperjes és Kiszseben nyomtatásban közzétett vallástételt úgy tekintsük, mint az általuk 1549-ben Ferdinánd királynak benyújtott és általa jóváhagyott hitvallást.

Egyelőre maradjunk a kiadások korában, és először szembesítsük a keletkezés idejére vonatkozó állítást két korabeli közléssel.

Alvinczi Péter, a kassai egyház magyar prédikátora és feltehetően a két kiadás gondozója 1625-ben olyasmit írt a kassai városi tanácsnak, hogy az 1613-ban kinyomtatott szöveg 1613-ban készült: „Juthat jól eszében kegyelmeiteknek, hogy az 1613. esztendei országgyűlésébe Pázmány Péter mostani érsek igen urgeálta (szorgalmazta) az harmadik religiót is, hogy szabadon folyjon mindenütt; mert Kassán – úgymond – két religió vagyon: Lutherana és Calviniana, azért méltó, hogy a Catholica is benne legyen Kassában. Akkor mindjárt convocalván (összehíván) az öt városnak követeit, mint szedegették ki

az Augustana Confessióból (Ágostai Hitvallásból) – melyet Augustában anno 1549 az első Ferdinánd császárnak beadtanak, az honnét ugyan eredeti is van s az nevi, és comprobáltatott (elismertetett) egynehány articulust, az melyeket magyar, német és deák nyelven kinyomtatván oda felküldöttük, úgy dugtuk be a szájakat, hogy csak az egy igaz biblica religió vagyon itt.”⁴

Itt az 1549. év úgy jön szóba, mint az Augustana Confessio benyújtásának az éve, bár a mondat úgy is érthető, hogy történetesen szintén Augsburgban nyújtottak be egy hitvallást Ferdinánd császárnak. Minthogy Ferdinánd akkor még nem volt császár, könnyű meglátni, hogy Alvincziban a hagyományok összekeveredtek. Számunkra az a lényeges, hogy Alvinczi a kinyomtatott szöveget 1613-ban keletkezettnek és egy korábban megvolt hitvallás kivonatának mondja.

Ugyancsak Alvinczi Péter 1634-ben ezt írta végrendeletében, ott, ahol a tanítás dolgában igazolja magát: „Noha az emberek közül ki így, ki amúgy értett felőlem, és ki emennek, ki amannak nevezett, holott én senkitől való féltemben meg nem tagadtam ezt, hogy én az igaz, pura (tiszt) Augustana Confessiót, az melyet typis (nyomtatásban) kézről-kézre is attunk, melyet Carolo V. Imperatori (császárnak) Augustae Vindelicorum (Augsburgban) és azután első Fernandus királynak exhibeáltak (benyújtottak) volt, tueláltam (óvtam), vallottam és tanítottam.”⁵ Alvinczi tehát itt már egyenesen azonosítja a kinyomtatott hitvallást az Augsburgban V. Károly császárnak benyújtottal, mindenesetre egy később tisztázandó értelmű kettős jelzőt használva: „az igaz, pura Augustana Confessióval”.

Nyilvánvalóan ellentmondások vannak a kiadások címe, a második kiadás ajánlása és Alvinczi nyilatkozatai között, az utóbbiak még egymásnak is ellentmondanak. Kevés lenne csak arra utalnunk, hogy hiteles bizonyosságok vannak a XVI. század második feléből az Ötvárosi Hitvallás meglétére.

A valóság nyomozásához vissza kell nyúlnunk 1549-ig és ott kell keresnünk az egykorú bizonyosságokat. Cél-szerű azonban és igen tanulságos is, hogy Ribini János sokat használt művéből, a Memorabiliából⁶ induljunk ki. Ribini ugyanis egyszerre volt két hagyomány feljegyzője és továbbörökítője. Mivel pedig szívesen hivatkoztak könnyen elérhető kézikönyvére, leginkább ő zavarta meg a kutatókat.

Előadásának ismertetése előtt mégis szükséges annak a magállapítása, hogy helyesen látta forrásában az egyik időbeli adatban a tévedést. Felrótta Gottfried Schwarznak (írói nevén Lorandus Samuelfynak), hogy nem vette észre az ellentmondást az augusztus 14-i napmegjelölés és a „vigilia Stephani” adat között.⁷ Ribini jól ajánlja augusztus 19-re a helyesbítést.⁸ Csakhogy a tévedésnek más a magyarázata, mint amelyet ő adott. Daniel Türk (Türck, Turcus) naplójából származik az adat, és bár az eredeti nem maradt ránk, két másolatból ismerhetjük. Az egyik XVI., a másik XVII. századi.⁹ A korábbi, a napló írásához közeli korból való még tükrözi az eredeti feljegyzést, annyiban, hogy abban az idevágó sorok előtti jel figyelmeztet: ez a szöveg bár az írótól magától származik, mégis betoldás. Minthogy pedig előzően augusztus 13-ra¹⁰ vonat-

kozó bejegyzés volt, egy vagy több másoló a figyelmeztető jellel nem törődve vagy azt nem értve, önkényesen folytatta a napok sorát. Így került be a másolatba augusztus 14. Ezt a hibát mutatja a XVIII. századi másolat, és nyilvánvaló, hogy Gottfried Schwarz ugyanilyen hibás másolatból ismerte Türk diáriumát.

Ribini először Daniel Türk löcsei „senator” (a városi tanács tagja) naplójára hivatkozik.¹¹ 1549. augusztus 14-én (valójában 19-én) két királyi biztos, Sbardellati János Ágoston váci püspök¹² és az idősebbik Sibrik¹³ jött a felsőmagyarországi városok egyházi viszonyainak a vizsgálására. Jöttükre sokan igen megijedtek, félvén az istentisztelet megváltoztatásától. De a biztosok szelídebben jártak el. Eperjesre érkeztek, ahol a városok gyűlést tartottak. A biztosok előadták jövetelük okát és kívánták a városoktól hitvallásukat. „A mieink, Michael Kromer, Bernhardus Heckel, Thomas Sartor és én, Daniel a parochussal és concionatorral visszatértek a gyűlésből (érts: Löcsére); Philippus (Melanchthon) Loci communesből Michael Radaschinus bártfai parochustól készült valamilyen rövid kivonatot – csekély hozzátételekkel – oda küldtük. De mielőtt odavitte a levélvivőnk, az eperjesi urak már benyújtottak (egy) hitvallást, de nem tudjuk, hogy csak a maguk, vagy mindenki nevében közösen.” Néhány nap elteltével, augusztus 22-én ide hozzánk (Löcsére) összegyűltek a városok követői, és 23-án a városházán a tanács előtt Emericus eperjesi bíró és jegyző bőven előadta a városok és a királyi biztosok közötti vallástügyi tárgyalásokat.

Ezen a ponton hivatkozik Ribini a forrására, Gottfried Schwarz ama munkájára, amelyben az Türk naplójából idézett. Csakhogy Ribini hallgatással mellőzte a Schwarznál olvasható idézet folytatását. Türk folytatlagosan följegyezte a városok löcsei tanácskozásáról, hogy egyhangúan megállapodtak: fel kell keresni az akkor Stefensdorfban tartózkodó Nicolaus Salm főkapitányt, s mivel ő is egyike a biztosoknak, meg kell kérni – minthogy neki nincsen ellenére az igaz istentisztelet –, hogy a városok ügyét a királynál jobbra segítse. A városok közös megfontolásával Emericus elkészítette a királynak küldendő levelet. Schwarz az idézet utolsó szavaival csak utalt rá, hogy Türk naplója a levél szövegét is tartalmazza. De e nélkül is nyilvánvaló, hogy a városok korántsem látták megnyugtatónak a történeteket. Tehát nincsen korabeli nyoma annak, hogy hitvallásuk benyújtásával, ill. a királyi biztosok részéről annak átvételével valamilyen számukra kedvező eredményre vezetett a biztosok megbízatása.

Ez még világosabb a levél szövegéből.¹⁴ A városok közlik a királlyal, hogy az istentisztelet dolgát („summam totius religionis”) előadták a biztosoknak és írásban is előterjesztették. Rosszakarói ellenében hangsúlyozzák, hogy a városok közt nincsen egyenetlenség az istentisztelet dolgában („nulla sit ...dissensio religionis, neque secta aliqua”). Sőt nagy a tanításbeli és rendtartásbeli egyetértés az Isten Fiáról...Kéri a királyt, hogy ne akadályozza a lelki egyetértést, az alattvalók nyugalmát.

Figyelniünk kell rá, hogy szó sincsen a levélben a biztosoknak átadott hitvallás mellékeléséről, még kevésbé annak jóváhagyásáról. A királynak való benyújtás tehát legfeljebb akképpen magyarázható bele a tudósítás-

ba, hogy a királyi biztosok az átvett vallástételt felterjesztették a királyhoz.

Visszatérve Ribini előadására, ő könnyed áthidalással: „*iuvat in hanc rem*” (támogatásul szolgál e történethez) rátér egy könyvészetileg problémás, de valóban megjelent mű idevágó részletének ismertetésére.

Ribini „Jubilaem Barthphense” címmel hivatkozik egy nyomtatványra: 1586-ban jelent meg, ajánló levelét „Martinus Vagner Pastor, Thomas Fabry Rector, Seuerinus Sculteti Lector” írták alá. Ők a művet Gradeczi Horváth Stansich Gergely szepesi alispánnak ajánlották. Ilyen című nyomtatvány eddig nem volt főlatalálható, az RMNy I. az 575. szám alatt ír róla, mert hivatkozással Ribinire „feltételezhető”-nek fogadta el. Nos éppen a Ribininél olvasható utalás és idézet segít hozzá a felismeréshez: a „Jubilaem Bartphense” nem más, mint az 1590-ben Bártfán nyomtatott *Apologia examinis ecclesiae et scholae Barthphensis etc.* Című nyomtatvány (RMNy 637). Ez voltaképpen Martin Wagner műve: betegségében nyilvánított hagyatkozása szerint a halála után került nyomdába. Jacobus Wagner, Thomas Fabri (Faber) és Severinus Sculteti gondozásában. Ők ajánlották Gradeci Horváth aliter Stansit Gergelynek. Ribini (ill. forrása) Wagner keresztnévét és a megjelenés évét azért tévesztette el, mert az általa felsorolt személyek írták 1586-ban az ugyancsak Bártfán megjelent Exament (RMNy 576.). Az *Apologia examinis* ennek volt a védőirata!

Maga Ribini János nem vádolható felületességgel, mert ő egyszerűen Johannes Burius *Micae etc.* című kéziratos művére hagyatkozott. Ezért most már Buriust kell szembeintünk az *Apologia* című nyomtatvánnyal.¹⁵

A tárgyunk szempontjából szükségtelen sorokat kihagyva és a Ribininél, ill. Buriusnál felhasznált sorokat kurzív szedve ez a szöveg olvasható az *Apologia examinis*ben (5v-6r): „nam primum omnium, cum Anno Christi 1548. (...) *ad has et Montanas Ciuitates mandatum misisset Rex Ferdinandus, postulans sibi reddi rationem totius constitutionis Ecclesiasticae, ac inprimis doctrinae religionis: Ciuitates ingenue & aperte fassae sunt, se esse Confessionis Augustanae, licet scirent hanc Confessionem periculo non carituram, cuius auertendi causa non negarunt viri boni & constantes veram fidei suae doctrinam (...)* Cumque Ferdinandus (suo loco relicta Confessione Augustana, & suspectas habens Ciuitates vel Cingliani vel Anabaptistici furoris, qui sub operculo Confessionis Augustanae lateret) *postularet*¹⁶ *peculiari scripto rationem reddi doctrinae Ecclesiasticae, concinnatum est hoc breue compendium, erudite complectens praecipua momenta verae sententiae Confessionis Augustanae, & refutans errores cum alios, tum quoque Anabaptistarum & Sacramentarium (...)*. Ad haec Ecclesiae harum Ciuitatum adeo detestatae sunt sectam Sacramentarium, vt nullum eius dogmatis hominem in Ministerio ferre vellent, propemodum vsque ad annum 1560. hoc est, ad obitum Philippi, quo non amplius superstite, fanatici quidam sub nomine eius & Lutheri in vicinas Ecclesias sese insinuare & irripere coeperunt. *Leonartus vero Stöckelius manum adhibuit in conscribenda Ciuitatum Confessione.*

Ribini, ill. Burius forrása tehát az *Apologia examinis* még kétszeri számonkérésről beszél és 1560-ra teszi

Stöckel részvételét a Confessio Pentapolitana megszerkesztésében. Innen érjük meg az irodalom megosztását a hagyomány elágazásainak felhasználásában. Észrevette-e Burius és a nyomában Ribini az ellentmondást, nem tudható, de hogy az előadásuk hitele kedvéért a Stöckel-féle szerzőséget hagyományból átvették, ennyi kétségtelen.

Csak hogy az Apologia examinisben talált adalék még 1560-ra vonatkozta sem problémamentes. A bemutatott részletnek az a csattanója, hogy amikor – Melanchthon halála után, mert ő már nem volt tanú arra, mit tanított Luther – a szomszédos egyházakba kezdtek belopakodni a „rajongók”, akkor Stöckel *hozzáfogott* a városok hitvallásának a megírásához. A lap karaján az *Ad haec* kezdetű szakasz mellett ez áll: „A statu Ecclesiarum & authore qui calamum adhibuit”. Tehát a könyv szerzőnek nevezi Stöckelt, de itt is így: *qui calamum adhibuit*, vagyis „aki tollat fogott”. Egyik kifejezés sem értelmezhető úgy, hogy Stöckel be is fejezte a hitvallást. Ha komolyan vesszük a „Melanchthon halála után” időmegjelölést, ideje sem igen volt rá, mert mestere halála után 50 nap elteltével, június 7-én meghalt.¹⁷

Itt térhetünk ki leginkább egy valóban 1549-ből származó adalékra. Philipp Melanchthon ezt írta 1549. november 16-án kelt levelében: Ferdinánd két olasz püspököt küldött a magyarországi bányavárosokba az egyházak zaklatására, amelyekben az evangélium szava hangzik. De közmegegyezéssel hitvallás nyújtatott át nekik és kinyilvánított, hogy az egyháznak ezt az egyetértését ne háborgassák; ezért azok eltávoztak.¹⁸

Melanchthon a bányavárosokról írt, de semmi okunk sincsen feltételezni, hogy félreértésből a szabad királyi városok helyett. Bizonyára mind az ún. alsómagyarországi bányavárosokat, mind az ún. felsőmagyarországi szabad királyi városokat jöttek látogatni a biztosok. Helyes volt tehát, ill. ennyiben helyes volt az Apologia examinis értesülése, mikor így írta: *ad has et Montanas civitates* küldött parancsot a király – még ha tévedett is az évszámban, 1548-at írt 1549 helyett. Melanchthon hírének az a különleges becse, hogy korabeli bizonyág egy igazoló hitvallásról. Az érdekessége pedig az, hogy az irodalomban alig esik említés¹⁹ a bányavárosok 1549-ből való hitvallásáról, viszont annál inkább esik szó a szabad városokéről.

A Buriusra hagyatkozó Ribininél található ellentmondások, pontosabban szólva: félrevezető elhallgatások felismerése után fennmarad az a hitelt érdemlő közlés Türk diáriuma alapján, hogy 1549-ben valóban készült valamilyen szövegű hitvallás a felsőmagyarországi öt szabad királyi város egyházai részéről. Viszont semmi-féle egykorú feljegyzésből nem bizonyítható, hogy annak elkészítésében Stöckelnek bárminő része volt. Közreműködése legfeljebb azon a réven erőltethető bele az eseményekbe, hogy Michael Radaschinus bártfai lelkipásztornak az alatta működő bártfai iskolai rektor, vagyis Stöckel segített. Az irodalomban ismétlődő állítás, hogy a király elégedetlen volt az először előterjesztett hitvallással, bizonyára az egy évtized elmúltával kialakult viszonyokra utal.

Szinte szóra sem lenne érdemes, de mivel újabb megint szóhoz jutott, mégis szükséges megállapítani a Martin Cyriaci közreműködéséről szóló állítás tarthatatlanságát. Róla csak egyetlen hiteles adat maradt fenn, az, hogy 1522-ben mint Lőcséről való iratkozott be a witten-

bergi egyetemre. Még az amúgy is erős kritikával olvasandó Johann Samuel Klein is fenntartással írta róla, hogy a Lőcséről való jó „Cyriak” életkörülményei rejtélyesek... Az Ötvárosi Hitvallással még ő is csupán akképpen hozza kapcsolatba, hogy az I. Ferdinándnak benyújtott hitvallás *átadásakor* különösképpen kiténtette magát.²⁰ Ezt az állítást fújta fel Melzer Jakab *Martin Cziriaki* életrajzában azzá a novella-szintű mozzanattá, hogy a hitvallás szerkesztésére Stöckel mellett ő, a nagytekintélyű teológus volt a legnagyobb hatással, ott volt a küldöttek között a bécsi császári udvarban az átnyújtáskor.²¹ A helyesen Martin Cyriacinak írt wittenbergi diákról mindmáig változatlanul az érvényes, amit Bruckner Győző 1922-ben állapított meg: szepesi reformációi tevékenységéről semmi adat nem maradt ránk.²²

Egyetlen név említhető az 1549-es vallástétel szerkesztésével kapcsolatban, és ez Michael Radaschinus bártfai lelkipásztoré. Stöckel nevét csak annak a feltételezésével vihetnénk bele Türk tudósításának az értelmezésébe, hogy a bártfai parochusnak a munkájában részt vett az előjárósága alatt működő bártfai iskolai rektor. De ezzel az erőltetéssel sem jutnánk sokra, mert Türk maga írja, hogy amikor a levélvivő elvitte Eperjesre a Radaschinus által készített, s mások által bővített cikket, az eperjesiek – talán mind az öt város nevében – már előbb átadtak a biztosoknak egy hitvallást.²³

Mielőtt ennek, vagy netán máskor valóban átadott másféle hitvallásnak a híré az évek rendjében tovább nyomoznánk, a súlyos tévedések miatt nélkülözhetetlennek mutatkozik a közvetlen történelmi előzményeknek, elsősorban a királyi biztosok úti céljának a feltárása.

1548-ban a pozsonyi országgyűlés nyolc törvénycikkben rendelkezett az egyházi ügyekről. Félreértésből vagy szándékos megtévesztéssel rendszerint csak egy rendelkezést emlegetnek közülük, azt, amely szerint az anabaptistákat és a szakramentáriusokat ki kell űzni az országból.²⁴ már az is hibaforrás, hogy nem idézik a rendelkezést egészen, elhallgatják az anabaptisták és a szakramentáriusok jelzőjét: „akik még az országban vannak”, és ugyancsak a tilalmat: ne fogadjanak be ilyeneket az ország határai közé. A teljes törvénycikkből világos, hogy kiket céloz a kitalítás: külföldről az országba menekült anabaptistákat és a menedéket kereső szakramentáriusokat, ill. olyanokat, akiket felületességéből ilyeneknek tartottak, mert Jézus istenfűságaról vitatkoztak. Az anabaptisták kitalítását illetően elsősorban az 1535-ben bekövetkezett müncheni katasztrófára gondolhatunk, de magyarországi vonatkozásban az ugyanakkori morvaországi üldöztetésükre is utalnunk kell. Adat van rá 1535. december 17-ről, hogy elűzött anabaptisták engedélyt kértek a Sárospatakon való megtelepedésre, de patak ura, Perényi Péter nem tűrte meg őket („...prefatos anabaptistas profligatos et ex ditionibus Regie Maiestatis undique pulsos ac eictos...”).²⁵ Ugyancsak hazai érdekű adalék Anna királynénak Bécsből 1540. február 24-én kelt parancsa, hogy a király által Triesztbe menesztett 81 anabaptistát a gályákra vitetni el ne mulasszák.²⁶ Ezekhez az adatokhoz viszonyítottan nyer értelmet és jelentőséget a jelző: akik még az országban vannak. Minthogy pedig az 1548 előtti időből nincsen adat szervezett szakramentárius közösségekről, a szakramentáriusokra vonatkozta szintén fontos ki-

tétel: ilyeneket senki se merjen befogadni az országba. Egyébként is a szakramentárius szó túlságosan tág kategóriát takart. A megjelölés eredete a *sacramentaliter* terminusban van, a földrajzilag svájci gyökerű reformáció irány szívesen használta Krisztus jelenlétének és az úrvacsoravételnek a meghatározására, kerülvén a korábbi filozófiai-teológiai-skolasztikus szavakat.

Szó sincsen a törvénycikkben az ágostai hitvallásuk megtűréséről. Még olyan értelemben sincsen, hogy ideig-óráig nyugton hagynák őket. A törvények alapvető rendelkezésének a célja a római katolikus egyház reformálása, mégpedig most már a *reintegratio ecclesiae*,²⁷ azaz az ősi egyház helyreállítása reformok útján. Ami azonban félreérthetetlennek készült, az félremagyarázhatónak bizonyult. Közvetlenül az volt a cél, hogy az ősi, igazi istentisztelet helyreállítsák. Ehhez képest másodrendű, hogy milyen kézzelfogható rendelkezések kerültek bele a törvénycikkbe. Tárgyunk összefüggésébe mégis belekiváncsolkodik az a rendelkezés, hogy a főpapok látogassák meg a helyi egyházakat, vizsgálják meg, szabályosan felszentelt papok-e az istentisztelet végzői és a papi javadalmak húzóit, milyen a tanítás, állítsanak be a szolgálatba szabályosan felszentelt papokat. Így tehát mindazok a helyi egyházak veszélybe kerültek, amelyekben a főpapok, ill. a király megbízottjai a törvény szándékával ellentétes állapotokat találnak. Veszélyeztetett helyzetbe kerültek azok a helyi egyházak is, amelyekben érvényesült az evangélikus reformáció, azaz a wittenbergi irányzat. A prelátusok arra is utasítást kaptak, hogy büntessék meg a szolgálatra méltatlanokat, értsd: azokat, akik felszentelés nélkül végeznek szolgálatot.

Ez azonban csak a rendelkezések egyik oldala, a másik volt a pozitívum: a prelátusok minden mezővárosban és faluban állítsanak be olyan parochusokat, akik ismerik az igaz tanítást, azt oktatják, és a szentségeket a szent katolikus egyház rítusa szerint szolgáltatják ki. Ha nincsenek is említve a szabad királyi városok, korántsem értendő az úgy, hogy azok szabadok a vallás vonatkozásában. A törvény a városok irányában a kegyúr útján akarta a célt elérni. Együttvéve tehát a törvény 1548-ban elindította a magyar királyságban a *reformatio catholicát*.²⁸

Az irodalomban kísérletek történtek az 1548. évi magyar vallásügyi törvények és a német birodalmi úgynevezett Interimek közötti kapcsolat bemutatására. A német birodalomban egyfelől az augsburgi, másfelől a lipcsei interim volt a próbálkozás 1548-ban, hogy a schmalkaldeni háború után a császár és az evangélikus rendek között átmenetileg rendeződjenek a vallási ügyek. Mind a két fél részéről megvolt a várakozás, hogy a trentói (= tridenti) zsinat lehetővé teszi majd az egyház egységének a helyreállítását. Akár az azonnali negatív és pozitív viszonyulást tekintjük, akár a passauai szerződés és az 1555. évi augsburgi vallásbéké tükrében látjuk az Interimek letagadhatatlan kudarcát, szükségtelennek mutatkozik az Interimek és az 1548. évi magyar vallásügyi törvény elemző összehasonlítása.²⁹

Ellenben annál hasznosabb lenne a kapcsolat vizsgálata a *reformatio et reintegratio ecclesiae* magyarországi megindítása és a német-római császár által az augsburgi birodalmi gyűlésnek benyújtott és attól elfogadott, 1548. június 14-re datált *Formula reformationis* között.³⁰ Ennek ismeretében végképpen csődöt mond az a szem-

lélet, hogy az 1548-as magyarországi vallásügyi törvény az ágostai hitvallás követőinek és színlelőinek bárminő védelmet biztosított. A törvény végrehajtásának az ország némely területén, a kiváltságos városokban és nagyurak birtokain végbement története tévesztette meg a törvény értelmezőit, mert figyelmen kívül hagyták a másutt látható folyamatokat: az immár pejoratív, hátrányos megkülönböztetést érzetető értelemben prédikátoroknak mondott papoknak az üldözését.

Most már tehát fény derült az öt szabad királyi városhoz, továbbá, amint tudjuk, az ún. alsómagyarországi bányavárosokhoz és bizonyára más városokba is küldött királyi biztosok valóságos feladatára.

Amikor tehát 1549-ben a királyi biztosok az öt városban nem éltek erőszakkal, akkor pusztán az erőviszonyokhoz igazodtak. A tanításról írt vallástétel szövegét átvették, de korántsem fogadták el a jóváhagyás vagy megerősítés értelmében. Az 1549. augusztusi események sorába efféle beleeröltetni neveltség számba megy. De egyáltalán naiv és átlátszó volt az analógia alkalmazása: a Ferdinánd királynak való benyújtás emlegetése és felértékelése nem volt más, mint átformulázása annak a ténynek, hogy az evangélikus rendek Augsburgban 1530-ban V. Károly császárnak valóban átnyújtották hitvallásukat. Ennek az átnyújtásnak azonban csak 1555-ben a szintén Augsburgban tartott birodalmi gyűlésen lett jogi ereje, de egy újabb jogi aktussal, az augsburgi vallásbékével. Valószínű is, hogy csak ezután alakul úgy a hazai hagyomány, hogy a hazai evangélikus hitvallásoknak jogi erőt tulajdonítottak.

Mindennek a tisztázása után folytathatjuk az Ötvárosi Hitvallásról fennmaradt *hírek* vizsgálatát – a szükség mértéke szerint. Figyelmünknek a tárgyra való összpontosítása végett mellőzhetjük a következő évek országgyűlési tárgyalásaiból a közvetlenül nem fontos mozzanatok ismertetését, bár valamennyi idetartoznék annyiban, hogy hozzásegítenek a tisztán látáshoz: az öt város egyházi viszonyainak az alakulását nem a hitvallás szabta meg, hanem az erőviszonyok, a török előnyomulása, az erdélyi függőség-önállóság, az uralkodó általános politikája, stb.³¹

Az 1550-ben tartott országgyűlés vallásügyi végzései nagyjából egyeznek az 1548. évi törvénycikkkel, csak hogy most már kifejezetten szó esik a zsinatról, amelynek feladata a hitben és istentiszteletben való reformálás.³² Ettől mindkét fél, ti. a római katolikus és az evangélikus „a szent és katolikus” egyház egységének a megőrzését remélte. De a római katolikus fél ezt egynek vette a római egyházzal, a másik fél pedig megnyugodott a szövegben, mert a tanácskozásokból azt a hangulatot érezték, hogy az eretnokség fogalmába nem értik bele a lutheránus tanítást. Ezt tudva kell tehát értelmeznünk a lőcsei követek haza küldött jelentésében ezt a mondatot: „Unsere Confession ist nicht gedacht” (nem vonatkozik a mi hitvallásunkra).³³ Ezt legalább háromféleképpen lehet érteni. Úgy is, hogy az 1549-ben Eperjesen a királyi biztosoknak átadott hitvallás előterjesztői ellen nem irányul az „ősi istentisztelet helyreállításának” az elrendelése; úgy is, hogy az Ágostai Hitvallást követő helyi egyházakra nem vonatkozik; sőt lehet úgy is, hogy a Lőcsén vallott tanítás és hit nincs veszedelemben.

1554-ben Lőcse város országgyűlési követei Pozsonyból azt jelentették, hogy a felsőmagyarországi öt

királyi város követei benyújtották hitvallásukat. E tudósítást csak Fraknoi Vilmos közléséből ismerjük.³⁴ Itt tehát valóban arról van szó, hogy az öt városnak van egy hitvallása, és azt benyújtották. De vajon közvetlenül a királynak, vagy a királyhoz juttatás céljából valakinek, vagy az országgyűlésnek? A mondat ezután egyaránt értelmezhető úgy is, hogy egy olyan szövegű hitvallást nyújtottak át, amilyen már előbb megvolt, tehát magát az 1549-i szöveget ismételték, de úgy is, hogy első ízben történt a városok hitvallásának a benyújtása, mert hiszen egyébként elég lett volna hivatkozniok hitvallásuk korábbi benyújtására, sőt annak – állítólagos – approbálására. Mindenképpen figyelemreméltó tény, hogy az utólagos állításokban nem fordul elő 1554 mint a hitvallás előterjesztésének, ill. jóváhagyásának az éve.³⁵

Az 1556-os országgyűlés más vonatkozásban érdekes tárgyunk szempontjából. Itt már nincsen szó a szakramentáriusok elűzéséről, hanem csak az anabaptistákról: Az urak és nemesek a birtokaikon lévő anabaptistákat négy hét alatt távolítsák el.³⁶ Ez azonban még éppen úgy nem jelentette a szakramentáriusok ezutáni hallgatólagos megtűrését, mint ahogyan az 1548. évi sem a lutheránusokét.

Az 1557-i és 1559-i országgyűlési tárgyalások említése annyiban kívánczik a sorba, amennyiben a tudósításokból nyilvánvaló, hogy az öt város egyházai sem érezték magukat biztonságban, mintha az ekkor vagy akkor benyújtott hitvallásuk őket védené. A városok országgyűlési követei tisztán látták a római katolikus reintegráció lendületét, azt a törekvést, hogy „a lutheránus eretnekek mind üzessenek el”,³⁷ bár látszott, hogy „az anabaptisták gonosz felekezetének” kiirtását más eszközökkel akarták véghez vinni.

Tárgyunk szempontjából közvetlenül érdekes esemény, hogy az ún. alsómagyarországi bányavárosok 1559-ben szintén szerkesztettek egy hitvallást, ebben az összefüggésben mégsem szükséges annak keletkezését lépésről-lépésre követnünk. De egy mozzanat igen fontos az Ötvárosi Hitvallásra nézve is. 1559-ben a magyar kamara a bányavárosokra 4000 forintnyi censust vetett. Ezügyben a bányavárosok küldöttséget menesztettek az Augsburgban tartózkodó királyhoz, Ferdinándhoz, aki akkor már császár is volt. A körmöci tanácsnak 1559. július 18-án kelt, a selmeci tanácshoz intézett levele rendkívül érdekes tudósítást tartalmaz a király kifakadásáról a bányavárosi viszonyok ellen. A küldöttek azzal védekeztek, hogy náluk az egyházi rendtartás az Ágostai Hitvalláshoz igazodik. Erre így válaszolt a király: „Die Augspurgische confession, die gehört in das Reich und nicht in Hungaren” (Az Ágostai Hitvallás a birodalom dolga, nem vonatkozik Magyarországra).³⁸

A király kijelentése minden bizonnyal közismertté vált az érdekelt városokban. Ha tehát eddig az időpontig fel is lehet tételezni, hogy a felsőség elé készült vallástételek utalások voltak az Ágostai Hitvallásra,³⁹ ettől fogva szükség volt olyanra, amely ha mintául vette is az Ágostait, arra nem hivatkozott. Ezért aligha véletlen, hogy 1559-ből van teljes hitelű, s egykorú adatunk egy hitvallás készüléséről és egykorú szövegünk. Ez az alsómagyarországi bányavárosok vallástétele volt, a Hétvárosi Hitvallás (Confessio Montana seu Heptapolitana).⁴⁰ Elképzelhető, hogy Ferdinándnak ez a

nyilatkozata épült bele a hagyományba, olyan módosulással, hogy az öt város által első ízben felterjesztett hitvallással elégedetlen volt.⁴¹

Földrajzi és irányzati szempontból messzebbre érinti témánkat a reformátusok Debrecen-Egervölgyi Hitvallása az 1562. évből. Kiadásának első variánsa, a *Confessio catholica* már a címében is hangsúlyozza egyik célzatát, a katolicitás igazolását.⁴²

Az 1560. évhez, Leonhard Stöckel halála évéhez toldotta be Xylander István a Huszonnégy Szepesi Város lelkipásztorainak a feljegyző könyvébe⁴³ a megemlékezést a bártfai iskola rektoráról.⁴⁴ De e „tudósítás” hitelét a bejegyzés idejét tekintve kell megítélnünk. Ellenben annál figyelemre méltóbb Christian Schesaeus műve 1563-ból: *Oration describens historiam vitae praecipuam clarissimi viri Leonharti Stöckelii*... Ebben már ha nem is egykorú, de közelkorú tanúsága van annak a tevékenységnek, amelyet Leonhard Stöckel végzett az öt város egyházainak védelmében: „...Hadd szóljak csupán a külső dolgokról. Jóságos isten, hány ellenféllel szállt szembe! Hány eretnekséget cáfolt meg és szorított vissza végképpen! A pápaságot (pápastaságot) elűzte ugyanazokról a helyekről; jó néhányszor benyújtotta azoknak az egyházaknak az apológiáját Ferdinánd győzhetetlen császárnak, és azt igen súlyos fenyegetések között rendíthetetlenül védelmezte.” Ez az emlékezés a lényegben egyezik azzal a hagyománnyal, hogy Stöckel műve volt az öt város vallástételének a szövege, de éppen a *több* teszi kevesebbé Schesaeus tudósítását. Ha ugyanazt írta volna, mint a hagyomány – ennek elágazódása ellenére azonosan – őrzött, hogy ti. a Ferdinándnak benyújtott hitvallást szerkesztette, akkor ez világos szó lett volna. De a *jó néhányszor*, mégpedig *által*a történt benyújtás állítása elbizonytalanítja Schesaeus szavainak az értelmét. Schesaeus tudomásunk szerint 1563-ban már újra Erdélyben élt; a hozzájutott hírekből olvasmányos művet ötvözött. Mégis nehéz azt vélni, hogy az Erdélybe eljutó hírek között volt egy olyan, amely Stöckelnek egy *egyszeri*, kiemelkedő hitvallásírói tevékenységéről szólt, és azt vonta bele a többszöri hitvédésre utaló „apológia” fogalmába. Zavarja tisztánlátásunkat az irodalomba beszívódott állítás, hogy Stöckel 1558-ban ilyen művet írt: *Apologia ecclesiae Bartphensis*.⁴⁵ Csakhogy ez a – ma példányból nem ismert – mű alighanem azzal a váddal szemben védelmezte a bártfai egyházat, hogy túri a képrombolást. Schesaeus maga is ezzel kezdte. „...Hány ellenféllel szállt szembe! Hány eretnekséget cáfolt meg...” Eddig még nem volt ellenőrizhető Erneyi József hivatkozása egy kéziratos gyűjteményben található adalékra. „...Ismeretes, hogy már az 1580. körmöci zsinat kimondta a zwingliánusok és calvinisták condemnatioját, a híres Stöckel Apologia contra barbarorum blasphemias id est Zwinglianistos Hungaros... írásával.”⁴⁶ Könnyen lehet, hogy ez egyazon mű az említettel. Mindenképpen érdekesebb adalék található Daniel Türk naplójában. 1558. november 6-ról azt jegyezte be, hogy vele együtt volt vendégségben Albertus concionator, és az italoosan lekcinsinylően szólt Bartholomaeusról (bizonynal Bogneről, a lelkipásztorról), szintűgy Stöckelről; azt mondta, hogy laposan, puhán, nőiesen és gyerekesen írt Kálmáncsehi és a képrombolók ellen. Türk elítélően je-

gyezte fel a becsmérlést, de amit írt, így is tanúság arra, hogy Stöckelnek volt egy ilyen tartalmú műve, de arra is, hogy Bártfán akadtak, akik elégedetlenek voltak Stöckellel, kevesellették a képek védelmét.

Ennél fogva Türk adalékot nyújt Stöckel életének két mozzanatához. Mi okból, ez nem világlik ki, de bizonyos, hogy Stöckel 1556-ban a végleges távozás szándékával Késmárkra utazott. Ezt egy szkéma alkalmazásával szívesen adta elő az irodalom úgy, hogy a város polgársága nem becsülte meg eléggé a kitűnő tanítót. Csakhogy – és ezt megint Türk naplójából tudjuk⁴⁷ nem egyedül távozott Bártfáról, hanem a bártfai egyház lelkipásztorával, Michael Radaschinusszal. Ebből az is következik, hogy Stöckel nem a közvetlen előjárójával nem fért össze, hanem súlyosabb okból kívánczolt másfelé. Egyébként egy vásárra (vagy esküvőre?) utazás ürügyével hagyta el munkahelyét. Az a terv is felvetődött benne, hogy Wittenbergbe utazik, és megint, mint egykor ifjúkorában, Németországban keres magának megélhetést.

A másik mozzanat Stöckel magatartása az úrvacsorai tanítás kérdésében. Melanchthon teológiájának követőjeként abba a hírbe keveredett, hogy tanításával áthajolt a szakramentáriusokhoz. Ugyanaz a sors érte, amelyet ő kovácsolt Dévai Mátyás ellen. Stöckel gyanakvó tudósításai – bár csökkenő, de még makacsodó hatással máig megtévesztően – okozták, hogy Dévai még életében a helvét irányba hajlás hírébe keveredett.⁴⁸ Sikerült-e Stöckelnek magának tisztázni a félreértést, nem tudhatjuk, de az megállapítható, hogy a hívei és kiváltképpen a családja tagjai a halála után gondoskodtak Stöckel jóhíréről. Sőt talán ez a szeretetből fakadó jóhírverés volt az egyik szítója annak a hagyománynak, hogy Stöckel a szerzője az öt város ama hitvallásának, amely 1613-ban nyomtatásban megjelent.

A hamis, téves, rossz hírbe kerülésen kívül közrehatott a családtagok igyekezetében Stöckel életpályájának az a sajátossága, hogy akadémiai-egyetemi képzettsége és elismerten kiváló képességei ellenére élete végéig megmaradt a bártfai iskola rectorának, vagyis vezető tanítójának, és nem ment át sem otthon, sem másutt lelkipásztori állásba, holott az ilyen feljebb jutás a lehetőség mértéke szerint általános jelenség volt. Nagy a valószínűsége annak, hogy valamilyen testi fogyatékosága az evangélikus reformációban is továbbélt „kánoni hibában” hagyta:⁴⁹ alkalmatlannak minősült a papi pályára. Erre a feltevésre Schesaeusnak ez a közlése ad jogosultságot: boroszlói tartózkodása idején a városzéli mocsaras területen sétálva egy kígyó megmarta, és a kígyó harapása maradandó nyomú sérülést okozott a láb-szárán.⁵⁰ Tán nem túl modernkedés feltételezni, hogy ez a sérülés valamelyes kisebbrendűségi érzést váltott ki benne, amelyet ő maga egy, a tanítói munkát meghaladó teológiai tevékenységgel, családja pedig Melanchthon szintén tanári szintű, de a teológiában vezető szerepű munkálkodását rá átvívó kegyelettel kompenzálta.

Végül is azonban elgondolkodtató marad Schesaeus emlékezésében, hogy Stöckel „apológiájának” Ferdinándhoz történt néhányzori benyújtásáról van szó benne. Ha le kell is hántanunk a hírről azt a túlzást, hogy maga Stöckel volt a „benyújtó”, akkor is valamilyen iratnak az uralkodóhoz való juttatása van benne. A hitvallás szerzőségének a kérdésében végeredményben sem cáfolás, sem bizonyítás nem található az egykorú emlékekben.

1546-ben az Ötvárosi Esperesség gyűlést tartott, és azon először felolvasták az öt város hitvallását, és aztán azt a követek mind aláírták. Az erről szóló tudósítás még ezt mondja a hitvallásról: „amely 1560-ban Ferdinánd császárnak és Verancsics Antal esztergomi érseknek benyújtott és (azoktól) jóváhagyott”.⁵¹ Csakhogy ez a tudósítás nem egykorú, hanem későbbi krónikás felsorolás részlete, tehát nem fogadható el bizonyítéknak a benyújtásra és jóváhagyásra. Az ilyen állításokat más megközelítésben kell megvizsgálnunk. Ellenben nagyon is beleillik az események rendjébe az az állítás, hogy a hitvallást felolvasták és aláírták. Ha valaki mégis igaznak fogadná el a benyújtást és jóváhagyást, azt is tudomásul kell vennie, hogy azok nem 1549-re, hanem 1560-ra vannak téve.

Először történt-e a hitvallás felolvasása az esperességi gyűlésen, nem tudható, de Ribini sem tudott egy korábbi felolvasásról és aláírásról. Okunk van elfogadni első aktusként. Ettől kezdve gyakran találkozunk a gyűlésekről készült feljegyzésekben a vallástétel felolvasásának és aláírásának a hírével. Ez a folyamatosság aztán valószínűvé teszi, hogy az öt város hitvallásának nevezett szöveg – legalább nagyjából – egyezett az 1613-ban kinyomtatottal. Viszont a hasonló tartalmú említés, ti. a gyűléseken való tárgyalás hiánya élessé teszi a kérdést, hogy az 1546-ben felolvasott szöveghez van-e valami köze annak a hitvallásnak, amelynek szerkesztéséhez 1560-ban Stöckel – egy 30 évvel későbbi közlés szerint – hozzáfogott, illetőleg annak a vallástételnek, amelyet 1560-ban állítólag az esztergomi érseknek benyújtottak.

Mínthogy pedig még a hagyomány egyik ága is az 1560. évi keletkezés mellett szól, mindjárt megújul a kérdés, hogy az 1554-ben felolvasott szöveg nem az 1599. évhez kapcsolódó Bányavárosi Hitvallás szövegének a hatására jött-e létre. Amíg azonban ezt egykorú, megbízható emlékekből ismerjük, ennek, ti. az Ötvárosinak a szövege az 1613 előtti időből teljes egészében és hiteles bizonyossággal nem maradt ránk.⁵²

De igenis fennmaradt két fontos cikk szövege 1589-ből, mégpedig a 10-é az úrvacsoráról és a 13-é a szentségekkel való éléről. Kaspar Pilcius márkusfalvi lelkipásztor az Assertio etc. C. vitairatában (RNy I. App. 47) ezt a cikket szegezte szembe Martin Wagner és társai Examen c. művének (RMNy I. 576), azt állítván, hogy Wagnerék tértek el a szabad városok és az összes szepesi város ősi és közös hitvallásától, minthogy az ubiquitas-tant, Krisztus mindenütt való jelenlétének érvét védelmezik. Pilcius Assertiojára készült válaszul az az Apologia etc. C. vitairat (RMNy I. 637), melyben arról történik emlékezés, hogy 1560-ban Leonhard Stöckel hozzáfogott az öt város egyházi hitvallásának a megírásához. Az Apologia ajánlásának az írói csak a 13. Cikk értelmezéséről vitáznak Pilciussszal, de nincs kifogásuk a cikkek idézett szövege ellen.

Ez annál fontosabb, minthogy ismeretlen időből és helyről fennmaradt az Ötvárosi Hitvallás szövegének egy olyan változata, amely éppen a 10. Cikk és egy, ezzel a krisztológia vonalán összefüggő másik (3.) cikk szövegében bővebb és élesebb, mint az 1613-ban kinyomtatott szöveg.⁵³ Erre a kérdésre célszerű akkor visszatérnünk, amikor a kinyomtatott szöveget vesszük amúgy is szemügyre.

Érdekes adalékot nyújt tárgyunkhoz Thomas Faber levele 1565-ből. Egy sajtóhiba miatt alig részesült figyelemben. Bruckner Győző idevágó művében ugyanis

úgy esik szó róla, mintha 1555. december 14-én kelt volna. „Faber (Fábri) Tamás bártfai iskolaigazgatónak ...1555. dec. 14-én kelt, a városhoz intézett és Bártfa egyik levéltárában lévő levelében említi, hogy a Ferdinánd király elé terjesztett Stöckel-féle hitvallás egyetlen példányát a városházán őrzik...”⁵⁴ E közlés amúgy is magában foglalt két rejtélyt: miért kellett az akkor Wittenbergben tanuló Fabernak onnan haza megírnia a hitvallás példányának hollétét, és vajon a forrásban is Stöckel-félének van-e írva a hitvallás, vagy a teljes, hosszú megjelölés helyett írta-e így a szerző. Mindkét rejtélyt eltünteti a levél tartalmának a közlése, amely Ráth György egyik tanulmányában található.⁵⁵ Faber 1565 és 1566 fordulóján elhagyta bártfai iskolaigazgatói állását, átment Selmecre. Ez alkalomból írta e levelét a bártfai városi tanácsnak. Panaszkodik rosszakarói ellene koholt rágalmairól. Reméli, hogy ezek nem fognak hitelre találni. Bemutatja ama munkájának egy másolati példányát, amelyet a lefolyt évben a vallási vizsálykodások történetéről írt. ...Nem kíván a saját személyére nézve mást, mint az új év küszöbén felajánlott ezen munkájának szíves elfogadását. Óhajtaná azonban az átadott példánynak az ottani városházán leendő letételét, mert itt őrzik a Ferdinánd király elé terjesztett hitvallásuk egyetlen példányát, ide tartozik hát annak tárgyára vonatkozó saját irata is.⁵⁶

Thomas Faber levelének közvetlen ismerete híján csupán feltételezhetjük, de nem állíthatjuk, hogy abban nincs évhez kapcsolva a hitvallás Ferdinánd elé terjesztése, és így merészség nélkül vélhetjük, hogy tovább is érvényesíthető az 1590-ben megjelent Apológiának az a közlése, hogy 1560-ban fogott hozzá Stöckel a hitvallás írásához. Ez azonban kétségtelenül nem rekeszti ki a hitvallás történetéből azokat az ismereteinket, amelyek szerint már korábban a felsőség elé terjesztettek az öt város egyházaival valamilyen szövegű vallástételt.

Itt van a helye, hogy az egyik ilyen állítást megvizsgáljuk. Severin Sculteti az egyik művében 1699-ben úgy adta elő, hogy az 1549-ben benyújtott hitvallást 1560-ban benyújtották Verancsics Antal egri püspöknek, majd 1573-ban ugyanannak mint esztergomi érseknek. Az összefüggés szerint a hitvallás azt a célt szolgálta, hogy a városok tisztázzák magukat: nem szakramentáriusok. 1573-ból hiteles feljegyzés maradt ránk arról, hogy miképpen történt 1573-ban Verancsics eljárása és magatartása az öt város egyházaival irányában.

Verancsics érsek Eperjesre, az octavára utaztában május 12-én megállt Lőcsén, megebédelt és mivel a lőcsei parochus nem jelent meg előtte tisztelgésre, kemény hangú levelet írt a városi tanácsnak, és felrótta a parochus távolladását. „Intsétek meg – írta a magistratusnak –, hogy ismerjék el, hallgassák és tiszteljék előljáróikat.” A parochus, Anton Platner igazolni akarta magát, utánament az érseknek Eperjesre. A találkozásról fennmaradt feljegyzésben nincsen szó a hitvallásról, hanem csak arról, hogy beszélgettek a papok házasságáról, az érsek átvette az ajándékot, és végül keresztet vetvén püspöki áldásával elbocsátotta Platnert és társait. Az érsek hamarosan, június 12-én Eperjesen meghalt.⁵⁷ Ez a körülmény is hozzásegítette a hagyományt az elfogadás – approbálás koholásához.

Tíz évnek sem kellett eltelnie, és 1582-ben már úgy beszéltek a „hazai Ágostai Hitvallásról”, mint amelyet két

császár (ti. Ferdinánd és Miksa) és két érsek (ti. Oláh Miklós és Verancsics Antal) koncédált és approbált.⁵⁸ Ebben a tudósításban a „hazai” (másutt így is: használt hazai) Ágostai Hitvalláson leginkább a Szepesi Hitvallást kell értenünk, de az 1564-re vonatkozó állítás egyértelműen az Ötvárosiról mondja, hogy Verancsics érsek elfogadta.

Ugyanígy értendő mindkét hitvallásra az a tudósítás, amelyben szintén csak a Szepesi Hitvallásról van szó. 159-ben Pethe Márton váradi püspök és szepesi prépost november 29-re a váraljai káptalanba színe elé rendelte a huszonnégy szepesi városi papi fraternitásnak a seniorát és alseniorait a székdíjjal (census cathedraticus), azok oda is utaztak. A senior feljegyzése szerint egy Alphonsus nevű lengyel kanonoktól a templomban szónoklatot (*declamationem vel potius debacchationem*) hallottak, az tele volt Luther, Kálvin és az ő hitvallásuk elleni hazugságokkal. Hitvallásukat az a szemtelen dühöngő (*debauchator*) ötödik evangéliumnak mondta. Hogy azoknak, amiket ezt a fecsegő fecsegett, a legtöbbje hazugság volt, maga a püspök is elismerte, és (a hitvallást) voltaképpen megerősítette (*reipsa probavit*). A mi összejöveteleinkön ugyanis, amelyen a többi fraternitás seniorai és conseniorai szintén jelen voltak, a püspök beszédének főtétele volt a gyakran ismételt buzdítás, amellyel minket az Ágostai Hitvallás erős megtartására buzdított. Nem mondta ugyan, hogy azt elfogadom (*non quidem dicebat, quod eam probem*), de mivel mást nem akartok elfogadni, nem is vagytok rá képesek, buzdítalak titeket, hogy inkább ehhez ragaszkodjatok, mint hogy a kálvini felekezethez elhajoljatok. És azt igazán ígérem nektek, hogy ameddig az Ágostai Hitvallásban állhatatosan megmaradtok, védelmetek lesz nemcsak tőlem, hanem magától a császári felségtől is. Buzdítását, hogy ragaszkodjunk tehát az Ágostai Hitvalláshoz, jó néhányszor megismételte.” Beszéde után a püspök átvette a fraternitás census cathedraticusát, 61 aranyat. A többi fraternitás a maga censusát a provisornak adta át.⁵⁹

E tudósításból nyilvánvaló, hogyan kell érteni azt a védelmet, amelyet az Ágostai Hitvallás ad a fraternitásoknak: úgy, hogy ez a taktikából való védelmi ígéret nem jelenti sem az Ágostai Hitvallás, sem a fraternitások által használt hazai hitvallás approbálását.

Nem is jelenthette, mert az nem fért volna össze a király és a prelátusok római katolikus egyházhűségével. Jól látta ezt – de szavait kevesen hallották meg – Révész Imre az Ötvárosi, a Bányavárosi és a Szepesi Hitvallással kapcsolatban: „A protestáns rendek...beérték azzal, hogy a király és esztergomi érsek időnként tudomásul vették ezeket az eléjük ismételt is beterjesztett hitvallási iratokat s ha nem is erősítették meg azokat – hiszen ekkora önellentmondásba a valláspolitikai helyzet minden tisztázatlansága mellett sem lehetett keveredniük, kivált a nyilvánosság előtt! –, de hallgatag tűrték, kifejezetten el nem tiltották s ekképpen létrejönni engedtek egy »modus vivendi«-t, mely...törvényes biztosíték híján akármikor felborulhatott”⁶⁰

Hogy igenis felborulhatott, arra egy olyan esemény lett példa, amelynek okozója ugyanaz a Pethe Márton volt, aki – bár feltételesen – védelmet ígért az Ötvárosi Esperességen belül Kassának is, és közvetlenül a Huszonnégy Városi Esperességnek. A kassai főtemplom

rekatolizálása után 1604-ben Pethe Márton, akkor már kalocsai érsek és tovább is szepesi prépost, maga indult el, hogy a Szepességen reintegrálja az egyházat. 1604 első felében még reménykedtek a szepesiek, hogy a census cathedraticus megfizetése alapján ezután is védelemben lesz részük. Amikor azonban Pethe érsek és prépost megérkezett Váraljára és meghallgatta a kérést: eddig az ő püspöksége alatt békében volt szabad élniök és csupáncsak a próféták és apostolok írásaiból vett igaz tanítást, Isten romlatlan ígését taníthatták, ugyanaz legyen nekik továbbra is szabad – az érsek kereken kimondta akaratát: meglátogatni és reformálni akarja az egyházakat, mégpedig a trentói zsinat mértéke szerint (*iuxta normam Tridentini concilii*).⁶¹

A XVI. század utolsó évtizede látszik annak a kornak, amelyben gyökeret ver az a szemlélet, hogy az Ötvárosi Hitvallás 1549-ben terjesztett be a királynak: ez a minél ősbibb jog hangoztatásáért történt.⁶²

1590-ben az Apologia ajánlásában a mű kiadásának a gondozói, köztük Thomas Faber – amint tudjuk, Leonhard Stöckel veje –, még 1560-ra tették Stöckel közreműködését a Hitvallás írásában. Tudtommal első ízben az 1593. október 5-én és 6-án Eperjesen tartott esperességi zsinaton kapcsolják össze Leonhard Stöckel nevét az 1549-ben felterjesztett hitvallással.⁶³ Jelentéktelen hibából a zsinat irataiban 1548 olvasható, s a hiba vagy közönséges elírás, vagy a vallástétel és az ezt kiváltó országgyűlési törvény éveinek az összetévesztése. 1596-ban az ifjabb Leonhard Stöckel és a többi örökös az irathagyatékából kiadták Postilla etc. címen (RMNY I.773) a vasárnapi és ünnepi evangéliumok és epistolák magyarázatát. Az ajánlásban felsorolják a prédikációs-könyv hasznait, ötödikként ezt: hirdeti ez öt város hitvallását. Azt ezeknek az egyházaknak a parancsára az ő atyjuk írta, és azt 1549-ben Ferdinánd királynak, majd 1560-ban és 1573-ban Verancsics püspöknek benyújtották. Véleményem szerint ebben az összekapcsolásban az a körülmény is közrejátszhatott, hogy 1592. január 5-én meghalt Thomas Faber, Stöckel veje, aki az Apologia ajánlásában 1590-ben még 1560-ra tette apósa közreműködését a vallástételben. Minden jel arra vall, hogy az összekapcsolás Severin Scultetinak tulajdonítható, bár ő is egyike volt az Apologia ajánlása három szerzőjének. Akárhogyan volt is, ezen a ponton is erősen sajnálatos, hogy Faber műve, az apósa életrajza kéziratban maradt, és nincsen tudomásom annak fennmaradásáról.

Míthogy pedig az 1593. évi esperességi zsinatról készült feljegyzés először 1614-ben egy wittenbergi nyomtatványban, Leonhard Hutterus *Concordia concors* című művében került nyilvánosságra,⁶⁴ az 1596-ban Bártfán nyomott Postilla pedig terjedelménél fogva aligha forgott nagy példányszámban közkézen, leginkább az 1599-ben nyomtatott latin nyelvű *Hüpomnéma* (Figyelmeztetés) című könyvecske tette közkeletűvé azt az állítást, hogy az 1549-ben a királynak felterjesztett vallástétel Stöckel műve volt. Kikerekedett és megfogalmazódott az a hagyomány, amely a használatban volt vallástétel szövegét visszavitte 1549-ig és Stöckel szerzőségére.⁶⁵

A későbbiek miatt szükséges arra is figyelniük, hogy a XVI. század utolsó évtizedében világosan megkülönböztetik az „Augsburgban írt” Ágostai Hitvallást, tehát az Invariátát, és a másik kiadásút, vagyis a Variátát, az

Ötvárosi Hitvallásnak az Ágostaihoz való viszonyát pedig úgy fogalmazzák meg, hogy az előbbi az utóbbinak a kivonata. Ez az egyfelől viszonyítás, másfelől megkülönböztetés azért vált szükségessé, mert 1546 óta bővült az Ötvárosi Hitvallás funkciója. Akár ez, akár ennek csupán feltételezhető előzményei arra szolgálnak, hogy a felsőség tudja, mit tanítanak a helyi egyházakban. 1546 óta az is a funkciója lett, hogy az egyházak között, a fraternitáson belül a tanításbeli egyetértést munkálja és biztosítsa.

A XVII. század első évtizedének az eseményei újabb funkciót róttak a hitvallásra. Az 1608. évi koronázás előtti törvény és ennek nyomán az 1610. évi zsolnai evangélikus zsinat lehetővé és feladattá tette egy elismert és szabályozott egyházi szervezet kiépítését. Az öt város egyházainak most már az volt a gondjuk, hogy a törvény jogán superintendensnek neveztessek a papok testvérületének addig seniornak mondott előljárója, és hogy államjogilag is elismertessék a helyi egyházak közös testülete. Az 1614. évi szepesváraljai zsinat valóban superintendenciának ismerte el a más evangélikus egyházi felsőbbbségtől független ötvárosi egyházi szervezetet. Ez pedig egyaránt mondhatta magát ágostai hitvallásúnak és az Ötvárosi Vallástétel alapján állóak. Mindez azonban a való élet vonalán jelentős változást nem hozott, a római katolikus egyházi előljárói igényen meg éppen semmit sem változtatott. Ilyen körülmények között jött ki a nyomdából az Ötvárosi Hitvallás első ismert kiadása latin, német és magyar nyelven.

Mennyiben szolgált vagy egyáltalán szolgálhatott volna védekezésül a római katolikus igény és érvelés ellenében, hogy a szabad királyi városoknak a király a földesura és kegyura, aligha állapítható meg a tények ismeretéből. Az erő., pontosabban erőszak-viszonyok bizonyára döntően határozták meg a kassai egyházi berendezkedést. A vallástétel, és ennek pajzsa mögött az egy kassai vallásnak az *elve* vajmi kevéssé lehetett tényező. Így hát aligha beszélhetünk arról, hogy az Ötvárosi Hitvallás funkciója a valóságban is bővült az egy egyház megőrzésével, ennek csak a szándéka vélelmezhető.

Ellenben igenis látható a szándék, hogy az Ötvárosi Hitvallást – foghatóan a kassai egyházi berendezkedés megóvására – Kassa város ügyvélt kiváltságának a fenntartó erejévé, örévé tegyék. Eszerint Kassa város egyházának régi, ősi hitvallása az 1613-ban közzétett vallástétel, azt a király approbálta. Kiváltságos joga tehát a városnak, hogy a vallástétel egységében megmaradjon. Ezen a réven mégis szó lehet funkcióbővülésről: a polgárság védelmi harcának eszköze a földesúri-patronsusi előjogokat igénylő király ellen.

Mégis maradt a vallástételnek 1564-től fogva megfigyelhető funkciója: az egyházi tanítás egységének a fenntartása az öt város egyházaiban. Csakhogy a történelem dialektikájának megfelelően pont akkor vált válságossá az egység éppen kassai vonatkozásban. Alvinczi Péter, a kassai egyház magyar prédikátora egyfelől igazán akarta az egységet az evangélikus reformáció két főága között, a Heidelbergből hozott pareusi szellemben, másfelől azonban nem érezte magát otthon az öt város gyűlésein, hanem a kassavölgyi (abaúji) helyvét irányú esperességhez húzott. Az 1614. május 27-én Lőcsén tartott ötvárosi gyűlésen meghallgatták „a kassai magyar egyház” prédikátorát; az nyilvánosan tiltakozott az ellen,

hogy tisztársával együtt őt a városok felügyelője – nyilván értsd: superintendense – alá vessék, mert ők esküvel más seniornak (esperesnek) vannak elkötelezve. Az események feljegyzése így folytatódik: „És mivel érveinknek, amelyekkel az ő előterjesztését erőltettük (gyengítettük), a concionator úr (Alvinczi) nem akart engedni, a kassai követek ilyen szavakra fakadtak: inkább kell tekintetbe venni a teljes célszerűséget, mint az egységet, megígérték a maguk és az egész város nevében, hogy meg fogják őrizni kiváltképpen az istentisztelet dolgában az egyszer elért, megóvott és megoltalmazott egyetértést. Ezután felolvasták mind az Ágostai, mind az Ötvárosi Hitvallást, amelyben hiányzott a korrektor gondossága.”⁶⁶

Ennél azonban sokkal fontosabb, hogy az Ötvárosi Hitvallás aláírói között hiába keressük Alvinczi Péter nevét. A Kassán akkor működő papok közül egyedül a lelkipásztor (parochus) nevét találjuk: Georgius Fabricius. Másutt sem találkozunk eztán Alvinczi Péter nevével az Ötvárosi Superintendencia „jegyzőkönyveiben”.

Ennek ismeretében már nem is furcsa, hogy a jegyzőkönyvekben nincsen nyoma egy 1613-i vagy korábbi kassai tanácskozásnak, amelyen Alvinczi Péter állítása szerint Pázmány Péter törekvésének elhárítására a városok követei „egybeszedettek” cikkeket az Ágostai Hitvallásból és elhatározták az Ötvárosinak a kiadását. Hogyan értsük hát Alvinczi Péter erre vonatkozó állítását? Csakis úgy érthetjük, mint a többi korábbi és későbbi állítást az Ötvárosi Hitvallás keletkezéséről. Az emlékezésben összeolvadt az Ágostai és az Ötvárosi Hitvallás keletkezésének és használatának a története. Ugyanaz a szemlélet áll az 1613-as kiadás mögött, mint amely az 1634-es kiadás lendületes előszavában kifejeződött.

A kiváltság birtoklásának a hitelét, mentől régiebb voltának a bizonygatását volt hivatva erősíteni az 1530. évi Ágostai Hitvallás, a Melanchthon által 1540-ben kisse módosított szövegű, de szintén ágostainak nevezett hitvallás és az Ötvárosi Hitvallás olykor felületes, olykor leplezett azonosítása. Ezzel vissza is kanyarodtunk ahhoz a kérdéshez, hogy mit értsünk Alvinczi Péter végrendeletének ama részletén, hogy ő mindig is „az igaz, pura Augustana Confessiót” óvta, vallotta és tanította.

Révész Kálmán az értelmezés érdekében utalt Kassa város tanácsának és I. Rákóczi György fejedelemnek 1644-ben folyt alkudozására, idézte a tanácsnak azt a kívánságát, hogy a fejedelem ne zavarja és ne akadályozza Kassa eddigi szokásait és *kiváltságait*. „Ez iránt pedig értesenek az jus patronatusság, az három náción levő egyházi szolgáltnak hivataljok, parochialis jövedelmek, templomainkban való isteni szolgálatok s az invariata augustana religiónak, amint eddig, ugy ennek utánna is szabadosan való publicum exercitiumja.”⁶⁷ Ez idézethez Révész Kálmán ezt fűzte hozzá: Rákóczi igen alaposan lehetett értesülve a kassai dolgokról, mert azonnal átlátott a szitán s márczius 9-én küldött válaszában határozottan követelte, hogy a feltételekben ne »invariata«, hanem »pura« augustana confessio említessék. A tanács viszont nagyon jól tudta e két ártatlan szó nagy jelentőségét, az »invariata« biztosítja a lutheránizmus kizárólagos uralmát továbbra is, míg a »pura« tág köpönyege alatt a kálvinizmus is helyet találhat, s bár a papság semmiképpen nem akarta az

„invariata” engedni, a kényszerhelyzet miatt beleegyezett a tanács Rákóczi kívánatába, azon megjegyzéssel mégis, hogy a két jelzöt egyértelműnek veszi.”⁶⁸ Az alkudozás során a tanács álláspontja ekképpen is kifejezésre jutott: „Ezen quaestio felül levén vetekedések a boldog emlékezetű I. Ferdinánd koronás király Urunk idejében, mind ő, mind Maximilianus az öt szabad városnak egyenlőképpen tulajdon csak invariata augustana confessionnak publica professioját engedte meg, és azzal a szabadsággal ez mai napig is éltünk...”⁶⁹

Mindebből kiviláglik, hogy a két XVII. századi kiadás korában a hitvallás egyidejűleg töltött be kétféle hivatást, az immár superintendencia fokú testület gyűlésein a tanításbeli egységet szolgálta a Változatlan Ágostai Hitvallás értelmében, Kassa városa magyar prédikátora és közvetlen hívei szemében pedig azt tette lehetővé, hogy védelme alatt a helvét irányba haladó polgárok a maguk tanításában maradhassanak.

Ezt is figyelembe kell vennünk az Ötvárosi Hitvallás két kiadásának a könyvészeti leírásához. Nem elég ezt az Ágostai Hitvallás egyik magyarországi variánsának mondani, hanem szükséges a viszonyuk közelebbi meghatározása. Részben a kassai-fejedelmi alkudozás miatt, részben a változtatott Ágostai Hitvallás miatt szükséges az Ötvárosi Hitvallás további teológiatörténeti elemzése. E hitvallás adalékul szolgálhat az általános egyháztörténelem, közelebről a symbolica számára azzal a különlegességgel, hogy a *pura* jelzöt alkalmazták rá, de épenséggel nem az *invariata* értelmében, hanem éppen ellentétpárba került az utóbbival.

Anélkül, hogy a szöveg teológiai, ill. teológiatörténeti elemzésébe belemennénk, egy jelenséget bele kell állítanunk ebbe az összefüggésbe, mert a könyvészeti leírásához szervesen hozzátartozik az a megállapítás, hogy mindkét kiadásban három nyelven kapjuk a hitvallás szövegét. Egyikben sincsen szlovák szöveg. Ennek említése az irodalomban vagy egyszerű tévedés, vagy Melzer Jakab dús fantáziájának további rezgése. Egyébként is megalapozatlanoknak bizonyultak a hitvallás XVI. századi szlovák fordításáról a közlések. Az 1634. évi kiadásban az ajánlás kétségtelenné teszi az első kiadásban három (csak három) nyelven történt közlést, és ez a háromnyelvűség maradt a másodikban. Az viszont érthető, hogy az irodalomban előfordul az a közlés, hogy az 1613-as csak latin és német szöveget közölt. Érthető abból, hogy a magyar szöveg új íven, új ív- és lap számmal jelent meg. A szövegek egyenkénti eladásának lehetősége érdekében az 1634-es kiadásban már a német szöveg, a középső rész is új számozást kapott.

A német és a magyar fordítás keletkezéséről semmi bizonyosat nem tudunk. Nem tarthatjuk megbízhatónak azt a közlést Johannes Samuel Klein bártfai egyháztörténelmi adatgyűjteményében,⁷⁰ hogy Bártfán megvan az öt városnak 1549-ben Ferdinándnak előterjesztett hitvallása „in linguis latina et germanica”. Feltehetőleg a kassai kiadások darabjairól van szó.

Az ötvárosi esperesség gyűlésein feltehetően a latin szöveget szokták felolvasni, csak az 1634. május 3-án és 4-én Bártfán tartott gyűlésről tudjuk, hogy azon az öt város cikkeit „idiomate Latino, Germanico et Hungarico” felolvasták.⁷¹

Akármiokról való is a német szöveg, van egy olyan sajátossága, amelynek a létrejötte inkább gondolható a

XVI. század utolsó évtizedeiben, mint később. A kényes úrvacsorai cikk német szövege a Confessio Augustana Variatára emlékeztet. Amíg a latin és a magyar szöveg a 10. Cikkben fedí egymást, a német mellőzi a Krisztus testét és véré meghatározó kifejezéseket: „...de virgine natum et in cruce passum...” vagy „...mely az szueztuel szueletet, és az keresztfán szenvedet...” és Krisztus teste és vére jelenlétének módját ezzel a vitatott értelmű vonzattal fejezi ki: „mit dem Brot und Wein”. Ha a magyar szöveg is ezzel a fordulattal élne, akkor a jelenséget az irénizmus, a wittenbergi és a svájci irányzatokat heidelbergi szellemben való egyeztetés alapján álló Alvinczi Péternek tulajdoníthatnánk. Így azonban értetlenül állunk vele szemben. Nem marad más hátra, mint azt a lehetőséget számba venni, hogy történetesen az Ágostai Hitvallásnak *olyan* német szövege volt a német fordítás készítője kezében, amely a Variatával egyezett.⁷² Azt viszont semmi okunk nincs feltételezni, hogy éppen a német nyelvet használó papok tudatosan alkalmazták volna az akkor már elvetett Variata-szöveget, azaz akár a XVI. század végén, akár a XVII. század elején a helvét irányba fordultak volna.

Ha a szóban lévő fordulatot (latinul: *cum pane et vino*) valamilyen jóhiszeműségnek vagy tájékozatlanságnak tulajdonítjuk, akkor ez a felismerés visszahatóan is hasznos a reformáció hazai történetében, közelebbről a könyvhasználat történetére vonatkozóan. Az 1545-ben Erdődön összegyűlt lelképásztorok a zsinati végzések befejezésül így sommázták további tanításukat: Egyebekben egyetértünk az 1530-ban Augsburgban benyújtott vallástétellel.⁷³ Sokáig tartotta magát az a könnyen elhárítható nézet, hogy mivel a zsinat *egyebekben* értett egyet az Ágostai Hitvallással, hát akkor a többi cikkeken nem értett egyet avval. Ez a nézet tarthatatlannak bizonyult, mert igenis ugyanazt mondták a megfogalmazott cikkek, mint amit az Ágostai Hitvallás cikkei. Ennek az elhamarkodott, felületes értelmezésnek a pótlására aztán az a nézet formálódott, hogy mivel az úrvacsorai cikk a Variatában található fordulatot alkalmazza, tehát az erdői zsinat a Confessio Augustana Variatát fogadta el, és ezáltal a svájci úrvacsorai tanítás felé hajolt.⁷⁴ 1545-ben még nem is törődtek azzal, hogy 1540 óta az Ágostai Hitvallásnak a szövegét kétféle változatban nyomtatták, és még nem tekintették a Melancthon által eszközölt módosításokat lényegbevágó változtatásoknak. 1545-ben Erdődön nyilván azt a szöveget használták, amely a kezükben levő kiadásban volt található. Merész dolog feltételezni, hogy kétféle volt előttük és teológiai állásfoglalással a Variata szövege mellett döntöttek. Hazai könyvtárban is található olyan kiadás 1542-ből, amely a Variatát tartalmazza anélkül, hogy változtatásra bárhol és bármilyen figyelmeztetés lenne, sőt ellenkezően, az az állítás van az előszavában, hogy ez a Confessio Augustana hiteles szövege.⁷⁵ Ilyen következménye lehet olyan kiadásnak, amely áltatásból vagy jóhiszeműen az eredeti, a hiteles szöveg közlését ígéri. Mennyivel inkább téveszthette meg az erdői zsinat résztvevőit 1545-ben egy ilyen rejtetten változtatú kiadás, hogyha az Ötvárosi Esperességben – amely a zömében a lutheri vonalon állott még a belső vizsályok éveiben is, 1613-ig pedig a német nyelvvel élő papok valamennyien az Invariatahoz ragaszkodtak – ellent-

mondás nélkül fogadják el magukénak az 1613-ban kiadott szövegeket.

Sok probléma fel sem vetődött volna és ezekből sok megoldást nyerne, hogyha előkerülnének a „benyújtott” hitvallások hiteles szövegei. Ez a fogalmazás mindjárt sommázás is: óvakodnunk kell attól, hogy az 1549-ben Eperjesen átadott, az 1554-es országgyűlésen a király elé benyújtott,⁷⁶ a feltehetőleg 1559-ben vagy még inkább 1560-ban készült, az 1564 óta az esperességi zsinatokon és gyűléseken felolvasott és aláírt szövegeket azonosítsuk. Meg kell elégednünk azzal, hogy az Ötvárosi vallástételt a Bányavárosi és Szepesi hitvallással együtt szemlélve mind a hármat egy közös teljesítmény eredményeinek tartjuk. Még lehet remélnünk, hogy egy hiteles példány valamelyik valóban felterjesztett – bemutatott vallástételtől valamelyik érseki vagy püspöki, s még inkább valamelyik ausztriai levéltárból előkerül. Addig sajnos annak a megállapítására kell szorítkoznunk, hogy egyik érdekelt város levéltárában, de másutt sem volt eddig fellelhető az Ötvárosi Hitvallás eredeti példánya. Ennek lehetne a magyarázata az a történelmi válság, amelyet a XVII. század második felében valamennyi érdekelt város éppen mint egyházi patrónus átélt. De korábról, s éppen a második kassai kiadás évéből maradt fenn az ötvárosi szuperintendencia bártfai gyűléséről a papok (*domini spirituales*) nyomtatékos kívánsága, hogy a *domini politici*, tehát a magistratusok a cikkeknek ne a hiteles eredetijét terjesszék fel, ahol (még) találatnak levéltáraikban, ami meg is ígértetett.⁷⁷ Szükségessé vált egy ilyen kívánság, tehát már akkor nem volt meg mindegyik város levéltárában a benyújtott hitvallás visszamaradt példánya.⁷⁸

† Súlyom Jenő
ev.teol.professzor

(Sajtó alá rendezte
Csepregi Zoltán)

Jegyzetek

- ¹Súlyom Jenő e tanulmány második fogalmazványának írását 1976. augusztus 18-ig folytatta. November 13-án csatolt egy ceruzai írásos jegyzetet: „Kérem Botta Istvánnak átadni. Fejezze be, szerelje fel jegyzetekkel és kísérelje meg elhelyezni kettőnk neve alatt a MKvSz-ben.” Súlyom Jenő 1976. december 24-én elhunyt, azóta már Botta István sincs az élők sorában. *A szöveget végül Csepregi Zoltán látta el jegyzetekkel, s rendezte sajtó alá.* – 2. A fogalmazványban itt az 1613. évi (RMNy 2,1053) és az 1634. évi (RMNy 2,1585) kassai kiadások leírása következik. – 3. Vö. Kemény Lajos: Kassa XVII. századbeli könyvnyomtatói. MKSz 14 (1889) 228–235. 230. 232. – 4. Kassa, 1625. szeptember 29. Révész Kálmán: Százéves küzdelem a kassai református egyház megalakulásáért. 1550–1650. Bp. 1894. 19. l.j.; ItK 1904.239–241.; Alvinczi Péter: Magyarország panaszainak megoltalmazása és válogatás prédikációiból, leveleiből. Szerk. Heltai János, Bp. 1989. 223. – 5. Kassa, 1634. november. Révész Kálmán i.m. 25.85–86. – 6. Ioannes Ribini: Memorabilia Augustanae Confessionis in Regno Hungariae a Ferdinando Lusque ad III. Pozsony, 1787. – 7. Andreas Dudith...Orationes quinque in concilio Tridentino habitae...praefatus est ac dissertationem de vita et scriptis ill. auctoris historico-criticam adiecit Lorandus Samuelfy. Halle, 1743. 24–25. – 8. Ribini i.m. 1.77. a.jegyzet. – 9. OSzK Quart. Lat.556. és 3117. Vö. Bartoniek Emma: Fejezetek a XVI-XVII. századi magyarországi történetírás történetéből. Kézirat. Bp. 1975. 136–138.; Garády (Fabó András): Türk Dániel naplója. századok 5 (1871) 12–30. – 10. A 13. is mintha 12-ről lenne javítva, vagy fordítva. – 11. Ribini i.m. 1.76–77. – 12. Ribininél Stephanus Bardala, nyilvánvalóan a Sphbardala vagy Sfchbardala olvasat téves felbontásából. Sbardellati

1548–1552. Volt váci püspök. Vö. Új Magyar Irodalmi Lexikon. Bp. 1994. (a továbbiakban: ÚMIL) 3, 1778.; Bunyitay Vince – Rapaius Raymund – Karácsonyi János (szerk.): Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. I–5. Bp. 1902–1912. (a továbbiakban: ETE) 5, 90; Chobot Ferenc: A váci egyházmegye történeti névtára. II. Vác, 1917. 544.; Vácegyházmegyei Almanach. Vác, 1970. 148. – 13. Sibrik Gergely (+1553) helytartótanácsos. – 14. OszK Quart. Lat. 556: 8v, Fol. Lat. 3117. p. 16–17. – 15. Evangélikus Országos Levéltár (a továbbiakban: EOL) IV. e. 2. 61r; OszK Fol. Lat. 1063: 42r. Burius sem közvetlenül idéz, hanem Daniel Lanius művére hivatkozik: Ignea veritatis evangelica columna. I. Wittenberg, 1654. II. Lipcse, 1659. RMK III. 1920. 2065. – 16. Ribini i. m. 1. 78. i. uberet. – 17. ETE 4, 425; Christian Schesaeus: Oratio Describens Historiam Vitae Praecipuum Clarissimi Viri Leonharti Stöckelii... Wittenberg, 1563. RMK III. 523. – 18. „Rex Ferdinandus duos Italicos episcopos misit in oppida Metallica Pannonie ad turbandas ecclesias, in quibus sonat vox evangelii. Sed consensu communi confessio eis exhibita est, et denunciatum, ne hunc consensum ecclesiae turbarent; ita illi rursus discesserunt.” Corpus Reformatorum, Berlin, 1834kk. (a továbbiakban: CR) 7, 505. Nr. 4628.; ETE 5, 235. Nr. 219.; Századok 8 (1874) 183. – 19. Kivéve Zoványi Jenő: a reformáció Magyarországon 1565-ig. Bp. 1922. 260k. – 20. J. S. Klein: Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften Evangelischer Prediger in allen Gemeinden des Königreichs Ungarn. I. Leipzig/Ofen, 1789. 31–35. – 21. Jakob Melzer: biographien berühmter Zipser. Kassa, 1832. 57–59. – 22. Bruckner Gy.: A reformáció és ellenreformáció története a Szepességen. I. Bp. 1922. 54–55. – 23. Az első hitvallás eperjesi keletkezését (türk naplójával összhangban) erősíti meg az a Kassán őrzött levél (közölte Kemény Lajos: a reformáció Kassán. Kassa, 1891. 97), mely szerint a kassaiak éppen az eperjesiektől kérték 1559 és 1560 fordulóján a hitvallás szövegét lemásolásra. A kérés időpontja érthető az 1559–60-ra vonatkozó, alább ismertetendő adatokból. Türk ráadásul a Loci communest említi Radaschinus forrásául, míg helyett az összes ránk maradt felsőmagyarországi hitvallás az Ágostai Hitvallást követi! – 24. 1548. évi XI. tc. Ld. Fraknoi Vilmos: Magyar országgyűlési emlékek (a továbbiakban: MOE) III. 1546–1556. Bp. 1876. 219.; Zsilinszky Mihály: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve. I. A reformációtól a bécsi békéig) 1523–1608. Bp. 1880. 39. – 25. ETE 3, 59. nr. 65. – 26. ETE 3, 440. nr. 452. 1547-ből (!) is van adat anabaptisták bevándorlására: ETE 4, 564. nr. 543. – 27. 1548. évi VI. tc. A kifejezéshez ld. Még ETE 3, 332k; 3, 364kk (mindkét adat 1539-ből). A X. tc-ben a *reformatio religionis* terminus fordul elő. – 28. Hermann Egyed: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. München, 1973. 220–223. A németországi párhuzamokhoz ld. Acta reformationis catholicae ecclesiam Germaniae concernentia saeculi XVI. Die Reformverhandlungen des deutschen episcopats von 1520 bis 1570. Hg. Georg Pfeilschiffer. Band VI. 1538 bis 1548. Hg. Friedrich Pustet. Regensburg, 18974. (a továbbiakban: AARCEG). – 29. Fraknoi Vilmos (NOE 3, 173) hangsúlyozza, hogy a törvények (és politikai háttérük) mind a Mohács előttiektől, mind az ekkoriban külföldön hozott törvényektől lényegükben különböznek. Vö. Das Augsburger Interim von 1548. Nach den Reichstagakten deutsch und lateinisch herausgegeben von Joachim Mehlihausen. Neukirchen-Vluyn, 1979. – 30. Formula reformationis per Caesarem Maiestatem stantibus ecclesiasticis in comitiis Augustanis ad deliberandum exhibita et ab eisdem probata ac recepta. In: ARCEG 6, 348–380. nr. 20. A reformáció szó használatával és a német birodalmi előzményekkel kapcsolatban hadd utaljék Johannes Honterus művére: Reformation ecclesiae Coronensis ac totius Barcensis provinciae (Brassó, 1543. RMNy 52). Az erdélyi szász reformáció az 1541-es Regensburgi Interimmal (ARCEG 6, 21–88) hozható összefüggésbe. Vö. Karl Reinert: Die Reformation der siebenbürgisch-sächsischen Kirche. SVRG 173. Gütersloh, 1956. 38–39. Karl Reinert – Erich Roth: Die Reformation in Siebenbürgen. I. Köln/Graz, 1962. 56–85, 107–117. Karl Reinert: Die Gründung der ev. Kirchen in Siebenbürgen. Köln/Wien, 1979. – 31. Réálsan mutatja ezt be Révész Imre: magyar református egyháztörténet I. 1520–1608. Református Egyházi Könyvtár. XX. Debrecen, 1938. 329. – 32. 1550. évi XII. tc. Ld. MOE 3, 298; Zsilinszky I. 45. – 33. MOE 3, 259. 2. j.; Zsilinszky I. 49. – 34. MOE 3, 466. 1. j.; Zsilinszky I. 66–67. Zsilinszky értelmezése: „... hitvallásukat, melyet 1549-ben benyújtottak a királynak...” nem következik a levél szövegéből! – 35. Bár Fraknoi közlése nem ellenőrizhető, a kérdésre mégis akad válasz. Kemény Lajos közölte a kassai levéltárból az 1554-es országgyűlésre induló ötvárosi követeknek szóló utasítást, ebben a hitvallásról a következőket olvashatjuk (i. m.

1891. 62.): „No[n] docetur Cassoviae alia doctrina, quam auae in aliis civitatibus traditur, de qua reverendissima domnatio sua ex reverendissimo condam domino Vacienne accepit.” A követek ekkor tehát egyszerűen a Sbardellati püspöknek korábban benyújtott hitvallásra hivatkoztak, ezért nem hagyományozódott az 1554-es évszám – 36. 1556: XXVI. tx. MOE 3, 575; Zsilinszky I. 75. – 37. MOE 4, 18–19; Zsilinszky I. 77. 1. j. – 38. Breznik János: A selmebányai ágost. evang. egyház és lyceum története. I. Selmebánya, 1883. 143. Megbízható közlés levéltári anyag alapján. – 39. Noha ez 1555 előtt a birodalomban is csak korlátozott értelemben számított elfogadottnak. – 40. Az editio princeps ugyancsak 1578-ból való (az RMNy 407. Gregorus Meltzer: Confessio verae religionis... függelékékként), de az 1559-es kézirat alapján adta ki Berznik (i. m. 146–158) és Bruckner 1930. 94–102. – 41. Ld. Ribini i. m. 1. 78. és Zoványi 1922. 261. – 42. Vö. RMNy 176–177. – 43. A Matrikula Mollerianára nézve ld. Bartoniek i. m. 145–149.; Hradszky József: A 24 kir. plébános testvérelete és a reformáció a Szepességen. Miskolc, 1895. És ETE 2, 389–461: A szepességi 24 kir. plébános társulatának jegyzőkönyve. – 44. ETE 4, 425. – 45. Zoványi 1977. 557k. – 46. Erney József: Régi cseh telepítések hazánkban. Föld és Ember. 1926. 65–86, 79. – 47. Türk 1556. Júl. 8. és 10. – 48. Ld. Solyom Jenő: Dévai Mátyás tiszántúli működése. Egyháztörténet 5 (1959) 193–217; Botta István: Dévai Mátyás, a magyar Luther. Bp. 1990. – 49. Corpus Iuris Canonici. Can. 984. „Sunt irregulares ex defectu [...] 2. Corpore vitiat, qui [...] decenter propter deformitatem altaris ministerio funguntur non soleant...” – 50. Schesaeus i. m. B2v. „mansit... perpetuo signum crudelissimi mordus in ipsius cruribus”. – 51. OszK Fol. Lat. 2059/3: 175r–177v; Ribini i. m. 1. 85. – 52. Mivel megállapítható, hogy a Hétvárosi Hitvallás (1559) szövege függ irodalmilag az Ötvárosiétől (1613), és nem fordítva, így ha nem is a nyomtatásban megjelent szövegállapotot, de annak egy feltételezhető előzményét visszavizsgálhatjuk 1549-ig. Az Ötvárosi Hitvallás azonban 1549 és 1613 között legalább egy szerkesztésen ment keresztül, amint azt az alább említendő bővebb szövegvariáns, s a Ribininél (i. m. 179–85) felfedezhető apróbb eltérések bizonyítják. Ebben a szövegábrázolásunkhoz Stöckel tevékenysége csak úgy illeszthető bele, hogyha azt feltételezzük, hogy a *conscribere* ige ilyen (1560-as?) átszerkesztést takar. – 53. OszK Quart. Lat. 1169: 115v–120v. és Fol. Lat. 2077: 178r–180v. A többletet kurzíválva: III. De peccato originis. Docemus et credimus primos parentes origina iustos fuisse, in lapsu autem iustitiam amisisse, illique horribilem depravationem et mortis coecitatem, voluntatisque aversionem inexplicabilem successisse, omnesque homines cum originali iniustitia et peccato, quod aeterna morte dignum est, nasci, neque ab hoc ullis suis viribus liberari. Iuxta illud Psal: 51. Ecce in iniquitatibus conceptus sum etc. Et Gen. 6. et 8. Omnis cogitatio humani cordis ad malum prona est. X. De Coen Domini. In Coena Dominica docemus et credimus, verum et *essentiale, non typicum aut figuratum* corpus et sanguinem Domini, de Virgine natum et in cruce passum, sumi ab Ecclesia. Dicit enim Dominus, hoc est Corpus meum, quod pro vobis traditur, etc. Vnamque communem coenam sive missam, ut vocant, quolibet die festo celebrantes, porrigitur singulis, aut pluribus, qui coram Sacerdote rationem suae fidei reddentes, emendationem vitae promittunt, petuntque consolationem, absolutionem et in confirmationem fidei suae usum venerabilis Sacramenti: Iubet enim Dominus coeli et terrae, integro uti Sacramento, idque mandatum dat omnibus. Et Paulus universae Ecclesiae Corinthiorum usum integri Sacramenti commendat. *De indignorum manducatione docemus, quod et illi participes fiant corporis et sanguinis, sed cum careant fide, sumunt sibi ad iudicium. I. Corin. II.* A X. cikk bővületei a Stuttgarteri (1534) és a Wittembergi (1536) Konkordia – melanchtoni, buceri? – kifejezéseire emlékeztetnek. Vö. Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche. I. Göttingen, 1930. 62–63. – 54. Bruckner 1930. 45. 16. j. – 55. Pilez Gáspár és ellenfelei. Adalék a hazai kryptokálinizmus hitvitázó irodalmához. MKSy 1 (1892/93) 28–85. = Bp. 1893. 45. k. Vö. uő: A felsőmagyarországi kryptokálinisták hitvitázó irodalmáról. ItK 2 (1892) 310–324. – 56. Ezt az iratot felhasználta Sculteti is a Hypomnémában: RMNy 1.854. – 57. ETE 2, 430–431. – 58. ETE 2, 436. – 59. ETE 2, 451. – 60. Révész I. i. m. 329. – 61. ETE 2, 458k; Révész I. i. m. 340. 62. 1596-ban Joannes Rimanioviani murányi és kishontvolgyi esperes még ilyen értelemben meghatározással írja alá az Ágostai Hitvallást és az Ötvárosit, mint amelyet (!) V. Károlynak és Verancsics egri érseknek 1530-ban benyújtottak. OszK Quart. Lat. 1169: 109r. A Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattárban: (továbbiakban: MPEA) 2 (1903) 68. Ez a kiadás PSzK Fol. Lat. 2059/3-at követi. – 63. MPEA 2 (1903) 23. A közlés az OszK Quart. Lat. 1169. És Fol. Lat. 2059/2. Kéziratán

Quart.Lat. 1169. És FolLat. 2059/2. Kéziratain alapul, ezek viszont Leonhartus Hutterus Concordia concors c. nyomtatványának (Wittenberg, 1614) 54. Fejezetét másolják. – 64. Concordia concors. De origine et progressu Formulae Concordiae ecclesiarum confessionis Augustanae Liber unus... Witebergae MDCXIV, OszK 500.040. Caput LIII. F365. – 65. Sculteti könyve nemcsak az egyházi hagyományt határozta meg, hanem a tudományos kutatást is Abel Jenőtől máig. A kérdés legfrissebb, ám korántsem eredeti irodalma: David P.Daniel: the Reformation and Eastern Slovakia. Human Affairs 1(1991) 172–186; Andrej Hajduk: Melanchthons Beziehungen zur Slowakei. Lutherische Kirche in der Welt 44 (1997) 143–156; Karl Schwarz: Leonhard Stöckel und das reformatorische Schulwesen in der Slowakei. Brücken. Germanistisches Jb.N.F. 3 (1995) 279–298; Max Josef Suda: Der Melanchthonschüler Leonhard Stöckel und die Reformation in der Slowakei. In: K.Schwarz/P.Svorc (edd.): Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei. Wien, 1996. 50–66. Egyetlen óvatoskodó a sorban Daniel Skoviera (Leonhard Stöckel und die Antike, Die klassische Bildung eines

Schulhumanisten. Zbornik Filozofickej Fakulty University Komenského. Graecolatina et Orientalia 11–12 (1979–80) 41–58), aki csupán Stöckel „döntő szerepét-2 hangsúlyozza. – 66. OszK Quar.Lat. 1169:47v. – 67. Révész L. i.m.48. – 68. Uo. 48–49. – 69. Uo. 49. – 70. OszK Quart.Lat. 1105:6v. – 71. OszK Quart.Lat. 1169:55v. – 72. Confessio Augustana Variata (1540) 10.cikk: „De coena Domini docent, quod cum pane et vino vere exhibeantur corpus et sanguis Christi vescentibus in coena Domini.” Az sem zárható ki, hogy az 1530-as Invariata német szövege befolyásolta a fordítást: „Von dem Abendmahl des Herren wird also gelehrt, daß wahrer Leib und Blut Christi wahrhaftiglich unter der Gestalt des Brots und Weins gegenwärtig sei und da ausgeteilt und genommen werde. Derhalben wird auch die Gegenlehr verworfen. Vö. BSLK I.62–63. – 73. ETE 4,432.nr.387; Zoványi 1922. 177–179. – 74. Révész I. i.m. 78k. – 75. Confession fidei exhibitae invictis imp. Carolo V. ...in Comiciis Augustae anno 1530...Impressum Vitebergae, per Georgium Rhau, 1542. OszK Ant. 7775. – 76. Ld. 35.j. – 77. OszK Oqurt.Lat. 1169:55v. – 78. A fogalmazvány itt megszakad.

Szárszó jelentősége a református diákság életében

I. rész

A telepet 71 évvel ezelőtt vásárolta az S.D.G. Szövetség

A Soli Deo Gloria Szövetség megalakulása óta mindig vonzódott a Balatonhoz. A balatonkiliti-síófoki konferencián volt alakuló gyűlése 1921. július 11-én. Már az Alapító Okiratba belefoglalták a következőket: „Elvben hozzájárul az SDG Szövetség a Theológus-Telep létesítéséhez és Zajti Ferenc és Komáromi János testvérünket támogatjuk úgy a Theologus-Telep, valamint a Theológus könyvkereskedés és könyvkiadó vállalat létesítéséhez.” Gondoltak Síófok környékére, vagy bárhol a Balaton mellett feljárnálott területre.

A Református Diákmozgalomnak 1925 februárjában megjelent első számában már *Diáktelep* címmel olvashatunk rövid írást arról, hogy a Soli Deo Gloria Diáktelep gondolata egyidőben született meg a Szövetséggel. Az első esztendőben jelentéktelen kis összeg volt az, amely a Diáktelep reményességét hordozta. Amióta azonban a Szövetség keretén belül a sáfársági mozgalom megindult, növekedett a Telep-alap is. Különösen az Amerikában megfordult SDG tagok látták meg a kérdés jelentőségét és nagyságát. A Szövetség tagjait arra buzdítja ez a cikk, hogy jövedelmük tizedrészevel az építők közé lépjenek.

A Református Diákmozgalom 1925. szeptemberi száma beszámolt a Soli Deo Gloria három nyári konferenciájáról. A budapestin 35, a kápolnásnyékin 150, a *zánkain* szintén 150 résztvevő volt. A zánkai beszámolóban többek között ezt olvashatjuk: „A konferencia résztvevői bizonyoságot tehetnek arról, hogy Isten atyai áldásainak sokféleségét élvezték. Ezen áldások súlya alatt láttunk örömtől, boldogságtól fénylő, sugárzó ifjú arcokat. Láttunk szenvedő, Istent kereső szíveknek Jézus felé való fordulását. Hallottunk új-jongó bizonyosságtevéseket, szent elhatározásokat. S úgy éreztük, hogy a jelen voltak megtalálták a nagy Ideált, az örök ifjúság Királyát, a legjobb és leghűbb Barátot, Aki a diákélet megmentője, igazsága, élete, a mi Urunk Jézus Krisztus. A diákgyűlés a zánkai erdő alján, a Balaton partján ütött tábor. A tábor a fásori és kőbányai református egyház

cserkészcsapatának egy különítménye szerelte fel. A tábor Belső-városból és Külső-városból állt. A Belső-várost alkotta a „Cserkész Sátor”, az „Ebédlő Sátor” és a „Konyha Sátor”, a tábortűz és a Fórum. A Külső-város nyolc sátorból állott. Egy-egy sátorba 10–12 diákot helyeztek el. A diáklányok a faluban laktak református családoknál. A táborban volt büfé, iratterjesztés és posta.

Az ifjúság hangulata mindvégig vidám, derűs, emelkedett volt. Ezt az emelkedett hangulatot csak fokozta a kényelmes elhelyezés, a nagyszerű ellátás, az üdítő forrásvíz, a zúgó erdőalja, a Balaton gyönyörű és változatos képe, az ifjúság közvetlen, testvéries érintkezése. A szabadidőt ismerkedés, megbeszélések, társasjátékok (sakk), sport (fürdés) töltötték ki. Volt a tábornak nagyszerű ének- és zenekara. Volt lantosa, aki a tábori csendeletről zengett mulattató énekeket.

Munkarend. Reggel hat órakor felkelés. Hét órakor táborvizsgálat és sorakozó reggelire. 8-10-ig bibliatanulmányozás 16 csoportban. 10-12-ig délelőtti előadás. Egy órakor ebéd. Ebéd után fürdés a Balatonban. Félötör vezetősségi gyűlés. Öt órakor: délutáni előadás. Hét órakor vacsora. Félkilenkor tábortűz és esti áhítat. Tíz órakor: éjjeli csend.

Vezetőség, előadók. A konferencia elnöke: Kiss Ferenc debreceni egyetemi tanár. Kedves egyénisége, vezetői tapasztaltsága egyik legfőbb biztosítéka volt a konferencia áldásos lefolyásának. Mély bölcsességtől izzó záróbeszédet tartott. Előadók voltak: Kováts J. István, id.Szabó Aladár, Bogdán Gyula, Enyedy Andor, Szabó Imre, Munkácsi Lajos, Árokháthy Béla, Szalonnás János, Szűcs Ernő. A reggeli bibliatanulmányozást is Szűcs Ernő foglalta össze. A Szövetség vezetőségéből Csontos Béla, Hegyi Sándor, Szőke Imre, Töltéssy Zoltán, Varga László, Záborszky János, Prohászka Gizella, Sajó Margit, Szabó Irén és mások voltak jelen tevékenyen.

Előadások. Ady, Móricz és Szabó Dezső. A magyar élet diagnózisa. A vasárnap megszentelése. A keresztyén élet higiéniája. Utóbbit Szabó Aladár tartotta. – A magyar fizikum pusztulása. A család. Az új magyar nő. Az előadásokat mindenkor színvonalas hozzászólá-

sok követték. A beszámoló vége Igével zárult: „Amiket hallottunk és tudunk és amiket atyáink beszéltek nekünk, nem titkoljuk el azokat az ő fiaiktól; a jövő nemzedékének is elbeszéljük az Úr dicséretét, hatalmát és csodáit, amelyeket cselekedett” (Zsolt 78,3–4).

A Soli Deo Gloria zánkai himnusza akkor indult el hódító útjára: Felderült ránk ez új reggel / Száll ajkunkról az ima / Áldunk Atyánk ez új napért / Soli Deo Gloria. Soli Deo Gloria! Árokháty Béla szerzeménye. Ezt énekeltek a későbbi szárszói konferenciánkon is a reggeli zászlófelvonás alkalmával. A zánkai konferencia vezetőségének fényképét ma is megtaláljuk a Református Diákmozgalom 1925. novemberi számában.

A szárszói üdülő és konferencia telep vásárlása és berendezése. A Református Diákmozgalom 1928. áprilisi száma közölte a következő híradást: „*Távirat:* A Balaton-parttól néhány száz lépésnyire *Balatonszárszón* vett Szövetségünk egy *gyönyörű villát 2000 négyszögöles telekkel diáküdülőnek, és állandó konferenciázó telepnek.* Már a nyári fiú, főiskolás konferenciánkat itt fogjuk tartani! Ide várjuk a most érettségiző fiúkat! Minden filléreddel jöjj segítségül a 15.000 Pengő vételár kifizetésére. A jövő számunkban hozzuk az üdülő részletes ismertetését és fényképét is. Imádkozz a Soli Deo Gloria eme nagy vállalkozásáért és segíts minden filléreddel!!!”

A következő, májusi szám az ígéretnek megfelelően közölte a Soli Deo Gloria balatonszárszói üdülője villájának fényképét:

A testté lett imádság című vezércikk következő szövegével együtt: „Amiért annyiszor imádkoztunk, amiért évek óta dolgoztunk, íme Isten kegyelméből valóságga lett. A Balaton legszebb részén üdülőtelepet vettünk. Van most már állandó pihenő és konferenciázó helye a református diákságnak! Ma este adj hálát Istennek ezért a nagy ajándékáért és határozd el magadban, hogy minden erőddel segítségére jössz e nagyszerű hely továbbfejlesztésének! Aki velem nincs, ellenem van, aki velem nem gyűjt, tékozol.”

A balatoni üdülőtelep megépítéséhez szükséges anyagi gyűjtéséhez hozzáfogtak már az első virágvasárnapi budapesti konferencián. Havi egy pengő részletekben befizetendő 12 pengős megajánlási lapokat bocsátottak ki. 170 ilyen megajánlási lapot sikerült elhelyezni. Az így befolyt készpénzállomány 400 pengő volt 1927 szeptemberéig.

1927 tavaszán már annyi sok szó esett a balatoni üdülőről, hogy attól lehetett tartani: ez a nagy ügy is elsenyved a hangos lármában. De amikor már 200 diák és nem diák tett megajánlást a telepre, kiderült, hogy nem csupán üres beszéd e munka, hanem 2400 pengő együtt van.

Molnár Albert: Diáktelep, Balatonszárszó címmel már nyugodt hangvétellű írást közöl a Református Diákmozgalom 1928. májusi számában. „A mi állomásunknak fűtyül a vonat; talán örömben teszi, hogy újra találkozik a jól ismert állomással. *Balatonszárszó!* – kiáltják egymásután a kalauzok, s mi boldog örömmel ugrunk ki a csipős, hideg szélbe. Az állomás közvetlen a vízparton van, alig 50–60 lépésre... A falu irányában, befelé az ötödik villa a *Nefelejcs*, amelyet Szövetségünk megvett diáküdülőnek. Dróthálóval elkerített csinos kis kert veszi körül. Az utca felé két nagy ablaka van farolóval és

az üvegveranda ajtaja. Az ablakok előtt gyönyörű fenyő-sor. Maga a villa három szoba, üvegveranda, konyha, kamra és egy nagy padlásszobából áll. Minden szoba teljesen bebútorozott, az üvegverandán egy gyönyörű szalagarnitúra. Minden helyiségben villanyvilágítás. Van pincéje, fűskamrája, kemencéje, kútja.

A virágos kertből gyönyörű kilátás nyílik Tihanyra. A villához 2000 négyszögöl telek van. Párhuzamos 19 méter síkban a Balaton partjával. A villa a telek belső végén épült, dombon; a telek külső vége szintén dombon végződik. Itt lesznek felépítve a konferenciázó fiatalok részére a barakkok. Innen a vízpart másfél perc!” Nagy örömet fejez ki Molnár Albert azért a sok lehetőségért, amit magában rejt ez a telek. Jöjj el a nyáron ide konferenciára! Jöjj el és lásd!

A Református Diákmozgalom 1928. évi júniusi számában már meg is jelent az első balatonszárszói nyári konferencia meghívója június 26 – július 2 közötti időre. Ez a meghívó pontos részleteket közölt arról, hogy kik vehetnek részt a konferencián: senior, rendező- és vendégtagok, minden református egyetemi és főiskolai hallgató. A fiúk Szárszón, a lányok Mezőszentgyörgyön.

A szárszói fiúkonferencia részletes programja

Minden reggel bibliatanulmányozás: tárgya: a predestináció.

Előadások:

Június 27.	délelőtt	<i>A holnap feladatai.</i>
		I. A házasság.
	délután	<i>Intelligens szemmel, hívő szívvel.</i>
		I. A vallásosság a modern irodalomban.
június 28.	délelőtt	II. A magyar középosztály problémái.
	délután	II. A modern természettudomány és a hit.
június 29.	délelőtt	III. Kálvinizmus és nemzeti újjászületésünk.
	délután	III. Keresztyénség és a modern filozófiai irányok.
június 30.	délelőtt	IV. A jövő presbitere.
	délután	IV. A református teológia modern problémái.
július 1.	délelőtt	Ünnepi istentisztelet a templomban és úrvacsoravétel.
	délután	vallásos ünnepség.

Minden este tábortűznél áhítat. Tárgya: Tamás, Péter, János, Pál.

Volt már a Szövetségnek előbb is hitvallása, amit tagjai aláírtak és *Mementóként* szem előtt tartottak, időnként meg is újítva. Ennek szövege a következő: „Isten különös és meg nem érdemelt kegyelmét dicsérem abban, hogy engem, szegény bűnöst az én Uram, Jézus Krisztus drága vérének megváltott és dicsősége szolgálatára elhívott. A Soli Deo Gloria programját magamévá teszem. Azaz: mind életemben, mind halálomban, testemben, lelkemben Krisztus tulajdona vagyok. A református keresztyén életideált megvalósítani, a magyar református Anyaszentegyházat missziói lélekkel szolgálni, a református teológiát, úgy, amint azt a Heidelbergi Káté és a Második Helvét Hitvallás körvonalazta, megismerni,

művelni és diadalra jutásáért dolgozni; a kálvinizmus, mint világnézet harcát megharcolni, egyszóval Isten felségjogait életem minden vonatkozásában érvényesíteni egyetlen életcélnak tartom, éppen a Soli Deo Gloria Szövetség eszközeivel és módszereivel. A Szentírást mindennap olvasom és tanulmányozom. A Szövetséget anyagilag támogatom, bárminemű munkájában a rám eső részt készséggel vállalom. Amennyiben a Soli Deo Gloria Szövetség tagjaival a fenti programot megvalósítani nem tudom: becsületbeli kötelességemnek tartom a Nyilatkozat visszaküldését.”

Az első, 1928 nyarán tartott konferenciája és évi rendes közgyűlése azért olyan történelmi nevezetességű, mert az akkor megalkotott elvi program már valóságos SDG káté. Ekkor és itt már teljes fegyverzetel jelent meg a Mozgalom a magyar református diákság előtt. Ennek a *deklarációnak a szövege* a következő:

„A Magyar Református Diákok Soli Deo Gloria Szövetsége a történelmi kálvinizmus fellendítéséért és diadalra jutásáért küzd a magyar diákság világában. Jézus Krisztust Urának és Megváltójának vallja. A teljes Szentírásban foglalt isteni kinyilatkoztatásokat és parancsokat naponként imádságos lélekkel tanulmányozza. A Szentírás értelmezésében a történelmi konfessziók: a II. Helvét Hitvallás és a Heidelbergi Káté alapján áll. Teljes erővel küzd a kálvinista világnézetnek egyfelől a magán és családi élet, másfelől a nemzeti, gazdasági és társadalmi élet minden vonatkozásában való diadalrajutásáért. Szent meggyőződése, hogy Isten a magyar református Anyaszentegyházat örökkévaló céljai megvalósítása érdekében alapította és tartotta meg a századok viharaiiban, ezért az SDG Szövetség tagjai Istentől kapott erőiket a Magyar Református Egyház megerősítésére és tiszta kálvini alapon álló megújítására kívánják fordítani.

Fent hangoztatott elvektől vezéreltetve az SDG Szövetség küzd azért, hogy *Isten szuverenitása jusson diadalra* minden magyar diák életében, köteendő családi közösségében, annak a nemzetnek az életében, amelynek Isten kegyelme mindannyiunkat tagjává tett; egész gazdasági és társadalmi életünkben.

Az SDG Szövetség tagjai Isten szuverenitásának nagy igazságától áthatva, testüket a Szentlélek templomának tekintik: teljes testi és lelki tisztaságban élnek, kötelességeiket lelkiismeretesen teljesítik, az életnek Istentől adott nemes örömeit bölcs mértékkel használják, a sok kísértéssel járó s oly sok nagyraihivatott és nemesen szárnyaló életet tönkretévő szórakozások (tánc, kártya, szeszes italok, dohányzás) terén Isten gyermekeihez illő mértékletes és megtartóztató életet élnek (Tit 2,12). Öltözködésükben és társadalmi érintkezésükben Isten gyermekeihez méltó magatartást tanúsítanak.

A Szövetség tagjai a családi életet Istentől rendelt, magasabbrendű lelki és testi életközösségnek tekintik, amelyre nemcsak a hajadonoknak, de az ifjaknak is tiszta testtel és lélekkel kell készülniök. Az isteni alapon kötött és Isten törvényei szerint folytatott házaseletet természetesen holtig tartónak és abból származó gyermekeket Isten áldásának tekintik.

Az SDG Szövetség tagjai Isten uralmának szükségességét vallják a nemzeti élet minden vonatkozásában. Szívük, lelkük minden erejével küzdenek a „Regnum Christianum” megvalósításáért. A magyar nemzet Isten-

től rendelt öncélúságát minden emberi érték fölé helyezik. Teljes erejükkel küzdenek az ellen, hogy a magyar fajt azon a földön, amelyet Isten adott neki és egy ezredév viharaiiban tartott meg számára, bárki háttérbe szorítsa. Az SDG Szövetség tagjai szívük mélyéig át vannak hatva annak a tudatával, hogy hazánkat az Evangélium eszméivel szolgálhatják a legjobban.

Az SDG Szövetség tagjai vallják, hogy a gazdasági életben az Isten törvényeinek kell uralkodniok. Anyagi javaikat Istentől rájuk bízott értékeknek tekintik, amelyeknek az Ő törvényei szerint való felhasználásáért számadással tartoznak (sáfárság).

A Szövetség tagjai minden erejükkel küzdenek a jobb és igazságosabb társadalmi rendnek békés eszközökkel való megteremtéséért. Vallják, hogy mindenkinek joga van a munkához és becsületes munkája után a tisztességgel megélhetéshez. Isten törvényeinek alapján küzdünk az ellen, hogy az erősebb a gyöngét kizsákmányolja.

Egyházunknak a nemzeti művelődés területén századok folyamán végzett értékes szolgálatait anyagi erejük teljes megfeszítésével fenntartani, és az új idők új követelményeinek megfelelően kibővíteni kívánják.

Az SDG Szövetség tagjai át vannak hatva annak tudatától, hogy az irodalomnak és a művészetnek is Isten dicsőségét kell szolgálnia, ennél fogva csak olyan irodalmi és művészeti termékeket és törekvéseket támogatnak, amelyek ezzel a nagy céllal nincsenek ellentétben.

Az isteni kijelentés alapján álló diákmozgalom tagjai minden erejükkel küzdenek a vallást pótolni kívánó tanítások és törekvések (spiritizmus, teozófia, okkultizmus, stb.) ellen, mint amelyek a lét nagy kérdéseit emberi okoskodás útján úgy sem képesek megoldani.

A nemzetünk boldogabb jövődjének megalapozására hivatott diákság érdekében az SDG Szövetség tagjai küzdenek:

Jól berendezett olcsó református internátusok és menzák (konviktusok) szervezéséért minden egyetemi városban, középiskoláink és szakiskoláink székhelyein.

Küzdenek azért, hogy a szegény sorsú, tehetséges diákok tanulmányaiknak folytatása, – Egyházunk százados tradícióihoz híven – megfelelő alapítványok és intézmények létesítésével lehetővé tétessék.

Egyházunknak a nemzetünk szempontjából is rendkívül értékes külföldi összeköttetéseiire való tekintettel is szükségesnek tartják, hogy tehetséges ifjaink számára külföldi tanulmányutak és kirándulások – alapítványok, állami ösztöndíjak, cserediákság, stb. – útján lehetővé tétessenek és megkönnyíttessenek.

A szegény sorsú diákoknak ruhanemükkel és tanszerekkel való ellátása, ingyen gyógykezelése érdekében erőteljes tevékenységet fejt ki. Küzd azért, hogy az egyetemi és nyilvános könyvtárak a diákok számára is könnyen hozzáférhetőek legyenek. Küzd a beírási, kollókviumi vizsga- és tandíjak leszállításáért. Küzd azért, hogy a diákok hazánkban tanulmányaik idejére félárú vasúti jegykedvezményt kapjanak.

Elegengetlenül szükségesnek tartjuk, hogy az egyetemeket és főiskolákat látogató református ifjainkkal és leányainkkal az ilyen városokban lakó református családjaink eleven összeköttetést tartsanak fenn.

Tagjait lehetőségüknek és képesítésüknek megfelelő állásokhoz segíti.”

Elvei megvalósításáért szívós és elszánt küzdelmet folytatott a Szövetség. Komolyan vette programját. A kálvinizmushoz méltó hősiességgel igyekezett meghódítani az ifjúság értékeiből és számottevő tagjait.

A Szövetség évi rendes közgyűlését 1928-ban augusztus 31-én a szárszói üdülőtelepen tartotta meg. Ezen Pap Géza, az üdülőtelep titkára bejelentette, hogy a park felparcellázása miatt meg kell venni egy újabb telket 1800 pengő értékben. Felemelő pillanat volt, amikor a Szövetség egyik érdemes, de ismeretlennek maradni kívánó tagja az összeg törlesztését teljesen magára vállalta. Hegyi Sándor később, a Református Diákmozgalom 1928 decemberi számának vezércikkében így méltatta ezt a példát adó tettet: „Fiatal szívünk szeretetével, megbecsülésével és hálájával köszöntjük karácsonyi ünnepi számunk élén azt az ismeretlen férfilelket, amelyik nemcsak mondogatja, hogy mi a baj, nemcsak ékes szavakkal beszél arról, hogy mi volna a tenivaló, hanem tesz úgy, hogy azt nem lehet elfelejteni... a vallásos cselekedet az igazi karácsonyi evangélium.”

Majd megjelentek a felhívások a Református Diákmozgalomban: „Ültessen egy emlékfát a Soli Deo Gloria balatonszárszói konferenciaterületén. Öt pengőbe kerül egy ilyen fa ültetése. Minden emlékfán megörökítjük az adományozó nevét.” Minden apróbb-nagyobb segítséget hálásan és örömmel nyugtázott a Szövetség. Pestszentlőrincről két párna, Hajduböszörményből egy szép úrasztalterítő, Szolnokról egy nagy tábortűz zászló érkezett. A nyári táborban már ezt lengette a szél a Szövetség jelvényével.

1929-re már több konferenciát hirdetett meg a Szövetség Balatonszárszóra.

1. *A főiskolás fiúk konferenciájának programja a következő volt:* A Biblia-tanulmányozás témája: az imádság. Ennek irányítása Bogdán Gyula kezében volt. Az előadások témái: A modern ember ideglete. A beteg társadalom. Forrongó Európa. A kálvinizmus világmiszsiója. Az előadók között ilyen neveket olvashatunk: Puky Endre, Enyedy Andor, Tavasz Sándor. A délutáni eszmecsere vezetője Veress Jenő. A tábortűznél pedig a külmiszió nagy hőseit, Kína, India és Afrika halhatatlanjait rajzolták meg a Szövetség alapító gárdájának legjobbjai: Dobos Károly, Hegyi Sándor és Szöke Imre. A vasárnapi igehirdetést Vincze Elek esperes végezte. A sport- és játékélet egy amerikai testnevelő titkár gondja volt.

Ennek a konferenciának színvonalát legjobban *Tavasz Sándor: A kálvinizmus világmiszsiója* című előadása és annak megvitatása mutatja. Ez az előadás megjelent a Soli Deo Gloria Kis Könyvtár I. füzeteként, Budapest 1929. 52.pp. E sorok írója 1932 júliusában jutott hozzá ehhez a könyvhöz Balatonszárszón VII. gimnáziumi tanuló korában. Azóta sokszor áttanulmányozta. Az előszóban a szerző leszögezi, hogy mi egy nagy ügynek szolgálatára vagyunk elhíva. A mi ügyünk pedig nem a mi ügyünk, hanem a minket megragadó Úr Isten ügye. Minden jelenlévő ifjú tudatában volt annak, hogy a saját érzelmei, gondolatai és igazsága felett és azokon túl van az Úr Isten dicsősége.

A témát három részben tárgyalja: (1) Mít jelent a világmiszsió gondolata? (2) Honnan veszi a kálvinizmus a világmiszsióra való igényét? (3) Hogyan és micsoda erő által tudja betölteni ezt az igényt?

Ha ezekre a kérdésekre pozitív, komoly és határozott válaszokat tudunk adni, akkor villan fel előttünk a kálvinizmus világmiszsiójának rendkívüli nagysága és világosodnak meg előttünk a beteg ember, a beteg társadalom és a beteg Európa gyógyulásának útjai és módjai.

A keresztyén élet gyökerében miszió, küldetés. A keresztyén teológia gyökerében a miszió tudománya. Krisztus nem az élet egy részét, nem a világ egy darabját, nem az igazság egy sugarát, hanem az egész életet, az egész világot, az egész igazságot kívánja és követeli az Ő királysága szolgálatába állítani. A keresztyénség minden vonatkozásában miszió, mert Isten üzenetét, mint az Ő teremtő Igéjét, tettekben megjelenő igazságát hozza ebbe a világba és ennek a világnak. A miszió tehát miszió és nem propaganda. A miszió mindig világmiszsió, mindig egyetemes, „hogy a Jézus nevére minden térd meghajoljon, mennyieiké, földieké és föld alatt valóké és minden nyelv vallja, hogy Jézus Krisztus Úr az Atya Isten dicsőségére”.

A kálvinizmus az igazi világformáló erőt képviseli. Ahol a kálvinizmus megvetette a lábát, tisztító, rendteremtő és újjászülő léleként jelent meg. Történelmi igazság, hogy Amerikát éppen úgy a „zarándok atyák” tették naggyá, amiképpen Hollandia nagyságát és belső erejét a „koldusok”-ká lett s koldusoknak nevezett kálvinista atyáknak köszönheti. A kálvinizmus ugyanis világformáló erőnek bizonyult történelme folyamán. Az egész élet Istennek Krisztusban hozzánk szóló akaratának szabálya alatt áll. Az élet minden területét feladatnak tekintjük, amelyet Isten dicsőségére tartozunk megoldani. A kálvinizmus világformáló ereje az ő szellemi alkatában, belső irányultságában és átható erejű sajátos motívumában áll.

A hogyan kérdéskör dől el, *mi teszi sajátossá a kálvinizmus világmiszsiói szolgálatát.* A kálvinizmus mindig hitvallásilag meghatározott egyházi formában élt; sohasem tűrte a szervezetlenséget. Viszont a Szentlélek újabb és újabb bizonyágtételei előtt sohasem zárta el az utat. Így benne az objektív meghatározó elv és a szubjektív szabadság összhangban érvényesül. Csak egy egyetemes keresztyén anyaszentegyház van minden időben (II. Helvét Hitvallás XVII.2.). De ennek van földön harcoló és mennyben diadalmas része. A földi, látható egyház pedig állandó kapcsolatban van a mennyi, diadalmas egyházzal.

Ismerteti még Tavasz Sándor az egyházak egyesítésére irányuló mozgalommal kapcsolatban állásfoglalását és kifejtette a beteg ember, a beteg társadalom és a beteg Európa gyógyulásának pozitív útjait és módjait; majd azt, hogy a beteg meggyógyul.

2.) *Soli Deo Gloria Leánytábor, Balatonszárszó, 1929. július 16–22.* a címe annak a beszámolóknak, amelyek a Kálvinista Szemle 1929. augusztus 11-i számának 265. oldalán jelent meg a Szövetség első országos leánykonferenciájáról. „Énekeljétek minden népek, Új éneket az Úr Istennek” – zengett a zsoltár a Balaton partján, ahol 250 konferenciázó leány megdobbant szíve adta meg reá a visszhangot. És csakugyan új ének zendült itt meg, ahol az SDG Szövetség alkalmat adott egy ilyen áldott találkozásra azoknak, akik már kinőttek az iskolapadból, hogy a diáklányok és a már nem diáklányok lelkét testvéri szeretet fűzze itt össze.

A tábortűz szigorú rendben folyt és mégis felejthetetlenül kedves volt. A reggeli áhítatokra az üdülőtelep kis

harangja hívogatott, ahol zsoldárok hangjaira szállt fel a magyar zászló a Soli Deo Gloria jelvényvel. A reggeli bibliatanulmányozások alkalmával az imádságról és az imádkozásról folytak a megbeszélések. Voltak boldog vallomások meghallgatott imádságokról, könnyek a meg nem hallgatásról és voltak, akik az Ige világosságánál most látták meg először az imádság életformáló erejét és életükben először tárták ki szívüket Istennek.

Ez a hét nagy magvetés ideje volt. Délelőttönként megélenkült a máskor oly csendes kis szárszói tábor. Hullott az Ige magja 250 leány lelkébe az előadások alkalmával. Hallottunk tékozló leányokról, akik Istentől kapott ajándékaikat tékozzák, lelki és testi értékeiket egyaránt, és szomorúan mindannyian magunkra ismertünk. Kereső leányokról, akik tétován állnak a válaszütnél és a sok kinyújtott kéz közül, mely a világ zajában feljűk nyúlik, nem tudják, melyiket ragadják meg. De megérezték a résztvevők az Atya szeretetét, Aki elküldötte hozzánk Szent Fiát, hogy az Ő kezét fogva nyugodtan járjunk az élet útjain. Ellőtünk álltak azok a leányok, akik megtalálták az utat, a keskeny utat, mely a szoros kapu felé vezet, és elindultak rajta. Jézus az Út, hangzott az üzenet, és senki sem mehet az Atyához, hanem csak Ő általa. Bilkei Pap István, Szalonnás János, Dobos Károly és Szőke Imre megértő szeretettel fejtegették ezeket a kérdéseket.

A lelki üdülés mellett jutott idő és alkalom a testi üdülésre is, amikor vígan folyt a fürdés és csónakázás a Balatonban. Minden napnak méltó befejezése volt az esti tábortűz, ahol a csillagos ég alatt, a zsoldárok hangja mellett, meghatótan hallgatták a jelenlevők az erdélyi testvérek üzenetét a határokon túlról.

„A Mester itt van és hív téged...” a szombati tábori jelző és akik meghallották örömmel a hívást, az este csöndjében vendégei voltak az Úr asztalának. Az alázatos bűnvallás kaput zárt a régi élet után és utat nyitott egy új, diadalmasabb életre, hogy elinduljanak azon az úton, amelyről egész héten hallottak és beszéltek.

Vasárnap együtt szállt a konferenciázók éneke és imádsága a gyülekezetével, amikor Komjáthy Aladár ózdi lelkész hirdette az Igét. Az esti tábortűznél pedig búcsúztak egymástól, és akik mint idegenek jöttek oda, testvérként váltak el. Nagy Erzsébet beszámolója ma is üdén hat az olvasóra.

3.) *Az 1929. július 22–26-ig tartó szárszói fiúk üdülőtáborozására 14–18 éveseket hívtak meg. Vezetők a következők voltak: Kádár Mihály, Berkes József, Fábrián Dániel, Bogdán Gyula, Biky Gábor, Záborszky János, Dobos Károly, Töltéssy Zoltán. A rendezés munkáját pap Béla és Sándor Ernő végezte.*

4.) *Az 1929. augusztus 28-szeptember 1-ig tartó szárszói tábor Töltéssy Zoltán irányította. A reggeli bibliatanulmányozást bibliakörvezetői tanfolyam követte, majd a középiskolás-munka programjának megbeszélése következett, délutáni fürdés és játékok után bizottságok tárgyalták meg a következő tanévi munkaprogramot, vacsora után pedig a rendes és szenior tagok tartottak gyűlést.*

Az első külföldi vélemény Balatonszárszóról

A Református Diákmozgalom 1929. májusi száma közölte a híradást arról, hogy „Balatonszárszó, Bilder von der Ungarnfahrt 1928” című 16 oldalas ízléses füzet érkezett a

Központba. Azok a drezdai fiatal emberek írták meg benne élményeiket, akik az elmúlt nyáron eljöttek a KIE által rendezett táborba, Szárszóra. Mit írnak a szárszói üdülőről? „Itt mindig rendkívül előzékenyen foglalkoztak velünk. Este az egész összegyűlt falu hallgatta énekeinket a tábortűznél. A szívek mindkét részről az első pillanattól kezdve a fájdalmas búcsúzásig egymásra találtak s a barátság tüze soha nem fog kialudni, amíg Isten földjén járunk. Úgy váltunk el 14 napi ott-tartózkodás után Balatonszárszótól, mint akik szép, verőfényes napokat töltöttek a magyarokkal.

1930-ban az SDG Szövetségnek a diákmunka fejlesztése érdekében kezdett újabb akciója akkora hullámokat vetett, hogy még a tenger túlsó partjáról is visszhangja támadt. Levelet hozott a posta és messze Amerikából közölte azt, hogy a lancasteri diákok között Pap Béla gyűjtést indított, és az ottani magyar diákok 15 dollárt szedtek össze erre a nemes célra. Hol vannak a hazai magyar református diákok és sokan, akik adhatnak?

Ezzel a híradással egyidejűleg tudta meg a nyilvánosság, hogy Soós Géza – akkor kőbányai diák – ösztöndíjából 50 pengőt adott a Szövetség munkájára. Ebből 3 öl földet vett az öles akciónak.

Az 1930. augusztus 5–11-ig tartott balatonszárszói SDG Leánytáborról Nádházy Bertalan számolt be a Kálvinista Szemle 1930. évi 281. oldalán. Jöttek a résztvevők az ország minden tájáról. A Felvidék és Erdély is küldte leányait, hogy egymásra csodálkozzanak a furcsa színekben játszó Balaton partján és Bibliájukkal a kezükben egymásnak adják át a szívüket. Kacagó magyar református leányok, akiknek ajkáról úgy zeng komolyan a zsoldár, hogy meg sem áll az Isten királyi szent székéig.

Milyen megértők voltak, milyen szerények! Nem kritizálták a szalmazsákot, sem az egészséges ételt. Nem panaszkodtak, mikor nyögött a magyar tenger és földig hajladoztak a fák a vihar verése alatt. Álltak őrséget éjnek évadján, hogy nyugodtan pihenjen a tábor.

Reggeltől estig kezükben az Írás s belecsodálkoztak áldott titkaiba. Boncolták, bogozták, amíg tündöklő aranszálat nem fűztek belőle a lelkük Krisztusban örülő karácsonyfájára. Hogyan hallgatták az előadókat? Akár a Biblia ígétét hallgatták: „Semmi felől ne aggódjatok”; akár az orvosi tudomány érdekes fejtegetései röpködtek előtűk, mely orvosi alapon is védte a bibliai házasság intézményét. A lelkesedésük olyan nagy volt, hogy kérték az előadót, tartsa meg előadását a rádióban is, hadd épüljenek belőle más lányok is. Milyen élénkek voltak és hogy megvédték álláspontjukat azokkal szemben, akik elhagyták református hitüket. S emellett a tábortűzi komoly dolgok, a tréfák, mókák nagyszerű élvezői és csinálói voltak a derék, drága magyar lányok.

Komolyan vették testvériségüket s keresztyénységüket, amikor kifizették beteg társuk orvosi számláját s 45 pengőt gyűjtöttek Molnár Máriának. Csak akkor sírtak, de akkor nagyon, amikor búcsúztak s imádságot kértek pajzsul. A vonatnál minden lobogó, búcsúzó kendőre ez volt írva: „A viszontlátásra!”

A június 30-július 4-ig tartott főiskolás fiúkonferencián Ravasz László, Puky Endre, Mátyás Ernő, Győry Elemér és Berkes József tartottak előadást. A főiskolás leánykonferenciát június 25–29-ig, a középiskolás fiúkonferenciát július 5–9-ig, a középiskolás leányokét július 16–20-ig tartó időre hirdették meg.

Jövendőt látó, bűnbánatot érző, a szent Isten végzését megvalósítani akaró főiskolások serege gyűlt össze a szárszói meghitt, kedves környezetben. Reggel fogékony lélekkel figyeltek föl „A sáfárság új világot teremteni kész” Istentől jövő üzenetére. Mélyen lelkükbe vágott az akkori magyar élet pazarló nagyképűsége. Az áldott tékozlás, mint egyetlen kivezető út mutatkozik: életünk minden erejének száz százalékos munkába állítása a Szent Isten dicsőségének szolgálatára.

A délelőtti előadások egyikét Puky Endre tartotta, majd a második napon Ravasz László új szempontokat felhasználó, lelkeket rabul ejtő előadása uralkodott, amit a kálvinizmus gyógyító erejével, teremtő lelkének gazdag színporkázása közben tartott. Az utolsó délelőtti előadáson Győry Elemér győri lelkipásztor az Anyaszentegyházat állította a központba „Élő kövek – lelki ház” című előadásában.

Berkes József délutáni beszédében megerősítő módon jelentkeztek „A bizonytalan jövő” biztatásai. A nehézségeken keresztül a Lélek ereje nyilvánul meg. Mátyás Ernő: „A kálvinista aszkézis” modern ember számára oly igen szükséges üzenetét tolmácsolta feledhetlenül. – A zárónap úrvacsoraosztása Töltéssy Zoltán szolgálatával, s a búcsú táborítóz megrendítő módon állították a lelkek elé, hogy Isten az egyetlen szuverén Úr. Diákjaink evangélizálásában a kegyelmes Isten csodálatos módon használta fel a Soli Deo Gloria Szövetséget most is és – míg nevéhez hű marad – Isten csodájává teszi sokaknak. – „erők pezsdülése” címen számolt be minderről a Kálvinista Szemle 1930. július 12-i száma a 233. Oldalon.

1931-ben az esztendő legkiemelkedőbb eseménye volt az SDG Szövetség *Deklarációja* a Mozgalom tizedik évfordulóján. Elhangzott Balatonszárszón, az augusztus 23-án tartott közgyűlésen.

A Deklaráció szövege a következő:

„Isten előtti boldog hálaadással, imádságban és meghallgatásban, hitben és megáldatásban, reménységben és beteljesülésben, igazi testvéri közösségben összeforva, a Lélek ünneplésének őszinte mélységével hajtjuk meg fejünket a Szentháromság egy örök Isten előtt a Magyar Református Diákok Soli Deo Gloria Szövetségének 10 esztendő jubileumán.

Vérzivatarban megfáradott, eszményeiből kiábrándult, hazájában hazátlanná lett, üszkők között járó szomorú serege volt az a korszak, amelyben Szövetségünk Isten Lelkének kényszerítésére megszületett. Emberi bölcsesség nem képzelte, kishitűség megmosolyogta, csak az Örökkévaló Isten tudta, az alázatos hit sejtette, hogy ebben az egyszerű kezdésben a Lélek vetése zsendült. Indulásunk idejétől kezdve a kételkedéseinket megszégyenítő csodáknak szinte évről évre új munkamezővel bővülő hatalmas sor bizonyítja, hogy nem a magunk akarata, de valóban Isten rendelkezése volt a magyar református diákságért vállalt munkánk. Konferenciák sorozatán öntudatra ébredt diáklelkek szálltak síkra világnézetek és új világok formálódásának küzdelmes idején. Kollégiumainkban életet formáló barátság tüzeiben szent lelkesedéssel készülünk a magyar életben Isten országa diadalra juttatásáért; az útjait még mindig kereső magyar református ifjúság sajtóján keresztül, az útjait még mindig kereső magyar életnek Isten akarata szerint való megszilárdítására áldozzuk legértékesebb gondolatainkat. Éhező és sápadt diákarcok mosolyát varázsolta, az új életkedvét visszaadva, az egymást segítés áldozatos munkája.

Hálát adunk, hogy kegyelmét bőségesen tapasztalhattuk, hálát adunk azokért, akik szolgáltak, hálát adunk vezetőinkért, a sok ezer diákéletért, a letörölt könnyekért, a szebb élet meglátásáért, az életünket formáló nehézségekért, hálát adunk az anyagiakért, de mindennek felett hálát adunk azért, hogy minket nyomorult és gyarló bűnösöket, az Úr Isten nagy kegyelme világégésnek idején új világépítésre méltóztatott elválasztani.

Töredelemmel valljuk, gyöngeségünk miatt többször nem tudtunk egészen készleges eszközök lenni az Ő kezében; Istentől kérjük a bocsánatot, ha kicsinyes, emberies érzések a mi mozgalmunkban is késleltethették az Ő országa diadalát.

A 10. esztendő határátkövénel a szent Isten dicsőségére, az osztatlan történelmi magyar református Anyaszentegyház szolgálatára újból ünnepélyesen felajánljuk szolgálatunkat. Küzdünk továbbra is a magyar református jövendőnek Krisztusban való öntudatosításáért. Minden tevékenységünkben az új idők látása szerint járunk, de mindenkor a Krisztus szellemében. Munkánkban egynek érezzük magunkat mindazokkal, akik Krisztusban élnek és küzdenek az Ő országáért.

Könyörgünk Istenhez még teljesebb missziói lendületért, az Ő dicsőségének felragyogtatásáért az egész mindenség életében. Könyörgünk a lelkiség diadalrajuttatásáért a magyar református egyházunkban, könyörgünk, hogy Istennek akaratát mindenkor alázatosan meg tudjuk érteni mozgalmunk életében. Könyörgünk, hogy mindegyik munkánk legyen alkalmas eszköz az Ő kezében. Erős hittel bízunk, hitünk látásával érezzük, az örökkévalónak lesz ereje a drága Sion megépítésére és a szétszórt csontok eggyé tételére.

A múltban Ő cselekedett, ma is az Ő Szentlelke mozgat, a jövendőben is az Ő kegyelme tart meg. Az Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentháromság egy örök igaz Istené minden dicsőség, most és az idők végezetéig, itt a földön és az örökkévalóságban.”

A balatonszárszói jubileumi közgyűlésen Baltazár Dezső püspök, a Zsinat és a Konvent lelkészi elnöke hirdette

REMÉNYSÉG HANGJA

LELKI S.O.S. SZOLGÁLAT

200-8839

oikumene

Csak egy kinyújtott kéz... amely biztató szóval, egy-egy zsolttárral, imádsággal szeretne újra felsegíteni, megerősíteni.

Ha szüksége van rá, vagy ismer valakit, aki rászorul erre a Hangra, **jegyezze fel,** adja tovább, mert ez a budapesti telefonszám is, **bizonyos esetekben életet menthet!** Az Ökumenikus Tanácsnak ezen a számán három percben hallhatja a **Reménység Hangját,** Isten igéjének vigasztaló, új erőt adó üzenetét. Az igei üzenet hetenként változik.

A Reménység Hangja várja hívását péntek 15 órától hétfőn 8 óráig és hétköznapokon 17 órától másnap reggel 8 óráig.

az Igét, imádkozott és Igét olvasott Kováts J. István, megemlékezést mondott Szőke Imre s a Deklarációt Kiss Sándor, a Szövetség főtítkára ismertette. A Református Diákmozgalom ebből az alkalomból kiadott külön számában a magyar református élet kiválóságaitól kezdve egyszerű teológus emberekig nyilatkoztak arról: miben látják a Soli Deo Gloria Szövetség küldetését. Felfigyelt ekkor az egész magyar református egyház közvéleménye a Soli Deo Gloria Szövetség munkájára. A közgyűlésen jelenlévőket pedig a Szentlélek Isten ragadta meg ellenállhatatlanul küldetésük még buzgóbb teljesítésére.

A közgyűlést követő napokban volt a *vezetőképző konferencia* Szárszón. Öt napon keresztül minden reggel elhangzott zászlófelvonáskor a napot meghatározó vezérige. A bibliatanulmányozás anyaga volt: Lídia és a börtönőr megtérése. – Isten beszéde nem maradhat hatás nélkül: Ézs 55,8–13; Mt 10,23–33; Mk 8,34–36; 1Sám 3.

Előadások: Pap Ferenc: Isten szuverenitása. Isten szuverén, nem emberek adták neki a hatalmat. Négy fő mozzanata volt az előadásnak: 1. Isten hatalma a teremtésben. 2. Ádám elbukása, a bűn. 3. Hatalma kegyelmeesen nyilvánul meg a Golgota keresztjében. 4. A mennyei Hozsánában az örök dicsőség jelenik meg.

Főnyad Dezső: Hit és tudás. – Főnyad Dezső: A diák és a predestináció. Alapigéül használja: „Két asszony örül együtt; az egyik felvétetik és a másik elhagyatik. Ketten lesznek a mezőn; az egyik felvétetik és a másik elhagyatik” (Lk 17,35–36). – A diákság élete vajdó. Minden életben van egy nagyság felé törekvés. A mai magyar diák sofőr típus. A detronizált ideálok világában meg kell keresni Istent a református diákságnak. Legyen tiszta világfelfogásunk, életnézetünk. Világok megdőlhetnek, de a predestinációt semmi meg nem döntheti. Pályaválasztás kérdésében a predestinációból származó isteni elhívattatás tudatával dönthetünk. Isten határozott üdvösségem felől. A predestináció dolgaiban lassan pillanthatunk előre.

Nádházi Bertalan: Hogyan leszek jó bibliakörvezető? A feladat: életet alakítani, lelkeket formálni, simogatni, Isten hullámhosszával mosogatni. A milyenség a Szentlélek Istentől függ. Az Úr Jézus Krisztus tanít meg minderre. A Hegyi Beszédben Jézus a bibliakör-vezető. Szükség van a Szentírás naponként tanulmányozására és annak alapos megismerésére. A vezető ismerje meg a bibliakör tagjainak lelkivilágát. Mély alázatossággal éreztessem, hogy én nem tudok többet, mint te, annak ellenére, hogy a Szentlélek segített a bibliakör vezetésében. Te is olyan leszel majd valaha. Szükség szerint kell beszélni. Sokoldalúság kell. A problémák megoldásától nem kell félni. Be kell vallani, hogy én sem tudok sokat. Megállni az emberek között.

A hozzászólások során felmerült a kérdés: Mi a teendő, hogy a bibliakör tagjai megszólaljanak? Válasz: A megszólaltatás testvériséggel, egyszerűséggel, barátkozással érhető el. Pessimista ne vezessen bibliakört.

Pap Ferenc: Az egyház címen tartott előadást. Az egyház a hívők társasága, akik azért egyesültek, hogy szeretetben, barátságban, istenfélelemben növekedjenek. Hangsúlyos Ige itt a következő: „Azért immár nem vagytok jövevények és zsellérek, hanem polgártársai a szenteknek és cselédei az Istennek. Kik felépítettetek az apostoloknak és prófétáknak alapkövén, lévén a szeglet-

kő maga Jézus Krisztus, Akiben az egész épület szép renddel rakattatván, nevededik szent templommá az Úrban, Akiben ti is együtt építettetek Isten hajlékává a Lélek által” (Ef 2,19–21). Pap Ferenc szólt az egyház tulajdonságairól: egység, szentség, egyetemesség, apostoli jelleg, keresztyén mivolt.

Nagy József: Kálvinista voltom és magyarságom címen tartott előadást. Mondanivalójának alapját a következő Ige adta: „Légy erős, sőt legyünk bátrak mindnyájan a mi népünkért és a mi Istenünk városaiért; az Úr pedig cselekedje azt, ami néki tetszik” (1Krn 19,13). Délutánokon Szőke Imre előadásaira került sor. Sorozatának címei: A serdülő biológiai szempontból. A serdülő értelme. A serdülő vallásos, akarati élete.

Egyik délután kérdéseikre kaphattak feleletet a jelenlevők. Ilyen kérdések hangzottak el: Hogyan tanulmányozzuk a Bibliát? Felelet: Az Újszövetséget kezdhetjük Márk evangéliumával, vagy János evangéliumával is. Márk azt írta le, amit Pétertől, a szemtanútól hallott. Márk csak röviden ír le néhány beszédet, Őt inkább a történelmi események, elbeszélése érdekli: Jézus élete, cselekedetei. Jézust Isten Fiának nevezi. János szemtanúja volt a leírt eseményeknek. Barátainak unszolására lelki evangéliumot írt. Mindig Jézus személyének isteni méltósága domborodik ki leírása szerint. A három első evangélista: Máté, Márk és Lukács Jézus személyének emberi oldalát ismereti inkább. Fontos, hogy rendszeresen, naponként tanulmányozzuk a Bibliát és lehetőleg hosszabb igeszakaszokat tanulmányozunk. Ajánlották: Budai Gergely: Hogyan tanulmányozzuk a Bibliát? Című füzetét. Ez a füzet rövid bibliaismeretet ad, szól a bibliatanulmányozás feltételeiről és megjelöli a tanulmányozás menetét.

További kérdések voltak: Hit és tudás nincs-e ellentétben egymással? Nincs, mert a hitnek a hitetlenség, a tudásnak a tudatlanság az ellentéte. Hit és cselekedet milyen viszonyban van egymással? A hitből, mint forrásból származik a jócselekedet. Jakab a holt hit ellen, Pál a holt cselekedetek ellen foglal állást. Van-e szabad akarat? Felelet: „Isten az, aki munkálja bennünk mind az akarást, mind a munkálást jókedvűből” (Fil 2,13). Az elsődleges tényező tehát Isten, mi csak a másodlagos tényezők vagyunk.

A kollégiumi munkánál nagyon lényeges, hogy minden összefoglaló alkalmával legyen bibliatanulmányozás 18–20 percig. Ezzel létrejön az összefoglaló légköre. Ezt kövesse rövid előadás a tagok érdeklődése szerint. Végén a távollevők számbavétele s a tervek megbeszélése következik. Akkor fejezzük be az együttlétet, amikor legjobban érzik magukat a jelenlevők.

SDG középiskolák kollégium. Szervezet. A Munkaprogram című füzet a heti összefoglalók és a gyakorlati munka programját is tartalmazza 4 évre terjedően.

Az 1931-ben tartott szárszói vezetőképző résztvevői közül aktív hozzászólásaikkal kiemelkedtek Barczán Endre, Főnyad Ernő, Kováts Tibor, Széles László és mások. Hódmezővásárhelyről Kárász Józseffel együtt mentem erre a konferenciára 16 évesen és ott ismerkedtem meg Barkó Antallal, Sipos Károllyal és Szánthay Edével, akik két évvel előbb jártak a teológiára és már mint ismerősökkel találkoztam velük Budapesten. Két leendő teológiai évfolyamtársamat is megismerhettem a jubileumi konferencián: Gilicze Lászlót és Nyíri Sándort Szentestől.

Végül ma is megtalálható az 1931-ben készült naplómban, hogy a II. számú bibliakörben vettem részt Szárszón. Vezetője Pap Béla volt. Tagjai pedig: Bakó András Debrecen, Csabai István Budapest, Z. Elek Béla Kispest, Fónyad Ernő Szombathely, Nagy Gyula Makó, Tóth Béla Budapest, Tarr Kálmán Budapest, Vorobitz Sándor Budapest.

A csaknem hetven év távolából most is felismerhetők sokan a megmaradt fényképen vezetőik és tagok egyaránt. Burján László, Nagy József, Papp Ferenc, Kiss Sándor, Dobos Károly, Pap Béla, Barczán Endre, Barkó Antal, Bányai Gábor, Bolemányi Margit, Fónyad Ernő, Gilicze László, Kárász József, Németh Erzsébet és mások.

Rácz Lajos
(Nagykörös)

Nem csak kenyérrrel él az ember*

(Lelkigondozók és lélekgyógyászok a pszichiátriai osztályon)

„Másokat csak az igazíthat el, aki tisztában van azzal, hogy ő maga hol áll. Amilyen mértékben téved ennek megítélésében, annyira terelhet idővel elgörbülő utakra olyanokat, akik őt útjelzőnek tekintik.” Ezekkel a szavakkal hívja fel a különböző hivatások határterületein munkálkodók figyelmét a helytévesztés veszélyére *Bodrog Miklós* (1989) lelkész, képzett lélekgyógyász.

Az egész ember egészségét, közkeletű szóval a holisztikus megközelítést szem előtt tartó gyógyító közösségekben, ahol több különböző hivatás képviselői együttműködésére van szükség, sokszor okozhat nehézséget saját helyünk megtalálása és elfogadtatása. Fokozottan

Fokozottan igaz ez minden újonnan színrelépő szakterület képviselőinek, így a klinikai lelkigondozók vagy kórházlelkészek helyzetére. Az amerikai *Boisen* által elindított lelkigondozói mozgalom a 60-as évektől kezdett

megerősödni Nyugat-Európában, Magyarországon mintegy harminc évvel később. A kórházlelkészek hivatásukat sajátos közegben gyakorolják: kábítószeresek, iszásokok, elmebetegek, haldoklók, művese-kezelés előtt állók között, és még lehetne tovább sorolni. Munkájuk nem a hagyományos lelkészi szolgálat, tevékenységük oly mértékben átfedi a kórlélektan területeit, hogy a teológiai ismeretek mellett elengedhetetlenül szükségük van személyiséglélektani, mentálhigiénés, orvosi, lélekgyógyászati, kórlélektani, elmeorvosászati ismeretekre. A hatékony együttműködés érdekében épp így elvárható a gyógyító közösségben dolgozó pszichológustól is, hogy szakismeretei mellett rendelkezzen megfelelő orvosi és teológiai ismeretekkel is. Süle Ferenc főorvos az országban elsőként megalakult Valláspszichológiai Osztály vezetője ezt írja: „Az egészségügy területén dolgozó lelkészek legserencsésebb beilleszkedése az, ha a szakellátási teambe beépülve folytathatják munkájukat. Sajnos ennek...csak ritkán vannak meg a feltételei, nem tudnak mit kezdeni a

* Az 1998. október 2-án Debrecenben megrendezett első Országos Református Kórházlelkész Találkozóán elhangzott előadás.

lelkéssel, rendszerint udvariasan tolerálják. Pedig az orvos, pszichológus, lelkész és nővér együttműködésének a munkájuk színvonalát és hatékonyságát emelő hatása van.” (Süle, 1993.39.old.)

Hiba lenne, ha tagadnánk az együttműködést – bármilyen emberi együttgondolkodást és együttes cselekvést – akadályozó világnézeti különbségeket. Vagy akár az együttműködést segítő világnézeti azonosság meglétét. Az emberi bajok orvoslása, gyógyítása különösen átítatott világnézeti kérdésekkel. Így az a kérdés is, hogy mi okozza a betegségeket, valamint ki és hogyan gyógyíthatja azt. A testi, lelki és szellemi bajok gyógyítása kezdetben vallásos tevékenység, papi feladat volt. Ezt a feladatot vette át a döntően anyagelvű tudomány, ezért az egyház tevékenysége jobbra a diakóniai munkára szorítkozott. Ha a papi és az orvosi hivatás viszonyát az ószövetségi könyvekben vizsgáljuk, láthatjuk, hogy az ókori ember a gyógyítást vallásos tevékenységnek és isteni monopóliumnak tekintette. A Krónikák könyve szerint Ásza király azért halt meg, mert „Betegségében nem az Urat kereste, hanem az orvosokhoz fordult” (2Krón 16,12). Bizonyos betegségek esetében mindenkinek kötelességszerűen paphoz kellett fordulnia, a próféta segítségét kérni vallásos cselekedet volt, orvoshoz fordulni istentelenség. A Kr.előtti II. században egyfajta kiegyezés jött létre, megengedetté vált ugyan a hivatásos orvos tevékenysége, ám a gyógyítás megőrizte vallási jellegét. A betegnek mielőtt az orvoshoz fordult volna, először Istenhez kellett imádkoznia, meg kellett bánnia bűneit, arra az elhatározásra kellett jutnia, hogy változtat életvitelén, és áldozatot kellett bemutatnia a templomban. Az orvos szaktudása másodlagos volt gyógyító vallásosságához képest.

2100 év múltán, vagyis az 1930-as években készült felmérés szerint a helyzet az ellenkezőjére fordult. Erről C.G. Jung svájci lélekgyógyász számolt be a strassburgi lelkésztalálkozón. Egy körlevélben, amit Jung svájci, francia és német protestáns és katolikus hívőkhöz küldött, azt kérdezte meg, hogy orvoshoz (pontosabban lélekgyógyászhoz) vagy lelkészhez fordulnak-e az emberek, ha lelki nyomorúságuk van. A megkérdezett protestánsok 57%-a, a katolikusoknak csak 25%-a döntött orvos mellett. A lelkészt keresné fel a protestánsok 8%-a, a katolikusok 58%-a. Nem tudott dönteni a protestánsok 35%-a. A katolikusok közül csak 17%. Az egyik megkérdezett lelkész maga is azért választotta az orvost, mert „A teológiának semmi köze a gyógykezeléshez”. Ami még szomorúbb, a körlevélre válaszoló összes megkérdezett lelkész-hozzátartozó inkább az orvost (lélekgyógyászt) választotta, mint a lelkészt. A választások megindoklásából kiderült, hogy a megkérdezettek 52%-a a lelkészek lélektani ismereteit, és az ebből fakadó megértést hiányolta. „8%-uk azt az ellenvetést tette, hogy a lelkész előre készen van a dogmákon és hagyományokon alapuló véleményével. A Jung által megkérdezettek a művelt rétegből kerültek ki, és ő úgy gondolta, körülbelül húsz évbe telik, míg ez a világnézeti válság eléri a szélesebb rétegeket. És ez a húsz év már 1950-ben letelt.

A „Kihez forduljon a lelkileg beteg ember” dilemmája kapcsán eszembe jut az egyik mélyen vallásos beteg esete. Ez egyben az orvos, a pszichológus és a lelkigondozó együttműködési lehetőségét is jól példáz-

za. A beteg egy háromgyermekes értelmiségi fiatalasszony volt. Betegsége halálfélelemig fokozódó bénító szorongással és rettegéssel kezdődött. Úgy érezte, hogy megállt az idő és elérkezett a Jelenések Könyvében leírt történések ideje. Orvosi szaknyelven: pszichotikus volt. Amikor megfelelő orvosi, gyógyszeres kezelést kapott, állapota rendeződött, szorongása jelentősen csökkent. Még az osztályon feküdt, amikor felajánlottam neki a lélektani kezelést, amivel kapcsolatosan azonban nagyon sok ellenérzése volt. Attól félt, hogy én, a lélekgyógyász elveszem a hitét. Hosszú időbe telt, míg sikerült megnyerni a bizalmát, míg elhitte, hogy a valódi hitet ember nem adhatja és nem is veheti el. A gyógyszeres kezelés eredményeképpen pszichózisa rendeződött. A lélektani beszélgetések abban segítettek neki, hogy képessé vált bűntudat nélkül elvállalni és összeegyeztetni az anyát, a feleséget és a dolgozó nő eltérő szerepeit. Egy idő után beszélgetéseinkben újra és újra feltette a számára gyötrő kérdést, hogy ha Isten szerette a Fiát, miért engedte meghalni. Úgy gondoltam itt, ezen a ponton kell kérnem a lelkigondozót, segítsen a betegnek eljutni a meghaló Jézustól a feltámadó Jézusig.

Ha lelkész, orvos és lélekgyógyász dolgozik együtt, kimondva vagy kimondatlanul ott van az a megválaszolandó kérdés, amit Bodrog Miklós úgy fogalmaz: vetélytársai vagyunk-e egymásnak vagy orvosló barátok? Orvosló barátoknak kellene lennünk, de nem tagadhatjuk, hogy a közös munkát sokszor kísérik viszályok, „határvillongások”. C.G. Jung 1932-ben azt mondta: „Legfőbb ideje annak, hogy a lelkigondozó és a lélekgyógyász egymásnak kezét nyújtva vágjanak neki a hatalmas feladatnak”. Itt arra a tapasztalatára utalt, miszerint a 35 éven felüli betegek közül egy sem volt, akinek végső gondja ne vallásos beállítottsága lett volna. Azt írja, hogy „mindegyikük végső soron azért beteg, mert elvesztette azt, amit az élő vallás minden hívőjének adott és egyikük sem gyógyult meg addig, míg hitét vissza nem nyerte, mely...nem tévesztendő össze a felekezethez tartozással”. Jung, de több más lélekgyógyász is, hangot adott azon tapasztalatának, hogy a vallásos élet hanyatlásával együtt nő a lelki zavarok száma. Viktor Frankl (1988) szerint századunk embere a belső ürességtől, unalomtól, élete értelmetlenségétől szenved. Az öngyilkosság, a depresszió, a kábítószer- és szeszfogyasztás, a pénz, a hatalom és a nemi örömök hajszolása a kiüresedett értelem tünete. A szorongás és a kóros lehangoltság elleni gyógyszerek enyhíthetik a szenvedést, de nem adhatják vissza az élet elveszett értelmét. A mai ember elveszítette összeköttetését szellemi gyökereivel. A gyógyuláshoz visszakötésre, visszakapcsolódásra, religióra van szükségünk, mert az ember nem csak homo faber, ahogyan azt egyoldalúan tanították, hanem épp annyira homo religius is. Ahhoz, hogy a hit visszafoglalhassa méltó helyét a gyógyító tényezők sorában, olyan emberképre van szükségünk, mely a religio mellett megőrzi mind a természettudományos alapú orvoslás, mind pedig a lélektan eddigi hasznos eredményeit. Olyan emberképre van szükségünk, mely lehetővé teszi a párbeszédet és együttműködést lelkész, orvos és lélekgyógyász között.

Az 1960-as évek végén indult el útjára az ember szellemi, spirituális természetét is magába foglaló

transzperszonális irányzat, amely többek között Jung és Frankl nyomán az értelem keresését teszi kulcsfogalommal. Az egészséges embernek az értelem két fajtáját kell megtalálnia: a saját egyéni létezésének, és annak a világnak az értelmét, amelyben él. E modell szerint az ember a személyes és a szellemi létsíkban él. A személyes létsíkban való növekedés eredménye az egyén önmegvalósítása értelmek követése révén. Tanulunk, pályát választunk, dolgozunk, megházasodunk, gyerekeket nevelünk. A célok elérése, a siker, a hatékonyság érdekében kifejlesztjük személyiségünk különböző oldalait: értelmi képességeinket, tudásunkat, műveljünk, ápoljuk érzelmeinket. Igyekezünk sikerét az a megnyugtató érzés kíséri, hogy helyünkön vagyunk, egyéni létezésünk elérte célját, értelme van. Miután azonban örömmel nyugtáztuk a személyes sikert, egy váratlan rossz érzés bukkan fel. Minden rendben van ugyan, az életet mégis sótlannak érezhetjük. Egyéni célunkat elértük, ám nem lettünk sem boldogabbak, sem tartósan boldogok. A hiányt szorongás, kétségbeesés, kedvetlenség kíséri. Mihez kezdünk ezután? Ennyi lenne az élet? Ez az állapot az egzisztenciális válság, amit csak úgy lehet feloldani, ha képessé válunk személyes életünk kibővítésére. Megoldást csak az hozhat, ha túllépünk önmagunkon, át a szellemi létsíkba, ahol arra a tapasztalatra tehetünk szert, hogy az ember egy nagyobb egész része. Ez meglepő módon gyakoribb élmény, mint gondolnánk, csak észre kell venni, meg kell ragadni a tünékeny pillanatot. Egy amerikai felmérés szerint a megkérdezettek 35%-a igennel válaszolt arra a kérdésre, hogy „Volt-e valaha olyan élménye, hogy egy hatalmas szellemi erőhöz áll közel, ami szinte kiemelte önmagából?” Ezt a tapasztalást szokatlan békeesség, egység, öröm és szeretet érzése kísérte. Valamint az a bizonyosság, hogy minden jóra fordul.

Az egzisztenciális válság hibás megoldását jelenti, ha az egyén nem akar vagy nem képes túllépni önmagán. Épp ellenkezőleg, személyes hatalomra tör, még több személyes sikert, még több megszerezhető tudást, még több pénzt akar. Vagyis továbbra is a személyes dimenzióban akar növekedni. Ám az is hibás fejlődéshez, súlyos lelki és szellemi torzulásokhoz, a valláspatológia köréből ismert zavarokhoz vezet, ha a személyes létsíkban való növekedés nehézségei elől az ember a „metafizikai vészkiáraton” át a spirituális létsíkba menekül és elhagyja a valóság szilárd talaját.

A szellemi létsíkba átlépve, a világ egészének értelmét keresve is találkozhatunk válsággal (dualitás válság). A szellemi tapasztalatok ugyanis annyira magával ragadóak, hogy kellő éberség híján elfelejtkezhetünk a hétköznapi élet valóságáról, saját földi kötelességeinkről. Ez a veszély fenyegette Jézus három tanítványát is, amikor azok szerettek volna a hegyen tartósan megtelepedni, és azt mondták: „Mester, jó nekünk itt lennünk: csináljunk ezért három hajlékot” (Lk 9,33). A dualitás válság egészséges megoldása a szolgálat, a szellemi tapasztalatok kamatoztatása a mindennapokban, a többi emberért való munkálkodás.

A vallási emberkép ősidők óta, vallásoktól függetlenül megkülönbözteti az ember testi-lelki-szellemi hármasságát. De például N.Hartmann és M.Scheler filozófiájának emberképe is ezen a hármasságon nyugszik. A lélektant

sokszor érte az a vád, hogy a lelkit és a szellemit nem tekintik külön dimenzióknak, hanem összevonja a kettőt és elnevezi pszichésnek, majd mindezt aláveti az anyaginak. A lélektan tudomány azonban nem homogén, Jung hozzátartozhat egyik kivételnek. Támadták is elegendő, mind a tudományos mind a vallási fundamentalizmus oldaláról.

Az ember az anyagi és a szellemi világ találkozásának műve. Így nem csak anyagi, de anyagi is, nem csak szellemi, de szellemi is. Romlandó teste az anyagi világhoz tartozik, szelleme az örök mennyeihez, pszüchéje, lelke részesül mindkettőből. Ezért van az, hogy nem csak kenyérral él az ember. De azzal is. A világban létező empirikus ember elidegenedett ember, nem azonos az eredetileg egységre teremtett emberrel. Romlottsága testi szinten a betegség, lelki szinten a lelki zavar, szellemi szinten az erkölcsi hanyatlás. Az ember létsíkjai megjelenő különböző betegségek gyógyítása igen sok fontos, és sokszor nehezen megválaszolható kérdést vet fel. Többek között annak kérdését is, mit és hogyan gyógyít az orvos, a lelkész és a lélekgyógyász? Látszólag könnyen adódhat az a válasz, hogy a testet az orvos, a lelket a lélekgyógyász, a szellemet a lelkész. Csakhogy az ember létét alkotó három dimenzió nem különül el ilyen élesen: vagyis lehetőségében és ténylegesen mindegyik magába foglalja az összes többi létsíkot. Ha valaki tartósan haragban és feszültségben él a többi emberrel és ettől magas lesz a vérnyomása, melyik dimenzióban kell őt kezelni? Vérnyomáscsökkentő gyógyszerekkel, esetleg lélektani módszerekkel kell kezelni a vizsályt, vagy a szellemi létsíkban, ahol miután megtapasztalja Isten egyesítő szeretetét, maga is képessé válik a szeretetetteljes viszonyulásra? Az agyvérzéssel fenyegető magas vérnyomás első helyen a baj testi szinten, a gyógyszerekkel történő elhárítást igényli, ám az egész ember gyógyítása megkívánná a lelki és szellemi létsíkon felbomlott egyensúly helyreállítását is.

Tillich (1996) azt mondja, hogy a betegség az élet-egyensúly felbomlása. Egészséges állapotban az életfolyamat mindegyik dimenzióban egységesíti az önazonosságot az önváltozással. Ha a két pólus közül valamelyik túlsúlyba kerül, akkor felbomlik az egyensúly és betegséget okoz. „Számptalan felbomlási folyamat vezet betegségekhez, és ugyanakkor számptalan gyógyulási, vagyis újraegyesítő folyamat van és számptalan gyógyító is, a különböző felbomlási és gyógyulási folyamatnak megfelelően” (565.old.). A gyógyítók és a gyógyítási eljárások csak akkor válnak vetélytársakká, ha valamelyik kizárólagosságra törekszik. Hiszen tudnunk kell, hogy a gyógyítás mindig töredékes, rész szerint való. Azt is észben kell tartanunk, hogy az élet dimenziói nem állnak egymással ellentétben.

A lelkész és a lélekgyógyász V.Frankl (1996) szerint ugyan más-más célokra munkálkodnak, de ha jól végzik munkájukat, „mellékhatásként” egymás ügyének is hasznára vannak. A lelkész célja eszerint a beteg üdve, ami mellékhatásként egészséghez is vezet, a lélekgyógyászé az egészség, mellékhatása a beteg eddig rejtetten meghúzódó vallásos érzületének életre hívása. Ám a lelkész azt mondhatja, hogy az egészség a szó végső értelmében azonos az üdvösséggel (vagyis salvus): élet a hitben és a szeretetben. Tehát az üdvözülés gyógyítás, gyógyulás, az élet-egyensúly helyreállítása. Ez igaz, ám a

Lelki Jelenlét közvetlen hatást az erkölcsre, a kultúrára és a vallásra, vagyis az emberi szellemre és annak funkcióira gyakorol. A testre és a lélekre közvetve és korlátozott módon hat. Ezért – mondja Tillich – a Lelki Jelenlét gyógyító hatása nem váltja fel a különböző életdimenziók gyógyító hatását (és ez fordítva is igaz).

Dr. Matolcsi Ágnes

Irodalomjegyzék

Bodrog M. (1989): Pszichofóbia vagy nyíltság – avagy mit kezdünk a mélylélektannal? *Theologiai Szemle* 3, 170–176, old.

Boorstein, S (1988) szerk.: Transzperszonális pszichoterápia. Kézirat.

Frankl, V. (1988): Mégis mondj igent az életre. Psychoteam, Budapest.

Frankl, V. (1996): Az ember az értelemre irányuló kérdéssel szemben. Kötet Kiadó.

Jung, C.G. : A lélekgyógyászat és a lelkigondozás kapcsolata. Kézirat.

Süle, F. (1993): A valláslélektan aktualitása a pszichoterápiában. *Pszichoterápia* 1993 március, 35–42. old.

Tillich, P. (1996): Rendszeres teológia. Osiris Kiadó, Budapest.

EMLÉKEZZETEK MEG...

Meghalt Békés Gellért OSB

Nyolcvanöt éves korában elhunyt a magyarországi ökumené (ökumenizmus) egyik veteránja. Váratlanul, de nem készületlenül ment el. Ausztriában, vakációja idején, hirtelen halt meg július 29-én. Temetése augusztus 9-én volt Pannonhalmán, hatalmas gyülekezet jelenlétében. Benne az egész magyar kereszténység egyik kiváló, a Krisztus-hívők egységéért élő és munkálkodó szolgáját gyászolja.

Békés Gellért sokoldalú ember volt, sok-dolgú munkás, sok talentumú szolga. Az egyház közös Urát áldjuk érte, mindazok, akik ismerték és szerették őt a *Theologiai Szemle* olvasói közül is. Békés Gellért még a 2000. év elején, a januári közös imahéten is szolgálni fog közöttünk, hiszen együtt készítettük el az imahét közös kiadású füzetét.

Gellért atya sokoldalú ember volt, teológiai diplomáját és doktorátusát a római Szent Anzelm Egyetemen szerezte már 1940-ben, később ugyanitt, valamint a Szent Gergely Egyetemen professzorként is működött 1946-tól 1992-ig. Az egykori bencés gimnáziumi tanár 1957–1991 között a külföldön élő magyar bencések elöljárója, évtizedeken át a Magyar Pax Romana Fórum lelkésze, konferenciák előadója és szervezője, a Katolikus Szemle főszerkesztője is volt. 1992-ben hazatért Pannonhalmára, tanított a Szent Gellért Hittudományi Főiskolán, annak kihelyezett Sophia nevezetű tagozatán, valamint a Piarista Hittudományi Főiskolán. 1998-ban a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola elnökévé választották. Széchenyi díjat 1997-ben, Nyíri Tamás Emlékéremet 1998-ban nyert.

Békés Gellért sokdolgú ember volt. Sok munkája között talán legjobban az Újszövetség fordítása kötötte le és nevét is széles rétegek e pompás fordítás révén ismerik, túl a római katolikusság határain, Magyarországon és külföldön egyaránt. Említésre méltó, hogy ez a fordítás 16. kiadásában már az egymillió példányszámot közelíti és ez a szám pusztán könyvkiadási adatként is jelentős. Sokakkal ez szeretettette meg az Újszövetséget és biztosítja ma is rendszeres olvasását. Gellért atya egész életében

dolgozott, előadásokra készült, tanított, prédikált tanulmányokat, dolgozatokat, könyveket írt, holta napjáig tanult. Telve volt tervekkel a jövőt illetően is.

Békés Gellért sok talentumú szolga volt, aki gazdagon kamatoztatta Istentől nyert ajándékait. Egészen kivételes nyelvteljesége segített abban, hogy olvasottsága igen széleskörű lehetett. Nem csak latinul tudott jól, hanem görögül is (újszövetségi fordítását görög eredetiből készítette és állandóan javította). Olaszul anyanyelvi szinten beszélt, tolmácsolt, sőt verseket is írt. Angolul, németül és franciául is tartott előadásokat Európában és a tengeren túl, természetesen a külföldön élő magyaroknak magyarul prédikált, tanított és végzett lelkipásztori munkát. Egyháza hűséges szolgája maradt, római katolikus identitását őrizve mégis nyitott volt minden Krisztus-hívő iránt. Evangélikus teológusként nagyra becsültem egyházunk iránti rokonszenvét, tudtam, nemcsak az Egyházak Világtanácsa egyes világyűléseinek dokumentumait ismerte jól (pl. Uppsala, 1968!), hanem a Lutheránus Világszövetség iratait is nemcsak témájában kísérte figyelemmel, hanem végigolvasta azokat. Az utóbbi években például a Megigazulásról szóló Nyilatkozat-tervezetet minden fázisában ismerte, teológiailag értékelte és erről egyházának különböző fórumán szóban és írásban be is számolt. Utolsó, ilyen jellegű publikációnk a Vigilia húsvéti számában jelent meg. A Krisztus-hívők egységéről frott könyvében egy egész fejezetet kitevő dialógust közöl e sorok szerzőjével. Gyászolóként mondhatom, hogy Békés Gellértben Krisztus-hívő testvért, atyái jó barátot sirattam meg, aki az utolsó hét esztendőben rendszeresen munkatársának fogadott. Többször szolgáltunk együtt hazai és külföldi konferenciákon, mindig az ökumené témájával kapcsolatban. Most megtorpan közös megbízatásunk teljesítése, az EVT 1948 utáni, illetve a II. Vatikáni Zsinat 1965 utáni jelentős dokumentumai gyűjteményes kötetének publikálási feladata angol és német források alapján.

Áldott legyen az Isten, aki megáldott minket a Krisztusban (Ef 1,3), ez az igevers a mottója a Krisztus-hívők

2000. évi ökumenikus imahetének. Az előkészítő füzetet együtt dolgoztuk ki.

A gyászmisét Várszegi Asztrik főapát vezette. A Jn 17 versei alapján adott hálát az elköltözöttért, majd a gyászistentisztelet után koporsója mellett ketten szoltunk, Gyapay Dénes a tanítványok nevében és e sorok írója ökumenikus munkatársként, az említett efézusi levél textusa alapján.

Ember-dicsőítés helyett, laudatio helyett Te Deum-ot mondunk Békés Gellért szolgálatáért, majd a saját fordítása szerinti bibliai verssel: „Áldott legyen az Isten, a mi Urunk Jézus Krisztus Atyja, aki a mennyei világ minden lelki áldásával Krisztusban megáldott bennünket” és tegyük hozzá, Békés Gellért Atyán keresztül is megáldott minket.

Dr. Hafenscher Károly

KITENKINTÉS

A 8. Nemzetközi Presbiteri Konferencia tanulságai és ajánlásai

A 8. Nemzetközi Presbiteri Konferencia résztvevői 1999. június 28. és július 2. között Sárospatakon az ősi Kollégiumban a konferencia főtémájában, a kisebbségek kérdésében a következőket tanulták és ezekből a tanulságokból a következő megállapításokat és ajánlásokat fogalmazták meg:

1. A teremtés rendjében Isten alkotott kicsiket és nagyokat, erőseket és gyengéket. Ezek egymással békében együtt éltek, amint az majd a mennyekben is lesz. A köztük levő ellentétek, amelyek gonosz indulatokhoz, gyűlölségekhez, hatalmaskodásokhoz, elnyomáshoz, népirtáshoz, és terrorizmushoz is vezettek, a bűn következményei, melyben egyaránt vétkes lehet a kicsi és nagy, erős és gyenge. Ebbe a világba küldte az Atya az Ő Fiát, aki erős lévén gyengévé lett értünk, hogy mi az ő gyengesége által megerősödjünk. Csak a Krisztus gyengeségét, váltságahalálát és feltámadását elfogadó egyének és közösségek képesek, ha fogyatékosan is, de visszailleszkedni a teremtés rendjébe és megtalálni Istentől rendelt feladatukat. Mindezek alapján meg kell vallani, hogy mind az egyéni, mind a közösségi lét szempontjából elsődleges feladat a Szentírásban közölt jó hír befogadása, megtartása és továbbadása. Erre Isten az ő egyházát, hitűnk és meggyőződésünk szerint elsősorban a református egyházat küldte.

2. Mindezek alapján szükséges, hogy a kisebbségek és a többség határon innen és túl, felismerjék azt a sajátos küldetésüket, amellyel beilleszkedhetnek a Történelem Urának terveibe, aki ítéletül és kegyelemből adja kinek-kinek a maga sajátos feladatát. Ezt mindenkinek magának kell felismernie, meglátva, hogy mi az, amit Isten megítél, és mi az, amire kegyelméből ajtót nyit.

3. Meggyőződésünk, hogy a kulturális, oktatási, szociális jogokért való kitartó küzdelem – amelyet minden kisebbség számára jogosnak ítélünk – csak akkor nem fordul újra gyűlöletbe és ellenségeskedésbe, ha a kisebbség szeretni tudja a többséget, illetve a többség a kisebbséget. Ezt csak akkor látjuk lehetségesnek, ha először az Evangélium üzenetét elfogadtuk saját személyes és közösségi életünkre egyaránt, mert akkor nem tesszük föl a kérdést sem: ki kezdje?

4. Ennek a szemléletnek a tükrében vizsgálta meg a Konferencia a minden képviselt egyházban és országban

nagy problémát jelentő cigánymisszió ügyét és erről a következőket tartotta szükségesnek rögzíteni:

4.1. A cigányság között végzendő missziói munkára nem elsősorban a cigányságnak, hanem a többségnek van szüksége, nemcsak gyakorlati okokból, hanem azért is, mert ha az Úristen minket arra méltatott, hogy az Örömhír hirdetésében részt vegyünk, akkor bünt követünk el, ha nem tesszük.

4.2. A misszió célja nem az, hogy a cigányságot a magunk képére és hasonlatosságára átformáljuk, „átneveljük”, hanem zsidónak zsidóvá, cigánynak cigánnyá kell lennünk, hogy mindenkiben segítsük kiabrázolni a Krisztus-arcot azok között a sajátosságok között, amelyet Isten kinek-kinek ajándékol adott, vagyis, hogy Jézust személyes megváltóként mindenki megismerje és elfogadja.

4.3. Az előítéletek kölcsönös lebontása érdekében szükséges, hogy megismerjük ezeket a sajátos ajándékokat. Az imádságok, az imádkozó közösségek pedig munkálhatják azt, hogy akár a jogos indulatainkat is lecsendesítse Isten, és egymásnak tudjunk megbocsátani.

4.4. A cigányság problémáját tehát elsődlegesen nem segélyekkel, hanem mindenekelőtt az evangélium hirdetésével, keresztyén szellemű neveléssel és munkahelyek teremtésének elősegítésével lehet megoldani. Ennek a hármasság programnak a megvalósításához átgondolt hosszú-, közép- és rövidtávú stratégia kidolgozása szükséges, melyhez a Konferencia a következő gondolatokkal igyekszik hozzájárulni.

4.4.1. A helyenként meglévő, de szétszórt és szervezetlen cigánymissziói tevékenység összekapcsolása, tapasztalatcseréje, az azt végzők képzése és továbbképzése szükséges, mert ma a cigánymisszióban dolgozók között alig van együttműködés.

4.4.2. Azt esetenként és helyenként kell eldönteni, hogy a cigányközösségek azonnal, vagy rövid távon integrálhatók-e a nem cigány gyülekezeti közösségekbe, vagy átmenetileg önálló cigánygyülekezetek (leányegyházközösségek, missziói egyházközösségek) kialakítása és cigány templomok építése célszerű-e.

4.4.3. A gyülekezetekbe mind több cigányokkal foglalkozni tudó gyülekezeti munkást kell képezni, ezek közt minél több legyen a cigányszármazású. Ennek megfelelően ezek képzését és továbbképzését meg kell olda-

ni. Fontos, hogy a hittudományi egyetemeinken, teológiai akadémiáinkon, a missziológia keretében behatóan foglalkozzanak a cigánymisszióval. Mindezt a Protestáns Missziói és Tanulmányi Intézettől is kérjük.

4.4.4. Különös figyelmet kell fordítani a cigány édesanyák és gyermekek keresztyén szellemű nevelésére a számukra adekvát formában, amelyben fontos szerepet kell kapnia a zenének és a gyakorlati életre való felkészítésnek, különös tekintettel a cigányság hagyományos szakmáira.

4.4.5. Megvizsgálásra ajánljuk árvaházak, árvaotthonok létrehozásának lehetőségét, elsősorban cigány gyermekek számára, keresztyén szellemű nevelést nyújtva.

4.4.6. Szükséges, hogy az integráció a gyermek- és ifjúsági munkában valósuljon meg mielőbb, mert ebben a korban a legkisebbek az előítéletek.

4.4.7. Az egyháznak minden olyan vállalkozást célszerű segíteni, ahol elsősorban a hitrejutott cigányok munkát találhatnak. Ezt mind közegyházi, mind gyülekezeti szinten célszerű támogatni.

4.5. Mindezek érdekében kérjük a református egyházakat határokon innen és túl, hogy a cigánymissziót ne csak formálisan alakítsák ki, hanem azt minden módon, anyagilag és erkölcsileg támogassák és segítsék. Sajnálattal kellett megállapítani ugyanis, hogy a résztvevő presbiterek egyházainak nagyobb részében csak formális, vagy még annak sem nevezhető cigánymissziói munka folyik.

5. A jelenlevők megállapították, hogy ahol mind a magyarság, mind a cigányság és mint mindenütt, református egyház kisebbségben él, ott a kisebbségek között több helyen jó együttműködés alakult ki. A református egyházak így váltak a kisebbségek lelki és szellemi, sőt

kulturális vezetőivé. Ajánljuk, hogy ez minden kisebbségben élő területen alakuljon ki.

6. Örömmel és együttérzéssel értesült a Konferencia a Finnországban, Észtországban, Svédországban és Norvégiában folyó lelkigondozói munkáról. Köszönti az ottani testvéreket és biztatja őket, hogy terjesszék elő gondjaikat és ugyanakkor kéri a Magyarországi Református Egyház Zsinatát, hogy a gondok megoldásában legyen testvéreink segítségére.

7. A Konferencia imádságban hordozza a világ többi országában élő református testvéreinket, különösképpen a Kárpátalján, Jugoszláviában és Horvátországban élő testvéreinket, akik az utóbbi időben sokat, sokféleképpen szenvedtek és kéri Istent, hogy mielőbb tudjanak belső és külső békeességben élni.

8. A Konferencia köszönettel és megtiszteltetésként a fogadta a Magyar Köztársaság miniszterelnökének köszöntő levelét, és átérezte az ebből származó felelősséget mind Isten, mind a nemzet előtt, amire a levél azon sorai utalnak, hogy „minket a közös hit ereje kovácsolt össze és segít abban, hogy ne adjuk fel a reményt a legreménytelenebb helyzetekben sem”.

9. Végül felkéri a Konferencia a Magyar Református Presbiteri Szövetséget, hogy az előzőkben leírtakat terjessze a Magyarországi Református Egyházak Tanácskozó Zsinatának Presbiteri Bizottsága útján a Tanácskozó Zsinat elé, valamint tegye közzé minél több egyházi lapban és médiumban és tájékoztassa arról az állami szerveket, mindenekelőtt a Miniszterelnök Urat, továbbá az Országos Cigányönkormányzatot, a Határon túli Kisebbségek Hivatalát és a Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Hivatalát.

Elfogadta a Konferencia 1999. július 2-i záróülése.

Sárospatak, 1999. július 2.

Hittantanárok és Hitoktatók Ökumenikus Találkozója

(Gödöllő, 1999. május 13.)

ZÁRÓNYILATKOZAT

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia és a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa közös rendezésében került sor 1999. május 13-án Gödöllőn a Református Líceumban a Hittantanárok és Hitoktatók Ökumenikus Találkozására.

Az ökumenikus találkozó arra a kérdésre kereste a választ: „Mit tanítunk hitoktatásunkban az ökumené egyházairól?” Erről a témáról a római katolikus, református, evangélikus, baptista és metodista hittantanárok tartottak előadásokat. Ezek alapján a Találkozó résztvevői a következő gondolatokat ajánlották továbbvitelre és megvalósításra:

A hittanoktatásunkban – csakúgy, mint az Anyaszentegyház minden megnyilvánulásában – örömhírt (evangéliumot) adunk tovább, melynek rövid összefoglalása ez: „Úgy szerette Isten a világot, hogy az Ő egyszerűlt Fiát adta, hogy aki hisz Őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen” (Jn 3,16). Ez minden embernek szól és az egész embert szólítja meg. A Találkozó felhívja a figyelmet az ún. „holisztikus oktatás” jelentőségére, melynek törekvései a hittanoktatásban hasznosíthatók.

Az Ökumenikus Találkozó hangsúlyozza, hogy a katechéták és hitoktatók lehetősége és felelőssége igen nagy a krisztushívők egységének munkálása terén. Nem mindegy, hogy milyen indulattal szólnak és milyen képet festenek a rájuk bízottaknak az ökumené egyházairól. Fontos, hogy tanításuk őszinte, értékbemutató legyen és kicsendüljön belőle az a hitbeli meggyőződés, hogy Krisztusban egy test tagjai vagyunk.

Az örömhírt a különböző felekezetek testvéri közösségben tudják csak hitelesen hirdetni. Ha Jézusnak szívügye volt követőinek egysége – imádkozott azért, hogy övéi „mindnyájan egyek legyenek” (Jn 17,21) – akkor mi se mondhatunk le a közös imádság és cselekvés felelősségéről. Ezen kívül az egységre törekvő Európa és a globalizálódó világ számos olyan, eddig ismeretlen (információs, gazdasági, biológiai, orvosi, stb.) etikai kérdést vet fel, amelyekkel a hittanoktatók és a rájuk bízottak lépten-nyomon találkoznak, s amelyekre csak az ökumenikusan gondolkodó és cselekvő egyházak közössége képes érdemi választ adni.

Ahhoz, hogy hittanoktatásunk ökumenikus szellemben folyjék, ismernünk kell saját vallásunkat és egymását is. Eles, tisztán megrajzolt határvonalak nélkül, más felekezetek pontos ismerete nélkül lehetetlen az egymáshoz való közeledés. Két – újszerűnek tűnő és gyakorlatban megvalósítható – gondolat vetődött fel. Az egyik az, hogy a hittankönyvekben a másik felekezetről szóló anyagrészt a másik felekezet segítségével állítsuk össze. A másik: hittanosaink kölcsönösen részt vehetnének egy-egy alkalommal egymás istentiszteletén és így szerezhethetnék saját tapasztalatot arról, hogy mi

történik a katolikus szentmisén és liturgián, a református, az evangélikus, a baptista vagy a metodista istentiszteleteken.

Felvetődött a kérdés, hogy vajon nem halványítja-e el az ökumenikus gondolkodásmód a felekezeti öntudatot? A jelenlévők meggyőződése szerint semmiképpen sem, mert minden egyház a maga sajátos színével vehet részt a Krisztus dicsőítésében – mint ahogy a szivárvány színei egybe olvadnak a fehérben. Mindez akkor valósulhat meg, ha engedelmeskedünk az Igének: „Járjatok szeretetben, miképpen a Krisztus is szeretett minket” (Ef 5,2).

Mit tanítunk hitoktatásunkban az ökumené egyházairól?

A római katolikus egyház tanítása

Bevezető

Engedjék meg, hogy először egy nagyon ismert szentírási résszel kezdjem. Ez a jézusi parabola, példabeszéd – aminek szeretném felolvasni egy részét –, sokunknak a „kedvence”. Biztos vagyok benne, hogy mindannyian már nagyon sokszor hallottuk, olvastuk, és egyben végigelméltük... Lukács evangéliumából a 15. fejezetből a 11-32. versig terjedő szakasz. Bizonyára nem volna szükséges kimondanom a példabeszéd témáját, hiszen már ezekből az adatokból is valamennyien tudjuk: A tékozló fiú története.

Mégis, most próbáljuk a konkrét szituációban értelmezni, úgy olvasni, mint a helyes ökumené, egységre törekvés egyik szentírási üzenetét. Csak a 25-től 32. versig olvasom fel.

Ez a példabeszéd azért nagyon fontos ma számunkra, mert az Atyával való találkozásról szól. De ennek az „Atyával való találkozásnak” egyik alappillére, hogy a testvérek egymással is találkozzanak. A példabeszédben végig ott feszül a kérdés, hogy vajon az idősebbik fiúban lesz-e elég erő, lesz-e elég alázat elfogadni a lázadó fiatalabbat, aki talán éppen őmiatta keresett más otthont magának? A fiatalabban lesz-e erő, lesz-e elég alázat arra, hogy elismerje az idősebbik fiú kétségeit, félelmeit...

Ez az ökumenikus lelkiiség alapkérdése: Fel tudom-e ismerni, el tudom-e fogadni a másik értékeit?

Történelmi háttér

Az ökumené egyházainak megértéséhez nélkülözhetetlen a történelmi háttér ismerete. Volt egy évszázadokon át megélt, szoros egység. Különböző csalódások és kölcsönös emberi gyengeségek révén az egység felbomlott. A szétválók elkezdtek egymásra kigyó-békát kiabálni, egymást kiátkozni... Ezek az ellentétek nagyon mélyen beleivódtak a gyökereinkbe. Évszázadokon keresztül így, ebben a szellemben nőttek fel nemzedékek... Talán mára már megérett az emberek szívének többségében az egység megvalósítására törekvő igény. Azonban ez a több évszázados „különélés” sok problémát okozott és megoldandó kérdést vet fel az egységre törekvésben.

Ott tartunk ma, hogy a legtöbb emberben megvan az igény az egységre törekvés iránt, viszont igazi gondot

jelent, hogy miként viszonyuljunk egymáshoz. Ebben nagyon nagy szolgálatot töltenek be a katekéták, hitoktatók, akiknek hivatásuk, hogy helyes képet mutassanak az ökumené egyházairól, és egyenes utat tárjanak fel az egység felé.

Mit tanítunk?

Engedjék meg, hogy a „hitoktatás” szó helyett – tudatosan – a „katekézis” szót használjam. Tenném ezt azért, mert a „hitoktatás” szavunkon elsősorban gyerekeket nevelést értünk, a más egyházakról való tanítás viszont túlmutat ezen, sok esetben nem is a gyermekekkel kell ezt tisztázni, hanem fiatalokkal, felnőttekkel és családokkal. Ott viszont már inkább katekézisiről, mint hitoktatásról beszélünk. Szeretném most korosztály szerinti lebontásban bemutatni, hogy a mi egyházunk mit tanít az ökumené egyházairól a katekézisben. A tanterv nagyon nagy szabadságot ad a katekéta (hitoktató) kezébe. Van ennek jó- és rossz oldala is.

Általános iskola alsós korosztály: A korosztályra lebontott tanmenetet végignézve, hivatalosan először a 6. osztályban az egyháztörténelmi ismeretek elsajátításánál kerülnek szóba a más vallások, felekezetek. A hitoktató rugalmasságától függ, hogy vajon a kisiskolásoknál egyáltalán sort kerít-e rá, és hogy ezt miként tudja helyesen bemutatni. A saját tapasztalatom az, hogy ilyenkor nagyon szépen lehet tanítani a külsőségekben rejlő különbségeket. Ezek a gyerekek nagyon fogékonyak a látványra. Remekül megértik az ebben rejlő különbségeket. Nagyon fontosnak tartom – persze minden korosztálynál – az értékbecsítő hitoktatást. Mit értek ezen? Bármit tanítok a másik felekezetről, egyházzal, ott mindig mutassam meg a benne rejlő értéket! Legyen az akár a nekünk idegennek tűnő csupasz fehér tiszta fal, vagy részünkről a túldiszítés. Mindegyik kifejez valamit, mindegyik érték, és a kisiskolás gyermek nagyon fogékony ennek felfedezésére és megértésére.

Általános iskola felsős korosztály: Egyháztörténelem. Az egyháztörténelmi oktatásban nem kerülhetjük meg a reformáció idején felmerült nehézségeket. Azt gondolom, ma már túl vagyunk a történelmi sérelmeinken, nem kötnék már a társadalmi szokások annyira, hogy ez a helyes megítélést gátolná. Itt nagyon fontos az őszinteség és ismételt az, hogy értékbecsítő legyek. Őszinte legyek

abban, hogy mindkét oldalon komoly emberi gyengeségek, megérteni nem akarások és hiányok voltak. Nem őszinte az a hitoktatás, katekézis, ahol csak a másik a hibás. Ugyanakkor be kell mutatnom a mindkét oldalon levő értékeket is. Legyen az akár a megújítani, megtérni, rossz dolgokon változtatni akarás, legyen az akár a hit féltése az újszerű, szokatlan dolgoktól.

Fiatalok, felnőttek: Itt nagyon nagy hangsúlyt kap a valláskülönbség a párválasztásban. Mít jelent az, hogy akivel összekötjük az életünket, az esetleg más felekezetekhez tartozik? Itt a katekétának nagyon helyesen kell látnia és láttatnia az egységet és a különbségeket, akár a tanításbeli akár a mentalitásból adódókat. Tudatosítani kell a fiataloknak, hogy az egységre törekvés, az ökumené nem összemosás! Tudják értékeiben tisztelni a másikat! Próbálják megérteni, elfogadni a másikat, de anélkül, hogy ez a saját önazonosságuk feladásához vezetne.

Családok: Lényeges lelkipásztori törekvés a családok katekézise, hiszen gyakorlati kérdés, hogy „Mit jelent a gyermeknevelésben a valláskülönbség?” Sok mai szülőben még él a negatív hozzáállás a másik vallásához, hitéhez. Vagy pedig sajnálatosan, nincs tisztában sem a saját, sem a házastársa hitével. Nagy felelősség van a katekétán, hogy helyesen tudja-e bemutatni a keresztény felekezetek közötti különbségeket. Tud-e értéket egymásra építő lenni?

Problémák, nehézségek

Ellenségeskedés. Ez remélhetőleg már egyre ritkább, főleg az idősebb nemzedéknél figyelhető meg. Egy idős hitoktató tanácsolta néhány éve fiataloknak, hogy amikor megismerkedsz valakivel, az első kérdésed ne az legyen, hogy „mi a neved?”, hanem hogy „mi a vallásod?” Nem hiszem, hogy halló filekrek lelt, de tény, hogy jelen van még az ellenségeskedés, a másik idegenként kezelése.

Hitoktatók, katekéták felkészületlensége. A hitoktatóképzők, szemináriumok ezen a téren nagyon kis mértékben készítik fel a növendékeket. Sok hitoktató nincs tisztában a különbségek teológiai kérdéseivel és válaszaival. Egyéni szorgalmától, érdeklődésétől függ, hogy vajon továbbképzi-e magát...

Ökumené torz felfogása: „Térjenek meg!” Az egységre törekvés egyik hibás felfogása, amikor azt akarom, hogy a másik legyen olyan, mint én vagyok. Egy lelkipásztor mondta: „ökumené azt jelenti, hogy mi kinyitjuk a templomaink kapuit, ők meg térjenek meg hozzánk!” A miénket teszem meg mércének. Akkor szép, akkor jó a másik, ha olyan, mint mi vagyunk.

Ökumené torz felfogása: „Összemosás”. Ez nagyon nagy kisértése a mai embernek. Elsősorban talán a hétköznapi embernek, aki azt mondja, hogy „hiszen egy Isten van, olyan mindegy hova tartozom, tartozunk”. Nem az értékek felfedezése és megőrzése vezet, hanem valami „egyházi egybeolvasztás”.

Célkitűzések

Misszióban való összefogás. A mai világban együtt vagyunk jelen. Krisztusi küldetésünk egyforma. Az Atyához eljutni és elvezetni általa a Benne hívőket. A tanúságtétel mindig tettekben mutatkozik meg, ezért a keresztény karitás közös vállalása ma közelebb hozza a felekezeteket. Ennek munkálása mindig ad elég erőt ah-

hoz – Isten kegyelméből –, hogy együtt lehessünk az imában, a hitvallásban és a tanúságtételben.

Ne csak azt tanítsam, hogy mit tartok én róla, hanem azt is, hogy mit tart ő önmagáról. Nagyon fontos célkitűzés, hogy ne csupán saját gondolataimat, véleményemet tanítsam a másokról, hanem engedjem objektíven és az ő szempontjai szerint is megismerni a másikat.

A másik értékeinek felismerése és elismerése. VI. Pál pápától hangoztatott ökumenikus felszólítás: „Járjatok szeretetben”. Valljuk, hogy ez az ökumené útja: Tettekben és szeretetben együtt tevékenykedni Krisztus követésében.

Dózsa István
róm.kat.lelkész-hitoktató

II. A Református Egyház Tanítása

A mai találkozó címében megfogalmazott kérdésre akkor lehet átfogó és körülhatárolt választ adni, ha a bevezetésben tisztázzuk a következőket: – milyen hatást gyakorol a református dogma-értelmezés a hitoktatás anyagára? – mi az egyházzal vallott református felfogás lényege? – mit vallanak a reformátusok az ökumenéről?

Református felfogás szerint mind az igehirdetés, mind a hitvallás Isten Igéjének alárendeltje, ami azt jelenti, hogy egyik sem függetlenítheti magát a Szentháromság Isten bibliai önkijelentésétől. A Szentírásban megfogalmazott hitvallások, Isten megelőző szeretetére adott emberi reflexióként jelennek meg. (1Kor 12,3b). Isten szava előbb volt minden Róla szóló bizonyágtételnél, ezért az Ige tekintélye az egyház tekintélye felett áll. Katolikus testvéreink felfogásától talán ezen a ponton térünk el leginkább, és sok kisebb különbségnek is itt van a forrása. Hitünk szerint az írott, a testet öltött és a hirdetett Ige hívta életre az egyházat, s nem az egyház alkotta meg az Igét, még akkor sem, ha formailag a már létező egyház tagjaiként vettek részt az evangélisták és az apostolok a kanonizáció folyamatában. Az üdvesemény ugyanis mind az Ó-, mind az Újszövetség esetében megelőzte az írásbafoglalást! Ebből következik, hogy azok a bibliai hitvallások, melyek a későbbi dogmák őseinek tekinthetők, nem egyebek, mint Isten Igéjének történelmileg helyhez és korhoz kötött módon megfogalmazott emberi visszhangjai. Így csak a Szentírás lehet számunkra „norma normans” – meghatározó mércé, a hitvallás és a dogma csak „norma normata”-ként, az Ige által meghatározott mércéként veendő figyelembe. Mi reformátusok azt valljuk, hogy nincsenek örökérvényű és megfellebbezhetetlen, isteni eredetű dogmáink, de vannak olyan örök bibliai igazságok, melyek hitvallásként és dogmaként megfogalmazódnak a történelmi keretek között élő egyházban. Amikor az egyházzal (egyházakról) és az ökumenéről, mint hitoktatásunk tananyagáról beszélünk, akkor ezt ennek a kettősségnek figyelembevételével tesszük. A református vallástanároknak és hitoktatóknak megvan az az objektív kötöttségük, hogy a Szentírásból felismert igazságokhoz ragaszkodjanak, de megvan az a belső elkötelezettségük és lehetőségük, hogy ezekről az igazságokról az ökumenikus hitvallások, az Apostoli Hitvallás és református hitvallásaink szellemében tanítsanak, és megvan az a pedagógiai és teológiai szabadság-

guk, hogy a Magyarországi Református Egyház által kiadott hittankönyvektől, – az előző két megkötés határáig terjedően – mindennapos munkájuk során eltérjenek. Mindez azt jelenti, hogy Önöknek beszélni tudok hittankönyveinknek az egyházakra, az ökumenére vonatkozó köteteiről, ill. részeiről, és el tudom mondani, hogy egy gyakorló gimnáziumi hittantanár mit tanít ezekről a kérdésekről, de arra már nem vállalkozhatom, hogy megfogalmazzam a Magyarországi Református Egyház tanítását az ökumené egyházairól.

Az egyházzról vallott református felfogás szerint az egyház elsősorban *nem emberi mű, hanem Isten ajándéka*. Egyik hitvallásunk, a Heidelbergi Káté szerint „Isten Fia a világ kezdetétől fogva annak végéig, Igéje és Szentlelke által” gyűjti össze magának kiválasztott gyülekezetét. A reformátorok az egyház sokféle életmegtanulmányulásából az Ige hirdetését emelték ki, mint az igaz egyház legfőbb ismertetőjegyét, mert úgy látták, hogy a hit – s ezzel az egyházhhoz tartozás is – a helyesen hirdetett Ige által születik (Róm 10,17). Természetesen a református felfogás is sajátjának vallja a Nicea-Konstantinápolyi Zsinat meghatározását: „credo unam sanctam, catholicam et apostolicam ecclesiam”. Mi is hisszük az „egy, szent, egyetemes és apostoli egyházat”, hiszen nem 1517. október 31-től számítjuk egyházunk születését, hanem a „világ kezdetétől fogva”, történeti szempontból pedig pünkösdtől. Istennek ugyanis csak egy Egyháza van, s ez abból a szempontból is megáll, hogyha az Egyház Krisztus teste, akkor csak egy Egyház van (Ef 4,4–6). Ebben azonban az is kifejeződik, hogy az Egyház egysége sokkal inkább hitünk és imádságunk, mintsem tapasztalatunk tárgya.

A Magyarországi Református Egyház a II. világháború óta lett elkötelezett képviselője az ökumené ügyének, ez azonban azt is jelentette, hogy a 80-as évek végéig leginkább a Keresztyén Békekonzferencia ideológiailag elkötelezett szellemiségében épültek ki ökumenikus kapcsolataink. Az 1948-ban Amszterdamban megalakult Egyházak Világtanácsának egyházunk alapító tagja, csakúgy, mint a Református Világszövetségnek, de kezdetől fogva részt veszünk az Európai Egyházak Konferenciája munkájában is. Széles körű és aktív ökumenikus kapcsolataink igazolják, hogy az ökumené ügyét egyházunk bibliai – teológiai, ill. gyakorlati – etikai szempontból is lényegesnek tartja. Hiszen az újszövetségi iratok nemcsak a lelki – láthatatlan – Egyház egységéről tanítanak, hanem az evilági – látható – egyház többféle – már az ősegyház idejében jelentkező – megosztottságáról, e megosztottság elleni fellépés szükségességéről is. Ha Jézusnak szívügye volt követőinek egysége, – hiszen még főpapi imádságának is fontos részévé tette – akkor mi sem mondhatunk le az ezért való közös imádság és cselekvés felelősségéről. De keresztyén emberként és közösségként erre kötelez bennünket a mai magyarországi és európai társadalmi és politikai helyzet is. Hiszen a kommunista – szocialista diktatúra összeomlásával egy olyan erkölcsi és szellemi romhalmaz maradt hátra, amelynek eltakarítása és a romok helyén egy új, a zsidó-keresztyén tradícióból kinövő, demokratikus és etikus jogállam létrehozása legjobb erőink összefogását igényli nemcsak társadalmi, de egyházi szinten is. Az elmúlt 10 év világosan bebizonyította, hogy egyedül, magunkra utalva nem vagyunk képesek megbirkózni szo-

ciális problémáinkkal. Hiszen egy egységesülő Európa, s a globalizálódó világ számos olyan eddig ismeretlen – információ-, gazdaság-, bio-, orvosi-, stb. – etikai kihívást intéz hozzánk, amelyre csak az ökumenikus gondolkodó és cselekvő egyházak közössége képes érdemi választ adni. A közelmúltban a vallásszabadságról és az új vallásos mozgalmakról megrendezett dobogókői konferencia szép példáját mutatja ennek a felismerésnek.

Református hitoktatásunk objektív, tárgyias részét illetően koncepcionális kérdés, hogy az egyetemes és magyar egyház történelmét is az „ökumené egyházairól” szóló tananyagunk, s így mai témánk részének tekintjük-e? Válaszom több okból is nemleges. Egyrészt azért, mert a reformáció megindulásáig terjedő egyháztörténeti korszakot mi nem a római katolikus egyház történeteként tanítjuk, hanem úgy, mint amely másfél évezredet, mi minden erényével és hibájával együtt magunkénak is vallunk. A reformációval kezdődő új egyháztörténeti korszakot pedig, amint azt mindnyájan tudjuk, túlzás lenne az ökumenikus párbeszéd időszakának nevezni. Másrészt azért, mert mai tanácskozásunk témája az ökumené egyházaira vonatkozó hitoktatási anyag, s így a hangsúlynak nem a múltbeli sérelmekre, hanem a mai ökumenikus kapcsolatokra kell kerülnie. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ne ismertetnénk az egyes egyházak bemutatásánál azok rövid történetét, csak azt, hogy az ökumené egyházainak mai tanításai, szervezeti rendje, felépítése és egymáshoz való viszonya áll az oktatás előterében.

A mi hitoktatásunk ökumenikus jellegét illet, abban – objektív szempontból – református hittankönyveink tartalma ad eligazítást számunkra. A nyolc osztályos iskolai rendszerben mind a gyülekezeti (egyházközségi), mind az iskolai hitoktatásban a konfirmációra készülő 8. osztály tananyagában van szó először az egyház, ill. ökumené témaköréről. Ebben az évfolyamban *Szénási Sándor*: megvalósultuk a Messiaszt! c. konfirmációi olvasókönyve jelenti a tananyagot. A könyv XI. leckéjében, a pünkösdi esemény kapcsán kerül elő az egyház témája, illetve az igaz egyház 4 bibliai ismérveként az ApCsel 2,42 értelmezése. Eszerint leginkább az apostoli tanítás – igehirdetés és közösséggyakorlás – diakónia, a kenyér megtörése – úrvacsora – és az imádkozás jellemzi az ősgyülekezet gyakorlata nyomán az egyház életműködését. A XIV. lecke már kifejezetten az Anyaszentegyház témájával foglalkozik és az Egyház újszövetségi meghatározásait sorolja fel, illetve magyarázza először úgy, mint „Isten temploma”, „Krisztus menyasszonya”, „Isten háza”, „Isten szántóföldje”, „Isten népe”, „Krisztus teste”. Ezután a Nicea-Konstantinápolyi Hitvallás már említett definíciójának elemzése következik. A szerző az Egyház egységének hitbeli valóságáról, szentségének küldetésében megnyilvánuló jellegéről, egyetemességének helyhez, időhöz, feltételhez kötetlenségéről, és apostoli voltának az apostoli tanításban és az apostoli küldetésben jelentkező megnyilvánulásáról ír a folytatásban. A könyv egy teljes fejezetet szentel az ökumené témájának is. Az „ökumené” szó etimológiai tisztázása után, a keresztyénség szétszakadozottságát illusztrálja a könyv egy ábra és néhány statisztika segítségével. A megosztottság történelmi gyökereiről ugyan nem beszél a szerző, – meghagyva annak bemutatását az egyháztörténeteknek – de nem söpri szőnyeg alá a római katolikus testvéreink és köztünk lévő elvi és gyakorlati különbségeket.

A tanbeli nézeteltéréseket „Róma” és a „Reformáció” között a következő szempontok alapján tárgyalja: mi hittünk alapja; mi üdvösségünk alapja; mi az üdvözülés módja; kit tekintenek Közbenjárónak; ki az Egyház Feje; hogyan van jelen Jézus Krisztus az úrvacsorában. A reformátori felfogás meghatározásai a „csakis” kitételrel kezdődnek, a katolikus felfogást pedig az „és” kötőszóval jellemzi: Szentírás és hagyomány; kegyelem és érdemeink; hit és jócselekedetek; Jézus és Mária és minden szentek; Jézus Krisztus és helynöke a római pápa; Jézus Krisztus lelki és testi jelenléte. A gyakorlati különbséget „nem annyira a múlt emléke” határozza meg a szerző szerint, „mint inkább a jelenben is folyó *reverzalisharc*”. A könyv ugyanakkor részletesen tárgyalja azt is, ami a protestáns egyházakat és a római katolikus egyházat elvi és gyakorlati síkon összeköti. Leszögezi, hogy a „*Szentháromság Istenről szóló bizonyágtétel*”-nek az a magyarázata, amely az Apostoli Hitvallás és az ökumenikus, óegyházi zsinatok megfogalmazásában van előttünk elválaszthatatlan kapcsolja össze a különböző keresztyén felekezetek tagjait. A konkrét, gyakorlati szempontok közül hármat említ: az egységre törekvés ökumenikus lelkületét, melynek nem szervezeti, institutionális egységgé kell válnia, hanem közös imádságban, igeszolgálatban és reménység szerint közös „eucharisztikus vendégségben” kell testet öltenie; a közös társadalmi, szociális célok munkálását, ezek közül kiemelve az állam által el nem érhető deviáns viselkedésű, kallódó fiatalok közötti tevékenység fontosságát; valamint „*a világbéke megvalósulásának előmozdítását*”. Ez utóbbit azonban csak a Hiroshima-évforduló alkalmával megtartott imavirrasztás eseményére szűkíti le. A továbbiakban a felekezeti világszövetségek felsorolása és az ökumenikus mozgalomnak, illetve az Egyházak Világtanácsának rövid ismertetése következik. A fejezet második részében a nagy világvallások legfontosabb tanításainak az összefoglalásával találkozunk. Tanulságos azonban a szakasz lezárását jelentő összefoglalás egyik kérdése: „*Nem halványítja-e el az ökumenikus mozgalom a református hittudatot?* Semmiképpen sem. Minden egyház a saját színével vesz részt a Krisztus dicsőítésében, ahogyan a szivárvány hét színe egybeolvad a fehérben.” – Ez a válasz szép példája annak a bibliai szemléletnek, mely ebben a fejezetben is érvényesül: „Az igazsághoz ragaszkodva növekedjünk fel szeretetben, mindenestől öhozzá, aki a feje, a Krisztus” (Ef 4,15).

Az állami, önkormányzati középiskolák fakultatív hitoktatásának anyagában, a Magyarországi Református Egyház Zsinata által 1995 júniusában elfogadott Országos Hitoktatási Tanterv szerint a II. (10.) évfolyamon kerül elő *Cseri Kálmán: Református hitünk* c. könyve, mint dogmatikai tankönyv. Ennek 19. fejezete foglalkozik az egyház, s ezen belül az ökumené kérdésével. Mindkét témát hasonló felosztásban és nézőpontból tárgyalja, mint az imént ismertetett konfirmációi olvasókönyv, de természetesen a középiskolás korosztálynak megfelelő, mélyebb szinten. Az ebből adódó eltérések a következők: a szerző külön beszél az egyházról, mint organizációról, és mint organizációról; érintőlegesen említi az egyházszakadások okait és a legjelentősebb felekezeteket; az ökumenét illetően azonban mindössze Nathan Söderblom svéd evangélikus érsek, az ökumenikus mozgalom úttörőjének gondolatára szorítkozik,

melyet ábrán is illusztrál: „A különböző keresztyén felekezetek és csoportok úgy helyezkednek el, mint egy kör kerületén levő pontok. A kör középpontja Jézus Krisztus. Ha egy felekezet a kör kerületén mozogva közeledni akar egy másikhoz, szükségképpen eltávolodik az ellenkező oldalon levő szomszédaitól. De ha minden felekezet sugárirányban mozdul el, és egyre közelebb kerül Jézushoz, egyre kisebb sugarú körön elhelyezkedve: egyre közelebb lesznek egymáshoz is.”

Az Országos Hitoktatási Tanterv szerint református középiskolában a hatosztályos gimnázium V. osztálya, a négyosztályos gimnáziumban pedig a III. osztály (11.) foglalkozik főtémaként a keresztyén egyház történetével „az általános vallásismeretbe ágyazva”. A megadott tanegységek szerint ez azt jelenti, hogy az egyháztörténeti anyag előtt a tanulók megismerkednek a nagy világvallásokkal, a monoteizmus formáival, a zsidóság és az iszlám vallásosságával, illetve az úgynevezett szektákkal. A felsorolt tanegységek között nem szerepel az ökumené, az ökumenikus mozgalom, vagy a legnagyobb keresztyén egyházak témaköre, mégis elkerülhetetlen, hogy a vallás-tanár ne térjen ki ezekre, hiszen mind a négy, mind a hatosztályos rendszerben itt van erre lehetőség. A tanterv készítői is valószínűleg gondoltak erre, mert az ajánlott könyvek között ott találjuk a katolikus Hans Küng „*Világvallások etikája*” c. könyvét, amely aktívan foglalkozik az ökumenikus gondolkodás szükségességével.

Meglepő módon azonban nem építi be és nem is említi ez a központi Tanterv, azt a konfirmáció utáni korosztály számára készült tankönyvet, amely a gyülekezeti és az iskolai hitoktatásban is használható, és kifejezetten azzal a céllal született, hogy ökumenikus és vallástörténeti áttekintést adjon! Szerzője dr. *Bajusz Ferenc*, címe: *A keresztyénység és a világvallások*. A mű első részében tömören és tárgyilagosan összefoglalja az ökumenikus mozgalom történetét és célkitűzéseit, érdekes összefoglalását adva az ökumenikus mozgalom hazai és világbeli fogadtatásának. A szerző szerint akkor és most is voltak és vannak, akik „álmodoznak” a világegyház gyors létrejöttéről, mások céltalannak látva az ökumenikus törekvéseket lebecsülik az ilyen irányú igyekezetet, sőt olyanok is vannak, akik a konfesszionalizmust erőltetve ellenségesen viszonyulnak ezen fáradozásokhoz. A könyv második, fő része a keresztyén felekezetekkel foglalkozik, s ezek „*családfájának*” ábrája után a Magyarországon található felekezeteket veszi sorra. Legrészletesebben a római katolikus egyházat tárgyalja, és következetesen – a „katolikus” szó eredeti jelentésére való tekintettel – csak Római Egyháznak nevezi. A szerző azokra a – református és katolikus hitelvek közötti legmarkánsabb – különbségekre helyezi a hangsúlyt, melyek a köztudatban is legvilágosabban elválasztják a két felekezetet egymástól. Így kerülnek sorra a következő témák: a vallási türelem; a Biblia; a római pápa; a szentségek; Szűz Mária; a szükségkeresztység; a purgatórium; a szentek és ereklyék; a cölibátus; és a gyónás kérdése. Önkritikusan kell elismerni, hogy a tények és adatok objektív ismertetésén túl az apologetikus – polemikus él dominál a szerző megfogalmazásaiban, s ezt az is említi, hogy nem beszél a két egyház közötti, a II. Vatikáni Zsinat, ill. a rendszerváltoztatás óta erősödő ökumenikus párbeszéd megnyilvánulásairól és az ökumenikus együttműködés szükségességéről. Az ortodox egyház rövid tör-

ténetének ismertetése következik ezután, majd az ortodox hit és liturgia sajátosságainak elemzése, illetve a katolikus vallásgyakorlattól való eltérés kerülnek elő. A szerző az evangélikus – általa csak lutheránusnak nevezett – egyházat illetően a történelmi háttér rövid és tárgyilagos bemutatása után az evangélikus tanítás azon pontjairól beszél, amelyek egyrészt a római, másrészt a református egyháztól elvi és gyakorlati vonalon megkülönböztetik Luther követőit. Ebben a részben is inkább a református konfesszionalizmus bizonyos megnyilvánulásai érzékelhetők, mintsem az összetartozás-tudatot erősítő vonások, jóllehet kevésbé harcias módon, mint a katolikus egyházzal szemben. A Baptista és a Metodista Egyház ismertetését hasonló jelleggel végzi a könyv, mint az evangélikus felekezetét: kialakulásuk történelmi gyökerei; tanításuk sajátosságai (bemerítkezés, ill. a megtérés pontos datálása); a református felfogástól való legélesebb eltéréseik, világszintű és magyarországi adataik, valamint ökumenikus kapcsolataik bemutatásának sorrendjében.

A református hitoktatók és vallástanárok ugyanakkor rendelkeznek azzal a pedagógiai és teológiai szabadsággal, hogy ezeket a hittankönyveket saját tapasztalataikkal kiegészíthetik, saját nézeteik szerint – a bibliai igazságok és az ökumenikus hitvallások szellemében – módosíthatják. Ezt a lehetőséget tovább erősíti a Nemzeti Alaptantervhez kötelezően elkészített helyi, kiegészítő tantervek sora, melyekben a református gimnáziumok vallástanárai részletesebben és helyi adottságokhoz (pl. nagy arányú nem protestáns diákság) igazított, időszerű módon szólhatnak az ökumenéről. Tapasztalataim szerint ezek a tantervek legtöbb középiskolánkban így készülnek. Példaként említhetem a Baár-Madas Református Gimnázium és Általános Iskola tavaly elkészült 12 osztályos helyi hittan tantervét, melyben az általános iskolában a 6. osztályban kerül elő az ökumené kérdése, mivel a tanév központi témája: „Isten népe a világban”. Ennek harmadik tanegysége hitvallásainkkal foglalkozik, külön is kitérve az első századok ökumenikus hitvallásaira. A hatosztályos gimnáziumi hittan tanterv pedig a 10. évfolyam vallástörténettel és a világvallásokkal kapcsolatos tananyagában biztosít helyet az ökumené problémáinak, mivel harmadik tanegységében a történelmi egyházakat és a kis felekezeteket veszi elő, hatodik tanegységében pedig a református egyház ökumenikus kapcsolataival foglalkozik.

Egyházunkban ez a tanbeli szabadság kettős irányban hat: részint a református-kálvinista ortodoxia, igazhitűség egyre erősödő meglevenedésében, másrészt a biblikus ökumenizmus jelentőségét felismerők gyarapodó táborában. Az első, teológiai fundamentalizmust valló álláspontok képviselői, – természetesen a Bibliára hivatkozva – vagy nagyon óvatosan közelítenek az ökumenikus egységtörekvésekhez, vagy határozottan elzárkóznak előlük. Meggyőződésük szerint az utolsó idők apokaliptikus jelei közé tartozik az egységes világbirodalom és az egységes világvallás létrejötte, mely nem lehet Isten Lelkének, csak a Sátán hatalmának megnyilvánulása, ezért minden erővel küzdeni kell ellene. Ez mindenekelőtt a katolikus egyház és II. János Pál pápa ökumenikus tevékenységének kritikájában jelenik meg közöttük. Ebben az „egy akol, egy pásztor” pontatlanul fordított bibliai igeverse épülő, római égisz alatt egyesülő világegyház veszélyét érzik, illetve a pápának más

világvallások vezetőivel való aktív dialógusa miatt egy szinkretista világvallás megszületésétől tartanak.

Mégis többen vannak azok, akik saját hitvallásuk megőrzése mellett, készek az ökumenikus párbeszédre és belátják, hogy a meddő hitviták és dogmatikai csatározások helyett, – melyek eddig is inkább csak, senkinek sem tetsző elvi kompromisszumokhoz vezettek – a harmadik évezredben eljött a közös cselekvés ideje. Ahhoz ugyanis, hogy egy egyre démonizálódóbb világkorszakban hitelesen és vonzó módon hirdethessük az evangéliumi üzenetet, komolyan kell végre vennünk Jézus szavainak igazságát: „Arról fogja megtudni mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok, ha szeretitek egymást” (Jn 13,35).

Az ötödik Magyar Ökumenikus Találkozón, 1995-ben elfogadott zárónyilatkozat ennek a felismerésnek a szellemében fogalmazódott meg. Álljon itt befejezésül néhány mondat ebből a nyilatkozatból: „...kívánatosnak tartjuk a következőket: – minden hívő ismerje saját felekezete tanítását, tovább a különbségeket és eltéréseket a felekezetek között vitatott kérdésekben, hogy ne legyen manipulálható; – az ökumenikus szellemű felekezeti nevelés kezdődjék el már gyermekkorban; – a különböző felekezetek dolgozzák át hittankönyveiket az ökumené szellemében...” Meggyőződésem, hogy ez a mai találkozó is ezen célok elérését fogja szolgálni.

Bertha Zsolt

ref.lelkész, vallástanár

(Baár-Madas Református Gimnázium)

III. Az Evangélikus Egyház tanítása

Ökumenikus háttér

Az elmúlt évek ökumenikus törekvései, az egyházak egymás felé fordulása sok embernek jelentett újdonságot. Azok a gyülekezetek, ahol például az Ökumenikus Imahetet rendszeresen megrendezik, évek óta egyre közelebb kerülnek egymáshoz és figyelnek fel egyre jobban a másira.

Nemzetközi és hazai szinten is az ökumenikus kapcsolatok intenzitásáról beszélhetünk. Inter-konfesszionális dialógusok alakulnak és dolgozzák ki a felekezetek közötti együttműködések sorát. Arról azonban kevés szó esik, hogy mindez milyen hatással van az egyházak tanítói szolgálatára. Az ökumenikus közeledés, vagy a kézzel fogható ökumenikus elkötelezettség hogyan jelenik meg az egyházak tanításának részeként?

Nagyon jónak és fontosnak tartom, hogy ez a kérdés ma így megvitatásra kerül. Az oktatás és a tanítás megújulásának kérdése egyre nagyobb hangsúlyt kap egyházainkban. Világszerte folyik a tudományos kutatás arról, hogy a XXI. Század milyen új oktatási módszereket hoz, és hogyan alakulhat nagy valószínűséggel majd az oktatás tartalmi és formai rendszere a következő évszázadban.

A körülöttünk lévő világban, az országokat összefogó szervezetek jövőtervezésében, egy szövetség, úgynevezett oktatási szövetség van kialakulóban. Ez a szövetség egyre inkább a holisztikus oktatásra mutat rá, mint a jövő oktatási trendjére.

1.1. Az oktatási szövetség magába foglalja mindazokat és mindazt, akiknek és aminek az oktatáshoz köze van. Az egyetem például nem tanít úgy, mintha a diák soha

nem járt volna óvodába, általános iskolába vagy középiskolába. Minden szint szervesen kapcsolódik egymáshoz, és felismerik a másik funkciójának szükségességét.

Ez az oktatási szövetség nagy kihívást jelent azoknak, akik a tanulást a középiskolával vagy a főiskolával, egyetemmel bezárulónak tekintik. A jövő diákja akár nyugdíjas korosztályú is lehet és megbecsült tagnak fog számítani az oktatási szövetségben belül. A megközelítés nagy előnye, hogy az új oktatási szövetség elismeri azoknak a létjogosultságát és hozzászólását, akik részt vesznek, vagy részt kívánnak venni az oktatás kereteinek a kialakításában. Így az egyházak is aktív partnerei lehetnek a szövetségnek és az egész életen át tartó oktatási folyamatban hangsúlyozott szerepet kaphatnak.

Ez nagy kihívást jelent majd az egyházaknak. Egyrésztől azért, mert helyet kell találniuk a különböző oktatási szinten, így pl. a felsőoktatásban, de a felnőtt oktatás kérdéseit is alaposabban kell megvizsgálniuk. A kihívás még azt is magában foglalja, hogy a többi egyházzal együtt egy szektort képviselnek majd a különböző felekezeti egyházak. Így jobban egymásra lesznek utalva, és közös erővel, szinte azonos érdekek alapján kell majd megfelelniük az oktatási szövetség elvárásainak is.

A holisztikus oktatás. A holisztikus oktatás tulajdonképpen magával az oktatási szövetséggel rokon fogalom. Az oktatási módszerek új típusát jelenti. Ahogyan az oktatási szövetségben egymásra épülnek a különböző szintek és egymásra vannak utalva, úgy a holisztikus oktatás keretein belül a tanuló, mint értelemmel és érzellemmel rendelkező ember szerepet, akinek egyszerre vannak szellemi, fizikai és lelki szükségletei. A holisztikus oktatás letette a voksot amellett, hogy ki kell dolgozni az egész embert figyelembe és igénybe vevő oktatást.

Felekezeteinknek egy új oktatási trend kihívásaira kell egyre jobban figyelniük, még akkor is, ha azt mondjuk, hogy Magyarországra még lassabban gyűrűznek be ezek az új irányzatok. Egyet azonban nagyon lényegesnek tartok: az egyház egységét új módon kell megélnünk ahhoz, hogy hiteles legyen szerepvállalásunk a modern oktatásban és a világ előtt való tanúságtételünkben is.

Milyen irányba mozduljon el a másik felekezetről szóló tanításunk?

Hitoktatói és gyülekezeti lelkesítői szolgálatom során sokszor kerültem már olyan helyzetbe, amikor szükségesnek éreztem, hogy egy másik felekezeten saját felekezeten diákjaival vagy híveivel megismertessem. Ezeket a tapasztalatokat próbáltam most ebbe a gondolatmenetbe belesűríteni. Nagy merészségnek érzem azonban a próbálkozásomat. Egyrészt abból a szempontból, hogy olyanok előtt kell erről beszélnem, akik már jelentős tapasztalattal rendelkeznek, és én legfeljebb csak vizsgálhatok most előttük. Merészségnek érzem azonban azért is ezt a kihívást, mert bár nem érzem magam tudósnak a témában, mégis nagyon szívesen beszélek róla. Katolikus gimnáziumban végeztem, nagyon sok hatás ért ott is, és szolgálatomban is többször kerültem nagyon inspiráló ökumenikus lelkesítő közösségbe.

Először talán a felekezeti hitoktatás terén eddig adódó problémákat kellene sorra vennünk, hogy világosan lássuk, merre érdemes elmozdulnunk.

2.1. Hogyan tanítunk saját felekezetünkről? A felekezeti hitoktatás mindig azt jelentette, hogy felekezeti öntudatot kell építenünk. A felekezeti öntudat azonban gyakran éppen a másik felekezettől való elhatárolódás során jött létre, a másik ellen szólt, hogy biztos talajon tudjon állni. Az öntudat építéséhez el kellett mondanunk, hogy milyenek NEM vagyunk.

Ez a hitoktatás sokáig azt eredményezte, hogy más felekezetekről egy-két mondatos leírást találunk, azokat is nagyon kategorikusan. A másik felekezetről szóló leírás tehát nem azzal a céllal íródott, hogy szimpátiát keltsen, hogy Krisztusban való közösségünkre rávezessen, hanem éppen ellenkezőleg. Különösen is így van ez akkor, ha egy felekezet, kisebbségi helyzetéből adódóan veszélyeztetve érzi magát.

Az előzőekben tárgyaltaktól azért sem lehetett eltérni, mert az egyháztörténet tanítása során éles határvonalakat húztunk meg jó és rossz között. Ritkán esett szó saját felekezetünk hibáiról, így szinte egyértelműen került mindig a saját felekezet a jó, a sérthetetlen, a tökéletes felekezet köntösébe. Így adódott a folytatás, miszerint a másik felekezet már csak a másik, vagyis a rossz oldalon állhat.

Ide kapcsolódik újra a felekezeti identitás kérdése. Én azért lettem evangélikus, mert a katolikus nem volt jó. Én azért lettem református, mert az evangélikus nem felelt már meg a célnak. Én azért vagyok katolikus, mert az evangélikus és a református nem jár helyes úton. A felekezeti egyháztörténet-tanítás során kialakult a másik felekezetről szóló koncepció (sokszor előítélet is) és ez meghatározta a másik felekezetről szóló tanítást is.

Az egyházak egymás felé közeledésének hatása. Az ökumené helyzete befolyásolta és befolyásolja ma is azt, hogyan jelentek és jelennek meg más felekezetek a tananyagban. A II. világháborúig az ökumenikus mozgalmat össze sem lehetett hasonlítani azzal, amilyen fejlődést mára elért. Természetes, hogy az egyházak egymás iránt nem voltak olyan érzékenyek, mint manapság, amikor közös célok fogalmazódnak meg és több olyan szolgálati terület is van, ahol a mindennapi életben kell különböző felekezeteknek megtalálniuk a közös tanúságtétel hangját.

Mi a más felekezetekről való tanításnak a célja?

Az eddigi megállapítottak alapján fogalmazzuk meg, hogy mire van szükségünk a jövőben!

Éles, tisztán megrajzolt határvonalak nélkül, a másik felekezetének pontos ismerete nélkül lehetetlen a közeledés. Az általánosításoknak, a néhány bekezdésben felületesen megfogalmazott tanításnak manapság kevés az értelme. Érdemes szánunk egymásra elegendő figyelmet és megfelelő terjedelemben tanítani a másik felekezet életét, hagyományait és tanítását.

Itt kerülhet elő az a kérdés, hogy ki fogalmazza meg ezt a tananyagot. Kézenfekvőnek látszik az a gondolat, hogy a másik felekezetről szóló anyagrészt a másik felekezet segítségével állítsuk össze. *Hiteles lehetne az a tankönyv, amelyik a másik felekezetről szóló tanításában lehetőséget adna a másik felekezetnek a bemutatkozásra.*

Az eltérő tanítás történelmi feszültséget hordoz magában. Egy-két kérdés nem mentes a hozzá kapcsolódó egyháztörténelmi eseményektől, és az abból adódó ér-

zelmektől. *Fontos, hogy a különbségeink a jövőben az ilyen feszültségek tudatos oldásával együtt jelenjenek meg a tanításban.*

Rendkívül fontos lenne, ha azok a diákok, akik tanulnak a másik felekezetéről, „élőben” is tapasztalhatnák azt, hogy mi történik a római katolikus misén, az evangélikus, református vagy baptista istentiszteleten. A Budapesti Evangélikus Gimnáziumok Kollégiumában vagy a Keresztény Ökumenikus diákmozgalomban bevett szokás, hogy időről időre ellátogatnak a diákok más felekezetű istentiszteletekre. Itt aztán arra is lehetőség nyílik, hogy kérdéseiket feltegyék az istentisztelet után, aztán pedig később egymás közt is feldolgozzák élményeiket. Meg kell találni a lehetőségét annak, hogy mindez megvalósulhasson.

A másik megismerése azt eredményezi, hogy többet tudunk kezdeni ismert és ismerős tanításokkal, szokásokkal és hagyományokkal, mint az ismeretlenel. Az ismeretlen könnyen szül előítéletet és felületes vélemény kialakulását eredményezheti. A bizonytalan alapon tájékozódó és elidegenedett világban komoly tanúságtétel lehet, ha keresztény egyházak közös gyökerüket hangsúlyozzák, a tanításban közelebb kerülnek egymáshoz, égy így a világ előtt valódi közösségként jelenhetnek meg, Krisztus szétszakíthatatlan testeként.

Krámer György
evang. lelkész, hitoktató

IV. A baptista egyház tanítása

Személyes tapasztalatok

Egy kis egyház lelkipásztoraként volt lehetőségem arra, hogy az elmúlt 9 évben Veszprém megyében bekapcsolódjak az iskolai hitoktatásba. Tanítottam református többségű település általános iskolájában, római katolikus többségű kisváros gimnáziumában, kollégiumában, állami nevelőintézetben. Természetesen ez azt jelentette, hogy diákjaim nagy része más felekezethez tartozott. Ez számomra is állandó megmértetést jelentett a diákokkal, szüleikkel, lelkészársaimmal való kapcsolatomban.

Mit tekintünk célnak az oktatásban?

Azt tekintem célnak, hogy a gyerekek és a fiatalok ismerjék meg a Bibliát, ismerjék meg Istent. Értsék meg, hogy a hit(vallás) hogyan illeszkedik a mindennapi élethez. Értsék meg, hogy a Krisztus-hit miként segít az emberi kapcsolatok gyógyításában és ápolásában. Értsék meg, hogy a keresztyén hit lényege Isten és az emberek szeretete, és hogy ennek a szeretetnek kimondhatatlan része az isteni igazság (evangélium) továbbadása, a többiek hitresegítése. Jézus Krisztushoz bátorítás. Hitét mindenki bizonyos megszorításokkal a maga felekezetének (egyházának) lelkiségén belül éli meg. Istenhez való közeledésünket alapvetően meghatározza felekezetünk stílusa, formája (hagyománya). Ennek a hagyománynak vannak biblikus (időtlen) és praktikus (időleges) összetevői. Úgy gondolom, hogy a ránk bízottakban az örök értékek iránt kell a fogékonyságot megerősítenünk.

Mit oktatunk?

Fontosnak tartom tehát a felekezetek hagyományában élő bibliai értékek tisztelétét. Fontos, hogy mint hitoktató értsem a különféle hitgyakorlatok lényegét, a szimbolikus cselekmények, tárgyak jelentőségét. A fiatal generáció tekintély-válsággal küszködik. Életkori sajátosságuk, de kortünet is. Ha helytelen módon ítéljük meg más felekezetek hitét, azzal tovább mélyítjük ezt a krízist.

Ne kritizáljunk hát?

De, kötelességünk. Először is magunkat. Meg kell teremtenünk azt a harmonikus összhangot, amely helyes egyensúlyban tartja a saját felekezetünk iránti ragaszkodást, megbecsülést, azonosulást és közösségünk józan megítélését. Sajnos felekezeteink egyháztörténeti munkái ritkán önkritikusak, s kevésbé jellemzőjük az alázatos hangvétel. Ennek hiányában szükségszerű következmény az a baptista, római katolikus, református, evangélikus, ortodox, stb. felnőtt, aki öltre menne felekezetéért, amelyről nem is tudja, mit tanít igazán. Tudományos és népszerűsítő egyháztörténeti íróinknak többet kellene tanulmányozniuk az ószövetségi prófétikus történelemszemlélet írói hagyományát. Akiben sok a felekezeti büszkeség, annak nem lenne szabad megengedni, hogy tovább fertőzze a következő generációt, hisz a büszkeség a balítélet édestestvére.

Természetesen más felekezetekről szólva is alkossunk józan ítéletet. De ez a kritikánk is legyen testvéri, szertetteljes, és az elmarasztható jelenségeknél is keressünk őszintén mentségeket. Mert magával tesz jót a szeretet embere. A felnőtt ifjúság oktatóinak a kor szellemi zürzavarára tekintve kötelező feladata a józan ítélőképességre nevelés, ami nélkül elvesznek a fiatalok.

Hol dől el a hitoktatás tartalma?

Helyben. Bármit oktatathatunk, nagyra értékelhetjük más felekezetek hitét, mégsem lesz ennek addig jelentős hatása, míg az egy lakóövezetben, településen élő és dolgozó lelkészek az egyedül üdvözítő tudatot és a felsőbbrendű távolságtartás attitűdjét csöpögtetjük híveinkbe. Bár nem becsméljük egymást, de mindent jobban tudunk a másiknál, s ritkán hisszük el, hogy lehetne együtt is dolgozni. Meg kell erősödnünk saját identitásunkban és a Krisztusban annyira, hogy ne érezzük szükségét annak, hogy a másik fölött, a másiknál különbnek érezzük magunkat.

Hogy mit is oktatunk?

Nézzé meg ki-ki, hogyan viselkednek egymással szemben a helybeli lelkészek, missziómunkások, hitoktatók. Mennyiben fognak össze, mennyire becsülik egymást, s abból visszakövetkeztethet arra, mit is oktatnak az új generációnak az ökumené egyházairól. Nem mi és itt fogjuk eldönteni az oktatás tartalmát, hanem a felekezetek helyi oktatói. Természetesen majd mindannyian Isten előtt felelünk legvégül, nem pedig egyházi főhatóságunk vagy gyülekezetünk előtt.

Tudatosítanunk kell magunkban, hogy a más felekezeti lelkipásztor, hitoktató társunk, bár nem intézményen keresztül, de lényegileg munkatársunk a hitben, sőt mi több, barátunk kell egymást tekintetünk. Ehhez mindenképp át kell értékelnünk magunkban a felekezeti felségterületek és territóriumok képzetét, s el kell jutnunk odáig, hogy mindannyian az egész település, lakótérség hitoktatói legyünk.

Háló Gyula
baptista lelkipásztor

V. A metodista egyház tanítása

Bevezető

J. Wesley 1749-ben közzé tette híres írását: „Levél egy katolikus keresztényhez” címmel. – A katolikus-ellenes hangulat ezekben az években szinte egész Angliában hisztériikus méreteket öltött. Különböző rémhírek keringtek az emberek között (a francia seregek élén a katolikus trónörökös készül visszajönni az országba) – és a metodisták ennek megfelelően pápistáknak, jezsuita bérenceknek, a trón ellenségeinek nevezték őket.

A nyílt levél azonban nem erről az ellenségeskedésről szól, hanem a minden keresztény számára közös alapokat igyekszik felmutatni, sürgetve, hogy a Krisztus ügyében testvéreknek és küzdőtársaknak tekintsük egymást a szeretet törvényét követve mindenek előtt.

Ugyanez év őszén írja meg egyik legismertebb prédikációját: „The Catholic Spirit” címmel (Az ökumenikus gondolkodás – azóta elterjedt címe). Ebben újra, még rendszeresebben járja körül Wesley a fenti problémát: az Apostoli Hitvallás kitételeit igyekszik az emberi szív nyelvén megszólaltatni („Őszinte-e a szíved Isten előtt? Hiszed-e, hogy hatalma szavával hordoz mindeneket? – Hiszel-e Jézus Krisztusban mint megfeszítettben? Szívedben lakik-e hit által?”) – hogy végül a legfőbb parancsolatra terelje a szót. Hiszen az a jézusi felszólítás, hogy Istent szeressük mindenek előtt „teljes szívünkkel, teljes lelkünkkel és minden erőnkkel” és ez a szeretet határozza meg hitünket és szolgálatunkat – minden krisztushívő ember számára jól ismert és elkötelező szó.

Az ebből következő emberszeretet, – mindenekelőtt ugyanahhoz a Krisztushoz ragaszkodó testvéreink iránt, – világos és gyakorlati következményekkel jár: hogy imádkozzunk egymásért, hogy türelmesek legyünk egymás iránt, és támogassuk egymást a szeretet cselekedeteiben. Különböző kegyességi vagy/és istentiszteleti formáink nem választhatnak el bennünket egymástól, ha ezek a gyökéres igazságok összekötnek.

Ez az a gondolkodásmód, amelyik a metodisták viszonyulását a keresztyén felekezetek iránt alapvetően meghatározta: az összekapcsoló közöst igyekeztünk mindig meglátni és erősíteni, ha erre lehetőségünk volt.

Kiket tanítunk?

Gyerekeket, tizenéves fiatalokat – tele a friss kezdés elevenségével, ígéretes lehetőségeivel, és azokkal az igen közeli veszélyekkel, hogy életüket végzetesen elronthatják, megtörtött gerincű és romlott sorsú, reménytelen nihilistákká vájjanak.

Ennek a felelőssége van azok szeme előtt, akik hitoktatással foglalkoznak. Az előttünk ülő gyerekek többsége már legjobb úton van a leromlás felé: szétzilált, tartalmatlanná vált családokból jönnek, érzelmileg elhanyagoltak, magukra hagyottak.

Tanítványaink legtöbbször nem metodista. Metodista gyerekek révén jutunk be az iskolába, de általános bibliaoktatást végzünk, a Krisztusban adott megváltás hitét és életgyakorlatát igyekszünk továbbadni úgy, ahogyan azt mindegyik krisztushívő egyházban megtalálhatják.

Hogyan tanítunk?

Isten elleni véték volna úgy hitoktatni, hogy közben mérgezett nyilatokat lövöldözünk ki a különböző felekezetek felé, – egyes, tőlünk különböző hit- és kegyességi gyakorlatát olyan mértékben karikírozva, ahogyan azt a címzett egyház sohasem vállalná.

Ezzel éppen azt érnénk el, amit pedig mindenképpen elkerülni kellene: hogy a gyerekekben elültetjük a gyanakvás mérget, bizalmatlan és kételkedő emberekké tesszük őket, ahelyett, hogy utat mutatnánk a felé, Aki „úgy szerette ezt a világot, hogy egyszülött Fiát adta érte”. A bizalom tiszta útját szeretnénk felmutatni, annak követhetőségére bátorítani – hiszen ennek célpontjában az egyedül teljes bizalomra méltó megváltó Krisztus látható!

Ennek valósága ragyog át a különböző keresztyén egyházak hit- és kegyességi gyakorlatában. Mindegyikben: töredékesen, sok emberri fogyatékosággal megterhelten. (A miénket ismerem a legjobban, és ez terhel leginkább.) De mindegyik krisztushívő egyház életében és hitében kisugárzik a Krisztus-valóság, amely az egyházat élteni és fenntartja erőtlensége dacára. Ezek az értékek különböző színűkben és hangsúlyukban az egy kegyelem gazdagságáról beszélnek – és ilyen értelemben mindnyájunkat meggazdagítanak, ha a kegyelem ajándékai felől tekintünk egymásra.

A keresztyénség egyetemes hitvallásában a Szentháromság Istenről beszél. Ez azt jelenti, hogy a megváltó és megszentelő Isten nem választható el a mindeneket Teremtőtől: egy és ugyanazon Személyről van szó. – A teremtés pedig maga a sokrétűség és sokféleség kimeríthetetlen variációit mutatja: nincs két egyforma virág a réten, a hatmilliórdnyi embertömegben nincs két egyforma. Hogyan gondolhatnánk, hogy a kegyelem nagyságát és gazdagságát egyetlen egyházi közösség kimerítően felmutathatná, megélhetné? Mindegyikben sugárzik valami örök és éltető valóság, amint az Isten Krisztusáról van benne szó.

Ha ezeket az értékeket mutatjuk be, ezek gazdagságáról beszélünk és az azokban beszédés Krisztus-valóságot közelítjük a gyerekekhez – jó szolgálatot végeztünk közöttük. Mindenekelőtt a saját, hozzájuk legközelebb álló egyház gyakorlatát kell közel vinni hozzájuk, hiszen legkönnyebben itt fognak kapcsolatot találni, ha keresztyén közösséget keresnek.

Két megjegyzés:

Közben nem felejtsem el, hogy miért vagyok metodista: ismerem a weselyánus ébredésből fakadt teológia alapvető vonásait, egyházrendjének sajátosságait és egész életemet az innen eredő lelkeszi hivatás sajátos

küldetésstudatában és elkötelezettségében igyekszem betölteni. Ha kérdeznak, illendően próbálok válaszolni. Saját gyermekeink előtt bemutatjuk ezeket a sajátosságokat. De jól tudjuk: ahol egy egyházi közösség erősségei vannak, mindig ott vannak a gyengéi is. Vállaljuk a magunkéit, de tanulni próbálunk a többiektől.

– A fiatalokat arra bátorítom, hogy hiteles embereket keressenek saját egyházukon belül lelki vezetőt. Szeretnem kell a gyerekeket annyira, hogy erőm szerint megóvni igyekszem őket az izgága, erkölcsileg hiteltelen,

saját személyi presztizsüket növelni akaró „lelki vezetőktől”, bármelyik egyházban legyenek is. Ezek a romboló vonások köztudottan nem felekezetsajátosak, mindenütt fellelhetők. A legveszélyesebbek, amikor a saját szívéből törnek elő.

Fiatalok bizattak ránk. A mindenható Isten legyen irgalmas hozzánk, hogy szolgálatunkban vétkeseknek ne találtassunk!

Dr.Hecker Frigyes
methodista lelkész

A Magyarországi Metodista Egyház Évi Konferenciája

A Magyarországi Metodista Egyház lelkészei és gyülekezeti kiküldöttei június 1-től 4-ig az óbudai Kiscelli úton újonnan felépült központban tartották szokásos Évi Konferenciájukat, Heinrich Bolleter püspök elnökletével.

A püspököt és az egyház vezetőit a Parlamentben fogadta Dr.Semjén Zsolt, helyettes államtitkár. A konferenciát meglátogatta Balog Zoltán, a miniszterelnök vallási főtanácsadója.

A konferencia a megnyitó istentisztelet után a szuperintendens jelentésével vette kezdetét, amelyben a társadalom meghatározó jelenségei mellett vázolta egyházunk életének és munkájának sarkalatos pontjait, különös tekintettel a misszióra, az aktuális egyházi eseményekre, valamint az ökumenikus kapcsolatainkra történő kitekintéssel.

Ezt követően a közgyűlés alkotó tagjai számba vették az egyes munkabizottságok beszámolóit alapján, az elmúlt időszak egyházi tevékenységeit, és meghatározták a jövőbeni tennivalókat.

Nagy hangsúlyt kapott a jelentéseket követő megbeszélésekben, vitákban az intézményes gyülekezeti diakóniai munka, a gyermekek és fiatalok közötti szolgálatunk értékelése, együtt a missziói tevékenységeinkkel, amely

más összejöveteleink és konferenciáink mottójául is választotta John Wesleynek, egyházunk alapítójának a metodista misszió lényegét megfogalmazó kijelentését: „Biblikus szentséget terjeszteni az országban”, amely ki-fejezi a konferencia közös gondolkozását is e téren.

Foglalkozott a konferencia személyi kérdésekkel, egyházi szolgálatra jelentkezőkkel és a teológus hallgatók képzésének, a szolgálatban álló lelkészek továbbképzésének kérdéseivel.

Előterbe kerültek a sajtó és könyvkiadás kérdései is, amelyek területén dinamikusabb előrelépést tervezünk.

Jelentős beruházások fejeződtek be a szolnoki gyülekezeti házuk és az óbudai kiscelli úti egyházközpont felépülésével, de a régi épületeink állagmegőrző munkái és fejlesztései is sok tennivalót adtak a konferenciának.

Ünnepi istentisztelet keretén belül adta át a püspök a Gyülekezeti Munkásképző végzős magyar és kárpátaljai hallgatóinak a bizonyítványukat, és köszöntötte a konferencia a jubiláló idős lelkészeket.

Nyilatkozatot adott ki az Évi Konferencia az egyházban 25 évvel korábban történt eseményekről, és testvéri együttérzését kifejező levelet fogalmazott meg a koszovói válságtól érintett metodista gyülekezetek számára.

A Magyarországi Metodista Egyház NYILATKOZATA

Az Egyházunkban 1974–75-ben lezajlott eseményekről

Huszonöt éve annak, hogy az Egyházunk lelkészi körében kialakult, hosszú időn át gerjedő feszültségek feloldhatatlan ellentété mélyültek közöttünk. Ez végül is megosztotta testvéri közösségünket és Egyházunk szakadásához vezetett.

Az események sokféle sérelmet okoztak és még ma is erős érzelmeket idéznek elő köreinkben. Ezek könnyen megtevesztenek. Azért imádkozunk, hogy ennyi idő eltelte után letisztult látásunk lehessen ez időkre visszatekintve.

E rendkívül fájdalmas eseménysorozatnak nem voltak nyertesei; mindnyájan vesztesei voltunk és vagyunk annak, ami akkor történt. Legfőbb vesztesei azonban a kárt szenvedett gyülekezetek voltak, amelyek Isten szolgáit látták lekipásztoraikban, és most egymással szembefordulásukat szemlélték nem kis megütközéssel. Ezzel sokak megbotránkoztatását okoztuk.

A történések során azonban mindenekelőtt az Úr szólt hozzánk: az Ő szavát kellett megértenünk ebben a megaláztatásban. Üzenete súlyos volt és ítéletes: következetes önvizsgálatra és bűnbánatra szólított. Ezen túlmenően azonban a kegyelem szavát is megértettük, amikor megújulásra serkentett és erre terelgetett bennünket.

Ennek folyamatában vagyunk mind e mai napig.

Az egyes események az akkori politikai és társadalmi adottságok jellegét is tükrözik és azok összefüggéseiben érthetők. Nekünk azonban nem a társadalmi mozgások szemléletében kell dolgainkat mérlegelnünk, hanem az Ige fényében: az egyedül és igazán ítélő Isten előtt állunk akkori és mostani cselekedeteinkkel, egymásról kimondott szavainkkal, de az Egyházunkért viselt felelősségünk és a számunkra adott (kegyelmi) idő vonatkozásában is. Istennek tarozunk számadással.

Szívünkben sajnáljuk és fájjaljuk, hogy az akkor lezajlott események folytán sokaknak – Egyházunkon belül és kívül is – fájdalmat és csalódást okoztunk. Ez soha nem állt szándékunkban. Ezért minden érintettől bocsánatot kérünk. A bűnbánatnak és irgalmasságnak Lelke gyógyítson be minden sebet.

A mindenható Isten legyen irgalmas hozzánk, hogy le ne tévedjünk a Krisztus útjáról, hanem megérthessük az Ő útmutatását minden időben.

Budapest, 1999. június 4.

Az évi Konferencia nevében és megbízásából:

Heinrich Bolleter
püspök sk.

Dr. Hecker Frigyes
korábbi szuperintendens sk.

Csernák István
szuperintendens sk.

LEVÉL

a koszovói válság által érintett metodista gyülekezetekhez

Kedves Testvéreink a Jézus Krisztusban!

A magyar Évi Konferencia ezekben a napokban ülésezik budapesti székházunkban. Naponta halljuk a híreket a koszovói válság által okozott szenvedésekről, az ártatlanokat sújtó gyötrelmekről és szívünkben együtt érzünk Mindnyájatokkal.

Gyülekezeteinkben országszerte rendszeresen imádkozunk a szenvedőkért, hiszen a fájdalmak, amelyekben részesültök, valamennyiünket sújtják. Országaink szomszédosak és így a közöttetek végbemenő tragédiát fizikailag és lelkileg is nagyon közelinek érezzük. A mindenható Istenhez kiáltunk, hogy ajándékozzon meg Mindnyájatokat az Ő békességével és állja útját az erőszakosságnak és gonoszságnak minden helyen. Amikor az emberek erőfeszítései kudarcot vallanak, az Úr lehetőségei még nem merültek ki: Ő megadja békességüket.

Isten Igéje biztosít bennünket arról, hogy „ahol a bűn megsokasodik, ott a kegyelem annál inkább bővülködik” (Róm 5,20). Azt kívánjuk, hogy ez a bővülködő kegyelem erősítsen meg Benneteket szorongatásaitok idején és őrizze meg szíveteket minden helyen. Mi pedig szeretnénk Veletek lenni megpróbáltatásaitokban és szívünkben hordozni Mindnyájatokat, amikor megemlékezünk Rólatok imádságainkban.

Budapest, 1999. június 4.

Testvéri szeretettel és együttérzéssel köszöntünk Benneteket

A Magyarországi Metodista Egyház
Évi Konferenciája

A balkáni válság és az egyházak

Interjú dr.Konrad Raiserrel, az EVT főtitkárával

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa meghívására Budapesten május 26–27-én – térségünkben első alkalommal – került sor a koszovói, illetve balkáni helyzettel foglalkozó egyházi konferenciára. A konzultáción 40 egyházi vezető vett részt Kelet- és Nyugat-Európából és Észak-Amerikából. A találkozó fővédnöke a négy nagy genfi központú világszervezet volt: az Egyházak Világtanácsa, az Európai Egyházak Konferenciája, a Lutheránus Világszövetség és a Református Világszövetség. Jelen voltak a szerb ortodox egyház, továbbá a jugoszláviai protestáns egyházak: a reformátusok, evangélikusok és metodisták küldöttei is. Az Egyházak Világtanácsa (a továbbiakban EVT) 1948-ban alakult, valamennyi földrész 100 országának 336 protestáns, anglikán és ortodox egyházát tömöríti. A konferencia szünetében dr.Konrad Raiser német protestáns teológussal, az EVT főtitkárával beszélgettem.

– Főtitkár úr! Ez az EVT első Balkán-konzultációja, miért éppen Budapesten tartják?

– Ilyen méretű konzultáció korábban nem volt. De nem ez az első Balkán-konzultáció. Hiszen már a boszniai konfliktus idején megpróbáltuk a különböző egyházak képviselőit egy asztalhoz ültetni. De ilyen reprezentatív rendezvényünk még nem volt. Miért éppen Budapesten? Ezt maguk a jugoszláviai egyházak javasolták. Elsősorban azért, hogy minél közelebb legyenek a küldöttek a valóságos konfliktushoz, de azért is, mert Budapest hamarabb és kisebb költséggel érhető el, mint Genf vagy más helyek. A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa ezt a kezdeményezést azonnal elfogadta, s a konferencia előkészítésén és lebonyolításán nagy odaadással dolgozott.

– Az egyházak képviselői tárgyaltak eddigi állásfoglalásaikról. Említene néhány példát?

– Igen, viszonylag széles az egyházak eddigi állásfoglalásainak a köre. Ezek jó részét az adott nemzeti háttér erősen befolyásolta. Ez volt az eset Hollandiában és Franciaországban is, ahol a boszniai konfliktusban való francia részvétel emléke még elevenen él. Ez a mostani konfliktussal, illetve az abban való katonai részvétellel kapcsolatos véleményeket erősen befolyásolja. Magyarországon az ökumenikus tanács adott ki állásfoglalást. Ebben igen óvatosan fogalmaznak, ami érthető a sajátos és kényes helyzetben, amiben Magyarország egyrészt friss NATO tagsága, illetve közvetlen jugoszláviai szomszédsága miatt van. S még egy harmadik, jelentős szempont is alátámasztja ezt az óvatoságot: a vajdasági magyarság igen kényes helyzete.

– Az ortodox egyházak állásfoglalásaikban nagy nyomatékkal szóltak a NATO által folytatott bombatámadásokról. A nyugati állásfoglalásokban viszont a koszovói albánok szülőföldjükön történt elűzése került előtérbe, azok a katonai akciók, melyek őket is érintik. Vitáink során kiderült, milyen mértékben befolyásolta az egyházak véleményét az az információtömeg, melyet a konfliktusról kaphatnak. Az információkat ugyanis különböző mértékben szűrték meg a különböző országokban.

– A jugoszláviai egyházak ebben a helyzetben kiadtak-e már valamilyen állásfoglalást, s találtak-e valamilyen közös nevezőt az ottani egyházak?

– A jugoszláviai egyházak jelentős mértékben képviseltették magukat konzultációnkon. A szerb ortodox, a református, az evangélikus és a metodista egyház a felekezeti különbségek ellenére meglehetősen közel állnak egymáshoz a helyzet megítélésében. A szerb ortodox egyház tudomásom szerint a legvilágosabban juttatta kifejezésre álláspontját. A patriarchátus, illetve a szent színóduus állásfoglalása minden olyan kísérletet visszautasított, amely katonai erőszakkal próbálja megoldani a válságot. Nagy nyomatékot kapott az a vélemény, hogy minden nemzeti és etnikai kisebbségnek joga van ahhoz, hogy a másik féllel biztonságban éljen együtt. Sürgették a katonai akciók, kiváltképpen a bombázások felfüggesztését, hogy a tárgyalásos út megnyíljen.

– Vajon ezek az állásfoglalások mennyire váltak ismertté a közvélemény előtt?

– A nyugati közvélemény ezeket a megnyilatkozásokat alig-alig ismeri. Az EVT azon volt, hogy a számunkra elérhető véleményeket – különösen a szerb ortodox egyház részéről – megismertessük a közvéleménnyel. Ez történt *Artemije* püspök nyilatkozatával is, aki Koszovóban szerb ortodox püspök, s a rambouillet-i tárgyalások előtt és alatt intenzíven fejtette ki nézeteit. De megnyilatkozásai nem váltak közismertté.

– A jugoszláviai közvélemény mennyire tájékozott az ottani és a külföldi egyházak véleményéről?

– Erről nincsenek pontos ismereteim. Ez megint azt mutatja, hogy mennyire korlátozottak az információs lehetőségeink.

– Főtitkár úr! Itt, Budapesten a koszovói dráma megoldásának egyházi megítéléséről is véleményt cseréltek. Mennyire reálisak ezek a javaslatok?

– Csak néhány olyan egyház van, melynek nagyon pontos ismerete és véleménye van arról a politikai-diplomáciai munkáról, ami jelenleg folyik. Talán abban van leginkább közeledés közöttünk, hogy milyen lépésnek kell először következnie. További részletekbe az egyházi állásfoglalások nem bocsátkoznak. Hiszen ez nem is az egyházak feladata. Egyetértés mutatkozott abban is, hogy lehetőség szerint olyan helyzetet kell teremteni, amelyet nem az jellemez, hogy az egyik oldalon

a vesztesek, a másikon a győztesek állnak. Hiszen ha a konstruktív tárgyalások megkezdése és folytatása a cél, akkor a tárgyalópartner egyenrangúnak kell tekinteni. A tárgyalópartnerrel szembeni előítéletek csak nehezítik a tárgyalásokat, s nem ígéren eredményt.

– *Mondhatjuk-e, hogy legalább az egyházi képviselők között többé-kevésbé egyező vélemény alakult ki?*

– Ez, úgy gondolom, túl nagy eredmény lett volna. Igazából nem is törekedtünk erre. Kiadtunk egy kommunikét, amit ajánlasként fogadtunk el. Máshoz túl kevés idő állt rendelkezésünkre. Sok az olyan részlet, amiben csak nagyon hosszadalmasan lehet közös vagy egymáshoz közelítő álláspontot találni. Azután az is kérdéses, kinek használna az ilyen közös álláspont. Sokkal fontosabb annak tudatosítása, hogy az egyes egyházak a maguk környezetében mit tehetnek azért, hogy az régi ellenségképzetek felszámolása elkezdődjön, hogy az újabban keletkezett európai törésvonalakat át tudjuk hidalni. Mi azon fáradozunk, hogy megőrizzük azt a nyelvezetet, amelynek segítségével megérthetjük egymást, azzal együtt, hogy a részleteket a konfliktus igazi okait ki-ki a maga helyzetéből másként látja.

– *Milyen konkrét lépések történtek eddig az EVT részéről?*

– Az EVT az Európai Egyházak Konferenciájával közösen jó két héttel ezelőtt Belgrádba és Újvidékre küldte delegációját. A múlt héten egy másik delegáció Boszniában járt, egy harmadik Albániában. Ezt az egész területet kívánjuk látókörünkbe vonni, elsősorban azért, hogy ökümenikus szolidaritásunkat fejezzük ki, és pontos képet kapjunk a helyszínekről.

– *Nincs olyan érzése, hogy ez a konzultáció kicsit el késett, vagy talán – a balkáni eseményekkel párhuzamosan – mégiscsak időben történt?*

– Hogy időben vagy megkésve történt-e a konzultáció, nem könnyű megítélni. Azt gondolom, hogy mind a politikusok, mind az egyházak megkésve tudatosították a helyzet rendkívüli veszélyességét. Ezért mindaz, amit teszünk, csak reakció arra, ami történik, s nem valódi, konstruktív befolyásolása az eseményeknek. Azért most hívtuk össze a konferenciát, mert mintha már felsejlene, a krízis katonai fennhatósága belátható időn belül kimerül, s akkor az lesz a kérdés, mit csináljunk most, hiszen a fegyverek nem jelentik a konfliktus megoldását. Nagyon sok időt fog igénybe venni, hogy miként lehet a menekültek elvárásainak valamennyire is eleget tenni. Tudnak-e az egyházak valamit tenni azért, hogy a koszovói helyzet destabilizáló hatását ne csak a Balkánon, hanem a szomszédos országokban is csökkentsék? Ehhez valóban átfogó helyzetelemzésre, a kiváltó okok tisztázására van szükség. Az a feladatunk, hogy a helyzetet a konfliktus békés rendezésének irányába befolyásoljuk. Ezért hívtuk össze ezt a konferenciát éppen most.

– *Az egyházak cselekvési lehetősége csak a nagyon szükséges és hasznos humanitárius akciókra korlátozódik?*

– Szinte valamennyi egyház nagy erővel vett részt a humanitárius akciókban, de ezek nem jelentik a mi egyetlen válaszunkat a válságra. Mindenekelőtt az európai egyházi közvéleményben kell tudatosítanunk, hogy felelősségünk e régió iránt nem akkor fejeződik be, amikor elhallgatnak a fegyverek. Épp akkor kezdődik el igazán, hogy a menekültek hazatérésének lassú folya-

matát segítsük. Bármennyire is szeretnénk, nem fog gyorsan normális helyzet kialakulni a Balkánon, ezért is kell megtalálni azokat az utakat-módokat, melyek révén az európai egyházak együtt vehetnek részt a közös Európa megalkotásában.

– *Eszerint az EVT-nek van valamilyen békeelképzelése?*

– A konzultáción világossá vált, hogy a jövőt kell szem előtt tartanunk. Hiszen az még nem a béke, amikor éppen nem folyik véres harc. A béke megteremtése hosszás, nagyon összetett folyamat és kemény munka eredménye. A tőlünk telhető legnagyobb mértékben tisztázunk kell a konfliktus kialakulásának történelmi, vallási, kulturális, nemzeti, etnikai okait, mozgatórugóit.

– *Mi a főtitkár úr személyes reménye?*

– Az elmondottakban már benne volt az én személyes véleményem és reményem is. Hosszú időn át a balkáni régiót úgy tekintettük, mint peremterületet, legalábbis ami a történetiszemléletet illeti. Az EVT nem mindenben osztotta ezt. Hiszen ez az a terület, ahol az EVT-hez tartozó ortodox egyházak egy része él. Nem mondhatjuk, hogy előttünk nem volt világos a balkáni régió nagyon is feszült, „puskaporos” helyzete. De azt sem szabad elfelejteni, hogy a hidegháború idején az ideológiai-politikai-katonai blokk-gondolkodás ennek a régióknak sem kedvezett, sok minden nem kaphatott nyilvánosságot. Ez mára megváltozott. Ezért az a reményem, hogy ezt sikerül az európai egyházakban tudatosítani, s így azok olyan helyzetbe kerülhetnek, melyben kezdeményező szerephez juthatnak. De mindennél fontosabb, hogy az érintett területek egyházai jussanak közelebb egymáshoz, mert ezen dől el az EVT munkájának eredményessége is. Ehhez szükség van tudatformálásra, felvilágosításra, hiteles tájékoztatásra, hogy a félreértéseket és az előítéleteket sikerüljön lebontanunk. Ebbe az irányba tette meg a mostani konzultáció az első lépést.

Békefy Lajos

SZEMLE

Xeravits Géza: John J. Collins kommentárja Dániel könyvéhez¹

Könyvismertetésünk apropóját az utóbbi idők Őszö-vetség-tudományának egy igen szerencsés találkozása szolgáltatja, jelesül a *Hermeneia* kommentársorozat és John Joseph Collins keresztezése.²

1. Mindkét fél a maga nemében páratlan előnyökkel és múlttal rendelkezik. Egyfelől a *Hermeneia*, amelyről túlzás nélkül állíthatjuk, hogy az angolszász nyelvterület talán legmeggyőzőbb sorozata, úgy az egyéb nyelven (németül) már megjelentetett masszív kommentárok angol mutációit illetően – legyen elég e helyütt csak Walher Zimmerli-nek eredetileg a *Biblischer Kommentar* sorozatban kiadott monumentális *Ezékial-magyarázatát*, vagy H. W. Wolff ugyanott napvilágot látott *Ámosz és Ozeás*-kommentárját idézni –, mint a már eredetileg is angolul írtakra gondolva – példánk okáért William L. Holladay kétkötetes *Jeremiás*-ára, vagy egy másik *Ámosz*-kötetre, Shalom Paul tollából.

A másik oldalon pedig az 1946-ban született John J. Collins, aki idestova jó negyed évszázada publikációi sorozatával bizonyítja, hogy kevesen mozognak nála otthonosabban a Krisztus előtti első két és fél évszázad zsidó irodalmában. Itt van mindjárt doktori disszertációja a *Szibilla jóslatokról*,³ kiváló cikkek különböző folyóiratokban a zsidó apokaliptika kialakulásáról és eszmerendszeréről, valamint Dániel könyve kialakulásának és teológiájának kérdéseiről,⁴ majd – tíz évre a disszertáció megjelenése után három alapvető mű, egyik a hellén diaszpóra zsidósága identitásának kérdését boncolgatja,⁵ másik a kialakuló kereszténység zsidó-apokaliptikus gyökereit vizsgálja,⁶ a harmadikat pedig már a jelen kommentár egyik közvetlen előkészületének tekinthetjük.⁷ És mindezek előtt még két monográfia: egy figyelemreméltó mű Dániel könyvének apokaliptikájáról, kialakulásáról és képanyagáról,⁸ majd a *Semeia* 14. számának szerkesztése,⁹ ami máig az egyik legjobb vezető az apokaliptikába, mint műfajba. Az 1980-as évek második fele után már az általunk ismertetendő kommentár alapanyagának létrehozásával telik, főképpen az illinois-i *University of Notre Dame* kebelében, majd az *University of Chicago* professzoraként. A mű megjelenését követően ismét óriási energiával publikál, figyelmét elsősorban a makkabeusi kor és különösen qumrán messiási eszméi kötik le,¹⁰ tagja az 1994-ben a leideni E. J. Brill kiadó által útjára indított *Dead Sea Discoveries* című folyóirat szerkesztőbizottságának, és ő a kijelölt kiadója a *DJD* Sorozat számára a holt-tenger menti Pseudo-dánieli töredékeknek (4Q242–245), valamint a híres 4Q285 töredéknek.

Ezen előzmények után, úgy vélem, nem túlzunk azt állítván, hogy a *Hermeneia* szerkesztőbizottsága a sorozat Dániel-kötetének elkészítésére a legalkalmasabb személyt találta meg. Jelen beszámolóknak elsősorban a kommentár bemutatását és ismertetését bírja tárgyául, sokkal inkább, mint kritikáját. Ennek oka elsősorban az, hogy a recenzens maga számos pontban lekötöztette szerzőnk kutatási eredményeinek, és Dániel könyvének értelmezésében több helyütt osztja annak véleményét – ahol nem, ezt jelezni fogjuk.

2. A mű első ötödét (pp. 1–123) egy jól megalapozott bevezetés alkotja, s könyvünk már ebben messze felülmúlja mindegyik általam olvasott elődjét. E szekció két, majdnem egyenlő terjedelmű részéből összetevődve mutatja be egyfelől a könyv útját jelenlegi formájának kialakulásáig („*General Introduction to the Book of Daniel*” pp. 1–71), másfelől a műnek, mint szent írásnak útját a különböző korok olvasóinak különböző olvasataiig („*The History of Interpretation*”, pp. 72–123).

2.1. Szerzőnk a legalapvetőbb elemekből kiindulva elsőként a mű szövegét és nyelvezetét veszi nagytól alá. Ezen a téren a leginkább üdvözlendő a qumráni anyag integrálása. A 11 nagy holt-tenger menti barlang közül háromban kerültek napvilágra Dániel könyvének különböző méretű töredékei (össességben 8 kézirat), a legtágabb keletkezési dátumokkal: a 4Qdan^c jelzetű töredék Frank M. Cross a késői második századra datálja (Kr.e.), ami azért nagyon lényeges, mert mindössze néhány évtized választja el a könyv végső redakciójának idejétől (valamivel Kr.e. 164 előtt), míg az IQDan^a leírása a Kr.u. első század közepére, második harmadára tehető,

és a legkésőbbi qumráni iratok egyikének tartható.¹¹ E töredékek által lefedett anyag megegyezik mind tartalmi, mind nyelvi szempontból a maszoréta kánon által ránk hagyományozottal, amennyiben különböző mértékben, de tartalmazzák a TM Dániel könyvének mind a tizenkét fejezetét: a 9. fejezetben a könyörgéssel, de a harmadikban az imák nélkül. A 2. fejezetben dokumentált a nyelvi váltás, sajnos azonban az ארמית kifejezés éppen nem öröközte meg, így ennek eredetéről és meglétéről – a qumráni anyag írásos tanúsága alapján legalábbis – semmi biztosat nem mondhatunk.

Ami a könyv 4–6. fejezetének szövegét illeti, szerzőnk nem követi azt a – már a századfordulón felvett, majd az utóbbi években egyes kutatók által újra kifejtett – nézetet, mely szerint a rész *Vorlage*-ját a *Septuaginta* öröközte volna meg.¹² Bár elismeri, hogy bizonyos helyeken (pl. 5. fejezet) a LXX kétségtelenül ősiabbnak tűnik, máshol (pl. 4. fejezet) ez az ősiség nem detektálható, illetőleg, ahogy a 4. fejezet bevezetőjében, a 221. oldalon írja: „Dániel könyvének a TM és az OG által ránkmaradt szövege egy közös alaptörténet variánsait fogalmazzák meg, melyek egyike sem tekinthető a másik szempontjából *Vorlage*-nak.”

Ami a könyv kétnyelvűségének problémáját illeti, szerzőnk nagyon helyesen látja, hogy a két nyelv jelentésének kérdése nem oldható meg pusztán nyelvi alapon – s ehhez én hozzáteszem: teológiai szempontok alapján sem (mint próbálta mondjuk Harold H. Rowley, vagy Otto Plöger) –, hanem okait a könyv redakciójában, illetőleg az egyes egységek előtörténetében kell keresni (p. 24.).

Ami a könyv kialakulását illeti, egy kutatástörténeti összefoglalás után – ahol mélyebb elemzését vártam volna a könyv egyszerűségét tételező teóriáknak – a szerző bemutatja saját vonatkozó elméletét (p. 38), Eszerint Dániel könyvének kialakulásában öt fő lépcsőfokot különíthetünk el, így (1) a 2–6. Fejezetek anyagának eredetileg önálló kialakulását, majd (2) egy alapvető egység létrejöttét (3,31–6,29), ennek az alapegységnek lenne a TM és a LXX két különböző szöveg-hagyománya (3). A hellenista korban az arám *haggadikus* fejezeteket összegyűjtötték, és a bevezető, eredetileg arám nyelven írt 1. fejezettel látták el (4). A mű 7. fejezete függetlenül és arámul jött létre, miután IV. Antiokhosz Epiphanész megszenteltette a templomot, és hamarosan hozzáadódott az első hat fejezethez, végül (5) 167 és 164 között a héber 8–12 fejezetek adódtak a műhöz, és ezzel egyidejűleg az első fejezetet héberre fordították. Collins – véleményünk szerint – talán a legközelebb jár a mű kialakulásának helyes magyarázatához. Magunk részéről azonban – valóban meggyőző bizonyítékok híján – nem fogadjuk el azt, hogy a TM-ban található könyv bármelyik fejezete is fordítás lenne: az első fejezetet egy héberül író, Palesztinában működő redaktor művének tartjuk, aki azt a könyv kialakulásának egy egészen késői stádiumában kapcsolta a már kész 2–12 fejezetekhez.

2.2. Kommentárja bevezetésének következő pontjaiban szerzőnk előbb a *haggadák*, majd a látomások műfaját, és elrendezését vizsgálja. Ami a *haggadák*at illeti, műfaji szempontból a legfontosabb azok stabil elhelyezése egyfajta közös ismertetőjegyekkel bíró iratcsoportba. Collins három művet említ, két zsidó eredetűt, egyet pedig az ókori Közel Kelet közös szellemi kincstárából, így a Jó-

zsef-novellát, az Eszter-hagyományt, valamint Achikár történetét. A párhuzamok feltárása után arra a következtetésre jut, hogy míg József története egészen közvetlen példaként lebeghetett a könyv szerzője előtt (bár igazából nem tisztázza mit is ért itt szerzőn: talán a *haggádák* végző redaktorát?). addig Eszternek és Achikárnak a hatása nagyon közvetett, és inkább csak mint inspiráló típust kell felismernünk Dániel háttérében. A *haggádák* műfaját végül is – miután visszautasította az olyan, bizonyos aspektusai miatt nem megfelelően alkalmazott terminusokat, mint *midrás*, *regényes történet*, *népies elbeszélés* – az ismert *udvari elbeszélés*-ben (*court tale*) véli megtalálni (p. 42). Hogy a különböző történeteknek egymástól némileg eltérő jellegzetességeit magyarázza, segítségül hívja a már 1973-ban W. Lee *Humphreys* által bemutatott (és néprajzilag is alátámasztott) disztinkciót az udvari viszály-elbeszélések (*tales of court conflict*) és az udvari vetélkedés-elbeszélések (*tales of court contest*) között.¹³ Az első típusban (Dán 3. és 6.) a főhős kegyvesztetté válik (igen gyakran konspiráció miatt), majd rehabilitáltatik. Dániel könyvében a történet alaptípusa vallásos elemekkel színeződik, ugyanakkor, lévén hogy „happy enddel” zárulnak, kétségtelenül nem válnak mártírlegendákká. A második típusa a főhős sikerét beszéli el egy olyan szituációban, ahol mások tehetetlennek bizonyulnak. E típus különösen a 2. és 5. fejezettel hozható szoros kapcsolatba, hiszen a 4. esetben, mint ezt maga *Collins* is igen helyesen megjegyzi, a babiloni álomfejtők szerepeltetése redakcionális kiegészítésének tűnhet (kár, hogy e szempontot a negyedik fejezet magyarázatakor, mondjuk a könyv 220. vagy 222. oldalán nem domborítja ki részletesebben).

A *haggádikus* rész babiloni eredetét kimutatva aztán annak összegyűjtését és elrendezését végeredményben egy olyan személy működése eredményének tartja, aki a jeruzsálemi templomi kultuszban járatos volt; erre utalnak ugyanis azon himnikus részek, amelyeket a 2,20–23; 3,31–33; 4,31–32; 6,27–28 őriztek meg. (Ezen részek redakcionális jellegét W. Sibley *Towner* – kiváló, 1969-ben megjelent tanulmányában – tagadja,¹⁴ cikke említés tesz ebben a kontextusban kifejezetten hiányolom szerzőnkől.) Az első hat fejezet célját *Collins* két tényezőben látja: egyfelől – mint azt már W.L. *Humphreys* említett cikke is aláhúzta – a diaszpórában való élet lehetőségéhez, s az adott társadalomba való integrálódás módjaihoz óhajit paradigmát nyújtani, másfelől a zsidó hagyományokhoz és valláshoz való hűség fontosságát emeli ki (p. 51.). A két szempont a legtökéletesebben az első fejezetben került egybedolgozásra: ennek szerzője mindenképpen ismerte a már kész 2–6. fejezetek egységét.

2.3. Ugyanezen vizsgálatsort szerzőnk a könyv második fő részével kapcsolatban is végigviszi. Ezek műfaját, mint *történeti apokaliptiszt* klasszifikálja (p. 54.), s Dániel könyvét az apokaliptikus műfaj egyik legkorábbi példányának tekinti (p. 58). A bevezetésben főképpen a *Hénoh*-irodalommal való párhuzamokat domborítja ki (direkt függés általában nem bizonyítható, Hénoh könyvének egyes részei közel egyidősek lehetnek Dániellel, sőt a *Hetek apokaliptisz*e [1Hén 93,1–10; 91,1–17] némileg korábbi is), a kommentárokból viszont – és könyvének ez hallatlan előnye – szoros vallástörténeti és mitológiai megjegyzéseket mutat ki az ókori Kelet irodalmi irányában. Ebből a szempontból bámulatos a fel-

dolgozott anyag mennyisége Ugarittól az akkád és perzsa irodalmon át egészen a görög-római szövegekig.

A második rész funkcióját és elrendezését tekintve központi szerepet tulajdonít ama reinterpretációnak, amely ezen fejezetek szellemében a korábbi részen végbement. A 7–12. fejezetek egészen nyilvánvalóan egy adott történeti szituáció felvetette problémákra – IV. Antiokhosz Epiphanész üldözése – próbálnak választ adni. A szerzői kör reflexiójának alapkérdése a „*what is really going on in the persecution*” (p. 61), és ebből a szempontból az eseményeket lényegesen másképp értelmezik, mint mondjuk a makkabeusi könyvek írói. *Collins* Dániel második részének e szerzői körét az általa *maskilim*-nak nevezett bölcsességi csoportosulásban véli meglelni (vö. Dán 11,33–35), akik – szemben a Makkabeusokkal – nem a fegyveres harcra voltak elkötelezettek, hanem a közemberek számára próbálták érthetővé tenni e szituációt (p. 61. 66–67. valamint egy fejezet már a *The Apocalyptic Vision*-ben).

3. A kommentár bevezetésének második fő része különösen egyedülálló a maga nemében, amennyiben a kánoni könyv jövőjét, azaz értelmezésének történetét kívánja bemutatni. Csupán címszószerűen a fő állomások: a legkorábbi utalások a Szibillai jóslatokban, majd Qumrán, az Emberfia hénohki alkalmazása, 4Ezdrás, Josephus és a rabbinikus tradíció, ezt követően pedig a keresztyén értelmezés, amely fejezetrésznek magvát Adela *Yarbro Collins*, szerzőnk feleségének tanulmánya adja *Dániel hatása az Újszövetségre* címmel (pp. 90–112). Ami az emberfia megnevezést illeti, itt két fő fejlődési vonalat különböztet meg. Jézus számára az Emberfia individuális értelemben vett mennyei, esetleg angyali lény volt, és bár – szerzőnk szerint – közvetlenül nem azonosította magát vele, saját működését ezen alakkal párhuzamban szemlélte. Az azonosítás csak Jézus halála után jött létre valamely tanítvány által, hasonlóképpen ahhoz, amint egyéb zsidó körök az Emberfiát Hénohkal azonosították. A Jelenések szerzője másképpen fejleszti a krisztológiai hagyományt. Ő az Emberfiát (υιος ανθρωπου) akkor használja, amikor egyébként Dn 7-re alludál és azt azonosítja a feltámadott Krisztussal. Ugyanakkor szignifikáns, hogy az evangéliumok felségcímként használt ο υιος του ανθρωπου formája teljességgel hiányzik a Jelenésekből. Az Emberfia-szövegeken kívül Dániel három fejezete szerepel főképpen az Újszövetség íróinak szellemi háttérében, így a 7. fejezet, amelyet elsősorban Rómára vonatkoztatnak, valamint a Jelenésekben az Antikrisztussal hoznak kapcsolatba; a 9,27, amelynek Jézus eszkatológikus beszédeiben lesz jelentősége; valamint a 12. fejezet, amelynek fontossága – a feltámadás tanítása miatt – szintén elsőrendű.

4. Művünk kommentár-részéről nem kívánok részletes elemzést nyújtani, ismertetésünk kereteit szem előtt tartva csupán az Emberfia szerzőnk általi értelmezését említjük.

Szerzőnk elsőként filológiai szempontból közelít, bemutatva a kifejezés rendkívül régi háttérét: a héber bibliában található néhány előfordulása mind *generikus* értelmet hordoz, és e *generikus* használat az, ami már az ugariti szövegeken is megfigyelhető, ugyanakkor mint körülírt önmeghatározó-szó – szemben Geza *Vermes* véleményével – sehol nem figyelhető meg a keresztyén-

ség előtti iratokban. A kifejezés előtti prepozíció szerzőnk szerint csupán a látomásra jellemző észlelési mód leírására szolgál: „*„like a son of man» means »a human figure seen in a vision«*”.

A kifejezés Dánielnél található szimbolikus hátterét illetően Collins azt inkább az Ősöreggel, mintsem a négy vadállattal állítja közös szintre, hiszen ez utóbbiaktól az Emberfia megjelenése szeparált a látomásban (pontosan az Ősereg által). Ez azért is lényeges, mert míg a fejezet szerzője számára vadállatok pusztán a látomás allegorikus szereplői, *sine fundamento in re*, addig az Ősereg és az Emberfia egyaránt olyan valóságok, melyek magán a látomáson kívül, és attól függetlenül is létező entitást jelölnek.

Ami az alak emberi formában történő bemutatását illeti, szerzőnk rámutat arra, hogy az egész késői prófétikus és koraapokaliptikus irodalomban a víziók emberforma szimbólumai rendszeresen angyali lényeket jelölnek, vegyük akár Ezékiel akár Proto-Zakariás bizonyos képeit, avagy a hénokhi Állat-apokalipszist. Collins maga, úgy tűnik errefelé próbálja megtalálni a kifejezés konkrét vonatkozását, amire kommentárja több helyén is utal, itt is, valamint később a Magasságos Isten Szentjeit tárgyaló résznel, mely szimbólumhoz egyébiránt jelentősen közelíti alakunkat, ugyanakkor *explicite* sehol nem mondja ki, hogy számára valóban meggyőzően egyértelmű lenne ez az azonosság.

Könyvünk végül terjedelmes bibliográfiai jegyzékkel és több mutatóval zárul. Az előbbinek különös értéke az, hogy a szakmonográfiák és -cikkek felsorolása mellett egybegyűjti a patrisztikus kortól kezdve mindmáig megszületett Dániel-kommentárokat, utóbbi pedig rendkívüli módon megkönnyíti a terjedelmes mű kezelését, és anyagának tematikus feldolgozását.

Xeravits Géza
tanár, Nyíregyháza

Jegyzetek

1. Ez az ismertetés eredetileg a DC Őszövetségi Szekciójának 1997-es ülésére készült, akkor technikai okokból nem hangzott el. – 2. J. J. Collins: *Daniel. A Commentary on the Book of Daniel* by J.J. Collins with an essay. „*The Influence of Daniel on the New Testament*” by A. Yarbro Collins, Minneapolis: Fortress Press 1993, pp. XXXVI + 499. – 3. *The Sybilline Oracles of Egyptian Judaism* (SBLDS 13), Missoula 1974. – 4. „*Apocalyptic Eschatology as the Transcendence of Death*”, in *CBQ* 36 (1974), 21–43; „*The Court-Tales in Daniel and the Development of Apocalyptic*” in *JBL* 94 (1975), 218–234; „*The Mythology of Holy War in Daniel and the Qumran War Scroll: A Point of Transition in Jewish Apocalyptic*” in *VI* 25 (1975), 596–612. – 5. *Between Athens and Jerusalem: Jewish Identity in the Hellenistic Diaspora*, New York 1983. – 6. *The Apocalyptic Imagination: an Introduction to the Jewish Matrix of Christianity*, New York, 1984. – 7. *Daniel, with an Introduction to apocalyptic Literature* (FOTL 20), Grand Rapids: Eerdmans 1984. – 8. *The Apocalyptic Vision of the Book of Daniel* (HSM 16), Missoula: Scholars Press 1977. – 9. *Apocalypse: The Morphology of a Genre* (*Semeia* 14), Missoula: Scholars Press 1979. – 10. Hogy csak egyetlen, nagyon fontos írását, egy monográfiát említsünk: *The Scepter and the Star: The Messiahs of the Dead Sea Scrolls and Other Ancient Literature* (ABRL), New York 1995. – 11. Ld. Pl. J.C. Trever: „*1Qdan^a – The Latest of the Qumran manuscripts*”, in *RdQ* 26 (1970), 277–286. Ugyancsak ilyen késői datálásúak a 4QDan^b, vagy a pap6Qdan töredékek. – 12. R. Albertz: *Der Gott des Daniel: Untersuchungen zu Daniel 4–6 in der Septuagintafassung sowie zu Komposition und Theologie des aramäischen Danielbuches* (SBS 131), Stuttgart 1988; L. M. Wills: *The Jew in the Court of the*

Foreign King: Ancient Jewish Court Legends (HDR 26), Minneapolis 1989. – 13. W. Lee Humphreys: „*A Life-Style for Diaspora: A Study of the Tales of Esther and Daniel*”, in *JBL* 92 (1973), 211–223. – 14. W. S. Townner: „*The Poetic Passages of Daniel 1–6*”, in *CBQ* 31 (1969), 317–326.

„A Mennyei jelenésekről írott könyv” teljes egészében prédikációkban

(Írta és elmondta Hörömpő Gergely református lelkipásztor 1971. január 10. és 1973. szeptember 16. közötti időben a váci templomban. Kiadta a Váci Református Egyházközség és a Budapesti Református Öregdiákok Török Pál egyesülete.)

A szerző jól képzett református teológus és nagyhatású igehirdető. Budapesten és Amszterdamban tanulta a teológiát. A Magyar Kálvinizmus című folyóiratban foglalkozott a bibliai tudományok pozitív irányban való művelésének témájával (1937). A Kálvin János Társaság kiadásában megjelent Isten szuverenitása és az emberi élet című kötetben pedig Isten szuverenitása a református teológiában című dolgozatát tette közzé 1942-ben. A Református Teológia című folyóiratban: Mit kell hinnünk a mennyországról (1943), Krisztus visszajövele (1943), Miért nem hiszünk a purgatóriumban? címmel írt 1944-ben. A Heideggeri Kátéhoz tárgymutatót készített (Budapest, 1963). Számos református teológiai konferenciának volt közkedvelt előadója. A témák kidolgozása azt bizonyítja, hogy fejlett a rendszeres teológia és az újszövetségi teológia iránti érdeklődése, közelebbről az eschatológiával foglalkozott figyelemre méltóan.

Könyve előszavában az apokalipszis szó jelentését (= kijelentés, kinyilatkoztatás) elemzi. A fedést, a függönyt elhúzza Isten, és ami eddig rejtve volt, az megismerhetővé válik.

Felsorolja, hogy a Jelenések könyvével kapcsolatban a kortörténeti, egyháztörténeti, végtörténeti és világtörténeti magyarázat a leggyakoribb. Az első szerint nincs itt szó jövődőlésről, hanem a szerző úgy rögzítette az eseményeket, mintha azok a jelenben mentek volna végbe. A második szerint a könyv az egyház történetéről szól, a harmadik, a végtörténet szerint a világ végéről, míg a negyedik a történelmet látja benne. A koncepció exegézis azonban csak zűrzavart okoz. Az igazság az, hogy itt történnek események mind a négyféle értelemben. Időbeli előhaladás szerint azért minden a végkifejlesztés felé halad: Krisztus visszajövele, az új ég és új föld felé.

A hét kisázsiai gyülekezet a teljes anyaszentegyházat jelképezi. A könyv további részében felismerhetők a háborúság és a nyomorúság éppen úgy, mint a hívők állhatatossága. Jelképekkel is találkozunk. A hármas szám a Szentháromságra utal. A négyes a teremtett világra. Gondoljunk a négy évszakra. A nagykőrösi református templom előcsarnokában található egy régi, ma már a használatból kikerült keresztelő medencét. Ugyanis 1877-ben történt a templom nagyobb méretű felújítása, s akkor távolították el a templomból az addig használatban volt keresztelő medencét. Ezt Gál György és Gál Péter visszaajándékozták az egyháznak. A korai keresztény jelképrendszerben a nyolcszögnek a következő jelentése: négy a nyolcszögből a négy világtáját – észak, kelet, dél, nyugat – jelenti, három az Atya Fiú Szentlel-

ket, egy pedig azt a gyermeket, akit megkereszteltünk. Tehát a Szentháromság egy örök igaz Isten üdvözítő szándékában ott van a megkeresztelt gyermek is.

A tizes szám a teremtet dolgokban való teljességet, a hetes pedig a szent isteni teljességet jelenti.

A Jelenések Könyve ökumenikus jellegű. Egyik felekezetre nézve sem tartalmaz sértő dolgot. Hörömpő Gergely nem tagadja, hogy ő református, hitvallásos, kálvinista világnézetű hívő. Számára az apokalipszis Evangélium: Jézus Krisztus győz, mindent megújít.

A 18. *igehirdetés* lekiója: Jn 16,29–33. Alapigéje: Jel 6,1–8. A négy lovas közül az első kijött győzve, hogy győzzön. A fehér szín a diadal színe a Jelenések Könyvében. A korona a dicsőséget jelenti, az új az Igét, az Evangéliumot. Ő a királyok Királya, a Krisztus. Ez a lovas a másik háromnak mindenben ellentéte. Ő békét, megnyugvást, üdvösséget hoz. Amazok méreggel, ártalommal, mérgező anyagokkal jönnek, amik halált okoznak a földi embernek. Az Ő íja nem halált hoz, hanem Evangéliumot, vigasztalást, gyógyítást. A szeretet győzelmét hozza. Győzött a Júda törzsből való oroslán, a Dávid gyökere, a megöletett Bárány, s a világ végén teljes didalra juttatja a Megváltás tervét.

A 20. *igehirdetés címe: Isten tulajdonában*. Lekció: Róm 8,28–39. Textus: Jel 7,1–8. A bevezetésben arra a kérdésre válaszol Hörömpő Gergely: Mit jelent reformátusnak lenni? A Heidelbergi Káté első kérdésfeleletét idézi: Azt, hogy Isten tulajdonában vagyunk. Nyilvánvaló, hogy a Káté írói nem tudományos művet vagy vitairatot akartak írni, hanem elsősorban vigaszt, örömmüzenetet. 144.000 elpecsételtről szól az Ige, Izráel fiaiból. Az elpecsételtek Isten szolgálói, akik érette áldozatot is hoztak. A 144.000 az üdvözültek teljességét jelenti. Ez annyi, mint tizenkétszer tizenkétezer. A 12 az Isten népének száma. A három Isten száma, a négy a teremtet világé, háromszor négy pedig az egyházé, a világból Isten által elhívottaké. Az elpecsételés eljegyzést, szövetségkötést jelent. Már Hóseásnál is olvashatjuk: Eljegyeztelek téged magamnak örökre. Az elpecsételés végső oka Isten elrendelő akarata. Isten minden nemzedékből elpecsételi az ő gyermekeit. Végbemegy az újjászületés, megtérés, hitrejutás, megigazulás, megszentelődés. Lelkükben felragyog az üdvösséges bizonyosság. Kereszttség, konfirmáció, úrvacsora mind eszköze ennek. Isten azt akarja, hogy minden gyermeke megszülessék, higgyen és üdvösségre jusson.

Az 56. *prédikáció címe: Mire tanít tízezer esztendő?* Lekció: Jób 38,1–11; Textus: Jel 20,1–6. Itt ezeréves uralkodásról van szó. A vigasztalás az, hogy a Sátán hatalma nem korlátlan. Az angyal a Sátánt megkötözi ezer esztendőre. Utána majd elszabadul és jön a népek nagy csatája. Az ezer év hosszú időt, megszabott időt jelent.

Az ő akaratával, az általa adott renddel és törvényekkel tette ezt. Gátat vetett a szélvésznek, a hullámoknak, határt szabott az esőnek, a fagnak, a forráságnak. Megszabta, hol legyen a lombos erdő határa a hegyeken. A Tízparancsolatban gátat vetett a bűnnek. Ez a vigasztalás örömmüzenete. Isten hetven esztendőben szabta meg a babiloni fogság idejét. Az özönvíz idején negyven napban állapította meg az esőzés idejét. Jónás három nap és három éjjel volt a nagy hal gyomrában mint az Úr Jézus a sírban. Mindennek rendelt ideje van, Isten mindent meg-

tehet, amit csak akar. Isten bizonyos időt hagyott az egyház missziójának. Ebben benne vannak az órák is: a templomi órák, a bibliórak, a úri szent vacsora alkalmi. Élünk-e velük? Az első halálon az Ige a test halálát érti, a másodikon a kárhozatot. Akik hűségesek azok nem jutnak kárhozatra. Érdemes hűségeseknek lenni.

Végül figyeljünk föl arra, hogy a teljes Szentírás organikus nagy egységet alkot. A befejezésnek szava három nagy alkalommal hangzik el benne.

1. „*Elvégeztetek az ég és a föld és azoknak minden serege*” IMóz 2,1. Készen van a Teremtő Atya Isten műve.
2. „*Elvégeztetek*” Ezzel fejezi be Jézus Krisztus a kereszten mondott hét szavát. Meglett a váltás. Van üdvösség.
3. „*Meglett*” Én vagyok az Alfa és az Omega, a kezdet és a vég. (Jel 21,6). A Szentlélek Isten célba juttat, befejez, teljességre visz. Az Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentháromság, egy örök igaz Isten munkája elérte célját az örök végzés, döntés szerint. Soli Deo Gloria!

Rácz Lajos
(Nagykörös)

Pirigyi István: Görög katolikus életrajzok (Debrecen, a Gör[ög] Kat[olikus] Egyházközség kiadványa, 1998. 176 old. ISBN 963 0 2221 4)

Referenz irodalomnak is beillő, ugyanakkor kronologikus egyháztörténetet is nyújtó, ezen felül a témában kevésbé otthonos olvasók számára bevezetesként, népszerű kézikönyvként is szolgáló, mégis tudományos munka. Hogyan oldja meg a szerző a többfunkciós szakönyv ilyen feladatát?

Pirigyi István professzor aranymisézés görög katolikus áldozópap, két emberöltőn át a Nyíregyházi Szent Athanáz Görög Katolikus Hittudományi Egyetem (korábban: Főiskola) egyháztörténeti professzora, a magyarországi keleti egyháztörténet doyenje. Összefoglaló munkáit nemcsak minden görög katolikus papnövendék, hanem a történelem szakos egyetemi és főiskolai hallgatók, sőt az egyházi vagy a magyar történelmi kérdésekben tájékozódni kívánó értelmiségiek is alapvető kézikönyvként használják. (Pirigyi István, *A görög katolikus magyarság története*, Nyíregyháza, 1982. Pirigyi István, *A magyarországi görög katolikusok története*, I-II. Nyíregyháza, 1990.) Ezekon kívül még több kisebb könyvet és szakkikkek sorát írta, számos konferencián tartott előadást. A hármas gyökér, a tudós, a tanár és a pap életpályája terem oly gazdag gyümölcsöket, mint a jelen könyv.

Görög Demeternek a felvilágosodás korabeli kultúránkban játszott szerepével avatott szerzők, mint például Kókai György, már foglalkoztak. Mégis kapunk újat, főként az életmű elhelyezésével a görög katolikus egyháztörténetben. – Farkas Lajos kevésbé ismert, ám a magyar egyháztörténetben a hajdúdorogi mozgalom kapcsán jelentős alakját hasonlóan tömör, korrekt pályakép mutatja be. – Mészáros Károlynak, a múlt század második felében a magyar polgári élet kereteinek megteremtésében játszott szerepét gazdag bibliográfiával il-

lusztrált életrajz ismerteti – *Vasvári* Pál neve ismert ugyan, görög katolikus gyökereiről, irodalmi munkásságáról és utóéletéről mégis gyarapítja ismereteinket az itt olvasható magvas tanulmány. – *Szabó* Jenőt a görög katolikus magyarság nagy tisztelettel övezi a magyar liturgia és az önálló magyar egyházmegye megteremtésében kifejtett fáradhatatlan munkálkodásáért. Itt a hazánk egészére kiható, a polgári életet, a polgári fejlődést elősegítő államférfiúi tevékenységét, vasútépítési, közlekedéspolitikai működését ismerjük meg. – *Petrus* Jenő János író, publicista. – *Roskovics* Ignác mind templomi, mind világi festőként kiemelkedő alakja művészettörténetünknek. – *Damjánovich* Emil orvos igen szép példája az egyházi életet, a hívő fiatalságot támogató polgárnak; méltó eszményképe (lehetne) napjaink orvosainak, üzletembereinek, közgazdászainak is. – *Hodinka* Antal történész szélesebb ismertségnek örvend. A szerző ügyes mértéktartását dicséri, hogy mivel e nagy tudósról mássutt már sokan és sokat írtak, itt közölt rövid pályaképe elsősorban a hívő értelmiség szélesebb köréhez szóló összefoglalás. *Gróh* István művészettörténész és belletrista. – *Illés* József a magyar görög katolikuságnak Hodinkán túl szintén akadémiai rendes taggá választott személyisége. Megérdemelné, hogy az ő emlékéit is konferenciák és kötetek sora őrizze, hiszen a jogtudomány és a jogtörténet legalább olyan – sőt, talán még szélesebb köröket érintő – szerves része a magyar szellemiségnek, mint az egyháztörténet, amelyben Hodinka jeleskedett. – *Álmos* Zoltán szintén jogász, valamint szépirodalmi és publicisztikai munkásságával kapott jelentős helyet a görög katolikus személyiségek sorában. – *Szamovolszky* Ödön szobrász a második a képzőművészek sorában és Roskováni festőművészhez hasonlóan érdemes a magyar művelődéstörténet figyelmére. – *Bonkáló* Sándor irodalomtörténész és műfordító, két rendszer által is meghurcolt, erőszakkal félreállított egyetemi tanár, szintén ismert személyiség az egyház- és tudománytörténet, illetve a szlavisztika terén. Születésének századik évfordulóján Uppsalában (!) konferenciát rendeztek a tiszteletére – tudjuk meg az életrajzból. (Itthon sem azóta, sem azelőtt semmi sem történt; a svédeknek nyilván fontosabb a magyar katolikus tudománytörténet alakjainak emlékéit nemzetközi szinten ápolniuk.) – *Bud* János és *Markos* Olivér egyaránt kutató társadalomtudós, az előbbi közgazdász, illetve statisztikus, az utóbbi jogász; mindketten a katedra mellett miniszterek voltak. – *Tartally* Józsefné (*Stima* Ilona) író az „Ékes virágszál” c. regény szerzője; három lapon korrekt összegzését kapjuk jóval szélesebbkörű munkásságának, amely további kalauzul szolgálhat. – *Petrasovszky* Emmanuel a harmadik a képzőművészek sorában, s a szerzőnek már idősebb kortársa. A szocialista rezsimek után egyáltalán nem csoda, hogy a közelmúlt jeles magyarjainak nagy részét azért nem ismerhettük meg jobban, mert hívő emberek voltak. Ha ezt a hiányt nem igyekszünk pótolni, magunk is a keresztyénüldözés bűnét vesszük magunkra (a recenzens megjegyzése). – Pirigyi munkája tehát ha-

gyománys egyháztörténeti írásoktól eltérően, kizárólag a világi értelmiség nagyjait mutatja be.

A kötetet – amelyet Pirigyi István aranymiséjére jelentet meg a Debreceni Görög Katolikus Egyházközség – részletes bibliográfia egészíti ki, amely a szerző gazdag egyháztörténeti munkásságát mutatja be, mind a szaktudományos, mind az ismeretterjesztő anyagot felölelve. Megállapítható: mind a görög katolikus egyházon belül, mind azon kívül élő, más vallású vagy nem hívő magyar értelmiség számára értékes referenz könyv.

Földvári Sándor

Teológia és irodalom

Balázs Mihály kötete a *Humanizmus és reformáció* sorozatban jelent meg 1998-ban a Balassi Kiadó gondozásában. A tudós irodalomtörténész személyében az unitárius egyház régebbi történetének egyik elkötelezett kutatóját üdvözölhetjük. Munkahelyén, a JATE Régi Magyar Irodalmi Tanszékén speciális képzés keretében biztosít lehetőséget a hallgatóknak a témában való elmélyülésre, ezen kívül évtizedek óta résztvevője a különböző unitárius konferenciáknak. Nem ez az első kötete az Akadémia által indított sorozatban: *Az erdélyi antitrinitarizmus az 1560-as évek végén c.* kötete megjelenése óta alapműnek számít.

Jelen munkája – alcíme szerint – az Erdélyen kívüli antitrinitarizmus kezdeteit dolgozza fel. Kritikus szemmel vizsgálja János Zsigmond tevékenységét a szentháromságtagadó irányzat támogatásában, illetve az erre válaszképpen fellépő egyházi fejedelemszemélyiségben. A partiumi misszió, a dunántúli terjeszkedés és két (a nagyharsányi és a budai) hitvita dokumentációjának áttekintése után tér rá a nonadorantizmus kérdéskörére és arra, hogyan alakult ki az ún. népszerű teológiai beszédmód és milyen sajátosságokkal bír.

A következő, nagyobb egységben a kimondottan irodalmi vonatkozásokat vizsgálja: az erdélyi Genealogia Antichristit és előtörténetét, Celio Secundo Curione paszkvillusgyűjteményét. Irodalom- és retorikatörténeti szempontból boncolgatja a kor két jellegzetes művét, a Válaszúti és a Nagyváradai komédiát. Befejezésésképpen összeveti a Nagyváradai dialógust és a német Reformationsdialog-ot, hiszen tematikáját és műfaját tekintve azonos jellegű művekről van szó.

A kötet Függelékében egykorú, eddig publikálatlan dokumentumokat találunk: Binadrata (Blandrata) levelét a lengyelországi antitrinitáriusokhoz, Csáky Mihály levelét Melius Péterhez, Báthory István cenzúrendeletét és két töredéket (a Nagyváradai dialógust és a budai hitvita jegyzőkönyvét).

Balázs Mihály könyve kitűnő, hézagpótló munka; minden érdeklődőnek szívből ajánlom. (Balázs Mihály: *Teológia és irodalom. Az Erdélyen kívüli antitrinitarizmus kezdetei* Balassi Kiadó, Bp. 1998)

Tóth Zoltán

Bemutakozik az Evangélikus Missziói Központ

Az Evangélikus Missziói Központ, a Magyarországi Evangélikus Egyház országos intézménye, 1997-ben kezdte meg működését *Budapest-Cinkotán*. A Központban történik az országos missziói munka koordinálása és szervezése. Ebben az újonnan épített létesítményben kapott helyet az Evangélikus Rádiómisszió korszerű számítógépes technikával felszerelt stúdiója, ahol a regionális rádióadások, és a missziós kazetták felvételei készülnek. Szintén ez az épület ad otthont a kéthavonta megjelenő Missziói Magazin szerkesztőségének is.

A rádiómissziós szolgálat természetesen nem csak a Központ létesítése óta működik egyházunkban, gyökerei az elmúlt évtizedekbe nyúlnak vissza. Az első evangélikus rádióadás 1963 őszén szólt meg *Monte Carlóból, a Trans World Radio*, e nemezetközi rádiómissziós szervezet hullámhosszán. Az adások szerkesztője a Norvégiában élő és szolgáló *Terray László* volt, aki a Norvég Izraelmisszió és Rádiómisszió (NOREA) támogatásával kezdte meg az evangéliumi műsorok készítését. A rendszerváltást követően először a szerkesztés, majd a sugárzás is *Magyarországra* került, ami szükségessé tette a személyi és technikai feltételek létrehozását, kibővítését. Jelenleg több, mint 25 helyi, illetve regionális rádióadó (például Nyíregyházán, Sopronban, Békéscsabán, Kaposváron, Kecskeméten) sugározza hetente az Evangélikus Rádiómisszió „*Lélektől-lélekig*” című 10 perces, zenés, igemeditációját. A korszerű hangstúdióban rögzített adásokat határainkon túl, például *Szabadkán, Aradon, Pósonyban* is hallhatják a magyar evangélikusok.

Az Evangélikus Egyház missziói törvénye szerint „*Evangélizáló és missziói küldetése minden felelős egy-*

házközségi tagnak van. Az evangélikus és missziói munka országos irányítása, szervezése, koordinálása az országos evangélizációs és missziói lelkész feladata.” Ezt a tisztséget egyházunkban 1997 óta tölti be *Gáncs Péter* lelkész. Munkatársaival együtt a Központból szervezi a gyülekezeti és regionális missziói napok, konferenciák szolgálatait, melyek célja egy-egy gyülekezet ill. régió lelki ébresztése, a missziói munka segítése a helyi kollégákkal való szoros együttműködés keretében.

A missziói munka egyik hathatós eszköze az írott szó, az újságkészítés. A Központ által immár negyedik éve kiadott *Missziói Magazin* széles egyházi körben kerül terjesztésre, gyülekezetek és magánszemélyek egyaránt ingyen juthatnak hozzá. Szerkesztője 1998 októberé óta *Kőháti Dorottya*, aki mind lelkészi, mind újságírói végzettséggel rendelkezik.

Kiknek ajánljuk az immár 4. évfolyamába lépett, kéthavonta jelentkező, 20 oldalas képes újságot? Mindazoknak, akik nem csak küllemében, hanem tartalmában is színes, érdekes, változatos olvasnivalóra vágyanak. Mindezt a legkülönbözőbb újságírói műfajokon és témákon keresztül nyújtjuk olvasóinknak: közlünk interjúkat ismert személyiségekkel, riportösszeállításokat aktuális eseményekről, külön rovattal (Napraforgó) fordulunk a gyerekek és az ifjúság felé („Vekker”). Lapunk sok fotóval illusztrálja cikkeit, tehát valódi képes magazin. Meg kívánja szólítani azokat, akiket szíven talált Jézus missziói parancsa. Valljuk, hogy a misszió nem egy szűk tanítványi kör privilégiuma, magánügye, hanem mindnyájunk küldetése.

Kőháti Dorottya

Az Evangélikus Missziói Központ kazetta-kínálatából

A lelkigondozói, missziói munka végzéséhez szeretne segítséget nyújtani Központunk kazettasorozata. A legkülönbözőbb korú, élethelyzetű, érdeklődési körű embereket kívánjuk megszólítani az örömhírrrel, Isten igéjével. Folyamatosan bővülő választékunkban reményeink szerint mindenki talál kedvére valót, legyen akár gyermek, lázadó kamasz, ifjú házaspár, magányos, beteg ember, vagy éppen úton levő autós. Az alábbi lista ízelítő kínálatunkból. Örömmel küldünk kazettáinkból minden érdeklődőnek.

Megrendelhető az Evangélikus Missziói Központ címén:

1656 Budapest, Postafiók 22, vagy a 400-3057-es telefonszámon.

E-mail: evmis@mail.matav.hu

A kazettákért – a Missziói Magazinhoz hasonlóan – csak adományokat fogadunk el.

„ <i>Írok neked, Istenem</i> ”	–	gyermekeknek
„ <i>Nézz föl!</i> ”	–	fiataloknak, fiatalokról
„ <i>Akinek van füle, hallja...</i> ”	–	útonjáróknak, autósoknak
„ <i>...enyém vagy</i> ”	–	mit ad és mit vár tőlünk Isten?
„ <i>Élő vízcseppek</i> ”	–	igemeditációk zenével, énekkel
„ <i>Szeressétek egymást</i> ”	–	útravaló jegyeseknek, ifjú házaspároknak
„ <i>Boldog vagyok megint</i> ”	–	a Jubilate ének háláadására
„ <i>Csodát virágozik a jelen</i> ”	–	Túrmezei Erzsébet versei és énekei
„ <i>Jézus, te égi szép...</i> ”	–	az Evangélikus Énekeskönyv Jézus-énekeiből
„ <i>Bizony javamra vált a nagy keserűség</i> ”	–	betegeknek, szenvedőknek
„ <i>Gyógyító szó betegeknek</i> ”	–	
„ <i>Uram, nincs emberem!</i> ”	–	időseknek, magányosoknak
„ <i>Új ének</i> ”	–	ifjúsági énekek feldolgozása gyülekezeti használatra
„ <i>Veled vagyok, fogom a kezéd</i> ”	–	gyászolóknak

CONTENTS OF NR. 1999/5. SZÁM

LORD, SPEAK TO US!

Mihály *Almási*: The Sure Way of Renewal (Rev 3,7–17)

LORD, TEACH US!

Dezső *Karasszon*: The Book of Habakkuk in the Light of Recent Research

Gotthold *Müller*: Exegetical, Historical and Systematical Contributions to the Question of Reconciliation of All

Robert *Hünlich*: „Our Lord Jesus Christ Healed the Man Possessed of Devils at the Sea”

Lajos *Békefi*: Pneumatological Concentration or Reduction? – The Spirit of God and the Reformed Church in Hungary

Jenő *Sólyom* – Zoltán *Csepregi*: The Confession of Five-Towns

Lajos *Rácz*: The Significance of Szárszó in the Life of Reformed Students (Part I)

Ágnes *Matolcsi*: Man Shall Not Live by Bread Alone

REMEMBER

Károly *Hafenscher*: Gellért Békés OSB Has Deid

OUTLOOK

Lessons and Recommendation of the 8th International Conference of Presbiters

Ecumenical Meeting of Teachers of Religion – Final Communiqué

What Do We Teach about the Churches of the Ecumene?

I. The Teaching of the Roman Catholic Church

II. The Teaching of the Reformed Church

III. The Teaching of the Lutheran Church

IV. The Teaching of the Baptist Church

The Teaching of the Methodist Church

Annual Conference of the Methodist Church in Hungary, Statement of the Conference

Letter to the Methodist Congregation, Affected by the Crisis in Kosovo

WORLD CHRISTENDOM

The Balkans Crisis and the Churches (A Talk of Lajos *Békefi* with Konrad Raiser)

REVIEW

Géza *Xeravits*: A Commentary to the Book of Daniel by John J. Collins

Lajos *Rácz*: Gergely Hörömpö (Sen.): The Whole of the Book of Revelations in Sermons

Zoltán *Tóth*: Theology and Literature

Sándor *Földvári*: István Pirigyi: Lives of Greek Catholic Believers

Dorottya *Kőháti*: The Lutheran Missionary Centre Presents Itself

INHALT DER NUMMER 1999/5

REDE UNS AN, HERR!

Mihály *Almási*: Der sichere Weg der Erneuerung (Offb. 3,7–17)

LEHRE UNS, HERR!

Dezső *Karasszon*: Der Prophet Habakuk im Lichte der neueren Forschung

Gotthold *Müller*: Exegetische, geschichtliche und systematische Beiträge zur Frage der Versöhnung Aller

Robert *Hünlich*: „Unser Herr Jesus Christus heilte den Besessenen am Meer”

Lajos *Békefi*: Pneumatologische Konzentration oder Reduktion? – Der Geist Gottes und die Reformierte Kirche in Ungarn

Jenő *Sólyom* – Zoltán *Csepregi*: Die Konfession von Fünfstädten

Lajos *Rácz*: Die Bedeutung von Szárszó im Leben der reformierten Studenten (I. Teil)

Ágnes *Matolcsi*: Der Mensch lebt nicht vom Brot allein

ERINNERT EUCH...

Károly *Hafenscher*: Gellért Békés OSB ist gestorben

AUSSCHAU

Die Lehren und Empfehlungen der 8. Internationalen Konferenz der Presbiter

Ökumenisches Treffen der Religionslehrer – Schlußbericht

Was lehren wir über die Kirchen der Ökumene?

Die Lehre der Römisch-Katholischen Kirche

Die Lehre der Reformierten Kirche

Die Lehre der Lutherischen Kirche

Die Lehre der Baptistenkirche

Die Lehre der Methodistenkirche

Die Jahreskonferenz der Methodistenkirche in Ungarn – Deklaration der Konferenz

Ein Brief an die von der Krise in Kosovo betroffenen methodistischen Gemeinden

WELTCHRISTENTUM

Die Balkankrise und die Kirchen (Ein Gespräch von Lajos *Békefi* mit Konrad Raiser)

RUNDSCHAU

Géza *Xeravits*: Ein Kommentar zum Propheten Daniel von John J. Collins

Lajos *Rácz*: Gergely Hörömpö (Sen.): Die Offenbarung des Johannes als ganzes in Predigten

Zoltán *Tóth*: Theologie und Literatur

Sándor *Földvári*: Lebensgeschichte von griechisch-katholischen Christen

Dorottya *Kőháti*: Die lutherische-missionarische Zentrum stellt sich vor

A MAGYARORSZÁGI EVANGÉLIKUS SAJTÓOSZTÁLY KIADVÁNYAI 1999

Bibliismeret – kommentár – teológia

Ferenczy Erzsébet: Az élet könyve (Bibliismeret)	148,-
Dedinszky Gyula: A Biblia néprajza	140,-
Karner Károly: Apokalipszis (János jelenések magyarázat)	309,-
Pröhle Károly: Lukács evangéliuma (Kommentár)	394,-
Scholz László: Jézussal egy asztalnál (Igehirdetések az úrvacsoráról)	120,-
Scholz László: Érted is, amit olvasol?	143,-
Veöreös Imre: Az Újszövetség színgazdagsága	785,-
Sólyom Anikó: Ószövetségi hittankönyv	450,-
Sólyom Anikó: Ószövetségi olvasókönyv	620,-
Sólyom Anikó: Tanári kézikönyv	600,-
Karner Károly: Időszerű hitvallás	120,-
Luther Márton: Kiskaté	80,-
H. Beintker – Pálffy Miklós: Krisztus tanúja, Luther élete	103,-
Pröhle Károly: Az evangélium igazsága	216,-
Terray László: Izrael és az evangélium	102,-
Vajta Vilmos: A szeretet keresztény értelmezése	130,-
Vajta Vilmos: Hitből fakadó élet	172,-
Veöreös Imre: A harmadik egyházi út	100,-
Pröhle Károly: Luther Márton négy hitvallása	680,-
Bonhoeffer, Dietrich: Követés	710,-
Voigt, Gottfried: Bevezetés az egyház tanításába	500,-
Pósfay György: „A földön élő egész egyház”	680,-
Szalay Tamás: Uram, Igéd örökké megmarad (Áhítatoskönyv)	360,-
Sárkányiné Horváth Erzsébet – Trajtlerné Koppányi Ágnes: Krisztus tanúi a változó világban (Egyháztörténeti olvasmányok)	700,-
Ágenda I-II	3 000,-

Egyháztörténet – irodalom – versek

Fabinyi Tibor: Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből	364,-
Grünvalszky Károly: Ábrázolt egyháztörténelem	1 120,-
Fabinyi Tibor: A Magyarországi Evangélikus Egyház rövid története	310,-
Klein, Christoph: Fény az út végén	380,-
Cserhádi Sándor – Balikó Zoltán: A megrepedt nádat nem töri el... (Betegek imádsága)	230,-
Mátis István: Küszöb előtt (Novellák)	650,-
Podmaniczky Pál: Megszabadított élet (Bibliai elbeszélés – Onezimus)	118,-
Juliana, Ray: Jövevények és vándorok (Regény)	148,-
Scholz László: Jót várj! (Versek)	100,-
Karénekes könyv I.	669,-
Karénekes könyv II.	569,-
Korálkönyv	682,-
Evangélikus énekeskönyv (nagyobb méret)	750,-
Evangélikus énekeskönyv (kis méretű)	500,-

A Magyar Bibliatársulat kiadványai:

Bibliák, egyes bibliai könyvek, Biblia CD-n, szintén kaphatók az evangélikus könyvesboltban is.

A könyveket a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya adta ki:

1085 Budapest, Üllői út 24.

Vásárolhatók és megrendelhetők a Sajtóosztály Könyvesboltjában:

– 1085 Budapest, Üllői út 24.

– A Huszár Gál Könyvesboltban 1052 Budapest, Deák tér 4.

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

ALAPÍTVÁ 1925

A TARTALOMBÓL

Ádventi kérdések

Abdiás könyve és Edom szerepe
Júda elpusztításában

Dániel könyve 4. és 5. fejezetének
struktúra analízise

A feltámadás, mint gyülekezeti probléma

Origenes és az apokatastasis

Kálvin tanulmánya a libertinisták ellen

Szárszó jelentősége a református
diákság életében

Fiatalok véleménye vallásai kérdésekről

Könyvszemle

ÚJ FOLYAM (XLII)

1999
6

THEOLOGIAI SZEMLE

1999. november-december

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 394-4847

Kiadóhivatal: Kálvin Kiadó

1113 Budapest, Bocskai út 35.
Telefon: 386-8267, 386-8277

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Görög Tibor

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna

tagjai: dr. Berki Feriz

dr. Cserhádi Sándor

ifj. dr. Fekete Károly

Lukács Tamás

dr. Reuss András

Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Nyomás: *Ráday Nyomda*

Felelős vezető: Demeter Levente

Szedés, tördelés:

Tószegi László
stúdióvezető
Telefon/Fax
140-9388

Számítástechnikai Stúdió

Terjeszti a Kálvin János Kiadó.
Előfizethető a kiadóhivatalban,
vagy postautalványon, vagy átuta-
lással a Kálvin János Kiadó – Bu-
dapest OTP 11714006-22098038
csekk számlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:

Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:

Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:

Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 2040,-Ft

Egyes szám ára: 340,-Ft

Előfizetés külföldre:

30 DM vagy 18 USD

Egyes szám ára:

5 DM vagy 3 USD

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

HECKER FRIGYES: Ádventi kérdések 325

TANÍTS MINKET, URUNK!

TAKÁTS ELŐD: Abdiás könyve és Edom szerepe
Júda elpusztításában 326

SZIGETI JENŐ: Dániel 4. és 5. fejezetének struktúra-analízise 330

BOLYKI JÁNOS: A feltámadás, mint gyülekezeti probléma,
Pál leveleinek a híradása szerint 334

MÜLLER, GOTTHOLD: Origenes és az apokatastasis
(Fordította: Ablonczy László és Szabó Csaba) 339

KÁLVIN JÁNOS: Tanulmány a Libertinisták ellen
(Fordította: ifj. Márkus Mihály) 344

RÁCZ LAJOS: Szárszó jelentősége a református diákság
életében (2. rész) 353

KARSAY ÁKOS: Fiatalok egyházi és vallási kérdésekről 360

KITEKINTÉS

Az Európa Tanács a vallás szabadságról 379

SZEMLE

SZATHMÁRY SÁNDOR: Dogmatika népszerűen, időszerűen 380

FELHÍVÁS

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa szeretettel kéri azokat, akik a Theologiai Szemle megjelentetésének ügyét szívükön viselik, hogy az 1999. évi személyi jövedelemadójuk 1 %-át e munka támogatására ajánlják fel.

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa adószáma: 19000527-1-01. Segítségüket előre is megköszönjük.

A SZERKESZTŐSÉG

az Olvasók és mindazon Szerzők szíves elnézését kéri, akiknek most megjelent írásában héber és görög betűk vannak, de technikai hiba folytán, a szöveget csak pontozás és ékezetek nélkül lehetett ki-nyomtatni. A hiba elhárítása után ismét hiánytalan szöveget közöl-
hetünk.

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1999. XI. 22.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy kézírataikat egy példányban, író-
gép betűkkel (erre minden szövegszerkesztő átállítható; oldalanként 30 sor,
soronként 60 leütés) a Bimbó úti címre küldjék. Az írás közzlése nem jelenti
azt, hogy a szerkesztőség a szerzővel mindenben egyetért. Az aláírt kézira-
tok tartalmáért minden szerző maga vállalja a felelősséget. Kéziratok meg-
őrzését, visszaküldését mi sem tudjuk vállalni.

Ádvent az előzetekintés időszaka. Különösen is az a 2000. év küszöbén: az emberiség úgy érzi, hogy sorsának, történelmének fordulójához érkezett a naptár első számának megváltozásával, – aminek persze Isten időszámításának tekintetében nyilván semmi jelentősége nincs. Nekünk azonban mégis jó alkalom arra, hogy az ádventi ünnepkörben tudatosan, talán elmélyültebben mint eddig, tekintsünk bibliai reménységünkre. Ehhez segít bennünket Mária ismert hálaéneke.

1) Az ádventi történetek, az erre utaló igeszakaszok egyik legjellemzőbb szava: az *öröm*. Nincs az emberi életnek nagyobb ajándéka, mint az Istennel helyreállt kapcsolat: amikor az élet ritmusa helyreállt, a forráshoz visszataláltunk, „békességünk van Istennel” – ez az öröm teljessége.

Erre tekintenek az ádvent hírnökei. Nem tudták pontosan megmagyarázni, mi az, ami jön. Isten jövője mindig tele van meglepetésekkel. De prófétái lélekkel megértették az eljövendőt, és szívüket eltöltötte az öröm. Erről adnak hírt.

A keresztyénség kezdete az öröm meghirdetése volt, és ezzel a tartalommal terjedt feltarthatatlanul szájról-szájra; szívtől-szívig Mária ajkáról így törnek elő az újjongó öröm hangjai, hiszen megalázott voltában is megajándékoztatik annak áttörő bizonyosságával, hogy a születendő Gyermekben megvalósulnak az ősi ígéretek: „Velünk az Isten”! (Máté 1,23) Amikor elvételük a közbevetés Isten és ember között: eltöröltetik a bűn és megnyílik az új élet lehetősége az Istennel való közösségben – sorsfordító, történelmet alakító dolgok mennek végbe. Ennek elfogadására, megélésére hivatik el Krisztus megjelenésével egy „kicsiny nyáj”, az Isten választott népe. És ez a nép vár annak beteljesedésére, amit „első zsenge”-ként (Róm 8,23) megismerhetett: hogy az Isten kiterjeszti üdvösségét az egész világra, szeretetével meggyógyítja a világ ezerféle sebéit. A Krisztus megtapasztalásának öröme magában hordja a teljesség örömeinek előérzetét: „Mert ahogy a föld növényeket hajt és kert veteményeket sarjaszt, úgy sarjaszt majd igazságot az én Uram, az Úr is, és örömeinket minden nép hallatára” (Ézs 61,11).

2) Az ígéretek nyilvánvalóan a jövőre vonatkoznak (51.kk), Mária mégis úgy beszél Isten cselekedeteiről, mint megtörtént dolgokról. Az epekedve várt reménység, – mintha már megtörtént volna; körülvesz bennünket, jelenvolta tapinthatóan valóságos.

Az Isten ígéreibe vetett hit sajátosságáról van szó: előre átéli, amit remél. Isten Igéje önmagában hordozza annak valóságát is, és a hitben szívét megnyitó ember körül megjelenik az Isten országának realitása. Aki az Igére néz, megtalálja azt a világot, amelyikről az Ige beszél. „...*árvitt* bennünket az ő szeretett Fiának országába” – írja Pál apostol (Kol 1,13) ugyanerről a valóságról szólva.

Persze ez a Szentlélekkel megtelt (41. vers) állapot nem jelentheti a felhőtlen magasságokba emelkedettség

háborítatlan helyzetét. A kegyelem különös érintettsége részünkkel válhat a testvéri találkozás egy-egy élményénél, – mint itt Erzsébet és Mária találkozásakor; de megérinthez kritikusan helyzetekben (ApCsel 4,8); válasz lehet az alázatosság vállalásának engedelmis készségére (Luk 3,22), vagy hosszas, böjtöléses-gyötrelmes imaharcainkra (Luk 4,14). Mindenképpen földi, küzdelmes valóságában történik, hogy egyszerre megnyílik az ég és az Isten országának világos, ígéretek megnyilatkozása földéri szemünket, értővé teszi a szívet, biztossá tesz az előttünk álló útra.

Majd eljön még az idő, amikor Mária „szívét átjárja az éles tör” és elbizonytalanodik fia küldetését illetően, – de ez nem teszi érvénytelenné prófeciájának, magasztaló énekének jogosultságát, igazságát.

3) Miről is szól ez a különös prófécia? A megváltozott világrendet hirdeti meg. – Eddig mindig a gazdagokéi voltak a javak és az erőszakosak magasztaltattak fel. Az elferdült, megromlott világnak ez törvénye: az erőszakosság mindig gyorsabb, rafináltabb, mint minden más, ami útját akarná állani; a világ természete (a feladhatatlan emberi igazságszolgáltatásra való törekvés ellenére is) igazságtalan és tragikus.

A születendő Gyermekben azonban új világrend veszi kezdetét: a megalázottak magasztaltatnak fel és az éhezőké a javak! (Mintha Mária előre hallaná a Hegyi Beszéd boldogság-mondásait?)

Eddig minden megoldható volt, ha fölfelé kapaszkodott az ember. S ez mélyen beleivódott tudatunkba, hogy le kell győzni a másikat, fölébe kell kerülnünk, ha célt akarunk érni. Mostantól pedig: alul van a megoldás. Eddig a hadakozóknak nyílt meg a pálya, ezentúl „kegyelemből tartatunk meg” (Ef 2,5). Eddig az ügyeskedőké a lehetőség, mostantól a névteleneké, a senkiké, akiken már csak a kegyelem segíthet. Isten új világának teljes gazdagsága – a kegyelemben! Isten valóban „megemlékezett az ő irgalmasságáról, amint kijelentette atyáinknak”.

4) A kérdés: Hogyan kellene átalakítani személyes életünket, életstílusunkat, ha valóban ennek a már megjelent és még eljövendő világnak valóságára akarunk építeni? Mit jelent az ádventi prófécia igazsága „ráolvasva” családi és házasi életemre? Kollegáimmal való kapcsolatomra?

– És: hogyan kellene átalakítani gyülekezeti és közegyházi rendünket, ha nem a meglévő hatalmi és gazdasági erőviszonyokra, hanem az Egyház Urának hatalmára akarunk építeni?

– Vagy: Milyen nyilvános – társadalmi állásfoglalásokra készítené bennünket, ha valóban nem félnénk senkitől, csak a Mindenható rosszallásától? Ha semmit nem helyeznénk magasabbra, mint az eljövendő világ igazságait?

Rázós, nehéz kérdések. Ránk tekint bennük a jövő, – és mi Urunkra tekintünk bennük. Valamiképpen válaszolni fogunk.

Hecker Frigyes

TANÍTS MINKET, URUNK!

Abdiás könyve és Edom szerepe Júda elpusztításában

Bevezetés

Az ÓSZ számos könyvében találunk idegen népek ellen írt próféciákat, illetve polémikus hangvételű prózai vagy költői szakaszokat. Ilyen pl. Ézs 13–23 fejezeteinek tekintélyes része, vagy Ez 25k. Abdiás mindössze egy fejezetből álló könyvét az Edon elleni jövendölés dominálja.

A klasszikusnak mondható bevezetéstani kutatás Abdiás könyvén belül két fő probléma-területet határoz meg, a *történeti kontextus* és az *irodalmi egység* helyzetét vizsgálja.

a) *Történeti háttér*: Az első kérdésre válaszolva, vagyis milyen történelmi eseményt kell keresnünk a könyv háttérben, a legtöbb kutató a Kr.e. 587/6-os eseményeket, a babiloni pusztításban való edomita segédkezést jelöli meg. Miért tört be Edom az országba, miért vette ki a részét maga is az amúgy is félelmetes pusztításból? Fájdalmas pont lehetett ez a bibliai elbeszélő számára, legalábbis erre következtethetünk számos Edom-ellenes megjegyzésből (Zsolt 137,7; Sir 4,21k; Ez 25,12; stb.) Leginkább azonban a szövegek Jer 49-cel való szoros kapcsolata elgondolkodtató, ez a rész ugyanis néhány ponton szinte szó szerinti egyezést mutat Abdiás könyvével.

Ha egy rövid kutatástörténeti összefoglalást adunk Jer 49 és Abd kapcsolatának vizsgálatáról¹, az tűnik fel, hogy Caspari óta (1842)² Abdiást tekintették primer szövegnek, azt vallották, hogy Jer 49 tőle függ. Mások természetesen kitétek az ellentétes előjelet (így Bonnard, 1928), és Jeremiás próféciáját helyezték az előtérbe. Azután Wolf volt az, aki *egy közös orális tradíciót fedezett fel mind a két szöveg mögött* (1977).³ Épp a párhuzamok gondolkodtathatnak el bennünket: ezek azért mégsem fedik egymást tökéletesen, ami egy közös forrás meglétének jele lehet.⁴ Ha ragaszkodnánk Abdiás prioritásához – jegyzi meg Childs –, akkor fel kellene oldanunk még egy problémát: Jer 49 tradicionális datálása⁵ Jojakim 4. évére esik. De akkor mikorra kellene tennünk Abdiást? Erre megoldási kísérletként valamilyen korábbi eseményt, pl. a Jórám alatt történt edomita összecsapást keresték a háttérben (2Kron 21,8–11). Ezen az úton jár Walter C. Kaiser is, amikor négy lehetséges háttéresemény közül választva kb. 845-öt nevez meg a keletkezés idejeként, vagyis kilencedik századi prófétának tekinti Abdiást, mellesleg Jóélel együtt. Ezt a nézetet én egyáltalán nem tartom elfogadhatónak így bővebben nem kívánok vele foglalkozni.⁶ Érdekes, hogy már Kálvin is *fogság alatt* keletkezettnek tekintette a könyvet. Természetesen van más lehetőség is, pl. egy későbbi, jóval az exilium utáni datálás mindkét szakasz számára. Így van, aki a Nabateusok Edom feletti diadalát keresi a könyv háttérben, „a Kr. e. 5. sz. első felében”.⁷ Valóban figyelemreméltó feltételezés, de kénytelen vagyok ezt (jóindulatúan) nyomdahiabának tekinteni: az Edomita királyság véget érése ugyanis minden valószínűség szerint *Nabonidus* 552-es hadjáratának tudható be. A Nabateusok csak évszázadokkal később voltak jelentősek a Holt tenger térségében. Igaz, hogy már 312-ben sikerrel

védekeztek Petrában az Egyszemű Antigonus támadásai alatt, igazi jelentőségük azonban csak a Kr. e. 2. sz-tól volt (az első ismert nabateus király I. Aretas 170–160).⁸

b) *Irodalmi egység*. Leghelyesebbnek az látszik számomra, ha itt is a végleteket emelem ki: – a könyv egy egység, elejétől a végéig összefüggő munka. Ezt a gondolatot egy prágai tudós, Bič megtoldja azzal a gondolattal, hogy a szöveg kultikus használatú volt, YHWH királyságát ünnepezték vele. Scharbert szintén a kultikus háttér mellett érvel, ő egy kultuszi próféta által készített liturgikus szövegnek tekinti.⁹

Legalább fél tucat fragmentumot lehet felfedezni a könyv háttérben – erre a megállapításra Fohrer jutott, Oesterly hét, Robinson pedig nyolc egységet talált.¹⁰

Én óvakodnék a túlzott szabadalástól. A könyv két fő egysége elválaszthatatlan, önmagában csonka rész.

1. MEGALÁZTATÁS Edomnak
2. FELMAGASZTALÁS Izráelnek

Az első 11 versben halljuk a kíméletlen ítéletet, amihez szigorú tiltások kapcsolódnak (12–14. אַל). A 15–16. vers magyarázat lehet a korábbi tiltásokra: miért ne tudd mind ezt? Válasz: mert közel az Úr napja (כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָה). A 17. verstől a hangvétel egészen más: ezek a sorok a boldog jövendőt festik le, mégpedig olyan képekkel, amik gyaníthatóan már egy másik αὐτῶν-ba vezetnek át. A szöveg rövid ugyan, de néhány ponton problematikus. Tükröződik ez az Új fordításon (az 1975. javított kiadásán) is, sajnos több pontatlanságot találunk. A szövegromlások egy része a LXX alapján javítható.

Az Edommal szembeni averziók háttére – Edom és a nagyhatalmak

Edom és Babilon viszonyát tárgyalva először az Asszír birodalom hanyatlására kell tekintenünk, ami néhány évig tartó önállóságot és adómentességet jelentett Edomnak. Ez az állapot Nabukadneccar 605. évi előrenyomulása után ért véget, amikor talán Júdával együtt Edom is Babilon vazallusa lett. Cidkijjá uralkodásának kezdetén (Jer 27,3 szerint) Edom, Moáb, Tírusz, Szidón tárgyalásokba bocsátkozott Jeruzsálemben, ekkor vett a próféta igát a nyakába. Azután mikor Júda ténylegesen fellázadt (589), Edom ebben nem vett részt.¹¹ Talán ez volt Edom büne? Talán jobb politikusok voltak, mint Jeruzsálemi „kollégáik”? Vagy: esetleg ők – maximális összhangban a prófétái igehirdetéssel! – belátták, hogy mindezek az országok most Babilon kezébe kerülnek? Nem tudjuk. Az azonban bizonyos, hogy nem ártana lassan némi kritikát tanúsítanunk azzal a nézettel kapcsolatban, miszerint Edom galád módon asszisztált Júda lerohanásakor. Ez a nézet a prófétai igék kritikátlan olvasásából ered, és azon félreértések közé tartozik, amelyek sajnos máig meghatározóak a Babiloni fogság körülményeinek értelmezésekor. Az Edommal kapcsolatos érzelmek emlékeztetbe idézéséhez nézzünk meg néhány konkrét igehelyet.¹²

Abd 11 „Te is jelen voltál akkor, amikor ellenség hurcolta el kincseit, és idegenek törtek be kapuján, Jeruzsálemre pedig sorsot vetettek. Te is úgy viselkedtél, mint azok.” (Ugyanakkor a harmadik vers Edom „kevélységét” jelöli meg a büntetés okaként! „Megcsalt téged kevély szíved, mert sziklahasadékokban laksz, magasan van lakóhelyed, és ezt mondom magadban: Ki tud ledönteni a földre?”)

Ez 25,12–13 „Így szól az én Uram, az ÚR: Mivel kegyetlen bosszút állt Júda házán, és nagy bűnt követett el azzal hogy bosszút állt rajta, ezért – így szól az én Uram, az ÚR – kinyújtom a kezemet Edóm ellen, és kiírtok belőle embert és állatot. Romhalmazzá teszem, Témántól Dedánig fegyvertől esnek el.” (De Ezékieltől mondhatnánk más példát is, Ez 35,5f és 10f, stb.)

Zsolt 137,7 „Emlékezz, URam, az edómiakra, akik ezt mondták Jeruzsálem napján: Romboljátok le, egészen az alapjáig!”

Sir 4,22 „Véget ért büntetésed, Sion leánya, nem visznek többé fogságba. De a te bűnödet, Edóm, számon kéri az ÚR, és leleplezi vétkeidet.” Szándékosan hagytam ez utolsót a végére: itt ugyanis egy versen belül szépen együtt jelenik meg Edom pusztulásának és Sion felemelkedésének a gondolata, ahogy Abd esetében is.

Ezek a helyeken két nagy véték kerül tehát említésre: (1) Edom területeket szerzett Júda kárára; (2) véres erőszakot követett el. Az, hogy Edom fegyverrel áll szemben Izráellel régi tradíciókra megy vissza¹⁵. Ezen egyébként kár csodálkozni, hisz pl. 1Kir 11,15k arról számol be, hogy Jóáb 6 hónapig maradt Edom területén, „míg ki nem irtott minden Edómban található férfit”. Valljuk be: érthető, hogy Edom nehezen bocsátott meg, akkor is, ha ez a megállapítás nyilvánvalóan túlzó. De ne kanyarodjunk el: az tény, hogy a bibliai tradícióban Edóm egyre sötétebb és sötétebb színekkel van lefestve. A 2Kir 25.9 egyértelműen arról szól, (csakúgy, mint Jer 52,13) hogy a Babiloni csapatok felégették Jeruzsálem városát. A 4–3. századra (3Ezsd 4,45) még ezt is Edómnak tulajdonították! Ugyanekkor ezzel szemben találunk más állítást is: Jer 40,11 arról számol be, hogy Edom júdeai menekülteket fogadott be. Természetesen lehetséges, hogy egyes edomiták hasznolták Júda kárára, de nincs bizonyíték arra nézve, hogy Edom formális, katonai segítséget nyújtott a babiloni seregeknek 587-ben. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy Nebukadneccar nem intézett támadást Edom ellen, pedig 5 évvel Jeruzsálem eleste után Ammon és Moáb sem kerülhette el sorsát.¹⁴ Azt már említettem, hogy később Nabonidus alatt érte támadás és jelentős pusztítás Edomot. De vessünk most egy kicsit hosszabb pillantást Júda 587-es állapotára!

Júda a fogsággravitel éveiben

A babiloni fogság kronologikus adatai, a Jósias halálát követő királyváltások közismertek, ezért ezek ismertetésétől most eltekintek. Az 597-es hadjárat után eltelt időszak azonban felvet néhány érdekes kérdést. Ezek közül az első elgondolkodtató adat Jojákin fogságával kapcsolatban merül fel: „Fogságba vitte a jeruzsálemieket, minden parancsnokot és a haderő minden vitézét, tízezer foglyot, a mesterembereket, a várépítőket is mind. Nem maradt más otthon, csak az ország nincstelen népe” (2Kir

24,14). A kérdés egyszerű: ha ez így volt, akkor Cidkijjá (vagy Zedékiás), hogyan szedett össze egy új adminisztratív személyzetet! A második kérdés: ha ez így volt, hogy tett szert új hadseregre, aminek segítségével másfél éven át tartani tudta magát Jeruzsálemben az ostrom idején?¹⁵ A kérdésfelvetésem azt hiszem nyilvánvalóvá teszi a választ: ez nem tekinthető történelmi hűségű adatnak (ahogy ezeknek a fejezeteknek a többi része sem az, de nem is ez volt a szerzők célja). Tegyük tehát most félre ezeket a problémákat, és elégedjünk meg ennyivel: valami oknál fogva Cidkijjá fellázadt, amiért nem maradt el a babiloni megtorló hadjárat.

Északról dél felé haladva első megállapításunk az lehet, hogy Benjámin területe gyakorlatilag érintetlen maradt, nem érte jelentős pusztítás. Ennek két magyarázata lehet, (1) nem érezték fontosnak ezt a részt, (2) itt a parancsnokok gyorsan kapituláltak, így megelőzték a pusztítást.¹⁶ Jeruzsálemtől délre és nyugatra azonban más a helyzet: a legtöbb jelentős települést elpusztították, a falvak és kisebb városok azonban érintetlenül maradtak.¹⁷ Hogy mi történt 582 után (amikor Nebukadneccar ismét hadjáratot vezetett erre a vidékre), arra nézve semmiféle konkrét információnk sincs babiloni forrásokból.¹⁸

Mivel Nebukadneccar Riblát használta főhadiszállás-ként, joggal feltételezhető, hogy a legrövidebb úton haladt a hadserege dél felé, vagyis Megiddó – Galilea irányába. Aphektól délre talán kettévált a sereg, az egyik rész Jeruzsálem felé fordult (a hegyvidék irányába); a másik tovább ment dél felé (számunkra ez utóbbi lesz az érdekes) Beth-Shemesh, Azekah és Tell ed-Duweir¹⁹ elfoglalása nekik tulajdonítható, emellett gondosan elpusztították a kisebb erődöket és a jelzéstovábbítás szempontjából fontos pontokat is.²⁰

Az otthon maradt népről...

Nem tehetem meg – bár nem tartozik igazán szorosan a jelen dolgozat tárgykörébe –, hogy nem szólok röviden a foglyok és otthon maradtak helyzetéről, számarányáról. Júda teljes lakossága 200.000 fő körül lehetett, Jeruzsálem lakóinak számát tekintve becslésekre vagyunk utalva – nem érdemes komolyan venni a 30.000-nél több lakost feltételező véleményeket. Az ókorra vonatkozó számítási kulcsok alapján Júda 200.000-es népessége mellé kb. 800.000 főt kell számolnunk az északi országrészben. Most nem kívánok bőven foglalkozni ezzel a kérdéssel,²¹ csak két modern adatot közlök összehasonlításként: (1) Jeruzsálem óvárosának a *mai falakon belül* kb. ugyanennyi lakosa volt, (2) az 1931-es²² brit cenzus szerint Palesztinában 1.014.000-en éltek – nehezen tételezhetnénk fel, hogy az ókor bármelyik időszakában az ország ennél több embert tudott volna eltartani.²³

2Kir 24,14 szerint 597-ben 10.000 jeruzsálemi került fogságba – ez egy teljesen figuratív adat, a nagy pusztítást kívánja hangsúlyozni. A 16. vers már csak 7.000 + 1.000 fogolyról szól, Jer 52,28–30 pedig megelégszik 4.600-zal – összesen! Vagyis teljesen nyugodtan kijelenthetjük, hogy az ország *lélekszám tekintetében* változatlan maradt. Ezért számomra nehezen érthető, miért hangsúlyozzák előszeretettel, hogy a Babiloniak nem hozták idegeneket a területre, nem telepítettek le más nemzetbelieket Palesztinába. Miért tették volna, mikor a

nép legalább 98%-a lakóhelyén maradt, élt és dolgozott?! Palesztinában ráadásul nem egy csomó hasznavehetetlen személy maradt, hanem egy működőképes, csak épp politikailag függő helyzetben lévő társadalom.²⁴

Edom szerepe 587-ben

Edom dél felől támadt, ha intézett egyáltalán támadást. Nem véletlenül ragaszkodom a feltételes mód használatához, ugyanis ha volt ilyen betörés, akkor is babiloni segítséggel zajlott (a hadsereg „déli ágának” közreműködésével, ld. fent). Különben hogy kerülhettek volna pl. babiloni nyílhegyek En-Gedi városfalába? Ha pedig ez a helyzet, akkor már lehetetlen megbecsülni az edomi jelenlétet egy ilyen támadás során.²⁵ Egyébként újabb problémával állunk szemben, ha pontosan akarjuk datálni En-Gedi elpusztítását, ugyanis mások ezt az 582-es hadjáratának tulajdonítják.²⁶ Az állítólagos és megbocsáthatatlan edomita segítséget az aradi osztrakonokkal is alá szokás támasztani.²⁷ Valóban említésre kerül Edom ezeken a cserépdarabokon, pl. a 40-es számún, ahol „Edom gonoszsága” van megemlítve. Ez a 8. sz. végéről származik, egy korai konfliktus emlékét őrzi. Jelen vizsgálódásunk szempontjából az „Eljashib levéltárból” származó anyagot kell figyelembe venni. Eljashib valószínűleg hosszú ideig volt parancsnok itt, talán már Jósiás alatt is. A nevével fémjelzett „levéltár” 597 tájképről származik, és az 1–18. sorszámú anyagot értjük alatta. Ebben az anyagban azonban nincs megemlítve Edom, bár a #21-en igen, ami ezekkel egykorú. A problémát az jelenti, hogy itt a kontextus ismeretlen, csak az Edom szó vehető ki biztosan. A #24 szintén említi Edomot, ez valóban arról szól, hogy Rammath-Negev veszélyben van és ezért csapatokat kell oda csoportosítani. Ez a cserép a domboldalról került elő, így itt az archaeológiai kontextus hiányzik, de betűforma alapján az Eljashib nevével jelzett levelekkel egykorúnak tekinthetjük.²⁸ Azért tartottam fontosnak, hogy kitérjek erre, mert véleményem szerint veszedelmes dolog csak úgy általában hivaikozni arra, hogy „lám az Arad ostraca is említi” – nem szabad túlértékelni egy ilyen hiányos anyag szerepét.

A vidék pusztítása nem volt jelentős, de az elhúzódo hadjáratok szép lassan a Sefelah, Negev és a Hébron környéki hegyvidék általános romlásához vezettek.

Végül ezek a második templom időszakában Edom területével együtt alkották Idumeát.²⁹ Ne felejtjük el azonban, hogy addig még Edomnak is át kellett élnie a pusztítást – bár a népmozgások (értsd: Edomiták jelenléte Júda területén, ezek politikai erejéről és helyzetéről még szólnom kell) ennek ellenére nem szüntek meg.

Úgy tűnik, hogy Edom már a 7. sz. folyamán befolyással bírt a Negev egy része felett, aminek jelentős gazdasági szerepe volt a rajta átvezelő karavánutak miatt. Érdemes ezért megnézni Tel Masos esetét, ami már Cidkijjá alatt elpusztulhatott.³⁰

Tel Masos fontos települése már a 10. sz. elején elpusztult, aztán a 7. sz. második felében az eredeti telep DNY-i oldalán jött létre egy kis település. Ez a második „falú” csak rövid ideig egzisztált, minden bizonnyal karavánpihenő lehetett. Erre utal a telep jellege, a közepén álló nagy épülettel együtt. V. Fritz rövid cikkében³¹ egy-

értelmű és határozott kijelentést tesz: „a 6. sz. elején lezajlott edomita támadás során pusztult el”. Furcsa, hogy ő ilyet leír, hisz tudvalevő, hogy a vaskor története során nagyon óvatosan kell bánni az etnikai címkékkel. Vajon miért tesz egyértelmű kijelentést bizonyítás nélkül? A válaszom: elképzelni sem tudom. A második kérdés pedig hiszem, hogy ugyanilyen legitim: ha valaki kereskedelmi okok miatt elfoglal egy karavánút mentén fekvő fontos állomáshelyet, miért pusztítaná el? Erre sem tudom a választ. A feltételezett edomita hódítás hátterét azonban meg kell világítanom.

A déli edomita betörés elméletét Isráel Finkelstein elnéletén keresztül mutatom be.³² Horvat Qitmit telepét a feltáró (Beit-Arieh) Edomita helyként írja le, valamint vallja, hogy egzisztenciája Júda királyságának utolsó éveiben (vagy közvetlenül a pusztítás után) bizonyíték arra nézve, hogy Edom jelentős területeket hódított meg és igazott le a Negev keleti részén Jeruzsálem elestével nagyjából egy időben.³³ Ez a hipotézis nagyrészt a már idézett alapokon áll, vagyis a próféciákon és Arad O.#24-en, ehhez járul a feltárt kerámia-anyag, ami „Edomita jellegű” és Beersheba – Arad térségéből került elő. Horvat Qitmitet a feltáró *edomitának és kultikus természetűnek* tartja, nagymennyiségű edomita kerámiamaradvány, (kultikus) figurák, epigráfiai leletek, stb. alapján. Számunkra most a hely kultikus volta mellékes, ezért koncentrálnak az etnikai meghatározásra! A nélkül, hogy különösebben belebonnyolódni Finkelstein kritikai érvelésébe, vele együtt vallom a következőket: Edom vaskor II. materiális kultúrájáról rendkívül limitáltak ismereteink, ezért rendkívüli óvatosságot kíván bármiféle összehasonlítás, ugyanis ez egy rendkívül „sikamlós terület”, Finkelstein sorra veszi:

- *kerámia*. Valóban teljesen jogos a kritika ezen a ponton: Beit-Arieh egyszerűen közli, hogy sok edomita cserépmaradvány került elő – nem ad meg pontos számokat!³⁴ Így nehéz annak is utánanézni, hogy mit ért „magas” és „alacsony” arányon. A másik kritika is teljesen jogos: kerámia alapján nem célszerű etnikai jelzőket kitenni, de még ennél is kényesebb politikai határokat húzni meg ezen az alapon. Jelentős népmozgások történtek ebben az időben, de nem feledkezhetünk meg a kereskedelem szerepéről sem. Egy adott típusú kerámia használata legalább annyira visszavezethető földrajzi és kulturális, mint amennyire etnikai okokra.
- figyelmes analízis kimutatta, hogy az itt talált *kultuszi jellegű és egyéb tárgyak* (amelyek tényleg rendkívül érdekesek, különösen a híres „Háromszarvú istennő”) a legkülönbözőbb területek művészetét tükrözik, fellelhetünk palesztinai, de foniciái és transzjordániai elemeket is.
- *epigráfiai anyag*. Öt darab feliratos cserépről számolt be Beit-Arieh, ebből egy kerül ismertetésre – ez egyetlen sor, kibetűzhetetlen és (mivel magában áll) jelentés nélküli. Ami azonban kivethető: QWS, vagyis Qos edomita főisten neve.³⁵ Ez nem sok – a hely természetesen sokféle vallásos igényt kielégíthetett, nyugodtan szolgálhatták itt Qos-t, ez megint nem érv politikai dominanciára.³⁶

Finkelstein szisztematikusan szedte darabokra Beit-Arieh érvelését, számunkra azonban most ennyi is elég.

A lényeg így is előttünk áll: régészeti alapon nem feltételezhetünk edomita hódítást. Hozzá tartozik a tudományos tisztességhez, hogy megjegyezzem: Beit-Arieh egy új cikkében³⁷ már sokkal óvatosabban fogalmaz: Qitmitet 1997-ben Júda és Edom kapcsolatának jelzőjeként (indicative of relations) fogja fel, valamint „esetleg Júda egyes területeinek edomita dominanciájára utaló bizonyítékként is *magyarázhatóknak*” (feltételes mód!) tekinti; általában az ellenségeskedés kérdéséről pedig megjegyzi, hogy Edom *megkísérelhetette* kihasználni Júda gyengeségét.

Összefoglalás – konklúzió

Az elmúlt néhány évben sok minden kiderült, ami alapján árnyaltabban kell felfogni a teljes fogság-kérdést! Edom „testvérnéphez méltatlan” magatartását 587-ben három alapon szokták bizonyítani: (1) az Edom-ellenes próféciák, (2) régészeti bizonyítékok, (3) Biblián kívüli frott források. Az Edommal szemben megmutatkozó prófétaik harag kérdéséről már szoltam, az archaeologiai érvekről is, így a megdönthetetlennek vélt bizonyítékok közül már csak Arad Ostr. #24 van hátra, pontosabban ennek a cserépdarabnak egyetlen sora: „nehogy Edom oda vonuljon!” Ennek alapján Aharoni az egész Negevet Edom kezére juttatja...³⁸ Óvakodni kell az efféle túlértékeléstől. Természetesen éltek edomita származásúak a Negevben: de ez nem különlegesség, hisz júdaiak is éltek Edom területén. Lehetek közöttük kereskedők, de minden bizonylan akadtak olyanok is, akiket ma állandó lakosnak neveznénk, ez azonban semmiképp nem jelent edomita politikai dominanciát. Végül csak zárójelben jegyezném meg: Józsa 15,21–32 városlistái alapján szintén azt gondolhatjuk, hogy a 7. században a Negev Júda része volt.³⁹ Tovább lépve pedig mindezek fényében ki kell jelentenünk, hogy *az Edom ellenes próféciák legnagyobb részének háttérben nem kereshetjük az 587/86-os eseményeket,*⁴⁰ *egy jelentős edomita támadás ugyanis nem bizonyítható.*

Valami azért mégiscsak eredményezte ezt a féktelen haragot, amivel esetenként Edom ellen fordul a Héber Biblia. Abdiás esetében azt kell megjegyezni, hogy a szövegben apokaliptikus képekkel van dolgunk. P.D.Hanson És 63,1–6-hoz fűzött magyarázatára szeretnék csak utalni most: abban a próféciában szó van ugyan Edomról, de történetileg teljesen mellékes ez a nép a szakasz szempontjából. *Edom lassan YHWH ellenségeinek a szimbóluma lett.*⁴¹ Abdiás könyve nem egyszerűen győzelmet remél Edom fölött, hanem annak teljes pusztulását szeretné látni (18.: *ולא יהיה שריד לבית עשו*)

A 19. vers szerint Izrael fiai birtokba veszik

- a déli vidéket (Negev) *הנגב*
- Ézsau hegyét (Edomot) *הר עשו*
- az alföldet *השפלה*
- a filiszteusok területét *פלשתים*
- Efraim mezejét *שדה אפרים*
- (LXX: *ορος*, így inkább *Efraim hegyét*.)
- Samária mezejét, *שדה שמרון*
- Benjámint és Gileádot.

Értelmezhetjük ezt a vágyat égtájak szerint, vagyis vissza kívánják szerezni a területeket délről, északról, nyugatról és keletről,⁴² én azonban egy másik megoldást javasolok: mikor tartozott mindez a terület egy jeruzsá-

lemi központú királyság alá? Én egyetlen ilyen időszakról tudok: Dávid birodalma idején. Az ellenség elpusztítása ugyanezt hozza majd el. Abdiás könyve így olvasva a reménység könyvévé válik, legalábbis én annak tekintem. Mi más mondhatnánk egy próféciáról, ami így ér véget: azután az Úr lesz a királyság.

והיתה ליהוה המלוכה

(Debrecen, 1998. augusztus)

Takáts Előd

(Debrecen)

Jegyzetek

¹ Éb Childs Introduction to the Old Testament as Scripture (Fortress Press, 1979) 412–416 alapján kívánom ezt megtenni, ahol ettől eltértek, számozott jegyzetben közlöm a forrást. – ² Sajnos Childs nem ad pontos címet, de az ICC (International Critical Commentary) 1911-ben kiadott klasszikusnak mondható kötetet kíséget bennünket: P.C. Caspari Der Prophet Obadiah. (Az ICC-ben Joel-Abdiás kommentár: Julius A. Bewer). – ³ Ugyanerről tájékoztat Edward Lipinski is, Enc. Judaica, CD-Rom edition, „Obadiah, book of”. – ⁴ James L. Limburg Hosea-Micah /Interpretation) 128. – ⁵ Milyen kár, hogy nem nevez meg forrást e mögött! – ⁶ A négy lehetséges esemény Kaiser szerint: 1. Sisák támadása 926-ban; 2. Filiszteus és arab támadás Jeruzsálem ellen, 2Kír 8,20–22; 3. Jóas támadása Amacja ellen 2Kír 14,8–14; 4. Nebukadneccar támadása. A History of Israel (1998) 337. o. Egyébként ezt én a könyv egyik gyenge pontjának tartom, más részek nagyon jól használhatók. – ⁷ Childs 413. – ⁸ D.F.Graf „Nabateans” in: ABD IV/970. – ⁹ Lipinski – ¹⁰ Lipinski. Magam részéről Fohrerre vonatkozó állításait ellenőriztem le (Introduction to the Old Testament, 1968. Abingdon Press) Fohrer – azon túl, hogy tényleg hat „mondást” különít el – további tudósokat nevez meg, akik az egység mellett érvelnek. A 9. századtól a 4. sz. közepéig terjednek a datálásra vonatkozó feltételezések – mondja F. – de ő Jeruzsálem 587-es eselést az egyetlen elfogadható háttérnek tekinti. – ¹¹ Bartlett in: ABD II/292. – ¹² Az új protestáns fordítás szerint, CD Biblia 5,0 – ¹³ 4Móz 20,18 „Edom azonban azt felelte neki: Nem vonulhatsz át itt, különben fegyverrel vonulok ki ellened.” Am 1,11 „Így szól az ÚR: Három, sőt négy vétke miatt nem bocsátok meg Edomnak, mert fegyverrel üldözte testvérét, nem ismert irgalmat, szüntelen tombolt haragja, megőrizte dühét mindvégig.” – ¹⁴ Bartlett 293., Ahlström 802. History of Ancient Palestine... – ¹⁵ Ahlström 791, 796, Hophra fáraó segítségére nem sokat ért! – ¹⁶ Ahlström 795. – ¹⁷ Ahlström 798. – ¹⁸ Ahlström 801. – ¹⁹ Általában Lákissal azonosítják. – ²⁰ Ahlström 794–95. – ²¹ Mostanában végzett kutatásaim alapján, egyelőre kiadatlan dolgozatomban részletesen tárgyalom a kérdést. A népszerűség foglalkozóknak induláshoz tudom ajánlani (sok új tanulmány mellett) de Vaux: Ancient Israel: Its Life and Institutions, „Population” fejezetét. – ²² Tehát a nagy kivándorlási hullám előtt. – ²³ de Vaux 65. – ²⁴ Önálló előadást kívánna bemutatni Palesztinát 587–538 között. A témához ld. Hans M. Barstad The Myth of the Empty Land (Oslo, 1996) – ²⁵ Ahlström 795. – ²⁶ Ephraim Stern „Ein Gedi” OEANE 2/222. – ²⁷ ezt teszi Lipinski is. – ²⁸ Smelik: Writings from Ancient Israel, 103–104. – ²⁹ Avi Ofer „Judah” OEANE 3/256. Idumea határainak részletes leírását ld. Ulrich Hübner „Idumea” ABD III/382–383. Idumea kialakulása – tekintve, hogy a könyv datálásánál én a késő dátumokat nem tudom elfogadni – most kívül esik látókörünkön, ehhez is tudom ajánlani Hübner cikkét. – ³⁰ Ahlström 735. – ³¹ V. Fritzt: „Masos, Tel” OEANE 3/439. – ³² Finkelstein: *Living on the Fringe*. 1995. 139–144. – ³³ Beit-Arieh tanulmányát ld. BAR XIV #2. (1988) 28–41. „New Light on the Edomites” – ³⁴ A cikket átolvasva remek fényképanyagot találunk (ahogy azt a BAR-tól megszokhattuk), az egyik kép egy hosszú, kerámiadarabokkal terített asztalt ábrázol egy türelmesen rakosgató kutatóval. Aképfelirat: A sea of sherds. /Cserépdarabok tengere). 39. oldal. – ³⁵ Edom vallásáról ld. J.A. Dearman tanulmányát: Edomite Religion. In: *You Shall Not Abhor An Edomite*. – ³⁶ Ebben a felsorolásban én csak a három legfontosabb kritikát emeltem ki. – ³⁷ „Qitmit, Horvat” OEANE 4/390k. – ³⁸ Y. Aharoni *The Archaeology of the Land of Israel* (transl. 1982) 279. – ³⁹ Finkelstein Living... 144. – ⁴⁰ Ezt fogalmazta meg már Ahlström is, 795. – ⁴¹ Paul D. Hanson: *The Dawn of Apocalyptic*. 206. Fortress Press 1975. – ⁴² Malon, Obadiah – *The New Jerome Biblical Commentary*.

Dániel 4. és 5. fejezetének struktúra-analízise

(Gerhard F. Hasel emlékezetére, akit 1944. augusztus 11-én ragadott el az értelmetlen halál)

Dániel könyve az ószövetségi tudomány Bermuda-háromszöge. Aki tanulmányozásához fog, történeti, irodalomtörténeti, nyelvészeti, bevezetéstudományi, exegetikai, hermeneutikai, teológiai problémák egész sorával találkozhat. Valószínű, ezek a nehézségek is közrejátszottak abban, hogy egy Porphyrios nevű (Kr.u. 232–304) neoplatonista bölcselő óta sokan bizonygatják, hogy a könyv a makkabeusi háborúk idején készült hamisítvány, ami a szorongatott zsidóság vigasztalására íródott.¹

Ez a feltételezés nem hozott biztos nyugvópontot. Az arám nyelvű részek (2,4b – 7,28) „nem palesztin arám dialektusban, hanem a régi arám nyelven vannak megírva”,² a könyv óarámja hasonlít egy 7. századból ránkmaradt arám levélhez (Bel-etir levele³), és az elefantini papiruszok arámjától sem áll távol.⁴ De gondot okoznak a babilonizmusok⁵; a görög jövevényszavakról kiderült, hogy mind a négy (3,5-ben) hangszernév⁶. Még több gondot okoz a könyv történeti hátterének kérdése, a Belsacár kérdés⁷, Nabukodonozor- Semiramis függőkertjének építője⁸. Így tehát igazat kell adnunk Löwinger Sámuelnek⁹, aki egy régi tanulmányában ezt írja: „A nehézségek felismerése után mindinkább az a felfogás kezdett tért hódítani, hogy a könyv első része (az arameus fejezetek) semmiképp sem lehet egy makkabeusi korban élt szerző alkotása”.

Ma is igaz, amit Walter Lüthi mondott a könyv kapcsán: „Dániel könyve ma is működő vulkán, aki azért azt hiszi, hogy itt kihűlt lávával van dolga, amellyel – akár építő szándékkal is – játszani lehet, az könnyen rádöbbenhet, hogy a tűzzel játszik”¹⁰.

Mégsem lehet kikerülni ezt a könyvet. Nemcsak azért, mert apokaliptikus korban élünk, hanem azért sem, mivel a keresztyén történelemszemlélet kialakulására döntő hatással volt ez a könyv. A világtörténet fogalmát, melyben minden mindennel összefügg, lényegében Dániel könyvéből tanulta meg a világ.¹¹

Így hát nincs más hátra, mint a szöveget ránkmaradt formájában elemezni, mélyebben megérteni. Véleményem szerint a megismerés első lépése a struktúra megértése. A Lengler¹² még 1972-ben publikált egy érdekes tanulmányt arról, hogy az arám elbeszélő részek egy jellegzetes héber költői formában, khiasztikus formában íródtak. Ennek a vázlatát a következő:

C Dán 4. Nabukodonozor örültsége

C' Dán 5. Belsacár hanyatlása

B Dán 3. tüzes kemence próba

B' Dán 6. oroszlánok verme próba

A Dán 2. prófécia a nemzetekről

A' Dán 7. prófécia a nemzetekről

Eszerint az arám rész két prófétai látása, a vegyes anyagú szoborról való látás és a négy vadállatról szóló látás alkot párt. A 2. fejezetben a kéz érintése nélkül lehulló kő a 7. fejezetben pedig az öregkorú ítélőtrónja kerül a középpontba.

A khiasztikus szerkezet közbülső szakasza a hűség-próba. A három ifjú a tüzes kemencében (Dán 3.) és Dániel az oroszlánok vermében.

A mi vizsgálódásunk idő hiányában csak a khiasztikus szerkezet legbelsőbb, centrális tagjára terjed ki, melynek tárgya: Isten beavat a világtörténelembe.

Nabukodonozor örültsége – az újbabilóniai birodalom csillogó arany fejének parancsol megállást, míg Belsacár örült lakomája a dicsőségesen induló újbabilóniai birodalom történelmének vet véget.

A vizsgálat most nem terjed ki a két fejezet történeti hátterére. Qumran óta Nabukodonozor örültségét új színben látjuk¹³, és a 20-as évek vége óta – különösen Raymond P. Doughertnek a Yale-i Egyetem professzorának monográfiája óta¹⁴ – a Belsacár-kérdés megoldását is ismerjük. Most csupán ennek a két fejezetnek a konstrukcióját szeretnénk vizsgálat tárgyává tenni. A héber költészet vizsgálatára kapcsán ugyanis az a tapasztalatunk, hogy ha egy nagyobb szakaszban makrokhiasztikus szerkezet van jelen, akkor kisebb khiasztikus egységek is találhatóak a szakaszon belül. Ha ezeket a formai, szerkezeti elemeket feltárjuk, közelebb kerülünk meggyőződésünk szerint a szöveg eredeti szándékához.

A 4. fejezetről¹⁵, mely Nabukodonozor örültségéről szól, könnyű rájönni, hogy a szerző költői hevületű prólógusára (1–3) és az epilógusra (34–37) gondolunk. Most csak az egész könyv szempontjából a legfontosabb mozzanatot az uralom kérdését figyeljük meg a prólógusban és az epilógusban.

Dán 3,33

„Mily nagyok az ő jelei,
mily hatalmasak az ő csodái!
A királysága örök királyság,
és uralma megmarad
nemzedékről nemzedékre!”

Dán 4,31d-32

„...mert az ő uralma örök uralom,
és királysága megmarad
nemzedékről nemzedékre
A föld minden lakóját
semminek tekinti,
tetszése szerint bánik
a menny seregével
és a föld lakóival.
Senki sem foghatja le a kezét,
és senki nem mondhatja neki:
Mit csinálsz?”

A királyság (מלכותה) és az uralom (שלטונה) khiasztikus pozícióban fordított sorrendben található az epilógushoz és a prólógushoz viszonyítva. Sőt, az epilógus önmagában is hordoz egy khiasztikus szerkezetet.

A „mert az ő uralma örök hatalom,
és királysága megmarad nemzedékről nemzedékre!”
– két soros egység (bicolon)

B „A föld minden lakóját semminek tekinti,
tetszése szerint bánik a menny seregével
és a föld lakóival.”
– három soros egység (tricolon)

A' „Senki nem foghatja le a kezét,
és senki nem mondhatja neki: Mit csinálsz?”
– két soros egység (bicolon)

Könnyű felfedezni a khiasztikus szerkezet középső részének párhuzamát, hiszen itt az álomról és annak magyarázatáról van szó, aminek feltétlenül párhuzamosnak kell lenni.

A párhuzamosság a közbeeső kisebb részeknél is jelen van. Az álom látásának és beteljesedésének a mozanata is könnyen kimutatható.

Dán 4,1–4 az álom látása

1. Bevezetés (1–2. vers)
2. A király rendelete (3–4. vers)
3. Beteljesületlen Káldeusok (4. vers)

Dán 4, 25–30 az álom teljese

1. Bevezetés (25–27. vers)
2. A menny rendelete (28–29. vers)
3. Beteljesedik Nabukonozornak (30. vers)

A két szakasz összehasonlításakor könnyű rájönni a párhuzamos kifejezésekre. Két rendeletről van szó. Az egyiket a király adja ki, a másikat Isten. Mindkettő a király álmára vonatkozik, a káldeusok szégyent vallottak, Isten szava beteljesedett.

Ezeket a főbb párhuzamos szakaszokat dialógusok cementezik össze. Az 5–6. versben a király szólítja meg Dánielt, aki nem válaszol, csak figyelmesen hallgat. Dániel viszont az egész elbeszélés fordulóján szólítja meg a királyt, a 24. versben. Itt viszont a király hallgat. Ez ismét ellentétpár és a khiasztikus rendszeren belül helyezkedik el.

Az álom elbeszélése és magyarázata között is van egy „cementező” dialógus. A király szólal meg először, és megbízza Dánielt az álom megfejtésével (15. vers). A mikor megdöbben a feladat nehézsége miatt, bátorítja (16. vers). Dániel erőt vesz magán, udvariasan válaszol. Ez vezeti be a beteljesedést a drámai csúcspontba.

A következőképpen néz ki a khiasztikus szerkezet:

- A' A király beszél (15–16. vers)
A a király egyedül beszél (5–6)
B' Dániel válaszol (16/b)
B Dániel egyedül beszél (24. vers)

A' „Én Nabukadnecár király ezt az álmot láttam, te pedig Baltazár, magyarázd meg, mert országomnak egyetlen bölcse sem tudta megmagyarázni nekem. De neked tudnod kell, mert szent isteni lélek van benned. Ekkor Dániel, más néven Baltazár, egy pillanatra megdöbben, mert gondolatai megrémítették. De a király így szólt hozzá: Baltazár ne rémülj meg az álomtól és a jelentésétől!”

A „Végül megjelent előttem Dániel, akinek a neve az én istenem neve után Baltazár, akiben szent isteni lélek van, és elmondtam neki az álomat: Baltazár, te nagy mágus! tudom, hogy szent isteni lélek van benned, és nincs olyan titok, amit ne tudnál megfejteni. Magyarázd meg azt a látomást, amelyet álomomban láttam!”

B' „Baltazár erre így válaszolt: Uram, szálljon az álom gyűlöldre, jelentése pedig ellenségeidre!”

B „Azért, ó király, fogadd meg tanácsomat: hagyj fel vétkeiddel, légy igazságos, és gonoszság helyett bánj irgalmasan a szegényekkel! Így boldogan élhetsz sokáig.”

A prolóógus és az epilógus pontosabb összevetésekor még több eddig nem említett finom, ellentétes párhuzamot találunk. A prolóógus és az epilógus is egy-egy állítással kezdődik, és egy költői részben teljeseedik ki. Az epilógusok verse szakaszok, amint a fentiekben elemeztük: egy prózai rész öleli körül, zárja, keretezi.

A bejelentő állítás után dicsőíteni kezdi a magasságos Istent, majd a prolóógussal párhuzamos vers következik, ami az előző prózai résszel párhuzamos prózában teljeseedik ki és visz el a tanulságig: „*az Ő útjai igazak, Ő megalázza a fennhéjázót*”.

31. a „Én, Nabukodonozor az égre emeltem szemeimet
b az értelem visszatért hozzám
c áldottam a magasságos Istent és dicsértem az örökké élet”

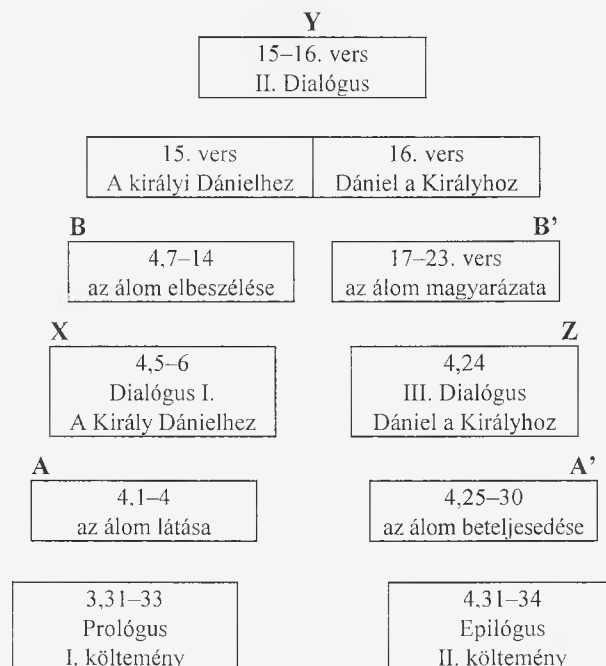
31–32. vers

33. a „az értelem visszatért hozzám,
b a királyságom helyreállt”

34. a Én, Nabukodonozor
b dicséret, magasztalás tisztelet
c az Egek Királya
d az Ő útjai igazak, Ő megalázza a fennhéjázót.

A prolóógus így a király vallomása, bizonyágtevése (3,33), míg az epilógus a király felfedezése, rádöbbenése arra, amiről bizonyágot tesz.

Mindezeket így foglalhatjuk össze egy ábrában:

Ha Dán 4-ben khiasztikus formát találtunk, akkor joggal várhatjuk el azt, hogy az 5. fejezet is ezt a szerkezeti formát mutassa. Ha gondosan elemezzük a fejezetet, nem csalódunk. A rövid történeti utószó a Babiloni Birodalom bukásáról, Belsacár haláláról és a méd Dárius uralomra jutásáról szól (5,30–31). Ezen túl három párhuzamos eleme van a fejezetnek.

Blokk I. Dán 5,1–8	Blokk II. Dán 5,22–29
A A bankett 1–4.v.	A' A vacsora értelmezése 22–23.v.
B Kézírás a falon 5.v.	B' A kézírás értelmezése 24–28.v.
C A jutalmazás ígérete az írás megfejtőjének 6–7.v.	C' A jutalmazás teljesítése az írás megfejtőjének 29.v.

Ez eddig evidens. Az első pár (A-A') közötti kapcsolatot, párhuzamot a jeruzsálemi templomból zsáknányolt edények teszik teljessé. Ezek az istenek tudatos összegyűjtés révén kerültek a városba, hogy a perzsák ellen védjék a várost. Nabunaid krónikája erről beszél.

A két *blokk* között három fő párbeszéd szakasz jelenik meg. A 9–12. versben az anyakirálynő emlékezik Dánielre, őt ajánlja a kézírás megfejtéséhez. Dániel megérkezik, és a 13–16. v-ben a király előadja neki a kézirat megfejtésének problémáját. A 17–21. vers Dániel kemény beszéde, erőteljes megjegyzései a királyhoz, teológiai súlyú ítélet ez. Itt jut el teológiailag a csúcspontra úgy, hogy Nabukodonozor aranykorát idézi fel a próféta.

Itt is vannak khiasztikus irodalmi hidak, átvezetők – pl. 12–13. v – vagy Belsacár és Dániel beszéde közötti átvezetés.

- A 16b „Ha tehát most el tudod olvasni ezt az írást
 B 16c bíborba öltözhetsz, aranyláncot kapsz...
 B' 17a Dániel így válaszolt a királynak:
 ajándékaidat tartsd meg...
 A' 17b de azért az írást elolvasom neked, királyom...”

Néha nyelvi illesztési pontot is találunk:

- A 12. v. „Most azért hívattassék elő Dániel...”
 B 13.v. „Erre Dániel a király elé vezetett...”
 A 16.v. „most azért, ha el tudod olvasni...”
 B 17.v. „Erre Dániel felelt...”

Tehát ugyanaz a szókincs mindkét illesztési pontnál.

A Dániel 5 khiasztikus szerkezete

C. Belsacár beszéde:

Nabukodonozor, Dániel, és az álom magyarázásának ajándéka 13b-16a

X Irodalmi illesztési pont I. Dánielt hivatják Dániel jön 12–12.v.	Z Irodalmi illesztési pont II. Dániel beszéde A király kérése, Dániel közreműködése 16–17.v.
B A király beszéde Nabukodonozor és Dániel, és az álom magyarázásának ajándéka 9–12.v.	B' Dániel beszéde Nabukodonozor álmát Dániel megfejt 18–21.v.
A 1. A vacsora 1–4. versek	A' 1. A vacsora értelmezése, magyarázása 22–23. vers

2. kézírás a falon 5.v.	2. A kézírás értelmezése 24–28.v.
3. jutalmazás a megfejtésért 6–8.v.	3. A jutalom megadása az álom megfejtéséért 29.v.
Epilógus: Babilon bukása 30–31.v.	

A khiasztikus szerkezetnek vannak stílus következményei is. A különböző kommentárok már régen rájöttek, hogy a 4–5. fejezetben sok az ismétlődés. Ezek nem azért vannak, hogy unalmassá tegyék az egészet, hanem azért, hogy irodalmi mesterművé avassák a szakaszt.

Ha most azt a két fejezetet visszahelyezzük Dávid arám nyelvű összefüggésébe, ezt a képet kapjuk:

DÁNIEL 4		DÁNIEL 5	
Prófécia Nabukodonozorról		Prófécia Belsacárról	
		C	
		Belsacár	
Az álom elmondása	Az álom magyarázása	A királynő	Dániel
Álmat kap	Az álom beteljesedése	A lakoma	A lakoma
Prolóógus	Epilógus	Kézírás a falon	Kézírás a falon
		Tiszteletadás	Tiszteletadás
DÁNIEL 3		DÁNIEL 6	
A Zsidók üldözése (tűzes kemence)		A zsidók üldözése (oroszlánok)	
DÁNIEL 2		DÁNIEL 7	
Prófécia a világtörténelemlről		Prófécia a világtörténelemlről	

Ezek után megkérdendő az olvasó: mire jó ez az analízis? Bizonyára feltárja a szöveg eredeti hangsúlyait – válaszolhatjuk -, és ezen túl egy különleges hipotetikus lehetőségre is szeretne utalni. Sokszor elhangzott a teológiában, hogy a héber ószövetségi kánon felosztása egy bizonyos értékrendet mutat. Azzal, hogy Dániel az iratok közé kerül egy bizonyos pejoratív elbírálásban részesül, és csak a görög kánon emeli a próféták közé.

Véleményem szerint ez a kánon kialakulásának valós útjával nem számoló nézet. A könyvet a jamniai zsinat atyái khiasztikus szerkezetű, költői könyvnek tartották, amely más formában, más eszközökkel közvetítette Isten üzenetét.

A Tóra – nemcsak törvényt tartalmaz (vö. Genézis) hanem törát: „útmutatást” is. a próféták nemcsak látomásokban járnak, vagy nemcsak isteni kijelentésük van, hanem dábárt is közvetítenek – életükkel (koraiak) és a prédikálásukkal (későiek). Az iratoknak is van üzenete – az écák – ez tanács. Ez legalább olyan fontos, mint az előző három. Ezért nem lehet alábecsülni őket. A khiasztikus forma éppen ezeknek az écáknak a lényegét hozza felszínre. Dániel könyve is ilyen, Ruth könyve is, aminél szintén értelmetlenségnek tartom annak a hangsúlyozását, hogy „lefokozásképpen” egyes kifogásolhatónak tetsző jelenei miatt került az iratok közé, az „öt tekeres” második tagjaként. Ez rangot jelentett. Inkább a könyv formai sajátosságaiban kell keresni annak az okát, hogy ide került a kánonban. Figyelemre méltó, hogy ez a könyv is khiasztikus szerkezetű – mind kicsiben, mind egészében.¹⁷

A Ruth könyvének szerkezete – mintaszerűen mutatja ezt a különös formát. A költői szerkezet nem öncélú, hanem nagyban segít hangsúlyozni a tartalom lényegét.

- A Naomi – túl idős, hogy szüljön – 1. (fejezet)
 B A megváltó bemutatása (2,1)
 C Ruth és Naomi tervet készít (2,2)
 D Ruth és Boáz földje (2,3)
 E Boáz kijön Betlehemből (2,4)
 F Boáz kérdése: Ki ez a fiatalasszony? (2,5–7)
 G Ruth Boáz törzséhez csatlakozik (2,8–16)
 – a szolgálk felajánlják a vizet
 – szolgálónak tekintik, és a többiekkel együtt ehet
 Ruth egy véka árpát hoz Naominak (2,17–18)
 H Naomi áldja Boázt (2,19)
 I Boáz az egyik, aki megválthatja (2,20)
 J Ruth csatlakozik Boáz munkásaihoz (2,21–23)

Fordulópont: Naomi és Ruth terve (3,1–8)

- J' Ruth mint Boáz munkása mutatkozik be
 I' Ruth felhívja Boázt, hogy váltsa meg (3,9)
 H' Naomi áldja Boázt
 G' Boáz házasságot ígér Ruthnak (3,11–15)
 Ruth 6 mérő árpát hoz Naominak (3,16)
 F' Naomi kérdezi: Ki vagy te? (3,16–18)
 E' Boáz Betlehembe megy (4,1)
 D' Ruth és egy mező (4,2–12)
 C' Ruth és Naomi terve teljesül, házasság (4,13)
 B' A megváltást nem tagadják meg (4,14–16)
 A' Naominak fia született (4,17)

Függelék: Micsoda fiú! – Dávid nagyapja (4,19–22)
 Kisebb részeiben is ugyanezt a szerkezetet tükrözi, jó példa erre az első fejezet:

- A Éhség (1,1)
 B Menekülés Betlehemből (1,1)
 C „Naomi” = „kellemes” (1,2–5)
 D Elindulás Moábból Betlehembe (1,6–7)
 E Naomi szólt (1,8)
 – Menj
 – Menj vissza
 – Bánjon veled Jahwe kedvesen
 – Találjatok nyugalmat
 F Naomi búcsúcsókja (1,9)
 G mindnyájan sírnak (1,9–10)

Középpont: Én már öreg vagyok, hogy szüljek (1,11–13)

- G' Mindnyájan sírnak (1,14)
 F' Orpa búcsúcsókja Naominak (1,14–15)
 E' Ruth szólt (1,16–17)
 – Ahová mész, én is oda megyek
 – Ahol tartózkodsz, és is ott fogok tartózkodni
 – Néped az én népem
 – Istened az én Istenem
 – Ahol meghalsz, én is ott fogok meghalni és ott leszek eltemetve
 D' Érkezés Betlehembe Moábból
 C' „Marah” = „keserűség” (1,20,22)
 B' Bevándorlás Betlehembe (1,22)
 A' Árpaaratás

Így hát gyanakodhatunk arra, hogy a könyv mesteri kiasztikus szerkezete inspirálta a jamniai atyákat, hogy az iratok közé tegyék ezt a könyvet. Lehet, hogy Dániel kánoni helyének is ez az oka. Dániel – az izráeli közösségen kívül

élt – könyve szerint. Minden bizonnyal nem alakult ki körülötte „profétaiskola”. Ennek következménye, hogy profétai könyvének hagyományozása másféle volt, mint a többi profétai könyvéké. Inkább írásban hagyományozódott, mint szóban. Így a könyv kánontörténeti útja is más volt.

A sok vihart kiváltó Dániel-kérdés végére úgy tűnik, ma sem lehet pontot tenni. Nem lehet megszüntetni ezt a „Bermuda-háromszöget”, de a könyv struktúrájának vizsgálatával fel lehet térképezni a veszélyekkel teli tengert. És ez sem kevés.

Szigeti Jenő

Jegyzetek

1. *HIERONYMUS*: Prot. Com. in Daniel. Migne: Patr. Lat. 25.491. A. *NAUCK*: Porphyrius Opuscula selecta (1886, 1963) *ADOLF VON HARNACK*: Porphyrius Gegen die Christen 15 Bücher zeugnisse (1916) *ARTNER* E: A keresztény ellenes újplatonizmus. Porphyrius. Bölcséleti közlemények 1940. 15–31. old. – 2. *RADÓ POLIKÁRP*: A kereszténység szent könyvei: Ószövetség. Bp. 1928. 253. *J.W. WESSELIUS*: Language and Style in Biblical Aramaic: Observation, on the Unity of Daniel II-VI. Vetus Testamentum 38 (1988) 194–209. *LINDER* J: Das Aramäische in Buche Daniel ZKT 59 (1935) 503–545 *R.D. WILSON*: The Aramic of Daniel. Biblical and Theological Studies: Faculty of Princeton Seminary 100 th Anniversary Edition. New York. Charles Scribner's Sons 1912 – *W.BAUMGARTNER*: Das Aramäische in Buche Daniel ZAW 15 (1927) 81–133 *G.L.ARCHEER*: The Aramic of the Genesis Apocryphon Compared with the Aramic of Daniel in New Perspectives on the Old Testament ed. J.Barton Payne. Waco: Word, 1970. 160–169. *G.H. HASEL*: Is the Aramic of Daniel early or late? Ministry 1980 I. 12–13. – 3. Közli: *LIDBORSKY*: Zeitschrift für Katholische Theologie 47. (1923) 289. kk. old. – 4. *E.G. KRAELING*: The Brooklyn Museum Aramaic Papyri. New Haven, 1953. 1/119. *E.G.KRAELING*: New Light on the Elephantine papyri and Daniel 8,14. Ministry 1981. 8. 24–27. *S.H. HORN*: Elephantine papyri and Daniel 8:14. Ministry. 1981. 8. 24–27. – 5. *HALLO* W.W: Apocalypses. IEJ. 16. (1966) 231–242. *G.F. HASEL*: The Book of Daniel and Matters of Language. „Evidences Relating to Names, Words, and the Aramic Language” AUSS 19 (1981) 211–225. – 6. *E.M. YARMAUCHI*: Greece and Babylon: Grand Rapids. Baker Book House, 1967. 92. – Dominique – 7. *R.P. DOUGHERTY*: Nabonidus and Belshazzar. New Haven 1929. *WERNER DOMMERSHAUSEN*: Nabonid in Buche Daniel. Matthias Grünewald West Mainz 1964 – *L.L. GRABBE*: The Belshazzar of Daniel and the Belshazzar of History. Andrews University Seminary Studies (AUSS) 26 (1988) I. 59–66. – 8. *W.G. LAMBERT*: Nabuchadneccar King of Justice. Iraq. 27. (1965) *S.G. BERNSEIN*. König Nabukadnezar in der jüdischen Tradition. Leipzig 1907. *F. BÖHL*: Nabukadnezar and Jochain. (Opera Minora, Groningen, 1953. 423–429. – 9. *LÖWINGER SAMUEL*: Nebuchadneccar álma Dániel könyvében. Keleti dolgok Löw Immanuel emléke. Bp. 1947. 102–124. – 10. *W. LÜTHI*: Die kommende Kirche 1937. 6. old. (Az eljövendő egyház) Ford.: Nagy István – Kolozsvár 1940. – 11. *KOCSIS* E: Az Ószövetség és az Újszövetség viszonya. ThSz 1968/1–2. 8–17. 11. old. – 12. *AD. LANGLET*: La structure litteraire de Daniel 2–7. Publica. 53. (1972) 169–190. – 13. *H. BARDTKE*: Die Handschriftenfunde am Toten Meer II. Berlin, 1958. 301. – *TÓTH KÁLMÁN*: Történet és eschatológia Dániel könyvében. Theologiai Szemle 1962. 3–4. 86. old. 10. jegyzet. (A Nabonaid ima magyar fordítása) – *R. MEYER*: Das Gebet des Nabonid Berlin, 1962. – *K. GALLING*: Textbuch zur Geschichte Israels. Tübingen, 1950. 66. – *J.T. MLIK*: Priere de Nabonide et autres irits d'un cycle de Dan. RB. 63. (1956) 407–415. – *D.N. FREEDMAN*: The Prayer of Nabonidus Basor 145. (1957) 31–32. – *L.F. HARTMAN*: The Great Tree and Nabochodonosor's Madness: The Bible in Current Catholic Thought 75–82. – *M. MCNAMARA*: Nabonidus and the Book of Daniel ITQ 37 (1970) 131–149. – 14. *RAYMOND P. DOUGHERTY*: Nabonidus and Belshazzar. New Haven (Conn) 1929. Különösen 13–14. vö. 7. jegyzet. *W.H. SHEA*: Nabonidus, Belshazzar, and the Book of Daniel: An Update. AUSS 20 (1982) 133–149. – 15. *WILLIAM H. SHEA*: Further Literary Structures in Daniel 2–7. An Analysis of Daniel 4. AUSS 23 (1985) 193–202. – 16. *W.H. SHEA*: Further Literary Structures in Daniel 2–7. An Analysis of Daniel 5, and the Broader Relationship within Chapters 2–7. AUSS 23. (1985) 277–295. – 17. *LEIF HONGISTO*: Literary Structure and Theology in the Book of Ruth AUSS 23. (1985) 19–28.

A feltámadás mint gyülekezeti probléma Pál leveleinek a híradása szerint

Feladatunk a megadott cím alapján nem csupán az, hogy ismertessük Pál tanítását a feltámadásról, hanem az is, hogy e tanítás ismertetését az akkori gyülekezetek helyzete és kérdései szempontjából végezzük el. Ezért az apostol leveleiből néhány olyan fontos részlet exegézisét tekintjük át, amelyek a feltámadásról szólnak s mögöttük felismerhetők a különféle gyülekezetek problémái, majd biblika-teológiai szempontból egészen röviden összefoglaljuk a fontosabb fogalmakat és kérdéseket.

Pál gyakran használja a feltámadással kapcsolatban a gyülekezeti tradíció *kérügmaticus és homológiai vagy pistis-formuláit*, amelyeket idéz és beleépít saját szövegébe. Pl. Róm 10,9: „Ha tehát száddal Úrnak vallod Jézust és szíveddel hiszed, hogy Isten feltámasztotta őt a halálból, akkor üdvözülsz”. Ezek alapján Vielhauer megpróbálta rekonstruálni a gyülekezeti hitvallást a következőképpen: $\pi\sigma\tau\epsilon\upsilon\omega\text{-}\omicron\mu\epsilon\nu, \omicron\tau\iota \omicron \theta\epsilon\omicron\varsigma \eta\gamma\epsilon\iota\rho\epsilon\nu \text{I}\sigma\upsilon\nu \epsilon\kappa \nu\epsilon\kappa\tau\omega\nu$. Pálnál gyakran tárgyi mellékmondatban szerepel ez a formula: „Várjátok az ő Fiát, akit feltámasztott a halálból” (1Thessz 1,10). Ezekben a formulákban az alany: Isten, az állítmány legtöbbször aoristosban van, azaz a múltban történt egyszeri üdveseményt fejez ki, a tárgy pedig Jézus, néha „Krisztus”-sal, néha névmással jelölve. Máskor a feltámadás formulája participium aoristos Isten jelzőjeként: $\omicron \epsilon\gamma\epsilon\iota\pi\omicron\varsigma \text{I}\eta\sigma\upsilon\nu$ (Róm 8,11; Kor 4,14; Gal 1,1). Gyakoriak a kettős hitvallás-formulák, melyek egyaránt említik Krisztus halálát és feltámasztását: Róm 4,25 „halálra adatott bűneinkért és feltámasztatott megigazulásunkért”. Itt már mind Krisztus halála, mind feltámadása céljáról is hallunk. Másik példa a kettős hitvallás-formulára az 1Thessz 4,14: „hisszük, hogy Jézus meghalt és feltámadott”. Ez a vers példa arra, hogy milyen módon és milyen gyülekezeti célból használja az apostol ezeket a formulákat. Mindig olyan módon idézi a formulát, hogy abból kitűnik, annak tartalma nemcsak neki, de a gyülekezetnek is meggyőződése, tehát jó hivatkozási alap ahhoz a következtetéshez, amit majd ehhez a formulához hozzáfűz. Az ilyen következtetés vagy arról szól, hogyha Isten Jézust feltámasztotta, akkor majd minket is feltámaszt, vagy pedig arról, hogy akkor mi, erkölcsi értelemben, már most egy új életformára támadunk fel. Pl. az imént idézett feltámadás-formula így hangzik a vers összefüggésében. „Mert, ha hisszük, hogy Jézus meghalt és feltámadott, úgy Isten is előhossa az elhunytakat Jézus által, vele együtt”. Az 1Kor 15 jólismert bevezetője, az 1–7 versei is a gyülekezeti tradícióból vett, mindenki által elismert hittételek, Krisztus feltámadásáról és megjelenéséről. A páli többlet majd abban áll, hogy a közös meggyőződésből ő olyan következtetéseket von le, melyeket a gyülekezet egy része tagadott. Ez az 1Kor 15 esetében a mi feltámadásunk gondolata lesz.

Ami most már Pálnak a feltámadásról szóló *saját tanítását* illeti, egyes kutatók Pál eszkatológiája *fejlődéséről* beszélnek s ezt a fejlődést a parúzia késésével, a radikálisabb szerzők annak elmaradásával indokolják. E kutatók elfejejtik, hogy az apostol *mindig a gyülekezetek kérdéseire, szükségleteire, spirituális helyzetére tekin-*

tettel szólt az eszkatológiai problémákról, ezért sohasem alkotott olyan teljes eszkatológiai rendszert, amelyet később módosítania vagy átalakítania kellett volna. Ezért nem szabad a különféle időpontokban és különféle gyülekezeteknek adott eszkatológiai nyilatkozatait a mai kutatóknak valamiféle „fejlődés” rendszerébe erőltetni. Három példát hozunk fel erre, még a részletes exegézis előtt. Az 1Thessz 4,13–18 olyan frissen megtért keresztyénekhez szólt, akik várták a parúziát és annak keretében gondolkodtak saját halálukról: még az ő idejükben visszajön Jézus és elragadja őket a mennybe. Megzavarta őket, hogy néhányan meghaltak már köztük, s azt vélték, ezek a feltámadáskor hátrányban lesznek velük szemben. Pál erre a gyülekezeti problémára felel az 1Thessz 4-ben. Más volt a helyzet Korinthusban, a nekik szóló első levél megírása idején. A gyülekezet már nem a meghaltakat tekintette kivételnek, hanem a még életben maradtakat, a testi feltámadást pedig néhányan tagadták. Ezért mondja az apostol: „Nem alszunk el mindnyájan, de mindnyájan el fogunk változni” (1Kor 15,51). Harmadik példaként a 2Kor 5,1–10-et említjük, itt már megcsillan a halál és a feltámadás közti állapot lehetősége, platonista képzetek, hellenista-misztikus gondolatok szerepelnek a gyülekezet gondolkodásában és Pál szavaiban, de változatlan az apostol reménysége, hogy „hazaköltözik” az Úrhoz és meggyőződése, hogy mindnyájan odaállunk majd Krisztus ítélőszéke elé (8.10.v.). A példák bizonyítják, hogy nem egy – ki tudja milyen hatások következtében – eszkatológiai „fejlődésnek” kitett apostol ír a gyülekezetnek, változó meggyőződéséből fakadó, egymástól eltérő tanításokat, hanem a népek apostola lelkipogozói céllal szól a különféle állapotú és más-más problémákkal küzdő gyülekezeteknek az eszkatológia kérdéseiről.

Az összefüggő exegézisek során először az *1Thessz 4,13–18*-cal foglalkozunk részletesebben. A *13. v*-ben az apostol megjelöli a szakaszban írtak okát és célját. Az újonnan alapított gyülekezetben az ő távozása után néhányan meghaltak. A gyülekezet eddig arra koncentrált, hogy ők még életben lesznek, mikor Krisztus visszajön és így a testi halál nélkül hirtelen elválnak az örök létre. Most viszont meghalt társaik miatt szomorodnak s nem tudják mit remélhetnek felőlük. Az apostol azt akarja, hogy a gyülekezetnek legyen reménysége az „elhunytak”, szó szerint „elaludtak” felől. Már a használt szó is vigasztalás: a halottak „alszanak”, de fel fognak ébredni. Szó szerint azt akarja az apostol, hogy a gyülekezet ne úgy szomorodjék, mint a többiek (értsd: a kívülvalók), akiknek nincsen reménységük. Tudja, hogy aki elvesztette hozzátartozóját az szomorú, de különbséget tesz a reménnyel bíró és a reménytelen szomorúság között. Ebből a paraklétikus-lelkipogozói célból érthető, hogy – a zsidó apokaliptikával ellentétben – nem ad „kerek” és teljes eszkatológiai tanítást, hanem a meghalt keresztyének jóvendőjére és az életben maradt hozzátartozók vigasztalására összpontosít. A *14. v*-ben abból a feltámadás-credóból, amit a gyülekezet hisz és

vall, vonja le a következtetéseket. A credo ennyi: „Jézus meghalt és feltámadott!”. Jellemző, hogy itt nem a páli εγειρειν szerepel, hanem az ősi tradíció ανιστημι-je. A következtetés: ha ezt hisszük, akkor azt is hinnünk kell, hogy Isten Jézus által az elhunyt hívőket előhozza (ti. a halálból), Jézussal együtt, azaz akkor, amikor Jézus megjelenik az idők végén. A δια του Ιησου igazi páli formula. Érdekes, hogy a hitvallásnál és az ebből levont következtetésnél a „Jézus” személynevet használja, a parúzia leírásánál viszont már a „Krisztus” és a „Kürios” címeket. De hogyan történik majd ez az „előhozása az elaludtaknak”? Erre a 15–17. v-ek felelnek. Krisztus dicsőséges megjelenését a hívők – a kívülvalók sorsát most nem említi az apostol – kétféle állapotban érhetik meg: halottként vagy élőként. Pál magát és a levél címzettjeit a parousia idején még élőknek reméli, így írja: „mi, akik élünk, akik megmaradtunk az Úr eljöveteleig” (15.v.). Ám rámutat arra, hogy a parúzia pillanatában nem az élők élveznek majd elsőbbséget, hanem a már meghaltak. „A Krisztusban halottak fognak először feltámadni” – mondja. Ezután következik a még élők „elragadtatása” Krisztus elé a levegőégbe. Nincs ok tehát azt gondolni, hogy a már meghalt keresztyének hátrányban vannak az élőkkel szemben, ellenkezőleg, övék lesz az elsőség, de csak a feltámadás sorrendjét tekintve, mert különben minden hívő egyaránt elváltozott létformában fog élni, együtt az Úrral. Érdekes, hogy mindezt „az Úr szavára” (igéjére, logos-ára) hivatkozva mondja Pál. G. Friedrich (NTD) szerint amire Pál hivatkozik, az nem a földi Jézus szóbeli hagyomány útján átadott szava, nem is valamilyen Pállal személyesen közölt menyeyei kijelentés, hanem az újszövetségi prófécia valamilyen megnyilvánulása, amit az apostol nem szó szerint idéz. Ez a vélemény lehet, hogy igaz, de nem bizonyított. Fontosabb ennél az, hogy Pál nem hivatkozik a görög filozófia és a misztériumvallások képzetére az emberi lélek halhatatlanságáról, hanem a meghalt hívők eszkatológiai jövőjéről és a még élő hívőkkel együtt Krisztussal való leendő közösségről tanít. A 18.v. a perikopa zárása: a leírtak alkalmasak arra, hogy a gyülekezet tagjai vizsgálatára szolgáljanak, mégpedig kölcsönös vigasztalására: παρακαλειτε αλληλους.

A páli feltámadástan locus classicus-a az 1Kor 15. (Részletes exegéziséhez: „A feltámadás reménysége”, Lelkészerkezleti tanulmányi anyag, Ref. Egyház, XXXIX. évf. 3. sz., 27–30). A korinthusi gyülekezetben „némelyek”, tehát egy bizonyos csoporthoz tartozók tagadták a test feltámadását. Ennek többféle oka lehetett. Az egyik az, hogy entuziaszták, azaz rajongók voltak, akik talán pneumatikus-gnosztikus hatások alatt álltak s azt vélték, hogy ők már lélekben feltámadtak, a halandó, bűnös és alacsonyrendű test feltámadása pedig szükségtelen. Jóval később a 2Tim 2,18 is említi azokat a tévtantókat, akik szerint „a test feltámadása már megtörtént”. Ám nemcsak a test (σωμα) semmibevétele húzódott meg a korinthusiak tévedése mögött. Figyelmen kívül hagyták az idő megfordíthatatlanságát, tehát a történelmet is. Amit Isten „már” elvégzett az életükben (elhívás, bűnbocsánat, újjászületés, Krisztus testébe oltatás a keresztség által, a Lélek ajándékai, a csodák és erőmegnyilvánulások), azt rajongásukban összemosták azal, amit Isten „még nem” adott meg (a teljességre elju-

tást, a test megváltását és a feltámadást). Ezen kívül pedig nem tudtak különbséget tenni saját, szubjektív élményeik és Isten objektív, rajtuk kívül álló üdvörtörténeti tettei között. Végül pneumatikus gögjükben sokszor az etikai minimumon is túltették magukat és olyan bűnöket követtek el „megvetni való” testükben, amit sem zsidó, sem pogány környezetük nem tett (pl. 1Kor 5,1). Velük vitázik Pál s mint mindig, most is abból a közösen vallott credoból indul el, amit ellenfelei is vallanak, abból vonja le következtetéseit, amelyek azok téves álláspontját cáfolják. A fejezet fő gondolata így az, hogy Krisztus feltámadásából következik a mi feltámadásunk, nem mostani, hanem megváltozott, dicsőséges testben s az is, hogy az isteni üdvrend szerint feltámadásunk Krisztus eljövetele idején történik és ezt követi a „vég”, amikor a győztes Krisztus átadja a világhuralmat az Atyának, s Isten lesz minden mindenkiben.

Az 1–11 versek Krisztus feltámadásáról szólnak. Ebben senki sem kételkedett a gyülekezetben. Ez volt hitvallásuk (1.v.) és ez üdvük alapja (2.v.). A műfaj emlékeztető evangéliumhirdetés. A 3–4. versek az egyik legősibb keresztyén hitvallást idézik, amit Pál is úgy vett át másoktól: απεθανεν (aor.act) – εταφη (aor.pass.) – εγηγηρται (perf.pass.) – ωφθη (aor.pass.). A négy igealak közül csak az első az aktív: szenvedését és halálát maga Jézus végezte el. A második alak passzív: emberek által temettetett el, a harmadik is passzív: Isten támasztotta fel. A negyedik igeforma intranszitiv passzívum: Jézus önmagát tette láthatóvá. Az 5–8. v-ek a feltámadott Krisztus megjelenéseit írják le, a sorrendben az első Kéfas és utóljára következik Pál. Ezzel kapcsolatban szól saját apostolsága érvényéről (9–10. v.). A 11. v. a feltámadás evangéliuma gyülekezetalapító hatásáról szól, akik a hűsvétről szóló igehirdetésre hittel feleltek, azoknak is „megjelent” a Feltámadott, nem láthatóan, de a hirdetett igében.

A 12–19. versek vitázó jellegűek. Arról szólnak, hogy Krisztus és az övéi feltámasztása elválaszthatatlan. Mindkettőnek Isten feltámasztó ereje a forrása. Aki tehát azt mondja „αναστασις νεκρων ουκ εστιν” (négyszer idézi Pál ezt a hamis jelszót: 12.13.15.16.vv.), az nem hisz igazán Krisztus feltámadásában sem. Az apostol gondolatmenete visszafelé halad, a vitatott kérdésekből kiindulva a közösen vallott credo felé és bizonyítja, hogyha a következményt tagadjuk, akkor nincs értelme vallani az azt kiváltó („szerző”) okot sem. Négy ízben használja a „ha pedig” logikai formulát, magát a „ha” feltételes kötőszót és összetételeit – a „feltéve, de meg nem engedve” értelmében – hat esetben. Érvei: a halottak feltámadása nélkül üres az igehirdetés, a hit, hazuggá válik az igehirdető, bűneiben él a keresztyén, megsemmisültek a Krisztusban meghaltak s a „csak ebben az életben reménykedő” keresztyének minden embernél nyomorultabbak.

A 20-tól 28-ig terjedő szakasz az eszkatológikus igehirdetés „Ámde”-jével kezdődik. Ugyancsak a 20. v-ben található a szakasz nagy eszkatológiai tétele: „Krisztus feltámadt a halottak közül, mint az elhunytak zsengeje”. A zsenge, απαρχη önmagában kifejezi, hogy kezdete valaminek és folytatása lesz. Krisztus feltámadása a zsenge, de ezután következik a benne hívő elhunytaké. A κοιμω – „elaludni” ige a görög irodalomban használt kép, mely arra utal, hogy a halál nem végleges, lesz belőle felébredés. Pálnál speciális értelme: az Úrban el-

aludni vagyis Krisztussal közösségben meghalni (18. v.). A feltámadás mindig „feltámasztás”, vagyis nem „ön-erőből” nem is „önműködően”, hanem a teremtő Isten által történik, akire a szenvedő szerkezet, a passivum divinum utal. A 21–22. vv. az Ádám-Krisztus ellentétpárra mutatnak. Ádám által a halál, Krisztus által a feltámadás jött, egyszer majd pedig (futurum) a „mindenek megelevenítése” jön el a világba. A halál szoros kapcsolatban áll a bűnnel, romlással, gyöngeséggel. Az eszkatológikus események végkifejletében a személyes halál „megsemmisítettik” helyesebben „erejét veszti” (καταργεω). Ez az ige 22-szer fordul elő Pálnál, s valamilyen Isten ellen lázadó erő lerombolására, hatálytalanítására vonatkozik. A „halál halálát” azonban megelőzi az Isten-ellenes szellemi hatalmasságok (αρχαι, εξουσαι, δυναμεις) eltörlése. A 23-tól a 27-ig terjedő versek az eszkatológikus események sorrendjét (ταγμα) mondják el. A szó a klasszikus görögben: rend, osztály, csoport, katonai osztag vagy szakasz rendje. A korinthusi rajongók elvetették az isteni üdvrendet, összekeverték a „most” és a „majd” állapotát. Az isteni üdvrend: 1. Krisztus feltámadása. Ez már megtörtént. 2. Azok feltámadása, „akik Krisztuséi az ő parousia-ja, megjelenése idejében” (23. v.). 3. Végül a τελος, a vég, amikor a minden gonoszt legyőző Krisztus Isten uralma alá helyezi a meghódított kozmoszt s azzal együtt önmagát is (28. v.). A halál Pál szemében nem jószágos angyal, hanem „ellenség”. Nemcsak az ember, de Isten ellensége. Fullánkja a bűn. A halál több, mint a biológiai lét megszűnése, hiszen az élet is több, mint a biológiai lét. A szakasz záróversében az eszkatológikus események végcéljával találkozunk, „hogy Isten legyen minden mindenkben”. A kozmosz nem pantheisztikus feloldásban egyesül Istennel, hiszen megmaradt „a Minden” (ha kól), de Isten lesz abban „minden” (érték, erő, élet, stb.).

A 35–49. versek előbb teremtési (35–44), majd üdv-történeti analógiákkal közelítik meg a feltámadás és a feltámadott test milyensége kérdését. A gyülekezetben felteszik a kérdést, hogyha lesz feltámadás, akkor „hogyan?” és „milyen testben?” történik az. Lehet, hogy tanulni akarva, de az is lehet, hogy gúnyosan tették fel Pál vitapartneri ezt a kérdést. A válaszadás során a mag és a termék vagy a vetés és aratás hasonlatával találkozunk először. A σπειρεται-εγχειρεται (elvetetik-feltámad) ellentétét az apostol négy mozzanat szembeállításával teszi erősebbé. A romlandósággal a romolhatatlanság, a dicstelenséggel (ατιμια – gyalázat) a dicsőség, a gyengeséggel az erő áll szemben, végül a σωμα ψυχικου-nal (jobb híján: „érzéki test”) a σωμα πνευματικου, a pneumatikus test áll szemben. A jelzők lexikális alapon történő meghatározása helyett többre megyünk a Gen 2,7 figyelembevételével, amit a 45.v. idéz. A 45–49. versek a kétféle Ádámról, mint a ψυχη, illetve a pneuma hordozójáról szólnak. Pál a hangsúlyt itt is Isten tetteire helyezi. Ilyen isteni tett a teremtés, mely hihetetlen változatosságában mutatja be Isten hatalmát alkotásaiban. Ilyen isteni tett a két Ádám teremtése, mely előbb az „élőlelkű” Ádámot hozta létre, majd az „életalkotó pneümájú” Krisztust küldte el a világba. A 46. v-ben valószínűleg Pál apostol Philon alexandriai platonista zsidó bölcselővel vitázik, amikor azt hangsúlyozza, hogy „nem a lelki ember az el-

ső, hanem a földi, azután a lelki”. Philon, Genezis kommentárjában, Gen 1 teremtéstörténetét az „ősi-szellemi ember” platonai ideája megteremtésének, míg a Gen 2 teremtéstörténetét a földi-testi ember megformálásának tartotta, aki az elsőnek tökéletlen utánzata, képmása. Pál nem ilyen idealista módon, hanem üdv-történetileg gondolkozott, ezért az „első emberen” a földből formált Ádámot, a „második emberen” viszont Krisztust értette. Philonnál az ember története descendencia (süllyedés) volt, Pálnál üdv-történeti emelkedés. Mindezt jól szemlélteti az alábbi két szembeállítás:

Philon szerint

- Az ember Gen 1-ről Gen 2 felé tart egyedül
- (1) Az ember első (őskepe) tökéletes volt és halhatatlan, Gen 1,26k.
 - (2) A romlás a második teremtés (Gen 2,7) miatt van (matéria feltöltése).
 - (3) Az ember két részből áll: test+szellem. Egyik halandó, a másik halhatatlan. A „test” a halandó oldalon van.
 - (4) A Második Ember (Ádám) tökéletlen
 - (5) Az ember lehetősége: önmaga szellemi részére figyelni.

Pál szerint

- Az ember Gen 3-tól Gen 1 felé tart Krisztussal
- Az első ember vétkezett, bűnös, halandó. Gen 3. A romlás a bűneset miatt van (a bűn büntetése), A keresztyén ember élete két üdv-történeti részre tagozódik: földi-halandó-Krisztus nélkül + mennyei-feltámasztott-Krisztussal együtt.
- A Második Ember (Krisztus) tökéletes.
- Az ember lehetősége: „Krisztussal együtt”.

Az 50–58.vv. „titkot” (μυστηριον) közölnek. Isten Országát nem örökölheti a „test” (σαρξ) és a vér, sem a romlandóság. Amikor Krisztus visszajön, a halottak és az élők elválnak, hogy bemehessenek Isten Országába. Ez az átváltozás isteni szükségyszerűség (53. v.). A fejtegetés himnikus hangvételű diadalénekkal és a józan helytállásra vonatkozó parenetikus biztatással végződik (58. v.) a feltámadás bizonyossága tudatában.

A 2Korinthusi levél gyülekezeti problémája a szomorúság és a vigasztalás. Ez már az 1,9-ből kiténik. Pál Ázsiában olyan halálos veszedelmekben forgott, hogy már nem volt más reménye, csak az, hogy „Isten feltámasztja a halottakat”. „A halál révén álló” Pál szólal meg a 4,14-ben is, mint aki tudja: hogy „aki feltámasztotta az Úr Jézust, az Jézussal együtt minket is feltámaszt”. Itt megint a gyülekezeti tradícióból vett credohoz illeszti Pál a maga következtetéseit. A szakasz a gyülekezet és az apostol kapcsolatáról szól, megállapítja, hogy az apostolban a halál, a gyülekezetben az élet munkálkodik, azaz Pál szívesen vállal halálos kockázatokat a korinthusiak életéért, megtartásáért. Biztos abban, hogy a feltámadás után a gyülekezettel együtt ő is oda fog állni Krisztus ítélete elé. Ez számára nem elrettentő, hanem vigasztaló s azt kívánja, hogy a gyülekezet számára is vigasztaló legyen. Ugyanis már az 1,4-ben „a vigasztalás Istenének” nevezte Istent, aki azért vigasztalja apostolát annak nyomorúságában, hogy majd ő is tudjon vigasztalni másokat. Ami Pálnak

vigasztalás, hogy a feltámadás után Krisztus ítélőszéke elé kerül, azt adja vigasztalásként a gyülekezetnek is. A feltámadással e levél 5,1–18-ig terjedő szakasza foglalkozik legrészletesebben. Az 1–10. vv.-ben, mint láttuk, a *halál és a feltámadás közti állapot*ról van szó, ami nyilván foglalkoztatta a gyülekezetet. Pál ezt az állapotot a „levetkezés”, „felöltözés”, „meztelenség” kifejezésekkel érzékelteti, ezek a képek a hellenista-misztikus nyelvben is ismertek, amit az apostol felhasznál, a zsidó apokaliptika mellett, mondanivalója kifejtése során. Tudja, hogy „földi sátorházunk”, azaz testi egzisztenciánk egyszer „összeomlik”, de biztos abban, hogy akkor mennyei otthonunkba költözünk be. Ennek záloga a Szentlélek. Krisztus ítélőszéke elé készülünk, de reménykedve, hogy kedvesek leszünk előtte. Az 5,14b – 15,17–18. vv. az igehirdető, missziót végző Pál vallomásának tekinthetők. Erre a szolgálatra Krisztus szorongató szeretete indítja az apostolt. Ő úgy értette az evangéliumot, hogy mivel Krisztus, az „Egy” mindenkiért meghalt, akkor „akik élnek többé ne önmaguknak éljenek, hanem annak, aki értük meghalt és feltámadott” (15. v.). A *ναπερ*-formula („valakiért”) a rövid szakaszban többször ismétlődik. Itt jelentkeznek az etikai következmények Krisztus halálából és feltámadásából, mert azért az „Egyért” kell élnünk, aki értünk meghalt és feltámadott. A feltámadásából csak akkor következik logikusan az etikai magatartásra buzdító célhatározói mellékmondat, ha figyelembe vesszük, hogy a Krisztus-cselekmény értünk történt.

A *Római levél* központi gondolata a *megigazulás*. Nyilván valós problémát érintett ezzel az apostol, a Törvény általi megigazulás helyett véglegesen a kegyelemből hit által történő megigazulás útját fejtette ki, a feltámadással kapcsolatban is. Legrészletesebben erről a 4,13–25-ben szól, főként a 17. és 22–25. vv.-ben. Ábrahámról olvashatunk itt, aki a hívők atyja az apostol fel fogása szerint. Ez mutatkozott meg abban, hogy amikor Ábrahám és Sára biológiailag az utód létrehozására már halott volt, de Isten mégis fiút ígért nekik, akkor az ős- atya „teste ellenére”... „hitte, hogy Isten megeleveníti (ζωοποιεῖν) a holtakat és előhívja a nem létezőket (τα μη οντα)”. Vagyis életképesé teszi őt és feleségét és a semmiből a létre szólítja elő utódjukat. Itt az apostol két fontos gondolatot köt össze Isten teremtő és megelevenítő, életre támasztó munkájával kapcsolatban. Az egyik a Tizennyolcas imában szereplő ún. 2. benedikció: „Isten, aki megeleveníti a halottakat”. A másik gondolat Ézs. 48,13-ra megy vissza: „Ha szólítod őket, mind előállnak”, valamint szirBar 48,8-ra „életrehívod azt, ami nincs jelen”. Philo is hasonlólt állít teremtéstanában. (De creatione princ.7): „τα γαρ μη οντα εκαλεσεν εις το ειναι”, „a nem lévőket a létre hívja”. Ábrahám követői akkor leszünk, ha ugyanabban az Istenben hiszünk, akiben ő hitt, de mi most már a Krisztus-esemény figyelembevételével: hiszünk abban az Istenben, aki „feltámasztotta a halottak közül Jézust...aki feltámasztotta a mi megigazulásunkért”. Ha hiszünk a Jézust feltámasztó Istenben, az megigazulásul tulajdonítatik nekünk, úgy, mint Ábrahámnak az ígéretre támaszkodó hite. E versekben a teremtés és a végidei halottfeltámasztás gondolata összekapcsolódik. Ugyancsak a feltámadás és a megigazulás kapcsolatát boncolgatja a 6,1–14, de itt már etikai nézőpontból. Ugyanis az 5. fejezet-

ben kifejtette az apostol a kegyelem tanát. Felmerül a kérdés, ha kegyelemből igazulunk meg és üdvözülünk, akkor miért kell a bűnnel szembefordulnunk? Erre felel ez a szakasz, a kegyellemmel visszaélőkkel szemben megfordítja azok kérdését: „ha meghaltunk a bűnnek, miért élünk abban?” Analógiát állapít meg Krisztus feltámadása és a mi új életben járásunk között, összekapcsolva Krisztus sorsát a keresztyének életével. Szókása szerint a gyülekezet által is elfogadott alapra épít: „Nem tudjátok-e...” (3. v.) és ehhez fűzi hozzá a maga következtetését: „eggyé lettünk vele halálának hasonlóságában, még inkább eggyé leszünk vele feltámadásának hasonlóságában” (5. v.). Ezek után nem csodálkozunk, hogy a páli „vele együtt” kifejezések és a „vele” prepozíció igekötői és összetett főnevekben szereplő előfordulásai jellemzőek a szakaszra. Röviden: megigazulásunk és új életben járásunk csak Krisztus halálán és feltámadásán alapulhat és az abban nyugvó hitünkön, arra építő életünkön válik valósággá.

A *Fil 3,9–11*-ben is megigazulással kapcsolatban szól az apostol Krisztus feltámadásáról és az abban való részesülésünkről, csakhogy az *értékváltoztatás* gondolata alapján. Amit a hamis tanítók ajánlanak, hogy a gyülekezet a Törvény alapján várja megigazulását a körülmételezésből, abban Pálnak bizakodása lehetne, ámde farizeusi vallásosságát szemétnek ítéli, hogy új és nagyobb értéket kaphasson Krisztus ismeretének gazdagságában. Krisztusba vetett hite alapján vár megigazulást. Ennek célja pedig, hogy megismerje Krisztus feltámadása erejét. Érdekes, hogy itt előbb a feltámadást említi az apostol s csak másodikként Krisztus szenvedéseit és az abban való részesedését. Szeretne eljutni a halottak feltámadására. Így az előbbi sorrend megfordul és a két félmondat chiazmussá válik. Világos, hogy Pál számára a Krisztus sorsában részesedés a halottak közül való feltámadásban végződik. Az *εξ-αυτοστασις την εκ νεκρων* kettős εκ-je erőteljesen fejezi ki a fizikai halálból történő feltámadás realitását. A 11. v-ből némi bizonytalanság olvasható ki: „valamiképpen eljussak”, de ez a tévtanítókkal való, ezután következő összecsapásból érthető, azok ugyanis perfekcionistaik voltak, Pál ezt visszautasítja.

Befejezésül a *Kol 2,12–13*-at és az *Ef 2,5–6*-ot vizsgáljuk meg. Mindkét levél címzettjei *kozmoszban* élnek. Krisztus feltámadását hiszik, de nem értik, hogy ebből az következik, hogy az Övéi szabadok lehetnek a kozmosz erőktől (világ elemei, levegőbeli hatalmak, stb.). A *Kol 2,12* ezért beszél arról, hogy a gyülekezet tagjai Krisztussal együtt már feltámadtak, Isten Krisztussal együtt életre keltette őket bűneik miatt, halott életükből. Az eddigi levelektől ez a rész a tekintetben különbözik, hogy az itt szereplő *εγχειρειν* és *ζωοποιεῖν* igék aoristosban vannak, tehát múlt időben, míg a klasszikus páli levelekben ez mindig futurum, a reménység tárgya (*Róm 8,11*; *1Kor 15,22*). Sőt, az *Ef* idézett többi része már tényként veszi, hogy Krisztussal együtt a mennyben vagyunk. Ezt többen a gnózishoz közeli gondolatnak tartják, ami ellen *2Tim 2,18* harcol és elítéli azokat, akik szerint a feltámadás már megtörtént. De nem szabad elfelejteni, hogy Pál egyszerre tanítja azt, hogy van egy Krisztusban elrejtett életünk s ugyanakkor azt is, hogy most mégis földi létben élünk és itt kell keresnünk a „felül”, azaz az isteni világban lévő

dolgokat. Tüzetesebb vizsgálattal kimutatható, hogy éppen nem gnosztikus gondolatok ezek, sőt a levél harcol a gnózis világképe és etikája ellen.

Osszefoglalásként vizsgáljunk meg néhány, a feltámadással kapcsolatos *fogalompárt* a páli tanításban.

Ádám és Krisztus alakjának ellentétes párhuzamba állítása lényeges része Pál érvelésének. A korai zsidóságban nagy irodalma volt a bűnesetről és az Első Emberről szóló képzeteknek, amit tipológiai és korporatív értelemben használtak. Az apostol ehhez a tradícióhoz kapcsolódik, de krisztológiai tanítása részévé teszi. Róm 5,12–21-ben pl. nem Ádám felől közelít Krisztushoz, hanem megfordítva: Krisztus felől Ádámhoz, aki Krisztus tüposza, az a forma, amit Krisztus töltött meg tartalommal. Az első Ádám áthágta Isten parancsolatát, behozta a bűnt a világba, azzal együtt jelent meg a halál. A második Ádám a bűntől szabadon jelent meg, akit ezért a fizikai halál, amit a bűnösökért elszenvedett, nem tarthatott fogva. Feltámadott s ezzel az új emberiség, az újjáteremtés zsengeje és képviselője lett. Az Ádám-Krisztus ellentétes párhuzamát az apostol azonban több ponton átlépi és éppen így válik mondanivalója sajátosan keresztyénné. Egyik ilyen pont a „mennyei inkább” kifejezés, pl. Róm 5,15 és 17-ben. Ez arra vonatkozik, hogy Krisztus hatása erősebb az övéire, mint Ádámé az emberiségre. A másik két eltérést az említett szerkezettől az 1Kor 15,21–22-ben találjuk. „Az ember által van a halál” tézisnek ugyanis „az ember által van az élet” ellentézise felelne meg, de „élet” helyett az apostol a „feltámadás” szót használja. Ugyanis az „élet” éppen ellenfelei gondolatmenetét erősítené: nincs szükség a feltámadásra, mondták néhányan a korinthusi gyülekezetben, hiszen az élet már a miénk. A harmadik feltűnő eltérés a 22. v-ben a „meghalnak” – „meg fognak eleveledni” ellentétes párhuzamában a második tag futuruma. Az Ádám okozta halál már faktum, a Krisztustól jövő megelevenedés még reménység tárgya.

A *pneumatikus és pszichikus test* – $\sigma\omega\mu\alpha$ $\psi\upsilon\chi\iota\kappa\omicron\nu$ és $\pi\nu\epsilon\nu\mu\alpha\tau\iota\kappa\omicron\nu$ fogalmak tisztázása nélkül ugyancsak érthetetlen Pál tanítása. Az biztos, hogy az ószövetségi szemléletnek megfelelően az apostol nem az ember „részei”-ről (alkotórészeiről) beszél, hanem aspektusairól, azaz az anyagi, a szociális vagy a szellemi világgal fenntartott kapcsolatairól. A $\sigma\alpha\rho\zeta$ – hústest mindig negatív értékű Pálnál, a $\sigma\omega\mu\alpha$ – jeltest viszont ambivalens. Egyfelől a testben lehet jót tenni (2Kor 5,10) és azt a halál után Krisztus meg fogja eleveníteni (Róm 8,11), másfelől bűnös (Róm 6,6), halandó (Róm 6,12), nyomorúságos (Fil 3,21), törekeny (2Kor 5,1), rab (Róm 7,24), távol van Istentől és Krisztustól (2Kor 5,6.8). Mindebből következik, hogy az ember érzéki (pszichikus) teste, amely romlandó, megsemmisül a halálban és csak lelki (pneumatikus) teste támad fel. Pál átveszi az ószövetségi-zsidó test-feltámadás gondolatát, de ellene mond annak, hogy mostani testünk támadna fel, elváltozás nélkül. Krisztus „el fogja változtatni ($\mu\epsilon\tau\alpha\sigma\chi\eta\mu\alpha\tau\iota\sigma\epsilon\iota$) nyomorúságos testünket, az ő dicsőséges testéhez hasonlónak” (Fil 3,21).

Fontos a „rend” ($\tau\alpha\gamma\mu\alpha$) és a „vég, cél, szándék” ($\tau\epsilon\lambda\omicron\varsigma$) fogalmának együttes megértése is. A feltáma-

dásnak „rendje”, sorrendje van (1Kor 15,23). Első eseménye, Krisztus feltámadása már megtörtént. Ezután következik majd Krisztus visszajövetele, parousiája. E szó jelentett királyokkal, uralkodókkal kapcsolatban eljövotelt, jelenlétet, érkezést. Emellett használja még az apostol az epifánia = megjelenés kifejezést, néha az előbbivel egyszerre (2Thessz 2,8). Harmadik kifejezés erre az apokaltipsis. Ez arra céloz, hogy Krisztus dicsősége most még rejtett, akkor pedig mindenki előtt nyilvánvalóvá válik, kijelentetik. Végül „a nap, az a nap” formula Jahvének az ószövetségi ígérek szerint ítéltre való megjelenését fejezi ki Krisztus visszajövetele képeit használja, (trombita, angyal, elragadtatás, felhő, levegő), de sajátos mondanivalója mindig krisztológiai, szótériológiai, egyszersmind etikai, hiszen az Úr eljövételét ahhoz méltó módon kell várni. Nem egyértelmű, hogy tanít-e az apostol valamilyen közbülső állapotot a hívők halála és feltámadása között. A Krisztusban meghaltakkal kapcsolatban használt „elalvás” kifejezés mintha erre utalna (1Thessz 4,13, etc.). Hellenista közmegegyezés volt a halottak tevékenység és tudatosság nélküli alvásszerű állapota. Pál tanításában az a keresztyén többlet, hogy a hívők Krisztussal való szoros kapcsolata nem szakad meg a halálukkal. Pál szerint nem az életben maradás vagy a meghalás az igazi különbség, hanem a Krisztussal vagy nélküle való élet (Fil 1,20k). Ha a halál után lehet „Krisztussal lenni” (Fil 1,23), „felöltözni” a mennyei hajlékot (2Kor 5,2), „hazaköltözni” az Úrhoz (2Kor 5,8), akkor jelentőségét veszti a földi idő kategóriái szerint feltett kérdés, hogy mi történik a halál és a feltámadás közt. Az „történik”, hogy a halál nem szakít el Istent szeretetétől a Krisztusban (Róm 8,38–39). A halál állapotát a hívők feltámadása követi. Láttuk, hogy a parúzia idején a még élő és már meghalt hívők feltámadnak, illetőleg átváltoznak (1Thessz 4,15.17). A feltámadás nem fokozatos, hanem hirtelen ($\alpha\tau\omicron\mu\omega$) átváltozás lesz a még élőknek és a felkelés, megelevenedés a már halottaknak (1Kor 15,52), valamint egybegyűjtetés (1Thessz 4,17). A végcéll azonban nem a feltámadás, hanem Krisztus győzelme az isten- és emberellenes démoni hatalmak felett, majd uralmának átadása az Atya kezébe. „Isten lesz minden mindekben”, ami több, mint Isten önmagában és több, mint a „minden” feloldódása Istenben. Nem eltörli, hanem újjáteremti Isten a világot és örök harmóniában uralkodik felette.

Bolyki János

Felhasznált irodalom

Bolyki János: A feltámadás reménysége. Lelkészerkezleti tanulmányi anyag, Ref. Egyház, XXXIX évf., 27–30. – Hübner, Hans: An die Kolosser. An die Epheser (HNT) 12, Tübingen, 1997 – Luz, Ulrich: Die Briefe an die Galater, Epheser und Kolosser (NTD) 8/1 Göttingen, 1998. – Wilckens, Ulrich: Der Brief an die Römer, EKK, Neukirchen, 1977 – Friedrich, Gerhard: Die Briefe an die Galater, Epheser, Philipper... (NTD) Göttingen, 1976 – Gnlika, Joachim: Der Philipinerbrief, Freiburg-Basel-Wien (Herder), 1968

Origenes és az apokatastasis

Az Origenesről írt monográfiák és tanulmányok számai között alig akad, amely behatóan foglalkoznék a nagy alexandriai tudós eszkatológiájával.¹ Olyan írás pedig tudomásunk szerint egyáltalán nincs, amely kifejezetten az *apokatastasis tón pantón* sajátos origenesi tanítását tárná fel.² Origenest ennek ellenére a 4. század vége óta úgy tartják számon, mint „az apokatastasis tanítását vallók nem éppen illusztris sorának” szellemi ősatyját.³ Ez a sor napjainkig nyúlik,⁴ és tagjait, akárcsak korábban, ma is egyházi anatómia sújtja.⁵ Éppen ezért jó okunk van rá, hogy kissé alaposabban utánajárjunk Origenes apokatastasis-tanának.⁶

I. Az apokatastasis kérdése Origenes előtt

Origenest megelőzően a *klasszikus görög nyelvben és a koinéban az apokatastasis* szó valamely átmenetileg megszűnt vagy megváltozott állapot helyreállításának terminus technikusaként volt használatos. Így pl. az asztronómia területén, ahol maga a főnév valószínűleg kialakult,⁷ egy meghatározott planetáris konstelláció ismételt beállítását jelentette.⁸

Ilyen értelemben szerepel az apokatastasis kifejezés az Újszövetségben is, hapax legomenonként az ApCsel 3,21-ben, Péter egyik beszédében, ahol az ószövetségi ígéretek végidőbeli beteljesedésére vonatkozik, és tartalmilag semmi köze ahhoz, amit később Origenes tanított.⁹ A második és a harmadik század folyamán az apokatastasis szónak kizárólag ezzel az általános értelmű használatával találkozunk.¹⁰

Origenes maga is használja a kifejezést ebben az értelemben is, amikor pl. a zsidók babiloni fogságból való visszatéréséről beszél úgy, mint „a nép fogságból történt apokatastasiséről.”¹¹

Az *apokatastasis tón pantón* fogalma, amelyet ebben a formában Origenes használt elsőként a dogmatörténet folyamán, egészen mást jelent: minden gonosz végidőbeli megsemmisítését, és – ezzel együtt – a teremtettség eredeti állapotban történő helyreállítását,¹² következésképp a kárhozottak üdvösségre juttatását, közéjük értve az ördögöt és angyalait is, vagyis minden dolgok harmóniáját az idők végezetén.

Mielőtt azonban közelebbről is megvizsgálhánk Origenesnek az apokatastasisal kapcsolatos megállapításait, utalnunk kell rá, hogy a gonosz végleges és maradéktalan kiiktatásának és ezzel együtt minden teremtmény üdvözítésének gondolata már Origenest megelőzően is élt, sőt, írásos formában is megjelent, mégpedig sajátos módon éppen egy olyan vallási rendszerben, amelyre általános vélekedés szerint az abszolút dualizmus a jellemző: a *parszizmusban*. Jónak és gonosznak az Aveszta korai gatái-ban végsőkéig kiélezett ellentéte a későbbi századokban elveszítette dinamikáját, és helyét az újabb óperzsa filozófiában olyan szemlélet vette át, amely már a Jó végső győzelmével és az egész világ teljes megújulásával számolt. Egy „újraolvasztási” folyamat során megújul a mindenség, és minden halhatatlanná lesz (Bundahisn XXX, 32).¹³

Beszélnék apokatastasisról a *szoikusok* is, és pedig olyan elgondolás formájában, hogy egy nagy világegést

követően új kozmosz fog előállni, amely a legkisebb részletekig hasonló lesz a régihez.

Jóllehet az apokatastasis gondolatának ezek a formái nélkülöznek mindenfajta szoteriológikus vonást, arra utalnak, hogy a görög szellemiség világában is léteztek olyan képzetek, amelyek – ilyen vagy olyan módon – a kozmosz¹⁴ átfogó megújulásával számoltak.¹⁵

E néhány utalás, amelyet könnyen lehetne továbbiakkal kiegészíteni, elegendő ahhoz, hogy megállapítsuk: az origenesi értelemben vett apokatastasis-probléma ismert volt már a keresztyénséget megelőző időkben is, és legalábbis a késői parszizmus az övéhez hasonló megoldásra jutott a kérdésben. Majdnem teljes bizonyossággal kimondható, hogy az ókori Perzsiában egymásra talált a Nyugat eszkatológikus-lineáris, és a Kelet ciklikus gondolkodásmódja, hogy a mindenek helyreállításának tanításában eggyé olvadjon a kettő.¹⁶

E Biblián kívüli váradalmakon túl, a *júdaizmusban*, a végidők paradicsomi békeuralmának prófétai jövendölése mellett (Ézs 11,6k; 65,25; Hab 2,14 stb.), a zsinagoga teológiájában megfigyelhető (talán éppen perzsa hatásra) a szigorú kora-izraelita ítélet-felfogás kettős irányú fellazulása: 1.) Hinni kezdtek a választott nép minden tagjának végső szabadulásában: „senki sem veszhet el, aki körül van metélve”.¹⁷ 2.) Kialakult az a nézet, hogy a kárhozottak legalábbis időlegesen (a szombat idejére) megszabadulnak kínjaiktól. Ilyen módon a pokolbeli örök szenvedés dogmája elvesztette életét.

Ebben az összefüggésben végül meg kell említenünk Kelemen Origenes elődjét az alexandriai katechéta-iskola vezetésében, aki nem kevés téglával járult hozzá annak a hatalmas teológiai építménynek a létrehozásához, amely hírneves utódjának nevéhez fűződik. Igazat kell adnunk Eugene de Faye-nek, aki Origenes Kelemtől való függőségét e mondatban foglalja össze: „Clemens lui avait ouvert le route.”¹⁹

Alexandriai Kelemen teológiai gondolkodása nem csak etikai tekintetben,²⁰ hanem üdvtörténetileg is a haladás és a felemelkedés alapelvein nyugodott.²¹

E gondolkodás középpontjában – akárcsak később Origenes esetében is – a Logosz fogalma áll. Benne és általa Isten nem csak teremtette a világot, hanem vezetni is, végső célja felé. A Logosz, akárcsak maga az Atya Isten, telve van az ember iránti oltalmazó és megváltó szeretettel. Kelemen úgy nevezi őt, mint Isten „philanthropon organon”-ját. A Kyrios „könyörül az emberen, őt neveli, megvidámítja, inti, megszabadítja és megőrzi”,²² „egyetlen célja az ember megváltása”.²³

Az Úr theios pedagógos-ként vezetni az embert az Isten által kitűzött cél felé: „E nevelő neveli a misztériumok útján a gnosztikust, az (el)jövendő) javak reménye révén a hívőt, és helyreigazító fegyelmezésében érzékeltetett ereje segítségével a keményszívűt”.²⁴ Mindemellett legyőzi az ellenállókat is, „és folyamatos ítélete a továbbra tévelygőket is megtérésre kényszeríti”.²⁵

Mindennek annyi jelent, hogy Isten megváltó munkája nem elégszik meg részeredményekkel, Isten ugyanis teremtményeivel mindörökké irgalmasan bánik („Ő az, aki különleges módon cselekszi a jót, valóságos Isten és jó

Atya, akinek léte és cselekvése szüntelen jótéteményei-ben jelenik meg. E jóságos magatartásában rendíthetetlenül megmarad²⁶), és a Logosz által örökkön örökké megvalósítja üdvakarátát („aiónról aiónra megváltást gyakorol Fia által²⁷). Végezetül mindenképp meg tapasztalják segítségét és üdvösségét („mert a mindenségre és mindenkire érvényes üdvösség neki, mint Kyrionnak van alárendelve, mind általában, mind részleteiben²⁸).

Kelemen kifejezetten beszél a végső ítéletről. Isten a bűnösöket az utolsó napon a pokol tüzére veti²⁹, e tűz azonban, nem emészti meg őket, hanem végső megtisztításukat és megigazításukat szolgálja:

Azt állítjuk, hogy a tűz nem a testet (a húst) tisztítja (szenteli) meg, hanem a bűnösök *lelkét*; nem mindent felemészítő szokványos tűz tehát, hanem értelemmel bíró, amely átjárja a lelket, amely át-megy a tűzön.³⁰

Hogy ez a helyreállított teremtettség milyen lesz, arra nézve Kelemen csak utalásokat tesz. Azt tartja, hogy a korábbi bűnök hatása továbbra is érvényesül, amennyiben az üdvösségnek különböző fokozatai lesznek. Hogy Isten megváltó műve egykor ezen is túl fog-e lépni, e kérdést Kelemen, annak titokzatosága miatt sem feltenni, sem megválaszolni nem vállalkozik. Eszkatológiáját ez a mondat zárja le: „egyebekben hallgatok, és ezzel dicsőítem a Kyriont”.³¹

II. Origenes, mint az apokatastasis tanítóinak atyamestere

H.U. von Balthasar hívja fel rá a figyelmet, hogy Barth Károly a maga teológiájával a mögé a zárójel mögé kerül, amely „Augustinussal kezdődik, s a hivatalos teológián át Kálvinig és a janzenizmusig terjed, s ilyen módon váratlanul az Augustinus előtti patrisztika területén bukkanva fel, konfrontációba lép annak legerőteljesebb teológiai gondolkodójával, aki a maga univerzalizmusával senki máséhoz nem hasonlíthatóan határozta meg a maga környezetét és utókorát” „Aki nem előítéletek százaitól megerheltén, és nem jelszavakat (pl. »apokatastasis«) hangoztatva közelít a nagy alexandriaihoz, hanem az évezredek különbözőségeket és távolságot természetesnek tartva végzi az összehasonlítást, az meg fog döbbsenni a feltűnő hasonlóságon.”³²

Ezt a rokonságot v. Balthasar mindenekelőtt Origenes és Barth közös dialektikájában ismeri fel, amely az eszkatológia terén az ítélet és a kegyelem közötti feszültségben jelenik meg, s amely ezt az ellentétet – az Augustinus óta úgyszólván kizárólagosan érvényesülő hagyománytól eltérően – nem abszolutizálja (predestinatio gemina), de nem is tekinti semmisnek (egyfajta „minde- nek helyreállítását” valló olcsó tanítás révén.)

Mindezt figyelembe véve, nem csodálkozhatunk rajta, ha Emil Brunner, a barthi kiválasztás-tanról szólva, tekintettel az apokatastasisra, és az Origenessel való egyezésekre, így fogalmazza meg a maga ítéletét: „Amit Barth tanít, az még csak nem is az, amit Origenes és követői vallottak. Barth sokkal messzebbre megy, mint azok *mindannyian*.”³³

Itt most nem kívánunk belemenni annak vizsgálatába, hogy igaza van-e Brunnernek Barthról alkotott ítéletében, vagy sem. Ezt a kérdést majd egy más alkalommal

fogjuk részletesen megtárgyalni. Most arra fordítjuk figyelmünket, hogy mit is tanított valójában az apokatastasis kérdéséről Origenes. A következőkben tehát erről lesz szó.

Az üdvtörténet Origenes-i felfogásának középpontjában nem áll sem valamilyen kozmikus fejlődési- vagy egység-principium, – jöllehet az utóbbi egyébként, az újplatonizmus hatása révén elég jelentős szerepet játszik nála – sem valamilyen kiegyenlítő szimbolika: „kezdés = vég, vég = kezdet”,³⁵ hanem *Isten teremtő akaratának gondolata*:

Hanc ergo beatam et *archikén*, id est principatum omnium gerentem dicimus trinitatem. Hic est bonus deus et benignus omnium pater..., id est bene faciendi virtus et creandi ac providendi.. Et ideo nullum prorsus momentum sentiri potest, quo non virtus illa benefica bene fecerit.³⁶

Isten a világot a maga kedvére teremtette:

Hic cum 'in principio crearet ea', quae creare voluit, id est rationabiles naturas, nullam habuit aliam creandi causam, nisi se ipsum, id est bonitatem suam.³⁷

Minden dolog Istentől vette kezdetét, és egykor ismét hozzá tér vissza:

Unus Deus Pater ex quo omnia.. et finis in ipso (sc. Christo) erit tunc cum erit Deus omnia in omnibus.³⁸

Isten teremtésben megnyilvánult eredeti akaratát a bűneset nem tette semmissé, csak akadályokat gördített elé, anélkül azonban, hogy eredeti célja megszűnt volna, tekintettel arra, hogy Isten a bukást követően is Atyja maradt teremtményeinek, akiket soha el nem hagy:

Egy angyal, aki jó hírt hozott, a jó Atyát hirdette minden népnek, aki sohasem hagyja el azokat egészen, akik őt megtagadták.³⁹

Isten nem leli örömét ezek bukásában: „neque laetatur in perditione vivorum”,⁴⁰ hanem szeretete oly nagy, hogy mindeneket magához von: „tanta charitas vis est, ut ad se omnia trahat.”⁴¹

Isten emberré lett, hogy megmentse az elbukott világot:

Isten alászállott fenségéből és magasságából, hogy az embert, mindenek előtt a gonoszokat, felemelje magához.⁴²

Isten emberré lételeének jellemzője teljes egészében Jézus Krisztus önmaga odaadása az egész kozmosz üdvösségéért:

Nemzetségünk üdvössége Jézus Krisztustól, és őreá nézve van, aki az *egész* kozmoszért adatott.⁴³

A názáreti Jézusban vette kezdetét az isteni és emberi természet (újra)egyesülése, amely a következő időkben folytatódik:

(A tanítványok) úgy látták, hogy benne *kezdetét vette* az isteni és emberi természet eggyé válása.⁴⁴

Végezetül mindenképp meg tapasztalják majd az üdvösséget, mivel Isten kegyelme messze felülmúlja a kárhozat erejét:

„Multo magis”, et „abundantiam gratiae, et donum iustitiae” et „regnabunt per unum Iesum Christum”. Quae omnia utique declarant *multo* abundantiora esse dona quam damna.⁴⁵

Origenes az apokatastasis, amit véleménye szerint már az ószövetségi próféták is tanítottak („A prófétai

iratok számos esetben szólnak titokzatos szavakban a gonosz teljes megsemmisítéséről és minden lélek helyreállításáról⁴⁶) írásai számos helyén vezeti vissza Jézus Krisztus művére.

Így pl. amikor azt Jézus halála gyümölcsként jelöli meg: Halála által Jézus mint „búzaszem”, „sok termést” hozott, és az Atyának mindenkor gondja van a búzaszem halálából eddig és ezután növekedő termésre⁴⁷,

vagy amikor annak egyedüli előfeltételeként Jézus véreinek erejét nevezi meg:

sed tantum esse vim crucis Christi, at mortis huius, quam in saeculorum fine suscepit, asserimus, quae ad sanitatem et remedium non solum praesentis et futuri, sed etiam praeteritorum saeculorum, et non solum humano huic nostrorum ordini, sed etiam coelestibus virtutibus ordinibusque sufficiat⁴⁸,

vagy éppen, amikor visszautasítja Celsus tévtanítását, aki Jézus halálának csupán etikai jelentőséget tulajdonított:

Halála nem csupán az istenfélelemből fakadó önfeláldozás példája, hanem egyúttal a gonosz és az ördög megsemmisítésének kezdete és folytatása⁴⁹.

Minden teremtmény üdvözítése és helyreállítása kizárólag a Logosz erejére és tevékenységére vezethető vissza⁵⁰ (solus Christus!), amely oly hatásos, hogy minden betegséget és bűnt képes meggyógyítani:

A Logosz erősebb, mint a lélek minden gonoszsága, és a benne lakozó üdv-erő mindenkit Isten kívánsága szerint vezet, úgy, hogy minden dolog vége: a gonoszság eltörlése.⁵¹

A Logosz tehát betölti a számára Istentől adott feladatot, és maga alá vet mindeneket, hogy átadja az Atyának:

Mindazt tehát, ami megelőzőleg nem volt a Jézus kezében, azt az Atya az ő kezébe adta, és pedig nem úgy, hogy egyeseket igen, másokat nem, hanem valóban mindent... Jézus ellenségei is részei voltak annak az egésznek, amelyről Jézus valamilyen módon már megelőzőleg tudta, hogy az Atya neki fogja adni... De ha Isten mindent kezébe is adott, s ha Jézusban minden megelevenedett is, ez nem tette semmivé Isten ítéletét, amelyben ki-ki érdeme szerint részesült.⁵²

Milyen *exegetikai megalapozást* ad Origenes szisztematikai megállapításainak?

Mindenek egykor bekövetkező helyreállítására vonatkozó tanításának legfőbb igei bizonyító helyét az I Kor 15,26–28-ban találja meg:

verum etiam consummatione saeculi semet ipso completens omnes, quos subicit patri et qui per eum veniunt ad salutem, cum ipsis et in ipsis. ipse quoque „subiectus” dicitur patri, dum „omnia in ipso constant”, et ipse est caput omnium, „et in ipso” est salutem consequentium „plenitudo”. Hoc ergo est quod de eo dicit apostolus: „Cum autem omnia ei fuerint subiecta, tunc et ipse filius subiectus erit ei, qui sibi subdit omnia, ut sit deus omnia in omnibus.”⁵³

Per singulos autem „omnia” erit hoc modo, ut quidquid rationabilis mens, expurgata omni vitiorum faece atque omni penitus abstergens nube malitiae, vel sentire vel intellegere vel cogitare

sentiat, deum cogitet, videat, deum teneat, omnis motus sui deus modus et mensura sit.⁵⁴

A Róm 5,17 magyarázata során ugyancsak a *panta* szóra összpontosítja figyelmét:

Et ut evidentius ostenderet omnes homines et multos homines idem esse, addit his: „Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per unius obedientiam iusti constituentur multi.”^{55,56}

A Fil 2 Krisztus- himnuszának két utolsó verse teljes mértékben meggyőzi, hogy I Kor 15-re és Róm 5-re vonatkozó interpretációja helytálló:

Flectet autem genu *omnis creatura* Deo in nomine Iesu, per quem reconciliata est ei, secundum quod idem apostolus dicit, quia in nomine Iesu omne genu flectetur coelestium, terrestrium et infernorum. Flectere sane genu, et omnem linguam confiteri Deo, de Isaiae prophetae sermonibus assumpsit apostolus. Sed genu flectere, subiecta esse *cuncta*, et cultui Dei obedire declarat.⁵⁷

A Róm 11,36-ban olvasható *eis aouton* kifejezés ugyancsak arra a vélekedésre készíti, hogy egykor minden teremtmény üdvösségben részesül, mivel mindenek célja Krisztusban van:

Apostolunk (Pál) ezt írja: „tőle, általa és érte van minden”. A „tőle” szó minden dolog létének kezdetét, az „általa” a tőle való függést, az „érte” a célt jelöli.⁵⁸

Ilyen módon tehát Origenes eszkatológiájában minden egyetlen irányba mutat: Krisztus, miután üdvözítő munkáját bevégezte, átadja a teljesen megújult világot az Atyának, és ilyenképpen végül Isten lesz minden mindenekben:

Cum autem omnia ei fuerint subiecta, tunc et ipse filius subiectus erit ei, qui sibi subdit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus.^{59,60}

Isten szeretete ezután mindeneket megszabadít az elbukásból:

Et ideo merito charitas quae *sola* omnium maior est, omnem creaturam continebit e lapsu. Tunc erit Deus omnia in omnibus,⁶¹

mint ahogy általában is az egész megváltás Origenes szerint kizárólag a „bonitas Dei per Iesum Christum”-ra vezetendő vissza.⁶²

E tisztán krisztológiai érv mellé Origenes egy *ontológiai érvet* is felhoz, minden ember megváltására nézve:

Abból a platóni gondolatból kiindulva, hogy csak a Jó-nak van valóságos léte, a következő logikai végkövetkeztetésre jut:

Senki sem jó, kivéve az Atyát. Így tehát a jó azonos a létezővel. A jó ellentéte pedig a rossz, vagy gonosz. a létezés ellentéte pedig a nem-lét. Ebből következik, hogy a gonosznak és a rossznak nincs (valóságos) léte.⁶³

Végiggondolja Origenes az újszövetségi örökkévalóság-fogalom jelentőségének a későbbi évszázadokban oly sokat vitatott kérdését is.

Hogy az *aiónios* kifejezésnek a Szentírásban különböző jelentései szerepelnek, azt, mint gyakorlott exegeta minden további nélkül felismeri:

De vita autem aeterna quamvis et in aliis locis saepe a nobis dictum sit, tamen et in praesenti

breviter perstrigendum est, quod aeternitas in Scripturis aliquando pro eo ponatur ut finem nesciat, aliquando vero ut in praesenti quidem saeculo finem non habeat, habeat tamen in futuro.⁶⁴

Augustinus értelmezésével szemben („dicere autem in hoc uno eodemque sensu, vita aeterna sine fine erit, supplicium aeternum finem habebit, multum absurdum est”⁶⁵), Origenes a következő, sajátos módon magyarázza Mt 26,42-t:

Aeternum namque aeterno contrarium non erit, sed idem. Nunc autem certum est mortem vitae esse contrarium; certum est ergo quod si vita aeterna est, mors esse non possit aeterna.⁶⁶

Origenes a saját örökkévalóság-fogalmának krisztológiai színezetet is ad, amikor az 1Thessz 4,17-hez kapcsolódva a következő módon fogalmaz:

Sicut ergo semper cum Domino esse, finem non habet, ita et vita aeterna nullum finem habenda credenda est..Ego non puto etiam hoc vacuum esse, quod ad vitam aeternam addit „in Christo Domino nostro”; sed quia fortassis sciri voluit aliud esse vitam aeternam *solam*, et aliud vitam aeternam in Christo Iesu.⁶⁷

„Örök élet” és „örök élet Krisztusban” ennek megfelelően Origenes számára minőségileg egymástól teljesen különböző fogalmak.

A *zóé aiónios* önmagában éppoly kevésbé jelent „örök életet”, mint a *thanatos aiónios* „örök halált”. Életünk csakis Krisztusban lehet „örök”.⁶⁸ Olyan fogalmat, mint „örök halál Krisztusban”, a Szentírás nem ismer. Éppen ezért a pokol szenvedése sem lehet „örök”.⁶⁹

Éppen ezért az a halál sem lehet „örök”, amelyről a Biblia könyvei beszélnek, s az Krisztusban meg fog szünni, illetve kiiktatódik a teremtésből:

Certum est ergo quod si vita aeterna est, mors esse non possit aeterna... Cum enim mors animae, quae est novissimus inimicus, fuerit destructa, etiam haec communis mors, quam illius velut umbram esse diximus, necessario abolebitur; et tunc consequenter resurrectioni mortuorum dabitur locus, ubi regnum mortis pariter cum morte destructum erit.⁷⁰

Miként értelmezi azonban Origenes azokat a *büntetések*et, amelyek a Szentírás szerint az istenteleneket fenyegetik? Tagadni *sehol sem* tagadja ezek tényét.

Az istenteleneknek azonban nem szükséges egyebet tudniuk, mint hogy Isten egykor meg fogja ítélni a bűnösöket: Mindaz ugyanis, ami ebből következik, mit sem használ. Vannak ugyanis emberek, akiket az örök büntetéstől való félelem aligha tart vissza attól, hogy átadják magukat a gonosznak, és ebből következően a bűn áradatának.⁷²

Az Isten akaratának ismeretében járatos gnosztikus azonban tudja, hogy Isten csak azért ítéli meg a bűnösöket, hogy megszabadítsa őket a bűnnel való összefonódottságukból. Origenes ezt a folyamatot háromféleképpen írja le:

Pedagógiailag:

Ezeket ugyanis a meghirdetett ítélettől való félelem arra ösztönzi, hogy tartózkodjanak attól, amit ítélet fenyeget, és arra, hogy átadják magukat a

keresztyén istenfélelemnek⁷³, és arra bírja a hallgatókat, hogy minden erejükkel elkerüljék azokat a cselekedeteket, amelyeknek ítélet a következménye.⁷⁴

Medicinálisan:

A tisztító tűz ráterjed a világra, és természetesen mindazokra is, akiknek szükségük van a tűz által végbemenő ítéletre és gyógyulásra.⁷⁵

Szoteriológikusan:

Istenünk azért „emésztő tűz”,... hogy az értelmes természetet megszabadítsa a bűn salakjától és sok más szennyező anyagtól... Ebben az értelemben van szó az Isten előtti „tűzfolyamról” is, amely megsemmisíti a gonoszságot, amellyel egész lelkünk telve van.^{76,77}

Isten bár emésztő tűz, de nem népe ellen, hanem érte. Szeretete szentségében nyilvánul meg, szentsége pedig a szeretetben. Éppen ezen a ponton nyilvánul meg a leginkább Origenesnek a bevezetőben említett dialektikája, oly módon, hogy Isten kegyelmét nem vonatkoztatja el ítéletétől:

(Az Írás) tehát azt mondja, hogy Istenünk „emésztő tűz”, hogy „tűzfolyamok áradnak belőle”, hogy úgy jelenik meg, mint „az olvasztókemence tüze”, hogy megtisztítsa népét.⁷⁸

Krisztus vérének üdvözítő ereje alól nem vonja ki Origenes a démonokat és az ördögöt sem:

In unum sane finem putamus quod *bonitas* Dei per Christum suum *universam* revocet creaturam, subactis ac subditis etiam inimicis.⁷⁹

Isten minden teremtménye vissza fog térni Teremtőjéhez:

...amelyben el fogja érni befejezését, tehát – mint én hiszem – az úgynevezett apokatastasisban, mivel többé *nem marad* ellensége.⁸⁰

Súlyos tárgyi igazságtalanságot követnénk el, ha az eddig elmondottakat követően nem kerítenénk rá sort, hogy *Origenes lényegét illetően tisztán krisztológailag megalapozott apokatastasis-tanát* e rejtett középpontja felől is megvilágítsuk, hogy ilyen módon világossá tegyük. miszerint a nagy alexandriai, minden hellenista és orientális hatás ellenére, amelyek teológiáját befolyásolták és színezték, valójában igazi keresztyén teológus volt, aki tudatában volt annak, hogy *Jézus Krisztus feltámadása* (amire végső soron az apokatastasis gondolatát is visszavezette), a *legnagyobb* Isten minden tette közül:

...quod multo sit magnificentius in laudibus Dei resuscitasse Iesum Christum Dominum nostrum a mortuis, quam fecisse coelum et terram, creasse angelos, et coelestes condidisse virtutes,⁸¹

és hogy ennek a ténynek az alapján olyan apokatastasisról lehet beszélni, amely sokkal több, mint egyszerűen az eredeti teremtés helyreállítása, mivel egészen más alapokon nyugszik, mint amaz:

Illud denique iussione, hoc *passione perfectum* est.⁸²

Hogyan lehetséges azonban, hogy Origenes, túl ezen a „*passione perfectum*”-on *új világkorszakról*, megismétlődő bűnesetekről és megismétlődő megváltásokról tanított?

Következésképpen érvényesülő dialektikája eszkatológiaiájában végül az isteni szeretet és az emberi akarat dualizmusává szélesedik⁸³. Origenes sohasem jut el addig a végső következtetésig, hogy Krisztus valóságosan és

végérvényesen reprezentálja az isteni ítélet és isteni kegyelem egységét, s hogy ő, a maga személyében, mint Isten-ember nem csupán szuverén Isten, hanem egyúttal értünk odaadatott szolgálja is, akinek önkéntes élet-áldozata az emberi voluntas-t is egyszersmindenkorra bevonja Isten kegyelmébe, s így megújítja.

Ebből a dualizusból fakad Origenes számára a teremtés, bűneset és újra helyreállítás végtelen ismétlődésének lehetősége:

Ex quo opinamur, quoniam quidem, sicut frequentius diximus, immortalis est anima et aeterna, quod in multis et sine fine spatiis per immensa et diversa saecula possibile est, ut vel a summo bono ad infima mala descendat, vel ab ultimis malis ad summa bona reparatur.⁸⁴

Origenes bibliátlan teremtés-felfogása szükségszerűen rávetíti árnyékát eszkatológiájára. Ha a látható teremtés valósága egy lapszuson nyugszik, akkor nincs mit rajta csodálkozni, ha az új teremtés is lapszura hajló marad. Teológiai rendszerének ezen a pontján Origenes több tiszta és világos bibliai szempontot áldoz fel a neoplatonista-gnosztikus gondolatvilág oltárán, mint bárhol máshol.

Kétségtelen, hogy Origenes számos ógyházi teológusnál jobban tudja, hogy a bűn (elsősorban) nem „naturae delictum”, „sed voluntatis” (Pelagius). Az emberi voluntas-t azonban hipertrofizálja, sőt, kivonja Jézus vére erejének egyébként mindenhatóként dicsőített hatása alól is:

Libertas enim arbitrii semper naturae rationabili permanebit...⁸⁵. Manere quidem naturae rationabili semper liberum arbitrium non negamus.⁸⁶

Az üdvtörténet ezáltal átmeneti és felfüggeszhető folyamattá lesz. Origenes a bibliai eszkatológia általánosan érvényes lineáris gondolatvilágát feladja egy ciklikus világkép kedvéért.

Annak okát, hogy Origenes csakhamar *egyházi anatómia* alá került, lényegét illetően abban ismerhetjük fel, hogy ismétlődő világtörténelmi folyamatokról tanított, és így éles ellentétbe került az újszövetségi üdvtörténettel, noha úgy tűnt, hogy a „passione perfectum”-ról szóló vélekedése annak kongeniális megértését tanúsítja. Egy ilyen tanítás háttérében joggal gyaníthatnak sztoikus és orientális mitológumenonokat.

Fenti vélekedésünket alátámasztja az a körülmény, hogy Nyssai Gergely taníthatta az apokatastasis-t, mint egyszeri eseményt anélkül, hogy ezért átokkal sújtották volna.⁸⁷ Éppen ezért nem alaptalanul vélekedik úgy Jean Daniélou, hogy „Grégoire de Nysse a condamné forellement l'apocatastase déformée d'Origène”.⁸⁸

Az Origenesi apokatastasis-tan *új megértésére* nézve ebből a megállapításból a következő kérdések adódnak:

- Vajon nem azért szakítottak-e Orienessel csak mintegy 150 évvel halála után, mert az üdvtörténet megismételhetőségét tanította, tehát nem önmagában véve az apokatastasis-tan miatt?
- Miért nem botránkoztak meg a megelőző évtizedekben a „passione perfecta”-val kapcsolatos felfogásán, és hogy maradhatott bántatlan Nyssai Gergely, aki ugyanazt tanította, mint Origenes?
- Vajon nem úgy áll-e a dolog, hogy annak a *magvát*, amire Origenes voltaképpen apokatastasis-tanát építette,

vagyis, hogy a Krisztusban végbement és végbemenő megváltás minden ember üdvösségét munkálja, egyáltalán nem is ítélték el? Lehetséges ugyanakkor, hogy 399-ben, az Alexandriai Zsinaton az ismétlődő világtörténelem egyértelműen téves tanításával együtt egy olyan nézetet is kiátkoztak, amelytől nem lehet elvitatni bizonyos mértékű bibliai relevanciát, hiszen a Kol 1,19-ben ez olvasható: „Tetszett az egész Teljességnek, hogy benne lakjék, és hogy általa békéltessen meg önmagával mindent (*ta panta*).”⁸⁹ A párhuzamos helyek „arra kellene, hogy ösztönözzenek, hogy végiggondoljuk: az (apokatastasis) fogalmának van talán *helyeselhető értelme* is.”⁹⁰ Origenes képes volt rá, hogy döntő választ adjon a kérdésre, jóllehet eszkatológiájának centrumában áthidalhatatlan szakadékot találunk, amely felfogását elválasztja minden, a végső dolgokkal összefüggő keresztyén gondolatól.

Adódik-e vajon Barth feltételezéséből az eddigiektől eltérő, és tárgyyszerűbb felelet az apokatastasis kérdésre? Erre majd más helyen keresünk választ. Egy dolog azonban máris bizonyos: Barth dialektikája, összefüggésben krisztocentrikusságával, az eszkatológia e sokat vitatott kérdésében is új távlatokat fog nyitni.

Gotthold Müller

Fordította

Ablonczy László és Szabó Csaba

Jegyzetek

- A legjobb fejtegetések Origenes eszkatológiájáról ma is L. Atzberger régi monográfiájában olvashatók: *Geschichte der christlichen Eschatologie in der vornicänischen Zeit.* (1896), 409.kk. – 2. Michaelis alapos tanulmánya: *Versöhnung des Alls* (1950), exegetikai orientáltságú. Ez a mű egyébként egy kiadói hiba következtében nem eléggé ismert, és a szisztematikusok körében nem talált megfelelő visszhangra. – 3. E Brunner, *Dogmatik* 1, 2. kiadás (1953) 376 – 4. W. Künneth, *Theologie der Auferstehung*, 4. kiadás, (1951) 252.kk – 5. Említésre méltó kivételt csupán a következők jelentenek: a középkori egyházban Konstantinápolyi Germanus, aki az Origenes-nél (és Nyssai Gergely-nél) található apokatastasis-helyeket későbbi interpolációnak tartja (v.ö. Photius, cod. 233=MPG CIII, 1106.k.), az újabb korban pedig Aloisius Vincenzi római teológus, aki művében: *Sancti Gregorii et Origenis de aeternitate poenarum in vita futura omnimoda cum dogmate catholica concordia* (1864) alkalmatlan módon tesz rá kísérletet, hogy Origenest igazhítívű minősítse. „ideoque ihil ipsam commune habere cum futura daemone ac reproborum hominum restauratione ad milierem sortem post iudicium extremum, quae nunquam erit.” – 6. Minden Origenestől és Kelemtől származó idézetet a következő mű alapján közlünk: „Die Griech. Christl. Schriftst. d. erst. drei Jahrh.” (GCS) (kötet-oldal- és sorok száma). A „Commentaria in Epistolam ad Romanos”-t a „Patrologie cursus completus” szerint idézzük, Ser.Gr. (MPG),XVI, és pedig a kötetszám jelölése nélkül. – Rövidítések: *Stromata*= Str; *De principiis*= DP; *Comm. in Ev. Joa.*: CEJ; *Comm. in Ep. ad Rom.*= CER; *Contra Celsum*= CC – 7. L. ehhez: H. Brandes, *Abhandlungen zur Geschichte des Orients im Altherthum* (1874), 123. o. – 8. További jelölésekre nézve l.: *Theol. Wört.z.NT* 1 (1933) 388.k. o. – 9. Utóbbi Michaelis írt a témáról (2. lábjegyzet), 18.kk. o. – 10. l. a Clemens Alexandrinushoz kapcsolódó regiszterkötetet a GCS-ben. *apokatastasis* címszó. – 11: Arra a kérdésre, hogy az apokatastasis alatt csupán az első teremtés helyreállítását érte-e, vagy annak túlszárnyalását illetve teljességre vitelét, a későbbiekben adunk választ – 12. CEJ X, 26: 10, 219,29. – 13. v.ö. N. Söderblom, *La vie future d'après le Mazdeisme* (1901), 235. o. – 14. vagyis egyfajta *apokatastasis tón pantón-t*. A Stoához l.: H.v.Arnim, *Stoicorum veterum fragmenta*, 2 (1902), Fragm 625. Magának a Stoá-nak a tanítása orientális előké-

pekre megy vissza, többek közt a berosszijáni „világév” képzetére. – W. Bousset és H. Gressmann, *Die Religion des Judentums im späthellenistischen Zeitalter*, 3. kiadás (1926), 502. o. – valamint a hamvaiból megelevenedő fönixmadár mondájára. M. Schenkel, *Heidnische und jüdische Sagen über Weltuntergang und Welt-erneuerung: Jahrb. f. d. Theol.* 14 (1869), 679. o. 2. lábjegyzet. – 15. Vö. Origenes részletes tanulmányával a sztoikus apokatastasis-tanról, in: CC. V, 2Ö:3,21,23.kk valamint VIII, 72,3, 228, 21.kk. – 16. Apokatastasis-tant feltételezni Ramakrishna-nál, mint azt J.N. Frquuhar, *Modern Religious Movements in India* (1915), 188.kk. oldalakon teszi, tévedés, tekintve, hogy az indiai gondolkodásnak semmilyen eszkatológikus centrifugális ereje nincs, az teljes mértékben a ciklikusság pályáján mozog. H.v.Glasenappnak köszönöm, hogy (levélben) felhívta rá a figyelmemet, miszerint Ramakrishna rendszerében lehetetlen volna az apokatastasis gondolata. – 17.F. Weber, *System der altsynagogalen palästinischen Theologie* (1880), 327. o. – 18. I. ehhez: I. Lévy, *Le repos sabbatique des ames damnées: Rev. des ét. juiv.* 25 (1892), 1.kk. o. – 19. E. de Faye, *Origene. Sa vie, son oeuvre, sa pensée*, 3 (1927), 247. o. Hasonló olvasható már korábbi időből: M.J. Denis, *De la philosophie d'Origene* (1884), 344. o. – 20. I. ehhez Walter Völker átfogó művét, *Die wahre Gnostiker nach Clemens alexandrinus* (1952) – 21. Ugyanő, Gregor von Nyssa, als Mystiker (1955), 23. o. – 22. Clem. Protr. I. 6.2: 12, 6, 30. kk. – 23. u.o. IX, 87,3: 12, 65, 12.k. – 24. Clem. Str. VII, 6,1: 17,10,4 k – 25. u.o. VII, 12,5: 17,10,4 k – 26. u.o. VI, 104,3: 15, 484, 25 kk – 27. u.o. VII,12, 1: 17, 9, 27 k. – 28. u.o. VII, 12, 2: 17, 9, 26 kk – 29. u.o. VII, 12,5: 17, 10, 4 – 30. u.o. VII, 34, 4: 17, 27, 5 kk – 31. u.o. VII, 13, 1:17, 10, 6 – 32. H.U. von Balthasar, in: *Antwort* (1956), 241. o. – 33. Brunner (3. lábjegyzet), 376. o. – 34. Vö. DP I, 6,1: 22, 79, 3 kk – 35. Jellegzetes szimbolika, amelyet nyilvánvalóan ismert Origenes is, mint DP I, 6, 1: 22, 79, 22 kk tanúsítja. – 36. DP I, 4, 3: 22, 65, 3 kk – 37. DP II,9, 6: 22, 169, 22 kk – 38. CERVIII,13: 1202 B. – 39. CEJ I, XIV: 10, 18, 29 kk – 40. CER VI, 6: 1068 A. – 41. CER V, 10: 1054 A. – 42. CC IV, 12: 2,282,20 kk – 43. CCVIII, 11: 3, 299, 7 kk – 44. CC III, 28:2, 226, 13 k – 45. CC III, 28:2, 226, 13 k – 46. CC VIII:2, 3, 289, 11 k – 47. CC VIII, 43: 3, 258, 5 kk – 48. CER V, 10:

1053 AB – 49. CC VII, 17: 3, 169, 1 kk – 50. Vö. Cer IV, 12: 1002 C, ahol Origenes kifejezetten arról ír, hogy „non sermo peccatoris inimicitias inter Deum et homines absolvit, sed sanguis intercessoris”. – 51. CC VIII, 72: 3, 289, 6 kk – 52. CEJ XXXII, 3: 10, 429, 13 kk – 53. DP III, 5, 6: 22, 277, 15 kk – 54. DP III, 6,3: 22, 283, 14 kk – 55. CER V, 1: 1006 C. – 56. I.ehhez: DP I, 6,1: 22, 79, 10 kk- t is. – 57. CER IX, 41: 1243 C – 58. CC VI, 65: 3, 135, 12 kk – 59. DP III, 5, 6: 22, 277, 19 kk – 60. Ch Bigg, *The Christian Platonists of Alexandria* (1866), 200. o. találoán jegyzi meg: „God shall be all in all”: These words were never out of Origen's mind”. – 61. CER V, 10: 1053 C. – 62. DP I, 6, 1: 22, 79, 3 k – 63. CEJ II, 13: 10, 69, 14 kk – 64. CER VI, 5: 1066 CD – 65. Aug. De civ. Dei, lib XXI, cap 23: MPL XLI, 735 k. – 66. CER V, 7: 1037 A – 67. CER VI, 5: 1067 ASC – 68. hasonlóan minősített örökkévalóság-fogalomról beszél Michaelis is, (2. láb.), 47. kk. – 69. Origenes erről csak úgy beszél, mint *onomedzomenón aiónión*-ról (CC III, 78: 2, 269, 20) – 70. CER V, 7: 1037 A – 71. CC VI, 26:3, 96, 12 kk – 72. CEJ XIX, 23: 10, 325, 2 k – 73. CC III, 78:2, 269, 16 kk. L: V, 15: 3, 16, 22 kk-t is – 74. CC VIII, 48:3, 263, 19 kk – 75. CC V, 15:3, 16, 6 kk. L. IV, 69: 2, 339, 5 kk-t is – 76. CC IV, 13: 2, 283, 19 kk – 77. E.R. Redepenning, *Origenes*, 1941), 347 o. kissé túl messzire megy, amikor azt állítja, hogy Origenes az ítéletet csak „nehézségek árán” volt képes rendszerébe illeszteni. – 78. CC IV, 13: 2, 282, 32 kl – 79. DP I, 6, 1: 22, 79, 3 kk – 80. CEJ I, 16: 10, 20, 11 kk – 81. CER IV, 7: 984 CD – 82. u.o. 984 D – 83. v.ö. J Daniélou, *Origene. Le génie du Christianisme* (1948), 282 o., ahol különösen is hangsúlyos utalás történik erre a dualizmusra: „...tout le système d'Origene se deduisait de deux principes, l'amour de Dieu et la liberté de l'homme” – 84. DP III, 1,23: 22, 242, 18 kk – 85. CER V, 10: 1052 C – 86. U.O. 1053 A – 87. Bigg (60. jegyz.) egyenlesen azt állítja: „... while Gregor of Nyssa, one of the most revered leaders of the Church of the fourth century, proclaims it more emphatically and absolutely than the Alexandrines”. – 88. Danélou (83. jegyz.) 282. Ol. – 89. K. Barth, *Die Menschlichkeit Gottes*, = *Theol. Stud.* 48. (1956), 24. o. – 90. Barth, u. o. (Kiemelés tőlem.)

Kálvin: Tanulmány a Libertinisták ellen

Bevezetés

A Kálvin János Szövetség Kálvin-kutató tagozatának pályázatára készített dolgozatom témája egy Kálvin által irt tanulmány. Kálvinnak ez a műve 1545-ben jelent meg ezen a címen: „*A Libertisták rajongó és őrvongó Szejtája ellen, akik magukat Spirituálisoknak nevezik*”.¹

Kálvin tanulmányának középpontjában az isteni gondviselésről és az emberi felelősségről szóló tanítása áll. A Libertinisták szélsőséges determinizmusával állítja szembe saját véleményét és bizonyítja, hogy a Szentírás alapján miért nincs igazuk a Libertinistáknak. Sajnos ezzel a tanulmánnyal a mostani Kálvin-kutatások nem nagyon foglalkoznak. Talán azért nem, mert az a mozgalom, amely ellen Kálvin fellépett munkájában, a történelem homályába veszett. Pedig el kell mondanunk, hogy Kálvinnak az isteni szuverenitásról és az ember felelősségéről alkotott véleménye, teológiája ebben a munkájában található meg a leg tisztábban, és igen fontos lenne Kálvin jobb megértése szempontjából ennek a tanulmánynak az ismerete is.

Kálvin írásának központi részét (13–16. fejezet) Robert G. Wilkie és Allen Verhey fordították angolra és jelentették meg a Grand Rapids-i Calvin Theological Seminary által kiadott Calvin Theological Journal-ban, 1980-ban.² Ennek a cikknek az alapján készítettem el a Kálvin tanulmány 13–16. fejezetének magyar fordítását.

Emellett – a cikk első részének összefoglalásával³ – bevezetésként szeretném tisztázni, hogy kik is voltak azok a Libertinisták, akik ellen Kálvin fellépett, majd pedig dolgozatom összefoglalásaként arról számolok be – szintén a cikk első részének felhasználásával – hogy a tanulmány alapján mit mondhatunk Kálvin és a determinizmus kapcsolatáról.

I. A Libertinisták.⁴

A Libertinisták kifejezést Kálvin alkalmazta a vele teológiailag szembenálló egyik csoportjára. A problémát az jelenti, hogy a genfi ellenzéki pártot is ezzel az elnevezéssel illették, így vannak, akik a tanulmányban említett Libertinistákat a genfi ellenzékkel azonosítják, a két csoportot összekeverik.⁵ A tanulmányból azonban világosan kiderül, hogy nem genfi illetőségű csoportról van szó, hiszen Kálvin nem tekint genfi veszedelemnek ezt a szejtát, hanem egyértelműen francia illetve franciául beszélő területekre koncentrál. Valószínű tehát, hogy egy olyan spekulatív, predestinációs irányzatról volt szó, amely francia nyelvterületen talált követőkre, s amellyel szemben többen is fordultak Kálvinhoz segítségért.⁶

Kik voltak valójában ezek a Libertinisták, „*akik magukat Spirituálisoknak neveztek*”, és akik ellen Kálvin tanulmányát írta?

Kálvin óvatosan bánik ezzel a kérdéssel, és megpróbálja tisztán elénk tárni, hogy melyik csoportra gondol. Felvázolja a lillei Coppin mozgalmát, amelynek későbbi vezére egy bizonyos Quintin lett, aki ezt a mozgalmat Franciaországban elterjesztette. Maga Kálvin is találkozott Quintinnel 1534-ben, Párizsban. Kálvin megnevez még másik két vezetőt is dolgozatában – Claude Preceval-t és Anthony Pocquet-et. Ezen Libertinisták tollából csupán Pocquet-nek követőivel való párbeszédei maradtak fenn, azok is csak azért, mert Kálvin részenként idézi és cáfolja őket írásaiban.

A tanulmány címe sejteti, hogy a Libertinisták a spiritualisták közé sorolták magukat. Ezen csoporton belül olyan hatalmas teológiai különbségek vannak, hogy nehéz igazán teológiai tipológia szerint rendszerezni őket. Ezért George Williams megpróbált a szocio-pszichológiai tipológia eszközeivel rendszert teremteni.⁷ Williams megkülönböztet forradalmi (avagy prófétai), evanglikál (avagy konventikuláris), és konformista spiritualistákat. A forradalmi spiritualisták azt hirdették, hogy őket az egyházat és a társadalmat kritizáló próféta szerepének betöltésére hívta el a Lélek.⁸ Az evanglikál (vagy konventikular) spiritualisták különválasztott titkos összefüggéseket szerveztek, amelyek így nem nagyon befolyásolták a hagyományos egyházi dolgokat. A konformista spiritualisták – bár nekik is lehettek saját összefüggéseik – látszólag alkalmazkodtak a helyi egyházhoz. Feltehetőleg ezek közé tartoztak a Libertinisták is.⁹ Kálvin szerint éppen ez tette őket veszélyessé, mert úgy befolyásolták a helyi gyülekezetet, hogy az emberek nem tudhatták róluk, hogy más tanítanak, mint az egyház.

A Spiritualisták közötti legnagyobb teológiai hasonlóság az volt, hogy az a forrás, amihez fordulni kívántak, amitől azt várták, hogy a megreformált életet és hitet támogassa, azt lehetővé tegye, ez a forrás a Szentlélek volt. Emellett a forrás mellett a Szentírás mindig csak másodlagos szerepet töltött be. A Spiritualisták között ebből a szempontból a Liberálisok radikális nézetet követtek. Kálvin egyenesen azzal vádolta őket, hogy lemondanak a Szentírásról, sőt, a Szentírást lekicsinylő megjegyzésekkel illetik.¹⁰ Ehelyett a Lélek közvetlen vezetését tanítják. Azt tanítják, hogy csak egy Lélek létezik, amely minden teremtményben benne él,¹¹ és mindennek az okozója.¹² Éppen ezen tanításuk következtében vádolja őket Kálvin panteisztikus determinizmussal.

Ennek a panteisztikus determinizmusnak mind teológiai, mind morális értelemben súlyos következményei vannak. Ez a szemléletmód ugyanis odáig vezette őket, hogy annak reális létezését, amiben az isteni Lélek nem él, és nem tevékenykedik (vagy amiben elképzelhetetlen, hogy az isteni Lélek éljen és tevékenykedjen) megtagadják. Ezeket nevezték ők „cuider”-nek.¹³ Ilyen „cuider”-nek számított az ördög és a démonok; aminek valóságos létezéséről nem beszélhetünk. Ilyen „cuider” (képzeltetés) a gonoszság, a bűn is, amely eltűnik, ha nem gondol rá az ember.¹⁴ Még az ó-ember lelke is ilyen „cuider”¹⁵. Az újjászületés nyomán azonban eltűnik az ó-ember, és az ember újra kapcsolatba kerül az isteni Lélekkel, egyszerűen csak követi útmutatását, és így nem tud eltévedni. Ez a megújulás – a Libertinisták szerint is – Krisztusban, nyer diadalt, de krisztológiájukban is megtalálhatjuk azt, amit az előbb leírtunk. Vagyis szerintük Krisztusban is megvolt a

mindannyiunkat alkotó isteni Lélek valamint a „cuider”¹⁶. Az ó-ember meghal a Krisztusban, minden ami „cuider” volt, eltűnik, és életre kel az új ember, aki a Lélekben él tovább visszakerülve az ártatlanság állapotába, ahol többé már nem tesz különbséget jó és rossz között, sem nem mond semiről sem ítéletet, hanem csak egyszerűen követi, amire a lélek indítja őt.

Természetesen az itt leírtak nagyrészt Kálvin Libertinisták ellen felhozott vádjain alapulnak. Vannak, akik ezzel nem értenek egyet és azt állítják, hogy téves információkkal rendelkezett a Libertinistákról.¹⁷ Wilhelm Nielsen azonban több példa felsorolásával is bizonyítja munkájában,¹⁸ hogy Kálvin már hamarabb is ismerte ezt az irányzatot, hogy már az Institutio 1539-es kiadásában is vitába száll azokkal, akik a Libertinistákhoz hasonló nézeteket vallottak.¹⁹

Összefoglalva tehát: a tanulmány a Libertinisták közül az úgynevezett Quintisták ellen, egy elmélkedő, spiritualista csoport ellen szól, akiknek az isteni Lélekről alkotott panteisztikus szemlélete, valamint az isteni mindenhatóságról alkotott determinista nézeteinek teológiai és etikai következményei voltak, amelyek belülről fenyegették a franciául beszélő református közösségek hitét és életét.

A következőben lássuk Kálvin tanulmánya központi fejezeteinek (13–16. fejezet) fordítását.

II. Kálvin tanulmányának fordítása

„A Libertinisták rajongó és őrző szektája ellen, akik magukat spirituálisoknak nevezik”

a) 13. Fejezet

A Libertinisták azon véleményével kapcsolatban, hogy az egyedüli halhatatlan Lélek tesz mindent, és arról, hogy micsoda pestis rejtőzik mögött az állítás mögött.

Miután kedvük szerint kialakítottak egy egyedüli „lelket”, és lerombolták a menny angyalait, a pokol ördögei és ugyanígy az emberi lélek sajátosságait, ezek a Libertinisták azt állítják, hogy ez az egyedüli Lélek tesz mindent. Ezt nem azért mondják, hogy kifejezzék azt, amit a Szentírás gondol, amikor arról beszél, hogy minden teremtmény a saját rendje szerint, amenyiben a lélekben él, annyira kerül annak irányítása alá, annyira tárgya gondviselésének és szolgálja az ő akaratát. Ehelyett inkább azt értik ezen, hogy mindaz, ami a világon történik, egyenesen az ő munkájának az eredménye. Ennek alapján tulajdonítanak az embernek több akaratot annál, mintha csak egy közikla volna, valamint megszüntetnek mindenféle megkülönböztetést jó és rossz között, mivel szerintük semmilyen cselekedet nem lehet gonosz, ha annak Isten a végrehajtója.

Annak érdekében, hogy ezt még könnyebben érthetővé tegyem elmondok egy példát. Egyszer az a bizonyos „kövér disznó” (fat pig)²⁰ Quintin (186)²¹ egy olyan helyen találta magát, ahol megölték egy embert. Véletlenül volt ott egy hívó is, aki azt mondta: „Ó jaj, ki volt, aki ezt a gonoszságot elkövette?” Quintin az ő Picardy-i tájszólásában azonnal válaszolt: „Ha valóban tudni akarja, én voltam.” A másik meglepődve kérdezte: „Hogyan tud maga ennyire alávaló lenni?” Erre azt mondta: „Az nem én voltam hanem Isten.” Micsoda kérdezte a másik: „Maga olyan bűntény elkövetését merné Istennek tulajdonítani,

ami ellen ő maga parancsolt büntetést?” Ezután ez az alávaló áspiskígyó mérgét még szabadabbra engedte, és azt mondta: „Igen, ami maga, ami én vagyok, az az Isten. Mert akármit is tenne maga vagy én, Isten teszi azt, s amit az Isten tesz, azt tesszük mi, mivel ő bennünk van.”

Ha ezt elfogadjuk akkor vagy szükséges Istennek bünt tulajdonítanunk, vagy szükséges úgy határozunk, hogy a világon nem létezik bűn, mivel semmi olyan nem történik, amit ne az Isten tenne. Így megszűnik azonnal minden megkülönböztetés a jó és a gonosz között. Ezzel nincs jogunk arra sem, hogy valamit is gonosznak ítéljünk, hiszen minden Isten tevékenysége. Így azonban, az emberek habozás nélkül azt tehetik ami nekik tetszik. Nemcsak azért, mert nem fenyegeti őket többé a bűnelkövetés veszélye, hanem azért is, mert a kívánságoknak való ellenállásuk Istent fenyegetné. Például, valaki házasságtörő? Nem szabad vádolni, hiszen az istenkáromlás volna. Valaki epekedik szomszédjának felesége után? Hadd örüljön az „aktusnak”, ha tud, hiszen biztos lehet abban, hogy semmi egyebet nem tesz, mint Isten akaratát, s amit tesz az biztosan isteni tevékenység lesz. Tekintettel a tulajdonra, aki csálni és szerezni tud – tegye azt körmönfont módszerrel avagy erőszakkal – gyakorolja azt bátran, hiszen nem tud semmi olyat tenni, amihez Isten ne járulna hozzá. Ne kelljen annak, aki mindent, amit csak tudott megszerzett, aggodalmaskodnia azért, hogy majd annak megtérítésére fogják kényszeríteni, hiszen nem helyénvaló Istent rendre utasítani.

Igaz az, hogy később ezeket a szép spekulációkat előnyükre és hasznukra fordították, mert bármit is mondanak, ők nem akarják, hogy bárki is bántsa őket, sem hogy az Isten, akit elképzelték, valamit hátrányukra tegyen. Ha valaki, akár személyét erő gonoszságtól akár javait erő károktól szenvedett, nevetnek rajta és azt mondják mindez jó, az elkövetőnek bepanaszolása pedig Isten ellen való harc lenne. Ha mi azonban mindössze csupán a kis ujjukat bántalmazzuk, elfelejtik ezt a szép gondolkodást, és mindenkinél nagyobb dühvel fortyannak fel (185).

Annak érdekében, hogy megmutathassam, hogyan szolgálják mindig saját szükségleteiket álmodozásaikkal, elmondok egy anekdotát. Egy cipészt Párizsban, úgy rászedett ez a szekta, hogy többé semmi sem tűnt neki rossznak. Történt egy napon, amikor meglátogatta Stephen de la Forge-t, az ismerősét, nagyon dühös állapotban találta őt, mivel egyik szolgálója elhagyta és a pénzéből is elvitt egy bizonyos összeget. De la Forge szomorúságának legfőbb oka attól való félelem volt, hogy a szolga valahol rossz hírbe keveri őt. A cipész megkérdezte tőle mi is történt. Nem lévén a szavak embere, de la Forge elmesélte néhány szóval neki. A cipész azonnal, megvadulva felháborodásától, összeszedte minden erejét és istenkáromlással vádolta meg Stephen de la Forge-t, mert gonosznak nevezte Isten munkáját. Majd azzal érvelt, hogy mivel Isten tesz mindent, ezért semmit sem lehet gonosznak tartani. Stephen de la Forge, tudva, hogy nem sokra megy ha elkezd a másíknak érvelni, vagy ha vitába száll vele, ezért félbeszakította a beszélgetést.

Isten több nappal később úgy akarta, hogy ez a cipész-filozófus elveszítse egyik szolgálóját. Azonnal, örjögve kezdett ide-oda rohangálni, hogy valami hírt halljon a szolgálóról. Miután semmit sem talált, odaért Stephen de la Forge házához, hogy ott bizonygassa er-

kölcsi tisztaságát, és panaszt tegyen. Elképedve erőteljesen sértegeti a tolvajt, ám amint beszédének közepén járt, Stephen de la Forge közbevágott, és így szólt: „Micsoda? Hogyan gyalázkodhat valaki ennyire? Vádolhatjuk mi Istent? Mivel Isten az, aki ezt tette, szükségesebb lenne inkább magasztalni őt!” Ez a fanatikus ember összezavarodva az általa korábban használt szavak halatán, eléggé leverten, „meghunyáskodva”²² ment el. Mindazonáltal semmit nem tanult az esetből. Ez a példa megmutatja nekünk, hogy a mi Urunk hogyan hozza zavarba ezeket az örülteket saját élményeik által, azért, mert az ördög tartja hatalmában őket, és nem engedi, hogy meglássák ami közvetlenül a szemük előtt van.

Meg kell tehát jegyeznünk, hogy állításuknak – hogy Isten tesz mindent (*a ford.*) – három förtelmes következménye van (186). Az első, hogy nem lenne többé semmi különbség Isten és az ördög között. Valójában, az az Isten, akit kovácsoltak nekünk, egy bálvány, aki rosszabb mint a pokol ördöge. A második az, hogy az embereknek nem lenne lelkiismeretük, amivel elkerülhetnék a gonoszságot; mint a barmok követnék testi vágyaikat mindenféle körültekintés nélkül. A harmadik pedig, hogy senki sem mer majd semmiről ítéletet mondani – szükséges lenne ugyanis mindent jónak elismerni, legyen az házasságtörés, gyilkosság, lopás, s a leggonosabb bűntényekre tekinthet úgy az ember, mint dicséretre méltó tettekre. Ezért, a kérdés megválaszolása érdekében megfelelő az előbb említett három következményt sorrendben tárgyalni, és megdorgálni őket – a Libertinistákat (*a ford.*) – annak az alapnak a lerombolásával, amire tévedésüket felépítették.

b) 14. fejezet

Hogyan célszerű Isten gondviselésére – ami által mindent csinál – tekintenünk, és hogyan zavarnak össze mindent a Libertinisták, amikor erről beszélnek. – Eme probléma első következménye.

A mi részünkről nem tagadjuk, hogy minden dolog Isten akarata által történik. Amikor azt magyarázzuk, hogy miért hívják őt Mindenhatónak, akkor egy olyan erőt tulajdonítunk neki, amely minden teremtményben tevékeny. Azt tanítjuk, hogy ha egyszer megteremtette a világmindenséget, akkor azt irányítja is, állandóan munkálkodik, hogy minden megmaradjon a maga állapotában és úgy rendezi őket kezeivel, ahogy megfelelőnek látja. Hogy még érthetőbben fejezzük ki mit is jelent ez, ahhoz figyelembe kell vennünk, hogy három módon végzi világot kormányzó munkáját.

Először is egy univerzális működés, ami által Isten irányít minden termtményt azok szerint a feltételek és tulajdonságok szerint, amit egyenként, megformálásukkor adott nekik. Ez az irányítás az, amit mi egyszerűen csak „a természet rendjé”- nek nevezünk. Mivel a hitetlenek semmit nem vesznek észre a világmindenség elrendezéséből azon kívül amit látnak, ezért a természetet istennőnek tekintik, aki mindenek felett uralkodik, nekünk azonban ezt a dicsőséget Isten akaratának kell tulajdonítanunk, aki kormányoz és szabályoz mindent. Ezek szerint tehát amikor a napot, a holdat és a csillagokat látjuk pályájukon, észre szabad vennünk Istennek való engedelmességünket abban, hogy végrehajtják az utasításait; ezenfelül (187), hogy Isten keze vezeti őket és az ő ereje az, ami által min-

dez megtörténik. Amikor pedig földi dolgok hétköznapi lefolyását látjuk, tulajdonítsuk mindazt Istennek és tekintsük a teremtményeket úgy, mint kezében levő eszközöket, amelyeket kedve szerint használ munkájára.

Erről az univerzális gondviselésről gyakran van szó a Bibliában, azon célból, hogy Istent minden munkájában tanulhassuk dicsőíteni. Egy kicsit részletesebben szólva, az Úr akarja azt, hogy felismerjük a bennünk levő erejét, hogy levetközzünk magunkról minden elbizakodottságot, amely azonnal megjelenik ott, ahol többé nem emlékezünk arra, hogy az ő kezében vagyunk. Athénben Pál apostol beszél ezzel kapcsolatban: „mert őbenne élünk, mozgunk és vagyunk” (ApCsel 17,28).²³ Ezekkel a szavakkal figyelmeztet bennünket arra, hogy képtelenek vagyunk akár egy pillanatra is fennmaradni, ha csak Ő nem adna erőt keze által, egészen annyira, hogy őbenne éljünk. Amint a lélek is, a testbe éltető erejét szétszórja, és életre kelti a tagokat, ugyanúgy kelt bennünket Isten és adja nekünk azt a képességet és erőt, amit birtokolunk. Azonban ez az univerzális működés egyáltalán nem gátol meg egy teremtményt sem – legyen az akár mennyei vagy földi – abban, hogy birtokolja, és megtartsa saját tulajdonságait és természetét, vagy, hogy saját hajlamait kövesse.

A második módszer, vagy szokás, amellyel Isten teremtményeiben munkálkodik az, hogy kényszeríti őket jó-sága, igazsága és ítélete szolgálatára az ő akarata szerint – hol szolgálai segítségével, hol a gonosztevők megbüntetésével, hol azzal, hogy hívei türelmét teszi próbára, vagy hogy mint apa megfenyíti őket. Így, ha arra van kedve, hogy megáldjon bennünket javak sokaságával, akkor a megfelelő időben esőt ad, napja által meleget és jó időt ad és használja atöbbi természeti eszközt áldásának szerszámaként. Ha elveszi kezét, akkor az ég olyan lesz mint a bronz és a föld, mint a vas. Ilyen módon ő az, aki mennydörög, aki fagyaszt, jégesőt hoz, tombol, mint a vihar és pusztasággá tesz. És így nemcsak azt az univerzális hatalmat, amiről már beszéltünk, hanem azt a sajátosság szabályozást is, amivel a dolgokat úgy irányítja, ahogyan neki jónak látszik – amit a pogányok és a tudatlanok a szerencsének tulajdonítanak – nekünk Isten gondviselésének kell tekintenünk. Ez az, amit gondol, amikor próféta által azt mondja (Ézs 45,7; Ám 3,6; Péld 16,1.2.3.4.9.33), hogy ő teremtette a sötétséget és a világosságot, hogy ő küld halált és életet, hogy sem jó sem rossz nem történik máshogy, csak az ő keze által. Valóban, ők – a Libertinisták (*a ford.*) – odáig elmennek, hogy azt mondják (188), Isten irányítja a sorsot és minden olyan dolgot, amely minden kétséget kizáróan véletlen; hogyha valaki véletlenül, akaratlanul meghal, akkor Isten az, aki az illető halálát okozta, mert ő így akarta. Mindez odavezet, hogy ráébredjünk, semmi nem történik véletlenül, hanem aszerint, ahogyan Isten meghatározta tervében.

Az embert keserves csalódások érik, ha azt gondolja, hogy a dolgok máshogyan történnek, vagy ha nem néz az Istenre és nem ismeri fel őt, mint a dolgok legfőbb okát és szerzőjét, aki a dolgok felett így vagy úgy rendelkezik. Ezért inkább fogadjuk el azt a megoldást, hogy minden dolog, boldogság és szerencsétlenség, eső, szél, jégeső, fagy, jó idő, bőség, éhínség, háború, béke, az ő kezeinek munkája; hogy a teremtmények, akik alsóbbrendű okozói a dolgoknak, csupán eszközök, amik által megvalósítja akaratát; hogy – következőképpen – ő rendezi őket és ha tet-

szik neki, akkor célja megvalósítására irányítja őket, hogy amit elrendelt, az hatályba is lépjen. Meg kell jegyeznünk ezen felül, hogy nem csak az érzékek nélküli teremtményeket használja fel ilyen módon akaratának okozására és végrehajtására, hanem ugyanígy embereket és még az ördögöket is. Így tehát még a Sátán és a gonosztevők is az ő akaratának végrehajtói. Ekként használta fel az Egyiptomiakat népének kínzására, és később így hozta fel az Aszszírokat, hogy megbüntessék népét, mikor ők nem teljesítették kötelességüket. Ezen kívül még más ilyen történetek is vannak a Szentírásban. Ami peddig az ördögöt illeti, látjuk hogyan használtott fel Saul gyötrésénél (1Sám 16,14; 18,10), Áháb becsapásánál (1Kir 22,22), minden gonosz ember felett az isteni ítélet gyakorlásában, amikor Isten s gonosz jeleit idézi elő rajtunk, (Zsolt 78,49) vagy másrészt, az ember állhatatosságának bizonyítására amint az Jóbbal történt.

Amikor azonban a Libertinisták hallják ezeket a részeket, meggondolatlanul „bakot lőnek”²⁴ és anélkül, hogy tovább is néznének, azt a következtetést vonják le, hogy a teremtmények egyáltalán semmit nem tesznek. Ezzel azonban egy szörnyű hibát követnek el. Nemcsak a földet és a mennyet keverik teljesen össze egymással, hanem Istent és az ördögöt is. Ez azért következik be, mert nem vesznek figyelembe két alapvető megkülönböztetést. Az első az, hogy a Sátán és a gonosztevők nem oly módon eszközei Istennek, hogy azalatt önmagukat ne képviselnék. Nem gondolhatjuk, hogy Isten ugyanúgy tevékenykedik egy gonosz ember által, mint ha egy szikla vagy főtörzs lenne. Sokkal inkább értelmes teremtményekként használja őket, azon természetük szerint, amit adott nekik. Amikor azt mondjuk tehát, hogy Isten a gonoszokon keresztül is munkálkodik, nem tagadjuk, hogy a gonosztevő nem cselekszik saját jogán is (189). Ezt a Biblia tisztán és egyértelműen mutatja meg nekünk. Nem csak arról ad kijelentést, hogy Isten „füttyent” (Ézs 5,26) és dobol a tamburinon, hogy fegyverbe szólítsa a gonoszokat és hogy megkeményíti vagy feldühösíti szívüket, hanem nem felejt el beszámolni saját terveikről és akaratukról, és arról, hogy saját tevékenységüknek tekintik azt, ami a valóságban Isten rendelése következtében történik.

A második megkülönböztetés, amit ezek az alávaló emberek nem vesznek figyelembe, az a hatalmas különbség, ami Isten és a gonosztevők között fennáll, még akkor is, ha ez utóbbiakat Isten eszközként használja. A gonosztevőt ugyanis saját kapzsisága, nagyravágyása, irigysége vagy kegyetlensége motiválja arra, amit tesz, és nem lát benne más célt. Tevékenységét annak alapján jogosan minősítik és ítélik gonosznak, hogy mihez ragaszkodik szíve és hogy milyen célok után vágyakozik. Isten azonban a tettet másnak tartja. Számára az az igazságának gyakorlása üdvösségért és a jó megőrzéséért, jóságának és kegyelmének gyakorlása hívői irányában, valamint azok megbüntetése, akik arra érdemesek. Amennyire szükséges tehát Isten és az ember között különbséget tennünk, ugyanúgy szükséges ugyanabban a tettekben Isten igazságát, jóságát és ítéletét, másrésztől, a gonosz és a hitetlenek rosszakaratát szemlélnünk.

Jób példájában, amiről beszéltem, egy csodálatos és tiszta tükör áll előttünk. Amikor Jób meghallja tulajdona elvesztésének, gyermekei halálának és a vele történő sok szerencsétlenségnek a hírért, felismeri a vele történő sok

szerecséltenség okozójában Istent; hogy Isten az, aki meglátogatja őt, és azt mondja: „az Úr adta, az Úr vette el”, és igaza is volt. Vajon nem tudta-e, hogy az ördög „főzte ki ezt” a levest? Nem kapott-e arról hírt, hogy a Káldeusok rabolták el és fosztották ki állatállományát? Természetesen igen. De magasztalta-e a tolvajokat és a banditákat, vagy megbocsátott-e az ördögnek azért, mert a csapás, ami őt érte Istentől származott? Nem. Azért, mert tudta, hogy a kettő között hatalmas különbség volt. Ezért kárhoztatva az ördögöt ezt mondta: „Áldott legyen az Úr neve”. Ugyanígy amikor Dávidot gyötörte Simei, ő azt mondta, hogy ez az Istentől származik, és látta, hogy ez a gonosz ember pálcá volt, amivel Isten megbüntette őt. De az Isten magasztalásával nem mulasztotta el Simei elítélését (1Kor 2, 9). Ezzel kapcsolatban még másik helyen beszélnünk kell. Jelen pillanatban legyen elegendő csak annyit mondanunk, hogy Isten úgy munkálkodik teremtményein keresztül és úgy teszi őket gondviselésének szolgáivá, hogy maga az eszköz, amit használ gyakran gonosz, az a tény azonban, hogy a Sátán és a gonosztevők rossz szándékát jóra fordítja, nem jelenti gaztettük (190) megbocsátását, vagy szentesítését, vagy tetteikről olyan ítélet hozását, hogy az nem gonosz és kárhozatos, mivel minden tettet az a szándék minősít, amivel azt elkövették.

Azok, akik nem tesznek ily különbséget, azok olyanok mind a disznók, amik orrukkal mindent felforgatnak, és zűrzavart teremtenek ott, ahol azelőtt a világ legcsodálatosabb rendje uralkodott. Ilyenek a Libertinisták, akik nem csak hogy Isten bajtársává tették az ördögöt, hanem átváltoztatták Istenné, s ezzel az ő (az ördög) tevékenységét – annak színlelésével, hogy csak azt teszi, amit Isten elrendelt – dicsérendővé tették. Ez a herezis, ha hiszünk a régi tanítóknak, Simon mágustól ered.

Ezzel ellenkezőleg meg kell jegyeznünk, hogy a teremtmények a földi életben tetteiket kedvük szerint viszik véghez. Azokat a szerint kell jónak vagy rossznak tekintenünk, hogy annak elkövetője Istennek engedelmeskedő-e, avagy őt támadó. Majd az Isten, aki minde- nek felett van, minden dolgot úgy irányít, hogy annak jó vége legyen. A gonoszságot jóra fordítja, vagy legalább is a létező gonoszságból kihoz valami jót. Isten is az ő természete szerint tevékenykedik. azaz igazság és jogosság szerint. A gonosznak így való felhasználása közben egyáltalán nem keveredik össze (Isten) a gonosszal annyira, hogy bármi közös vonásuk lenne, nem is keveri bele magát bele a gonosznak valamiféle társaságába, de nem törli el igazságával a gonosz természetét. Mert mikor a nap egy tetemre rásüt és a rothadását okozza, mégsem belőle származik a rothadás sem nem mocskolja be magát azzal, sem nem semisíti meg a tetem bűzét és fertőzését saját tisztaságával, ugyanúgy az Isten, amikor a gonosztevők által munkálkodik, egyáltalán nem oldozza fel őket önmagában levő szentségével, sem nem fertőzi meg önmagát a bennük levő ragállyal.

A harmadik mód – amivel Isten a világot kormányozza (*a ford.*) – abban áll, ahogy ő híveit vezeti a bennük élő és uralkodó Szentlelke által. Annyira beszennyeződöttünk az eredendő bűntől, hogy olyanok vagyunk, mint a száraz és terméketlen föld, ami nem tud jó gyümölcsöt teremni. Ítéletünk romlott, akaratunk Isten ellen lázadó, hajlandó a gonoszságra és annak rabja. Összegezve: egész természetünk megromlott. Ezért van az, hogy nem csak az erő hiányzik

arra, hogy magunkat a jóra használjuk, hanem ráadásul képtelenek vagyunk akárcsak egy jó gondolatot is kieszelni, ahogyan Pál apostol mondja (2Kor 3,5) a mi alkalmasságunk az Istentől jön (191). Ő az, aki munkálja bennünk az akarást és a cselekvést (Fil 2,13). Ő az, aki megvilágosít bennünket. Ő az, aki a róla való tudáshoz vonz bennünket. Ő az, aki új szívet formál bennünk, megenyhítve kényességünket. Ő az, aki imádságra ösztönöz minket. Ő az, aki kegyelmet és erőt ad ahhoz, hogy a Sátán minden kísértésének ellenállhassunk. Ő műveli velünk, hogy folyamatosan rendelkezési útján járjunk (Ez 36,27). Mindazonáltal szükséges megjegyeznünk, hogy természetünk szerint van választási képességünk és van akaratunk.

Mivel egyik is, másik is megromlott, ami Urunk megújítja és a gonoszból jóra változtatja őket. Ezért a megkülönböztetésre való képességünk, akaratunk erre vagy arra, ilyen vagy olyan tevékenységünk természetes adomány. Amikor valami gonoszt választunk kívánunk vagy teszünk, az a bűn megvesztegetéséből származik. Amikor azonban a jót akarjuk és tesszük és van erőnk ahhoz, hogy azt véghezvigyük, az a lélek természetfeletti kegyelme, amely által isteni életre születünk újjá. Így tevékenykedik Isten gyermekeiben. Az ő (gyermekai) romlottságuk megszüntetése az, amivel ráveszi őket a Lélek által az engedelmesre

Szóval ezek a kétbalkezesek, arról való fecsegésükben, hogy Isten tesz mindent, minden gonoszság szerzőjévé teszi őt és aztán, mintha a gonosz, Isten nevének álrühájával betakarva, megváltoztatta volna annak a dolognak a természetét, azt mondják rá, hogy ez jó. Ezzel sokkal jobban káromolják Istent, mintha hatalmát vagy igazságát máshova helyeznénk. Mivel nincs semmi, ami jobban Isten sajátja volna, mint az ő jósága, ezért szüksége volna arra, hogy megtagadja önmagát és átváltozzék gonosszá, hogy a neki tulajdonított gonoszságot megtehesse. Valójában az az Isten, ami nekik – a Libertinistáknak (*a ford.*) – van, bálvány, amitől nekünk sokkal jobban kell irtóznunk, mint bármelyik pogány bálványtól. Ők úgy gondolják, hogy tisztára mossák kezüket mikor ezt felelik „azért mondjuk, hogy minden jó, mert mindent Isten tesz.” Mintha képesek lennének a feketét fehérre változtatni. Azt gondolják magukról, hogy jól viselkednek, miután Istent banditának, házasságtörőnek és tolvajnak nevezték még hozzáteszik, hogy ezekben a dolgokban egyáltalán nincs semmi gonoszság. Csakugyan ki más követhetne el gyilkosságot, házasságtörést és tolvajlást, ha nem Isten? Szükséges lenne kijelenteni róla, hogy hazugság, amit (az Isten) mond ahhoz, hogy tetteiért megbocsássonak neki.

A Szentírás azonban, érvelnek, univerzálisan kijelenti, hogy Isten az aki mindent véghez visz mindenkben (1 Kor 12,6). Én azt válaszolom nekik, hogy gonoszan és helytelenül alkalmazzák a Szentírást erre a kérdésre. Mert amikor Pál apostol ezt a mondatot használja, a Szentlélek adományairól beszél. Hogy ez így van, azt az egész rész nyilvánvalóvá teszi, hiszen ott ő (Pál) figyelmezteti a korintiákat ezeknek az ajándékoknak – mint Isten ajándékainak – helyes használatára (192). Sőt azt is mondja, hogy senki sem képes egy szót is Jézus Krisztus dicsőítésére kimondani anélkül, hogy ne a Szentlélek által szólna, akitől minden jó származik (1 Kor 12,3). Ami tehát a jót illeti, azt örömmel tulajdonítjuk Istennek. Azonban hová

akarnak (a Libertinisták) menni, hogy bebizonyítsák Istentől, hogy lop, mint egy tolvaj, és hogy ártatlanokat öl meg mint egy bandita? Következésképpen a menedék, amiben védelmet keresnek, nem hogy megtisztítaná istenkáromlásukat, hanem inkább megduplázza azt.

c) 15. Fejezet

A második következményről, ami annak állításából fakad, hogy Isten tesz mindent; vagyis, hogy többé senki-nek nem lenne semmivel kapcsolatban semilyen lelkiismeret-furdalása.

Amint már korábban mondtuk, azzal, hogy Istennek tulajdonítanak mindent, ahogyan a Libertinisták teszik, és hogy az ember nem tesz semmit, többé nem kerül szóba az, hogy valakinek bármivel kapcsolatban lelkiismeret-furdalása legyen. Mert a lelkiismeret senkit sem a büntől védene meg, hanem inkább akadályozná Isten munkáját. Nem csak arról beszélek, hogy ez következik az első pontjuktól, hanem – hogy ne vitázzunk azon, hogy vajon ez a jelentése annak, vagy nem – arról, amit ők maguk elismertek. Valóban ez az ő legfőbb céljuk, hogy a lelkiismeretet elaltassák, hogy ezáltal – gondtalanul – mindegyikük azt tehesse, ami elé kerül, és amiért a szíve sóvárog. Mintha Isten hiába adta volna törvényét a jó és a rossz közötti megkülönböztetésre.

Azt kérdezem tőlük, hogy vajon a törvényben, ami birtokukban van, Isten akarata jelentett-e ki, vagy nem. Ott kijelenti, hogy a házasságtörés, a tolvajlás, a gyilkosság, és következésképpen a kapzsiság, a gyűlölet, az irigység, a nagyravágás és ezekhez hasonlóak nem tetszenek neki. Nem neki való ellentmondás most azt állítani, hogy ezek kellemesek a számára? Mózes hangoztatja, hogy a törvény azért adatott nekünk, hogy megtanuljuk, hogyan kell Istennek szolgálni, hogyan kell belékapaszkodni, hogyan kell akarátának engedelmessé válni és hogyan nem szabad ellene vétkezve haragját kivívni (5Móz 4,10). Ezek a gonosz emberek arra akarnak felbujtani bennünket, hogy utasítsunk el minden ilyen szempontot. Annak érdekében pedig, hogy egy kicsit se lássunk, bekötik szemünket azzal az állítással, hogy minden, ami megtörténik, Isten akarától van, és következésképpen nincs semmi olyan, ami kellemetlen a számára. Mintha Isten annyira változékony lenne, hogy saját magának ellentmond, vagy mintha képmutatónak lenne, mikor azt mondja, hogy gyűlöli és megveti azt, amit akar és megkövetel.

„...Éppen ezekért” – írja Pál – „sújtja Isten haragja az engedetlenség fiait” (193. Ef 5,6). Ti megszomorítottatok Isten Lelkét, mondja Ézsaiás (Ézs 63,10), Ti vétkeztetek ellenem, mondja az Úr egy másik helyen (Ézs 43,27). Megint csak egy másik szerint az Úr keservesen megharagudott, és haragja kigyulladt Izráelben (Ézs 42,25). Én tudom, hogy Isten nem tárgya az emberi szenvedélynek. Mindezek a kifejezések jelzik, hogy ő megdorgálja és megítéli a gonoszt, hogy a bűn az, ami Ő és miközöttünk az ellenségeskedést okozza, hogy gonosz cselekedeteink miatt vagyunk képtelenek vele egyetértésben lenni (Ézs 59,2; Zsolt 5,5), ezért inkább elvárható tőle, hogy büntessen bennünket, ugyanis ő az igazi bíró, aki nem tud elviselni semmi romlottságot.

Az egész Bibliában majdnem csak olyan figyelmeztetéseket olvashatunk mint ezek: Féld az Urat! Ne vétkezz ellene! Örizzedj a gonosztól! Ezek a bolondok pedig azt

állítják, hogy – éppen ellenkezőleg – az Isten elleni vétkezéstől való félelem az örültség, mert – tegyünk mi akár jót vagy akár rosszat – Isten az, aki mindezeket teszi bennünk. Pál apostol kimutatja, hogy még a pogányoknak is – bár nem ismerik a dogmákat és a Szentírást – van egy szívükbe írt törvényük, a lelkiismeretük, ami által vádolják vagy védhetik magukat Isten előtt (Róm 2,14). Ezek az alávaló emberek ezt akarják kitörölni, azt állítva, hogy nincs semmi, amivel valaki vádolhatná magát annak következtében, hogy Isten tesz mindent. Miért szégyelnék magukat a Biblia felforgatásáért, amikor anyira pimaszok, hogy kitörlik az ember szívéből azt a meggyőződést, amit az Isten vésett bele mindnyájunk természetébe? Ha mi önmagunk kimentése végett tudatlanságunkra hivatkozunk, Isten visszaküldene a mi lelkiismeretünkhöz, amely megfelelő arra, hogy tanúskodjon ellenünk. Ennek a bizonyosságnak az elhallgattatására ezek a fanatikusok azt mondják, hogy először Istennek magát kellene vádolni, ha bennünket óhajtana vádolni, gondolva arra, hogy ő tesz mindent bennünk.

Mózes ezt – ha mi hízélgéssel megpróbáljuk csillapítani büntudatunkat és úgy teszünk, mintha a gonoszság csak játék volna – olyan gyökérnek nevezi, ami csak epét és ürmet terem (5Móz 29,17). És valójában létezhet-e ennél rosszabb vagy halálosabb méreg a világon? Mózes tehát ezt a törvény elnyomásának, a szomjúság részszégyé válásának nevezi. Helyesen teszi ezt. Mert természetes ragaszkodásunk nem egyéb, mint egy rendellenes étvágy, kiéhezetség a gonosztevésre.

Ezért, mikor magunkat kezdjük áldani – amint Mózes is mondja ugyanazon a helyen – és elhisszük, hogy gonosztevésünk ellenére békességünk lesz, olyan mint amikor egy nagyon szomjas ember lerészegíti magát annyira, hogy semmit sem érez, ahelyett, hogy szomjúságát józansággal és önmegtartóztatással csillapítaná. Ez a kitűnő rész figyelmeztet bennünket arra keserűségre, ami az alatt a méz alatt rejlik (194), amit ezek az aljas emberek ajándékoznak nekünk.

Mindig arra hivatkoznak, hogy semmi más nem történik, csak az, ami Isten akarata. Erre azt válaszolom, hogy arra a munkára való tekintettel, amit mi teszünk, szükséges figyelembe vennünk Isten akarátát, úgy, ahogyan Ő azt kijelentette nekünk. Például, ő parancsolja nekünk, hogy védelmezze ki-ki azt ami az övé, anélkül, hogy másnak kárát vagy sérelmét okozná. Itt tisztán áll az ő akarata. Ennek következtében többé már nem szükséges arról tudakozódni, hogy ez tetszik-e neki. Mert amikor azt tesszük, amit parancsol, tudjuk hogy azt tesszük, amit ő akar. Ugyanígy azt is tudjuk, hogy annak ellentéte nem tetszik neki. Ezért, ha valaki lop, és utána azt állítja, hogy csak Isten akarátát teljesítette, hazudik, mivel megszegte azt a törvényt amelyet megtanítottak neki.

Ha valaki megkérdézné, vajon tudna-e valamit Isten ellenére tenni; beismerném neki, hogy nem, nem tud. A lényeg azonban az, hogy mi nem kérdezősködhetünk Isten gondviselése felől, ami titok a számunkra, mert tudjuk, hogy ő mit követel tőlünk, mihez járul hozzá és mit ítél el. Nem véletlen, hogy Salamon azt mondja, hogy az, aki túl sokat tanulmányozza saját fenségét, öszszeszeprélelődik dicsőségétől (Péld 25,27). Szükséges, hogy ez így történjen, és hogy Isten ilyen módon büntesse meg ezeket az önhitteket szemtelenségét. Ennek

igazságát éljük át, amikor láthatjuk, hogy azok, akik „a felhők fölé mászva” akarják Isten akaratát megtudni – ahelyett, hogy ragaszkodnának a Szentírásban nekünk adott kijelentéshez – olyan durva képtelenségekbe esnek, hogy azok visszataszítóak a fülnek.

d) 16. Fejezet

A harmadik következményről, amelyet a Libertinisták levonnak abból az állításból, hogy Isten tesz mindent, vagyis hogy nem engedhető meg többé semminek sem az elítélése.

Miután szabadjára engedték „a kantárt” azzal, hogy az ember mindent megtehet, amit jónak lát annak leple alatt, hogy engedi magát Isten által vezetni, azt a következtetést vonják le ugyanebből az alapelvből, hogy nem helyes ítélni. Nos, nem is találhattak volna megfelelőbb tant ahhoz, hogy utálatos dolgaik megvalósítására lehetőséget biztosítsanak. „Hatalmas üzletet” nyertek, amikor hallgatóik „szemeit” annyira betakarták – vagy sokkal inkább kiszúrták –, hogy többé senki nem mert annak megítélésére vállalkozni, hogy amit csinálnak az vajon helyes-e, vagy sem. Ha ebben igazat adunk nekik, akkor (195) mi történik Isten ítéletével, amiben megátkozta mindazokat, akik a gonoszt jónak mondják (Ézs 5,20)? Isten azt mondja, jaj nekünk, ha megvédjük azt amit ő gonosznak tekint. De ezek (a Libertinisták – *a ford.*) – éppen elenkezőleg – nem engedik meg, hogy bármi felett is ítélezzünk.

Ha ők Isten felett uralkodó fejedelmek lennének, akkor meggondolandó lenne tőlük Isten ítéletére bocsánatot szerezni. De van-e valaki, aki azt akarja, hogy Isten megítélje, de Quintin feloldozza? Amikor ők megfelelően akarják bemutatni álláspontjukat, azt a megfogalmazást használják, hogy egy keresztyénnek minden a hasznára kell, hogy legyen. Így amint már kezdettől fogva is mondtam, szándékuk értelmes kifejezése érdekében nem beszélnek őszintén, hanem elhomályosítják a lényegét.

Örömmel jelenthetem ki nekik, hogy egy keresztyénnek mindenből hasznot kell húznia, de csak úgy, ahogyan a Biblia leírja. Ez pedig az – amint Pál apostol mondja –, hogy a keresztyén a nyomorúságot látva tudja, azért küldettek szerencsétlenségek arra a hívőre, hogy hasonlónak lehessen Jézus Krisztushoz, és így a szenvedések segítséget jelentenek üdvösségére (Róm 8,29). Ha ő látja a felebarátja botladozását, ez egy olyan tükör a számára, amelyben láthatja az emberi természet gyengeségét, hogy így még nagyobb istenfélelemmel folytathassa útját. S ha úgy hozza a sors, hogy maga botlik meg, ez figyelmeztetés az ő erejének kérdőre vonására, önmaga megalázására és mindenféle elbizakodottságtól való megszabadulásra, és „ösztoke” arra, hogy annál lelkesebben imádkozzon Istenhez.

Így húz a keresztyén mindenből hasznot – nem úgy, hogy megelepszik saját bűneivel, vagy becsukja szemét, hogy ne lássa a gonoszságot, hanem sokkal inkább azzal, hogy amikor Isten dühösnek és szomorúnak látja, mert ő vagy más vétkezett ellene, akkor ez őt bűnvallásra, alázatosságra, istenfélelemre, féltő gondoskodásra indítja, hogy ezzel felkészíthesse magát a jövőre. Ez az, ahogyan Dávid hasznot húzott elkövetett bűnéből – nem azzal, hogy felmentette volna magát, hanem sokkal inkább azzal, hogy miután elfogadta az ítéletet, még inkább megerősödött Isten jóságában, és folytatta útját elkérülve annak lehetőség-

get, hogy még egyszer ilyen bujaságba essen. Így figyelmeztet bennünket Pál apostol arra, hogy hasznot húzzunk azokból a bűnökből, amit Izrael fiai követtek el Isten ellen (1Kor 10,11). Az eltévledéseket követő büntetéseket tekintve jó lenne, ha valóban tanulnánk belőlük. Hiszen éppen ezért számol be a Biblia mind a hívők, mind a kegyetlenek, mind pedig az Istent megvetők bűneiről. Ez nem megvakítani akar minket, hogy így ne lássuk meg, mit kell mondanunk, vagy hogyan kellene ítélnünk, vagy hogy elbizonytalanodva kérdezzük, hogy vajon a gonosz nem jó-e? Inkább azt jelenti, hogy ismerve a gonoszságot képesek legyünk elkerülni azokat. Emellett (sőt enek ellenére) a Biblia arról is kijelentést ad, hogy mit kellene megbecsülnünk.

Ez ellen az álláspont ellen – a Libertinisták (*a ford.*) – azt hozzák fel, hogy ez áll a Szentírásban: „Ne ítélj”. Igaz, hogy a mi Urunk Jézus használja ezeket (196) a szavakat, „Ne ítélj” (Mt 7,1). De milyen szándékkal? Azzal, hogy megdorgálja azok vakmerőségét, akik Isten fennhatóságát bitorolják, amikor olyan dolgok felett mondanak ítéletet, amikről semmit sem tudnak. Ugyanezt az érvet használja Pál apostol is a Római levél 14. részében (10. vers), ahol megdorgálja azokat, akik testvéreiket közömbös dolgok miatt elítélik. Mindnyájunknak – mondja – egy a bírónk. Neki kell majd számot adnunk mindenről. Szintén az ő feladata az ítéletmondás. Így nekünk nem szabadna alávetni felebarátainkat saját véleményünknek.

Ez egy gyönyörű és hasznos dogma, mert ahogyan csak egy lelki törvényadó van, név szerint Isten, ugyanúgy ő egyedül illetékes lelkünk megítélésében. Mégis ezzel nem azt mondjuk, hogy azt az ítéletet, amit már meghozott, nem tartjuk érvényesnek. Ezért ha mi elítéljük a házasságtörést, a tolvajlást, az istenkáromlást, a részegeskedést, a nagyravágyást, a kegyetlenkedést, akkor nem saját ítéletünket mondjuk ki, hanem egyszerűen megerősítjük azt az ítéletet, amit az Isten már meghozott.

Ezek a gazemberek éppen ellenkezőleg, megjátszva, hogy nem akarnak egyáltalán ítélni, magukat mint bírók Isten fölé helyezik. Azt kérdezem, hogy miután a legfelsőbb bíró kinyilatkoztatta ítéletét valakivel kapcsolatban, kétségbe vonhatja-e az ember az ítéletet, mintha azt soha nem hozták volna meg, vagy nem kell-e ragaszkodni ahhoz, hogy az isteni ítéletre a tett gonosz volta adott okot? Vajon nem érdemelne meg szigorú büntetést az – mint lázító, vagy bujtogató, – aki hatálytalanítani akarja az igazság rendjét? De ezek a gonosz kutyák azon érvükbe „burkolózva” hogy az embernek egyáltalán nem szabad ítélnie, érvénytelenítenek minden olyan ítéletet, amit az Isten kijelentett és azt állítják, hogy nincs hatása azoknak a kárhoztatásoknak, miket valaha is kimondott.

Láthatjuk tehát, hogy megengedett számunkra, hogy a saját gondolataink alapján ítéletet mondjunk, azokat azonban jónak kell tekintetnünk, amiket Isten jónak mondott. Ezt csak megerősíthetjük beleegyezésünkkel. Így tanúságot teszünk arról, hogy Isten a jó és igazságos bíró, amikor elítéljük vele együtt a gonosz minden tevékenységét; – ehhez hasonlóan – követjük intését, mikor egy fa jó vagy rossz voltát annak gyümölcsei alapján ítéljük meg.

Ők – a Libertinisták (*a ford.*) – a következő mondatot is idézik: „Képmutató, vedd ki előbb saját szemedből a gerendát, és akkor majd jól fogsz látni ahhoz, hogy ki-vehesd atyádfia szeméből a szálkát” (Mt 7,5). De mire

akarnak ebből következtetni? Ez a megrovás – Jézustól (*a ford.*) – azokra képmutatókra irányul, akik csak azzal törődnek, hogy mások szándékát vizsgálják, mialatt a magukét elrejtik. Ugyanígy jelentésük – Jézusnak (*a ford.*) a házasságtörő asszony vádlói ellen intézett szavai: „Aki büntelen közületek, az vessen rá először követ” (Jn 8,7). Ezzel nem arra utal, hogy a bűnösöket nem szabadna megbüntetni; csak arra figyelmeztet, hogy mielőtt másoknak szemrehányást tennénk (197), önmagunkat kellene megvizsgálni, hogy mentesek vagyunk-e attól a bűntől, amivel a másikat vádoljuk. Így mutathatjuk meg, hogy tetteink vezérlője az igazság szeretete, s hogy a gonoszság ellen – legyen az bennünk, vagy másokban – személyválogatás nélküli gyűlölettel fordulunk.

Mármost hatalmas különbség van eme két dolog között: képmutatásból nem hozni ítéletet, vagy egyáltalán nem ítélni. A mi Urunk azt parancsolja nekünk, hogy igazságosan ítélkezzünk, de ezalatt ne legyünk szigorúbbak embertársainkhoz, mint magunkhoz. Ezek a gazemberek a képmutató ítélkezésre hivatkozva, ki akarnak zárni és el akarnak törölni minden ítéletmondást, bármennyire is ésszerű lenne az. Mert abból, hogy egy képmutató – lelkiismerete megnyugtatósa érdekében – más valakinek szemrehányást tesz, még nem következik, hogy a bűnt megbocsátják. A gonoszságot ugyanis mindig eléri a büntetés. A képmutató azzal vétekezik, hogy önmagával szemben nem tartotta ugyanolyan magasra a mércét; hogy amíg magának könnyen megbocsát, a másikkal szemben túlzott szigorúságot alkalmaz.

Tehát, ahogy már kezdettől fogva mondtam, nem véletlen, hogy ezek a faragatlan fickók annyira erőlködnek azon, hogy igazuk legyen, mivel számukra kedvező volna, ha elérnék, hogy a világ semmit se tartson rossznak. Jól észrevehető ezen a ponton a Sátán ravaszsága, és jó elgondolkodni azon, hogy mivel végződhet az, amire törekszik. Amellett a tény mellett, hogy felebarátaink bűne és az Isten fenyítése a számunkra figyelmeztetés arra, hogy ne provokáljuk ki Isten haragját, más dolgokat is meg kell jegyeznünk. Szomorúságot és fájdalmat kellene éreznünk szívünkben, amikor Isten ellen valaki vétekezik, s amikor a bűnösök lelke kárhozatra kerül. A lelkünkben olyan tiszteletnek kellene lennie Isten iránt, hogy mikor látjuk az Isten elleni vétkeket, égető fájdalom érje szívünket. A felebarátainkhoz pedig olyan szeretettel kellene fordulnunk, látva önmaguk, különösen is a lelkük romlásának veszélyét, hogy szájalomra és könnyűletre induljunk. A Sátán, „útonállóival” ostobává szeretné tenni a világot, hogy összezavarodva, észéketlenül, még csak meg se háródjunk, amikor azt látjuk, hogy Istent káromolják, szent parancsolatait megszegik, hogy lelkek vesznek el és hogy igazságtalanság uralkodik. Valójában ezek az emberek nem mások mint udvari bolondok, akik mindazt kicsúfolják, ami körülöttük történik, anélkül, hogy azt komolyan vennék, mert félnek attól, hogy önmagukat elpusztítják búskomorságukkal – kivéve, ha mi valami olyasmit teszünk, ami nekik nem tetszik. Mert ebben az esetben azonnal elfelejtik ezeket a gyönyörűséges spekulációkat a „semmit meg nem ítéls”-ről, és százszor szigorúbbak és kérlelhetetlenebbek lesznek mindenkinél. Még azokat is (198) kigúnyolják, akik támogatják őket és gúnyt űzve belőlük, a hátuk mögött kiöltik rájuk nyelvüket, mert abban lelik örömeiket, hogy jót mulassanak és gondtalanok

lehessenek. Tulajdonképpen Salamon azon mondatát tartják szemük előtt, hogy egy boldogtalan lélek kiszáríthatja a csontokat. Ezért attól való félelmükben, hogy véznákká válnak, felfedezték, hogy minek a segítségével mulathatnak jól. Minden olyan dolgot jónak találnak, ami kínozhatja és gyötörheti Isten gyermekeit, nem kapva meg soha többé a megbocsátás lehetőségét. Úgy húznak hasznát mindenből, hogy mind a gonoszságban, mind a jóban, egyformán lelik kedvüket. Pál apostol azt mondja, ez az igazságtalanság tetőpontja, amikor valaki nem csak gonosz dolgot művel, hanem egyetért azokkal, akik ilyeneket tesznek (Róm 1,32). Ezért ha Pál apostolnak hinni lehet, ezeket az alávaló embereket a világ legszerencsétlenebbjeinek kell tartanunk, mert nem csak arra képesek, hogy szemet hunyjanak saját gonoszságuk felett, hanem csordultig telnek mások vétkeinek dicséretével.

III. Kálvin és a determinizmus²⁵

Érdekes Kálvinnak ezt a véleményét, tanítását olvasni, hiszen általánosan elfogadott tény, hogy Kálvin determinista volt, hogy számára minden „okoztatott”, hogy szerte az emberi szabadság csupán illúzió. Ennek a tanulmányak az olvasása alapján azonban az előbb említett általánosan elfogadott állítást meg kell kérdőjeleznünk. Kálvin félreérthetetlenül tagadta a sztoikus determinizmus tanítását²⁶. A determinizmus elutasítását talán legjobban a Libertinisták ellen írt tanulmányában fejt ki.

Jól látható a tanulmány lefordított részeiben, hogy hol lát Kálvin ellentmondást a Szentírás és a determinizmus között. Isten hatalma, vagy szabadsága Kálvin számára nem egy abszolút semleges „mindenhatóság”-ot jelent, amely előtt állandóan új választási lehetőségek állnak, hanem azt, hogy önmagának terveket állít fel, amelyeket meg is valósít. Így tehát hatalma nem következtelenség alapul, hanem éppen változhatatlansága (immutability) alapján mutatkozik meg. Az egyetlen, amit az ember Isten hatalmának korlátjaként említhetne Kálvin tanítása alapján, az az Isten szeretete. Ez azonban olyan szétválasztást eredményez, amit Kálvin soha sem engedett meg, Isten szabadságát soha nem szabad jóságától, sem jóságát az ő hatalmától szétválasztani. Ennek alapján akkor fogalmazunk pontosan, ha ezt mondjuk: Isten szabadságát jósága nem korlátozza, hanem alakítja.²⁷ A Libertinisták determinizmusa Istent minden dolognak, így a bűnnek is okozóivá teszi, ezzel azonban Istennek gonosz dolgot tulajdonítanak, ami rosszabb annál, mint-ha hatalmát, vagy szabadságát korlátozták volna. Kálvin azonban egyiket sem szeretné tenni. Alternatívaként a Libertinisták által az isteni Lélekre ruházott korlátlan mindenhatóságra nem a „lehetőség”-et (chance), vagy a „szerencsét”-t mutatja fel, hanem Isten atyai kezének állandó törődését és gondviselését.

A tanulmány lefordított részei közül fontos kiemelni a 14. részt. Nem csak azért, mert Kálvin egyedül itt tesz különbséget a gondviselés három aspektusa között, hanem azért is, mert nagy körültekintéssel választja el a gondviselést a determinizmustól.

A Libertinisták determinizmusának második és harmadik következménye említésekor (hogy az lerombolja az emberi lelkiismeretet, és az erkölcsi ítéleteket értéktelenné teszi) az önismeretünkre hivatkozik Kálvin, hogy tudniil-

lik minden embernek van lekiismerete, s hogy a Szentírás is felelősségre, a törvény megtartására és a másik ember figyelmeztetésére tanít benünket. A determinizmus valahogy nem függ össze azzal, amit a Szentírás és tapasztalataink alapján magunkról, és kötelességeinkről tudunk.

Kálvinnak a determinizmusra adott válasza, illetve az, amit a felelősségről állít, mégsem kapcsolódik a „szabad akarat”-hoz, egy olyan semleges szabadsághoz, amely minden elkötelezettség nélkül áll választási lehetőségei előtt. Kálvin szembe helyezkedik a Libertinisták determinizmusával, de nem engedi, hogy indeterminizmusba kényszerítsék, ami esetén sem nagunkban, sem embertársainkban, sem Istenben nem lehetünk biztosak. Ez sem biztosítana jobb alapot, mint a determinizmus. Kálvinnak a determinizmusra adott válasza, illetve a felelősségről formált állítása azonban a szabadságnak egy egészen más koncepcióját feltételezi. Egy olyan szabadságot, amelyet az ember magának hoz létre meghatározott célból és szándékkal. Ennek a szabadságnak a forrása Istennél van, megvalósulása az Istenben való alapításban és az ő igazságosságában biztosított. Így már a törvény természetéből tudjuk, hogy felelősséggel taratozunk, hogy Isten Törvénye kötelez bennünket, és el is ítélt minket engedetlenségünk miatt még (vagy különösen) akkor is ha életünk útjáról azt gondolnánk, hogy mi alakítottuk ki saját magunknak.

Kálvin állásfoglalása ebben a tanulmányban visszautasítja tehát mind a determinizmust, mind pedig az indeterminista szemléletet. Amit felmutat, az egy „kényes” alternatíva, aminek igazsága az emberi és isteni szabadságról alkotott szemlélettől függ.²⁸ Igaz az, hogy maradnak még kérdések, nevezetesen a predestináció kérdése, de az az általános vélemény, hogy Kálvin determinista lett volna, megkérdőjeleződött, sőt újra felfedezésre került Kálvinnak az isteni szuverenitással és emberi felelősséggel kapcsolatos álláspontja: Isten szabadsága, vagy korlátlan hatalma nem tagadja, nem hagyja figyelmen kívül, sem nem pusztítja el az emberi szabadságot, vagy az emberi felelősséget; hanem az isteni szabadság hozza létre, őrzi meg, és váltja valóra az. Ez a kettő nem ellentéte egymásnak, aminek egyetlen „megoldásként” csak azt tudnánk mondani, hogy „csupán látszólagos ellentmondásról van szó”, ezt a kettőt, amint ahogyan az Istenről és magunkról való ismeretünket is „sok kötelék kapcsolja egybe”.²⁹

Fordította: ifj. Márkus Mihály

Jegyzetek

1.) *Contra la secte Phantastique et Furieuse des Libertines qui se Nomment Spirituelz, Joannis Calvini Opera Quae Supersunt Omnia*, Vol. VII, *Corpus Reformatorum* Vol. XXXV. (Brunswick: C. A. Schwetschke et Filium) 1868: 142–248. 1. A tanulmány ezen kiadása az 1545-ben Iehan Girard által kiadott szövegen alapul. – 2.) Az angol eredeti címe: Calvin's Treatise „Against the Libertines”. *Calvin Theological Journal*, (Calvin Theological Seminary, Grand Rapids) 1980. 190–219. – 3.) Az angol cikkben a fordítást megelőzi egy hosszabb bevezetés, melynek első része a Libertinistákról szól, melyben a szerzők tisztázzák, hogy kik is lehettek ezek a Libertinisták (191–197.1). A bevezetés második részének a címe pedig: Kálvin és a determinizmus, amiben a szerzők megpróbálják „helyre tenni” azt az általánosan elfogadott állítást, hogy Kálvin determinista volt. (198–205.1.) – 4.) Ez a rész tehát az angol cikk I/A része alapján készült (191–197). Kálvin és a Libertinisták közötti kapcsolatról lásd: Karl Müller, „Calvin und die 'Libertiner'” *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 40 (1922) 83–129.1.; Wilhelm Niesel, „Calvin und die Libertiner”

(1922) 83–129.1.; Wilhelm Niesel, „Calvin und die Libertiner” *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 48 (1929) 58–74 1.; valamint George H. Williams. *The Radical Reformation* (Philadelphia: Westminster, 1962.) 352–355 598–605 1. – 5.) Például Philip Schaff (History of the Cristian Church VII: *Modern Christianity, The Swiss Reformation* [3rd edition, revised]: New York, Charles Scribner's Sons, 1898, 498–501.1.) és mások. Legtöbbször az összetévesztés Kálvin genfi ellenfeleiről szóló leírásban ölt alakot. Lásd: Williston Walker, *John Calvin, Organizer of Reformed Christianity* 1509–1564) (New York: Schocken, 1969.) 293–295.1. – 6.) A.L. Herminjard levelezési gyűjteménye irodalmi bizonyítékát adja ilyen kéréseknek, például a strassbourgi Valerand Poullain Kálvinnak írt levelében (1544. május 26.) valamint William Farel által Kálvinnak írt levelében (1544. október 5.); A.L. Herminjard, *Correspondance des Reformateurs dans les pays Langue Francaise* (Genova: Georg & Cic, 1897.) IX. No 1358-at és 1395-öt illetően, amelyeket Williams idéz, *The Radical Reformation*, 599–600.1. – 7.) Lásd: Williams, *The radical Reformation* i.m. 853–856. 1., Lásd még szintén Williamsnál „Introduction” in *Spiritual and Anabaptists Writers* eds. Williams és Angel Mergal, (Philapheldia: Westminster, 1957.) 19–38.1. – 8.) Ilyen volt pl. Münzer – 9.) *Contre la Secte des Libertines*, IV. rész, 163–164.1. – 10.) Kálvin kétszer is elmondja, hogy Quintin milyen günyekkel illette a Biblia szerzőit (*Contre la secte des Libertines*, IX. rész 173. 1. és III. rész 158.1.) Pált egy „eltörött edény”-nek (péot casse) Jánost „buta fickó”-nak (iosne sottelet, en son picard) Pétert „aki megtagadta Istent”-nek (renieur de Dieu) Mátét pedig „uzsorás”-nak (usurier) nevezte. – 11.) *Contre la secte des Libertines*, XI. rész 178–179.1. – 12.) *Contre la secte des Libertines*, XIII. rész. Lásd később a fordítást is különösen a Quintinre jellemző epizódot, *ibid.* XIII. rész 184.1. Érdemes utánanézni a kérdésnek az *Institutio* 1539-es kiadásában is, I.xxii. 3–8. Lásd még a 12. bekezdésben Pocquet Kálvin által idézett írását, *Contre la secte des Libertines*, XXIII rész 235.1. – 13.) Ezt a szót – amit úgy tűnik „szakkifejezésként” használtak – talán „fantáziá”-nak, vagy „képzeltetés”-nek fordíthatnánk. – 14.) *Contre la secte des Libertines*, XII. rész, 181.1. – 15.) *ibid.* XII. rész, 181.1. Lásd még Pocquet idézett írásait a XXIII. rész 4. 12. és 17. bekezdésben 228.235. és 238.1. – 16.) *Contre la secte des Libertines*, XVII. rész 198. 1. Ezt a vádat támasztja alá Kálvin, mikor megemlíti, hogy két libertinistát Valenciennében azért végeztek ki, mert azt állították, hogy nem Krisztus halt meg a kereszten, hanem csupán a „cuider”. *ibid.* – 17.) Ezt mondja Karl Müller (i.m.), aki szerint Kálvin rendelkezésére csak két elfogult holland beszámolója állt, akik azért keresték meg a reformátort, hogy a területükön működő szekta ellen segítséget kapjanak. – 18.) Müller, „Calvin und die 'Libertiner'”, i.m. – 19.) Lásd I.ix.1. a Szentírásról, I.xvii.3–8 Isten gondviseléséről, III.iii.14 az Újjászületésről. (Amikor Kálvin az 1543-as kiadásba beletesz egy részt az angyalokról és a démonokról, azt megint csak a Libertinistáknak címezi, akik szerint azok csak ideák, vagy képzelgések, I.xvi.9,19.) Más példát találhatunk még erre azokban a levelekben, amiket Niesel cikkében („Calvin und die Libertiner” 69–70.1.) idéz. Ezek közül a következő kettőt érdemes megjegyezni: az egyiket Bucer írta az Angouleme-i Margaretnak (1538. július 5.), a másikat a Carnovianus Hessnek 1534-ben. A levelekben szereplő Libertinistákról szóló leírás alátámasztja a Kálvin által írottakat. – 20.) Az idézőjelbe tétel tőlem származik (*a ford.*) – 21.) A zárójelben található számok az eredeti kiadás oldalszámozását jelzik. – 22.) Az eredeti szerint: his tail between his legs – 23.) A fordító megjegyzése: A szó szerinti bibliai idézetek a Magyar Bibliatársulat megbízásából 1996-ban kiadott Újfordítású Bibliából származnak. – 24.) Az idézőjel tőlem származik. (*a ford.*) – 25.) A Kálvin és a determinizmus irodalmából lásd különösen: G.C. Berkouwer, *Man: The Image of God* (Grand Rapids, Eerdmans, 1962) 317–321. 1.; J. Bohatec: *Bude und Calvin* (Graz: Hermann Bohlaus Nachfolger, 1950) 351–372.1.; „Calvin's Vorsehungslehre” *Calvinstudien*, ed. J. Bohatec (Leipzig: Rudolf Haupt, 1909) 339–441.1.; Wilhelm Albert Hauck: *Vorsehung und Freiheit nach Calvin: Ein evangelisches Glaubenszeugnis* (Gütersloh: C. Bertelsmann, 1947.); Auguste Lecercf, *Etudes Calvinistes* (Neuchatel: Delachaux et Niestle, 1949). – 26.) Lásd például: *Institution* I.xvi.8. és Defensis Sanac et Orthodoxae Doctrinae de Servitute et Liberatione Humanii Arbitrii Adversus Calumnias Alberti Pighii Compensis, *Johannis Calvin Opera Quae Supersunt Omnia*, Vol. VI. *Corpus Reformatorum*, Vol XXXIV. (Brunsvigae: C.A.Schwatschke et Filium, 1867.) 257.1. – 27.) *Institution*, I.ii – 28.) A témát lásd részletesebben a fordítás alapjául szolgáló cikk 199–202.1. – 29.) *Institution* I.i.i.

Szárszó jelentősége a református diákság életében

(2. rész)

Balatonszárszó, 1932.

1932-ből a sok szárszói konferencia közül háromról emlékezünk meg a Kálvinista Szemle közleményei alapján.

1.) *46 főiskolás diáklány* gyűlt össze, hogy Isten Igéjének vezetése mellett választ és útmutatást nyerjenek életük sok fontos kérdésére. A lelkekben a könnyű és kellemes órák mellett sokkal nagyobb nyomot hagyott a konferencia elmélyítő része: a reggeli csoportos bibliatanulmányozás, majd az előadások és azokat követően a megbeszélések.

Az első konferenciái nap vasárnap volt. Ekkor Mátyás Ernő prédikált és hétfőn is a konferenciázók között maradván segítette értékes tanácsaival, kérdéseikre választ adva.

Sebestyén Jenő: Anyagi kultúra – lelki kultúra címmel tartott előadást. Felmutatta a keresztyénségnek s ebben is a kálvinizmusnak hatalmas kultúrafejlesztő erejét. A leányoknak ezen a téren is nagy felelősége van. A megbeszélés során a nagy igazságokat aprópenzre gyekeztek váltani. – Enyedy Andor az Új világ teremtéséről beszélt. Részletesen fejtegette Isten folyton teremtő munkáját a világon és az emberi lélekben. A harmadik délelőtti szóban, vagy cédulán kérdéseket intézhettek a jelenlévők Novák Olgához, a konferencia elnökéhez, Mátyás Ernőhöz, Vasady Bélához és Pap Bélához. Még a következő napra is maradtak cédulák. Minden kis időt fel kell használni a válaszadásra.

A délutáni előadók közül Veress Jenő, Női portrék címmel tartott szellemes előadást, amely a szellemi csemege felül a keresztyén eszméktől áthatott női ideál képét véste a fiatal magyar női lelkekbe.

Vasady Béla: Állás, vagy élettárs címen szólt a kor női problémájáról. Régebben ez a téma inkább csak szívügye volt a nőknek, de életüggé dagadt. Még a táborúti utáni, késő esti órákban is az előadás által felvetett kérdések hatása alatt voltak a leányok; úgy, hogy a konferencia női vezetője a titkárnókkal az éjjelbe nyúló órákban is köztük volt, megnyugtatta és imádságra buzdítva a nagy és mélyreható gondokkal küzdő leányokat.

Pap Béla: Kendős leányok-proletár leányok címmel tartott előadást. A középosztály művelt leányainak figyelmét ragadta meg avatott kézzel és lélekkel. Így keltette fel a művelt nők érdeklődését a falusi leányok és városi proletár leányok sorsa iránt. Itt már valóban az élet mélységéig hatolt a konferencia.

A záró napon a résztvevők Isten elé vitték hálaadásukat, gondjaikat, terveiket, áldozatos szolgálatkészségüket, inkább komoly, mint vidám hangulatban búcsúztak el egymástól, tudva, hogy erre az együttlétre szükség volt.

2.) *100 fiatal leány jött össze az ország minden részéről és a határokon túlról is, 10 napra Szárszóra, ahol az SDG Szövetség rendezi meg évről évre a konferenciák egész sorát.* Erre az alkalomra a városok és falvak otthon élő leányait, hivatalokban, üzletekben dolgozókat, tanítónőket stb. hívtak meg. Az első esti táborútnál elmondták azt, hogy honnan jöttek, mi hozta őket ide. Elmondták, hogy lelki egyensúlyt, örömet, reménységet, hitet keresnek. A vezetők köszöntötték őket öleléssel,

könnyel, imával, felsírtak a zsoldárok, a régi szép magyar énekek, s ők összeborulva sírtak ott a szárszói hegyoldalon, pislogó tűz mellett. Nyilvánvalóvá vált, hogy a fiatalság sorsa nehéz és örömtelen. Van ugyan még itt ott egy-egy gondtalan kis csapat, de sokan le-hajtott fejjel keresik az állást, a kenyeret, az otthont. Keresi sok-sok az Istent.

A csoportos bibliatanulmányozás során a bűnbánó, bocsánatot nyert, az örvendező, bizonyágtevő, szolgáló és látásokat látó emberarcokat nézték meg az Ige tükrében.

Naponta egy-egy előadás világított be az akkori női élet nehézségeibe. *Álarc nélkül.* A sokféle álarcot hordó nőről és Isten előtt álarc nélkül élő nőről Németh Erzsébet titkárnő beszélt. *Magamban.* Sajó Margit vallásánőrnő a férjhez nem ment leány életét mutatta be. Lehet ő is gazdag, boldog életű, ha Istennel jár együtt. *A Magyar nő küldetéséről* Szenteh Dezsőné tartott pompás előadást. Kovácsné, Huszár Jolán a *vegyes házasságok nehéz lelki problémáiról*, Kádár Mihály dr. pedig tudományos alapon bizonyította, hogy a családi élet szépsége, boldogsága, fejlődése egyedül bibliai alapon virágozhat ki igazán.

A búcsúeste volt a legmegrázóbb, amikor szép komoly zsoldárok után megszólaltak a lelkek: hogyan jöttem ide, mit nyertem itt, hogyan indulok haza... Minden vallomás azt rebegette: többet nyertem itt mindennél, többet sok bálnál, mulatságnál, szép ruhánál, jó társaságnál, szórakozásnál. Nyertem szent látásokat, csodálatos életlehetőségeket, szolgálatok szépségeibe láttam bele: Szegényen, örömtelenül gazdag lehetek, ha szívem Krisztusnak adom. A konferencia útravalója ez az Ige volt: „A teremtett világ sóvárogva várja Isten fiainak megjelenését. – Akiket pedig Isten Lelke vezérel, azok Istennek fiai.”

3.) *75 résztvevője volt a Soli Deo Gloria Szövetség balatonszárszói főiskolás fiúkonferenciájának 1932. június 31-től július 6-ig.* A konferencia felülemelkedett az evangélizációs konferenciák során s kemény, öntudatosító munkát végzett. A kétségbeesés támadásaival szemben a református keresztyénség kipróbált erőit állította oda, s ezek az erők itt is diadalmaskodtak.

Négy részben áll előtűnk a konferencia programja: 1. Az öt napi bibliatanulmányozás naponként: Sziklazúzó pöröly. Sötét helyen világító szövétnek. Mint férfit, kit anyja vigasztal. Edd meg a türetet. Az Ige testté lett. Mindenkinek volt itt szava, látása, imádsága. A közös összefoglaláson a csoportok egymás beszámolójából gazdagodtak. Ezek a bibliaórák adták a lelki fundamentumot. 2. Az előadások sorában Berkes József: Amiben hittünk címmel szólt. Őszinte szívvel tárta fel a múlt bűneit és hajtott fejet annak erényei előtt. Ez az előadás a történetíró feladatát töltötte be. A hozzászólások nagy számában már a tusázó fiatalság új utakat kereső kiáltása jelent meg. – Vasady Béla: Hiszek az Atyában címmel tartott előadást. Mély vizeken járva bemutatta, hogy az Atya Istenben való hit a léleknek legdrágább ajándéka, legszebb életszüksége. Az Atyában való hit életünk átforgató ereje, az új élet záloga. Az előadást követően ostromként törtek fel a kérdések és lobbantak fel a meglátás tüzei.

Vasárnap délelőtt Kiss Sándor prédikált a templomban, délután pedig Pap Béla szólt nagy hatással az ünnepeken. A negyedik napon Benkő István szólt, Hiszek Jézus Krisztusban címmel. Szava a hívő léleknek őszinte, szívből jövő biznyságtétele volt. Előadása a meghatározó biznyságtételek egész sorát váltotta ki. Az utolsó nap délelőttjén: Hiszek Szentlélekben címmel Pap Ferenc beszélt. A sacro sancta theologia legmagasabb pontjait kellett megjárnia és fő feladatának hűséggel megfelelt. 3. A délutáni előadások így következtek: Nádházy Bertalan: A gyárban. Puky Endre képviselőházi alelnök: A közéletben. Szabó Zoltán: A falu. Szentpéteri Kun Béla: Magunk revíziója. Az előadások közül több olyan érdeklődést váltott ki, hogy még az esti tábortűz idejét is erre szánta a konferencia.

Ezen a konferencián Isten üzenete megtalálta az utat a jelenlévők lelkéhez és összeforrasztotta őket az Isten dicsőségért folytatandó nagy küzdelemre.

4.) *Növekednek... gyarapodnak... emelkednek.* Az 1932-ben tartott *szárszói középiskolás konferenciának* jelentőségét a három szóval fejezi ki a beszámoló. Kereső lelkék találkozása volt ez az összegyülekezés Isten színe előtt. Ez az ifjúság a reggeli bibliaórák csöndjében rádöbent arra, hogy feyvertelenül áll a világban, de boldog örömmel látta meg azt is, hogy van védője, pajzsa, feyvere. Megismerte azt is, aki ezeket adja: a Szentháromság egy örök igaz Istent. A közös imádkozásban a Szentlélektől áttüzsedett lelkék tettek fogadalmat a legnagyobb Vezér zászlaja alatt: lélekben felesküdt vitézei lettek Krisztusnak. „Erőforrásaink” volt a délelőtti előadások összefoglaló címe. Vele, vagy Nélküle volt a címe Kiss Sándor előadásának. Nélküle: múlt öröm, sok csalódás, semmi szeretet, hiábavaló küzdelem, nyughatatlanság, örök kérdések. – Vele örök boldogság, szeretet, biztos cél felé haladás, boldog nyugalom és szent nyugtalanság, minden kérdésre felelet, megtisztulás és megszentelődés. – A második nap előadása: Taníts minket imádkozni! Ecsedy Aladár szolgálatával. Az egyik legfontosabb feyvert, annak használatát ismertette az előadó és ismerte meg hallgatósága. A következő előadást Incze Gábor tartotta Világosság a sötéttségben címmel. A keresztyén ember kenyere és útmutatója jelent meg a fiatal lélek fénytől káprázó szemei előtt.

A délutáni előadások „Jelszavunk” összefoglaló címmel hangzottak el. Az ifjúság legélethevágóbb kérdését, a Tisztaságot, három korszerinti csoportban tárgyalták meg, figyelve a folytatásokra és a megmentőre is. Mértékletesség címmel Pap Béla szólt. A mértékletes élet egyetlen feltétele: Legyen meg a Te akaratom. A társadalom igen nagy csábítása ellen feyverzett fel a záró előadás Illyés Endrétől: Becsületesség. A résztvevők nem feyvertelenül indultak tovább az élet nagy küzdelmébe!

Balatonszárszó, 1933.

Az 1933. évi gazdag szárszói programból a következőket emeljük ki. A Szövetség komolyan véve az ifjakat ifjak által megnyerni Jézus Krisztusnak elvet, mindig nagy gondot fordított arra, hogy a diákok közül képezék ki az alkalmasakat vezetőkké, akik a Kollégiumok élén tevékenykedtek, irányítók és szervezőkként. Már az 1933. július 8-i számban hozta a Kálvinista Szemle.

1.) *A nyári vezetőképző konferencia* mintaszerű programja. A konferenciát vezeti: Kiss Sándor. Délelőtti előadások: Igével a kezemben: Kinek beszélek? Pap Béla. Mi a történelmi kálvinizmus? Pap Ferenc. Igével a kezemben: Mit beszélek? Pap Béla. Dogmatikánk a Kollégiumban. Pap Ferenc. Igével a kezemben: Hogyan beszéllek? Pap Béla. Etikánk a Kollégiumban. Fonyad Dezső. Délutáni előadások: Szórakozás a Kollégiumban. Dobos Károly, Bolemányi Margit. Gyakorlati munka Kollégiumban. Bolemányi Margit, Soós Géza. A vezető személyisége. Kiss Sándor. Minden délután játék a szabadban. Vezeti: Dobos Károly. Esténként tábortűz. Megismerkedünk Szövetségünk történetével. Az SDG múltjáról Szőke Imre, jelenéről a titkárság, jövőjéről Kiss Sándor beszél. A bibliaórai eszmecsereket összefoglalja: Kiss Sándor.

A Kálvinista Szemle közölte Gutper Imre Készül a jövő című érdekes beszámolóját erről a vezetőképző konferenciáról. „Talán éppen most: Londonban a gazdasági világkonferencia titkársága a teljes csőd látszatának elkerülését beszéli meg. Berlinben Hitler most írja alá legújabb rendeletét a protestáns egyházaknak nemzeti szocialista alapon való átszervezéséről. Az amerikai Columbia egyetemen a technokrácia vezérei Howard Scott igazgató vezetésével rendkívüli gyűlést tartanak, melyen kezdik látni, hogy a technokrácia nem menti meg a világot. A Rivierán H.G.Wells a világállam praktikus vallásának alapvonalain dolgozik. A Vatikán egyik titkos tanácstermében a Magyarországon élő jezsuiták megbízottjai a vatikáni külügyi államtitkárral a pápa ösztönzése magyarországi jogkörének kiterjesztéséről tanácskoznak.

És Balatonszárszón: Imádsággal és munkával 120 református magyar fiú és leány készül arra, hogy Isten országának és a magyar jövőnek munkás előkészítője lehessen. Az SDG-telep előadóbarakjában a konferencia záróelőadása folyik. Az emelvényen kis fekete ember beszél nagy tüzzel a vezető személyiségéről. A vezetők feszülten figyelnek és közben jegyeznek: A vezető diadalra, mások meghódítására, Krisztus által elhívott személyiség.

További jegyzetek az előadásokból: Nekünk krisztocentrikus, nem pedig szónokló, vagy vitatkozó Kollégiumokra van szükségünk. – Az Ige transcendens és immanens. – A dogmatika, Isten nekünk kijelentett ismeretének rendszeres összefoglalása. – Az égőszíves jelenvényben az Isten, az ember és az én találkozik.

Este ½ 11. Zászlóbontás és a konferencia bezárása: A harmadik vezetőképző konferenciánkat az Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentháromság, egy örök, igaz Isten nevében ezennel berekesztem. Halljátok mai vezérigénket, vigyétek magatokkal életutatokon, ez vezéreljen mindenütt: Nem beszédben áll az Istennek országa, hanem erőben. (1Kor 4,20)

Miután e vezetőképző konferencián Pap Ferenc: Mi a történelmi kálvinizmus címmel tartott előadást, foglalkozunk röviden e megjelölés értelmével: továbbá a református és kálvinista jelző használatával. Sebestyén Jenő már a Kálvinista Szemle első évfolyamában, 1920-ban írt: Református-e vagy kálvinista? címmel. Sebestyén Jenő munkássága kezdetétől fogva mind írásban, mind szóban különbséget tett a református és a kálvinista jelző között. Meggyőződése ugyanis az, hogy amikor a református keresztyéniségről mint hitről, vallásról, egyházzal beszélünk, akkor soha a kálvinista jelzőt nem használjuk, másfelől

pedig amikor református keresztyénségből folyó élet- és világnézeti elveknek önálló, egyházon kívüli érvényesülését és hatóerejét akarjuk feltüntetni, akkor pedig nem református, hanem kálvinista principiumokról beszélünk, hogy félre nem érhető nevet adjunk annak az életiránynak, amiről szó van. A református felfogás az egyetemes kegyelemről és az egyéni életkörüket szuverénítéséről megengedi, hogy valami református alapelvekből éljen és fejlődjen tovább, de az egyháztól függetlenül. Isten ugyanis az emberi életmegnyilvánulásoknak teljes, szabad fejlődést biztosított a keresztyén társadalomban is, csak azzal a feltétellel, hogy azok az Isten Igéje alapján álljanak. A kálvinista jelzót tehát nyugodtan használjuk-használhatjuk, de mindig csak a maga helyén.

Az Erdélyben megjelenő Kálvinista Világ című folyóiratban ugyanezt a témát tárgyalta Tavasz Sándor 1927-ben, ha más kifejezéssel is, de hasonló értelemben a következőképpen: „A Református jelenti a kálvinizmust, mint konfessziót, mint hitvallást, jelenti a tant, a sajátos üdv- és hitközösséget, az egészen sajátos színvonalú felekezetet. A kálvinizmus azonban nemcsak östörténeti alap, hanem a legegyszerűsebb világprogram, a legegyszerűsebb szellemi irányzat.”

A Magyar Kálvinizmus című folyóirat 1938. évi II. füzetében: Mi a történelmi kálvinizmus? Kérdésre ezt a feletet adja Sebestyén Jenő: „Történelmi kálvinizmuson értjük azt a vallási, teológiai, és világnézeti gondolkodást, amely a református keresztyénség négy évszázad alatt egységesen kialakult hamisítatlan elvei és tiszta hitvallásai alapján állva értelmezi a keresztyénség és a keresztyén egyház lényegét s a maga elveit nemcsak a szorosán vett egyházi életben akarja alkalmazni, hanem az Isten dicsősége szolgálatának és a Krisztus királysága diadalra juttatásának nagy elvétől és vágyától vezéreltetve, az emberi élet minden területén is, úgy, hogy az örökkévaló Igen uralma mindenütt érvényesüljön s a hívő keresztyén a Heidelbergi Káté 32. kérdésére adott felelete értelmében, a Szentlélek vezetése mellett a szuverénül kegyelmes és kegyelmesen szuverén Isten dicsőségére élhessen és mind életében, mind halálában a Krisztusé lehessen.”

Történelmi kálvinizmus és tiszta református keresztyénség tehát lényegében azonos fogalmak. A különbség csak az, hogy ha a tanításról és gondolkozásról vallási, teológiai és egyházi értelemben beszélünk, akkor mindig a „református keresztyénség” kifejezést használjuk, miután Kálvin maga is tiltakozott az ellen, hogy nevével egyházat, vagy keresztyén irányzatot nevezzenek el; ha azonban a református keresztyénséget a maga világnézeti kiszélesülésében fogjuk fel, vagy akarjuk felmutatni, akkor pedig a nemzetközi tudományos teológia által is elfogadott kifejezéssel „kálvinizmusnak” nevezzük azt, jelöljük annak, hogy Istentől, világról, égről, földről, emberről és életről – a Szentírás tanítása mellett – úgy akarunk gondolkodni és azon az úton akarjuk azt továbbfejleszteni, ahogy és amilyenek azt a nagy reformátor: Kálvin János elkezdte.

Végül pedig történelminek egyfelől azért nevezzük ezt a gondolkodást, mert ezzel hangsúlyozni akarjuk azt, hogy nem a magunk egyéni és nem az embereknek korok szerint változó felfogása szerint akarjuk a kálvinizmus lényegét értelmezni, hanem úgy, ahogy az 400 év református teológiai fejlődése folyamán, egységes szellemben, történelmileg kialakult, és a Szentháromság egy örök igaz Isten abszolút

szuverénítésének elvén felépült; másfelől pedig magyar vonatkozásában azért is, mert mi, egyházunk megújulásáért Magyarországon azért is a református keresztyénség történelmileg kialakult szellemében akarunk dolgozni, mert, mint múltunk is bizonyítja, a magyar nemzet, a magyar református egyház és az általa képviselt református keresztyénség mindig akkor és oly arányban nyerte a legtöbb áldást, amikor és amilyen arányban a református keresztyénség történelmi szelleme szerint élt, vagy ahhoz visszatért és magát egész készséggel annak uralma alá rendelte.”

Ebben a megfogalmazásban benne van Sebestyén Jenő egész mondanivalója, mintegy dióhéjban. Érett és csiszolt megfogalmazása annak, hogy mit értett ő történelmi kálvinizmuson. Mivel a Soli Deo Gloria Szövetség munkásai a megalakulást követően főleg az első két évtizedben a történelmi kálvinizmus képviselői közül kerültek ki, érthető, hogy ez a téma újra és újra előkerült a Szövetség konferenciáin és jelentkezett egész tevékenységében is.

2.) *30 főiskolás leány gyűlt össze 1933 nyarán Balaton szárszóra, négy napra.* A reggeli bibliakörökön a Tízparancsolatot tanulmányozták. A törvény tükrében megnézve magukat elrettentek bűneiktől. Megtárgyalt előadások: Állás nélkül munkában. Előadó: Gárdos Kornélia, és Kiss Sándor. Az életképes női típus munkát keres és talál is. Erre kötelez hitünk alaptétele: Isten dicsőségére élni! – Csanády, Nemes Irma: Amit a város ad címmel adott sok tapasztalatból eredő tanácsot a vidékről városba került leányoknak fáradhatatlan önképzésre, értékes tapasztalatok keresésére. – Bodor Aladár író: „Mit vár a vidék?” című előadásában azt húzta alá, hogy a magyar nő ne álljon tétlenül, vegye ki részét az élet minden területén a munkából, különösen vidéken. – Pap Béla főtökár a kálvin keresztyénségnek nagyszerű és egyetemes értékeiről, indító erőiről emlékezve meg, a női életet vette szemügyre az örökkévalóság szempontjából (Sub specie aeternitatis).

A délutáni előadások során a hitigazságok kerültek sorra. Széles László Teremtés, Pap Ferenc: Megváltás, Szóke Imre Megszentelődés címen tartott előadást. Mint tudós és hívő emberek szólottak ezekről az igazságokról. Templomi úrvacsorázás zárta a konferenciát. Barátság szálai szövődtek ezen a konferencián példás rend és fegyelem volt minden tekintetben és dalos jókedvtől túláradozó vidám hazatérés. Az együttléte nagy alkalom volt és lelki meggazdagodást jelentett.

3.) *A főiskolás fiúk konferenciáján* a bibliatanulmányozás témája a mindenkor időszerű és örökérvényű isteni törvények, a tízparancsolat volt. Délelőtti előadások: Szóke Imre esperes vasárnapi igehirdetését követően a következők voltak: Victor János: Szenteltessék meg a Te neved. Pap Béla: Jöjjön el a Te országod. Bogdán Gyula: Bocsásd meg a mi vétkeinket. Kiss Sándor: A mi mindennapi kenyerünket. Délutáni előadók és témáik: Végh Jenő: Nacionalizmus és internacionalizmus. Kovács J. István: Háború és keresztyénség. Bogdán Gyula: Egyén és tömeg. Úrvacsoravétel zárta most is a konferenciát.

A szüklátóköri elleni küzdelem jegyében ment végbe ez a konferencia. Győzedelmes tusa volt ez az egybeszegezés; lelkiekben gazdag és építő volt ez a találkozás. Isten Lelkétől érintve ég felé néző arccal, de a földi röggök ismeretében keresték a tettek útját a jövő felé.

4.) *Középiskolás fiúk Balatonszárszón.* Komoly, közös munkának színhelye volt Balatonszárszó. Ezen a konferen-

cián az SDG vezetőinek lángoló hite és a közös imádkozás áldott ereje egyé olvasztotta az ország minden részéből összesereglett ifjú lelkeket, hogy mint egy test és egy lélek munkálják a boldogabb jövőt áldott reménységének beteljesülését. Ez az ifjúság megvallotta azt, hogy bűnös és nyomorult. Megvallotta azt is, hogy egyedül Jézusban van a szabadulás és volt hite odaadni életét hálaáldozatul Isten dicsőségének a szolgálatára. A délelőtti előadások keresztyén kritika alá vették a modern izmusokat és igyekeztek kiolvasni a bennük rejlő üzenetet. Továbbá konkretizálta a maga számára az öntudatos falumunkát és a református diákmunkát. Szembenézett a pályaválasztás kérdésének minden nehézségével és a záró napon lelkének égető kérdéseire közös tusakodással kereste a feleletet. Az esteli táborútekek hangulatával bizonyoságot tett arról, hogy nem csügged el és nem fertőzte meg a kor beteges lelkülete.

5.) *A leányüdültőtábor tagjai* is áldott hetet töltöttek Balatonszárszón, mint Krisztus vendégei 1933 nyarán. Krisztus a fáradt lelkeknek pihenést, a kínzó kérdésekre feleletet, tanácsalánoknak útmutatást, a kétségbeesett lelkeknek csendet, s a csendben vigasztalást, a kimerült testnek új erőt adott.

Bibliakörökben a tízparancsolat tükrében meglátták igazi arcukat, meglátták a szabadító Urat, aki szövetséget kötött velünk és azt megpecsételte a megszentelt hetedik nappal. Megismerték a bűnt büntető Istent és a megbocsátó Atyát. A Sion hegyén át a Golgota hegyére jutottak el. Foglalkoztak az Újszövetség nőalakjaival. A pihenés és szórakozás alkalmain beszélgetve felismerték, hogy Isten jelenlétében válik a szórakozás felüdüléssé és szükség van arra, hogy a keresztyén életstílust szórakozásainkba is bevigyük. Sorra került a család válságának problémája is. A válság megoldása a váltság, az élet szembeállítása Krisztussal. A jövő felépítésére pedig védekező és támadó fegyverekre van szükség. Ezeket Filippi 6, 11–18 sorolja fel. Ez a konferencia nagy hívogatás volt a Csodatevő és Örömszerző Krisztushoz!

Balatonszárszó 1936.

A református Diákmozgalom április-júniusi száma így hívogat: Konferenciától konferenciáig dobog a Szövetség élete. Alig búcsúztunk el a virágvasárnapi konferencia 1000 diákjától, már valósággá nő a „vizontlátásra” az új meghívásokban. Most nem tömeggyűlés, nem demonstráció, ahová hívunk, és várunk: csendes találkozás a Balaton parton, önmagunkkal, egymással, Jézussal.

Fáradt és küzdő, nyomorral és kétségbeeséssel vívódó diákok fészke akar lenni Balatonszárszó: A fáradtságnak megpihenés, a holnapba néző szemnek látás, a küzdelemre váró embernek erő.

Hív és vár Téged is a Diáktábor. Jöjj, a Te földed a szárszói üdültőtelep, a Te hajlékod a csendes otthon, a Te pihenőd a fa árnyéka, a Balaton vize, a Te Megváltód a telep Örök Gazdája: Jézus.

1.) *Főiskolás konferencia Balatonszárszón. 1936. június 25-től július 2-ig.* A konferencia elnökei: Csanády Györgyné, Nemes Irma tanárnő és Rugonfalvi Kiss István egyetemi tanár.

Program: Bibliatanulmányozás. Megölnöd a prófétákat. Tanult-e a magyar ifjúság a nyomorúságából. Kamazskortól a családalapításig. Mi választ el az Isten be-

szédétől? Hová lett belőlünk a közösség lelke. A Magyar református fiatalság szabadegeteme: Politikai programunk. (Politikai érzékünk és annak fejlesztése.) Szociális programunk. (Mit tehet a magyar diákság a proletár ifjúságért?) Sajtóprogramunk. Nemzetiségi programunk. Egyházi programunk. (Új reformáció.) Hogyan lehet megszervezni a magyar református fiatalságot? Előadók: Esze Tamás, Gáspár Béla, Pap Béla, Mester Miklós, Péter János, Imre Sándor.

2.) *Középiskolás vezetőképző konferencia. 1936. július 4-től 10-ig.* A konferenciát vezeti: Főnyad Dezső. Minden reggel áhítat. Utána d.e. és d.u. előadások.

Eddigi kollégiumi munkánk mérlege. Pap Ferenc. Misszióra nevelés a Kollégiumban. Polemányi Margit. A református falumunka ábc-je. Kovács Imre. Hogyan tárgyaljuk a kisebbségi kérdéseket a kollégiumban? Erdélyi kiküldött. Diákközvélemény szociális irányítása. Kalmár Lajos. Felekezeti magatartásban való irányítás. Incze Gábor. A következő tanév kollégiumi munkatervének megbeszélése. Főnyad Dezső.

3.) *Középiskolás Fiúkonferencia. 1936. július 10–15-ig.* Elnöke: Paczolay István vallástanár. Titkára: Főnyad Dezső. Az áhítat témái: Miért félünk a próbáktól? Elfelejtünk örülni. Isten keresi a lelkem. Mit üzen nekünk az Úr? Az előadások összefoglaló címe: Testvéreim. Témái: Magyar diákok idegen földön. Mit tehetünk értük? Az iparos és munkás ifjúság. Mit tehetünk a proletár testvéreikért? A földműves fiúk. Mit tehet egy diák értük? Előadók: Egy erdélyi kiküldött. Dobó László, Dobos Károly, Tóth Kálmán vallástanár. A vasárnapi istentiszteleten Esze Tamás hirdette az Igét.

4.) *Alsós Fiúkonferencia 1936. július 15–23-ig.* Vezetői: Morvay István és Dobó László. Énekeljetekek minden népek! Bibliatanulmányozás: Mit tanulhatunk a népektől, összefoglaló címmel. I. Az örök mosoly. II. Nem vagyunk a meghátrálás emberei. III. Ne aggódalmaskodjatok a holnap felől. IV. tiszteld apádat és anyádat. V. Gyakorold magadat a kegyességben. VI. Gyermekek lelkület. VII. Lelkesedés-szenvedés. Az összefoglalókat Dobó László, Döbrössy Lajos, Sükös Pál, Balogh Sándor, Hegyaljai György. Morvay István tartotta. Táborúteknél: Japán est, Török est, Cigány est, Kínai est, Hindu est, Fekete est, Magyar est volt. A vasárnapi istentiszteleten Dobó László hirdette az Igét: Énekeljetekek minden népek címmel.

5.) *Alsós vezetőképző konferencia Szárszón, 1936. július 22–26-ig.* Bibliatanulmányozás témái: Életem. Beszédem. Hitem. Akit Isten szeret. Megalkották az alsós vezérkönyv I. II. és III. részét. Beszélgetést folytattak a Heidelbergi Kátéra építetten. Előadás hangzott el az egyháztörténelemre és a magyar nemzeti gondolatra épített mese címmel. Megtárgyalták a magyar népi játékokra épített kiskollégiumi játékokat. Az istentiszteleten Morvay István hirdette az Igét.

6.) *Alsós Leánykonferencia Balatonszárszón 1936. július 26. – augusztus 2-ig.* Előadások: Babos Sándorról. Japán nap. Böhm Sámuelről. Hindu nap. – Kunst Irénről. Kínai nap. – Cigány nap. Koltayné Munkája. – Döbrössy Lajosról. Török nap. – Molnár Máriáról. Szigetlakó nap. – Töltéssy Zoltánról. Magyar nap. Előadók: Fogarass Ilona, Bíró Marianna, Vataj Ida, Bucsi Ágnes, Vigh Júlia, Ruszkay Sára. Kecskeméthy Ilona. – Bibliai beszélgetés ugyanaz, mint a fiúké, a táborúte is. A meghívóban apró fontos dolgokra is felhívja a Szövetség a jelentkezőket.

(Lesz fagyraltozó délután. Lampionos csónakozást is rendeznek. Minden alsós diák készítsen leltárt a magával hozott dolgokról, és azt mutassa be vezetőjének, stb.)

7.) *Középkolász leánykonferencia Balatonszárszón. 1936. július 17-től augusztus 1-ig.* Elnöke: Szilágyi Zoltánné. Titkára: Bolemányi Margit. Bibliatanulmányozás során a Filippibeliekhez írott levél 2. Fejezetének 2-től 18-ig terjedő verseivel foglalkoztak. Délutáni előadások témája: Mit adott az SDG Szövetségen keresztül Isten a református diákságnak? Eszményt, Testvéreket, Munkaterületet. Előadók: Sándor Ernő, Magyar Lajos, Szőke Imre. Erőt a Jézus Krisztusban: Soós Géza.

8.) *Református Leánytábor Balatonszárszón 1936. augusztus 1-től 11-ig.* Istentiszteletet tartott Magyar Lajos főtitkár. Bibliai beszélgetések összefoglaló címe: A lélek fegyverei. Öröm. Igazlelkűség. Hűség. Alázatosság. Békesség. Szeretet. Hit, imádság. Előadások és megbeszélések: Szórakozásunk a keresztyénség mérlegén: Soós Irénke. – Irodalmi banditizmus: Bolemányi Margit. – Dolgozó nő: Veress Margit tanárnő. Ha nem lesz élettársam: Orsós Erzsébet, a Lorántffy Egylet titkára. – Film: Szabó Imre esperes. – Hithűség: Nagy István lelkész.

Balatonszárszó, 1938.

Most még az 1938-ban tartott nyolc konferencia programját és előadóit jegyezzük fel és néhány további konferenciáról emlékezünk meg.

1.) Az 1938. június 27-től július 11-ig tartott konferencia a *vezetőképzés* jegyében ment végbe. Címe: Örüllő, meddig még az éjszaka?

I. *A Szentírás*: A Szentírás isteni és emberi oldala, Sipos István; A Szentírás az életnek kenyere, László Dezső;

II. *A református teológia*: A kálvinizmus lényege, Nagy Barna; A mai református egyházideál, Nagy Barna; Egyházi életünk legsürgősebb tennivalói, Ablonczy Dániel; *Közgyűlés*, prédikál: Ravasz László.

III. *Magyarságunk*: A magyarság lényege, Ravasz László; A magyarság nyomorúsága, Kovács Imre; Mit tehetünk fajtánkért? Esze Tamás;

IV. *Soli Deo Gloria Szövetségünk*: A Szövetség múltja, Fonyad Dezső monori lelkész; A Szövetség küldetése, Kiss Sándor lelkész; Mit kell tenni a Soli Deo Gloria Szövetségért? Soós Géza; *Istentisztelet* (úrv.o.-sal) Igét hirdet: Muzsnai László, ágendázik: Morvay István.

Minden este 6 óraker a vezetőképző résztvevői szabadon választott kérdéstről 20 perces előadást tarthatnak. Az előadások témáját előre bejelentik a konferencia vezetőségének. Reggelként 8 óraker bibliakörök, napközben a szükséghez képest megbeszélő csoportok. A vezetőképző bibliakörének anyaga a Timóteushoz írt levelek.

A minden tekintetben színvonalas témájú konferencia anyagából „A Szentírás isteni és emberi oldala” című előadással foglalkozunk most.

A bibliai tudományok pozitív irányban való művelése során az volt a kérdések gyökere, hogy hiszem-e azt az önbizonyoságtételt, amit az Írás önmagáról ad? Vallom-e, hogy a Szentírás Istentől ihletett? Ez által meghajlok-e az Írás tekintélye előtt, vagy nem? Elfogadom-e, hogy az Írás unicum, hogy az Írás az egyetlen szavahihető? Ha igen, ak-

kor a Szentírás önbizonyoságtételét nem tehetem függővé a kortörténet, a nyelvtan, vagy más változó tudomány mai álláspontjától; akkor ezeknek a szerepe csak másodlagossá válik. Nem olyan kis dolog az, ha egyes szentírásbeli helyeket kiollózunk és azt mondjuk, hogy a többi maradhat. Mintha azt mondaná valaki: a Lánchíd 5. és 7. láncszemét nem tartom odavalónak. Vegyük ki, de azért a hidat ne döntjük össze. Tessék megpróbálni. Hasonló magatartást számtalanszor láthatunk a teológia területén, s ez mindig a félig, s nem egészen levont konzekvenciának eredménye. A jövődő a pozitív irányban dolgozó bibliai tudományé, amely a múlt század óta nagy lépéseket tett a jobboldal felé! Feladatunk a református alapelvek érvényesítése.

Sipos István előadásában a Szentlélek sajátos inspirációját kettős területen vallotta: a kijelentésnél és az írásbafoglalásnál. Az előbbinek a tárgya a pátriarchák, a próféták és az apostolok voltak, az utóbbi az általuk nyilvánosságra hozott kijelentésre vonatkozott. A kétféle inspiráció egymástól logikailag és időileg is különböző. A Szentírás Isten kijelentésének az összefoglalása, kivonata. A Kijelentés létrejött a Szentháromság mindhárom személyének munkája. Istent soha senki nem látta, az egyszülött Fiú, aki az Atya kebelében van, az jelentette ki őt (János 1, 18). Nélküle a Lélek sohase adott volna egyetlen Igét sem az emberek ajkára. Minden kijelentés sajátos szerzője a Szentlélek. Az írásbafoglalás előtt és az írásbafoglaláskor is ez a Lélek munkálkodik. De abszolút szerző a Szentlélek az Írás minden része felett is. Kálvin nem talált az Írásban olyan helyet; amelyet a Szentlélekhez méltatlannak talált volna.

Kálvin a Szentlélek abszolút szerzősége mellett állandóan visszatér az emberekre, akik által a Szentlélek szólt és írt. Az emberi faktornak nagy szerepe van a Szentírásban. A szentíróknak viszonylagos önállósága volt. Beszédjük és írásuk egyaránt a Szentlélek uralma alatt volt, de írásuk mögött maguk is teljes személyiségükkel ott álltak. Munkájukért felelősek, mint sajátjukért. Az isteni és emberi faktornak egyaránt megvan a maga jogos helye, egymástól elválaszthatatlanul.

2.) *Középkolász leánykonferencia. 1938. július 11-től 18-ig.* Elnök: Fóris Lajosné (Szeged) Titkár: Mikóssy Sarolta. Minden reggel 8 óraker bibliakör. Délelőtti előadások és előadók: A református leány jellemképe, Fonyad Dezsőné; – A református leány és a magyar sorskérdés, Sz. Weres Jolán író; – A református leány ige- és imaélete, Durkó Gáborné; A református leány és a Soli Deo Gloria Szövetség, Tóth Margit; A Krisztusban elrejtett leányélet, Porsolt István. Délutáni előadások és előadók: A református leány, mint diák, Harsányi Ilona; A református leány, mint barátnő, Dávid Lili; A református leány, mint „ideál”, Csorbay Margit; A református leány a családban, Csatáry Ilona; – A református leány, mint élettárs és anya, Pap Béláné; A református nagyasszony, Dobai Sándorné igazgató.

3.) *Középkolász alsós leánykonferencia. 1938. július 18-től 25-ig.* Elnök: Szalkay Ilona tanítónő, Titkár: Bucsi Ágnes. „Életem az Ige fényében.” Délelőtti előadások és előadók: Isten Igéjének hatalma és az Ima ereje, Petróczky Irén; A szolgálat szépségei, Bíró Marian; A barátnőm, Csipkés Klára; A bűneim, Kiss Margit; A családom, Varga Viola; A Megváltóm, Pető József hódmezővásárhelyi vallásoktató lelkész. Délutáni előadások és előadók. Akikkel keveset

törődtem: Odahaza, Magi Erzsébet vallástanár; A falusi ember, Tóth Ottilia tanár; A munkás ember, Németh Mária; Pogányok – zsidók, Pócs Lajosné; Szenvedők, Hódossy Piroska; – Bűnösök, Pap Vilma debreceni leánytitkár; Minden reggel 8 órakor bibliakör.

4.) *Leánytábor* 1938. július 25-től augusztus 1-ig. Elnök: Kovácsné, Huszár Jolán; Titkár: Juhász Ilona; 1Pt 3,3–4. „Életünk kérdései.”

5.) *Alsós fiúkonferencia*. 1938. augusztus 1-től 8-ig. „Ne félj te kicsiny nyáj, mert tetszett a ti Atyátoknak, hogy néktek adja az országot.” Lukács 12, 32. „Légitámadás a lélek világában.” Elnök: Morvay István konventi lelkész.

6.) *Középiskolás felsős fiúkonferencia*. 1938. Augusztus 8-tól 15-ig. „Egy vakot vivének hozzá... Ő pedig... kezeit reávetvén... feltekintet véle. És megépüle és látá messze mindent és világosan mindent.” (Márk 8, 22–25) Elnök: Fejes Sándor vallástanár. „Lássunk tisztán.”

7.) *Faluvezetők konferenciája*. 1938. augusztus 15-től 22-ig. „Föld, föld, föld! Halld meg az Úrnak szavát!” Jer 22,29. Elnök: Arany Dénes decsi lelkész. Összefoglaló cím: „Beszélj a földdel.”

8.) *Régi konferenciázók találkozója*. 1938. augusztus 22-től 29-ig. „Viseljete azért gondot az egész nyájra, melyben a Szentlélek titeket vigyázókká tett” ApCsel 20, 28. Hozd vissza a mi fiainkat! Elnök: Szabó Károly; titkár: Bognár Istvánné. Nyitó esten tábortűz. Délelőtti előadások: Emlékezés a régi konferenciákra, Záborszky János; Mozgalmunk mai helyzete, Morvay István; A holnap útja, Ónodi Szabó Lajos főtítkár; Gyülekezetbe épülés, Patay Pál; Szövetségünk magyarságszolgálat, Pap Géza; A szétszóródottak. Igét hirdet: Hegyi Sándor nagykőrösi vallástanár.

Délutáni előadások: Halottaink Papp Ferenc; Intézményeink, Tassy Kálmán; Külföldi kapcsolataink, Soós Géza ügyvezető alelnök. Városról városra, Fonyad Dezső; Kudarcaink és reményeink, Kiss Sándor; Sáfárságunk, Dobos Károly.

Az 1938-ban Szárszón tartott mind a nyolc konferencián a bibliatanulmányozás alkalmain az „üdvösség útját” (via salutis) tárgyalták. Mind a nyolc szárszói konferencia programja a „Református Diákmozgalom.” Híradó 1938. Nyári táborok Balatonszárszón. „Rendkívüli szám” című kiadványban található a Dunavecsén rendezett „Kálvinizmus és élet” című konferenciáival együtt, amelyet Kiss Sándor rendezett a Zsidókhöz írt levél 10,39 vezérigével. A hívogató szó így szól ezekre a konferenciákra: „Jöjj közénk, ha szolgálni akarsz; a szolgálatban jutalmat, szórakozást, esetleg balatoni fürdést is nyersz. Jöjj akkor, ha adni akarsz másoknak a magad élete szegénységéből, így Te is kapni fogsz.”

Összegezés

Áttekintve a Szárszón tartott konferenciasorozat bő 10 esztendejét, felmerül a kérdés: mi volt a titka a Soli Deo Gloria Szövetség és közelebről a szárszói konferenciák titka?

1.) A Soli Deo Gloria Szövetség jó értelemben használta a *jelszavakat*. Ezeket keresztül nagy alapvető gondolatok lettek sok diák tulajdonává. Tisztaság, mértékletesség, becsületesség. Tisztaság, hűség, szolgálat (leány). „Te azért a munkának terhet hordozzad, mint a Jézus Krisztus jó vitéze” (2Tim 2,3). „Szívemet égő ál-

dozatul az Úrnak ajánlom”, ami azt jelenti: Önként, Önzetlenül, Őérette! (3 Ö.)

A négyes program alapján arányos fejlődésre törekedtek: a.) okosabb fej, b.) jobb egészség, c.) gazdagabb lélek, d.) eredményesebb szolgálat (Lukács 2,52).

Veled, vagy nélküled? Meddig még az éjszaka? Menjtek be a szoros kapun (Máté 7,9). Légy hív mind halálíg (Jelenések 2, 10). Christianus mihi nomen, reformatus cognomen. (Keresztyén a nevem, református a melléknevem.)

2.) *Lényeges dolgokat rövid, világosan érthető megfogalmazásban adtak közre*. Erre példa: A bibliakör-vezető 10 parancsolata:

1. Alapul összefüggő hosszabb részt válassz és ügyelj a kontextusokra.
2. Szedd pontokba és írd le a textus vezető gondolatait.
3. Isten Igéje szóljon, te csak a gyakorlati megoldást keresd.
4. Készülj alaposan és tudományos fegyverekkel.
5. Legerősebb érv a személyes bizonyágtétel.
6. Ne légy száraz és unalmas.
7. Ne feledd, hogy az idő alkalom.
8. Ne félj az ellenvéleménytől.
9. Ne engedj mellékvágányra csúszni a tárgyat.
10. Nem vezethetsz bibliakört, ha nem imádkozol tagjaiért.

3.) Fontos célkitűzés volt a közös bibliatanulmányozás során eljutni arra az állapotra, hogy *minden résztvevő saját szavaival megfogalmazott imádságban mondja el Isten magasztaló, hálaadó, bűnvalló és kérő imádságát*.

4.) *Evangélizálás során* az evangélium határozott döntésre hívó jellegét és a tanító elemet (didaskalia) együttesen igyekezett alkalmazni a Szövetség.

5.) Így tudtak a Mozgalom tagjai a Heidelbergi Káté 32. kérdésére: *Miért hívnak téged keresztyénnek?*, a Káté megfogalmazása szerint válaszolni: „Azért, mert hit által Krisztusnak tagja és így az Úr felkenetésének részese vagyok avégre, hogy nevére én is vallást tegyek, magamat élő hálaáldozatként neki adjam, s a bűn és ördög ellen ez életben szabad lelkiismerettel harcoljak és azután Ővele együtt minden teremtmény felett örökké uralkodjam.”

Megvalósul tehát *a hívők hármassága*: a profétai, papi és királyi tiszte, Krisztus hármasságára épülve. A profétai tiszt jelenti a Szentháromság egy örök, igaz Isten megismerését és nevére szóló vallástételt. A papi tisztben szívünket, életünket az Úrnak ajánljuk hálaáldozatul, a királyi tiszt pedig kibontakozik a bűn elleni harcban és az örök dicsőségben odafenn.

6.) *A konferenciáknak közös jellemvonásaik mellett vannak specifikumai is*. A Szentlélek ezerszínű hatásából az egyik résztvevő számára az egyik, a másiknak a másik érvényesül sajátosan. Egyszer a barátság lehetősége és szükség-szerűsége ragadja meg a diákot. Máskor a bűn rettenetessége kerül előtérbe. Azután a sok elszalasztott alkalom, majd az elvesztett utak fájó lelkiismeret-vádolósa, továbbá Isten csodás hatalma, Krisztus golgotái keresztye. A konferenciák tehát sajátos ízt és különös értéket hordoznak magukban.

7.) A Soli Deo Gloria Szövetség vallotta, hogy egyháznak alig van sürgősebb tennivalója, mint a diákság magához kapcsolása s munkába állítása. *Isten nagy ügye a diákságon keresztül győzedelmeskedik legbiztosabban*. A SDG programjában soha sincs szünet. Isten Lelkétől

ihletett lelkesedéssel dolgozik mindenki református diákságunk Krisztusban való öntudatosításáért és szervezéséért. Isten csodálatos eredményekkel felelt az imádságokra. A munkáknak egész sorozatát végezték, hogy a diákságot a kálvinizmus hatalmas programja jegyében csoportosíthassák. A szenior, férfimunka, imaórák, Heidelbergi Kátét tanulmányozó összejövetelek, teadélutánok, irodalmi és művészestélyek, fő-, középiskolás fiú- és leánykollégiumi munka, szerda esti előadások, diákszociális osztály, nyelvórák, külföldi tanulmányutak, Református Diákmozgalom, könyvkiadás, balatonszárszói üdülő- és konferenciatelep vitték a Szövetséget a kitűzött célok megvalósításához. Akik tudták, hogy „nem beszédben áll az Isten országa, hanem erőben”, mindig siettek a Soli Deo Gloria munka segítségére.

8.) A Soli Deo Gloria Szövetség a *finom elvi megkülönböztetéseket* is mindig következetesen szem előtt tartotta. A református keresztyénség elsősorban vallási megjelölés, értve rajta a keresztyénség evangélium szerint reformált formáját. Ezért nem beszéltek soha „kálvinista vallásról”, vagy „kálvinista egyházzal”. A református keresztyénség azonban nem maradt csak belső lelki élmény, csak vallás, csak egyház, hanem értelmi világképet, életcélt és életeszmenyt, továbbá politikai, társadalmi, tudományos, művészeti, gazdasági stb. programot is alkotott a kálvinizmus világnézetében. Ez a világnézet és ennek elvein felépülő gyakorlati program a kálvinizmus. „A kálvinizmus az Isten világuralmáért küzd az egyének életének megszentelésén keresztül, az embert pedig Isten munkatársává téve, önmagától szabaddá és a világ urává teszi” (Makkai Sándor).

9.) Kiss Sándor főtítká az 1929–1932-ig terjedő időről szóló beszámolójában három fontos megállapítást tett. a.) Eredmények, tények, alkotások születtek imádságból. b.) Ezer magyar református diáknak égő szíves tábora fejlődik és tényezővé válik a magyar életben. c.) Kishitűség helyett a hit bátorságával cselekedett, mindig pozitív úton haladva. Akit a Soli Deo Gloria gondolata megejtett, az elfeledkezett önmagáról és életét szentelte az ügyért.

10.) A kálvini reformációban született egyházak mind *zsoltáréneklő egyházak*. A Soli Deo Gloria Szövetség különösen is ösztönszerűen érezte, hogy a református keresztyénség mivoltából folyik a zsoltáréneklése. A református keresztyénség azért nem gondolható el a zsoltárok éneklése nélkül, mert nem gondolható el az Ószövetség nélkül. Az Ószövetségben a hitélet friss felbuzgásával van dolgunk és azontúl kialakult életrenddel is. Bizonyos szempontból ebben a megfordított értelemben is áll a régi mondás: in vetere testamento patet, quod in novo latet. (Az ótestamentomban nyilvánvalóvá válik az, ami az újban rejtőzik.) Az Ószövetség kollektívizmusa mindig Istennek az ő népével, mint egészszel való szembeállítására mutat. A református keresztyénség nemcsak az ünnepeknek, de a hétköznapiaknak is vallása. Az Ószövetség történelmi tudata is erősen megragadja figyelmünket. A régi kegyesek Jeruzsálem békességéért imádkoztak, velük együtt énekeljük Sion zsoltárait.

Az ószövetségi kegyesség univerzális látókörű és transzcendens jellegű. Isten kegyelme felséges és hatalmas. Ez a református keresztyénségnek a nagy alap gondolata. (Victor János: A református kegyesség és a zsoltárok címmel bővebben ír minderről: Térj magadhoz drága Sion! Budapest, 1930. 255. 266. o.) A szárszói táborokban zengett a zsoltár. Aki még nem ismerte ezeket, megtanulta, aki már elfelejtette, újra magáévá tette frissen, megkülönböztetett használatra. Töltéssy Zoltán beszámolt olyan Skóciából származó amerikai református egyházakról, ahol csak zsoltárokat énekelnek!

Mit üzen Balatonszárszó?

A szárszói konferenciák iránt mindig érdeklődött a magyar református diákság. Feltűnt az, hogy ezeknek a konferenciáknak milyen életformáló hatása volt az ifjúságra. Isten titokzatos újjászülő, új életet teremtő munkája folyt a református ifjúság sorai között. Nagy gyakorlótér volt a tábor. Harcra készült ott a diákság test, világ és sátán ellen. A résztvevők egyházunk munkálkodó tagjai kívántak lenni. Mert az egyház nemcsak a megtartás békéje, békés nyáj, vagy zarándokcsapat, hanem a kiválasztottak harcos serege Krisztussal, a királlyal az élen! Az egyháznak az ifjúságon való újjáteremtéséről volt szó. Életünk legfőbb feladata kizárólag az Isten dicsőségének szolgálata lehet. Az élő Isten felséges Úr életünk felett. Mi ismerjük meg feladatainkat és a református megújulás útján haladjunk előre. Törekedjünk Istenünk igaz megismerésére, mely biztos alapja önmagunk helyes önismeretének is. Isten-szolgálat nélkül nem élhetünk. Fejjel, szívvel, kézzel végezzük szolgálatunkat. „Az én igám gyönyörűsége és az én terhem könnyű” – mondja Jézus Krisztus (Máté 11,30).

Balatonszárszó ezt üzeni: Magyar református ifjúság: *Légy Isten munkatársa!*

Végül feljegyezzük a szárszói tábor egyik újabb táblájának szövegét:

„E HELYEN MŰKÖDÖTT 1928–1952. KÖZÖTT
A MAGYAR REFORMÁTUS DIÁKOK
SOLI DEO GLORIA SZÖVETSÉGÉNEK
KONFERENCIATELEPE.
ISTEN KEGYELMÉBŐL 1989-BEN
A REFORMÁTUS EGYHÁZ
ÚJRA TULAJDONÁBA VEHETTE.
LEGYEN ISMÉT AZ IFJÚSÁG SZÁMÁRA
AZ ÚR JÉZUS KRISZTUSSAL
VALÓ TALÁLKOZÁS HELYE,
EGYHÁZUNK ÉS MAGYAR NÉPÜNK ÉLETÉBEN
LÉLEKFORMÁLÓ ERŐ SUGÁROZTATÓJA.
E TÁBLÁT ÁLLÍTOTTA ISTEN IRÁNTI
HÁLÁBÓL A KONFERENCIÁK
EGYKORI RÉSZTVEVŐI ÉS
A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ.”

Rácz Lajos
ny. református lelkész
(Nagykörös)

Fiatalok vallási és egyházi kérdésekről*

Vallásszociológiai felmérés

Előszó

Régóta foglalkozom azzal a kérdéssel, melyet vallásszociológiai kutatásom tárgyául választottam. Személyes tapasztalatok, valamint az általam olvasott viszonylag kevés kiadott átfogó tanulmány készítetett arra, hogy felmérjem a fiatalok vallásos attitűdjét. Évek óta tapasztalom azt az ellentétet, mely a kilenc éve ránk tört szabadság nyújtotta választási lehetőség és a különböző értékek, normarendszerek közötti eligazodáshoz szükséges tudás hiányában nyilvánul meg. Előítélettel viseltek sok társadalmi jelenség iránt, így a vallás és annak intézménye, az egyház iránt, amely vélemény megakadályozza ezek jobb megismerését. Az egyházak funkciója, egyik részről hirdetni a megváltást és az üdvözülést, másik részről az általa közvetített értékrend és erkölcs társadalmi szabályozó lehet. A szocializmus felélte azt a társadalmi tőkét, amelyet évszázados hagyományok építettek fel, s alakították ki így a polgári rend alapját. Eltűntek a kisközösségek, az autonóm szerveződések, egyesületek, továbbá leépítette az emberekben az önszerveződés vágyát, mellyel a társadalmunk kohéziós szálait szakította szét. Miközben az ideológia leépítette a tradicionális értékeket, nem volt képes a helyébe mást állítani. „A társadalom nem működhet jól, ha hiányoznak a közösen elfogadott értékek és viselkedési szabályozók. Vagy az emberek számottevő része nem eszerint él és cselekszik.”¹ Ennek az örökségnek az eredménye az a napjainkban tetőző értékválság, mely oly nehezzé teszi az eligazodást nemcsak az ifjabb, de a felnőtt generáció számára is. Az eligazodást segítené elő a vallásos ismeret és az arra épülő világnézet, melyben arányosan megtalálhatók a világi és az egyházi vélemények, érté-

kek. Meglátásom szerint ez az egyensúly jelenleg nem létezik. Továbbra is jelen van a vallás háttérbe szorítása, bár már nem államilag, hanem az emberek gondolkodásában. Alapvetően erre a problémára szeretnék rávilágítani a mai 14–29 évesek körében.

Kutatásomban szeretném kimutatni a ma felnövekvő generáció vallási megoszlását, felekezeti hovatartozását. Több dimenzió mentén szeretném felosztani és elemezni a vallásos és nem vallásos rétegek jellemzőit, érdeklődési körét viszonyulását a vallásossághoz. Ehhez elengedhetetlen egy rövid értékvizsgálat lefolytatása, amely az egyházi kötődéstől függetlenül árukkodik a megkérdőjelezett normarendszeréről, gondolatvilágáról. Külön fejezetet szentelek a vallási, világnézeti háttér feltárásának bemutatva azt a forrást, ahonnan a fiatalok vallásos ismeretre szert tehetnek, ahonnan hallhatnak a hit kérdéseiről, az egyház vállalt szerepéről. A magukat vallásosnak tartók meggyőződésének mélységét kutatva több szegmens vizsgálatára is sor kerül. Itt főként a vallásgyakorlás megnyilvánuló formáit jellemzem, azok megjelenési gyakoriságával. Értem ez alatt a bibliaolvasás, imádkozás, istentisztelet látogatás felekezetenkénti megoszlásának vizsgálatát. Hiszen tudnunk kell a misén való rendszeres részvétel inkább a katolikus hívőket jellemzi, míg a protestánsok esetében ez a magatartás a napi bibliaolvasásban jelenik meg. A fiatalokat megkérdőjelem a hittanórán eltöltött időről, illetve arról, részesültek-e az egyházi nagykorúsításban. A keresztesítés és annak jelentőségét külön taglalom, mely esemény a mindennapokban mást jelent, mint amit az egyház ért alatta. Végül közvélemény-kutatás jelleggel a fiatalok valláshoz kapcsolt értékeit vizsgálom. Mi jut eszükbe, ha a vallást kell jellemezniük. Negatívumok, mint: tudatlanságban tart, nincs rá szükség; vagy pozitívumok, mint: bajban vigaszt nyújt, a halálnak értelmet ad.

Vizsgálom mindezt a fiatalok vallásismerete alapján. Kíváncsi voltam rendelkeznek-e megfelelő tudással a

* Ez a munka a Theológiai Szemle 1998/1. számában megjelent kutatás bővített folytatása. A dolgozat alapjául szolgáló felmérés 1998 utolsó negyedében készült, melyet XXIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencián mutattam be 1999. április 24-én. – Szeretnék külön köszönetet mondani Szabóné dr. Stefán Edit főiskolai docensnek, aki megismertetett a szociológia tudományával és volt lelkipásztornak, dr. Németh Dávidnak a Református Teológia tanárának, aki együttműködésével segítette a dolgozat elkészítését.

TELEFON LELKIGONDOZÁS

mindennap 17-21 óráig

HÍVHATÓ

lelki válság esetén, emberi, családi, lelkiismereti, hitbeli kérdések megbeszélésére a Budapest

201-00-11

telefonszámon

Bizzál az Úrban teljes szívből, és ne a magad eszére támaszkodj! Minden utadon gondold rá, és ő egyengetni fogja ösvényeidet.
Péld 3,5–6

Ne tartsd bölcsnek önmagadat, féljed az Urat és kerülj a rosszat! Gyógyulás lesz ez testednek, és felüdülés csontjaidnak.
Péld 3,7–8

Közel van az Úr a megtört szívűekhez, és a sebzett lelkűeket megsegíti.
Zsolt 34,19

Bizony javamra vált a nag keserűség. Hiszen megmentettél az enyészet vermétől, és hátad mögé dobtad minden vétkemet.
Ézs 38,17

De most így szól az Úr, a te teremőd... a te formálód... Ne félj, mert megváltottalak, neveden szólítottalak, enyém vagy! Ha vizen kelsz át én veled vagyok, és ha folyókon, azok nem sodornak el. Ha tűzben jársz, nem perzselődsz meg, a láng nem éget meg.
Ézs 43,1–2

vallás kérdéseiben való reális eligazodáshoz. Tudnak-e élni a felkínált választási lehetőséggel norma és norma között. Ugyanis választási lehetősége mindenkinek van, de azzal élni csak az tud igazán, aki tudja, hogy miről hoz döntést. A vallásos tradíció átadásának lassú elhalása miatt, s a szülők mint tudás és értékközvetítő láncszem szinte teljes kiesésével a felnövekvő nemzedék lehet a második, mely ismeretek hiányában nem tud dönteni a vallásosság elutasításáról vagy elfogadásáról.

A felméréseken egy tendenciát szintén felvázolok, amelyből jól érzékelhető, hogyan esnek el a fiatalok a vallásos ismeret átadó hittan és egyéb egyházi oktatástól. A felmérésből adódó számok mögött vajon milyen összefüggések vannak, hogy a megkereszteltek fele nem kap érdemi vallásos nevelést. Ugyanakkor nő azok köre, akik úgy gondolják az egyház szolgáltató intézmény, ahova a jelentős életfordulókkor (keresztelő, esküvő, temetés) fordulhatunk. Vajon miért marad ki sokak életéből az az ismeretátadás, melyből megtanulhatná az élet fontosabb állomásait miért szokták az emberek az egyházzal is megszenteltetni.

A téma aktuális annál is inkább, mivel az elmúlt évtizedekben megváltozott a szülő–gyermek viszony. Ez elsősorban az életkörülmények átalakulásával járt együtt. A többgenerációs nagy családok felbomlásával a különböző nemzedékek gyakran elszigetelődtek egymástól, a nagyszülők csak mint látogatók jelennek meg a gyermekek életében. Ezzel párhuzamosan kezd kialakulni egy másfajta vallásosság. Míg korábban a nők, a községi lakosok és az alacsony iskolai végzettségűek között volt átlagon felüli a vallásosak aránya, a városba vándorlás, az emelkedő iskolai végzettség következtében megváltoztak az egyházakkal szemben támasztott követelmények is. Az istentiszteletek misztifikált jellege mellett, egyre inkább racionálisan próbálja megközelíteni az egyház a híveket, a potenciális gyülekezeti tagokat. A jövő szempontjából a ma fiataljai meghatározóak, de az ő gondolkodásuk vallási, erkölcsi téren más, mint szüleiké volt. Ezt a változást szeretném vallásszociológiai kutatásommal feltárni és elemezni.

Ez a dolgozat három évvel ezelőtt elkezdett vallásszociológiai kutatásom folytatása. Két évvel ezelőtt középiskolások körében lefolytatott kérdőíves vizsgálatommal Egerben, a XXIII. OTDK valláselmélet tagozatában kiemelt helyezést értem el. Az akkori felmérés kizárólag középiskolásokra terjedt ki, ellentétben a jelenlegivel, amely középiskolások mellett, főiskolásokat és egyetemistákat is megkérdez kétszeres mintával. E dolgozat eredményei egybehangzóak az előzőekben kapott adatokkal.

Az adatgyűjtés módja

Mintavételes adatgyűjtést folytattam. A mintavételt a 14–29 éves középiskolások, főiskolások és egyetemisták között végeztem. A tatabányai Árpád Gimnázium, az egri Neumann János Gimnázium diákjai, az egri Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, és a Budapesti Kertészeti Egyetem hallgatói körében folytattam vizsgálódásomat.

Keményváltozók

A 178 megkérdezett középiskolai, főiskolai és egyetemi diákból 77,53 százalék nő és 22,47 százalék férfi.

A megkérdezettek 18,0 százaléka falun lakik, 11,6 százaléka községben, míg 70,4 százalék város lakó. Teljes családban él a megkérdezettek 75,7 százaléka, 18,64 százalékuk mondta, hogy egyik szülője egyedül neveli, és csak 0,56 százalék állította, hogy egyik szülője nevelőszülő. A keményváltozók alapvetően meghatározzák a kérdőívek értékelését. Másképpen közelíti meg a vallás témakörét az, aki egy boldog családi háttérben, esetleg vallásos nevelésben nő fel, mint az, akinek bármelyik is hiányzik az életéből. Az édesanyák 37,1 százaléka, az édesapák 48,88 százaléka nem vallásos. Maga módján vallásos az édesanyák 32,0 és az édesapák 28,1 százaléka. Az édesanyák 29,78 százaléka vallásos, melynek megoszlása a következő: 22,47 % katolikus, 4,4% református, 1,12% görög katolikus, szintén 1,12% unitárius, 0,56% evangélikus. Az édesapákról ugyanez 16,85 százalékban mondható el: 15,17% katolikus, 1,12 református, 0,56% unitárius.

Az alábbi táblázat mutatja a megkereszteltek és vallásosak arányát.

Vallásosak aránya	Adatok %-ban		Megkereszteltek aránya
<i>Nem</i>	29,76	29,21	<i>Nem</i>
<i>Igen, a katolikus egyház szerint</i>	17,98	53,37	<i>Igen, a róm. katolikus egyház szerint</i>
<i>Igen, a görög kat. egyház szerint</i>	1,12	2,25	<i>Igen, a görög kat. egyház szerint</i>
<i>Igen, a református egyház szerint</i>	3,37	7,87	<i>Igen, a református egyház szerint</i>
<i>Igen, az evangélikus egyház szerint</i>	–	0,56	<i>Igen, az evangélikus egyház szerint</i>
<i>Igen, az unitárius egyház szerint</i>	0,56	1,12	<i>Igen, az unitárius egyház szerint</i>
<i>Igen, a baptista egyház szerint</i>	0,56	0,56	<i>Igen, a hit gyülekezete szerint</i>

Főbb kérdéscsoportok

Szociológiai kutatásomat négy nagy témakörre bontottam, melyeket mint munkahipotéziseket alább szeretném felsorolni:

Az ismeretre vonatkozó kérdések az egyházi és vallásos ismeret, bibliai tudás felmérése.

A vallási, világnézeti háttér: A fiatalok gondolkodását meghatározó háttér: család, iskola, esetlegesen az egyház. Ezen háttérirányító szerepet játszó tényezők felmérése.

Vallásgyakorlatra vonatkozó kérdések. Kifejezetten az egyházi alkalmak látogatottságát firtató kérdéscsoport. Ehhez kapcsolódik a Biblia olvasása, imádkozás, hitélet általános jellemzői.

Közvélemény. A fiatalok világlépe az egyházzal, vallásról. A tudomány és a vallás összeegyeztetése.

Az eredmények ismertetése és az elemzések során szintén ezt a logikát követve mutatom be a felmérésemet.

Ismeretre vonatkozó kérdések

A valláskutatás az istentiszteletet a vallási jelenség önálló dimenziójának tekinti. Ez annyit jelent, hogy vannak sok ismeretet követelő, bizonyos tudást, műveltséget feltételező vallások, illetve vannak intellektuálisan

kevésbé igényes vallások.² Ugyan az általános műveltség mind jobban elfogadott részévé válik a Biblia, a vallási irodalom ismerete, ezt nemcsak a társadalom általános műveltségi szintje, az oktatás mélysége és színvonala, a tanárok világnézete befolyásolja, hanem alapvetően maguk az egyházak is. Általánosságban elmondható, hogy a történelmi egyházak intellektuális szempontból igényesebbek, míg a kiségyházak és szekták elsősorban lelki, érzelmi alapon próbálnak új tagokat, hívőket toborozni. A valóság azonban nem ennyire fekete és fehér. Sokan hallottak a sári (Komárom-Esztergom megye) katolikus apácák esetét, akik erőszakkal tartották ott a fiatal lányokat, és nem érvekkel győzték meg a rendbe belépőket. A Jehova tanuit szektaként szokta emlegetni a köznyelv. Igyekeznek az értelemre hatni vallásos könyvekkel, melybe beletartozik az általuk osztogatott rendszeres kiadványuk: Örtorony.

Tomka Miklós 1988-as – már idézett – felmérése alapján kiderült, hogy a 14–29 évesek 41,6%-a szerint a Biblia az alpműveltség elmaradhatatlan része. A felmérésből kiderül, hogy a fiatalok valamivel kevesebb, mint a fele már 1988-ban követelménynek tartja a Biblia ismeretét. Akkor az ismeret-kérdésekre adott helyes válaszok aránya 9–77% között váltakozott.

Kérdőívemen a hetes kérdéssel mértem fel az ifjúság ismereteit a Bibliáról. Két évvel ezelőtt végzett kutatásomban kiderült, hogy az akkor megkérdezett fiatalok főként az újszövetségi történetek közül ismertek kevesebbet. Továbbá arra is rávilágítottam, hogy az ószövetségi történeteket irodalomórán, mint a mitológia részét tanulják, tehát nem mint az egyházakhoz kapcsolható vallásos ismereteket tartják számon. Ez torzítaná a kutatás eredményeit ezért jelen dolgozatomban kizárólag az újszövetségre és ezen belül is Krisztus életére vonatkozó ismeretelméleti kérdéseket tettem fel.

Ismeretelméleti kérdések

Kérdések	Helyes válaszok %-ban
a) Ki volt Jézus apja?	96,63
b) Melyik nép tagja volt Krisztus	83,15
c) Mi volt Jézus foglalkozása	33,71
d) Hány evangélistát tartunk számon	67,42
e) Melyik városban született Jézus	75,84
f) Kit támasztott fel Krisztus	29,78
g) Hány évesen halt meg Jézus	53,93
h) Hány apostol van, említs meg hármat	76,40
j) Ki ítélte halálra Jézust	67,98
k) Hol, melyik városban halt meg Jézus	37,08
Átlagos helyes válaszok	62,00

A kérdésekre adott helyes válaszok általában 50% felett jelentkeztek. Összességében 62 %-a a 14–29 éveseknek válaszolt helyesen a kérdésekre. Ez alátámasztani látszik azt a feltételezést, mely szerint növekszik a Biblia elismertsége, mint az általános műveltség része.

Ki kell emelnünk azonban három kérdést, melyre a megkérdezettek egyharmada illetve egynegyede tudott helyesen válaszolni. E három kérdés a „Mi volt Jézus foglalkozása?“, „Kit támasztott fel Jézus elsőként a halálból?“ illetve „Melyik városban halt meg Jézus?“

Krisztus foglalkozását sok találgatás övezte: asztalos, próféta, prédikátor. A helyes válasz ebben az esetben természetesen az, ami az apja (nevelőapja) foglalkozása is volt, azaz ács. E korban főként az elsőszülött fiúk apjuk szakmáját tanulták meg és örökölték azt. Miután Krisztus csak 30 évesen kezdett el prédikálni, és hirdetni az evangéliumot, hosszú évekig (évtizedekig) apja mellett dolgozott.

Sokaknak eszébe jutott a feltámasztás-történetek kapcsán Jairus leánya, akit Jézus elsőként támaszt fel a Máté evangéliuma szerint (Mt 9,18–29). A hittankönyvek által legtöbbször emlegetet Lázár természetesen a leggyakrabban fordult elő válaszként. A naini özvegy fiát például Lukács evangéliuma (Lk 7,11–17) alapján ismerhették a diákok.

Végül egy látszólag igen egyszerű kérdés, melyik városban halt meg Jézus. Itt a helyes válaszadók aránya 37,1%. Tudjuk, hogy a Golgotán halt meg, tudjuk, hogy Pilátus a római helytartó mondta ki a végső ítéletet a nép követelésére, csak az nem egyértelmű a megkérdezettekben, hogy melyik városban zajlott le mindez. Általános műveltségük hiánya mellett, földrajzi és történelmi ismereteik hiányára is fény derül. Néhányan a rossz válaszadók közül említik Názáret vagy Betlehem nevét, melyet semmilyen logikai következtetés nem tud alátámasztani. A helyes válasz egyértelműen Jeruzsálem, hiszen itt élt a főpapság és a helytartó is volt ünnepeken.

Míg egyik oldalról növekszik a fiatalok vallásos ismerete, addig a másik oldalon igen nagy hiányosságokra derült fény. 38 százalékuk vagy nem volt biztos a helyes válaszban, s inkább üresen hagyta a helyet, vagy valóban nem tudta megválaszolni a feltett kérdéseket. Mindkét feltevés bizonytalan tudást rejt. Azokat a kérdéseket, melyekkel szinte naponta, de nagyobb ünnepekkor biztosan találkozunk (húsvét, pünkösd, karácsony) nagyobb arányban válaszolták meg korrektül. Ha azonban a felszínes tudásukat mélyebben megkaparjuk, láthatóvá válnak a fehér foltok. Kérdés, vajon mi okozza, hogy a diákok ilyen nagy arányban nem tudtak válaszolni a kérdésekre. Az iskolai tananyag már évek óta felöleli a Bibliát, mint irodalmi, mitológikus művet. Több órát szentelnek a Biblia ószövetségi, illetve újszövetségi könyveinek. Külön kiemelik Krisztus életének történetét, már csak létezésének vitatott volta miatt is. Mégis vannak olyanok, akik nem tudják megválaszolni a legalapvetőbb kérdéseket sem. A pedagógiai konzekvenciák mellett felvetődik, vajon, akik nem válaszolták meg a kérdések többségét, hogyan alkotnak képet az egyházzól?

A Biblia megítélése

„Minek tartod a Bibliát?“

Válaszok	Adatok %-ban
irodalmi műnek	33,15
történelmi műnek	35,39
Isten beszédének	39,33
Egyéb	10,11

Távolabbról, de szintén vallási ismeretekhez és a műveltséghez tartozik, hogy ki minek tartja a Bibliát. A fenti adatok között átfedés van, hiszen egy-egy alany nemcsak egyféleképpen tartja számon a Bibliát. A megkérdezettek kevesebb, mint egy hatoda (15,71%) egyszerre nevezi történelmi műnek és Isten beszédének. Véleményüket az-

zal indokolták, hogy a zsidó nép történelmét tartalmazza, melyben az ő istenük játssza a főszerepet. Így e kettő, történelmi mű és Isten beszéde nem választható el egymástól. Szintén egy hatoda (15,71%) nevezte egyszerre irodalmi műnek és Isten beszédének. 12,86% pedig mindhárom kritériumot el tudta fogadni a Bibliára nézve, hogy az Isten beszéde, de egyben irodalmi részeket is tartalmazó mű (Énekek éneke, Zsoltárok, Példabeszédek) és a már említett történeti vonatkozása. Ezen adatok értelmezését még véletlenül sem szabad egyöntetűen ismereteket firtató kérdésként figyelembe venni, hiszen a kérdések a fiatalok véleményére, felfogására irányult. Ugyanakkor nem elhanyagolható a 62 %-ban bibliaismerő milyen műnek tartja a Szentírást. Szembeötlük, hogy egy vallási szempontból nem válogatott, megkérdezett csoport 39,33%-ban Isten beszédének tartja a könyvet. Vajon ez személyes meggyőződés, esetleg így hallották az iskolában, paptól vagy a családban? A válasz összetettebb, semhogy most válaszoljuk meg. A kérdésre a II. fejezetben visszatérek.

Végül két olyan téma, amely szintén nem ismeretkérés, ám az elmúlt évtizedek tendenciáit és hatásait látva további részleteket ismerhetünk meg.

Istentiszteleti részvétel – Biblia

Az első a templomi istentiszteleteken való részvétel. A történelmi egyházak, de általában a keresztyén hitközösségek is a Bibliára alapozzák a prédikációkat, istentiszteleteket. A pap, lelkész vagy prédikátor a bibliai íge köré rendezi gondolatait, igemagyarázatát. A bibliaismereti adatok szoros összefüggésben vannak az istentiszteleten való részvétel gyakoriságával. 29,8% párszor volt már életében, 33,15% nagyobb ünnepen, 9,5% hetente jár templomba. Bibliai ismereteit csak olyan személy merítheti istentiszteleti részvételen, aki valamilyen rendszerességgel részt vesz azokon. Bár igaznak kell elfogadjuk Tomka Miklós azon megállapítását, hogy az ünnepekre korlátozódó templomi részvétel is több mint gyermekkori emlékek dédelgetése. Mindazonáltal látható, hogy nem kizárólag a megkérdezettek azon 9,5%-a tudott helyesen válaszolni az ismeretelméleti kérdésre, aki heti rendszerességgel látogatja a templomot.

További magyarázatot adhat az a tény, hogy a mai 14–29 éves fiatalok 37,08%-a jár több évig hittanórára, s 50,56%-a volt elsőáldozó és bérmálkozott, vagy konfirmált. Az egyházon belüli vallástétel jelentősége abban áll, hogy előzőleg 1–2 évig a vallási fogadalmat előkészítő bibliaórákra, hittanórákra kötelező járnak. A bérmálást (kat.) és konfirmálást (prot.) általában 13 éves korban teljesítik a gyerekek, s ezáltal nagykorúsítják őket az egyházban. A nagykorúsághoz megfelelő ismeretek szükségesek, mely a Biblián túl, a vallás és az egyház szokásait, jellemzőit öleli fel. Ezek az alkalmakon szó esik a hívő életéről, a világi-vallásos élet ellentétéről, és egészen komolyan foglalkoznak az egyházak alapjait jelentő dogmákkal.

„Melyik igaz rád?”

Válaszok	Adatok %-ban
Konfirmált	5,60
Csak első áldozó volt	20,23
Első áldozó volt és bérmálkozott	24,72
Összesen	50,56

„Jártál- hittanórára”

Válaszok	Adatok %-ban
Több évig	37,08
Rövid ideig	24,16
Soha	37,64

Összefoglalva Krisztus életére vonatkozó kérdésekre adott 62%-ban helyes válaszok több tényező együttes hatásának az eredménye. A fiatalok ma több forrásból szerezhetnek ismereteket az egyházakra, vallásokra vonatkozóan. Ezen információforrásokat szeretném most számba venni:

Egyik ilyen lehetőség a rendszeres istentisztelet-látogatás. A fiatalok 9,5%-a él vele. Bár vallásszociológusok állítják, hogy a hétvégék szerepét átveszik az ünnepi istentiszteletek látogatása, az évi két-három alkalom kevésbé nevezhető információforrásnak.

A második lehetőség azok csoportja, akik több évig jártak hittanórára. Ez több, mint a megkérdezettek egyharmada: 37,08%. Azt sajnos nem tudjuk, s nem is tudhatjuk, vajon ez milyen régen történt, s hagyott-e mély nyomokat a fiatalokban.

A harmadik lehetőség bizonyos értelemben fedheti az előző statisztikát. Ahogy korábban kifejtettem, hittanórának nevezhetjük a bérmálást, az elsőáldozást, a konfirmálást előkészítő foglalkozásokat. Mégsem elhanyagolható, hogy 50,56%-a a jelen populációt reprezentáló 14–29 éveseknek, részt vettek valamelyik egyház nagykorúsító szertartásán. Az oktatás a bibliai ismereteket már nem mint szűz területet érinti itt, hanem elsősorban a tudás elmélyítése irodalmi megközelítése révén többoldalú, szélesebb látómezejű diákokat tud nevelni. Így választ, értelmezést nyer a több mint harmadnyi (38%) nem vagy rosszul válaszoló. Ők valószínűleg nem vettek részt korábban semmilyen képzésben vagy elutasítják a vallást személyes okokból. A tájékozatlanság vagy félretájékozottság gyenge alapja a vallásokról kialakított képnek a véleményt s annak formálóját hiteltelenné teszi.

A hipotézisemben felvetett gondolatot e kutatás is bizonyította, mely szerint megindult az érdeklődés a vallások iránt. Az egyházzól alkotott képet a tudás alakítja, s lassan háttérbe szorul az előítélet. Differenciáltabb képet alkothatnak a mai fiatalok az egyházakról, mint tíz évvel korábban. Tomka Miklós 1987–88-ban végzett felméréssel összevetve – 995 fiatal, 14–29 éveset kérdezett meg –, megállapítható, hogy a vallásos, főként a bibliai ismeretek bővültek. A nem tudás, a Biblia elvi alapú elutasítása már nem „sikk”, ezzel szemben egyre erősödik annak elfogadottsága.

Vallási, világnézeti háttér

A család és a vallás egymástól elválaszthatatlan. A vallási szocializáció legfontosabb intézménye a család volt, de vice versa a generációkon át öröklődő tradíció szintén erősítette a vallási kötődést és az istenhitet. Az egyház főként családokban gondolkodik, az egyházi kisközösségeket leginkább a családokhoz hasonlíthatók³. A család a polgári berendezkedésű társadalmak legalacsonyabb önszerveződési szintje, ezért veszélyes az az elidegenedés, amely napjainkban zajlik. Szinte

minden ünnepünkön elhangzik „figyeljünk jobban egymásra”. Az odafigyelés a szeretet azonban nem önmagából születik, csakis bensőséges bázisból, háttérből táplálkozhat. A család, mint biztos otthon, háttér fontos a mai fiatalok életében. Az oktatási intézmények mellett elsősorban itt formálódik egy fiatal élete, világnézete, és a legfontosabb lenne ma, az értékrendszere. Tehát meghatározó a fiatalok vallásos attitűdje kapcsán a szülők véleménye a hitről, az egyházzal és általában a vallásról.

A kérdőíven a megkérdezett fiataloknak nyilatkoznunk kellett arról, vajon mennyire tartják vallásosnak szüleiket, illetve tudják-e melyik felekezethez tartozik az anyjuk és apjuk.

„Mennyire tartod vallásosnak szüleidet?”

		1997-es adatok százalékban	1999-es adatok százalékban
édesanya	<i>Nem</i>	31,5	29,78
	<i>Kevéssé</i>	30,4	32,58
	<i>Igen</i>	22,8	24,16
	<i>Nem tudom</i>	13,0	11,80
édesapa	<i>Nem</i>	34,8	39,33
	<i>Kevéssé</i>	39,1	34,83
	<i>Igen</i>	10,9	10,11
	<i>Nem tudom</i>	10,9	9,55

Két évvel ezelőtt készített felmérésemhez viszonyítva, az értékek nem sokat változtak. A szociológiai szempontból relatíve kis minta okozza a viszonylag nagy, 1–2 százalékos eltérést. Az anyját több mint kétszer annyi fiatal tartja egyértelműen vallásosnak, mint az apját. Kevéssé vallásosnak a megkérdezettek 32,58%-a tartja az anyját, viszont 34,83%-a az apját. Az édesanyák – mint általában a nők – jobban vonzódnak a vallásossághoz, s magasabb arányt képviselnek, mint a férfiak. Így a 14–29 éves korosztály egy tizednyi különbséggel tartja anyját illetve apját egyáltalán nem vallásosnak. Ez annyit jelent, hogy a mai fiatalok egyharmada nem otthonról kapta vallási ismereteit.

Az elmúlt évtizedekben előfordult, ha valakit azért vontak felelősségre munkahelyén vagy azért nem kapott béremelést, előléptetésben nem részesült, mert vallásos, templomba járó személy volt, önmagában is gyanús. Ez a társadalomból védekezést váltott ki, mondván: „Senkire sem tartozik, hogy hívő vagyok-e vagy sem”. Ez a vallás szempontjából sem pozitív berögződés – Krisztus tanítása szerint: „Elmenvén azért tegyetek tanítványokká minden népeket”⁴ – az egyház és a hívő lét lényege abban áll, hogy bizonyosságot tegyen tetteiben és szóban a vallásos meggyőződéséről. A bezárkózás, a *senkinek semmi köze* felfogás az egyház szemszögéből is negatív. Ugyanakkor mai napig kihatása van, az emberek, még a hosszú ideig együtt dolgozók is ritkán nyilatkoznak egymásnak vallásos, nem vallásos gondolkodásukról. Mindez a családokra is rányomta a bélyegét, elkerülendő a kettős nevelés, otthon sem nyilatkoztak az egyházakról. Így fordulhat elő, hogy a fiatalok nem csekély hányada – közel tizede – nem tudja (eldönteni) vallásos-e vagy sem szülője. A megkérdezettek 11,8%-a az anyjáról 9,55%-a az apjáról nem tudta eldönteni, hogy vallásos-e vagy sem.

A felekezeti hovatartozás már jobb arányokat mutat. 98,88% az édesanyjáról 93,82% az édesapjáról, 1,12% nevelőanyjáról, 5,1% a nevelőapjáról tudott határozott feleletet adni, hogy tartozik-e valamelyik felekezethez, és ha igen, akkor melyikhez. Az édesanyák közel egyharmada (29,78%), az édesapák hatoda (16,85%) tartozik valamelyik felekezethez. A határozatlan illetve üresen maradt kérdőívek aránya az anyáknál zéró, míg az édesapáknál 1,08%. Ugyan a vallási pluralizmus nemcsak a vallási hovatartozások, hanem a vallási hova nem tartozások sokféleségét is jelenti – mint azt egy szegedi szociológiai konferencián⁵ állították, én a kérdőívemben még csak egy kategóriát biztosítottam a nem tételesen vallásos, a maga módján vallásos lehetőségnek. A kategorikusan valamelyik felekezethez tartozók arányához hasonlóan az édesanya 32,02 %-ban, az édesapa 28,09%-ban a maga módján vallásos. E kategóriát két alapvető csoportra bonthatjuk:

Az egyik csoport az, amelyik ugyan megtartja az egyház által is közvetített vallásos szokásokat, imádkozik, hisz Istenben, elfogadja a vallási értékrendszert. Valójában nem az egyházi tanításokkal, hanem magával az egyházzal van valamilyen problémája. Közöttük sokan vannak, akik a papság esendő voltát, vagy az egyház történelmi tévedéseit tartják szemük előtt. Esetleg gyermekkori rossz élmény tántorította el őket a vallásos szertartásokon való rendszeres részvételtől.

A másik csoport nemcsak az egyházzal, de a vallással is szakított. Saját maga alakítja ki vallásos világnézetét, merítve több felekezettől, esetleg vallás számára kedvező tanításából. Így alakul ki a keresztyén reinkarnációban hívők csoportja, hogy csak egy példát említsék.

A szülők élete általában mint a gyermekek, az ifjabb generáció számára. A maguk módján vallásos emberek azonban elvesztették közvetlen kapcsolatukat az egyházzal, annak az értékrendnek a letéteményesével, melyre ők is hivatkoznak. Tehát nem tudják átadni azt a vallásos ismeretet, mely az egyházak, a keresztyénség objektív megítéléséhez szükséges lenne.

„Kitől hallasz vallásról?”

Válaszok	Adatok %-ban
<i>Szülők</i>	26,97
<i>Nagyszülők</i>	51,69
<i>Testvér-barát</i>	11,80
<i>Ismerős-rokon</i>	13,48
<i>Tanár – hittanár</i>	29,21
<i>Pap</i>	11,24
<i>Senki</i>	7,87

Az előzőekben elemzettek alapján feltehetjük a kérdést, vajon honnan értesülnek a mai fiatalok a vallásról, egyházi kérdésekről.

Mint az a táblázatból is kiténik a nagyszülők szerepe domináns. A ma 14–29 évesek több mint felét a nagymamák illetve nagyapák vitték el elsőként templomba, tanították meg imádkozni, s beszéltek Istenről nekik. A szülőktől csak egynegyedük (26,97%), testvértől, baráttól tizede, rokon, ismerős révén hetede értesül vallásról. A tanárok szerepe meghaladja az otthon, a szülők arányát is, hiszen a fiatalok harmada az oktatási rendszerben ismer

ri meg az egyházak tanításait. E kérdésnél nem lehet szétválasztani mekkora arányban vannak a hittantanárok és a világi pedagógusok (történelem- és irodalomtanárok). Akik lelkesektől és papoktól (11,24%) kapják tudásukat, azokat a nagyszülők, esetleg mások (rokon, ismerős, keresztstülő) már elvittek hittanra. Természetesen az itt látható adatok között átfedések vannak. Nem tükrözik tisztán, hogy egy mai 14–29 éves fiatal, Magyarországon a második évezred végén, honnan, milyen arányban szerzi vallásos ismereteit. Az alábbi táblázatban erre vonatkozó arányszámokat kívánok bemutatni:

„Kitől hallasz vallásról?”

Egy főre lebontott értesülési források megoszlása.

Válaszok	Adatok %-ban
Szülők	18,68
Nagyszülők	35,80
Testvér – barát	8,17
Ismerős – rokon	9,34
Tanár – hittanár	20,23
Pap	7,78
Összesen	100,00

Az adatsorból újra megerősítve látjuk, hogy a nagymamák szerepe elsőrangú a vallásos szocializációban. A kortárs csoport hasonlóan a papsághoz, illetve a rokonokhoz csak szűk körben hatnak a fiatalok vallásos attitűdjére. Baráti társaságot mindenki érdeklődése szerint választ, távolabbi rokonokat pedig ritkán látni, tehát nem formálják alapvetően a megkérdezett felnővekvő generáció véleményét. A táblázatból kiderül, hogy 7,87 %-a a megkérdezetteknek senkitől sem hallott az egyházi tanításokról, nem érte vallási hatás. A nagyszülők domináns szerepe csak a szülők ilyen irányú érdeklődési hiányának tudható be. Ma, amikor sokan vélekednek úgy, hogy „mindenhonnan vallásról lehet hallani”, „az egyházak ismét uralják a társadalmat”, szinte csak elzárkózás, elutasítás árán lehet elkerülni az egyházakkal való szembesülést. Mégis az egy főre lebontott számadatok jelzik, hogy a társadalom egy jelentős részében a családi, hagyományos vallásosság nyomtalanul eltűnt. A szülői láncszem meggyengült, megszakadt a folyamatosság.

Biblia: „Van-e Biblia a családban?”

Válaszok	Adatok %-ban
igen	87,64
nincs	9,55
nem tudom	2,81

„Van-e saját Bibliád?”

igen	41,01
nincs	58,99

Az egyházakban az empirikus ösztönzésen túl, fontos szerepe van a tárgyi vallási szimbólumoknak. A katolikus egyházban a hívők számára a *feszület* bír vallási tartalommal, s jelen kell lennie az igazi hívő lakhelyén, lakásán. A protestáns egyházakat hagyományosan *bibliás* felekezeteknek nevezték. Ezen egyházaknál a Biblia

megelelte illetve a reformátusoknál annak állandó és rendszeres olvasása tesz hívővé egy gyülekezeti tagot.

A megkérdezettek négyötöd része szerint van a családjukban Biblia (87,64%). Saját Bibliája a fiatalok kétötödének (41,01%) van. Ez igazolja azt a tendenciát, mely az 1988-as felmérés alapján már látható volt. Akkor négy év alatt a duplájára emelkedett ez az arány. Azóta fellelődi a Biblia-kiadás, mind az egyházi, mind a világi kiadók értelmet (üzletet) láttak a megnövekedett igény kielégítésében. Az iskolai tananyag sok éve tartalmazza a Bibliát, így ez jelentősen nem befolyásolhatta az újrafelfedezést. Az igény tápporrása a folyamat, mely ismét az általános műveltség részeként fogadja el a Bibliát.

Korábban már elemeztem azt a kérdést, melyben a fiatalok arról nyilatkoztak, történelmi, irodalmi műnek, vagy Isten beszédének tartják-e a Bibliát. A megkérdezettek harmada (33,3%) tartja Isten beszédének a „Könyvek könyvét”. Felvetődik, vajon milyen arányban válaszolnak a fiatalok saját meggyőződésük alapján, vagy tudásbeli kérdésnek tekintik ezt a pontot?

„Minek tartod a Bibliát?”

Válaszok	Adatok %-ban
Irodalmi műnek	28,10
Történelmi műnek	30,00
Isten beszédének	33,33
Egyéb	8,57

A kérdés megválaszolásához több tényezőt kell figyelembe venni. Aki Isten beszédének tartja a Bibliát, annak hinnie kell e természetfeletti létezésében. Ha valaki hívőnek tartja magát, ezt el kell fogadnunk ugyan, mint őszinte választ. A válasz hitelességét megerősíthetik vagy gyengíthetik bizonyos kontrollkérdések. Ezért összevettem azoknak a válaszait, akik a kérdőívben „a Biblia az Isten beszéde” állítást fogadták el, másik három kérdésnél adott feleletükkel. A következő keresztábrázatotban a megkérdezettek 33,3%-t (70 fő, akik elfogadják a Biblia Istentől való ihletettségét) száz százaléknak tekintettem, s ezek arányában vizsgáltam a következő kérdéseket: milyen gyakran vesznek részt istentiszteleteken, járt-e hittanórára, hisz-e Istenben.

Keresztábrázat

Bibliát Istentől ihletett műnek tartóknak milyen az Istenhez való viszonyuk?

	Adatok százalékban			
	Hiszel Istenben?	Milyen gyakran vesz részt istentiszteleten, misén?		Jártál hittanra?
Minek tartod a Bibliát?	Igen	Nagyobb ünnepeken	Hetente	Több évig
„A Biblia Isten beszéde” választ adók arányában: (70 fő = 100%)	45,71	35,71	12,9	51,43
		48,61		

Mint az az adatokból kiderül, a Bibliát Isten beszédének tartók majdnem fele (45,71%) hisz Istenben, azaz válaszolt a meggyőződése szerint. Ők azok, akik el tudják fogadni Isten létét (bár az nem feltétlenül befolyásolja mindennapjaikat), akik bizonyos rendszerességgel

látogatják a miséket, istentiszteleteket (a most vizsgált 70 fő 48,61 százaléka), illetve több évig jártak hittanra (a vizsgált 70 fő 51,43 százaléka). Ők nemcsak megtanulták, hogy Isten e könyvek ihletője. A másik közel ötven százalék mint ismeretelméleti kérdésre válaszolt.

„Szerinted az ember életét ki irányítja?”

Válaszok	Adatok %-ban
Isten	29,78
Sors	33,15
Te magad	55,62

A huszonötös pontban a fiataloknak kellett befejezni a következő mondatot három lehetséges válasz kiválasztásával: „Szerinted az ember életét.. irányítod/ja.” A három válaszlehetőség: *Isten, sors, Te magad*. A kérdés jelentősége, hogy mindent kizáróan el kell döntenie a válaszadónak, melyik az a „hatalom”, amelyik befolyásolja az életét vagy amelyikről vélelmezi, hogy irányító szerepe van az élete felett. A 14–29 évesek negyede 29,78% arányban állította, hogy Isten irányítja életét. Nem jelent feltétlen Istenhitet, hiszen bármilyen rajta kívülálló, istenként tisztelt hatalmat szintén érthet alatta. A megkérdezettek szerint 33,15% arányban a sors meghatározó az életünkben. Ez lehet véletlenszerű, kiszámíthatatlan vagy eleve megírt, eldöntött irányítás, mely passzív elfogadást követel. Bizonyos természetfeletti hatalom ezt az elképzelést inkább jellemzi. Egy rajtunk kívül álló erő, mely nem feltétlenül Isten, de mindenható szintén lehet a sors.

A harmadik (Te magad) meghaladja 26%-kal az istenhívőket is, 55,62%-ban gondolja azt, hogy saját kezében tartja életét.

Az adatokban ismét átfedések jelentkeznek. Ennek oka, hogy a megkérdezettek közül sokan nem tudták eldönteni életükben melyik tényező a meghatározó. A sors mint megfoghatatlan mellett gyakran jelen volt az egyén akarátát tükröző Te magad megjelölése is. Ugyanakkor azok is biztosították szabad akarataikat és önrendelkezésüket, akik Istent jelölték meg életüket meghatározó hatalomként.

Az előző felmérésemhez képest megpróbáltam differenciáltabb adatokhoz jutni a megkérdezettekől. Ezért a huszonhárom kérdés, mely két évvel ezelőtt így hangzott: „Hiszel-e Istenben”, jelen kutatásomban kettéválasztottam, mely a következőképpen hangzik: „Hiszel-e egy természet feletti hatalomban?” illetve pozitív válasz esetén a pontosítottam a kérdést: „Számodra ez a hatalom azonos Istennel?”. Igen érdekes és összetett válaszok születtek.

„Hiszel egy természetfeletti hatalomban?”

Válaszok	Adatok %-ban
Nem	6,74
nem foglalkoztat	7,30
néha igen – néha nem	46,07
Igen	39,33

„Számodra ez a hatalom azonos Istennel?”

Válaszok	Adatok %-ban
igen	43,26
nem	45,51

Látható, hogy a 14–29 évesek – akikre általában azt mondják, a transzcendens iránt nem fogékonyak – 85,4%-a (a „néha igen – néha nem” és a határozott „igen” választ adók összesen) többé-kevésbé hisz valamilyen természetfeletti hatalomban. Ha ezt az adatot összevetjük azok arányával, akik életét Isten irányítja (29,78%), azt a konzekvenciát vonhatjuk le, hogy a megkérdezettek több mint fele Istent magától független tényezőként könyveli el. Inkább következtet Isten léteire, szükségszerűnek tartja létét, semhogy személyes lényként hisz benne. Feltételezve, hogy azok, akiknek létét Isten irányítja, valóban hívőknek nevezhetők. Vajon a mai 14–29 évesek között milyen arányban vannak hívők és nem hívők, illetve olyanok, akik Isten létét csak közvetve tudják elfogadni. A kérdés megválaszolásához más szempontból kell közelítenünk.

A természetfeletti hatalomban hívőket (85,4%) a kérdés általános volta miatt három nagy csoportra bonthatjuk:

1. Akik vallási értelemben Istenbe vetik bizalmukat, esetleg életük értelmének tartják a hitet.
2. Akik szükségét érzik Isten létezésének, s keresztyéni értelemben, de a maguk módján vallásosak. Van bizonyos kapcsolatuk az egyházzal, elfogadják annak értékrendszerét, részben ismerik tanítását.
3. Akik szükségét érzik valamilyen felsőbb hatalom létének, s elfogadják azt az állítást, hogy létezik, de az életükre nincsen hatással. Ők azok, akik inkább következtetnek egy transzcendens léteire, de nem azonosítják azt Istennel. Az egyházzal semmilyen kapcsolatuk nincsen.

A vallásosság „fokozatai”

4. csoport	3. csoport	2. csoport	1. csoport
Határozottan nem vallásos	Nem vallásos, de szükségét érzi egy létező transzcendensnek	Maga módján vallásos	Hívő, egyházi értelemben gyakorló vallásos
14,6	42,14	31,46	11,8
	85,4		

Az első csoportba azok tartoznak (11,8%), akik e természetfeletti azonosítják Istennel. Elismerik Istent, mint az életük feletti hatalommal bíró létezőt, rendszeresen részt vesznek az egyházi szertartásokon: istentisztelet, mise. Bizonyos rendszerességgel olvassák a Bibliát. Míg a vasárnaponkénti miselátogatást inkább a katolikus egyház követeli meg híveitől, a bibliának mondott protestánsoknál a Szentírásban való rendszeres elmélyülést tartják fontosabbnak. Általában jellemző e csoport tagjaira, hogy több évig jártak hittanra és részesedtek a keresztségben, valamint az egyházi nagykorúsításban. Aktív egyházközszégi tagok, egyházi értelemben vallásosak.

A második egyre növekvő csoportba azok tartoznak (31,46%), akik ismerik az egyházi tanításokat. Elfogadják Isten létezését, bár nem tapasztalják, hogy naponta beavatkozna az életükbe. Számolnak vele, de maguk alakítják ki sajátos elképzelésüket a vallással kapcsolatban. Nem szakadtak el teljes mértékben az egyháztól, évente egyszer-kétszer vagy ritkábban járnak templomba. Ha megkérdezik gyülekezeti tagoknak nevezik magukat.

A természetfeletti számolók harmadik csoportja nem nevezhető (42,14%) vallásosnak. Nem biztos, hogy hisznek annak mindenhatóságában, sőt életüktől függet-

len tényezőnek fogják fel. A kérdőíveken adott válaszokból kiderül az ő életüket a végzetes sors vagy ők saját maguk irányítják. Ők nem ateisták, esetleg következtetnek egy transzcendensre.

A negyedik csoport, az istentagadók, illetve akiket nem foglalkoztat a kérdés. Számukat tekintve messze elmaradnak még a ténylegesen hívők mögött is. 14,6% a mai 14–29 éveseknek zárkózik el a hit kérdései elől.

Összesítve azt lehet mondani, hogy a fiatalok többsége elfogadja egy természetfeletti létezését (85,4%): A minta kétötöde Istennel azonosítja azt. Közülük a mai 14–29 évesek 11,8%-a mélyebb kapcsolatban áll az egyházzal, hívő. 31,46%-a belátja az egyházak hasznos voltát, de lényegesen szűkebb területen látja funkcióját a valóságosnál, nem tételesen vallásos. Saját életvitele szempontjából nem tud mit kezdeni Istennel egy igen tekintélyes csoport, akik nem vallásosak 42,14%. *Végül, akik elutasítják vagy nem foglalkoznak e kérdéssel:* a jelen populáció 14,6%-át teszik ki.

Hit – Krisztus – Tülvilági élet

A dogmatika a hitvilágra vonatkozó összetett tanítás. Az egyházak történelme során felépülő rendszer, mely megfogalmazza az egyházi felfogást. A hívők körében ez a rendszer már korántsem épül fel teljes mértékben. A hit keveredik az egyéni értékrendszerrel, felfogással, belső lelki tulajdonságokkal. Így nem feltétlenül beszélhetünk hitrendszerrel, de egyértelmű rendtelenségről sem. Nem lehet tehát logikát keresnünk a hit, Krisztus személyének megítélése és a tülvilági életéről alkotott kép között. Annál is inkább, mert ez a kérdéscsoport mind a vallásos hit, mind a jelen felmérés vízvonalátja is.

„Szerinted ki volt Jézus Krisztus?”

Válaszok	Adatok %-ban
<i>Isten fia</i>	65,17
<i>Csak érdekes történelmi személyiség</i>	14,61
<i>Kitalált személy</i>	7,87
<i>Egyéb</i>	3,93
<i>Adathiány</i>	8,42

Erősen megosztotta az ifjabb generációt Jézus Krisztus megítélésével kapcsolatos kérdés. A szocializmus idején a kitalált személyre helyezték a hangsúlyt, s az iskolai tananyagban sem szerepelt a vallás vagy egyház. Később enyhült az elnyomás, és a 80-as években megjelent tankönyvekben már a keresztyénség is szerepelt, mint vallás. Ezzel együtt Krisztus történelmi személyiségként való kiemelése volt a jellemző. Az általam felmért környezetben a megkérdezettek kétharmada állította, hogy Isten fia. A korábbi terminus szerint kitalált személyt 7,87% fogadta el, érdekes történelmi személyiségnek tartotta a fiatalok hatoda. Végül alig 3,93 százalékuk a legkülönbözőbb meghatározást adták: *természetgyógyász, spiritiszta, vallásalapító, keresztyén próféta, tanító és csodatevő.*

Krisztus történelmi létének bizonyítékai egyértelműek – mindenki által elfogadhatóak, melyet a többség itt is elismer. A történelmi személyiség, ugyanígy az előbb felsoroltak mindenkinek saját ízlésére és felfogására van bízva. A kitalált személy történelmi tényekkel ugyan cáfolható,

de nem változtat a tényen, hogy ilyen véleményt formálók keresztyén egyházi értelemben vallásosak nem lehetnek.

A hitrendszer legsebezhetőbb pontja nemzetközi adatok szerint a tülvilági élet. Ezt gyakran még a hívők sem tisztázzák magukban, s ha közvetlen környezetükben vetődik fel a kérdés egy családi tragédia vagy csak egyszerű beszélgetés révén, ők sem tudnak határozottan állást foglalni. Ez az a pont, ahol a józan ész mindig ellenszegül az érzelmeknek vagy fordítva. Vajon mi történik velünk, ha elmegyünk ebből az életből? Szinte mindenki felvetődik előbb vagy utóbb a gondolat: „Szerinted létezik tülvilági élet?” Nem tartom szükségesnek egy esetleges „nem tudom” válasz beiktatását.

„Szerinted létezik tülvilági élet?”

Válaszok	Adatok %-ban
<i>igen</i>	41,57
<i>nem, a halállal vége mindennek</i>	19,10
<i>újra születünk (reinkarnáció)</i>	29,78
<i>Nincs válasz</i>	9,55

A vélemények nem is annyira polarizáltak, mint várnánk, s a fiatalok hisznek – mint látni fogjuk – a tülvilági életben vagy az újraszületés lehetőségében. A megkérdezettek 41,57%-a elfogadja a tülvilági életet. Ezzel szemben csak 19,1% tagadja, szerinte „a halállal vége mindennek”. Közel egyharmada (29,78%) mondja, hogy újraszületünk. Két évvel ezelőtt ezek az adatok az alábbiak szerint alakultak: 40,2%-a fogadta el, 21,7% tagadta a tülvilági életet. 31,5% viszont hitt a reinkarnációban. Az arányok tehát nem változtak. A fiatalok továbbra is fogékonyak e távol-keleti dogmára, pedig a reinkarnáció-felfogás kétélű dolog. A keleti vallások igen népszerűek kis hazánkban, de mind Európában, mind az Egyesült Államokban. Ígéretes, egzotikus hitrendszerek, melyek kielégítik az emberek misztika iránti igényeit. Vajon miért elfogadhatóbbak ezek, mint a keresztyén egyházak hittételei, melyekben legalább annyi misztika van, mint távoli tájak vallásaiban. Nem könnyebbek vagy humánusabbak ezek a vallások (lásd Iszlám). Mások a racionális ésszt egyöntetűen kikapcsolják (lásd a Hinduizmusból kinőtt Krisna tudatúak közössége). Mindezek ellenére, mi vonzza az embereket ezen vallási irányzatok felé?

Általában, akik egy-egy keleti misztikus vallást preferálnak, nagy többségében csak a számukra legpozitívabb tanításokat ragadják ki és gyűjtik össze a reliációk széles skálájáról. Így egyik vallás a hittételeit sem töltik be maradéktalanul, ezzel szemben saját egyéni, „testre szabott” hitet hoznak létre. Magyarországon növekszik azok száma, akik a keresztyénséget a buddhizmussal, hinduizmussal kívánják ötvözni. Azaz emelkedik azok tábora, akik nem összehasonlító, hanem szinoptikus vallástudományról beszélnek.

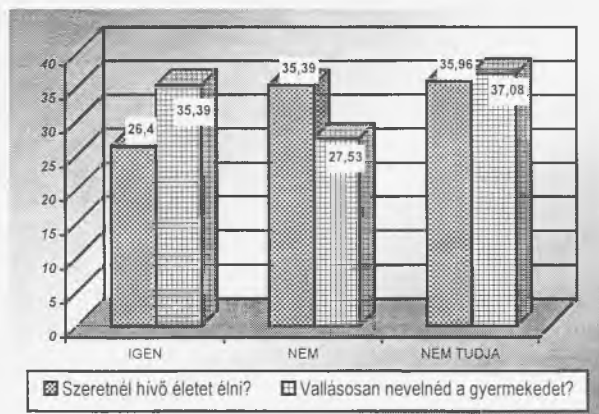
Az európai ember gondolkodásába úgy kerül a reinkarnáció, hogy mellőz számos negatív tényezőt. Egyrészt a reinkarnáció, azaz az újraszületés a földön, nem jutalom, hanem büntetés. A jutalom a valódi tülvilági élet esetleg szent megsemmisülés. Másrészt az újraszületés a kasztrrendszer szoros része, mely az ember születésekor determinálja társadalmi helyzetét. A kérdőívekből kitűnt, sokan a reinkarnációt inkább az örök élethetlenség szemben megfo-

galmozott oppozícióként nevezték meg, mely lehetővé teszi a nehezen elfogadható túlvilági élet és a legradikálisabb megoldás: „a halállal vége mindennek” közötti átmenet választását.

Hívő élet – gyermeknevelés

Hívő élet és gyermeknevelés összefüggései

	Szeretnél hívő életet élni?	Vallásosan nevelnéd-e gyermekedet?
Igen	26,40	35,39
Nem	35,39	27,53
Bizonytalan válasz, nem tudom	35,96	37,08

A következő kérdések látszólag a fiatalok jövőbeni terveit kutatja: „Szeretnél hívő életet élni?” illetve „Vallásosan nevelnéd-e gyermekedet?”. Az első kérdésre a 14–29 éves fiatalok negyede válaszolt igennel, valamivel több mint a harmada még nem gondolkozott rajta, szintén több mint a harmada elutasítja a hívő létet. A második esetben az előző kérdésnél többen, harmadnyi felelt igennel, viszont kevesebben zárkóztak el a gyermekek ilyenirányú nevelésétől és szintén alig több mint a harmada bizonytalan volt nem válaszolt. Mint látjuk a bizonytalanok jelentős arányban képviselték magukat ezeknél a kérdéseknél. Valóban bizonyos fokú érettséget, határozottságot követel a megkérdezettől. Mégis nem kizárólag a mentális, vagy években mérhető kor függvénye a döntés. Az egyetemisták határozatlanabbak voltak ezeknél a kérdéseknél, mint a középiskolások. Erre magyarázatot az adhat, hogy az egyetemisták, főiskolások szabadabb, már-már önálló élete elszakítja őket régi társadalmi, szocializációs környezetüktől. Így nemcsak a barátoktól, hanem adott esetben az egyháztól is. A felsőoktatásban megismert új lehetőségek perspektívát nyitnak a fiataloknak, ezért az ilyen határozott döntéseket több oldalról megvizsgálják, több tényezőtől teszik függővé. Így sokan említették, hogy leendő házas/élettársuktól is függ a döntésük.

A fenti adatokból rögtön kitűnik, hogy többen nevelnék vallásosan gyerekeit (8,99% a különbség), mint ahányan maguk is részesednének az egyházi tanításban. Általában a szülők nem akarnak rosszat gyermekeiknek, inkább a legjobbat, minden jóból a legtöbbet szeretnék átadni, megmutatni. Vajon azok a fiatalok, akiket most hívtam fel a szülőként való gondolkodásra hogyan vélekednek erről?

Maguk számára elkönnyvelték a vallástalanságot, de az utódoktól nem akarják majd megtagadni?!

Keresztábrázat:

A hívő életet élni vágyók aránya azok körében, akik vallásosan nevelnék gyermeküket.

(a válaszok százalékában)

Vallásosan nevelnéd gyermekedet?	Szeretnél hívő életet élni?	
	Igen	Nem, nem tudom
Igen	37,26	21,57
Nem, nem tudom	7,84	33,33

A minta 14–29 éves korcsoportjának negyede tekinti pozitívnak a vallást a saját maga számára. Egy tizednyivel vannak többen azok, akik a gyermeküknek is fontosnak érzik a vallásos értékek ismeretét, esetleg vallásos életet. A belső összefüggések feltáráshoz készítettem egy keresztábrázatot, melyben az e kérdésre válaszadók számát tekintettem 100 százaléknak. A mai magyar ifjúságot reprezentáló középiskolások és főiskolások, egyetemisták harmada (37,26%) válaszolt mindkét kérdésre igennel. Egyértelműen jó véleménnyel vannak a keresztyénségről, mint vallásról.

Ötödük (21,57%) bizonytalan, vagy határozottan elutasítja maga számára a vallásos életet, viszont vallásosan szeretné nevelni, neveltetni (esetleg egyházi szinten: gimnázium) csemetéjét. Ők azok, akik nem meggyőződéses hívők, egy részük egyáltalán nem hívő, de elismerik a vallás, a vallásos nevelés jelentőségét.

A harmadik csoport, akik az első kérdésre igennel feleltek, de a másodikra bizonytalan „nem tudom” vagy határozottan nem választ adtak (7,84%). A fiatalok ismerve, nem ismerve a vallás tanításait, nem akarják meghatározni (ráerőltetni) gyerekeik valláshoz való viszonyulását. Ahogy már említettem házas-, élettársuktól teszik függővé. Sokan gyermekeikre bíznák, mondván ha felnő majd lesz idejük eldönteni kell-e nekik a vallás. Liberális nevelés címszó alatt nem ismertetik velük a választási lehetőségeket. Veszélyes, hiszen később éppen az utód tehet majd szemrehányást anyjának, apjának a hiányért. Ezzel ellentétes elképzelés szintén lehetséges: Míserint a most megkérdezettek 7,84%-a nem biztos a vallásosság, a bibliai alapú, egyházi közreműködéssel folytatott nevelést illetően, vagy személyes élmények mondatják vele ezt a véleményt.

Rendelkezésre állnak egy klasszikus, konzervatív berendezkedésű társadalom tizenévesei köréből kapott adatok⁶. Nagy-Britanniában hasonló vallásszociológiai kutatást végeztek 1995-ben, mint Magyarországon három évvel ezelőtt. A különbség alapvetően az volt, hogy az Egyesült Királyságban 12 éves kortól kezdődően kérdezték a gyermekeket. A hasonló korosztályú megkérdezettek 57 százalékának meggyőződése, hogy vallásos nevelés hasznos a jövőbeni gyermekei számára.

Vallásgyakorlat

A vallásgyakorlat kategóriái – imádkozás, bibliaolvasás, istentiszteleti részvétel, keresztesítés, stb. – egymástól nem különíthetők el. Az egyes felekezetek mást és mást hangsúlyoznak, de csak ezek együttes megjelenése ese-

tén nevezhetünk hívót egyházi értelemben vallásosnak. A keresztelessel kezdődik legtöbb ember élete. Ez egyfajta fogadalom a vallásos nevelésre, illetve arra, hogy a szülők megmutatják gyermeküknek az egyház tanításait, a vallásban közvetített értékrendszert. A hittanórán mélyítheti el tudását a gyermek, majd 13–14 évesen bizonyosságot tehet a tanultakról a pap, a gyülekezet, és (protestáns egyházaknál) a presbitérium előtt. Ezzel a gyülekezetben nagykorúvá válnak. Mit jelent a nagykorúsítás? Olyan háttérismeretre tesznek szert ezalatt a pár év alatt, ami nyomtalanul nem tűnik el az életükből. Hallják és látják mi történik a gyülekezetben, belelátnak abba, hogyan élnek meg egyes emberek illetve közösségek azt a tanítást, amiről hittanórán nekik is beszélnek. Az egyház valójában önszerveződő kisközösségek együttese, akik hétköznap saját kis csoportjaikban olvasják a Szentírást, beszélgetnek a vallás megéléséről, zsoltárokat énekelnek, színdarab előadására készülnek. Tehát az egymás iránti felelősségből és a felebaráti szeretetből kapnak ízelítőt. Ezek alapján rendelkeznek már akkora tudással, hogy megállapítsák, a maguk számára eldöntsék mit tartanak fontosnak az egyház nyújtotta értékekből. Valódi tudáson alapuló, nem tévhit és tudatlanság befolyásolják döntéseikben.

A megkeresztelt fiatalok felekezeti megoszlás szerint

Válaszok	Adatok %-ban	
Nem	29,21	65,73
Igen, a róm. katolikus egyház szerint	53,37	
Igen, a görög kat. egyház szerint	2,25	
Igen, a református egyház szerint	7,87	
Igen, az evangélikus egyház szerint	0,56	
Igen, az unitárius egyház szerint	1,12	
Igen, a hit gyülekezete szerint	0,56	
Nem tudom	1,69	
Adathiány	3,37	

„Jártál hittanórára?”

Válaszok	Adatok %-ban
Nem	37,64
Rövid ideig	24,16
Több évig	37,08
Adathiány	1,12

Az általam megkérdezett fiatalok közel egyharmada nem volt megkeresztelve. Kétharmaduk tudta melyik felekezet templomában tartották a keresztvíz alá, illetve mindössze 1,69 százaléka a megkérdezetteknek nem tudja vajon megkeresztelték-e. A fiatalokat hittanórára a szülők jóval kisebb arányban viszik el. 37,6%-a nyilatkozott úgy, hogy egyáltalán, még rövid ideig sem járt hitoktatásra. Egyötöde a fiataloknak rövidebb ideig járt, illetve 37,08 százalékuk több évig vett részt ezeken az alkalmakon. A hittanórákat nem önmagukért tartják, lezárása, mint minden ismeretsajátításnak vizsga, vagy ahogy az egyházban nevezik fogadalomtétel. A protestáns egyházakban a konfirmáció jelenti a nagykorúsítást, míg a katolikus felekezetben ez két lépcsőben történik: első áldozás, majd bérmálás.

„Melyik igaz rád?”

Válaszok	Adatok %-ban
Konfirmáltam	5,62
Első áldozó voltam és bérmálkoztam	24,72
Csak első áldozó voltam	20,23
Összesen	50,56

A megkérdezettek 50,56%-a vett részt valamelyik egyház nagykorúsítási szertartásában. A fiatalok 5,62%-a konfirmált, ötöde (20,23%) első áldozó, és negyede (24,72%) bérmálkozott is. Az arány jellemzi a katolikusok és protestáns lakosság megoszlását. A 14–29 éves korcsoport 19,1 százaléka vallotta magát katolikusnak, 3,37%-a reformátusnak és fél-fél százaléka az unitárius illetve a baptista egyház tagjának. Nem tartja vallásosnak magát 29,78%-a a fiataloknak. Látható, hogy a megkeresztelt egy jelentős része nem vallja magát vallásosnak, illetve más felekezetet tart „otthonának”, mint ahol megkeresztelték. Tehát a keresztelese elsősorban társadalmi konvenció, melyet általában nem követ az a folyamat, mely értelmet ad e szokásnak, ami által társadalmunk keresztyén alapjának átörökítését biztosítja. A mai ifjú generáció szüleinél ez a lánc megszakadt, s gyakran már a nagyszülők sem tudják pótolni azt. Az egyház szemszögéből nem lenne szükséges megerősíteni a hittanra való beiratkozással, vagy az egyházi nagykorúsítással a keresztelesekor tett fogadalmat, mert az egy teljes folyamat. Nyugat-Európában ez magától értetődő szokás. Az egyházi nagykorúsítás és az azzal járó hittan általában előfeltétele a jelentős életfordulók későbbi megáldásának. A vallási intézmény célja ezzel, hogy a fiatalok például ne csak a templom üres szépségéért kössék össze életüket a boltívek alatt, mely szintén társadalmilag elvárt dolog, hanem tudják mit vállalnak a társadalom, az egyház és Isten előtt.

Az istentiszteleti részvétel

Az istentiszteleti részvétel gyakorisága

Válaszok	Adatok %-ban
Soha	16,29
Voltam már életemben párszor	29,78
Nagyobb ünnepeken	33,15
Havonta	9,55
Hetente	9,55
Nincs válasz	1,68

A fiatalok 9,55%-a hetente, ugyanennyien havonta, 33,15%-a nagyobb ünnepeken jár, 40,2%-a volt már életében templomi istentiszteleten. Az adatok értékelésekor figyelembe kell venni, hogy szokásról van szó. Ez a templomok kapujában mérve esetleg eltérhet, alulmaradhat a jelenlegi aránynak. Hiszen a templomba járás nem mindig a személyes vallásosság megmutatkozása, jelenthet családi, falusi, községi szokásokhoz való igazodást.

A heti illetve havonta rendszeres templomba járók alig érik el a megkérdezettek egytizedét. A katolikus egyházban az tekinthető hívó, vallásos embernek, aki heti rendszerességgel részt vesz a mise alkalmain. Nem vethetjük össze ugyanakkor a többi egyház esetében a rendszeres közösségi alkalmon való részvételt a hitélettel. Ez a követel-

mény a katolikus egyházra jellemző. Protestáns egyházaknál elvárás ugyan a rendszeres részvétel, de nagyobb hangsúlyt fektetnek a bibliaolvasási szokásokra.

Ha összevetjük a magukat katolikusoknak vallók 19,1%-át és a felekezettől függetlenül rendszeresen templomba járók 9,55%-át, kitűnik, milyen kis arányban vannak azok, akik komolyan veszik hitüket. S e hetente közösségi alkalmon résztvevők között más felekezetűek is vannak.

A 14–18 évesek 29,78%-a nagyobb ünnepeken vesz részt istentiszteleten. A politikai, gondolkodásbeli változások, a társadalmi szokások átalakulásához vezetnek. A munkaidő kötetlenné válik, aktív népesség szép számmal addig dolgozik, míg munkáját nem végzi el. Kezdenek eltűnni az éles határok, pihenőnap és munkanap között. Egyre több az ideges, kimerült ember, aki nem tudja hétvégéit pihenéssel, családjá körében tölteni. Túl a kapitalizmus ilyen negatív hatásán, átalakulóban van a társadalmi szokások rendje. A hétvégék beépülnek a tervezésbe, s lassan az ünnepi alkalmak veszik át a vasárnapok szerepét. Az életritmus felgyorsulásával a régen vasárnapi templomba járók ma már csak a nagyobb ünnepek rendszerességét veszik fel szokásként. Még az ünnepi istentisztelet/mise látogatás is több mint gyermekkori emlékek, népi tradíciók ápolása. A háttérben, a résztvevők lelke mélyén egyfajta vallásosság felé fordulást jelent.

Bibliaolvasás

„Milyen gyakran olvasol Bibliát?”

Válaszok	Adatok %-ban
soha	34,27
néha	60,11
rendszeresen	3,93
Nem válaszolt	1,69

A protestáns egyházakra mondják, hogy bibliás nép. A katolikus felekezetűekkel szemben a protestánsokra nem az istentiszteleti részvétel jellemző, hanem a Szentírás olvasása jellemzi a vallását gyakorló hívőt. A felmérésből kiderül, hogy a diákok 3,93%-a olvassa rendszeresen, 60,11%-a néha, 34,27%-a pedig soha a könyvek könyvét. A rendszeres, illetve néha Bibliát olvasók felekezeti megoszlásából kiderül, hogy a magukat katolikusnak vallók 70,59%-a néha, 2,94%-a pedig rendszeresen olvassa a Szentírást. A protestánsok 37,5%-a néha, fele pedig rendszeresen lapozgatja az Írást. Az előző alfejezetben kifejtettem az elsősorban a katolikusokra dehonosztáló istentiszteleti látogatási arányokat. Ez a protestáns egyházak kapcsán kifejtett bibliaolvasással sincs másképpen. A teljes minta, 14–29 éves korcsoport 4,45% protestánsa (református, baptista, unitárius) fele (50,0%) olvassa rendszeresen, s egyharmada (37,5%) néha a keresztényiség alapdokumentumát. Talán a katolikus felekezetűek még komolyabban veszik vallásukat azért, hogy nagyobb arányban olvassák a Bibliát.

Mégis szép eredménynek tekinthetjük, hogy 64,04%-a a mai 14–29 éveseknek néha kinyitja a Bibliát. Látva az ismeretelméleti kérdésekre adott helyes válaszok arányát, kijelenthetjük, hogy tiltott könyvből, tabu témából átlépett a fiatalok érdeklődésének körébe. Ki irodalmi, ki történelmi szemmel, ki hívőként olvasgatja azt az írást, mely az emberiség egyik legjelentősebb kulturális öröksége.

Imádkozás

„Szoktál-e imádkozni?”

Válaszok	Adatok %-ban
Soha	24,16
csak gyerekkoromban	10,67
Néha	42,70
Rendszeresen	22,47

„Imádkoztál gyermekkorodban?”

Válaszok	Adatok %-ban
Igen	64,05
Nem	26,4
nem emlékszem	8,43
Nincs válasz	1,12

Az imádkozás vizsgálata előtt tisztáznunk kell, mit értünk alatta. Imádkozáskor általában arra gondolunk, amikor valaki összekulcsolja a kezét és elmondja valamelyik általa ismertet a sok közül. Az imádkozás szót elsősorban könyörgéssel azonosítjuk, de jelenti Isten dicséretét, ahogy a Zsoltárok könyve is imádságok sokasága. Hálaadás szintén lehet imádság, arról nem is beszélve, hogy nemzeti Himnuszunk is imádság, fohász a Mindenhatóhoz. Imádkozunk, amikor a templomban ülünk és hallgatjuk az istentiszteletet, a pap imáját, de imádkozhatunk önállóan a szobánk négy fala között is saját szavainkkal. Vallásos emberek gyakran énekekkel dicsérik életük Urát. Az első imát gyermekfejjel tanulta meg a fiatalok kétharmada (64,04%). Tizedüknél ez a szokás a gyermekkor velejárója volt, amelyet később elfelejtettek, mint más élményt. Egynegyedük (24,16%) sohasem imádkozott, illetve 26,4 százalékuk gyermekfejjel sem imádkozott. Nem rendszeresen, néha 42,7 százaléka a 14–29 éveseknek, rendszeresen pedig 22,47% kulcsolja össze a kezét. Tehát elmondható, hogy bizonyos körülmények között a megkérdezett korosztály 65,17 százaléka mélyed el magában. Látható, a gyermekkori szokás, nemhogy megkopna, még többen könyörögnek Istenhez.

„Szerinted mire jó az imádság?”

Válaszok	Adatok %-ban
Semmire	6,74
Önmagaddal folytatott beszéd	17,98
Istennel folytatott beszéd	52,81
Egyéb	10,11
Adathiány	12,36

Akik könyörögnek többségében (52,81%) Istenhez beszélnek. 17,98% szerint csak a lelkiismeret megnyugtatására, egyfajta belső hipnotizálásra, esetleg az újragondolásra jó az imádság, azaz önmagával folytatott beszéd. Mindössze 6,74% veti el ezt a magatartást, mint haszontalanságot.

A fiatalok nagy aránya imádkozott gyermekkorában, s ezek közül 10,6% hagyta abba idősebbként e szokást. A nagy többség, a rendszeres és esetleges fohászokodók tábora tovább bővült idősebb korban.

Összegzés

Az istentisztelet látogatása és a bibliaolvasás – felekezetenként különböző de – méri az igazán hívő, vallásos fi-

atalok arányát. E szempontból a 9,55%-os rendszeres heti templomba látogató és a 3,93%-os rendszeres bibliaolvasó igen szerény számú fiatal takar. A valamilyen módon vallásosnak mondhatók száma a 14–29 évesek körében a valóságban meghaladja az általam kapott eredményt. A különbség magyarázata abban rejlik, hogy a vasárnapok szerepét a nagyobb ünnepek veszik át. Felgyorsul az életritmus. Így az ünnepnap templomba járás (33,15%) aránya érthetővé válik. Hasonló konzekvencia vonható le azoknál is, akik nem rendszeresen olvassák a Bibliát (60,11% – néha).

Másrészt a fenti adatok alapján egy tendenciát figyelhetünk meg. A megkereszteltek kétötöde nem kap a további élete folyamán 14–29 éves korig vallásból elégséges ízelítőt. Az egyház szemszögéből ez a keresztszülők illetve a szülők fogadalmának megszegése. A keresztlés és hittanos életkor közötti intervallumban elvesznek az adott egyház számára. Ellenben azok, akiket a szülők vagy más rokon, ismerős elvisz újra az egyházba, az ünnepélyes nagykorúságig megismerkedhet a vallásos értékekkel. Tudással és ismeretekkel megalapozva hozhat döntést, talált-e valami vonzót az egyház tanításában, vagy „köszönöm ebből ennyi is elég” kijelentéssel háttat fordít az egyháznak. Természetesen nem tűnik el nyomtalanul a gyermekkori vallásos oktatás, nevelés. A nagy életfordulók idején nemcsak tradícióból, vagy mert divat, hanem személyes meggyőződésből fordulnak újra a vallási intézményhez.

Kövessük végig számadatok segítségével hogyan alakul a megkeresztelt fiatalok további élete, a szülők mennyire tartják napjainkban fontosnak az egyház nyújtotta szolgálatot.

A megkereszteltek háromnegyede részesül valamilyen vallásos oktatásban. Ennyien vannak, akik első áldozók, bérmálkozók, vagy konfirmáltak voltak. De külön kell választanunk a csak első áldozókat az idősebb bérmálkozóktól, konfirmálóktól. Így a teljes megkérdezett korosztály 30,34 százalékáról mondható el, hogy vallásos „tanulmányai” végére ért. Ha a rövidebb-hosszabb ideig hittanra járók számát vesszük figyelembe, lényegesen szebb adatokat kapunk. 61,24%-a a fiataloknak – azaz a megkereszteltek 93,17%-a (!) – részesült egyházi oktatásban az iskolában, vagy korábban a parókián/plébánián, templomban. Az adat láttán gondoljunk a most főiskolai és egyetemi hallgatókra, akik a rendszer-váltást megelőzően jártak általános és részben középiskolába. Akkor a hittanoktatás kizárólag a templom, plébánia/parókia falai között zajlott.

A hittanórákon rövid ideig részt vevők esetében – a teljes minta negyede –, nem tudjuk vajon mikor és mennyi ideig járt el az alkalmakra, valamint, hogy mennyi maradt meg ebből a tudásból. A több évig hittanos gyerekek egy viszonylag kis aránya, hét százaléka a konfirmáció vagy bérmálás előtt szintén abbahagyta a vallásos oktatásban való részvételt. Az egyházi nagykorúsításban résztvevők már rendszerint vállalják gondolkodásukat és meggyőződésüket. A vallásos értékeket elfogadják, valamilyen rendszerességgel imádkoznak, a Bibliát is forgatják, részt vesznek az egyházi szertartásokon. Ők képesek lesznek gyermekeiknek elmagyarázni a vallás, az egyházak jelentőségét a világban, a társadalomban, és az egyén életében. Ők azok, akik heti, havi

rendszerességgel vagy a hétvégék szerepét betöltő nagyobb ünnepekkor elmennek a templomba. Aktív gyülekezeti tagként tartják számon magukat. Lehetnek a maguk módján vagy az egyház tanítása szerint vallásosak, de mindenképpen van kapcsolatuk a vallás intézményével, keresztyén alapon állnak.

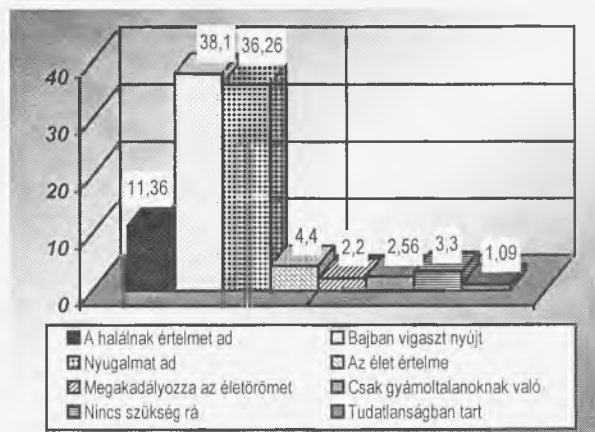
Közvélemény

A kérdőíven olyan kérdések is szerepeltek, melyek mint vélemények sztereotipnek nevezhetők. Először arról kellett nyilatkozni a fiataloknak, ők milyen értékeket (negatív, pozitív) kapcsolnának az egyházakhoz. Majd a tudomány és a Biblia, tudósok és a hit oly sokat vitatott kapcsolata volt a téma. Végül e kérdéskörben a vallás-szociológiai tanulmányoknál elengedhetetlen értékvizsgálat is szerepelt. Oly sokszor és sokan beszélnek akár egyházi, akár világi szinten a fiatalságról, a fiatalság nevében. Emiatt érdemes feltérképezni, hogy a fiatalok miképpen gondolkodnak a vallásról és annak huszadik századvégi magyarországi megjelenéséről.

A valláshoz kapcsolható értékek

„Véleményed szerint mi jellemző a vallásra?”

Pozitív vélemények Adatok százalékban		Negatív vélemények Adatok százalékban	
A halálnak értelmet ad	11,36	2,20	Megakadályozza az életörömet
Bajban vigaszt nyújt	38,10	2,56	Csak gyámoltalannoknak való
Nyugalmat ad	36,26	3,30	Nincs szükség rá
Az élet értelme	4,40	1,09	Tudatlanságban tart
Összesen	90,11	9,16	Összesen

A vallás megítélésében egyoldalúan többségben vannak a pozitív vélemények. A 14–29 éves korcsoport 90,11 százalékban jó véleménnyel van a vallásosságról, ezzel csak 9,16 százalékuk nem értett egyet. A vallás alapvető funkciója 38,1 százalékuk szerint, hogy bajban vigaszt nyújt. Ehhez képest második helyre szorult 36,26 százalékban a „nyugalmat ad” jellemző. 11,36% szerint értelmet ad a halálnak, míg az életnek csak 4,3 százalék szerint jelenti az értelmét. Az egész vallást elutasítja, és értelmetlennek látja létezését 3,3%. Még kevesebben tartják a

gyámoltalanok támaszának (2,56%), illetve néhányan úgy érzik megakadályozza az élet élvezetét (2,2%). A tudatlanságot, mint legfőbb ellenvéleményt 1,09% fiatal hangoztatja. A kérdést jó lenne szétválasztani, bár elképzelhető, hogy a fiatalok sem határolják el kellőképpen mik azok a tulajdonságok, melyeket az egyházra, mint intézményre s amelyeket a vallásra vonatkoztatnak! Mindazonáltal a negatív jellemzők kis aránya mutatja, hogy a mai fiatal generáció mennyire elveti a vallással és annak intézményi szervezetével szemben felhozott sztereotip véleményeket. A tudatlanságot elenyésző arányban megjelölők elfelejtik, hogy a keresztyénség sok ismeretre támaszkodó, műveltséget igénylő és műveltségünk alapját adó vallás. Bár a történelem évszázadai folyamán sokszor a vallás, az egyház tanításaival szemben győzedelmeskedett a tudományos felfedezés, nem lehet elfelejteni, hogy akkor a vallás mint politikai erő jelent meg a társadalomban. A „megakadályozza az életörömet”, illetve a „csak gyámoltalanoknak való” kijelentéssel azok élnek, akiket – maguk megítélése szerint – a vallás csak akadályozott, akadályozna életükben, előrehaladásukban. Itt csak remélni tudom, hogy nem az egymás iránti felelősség, a felebarátunk megbecsülése, az adott szó megtartása, és az embertársunkra való odafigyelés hátráltatja őket munkájukban. A legtöbbet hangoztatott vélemény szerint nincs szükség a vallásra. Az ilyenirányú válaszolók egy része elismeri a vallás pozitív szerepét mások (!) életében, de saját maguk számára ezt feleslegesnek ítélik. A pozitív vélekedések közül, szinte állandó jellemző volt a „bajban vigaszt nyújt és nyugalmat ad”. Ahogyan hipotézisemben is megfogalmaztam, baj idején többen fordulnak az egyházhoz, megoldást várva gondjaikra. Sokan csak akkor találnak rá a vallásra, ha már nincs kihez fordulni segítségért, mert ha mást nem, a lelkiismeretet megnyugtatja, hogy mindent megtettünk az ügy érdekében. Azok között, akik szerint a halálnak értelmet ad a vallás 51,61 százalék igenli a túlvilági életet, s 19,36 százalékuk hisz a reinkarnációban. Érdekes mennyivel többen hiszik hogy a halálnak ad értelmet a vallás, mint amennyien ugyanezt az életéről elmondták. Ez utóbbi csoport az egyházi értelemben vallásos fiatalok közül került ki, azaz kizárólag hívő keresztyének találták a vallást az élet értelmének.

Keresztábrázat

	Bajban vigaszt nyújt	Nyugalmat ad
Keresztyénség	53,85	47,48
Buddhizmus	19,23	21,21
Zsidó vallás	2,88	2,02

Ugyan a vallásosságra általában is értelmezhetők a fenti vélemények, minden esetre nagymértékben befolyásolja azok értékelését, ha tudjuk melyik a fiatalok számára a legvonzóbb vallás. A fenti keresztábrázatban kiemeltem a két legmarkánsabban hangoztatott tulajdonságot. Ennek alapján látható, hogy a többség mindkét kérdésnél a keresztyény egyházakra gondolt. Jelzés értékű mennyien tartják vonzóknak a távol-keleti buddhizmust. Egyötöde a fiataloknak – a két kérdésre válaszolók közül – vonzódik az európai kultúrkörtől távol eső valláshoz. Ha ennek okait kutadjuk, legkézenfekvőbb magyarázat, hogy a keresztyény vallás dominanciája, valamint ismert történelmi tévedései, esetleg hibái miatti tiltakozásul keresnek vigaszt Buddha világában. A keresztyénség alapját jelentő, attól kevésbé eltérő zsidó vallás iránt, viszont a ma 14–29 évesek töredéke érdeklődik.

Értékvizsgálat

A szülők értékvizsgálata

		Első helyen	Második helyen	Harmadik helyen
Édesanya	1	Boldog családi élet (76,97%)	Béke (25,28%)	Béke (22,47%)
	2	Béke (5,06%)	Anyagi jólét (20,23%)	Belső harmónia (18,54%)
	3	Anyagi jólét (4,49%)	Belső harmónia (11,24%)	Anyagi jólét (12,92%)
Édesapa	1	Boldog családi élet (59,55%)	Anyagi jólét (22,47%)	Anyagi jólét (15,17%)
	2	Anyagi jólét (11,8%)	Béke (15,73%)	Béke (14,04%)
	3	Tudás, tanulás (6,18%)	Tudás, tanulás (11,2%)	Belső harmónia (13,48%)

A 14–29 éves korosztály értékvizsgálata

Adatok százalékban												
	Boldog családi élet	Anyagi jólét	Önmeg-valósításra törekvés	Hit	Karrier, siker	Tudás, tanulás	Béke	Belső harmónia	Önállóság	Üdvözülés	Érdekes élet	Szerelem
Első helyen	54,50	2,81	5,62	2,81	0,56	6,2	15,17	15,73	0,56	1,69	0,56	1,69
Második helyen	12,92	7,30	7,30	8,43	6,74	7,3	17,42	13,48	1,12	0,56	4,50	8,43
Harmadik helyen	8,99	8,99	4,50	5,62	3,93	12,9	10,67	13,48	1,69	1,69	6,18	21,35
Összesen	76,41	19,10	17,42	16,86	11,23	26,4	43,26	42,69	3,37	3,94	11,24	31,47

A vallásszociológiai tanulmányoknál mással nem helyettesíthető információhordozó az értékvizsgálat. A kutatás középpontjában a 14–29 éves korosztály vallási ismeretei, esetleg vallási értékrendszere áll, melyet a társadalomban élő vallásos élettel kapcsolatos problémák, vélemények, hitek és tévhitek feltárása mellett, be kívánja mutatni a fiatalok gondolatvilágában élő értékhierarchiát. Mit tartanak fontosnak az életben, a vagyoni gyarapodást, vagy a lelki békét, harmóniát? Mi hiányzik az életükből és mit akarnak elérni a jövőben? Az általam közzétett értékvizsgálat során elsőként a három legfontosabb értéket kellett megnevezni a tizenkét felsorolt lehetőség közül. Ezek között a családdal, az egyéni karrierrel, tudással, vallással és a fiatalok körében népszerű egyéb értékekkel kapcsolatos fogalmak szerepeltek. Az elemzést megnehezítette, hogy többen kifogásolták a szorosra megszabott választási lehetőséget.

Első helyen a megkérdezettek több mint fele (54,5%) a boldog családi életet említi legfontosabb értéként. Nagyságrenddel kisebb a másik hasonló érték (15,73%) a belső harmónia. A békét 15,17 százalékuk említette a legfontosabbként. A *második helyen* ugyanezt az értéket már a fiatalok 17,42 százaléka említette, és a *harmadik helyen* említi a fiatalok további 10,67 százaléka. A *második helyen* a belső harmónia 13,48 százalékkal szerepel, s ugyanennyien tartották fontosnak megjelölni a harmadik helyen is. Első áttekintés után elmondhatjuk, szinte nincs olyan megkérdezett, aki ne említette volna e három jellemzőt (boldog családi élet, belső harmónia, béke) valamelyik helyen.

Sajnos a béke utáni vágy semmiképpen sem jelenti, hogy a harmónia lenne érvényes a mai családok többségére. A feszült légkört, diszharmoniót a gyerekek érzik meg elsőként. Éheznek, szomjúhozzák azt a békét, ahol a napi rohanás, iskolai feszültség után megpihenhetnek. Ahol érezhetik azt a biztos hátteret, melynek tudatában a tág világ felfedezhetővé lesz. Ahonnan nap, mint nap újult erővel lehet elindulni, hogy leküzdjék az akadályokat, s aminek hiánya a következő nemzedék számára is káros lehet. Általánosságban elmondható, hogy a pénzkeresés, hajsza, a napi ellentétek, feszültségek hazavitele és otthoni kitöltése jellemző a mai családokra. Ennek mind családpolitikai, mind pszichológiai következményei vannak. Az otthonról való elmaradás. A növekvő szülő-gyermek ellentét. Vajon megéri-e? A fiatalok értékrendjéből kitűnik, hogy az anyagi jólétet *első helyen* 2,81% említi. Természetesen ez nem jelenti sem azt, hogy általában nincsenek anyagi gondjai a magyar családoknak, sőt. Továbbá azt sem, hogy a fiataloknak mellékes az anyagi háttér megléte vagy hiánya, hiszen a *második helyen* 7,3 százalékuk, *harmadik helyen* viszont már 8,99 százalékuk említi a pénzt. Az értékskálából mégis kiolvasható, hogy a boldog családi életet, a békét maguk körül, magasabbra értékelik mint az anyagi biztonságot.

A tudás, a tanulás relatíve alacsony szintű értéket mutat. *Első helyen* 6,2, *második helyen* 7,3 százaléka jelzi a megkérdezetteknek. Ezzel szemben a *harmadik helyen* a megkérdezettek több mint egytizede tartja fontosnak a jövője szempontjából. Érzékelhető az a változás, ami a társadalomban lassan bár, de végbemegy. Nem csak az ügyeskedőké az érvényesülés lehetősége. A szép számmal szaporodó külföldi és magyar tulajdonú vállalatok megkövetelik a szakmai tudást, a jártasságot.

Az anyagi jóléttel szemben már a *második helyen* említi a megkérdezettek 8,43 százaléka a hitet. A magát valamilyen szinten vallásosnak mondó 43,26 százaléknál fiatalabb viszonyítva ez a szám ugyan elenyésző, nem szabad elfelejtenünk, hogy a békét, belső harmóniát mindenki ott említi az első három helyen. Véleményem szerint a hit a vallásosságra, a biztos háttérre, kapaszkodóra utal.

A szerelem a középiskolásoknál kevésbé, inkább az egyetemisták és főiskolások körében dominál. Először a *harmadik helyen* jelenik meg, de akkor a 14–29 évesek ötöde (21,35%) tartja fontosnak az életében az érzelmi kötődést. Ez érthető, elsősorban életkori sajátosság, melynek mély elemzése a pszichológia körébe tartozna inkább. A szeretet rendszerint a biztonság iránti vágygal párosul. Az önállóság, a családtól való függetlenedés fontos ugyan, de nem jó az embernek egyedül, kell valaki, aki közel áll hozzá. Itt lép be a vallásszociológiai aspektus, ugyanis a társ lehet ember, de megtalálhatja valaki a vallásosságban, az egyházban, Istenben is.

Összefoglalva a 14–29 évesek értékvilágának vizsgálatát, elmondhatjuk, hogy hipotézisemben leírtak nem érvényesülnek. A fiatalok nem a pénzt, az anyagi jólétet tartják fontosnak elsősorban, hanem még mindig a boldog családi életet, a belső harmóniát és a békét. A fiskális vagyont csak a *harmadik helyen* említik nagyjából annyian, ahányan a *második helyen* a hitet.

Erdemes megvizsgálni a szülők értékrendjét, hiszen nagymértékben meghatározza az utókor értékvilágát, mint azt láthattuk a vallási, világnézeti háttér tárgyalásánál. A kérdőíven a fiatalokat kértem, alkossanak képet saját szüleik értékvilágáról. „Szerinted szüleid melyik hármát választanák ki?” kapcsolódva az előző értékskálához. Bizonyára a szülőknek is van egy sajátos értékrendszere, melyről azt gondolja, hogy gyermekeinek mindennapi életével megmutat és átad. Kutatásomban viszont ennek az átadási folyamatnak, nevelésnek az alanyai mondják el, mivel is érkeznek otthonról.

A kapott adatok egy része paralel az előbbiekkal. Így a megkérdezettek 76,97 százaléka szerint édesanyjuk a boldog családi életet választaná első helyen. Ez értékben még a megkérdezettekét is meghaladja, ahogy az édesapjukról is többen mondják, hogy legfontosabbnak a (59,55%) családi harmóniát tartja, mint ahányan ezt magukról állították a 14–29 éves korosztályból. Valóban a családban az édesanyák, a nők törekednek békére, egyetértésre, még azon az áron is, hogy sokszor ők engednek. Általában a családi béke záloga, s gyakorta a lelkiigondozó, családi viták esetén a „villámhárító” is az édesanya szokott lenni. A férfiak határozottabban kitaranak az álláspontjuk mellett, s ritkán és nehezen engednek belőle. A családtagok többsége – mint látható az értékvizsgálat adatai alapján – családi boldogságra törekszik, hol vész el a harmónia, miért nincs meg, miért hiányzik, ha mindenki arra törekszik?

A *második és harmadik helyen* az édesanyáknál a békét 25,28% illetve 22,47% ifjú jelölte meg. Édesapáknál a *második helyen* anyagi jólétet tették a 14–29 évesek 22,47%-a. Ugyanezt az értéket az édesanyák esetében a *második helyen* is csak 20,23%-a írta be mint célt, elérendő fontos értéket. Ebből elsősorban kitűnik az édesapák hagyományos családfenntartó szerepe, melyet néha akkor is ráosztanak, ha az, az adott időszakban nem igaz (pl.: munkanélküli). Az édesanyák éppen a sok csonka család

(jelen esetben: 18,5%) – ahol az édesanya egyedül neveli gyermekét – kap családfenntartó szerepet. A nők túlnyomó többsége, anyagi vagy egyéb okok miatt, maga is dolgozik, nem adja fel egzisztenciáját, s ezáltal válik fontossá vagy éppen azért, mert fontossá válik az anyagi jólét.

A harmadik legtöbbet említett érték fiataloknál a belső harmónia volt. Az édesanyáknak a *harmadik helyen* 18,54% állítja, hogy a belső harmónia a legfontosabb. Az édesapáknál a belső harmónia szintén a hármast pontban 13,48 százalékkal szerepel. Tehát a fiatalok szerelem iránti vágya idővel átalakul belső harmóniára törekvéssé.

Összefoglalva a szülői értékvizsgálatot, megállapíthatjuk, hogy a fiatalok magukhoz hasonló képet alkotnak szüleikről a béke, boldog családi élet, harmónia terén. Nem így az anyagi jólét esetében. A szülők itt már jobban érzik a felelősséget, a pénznek, mint a megélhetést biztosító eszköz előteremtésének súlyát. A hit szintén a fiataloknak fontosabb, mint a fiatalok megítélése szerint szüleiknek. Megerősítve látjuk, hogy a vallás szempontjából a szülői láncszem meggyengült, a vallásközvetítésben szerepe visszaszorult. A nagymamák őrzik ezt a szokást, s a fiatalok érdeklődése kezd kibontakozni. Az évek folyamán a vélemények polarizálódtak, s az eltelt évtizedek egyébként sem népszerűsítették a vallást, a hitet mint értéket, s ez mutatkozhat meg a felnőtt korosztály értékrendjében.

Tudomány és a vallás kapcsolata

Tomka Miklós 1988-ban készült felmérésében leírja, hogy a „fiataloknak majdnem kétharmada (60,1%) szerint »a tudomány megcáfolja a vallást«. A vallás tehát lehet nagyon értékes, de a tudománnyal szemben áll.” Ez a megítélés abból a történelmi tényből táplálkozik, hogy a középkorban éppen az egyház lépett fel legerélyesebben a természettudomány bizonyított eredményeivel szemben. Galilei, Kepler, Giordano Bruno egyet jelent a tudomány és az egyház közötti ellentéttel. A tíz évvel ezelőtti társadalmi berendezkedés, az emberek perspektíváját, és felfogását egy világ választja a maitól. Vajon a most hasonló korú fiatalok – Tomka szintén 14–29 évesek körében vizsgálódott –, hogyan vélekednek a tudomány és vallás, a tudósok és a hit kapcsolatáról?

A kérdések megosztották az általam felmért 14–29 éves korosztályt. A válaszként kapott nagyarányú „nem tudom” jelzi, egyrészt a lezáratlan vitát, másrészt nem mindenki tudott végső döntést hozó érveket felhozni pro vagy kontra.

„A tudósok lehetnek hívők?”

A válaszadók arányában

Válaszok	Adatok %-ban
<i>Igen</i>	84,83
<i>Nem</i>	4,49
<i>nem tudom</i>	10,11
<i>Adathiány</i>	0,57

„A tudományos eredmények igazolják a Biblia állításait?”

Válaszok	Adatok %-ban
<i>igen</i>	18,54
<i>nem</i>	38,76
<i>nem tudom</i>	39,33
<i>Adathiány</i>	3,37

A megkérdezettek 84,83 százaléka egyetértett azzal az állítással, hogy tudós még lehet hívő ember. 4,5 százalék nem osztotta ezt a véleményt és 10,11 százalékuk bizonytalan volt e kérdésben. 84,83 százalék igenlő 45,7 százaléka egy másik kérdésnél úgy nyilatkozott: hisz Istenben, mint természetfeletti létezőben. Ez azt jelenti, hogy a valamilyen módon vallásosnak nevezhető teljes egészében el tudják képzelni, hogy tudós ember hívő legyen.

A „Szerinted a tudományos eredmények igazolják a Biblia állításait?” kérdésre 18,54 százalék igennel válaszolt, 38,76% tagadta, 39,33 százalék nem kívánt állást foglalni. Igazán ennél a kérdésnél látható a bizonytalanok nagy tábor, annak ellenére, hogy nem tények tudására vonatkozott a kérdés, hanem a véleményüket firtattam. A fiatalok szerint egy tudós lehet hívő ember, de a tudomány nem egyeztethető össze a Bibliával. Bár látszólag a hívő tudósok két malomban örölnek, örülnek, mégsem élnek tudathasadásos állapotban. Hiszen az ész érvei, a tudományos eredmények állnak az egyik oldalon, érzelmek, hit, bibliai kijelentések a másik oldalon. E látszólagos ellentét úgy oldható fel, ha belátjuk, hogy a tudomány és a teológia nem azonos pályán fut. Míg az előbbi, legyen az természet-, vagy bölcsészettudomány, minden állítását valamilyen kutatási eredménnyel kell, hogy alátámassza, addig a vallásos hit nem igényel bizonyítást, lényege éppen a láthatatlan, az érzékszerveink számára ismeretlen elfogadása. A tanulmány azonban nem hivatott pontot tenni a kérdés végére, hiszen nem tudós, hanem a 14–29 évesek véleményét kutatja.

Mindenesetre elgondolkodtató a két állítás közötti ellentét és a nagyszámú bizonytalanok. Még nincsen elegendő tapasztalatuk – gondolhatják. Az érvek és ellenérvek összetett halmaza miatt sem az egyetértést, sem az ellentmondás mellett nem tudtak kiállni. Vajon a későbbiek folyamán mi alapján fogalmazzák meg érveiket?

„El tudod képzelni, hogy felnőtt korban...”

a) Vallásos nevelésben részesültek hitetlenké válnak?	<i>Igen</i>	75,28
	<i>nem</i>	12,36
	<i>nem tudom</i>	11,8
b) Nem vallásos nevelésben részesültek hívökké válnak?	<i>igen</i>	89,33
	<i>nem</i>	2,81
	<i>nem tudom</i>	7,87

Sokszor vitatéma a probléma, vallásos nevelésben részesültek hitetlenké válhatnak-e. Az általam megkérdezett korosztályok 75,28 százaléka lehetségesnek tartja ezt. 12,4 százalék nem ért vele egyet és 11,8 (!) százalék nem foglalt állást. Ha megfordítjuk a kérdés sorrendjét, azaz „Nem vallásos nevelésben részesültek hívökké válnak?” kérdésre szinte mindenki (89,33%) igennel válaszolt. A fiatalok 2,81 százaléka elutasította ezt a verziót is, míg viszonylag kevesen, 7,87 % nem tudott döntésre jutni e kérdésben. Az ifjúság szerint a vallásos nevelés olyan életre szóló tanítás, nevelés a szó klasszikus értelmében, amely meghatározza a jövőbeli sorsunkat, és amelyből nem lehet kilépni. A hitelenné válás lehetőségét tizenöt százalékkal kevesebben tartják lehetségesnek, mint ahányan ennek ellenkezőjét. A vallástalan életből való hitre jutást a fiatalok is könnyebben el tudták fogadni, talán személyes tapasztalatok alapján.

Összegezve a közvélemény fejezetben tárgyaltakat, megállapítható, hogy a fiatalok többsége, kilenczede pozitív értékeket kapcsol a valláshoz, egyházakhoz. A fiatalok háromnegyede szerint a bajban vigaszt nyújt, nyugalmat ad, ha odafordulnak. Tizede a vallás révén értelmet talál a halálban, s 4,4 százalékuk az élet értelmét is a vallásban találja meg. Az egyházakról pozitívan gondolkodók fele a keresztyén egyházakra érti, míg ötöde a buddhizmust említ vonzó vallásként. Akik elutasítják a keresztyén egyházat, rendszerint az ahhoz igen közel álló zsidó vallásra sem kíváncsiak. De tudnunk kell, hogy ezek az értékek nem magától értetődően kapcsolódnak a valláshoz. A fiatalok követelményként állítják vele szemben, melyet ha a vallás földi intézménye, az egyház nem tölt be, akkor azok táborát növelheti, akik szerint nincs szükség rá.

Keresztábrázlat

A vallásról negatívan vélekedők arányában a halálról és a hitről

Csoportok	Adatok %-ban	Csoportok	Adatok %-ban
A sors vagy önmaga irányítja az életét:	82,8	A sors vagy önmaga irányítja az életét:	82,8
Halállal vége mindennek	68,2	Hisz Istenben	22,7
A halál után újra születünk - Reinkarnáció		Hisz egy természetfeletti létezőben	45,5
A halál után van túlvilági élet	13,6	Nem hisz és nem foglalkoztatja a vallás	22,7

Röviden részekre bontom a valláshoz negatívan viszonyulók 9,16%-os csoportját. Egy bizonyos hányada pusztán tiltakozásként hangoztatja véleményét, ugyanis harmada hisz a reinkarnációban, újabb harmada viszont a halált tartja végső megoldásnak. Több mint kétötöde e fiataloknak hisz valamiben, de azt nem azonosítaná Istennel, míg hetede szerint pedig létezik túlvilági élet. Azonban egyikük sem tartja saját életére nézve lehetségesnek, hogy ez az Isten, vagy létező transzcendens bármilyen hatással lenne a mindennapjaikra. Életüket ők maguk határozzák meg, melybe a sors végzetserű keze időnként belenyúl. Ötöde nem foglalkozik az egész kérdéssel: csak gyámoltalanoknak való, nincs szükség vallásra. Ötöde viszont hisz Isten létezésében, mely hatalommal bír életük felett, de a maguk módján alakították ki hitrendszerüket. Ők a nem tételesen vallásosak, akik a vallást igenlik, de az egyházból valamilyen oknál fogva nem kérnek.

Egy abszolút érték-hierarchia felállítása bizonyos mértékig torzít, mert feltételezi, hogy a megkérdezettek ugyanúgy szavaztak volna, ha csak egyetlen választási lehetőségük lett volna a kérdőívben. Most mégis bemutatok egy ilyen érték „top-listát”, mely hibáival együtt tükrözi a fiatalokban élő belső hierarchiát.

Értékrendskála

Fontossági rangsor	Érték	
1.	A	Boldog családi élet
2.	G	Béke
3.	H	Belső harmónia

4.	L	Szerelem
5.	F	Tudás, tanulás
6.	B	Anyagi jólét
7.	C	Önmegvalósításra törekvés
8.	D	Hit
9.	K	Érdekes élet
10.	E	Karrier, siker
11.	J	Üdvözülés
12.	I	Önállóság

A válaszok alapján összeállított 14–29 éves korosztályra jellemző értékrend első három helyén kimagaslóan a családi béke, lelki harmónia álltak. A negyedik legfontosabb szintén érzelmi kötődés, a szerelem, melyet a szeretet szóval is behelyettesíthetünk. Ezek szerint kevesen érzik, hogy igazán fontosak valaki számára, aki mindent megtesz értük, aki gondol rájuk és aggódik. Ennek tárgya lehet földi, emberi, vagy túlvilági, isteni. Első kézzel fogható érték az ötödik helyen áll, a tudás, tanulás. Felértékelődtek a szellemi hatalommal rendelkezők, az úgynevezett értelmiség. Csak ezek után következik az anyagi jólét és az önmegvalósításra törekvés. A fiatalok ma úgy tartják megfelelő felkészültség nélkül nem lehet fiskálisan jól élni. S ha megvan a pénz, jöhet a „kedvtelés”, az önmegvalósítás. Sajnálatos, hogy ennyire hátul áll az önmegvalósításra törekvés, de a mi társadalmunknak ez új keletű dolog. Ezt a fogalmat a rendszerváltás, az újkori kapitalizmus hozta magával. Csak jelzőként említem, hogy a szocializmus éveiben ez a szó még az értelmező kéziszótárakban, szinonima szótárakban (!) sem szerepel. A hit nyolcadik helyre szorult vissza, s az érdekes élet, a karrier-siker, az üdvözülés és önállóság zárja a sort.

Végül a fiatalok többsége 84,83 százaléka egyetért azzal, hogy a tudósok lehetnek hívők. Viszont csak ötöde a megkérdezett korosztálynak nem talál ellentétet a keresztyénség alapdokumentuma, a Biblia és a tudomány között. „A vallás tehát nagyon érdekes, de a tudománnyal szemben áll.”⁷ A vallásos nevelést olyan életre szóló plántálásnak tartják, melyről az emberek nem feledkezhetnek meg, nem képesek elfelejteni azt. Valószínűbbnek tartják a hitetlen nevelésben részesültek hívővé válását. Ennek oka, hogy többször találkozhattak ez utóbbival a rendszerváltás utáni ifjú nemzedék tagjai között. Nagy térítő munkát végeznek főként a kisegyházak, esetleg szekták.

Zárszó

Vallásszociológiai felmérésben több oldalról vizsgáltam a fiatalok vallásos attitűdjét. A felmérést az tette aktuálissá, hogy kilenc éve történt változások következtében, egy új generáció nő fel. Ők mások, mint szüleik voltak. A szabadság, a véleménynyilvánítás korlátlan lehetősége, a gondolataik szabad megvitatása társadalmunk számára ez idáig ismeretlen távlatokat nyitnak. A tanulmány választi keresett arra a kérdésre, vajon az ifjúság észreveszi-e a tág perspektíva biztosította választási lehetőségét és van-e megfelelő háttértudása, hogy éljen a felkínált alternatívával.

A minta, a 14–29 éves korosztályról elmondható, nyitott a vallási kérdések iránt. A többség mérlegeli azo-

kat az értékeket, amelyek az egyházakhoz kapcsolhatók, s amely egy polgári társadalom alapját jelentik. A fiatalok majdnem fele nevezhető e felmérés alapján valamilyen módon vallásosnak. A többség (54,5%) az egyértelműen nem vallásos kategóriába tartozik. Természetesen ez utóbbi nem jelenti, hogy ateista, vagy materialista felfogást követne. Jelentős számban, a háromnegyedük szükségesnek tartja valamilyen természetfeletti erő, hatalom létezését. Nem ért egyet annak mindenhatóságával, sőt életüket inkább saját maguk vagy a végzetes sors irányítja, de megindokolják számukra a világegyetem rendjét. A fiatalok 14 százalékát teljesen hidegen hagyja az egyház, illetve határozottan nem vallásosak közé sorolható. Valamivel több mint harmadukat ugyan megkeresztelték (22%), s ugyanennyien rövidebb ideig hittan oktatáson is részt vettek, azonban nem tartják vallásosnak magukat (29,78%). Az egyházi, vallási szokások természetesen csak kis mértékben jellemzők rájuk. A megkérdezettek 29,78 százaléka párszor, 16,29%-a soha nem vett részt istentiszteleten. 37,64 százaléka egyáltalán nem vett részt hittanórán, bár akik részt vettek pozitív véleménnyel nyilatkoztak az alkalmakról. Az imádkozást 24,16 százalék soha nem gyakorolta. A szülők nem tartották fontosnak, hogy megismertessék gyermeküket valamelyik könyörgéssel a hivatalos egyházi imák közül. Jól mutatja, hogy a fiatalok ötödének életében játszanak szerepet a szülők a vallásos ismeretek átadásában. A nagyszülők pedig nem tölthetik be teljesen – objektív okok miatt – e téren a szülők szerepét. Abból is látszik, hogy a korosztály fele említette a nagymamát, vagy nagypapát, mint aki bevezette őket az egyházi, vallásos szokásokba, beszélt nekik Istenről. Az ismerethiány, a fél-információkra hagyatkozás következménye, hogy a fiatalok fele nem tartja vonzóknak a keresztény egyházakat. Közülük minden ötödik tartja magához közelállónak a buddhizmust. A kereszténységgel szembeni nagymértékű tiltakozás a zsidó vallásra is kiterjed, hiszen csak minden ötvenedik fiatal szeretné megismerni azt. A vallásról általában jó véleménnyel vannak, elzárkóznak az alaptalan előítéletektől. A valláshoz kapcsolható értékek közül háromnegyede a 14–29 éveseknek elismerte a bajban vigaszt nyújt, és nyugalmat ad funkcióit az egyháznak. Mindössze 9,16 százalék vélekedett negatívan a vallásról. A dolgozatban további összefüggéseket keresve közelebbi vizsgálat tárgyává tettem ezt a kisebbséget. 31,8 százalékuk nem hisz a túlvilági életben, viszont 36,4 százalék mondja azt, hogy újraszületünk. Érdekes, hogy a valláshoz kritikusan viszonyulók hetede (13,6%) elfogadja a túlvilági élet létét. Ehhez kapcsolódnak azok, (22,7%) akik hisznek Istenben, életükben meghatározó erőnek tartják, mégis csatlakoznak a kritikus hangvételhez. Ők azok a maguk módján vallásosak, akik a vallást ugyan igenlik, és fontosnak tartják, de az egyházak megítélésük szerint feleslegesek. Érdekes viszont, hogy a negatívan vélekedők valamivel több, mint ötöde (22,7%) nem hisz semmilyen természetfeletti és feleslegesnek tartja a vallást.

A vallásosságának több dimenziója van (a vallásszociológusok eddigi kettő helyett, már öt kategóriát tartanak számon a vallási kötődések mérésére, de a jelenségek még így sem skatulyázhatók be az előre gyártott fogalmakba) felmérésében a klasszikus kettős felosztást

választottam. A 14–29 évesek 11,8 százaléka nevezhető hívő, egyházi értelemben, és 31,46 százaléka a maga módján vallásosnak. Az első csoportba egyértelműen azok tartoznak, akiket megkereszteltek, több évig jártak hittanóra, s részesültek az egyházi nagykorúsításban. Rendszeres heti templomba járók, bár ugyanez a bibliáolvasásra már nem mondható el. Mindössze 4,04 százaléka olvas rendszeresen Bibliát. A Bibliát Isten beszédének tartják és hisznek a túlvilági életben. Az ő életüket egyértelműen Isten befolyásolja, állítják, s szeretnék, ha gyermekük is hasonlóan élne. A megkérdezettek 37,26 százaléka egyszerre élne hívő életet, és vezetné be gyermekét a vallás világába, nevelné az egyház tanítása szerint. A magát vallásosnak tartó, de az egyházzal szorosabb kapcsolatban nem álló fiatalok elfogadják Isten létezését, bár nem tapasztalják, hogy naponta részese lenne életüknek. Az egyházi alkalmakon részt vesznek. Bár csak nagyobb ünnepeken járnak templomba (a teljes minta 33,15%-a), Tomka Miklós szerint ezek az alkalmak átvették a korábbi hétvégék szerepét. Hittanóra hosszabb rövidebb ideig jártak, de az egyházi nagykorúsításban negyedük nem vett részt. Ha felekezeti megoszlás szerint vizsgáljuk a rendszeres illetve hébe-hóba Bibliát lapozgató fiatalokat, váratlan eredményeket kapunk. A katolikus egyház köztudottan a mise látogatását tartja fontosnak, s ezen alkalmakon való részvételt követeli meg a híveiktől. Itt több a megszokásból templomlátogató, mint a protestáns egyházaknál. Ez utóbbiak viszont szép számú hívőt tarthatnak számon a lappangó vallásosok között. Ők azok, akik a gyülekezet életében nem vesznek aktív részt, viszont otthon olvasgatják a Bibliát, egyházi könyveket. A felmérés szerint a magát katolikusnak valló fiatalok 70,59 százaléka, a magát protestánsnak vallók 37,5 százaléka néha olvassa a Szentírást. A rendszeres olvasók között már jobban megindokolják, miért nevezik a protestánsokat bibliás hívőknek. A protestánsok fele és a katolikusok 2,94 százaléka nyitja ki naponta a könyvek könyvét.

A tanulmány eddigi adatai felvillantottak egy helyzetképet arról, a 14–29 éves korosztály a mai magyar társadalomban hogyan viszonyul a valláshoz. Az adatok azonban egy folyamatra is engednek következtetni. A megkérdezettek 65,73 százaléka van megkeresztelve. A keresztelés ugyan egy fogadalomtétel a szülők és keresztszülők számára, hogy gyermekükkel megismertetik a vallást, és olyan szellemben nevelik, amely híven tükrözi az egyház által közvetített normarendszert. Ez a folyamat biztosítaná a társadalom alapját képező morál és viselkedési szabályozók átörökítését, annak az értékrendszernek a fennmaradását, amely ma teljesen hiányzik az életünkben. A megkereszteltek kétharmada részesült valamilyen szinten vallásos oktatásban. Ők azok, akik első áldozók, bérmálkozók vagy konfirmáltak voltak (50,73%-a a megkérdezetteknek). Az egyházi nagykorúsításban a megkereszteltek kevesebb, mint fele részesült (a teljes populáció 30,5 százaléka). Az ő szüleik úgy mond nem szegték meg a kereszteléskor tett fogadalmukat és biztosították gyermekük számára a megfelelő vallásos ismeret megszerzését. Empirikusan tapasztalhatták, mit nyújt az egyház, milyen értékeket tart fontosnak és hirdet, és milyen missziót tölt be a társadalomban. Ezek a fiatalok megfelelő tudással rendel-

keznek, valódi választási lehetőségük van a vallás adta értékrendszer és a társadalomban jelen lévő irányzatok között. Akik eljutnak az egyházi fogadalomtételig, a nagykorúsításig, rendszerint vállalják meggyőződésüket. Ezt alátámasztja az a közel 52,25 százaléknyi fiatal, aki valamilyen rendszerességgel eljut a templomba, részese a gyülekezeti, az egyházközösség életének. A vallásos közösségekben való részvétel nem csak a hitrejutás, az üdvözülés szempontjából fontos – bár nem felejtendő el, hogy az egyház társadalmi magatartásszabályozó szerepe csak az egyik küldetése a sok közül, melyben a mindenkinek felett álló cél minden ember számára hirdetni a megváltást és az üdvösséget –, hanem a társadalmi kohéziót biztosító közösségek, autonóm szerveződések létrejötté miatt is. A társadalom, az egyházakhoz hasonlóan sok kis önszerveződő mikroszférából áll össze, mely szilárd bázisa az államnak. Az általam felmért ifjúság fele nem részesedik ebben a típusú közösségi szerveződésben, s csak remélni lehet, hogy más területen megtalálják hasonló érdeklődésük társaságát.

Az értékvizsgálat fontos figyelmeztetést takar. A családi közösség, az összetartozás erősítése ismét fontossá vált. A boldog családi életet, békét, belső harmóniát szinte mindenki megemlítette, ami nem utal annak létezésére. Sőt inkább az ellenkezője igaz. De nemcsak a 14–29 évesek tartják ezt fontosnak, hanem az ő megítélésük szerint szüleik elsősorú célkitűzése is ugyanez. Vajon ennek ellenére, miért vezet társadalmunk az öngyilkossági statisztikát, miért tör szét oly sok családot az alkohol, s miért kell majd minden ötödik fiatalnak nélkülöznie a teljes családot?

Másrészről érezhető az az értékvákuum, mely társadalmunkban több évtizede lappang, de igazán az elmúlt kilenc évben szembesültünk vele. A kérdőívben adott válaszokból látszik, hogy a béke mindennél fontosabbnak ítéltetett. Az állandó bizonytalanság figyelmen kívül hagyást, kapkodást, felesleges feszültséget okoz. Mondják, a magyar a legpesszimistább nemzet. A pesszimizmus, a jövőtől való félelem, bizalomhiányra utal. Az állandó változás ugyan rugalmassá tesz egy nemzetet, de semmiképpen sem növeli a jövőbe vetett bizalmát.

Az adatok tanúsága szerint a fiatalok 14 százaléka elutasítja a vallást. Differenciáltak az okok, melyek erre ösztönözték a 14–29 éveseket. Arányuk Tomka Miklós 1988-as, és az általam két évvel ezelőtt készített kimutatáshoz mérve csökken. Következésképpen ez annak a változásnak, mely az egyházaknál a szélesebb körű tájékoztatásban végbement. A médiában, a kulturális közintézményekben az adott lehetőségek megnövekedtek. A rendszeres rádióközvetítések és a saját egyházi sajtó mind újabb útjai, színterei a megismertethetőségnek. Talán ezek hatékonyabb, összefogottabb alkalmazása e 14 %-nyi diákkal is megismertetné az értékeket, melyeket alulinformáltság miatt elutasítanak. Ellenben nem lehet csak a tömegtájékoztatási eszközökre támaszkodni. Nagy jelentősége van a személyes, a közvetlen kapcsolatteremtésnek és -tartásnak. Természetesen ez nem jelentené a vallás elfogadását, hiszen az elutasítás lehet megalapozott is. Azonban a hazánkban kialakuló polgári társadalomban szükséges, hogy mindenki tisztában legyen választási lehetőségeivel, és az értékek között képes legyen eligazodni.

A szociológiai tanulmányok feladata a probléma feltárása mellett azokra megoldási javaslatot mutatni.

Az egyházak felelőssége nagy az átalakulást követő gazdasági és még inkább erkölcsi, morális válság idején. A rendszerváltást követően egyre nagyobb teret adnak a kultúrának, művelődésnek. A vallásos értékek is szeletei a kultúrának, a templomok gyülekezete része a kulturális intézmények rendszerének. A kutatásban a vallásosság több dimenzióját sikerült feltárni, ezzel egzaktabb módon tudtam bemutatni a fiatalok értékrendszerét, vallási érdeklődését, ismereteit. A ma 14–29 éves korosztály nyitott a vallás iránt, mérlegeli azokat az értékeket, amelyek az egyházakhoz kapcsolhatók. Általában pozitívan viszonyulnak az egyházakhoz, de látni kell, hogy a fiatalok túlnyomó többsége a vallás intézményes megnyilvánulásából nem kér. Szívesebben hozza létre a saját hitrendszerét, Isten-képét. Ezt támasztja alá a tény, hogy egyre szélesebb a maga módján vallásosak tábora, vagy a meg nem nevezett természetfelettiben hívők köre. Ugyanakkor a tanulmány feltárta, még mindig viszonylag sokan utasítják el a vallást önmagáért. E téren a változtatás lehetősége kizárólag az egyházak kezében van. A véleményekből tükröződik: másfajta közeledést várnak el az egyháztól. Jobb visszhangot keltene a személyes megtapasztalás, az óvatosabb megközelítés, hiszen ezt a területet az emberek lelki magánszférának tekintik. Alkalmazkodni kell a megszólításban a társadalom rétegeihez, a nemzedékek között mutatkozó éles határokhoz. Másképp kell megszólítani a nyugdíjhoz közeledő, de még aktív pénzkeresőket, másképp a pályájuk és aktív éveik elején tartókat. Így vigyázni kell arra is hogyan szólítja meg az egyház a mai 14–29 éveseket. Mint leendő pedagógus sokszor hallom: „Egész máshogy viszonyulnak a diákok a tanárokhoz, mint tették ezt tíz évvel ezelőtt.” Megváltozott a hangnem, átalakult a fiatalok érdeklődési köre. Fontos lenne, hogy a vallási intézmények is olyan hangon szóljanak, melyet a felnövekvő nemzedék szívesen hallgat, amelyet meghallgat. A cél párbeszéd kialakítása az egyház és a fiatalok között, hogy meg tudják fogalmazni, a fiatalok mit várnának el a papságtól, illetve meghallgassa végre őket is valaki, valamint az egyház szintén feltárhassa azt az alternatívát, amit a terjedő értékvákuummal és individualista ideológiával szemben ajánlani tud. Hiszen a vallásos normarendszer nem egyszerűen az értékek új hierarchiáját jelenti, hanem a társadalom és az abban megjelenő problémák más szemszögből való megközelítését, feltárását és megoldását. Az egyházak a kultúra területén is mind nagyobb szerepet vállalnak. Nem mindegy tehát, milyen társadalmi közegben teszik ezt, a felnövekvő nemzedék mekkora hányada fogadja el, vagy utasítja el az egyházak, ezáltal a vallás nyújtotta lehetőségeket. Az sem közömbös mennyire megalapozottan teszik ezt. A kutatás felvillantott egy helyzetképet, melyben láthatuk egy nemcsak vallási probléma nagyságát és határait. A vallásos értékek közötti választás lehetősége szabad országunkban adott, csak tudnunk kell élni vele. Látva az eredményeket meggyőződésem, hogy mind többen tudnak majd megalapozottan dönteni az elkövetkezendő generáció tagjai közül.

Karsay Ákos
(Budapest)

Folyóiratok:

Andorka Rudolf: Vallásosság és egyházak a 20. században — fő tendenciák és nyitott problémák = INFO — Társadalomtudomány, 17.sz. 1991. 41-47.p. — András I. Az egyház belső képe. = Vigilia 1996/5 353-357. — Bálint B. András: „Tanító hivatal” = Forrás 1984. 8. sz. 26-31.o. A hitoktatásról és a fiatalok vallásosságáról. — Bálint B. András: Vallási élet egy budapesti peremkerületben = Műhely 1984. 4.sz. 54-63.o. — Bálint B. András: Rábízom magam Istenre = Forrás 1979. 10. sz. 38-50.o. (Beszélgetés vallásos fiatalokkal) — Balogh Sándor: A fakultatív vallásoktatás kérdése és az egyházak (1947 tavasza) = Századok 1973. 4. sz. 906-941. o. — Cz. D.: Az ima nem klinikai monológ (240. 14-18 éves fiatal az imáról) = Teológia, 1973. 1. sz. 40-43. o. — Értékminták Nyugat-Európában, az Egyesült Államokban és Kanadában (a leuveni Katolikus Egyetemen működő Európai Értékrendszerek Tanulmányozó Kutatócsoport munkatársai) = Vigilia 1992/3 162-180. — Felmérés a fiatalok vallásos meggyőződéséről. = M. Nemzet, 1996./09.6. 4.o. — Fodor József: Kisegyházak Magyarországon. = Szakszervezeti Szemle 1984. 8-9.sz. 90-96.o. — Földváry Mónika — Rosta Gergely: A modern vallásosság megközelítési lehetőségei. = Szociológiai Szemle. 1998. 1. 127-139. — Gyermek a családban = Confessio 1979. 1.sz. Farkas József: Vallásos nevelés a családban. 21-33.o. — Hegedűs Rita: A vallásosság kérdése Magyarországon nemzetközi és magyar kutatások eredményeinek tükrében. = Szociológiai Szemle 1998. 1. 113-126. — Hegyi Béla: „Tudjátok-e, hogy feltámadt Krisztus?” Fiatalok válasza. = Teológia, 1973. 1. sz. 37-40. o. — Hermann István: Szupersztár-e Jézus Krisztus? Divathullám, jelképáradat és ami mögötte van = M. Hírlap 1983. október 7. — Horváth Pál: Vallásosság, vállalástalanság, világnézetű nevelés = Propagandista 1982.1.sz. 66-78.o. — Horváth Zsuzsa: A vallás kutatásról = Valóság 1979.11.sz. 94-95.o. (Hozzászólás a Jézus királysága című cikkhez). — Kamarás István: A végső cél és egyéb életcélok kapcsolata keresztény fiatalok körében. = Vigilia 1984. 11.sz. 821-826.o. — Kamarás István: Bensőséges bázisok = Ifjúsági Szemle, 1987. 6.sz. 70-76.o. — Kamarás István: Milyen alap a bázisközösség? = Szociológia 3-4. 203-222. — Kerékygártó P. István: Keresztény közösségek Constantius előtt és II Vatikáni zsinat után = Tájékoztató. 1984. 5.sz. 109-119.o. — Kovács I. Gábor: A Magyarországi Református Egyház küldetése. = Confessio, 1998/4 67-77.o. — Lukács József: Vallásosság, hit, fiatalság = Ifjúsági Szemle 1983.4. sz. 47-62. — Mit vár a mai ifjúság az egyháztól? A Deák téri evangélikus fiatalok beszélgetése. = Diakónia. 1985. 1. sz. 74-78.o. — Murányi Mihály — Dömök Zsuzsa: Vallásosság, hitközönység, ateizmus? Budapesti fiatalok világnézetű orientációinak néhány jellemzőjéről = Világosság 1976. 8-9.sz. 590-600. o. — Nagy Antal: A főiskolások valláshoz való viszonyának sajátosságai és ebből adódó pedagógiai következtetések = Ped. képz. 1978. 2.sz. 25-35.o. — Novák István: Magyar református egyház-társadalom. = Confessio, 1998/4 61-67.o. — Nyíri Tamás: Világi keresztények = Vigilia 1976. 5. sz. 303-311. o. — Pálvölgyi Gyula: Prohászka az index után = Vigilia 1983. 5. 343-347.o. — Rózsai Tivadar: A mai ifjúság lelkigondozása = Theológiai Szemle. 1972. 1-2. sz. 53-61.o. — Szám János: A szertartások szerepe az egyén és a társadalom életében. = Világosság 1973. 6. sz. 366-374. o. — Szántó János: A vallásosság dimenziói egy szekularizált társadalomban. = Szociológia, 1990/3-4 187-202. — Szántó János: Vallásosság és fogyasztói szocializmus. = Népszabadság 1994. szeptember 19. — Szigeti Jenő: Atörvény megmutatja a bajt (A Magyar Gallup Intézet közvéleménykutatása 1998. április 7-14. között) = Magyar Nemzet 1998. április 18. 7.o. — Tomka Ferenc: Társadalom szerkezet és lelki pástorkodás = Teológia 1981.3.sz. 142-149.o. — Tomka Ferenc: Urbanizáció, vallás, egyház. = Vigilia 1978. 2. sz. 73-84.o. — Tomka Miklós: Nemzetközi vallásszociológiai találkozók Uppsalában = Világosság 1978. 11.sz. 726-728.o. — Tomka Miklós: A felekezeti struktúra változása Kelet és Közép Európában = Szociológiai Szemle. 1996. 1.sz. 157-174.o. — Tomka Miklós: A modern polgári vallásszociológia (A szakirodalom áttekintése) = Magyar Pedag. 1972. 4. sz. 443-454. o. — Tomka Miklós: A vallás mint változó rendszer. = Szociológia, 1990 3-4. — Tomka Miklós: A vallási kultúra maradványai a vidéki fiatalok körében = Pedagógiai Szemle. 1977. 1. sz. 10-21.o. — Tomka Miklós: A vallási önbesorolás és a társadalmi rétegződés. = Szociológia. 1977. 4.sz. 522-536.o. — Tomka Miklós: A vallásos önjelmezése néhány tendenciája = Világosság 1980.6.sz. 360-366.o. — Tomka Miklós: A vallásosság = nem vallásosság típusai = Világosság 1981.1. sz. 10-17. o. — Tomka Miklós:

A vallásosság mérése = Magyar Pszichológiai Szemle. 1973. 1-2. sz. 122-135. o. — Tomka Miklós: A vallásosság napjainkban — Felekezeti és kultúra = M. Hírlap 1980. június 1.; augusztus 10. — Tomka Miklós: A vallásosság változása — egy és több dimenzióban. = Kultúra és közösség. 1985. 5.sz. 3-16.p. — Tomka Miklós: A változó vallásosság mérésének problémái = Magyar Pszichológiai Szemle 1977. 4.sz. 363-376. — Tomka Miklós: Felekezeti szerkezet és felekezeti reprodukció. = Statisztikai Szemle, 1994/4-5. sz. — Tomka Miklós: Hanyatlás vagy megújulás? Beszélgetés a mai vallásosságról. Riporter Javorniczky István = Élet és irodalom 1985. 28.sz. — Tomka Miklós: Ifjúság és vallás = Világosság 1989. 4. sz. 246-256.o. — Tomka Miklós: Tények, trendek, vélemények a vallásról = Kritika. 1985. 5.sz. 15-16.o. — Tomka Miklós: Vallás és társadalom = INFO Társadalomtudomány. 17. sz. 1991. 27-39.p. — Tomka Miklós: Vallásosak-e a „vallásosok” = Világosság 1977. 12. sz. 778-783.o. Vizsgálat falusi és városi fiatalok között. — Tomka Miklós: Vasárnapok, ünnepek vallásgyakorlata. megjegyzések a templomba járás szociológiájához = Világosság. 1982. 5. 300-306.o.

Könyvek, periodikák:

Andorka Rudolf: Merre tart a magyar társadalom? Lakitelek, 1996. — Andorka Rudolf: Társadalmi változások Magyarországon. In.: Magyarország Politikai Évkönyve. 1992. — Bakurecz Jenőné: A vallásosság helyzete falun a szocializmus alapjainak lerakása után. (181-189. o.) Tanulmányok a termelőszövetkezeti parasztságról. szerk.: Gyenis János. Bp., Kossuth Kiadó 1978. — Győr Sándor: Vallásos gyermekek válaszolnak. Veszprém. 1988. — Hoffmann Márta és Szilágyi Ezsébet: Ünnepek. Tömegkommunikációs Központ vizsgálata 1980. (nincs publikálva) — Ifjúság és vallás. szerk.: Lovik Sándor — Horváth Pál. Hívők, egyházak ma Magyarországon., Bp. MTA Filozófiai Intézet. 1990. 184-213. o. — Kamarás István: Bensőséges bázisok: Katolikus kisközösségek. Budapest Országos Közoktatási Intézet. 1994. — Kamarás István: Búvápatatok 1992. Bp. Márton Áron Kiadó — Kamarás István: Lelkierőmű Gyagymaroson: Religiográfia, Művelődéskutató Intézet Bp. 1989. — Karácsony Mihály: Látlet az ifjúságról In.: Magyarország Politikai Évkönyve 1992. — Kardos László — Szigeti Jenő: Boldog emberek közössége. A magyarországi nazarénusok. Bp. Magvető 1988. — KSH Statisztikai Évkönyv 1994. Bp. 1994. KSH. — Leslie J. Francis — William K. Kay: Teenage Religion and Values. Center of Education and Theology of Carmarthen, Herefordshire.1994. Gracewing Fowler Wright Books. — Lukács József: Egyházak és vallásosság a szocialista Magyarországon. MSZMP KB Pol. Akad. Bp. Kossuth 79/59 — Lukács József: Esmék és Választások. Tars. elméleti és valláselméleti tanulmányok. Kossuth Kiadó 1983. 321.[6]p. — Lukács József: Vallás és vallásosság a mai Magyarországon. — A hazai tudományos kutatások néhány eredménye. Bp. Kossuth. 1987. — Molnár István: Vallási kisebbség és kisebbségi vallás: Görögkatolikusok a régi és mai Lengyelországban. Bp. Balassi 1995. — Szántó János: Vallásosság, vallásos hiedelmek Magyarországon. In.: Andorka Rudolf — Kolossi Tamás — Vukovics György, szerk.: Társadalmi riport. 1990. Budapest. TÁRKI. 1992. 259-288. — Szántó János: Vallásosság egy szekularizált társadalomban. Bp. 1998. — Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből 1867-1978. Főszerk.: Bartha Tibor — Makkai László. Kiadja a Magyarországi Református Egyház Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Bp. (Egyetemi nyomda) 1983. — Tomka Miklós — Molnár Adrienn: A magyar ifjúság és a vallás. Ifjúsági találkozó Népstadion 1991. augusztus 19. Debrecen., 1991. — Tomka Miklós: Mai fiatalok és a vallás vidéken Bp. Ifjúsági Lapkiadó., 1976. 51p. — Tomka Miklós: A szekularizáció mérlege = Világosság 1979.7.sz. 60-70.o. — Tomka Miklós: A vallásosság mérése. Bp. Akadémiai Kiadó 1973. (122-135.o) — Tomka Miklós: Ifjúság és a vallás = Ifjúsági Szemle 1984. 2. sz. 3-14. o. — Tomka Miklós: Magyar katolicizmus 1991. Bp. 1991. Országos Lelkipásztori Intézet Katolikus Társadalomtudományi Akadémia. — Tomka Miklós: Religion und Kirche in Ungarn. Ergebnisse religionssoziologischer Forschung 1969-1988. Wien. 1990. Ungarischen Kirchensoziologischen Institut. — Tomka Miklós: Vallás és közélet 1989-ben. In.: Magyarország Politikai Évkönyve 1990. — Tomka Miklós: Vallás és vallásosság. In: Andorka Rudolf — Kolossi Tamás — Vukovics György (szerk.) Társadalmi riport 1996 Budapest. Tárki, 592-616. — Tomka Miklós: Vallás és vallásosság. In: Andorka Rudolf — Kolossi Tamás — Vukovics György, szerk.: Társadalmi riport. 1990. Budapest. TÁRKI. 1990. 534-555.p. — Tomka Miklós: Vallásszociológiai Szöveggyűjtemény. ELTE Bölcsészettudományi kar. Bp. Tankönyvkiadó. 1984. 221.

Felhasznált irodalom

Bálint B. András: Rábízom magam Istenre = Forrás 1979. 10. sz. 38–50.o. (Beszélgetés vallásos fiatalokkal) – Bálint B. András: Vallási élet egy budapesti peremkerületben = Műhely 1984. 4.sz. 54–63.o. – Földváry Mónika – Rosta Gergely: A modern vallásosság megközelítési lehetőségei. = Szociológiai Szemle. 1998. 1. 127–139. – Gerlőczy Ferenc: A vallásosság változatai: Jönnek a másként hívők? = HVG. 1998. November 28. 112. – Gyermek a családban = Confessio 1979. 1.sz. – Farkas József: Vallásos nevelés a családban. 21–33.o. – Hege-düs Rita: A vallásosság kérdése Magyarországon nemzetközi és magyar kutatások eredményeinek tükrében. = Szociológiai Szemle 1998. 1. 113–126. – Ifjúság és vallás. szerk: Lovik Sándor – Horváth Pál. – Hívők, egyházak ma Magyarországon., Bp. MTA Filozófiai Intézet. 1990. 184–213. o. – Kamarás István: Bensőséges bázisok = Ifjúsági Szemle. 1987. 6.sz. 70–76.o. – Kamarás István: Bensőséges bázisok: Katolikus kisközösségek. Országos Közoktatási Intézet. Bp. 1994. – Kamarás István: Lelkierőmű Nagymaroson: Religioográfia. Művelődéskutató Intézet Bp. 1989. – Kamarás István: Milyen alap a bázisközösség? = Szociológia 1990/3–4. 203–222. – Kerékgyártó P. István: Keresztény közösségek Constantius előtt és II Vatikáni zsinat után = Tájékoztató. 1984. 5.sz. 109–119.o. – Kovács I. Gábor: A Magyarországi Református Egyház küldetése. = Confessio, 1998/4 67–77.o. – KSH Statisztikai Évkönyv 1994. Bp. 1994. KSH. – Leslie J. Francis – William K Kay: Teenage Religion and Values. Center of Education and Theology of Carmarthen, Herefordshire. 1994. Gracewing Fowler Wright Books. – Lukács József: Vallás és vallásosság a mai Magyarországon. A hazai tudományos kutatások néhány eredménye. Bp. Kossuth. 1987. – Lukács József: Vallásosság, hit, fiatalság = Ifjúsági Szemle 1983.4. sz. 47–62. – Mit vár a mai ifjúság az egyháztól? A Deák téri evangélikus fiatalok beszélgetése. = Diakónia. 1985. 1. sz. 74–78.o. – Novák István: Magyar református egyháztársadalom. = Confessio, 1998/4 61–67.o. – Pálvölgyi Gyula: Prohászka az index után = Vigília 1983. 5. 343–347.o. – Szántó János A vallásosság dimenziói egy szerkularizált társadalomban. = Szociológia, 1990/3–4 187–202. – Szántó János: Vallásosság és fogyasztói szocializmus. = Népszabadság 1994. szeptember 19. – Szántó János: Vallásosság, vallásos hiedelmek Magyarországon. In.: Andorka Rudolf – Kolossi Tamás – Vukovics György, szerk.: Társadalmi riport. 1990. Budapest.

TÁRKI. 1992. 259–288. – Szigeti Jenő: A törvény megmutatja a bajt. (A Magyar Gallup Intézet 1998. április 7–14. közötti közvélemény-kutatásának eredményei.) = Magyar Nemzet 1998. április 18. 7.o. – Tomka Miklós – Molnár Adrienn: A magyar ifjúság és a vallás. Ifjúsági találkozó Népstadion 1991. augusztus 19. Debrecen., 1991. – Tomka Miklós: A felekezeti struktúra változása Kelet és Közép Európában = Szociológiai Szle. 1996. 1.sz. 157–174.o. – Tomka Miklós: A modern polgári vallásszociológia (A szakirodalom áttekintése) = Magyar Pedag. 1972. 4. sz. 443–454. o. – Tomka Miklós: A vallás mint változó rendszer. = Szociológia, 1990 3–4. – Tomka Miklós: Felekezeti szerkezet és felekezeti reprodukció. = Statisztikai Szemle. 1994/4–5 sz. – Tomka Miklós: Hanyatlás vagy megújulás? Beszélgetés a mai vallásosságról. Riporter Javorniczky István = Élet és irodalom 1985. 28.sz. – Tomka Miklós: Ifjúság és vallás = Világosság 1989. 4. sz. 246–256.o. – Tomka Miklós: Vallás és közélet 1989-ben. In.: Magyarország Politikai Évkönyve 1990. – Tomka Miklós: Vallás és vallásosság. In: Andorka Rudolf – Kolossi Tamás – Vukovics György (szerk.) Társadalmi riport 1996 Budapest. Tárki, 592–616. – Tomka Miklós: Vallás és vallásosság. In: Andorka Rudolf – Kolossi Tamás – Vukovics György, szerk.: Társadalmi riport. 1990. Budapest. TÁRKI. 1990. 534–555.p. – Tomka Miklós: Vallásszociológiai Szöveggyűjtemény. ELTE Bölcsészettudományi kar. Bp. Tankönyvkiadó. 1984. 221.

Jegyzetek

¹ Kovács I. Gábor: A magyarországi Református Egyház küldetése a szociológus szemével. = Confessio 1998/4 69.o. – ² Tomka Miklós – Molnár Adrien: A magyar ifjúság és a vallás. Ifjúsági találkozó Népstadion 1991. augusztus 19. Debrecen. 1991. – ³ Kamarás István: Bensőséges bázisok: Katolikus kisközösségek. Bp. – ⁴ Máté evangéliuma 28,19a. – ⁵ Gerlőczy Ferenc: A vallásosság változatai: Jönnek a másként hívők? = HVG. 1998. november 28. 112. – ⁶ Leslie J. Francis – William K Kay: Teenage Religion and Values. Center of Education and Theology of Carmarthen, Herefordshire. 1994. Gracewing Fowler Wright Books. – ⁷ Tomka Miklós – Molnár Adrien: A magyar ifjúság és a vallás. Ifjúsági találkozó Népstadion 1991. augusztus 19. Debrecen. 1991. 85.o.

KITEKINTÉS

Az Európa Tanács a vallásszabadságról

A mintegy 50 országot magába foglaló Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése (Strasbourg) a közelmúltban (1999 őszén) kiadványt adott ki „A szekták illegális tevékenysége” címmel. Ebben a Közgyűlés emlékeztet a szektákra és az új vallási mozgalmakra vonatkozó korábbi, 1992-ben kiadott ajánlására, amelyben úgy vélte, hogy „egy nagyobb szintű törvénykezés” a szektákkal kapcsolatban nem kívánatos, mivel az beavatkozást jelenthet a lelkiismereti és vallásszabadságba, amelyet az Emberi Jogok Európai Konvenciójának 9. cikkelye garantál és árthatmas lehet a hagyományos vallás szempontjából.

Az Európa Tanács Közgyűlése „megerősíti elkötelezettségét a lelkiismereti és vallási szabadság iránt. Elismeri a vallási pluralizmust, mint a vallásszabadság természetes következményét. Az állam semlegességét és a törvény előtti egyenlő védelmet úgy tekinti, mint alapvető garanciát, hogy elkerüljék a diszkriminációt és ezért felkéri az állami hatóságokat, hogy tartsák távol magukat attól, hogy olyan intézkedéseket hozzanak, amelyek a hiték értékének elbírálásán alapulnak”.

Az 1992-ben hozott Ajánlásban azt javasolta az Európa Tanács, hogy „a Miniszterek Tanácsa információs és oktatási intézkedéseket tegyen mind a fiatalok, mind az általános közvélemény tekintetében és kérte, hogy a közösségi státuszt (corporációs státusz) adják meg a szektáknak és a megfelelően regisztrált új vallási mozgalmaknak”.

Az 1992-ben elfogadott Ajánlás óta „néhány súlyos incidens történt, amelyek arra indították a Közgyűlést, hogy ismét tanulmányozzák a jelenséget”. Ennek során „a Közgyűlés arra a következtetésre jutott, hogy nem szükséges a szekták definiálása, sem annak meghatározása, hogy vallások-e vagy sem. Azonban az e névvel megjelölt csoportok bizonyos nyugtalanságot keltenek, ha vallásos, ezoterikus vagy szellemi mozgalmakként jellemzik magukat és ezt figyelembe kell venni”.

A Közgyűlés úgy véli, hogy ügyelni kell arra, hogy e csoportok tevékenységei, legyenek bár vallási, ezoterikus vagy szellemi jellegűek, összhangban legyenek demokratikus társadalmaink alapelveivel, és pedig az Em-

beri Jogok Európai Konvenciójának kilencedik cikkével és törvényesek legyenek.

„Szükséges, hogy megbízható információkkal rendelkezünk az említett csoportokkal kapcsolatban, amelyek nem magukból a szektákból keletkeznek, sem a szekták áldozatainak védelmére létesült egyesületekből és ezt terjesszék széles körben a lakosság körében, de előzőleg hallgassák meg azokat, az ilyen információk objektivitását illetően.”

A Közgyűlés „megismétli a specifikus információk szükségességét, a nagy eszmei áramlatok és vallások történelmét, valamint filozófiáját illetően, különösen az iskolai programok keretében a serdülők számára”.

A Közgyűlés „nagy jelentőséget tulajdonít a legsérülékenyebbek védelmére, különösen a vallási, ezoterikus és szellemi jellegű csoportok tagjainak gyermekeit illetően, rossz bánásmód, erőszak, gondozás elmulasztása, agymosással való gondolatátvitel, az iskolába való be nem íratás miatt, ami lehetetlenné teszi a szociális szervek ellenőrzését”.

Ezért a Közgyűlés felkéri a tagállamok kormányait:

- a.) ahol szükséges, *létesítsenek vagy támogassanak nemzeti vagy regionális központokat, amelyek államilag független információkat adnak a vallási, ezoterikus vagy szellemi jellegű csoportokról;*
- b.) *az általános oktatási programokba vegyenek bele információkat a nagy gondolati vagy vallási áramlatok történetéről és filozófiájáról;*
- c.) alkalmazzák a büntető és polgári jog normális eljárásait a vallási, ezoterikus vagy szellemi jel-

legű csoportok nevében végzett illegális praktikák ellen;

- d.) biztosítsák a törvények alkalmazását a gyermekek iskolába való beíratására vonatkozóan és a megfelelő hatóságok lépjenek közbe, ha ezt a kötelezettséget elmulasztják;
- e.) ahol szükséges, bátorítsák a nem-kormányzati szervek létrehozását a vallási, ezoterikus vagy szellemi csoportok áldozatait, vagy áldozatainak családja számára, különösen a kelet- és közép-európai országokban;
- f.) *bátorítsák az olyan vallási csoportokhoz való közeledést, amelyek elősegítik a megértést, a toleranciát, a dialógust és a konfliktusok megoldását;*
- g.) szilárd lépéseket kell tenni minden olyan akció ellen, ami diszkriminációt jelent, vagy ami marginalizálja a vallási vagy szellemi kisebbségi csoportokat.

Egyébként a Közgyűlés azt ajánlja a Miniszterek Tanácsának, hogy

- (a) ahol szükséges, gondoskodjanak segély-programokról, a vallási, ezoterikus vagy szellemi csoportokkal kapcsolatos információk központok létrehozása érdekében Közép- és Kelet-Európában;
- (b) létesítsenek egy európai megfigyelő központot a vallási, ezoterikus vagy szellemi csoportokat illetően, hogy így könnyebbé tegyék az egyes országok központjai számára az információk cseréjét.

Ökumenikus Tanulmányi Központ

SZEMLE

Dogmatika: népszerűen, időszerűen

Dr. Kocsis Elemér, Református Dogmatika, Debrecen, 1998.

Kiadja a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola

A magyar református teológiai irodalom, közelebről a rendszeres teológia értékes művel gazdagodott, amikor a debreceni főiskola dr. Kocsis Elemér ny. püspök és professzor 316 oldalas művét 500 példányban megjelentette.

Az Előszóból megtudjuk, hogy ez a mű 15 év bibliai teológiai és 20 esztendő rendszeres teológiai fáradozás gyümölcseként jelent meg. Benne tehát sűrítetten jelen van a neves püspök és professzor hitének és tudásának olyan kincsestára, mely arra hív fel minket, hogy merítsünk és éljünk belőle. Dogmatikát írni nem könnyű, népszerű, megérthető és követhető, mind a hitben, mind a tudományban egyaránt használható dogmatikát még kevésbé. Ha pedig a szerző egy műben szinte egész élete kutatásainak az eredményeit adja közre, akkor egyenesen áhitattal kell megállnunk előtte. Az Előszóban még ezt olvassuk: „Ennek a dogmatikának két fő ihletője van. Az egyik a bibliai teológiai reneszánsz, amely századunk közepén virágzott, a másik az egész századunkon áthúzódó újreformátus teológia, az ige teológiája, más

néven a dialektika teológia.” Ez azt jelenti, hogy amit korunk elért a hitben és a tudományban, amit megértett a Bibliából, s az ebből fakadó hit tudományából, annak gazdag összefoglalását tartjuk most kezünkben.

Az első 50 oldal *dogmatikai prolegomenát* tartalmaz, azaz bemutatja a dogmatika jelentőségét az egyház életében, felvázolja a hitvallás és dogma viszonyát a keresztyén teológiában, kifejti a dogma fogalmát, jelentését és kötelező jellegét, megmutatja a dogma és a dogmatika összefüggését, ismerteti a református keresztyén dogmatika fő jellemvonásait, valamint a református (helvét) reformáció dogmatikáját. Ennél a fejezetnél a részletesebb ismertetésről lemondunk, mert ez elsősorban a szakember érdeklődésére tart számot. Ugyanakkor meg kell állapítanunk, hogy nélkülözhetetlen azok számára, akik szeretnének tisztán látni abban a kérdésben, hogy a dogmatika hol helyezkedik el az egyház, a hitvallás és a keresztyén teológia nagy összefüggéseinek a rendszerében. A fejezet végén megtaláljuk a református dogmatika jelentősebb al-

kotásainak és a magyar református dogmatikai irodalom jelentősebb műveinek a jegyzékét.

Ezután következik a könyvnek a derekas része, mely a dogmatika klasszikus tételeit veszi sorra és bontja ki. A könyv hallatlan értéke éppen itt látszik: amit a dogmatikai kézikönyv hat kötetben szeretne majd megjelentetni, azt itt egyetlen kötetben az olvasó mind megtalálja. Következnek tehát sorra: II. Az Istenről szóló tanítás III. A világról szóló tanítás IV. Az emberről szóló tanítás V. A Krisztusról szóló tanítás VI. A Szentlélekről szóló tanítás VII. Az üdvözítésről szóló tanítás VIII. Az egyházzal szembeni tanítás IX. A keresztyén reménység (eschatológia).

II. Az Istenről szóló tanítás (Teológia specialis)

Az első fejezet az Isten megismerésének a kérdéséről szól. A teológia paradox helyzete abban van, hogy Istent önmagunktól nem ismerhetjük meg, de mégis beszélünk kell Istenről. Arra a reménységre építünk, hogy Isten valamiképpen mégis megismerhető. Ennek lehetősége egyedül abban van, hogy Isten kinyilatkoztatja önmagát – hangoztatja a szerző. Isten általános megismerhetőségének a lehetősége azonban nem egyértelmű lehetőség számunkra, mert Róm 1,18kk szerint az ember pervertálja a kijelentést.

Az Isten „önmagában való”, azaz számunkra soha ki nem kutatható titok. Ez az Isten aseítésének a tana. Másrészt ő értünk való Isten, aki hozzánk akar fordulni és fel akarja tární magát előttünk. Ebből következik az, hogy amit róla tudunk mondani az mindig mögötte marad a valóságnak.

A dogmatikának nemcsak tárgya, hanem feltétele is a kijelentés. Istent nem tehetjük értelmünk erejével megismerhetővé számunkra, Isten ismerete csak Isten önmaga leleplezése által lehetséges. A klasszikus református dogmatika szerint Isten kétféleképpen nyilatkoztatja ki magát: 1. A természetben., 2. A Szentírásban. Az első az ún. általános kijelentés, a másik a különös kijelentés.

A természeti istenismeret két forrásból származik: a belénk teremtett istenismeretből és a természet szemléletéből. A szerző nagyon bölcsen megmutatja azt, hogy az általános kijelentést nem szabad lebecsülni, hiszen ennek az ismeretnek a segítségével jutottak el az emberi történelem, kultúra és vallás kiemelkedő alakjai, fénylő elméi nagy igazságok ismeretére (57.0.).

A szerző mielőtt rátérne a különös kijelentésre, arról beszél előzőleg, amit Isten létének a racionális bizonyításának szoktak mondani. Végig vezet *Descartes*, *Leibnitz*, *Kant* és *Aquinói Tamás* ide vonatkozó nagyszabású gondolatait. A vallásfilozófia nagyszerű tudományát mutatja be ezeken keresztül, és ennek pozitív eredményeként említi meg a kiváló *R. Otto* felismerését a numinozumról. Ennek a gondolatnak korunkban valóban nagy jelentősége van, nem véletlen, hogy *Otto* könyvét ma újra kiadták, mint akinek a műve nem *Schleiermacher* vallásfogalmára épül, így ma a vallás világának újonnan való megközelítéséhez nagyon is használható. Ez a kis kitérő is mutatja, hogy a szerző egyetlen fontos mozzanatot sem hanyagol el a dogmatika nagy rendszerében (60.0.).

A különös kijelentés Isten igéje által nyílik meg előttünk. A kijelentés szavával „a Biblia egy sokrétű és sokol-

dalú jelentést határoz meg” (61.0.). A kijelentés központja Jézus Krisztus, de Jézus Krisztus személye több, mint minden rá mutató ige, mert ő Isten teljes kijelentése. Az Újszövetség Jézus Krisztusról úgy tesz bizonyosságot, mint aki az ószövetségi ígéreteket beteljesíti. Eszerint az Ószövetség sokféleképpen értelmezhető, de csak Krisztusban érthető, mert benne nyílik meg. Az Ószövetségben a prófétai szó az Isten fenségének, nagyságának a jele, de még mindig kevesebb, mint maga a személy, vagyis csak előkészítő jellegű, hogy Krisztusban a személyben teljessédjön be számunkra Isten kijelentése. A kijelentésnek pedig fontos vonása, hogy mind az Ószövetségben mind az Újszövetségben történeti jellege van.

A következő oldalakon a szerző a kijelentésről *Isten igéjének* az összefüggésében beszél. A 10. §. Isten igéjéről szól, melynek első pontja ezt a címet viseli: A kijelentés, mint Isten igéje. Világossá válik, hogy az Ószövetség emberi bizonyágtételén át hozzánk jutott kijelentés Isten condescendentiaja, azaz kegyelmes aláhajlása, mert Isten azonosítja magát ezzel a bizonyágtétellel. Az Újszövetségben azzal a meglepő ténnyel találjuk magunkat szembe, hogy a kijelentés új formája: Jézus Krisztus, vagyis egy Személy. Az ige nem szóvá, üzenetté, tanná- vagy könyvvé lett, hanem Személyként van közöttünk. Ez mindennél több, hiszen így az üdvözítő Isten cselekvő személye van jelen. Jézus Krisztus több, mint egy ige vagy igék összessége, ő maga az Ige, akiben Isten teremtő és szabadító igéje testté lett. Az az Isten aki beszél és cselekszik nem távoli valóság többé, hanem előttünk áll. Ez szinte megfoghatatlan közelség, úgyhogy János levele a hallás, a látás, szemlélés, tapintás szavaival teszi életesebbé. A kijelentést nem lehet semmiféle fogalommal kifejezni, mert ez maga a beszélő, cselekvő, szenvedő és győzedelmes Isten, aki Krisztus személyében itt van, hogy velünk közösségre lépjen.

Az igének hármias alakja van. Először a kijelentett ige, azaz a személyes élő Isten beszéde az ember személyéhez. Belép a történelembe, hogy szolgálatában, helyettes áldozatában, feltámadásában életünk legszemélyesebb sorskérdéseire válaszoljon. Másodsor az írott ige. Az első szem- és fültanúk bizonyágtételeiben, mint történeti dokumentum, a kijelentett ige jelenlétének a bizonyosága. Harmadik alakja a hirdetett ige, mert Isten akarata az, hogy az élő, személyes bizonyágtételből támadjon a hit. Nem elég az írott igét ismételni, hanem az írott igét magyarázni kell. Isten ígérete az, hogy a kijelentett igét a hirdetett igével azonosítja: „*Predicatio verbi Dei est verbum Dei*”.

A Szentírás tekintélye és értelmezése nyer megfogalmazást az inspiráció tanban. Ez a református keresztyén tanítás bástyája a római katolicizmus tradíció tanával szemben. Amíg Róma szerint a Szentlélek az egyház tanítói hivatala által munkálkodik, addig a református tanítás szerint a bibliai bizonyágtéteők munkáját a Szentlélek teszi kijelentéssé. A Szentlélek csodája az, hogy a Szentírás a kijelentett igével egyenrangúan Isten igéjévé válik. Ez a fejezet (77–83) az egyháztörténeten át végigvezet az inspiráció-tan értelmezését illetően. A Szentírás magyarázata megmutatja azt a küzdelmet, melyet az egyház vívott az Írás megértéséért. Bemutatja a tipológiai módszert az allegorizálást, az egzisztencialista magyarázatot, valamint a strukturalista hermeneutikát.

Végigvezet ezután a szerző a trinitástan és a trinitárius dogma kérdéskörén, majd így összegez: „Sokszor fölteszik a kérdést, hogy miért van szüksége a keresztyénségnek, mint monotheista vallásnak a Szentháromságtanra. Amint már láttuk, az a tan nem elmélet sem a Biblia emberei, sem az őskeresztyén dogmaalkotók, sem a mai keresztyénség számára, hanem annak a hívő tapasztalatnak a gondolati formákban való kifejezése, hogy a bibliai kijelentés Istene mint Atya, mint teremtő Isten, mint Fiú, a megváltó, szabadító Isten. és mint Szentlélek a megszentelő és újjáteremtő Isten hármas alakjában fordul hozzánk, nyilatkoztatja ki magát és találkozik velünk” (91).

A 15. § *Isten lényegéről és tulajdonságairól* szól. Ebből világossá lesz, hogy mi Isten lényegét csak a „*Deus incarnatus*” felől ismerhetjük meg, A „*Deus nudus*” nem áll rendelkezésünkre, egyedül az Isten Fia Jézus Krisztus, akiben Isten tulajdonságait megismerhetjük.

Egyedül ő „Isten dicsőségének visszatükröződése és képmása”. Hivatkozik Melancthonra, aki azt mondta: „Az istenség titkát inkább imádjuk, mint kutatjuk.”

Az Istenről szóló tanítás utolsó tétele az Atya Istenről szól. A Szentháromságon belül ő a „*Fons Deitatis*” az istenség forrása. Az Atya-Isten nemcsak „élő Isten”, hanem „élő személy”, akivel az ember „én-te” viszonyra léphet. Az ember számára nincs is más lehetőség Isten megismerésére, mint a személyes, az egzisztenciális találkozás. Isten Atyasága azonban úgy áll előttünk, mint az Újszövetség csodája Jézus Krisztus által. Ezt úgy éljük át, hogy Jézus Krisztusban mi is fiúvá fogadtatunk, a fiúság Lelke által erről megbizonyosodhatunk. Így Isten atyasága bennünk megvalósul, valóságos eseményé lesz.

III. A világról szóló tanítás, a kozmológia

A teremtés-hit Krisztus-hit hangoztatja a szerző. Az Apostoli Hitvallás hangsúlya a II. cikkelyen van. Mind az első, mind a harmadik cikkely csak krisztológiai kiindulással válik érthetővé. *Cullmannra* hivatkozik a szerző, aki azt állapítja meg: a Credo szelleméhez akkor maradunk hűek, ha annak magyarázatánál a krisztológiai cikkelyből indulunk ki, mert a Krisztusról szóló hitvallás a teremtő Istenről szóló hitvallás is (104). A világ teremtéséről szóló 11 tétel kifejtésének minden teológiai összetevőjét.

IV. Az emberről szóló tanítás, az antropológia

Az oldalszám is mutatja, hogy jelentős helyet foglal ennek a tanításnak a kifejtése. A 19. § az emberről szól és ennek első pontja: Az istenismeret és emberismeret viszonya. *Kálvin* Intitúciójának fontos tételével indul ez a gondolat: Isten igaz ismerete önmagunk igaz megismerésétől elválaszthatatlan. A teológiai antropológia feladata tehát az, hogy az embert Istenhez való viszonyában vizsgálja. Bár a nem teológiai antropológia jelentős eredményeket ért el korunkban, mégis azt valljuk, hogy az embert lényege szerint egyedül Istenhez való viszonyából ismerhetjük meg. Mi az istenképesség – hangzik a kérdés -, vagyis mi annak az értelme, hogy Isten az embert a maga „képére, mintegy hasonlatul” teremtette. A hasonlat jelenti azt, hogy az ember is ura környezetének. A hasonlat je-

lenti továbbá azt, hogy szeretetközösségben végezheti feladatát az ember, az uralkodást és a kultúralkotást. Az ember embersége nem statikus adottság, hanem lehetőség, mert az ember embersége Krisztusban valósul meg, az ember benne jut el önmaga megvalósulásához is, az ember benne lesz új teremtés (2Kor 5,17).

A következő pont az ember és a világ viszonyát vizsgálja, vagyis az antropológia és a kozmológia viszonyát. A biológiai fejlődés elvét elfogadva valljuk, hogy ember voltunk így is titok marad. A biológiai fejlődés után következik a vegetatív létből a szellemi létbe való ugrás, és ez a kettő nem zárja ki egymást. Ennek megvallása nagyon fontos tétel és lehetőséget ad a teológiai és a nem teológiai antropológia párbeszédének eredményes megvalósulásához. Ebben megvalljuk azt a szolidaritást mely öszszeköt bennünket a teremtett világgal, de valljuk a sajátos többletet, melyet Isten az embernek adott, mely éppen a Krisztussal való közösségben tárul fel. Az ember teológiai vizsgálatának a harmadik pontja: A bűnről szóló tanítás, a *hamartológia*. A bűnről szóló ortodox tanítás után ennek a tanításnak a kritikáját ismerhetjük meg. Ennek lényege abban van, hogy az ortodox tanítás szinte teljes egészében a hangsúlyt a bűn értelmezésénél a Gen 3-ban található bűneset-történetre helyezi és öröklődő-eredendő bűnről beszél. Ezt *Tertullianus* és *Augustinus* fejt ki főleg. Másik gyengéje, hogy sokat foglalkozik a bűneset előtti ember állapottával, viszont ennek kifejtésénél nem tud elegendő módon bibliai alapokra támaszkodni. Harmadik gyenge pontja, hogy nem helyez elég hangsúlyt Jézusnak idevonatkozó tanítására. Ezek után végzi el a szerző a bűn valóságának bibliai bemutatását. Kilenc pontban teszi ezt meg, melynek nyolcadik pontja különösen figyelemreméltó: „A keresztyén teológiában a hamartológia krisztológia nélkül lehetetlen”. E fejezetben belül helyezkedik el az isteni gondviselésről szóló dogmatikai tanítás. Megállapíthatja: „A bibliai kijelentés alapján álló gondviselési hit arról tesz bizonyosságot, hogy Isten a világot nemcsak megteremtette, hanem ezt megőrzi és saját céljai érdekében felhasználja, és a beteljesedés felé vezeti” (126). Mindezt a klasszikus református dogmatika három szóval fejezi ki: *Conservatio* = együttműködés, *concursum* = fenntartás, megőrzés, *gubernatio* = kormányzás. Az egyetemes kegyelemről szóló rész (*gratia generalis*) a fejezet utolsó altétele. Ez a tanítás a Kuyper-féle újkálvinista teológiában jelenik meg először, de ezt *Kálvin* fedezte fel teológiájában. Ez nem az általános kijelentés problematikájához kapcsolódik. *Kálvin* ezzel legyőzi a természetéről és a kegyelemről szóló dualista tanítást, és a természeti világot is a kegyelem hatáskörébe utalja. Az ecclesia és a polis, az egyház és a kultúra területén egyaránt Isten kegyelme cselekszik. A hitben Istennek a megváltó, szabadító kegyelme jelentkezik, míg itt az emberi életben a megtartó kegyelem jut szóhoz.

V. A Krisztusról szóló tanítás, a krisztológia

A fejezet első pontja: A krisztológia problémája. A krisztológia paradox alaptétele így fogalmazható meg: „Jézus Krisztus életéről és művéről szóló hitvallás, egy hatalmas, csak hitben feloldható feszültséget rejt magában: ti. Jézus történeti személy volt, aki által maga az élő Isten jelentette ki magát úgy, hogy benne és általa emberi

életünkben és a teremtett világban alapvető változás történt” (135). A krisztológiai kutatás másik izgalmas problémája abból a tényből adódik, hogy Krisztus történeti képe bonyolult módon maradt ránk: nem direkt és semleges történelmi tudósításban, hanem a hit bizonyágtételén keresztül. Ez a probléma hozta létre a hit és a történet viszonyának a vizsgálatát a krisztológiában. Így a krisztológiai kutatásban különböző tantípusok jelentkeznek (139).

A klasszikus keresztyén krisztológia kérdésköréhez érkezik el a szerző. A klasszikus krisztológia eredetileg két témakört ölelt fel: *De persona Christi* és a *De officio Christi*, vagyis a Krisztus személyéről és munkájáról.

A 24.§ címe: *Jézus Krisztus és a történet*, mely a történelmi Jézus problémájával foglalkozik. Ez a probléma az ún. „történelmi Jézus-kutatásban” öltött testet. Az ókori és középkori teológiában a történelmi Jézus alakja egybeesik a keresztyén hit és dogma Krisztusával. Később ez kérdéssé lett. Megindul tehát a Jézus kutatás, mely reméli, hogy sikerül Jézusbiográfiát írni. Albert Schweitzer foglalta össze ennek a kutatásnak a történetét, de ez egyúttal a holtpontra jutását is jelzi. A sokféle variációban megrajzolt Jézus-kép messze eltolódott a keresztyén hit Krisztus-képétől. Feltűnő, hogy ebben a Jézus-képben hűsvét nem fordul elő. Ez a tény mindent elmond (145). Kiderült közben, hogy amint Käsemann megállapította: „Az őskeresztyénség a történelmi egyedül a kérügmában adja tovább”. Cullmann megjegyzi ehhez: „reflexiónak egy magasabb foka”. Jézus kezdettől fogva a hit Krisztusa, akít hit nélkül nem lehet megérteni (Mk 4,40; Mt 13,59). A 25.§ *Jézus Krisztus valóságos Isten és valóságos ember* címet viseli. Jézus, aki valóságos emberként élt, szavai és tettei által hitet követelt, mert Jézus teljesen egynek vallja magát az általa hirdetett üzenettel, Isten igéjével. A személyéhez való viszonyulástól dől el az emberek sorsa (Mt 11, 6.31). Jézusnak ezt az igényét az Atya a feltámasztással igazolta. Ennek felel meg az „Úr-krisztológia”. Ez vezet át a műnek a 26.§-sához: *Krisztus váltságműve*. Krisztus személyét és művét azonban nem lehet szétválasztani vagyis Krisztus váltságművének vizsgálatát a szerző azzal a munkamódszerrel követi, hogy Krisztus útjának üdvtörténelmi tényeit vizsgálva halad előre. Ezt az életművet magyarázzák a méltóságjelzők. Próféta, Jahve szolgája és a Főpap. Ezek jelzik Krisztus váltságművének a kibontakozását. Krisztus művének következő állomására vezet a 27.§: *Jézus Krisztus feltámasztásának jelentősége*. A feltámasztás tényében lesz nyilvánvalóvá, hogy kicsoda Jézus. Az Újszövetség nem ismer semmilyen egyoldalú kereszt-teológiát. A kereszt és a feltámasztás elválaszthatatlanul együvé tartoznak. Amíg ez a hit az Ószövetség kegyesei számára csak homályosan és nagy távolságból remélt valóság, az Újszövetségben Krisztus feltámasztásával jelenvaló bizonyossággá, megtapasztalható igazsággá lett. A Credo rejtélyes tétele kerül magyarázatra a 28.§-ban „Szálla alá poklokra”. A szerző így összegez: „Alighanem igazuk van azoknak, akik azt mondják, hogy a „szálla alá poklokra” hitvallási tétel Krisztus keresztthalálának a hatóerejéről akar beszélni. Ezek szerint Krisztus keresztthalálának a gyümölcsei nemcsak az élők világára, hanem a halottak világára is kihatnak” (161). A 29.§ *Krisztus megdicsőüléséhez* vezet. A szerző helyesen állapítja meg, hogy a megdicsőülés már hűsvétkor

kezdődött, és az Isten trónjára való ülésével fejeződött be. Jézus Krisztus az élő, hatalommal bíró és uralkodó Isten Fia. A 30. tétel *Jézus Krisztus hármassága*, az ő művét akarja tömören összefoglalni. Krisztus hármasságáról – prófétái, főpapi és királyi tisztéről először Kálvin fogalmazza meg Genfi Katechizmusában a tanítást. VI. *A Szentlélekről szóló tanítás Pneumatológia*

Két tétel szólal meg ebben a fejezetben, az egyik a Szentlélek személyéről, a másik a Szentlélek munkájáról szól. Az üdvtörténelmi első korszaka az Atya korszaka, a második a Fiú korszaka, a harmadik, pünkösdtől kezdve, a Szentlélek korszaka. Isten Lelke nemcsak teremtő és életet adó hatalom, hanem az üdvözítés történetét ő hívja életre és ő viszi előre. Ezután hat pontban fejt ki a szerző a Lélek munkájára vonatkozó tanítását.

VII. Az üdvözítésről szóló tanítás (szoteriológia)

Ez a fejezet a predestináció tanának a kifejtésével kezdődik. A köztudatban úgy él a predestináció, mint ami jellegzetesen kálvini tanítás, azonban a fő ösztönzések ehhez a tanhoz Augustinustól származnak. A kegyelmi kiválasztás, az elhívás és az üdvbizonyosság mindent elsősorú élménye tette őt erre alkalmassá, hogy ezt a tant megalapozza. Kétségtelenül a reformátori teológiában kap ez jelentős szerepet az egyháztörténelmi során. Luther a „*De servo arbitrio*” c. művében fejt ki ezt a tant, melyet teljes hittel vallott, de csak „*ad bonam partem*” értelmében. Kálvin a kegyelemről szóló tanításba építi be a predestinációról szóló vallomását. Jellegzetesen kálvini vonás, hogy a predestinációt nemcsak *ad bonam partem*, hanem *ad malam partem*, az elvetettekre is kiterjeszti. Így aztán a „*predestinatio gemina*”, vagyis a kettős eleve elrendelés tana a kálvini ortodoxiában ünneplési teljes diadalát. Ezután végnélküli teológiai viták lobbantak fel a lutheri és a kálvini ortodox teológusok között.

A szerző a tan bibliai gyökereihez vezet el bennünket, hogy az alapok világossá váljanak. Az előfeltétel és alaptétel Izrael kiválasztása. A második alaptétel: Isten az egyházat a világból saját népévé hívta el. De mindkét elválasztás struktúrájában kegyelemből történik és kegyelemre történik. Ehhez jön még egy harmadik: az egyén kiválasztása. A predestináció Barth szavaival élve: „kegyelem a kegyelemben”. Ha van is elvetés és elvétel, gondoljunk Ézsau és Júdás esetére, ez nem egyetemes. Egyetemes elvetés, elvétel nincs, a kiválasztás, a kegyelem viszont egyetemes (Ef 1,4). A bibliai predestináció tan tehát elszakíthatatlan a Jézus Krisztusban való kiválasztás kijelentett igazságától. A predestináció bibliai rendje a következő: Krisztus, egyház, egyes hívő. A célja pedig a Krisztussal való közösség, a megtérés és az új élet. A Krisztusban való életre és üdvösségre van kiválasztás, hiszen Isten azt akarja, hogy minden ember üdvözljön és az igazság ismeretére eljusson (1Tim 2,4). A szerző nagy szolgálatot tesz, amikor ezt a kényes teológiai tételt visszahelyezi a bibliai alapjára, és megmutatja azt, hogy különböző egyháztörténelmi korokban hogyan torzult el ez a tan és hogyan lett belőle ideológia. Végül felteszi a kérdést: mire jó ez a tan ma, és mi ennek a jövője? A hit abból a valóságból él, amit nem birtokol, ezért az üdvbizonyosság tapasztalatánál a predestináció nagy segítséget jelent: a jövő-

beli megmaradás, a *perseverantia* vigasztalásával. Az ekkleziológiában pedig kritikailag is hat ez, mint az egyház tevékenységének a kritikai mértéke. *Barth*nak a jelentőségét hangoztatja, aki a predestinációt krisztológiai alapra állította.

34.§ *A hit*. Amikor a dogmatikában a hitet vizsgáljuk akkor nem a hit fenomenológiáját vagy pszichológiáját akarjuk leírni, hanem az ember feleletét vizsgáljuk, melyet Isten szavára ad. A hit nem az ember legmagasabb teljesítménye, mert a "belső ember" egy olyan antropológiai kategória, melyet egyedül Isten teremtő ereje hoz létre Krisztus feltámadása által. A hitben tapasztalták meg a reformátorok is, hogy Isten értünk való Isten, és ezt fejezték ki a „pro me” formálával. A szerző itt is pontokba szedve, áttekinthető módon fogalmazza meg a hit lényegét.

A hit vonalát viszi tovább akkor, amikor a 35.§-ban *A kegyelemből hit által való* megigazulás szoteriológiai jelentőségét vizsgálja. Bemutatja az ógyház szemléletét, majd az Augustinus-Pelagius vitát, a középkori egyház skolasztikáját, Aquinói Tamás teológiai koncepciójában, majd a reformációt, mely teológiája középpontjába állítja a megigazítás tanát és ezt teocentrikus, krisztocentrikus és dinamikus tanná teszi. Így szabadult meg az egyház a középkori bilincsektől *Luther* teológiai hitvallása által. *Luther* után *Kálvin* tanítását ismerjük meg, majd a hitvallások összegezésében szemlélhetjük ennek a tanításnak a teljes gazdagságát. A Tridentinum válasza következik ezután a reformációra és a protestáns ortodoxiában látjuk a tan etikai sőt moralista irányban való eltolódását. A modern protestantizmus irányában ugyancsak a hangsúlyeltolódásokat és torzulásokat látjuk, míg *Barth* Károly az egész tannak üdvörténeti megalapozást ad. A könyv egyik legszebb fejezete ez, mert az egész egyháztörténeten keresztül vezet, és lenyűgözően mutatja be, hogy az egyháznak ez az ékköve milyen csiszolásokon megy át és végül hogyan emelkedik fel örök értékének megfelelő bibliai magasságokba.

A szoteriológiából elmaradhatatlan „*Ordo salutis*” kifejtése következik a 36.§-ban. Az üdvösség alkalmazásáról szóló hét pont a következő: Elhívás, Újjászületés, Megtérés, Hit, Megigazulás, Megszentelődés és Megdicsőülés. Az egyes pontokon végigvezet, és azok egymással való összefüggését felmutatja, végül ezt a tant Isten elrendelő művébe ágyazza, így a szoteriológiai első és majdnem utolsó tétele egy belső egységbe kerül, egy hatalmas ív kapcsolja őket össze. Ha a pneumatológiában rövidnek éreztük volna a Szent Lélekről szóló tanítást most világossá lesz, hogy a szoteriológiával összekapcsolva ez a két tanítás egymástól elválaszthatatlan. Itt viszont ennek egész gazdagsága megtalálható.

VIII. Az egyházzól szóló tanítás, az ekkleziológia

Ez a hatvanöt oldalt kitevő fejezet azért is nagyon értékes, mert a református egyház egyháztana sok ponton kérdéses és homályos volt, pedig enélkül az egyház nem találhat igazán magára. Az egyház identitása és ennek látása hitünk nélkülözhetetlen része. Ez a fejezet egész világossággal mutatja be mit is jelent református keresztyénnek lenni, és világossá teszi, hogy az üdv átélése nem választható el többé az egyház megértésétől és a benne való élettől.

A 38.§ címe így szól: *Az egyház kérdése a protestáns teológia történetében*. A szerző helyesen állapítja meg: „Az egyház- és teológiatörténet egy-egy korszakát világosan meg lehet ítélni abból, hogy miként vélekedett az egyházzól” (213). Először bemutatja az egyházzól szóló tant a reformátori teológiában. Kifejti azt, hogy a reformátorok nem az egyház ellen tiltakoztak, hanem az ellen, hogy az egyház Isten és az ember közé állt, így Isten üdvöt teremtő munkájának akadálya lett. A reformátorok nagy hangsúlyt tettek az igaz és a hamis egyház közti különbségtételre (*De vera et falsa religione*). A reformátori kor az ekkleziológiát krisztológiai és pneumatológiai alapokra helyezte, de ez az egyházfogalom a modern protestáns teológiában eltorzult. A szerző bemutatja *Zinzendorf*, *Schleiermacher* egyháztanát, majd világossá teszi, hogy amikor a racionalizmus és a liberalizmus a bibliai alapokat elvesztette, a dialektika teológia volt az, mely a torzításokat lebontotta, és a reformátori alapokat újra érvényesítette.

39.§ *Krisztus és az egyház* címet viseli, és az egyház létének krisztológiai feltételeivel foglalkozik. Az egyház újszövetségi elnevezései: test, nyáj, épület, szántóföld, menyasszony, Isten népe, mind arra utal, hogy a Fő, a pásztor, az építőmester, a főlegény, a Messiás az, aki ezeknek a képeknek és elnevezéseknek a belső dinamikáját biztosítja. Krisztus méltóságjelzőinek ekkleziológiai vonatkozásai vannak és az egyház elnevezései Krisztus messiási művében gyökereznek. Ez azt jelenti, hogy ekkleziológia nincs krisztológia nélkül és krisztológia sincs ekkleziológia nélkül.

Ez a krisztológiai megalapozás halad tovább a 40. §-ban: *A Szentlélek és az egyház*. A mű megállapítja, hogy „a Szentlélek pünkösdi kitöltésében valami egészen új történt, ami a kijelentéstörténet folyamán eddig soha nem volt tapasztalható” (223). Ez azt jelenti, hogy a Szentlélek eschatológiai ajándéka új korszakot jelent az üdvözítés történetében. Itt találjuk annak kifejtését, hogy a Szentléleknek milyen ígérete van az Ószövetségben és Jézus megváltó művében hogyan hozza létre a Szentlélek kitöltése az egyház születését, hogyan érvényesül a Szentlélek munkája az egyház építésében. A karizmákról kapunk részletes tanítást, majd klasszikus összefoglalás zárja a szakaszt: „A Szentháromság dinamikus tevékenysége most oly módon alakul, hogy Krisztus mennybemenetele után a Szentlélek személyében van jelen a világban és az egyházban, mint újjáteremtő és üdvözítő hatalom. Éppen ezért az egyház szolgálatában akár a Krisztus testének építésére, akár a felebarát megsegítésére történik ez a szolgálat nem emberi akarat, hanem a Szentlélek munkálkodik” (231).

A 41.§-ban *az újszövetségi istentisztelet ekkleziológiai alapjai* tárulnak fel, úgyhogy először az egyház újszövetségi elnevezéseinek az istentiszteleti jelentőségéről olvasunk, majd az egyház istentiszteleti szolgálatának ekkleziológiai megalapozását fejt ki a szerző. Nagyon fontos megállapítása az, hogy a liberális teológia privatizáló törekvéseivel ellentétben az istentisztelet elsősorban az egyház és a gyülekezet ügye. Így az istentisztelet újszövetségi méltóságát újra megkapja az egyháztanban, és a gyülekezet, istentiszteleti közössége nélkül nem válik elképzelhetővé.

A 42.§ Az igehirdetessel foglalkozik, ahol világossá lesz, hogy mit is kell érteni az igehirdetés sákramentumi

jellegén. Otto Weber megállapítását olvashatjuk: „Ha a sákramentum fogalmát egyáltalán alkalmazzuk, az először a hirdetett ígére terjed ki, és csak azután azokra az igehirdetés-cselekményekre, amelyeket általában sákramentumoknak nevezünk” (241). Ennek a mondatnak a jelentősége óriási az igehirdetés és a sákramentumok összefüggéseinek a további vizsgálatánál.

A 43.§ *Egyház és sákramentum* címen elvezet a kérés alapjaihoz. Megismerjük az egyház és sákramentum összefüggését a Bibliában, a dogmatörténetben, majd a reformáció teológiájában.

A 44. §. *A keresztségről* szól és a szerző teljes alapos-sággal, 9 ponton keresztül megismerteti a keresztség dogmatikai tanításával. Fontos megállapítása az, hogy a keresztség nem különíthető el a teljes üdvöseménytől, és a keresztségben csakúgy, mint a prédikációban és az Úrvacsorában a teljes Krisztust nyerjük a Szentlélek által (261). Teljes józansággal beszél a gyermekkeresztség kérdéséről, és megmutatja a reformátorok idevonatkozó nem egységes állásfoglalását. De nem fogadja el az anabaptisták érvelését és a gyermekkeresztséget, mely az Újszövetség keresztség-teológiájára épül nemcsak lehetségesnek, de szükségesnek is ítéli (268).

A 45.§ *Az Úrvacsora dogmatikai tanítását* elemzi, és 8 pontban fejt ki ezt. Hangoztatja az egyházi, gyülekezeti jellegét, mely kizárja a sákramentum individualista értelmezését és leszűkítését. Igen fontos tétele az úrvacsora eschatológiai jellegének a hangoztatása, amelyben az etikai jelleg is megkapja a megfelelő hangsúlyt (276).

A 46.§ *Az egyház ismertető jegyeivel* foglalkozik és az egyházzal szóló dogmatikai tanítás ezzel fejeződik be. Kilenc pontban minden kérdést végigelemzett, így ez a szakasz méltán zárja le a fejezetet, mely a teljesség érzését hagyja maga után.

IX. A keresztyén reménység

47.§ *Az eschatológia témái.* A szerző 8 pontban fejt ki a dogmatika utolsó fejezetét és ezek a következők: 1. Az Isten országáról szóló ígéretek beteljesedése. 2. Isten országa és Krisztus országa. 3. A jelenvaló és az eljövendő „ország”. 4. Az egyháztörténet célja. 5. Az új világ. 6. A Gonosz vége. 7. A feltámadás és az örök élet. A szerző állást foglal a régóta meglévő vitában a lélek halhatatlansága és a test feltámadása kérdésében. Megállapítja, hogy a halhatatlanságnak nemcsak a kifejezése de a tartalma is idegen a Bibliától. „Ha van élet a halálon és a síron túl, az nem a mi természeti adottságunkban, hanem Isten hatalmában rejlik. Én vagyok a feltámadás és az élet, ha valaki hiszen én bennem, ha meghal is él” (Jn 11,25). 8. Isten dicsőségének győzelme. Ebben az utolsó tételben a szerző annak a reménységnek ad hangot, melyben Isten szeretete és irgalmassága végül is győz teremtményei engedetlenségén. Idézi az írást: „Isten mindenkit engedetlensége alá rekesztett, hogy mindeneken könyörüljön” (Róm 11,32). Méltó ez a befejezés ehhez a nagy formátumú teológiai műhöz.

Hátra van még a dogmatikában előforduló fontosabb latin szavak szótára és az Irodalmi jegyzéken túl 62 Jegyzet.

Összefoglalva: a jézusi példázat szavaival élve: Kincs van elrejtve a szántóföldben. Ebben a gyönyörű műben olyan kincsek vannak elrejtve, melynek kibányászását kinek-kinek magának kell elvégezni, hogy aztán Isten ismeretének a végéremehetetlen gazdagságában tudjon örülni. A szerzőnek pedig köszönetet mondunk ezért a műért. Az egyetlen olyan Református Dogmatika mely kapható, és amely a legutóbbi kor eredményeit feldolgozva adja kezünkbe hitünk titkait és igazságait.

Dr. Szathmáry Sándor
(Miskolc)

CONTENTS OF NO 1999/6

LORD, SPEAK TO US!

Frigyes Hecker: Questions at Advent

LORD, TEACH US!

Előd Takáts: The Book of Obadiah and the Part Played by Edom in the Destruction of Judah Jenő Szigeti: The Structural Analysis of Chapters 4 and 5 in the Book of Daniel János Bolyki: Resurrection as a Problem of the Congregation according to the Message in the Epistles of Paul Gotthold Müller: Origen and Apokatastasis (Translated by László Ablonczy and Csaba Szabó) John Calvin: An Essay against the Libertines (Translated by Mihály Márkus Jun.)

Lajos Rácz: The Significance of Szárszó in the Life of Reformed Students (Part II)

Ákos Karsay: Young People about the Questions of Church and Religion

OUTLOOK

The European Council about Religious Liberty

REVIEW

Sándor Szathmáry: Dogmatics in a Popular and Timely Way

INHALT DER NUMMER 1999/6

REDE UNS AN, HERR!

Frigyes Hecker: Fragen zur Adventszeit

LEHRE UNS, HERR!

Előd Takáts: Das Buch Obadja und die Rolle Edoms in der Verwüstung von Juda Jenő Szigeti: Strukturelle Analyse der 4-ten und 5-ten Kapitel des Buches von Daniel János Bolyki: Auferstehung, als ein Problem der Gemeinde, nach dem Bericht der paulinischen Briefe Gotthold Müller: Origen und die Apokatastase (Übersetzt von László Ablonczy und Csaba Szabó) Johannes Calvin: Eine Studie gegen die Libertiner (Übersetzt von Mihály Márkus Jr.)

Lajos Rácz: Die Bedeutung von Szárszó im Leben der reformierten Studenten (II. Teil)

Ákos Karsay: Junge Leute über kirchliche und religiöse Fragen

AUSSCHAU

Der Europa-Rat über religiöse Freiheit

RUNDSCHAU

Sándor Szathmáry: Dogmatik in einer volkstümlichen und aktuellen Weise

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ KÁLVIN KIADÓJA AJÁNLATA

„A teljes Írás Istentől ihletett, és hasznos a tanításra, feddésre, a megjobbításra,
az igazságban való nevelésre...” (2Tim 3,16)

Bibliák:

Biblia – magyarázó jegyzetekkel

A Magyar Bibliatársulat által kiadott, 1990-es revideált, új fordítású Biblia szövegét és a stuttgarti revideált Luther Bibliához fűzött magyarázatok fordítását tartalmazza 2 500,-

Deuterokanonikus bibliai könyvek

A Septuaginta, (azaz a görög nyelvű Ószövetség) alapján, 1998-ban kiadott új, protestáns fordítás 950,-

Szinopszis

A négy evangélium, párhuzamosan tördelt formában .. 1 560,-

Bibliai könyvek hangkasszettán

Ruth, Eszter, Zsoltárok, Példabeszédek, Prédikátor, Énekek éneke és Jónás könyve, valamint a teljes Újszövetség a revideált új fordítású Biblia szövegével.

A teljes sorozat (25 kazetta) 13 600,-

Újszövetség és a Zsoltárok könyve (21) 11 600,-

a teljes Újszövetség (17) 9 800,-

a Zsoltárok könyve (4) 2 200,-

egy kazetta ára 580,-

Előkészületben: Új Bibliai Atlasz

77 színes térkép és számos illusztráció segítségével ismerkedhetünk meg a bibliai tájak földrajzával, történelmével.

Bibliai segédkönyvek, kommentárok, teológiai művek:

Keresztyén Bibliai Lexikon I. kötet (A-J)

Szerk.: dr. Bartha Tibor 1 700,-

Keresztyén Bibliai Lexikon II. (K-Zs)

Szerk.: dr. Bartha Tibor 2 300,-

Jubileumi Kommentár – átdolgozott kiadás.

A Szentírás magyarázata I. kötet:

Általános tájékoztató a Szentírásról, 1Mózes–Jób könyve magyarázata 1 500,-

A Szentírás magyarázata II. kötet:

Zsoltárok–Malakiás könyve magyarázata 1 500,-

A Szentírás magyarázata III. kötet:

Az Újszövetség könyveinek magyarázata. Mértékek, táblázatok, térképek 1 500,-

A három kötet egybekötve 5 800,-

Dr. Szabó Andor: „Lábam előtt mécses a Te igéd” – Naponkénti segítség a Biblia olvasásához.

III. kötet: Máté, Márk, Lukács, János evangéliuma, Apostolok cselekedetei 790,-

IV. kötet: Római levél – Jelenések könyve 790,-

Varga Zsigmond J.: *A galatákhöz írt levél* – A nemrég elhunyt szerző saját szövegfordításához fűzött magyarázata 320,-

Dr. Tóth Kálmán: *Az Úrnak félelme: ez a bölcsesség.* Ószövetségi bölcselkedés a Példabeszédek, a Prédikátor és Jób könyve alapján 280,-

C. Westermann – G. Gloege: *A Biblia titkai* – Bevezetés a Bibliába 980,-

J. Alberto Soggin: *Bevezetés az Ószövetségbe* – A kezdetektől az alexandriai kánon lezárásáig 1300,-

Magyar református önismereti olvasókönyv – Válogatás a XX. sz. első felének teológiai irodalmából

Szerk.: Németh Pál 900,-

Gánóczy Sándor-Stefan Scheld: *Kálvin hermeneutikája* – Szelmetörténeti feltételek és alapvonalak 850,-

Wilhelm Niesel: *Kálvin teológiája* 590,-

Nagy Barna: *A teológiai módszer problémája az ún. dialektika teológiában* 890,-

Thorleif Boman: *A héber és a görög gondolkodásmód összehasonlítása* 850,-

Eduard Schweizer: *Jézus – Mit tudunk valójában Jézus életéről?* 450,-

Bolyki János: *Teremtésvédelem – Ökológiai krízistünk teológiai megközelítése* 690,-

Bolyki János: *Újszövetségi etika* 590,-

Bolyki János: *Az újszövetségi írásmagyarázat elvei, módszerei és példái* 550,-

Herczeg Pál: *Krisztológiai irányzatok a páli iratokban* 350,-

Pap Géza: *Vigyázatok* – Tanítás az utolsó időkről 490,-

Egyháztörténelem:

Iter Germanicum – Egyháztörténeti tanulmányok német nyelven. A könyv az 1999. évi Frankfurti Nemzetközi Könyvvásár alkalmából jelent meg 1 250,-

Dr. Dékány Endre: „*Szerettem az igazságot...*”

– A magyar református egyház Németh László írásainak tükrében 590,-

Egyházunk: a Magyarországi Református Egyház – Magyar-német és magyar-angol nyelvű egyházismertető. Szerk. Dusicza Ferenc

Unsere Kirche: die Reformierte Kirche in Ungarn 580,-

Our Church: the Reformed Church in Hungary 280,-

Lelkigondozás, katechetika:

Peter Bukowski: *Hogyan vigyük be a Bibliát beszélgetéseinkbe?* – Gondolatok a lelkipastora egy alapvető kérdéséről 450,-

Kurt Hennig: *Isten igéje elkísér* – A súlyos betegek közti szolgálatról 195,-

Friedrich Schweitzer: *Vallás és életút* – Vallási fejlődés és keresztyén nevelés gyermek- és ifjúkorban. A valláspedagógiai irányvonalak és változások

kritikai áttekintése 890,-

Walter Sennhauser: *Kérlek ne oktass!* 160,-

György Antal: *A hit példaképei* – Egyháztörténeti olvasókönyv. Evangéliumi életképek az egyház

kezdeteitől napjainkig 1 200,-

Kötőjeles történetek – Irodalmi szövegválogatás lelkipastoraival. Szerk.: Hézsér Gábor 280,-

Kaphatók:

Budapest, XIV. ker. Abonyi u. 21. sz.
(T: 343-7878; 343-7879; 343-7870), valamint a Budapest XI. Bocskai u. 35. sz. alatti könyvesboltban (T: 386-8267) és a

Protestáns Könyvesboltban, Budapest, IX. Ráday u. 1. (T: 217-7789; hétfőn szünnap); továbbá a Debreceni Református Könyvesboltban,

Debrecen, Piac u. 4-6. (T: 418-886); a Kecskeméti Református Könyvesboltban,

Kecskemét, Szabadság tér 6., és a Református Könyvesboltban, Szeged, Kárász u. 15.

Megrendelhetők:

minden lelkesi hivatalban és a Kálvin Kiadónál: 1113 Budapest, Bocskai u. 35. 1519 Pf. 416. Tel.: 386-8267. *Utánvételes küldésre megrendelést csak a Kálvin Kiadó fogad és teljesít!*